

1. 1. 1. 1.

1. 1. 1. 1.

1. 1. 1. 1.

NOTITIA DIGNITATVM

ET ADMINISTRATIONVM

OMNIVM

TAM CIVILIVM QVAM MILITARIVM

IN PARTIBVS

ORIENTIS ET OCCIDENTIS.

AD CODD. MSS. EDITORVMQVE FIDEM

RECENSUIT

COMMENTARIISQVE ILLUSTRAVIT

EDVARDVS BÖCKING

J. V. D. ET P. P. O.

TOMVS II.

NOTITIA DIGNITATVM IN PARTIBVS OCCIDENTIS.

B O N N A E

IMPENSIS ADOLPHI MARCI.

NOTITIA DIGNITATVM

ET ADMINISTRATIONVM

OMNIVM

TAM CIVILIVM QVAM MILITARIVM

IN PARTIBVS

ORIENTIS ET OCCIDENTIS.

**AD CODD. MSS. MONACHIENSIVM, ROMANI, PARISIENSIVM
AC VINDOBONENSIS EDITORVMQVE FIDEM**

RECENSUIT

TABVLIS AD COD. MS. BIBLIOTH. REG. PALATIN. MONACHIENS. DEPICTIS

COMMENTARIIS INDICEQVE ILLUSTRAVIT

EDVARDVS BÖCKING

**IUR. VTR. DOCTOR ET IN ACADEMIA FRIDERICIA GVILELMIA RHENANA
PROF. PVBL. ORD.**

B O N N A E

IMPENSIS ADOLPHI MARCI.

AB A. 1839. VSQVE AD A. 1853.

NOTITIA DIGNITATVM

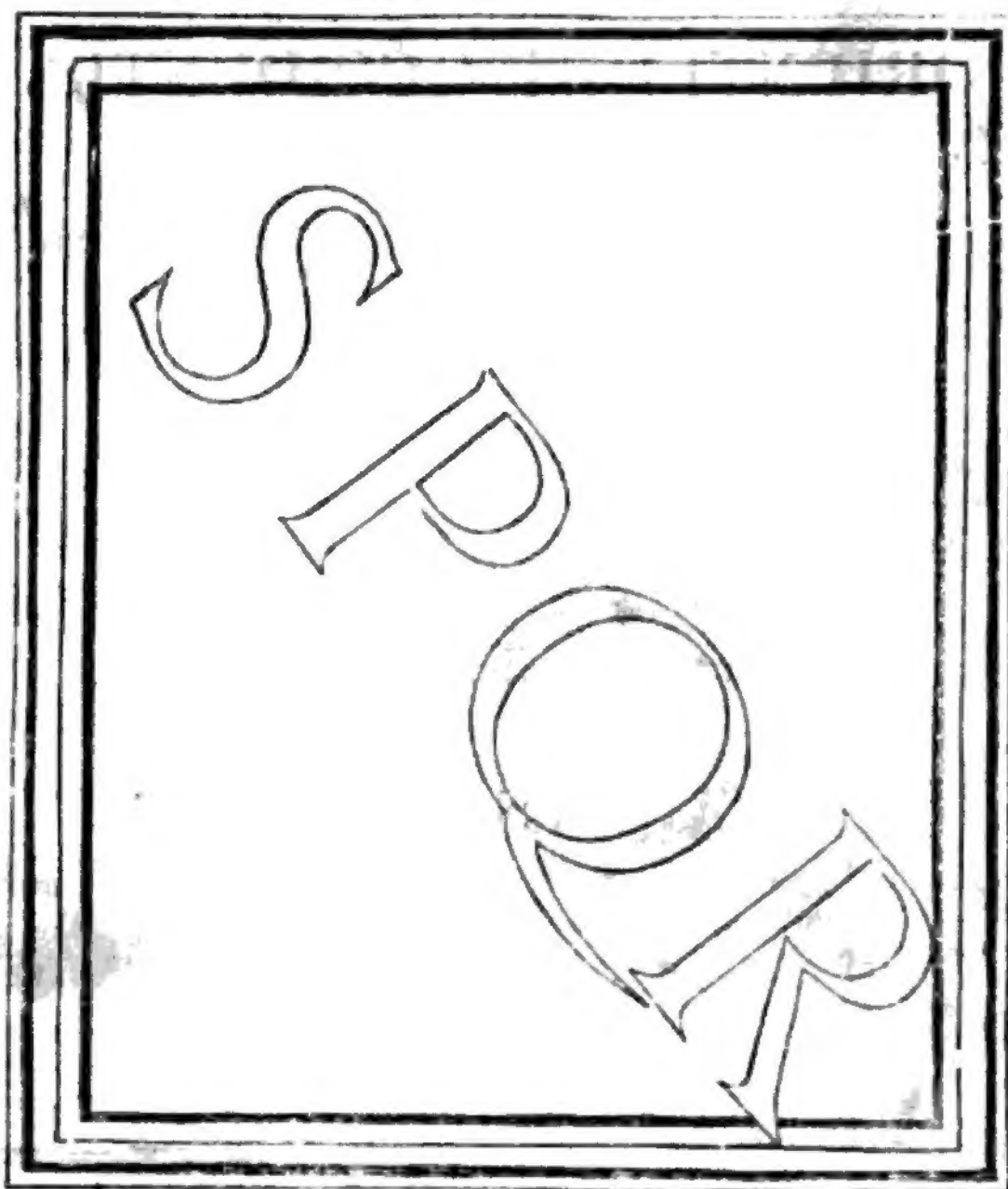
ET ADMINISTRATIONVM OMNIVM

TAM CIVILIVM QVAM MILITARIVM

IN PARTIBVS

ORIENTIS ET OCCIDENTIS.

RES PVBLICA ROMANA.

TOMVS II.

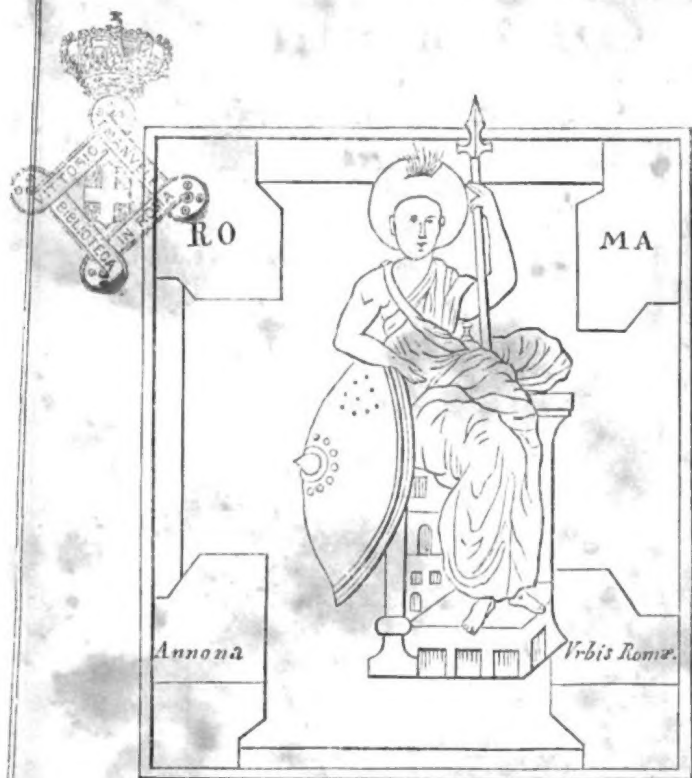
NOTITIA DIGNITATVM IN PARTIBVS OCCIDENTIS.

NOTITIA DIGNITATVM

ET ADMINISTRATIONVM OMNIVM

TAM CIVILIVM QVAM MILITARIVM

IN PARTIBVS OCCIDENTIS.

EDIDIT

EDVARDVS BÖCKING.

NOTITIA DIGNITATUM
ET ADMINISTRATIONUM
OMNIUM
TAM CIVILIU QUAM MILITARIU
IN
PARTIBUS OCCIDENTIS.

NOTITIA DIGNITATUM

OMNIUM

TAM CIVILIU QUAM MILITARIU

IN

PARTIBUS OCCIDENTIS.

[CAPUT I.]

[INDEX.]

[1]	P raefectus Praetorio Italiae.	[<i>Caput ii.</i>]	b
[2]	Praefectus Praetorio Galliarum.	[<i>Caput iii.</i>]	
10 [3]	Praefectus Urbis Romae.	[<i>Caput iv.</i>]	
[4]	Magister Peditum in Prae-		
	senti.	[<i>Cap. v. cf. capp. vii. xl.</i>]	
[5]	Magister Equitum in Prae-		
	senti.	[<i>Cap. vi. cf. cap. vii.</i>]	
15 [6]	Magister Equitum per Gal-		
	lias.	[<i>Cap. vii. §. i. c. §. ii. B.</i>]	
[7]	Praepositus Sacri Cubiculi.	[<i>Caput 7A.</i>]	
[8]	Magister Officiorum.	[<i>Caput viii.</i>]	
[9]	Quaestor.	[<i>Caput ix.</i>]	
20 [10]	Comes Sacrarum <i>Largitionum</i> .	[<i>Caput x.</i>]	
[11]	Comes Rerum Privatarum.	[<i>Caput xi.</i>]	

A fol. 130a.

B fol. 130a.?

D fol. 108b.

C deficit: cf. Not Or. cap. xxxii. not. 43.

b pag. 46.

	[12] Comes Domesticorum Equitum.	{ [Caput xii.] b
	[13] Comes Domesticorum Peditum.	
	[14] Primicerius Sacri Cubiculi.	[Caput xiii.]
	[15] Primicerius Notariorum.	[Caput xv.]
5	[16] Castrensis Sacri Palatii.	[Caput xiv.]
	[17] MAGISTER SCRINIORUM	[Caput xvi.]
	[a] Memoriae,	[§. i.]
	[b] Epistolarum,	[§. ii.]
	[c] Libellorum.	[§. iii.]
10	[18] PROCONSUL AFRICAE UNUS.	[Caput xvii.]
	[19] VICARII SEX:	
	[a] Urbis Romae,	[Caput xviii.]
	[b] Italiae,	[Caput 18 ^A .]
	[c] Africae,	[Caput xix.]
15	[d] Hispaniarum,	[Caput xx.]
	[e] Septem Provinciarum,	[Caput xxi.] A
	[f] Britanniarum.	[Caput xxii.]
	[20] COMITES REI MILITARIS SEX:	
	[a] Italiae, [Cap. xxvii. cf. c. vii. §. 1. A. §. 11. A.]	
20	[b] Africae, [Cap. xxiii. cf. c. vii. §. 1. F. §. 11. C.]	
	[c] Tingitaniae, [Cap. xxiv. cf. c. vii. §. 1. E. §. 11. E.]	
	[d] Tractus Argentoratensis, [Cap. xxviii.]	
	[e] Britanniarum, [Cap. xxvi. cf. c. vii. §. 1. G. §. 11. D.] D	
	[f] Littoris Saxonici per Britannias. [Caput xxv.]	
25	[21] DUCES DUODECIM:	
	[a] Limitis Mauritaniae Caesariensis, [Caput xxix.]	
	[b] Limitis Tripolitani, [Caput xxx.]	
	[c] Pannoniae Primae et Norici	b
	Ripensis, [Cap. xxxiii.]	

	[d] Pannoniae Secundae,	[Cap. xxxi.]
	[e] Valeriae Ripensis,	[Cap. xxxii.]
	[f] Raetiae Primae et Secundae,	[Caput xxxiv.]
	[g] Sequanicae,	[Caput xxxv.]
5	[h] Tractus Armorici ac Nervici,	[Caput xxxvi.]
	[i] Belgicae Secundae,	[Cap. xxxvii.]
	[k] Germaniae Primae,	[Caput 37 ⁴ .]
	[l] Britanniae,	[Cap. xxxviii.]
	[m] Mogontiacensis.	[Cap. xxxix.]
10	[22] CONSULARES VIGINTI DUO:	[Cpp. xli. xlii.] A
	[a] PANNONIAE;	
	[b] PER ITALIAS OCTO:	
	[α] Venetiae et Histriae,	
	[β] Aemiliae,	
15	[γ] Liguria,	[Caput xlii.]
	[δ] Flaminiae et Piceni Annona-	
	narii,	
	[ε] Tusciae et Umbriae,	
	[ς] Piceni Suburbicarii,	
20	[ζ] Campaniae,	[Caput xli.]
	[η] Siciliae;	
	[c] PER AFRICAM DUO:	
	[α] Byzacii,	
	[β] Numidia;	
25	[d] PER HISPANIAS TRES:	[Caput xlii.]
	[α] Baeticae,	
	[β] Lusitaniae,	
	[γ] Callaeciae;	
	[e] PER GALLIAS SEX:	

	[α] Viennensis,	}	[<i>Caput xlii.</i>]	c		
	[β'] Lugdunensis Primae,					
	[γ'] Germaniae Primae,					
	[δ'] Germaniae Secundae,					
5	[ϵ'] Belgicae Primae,					
	[ζ'] Belgicae Secundae;					
	[f] PER BRITTANNIAS DUO:	}	[<i>Caput xlii.</i>]	a		
	[α] Maximae Caesariensis,					
	[β'] Valentiae.					
10	[23] CORRECTORES TRES:	[<i>Cpp. xliii. xliv.</i>]				
	[a] PER ITALIAM DUO:					
	[α] Apuliae et Calabriae,	[<i>Caput xliii.</i>]				
	[β'] Lucaniae et Brittiorum;	}	[<i>Caput xliv.</i>]			
	[b] PER PANNONIAM UNUM:					
15	[α] Saviae.					
	[24] PRAESIDES TRIGINTA UNUM:	[<i>Cpp. xlv. xlv.</i>]				
	[a] PER ILLYRICUM QUATUOR:					
	[α] Dalmaticarum,	[<i>Caput xlv.</i>]				
	[β'] Pannoniae Primae,	}	[<i>Caput xlv.</i>]			
20	[γ'] Norici Mediterranei,					
	[δ'] Norici Ripensis;					
	[b] PER ITALIAS SEPTEM:					
	[α] Alpium Cottiarum,	}	[<i>Caput xlv.</i>]			
	[β'] Raetiae Primae,					
25	[γ'] Raetiae Secundae,					
	[δ'] Samnii,					
	[ϵ'] Valeriae,					
	[ζ'] Sardiniae,					
	[ζ'] Corsicae;					

[c] PER AFRICAM DUO: |

[α] Mauritaniae Sitifensis,

[β] Tripolitanae;

[d] PER HISPANIAS QUATUOR:

[α] Tarraconensis,

[β] Carthaginensis, |

[γ] Tingitaniae, |

[δ] Insularum Balearium;

[e] PER GALLIAS UNDECIM:

[α] Alpium Maritimarum,

[β] Alpium Poeninarum et
Graiarum,

[γ] Maximae Sequanorum,

[δ] Aquitanicae Primae,

[ε] Aquitanicae Secundae,

[ς] Novempopulanae,

[ζ] Narbonensis Primae,

[η] Narbonensis Secundae,

[θ] Lugdunensis Secundae,

[ι] Lugdunensis Tertiae,

[ια] Lugdunensis Senonicae;

[f] PER BRITTANNIAS TRES:

[α] Brittanniae Primae,

[β] Brittanniae Secundae,

[γ] Flaviae Caesariensis. ||

[Cap. xlv.]

Ⓒ

Ⓓ

Ⓐ

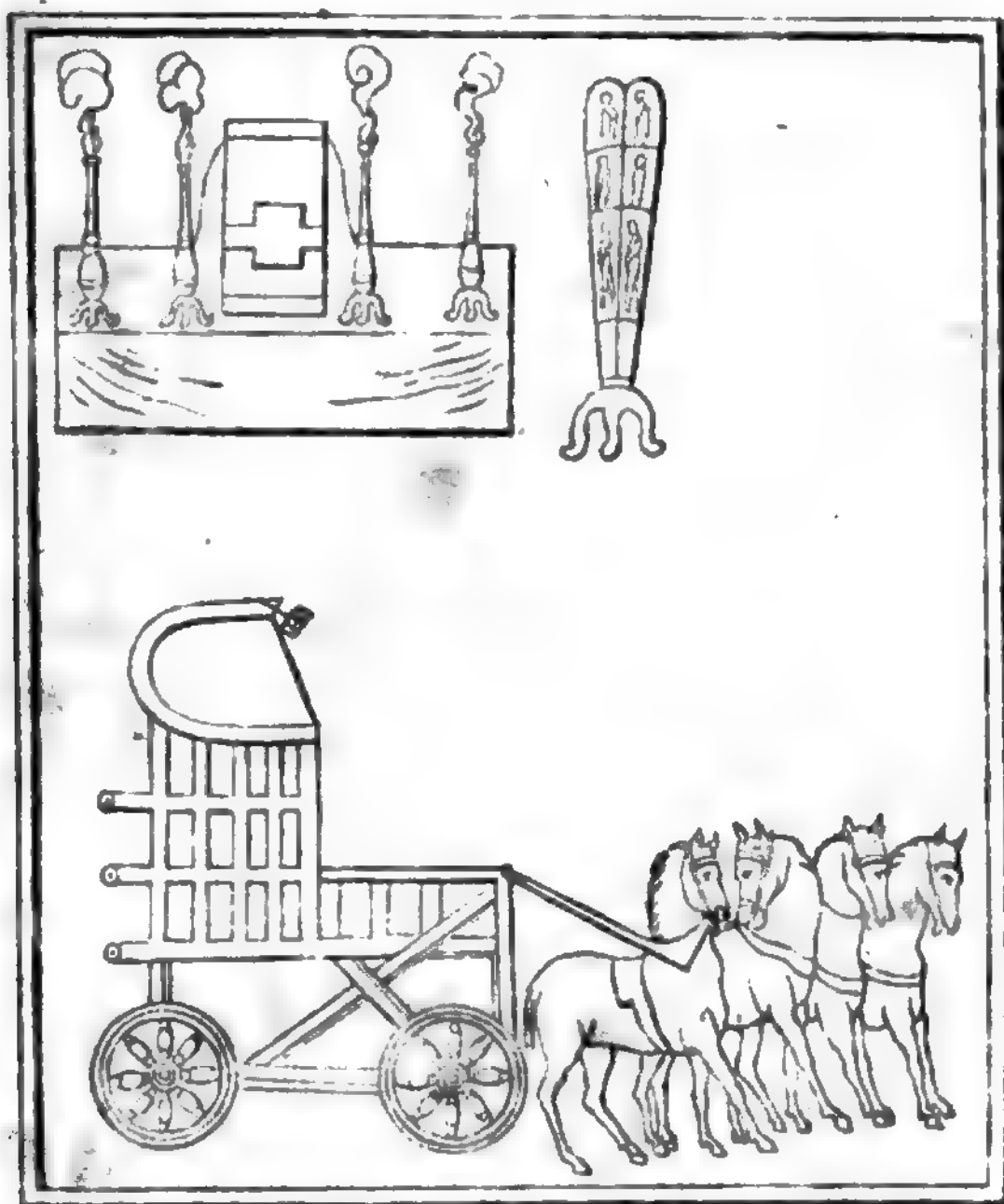
Ⓒ col. 2.

Ⓓ col. 2.

Ⓐ col. 2.

[CAPUT II.]

INSIGNIA VIRI ILLUSTRIS PRAEFECTI PRAETORIO
PER ITALIAS.

A
C
D

a) ITALIA.

b) ILLYRICUM.

c) AFRICA.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRORUM ILLUSTRUM PRAEFECTORUM PRAETORIO ITALIAE

[A] DIOECESSES INFRASCRIPTAE:

[a] Italia,

[b] Illyricum,

[c] Africa.

[B] PROVINCIAE

[a] ITALIAE DECEM ET SEPTEM:

[1] Venetiae,

[2] Aemiliae,

A No. 63.

A fol. 132a.

C pag. 263.

C pag. 264.

D fol 110a.

b pag. 51.

- 5 [3] Liguriae,
 [4] Flaminiae et Piceni Annonarii,
 [5] Tusciae et Umbriae,
 [6] Piceni Suburbicarii, |
 [7] Campaniae, D
 [8] Siciliae,
 [9] Apuliae et Calabriae,
 [10] Lucaniae et Brittiorum,
 [11] Alpium Cottiarum,
 [12] Raetiae Primae,
 [13] Raetiae Secundae,
 [14] Samnii,
 [15] Valeriae, ||
 [16] Sardiniae, D
 [17] Corsicae;

[b] ILLYRICI SEX:

- [1] Pannoniae Secundae,
 [2] Saviae, |
 [3] Dalmatiarum, A
 [4] Pannoniae Primae, |
 [5] Norici Mediterranei, C
 [6] Norici Ripensis;

[c] AFRICAE SEPTEM:

- 25 [1] Byzacium,
 [2] Numidia,
 [3] Mauritania Sitifensis,
 [4] Mauritania Caesariensis,
 [5] Tripolis;

D col. 2.

C col. 2.

D fol. 110b.

b pag. 52.

A col. 2.

[6] Praefectus Annonae Africae,

[7] Praefectus Fundorum Patrimonialium.

[§. II.] OFFICIUM VIRI ILLUSTRIS PRAELECTI PRAETORIO
ITALIAE :

- 5 [1] Princeps,
[2] Cornicularius,
[3] Adiutor,
[4] Commentariensis,
[5] Ab Actis,
10 [6] Numerarii,
[7] Subadiuvae,
[8] Cura Epistolarum,
[9] Regerendarius, |
[10] Exceptores,
15 [11] Adiutores, |
[12] Singularii. |

A

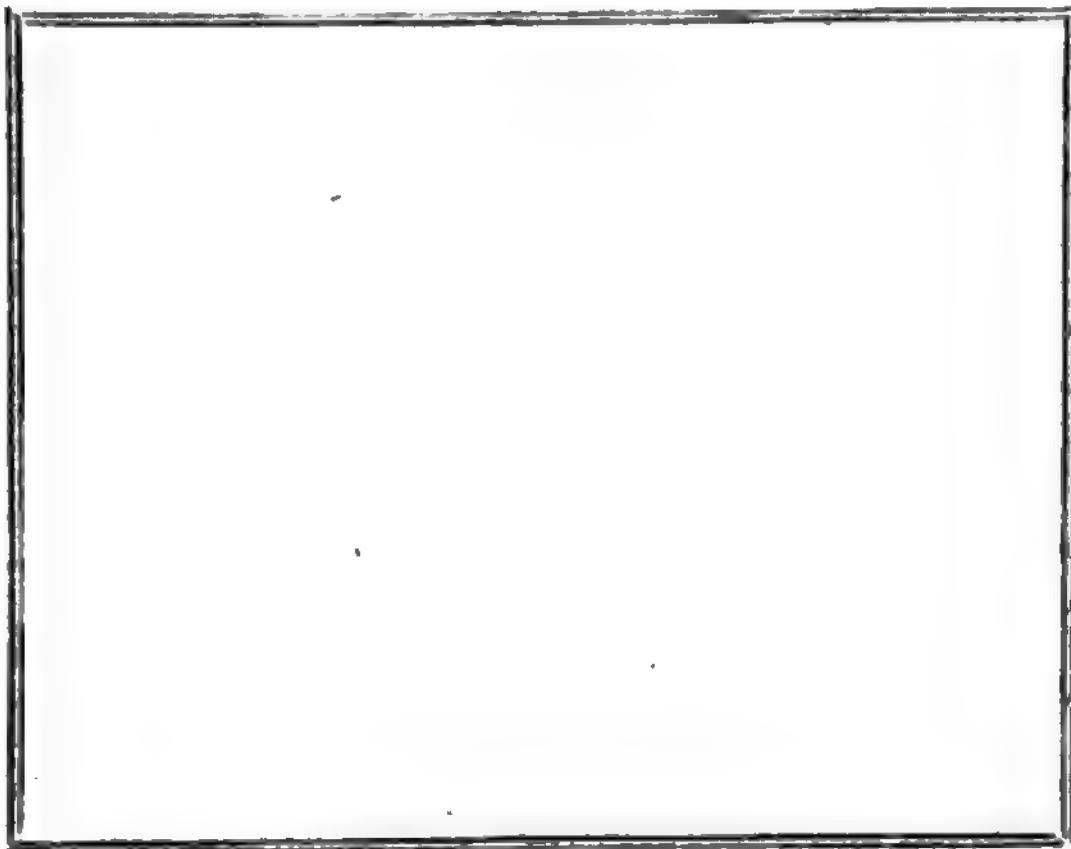
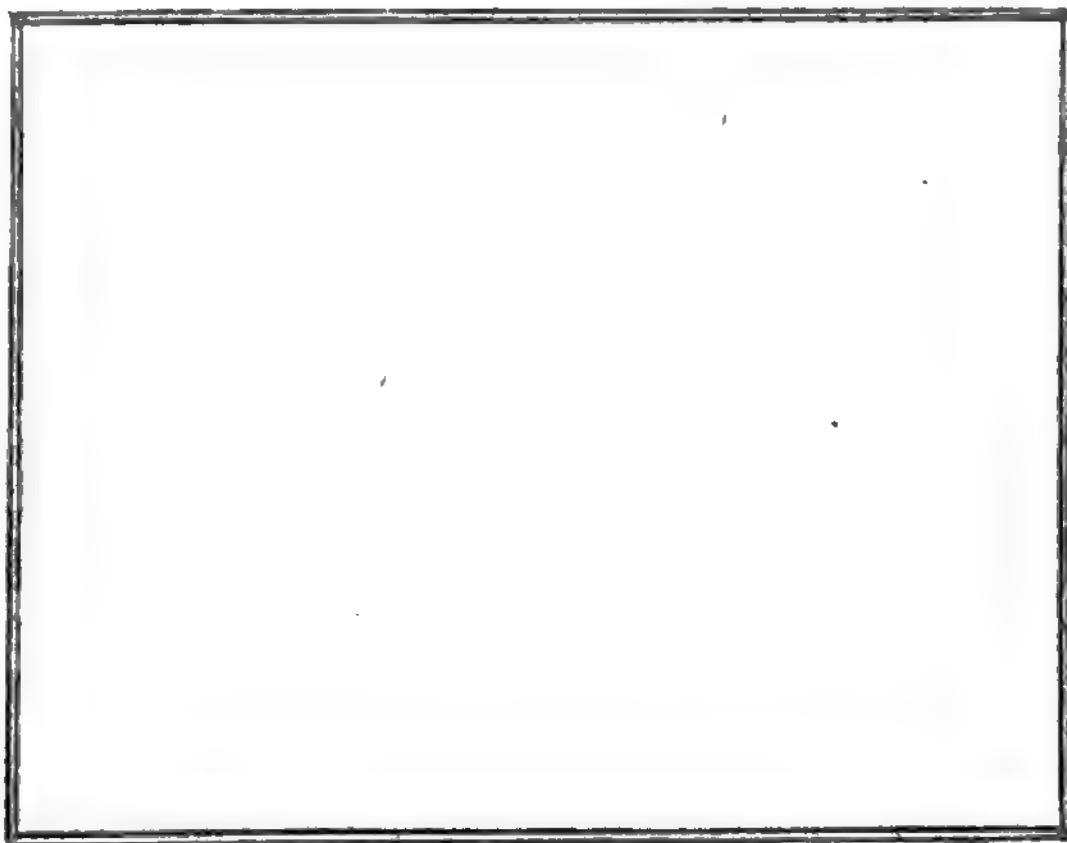
C

A col. 3.

C col. 3.

[CAPUT III.]

[INSIGNIA VIRI ILLUSTRIS PRAEFECTI PRAE-
TORIO GALLIARUM.]

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI ILLUSTRIS PRAEFECTI **D**
PRAETORIO GALLIARUM

[A] DIOECESES INFRASCRIPTAE:

- [a] Hispaniae,
[b] Septem Provinciae,
[c] Brittanniae. |

[B] PROVINCIAE b

[a] HISPANIARUM [VII]:

- [1] Baetica,
[2] Lusitania,
[3] Callaecia,
[4] Tarraconensis,
[5] Carthaginensis,
[6] Tingitania,
[7] Baleares;

[b] SEPTEM PROVINCIARUM XVII:

- [1] Viennensis,
[2] Lugdunensis Prima,
[3] Germania Prima,
[4] Germania Secunda,
[5] Belgica Prima,
[6] Belgica Secunda,
[7] Alpes Maritimae, |
[8] Alpes Penninae et Graiae, a
[9] Maxima Sequanorum,
[10] Aquitania Prima, |
[11] Aquitania Secunda, c
[12] Novempopuli,
[13] Narbonensis Prima,

- [14] Narbonensis Secunda,
 [15] Lugdunensis Secunda,
 [16] Lugdunensis Tertia, |
 [17] Lugdunensis Senonia; |

D
b

5

[c] BRITANNIARUM QUINQUE:

- [1] Maxima Caesariensis,
 [2] Valentia,
 [3] Brittannia Prima,
 [4] Brittannia Secunda,
 [5] Flavia Caesariensis.

10

[§. II.] OFFICIUM VIRI ILLUSTRIS PRAEFECTI PRAETORIO
GALLIARUM:

- [1] Princeps,
 [2] Cornicularius,
 [3] Adintor,
 [4] Commentariensis,
 [5] Ab Actis,
 [6] Numerarii,
 [7] Subadiuvae,
 [8] Cura || Epistolarum,
 [9] Regerendarius,
 [10] Exceptores,
 [11] Adiutores,
 [12] Singularii. ||

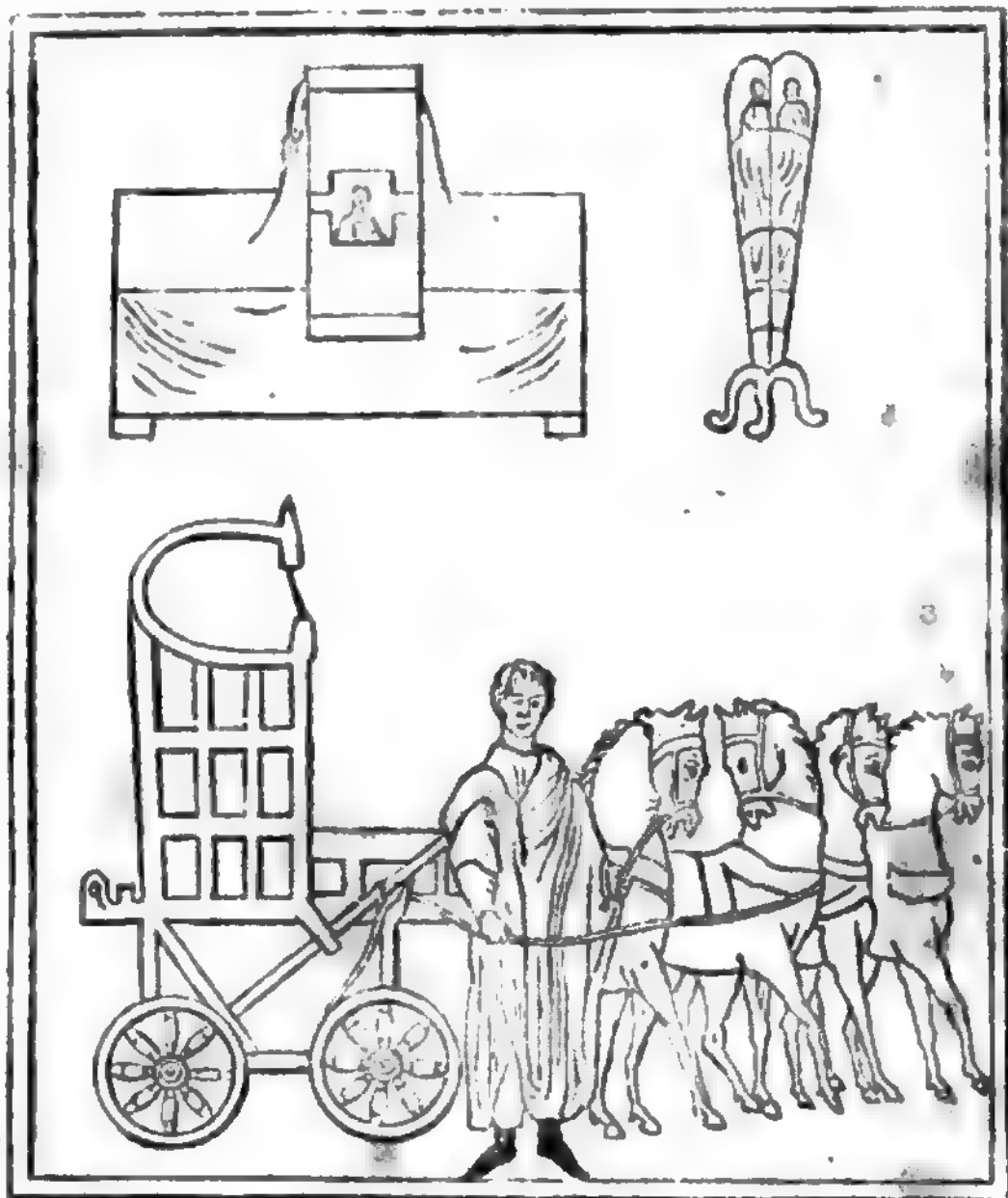
15

20

A

[CAPUT IV.]

INSIGNIA VIRI ILLUSTRIS PRAEFFECTI URBIS ROMAE. ^A
_C
_D

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI ILLUSTRIS PRAEFFECTI UR-^A
BIS ROMAE HABENTUR ADMINISTRATIONES INFRA-^C
SCRIPTAE:

- [1] Praefectus Annonae,
[2] Praefectus Vigilum,
[3] Comes Formarum,

^A N°. 64.

^A fol. 133^a.

^C pag. 265.

^C pag. 266.

^D fol. 111^a.

[4] Comes Riparum et Alvei Tiberis et Cloacarum,

[5] Comes Portus,

[6] Magister Census, |

5 [7] Rationalis Vinorum, D

[8] Tribunus Fori Suarii,

[9] Consularis Aquarum,

[10] Curator Operum Maximorum,

[11] Curator Operum Publicorum,

10 [12] Curator Statuarum,

[13] Curator Horreorum Galbanorum,

[14] Centenarius Portus,

[15] Tribunus Rerum Nitentium. |

[§. II.] OFFICIUM VIRI ILLUSTRIS PRAEPECTI URBIS: b

15 [1] Princeps,

[2] Cornicularius,

[3] Adiutor,

[4] Commentariensis,

[5] Ab Actis

20 [6] Primiscrinus sive Numerarius,

[7] Subadiuvae,

[8] Cura Epistolarum, |

[9] Regerendarius, A

[10] Exceptores, C

25 [11] Adiutores,

[12] Censuales,

[13] Nomenculatores,

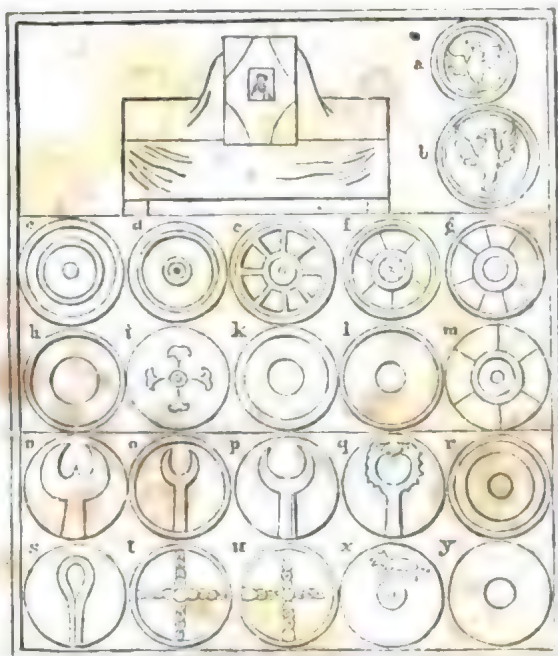
[14] Singulares. ||

(§. III.)

[CAPUT V.]

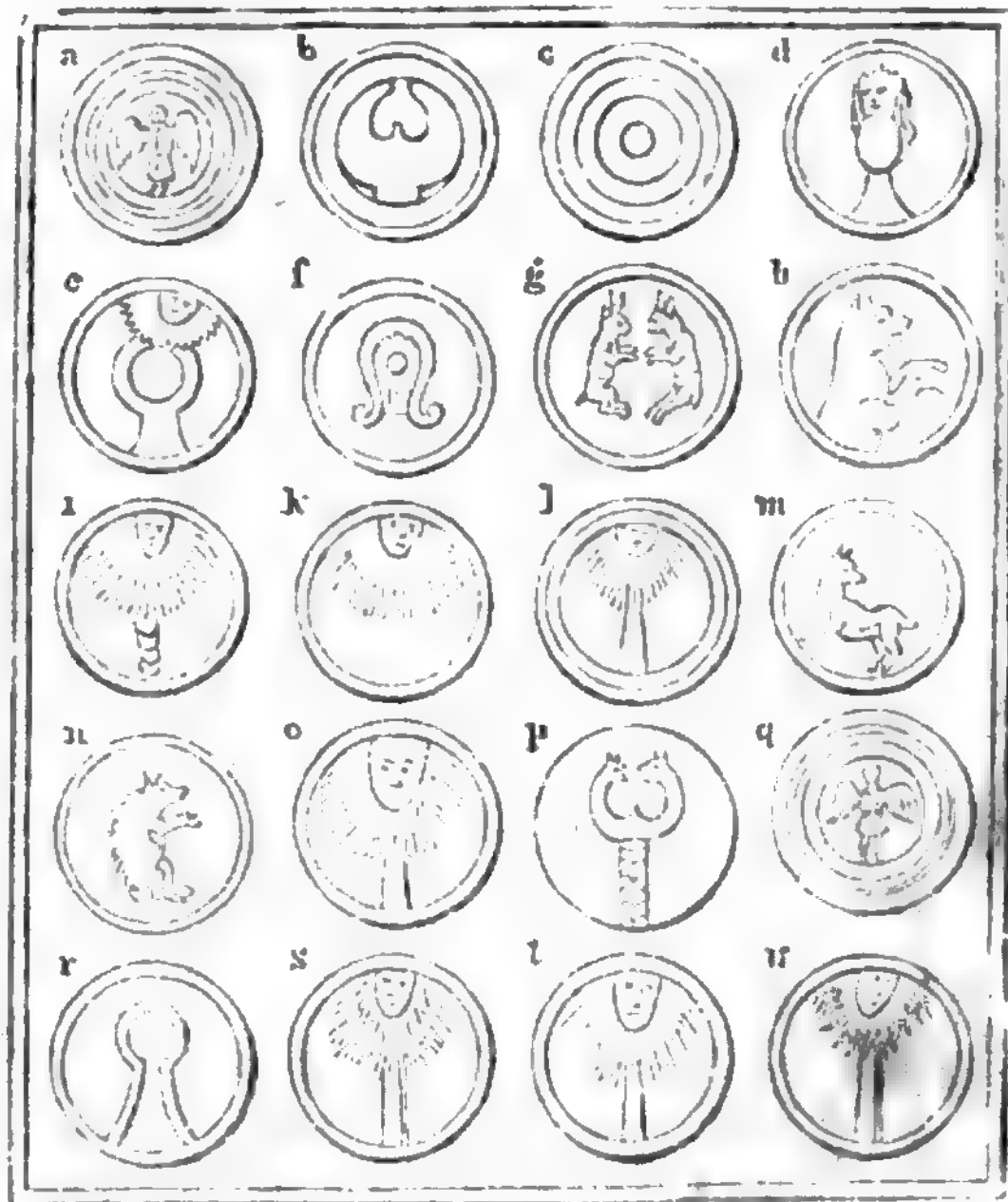
INSIGNIA VIRI ILLUSTRIS MAGISTRI PEDITUM.

[I.]

			a) IOVIANI.
			b) HERCULIANI.
c) DIVITEN-	d) TONGRE-	e) PANNONI-	f) MOESIACI.
SES.	CANI.	CIANI.	g) ARMIGERI
			SENIORES.
h) SABARIEN-	i) OCTAVANI.	k) THEBAEI.	l) CIMBRIANI.
SES.			m) ARMIGERI
			IUNIORES.
n) CORNUTI.	o) BRACHIATI.	p) PETULAN-	q) CELTAE SE-
		TES.	NIORES.
			r) HERULI SE-
			NIORES.
s) BATAVI.	t) MATTIACI.	u) ASCARII	x) ASCARII IUN-
		SENIORES.	NIORES.
			y) IOVII SE-
			NIORES.

[II.]

a) CORNUTI.	b) SAGITTARII
NERVII.	c) LEONES SENIO-
RES.	d) LEONES IUNI-
ORES.
e) TUBANTES.	f) SALII.	g) GRATI.	h) FELICES SE-
NIORES.
i) FELICES IU-
NIORES.	k) GRATIANENSES
SENIORES.	l) INVICTI.	m) AUGUSTEI.
n) IOVII.	o) VICTORES.	p) BATAVI.	q) BRUCTERI.
r) AMPSIVARII.	s) GRATIANENSES
IUNIORES.	t) VALENTINIA-
KENSES.	u) RAETI.

A No. 66.

C pag. 268.

D fol. 112a.

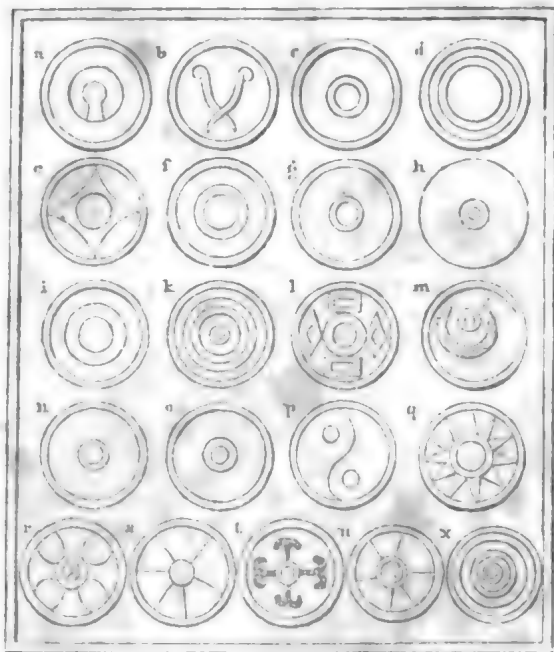
[III.]

ACD

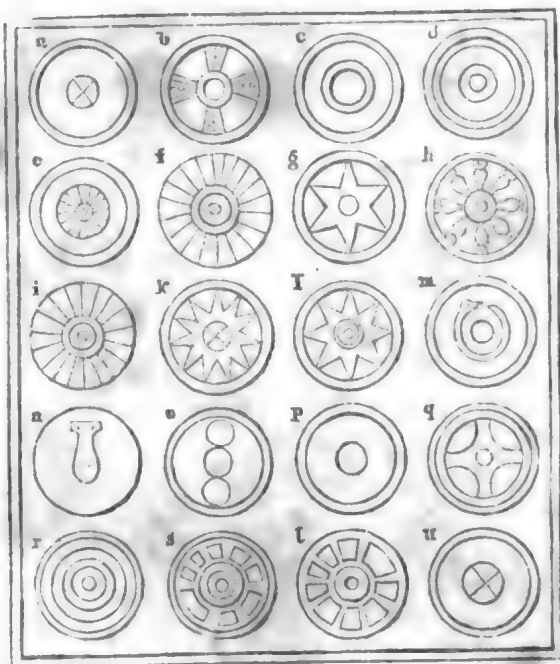
a) SEQUANI.	b) SAGITTARII
VENATORES.	c) LATINI.	d) SABINI.
e) ATECOTTI SE-
NIORES.	f) MARCOMANNI
SENIORES.	g) MARCOMANNI
IUNIORES.	h) ATECOTTI IUNIORES.
i) BRISIGAVI SE-
NIORES.	k) BRISIGAVI IUNIORES.	l) MAURI SENIORES.	m) MAURI IUNIORES.
n) CELTAE IUNIORES.	o) BRITANNICIANI.	p) BATAVI IUNIORES.	q) EXCULCATORES.
r) FELICES VALENTINIANENSES.	s) MATTIACI.	t) SALII GALLICANI.	u) SAGITTARII
NERVII.

[IV.]

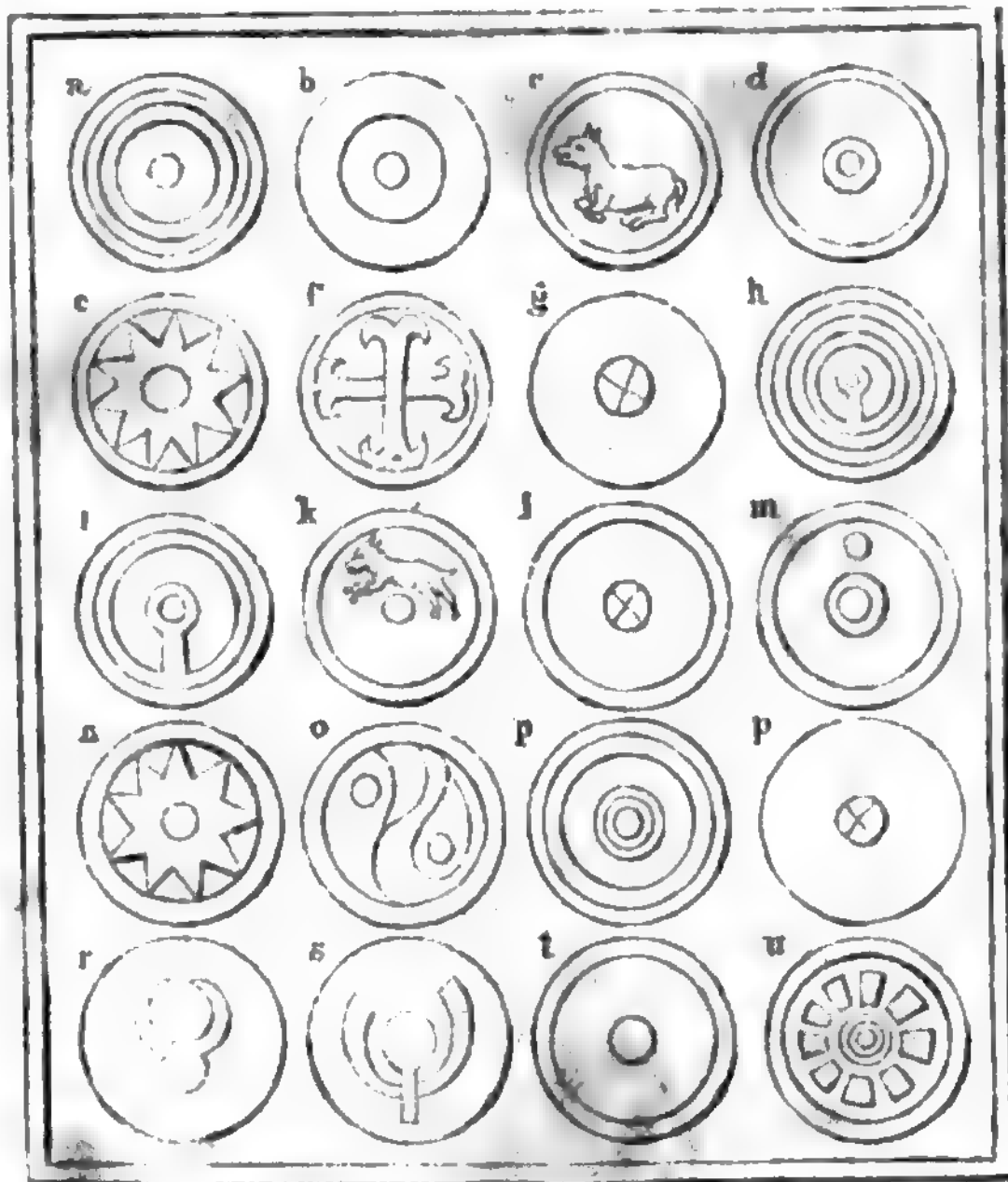
- a) IOVII IUNIORES. b) SEGUNTIENSES. c) GALLI VICTO- d) HONORIANI IU-
RES. NIORES.
e) HONORIANI SE- f) FELICES IU- g) ATECOTTI IU- h) TUNGRI.
NIORES. NIORES. NIORES.
i) HONORIANI k) MAURI TONAN- l) MAURI TONAN- m) MENAPII SENI-
GALLICANI. TES SENIORES. TES IUNIORES. ORES.
n) FORTENSES. o) PROPUGNATO- p) ARMIGERI. q) SEPTIMANI SE-
RES. RES.
r) REGII. s) PACATIA- t) VESONTES. u) MATTIARI. v) MAURI CETHATI.
NENSES.

[V.]

- a) UNDECIMANI. b) SECUNDANI ITALICIANI. c) GERMANICIANI. d) TERTIANI.
 e) TERTIA HER- f) LANCIARII g) PROPUGNATORES. h) BRITANNICI.
 CULEA. GALRICANI.
 i) SEPTIMANI. k) PRAESIDIANTES. l) URSARIENSES. m) CORTORIACEN-
 SES.
 n) GEMINIACEN- o) GALRICANI. p) TERTIA IULIA q) PRIMA FLAVIA
 SES. ALPINA. PACIS.
 r) SECUNDA FLA- s) TERTIA FLAVIA t) CONSTANTICI. u) CONSTANTINI-
 VIA VIRTUTIS. SALUTIS. ANI.

[VI.]

A
C
D

- a) AUGUSTANI. b) FORTENSES. c) ALPINI. d) SECUNDA IULIA ALPINA.
 e) LAURIACENSES. f) COMAGINENSES. g) TAURUNENSES. h) ANTIANENSES.
 i) PORTINENSES. k) CONSTANTIA. l) MARTENSES. m) ABRINCATENI.
 n) DEFENSORES SENIORES. o) MAURI OSISMIACI. p) METIS. q) SUPERVENTORES.
 r) CONSTANTIACI. s) CORNACENSES. t) SEPTIMANI. u) ROMANENSES.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI ILLUSTRIS MAGISTRI PE-
DITUM PRAESENTALIS:

[A] COMITES MILITUM INFRASCRIPTI:

- [a] Italiae,
- [b] Africae,
- [c] Tingitaniae,
- [d] Tractus Argentoratensis,
- [e] Britanniarum,
- [f] Littoris Saxonici per Britannias. |

[B] DUCES LIMITUM INFRASCRIPTORUM DECEM:

- [a] Mauritaniae Caesariensis,
- [b] Tripolitani,
- [c] Pannoniae Secundae,
- [d] Valeriae Ripensis,
- [e] Pannoniae Primae et Norici Ripensis,
- [f] Raetiae Primae et Secundae,
- [g] Belgicae Secundae,
- [h] Germaniae Primae,
- [i] Britanniarum,
- [k] Mogontiacensis.

[C] [a] LEGIONES PALATINAE DUODECIM:

- [1] Ioviani Seniores,
- [2] Herculiani Seniores, |
- [3] Divitenses Seniores,
- [4] Tongrecani Seniores,
- [5] Pannonici Seniores, |
- [6] Moesiaci Seniores,
- [7] Armigeri Propugnatores Seniores,

A fol. 136b.

C pag. 273.

D fol. 114b.

b pag. 57.

A col. 2.

C col. 2.

D col. 2.

[8] Lanciarii Sabarienses,

[9] Octavani,

[10] Thebaci,

[11] Cimbriani,

5 [12] Armigeri Propugnatores Iuniores;

[b] AUXILIA PALATINA SEXAGINTA QUINQUE:

[1] Cornuti Seniores, |

[2] Brachiatu Seniores, b

[3] Petulantes Seniores,

10 [4] Celtæ Seniores,

[5] Heruli Seniores,

[6] Batavi Seniores,

[7] Mattiaci Iuniores,

[8] Ascarii Seniores,

15 [9] Ascarii Iuniores,

[10] Iovii Seniores, |

[11] Cornuti Iuniores, a

[12] Sagittarii Nervii, |

[13] Leones Seniores, c

20 [14] Leones Iuniores,

[15] Exculcatores Seniores,

[16] Sagittarii Tungri,

[17] Exculcatores Iuniores,

[18] Tubantes,

25 [19] Salii,

[20] Grati,

[21] Felices Seniores,

[22] Felices Iuniores,

[23] Gratianenses Seniores,

	[24] Invicti Seniores,	
	[25] Augustei,	
	[26] Iovii Iuniores,	
	[27] Victores Iuniores,	D
5	[28] Batavi Iuniores,	
	[29] Bructeri,	b
	[30] Ampsivarii,	
	[31] Gratianenses Iuniores,	
	[32] Valentinianenses Iuniores,	
10	[33] Raeti,	
	[34] Sequani,	
	[35] Sagittarii Venatores,	
	[36] Latini,	A
	[37] Sabini,	C
15	[38] Brachiatii Iuniores,	
	[39] Honoriani Atecotti Seniores,	
	[40] Honoriani Marcomanni Seniores,	
	[41] Honoriani Marcomanni Iuniores,	
	[42] Honoriani Atecotti Iuniores,	
20	[43] Brisigavi Seniores,	
	[44] Brisigavi Iuniores,	
	[45] Honoriani Mauri Seniores,	
	[46] Honoriani Mauri Iuniores,	
	[47] Celtae Iuniores,	
25	[48] Invicti Iuniores Britannici,	
	[49] Batavi,	
	[50] Exculcatores Iuniores Britannici,	
	[51] Felices Valentinianenses,	
	[52] Mattiaci Iuniores Gallicani,	

D col. 3.

b pag. 59.

A col. 4.

C col. 4.

- [53] Salii Gallicani,
 [54] Sagittarii Nervii Gallicani,
 [55] Iovii Iuniores || Gallicani, ||
 [56] Seguntenses,
 5 [57] Galli Victores, |
 [58] Honoriani Victores Iuniores,
 [59] Honoriani Ascarii Seniores,
 [60] Felices Iuniores Gallicani,
 [61] Atecotti Iuniores,
 10 [62] Tungri,
 [63] Honoriani Gallicani,
 [64] Mauri Tonantes Seniores,
 [65] Mauri Tonantes Iuniores;
 [c] LEGIONES COMITATENSES TRIGINTA DUAE:
 15 [1] Menapii Seniores,
 [2] Fortenses,
 [3] Propugnatores Seniores,
 [4] Armigeri Defensores Seniores,
 [5] Septimani Seniores,
 20 [6] Regii,
 [7] Pacatianenses,
 [8] Vesontes,
 [9] Mattiarii Iuniores,
 [10] Mauri Cetrati, |
 25 [11] Undecimani,
 [12] Secundani Italiciani, |
 [13] Germaniciani Iuniores,
 [14] Tertiani sive Tertia Italica,

D
C
A

b

C

A

- 5 [15] Tertia Herculea,
 [16] Lanciarii Gallicani Honoriani,
 [17] Propugnatores Iuniores, |
 [18] Legio Secunda Britannica sive Se-^b_D
 cundani,
 [19] Septimani Iuniores,
 [20] Praesidiantes,
 [21] Ursarienses,
 [22] Cortoriacenses,
 10 [23] Geminiacenses,
 [24] Honoriani Felices Gallicani,
 [25] Tertia Iulia Alpina,
 [26] Prima Flavia Pacis,
 [27] Secunda Flavia Virtutis,
 15 [28] Tertia Flavia | Salutis, ^C
 [29] Flaviae Victricis Constantinae, id est
 Constantici, |
 [30] Secundae Flaviae Constantinianae, ^A
 [31] Tertio Augustani,
 20 [32] Fortenses;
 [d] PSEUDOCOMITATENSES DECEM ET OCTO:
 [1] Legio Prima Alpina,
 [2] Legio Secunda Iulia Alpina,
 [3] Lanciarii Lauriacenses,
 25 [4] Lanciarii Comaginenses,
 [5] Taurunenses,
 [6] Antianenses,
 [7] Pontinenses,
 [8] Prima Flavia Gallicana Constantia,

	[9] Martenses ,	
	[10] Abrincateni ,	
	[11] Defensores Seniores ,	
	[12] Mauri Osismiaci ,	D
5	[13] Prima Flavia Metis ,	b
	[14] Superventores Iuniores ,	
	[15] Constantiaci ,	C
	[16] Corniacenses ,	
	[17] Septimani ,	
10	[18] Romanenses.	A

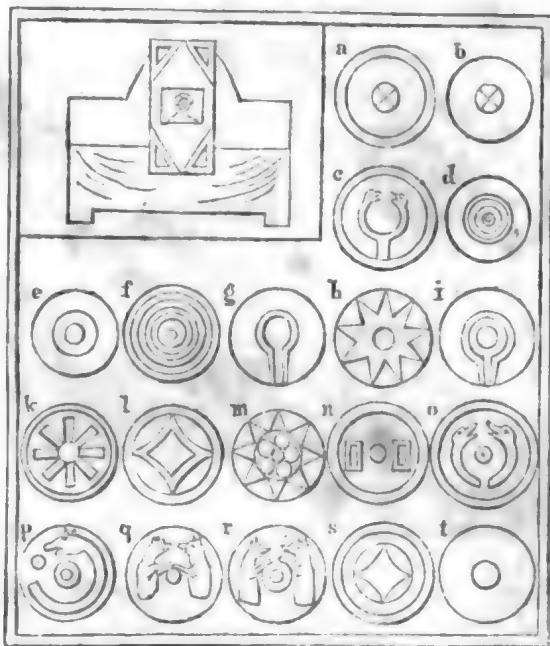
[§. II.] OFFICIUM SUPRASCRIPTI MAGISTRI PEDITUM PRAESENTALIS :

	[1] Princeps ,	
	[2] Numerarius ,	
15	[3] Commentariensis ,	
	[4] Adiutor ,	
	[5] Regerendarius ,	
	[6] Exceptores	
	[7] et reliqui Apparitores.	

a) [CAPUT VI.]

INSIGNIA VIRI ILLUSTRIS MAGISTRI EQUITUM.

[I.]

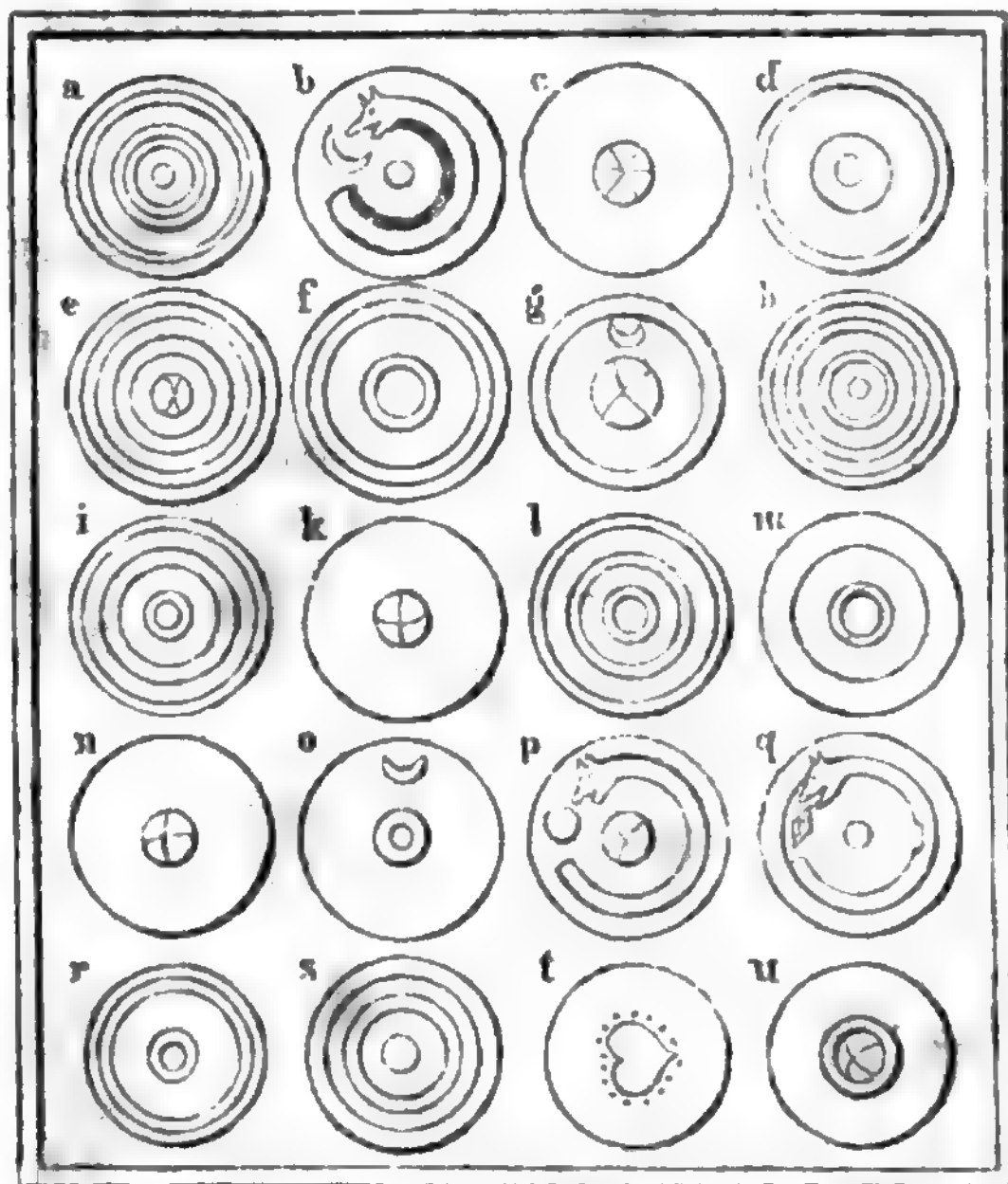
A
C
Da) COMITES b) PROMOTI.
SENIORES.c) BRACHIATI. d) BATAVI SE-
NIORES.e) CORNUTI f) CORNUTI g) ALANI.
SENIORES. IUNIORES.h) BATAVI IU- i) VALENTINI-
NIORES. ANENSESk) ARMIGERI. l) PRIMA GAL- m) DALMATAE. n) MAURI ALI- o) TAIPALI. |
LICA.

TES.

p) PASSE- q) HONORIANI. r) MAURI FE- s) CONSTAN- t) SCUTARIU.
RENTIACI. ROCES.

TIACI.

[II.]

- a) STABLESIANI. b) MARCOMANNI. c) ARMIGERI SE- d) CLIBANARI. NIORES.
 e) PARTHI SENIO- f) PRIMO SAGIT- g) SECUNDO SA- h) TERTIO SA- RES.
 TARI. GITTARI. GITTARI.
 i) QUARTO SA- k) PARTHI IUNIO- l) CETRATI SE- m) COMITES IUNIORES.
 RES.
 n) PRONOTI IUNI- o) SAGITTARI IUNIORES.
 NIORES.
 r) ARMIGERI IUNI- s) SCUTARI. t) STABLESIANI. u) CORDUENI. ORES.

A No. 72.

C pag. 276.

D fol. 116a.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI ILLUSTRIS COMITIS ET MA-
GISTRI EQUITUM PRAESENTALIS:

[A] VEXILLATIONES PALATINAE DECEN:

- [1] Comites Seniores,
- 5 [2] Equites Promoti Seniores,
- [3] Equites Brachiatii Seniores,
- [4] Equites Batavi Seniores,
- [5] Equites Cornuti Seniores,
- [6] Equites Cornuti Iuniores,
- 10 [7] Comites Alani,
- [8] Equites Batavi Iuniores, |
- [9] Equites Constantes, b
- [10] Valentinianenses Seniores;

[B] VEXILLATIONES COMITATENSES [XXXII]:

- 15 [1] Equites Armigeri,
- [2] Equites Prima Gallica,
- [3] Equites Octavo Dalmatae,
- [4] Equites Dalmatae Passerentiaci,
- [5] Equites Mauri Alites,
- 20 [6] Equites Honoriani Taifali Iuniores,
- [7] Equites Honoriani Seniores, |
- [8] Equites Mauri Feroces, 'A
- [9] Equites Constantiaci Feroces, |
- [10] Equites Scutarii, 'C
- 25 [11] Equites Stablesiani Africani, 'D
- [12] Equites Marcomanni,
- [13] Equites Armigeri Seniores,
- [14] Equites Sagittarii Clibanarii,

A fol. 138b.

'A col. 2.

C pag. 277.

'C col. 2.

D fol. 116b.

'D col. 2.

b pag. 63.

- [15] Equites Sagittarii Parthi Seniores,
 [16] Equites Primo Sagittarii,
 [17] Equites Secundo Sagittarii,
 [18] Equites Tertio Sagittarii,
 5 [19] Equites Quarto Sagittarii,
 [20] Equites Sagittarii Parthi Iuniores,
 [21] Equites Cetrati Seniores,
 [22] Comites Iuniores, |
 [23] Equites Promoti Iuniores, b
 10 [24] Sagittarii Iuniores,
 [25] Equites Cetrati Iuniores,
 [26] Honoriani Iuniores,
 [27] Armigeri Iuniores, |
 [28] Equites Secundi Scutarii | Iuniores, a
 15 [29] Equites Stablesiani Italiciani, c
 [30] Equites Sagittarii Cordueni, | d
 [31] Equites Sagittarii Seniores,
 [32] Cuneus Equitum Promotorum.

[§. II.] OFFICIUM SUPRASCRIPTAE MAGISTERIAE POTESTATIS:

- 20 [1] Princeps,
 [2] Numerarius,
 [3] Primiscrinius,
 [4] Commentariensis,
 [5] Adiutor,
 25 [6] Regerendarius,
 [7] Exceptores
 [8] et reliqui Apparitores.

[CAPUT VII.]

QUI NUMERI EX PRAEDICTIS PER INFRASCRITAS
PROVINCIAS HABEANTUR:

[§. I.] [A] INTRA ITALIAM:

5	[1] Ioviani Seniores,	
	[2] Herculiani Seniores,	
	[3] Divitenses Seniores,	A
	[4] Tungrecani Seniores,	€
	[5] Pannoniciani Seniores,	
10	[6] Moesiaci Seniores,	
	[7] Cornuti Seniores,	
	[8] Brachiatu Seniores,	
	[9] Petulantes Seniores,	
	[10] Celtae Seniores,	
15	[11] Heruli Seniores,	
	[12] Batavi Seniores,	
	[13] Mattiaci Seniores,	
	[14] Iovii Seniores,	
	[15] Victores Seniores,	
20	[16] Cornuti Iuniores,	
	[17] Leones Iuniores,	D
	[18] Exculcatores Seniores,	
	[19] Grati,	
	[20] Sabini,	
25	[21] Felices Iuniores,	
	[22] Atecotti Honoriani Iuniores,	
	[23] Brisigavi Iuniores,	

A col. 4.

€ col. 4.

D fol. 117^a.

	[24] Mauri Honoriani Iuniores,	
	[25] Galli Victores,	
	[26] Octavani,	A
	[27] Thebaci,	
5	[28] Mattiarii Iuniores,	C
	[29] Septimani Iuniores,	
	[30] Regii,	
	[31] Germaniciani,	
	[32] Prima Iulia,	
10	[33] Tertia Iulia,	
	[34] Placidi Valentinianici Felices	
	[35] Gratianenses Iuniores,	
	[36] Marcomanni,	
	[37] Pontennenses.	
15	[B] INTRA ILLYRICUM CUM VIRO SPECTABILI CO-	
	MITE ILLYRICI:	
	[1] Sagittarii Tungri,	
	[2] Iovii Iuniores,	
	[3] Sequani,	
20	[4] Raeti,	
	[5] Sagittarii Venatores,	
	[6] Latini,	
	[7] Valentinianenses Felices,	
	[8] Honoriani Victores,	
25	[9] Seguntienses,	D
	[10] Tungri,	
	[11] Mauri Honoriani Seniores,	A
	[12] Mattiarii,	
	[13] Honoriani Gallicani,	C

	[14] Tertiani,
	[15] Tertia Herculea,
	[16] Pacatianenses,
	[17] Mauri Cetrati,
5	[18] Propugnatores Iuniores,
	[19] Lanciarii Lauriacenses,
	[20] Lanciarii Comaginenses,
	[21] Secunda Iulia,
	[22] Valentinianenses,
10	[23] Catarienses.

[C] INTRA GALLIAS CUM VIRO ILLUSTRIS MAGISTRO EQUITUM GALLIARUM:

	[†. 1.] [1] Mattiaci Iuniores,	
	[2] Leones Seniores,	
15	[3] Brachiati Iuniores,	
	[4] Salii Seniores,	
	[5] Gratianenses,	
	[6] Bructeri,	
	[7] Ampsivarii,	
20	[8] Valentinianenses,	
	[9] Batavi,	A
	[10] Batavi Iuniores,	
	[11] Britones,	
	[12] Atecotti Honoriani Seniores,	
25	[13] Sagittarii Nervii Gallicani,	C
	[14] Iovii Iuniores Gallicani,	
	[15] Mattiaci Iuniores Gallicani,	D
	[16] Atecotti Iuniores Gallicani,	
	[17] Ascarii Honoriani Seniores,	

A col. 3.

C col. 3.

D col. 3.

	[18] Armigeri Defensores Seniores,	
	[19] Lanciarii Honoriani Gallicani,	
	[20] Lanciarii Sabarienses,	
	[21] Menapii Seniores,	
5	[22] Secundani Britones,	
	[23] Ursarienses,	
	[24] Praesidienses,	
	[25] Geminiacenses,	
	[26] Cortoriacenses,	
10	[27] Honoriani Felices Gallicani,	
	[28] Prima Flavia Gallicana,	
	[29] Martenses,	
	[30] Abrincateni,	
	[31] Defensores Seniores,	
15	[32] Mauri Osismiaci,	
	[33] Prima Flavia,	A
	[34] Superventores Iuniores,	
	[35] Balistarii,	
	[36] Defensores Iuniores,	C
20	[37] Garronenses,	
	[38] Anderenieiani,	
	[39] Acincenses,	
	[40] Cornacenses,	
	[41] Septimani Iuniores,	
25	[42] Cursarienses Iuniores,	D
	[43] Musmagenses,	
	[44] Romanenses,	
	[45] Insidiatores,	
	[46] Truncensimani,	

A col. 4.

C col. 4.

D fol. 117^b.

[47] Abulci,

[48] Exploratores.

[†. 2.] OFFICIUM VIRI ILLUSTRIS MAGISTRI EQUITUM
PER GALLIAS:

5 [1] Princeps ex Officiis Magistrorum Militum Praesentalium, uno anno a parte Peditum, alio a parte Equitum,

[2] Commentariensis,

[3] Numerarii ex viris et Officiis Singulares,

10 [4] Adiutor, ||

[5] Regerendarius, A

[6] Exceptores

[7] et reliqui Apparitores. ||

[D] INTRA HISPANIAS CUM SPECTABILI COMITE: C

15 [1] Ascarii Seniores,

[2] Ascarii Iuniores,

[3] Sagittarii Nervii,

[4] Exculcatores Iuniores,

[5] Tubantes,

20 [6] Felices Seniores,

[7] Invicti Seniores,

[8] Victores Iuniores,

[9] Invicti Iuniores Brittones, D

[10] Brisigavi Seniores,

25 [11] Salii Iuniores Gallicani,

[12] Fortenses,

[13] Propugnatores Seniores,

[14] Septimani Seniores,

[15] Vesontes,

[16] Undecimani.

[E] INTRA TINGITANIAM CUM VIRO SPECTABILI COMITE:

[1] Mauri Tonantes Seniores,

[2] Mauri Tonantes Iuniores,

5 [3] Constantiniani,

[4] Septimani Iuniores. |

[F] INTRA AFRICAM CUM VIRO SPECTABILI COMITE A

AFRICAE:

[1] Celtae Iuniores,

10 [2] Armigeri Propugnatores Seniores, |

[3] Armigeri Propugnatores Iuniores, C

[4] Secundani Italiciani,

[5] Cimbriani,

[6] Primani,

15 [7] Secundani,

[8] Tertiani,

[9] Constantiniani,

[10] Constantiaci,

[11] Tertio Augustani,

20 [12] Fortenses.

[G] [*INTRA BRITANNIAS*] CUM VIRO SPECTABILI COMITE BRITANNIARUM:

[1] Victores Iuniores Britannici, |

[2] Primani Iuniores, D

25 [3] Secundani Iuniores.

[§. II.] ITEM VEXILLATIONES:

[A] INTRA ITALIAM:

[1] Comites Seniores,

[2] Equites Promoti Seniores,

A col. 2.

C col. 2.

D col. 2.

[3] Equites Brachiatī Seniores,

[4] Equites Cornutī Seniores,

[5] Comites Alani,

[6] Equites Mauri Feroces , |

5

[7] Equites Constantes,

A

[8] Valentinianenses Seniores.

[B] INTRA GALLIAS CUM VIRO ILLUSTRī COMITE

ET MAGISTRO EQUITUM GALLIARUM:

[1] Equites Batavi Seniores,

10

[2] Equites Cornutī Seniores,

[3] Equites Batavi Iuniores,

[4] Equites Brachiatī Iuniores,

[5] Equites Honoriani Seniores,

[6] Equites Honoriani Iuniores,

15

[7] Equites Armigeri Seniores,

[8] Equites Octavo Dalmatae,

[9] Equites Dalmatae Passerentiacenses,

[10] Equites Primi Gallicani,

[11] Equites Mauri Alites, ||

20

[12] Equites Constantiaci Feroces.

D

[C] INTRA AFRICAM CUM VIRO SPECTABILī {CO-

MITE AFRICAE:

[1] Equites Stablesiani Italiciani,

[2] Equites Scutarii Seniores,

25

[3] Equites Stablesiani Seniores,

[4] Equites Marcomanni,

[5] Equites Armigeri Seniores,

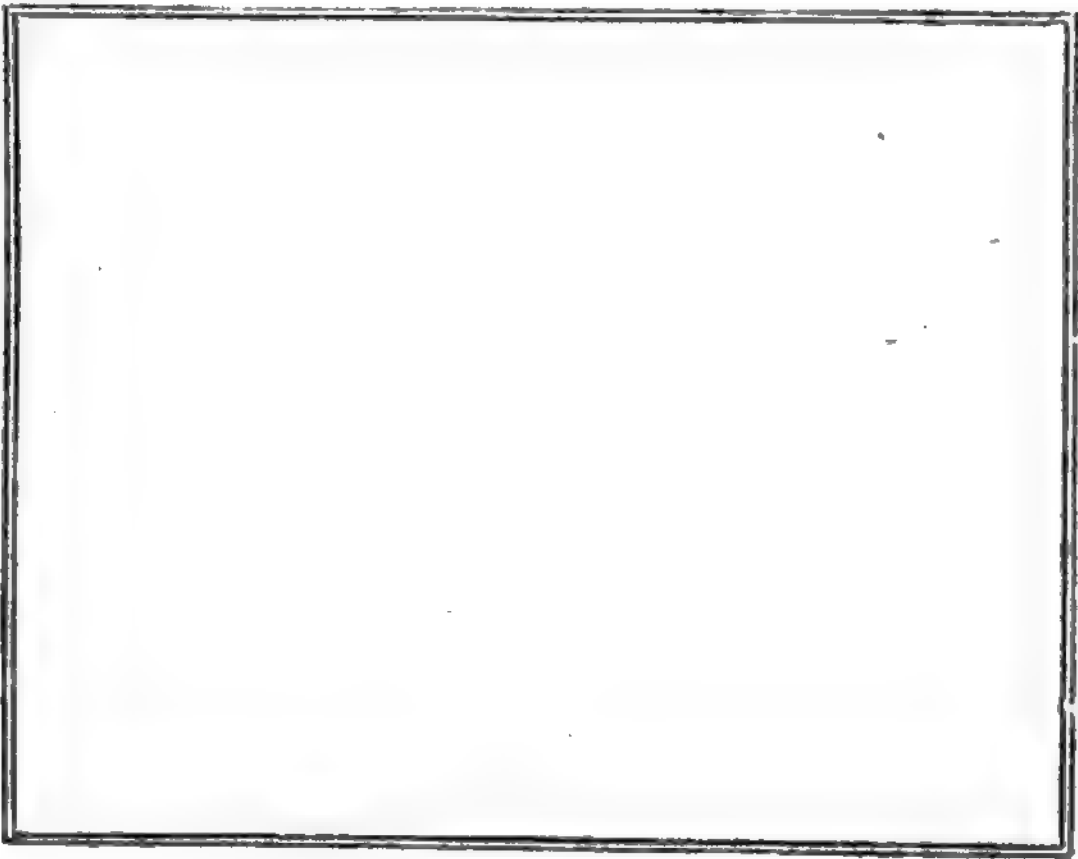
[6] Equites Clibanarii,

[7] Equites Parthi Sagittarii || Seniores, **A**

- 5 [8] Equites Cetrati Seniores,
 [9] Equites Primo Sagittarii,
 [10] Equites Secundo Sagittarii,
 [11] Equites Tertio Sagittarii, ||
 [12] Equites Quarto Sagittarii, C
 [13] Equites Parthi Sagittarii Iuniores,
 [14] Equites Cetrati Iuniores,
 [15] Equites Promoti Iuniores,
 [16] Equites Scutarii Iuniores Comitatusenses,
 10 [17] Equites Honoriani Iuniores,
 [18] Equites Scutarii Iuniores Scholae Se-
 cundae,
 [19] Equites Armigeri Iuniores.
- 15 [D] INTRA BRITANNIAS CUM VIRO SPECTABILI CO-
 MITE BRITANNIARUM:
 [1] Equites Catafractarii Iuniores,
 [2] Equites Scutarii Aureliaci,
 [3] Equites Honoriani Seniores, |
 [4] Equites Stablesiani, D
 20 [5] Equites Syri,
 [6] Equites Taifali.
- [E] INTRA TINGITANIAM CUM VIRO SPECTABILI
 COMITE TINGITANIAE:
 [1] Equites Scutarii Seniores Comitatusenses,
 25 [2] Equites Sagittarii Seniores Comitatusenses,
 [3] Equites Carduceni Comitatusenses. ||

[CAPUT 7^A.]

[INSIGNIA VIRI ILLUSTRIS PRAEPOSITI SACRI
CUBICULI.]

(§. I.) [SUB DISPOSITIONE VIRI ILLUSTRIS PRAEPOSITI
SACRI CUBICULI:

.....

(§. II.) OFFICIUM VIRI ILLUSTRIS PRAEPOSITI SACRI
CUBICULI:

Pri.

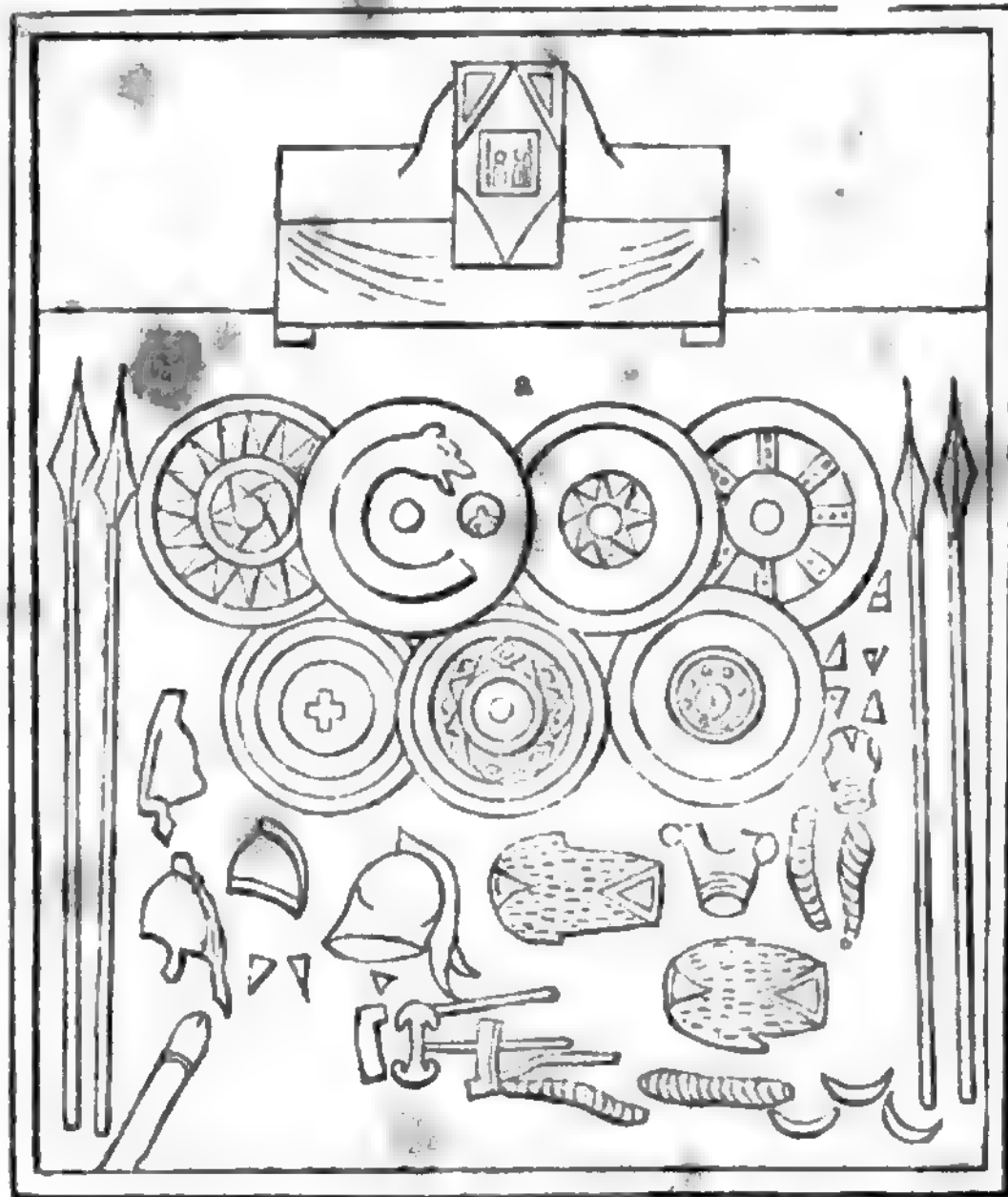
.....

.....]

[CAPUT VIII.]

INSIGNIA VIRI ILLUSTRIS MAGISTRI OFFICIORUM.

B 9 A

a) FABRICAE.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI ILLUSTRIS MAGISTRI OFFICIORUM:

5

A
C
D

- [A][a][1] Schola Scutariorum Prima,
 [2] Schola Scutariorum Secunda,
 [3] Schola Armaturarum Seniorum,
 [4] Schola Gentilium Seniorum,

A No. 75.
 C pag. 282.

C pag. 281.
 D fol. 119a.

D fol. 118b.

A fol. 141a.

- [5] Schola Scutariorum Tertia,
 [6] Schola Agentum in Rebus
 [7] et Deputati eiusdem Scholae; |
- 5 [b][1] Scrinium Memoriae, b
 [2] Scrinium Dispositionum,
 [3] Scrinium Epistolarum,
 [4] Scrinium Libellorum;
 [c] Admissionales;
 [d] Cancellarii.
- 10 [B] FABRICAE INFRASCRIPTAE:
 [a] IN ILLYRICO:
 [1] Sirmiensis Scutorum, Scordiscorum et Ar-
 morum,
 [2] Acincensis Scutaria,
 15 [3] Cornutensis Scutaria,
 [4] Lauriacensis Scutaria,
 [5] Salonitana Armorum;
 [b] ITALIAE:
 [1] Concordiensis Sagittaria,
 20 [2] Veronensis Scutaria et Armorum,
 [3] Mantuana Loricaria,
 [4] Cremonensis Scutaria,
 [5] Ticinensis Arcuaria,
 [6] Lucensis Spatharia; |
- 25 [c] IN GALLIIS: b
 [1] Argentomagensis Armorum omnium, |
 [2] Matisconensis Sagittaria, | A
 [3] Augustodonensis Loricaria, Ballistaria et Cli- D
 banaria, C

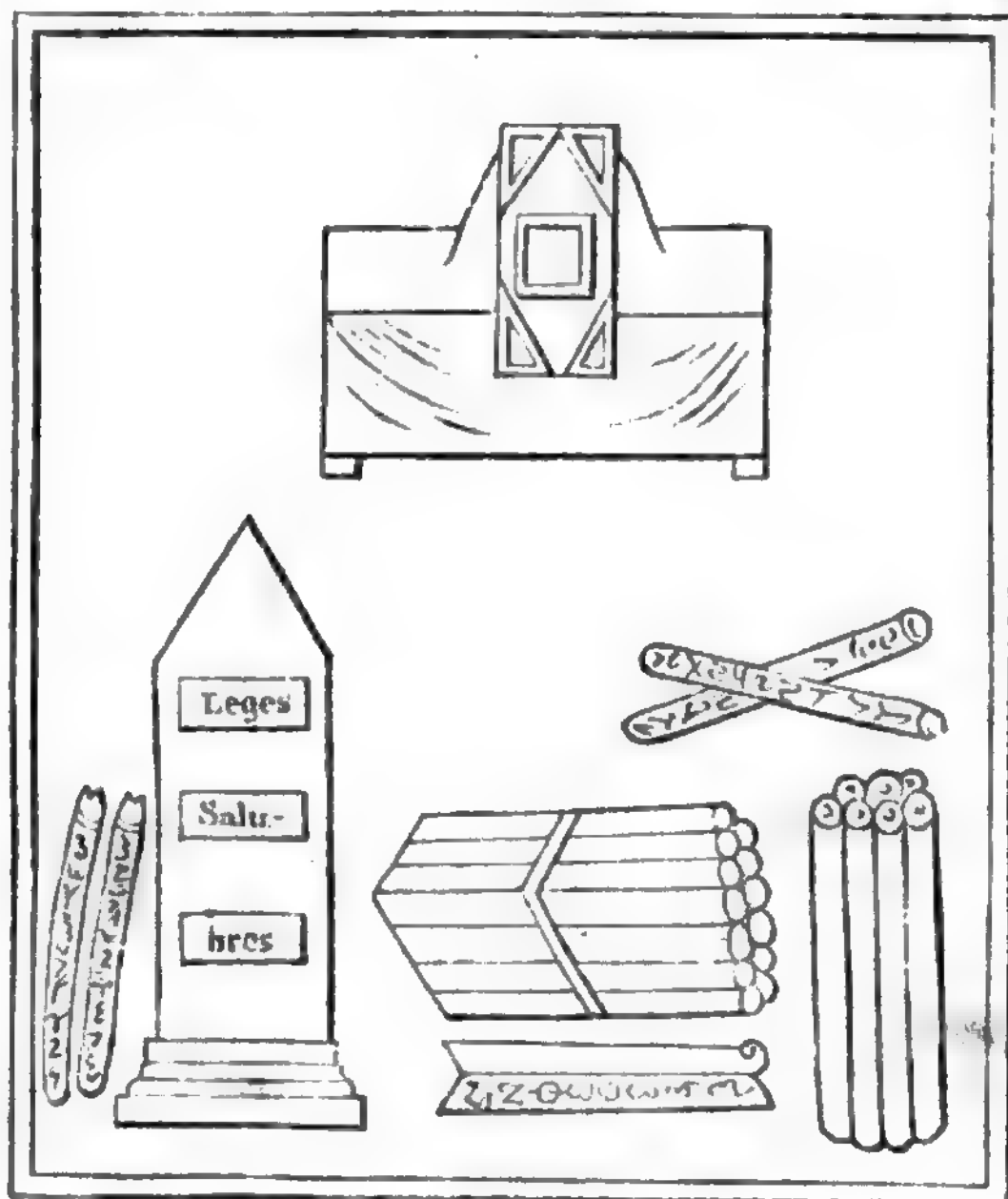
- [4] Augustodonensis Scutaria,
- [5] Suessionensis,
- [6] Remensis Spatharia,
- [7] Triberorum Scutaria,
- 5 [8] Triberorum Balistaria,
- [9] Ambianensis Spatharia et Scutaria.

[§. II.] OFFICIUM AUTEM SUPRASCRIPTI VIRI ILLUSTRIS
MAGISTRI OFFICIORUM DE SCHOLA AGENTUM IN
REBUS HABETUR HOC MODO :

- 10 [1] Adiutor ,
- [2] Subadiuvae Adiutoris,
- [3] Subadiuvae Fabricarum diversarum,
- [4] Curiosus Carsus Publici in Praesenti,
- [5] Curiosi omnium Provinciarum,
- 15 [6] Interpretes omnium Gentium. ¶

[CAPUT IX.]

INSIGNIA VIRI ILLUSTRIS QUAESTORIS.

A
C
D

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI ILLUSTRIS QUAESTORIS:

Leges dictandae,

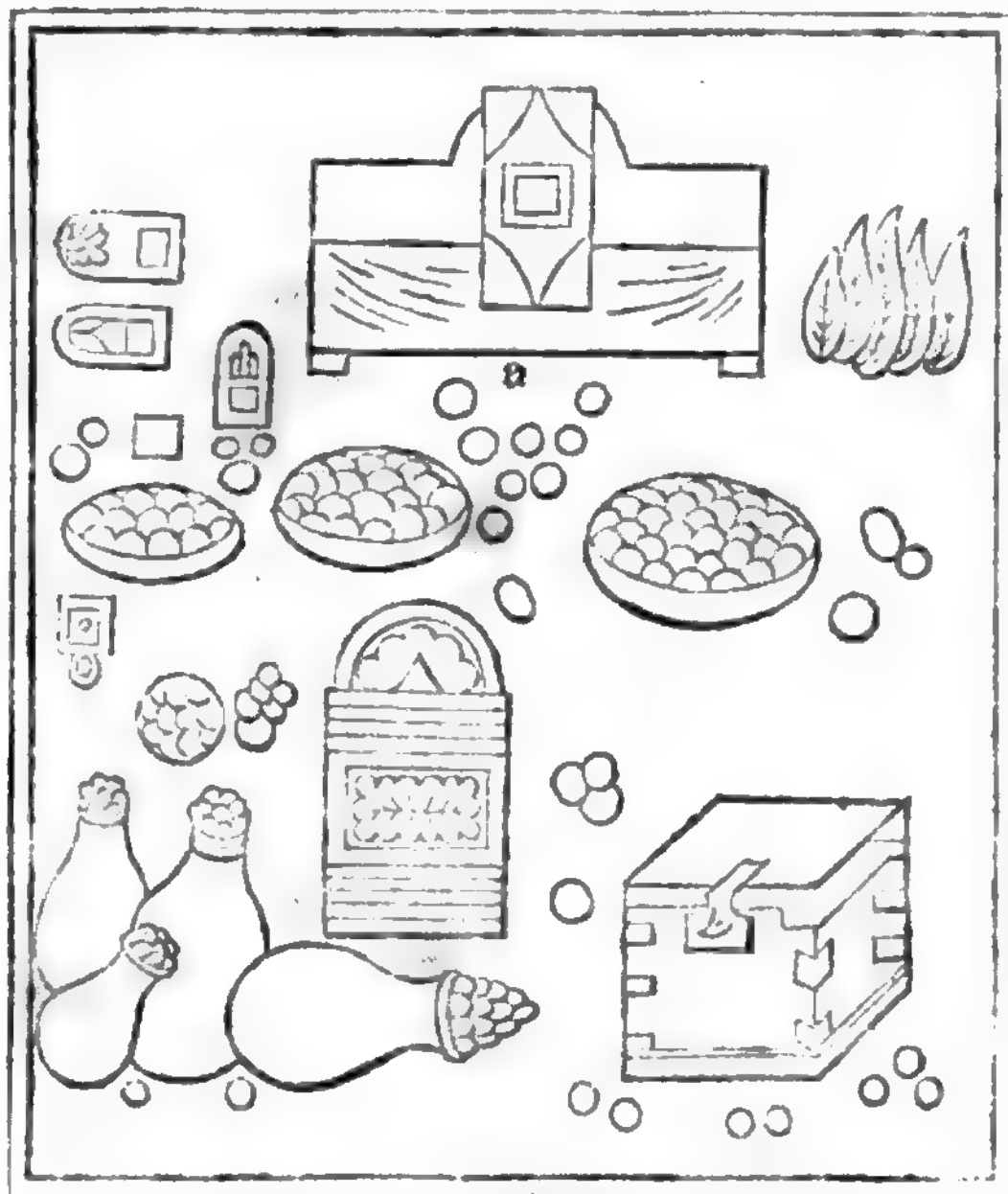
Preces.

5

[§. II.] HABET SUBADIUVAS ADIUTORES MEMORIALES DE SCRINIIS DIVERSIS. ||

CAPUT X.

INSIGNIA VIRI ILLUSTRIS COMITIS SACRARUM LARGITIONUM. A
C
D

a) LARGITIONES.

5 [§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI ILLUSTRIS COMITIS SACRARUM LARGITIONUM: A
C
D

- [A][1] Comes Largitionum per Illyricum,
 [2] Comes Vestiarii,
 [3] Comes Auri,

A No. 73.

C pag. 284.

D fol. 120a.

A fol. 142b.

C pag. 285.

D fol. 120b.

[4] Comes Largitionum Italicianarum,

[5] Comes Titulorum Largitionalium per Africam.

[B] RATIONALES:

5 [1] Rationalis Summarum Pannoniae Secundae, Dalmatiae et Saviae,

[2] Rationalis Summarum Pannoniae Primae, Valeriae, Norici Mediterranei et Ripensis, |

[3] Rationalis Summarum Italiae, ^b

10 [4] Rationalis Summarum Urbis Romae,

[5] Rationalis Summarum Trium Provinciarum, id est Siciliae, Sardiniae et Corsicae,

[6] Rationalis Summarum Africae, |

[7] Rationalis Summarum Numidiaae, ^a

15 [8] Rationalis Summarum Hispaniae,

[9] Rationalis Summarum | Quinque Provincia-^crum,

[10] Rationalis Summarum Galliarum,

[11] Rationalis Summarum Britanniarum. |

20 [C] PRAEPOSITI:

[1] Praepositus Thesaurorum Salonitarum Dal-^dmatiae,

[2] Praepositus Thesaurorum Siscianorum Saviae,

25 [3] Praepositus Thesaurorum Sabariensium Pannoniae Primae,

[4] Praepositus Thesaurorum per Italiam Aquileiae,

[5] Praepositus Thesaurorum Mediolanensium Liguriaae,

^b pag. 67.

^a col. 2.

^c col. 2.

^d col. 2.

- [6] Praepositus Thesaurorum Urbis Romae,
 [7] Praepositus Thesaurorum Augustae Vinde-
 licensis Raetiae Secundae,
 [8] Praepositus Thesaurorum per Gallias Lu-
 5 gdunenses,
 [9] Praepositus Thesaurorum Arclatensium, |
 [10] Praepositus Thesaurorum Remorum, A
 [11] Praepositus Thesaurorum Triberorum, |
 [12] Praepositus Thesaurorum Augustensium in C
 10 Britannis.

[D] PROCURATORES MONETAE:

- [1] Procurator Monetae Siscianae,
 [2] Procurator Monetae Aquileiensis,
 [3] Procurator Monetae Urbis Romae, |
 15 [4] Procurator Monetae Lugdunensis, B
 [5] Procurator Monetae Arclatensis, |
 [6] Procurator Monetae Triberorum. D

[E] PROCURATORES GYNAECIORUM:

- [1] Procurator Gynaecii Bassianensis Pannoniae
 20 Secundae translati Salonis,
 [2] Procurator Gynaecii Sirmiensis Pannoniae
 Secundae,
 [3] Procurator Gynaecii Ioviensis Dalmatiae
 Aspalato,
 25 [4] Procurator Gynaecii Aquileiensis Venetiae
 Inferioris,
 [5] Procurator Gynaecii Mediolanensis Ligu-
 riae,
 [6] Procurator Gynaecii Urbis Romae, ||

A col. 3.

C col. 3.

b pag. 68.

D col. 3.

[7] Procurator Gynaecii Canusini et Venusini **A**
Apuliae,

[8] Procurator Gynaecii Carthaginensis Afri-
cae, ||

5 [9] Procurator Gynaecii Arelatensis Provinciae **C**
Viennensis,

[10] Procurator Gynaecii Lugdunensis,

[11] Procurator Gynaecii Remensis Belgicae Se-
cundae,

10 [12] Procurator Gynaecii Tornacensis Belgicae
Secundae,

[13] Procurator Gynaecii Trilberorum Belgi- **D**
cae Primae,

15 [14] Procurator Gynaecii Augustoduno trans-
lati Metis,

[15] Procurator Gynaecii Bentensis in Britannis.

[F] [*PROCURATORES LINYFIORUM*:]

[1] Procurator Linifii Viennensis Galliarum,

[2] Procurator Linifii Ravennatium Italiae.

20 [G] *PROCURATORES BAFIORUM*:

[1] Procurator Bafii Tarentini Calabriae,

[2] Procurator Bafii Salonitani Dalmatiae, |

[3] Procurator Bafii Cissensis Venetiae et Hi- **A**
striae,

25 [4] Procurator Bafii Syracusani Siciliae. |

[5] Procurator Bafiorum omnium per Africam, b

[6] Procurator Bafii Girbitani Provinciae Tri-
politanae,

[7] Procurator Bafii Insularum Balearium in Hispania,

[8] Procurator Bafii Telonensis Galliarum,

[9] Procurator Bafii Narbonensis.

5 [H] **PRAEPOSITI BRANBARICARIORUM SIVE ARGENTARIORUM :**

[1] Praepositus Branbaricariorum sive † Argentariorum Arelatensium, **D**

10 [2] Praepositus Branbaricariorum sive Argentariorum Remensium,

[3] Praepositus Branbaricariorum sive Argentariorum Tiberorum. **A**

[I] [*PRAEPOSITI BASTAGARUM :*]

15 [1] Praepositus Bastagarum Primae Orientalis Orientalium et Quartae,

[2] Praepositus Bastagae Secundae Orientalis et Tertiae, |

[3] Praepositus Bastagae. . . et Tertiae Orientalis,

[4] Praepositus Bastagae Quartae Orientalis,

20 [5] Praepositus Bastagae Primae Gallicanorum et Quartae.

[K] Comes Commenciorum per Illyricum. |

[§. II.] **OFFICIUM AUTEM SUPRASCRIPTI VIRI ILLUSTRIS COMITIS SACRARUM LARGITIONUM HABET** **C**

25 [1] Primicerium totius Officii,

[2] Primicerium Scriniorum Canonum,

[3] Primicerium Scriniorum Tabulariorum,

[4] Primicerium Scriniorum Numerorum,

[5] Primicerium Scriniorum Aureae Massae, **D**

D col. 2.

A col. 3.

C col. 3.

D col. 3.

[6] Primicerium Scriniarum Auri ad Respon-
sum,

[7] Primicerium Scrinii Vestiarum Sacri,

[8] Primicerium Scrinii ab Argento,

5 [9] Primicerium Scrinii a Miliarensibus,

[10] Primicerium Scrinii a Pecuniis,

[11] et ceteros Scriniarios; |

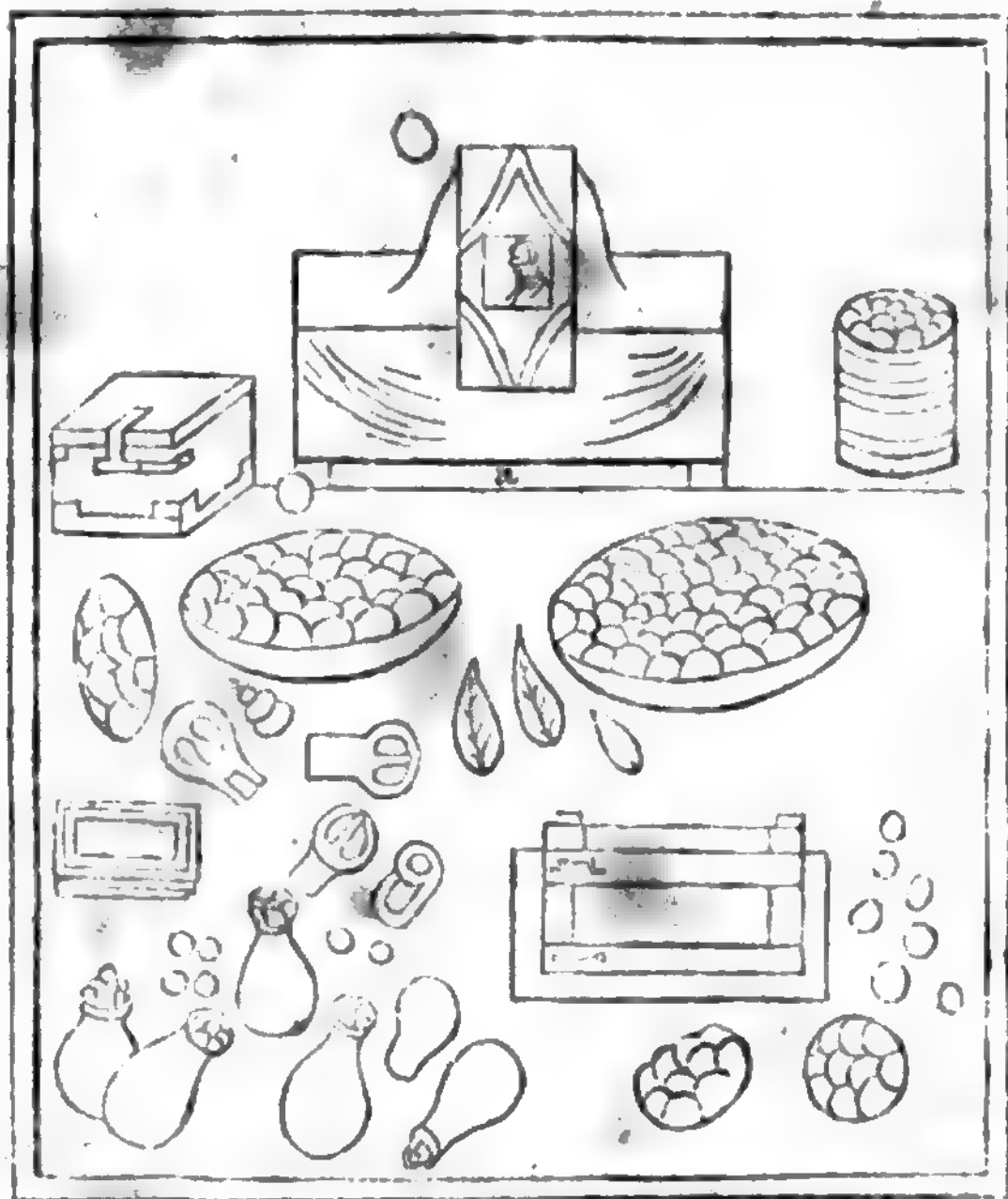
[12] Secundicerium Officii qui Primicerius est ^b
Exceptorum,

10 [13] Tertiocerium Officii qui tractat Bastagas. ||

^b pag. 70.

[CAPUT XI.]

INSIGNIA VIRI ILLUSTRIS COMITIS PRIVATARUM.

a) TRESAURI PRIVATARUM.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI ILLUSTRIS COMITIS RERUM
5 PRIVATARUM:

[A] [1] Comes Largitionum Privatarum,
[2] Comes Gildoniaci Patrimonii;

[B] [1] Rationalis Rerum Privatarum per Illyricum,
[2] Rationalis Rerum Privatarum per Italiam,
10 [3] Rationalis Rei Privatae per Italiam,

A No. 74.

C pag. 287.

D fol. 121b.

A fol. 144a.

C pag. 288.

D fol. 122a.

- [4] Rationalis Rei Privatae per Urbem Romam
et Suburbicarias Regiones cum Parte
Faustinae,
- [5] Rationalis Rei Privatae per Siciliam,
- 5 [6] Rationalis Rei Privatae per Africam,
- [7] Rationalis Rei Privatae per Hispanias,
- [8] Rationalis Rei Privatae per Gallias,
- [9] Rationalis Rei Privatae per Quinque Pro-
vincias,
- 10 [10] Rationalis Rei Privatae per Britannias,
- [11] Rationalis Rei Privatae Fundorum Domus
Divinae per Africam ;
- [C] [1] Procurator Rei Privatae per Siciliam,
- [2] Procurator Rei Privatae per | Apuliam et D
- 15 Calabriam sive Saltus Carminianenses,
- [3] Praepositus Rei Privatae per Sequanicum
et Germaniam Primam, |
- [4] Procurator Rei Privatae per Dalmatiam, €
- [5] Procurator Rei Privatae per Saviam,
- 20 [6] Procurator Rei Privatae per Italiam,
- [7] Procurator Rei Privatae per Urbem Romam, |
- [8] Procurator Rei Privatae per Urbicarias Re- a
giones Rerum Iuliani,
- [9] Procurator Rei Privatae per Mauritaniam
Sitifensem;
- 25 [10] Procurator Rei Privatae Gynaeciorum Tri-
berorum;
- [11] Procurator Gynaecii Vivariensis Rei Privatae
Meti translati Arelatum;

D col. 2.

€ col. 2.

A col. 2.

[D] [1] Praepositus Bastagae Rei Privatae Orientalis Inferioris,

[2] Praepositus Bastagae Privatarum Galliarum.

[§. II.] OFFICIUM AUTEM SUPRASCRIPTI VIRI ILLUSTRIS CO-

5

MITIS RERUM PRIVATARUM HABET

[1] Primicerium totius Officii, }

[2] Primiscrinium Beneficiorum, D

[3] Primiscrinium Rationum,

[4] Primiscrinium Securitatum,

10

[5] Primiscrinium Largitionum Privatarum,

[6] Scriniarios etiam reliquos suprascriptorum
Scriniorum,

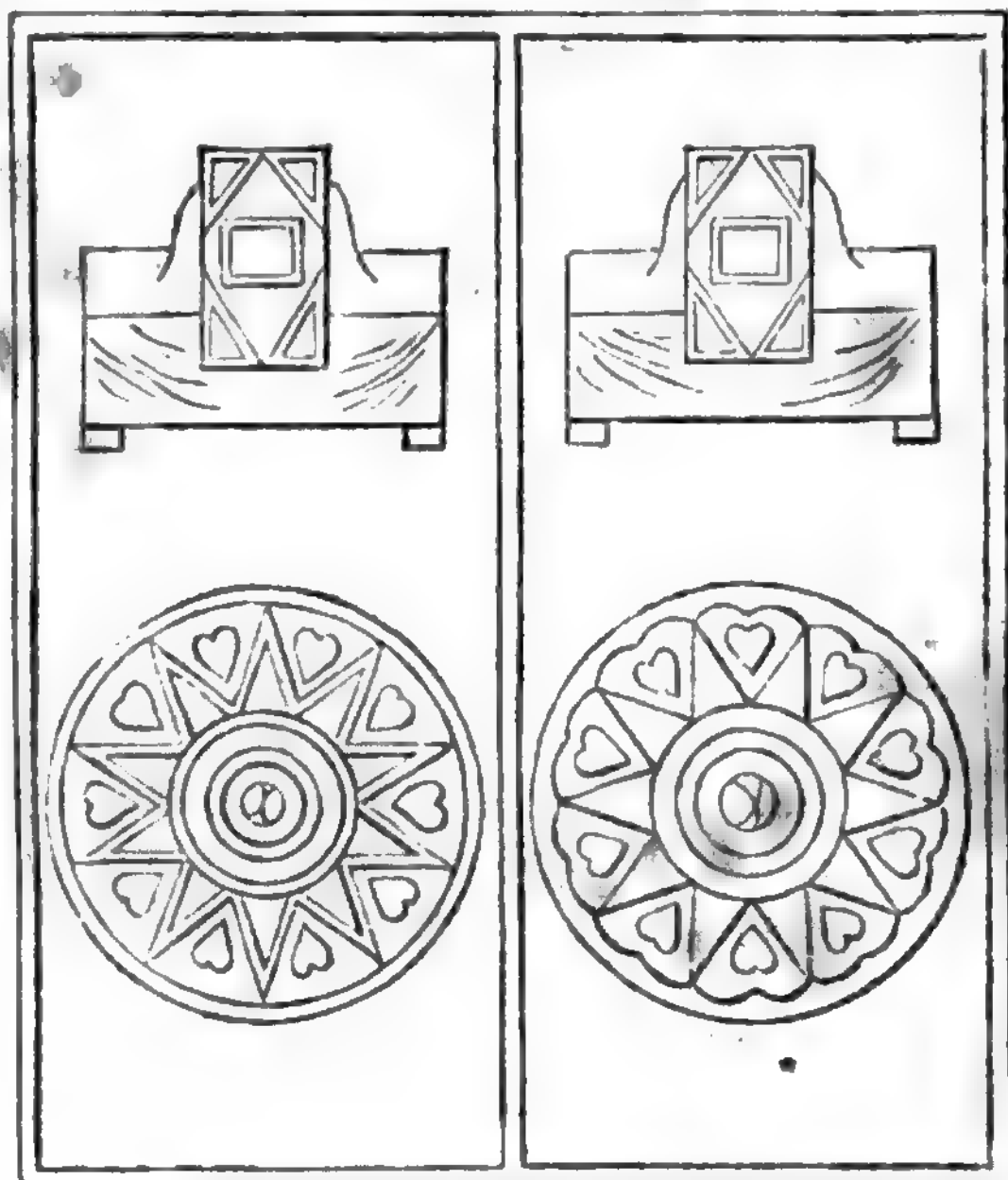
[7] Secundicerium totius Officii qui tractat Char-
tas Officii,

15

[8] Ceteros etiam Palatinos. ||

....

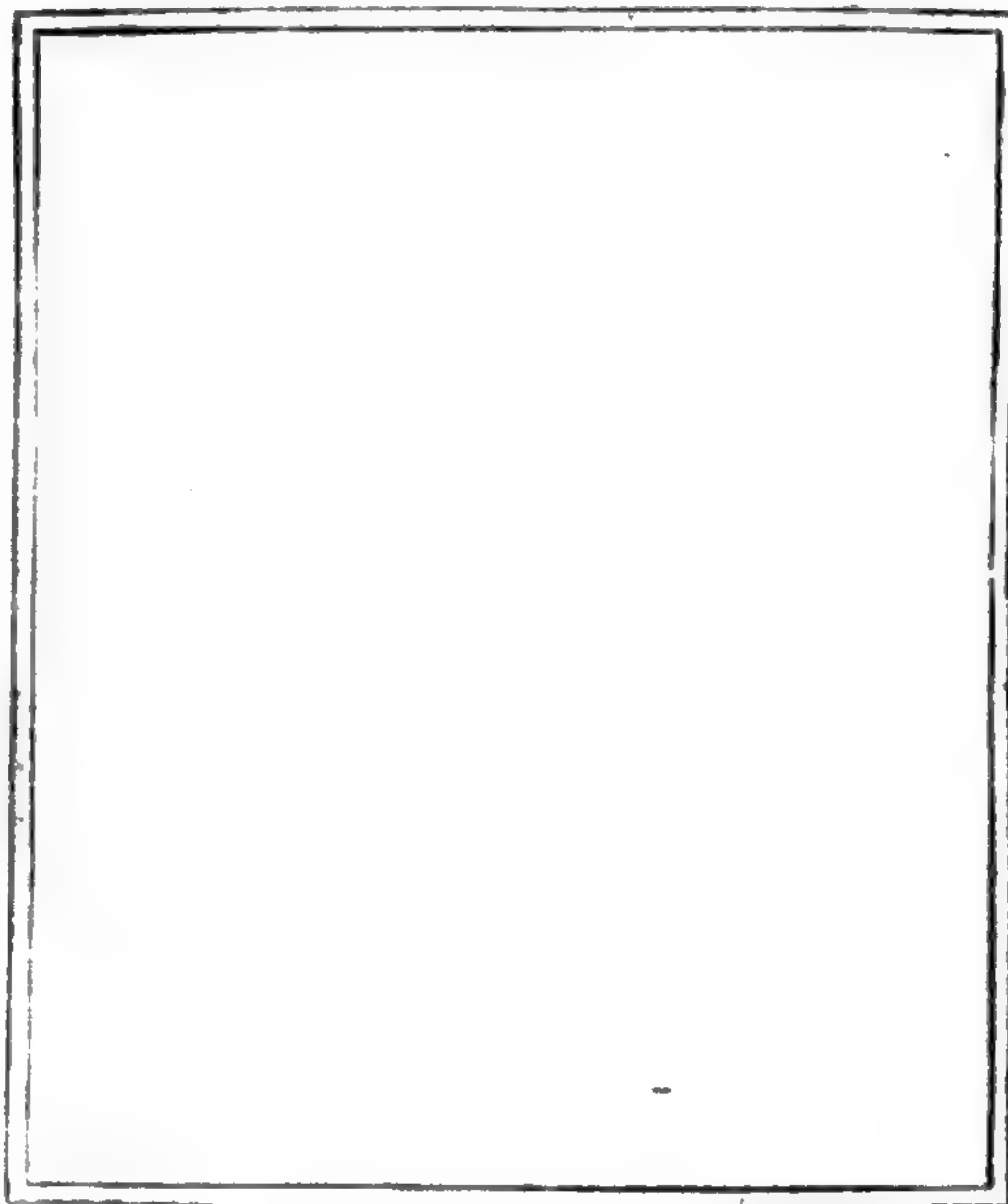
[CAPUT XII.]

COMES DOMESTICORUM
EQUITUM.COMES DOMESTICORUM
PEDITUM.

5 SUB DISPOSITIONE VIRORUM ILLUSTRUM COMITUM DO-
MESTICORUM EQUITUM SIVE PEDITUM:
Domestici Equites,
Domestici Pedites,
Deputati eorum.

[CAPUT XIII.

PRIMICERIUS SACRI CUBICULI.]

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS PRIMICERII SACRI
CUBICULI:

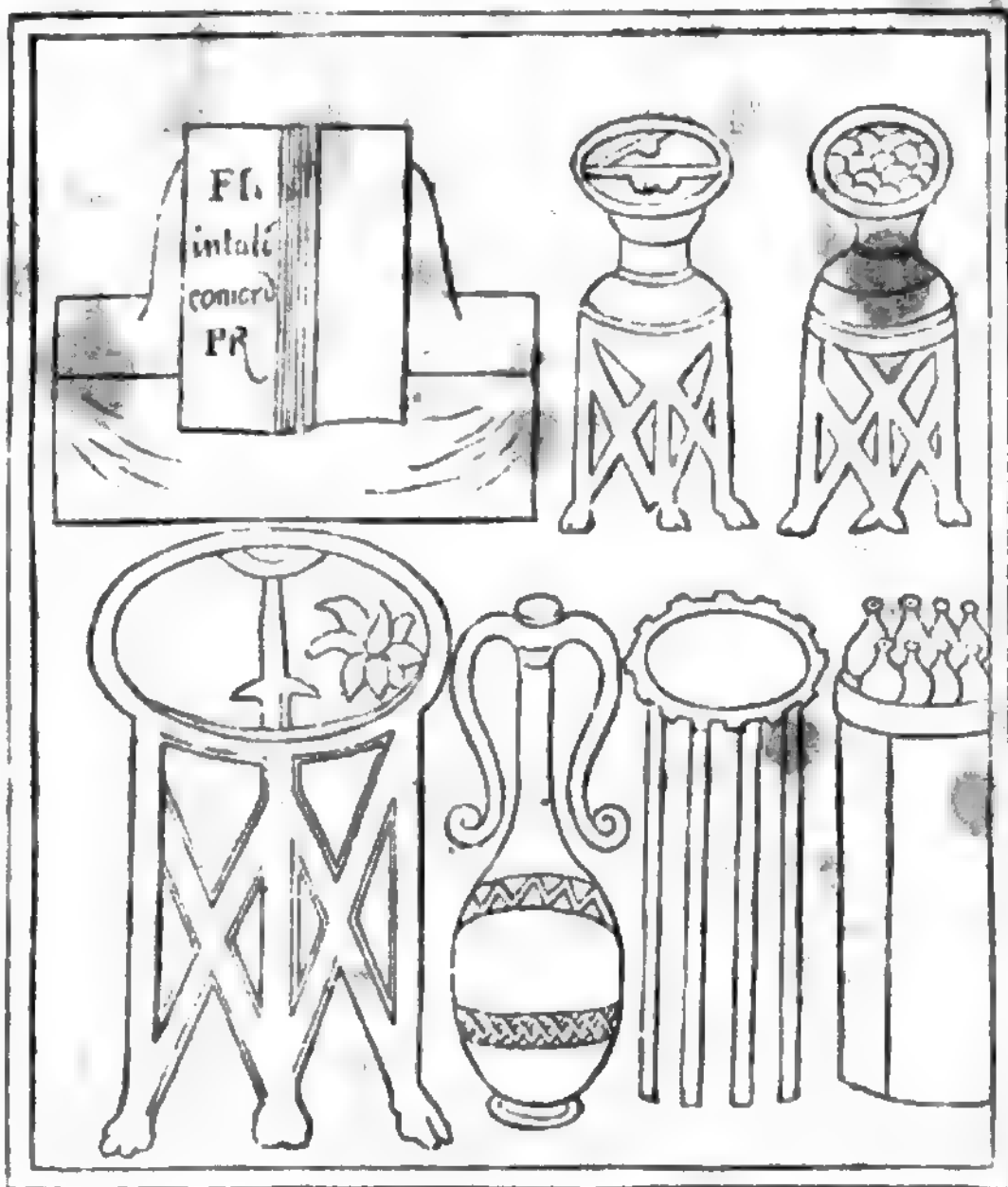
5 [.
.

[§. II.) OFFICIUM AUTEM VIRI SPECTABILIS PRIMICE-
RII SACRI CUBICULI HABET

10
[.]

[CAPUT XIV.]

CASTRENSIS SACRI PALATII.

A
C
D

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS CASTRENSIS:

A

[1] Paedagogia,

5 [2] Ministeriales Domini,

[3] Curae Palatiorum.

[§. II.] OFFICIUM AUTEM VIRI SPECTABILIS CASTRENSIS
HABET

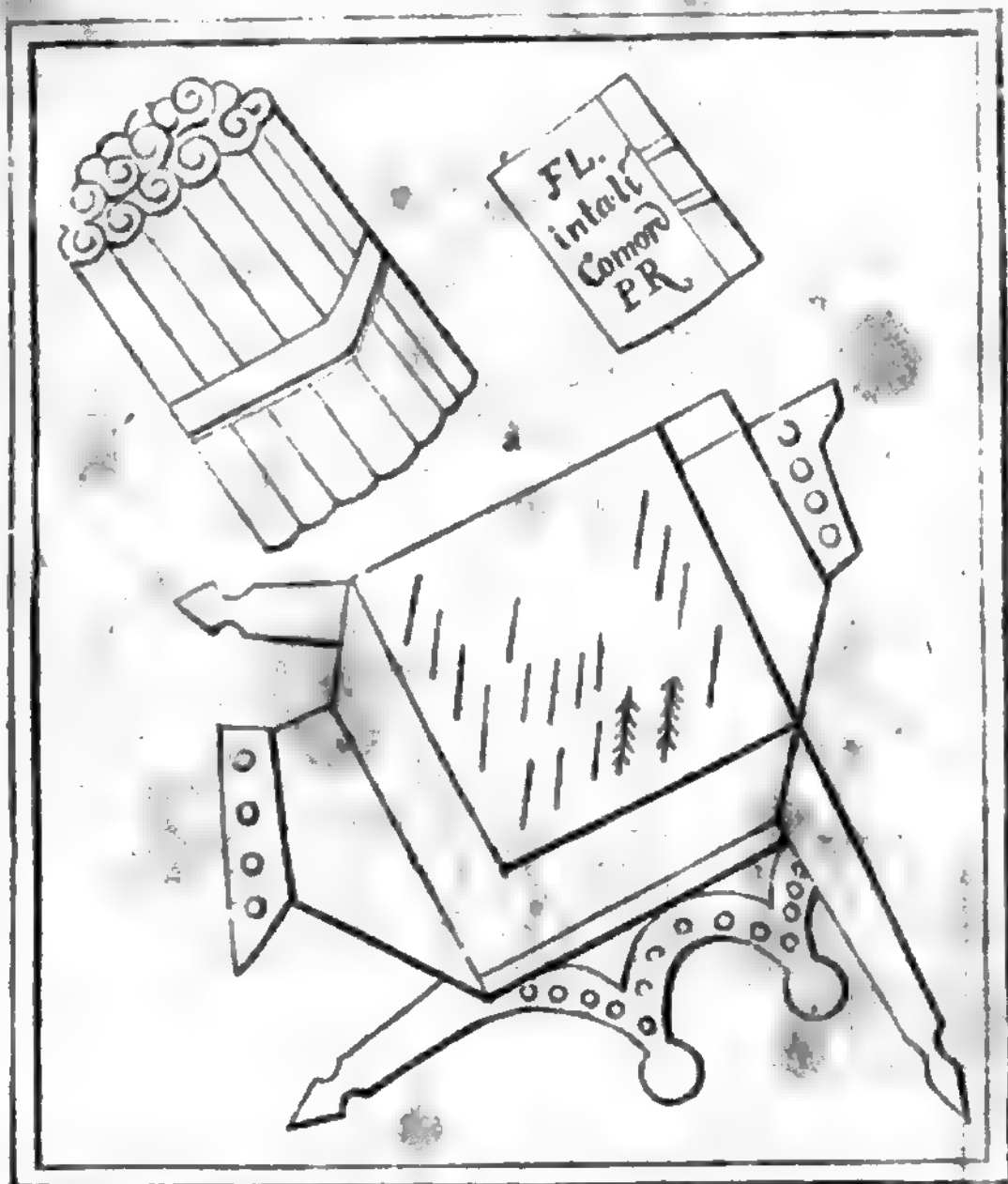
5

- [1] Tabularium Domini,
- [2] Tabularium Dominae Augustae,
- [3] Adiutorem,
- [4] Chartularium
- [5] et Scrinium ipsius,
- [6] et ceteros Palatinos Officiorum. ¶

[CAPUT XV.]

PRIMICERIUS NOTARIORUM.

258

a) LATERCULUM MAIUS.

[§. I.] SUB CURA VIRI SPECTABILIS PRIMICERII NOTARIO-
5 RUM

Notitia omnium Dignitatum et Administratio-
num tam civilium quam militarium.

[§. II.] OFFICIUM AUTEM NON HABET SED ADIUTORES. ||

A No. 80.

C pag. 291.

D fol. 123b.

A fol. 145b.

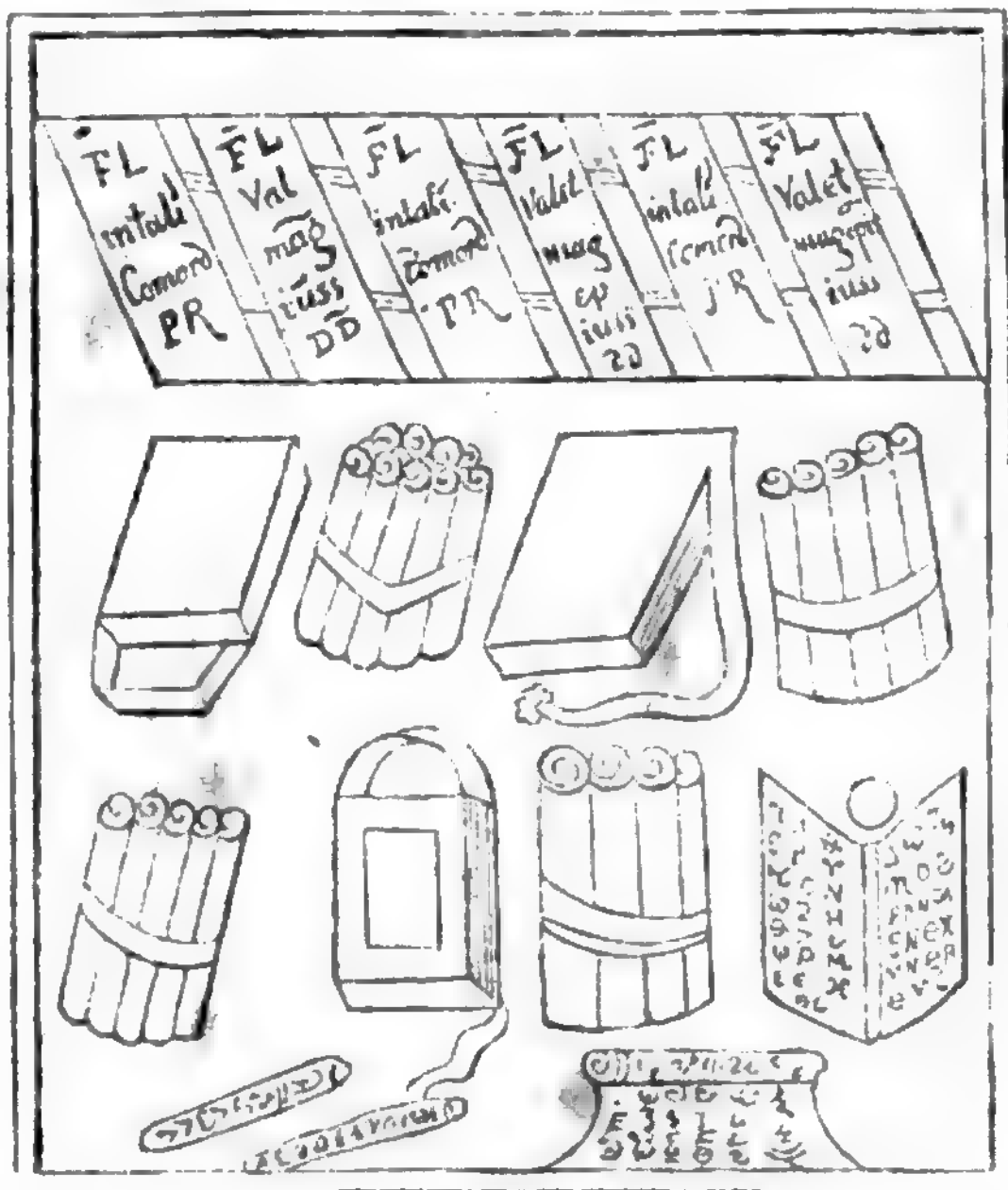
[CAPUT XVI.]

MAGISTER SCRINIORUM

MEMORIAE.

EPISTOLARUM.

LIBELLORUM.

[§. I.] MAGISTER MEMORIAE ANNOTATIONES OMNES DICTAT, A

5

ET EMITTIT. RESPONDET TAMEN ET PRECIBUS.

[§. II.] MAGISTER EPISTOLARUM LEGATIONES CIVITATUM

ET CONSULTATIONES ET PRECES TRACTAT.

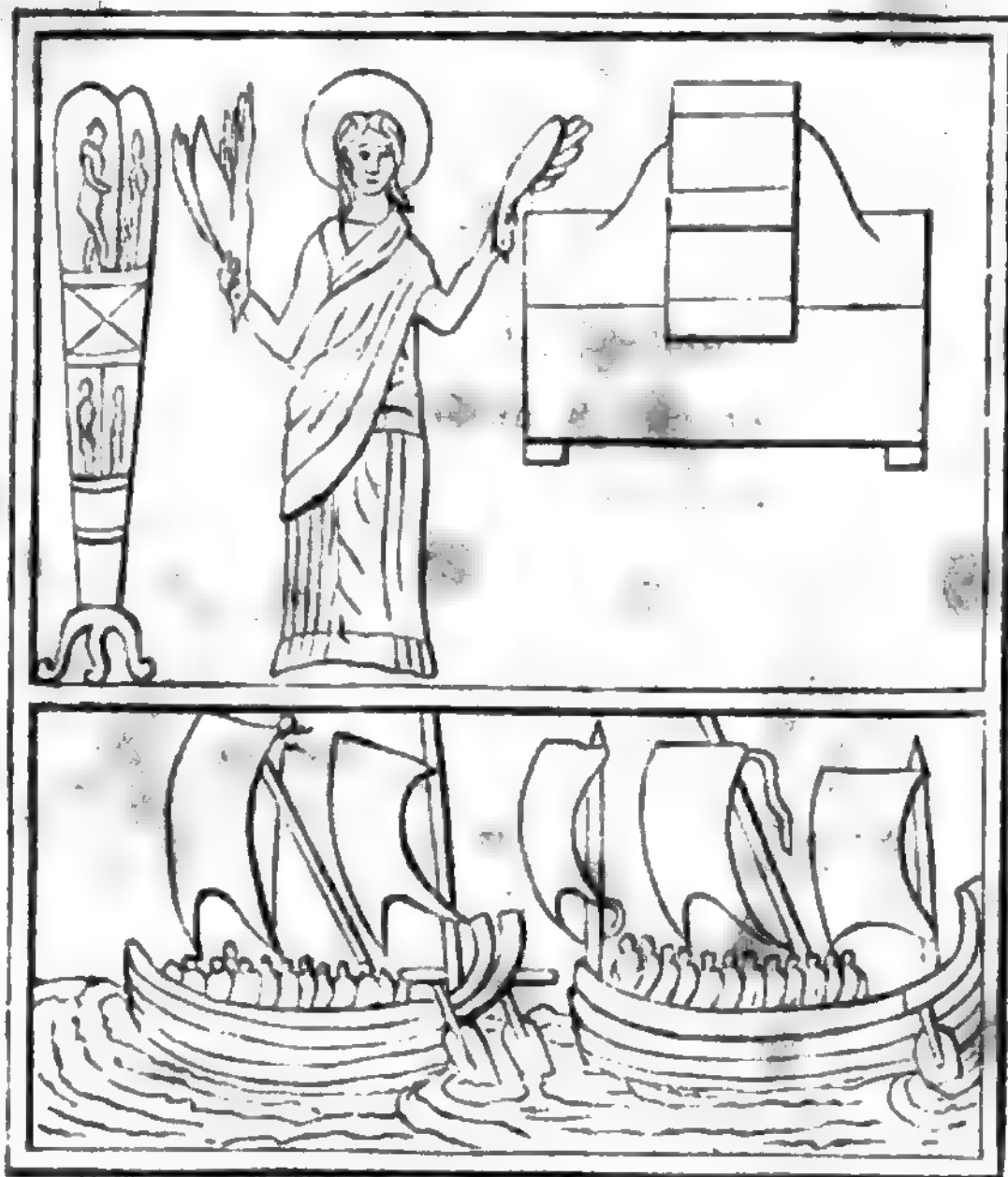
[§. III.] MAGISTER LIBELLORUM COGNITIONES ET PRECES

TRACTAT.

10 [§. IV.))

[CAPUT XVII.]

PROCONSUL AFRICAE.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS PROCONSULIS ^A
AFRICAE:

- 5 [1] Provincia Proconsularis,
[2] Legati eius duo.

[§. II.] OFFICIUM AUTEM HABET ITA:

- [1] Principem de Schola | Agen|tum in Rebus ^{et}
Ducenarium, ^A

^A N°. 82.

^A fol. 146b.

^E pag. 293.

^E col. 2.

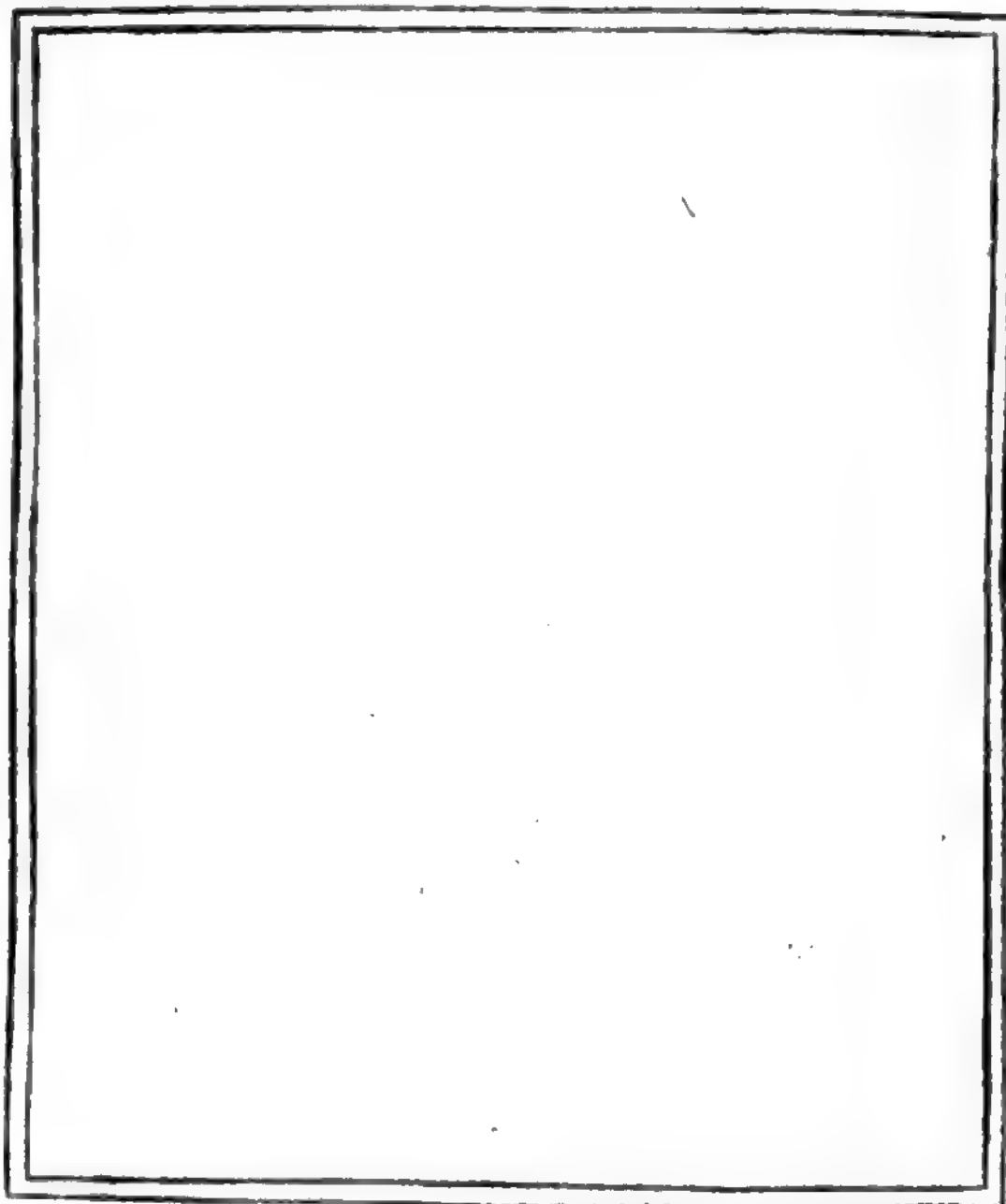
^D fol. 124b.

^A col. 2.

	[2]	Cornicularium,	
	[3]	Numerarios duos,	
	[4]	Primiscrinium,	
	[5]	Commentariensem,	A
5	[6]	Adiutorem,	€
	[7]	Ab Actis,	
	[8]	Subadiuvas,	
	[9]	Exceptores,	€
	[10]	Singulares,	
10	[11]	et reliquum Officium.	

[CAPUT XVIII.

VICARIUS URBIS ROMAE.]

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS VICARII URBIS
ROMAE:

A
C
D

5

PROVINCIAE INFRASCRIPTAE:

[A] CONSULARES

[1] Campaniae,

[2] Tusciae et Umbriae,

[3] Piceni Suburbicarii, |

[4] Siciliae;

[B] CORRECTORES

[1] Apuliae et Calabriae,

5 [2] Bruttiorum et Lucaniae;

[C] PRAESIDES

[1] Samnii,

[2] Sardiniae,

[3] Corsicae,

10 [4] Valeriae.

[§. II.] OFFICIUM AUTEM SUPRADICTUS VIR SPECTABILIS VICARIUS HABET ITA:

[1] Principem de Schola Agentum in Rebus Ducenarium,

15 [2] Cornicularium,

[3] Numerarios duos,

[4] Commentariensem,

[5] Adiutorem,

[6] Ab Actis,

20 [7] Cura Epistolarum,

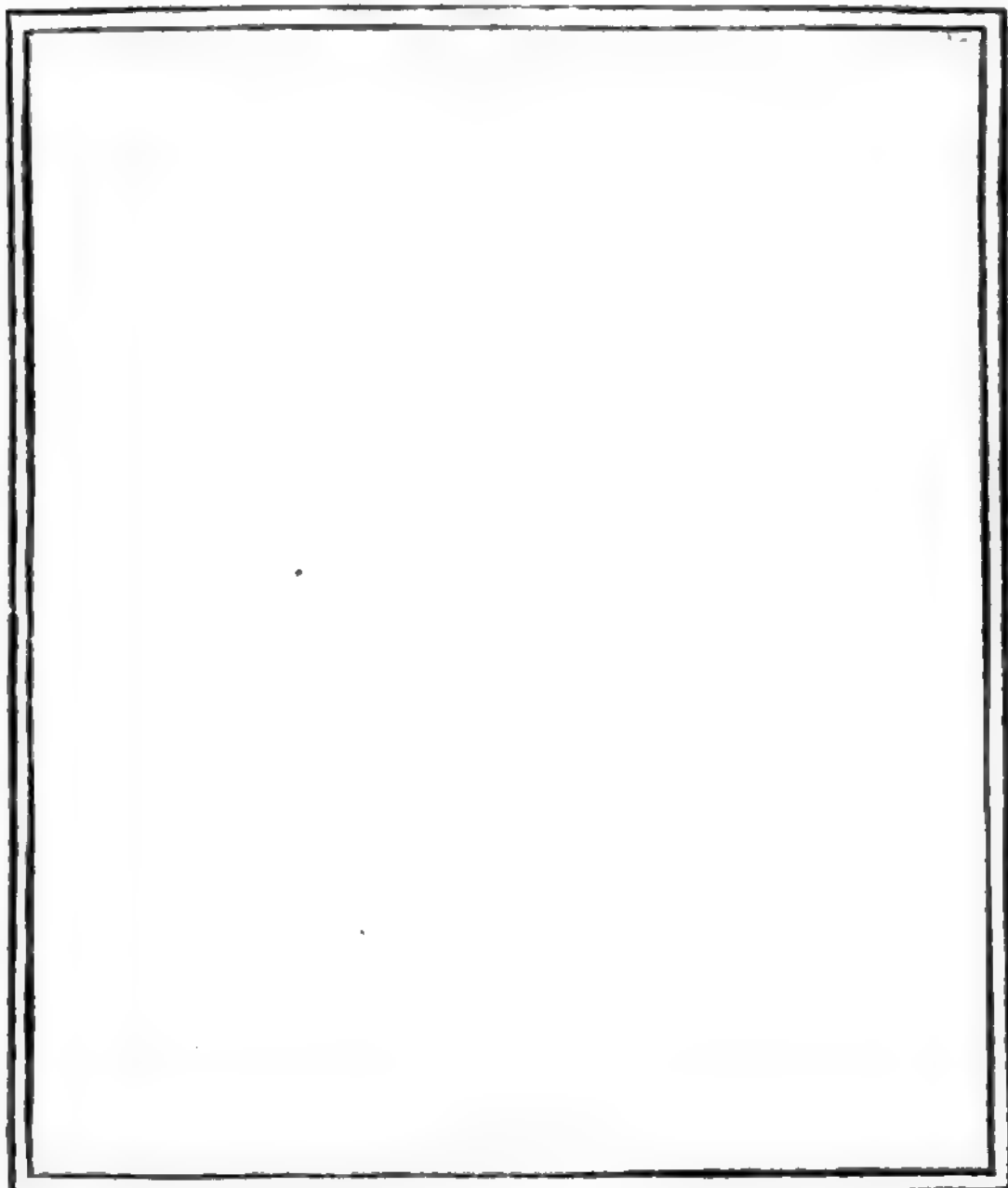
[8] Subadiuvas,

[9] Exceptores,

[10] Singulares

[11] et reliquos Officiales. ||

[CAPUT 18^a.
VICARIUS ITALIAE.]

(§. I.) [SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS VICARII
ITALIAE

PROVINCIAE INFRASCRIPTAE:

(A) CONSULARES

(1) Venetiae et Histriae,

(2) Aemiliae,

(3) Liguria, 10

(4) Flaminiae et Piceni Annonarii;

(B) *PRAESIDES*.

- (1) *Alpium Cottiarum*,
- (2) *Raetiae Primae*,
- (3) *Raetiae Secundae*.

5 (§. II.) *OFFICIUM AUTEM HABET IDEM VIR SPECTABILIS VICARIUS ITALIAE HOC MODO:*

- (1) *Principem de Schola Agentum in Rebus Ducenarium*,
- (2) *Cornicularium*,
- 10 (3) *Numerarios duos*,
- (4) *Commentariensem*,
- (5) *Adiutorem*,
- (6) *Ab Actis*,
- (7) *Cura Epistolarum*,
- 15 (8) *Subadiuvas*,
- (9) *Exceptores*,
- (10) *Singulares*
- (11) *et reliquos Officiales.*]

[CAPUT XIX.]

VICARIUS AFRICAE.

A
C
D

b) BYZACIUM. c) NUMIDIA. d) TRIPOLITANA.
e) MAURITANIA SITIFENSIS. f) MAURITANIA CAESARIENSIS.

5 [§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS VICARII AFRICAE: 12

[A] CONSULARES

[1] Byzacii,

[2] Numidia;

[B] PRAESIDES

10 [1] Tripolitanae,

A No. 83.

C pag. 295.

D fol. 125^b.

A fol. 147^b.

[2] Mauritaniae Sitifensis, |

[3] Mauritaniae Caesariensis.

[§.II.] OFFICIUM AUTEM HABET IDEM VIR SPECTABILIS

VICARIUS HOC MODO :

5 [1] Principem de Schola Agentum in Rebus |
Du|cenarium,

[2] Cornicularium,

[3] Numerarios duos,

[4] Commentariensem,

10 [5] Ab Actis,

[6] Cura Epistolarum, |

[7] Adintorem,

[8] Subadiuvas,

[9] Exceptores,

15 [10] Singulares

[11] . et reliquos Officiales. ||

λ col. 2.

λ col. 3.

⊕ col. 2.

λ col. 4.

⊕ col. 3.

⊕ col. 4.

[CAPUT XX.]

VICARIUS HISPANIAE.

A
C
D

b) BAETICA.

c) LUSITANIA.

d) GALLAECIA.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS VICARII HISPANIA-
NIARUM:

[A] CONSULARES

[1] Baeticae,

[2] Lusitaniae,

[3] Gallaeciae;

[B] PRAESIDES

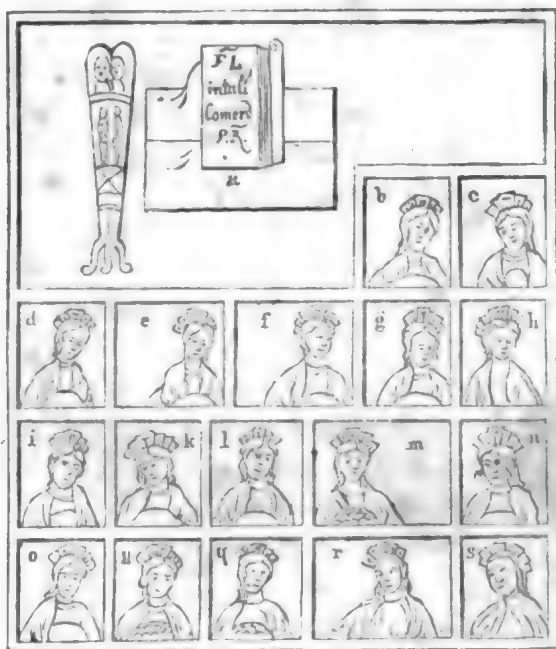
- [1] Tarraconensis,
- [2] Carthaginensis,
- [3] Tingitaniae,
- 5 [4] Insularum Balearium.

[§. II.] OFFICIUM AUTEM HABET IDEM VIR SPECTABILIS HOC
MODO:

- [1] Principem de Schola Agentum in Rebus ex
Ducenariis,
- 10 [2] Cornicularium,
- [3] Numerarios duos,
- [4] Commentariensem,
- [5] Ab Actis,
- [6] Adintorem,
- 15 [7] Subadiuvas,
- [8] Exceptores,
- [9] Singulares
- [10] et reliquum Officium. ||

[CAPUT XXI.]

VICARIUS SEPTEM PROVINCiarUM.

A
D
C

b) VIENNENSIS. c) LUGDUNENSIS.

- d) GERMANIA PRIMA. e) GERMANIA SECUNDA. f) BELGICA PRIMA. g) BELGICA SECUNDA. h) ALPES MARITIMAE.
- i) ALPES POENINAE. k) MAXIMA SEQUANORUM. l) AQUITANIA PRIMA. m) AQUITANIA SECUNDA. n) NOVEMPOLITANA.
- o) NARBONENSIS PRIMA. p) NARBONENSIS SECUNDA. q) LUGDUNENSIS SECUNDA. r) LUGDUNENSIS TERTIA. s) LUGDUNENSIS QUARTA.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS VICARII SEPTEM
PROVINCiarUM :

[A] CONSULARES

- 5 [1] Viennensis,
[2] Lugdunensis,
[3] Germaniae Primae,
[4] Germaniae Secundae,
[5] Belgicae Primae,
[6] Belgicae Secundae ;

10 [B] PRAESIDES

- [1] Alpium Maritimarum,
[2] Alpium Poeninarum et Graiarum,
[3] Maximae Sequanorum,
[4] Aquitanicae Primae,
15 [5] Aquitanicae Secundae,
[6] Novempopulanae,
[7] Narbonensis Primae,
[8] Narbonensis Secundae,
[9] Lugdunensis Secundae,
20 [10] Lugdunensis Tertiae,
[11] Lugdunensis Senoniae.

[§. II.] OFFICIUM AUTEM HABET IDEM VIR SPECTABILIS VI-
CARIUS HOC MODO :

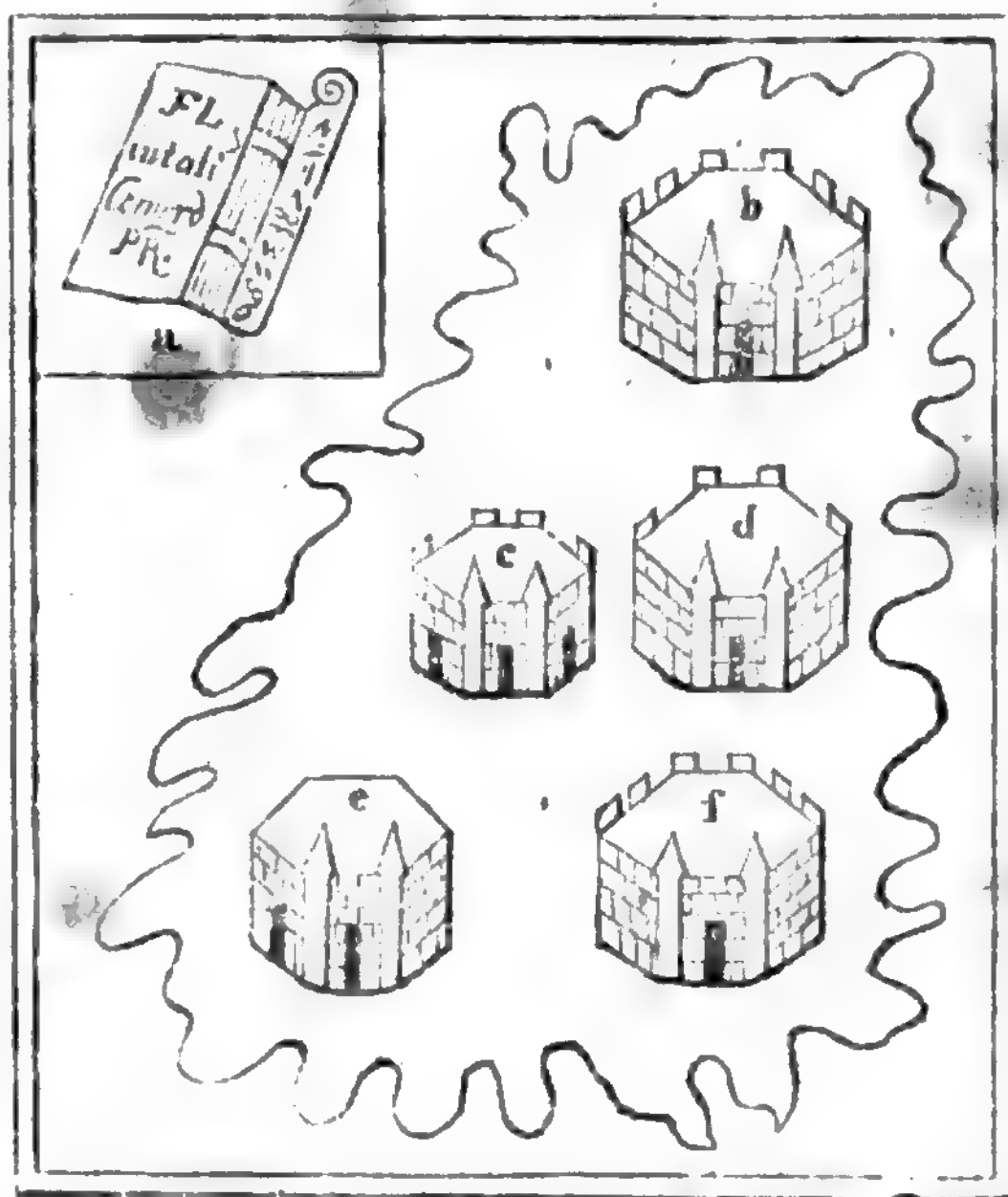
- 25 [1] Principem de Schola Agentum in Rebus ex
Ducenariis,
[2] Cornicularium, |
[3] Numerarios duos, |
[4] Commentariensem,

- [5] Ab Actis , |
[6] Cura Epistolarum ,
[7] Adiutorem ,
[8] Subadiuvas ,
[9] Exceptores ,
[10] Singulares
[11] et reliquos Officiales. ||

2 col. 2.

[CAPUT XXII.]

VICARIUS BRITANNIARUM.

A
C
D

5

- b) MAXIMA CAESARIENSIS.
 c) VALENTIA. d) BRITANNIA PRIMA.
 e) BRITANNIA SECUNDA. f) FLAVIA CAESARIENSIS.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS VICARII BRITANNIARUM:

[A] CONSULARES

[1] Maximae Caesariensis,

[2] Valentiae;

10

A No. 86.

A fol. 150b.

C pag. 300.

C pag. 301.

D fol. 127b

D fol. 128a.

A
C
D

[B] PRAESIDES

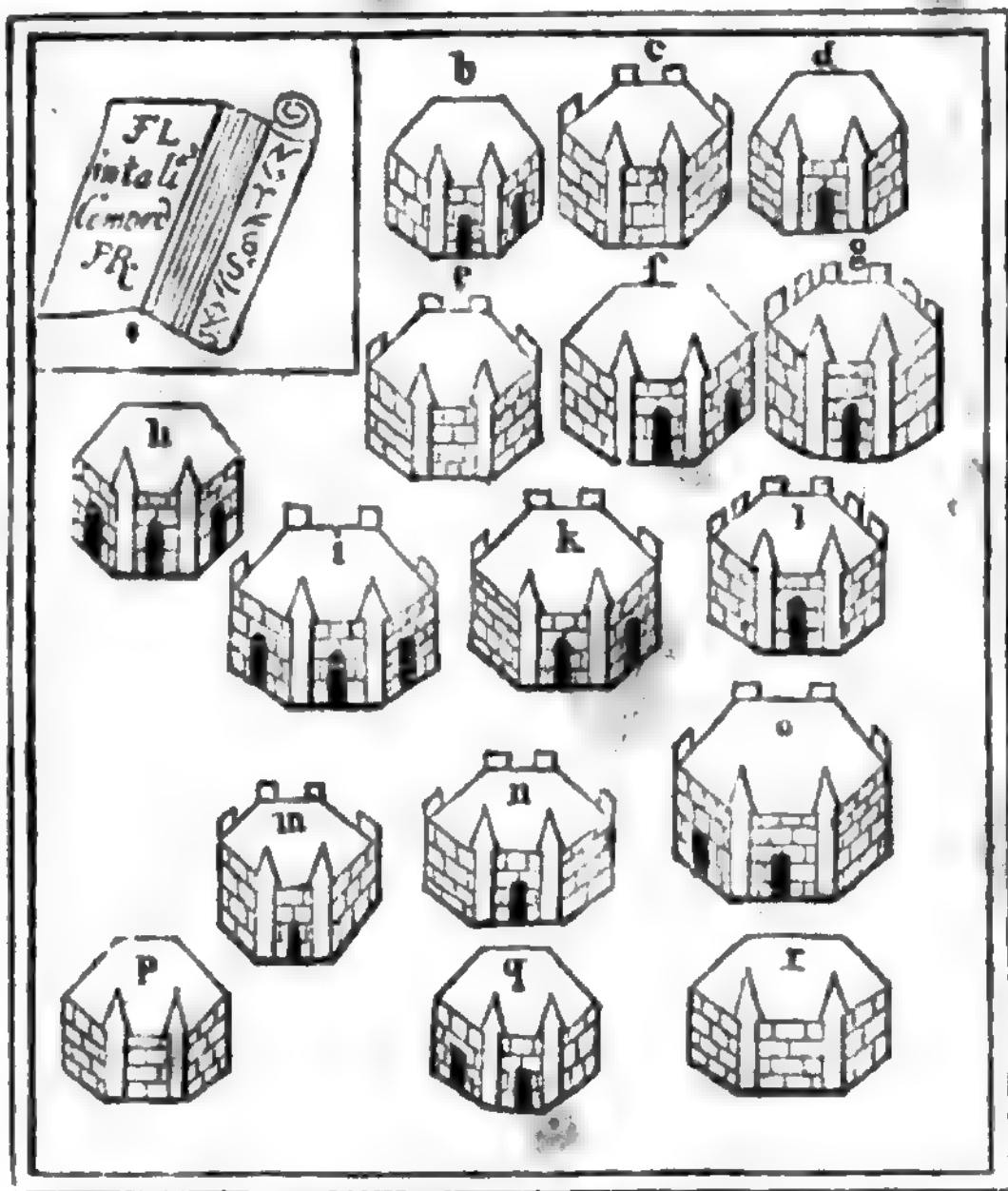
- [1] Britanniae Primae,
- [2] Britanniae Secundae,
- [3] Flaviae Caesariensis.

5 [§. II.] OFFICIUM AUTEM HABET IDEM VIR SPECTABILIS VICARIUS BRITANNIARUM HOC MODO:

- [1] Principem de Schola Agentum in Rebus ex Ducenariis ,
- [2] Cornicularium,
- 10 [3] Numerarios duos,
- [4] Commentariensem,
- [5] Ab Actis,
- [6] Cura Epistolarum,
- [7] Adiutorem,
- 15 [8] Subadiuvas,
- [9] Exceptores,
- [10] Singulares
- [11] et reliquos Officiales. ||

[CAPUT XXIII.]

COMES AFRICAE.

A
C
D

- b) THAMALENSIS. c) MONTENSIS. d) BAZENSIS.
 e) GEMELLENSIS. f) TUBUNIENSIS. g) ZABENSIS.
 h) TUBUSUBTITANI. i) THAMALLO- k) BALEERTANI. l) COLUMBATENSIS.
 MENSIS.
 m) TABLATENSIS. n) CAPUT CEL- o) TILLIBATENSIS.
 LENSIS.
 p) TAUGENSIS. q) BIDENSIS. r) BADENSIS.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS COMITIS AFRICAE: 'A

[1] Praepositus Limitis Thamallensis, 'C
'DA No. 87.
'A fol. 151b.C pag. 302.
'C pag. 303.D fol. 128b.
'D fol. 129a.

[2] Praepositus Limitis Montensis in Castris Lepitanis,

[3] Praepositus Limitis Bazensis,

[4] Praepositus Limitis Gemellensis,

[5] Praepositus Limitis Tubuniensis,

5 [6] Praepositus Limitis Zabensis,

[7] Praepositus Limitis Tubusubditani,

[8] Praepositus Limitis Thamallomensis,

[9] Praepositus Limitis Balaretani,

[10] Praepositus Limitis Columnatensis,

10 [11] Praepositus Limitis Tablatensis,

[12] Praepositus Limitis Caput Cellensis,

[13] Praepositus Limitis Secundaeforum in Castris Tillibarensibus,

[14] Praepositus Limitis Taugensis,

15 [15] Praepositus Limitis Bidensis,

[16] Praepositus Limitis Badensis.

[§. II.] OFFICIUM AUTEM HABET IDEM VIR SPECTABILIS
COMES HOC MODO:

20 [1] Principem ex Officiis Magistrorum Militum Praesentalium, uno anno a parte Peditum, alio a parte Equitum, |

[2] Cornicularium, |

[3] Adiutorem, |

[4] Commentariensem ex Officiis Magistrorum Militum Praesentalium alternis annis, |

25 [5] Numerarios duos ex utrisque Officiis Magistrorum Militum Praesentalium singulos,

[6] Subadiuvam,

Ⓒ col. 2.

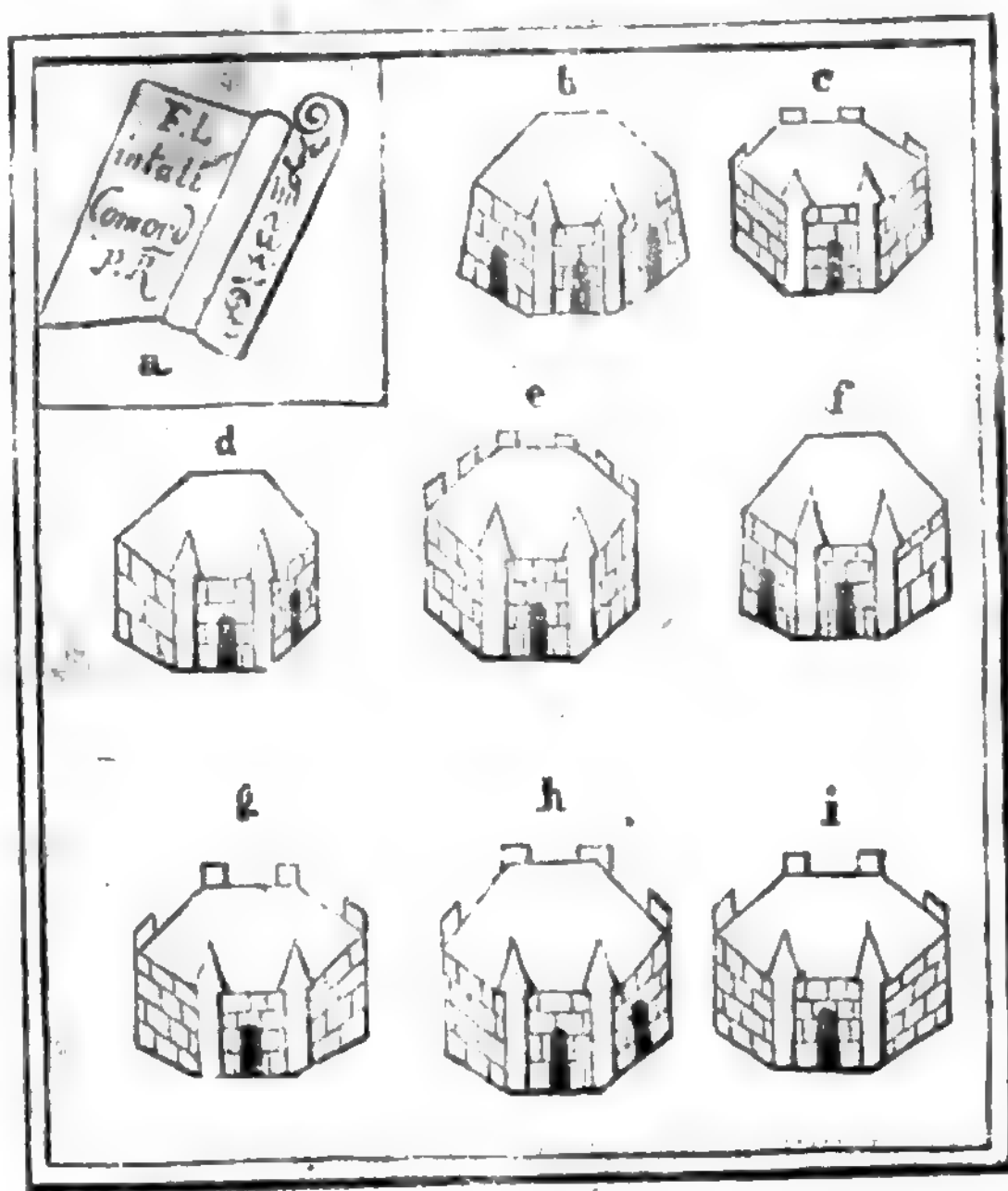
Ⓐ col. 2.

Ⓓ col. 2.

- [7] Regerendarium,
 [8] Exceptores,
 [9] Singulares
 [10] et reliquos Officiales. ||

[CAPUT XXIV.]

COMES TINGITANIAE.

	b) TAMUCUS.	c) DUGAS.
d) AULUCUS.	e) BARIENSIS.	f) SALA.
g) PACATIANA.	h) TABERNA.	i) FRIGLAS.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS COMITIS TINGITANIAE:

LIMITANEI:

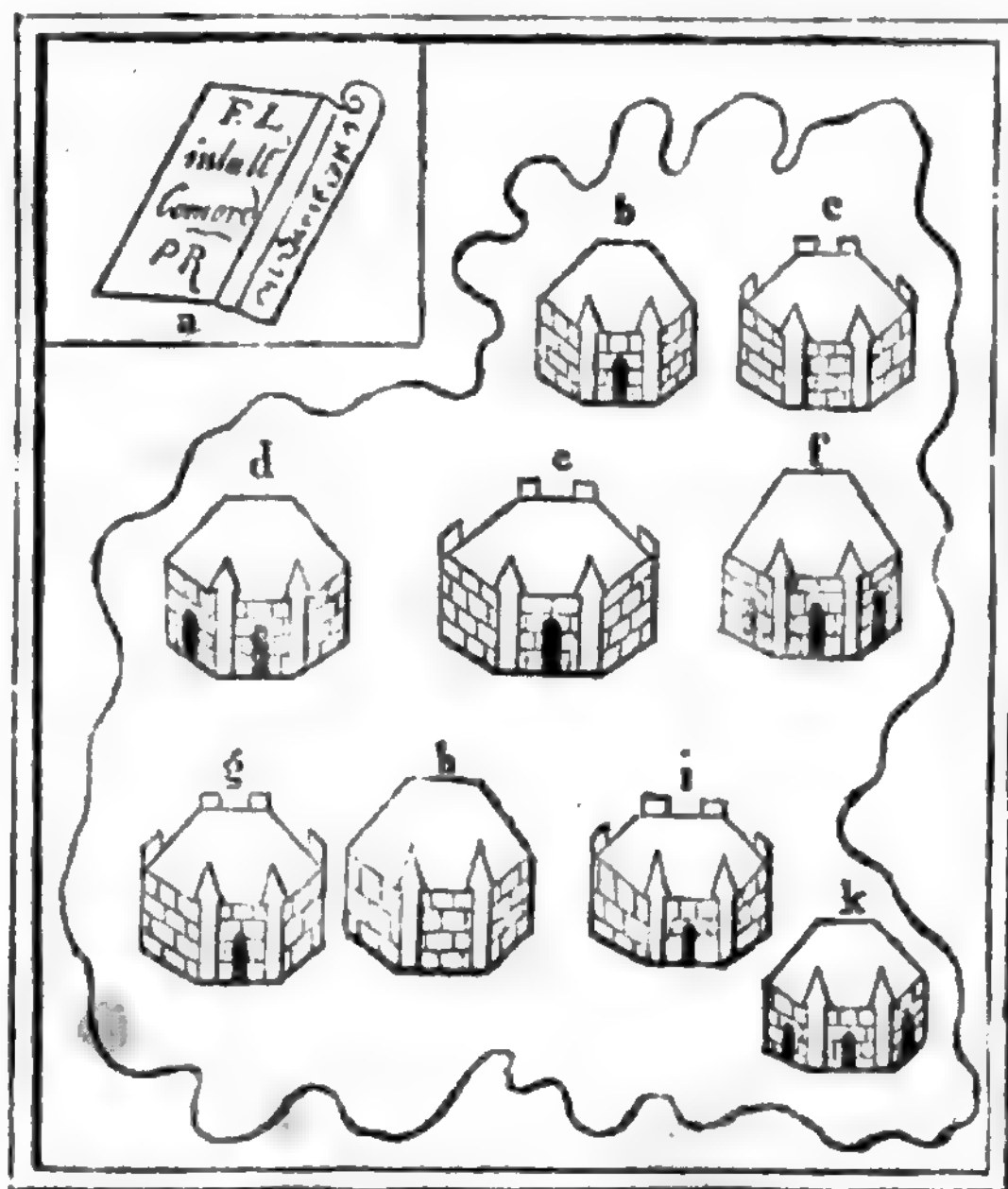
- 5 [1] Praefectus Alae Herculeae Tamuto,
 [2] Tribunus Cohortis Secundae Hispanorum
 Duga,
 [3] Tribunus Cohortis Primae Herculeae Aulucos,
 [4] Tribunus Cohortis Primae [et] Ityracorum
 Castra Bariensi,
 10 (8) [*Tribunus Cohortis Sala,*]
 [5] Tribunus Cohortis Pacatianensis Pacatiana,
 [6] Tribunus Cohortis Tertiae Asturum Tabernas,
 [7] Tribunus Cohortis Friglensis Friglas.

[§. II.] OFFICIUM AUTEM HABET IDEM VIR SPECTABILIS COMES HOC MODO:

- 15 [1] Principem ex Officio Magistri Militum Praesentalium, uno anno a parte Peditum, alio anno a parte Equitum,
 [2] Commentariensem ut supra,
 20 [3] Numerarios duos, singulos ex Officio supra dicto,
 [4] Cornicularium,
 [5] Adintorem,
 [6] Subadiuvam, |
 25 [7] Regerendarium, |
 [8] Exceptores,
 [9] Singulares
 [10] et reliquos Officiales. ||

[CAPUT XXV.]

COMES LITORIS SAXONICI PER BRITANNIAM.

A
C
D

d) LEMANNIS.

b) OTHONA.

c) DUBRIS.

e) BRANODUNO.

f) GARIANNO.

g) REGULBI.

h) ROTUPIS.

i) ANDERITOS.

k) PORTUM ADURNI.

[S. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS COMITIS LITORIS
SAXONICI PER BRITANNIAM:

A
C
D

[1] Praepositus Numeri Fortensium Othonae,

[2] Praepositus Militum Tungrecanorum Dubris,

A N. 89.

C pag. 306.

D fol. 130^b.A fol. 153^b.

C pag. 307.

D fol. 131^a.

[3] Praepositus Numeri Turnacensium Lemannis,

[4] Praepositus Equitum Dalmatarum Branodunensium Branoduno,

[5] Praepositus Equitum Stablesianorum Gariannonensium Gariannonorum,

[6] Tribunus Cohortis Primae Vetasiorum Regulbio,

[7] Praefectus Legionis Secundae Augustae Rutupis,

[8] Praepositus Numeri Abulcorum Anderidos,

[9] Praepositus Numeri Exploratorum Portum Adurni.

[§. II.] OFFICIUM AUTEM HABET IDEM VIR SPECTABILIS
COMES HOC MODO:

[1] Principem ex Officio Magistri Praesentalium
a parte Peditum,

[2] Numerarios duos ex Officio supra dicto,

[3] Commentariensem ex Officio ut supra, |

[4] Cornicularium,

[5] Adintorem,

[6] Subadiuvam,

[7] Regerendarium,

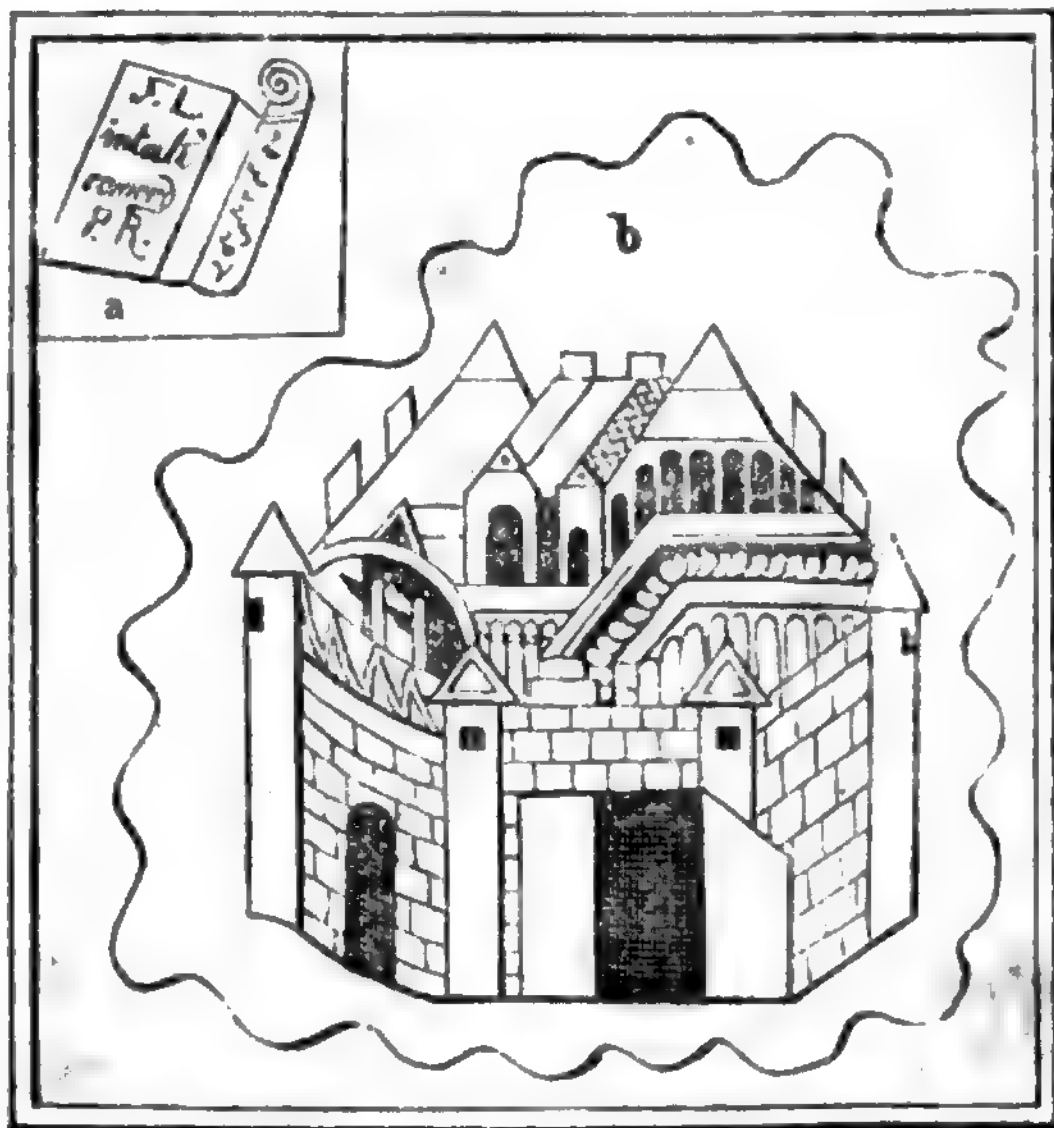
[8] Exceptores,

[9] Singulares, |

[10] et reliquos Officiales. ||

[CAPUT XXVI.]

COMES BRITANNIAE.

b) BRITANNIA.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS COMITIS BRI-
TANNIARUM:

Provinciae Britanniae.

[§. II.] OFFICIUM AUTEM HABET IDEM VIR SPECTABILIS CO-
MES HOC MODO:

[1] Principem ex Officio Magistri Militum Prae-
sentalium alternis annis,

[2] Commentariensem ut supra,

[3] Numerarios duos, singulos ex utroque Officio et
supra dicto,

[4] Adiutorem,

5 [5] Subadiuvam,

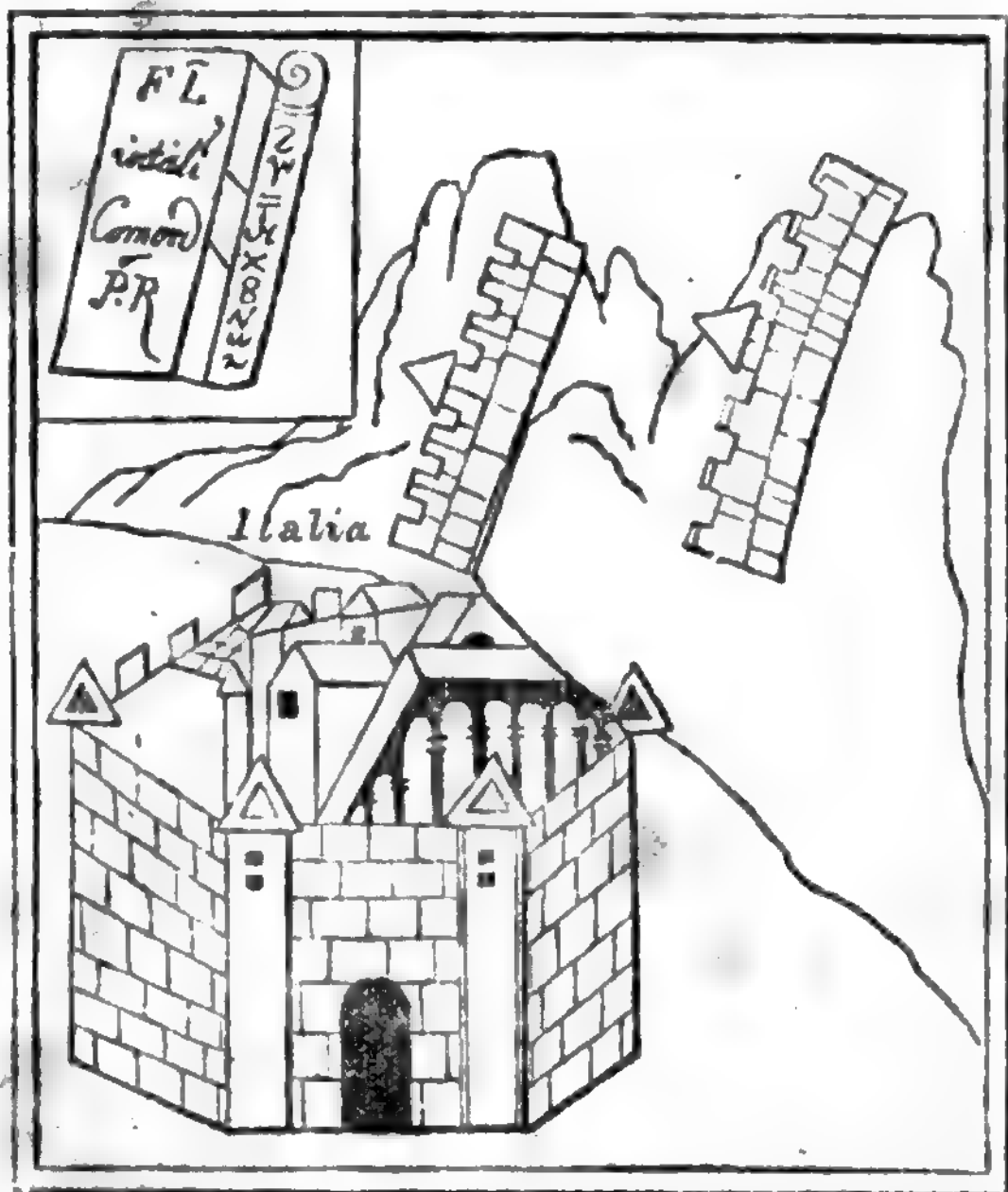
[6] Exceptores, ||

[7] Singulares

[8] et reliquos Officiales. ||

[CAPUT XXVII.]

COMES ITALIAE.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS COMITIS ITALIAE:
Tractus Italiae circa Alpes. ||

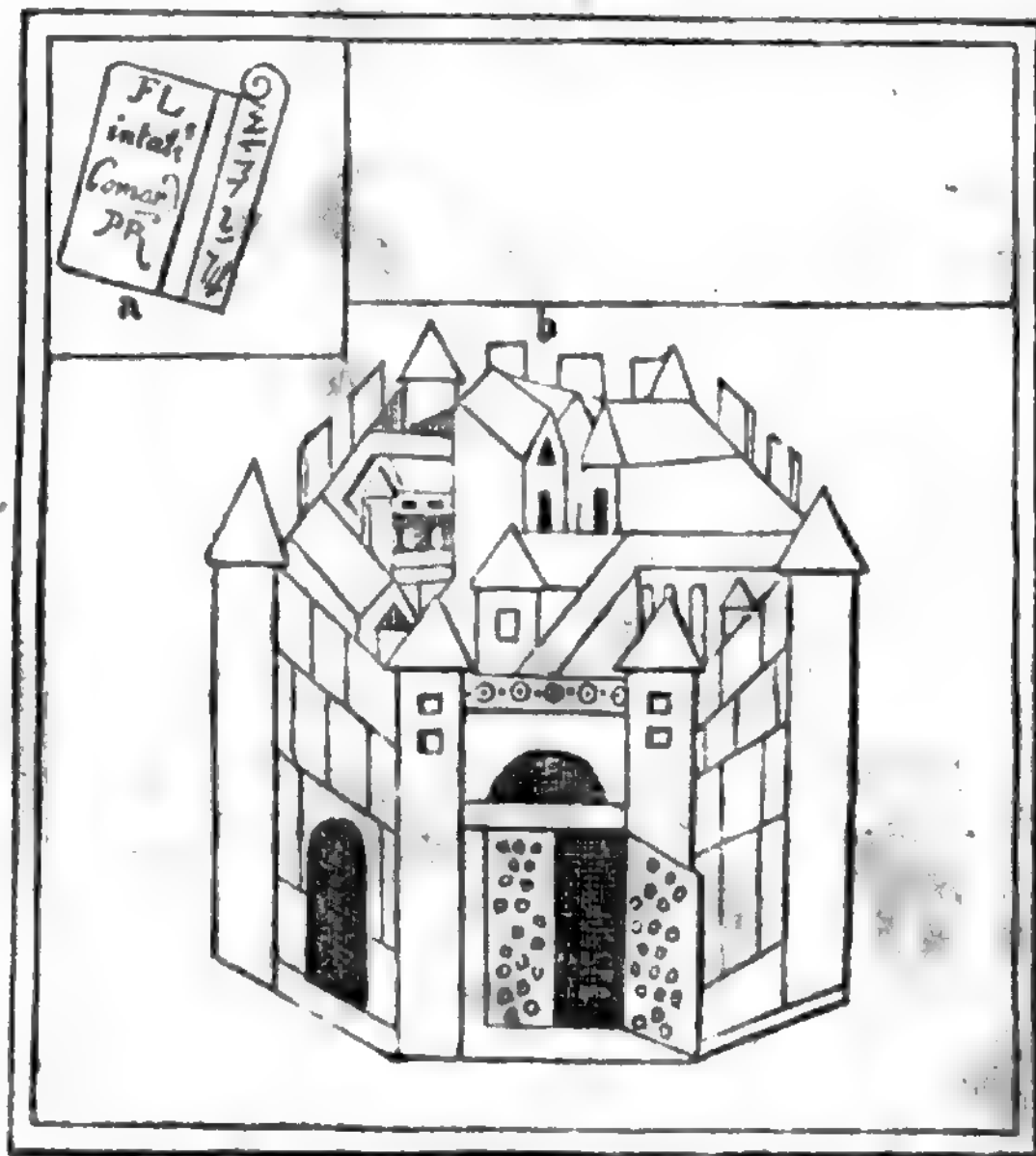
⁵ [§. II.] [OFFICIUM AUTEM HABET IDEM VIR SPECTA-
BILIS COMES HOC MODO:

.....

.....] ,

[CAPUT XXVIII.]

COMES ARGENTORATENSIS.

b) ARGENTORATENSIS.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS, COMITIS ARGEN-
TORATENSIS:

Tractus Argentoratensis. ||

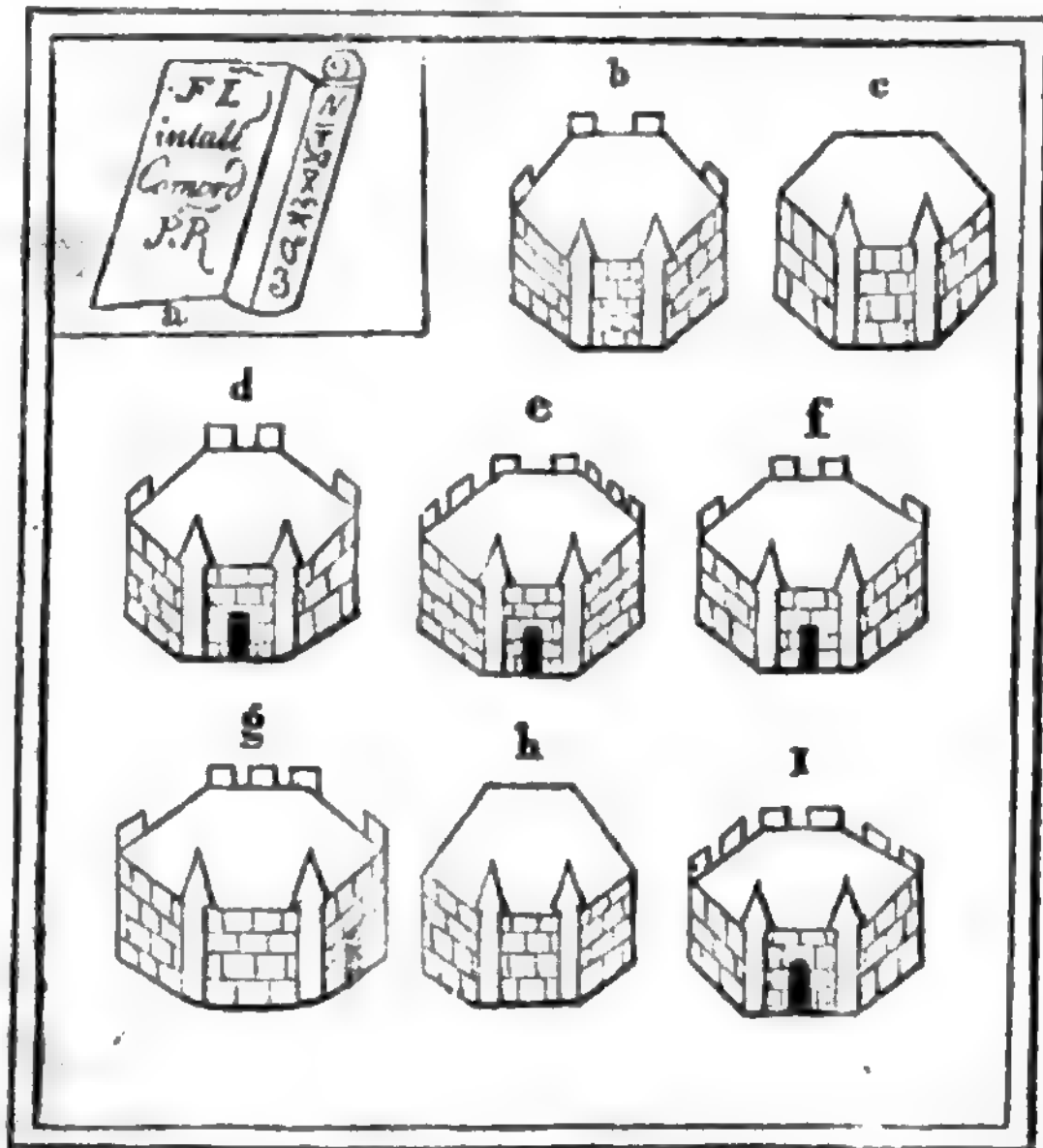
[§. II.] [OFFICIUM AUTEM HABET IDEM VIR SPECTA-
BILIS COMES HOC MODO:

.....

.....]

[CAPUT XXIX]

DUX ET PRAESES PROVINCIAE MAURITANIAE.

A
C
D

d) INFERIORIS.
g) AUDIENSIS.

b) COLUMNATENSIS.
e) FORTENSIS.
h) CAPUT CELLENSIS.

c) VIDENSIS.
f) MUTICITANI.
i) AUGUSTENSIS.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS DUCIS ET PRAE-
SIDIS MAURITANIAE CAESARIENSIS:

- [1] Praepositus Limitis Columnatensis,
[2] Praepositus Limitis Vidensis,
[3] Praepositus Limitis Inferioris,

10

A N. 93
A fol. 156^a.

C pag. 311.
C pag. 312.

D fol. 133^a.
D fol. 133^b.

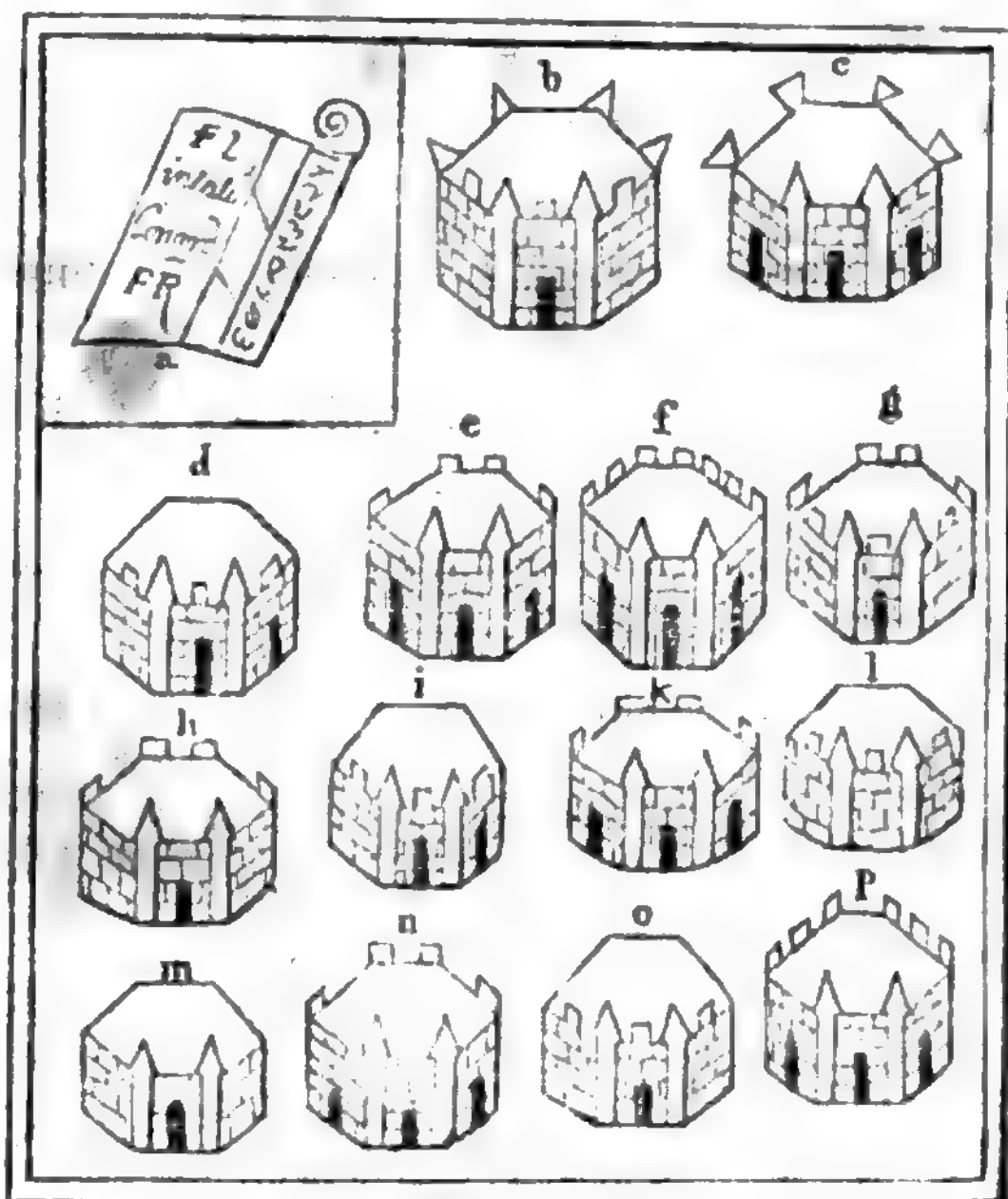
- [4] Praepositus Limitis Fortensis,
- [5] Praepositus Limitis Muticitani,
- [6] Praepositus Limitis Audiensis,
- [7] Praepositus Limitis Caput Cellensis,
- [8] Praepositus Limitis Augustensis.

[§. II.] OFFICIUM AUTEM HABET IDEM VIR SPECTABILIS DUX
ET PRAESES HOC MODO:

- [1] Principem ex Officio Magistri Militum Praesentalium alternis annis,
- [2] Numerarios duos, singulos ex Officiis suprascriptis,
- [3] Commentariensem ex Officiis suprascriptis, alternis annis,
- [4] Cornicularium,
- [5] Adiutores,
- [6] Subadiuvam,
- [7] Regerendarium,
- [8] Exceptores,
- [9] Singulares
- [10] et reliquos Officiales. ||

[CAPUT XXX.]

DUX PROVINCIAE TRIPOLITANAE.

- b) TALALATENSIS. c) TENTHETTANI.
d) BYZERENTANE. e) TILLIBAREN- f) MADENSES. g) MACCOMADENSIS
SES.
h) TINTIBERITANI. i) BUBENSIS. k) MANUCENSIS. l) BALENSIS.
m) VARENSIS. n) LEPTITANIS. o) MADENSIS. p) SACRITANI.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS DUCIS PROVIN-
CIAE TRIPOLITANAE:

[1] Praepositus Limitis Talalatensis,

A N. 94.

C pag. 313.

D fol. 134^a.

A fol. 157^a.

C pag. 314.

D fol. 134^b.

- [2] Praepositus Limitis Tenthettani,
 [3] Praepositus Limitis Bizerentani,
 [4] Praepositus Limitis Tillibarensis,
 [5] Praepositus Limitis Madensis,
 5 [6] Praepositus Limitis Maccomadensis,
 [7] Praepositus Limitis Tintiberitani,
 [8] Praepositus Limitis Bubensis,
 [9] Praepositus Limitis Mamucensis,
 [10] Praepositus Limitis Balensis,
 10 [11] Praepositus Limitis Varensis,
 [12] Milites Fortenses in Castris Leptitanis,
 [13] Milites Munifices in Castris Madensibus,
 [14] Praepositus Limitis Sarcitani.

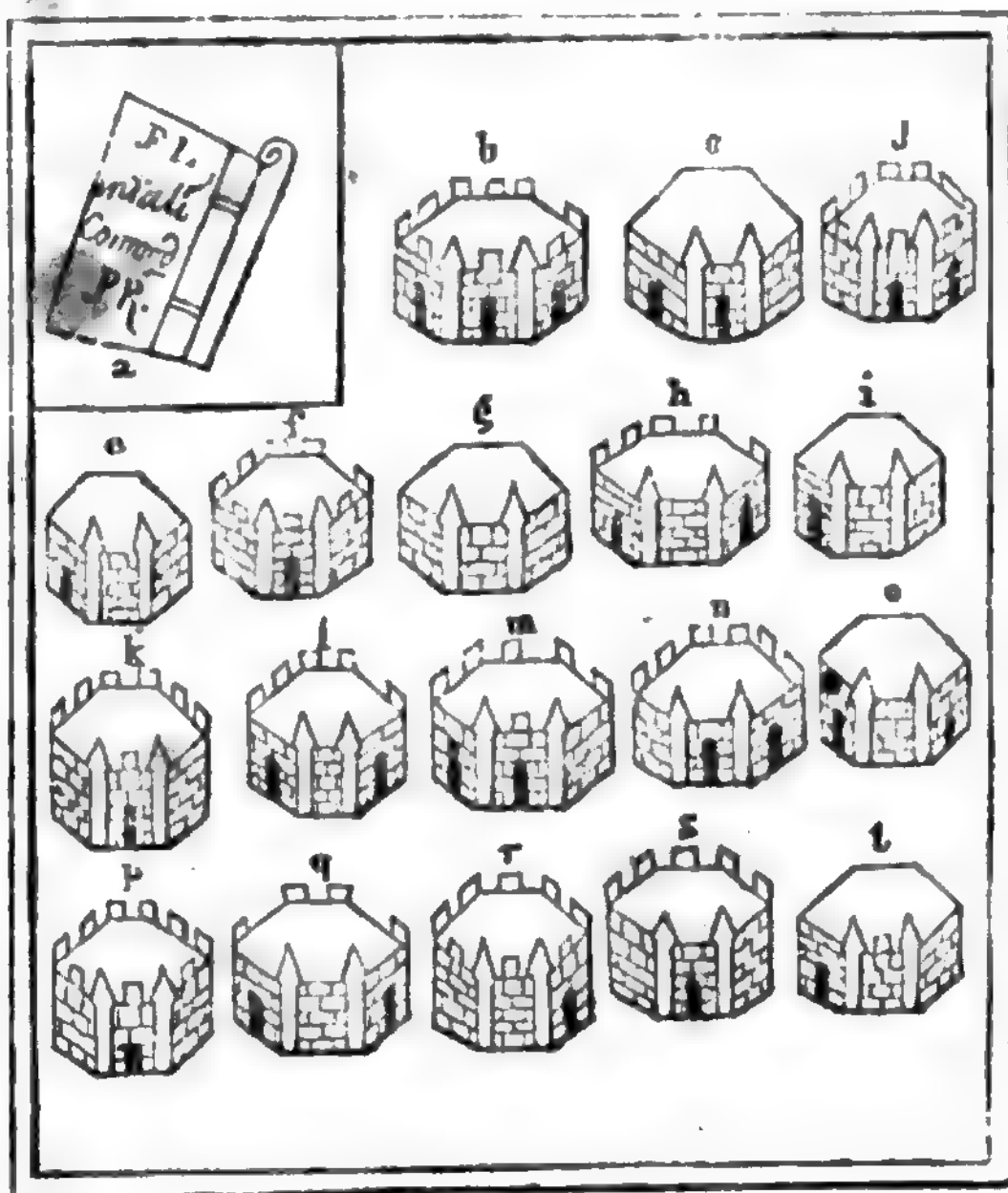
[§. II.] OFFICIUM AUTEM HABET IDEM VIR SPECTABILIS DUX

15 HOC MODO:

- [1] Principem ex Officiis Magistrorum Militum
 Praesentalium alternis annis,
 [2] Numerarios utrosque,
 [3] Commentariensem utrumque,
 20 [4] Cornicularium,
 [5] Adiutorem,
 [6] Subadiuvam,
 [7] Regerendarium, |
 [8] Exceptores, A
 25 [9] Singulares
 [10] et reliquos Officiales. ||

[CAPUT XXXI.]

DUX PANNONIAE.

A
C
D

- b) CORNACUM. c) TEUTIBORGIO. d) BURGENAS.
 e) CUCCIS. f) ACIMINCI. g) SECUNDARUM. h) NOVAS. i) ALBANO.
 k) TEUTIBARTIO. l) CORNACO. m) CUCCIS. n) BONONIA. o) CUSI.
 p) ACIMINCI. q) RICTI. r) BURGENAS. s) TAURUNO. t) AD HERCULEM.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS DUCIS PROVIN-
CIAE PANNONIAE SECUNDAE [ET] RIPARIENSIS SIVE L-
SAVIAE:

[A] [1] Cuneus Equitum Scutariorum Cornaci,
[2] Cuneus Equitum Dalmatarum Teutiborgio,
[3] Cuneus Equitum Constantianorum Bur-
genas,

[4] Cuneus Equitum Promotorum Cuccis,
[5] Cuneus Equitum Constantium Aciminci,
[6] Cuneus Equitum Italicianorum Secun-
darum;

[B] [1] Equites Dalmatae Novas,
[2] Equites Dalmatae Albano,
[3] Equites Promoti Teutibarcio,
[4] Equites Dalmatae Cornaco,
[5] Equites Sagittarii Cuccis,
[6] Equites Dalmatae Bononiae,
[7] Equites Dalmatae Cusi,
[8] Equites Sagittarii Aciminci,
[9] Equites Dalmatae Ricti,
[10] Equites Dalmatae Burgenas,
[11] Equites Promoti Tauruno;

[C] [1] Auxilia Herculia Ad Herculem,
[2] Auxilia Novensia Arsaciana sive Novas, |
[3] Auxilia Augustensia Contra Bononiam in A
Barbarico in Castello Onagrino, |
[4] Auxilia Praesidentia in Castris Herculis, C
[5] Auxilia Ascarii Tauruno sive Marsonia; D

A fol. 157b.

A col. 2.

C pag. 316.

C col. 2.

D fol. 135b.

D col. 2.

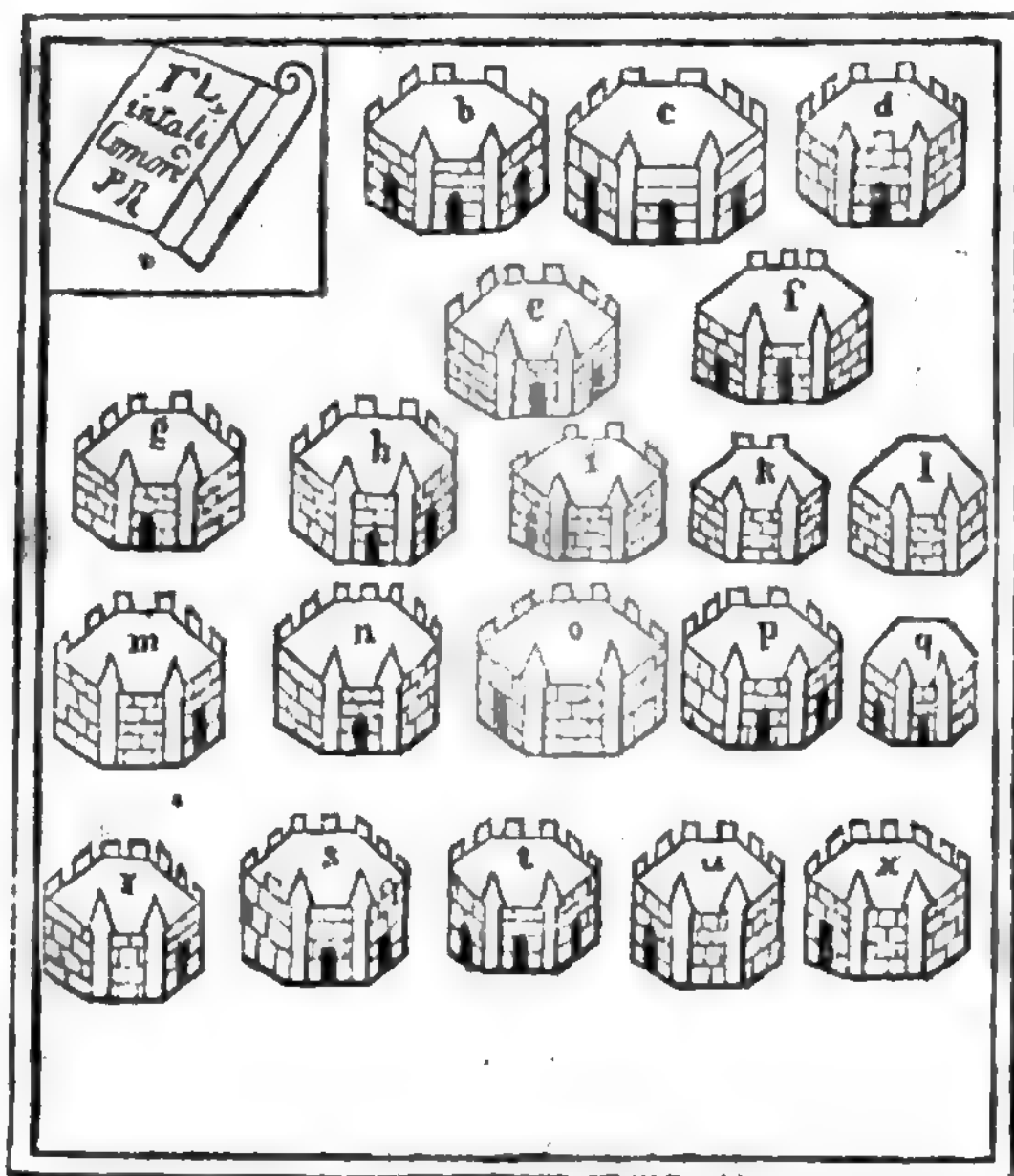
- [D] [1] Praefectus Legionis Quintae Ioviae Cohortis Quintae Partis Superioris Bononiae,
 5 [2] Praefectus Legionis Sextae Herculeae Cohortis Quintae Partis Superioris Aureo Monte,
 [3] Praefectus Legionis Quintae Ioviae Burgenas,
 [4] Praefectus Legionis Sextae Herculeae Teutiborgio,
 10 [5] Praefectus Legionis Quintae Ioviae, Sextae Herculeae in Castello Onagrino,
 [6] Praefectus Militum Calcariensium Sirmi;
 15 [E] [1] Praefectus Classis Primae Flaviae Augustae Sirmi,
 [2] Praefectus Classis Secundae Flaviae Graio,
 [3] Praefectus Classis Istricae Mursae; |
 [F] [1] Tribunus Cohortis Tertiae Alpinorum **A**
 Dardanorum |;
 20 [G] [1] Ala Sirmiensis Sirmi; **C**
 [E] [4] Praefectus Classis Primae Pannoniae Servitii,
 [5] [*Praefectus*] Classis Aegetensium sive
 Secundae Pannoniae nunc Sisciae, **D**
 25 [F] [2] Tribunus Cohortis Tertiae Alpinorum
 Sisciae,
 [3] Tribunus Cohortis Primae Ioviae Leonatae,
 [4] Tribunus Cohortis Primae Thracum Civium Romanorum Caput Basensis.

[§. II.] OFFICIUM AUTEM HABET IDEM VIR SPECTABILIS HOC
MODO:

- [1] Principem de eodem Officio,
- [2] Numerarium,
- [3] Adiutorem,
- [4] Commentariensem,
- [5] Subadiuvam,
- [6] Regerendarium,
- [7] Exceptores,
- [8] Singulares
- [9] et reliquos Officiales. ¶

[CAPUT XXXII.]

DUX PROVINCIAE VALERIAE.

b) SOLVA. c) INTERCISA. d) NUNC INTERCISA.

e) CONRADCUHA. f) ALTINO.

g) ODIANO. h) CRUMERO. i) SOLVA. k) AD HERCULUM. l) CIRPI.

m) CONSTANTIA. n) CAMPONA. o) MATRICE. p) VETUSALIBA. q) INTERCISA.

r) ADNAMANTIA. s) LUSONIO. t) RIPA ALTA. u) AD STANTIAS. x) FLORENTIA.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS DUCIS PROVIN-
CIAE VALERIAE RIPENSIS:

A
C
D

- [A] [1] Cuneus Equitum Scutariorum Solvae,
[2] Cuneus Equitum Dalmatarum Intercisa,
5 [3] Cuneus Equitum Constantianorum Lussonio, nunc Intercisa,
[4] Cuneus Equitum Stablesianorum Ripa Alta, nunc Contra Acinco,
[5] Cuneus Equitum Fortensium Altino;
10 [B] [1] Equites Dalmatae Odiabo,
[2] Equites Promoti Crumero,
[3] Equites Mauri Solva,
[4] Equites Dalmatae Ad Herculem,
[5] Equites Dalmatae Cirpi,
15 [6] Equites Dalmatae Constantiae,
[7] Equites Dalmatae Campona,
[8] Equites Promoti Matricae,
[9] Equites Dalmatae Vetusalinae,
[10] Equites Sagittarii Intercisa,
20 [11] Equites Dalmatae Ad Namantia,
[12] Equites Dalmatae Lussonio,
[13] Equites Dalmatae Ripa Alta,
[14] Equites Dalmatae Ad Statuas,
[15] Equites Dalmatae Florentiae,
25 [16] Equites Sagittarii Altino, nunc in Burgo contra Florentiam, |
[17] Equites Flavianenses | Ad Miliare;
[C] [1] Auxilia Herculensia Ad Herculem,

A
CA fol. 159^a.

A col. 2.

C pag. 318.

C col. 2.

D fol. 136^b.

- [2] Auxilia Ursariensia Pone Navata, nunc **Ⓒ**
Ad Statuas,
- [3] Auxilia Vigilum Contra Acinco [trans] in
Barbarico,
- 5 [4] Auxilia Fortensia Cirpi,
- [5] Auxilia Insidiatorum Cardabiaca;
- [D] [1] Praefectus Legionis Primae Adiutricis Co-
hortis Quintae Partis Superioris Brege-
tione,
- 10 [2] Praefectus Legionis Secundae Adiutricis
Cohortis Partis Superioris
Aliscae,
- [3] Praefectus Legionis Secundae Adiutricis
. Partis Inferioris Flo-
rentiae,
- 15 [4] Praefectus Legionis Secundae Adiutricis
[Cohortis] Tertiae Partis Superioris
Acinco, .
- [5] Praefectus Legionis Secundae Adiutricis **Ⓐ**
20 in Castello contra
Tautantum,
- [6] Praefectus Legionis Secundae Adiutricis
. Cirpi,
- [7] Praefectus Legionis Secundae Adiutricis
25 Lussonio;
- [E] Praefectus Classis Histricae Florentiae;
- [F] [1] Tribunus Cohortis Vincentiae, |
- [2] Tribunus Cohortis Quadriborgio, **Ⓓ**

Ⓒ col. 2.**Ⓒ** col. 3.**Ⓐ** col. 3.**Ⓓ** col. 3.

[3] Tribunus Cohortis Iovia,

[4] Tribunus Cohortis ad Borgum Centenarium,

[5] Tribunus Cohortis Alescae,

5 [6] Tribunus Cohortis Marinanae,

[D] [8] Praefectus Legionis Transacincio.

[§. II.] OFFICIUM AUTEM HABET IDEM VIR SPECTABILIS DUX
HOC MODO:

[1] Principem de eodem Corpore,

10 [2] Numerarium,

[3] Commentariensem,

[4] Adiutorem,

[5] Subadiuvam,

[6] Regerendarium,

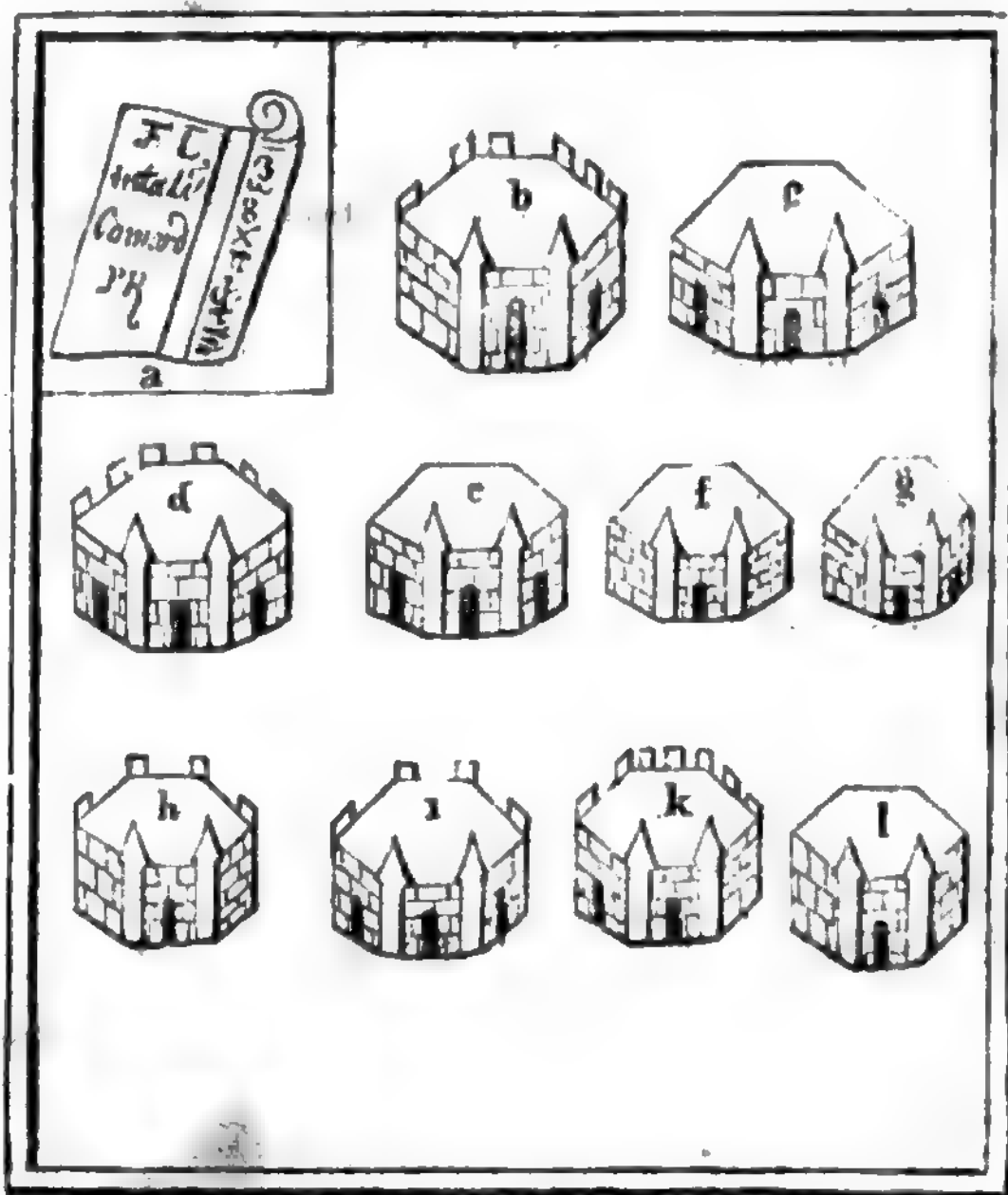
15 [7] Exceptores,

[8] Singulares

[9] et reliquos Officiales. ||

[CAPUT XXXIII.]

DUX PANNONIAE PRIMAE.

- b) FLEXO. c) ARRABONA.
 d) ARRABONA. e) QUADRIBURGIO. f) ALA NOVA. g) AEQUINOCTIO.
 5 h) AD HERCULIS. i) GEROLATE. k) FLEXO. l) QUADRATO.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS DUCIS PANNO-
 NIAE PRIMAE ET NORICI RIPENSIS:

[A] [1] Cuneus Equitum Dalmatarum Flexo,
 [2] Cuneus Equitum Stablesianorum Arrabo-
 nae;

10

A No. 97.

A fol. 160^a.

C pag. 319.

C pag. 320.

D fol. 137^a.D fol. 137^b.

- [B] [1] Equites Promoti Arrabonae,
 [2] Equites Sagittarii Quadriburgio,
 [3] Equites Dalmatae Ala Nova,
 [4] Equites Dalmatae Aequinoctiae,
 [5] Equites Dalmatae Ad Herculem,
 [6] Equites Sagittarii Gerolatae,
 [7] Equites Promoti Flexo,
 [8] Equites Mauri Quadrato;

[C] Tribunus Gentis Marcomannorum.....;

[D] [1] Praefectus Legionis Decimae Vindomanae,

[2] Praefectus Legionis Quartaedecimae Geminae Militum Liburnariorum Cohortis Partis Superioris Carnunto,

[3] Praefectus Legionis Decimae et Quartaedecimae Gemin[at]ae Militum Liburnariorum Arrabonae;

[E] [1] Praefectus Classis Histricae Carnunto sive Vindomanae a Carnunto translatae; |

[F] [1] Tribunus Cohortis Arrianis,

[2] Tribunus Cohortis Caratensis; |

[B] [9] Equites Promoti Ad Mauros,

[10] Equites Sagittarii Lentiae,

[11] Equites Sagittarii Lacufelicis,

[12] Equites Dalmatae Arlapae,

[13] Equites Dalmatae Augustianis,

[14] Equites Promoti Comagenis;

[D] [4] Praefectus [*Legionis*] Secundae Italicae Militum Liburnariorum Ioviaco,

[5] Praefectus Legionis [*Secundae*] Italicae
Partis Inferioris Lentiae,

[6] Praefectus Legionis Secundae Lauriaco,

[7] Praefectus Legionis Primae Noricorum
5 Militum Liburnariorum Cohortis Quin-
tae Partis Superioris Ad Iuvense,

[8] Praefectus Legionis ; Liburna-
riorum Primorum Noricorum Favianae;

[E] [2] Praefectus Classis Arlapensis et Maginensis,

10 [3] Praefectus Classis Lauriacensis; |

[F] [3] Tribunus Cohortis Boiodoro, A

[4] Tribunus Cohortis Austuris,

[5] Tribunus Cohortis Cannabiaca. |

[§. II.] OFFICIUM AUTEM HABET IDEM VIR SPECTABILIS DUX C
D
15 HOC NODO:

[1] Principem de eodem Corpore,

[2] Numerarium,

[3] Commentariensem,

[4] Adiutorem,

20 [5] Subadiuvam.

[6] Regerendarium,

[7] Exceptores,

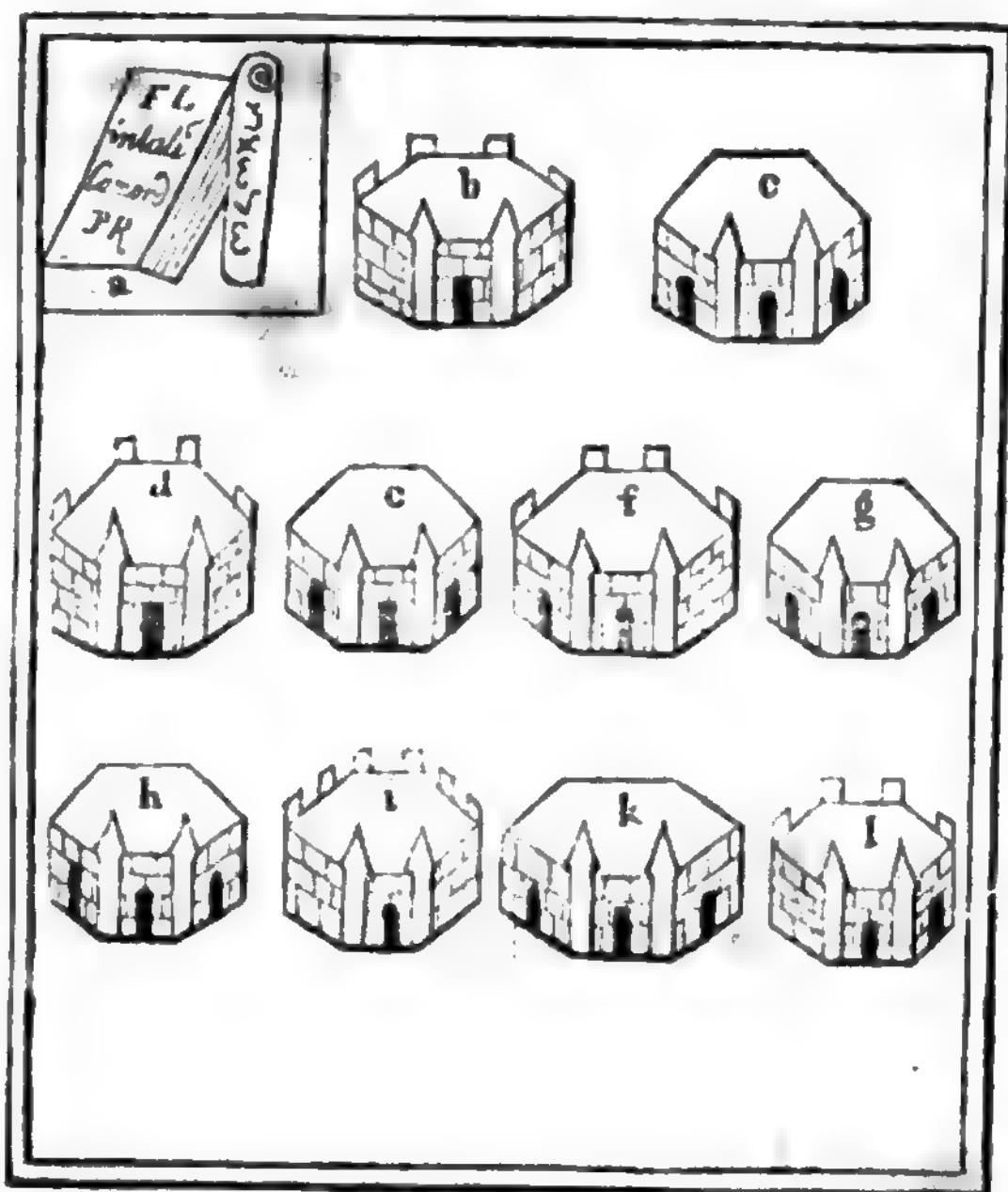
[8] Singulares

[9] et reliquos Officiales. ||

[CAPUT XXXIV.]

DUX RAETIAE.

RUB

- d) SUBMUNTORIO. e) VALLATO. b) AUGUSTANIS. c) PHOEBIANIS.
 h) GURTIA. i) FORTINUS. f) RIPA PRIMA. g) CAMPIDANO.
 k) TERIOLIS. l) QUINTANIS.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS DUCIS PROVIN-
 CIAE RAETIAE PRIMAE ET SECUNDAE:

[A] [1] Equites Stablesiani Seniores Augustanis,
 [2] Equites Stablesiani Iuniores Ponte Aeni,
 nunc Febianis, ||

10

A N. 98.

C pag. 321.

D fol. 138^a.A fol. 161^a.

C pag. 322.

- [3] Equites Stablesiani Iuniores Submuntorio; D
- [B] [1] Praefectus Legionis Tertiae Italicae Partis Superioris Castra Regina, nunc Vallato,
- 5 [2] Praefectus Legionis Tertiae Italicae Partis Superioris deputatae Ripae Primae Submuntorio,
- [3] Praefectus Legionis Tertiae Italicae, pro parte media praetendentis a Vimania
- 10 Cassiliacum usque Cambiduno,
- [4] Praefectus Militum Ursariensium Guntiae,
- [5] Praefectus Legionis Tertiae Italicae Transvectioni Specierum deputatae Foetibus,
- [6] Praefectus Legionis Tertiae Italicae Transvectioni Specierum deputatae Teriolis, |
- 15 [7] Praefectus Alae Primae Flaviae Raetorum A Quintanis; |
- [C] [1] Tribunus Cohortis Novae Batavorum Ba- C tavis,
- 20 [2] Tribunus Cohortis Tertiae Brittonum Abusina;
- [B] [8] Praefectus Alae Secundae Valeriae Singularis | Vallato; D
- [C] [3] Tribunus Cohortis Sextae Valeriae Raetorum Venaxamodoro,
- 25 [4] Tribunus Cohortis Primae Herculeae Raetorum Parroduno,
- [5] Tribunus Cohortis Quintae Valeriae Frigum Pinianis,

[6] Tribunus Cohortis Tertiae Herculeae
Pannoniorum Caelio,

[7] Tribunus Gentis per Raetias deputatae
Teriolis;

5 [B] [9] Praefectus Numeri Bar[bari]cariorum
Confluentibus sive Brecentiae,

[10] Praefectus Alae Secundae Valeriae Se-
quanorum Vimana;

10 [C] [8] Tribunus Cohortis Herculeae Pannonio-
rum Arbonae.

[§. II.] OFFICIUM AUTEM HABET IDEM VIR SPECTABILIS DUX
HOC MODO: |

[1] Principem ex Officiis Magistrorum Militum C
Praesentalium alternis annis,

15 [2] Numerarios duos, ex utrisque Officiis Prae-
sen|talibus singulos, D

[3] Commentariensem ex utrisque Officiis alternis
annis,

[4] Adiutorem,

20 [5] Subadiuvam,

[6] Regerendarium,

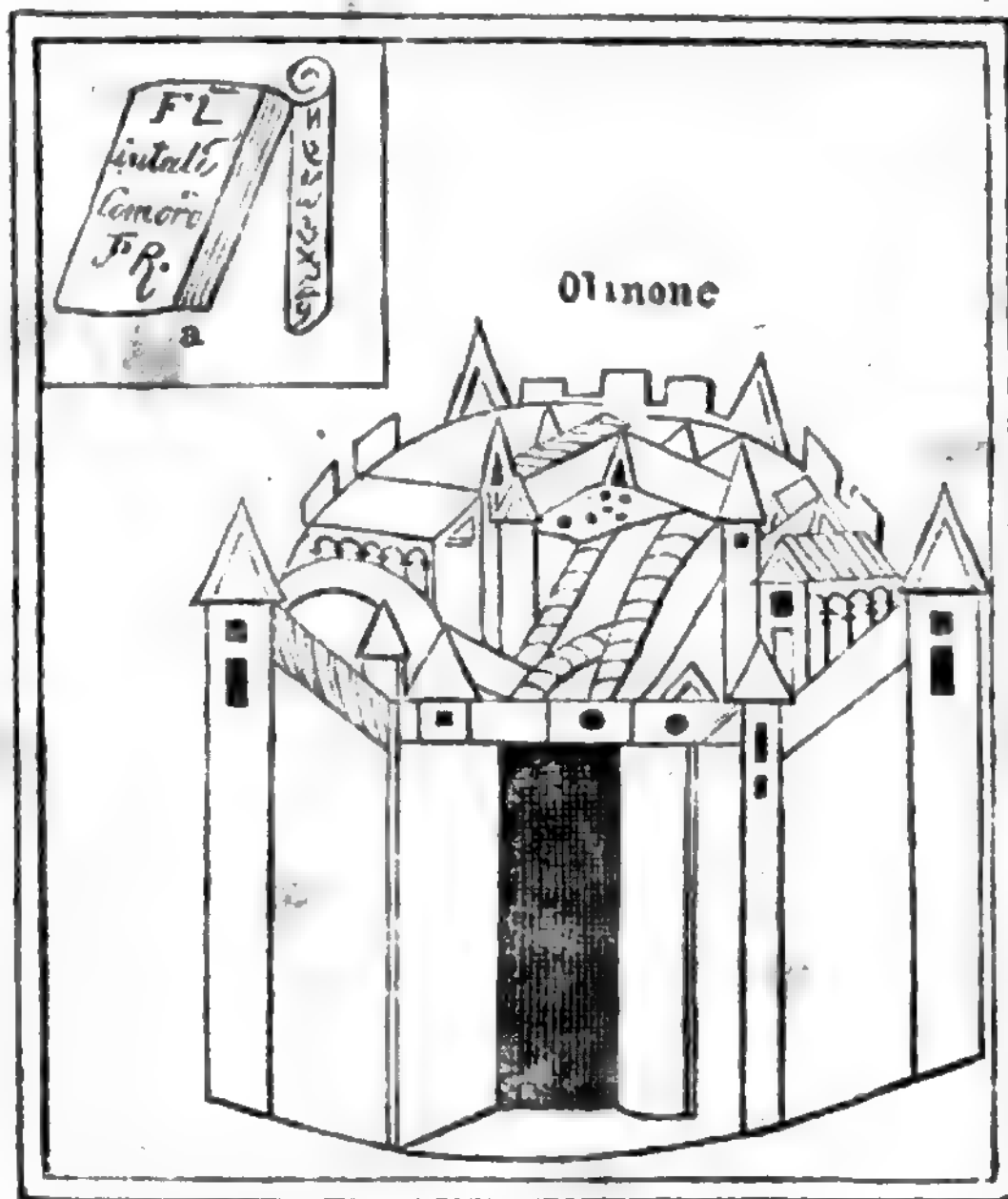
[7] Exceptores,

[8] Singulares

[9] et reliquos Officiales. ||

[CAPUT XXXV.]

DUX PROVINCIAE SEQUANICI.

A
C
D

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS DUCIS PROVIN-
CIAE SEQUANICI:

5

Milites Latavienses Olinone.

A
C
D

A N. 99.

C pag. 323.

D fol. 139^a.A fol. 162^a.

C pag. 324.

D fol. 139^b.

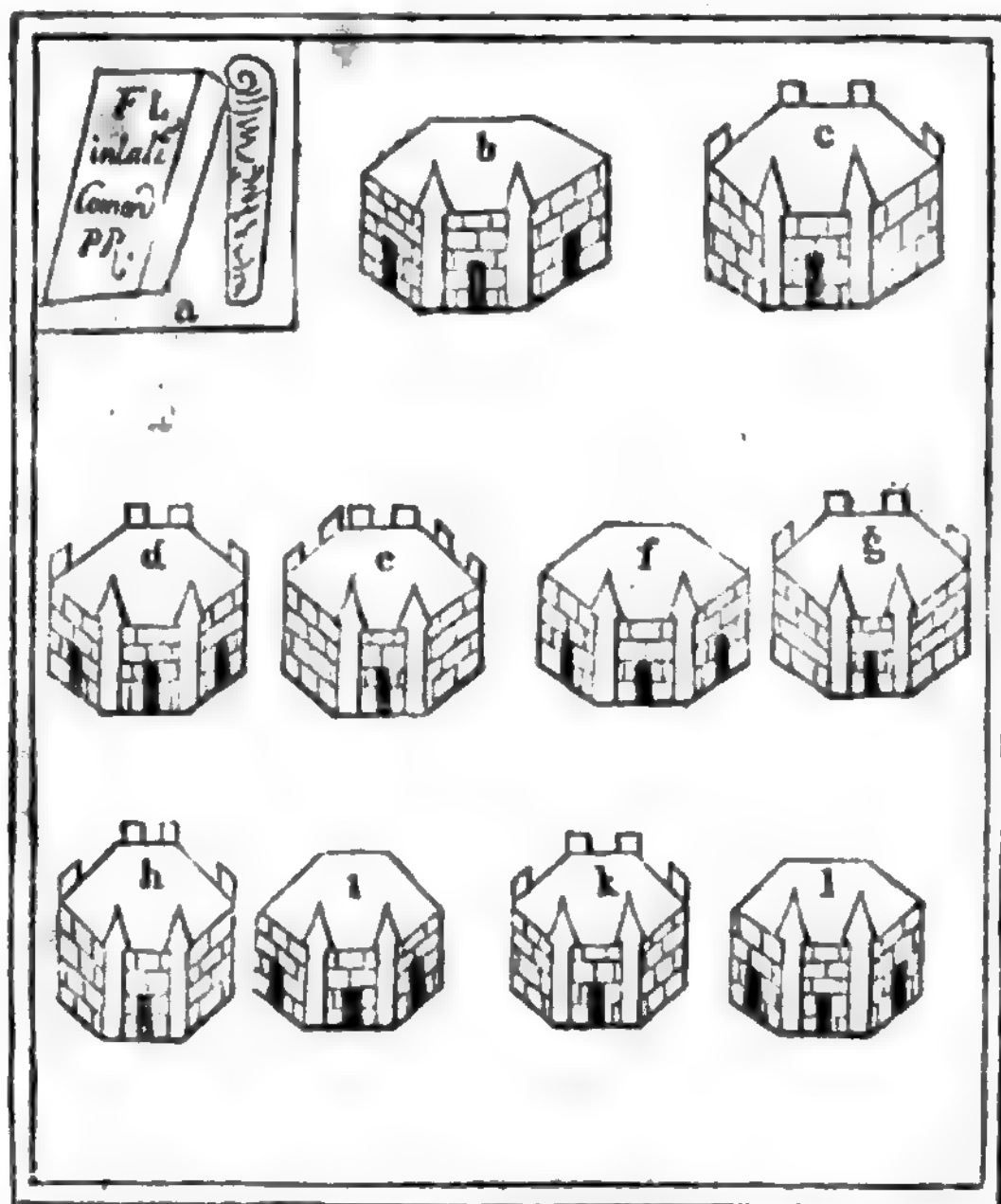
[§. II.] OFFICIUM AUTEM HABET IDEM VIR SPECTABILIS
DUX HOC MODO:

[1] Principem ex Officiis Magistrorum Militum
Praesentalium a parte Peditum,

- 5 [2] Numerarium utrumque,
[3] Commentariensem ut supra,
[4] Adiutorem,
[5] Subadiuvam,
[6] Regerendarium,
10 [7] Exceptores,
[8] Singulares
[9] et reliquos Officiales. ||

[CAPUT XXXVI.]

DUX TRACTUS ARMORICANI.

- d) BENETIS. e) OSISMIS. b) LITTUS SAXONICUM. c) BLANIA.
 f) MANNATIAS. h) ALITO.
 i) CONSTANTIA. k) ROTOMAGO. l) ABRINCATIS. m) GRANNONO.

[§ I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS DUCIS TRACTUS
ARMORICANI ET NERVICANI:

[A] [1] Tribunus Cohortis Primae Novae Armo-
ricae Grannona in Littore Saxonico;

A N. 100.

A fol. 163^a.

C pag. 325.

C pag. 326.

D fol. 140^a.

- [B] [1] Praefectus Militum Carronensium Blabia, |
 [2] Praefectus Militum Maurorum Venetorum D
 Venetis,
 [3] Praefectus Militum Maurorum Osismiaco-
 5 rum Osismiis,
 [4] Praefectus Militum Superventorum Man-
 natias,
 [5] Praefectus Militum Martensium Aleto,
 [6] Praefectus Militum Prima Flavia Constantia,
 10 [7] Praefectus Militum Ursariensium Rotomago,
 [8] Praefectus Militum Dalmatarum Abrincatis,
 [9] Praefectus Militum Grannonensium Gran-
 nono.

[§. II.] EXTENDITUR TAMEN TRACTUS ARMORICANI ET NER-
 15 VICANI LIMITIS PER PROVINCIAS QUINQUE: per

- [1] Aquitaniam Primam
 [2] et Secundam,
 [3] Senoniam,
 [4] Secundam Lugdunensem
 20 [5] et Tertiam.

[§. III.] OFFICIUM AUTEM HABET IDEM VIR SPECTABILIS
 DUX HOC MODO:

- [1] Principem ex Officiis Magistrorum Militum
 Praesentalium alternis annis,
 25 [2] Numerarium a parte Peditum uno anno, |
 [3] Commentariensem de Officiis alternis annis, | C
 [4] Adiutorem, A
 [5] Subadiuvam,
 [6] Regerendarium,

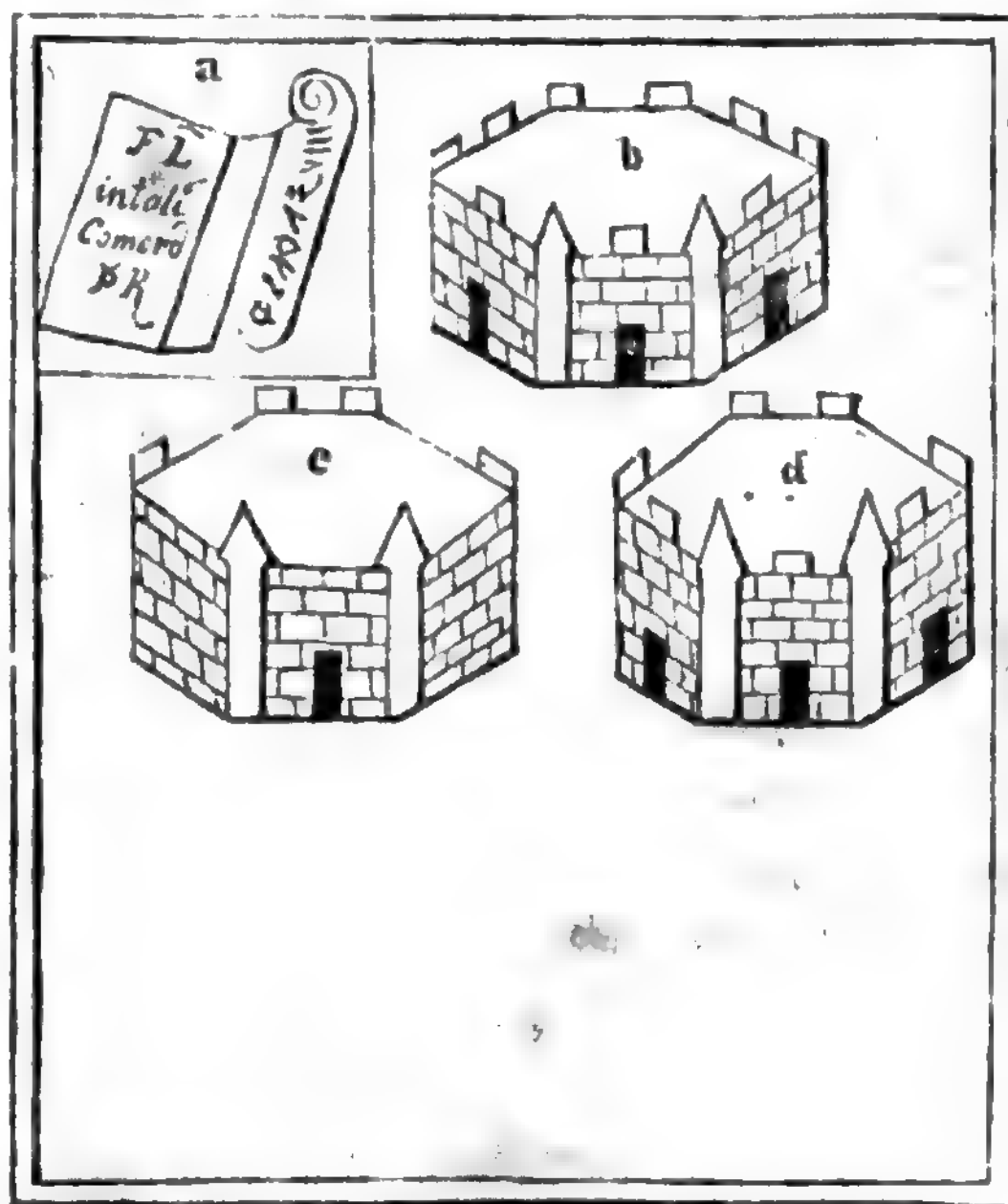
- [7] Exceptores,
 [8] Singulares
 [9] et reliquos Officiales. ¶

[CAPUT XXXVII.]

DUX BELGICAE SECUNDAE.

5

A
C
D

c) QUARTENSIS. b) LITTUS SAXONICUM.
 d) PORTU AEPATYACI.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS DUCIS BELGICAE
 SECUNDAE:

10 [1] Equites Dalmatae Marcis in Littore Saxonico,

A N. 101.

C pag. 327.

D fol. 141^a.

A fol. 163^b.

[2] Praefectus Classis Sambricae in Loco Quar-
tensi sive Hornensi,

[3] Tribunus Militum Nerviorum Portu Aepatiaci.

[§. II.] OFFICIUM AUTEM HABET IDEM VIR SPECTABILIS DUX

5

HOC MODO :

[1] Principem ex eodem Corpore,

[2] Numerarium, |

[3] Commentariensem, €

[4] Adiutorem,

10

[5] Subadiuvam,

[6] Regerendarium, |

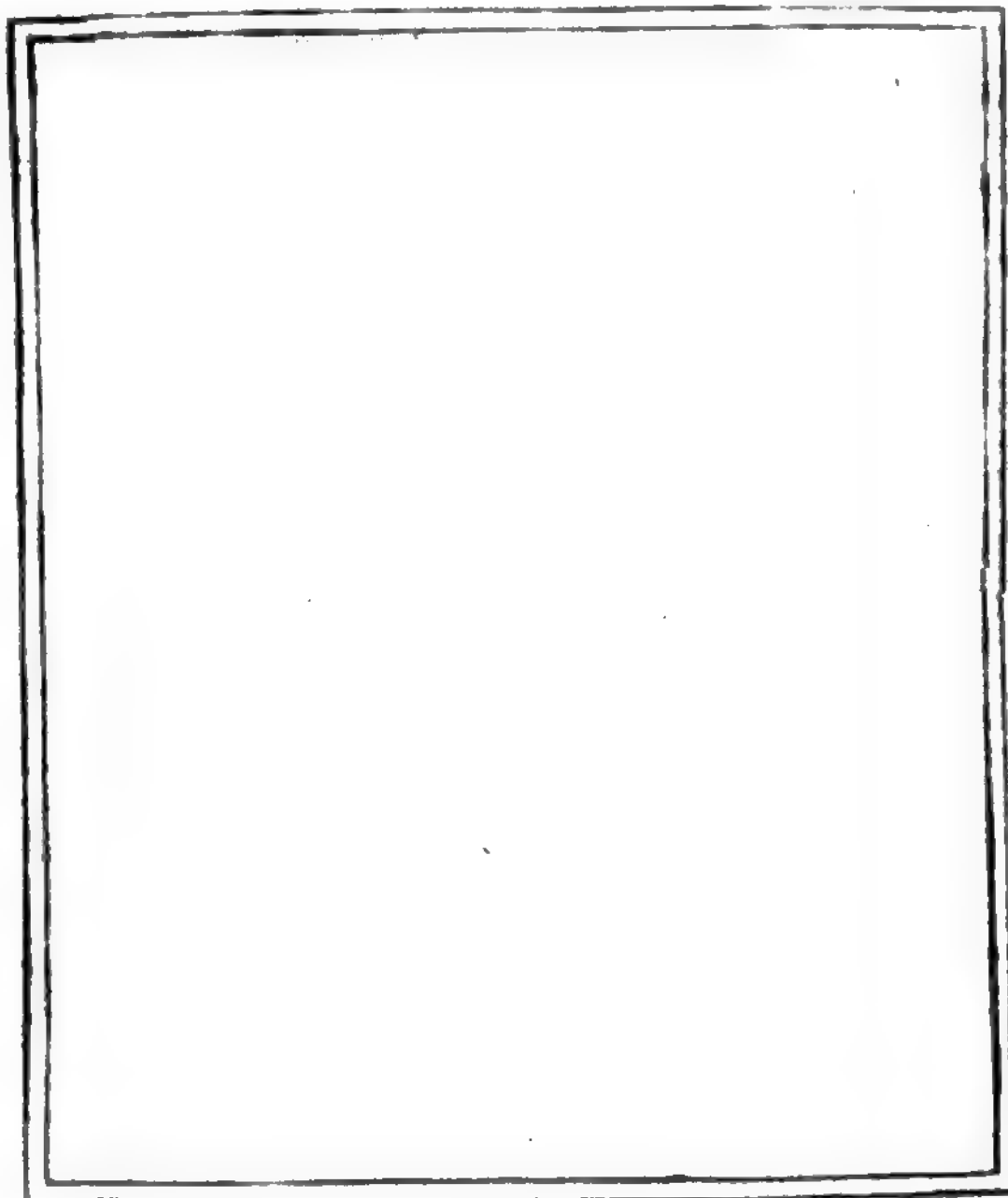
[7] Exceptores, €

[8] Singulares

[9] et reliquos Officiales. ||

[CAPUT 37^A.

DUX GERMANIAE PRIMAE.]

(§. I.) [SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS DUCIS
GERMANIAE PRIMAE:

5

.....

.....

(§. II.) OFFICIUM AUTEM HABET IDEM VIR SPECTABI-
LIS DUX HOC MODO:

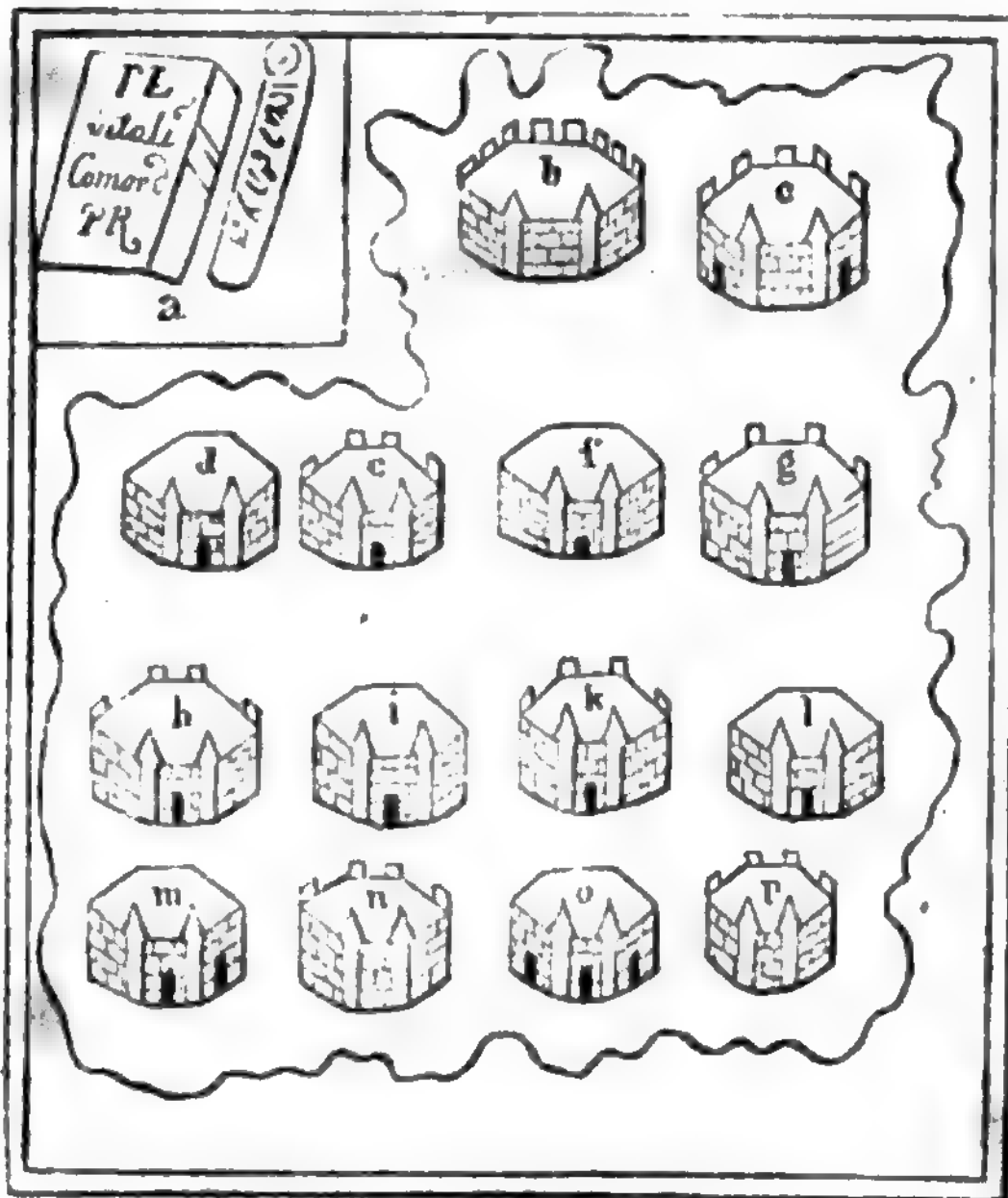
(1) Principem,

5

- (2) *Numerarium ,*
- (3) *Commentariensem ,*
- (4) *Adiutorem ,*
- (5) *Subadiuvam ,*
- (6) *Regerendarium ,*
- (7) *Exceptores ,*
- (8) *Singulares*
- (9) *et reliquos Officiales.]*

[CAPUT XXXVIII.]

DUX BRITANNIARUM.

d) DANO.	e) MORBIO.	b) SEXTAE.	c) PRAESIDIUM.
5 h) CONCANGIOS.	i) LAVATRES.	f) ARRIA.	g) DICTIM.
m) MAGLONE.	n) MAGIS.	k) VETERIS.	l) BRABONIAO.
		o) LONGOVICIO.	p) DERVENTIONE.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS DUCIS BRITANNIARUM:

[A][a][1] Praefectus Legionis Sextae,

A N. 102.
A fol. 164b.

C pag. 328.
C pag. 329.

D fol. 141b.
D fol. 142a.

[b] [2] Praefectus Equitum Dalmatarum Prae-
sidio,

[3] Praefectus Equitum Crispianorum Dano,

[4] Praefectus Equitum Catafractariorum
Morbio,

[c] [5] Praefectus Numeri Barcariorum Tigri-
siensium Arbcia,

[6] Praefectus Numeri Nerviorum Dictensi-
um Dicti,

[7] Praefectus Numeri Vigilum Concangios,

[8] Praefectus Numeri Exploratorum Lava-
tres,

[9] Praefectus Numeri Directorum Verteris, €

[10] Praefectus Numeri Defensorum Brabo-
niaco,

[11] Praefectus Numeri Solensium Maglonae,

[12] Praefectus Numeri Pacensium Magis, |

[13] Praefectus Numeri Longovicariorum Lon- D
govicio,

[14] Praefectus Numeri Supervenientium | Pe- €
tueriensis Derventione;

[B] ITEM PER LINEAM VALLI: |

[a] [1] Tribunus Cohortis Quartae Lingonum A
Segeduno,

[2] Tribunus Cohortis Primae Cornoviorum
Ponte Aeli,

[b] [1] Praefectus Alae Primae Asturum Con-
derco,

€ col. 2.

A col. 2.

D col. 2.

€ col. 2.

- [a] [3] Tribunus Cohortis Primae Frixagorum
Vindobala,
- [b] [2] Praefectus Alae Savinianae Hunno,
[3] Praefectus Alae Secundae Asturum Ci-
lurno,
- [a] [4] Tribunus Cohortis Primae Batavorum
Procolitia,
- [5] Tribunus Cohortis Primae Tungrorum
Borcovicio,
- [6] Tribunus Cohortis Quartae Gallorum Vin-
dolana,
- [7] Tribunus Cohortis Primae Asturum Aesica,
[8] Tribunus Cohortis Secundae Dalmata-
rum Magnis, |
- [9] Tribunus Cohortis Primae Aeliae | Da-
corum Amboglanna,
- [b] [4] Praefectus Alae Petrianae Petrianis,
[5] Praefectus Numeri Maurorum | Aurelia-
norum Aballaba,
- [a] [10] Tribunus Cohortis Secundae Lingonum
Congavata,
- [11] Tribunus Cohortis Primae Hispanorum
Axeloduno,
- [12] Tribunus Cohortis Secundae Thracum
Gabrosenti,
- [13] Tribunus Cohortis Primae Aeliae Clas-
sicae Tunnocelo,
- [14] Tribunus Cohortis Primae Morinorum
Glannibanta,

[15] Tribunus Cohortis Tertiae Nerviorum
Alione;

[c] Cuneus Armaturarum Bremetennaco;

[b] [6] Praefectus Alae Primae Herculeae Ole-
naco;

[a] [16] Tribunus Cohortis Sextae Nerviorum Vi-
rosido.

[§. II.] OFFICIUM AUTEM HABET IDEM VIR SPECTABILIS DUX
HOC MODO: |

[1] Principem ex Officiis Magistrorum Militum D
Praesentalium alternis annis, C

[2] Commentariensem utrumque,

[3] Numerarios ex utrisque Officiis omni anno, ||

[4] Adintorem, A

[5] Subadiuvam,

[6] Regerendarium,

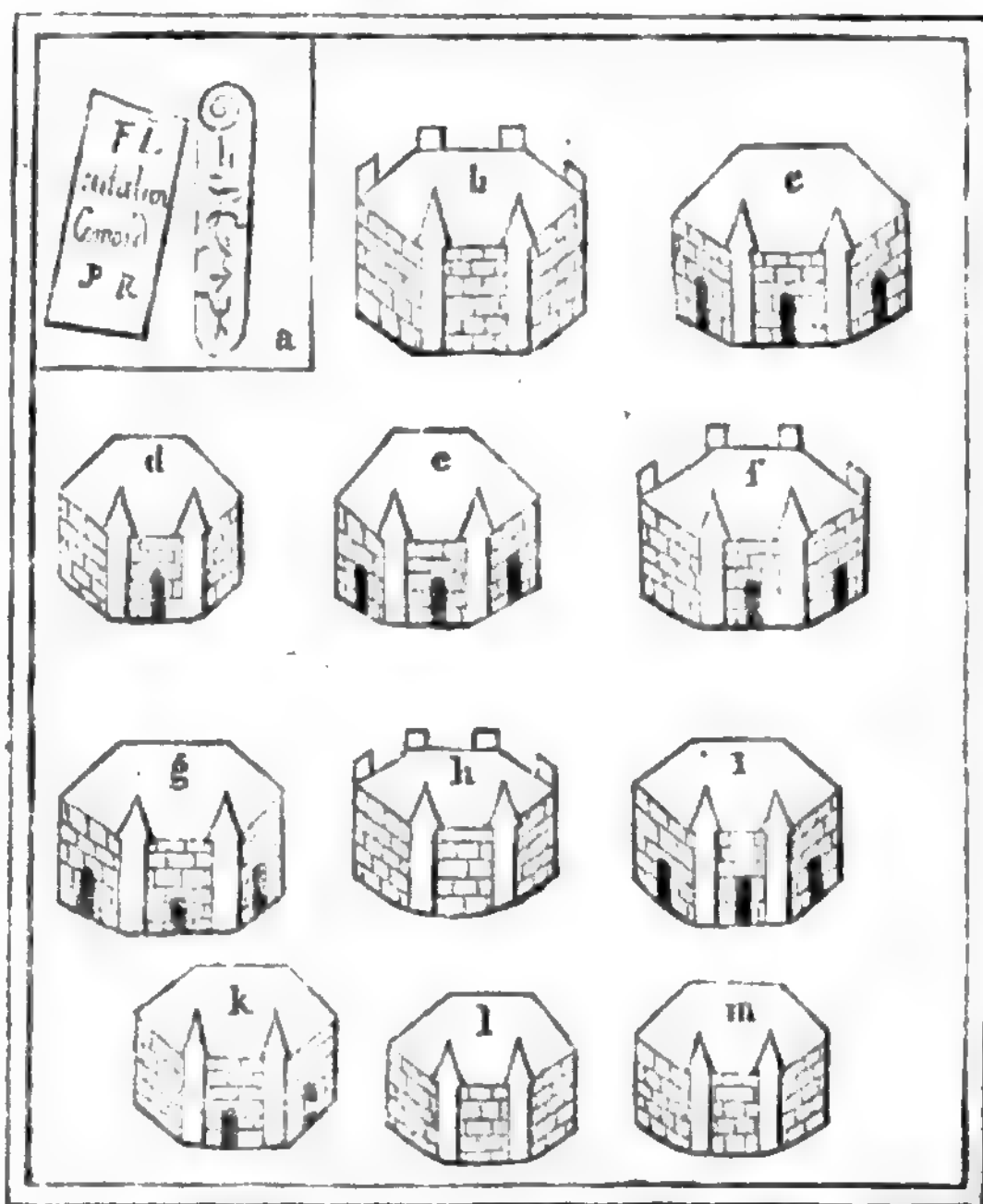
[7] Exceptores,

[8] Singulares

[9] et reliquos Officiales. ||

[CAPUT XXXIX.]

DUX MOGUNTIACENSIS.

- d) VICO IULIO. b) SALECTIO. c) TABERNA.
 g) VARGIONIS. e) NEMETIS. f) ALTA RIPA.
 k) BODOBRICA. h) MOGONTIACO. i) BINGIO.
 l) CONFLUENTIBUS. m) ANTONACO.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS DUCIS MOGONTIACENSIS:

[1] Praefectus Militum Pacensium Saletione,

A N. 103.
 A fol. 165b.

C pag. 330.
 C pag. 331.

D fol. 142b.
 D fol. 143a.

- [2] Praefectus Militum Menapiorum Tabernis,
 [3] Praefectus Militum Anderetianorum Vico
 Iulio,
 [4] Praefectus Militum Vindicum Nemetis,
 5 [5] Praefectus Militum Martensium Alta Ripa,
 [6] Praefectus Militum Secundae Flaviae Van-
 giones,
 [7] Praefectus Militum Armigerorum Mogontiaco,
 [8] Praefectus Militum Bingensium Bingio,
 10 [9] Praefectus Militum Balistariorum Bodobrica,
 [10] Praefectus Militum Defensorum Confluenti-
 bus,
 [11] Praefectus Militum Acincensium Antonaco.

[§. II.] OFFICIUM AUTEM HABET IDEM VIR SPECTABILIS DUX

15 HOC MODO:

- [1] Principem ex Officiis Magistrorum Militum
 Praesentalium alternis annis,
 [2] Numerarium a parte Peditum semper,
 [3] Commentariensem a parte Peditum semper,
 20 [4] Adiutorem,
 [5] Subadiuvam,
 [6] Regerendarium, |
 [7] Exceptores, D
 [8] Singulares
 25 [9] et reliquos Officiales. ||

[CAPUT XL.]

ITEM PRAEPOSITURAE MAGISTRI MILITUM PRAESENTALIUM A PARTE PEDITUM.

[§. I.] IN ITALIA:

5 [A] IN PROVINCIA VENETIA INFERIORE:

Praefectus Classis Venetum Aquileiae; |

[B] IN PROVINCIA FLAMINIA: C

[1] Praefectus Militum Iuniorum Italicorum Ravennae, |

10 [2] Praefectus Classis Ravennatum cum Curis A
eiusdem civitatis Ravennae;

[C] IN PROVINCIA LIGURIA:

Praefectus Classis Comensis cum Curis
eiusdem Civitatis Como;

15 [D] IN PROVINCIA CAMPANIA:

Praefectus Classis Misenatum Miseno.

[§. II.] [IN GALLIIS:]

[A] IN PROVINCIA GALLIA RIPARENSI:

20 [1] Praefectus Classis Fluminis Rhodani Vienne
nae sive Arelati,[2] Praefectus Classis Barcariorum Ebruduni
Sapaudiae,[3] Praefectus Militum Musculariorum Massiliae
Graecorum,25 [4] Tribunus Cohortis Primae Flaviae Sapaudiae
Calaronae;

C col. 2.

A col. 2.

[B] IN PROVINCIA NOVENNIPOLANA:

Tribunus Cohortis Novennipolanae Lapurdo;

[C] IN PROVINCIA LUGDUNENSI PRIMA: ||

5 Praefectus Classis Araricae Caballoduno; D

[D] IN PROVINCIA LUGDUNENSI SENONIA:

Praefectus Classis Anderetianorum Parisius.

[§. III.] [IN HISPANIIS:]

10 [A] IN PROVINCIA HISPANIAE CALLAECIA:

[1] Praefectus Legionis Septimae Geminae Legionae, ||

[2] Tribunus Cohortis Secundae Flaviae Pa- A
catianae Paetaonio,

15 [3] Tribunus Cohortis Secundae Gallicae Ad
Cohortem Gallicam,

[4] Tribunus Cohortis Luggensis Luco, E

[5] Tribunus Cohortis Celtiberiae Brigantiae, E
nunc Iullobriga;

20 [B] IN PROVINCIA TARRACONENSI:

Tribunus Cohortis Primae Gallicae Veleia.

[§. IV.] [PRAEFECTI LAETORUM ET GENTILIUM]

[A] [IN GALLIIS:]

25 [1] Praefectus Laetorum Teutonicianorum
Carnunta Senoniae Lugdunensis,

[2] Praefectus Laetorum Batavorum et Gen-
tilium Suevorum Baiocas et Constantiae
Lugdunensis Secundae,

[3] Praefectus Laetorum
 Gentilium Suevorum et
 Cenomannos Lugdunensis Tertiae,

[4] Praefectus Laetorum Francorum Redo-
 nas Lugdunensis Tertiae,

[5] Praefectus Laetorum Lingonensium per
 diversa dispersorum Belgicae Primae, **D**

[6] Praefectus Laetorum Actorum Epuso
 Belgicae Primae,

[7] Praefectus Laetorum Nerviorum Fano
 Martis Belgicae Secundae,

[8] Praefectus Laetorum Batavorum Neme-
 tacensium Atrabatis Belgicae Secundae,

[9] Praefectus Laetorum Batavorum Contra-
 ginnensium Noviomago Belgicae Se-
 cundae, |

[10] Praefectus Laetorum **A**
 Gentilium Remos et
 Silvanectas Belgicae Secundae,

[11] Praefectus Laetorum Lagensium prope
 Tungros Germaniae Secundae,

[12] Praefectus Laetorum
 Gentilium Suevorum Arvernos Aequi-
 tanicae Primae;

[B] ITEM IN PROVINCIA ITALIA:

[1] Praefectus Sarmatarum Gentilium | Apu- **C**
 liae et Calabriae,

[2] Praefectus Sarmatarum Gentilium per
 Brutios et Lucaniam;

D col. 2.

A col. 2

C col. 2.

[C] ITEM IN PROVINCIA ITALIA MEDITERRANEA:

[1]

[2]

[D] [*ITEM IN PROVINCIA ITALIA SUPERIORE:*]

5 [1] Praefectus Sarmatarum Gentilium Foro **E**
Fulviensi,

[2] Praefectus Sarmatarum Gentilium Opi-
tergii, ||

[3] Praefectus Sarmatarum Gentilium Patavi, **D**

10 [4] Praefectus Sarmatarum Gentilium Ve-
ronae,

[5] Praefectus Sarmatarum Gentilium Cre-
monae,

15 [6] Praefectus Sarmatarum Gentilium Tau-
rinis,

[7] Praefectus Sarmatarum Gentilium Aquis
sive Tertona,

[8] Praefectus Sarmatarum Gentilium No-
variae,

20 [9] Praefectus Sarmatarum Gentilium Ver-
cellis,

[10] Praefectus Sarmatarum Gentilium Re-
gionis Sanënsis,

25 [11] Praefectus Sarmatarum Gentilium Bono-
niae in || Aemilia, **A**

[12] Praefectus Sarmatarum Gentilium Qua-
dratis et Eporizio,

[13] Praefectus Sarmatarum Gentilium in Li-
guria Pollentia,

[E] [14] Praefectus Sarmatarum Gentilium et Tai-
falorum Gen^tilium Pictavis in Gallia,

[15] Praefectus Sarmatarum a Chora Parisios
usque,

5 [16] Praefectus Sarmatarum Gentilium inter
Remos et Ambianos Provinciae Belgi-
cae Secundae,

[17] Praefectus Sarmatarum Gentilium per
Tractum ¶ Rodunensem et Alaunorum,

10 [18] Praefectus Sarmatarum Gentilium Lin-
gonas,

[19] Praefectus Sarmatarum Gentilium Au ¶ . .

.

[CAPUT XLI.]
CONSULARIS CAMPANIAE.

[§. I.] SUB DISPOSITIONE VIRI CLARISSIMI CONSULARIS CAMPANIAE :

Provincia Campaniae.

[§. II.] OFFICIUM AUTEM HABET ITA :

[1] Principem de Officio Praefecti Praetorio Italiae,

A N. 104.

€ pag. 334.

D fol. 144b.

A fol. 167b.

€ pag. 325.

D fol. 145a.

€ fol. 108a.

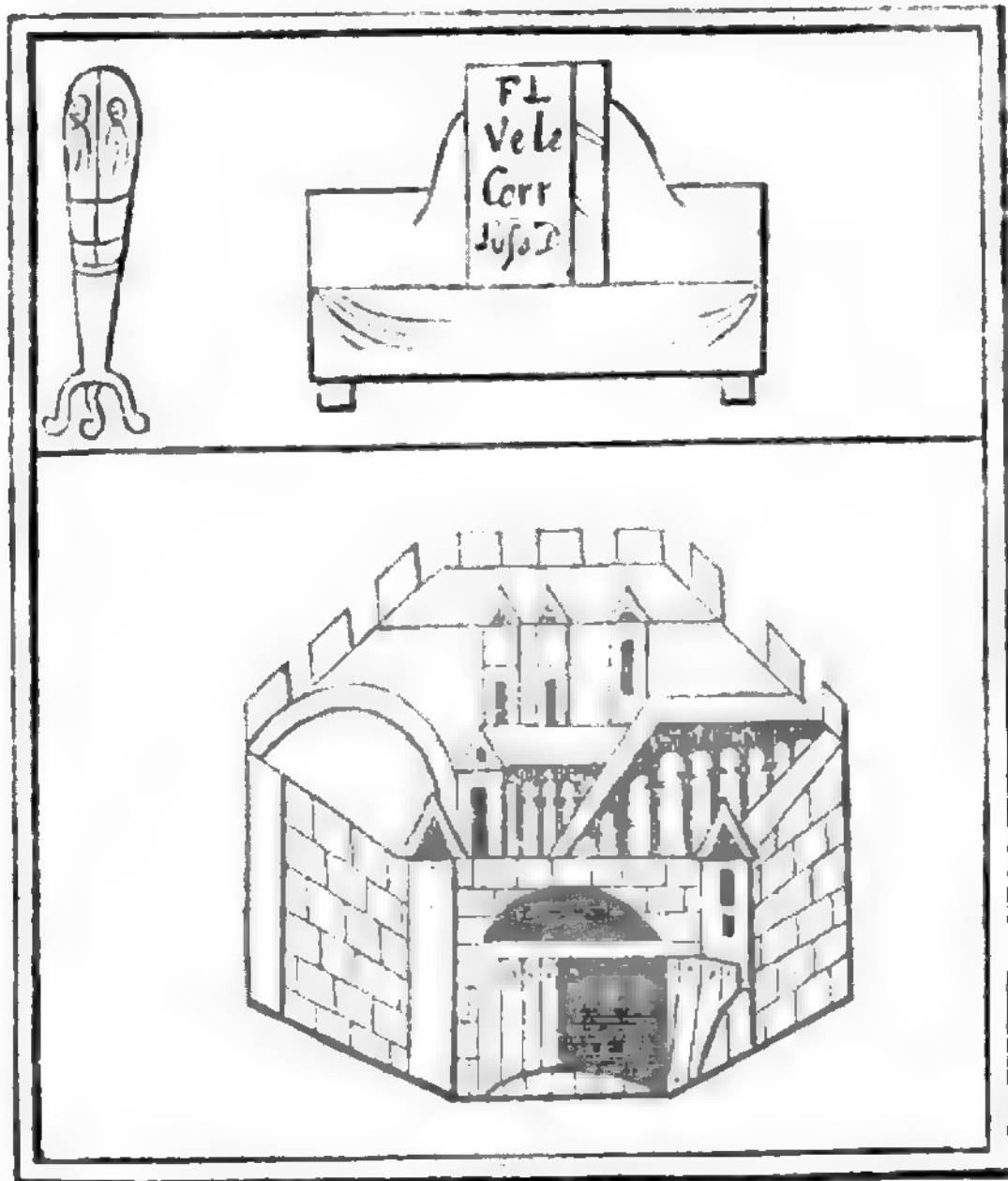
- [2] Cornicularium,
- [3] Tabularios duos,
- [4] Pronumerarios,
- [5] Adiutorem,
- 5 [6] Commentariensem,
- [7] Ab Actis,
- [8] Subadiuvam,
- [9] Exceptores,
- 10 [10] et reliquos Cohortalinos, quibus non licet
ad aliam transire militiam sine Annota-
tione Clementiae principalis.

[CAPUT XLII.]

CETERI OMNES CONSULARES AD SIMILITUDINEM CON-
SULARIS CAMPANIAE OFFICIUM HABENT. ||

[CAPUT XLIII.]

CORRECTOR APULIAE ET CALABRIAE.

PROVINCIA APULIAE ET CALABRIAE.

[§. I.] SUB IURISDICTIONE VIRI CLARISSIMI CORRECTORIS

5

APULIAE ET CALABRIAE:

Provincia Apuliae et Calabriae.

[§. II.] OFFICIUM AUTEM HABET ITA:

[1] Principem ex eodem Officio,

A N. 105.

C pag. 336.

D fol. 145b.

A fol. 168b

C pag. 337.

D fol. 146a.

E col. 2

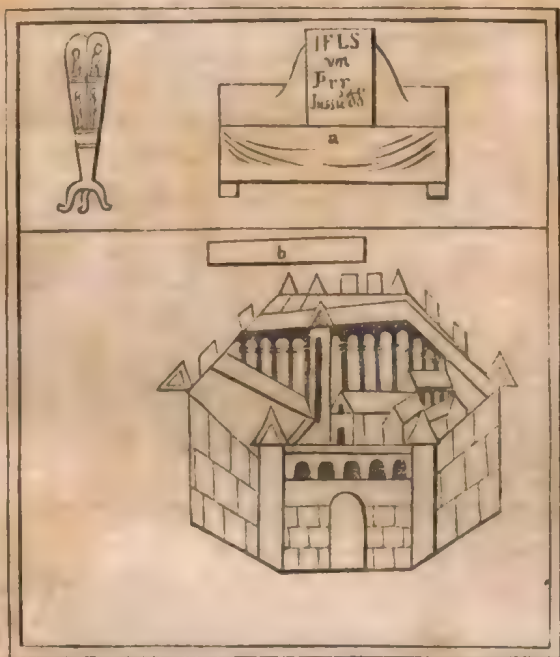
- [2] Cornicularium,
- [3] Tabularios duos,
- [4] Commentariensem,
- [5] Adiutorem,
- 5 [6] Ab Actis,
- [7] Subadiuvam,
- [8] Exceptores,
- 10 [9] et ceteros Cohortalinos, quibus non licet
ad aliam transire militiam sine Annota-
tione Clementiae principalis.

[CAPUT XLIV.]

CETERI CORRECTORES AD SIMILITUDINEM CORRECTORIS
APULIAE ET CALABRIAE OFFICIUM HABENT. ¶

[CAPUT XLV.]

PRAESES DALMATIAE.

b) PROVINCIA DALMATIAE.

[§. I.] SUB IURIS DICTIONE VIRI PERFECTISSIMI PRAESIDIS
5 DALMATIAE:

Provincia Dalmatiae.

[§. II.] OFFICIUM AUTEM HABET HOC MODO:

[1] Principem ex eodem Officio,

A N. 106.

€ pag. 338.

D fol. 146b.

'A fol. 169b.

'€ pag. 339.

'D fol. 147a.

€ fol. 108b.

a pag. 120. col. 2.

- [2] Cornicularium,
- [3] Tabularios duos,
- [4] Commentariensem,
- [5] Adiutorem,
- 5 [6] Ab Actis,
- [7] Subadiuvam,
- [8] Exceptores, ||
- [9] et reliquos Cohortalinos, quibus non licet
ad aliam transire militiam sine Annota-
10 tione Clementiae principalis.

[CAPUT XLVI.]

CETERI PRAESIDES AD SIMILITUDINEM PRAESIDIS DAL-
MATIAE OFFICIUM HABENT. ||

ANNOTATIO
AD
NOTITIAM DIGNITATUM
ET ADMINISTRATIONUM
OMNIUM
TAM CIVILIU QUAM MILITARIUM
IN
PARTIBUS OCCIDENTIS.

ANNOTATIO AD NOTITIAM OCCIDENTIS.

PAG. 3*. 7. 1.] *Noticia D.*

— 77. 1...5.] Hanc inscriptionem et mss. et inde a Geleniano exemplo (2) editi libri habent; unus codex Gissensis, quem littera Γ designo *), cum ceterum cum Schonhovianis

*) De hoc codice *Valentinus Adrianus* in Catalogo codicum MSS. bibliothecae academicae Gissensis. Francof. ad M. 1840. 4º. p. 278. sq. sub num. CMXLVI. B. S. Ms. 190. fol. haec habet: „Codex chartaceus saec. XVI. in Italia, ut mihi videtur, scriptus, foll. 66., quorum 1...3. 42...47. et 54...66. vacua sunt. Contenta huius codicis haec sunt:

a. fol. 4...41. *Leges Longobardorum.*

b. fol. 48...52. *Romani Imperii in partibus occidentis sub Hadriani Aug. principatu dignitatum omnium tam civil. quam milit. catalogus ex membran. tenerandas vetustatis (manu Antonii Augustini) descriptus. Incip. Praefectus Praetorio Italiae. | Praefectus Praetorio Galliae. | Praefectus Urbis Romae. | Magister Peditum in praesenti etc. Explic. Ceteris [sic Adrian.] Correctores ad hunc modum officium habent. ita et presides.*

c. fol. 44...56. *Index dignitatum civil. et milit. in oriente ab incerto authore. Incip. Praefectus Praetorio Orientis. | Praef. Praet. Illyrici. | Praef. Urbis Constant. etc. Explic. Apuliae et Calabriae constitutum est. Finis. Hic index erat in extremo codicis Haloandrini. Typis expressus est post fastos Onuphrii Panvinii 1557. [sic Adrianus.]*

d. fol. 57...53. [sic Adrian.] *Notata critico antiquaria....*”

Melius de hoc codice addita scripturae cum Schonhoviano exemplo Basil. a. MDLIX. edito (c³) comparatae indicatione mihi rettulit amicissimus *Fried. Diez*ius hoc modo: „In protocollo codicis legitur *Ex Bi-*

exemplis et fere conveniat, hanc inscriptionem habet: *Romani imperii in partib. occidentis sub Hadriani Aug. principatu dignitatum omnium et administrationum tam civilium, quàm militarium catalogus ex membranis venerandae vetustatis descriptus.* α⁴, γ, ιι, ις (quos libros posthac per litteras αα designabo) exhibent INDEX DIGNITATVM TAM CIVILIVM QVAM MILITARIVM IN PARTIBVS OCCIDENTIS. In b est: ROMANARVM DI-|GNITATVM ET ADMINISTRATIO|num tam civilium quàm militarium in | Occidentis regionibus Index, | Hadriano Impe-|rante. | *Inscriptio in et haec legitur* DIGNITAT. AD-|MINISTRATIONESQVE RO-|manae per Occidentem.

bibliotheca | Antonii Augustini Archiepi|scopi Tarraconensis | dono Illustris | Gregorii Mayans Equit. | Valentini | possidet B. de Sencken|berg. Incipit a fol. 240. Post magnam lacunam sequitur in alia charta aliaque manu atque priora scripta sunt, fol. 349. usque ad fol. 353.: *Romani imperii etc.*, i. e. ipsa decurtata Notitia dignitatum in partibus occidentis. Fol. 354b. alia recentior manus annotavit: *Alanus* [l. *Alciatus*] quem refert Panvinius in fine suoq. fastor₊ impressor₊ p. Iac. Stradam Vinetii 1557 ponit sequentem Indicem post tractatum de magistratibus Rom. In cuius tractatus fine sic ait. 'Et hi quidem sunt magistratus' etc. etc. Foliis 355a...357b. meliore manu atque in alia charta scriptus est *Index dignitatum etc.*, i. e. Notitiae dignitatum pars quae ad orientem pertinet; tum ceterae ab eadem manu scriptae codicis partes sequuntur. In aversa ultimi folii pagina legitur *Al molto magco et ecete Sor il Sor m Lelio Taurello, cancelliere del Illmo Duca di Firenze*

Pagate Il porto.

A Firenze. nel palazzo di Medici.

Et, manifestum est folia 355. et sequentia in epistolae formam plicata fuisse, neque desunt in ultima pagina signaculi vestigia. In fine Indicis dignitatum (orientalium) est: *Hic Index erat in extremo codicis Ha-loandrini*, quibus verbis recentior manus addidit: *fuit postea impressus etc.*

Post tractatum cui inscriptum legitur 'In quib. dissentiam ab editione Florentina, in primo Pandectarum ternione, quem solum tantum vidi' nomen scriptoris exhibetur ita *Haec Metellus tuus, si tibi probabuntur.*" Itaque celebri Ioanni Metello Sequano, fido Antonii Augustini comiti laborumque socio, qui a. 1613c. supremum diem obiit, hunc codicem debemus.

CAPUT I.

PAG. 3*. γγ. 8. 9.] Vid. Not. Or. c. I. not. 1. et infra capp. II. III.

— γ. 17.] Post hunc versum (iterum?) *Magister equitum in praesenti* habet B. Peculiare de Praep. s. cubiculi in partibus occidentis caput libri nostri omiserunt omnes. Cf. infra cap. 7A. et annot. ad Not. Or. c. IX.

— γ. 18.] *offitiorum* E.

— γ. 20.] *Largitionum* h. l. nec agnoscunt mss. neque a^b, γ^{ff}, sed a¹¹, ¹³ et vocabulum habent. *Comes rerum sacrarum* bcc. Recipiendum fuisse nomen *largitionum* inscriptio capitis X. docet.

PAG. 4*. γ. 1.] *desticorum* E.

— γ. 5.] *palacii* BD.

— γγ. 6...9.] Rectius Not. Or. c. I. num. 14. *MAGISTRI SCRINIORUM*, sed cf. infra c. XVI. Verba *Magister scriniorum* omitt. E, ceteri mss. eadem sed non rubro colore scripta habent. *Magister* etiam γγ. 7. 8. 9. repetunt cc.

— γ. 10.] *Affrice* E. — *unus* om. ABD, Pancirolus autem vetustum codicem *unus* habere testatur. I. habent Γ^b, *unus* ff, numerum verbumque om. aacc. Not. Or. *Proconsules duos, Asiae et Achaiae*, habet, *unum* tantum Not. Occ., ut rectius scribatur *Proconsul unus | Africae*. Inepte ex v. *unus* in d^{te} effectum est *cuius*, ut in his exemplis maioribus litteris expressum legatur *Proconsul Africae, cuius Vicarii sex*. et ita idem Pancirolus dedit qui codicem vetustum *unus* legere annotavit: immo addidit „*cuius, scil. Africae, non Proconsulis, quia soli Praefecti Vicarios habebant, non Proconsules.*“ Vix credibile videtur hominem ita nugari potuisse: Proconsulem rexisse Africam, hanc autem habuisse Vicarios sex, urbis Romae, Italiae, Africae etc. Cf. infra capp. II. B, C, XVII. XIX. A Iustiniano, cum a. 534. Africam Sardiniamque Praefecto praetorio subderet, hae septem provinciae cum suis iudicibus con-

stitutae sunt: „Zeugi, quae proconsularis antea vocabatur, Carthago et Byzacium et Tripolis rectores habeant Consulares; reliquae vero, i. e. Numidia et Mauritania et Sardinia, a Praesidibus gubernentur.“ L. 1. §. 2. C. de off. Pf. P. Afric. Iam a P. Burgio Elector. c. IX. (Otton. Thesaur. tom. I. p. 326.) unus pro cuius legendum esse monitum est, atque illud recepi tum quod aperte scripti codices, ex quibus istud cuius olim dederunt, cum Panciroliano ‘vetusto’ id habuerunt, tum quod ii quibus ipse usus sum codices rubris litteris hunc versum 10. scriptum exhibent.

— v. 11.] Vicarii om. D exhibens rubro colore *Proconsul Africae sex. VI.* habent Gaabcc. — Pancirolus annotavit: „*Illyrici tum* [i. e. circa medium quintum p. Chr. n. saeculum, quo ille tempore hanc Notit. Dign. conscriptam fuisse putavit] *devastati nullum Notitia Vicarium ponit, eius tantum dioecesis in indice nominat; antea tamen fuit, quem infra* [cap. 62. Comm. ad Not. Occ.] *restituere conabor.*“ Sed praeter nudam enuntiationem, habuisse olim Illyricum, quae dioecesis usque ad Valentiniani III. imp. tempora sub dispositione Praefecti praetorio Italiae fuit (cap. II. A, b), suum Vicarium, quam saepius (e. gr. in indice ad c. II., c. LXII., c. LXV. init.) repetiit, nihil ad fidem rei faciendam protulit. nihilo minus Mucharium (*Das röm. Norikum.* Graetz 1825. 8°. part. I. p. 129. 131.), Hopfensackium (*Staatsr. d. Röm.* p. 360.) Hollwegiumque (*Handb. des Civilpr.* I. p. 77.) Pancirolus in devia avertit. Ut de Daciae, ita de Illyrici Vicario nihil quod sciam compertum habemus, magisque est ut omnino nullum exstitisse putemus. Cf. quae ad Not. Or. c. I. not. 38. protulimus. Ipse quoque Hollwegius, postquam de Illyrici Vicario unde eum exstitisse sumpsisset, ex eo quaesiveram, sane hoc mihi concedendum esse respondit, neque Daciae neque Illyrici Vicarios fuisse constitutos, sed Daciam sub ipsius Praefecti praetorio per Illyricum (orientale) dispositione fuisse, Illyricum autem (occidentale) sub dispositione Vicarii Italiae cum septem borealibus Italiae provinciis coniunctum fuisse.

— γ. 12.] *Romae orbis* Γb.

— γ. 14.] *Aphricae* a⁴,⁷b. cf. γ. 20.

— γ. 16.] Ita mss. aabccdde; *decem & septem* ff. Cf. c. XXI.

— γ. 17.] *Britaniarum* A?Γb, *Britanniarum* aacddeff.
Brittaniorum B, *Brittanirum* D, *Brittanniarum* E.

— γ. 18.] Hunc versum operarum negligentia praetermisit e⁴. VI Γaabcc. — Illyrici quoque Comitatus mentio fit cap. VII. §. I. B., item Hispaniarum ib. §. I. D. Cf. annot. ad hh. locc. — Infra c. VI. §. I. A. *Comites militum* iidem *Comites rei militaris* appellantur.

— γ. 20.] *Affricae* E, *Aphricae* b. Cf. γγ. 10. 14.

— γ. 21.] *Tingritaniae* AB, *Tingintaniae* a¹³, *Tingitanae* Γbcc. Cf. infra ad p. 7*. γ. 7. et cap. XXIV.

— γ. 22.] *Argentorantensis* e³,⁴.

— γ. 23.] *Britanniarum* A? Eaacddeff, *Britaniarum* b.

— γ. 24.] *Litoris* bff. — *Britannias* Eaacddeff, *Britanias* b.

— γ. 25.] XII. Γaabcc.

— γ. 26.] *Cæsariensis Mauritaniae* cc.

— γ. 27.] Anno 393. idem Silvanus et Dux et Corrector limitis Tripolitani fuit, ut inscriptio L. 133. Th. C. de decurionib. XII. 1. ostendit. Cf. pag. 7*. γ. 3., ubi Tripolitana inter praesidiales provincias enumeratur.

— γγ. 28. sq.] *Pannoniae primae et secundae et Norici Ripensis* Γ, item b habet *Pannoniae primae & secundae, et Norici Ripensis*, statimque sequitur *Valeriae Ripensis*, cc autem quasi tres ducatus hos exhibent *Pannoniae primae | Pannoniae secundae | Norici Ripensis*. Contra *Pannoniae II. et Valeriae Ripensis* ducatus in unum ceteri editi libri contrahunt ita: *Pannoniae Secundae et Valeriae Ripensis*, nisi quod aa vocabulum et omittunt, duarum tamen provinciarum nomina tamquam sub uno duce fuissent, ponunt.

PAG. 5*. γ. 3.] *Reciae* D, *Rhetiae* Γaacce⁶,⁷, *Rhaetiae* b, *Retiae* ceteri. Pro *Raetiae primae et secundae* iterum „*Pannoniae primae et secundae*“ habent e³,³,⁴; *Rhetiae primae | Rhaetiae secundae* cc, ac si duo ducatus fuissent. turpiori negligentia et ἀνεπιστοκασία ii qui exempla e⁶,⁷ repeti curaverunt,

ut duodecim ducatus, cum tot rubrica indicaret, ex undecim qui in c^{1...4} exhibentur, efficerent (cf. not. proxime superiorem), ita dederunt: *Pannoniae primae, et Norici Ripensis*. | *Pannoniae secundae, et Valeriae Ripensis*. | *Pannoniae primae, et secundae*. Duodecim ducatus, sed vario modo perperam compositos exhibent aabde^{6,7}ff, quindecim efficiunt cc; undecim c^{1...4}.

— ¶. 5.] Ex *Armoricarum* s. *Armoricarum*, ut mss. praeter Γ habent, in quo *Anemorici* legitur, *Armorici* ac feci. Editi differunt inter se: *Tractus Armorici*. | *Nervianiae*. aa, *Tractus Aremorici* | *Nerviani* bcc, et *Nerviani* etiam Γ, *Tractus Armorici*. *Nervici*. d, *Tractus Armorici*, *Nervici*. c^{1...4}ff, *Tractus Armorici*, et *Nervici* c^{6,7}.

— ¶. 6.] *Belgicae* c⁴.

— ¶. 8.] *Britanniae* AΓa^{4,7}ccdeff, *Britanniae* ba^{11,13}.

— ¶. 9.] *Magontiacensis* Γcc, *Maguntiacensis* a^{4,7,11}b, *Maguntiacensis* a¹³.

— ¶. 10.] duodecim €, XXII. Γaabcc. Cf. Berlerii Pithanon I. c. 5. (Otton. Thes. IV. p. 820. sqq.).

— ¶. 11.] *Pannoniae I.* (i. e. unus) b; nam de Pannonia Secunda hic ¶. est intellegendus, ut annot. ad cap. II. pag. 10*. ¶. 17. demonstrabo.

— ¶. 12.] *Italiam* Γaabcc. — VIII. Γbcca¹³.

— ¶. 13.] Hunc ¶. om. cc septem tantum Italiae Consulares enumerantes. — *Veneciae* G. — *Istriae* Γbce. — *Histria* cap. II. §. I. B. a. 1. non additur. Cf. ad c. 18^A.

— ¶. 16. sq.] *Flamminiae* €? a^{4,7,11}d. — *Picini* a^{4,7,11,13}. (cf. ad ¶. 19.) — *annorarii* AΓD, *Annorii* cc. — et *Piceni*. *Annónarii Tusciae et Umbriae*. d, et *Piceni*. | *Annonarii Tusciae, et Umbriae*. cc.

— ¶. 18.] *Tusciae* Γaabcc. — Amm. Marc. XV. 5, 14. ad a. 355. „Dynamius... cum Correctoris dignitate regere iussus est Tuscos.“

— ¶. 19.] *Picini* a^{4,7,11,13}. cf. ad ¶. 16. — *subundicarii* AΓD€.

— ¶. 22.] *Affricam* D€. — II. Γbcca¹³.

— §. 23.] *Bizacii* Dbcca¹⁶, *Bizantii* E, *Bizacij* F, *Byzantii* d, *Byzantii*, alias *Byzatii*. cc.

— §. 25.] *Hispaniam* Fcc. — tres om. A, III. habent Fbcca¹⁵.

— §. 26.] *Beticae* s. *betice* mss. et edd. praeter Fb, qui *Bethicae*, et e^{1,6,7} qui *Baeticae* habent.

— §. 28.] *Calleciae* mss. dff, praeter E, ubi *Callerte*, et F, ubi *Galleticae* est; *Galleciae* aare, *Caleticae* bcc.

— §. 29.] VI. Fbcc.

PAG. 6*. §. 1.] Ab hoc versu codicis ms. Victoriani (E) scriptura per X folia interrupta pergīt. Cf. Annot. ad Not. Or. cap. XXXII. p. 395. not. 43.

— §. 2.] *Primae* recte habent ABDEceff, omiserunt EΓaabcc. Cf. ad p. 7*. §. 9.

— §. 3.] Hunc §. h. l. per errorem omissum librarius A sexto loco post *Belgic. II.* posuit. In E atque E maximam partem pro litteris *ae* verba terminantibus *e*, interdum *e* ponitur, de qua re in seqq. iterum iterumque monere longum est. — Utraque Germania consularis fuit, non praesidialis: *Praesidium* appellatio in Macri L. 3. D. de off. assess. I. 22. (cf. Annot. ad Not. Or. cap. I. pag. 151. not. 148.) generalis etiam Consulares Correctoresque complectitur.

— §§. 7...9.] om. dff, sed ipse Labbaeus annotavit eos ad explendum numerum XXII Consularium esse necessarios.

— §. 7.] *Britannias* AΓaacce, *Brittaniae* E, *Britanias* b. — II. Fbcca¹⁶.

— §. 8.] *cesariensis* CDE.

— §. 10.] tres om. mss. aab, III. habent cc, tres dceff.

— §. 11.] *Ytaliā* E. — II. Fbcca¹⁵.

— §. 13.] Ita (*Brittiorum*) BCDE, *brittorum* A, *Brutiorum* F, editi. In inserr. quoque CORRECTOR LUCANIAE ET BRITTIORVM memoratur, e. gr. ap. Orell. n. 1074. 1187. Vide etiam annot. ad c. II. pag. 10*. §. 8. et ad c. XVIII. p. 64*. §. 5. et Gothofred. Not. Dign. Theod. Cod. p. 33. (ed. Lipsiens.)

— §. 14.] I. Fbcca¹⁵, unus ceteri edd. praeter a^{1,7,11} qui cum mss. unum habent.

— γ. 15.] *Sueviae*. Γbcc.

— γ. 16.] XXXI. ΕΓaabcc, *triginta unus*. deff.

— γ. 17.] *quatuor* ABC, III^{or} Ε; in D vocabulum *quatuor* linea transducta delendum esse significatur et ab eadem manu *tres* adscriptum est; III. Γbcc, *quatuor* a^{1,7,11} de^{1,6,7ff}, *quattuor* e^{2,3,4}, IV. a¹⁵. Cf. annot. ad γγ. 19. 20.

— γ. 18.] Ita h. l. mss. praeter Γ, quocum edd. *Dalmatarum* habent. — Postea *consularis*. cf. cap. XLV.

— γ. 19.] *Pannoniae* b.

— γ. 20.] Hunc versum, aperte propter idem sequentis γ. initium, om. mss. a^{1,7} bcc, unde illa numeri diversitas de qua ad γ. 17. annotavimus, enata est. agnoscitur is versus a deff; ad explendum quaternarium Illyrici Praesidum numerum *et secundae* a¹¹, *Pannoniae secundae* a¹⁵ addiderunt, quod falsum esse ex cap. II. §. I. A. b apparet.

— γ. 21.] *Ripenses* A.

— γ. 22.] *Italiam* Γediti. — VII. Γbcca¹⁵.

— γ. 23.] *Cotiarum* mss. aaccdff, *Cottiarum* bcc.

— γ. 24.] *Reciae* D, *Rhetiae* Γaabccdee, *Retiae* ceteri.

— γ. 25.] Hunc γ. om. cc. — *Reciae* BD, ceteri ut ad γ. 24.

— γ. 28.] Haud ita diu ante hanc Notitiam Dignn. conscriptam ducatus praesidatusque Sardiniae coniuncti fuerunt. cf. annot. ad seq. pag. γ. 1.

PAG. 7*. γ. 1.] *Affricam* DE, *Aphricam* d. — II. Γbcca¹⁵. — Causa ex qua *Mauritaniae Caesariensis*, quam pariter atque Sitifensem C. Caligula post Ptolemaei Iubae f. mortem in provinciae formam redegerat, hoc loco mentio nulla facta est, quamvis eam praesidialem provinciam atque sub dispositione Vicarii Africae fuisse constet (cf. cap. II. §. I. B. c. num. 4. et cap. XIX. §. I. B. num. 3.), explicatur inscriptione cap. XXIX. coll. cum huius cap. I. num. 21. a: Dux Mauritaniae Caesariensis etiam praesidatum eiusdem provinciae gessit. Ita a¹ 382. L. 3. Th. C. ad L. Iul. rep. IX. 27. ad Matronianum; *Ducem et Praesidem Sardiniae*, emissa est. Theodosius itaque et Valentinianus (L. 32. §. 1. C. de appell. VII. 62.) sanxerunt „Quodsi a duce

fuerit appellatum, si idem et praeses sit, praefectura necessario tantum iure ordinario in sacro auditorio iudicabit.

— §. 2.] *Mauritiana* cc. — *Siticensis* Γ, *Sityphensis* α^{4,7,15}, *Sitypsiensis* α¹¹.

— §. 3.] L. 133. Th. C. de decurionib. XII. 1. anno 393. emissa inscripta est „Silvano Duci et *Correctori* limitis Tripolitani.“ Cf. ad pag. 4*. §. 27. Gothofredus fortasse ‘et comiti’ legendum esse existimavit, ut L. 33. Th. C. quor. appell. XI. 36. anno 406. data „Nestorio *Comiti* et Duci [*Tripolitanae*] inscribitur. Neque autem cum Gothofredo ‘*duci et comiti*’ in inscr. L. 133. cit., neque „Nestorio *Correctori* et Duci’ in illa L. 33. cit., ut alii perverso dignitatum ordine voluerunt, legerim; sed Nestorium limitis Tripolitani *Ducem* honorarios comitatus codicillos adeptum fuisse putaverim.

— §. 4.] *III*. I^{bcc}, *IV*. α¹⁵, *quattuor* ε².

— §. 5.] *Tarrhaconensis* b.

— §. 6.] *Cartaginensis* Ε, *Carthaginiensis* Γb.

— §. 7.] *Tingitanae* bccc^{6,7}.

— §. 8.] *balear*, Ε, *balearum* DE.

— §. 9.] *XI*. ΕΓcca¹⁵, *XII*. b, nam consularem provinciam Lugdun. I. supra (cf. ad p. 6*. §. 2.) omissam inter praesidiales exhibet. cf. ad sqq. §§. 18. 19.

— §. 11.] *Poenninarum* ABD, *penninarum* Ε, *Poeninnarum* Ε, *Poeninarum* Γbdec, *Penninarum* ff, *Penninarum et Graiarum* om. solum nomen *Alpium* habent aa. — *gratiana* AC, *Gratiarum* Ε, *graciarum* BD.

— §§. 14. 15.] *Aquitaniae* aae^{3,4,6,7}.

— §§. 18. 19.] Inter hos duos versiculos *Lugdunensis Prima* habet b. Cf. ad §. 9.

— §. 20.] *terciae* D.

— §. 21.] *Senoricae* (*senorice* Ε) mss. b, *Honoricae* aa, *Senolicae* cc.

— §. 22.] *Britannias* ACD et editi in sqq. quoque versiculis; §. 23. unam t et ita §. 24. etiam b, duplicem ibidem D habent. — Per errorem *Per Hispanias III*. dedit b. *III*. etiam Γcca¹⁵.

— γ. 25.] *cesariensis* €.

CAPUT II.

PAG. 8*.] *PRAETORIO* om. €. — *Italiam* aa, in quibus insignium rubricae neque vero ipsa insignia depicta exstant. Sunt autem haec insignia insignibus Pf. P. per Illyricum (Not. Or. c. III.) consimillima, nisi quod liber mandatorum Italianum Praefecti nullo principis vultu ornatur; de tribus dioecesium figuris coronis vestibisque splendidis ornatis, lances aureas numis refertas prae se ferentibus, quos altera pictura exhibet, monere opus non est.

PAG. 9*.] *inscr. b.] illiricum* D.

— γγ. 1. 2.] Rubricam ad codd. mss. dedi (*praetor.* A). De pluralis numeri usu (*praefectorum*) vide quae ad Not. Or. c. II. not. 1. diximus; sequentis capitis rubrica singularem habet. — *Italiae* om. aa. *Sub dispositione Praefecti praetorii* (*Praetorio* Γcc) *Italiae sunt Dioeceses* (*dioeceses* III. Γ, *dioceses* c².³) Γbcc, *Sub dispositione viri illustris praefecti praetorio Italiae.* diff, *dioceses* etiam €D, *dioceses* III. Γ. De Praefectis praetorio in universum sive de sublimi fastigio praefecturae, ut Constantini filii L. 5. Th. C. de off. Pf. P. I. 5. loquuntur, cf. quae ad Not. Or. c. II. not. 1. citata sunt cum Formula Praefecti Praetorio quam corollarii loco ex Cassiod. Var. VI. 3. in fine annotationis ad cap. III. addidimus. Apponere quoque liceat locum incerti auctoris de magistr. et sacerd. p. R. ab Huschkio (Vratisl. 1829. 8°.) editi p. 3. „Praefecti praetorio, qui legum condendarum potestatem habebant, dummodo generalibus legibus non contrariae essent. nec ab eorum sententiis appellare licebat.“ Cf. quae ad h. l. Huschkius p. 116. sqq. exposuit. De cura annonae victualiumque, quatenus ad hunc quoque Praefectum spectabat, cf. Cassiodor. Var. I. 34. 35. II. 26. 30. et infra ad pag. 15*. — Constantinus secundum Zosim. II. 33. (cf. part. I. p. 121.) Praefecto praetorio Italiae subdidit τὴν Ἰταλίαν ἁπασαν καὶ Σικελίαν καὶ τὰς περὶ αὐτὴν νήσους, καὶ

ἐν γὰρ Σαρδόνᾳ καὶ Κέρνον καὶ τὴν ἀπὸ Σύρτων Κυρήνης
 ἄχρι Λιβύης. Utrumque Illyricum indivisum etiam sub Con-
 stantio suum Praefectum praetorio, diversum ab eo qui Italiam
 regebat, habuisse constat ex Amm. Marc. XXI. 6. §. 5. ad ann.
 361. cf. Id. eod. c. 12. §§. 20. 25. at sub Valentiniano et Va-
 lente „regebat potestate Praefecti.. Italiam cum Africa et Il-
 lyrico Mamertinus,“ ut Id. XXVI. 5. §. 5. ad a. 365. rettulit, (cf.
 etiam Zosim. II. 39. IV. 3. et 19. i. f. et Amm. Marc. XXX. 5. §. 8.
 Epirotas sub Pf. P. per Illyricum gementes describentem), at-
 que ab eo inde tempore tum lapides legumque inscriptiones,
 tum scriptores poetae historicique sive Italiam cum Illyrico
 sive, ut L. 21. Th. C. de navicular. XIII. 5., Illyricum cum Africa,
 sive tres illas dioeceses omnes sub eodem Pf. P. coniunctas
 recensent. cf. Gothofr. locc. ad Not. Or. c. III. not. γ cilt. Itaque
 Gratianus, Valentinianus et Theodosius ad Probum Pf. P. L. un.
 Th. C. si per obrept. XI. 13. anno 383. scripserunt „Sinceritas
 tua id ipsum per omnem Italiam, tum etiam per urbicarias
 Africanasque regiones ac per omne Illyricum praelata oraculi
 huius auctoritate firmabit.“ Notum est anno 395. sub Arcadio
 Honorioque Illyricum quoque divisum esse ita ut dioeceses
 Macedonia et Dacia Orientis partibus (cf. Not. Or. c. III.), Oc-
 cidentali autem imperio dioecesis Illyricum, de cuius pro-
 vinciiis ad huius cap. §. I. B. b agemus, adscriberentur. Zosim.
 IV. i. f. Post huius Notitiae tempora Valentinianus III. occi-
 dentale Illyricum Orientis partibus concessit, ut post comitem
 de Buat (Histoire des peuples de l'Europe VII. p. 292.) Gibbo
 (History of the Rom. emp. c. XXXIII.) exposuit. — De Iusti-
 niani mutationibus ad dioecesein Africam spectantibus ad γ. 6.
 et infra ad c. XIX. annotabimus. — In L. 12. Th. C. de e. o.
 sive sordid. munerib. XI. 16. (a. 380.) Praefectum praetorio
 Italiae imperatores *virum clarissimum et illustrem* appellant.
Sublimitas tua, Celsitudo tua, Culmen tuum, tua Excellentia,
Amplitudo tua, Auctoritas tua, Magnificentia s. Magnitudo tua,
Sinceritas, Prudentia tua aliaeque eiusmodi formulae usitatae
 sunt quibus principes alloquuntur praefectos praetorio.

— γ. 4.] De Vicario Italiae agetur infra cap. 18^A, quod mss. et edd. omnes non agnoscunt, nos addidimus suoque loco defendemus.

— γ. 5.] Ad pag. 4*. γ. 11. ostendimus proprium Vicarium hanc dioecesim non habuisse.

— γ. 6.] *Affrica* E. — Vicarium suum sub Italiarum Praefecti praetorio dispositione constitutum haec dioecesis huius Not. Dign. tempore habuit (cap. XIX.), usque dum Iustinianus constituit „ut omnis Africa optimum suscipiat ordinem et propriam habeat praefecturam, ut sicut Oriens atque Illyricum [orientale], ita et Africa praetoriana maxima potestate decoretur.“ L. 1. §. 1. C. de off. pf. p. Afric. I. 27. Vid. cit. c. XIX. et infra pag. 154*.

— γ. 8.] XVII. EΓaabcc.

— γ. 9.] *Veneciae* BD, *Qonetie* E. — et *Histriae* additum est cap. I. num. 22. b, a. Cf. infra ad c. 18^A.

— γ. 10.] *Aemelie* C, *Ameliae* D.

PAG. 10*. γ. 2.] *Flamineae* E, *Flamminiae* aa. — *Piceni* | *Annonorii* A, *annonorii* etiam BCD, *Annorarii* cc.

— γ. 3.] *Thusciae* Γaabcc.

— γ. 4.] *saburbicarii* A. Hunc cum tribus sqq. versibus om. b, XIII tantum provincias Italiae h. l. enumerans.

— γ. 8.] *Lucariae* A, *Incariae* B, *Lucāe* C. — *Brutiorum* Fediti contra ceterorum codicum fidem. Cf. ad pag. 6*. γ. 13.

— γ. 9.] *Cottiarum* h. l. etiam mss. habent, (cf. ad p. 6*. γ. 23.) *Cotiarum* aacc.

— γ. 10.] *Reciae* B, *Rhetiae* aabc^{6,7}, *Rhoetiae* cc, *Retiae* ceteri.

— γ. 11.] *Reciae* BD, *Rhetiae* aabc^{2r6,7}, *Rhaetiae* c⁴, *Retiae* ceteri.

— γ. 12.] *Samni* B.

— γ. 16.] VI. Γa¹¹bcc, *Prouintie Illyrice sex* E. Cf. sq. not.

— γγ. 17. sq.] Ita mss. editique libri recte *Pannoniam Secundam* et *Saviam* duas provincias faciunt. Mannertus autem (III. p. 559. edit. II. Lips. 1820.) quasi unam eandemque

provinciam scribi vult *Pannoniae Secundae Saviae*; nam *Valeriam* Pannoniorum a librariis praetermissam esse. Manner-
tum sequitur. Bischoffii Möllerique Lexic. geogr. v. *Pannonia*.
Ita de Valeria Philippus quoque Berterius (Pithan. c. V. in Otton.
Thes. IV. p. 821.) iudicaverat: „Illyrici sex sunt provinciae in
Notitia: Praesidibus parent Dalmatia, Pannonia Prima, Nori-
cum Mediterraneum, et Noricum Ripense: Consulari Pannonia
Secunda: Correctori Savia. Septima hic desideratur Valeria,
quae in Rufi Breviario [cap. VIII. p. 706. ed. Verh., ubi septem-
decim Illyrici provinciae enumerantur, inter quas Noricorum
duae, Pannoniorum duae, Valeria, Savia, Dalmatia, rell.] et in
Veteri Indiae Provinciarum [p. 764. ed. Verh., ubi inter XIX
Illyrici provincias Dalmatia, Pannoniae I. et II., Valeria, No-
ricum Ripense et Noricum Mediterraneum, et Savia recensentur]
non omittitur. factum id librarii culpa. Neque enim puto
neglectam in Notitia provinciam, cui Ducem praepositum in-
venio, haec nimirum tertia Pannonia. Nam inter populos,
quos Praefecto Illyrici Constantinus regendos dedit, enumerat
Zosimus lib. II. [c. 33.] καὶ Δάκας, καὶ Τριβαλλοὺς, καὶ τοὺς
ἄλλοι τῆς Βαλερίας Παίωνας; et Marcellinus lib. XIX. c. 23.
[XIX. 11, 4.] Valeriam, partem quondam Pannoniae, provin-
ciam a Diocletiano institutam filiaeque nomine illustriorem
factam prodidit. [Cf. Amm. Marc. XIX. 11. §. 4. rell., et Aur.
Vict. de Caess. c. 40.] Et sic recte tres ab Optato lib. II. [c. 1.
Schism. Donat.] memorantur Pannoniae. Haec Berterius. Ca-
rolus Du Fresne (Illyricum vet. ac nov. Poson. 1746. fol. p. 2.
§. III.) „Illyricum, ait, Occidentale, quod *Italicae* Praefecturae
suberat, *Dalmatiam, Pannonias tres, cum Savia; Noricum*
item, *Mediterraneum et Ripense* comprehendebat. Tillemon-
tius (Hist. des emp. edit. Bruxell. 1710. 12°. tom. V. 1. p. 264.)
dubitatur, utrum per aliquod tempus Savia sub *Valeriae* appel-
latione venisset necne, quae certe dubitatio plane erronea
est. nam in dextra Danubii ripa Savia intra Savum ac Dra-
vum, Valeria intra Dravum Danubii angulum prope S. An-
dreae insulam continebatur. Itaque de omissa h. l. Valeria

Pannoniorum vix dubitari poterit: nulli alii Praefecto praetorio quam Italiae ea provincia huius Notitiae compositae tempore subdita esse potuit. neque tamen nisi necessitate coactus equidem libri scripturam mutabo, cum praesertim tot errores nimia corrigendi festinantia sive temeritas procreaverit, ac bene multa non solum ex iis quae haec Notitia habet, verum ex iis quoque quae non sine sua ratione omisit, quamvis ea non ubique nobis statim sit obvia, colligi possint. Nunc autem Mannerti opinionem de Pannonia Secunda Saviacque reiciendam esse probabo. quod utraque provincia sub eodem Duce fuit (ut unum Ducem habuerunt Pannonia Prima et Noricum Ripense, unum Raetiae Prima et Secunda, unum Tractus uterque, Armoricanus et Nervicanus [c. XXXIII. sq. XXXVI.], unum etiam in Oriente Eufraatensis et Syria [Not. Or. c. XXXII.], atque si quis plura exempla desideret, ex constitutionibus principum sibi facili opera colligat), inde non efficitur in unam coaluisse utramque provinciam, quod post Constantinum obtinuisse temere sibi Mannertus sumpsit. eamque sententiam vel ipsius huius Notitiae superius caput refutat, ubi *Saviam correctoriam, Pannoniam Primam praesidialem, Pannoniam [Secundam] consularem* fuisse refert: nam eam *Pannoniam* cui Consularis praefuisse dicitur, fuisse *Tertiam* eandemque atque *Valeriam*, ne Mannertus quidem expressit. quod tamen nisi dicere volumus (ut inde h. l. pro *Savia* ponatur *Valeria*, aut certe nomen *Saviae* ut aliam *Pannoniae Secundae* appellationem eidem adiciamus, propriumque versum *Valeriae* a librario omissum esse statuamus), nihil nobis superest, nisi ut pro *sex* provinciis *septem* fuisse contendamus, h. e. unam *Pannoniam II.*, alteram *Saviam*, tertiam *Valeriam* et sic deinceps. cf. ad §. 20. At *Valeriam* h. quidem l. non sine quadam ratione mihi nondum cognita praetermissam esse suspicor: in numero *sex* nulla librorum inter se discrepantia deprehenditur. — Etiam B. Rhenanus de Illyrici occidentalis provinciis, quarum ubi *sex* fuisse dicit, *septem* ipse enumerat, paullo negligentius egit (in Illyrici descriptione quam

supra tom. I. p. XLI. sqq. repeli curavi) in hunc modum, si additamenta mea uncis inclusa detraxeris:

Illyrici orienta- lis Pro- vinciae sex, vi- delicet.	{	PANNONIA PRIMA habebat Consularem [<i>immo Praesidem et cum Norico Ripensi Ducem</i>].
		PANNONIA SECUNDA [<i>habebat Consularem et Ducem</i>].
		SAVIA SIVE PANNONIA RIPARIENSIS habebat Correctorem.
		VALERIA RIPENSIS habebat Ducem Limitaneum.
		DALMATIAE habebant Praesidem.
		NORICUM MEDITERRANEUM [<i>habebat Praesidem</i>].
		NORICUM RIPENSE habebat [<i>et Praesidem et</i>] Ducem Limitaneum [<i>cum Pannonia I. communem</i>].

Ceterum constat Iustinianum post Pannonias iterum ditioni suae subiectas sedem Praefecti praetorio Illyrici, quod universum iam diu ad Orientis partes pertinebat (cf. quae ad p. 9*. §§. 1. 2. annotavimus), in Sirmio Thessalonicae „in Pannoniam Secundam, id est [*in civitatem*] Iustinianam Primam“ transtulisse, ut Novella XI. a. 533. data expositum est, quae cum cf. Procop. de aedif. IV. 1. Ab eo inde tempore *Praesidi* paruisse illam provinciam docet Hierocl. (p. 657. ed. Wessel.) „*Ἐπαρχία Παννονίας ὑπὸ ἡγεμόνα*“.

— §. 19.] *Dalmaciarum* β, *Dalmatarum* ε³⁴. — *Dalmatia supra mare* appellatur haec provincia in Libello prov. Romm. ed. Gronov. p. 30. Praesidiales fuerunt haec et tres sqq. provinciae (cap. I. num. 24. a.), sed de solo Dalmatiae Praeside proprium caput (nobis XLV.) Notitia habet, quod vide.

— §. 20.] Olim, cum latius extenderetur, *Superior* dicta, et apud Ptol. II. 15. et apud eidem provinciae ipsum olim praesidentem Dion. Cass. XLIX. 36. *Παννονία ἡ ἄνω*, apud Zosim. V. 29. *Παννονία ἡ ἀνωτάτω*. Iam Valesius ad Amm. Marc. XVI. 10, 20. et Wesseling. ad Itin. Hieros. p. 561., item Mannertus III. p. 557. hoc Itinerarium confudisse nomina Superioris Inferiorisque Pannoniarum reprehenderunt; sed Libellus quoque provinciarum l. c. „Pannonia Prima, in qua est Sirmium“ Primam cum Secunda confudit. — De divisione Pannoniae, quae apud scriptores primi post Chr. n. saeculi una est, quamvis

complures Pannonii populi memorentur, in Superiorem et Inferiorem, a quibus sub Galerio *Valeria* et *Savia* sive *Pannonia Ripariensis* (regio Savensis, Interamnia) separatae sunt, cf. Cellar. Not. orb. ant. ed. Schwartz. I. p. 438., Mannert. III. p. 555. sqq., Muchar *Das Röm. Norikum. Grätz.* 1825. 8°. tom. I. p. 2. sqq. eiusdemque *Gesch. des Herzogth. Steiermark.* tom. I. *Graetz.* 1844. 8°. p. 18. sq., Georgii II. p. 242. Primum quod sciam S. Rufus in Breviar. c. 7. 8. (p. 705. sq. ed. Verh.) praeter Pannonias duas *Valeriam Saviamque* nominat. Cf. Sylburg. ad S. Ruf. I. c.

— γ. 21.] *mediterrani* α. — S. Rufus c. 7. cit. „Sub Iulio et Octaviano Caess. per Alpes Iulias iter factum est: Alpinis omnibus victis Noricorum provinciae accesserunt.“ (Cf. Dio Cass. ad a. u. 738. LIV. 20.) c. 8. „Habet Illyricus XVII provincias: Noricorum duas, Pannoniorum duas“ etc. Libell. prov. Romm. (p. 31. ed. Gronov.) „Noricus Ripensis supra Danubium. Noricus mediterranea“. Inscr. Celeiae (in oppido *Cilley*) re-
perta ap. Grut. 283, 5. habet D. N. FL. CONSTANTINO CLEMENTIS-
SIMO. ATQ. VIC. T. AVG. MARTINIANVS. V. P. PRAESES PROVINC.
NORICI MEDITERR. D. N. M. EIVS. — Tac. Hist. I. 11. „Duae Ma-
retaniae, Raetia, Noricum, Thracia et quae aliae Procuratori-
bus cohibentur.“ Et unum tantum Noricum etiam Ptol. II.
14. habet. Cetera Notitia nostra docet. — Populus Graecis
Νορικοί sive *Νορίκοι*, Procopio *Νορικοί*. De divisione dua-
rum Noricarum cf. Cellar. I. p. 429. sq., Mannert. III. p. 552. sq.,
Muchar. *Norik.* p. 7. sqq., *Steierm.* p. 17., Georgii III. p. 235.

— γ. 23.] *Affricae* €., *Aphricae* b. — VII. Γβcca". —
Longe alias atque haec Notitia Africae provincias recenset
Ptol. lib. IV. — Berterius (l. c. p. 821. sq.), cum scriberet No-
titiam quoque nostram, ut S. Rufus et Libellus provinciarum
atque inscriptio ap. Grut. p. 361. n. 1. (s. Monum. Matthaeian.
III. p. 104., Orell. n. 3672.) habent, sex Africae provincias
enumerare, proconsularem ad h. l. minime pertinentem, quippe
quae Proconsuli vice sacra iudicanti, non Praefecto praetorio
Italiae subdita erat (c. I. n. 18. et XVII.), adnumeravit, neque

ad hunc libri locum respexit, ut ex numero VII facere VI voluisset. Tingitaniam cum S. Rufo et haec Notitia et Libell. prov. R. inter Hispanicas provincias recte recensent. S. Ruf. c. 4. i. f. (p. 695. sqq. ed. Verh.) „Ter Africa rebellavit; ad extremum deleta per P. Scipionem Carthagine provincia facta est; nunc sub Proconsulibus agit. Numidia ab amicis regibus tenebatur; sed Iugurtha... per Marium capto in populi Rom. potestatem Numidia pervenit. Mauretaniae n Boccho rege obtentae sunt; sed subacta omni Africa Mauros Iuba rex tenebat, qui in caussa belli civilis ab Iulio Caesare victus mortem sibi propria manu conscivit. ita Mauretaniae nostrae esse coeperunt, ac per omnem Africam sex provinciae factae sunt: ipsa ubi Carthago est, proconsularis, Numidia consularis, Byzacium consularis; Tripolis et Mauretaniae duae, h. e. Sitifensis et Caesariensis, sunt praesidiales.“ (Cf. Strab. VI. p. 287. sq.) Easdem provincias recensent et cit. inscriptio quam a. 390. corpus suariorum et confecturariorum POPVLONII posuerunt L. ARADIO. VAL. PROCVLO. V. C. | PRAESIDI. PROVINCIAE. BYZACENAE | PROCONSVLI. PROVINCIAE. AFRICAE. VICE | SACRA. IVDICANTI. EIDEMQ. IVDICIO. SACRO | PER. PROVINCIAS. PROCONSVLAREM. ET | NUMIDIAM. BYZACIVM. AC. TRIPOLIM | ITÈMQVE. MAVRITANIAM. SITIFENSEM. ET | CAESARIENSEM | PERFVNCTO... | ... PRAEFECTO. VRBI. VICE. SACRA. ITERVM. IVDICANTI | CONSVLI. ORDINARIO, et Libellus provinciar. Romm. (p. 28. sq. ed. Gron.) et Gesta concil. Carthag. a. 411. habiti, ap. Harduin. I. p. 1050. „praesto sunt universi de omnibus scil. provinciis Africanis, i. e. de provincia proconsulari, de provincia Byzac- [= *Byzacena*, Harduin. recepit *Burcensi*], de Numidia, de Mauritaniis, Sitiphensi et Caesariensi, sed etiam de Tripolitana provincia.“ Cf. etiam Bingham. Opp. ed. Grischov. Hal. 1758. vol. III. p. 415. sqq. et 610. sqq. Memorabilis Mannerti (X. 2. p. 235.) error est, librarii errore (*durch Schreibfehler*) nomen provinciae Zeugitanae ex hac Notitia abesse: non nescire debebat proconsularem Africae provinciam saepissime sine nominis *Zeugitana* adiectione designari, ut libri

huius cap. XVII. habet „*Sub dispositione . . . Proconsulis Africae* provincia „*pconsularis*“ (unde *et consularis* mss., *consularis* editi perperam dederunt). Sed maior eiusdem scriptoris *προνέτεια*, ne inscitiae eum arguam, haec est, quod omnium Africae provinciarum res civiles Proconsulem ex aula imperatoria rexisse atque sub Vicarii Africae dispositione Zeugitanam provinciam fuisse scripsit; quod utrumque falsum est, nam eam provinciam fuisse sub Proconsule Carthagine sedem ordinariam habente (cf. Gothofr. Not. Dign. Th. C. p. 23.) non minus certum quam notum est. De rerum militarium per Africam administratione h. l. omnino sermo non est. cf. capp. XXIII. sq. Itaque cum per omnem Africae dioecesis Proconsul vice sacra, i. e. ex principis delegatione, iuris dictionem, solam autem Proconsularem sive Zeugitanam provinciam sub dispositione sua haberet, reliquas autem V provincias Vicarius Africae regeret (c. XVII. XIX.), librarius eo loco ubi de *Vicario* Africae agitur, Zeugitanam recte non nominavit. Neque vero hoc loco, ubi provinciae sub dispositione Praefecti praetorio Italiae constitutae recensentur, Zeugitana s. Proconsularis nominanda fuit, quippe cuius Proconsul ab illius Praefecti dispositione exemptus solique Principi subditus fuisse censendus est, ut ad Not. Or. c. II. not. 30. diximus, utque praeter inscriptionem supra transcriptam etiam LL. 3. 16. 21. 62. Th. C. de appellationib. XI. 30.; L. 3. Th. C. quor. appell. XI. 36. aliaeque passim imperatorum constitutiones indicant. cf. Eckhel. Doctr. numm. vett. IV. p. 236. 241. et Hollwegii *Process.* I. p. 63. sq. Scio equidem Iac. Gothofredum (Not. Dign. Th. C. p. 23.) scripsisse Proconsulem Africae sub Praefecti praetorio Italiae dispositione fuisse, quod tamen certe neque ex L. 4. Th. C. de susceptorib. XII. 6., neque ex L. 2. Th. C. de his quae per met. XI. 34. probari potest. econtra posterior constitutio idem quod alii multi loci magis comprobare quam refutare videtur: nam Praefectus Urbi et Proconsul iuxta ponuntur, et post sententiam a Proconsule dictam, si per metum provocatio non esset subsecuta, princeps aut per sese cogni-

turum aut Praefecto praetorio *notionem se impertiturum* esse constituit. Manso (*Leben Constantins* p. 328.) dum errores aliorum corrigere voluit, ipse in eum incidit, ut negaret *Notitiam* Dignn. cum S. Rufo in enumeratione sex Africanarum provinciarum omnino convenire; neglexit enim quod proconsularis provincia inter eas quae sub disp. Pf. p. Italiae fuerunt, non enumeranda fuit. — Iam qui factum sit, ut h. l. inter *septem provincias* recenseantur *quinque provinciae cum duobus Praefectis*, quaeramus. *Septem* Africae provincias, nisi *duas Numidias*, ut Acta synodi Carthag. ap. Berter. l. c. p. 822. habent (. . τῶν Ἀφρικανῶν ἐπαρχιῶν, τοῦτ' ἐστὶ τῶν δύο Νομιδιῶν, τῆς Βυζακηνῆς κ. τ. λ.) numeres, Iustinianus a. 535. demum (L. 1. C. de off. Pf. P. Afr. l. 27.), cum Africam propriam praefecturam praetorianam faceret, constituit Sardiniae Praesidem novo Pf. P. subdendo. De quinque provinciarum nominibus h. l. omnia recte se habent, neque numerus *septem* mutandus, neque aut proconsularis provinciae alteriusque Numidiae aut ipsius denique Sardiniae mentio addenda est; sed recte puto Pancirolum, quamvis de Praefecto fundorum patrimonialium, quem confudit cum Comite Gildoniaci patrimonii, Comiti rerum privatarum subdito (c. XI. §. I. A, 2.), valde erraverit, haec annotavisse: „Praefectus Annonae Africae et Praefectus Fundorum Patrimonialium provinciarum rectores non erant; sed quia amplam habebant administrationem, Praesidibus comparabantur et pars dioecesis Africanæ habebantur.“ Quae Steph. Ant. Morcellius (*Africa Christiana*. vol. I. Brix. 1816. 4°. p. 21. sqq.) de Africae provinciis Romanorum exposuerit, iam non in promptu est referre. De singulis Africae provinciis c. XVII. et XIX. disserendum erit, de duobus Praefectis autem paullo infra ad p. 11*. γγ. 1. et 2. —

— γ. 24.] *Byzācium* €, *Byzatium* D, *Bisatium* EI', *Bisatium* b, *Bizacium* cc.

— γ. 25.] *Mauritana* c². — *Sitisensis* Γ, *Sityphensis* aa.

— γ. 27.] *Cesar*. λ, *cesariēsis* €.

PAG. 11*. γ. 1.] *arnonae* ABD, *anone* €. — *Affricae* €,

Aphricae b. — Hunc Praefectum sub dispositione Vicarii Africae non fuisse, (ut Praefectus quoque Annonae urbis Romae immediate sub Pf. U. Romae fuit: c. IV. §. I. 1. Cassidor. Var. VI. 18.) non solum ex h. l. et c. XIX. colligi potest, sed apparet quoque ex L. 13. Th. C. de annona XI. 1. ad Dracontium Vicarium Africae data et Carthagine accepta a. 366., qua imperatores „tabularios Praefecti annonae Africae... ad Officium quod“ Vicario „paret, deduci“ praecipunt, „collaturos apud acta quid transmissum, quid pervectum sit“. Idem probatur L. 4. Th. C. de appellationib. XI. 30. et L. 36. Th. C. de navicular. XIII. 5. cf. L. 38. eod. LL. 5...7. Th. C. de off. Pf. pr. I. 5., evidentissime autem Symmachi ep. ad Theodos. A. lib. X. ep. 48. „Frumenti cotidianus usus in facili est; olei tantum species victum plebis tenuiter invecta sollicitat. Cuius rei v. cl. Praefectus Annonae... praetorianae amplissimae praefecturae... missis de more brevibus, quae angustias patefacere conditorum..... oramus... ut quam primum iudices Africanos super hac specie Romanis horreis inferenda divinus sermo distimulet.“ Errat igitur Pancirolus huic Praefecto et sequenti Vicarium Africae imperavisse dicens in Comm. ad cap. de hoc Vicario. De praefectura annonae per Orientem ad Not. Or. c. 3^a. nota d locuti sumus, ubi tamen negleximus Constantii Constantisque L. 3. Th. C. de susceptorib. XII. 3. a. 349. ad Claudium Praefectum annonae Alexandriae datam memorare, quam praefecturam, si huius Notitiae tempore duravit, sub dispositione Pf. U. CP. fuisse crediderim. cf. Gothofr. ad L. cit. — Carthagine Pf. ann. Afr. sedem habuisse et per se verisimillimum est et non solum ex cit. L. 13. de annona, sed item ex L. 8. Th. C. de exactionib. XI. 7. quae Praefectis quoque ann. Afr. intimanda constitutio Karthagine accepta est, eaque de causa Gothofredus subscriptionem L. 2. Th. C. de naufragiis XIII. 9. „Acc. Aquil. Lecta actis“ fortasse ita mutandam esse annotavit „Lecta Aquis, haud procul a Carthagine“. Ceterae ad Praefectos ann. Afr. datae constitutiones, ut LI. 2. 3. 12. Th. C. de navicular. XIII. 5., L. 5. Th. C. de praediis navicul. XIII. 6.,

quaestionem non dirimunt. Non nulla minus recte Vales. ad Amm. Marc. XXVIII. 1, 17. annotavit. Ad originem huius praefecturae procul dubio a Constantino imp. ordinatae explicandam facit Lamprid. in Commod. c. 17. „Classem Africanam [ut *Alexandrinam Octavianus*] instituit, quae subsidio esset, si forte Alexandrina frumenta cessassent. ridicule etiam Carthaginem *Alexandriam Commodam togatam* appellavit, cum classem quoque Africanam *Commodianam Herculiam* appellasset“. Praefecti ann. Afr. cura muneraque et ipso magistratus nomine et praeter constitutiones citatas Symmachi epistola ad Theodosium A. (X. 31.) explicantur: „...aestate provecta cum ex Africanis partibus minimum devehatur, non inani tangimur metu, ne res annonaria in graves cogatur angustias. [eodem metu, dum haec scribo, etiam tota fere Germania nostra laborat, praesidium autem salutare vix in principis constitutione quaeretur.] et ideo oro quaesoque perennitatis vestrae salubre praesidium, ut Iudices Africanos et Notarium cui aeternitas vestra mandavit frumentarios commeatus, severiora scripta distimulent, missis in hoc negotium strenuis qui onera consueta, dum tractabilis navigatio est, victui urbis exhibeant“. Post Carthaginem deletam ex Africa Romanis horreis magnam frumenti copiam inferri consuevisse et lapides et scriptores abunde testantur. ita e. gr. Tacit. Ann. XII. 43. „...olim ex Italiae regionibus longinquas in provincias commeatus portabant; nec nunc infecunditate laboratur, sed Africam potius et Aegyptum exercemus, navibusque et casibus vita populi Rom. permissa est“. — *Aenei frumenti Carthaginiensis*, de quo Th. C. XIV. 25. agitur, i. e. pensationis certorum fundorum (corporum) nomine ipsi Carthagini debitae cura non ad hunc Praefectum, sed ad Proconsulem Africae spectabat.

— §. 2.] *Patrimonialium* b. — De fundorum patrimonialium (i. e. ad patrimonium, non rem privatam principum imperatoriaeque domus pertinentium) ceterorumque sive rei publicae sive principis fundorum diversitate videndus est Gothofredus in paratitlo Th. C. de locatione fundor. iur. emphyt.

X. 3. (Iust. Cod. XI. 70.); faciunt autem ad hanc rem innumerae fere constitutiones imperatoriae, imprimis Th. C. libb. X. XI. Iust. C. XI. 58. sqq. Novell. Theod. II. (ex ed. Haenel.) tit. 5. 19. 26. (cuius praecipue subscriptio huc pertinet). Ventant LL. 1. 2. 9. 20. et passim aliae C. de e. o. s. sordid. munerib. XI. 16. et L. 4. Th. C. de conlatione fundorum patrimonialium XI. 19. fundos patrimoniales, et nominatim Africanos, sive conductionis titulo sive perpetuo iure teneantur, extraordinariis oneribus vel mediae aut tertiae portionis obsequiis fatigari, cum eosdem et auri speciem et frumenti plurimum modum constet persolvere; canonica tantum et consueta dependere debebant. Et Arcadius Honoriusque L. 5. C. de collat. fund. patrim. XI. 64. „Per omnes provincias“ aiunt „patrimonialium fundorum ab ordinariis iudicibus canon exigatur, et quicquid exactum fuerit, dirigatur“. Diversum fuisse hunc Praefectum Fundorum patrimonialium Africanorum, cuius nomen, si bene memini, praeter hanc Notitiam, nullibi celebratur, tum a Comite Titulorum Largitionalium per Africam qui sub dispositione Comitis ss. Largitionum fuit (c. X. §. I. A. 5.), tum a Comite Gildoniaci Patrimonii sub dispositione Comitis Rerum Privatarum constituti (c. XI. §. I. A. 2.), quocum illum Pancirolus confudit, satis ex hac ipsa Notitia apparet.

— §. 3.] *illust. aa, Illustriss. cc.* — H. l. non *Praefectorum*, ut supra rubrica habet, positum est. — De officio Pf. praet. Ital. vid. cit. L. 13. Th. C. de annona XI. 1. L. 11. Th. C. de erog. mil. ann. VII. 4. et Valentiniani III. Novellam a. 446. emissam *De officio et de numerariis praefector. praet.* ex ed. Haenel. tit. XXI. et Iust. Cod. de apparitoribus praefector. pr. et privilegiis eorum XII. 54. *Apparitores s. apparitio* Pf. pr. Ital. memoratur L. 25. Th. C. de cohortalib. VIII. 4., LL. 21. 22. Th. C. de diversis officiis VIII. 7., LL. 4. 9. Th. C. de executorib. VIII. 8., L. 2. Th. C. de lucris officior. VIII. 9. *Praefectiani* vocabantur passim omnes hi officiales. cf. Dirksenii Manuale h. v.

— §. 5.] L. 4. Th. C. de executorib. VIII. hic Princeps ap-

pellatur „officii celsitudinis tuae [Praefecti praet. Ital.] Primi-
scrinius“. Cf. L. 3. Iust. C. h. t. XII. 54.

— §. 6.] Valentinianus et Valens L. 8. Th. C. de diversis
officiis et apparitoribus VIII. 7. (= L. 1. Iust. C. h. t. XII. 54.)
„Praefecturae Cornicularios qui annis singulis ex numero De-
putatorum exeunt, post transactos corniculos nostram adorare
purpuram volumus. quo honore perfunctis, cum iam missio-
nem tenuerint, liberum otium damus, ut ad susceptionem vel
cuiuslibet necessitatis officium qui excorniculario adoraverint,
minime devocentur. . .“ a. 365. Cf. L. 9. eod. L. 3. pr. Iust. C.
h. t. XII. 54.

— §. 10.] Cf. LL. 7. 8. 11. 13. 17. Th. C. de numerariis VIII.
1. et passim Iust. Cod. eod. tit. VIII. 50. L. 3. pr. Iust. C. h. t.
XII. 54. Novella Valent. cit. §. 2. „... Numerarios praetorianae
sedis, penes quos publicarum rationum Notitia consistit. .“

— §. 11.] *Subadiuvae* om. Fcc.

— §. 12.] *Curator* Fbcc.

— §. 14.] *Exceptores* bis habet €. — Cf. L. 3. §. 2. Iust.
Cod. h. t. XII. 54.

— §. 15.] *Auditores* Fbcc.

— §. 16.] Ita mss. aabcc, *Adiutores singularii* dff, *Ad-
iutores Singularii* item coniunctim cc. — Memorantur etiam
Scriniarii, *Exceptores* aliique Officiales Pf. pr. e. gr. L. 3. §. 2.
C. h. t. L. 6. C. de castr. pec. praefectianor. XII. 37. LL. 8. 10.
C. de numerar. XII. 50. et aliis locis multis.

Evectionum annualium indicationem per totam Occidentis
Notitiam mss. editique libri nullam exhibent. neque vero du-
bitandum est et de Praefectis praetorio Italiae Galliaeque idem
obtinuisse quod Not. Or. capp. II. III. §§. III. de Orientis Illy-
ricique Praefectis habet, quae res, ut uno exemplo utar,
aperte LL. 8. 9. Th. C. de cursu publ. VIII. 5. (L. 3. Iust. C. eod.
XII. 51.) ad Taurum Pf. P. Italiae datis probatur; Agentibus
autem in rebus Evectiones tribui vel fieri vetatur. cf. L. 2.
Th. C. de curiosis VI. 29. et vide quae ad Not. Or. c. II. not. 60.
monuimus.

CODICIS IUSTINIANI LIB. I. TIT. XXVII.

DE OFFICIO PRAELECTI PRAETORIO AFRICAE ET DE OMNI EIVS-
DEM DIOECESIOS STATV.

1. IMPERATOR CAESAR FLAVIVS IUSTINIANVS, ALAMANNICVS, GOTHICVS, FRANCICVS, GERMANICVS, ANTICVS, ALANICVS, VANDALICVS, AFRICANVS, PIVS, FELIX, INCLITVS, VICTOR AC TRIUMPHATOR SEMPER AVGVSTVS

ARCHELAO PRAELECTO PRAETORIO AFRICAE.

Quas gratias aut quas laudes domino deo nostro Iesu Christo exhibere debeamus, nec mens nostra potest concipere, nec lingua proferre. Multas quidem et antea a deo meruimus largitates, et innumerablem circa nos eius beneficia confitemur, pro quibus nihil dignum nos egisse cognoscimus; prae omnibus tamen hoc quod nunc omnipotens deus per nos pro sua laude et pro suo nomine demonstrare dignatus est, excedit omnia mirabilia opera quae in saeculo contigerunt, ut Africa per nos tam brevi tempore reciperet libertatem, antea nonaginta quinque annos a Vandalis captivata, qui animarum fuerant simul hostes et corporum: nam animas quidem, diversa tormenta atque supplicia non ferentes, rebaptizando ad suam perditionem transferebant; corpora vero, liberis natalibus clara, iugo barbarico durissime subiugabant. ipsas quoque dei sacrosantas ecclesias suis perfidiis maculabant; aliquas vero ex eis stabula fecerunt. vidimus venerabiles viros qui abscissis radicibus linguis poenas suas mirabiliter loquebantur; alii vero post diversa tormenta per diversas dispersi provincias vitam in exilio peregerunt. Quo ergo sermone aut quibus operibus dignas deo gratias agere valeamus, qui per me, ultimum servum suum, ecclesiae suae iniurias vindicare dignatus est et tantarum provinciarum populos a iugo servitutis eripere? Quod beneficium dei antecessores nostri non meruerunt quibus non solum Africam liberare non licuit, sed et ipsam Romam viderunt ab eisdem Vandalis captam et omnia imperialia ornamenta in Africam exinde translata. Nunc vero deus per suam misericordiam non solum Africam et omnes eius provincias nobis tradidit, sed et ipsa imperialia ornamenta quae capta Roma fuerant ablata, nobis restituit. Ergo post tanta beneficia quae nobis divinitas contulit, hoc de domini dei nostri misericordia postulamus, ut provincias quas nobis restituere dignatus est, firmas et illaesas custodiat et faciat nos eas secundum voluntatem suam ac placitum gubernare, ut universa Africa sentiat omnipotentis dei misericordiam, et cognoscat eius habitatores, a quam durissima captivitate et iugo barbarico liberati in quanta libertate sub felicissimo nostro imperio degere meruerunt. Hoc etiam deprecantes exoramus precibus sanctae et gloriosae semper virginis et dei genitricis Mariae, ut, quicquid minus est rei publicae nostrae, per nos, ultimos servos suos, restituat in suo nomine deus et dignos nos faciat servitium eius adimplere.

§. 1. Deo itaque auxiliante pro felicitate rei publicae nostrae per hanc divinam legem sancimus, ut omnis Africa quam nobis deus praestitit, per ipsius misericordiam optimum suscipiat ordinem et propriam habeat praefecturam, ut, sicut Oriens atque Illyricum, ita et Africa praetoriana maxima potestate specialiter a nostra clementia decoretur. Cuius sedem iubemus esse Carthaginem, et in praefatione

publicarum chartarum praefecturis aliis eius nomen adiungi, quam nunc tuam excellentiam gubernare decernimus.

§. 2. Et ab ea auxiliante deo septem Provinciae cum suis Iudicibus disponantur, quarum Zeugi quae Proconsularis antea vocabatur, Carthago et Byzacium ac Tripolis rectores habeant Consulares; reliquae vero, id est Numidia et Mauritania et Sardinia, a Praesidibus cum dei auxilio gubernentur.

§. 3. Et in Officio quidem tuae magnitudinis nec non pro tempore viri magnifici Praefecti Africae trecentos nonaginta sex viros per diversa Scrinia et Officia militare decernimus. In Officiis vero Consularium ac Praesidum quinquaginta homines per singula Officia esse sancimus.

§. 4. Quae vero emolumenta sive magnificentia tua sive Consulares et Praesides, et quod unusquisque ex Officio eorum de publico consequi debeat, Notitia subter annexa declarat.

§. 5. Optamus ergo, ut omnes Iudices nostri secundum voluntatem et timorem dei et nostram electionem atque ordinationem sic suas administrationes gubernare studeant, ut nullus eorum aut cupiditati sit deditus, aut violentias aliquas vel ipse inferat, vel Iudicibus aut Officiis eorum aut quibuscunque aliis collatoribus inferre permittat. Licet enim per omnes provincias nostras deo iuvante festinemus, ut illaesos habeant collatores, maxime tamen tributariis dioeceseos Africanae consulimus, qui post tantorum temporum captivitatem meruerunt deo iuvante per nos lumen libertatis adspicere. Ergo iubemus omnes violentias et omnem avaritiam cessare et iustitiam atque veritatem circa omnes nostros tributarios reservari. sic enim et deus placatur, et ipsi possunt celerius, sicut collatores alii nostrae rei publicae, relevari atque florere.

§. 6. Sportulas etiam ab Officio tam viri magnifici Praefecti praetorio Africani quam reliquorum Iudicum sic exigi iubemus, quo modo in nostris legibus est dispositum, et ab omni re publica nostra custoditur, ut nullus audeat quocunque tempore vel quocunque modo earum excedere quantitatem.

§. 7. Hoc etiam praesenti sanctione credimus ordinandum, ut non multa dispendia pro completionem chartarum vel codicillorum vel in nostro Laterculo vel in Scriniis Praefecti praetorio per Africam Indices sustinere videantur, quia si ipsi dispendiis laesi non fuerint, nullam habebunt necessitatem eiusdem nostrae Africae tributarios praegravandi. iubemus ergo, ut Iudices dioeceseos Africanae, tam civiles quam militares, in nostro Laterculo pro codicillorum atque chartularum promotionis suae consuetudinibus nihil ultra sex solidos praebeant, at vero in Scrinio Praefectorum non ultra duodecim solidos cogantur inferre. quem modum si quis excesserit, ipse quidem Iudex triginta librarum auri dispendio subiacebit, Officiam vero eius non solum simile dispendium, sed et capitale periculum sustinebit: nam si aliquis ex quacunque parte ausus fuerit inssiones nostras excedere et non festinaverit cum dei timore eas servare, non solum dignitatis aut substantiae periculum sustinebit, sed etiam ultimo supplicio subiacebit.

§. 8. ET EST NOTITIA DEO AUXILIANTE: Pro annonis et capitu pro tempore Praefecto praetorio per totam Africam auri libras centum. Pro annonis Consularium auri libras XX. Pro annonis Cancellariorum auri libras VII. Item Officiis eius ita: in Scrinio Primo hominibus decem pro annonis XVIII, pro capit. sol. XII, sunt sol. CXLVIII; item Nu-

merario pro annonis solid. V, et pro capitu sol. IV, fiunt solid. XLVI; *Secundo* pro annon. III. annuos sol. V, et pro capit. VII. cap. sol. V, et pro capit. II. capit. solid. IV, fiunt solid. XVI; *Tertio* vero et *Quarto* ad ann. L. ann. solid. V, et ad cap. L. capit. solid. IV, fiunt [solid.] XXIV, *Reliquis III* [?VI] ad ann. L. ann. solid. V, et ad capit. L. capit. solid. IV, fiunt solid. XXVIII. In *Scrinio Secundo*, ut supra scriptum est. In *Scrinio Tertio*, ut supra scriptum est. In *Scrinio Quarto*, ut supra scriptum est. In *Scrinio Primiscrinii*, quod est *Subadiuvae*, hominibus X ann. XIV. capit. XII, fiunt solid. CXVI; ita: *Primiscrinio* pro ann. III. ann. solid. V, et pro capit. II. capit. solid. IV, fiunt solidi XXIII; *Secundo* pro ann. III. ann. solidi, ut supra scriptum est, et pro capit. capit. solid., ut supra scriptum est, et fiunt solidi XVI; *Tertio* et *Quarto* pro ann. I. annona solidorum, ut supra scriptum est, et pro capitu I. capit. solidorum, ut supra scriptum est, fiunt sol. XXIII; *Reliquis hominibus VI* ad ann. I. annona solidi V, et pro capitu [I.] capit. solidi IV, fiunt solidi LVIII. In *Scrinio Commentariensis hominibus XII* ann. XVII. capit. IV, fiunt solidi CLIII: *Primo Commentariensi* ann. III. solid. V, pro capitu II. capit. sol. IV, fiunt solidi XXIII; *Sequentes homines III* ad ann. II. ann. solid. V, pro capitu II. capit. solid. IV, fiunt solidi XLVIII; *Reliqui homines VIII* ad ann. I. ann. solid. V, et capit. I. capit. solid. IV, fiunt solid. XXVII. In *Scrinio Ab actis hominibus X* ann. XIV. capit. XII. solid. CXVIII; ita: *Primo* ann. III. pro ann. I. solid. VI, capit. II. capit. solid. IV, fiunt solid. XXIII; *Secundo* et *Tertio* ad ann. II. ann. solid. V, et ad capit. II. capit. solid. IV, fiunt solidi XXXII; *Reliquis XVII* [?VII] ad ann. I. sol. V, ad cap. I. cap. sol. VIII, fiunt solidi LXIV. In *Scrinio Libellorum hominibus VII* ann. VI. cap. VI, fiunt solidi V; [ita: *Primo Libellensi*] pro capitu II. capit. solid. IV, fiunt sol. XVI; *Secundo* II. pro ann. sol. X, pro capitu I. solid. IV, fiunt sol. XII; *Reliquis hominibus IV* [?V] ad ann. I. ann. sol. V, et ad cap. I. solid. IV, fiunt solid. XXXVI. In *Schola Exceptorum hominibus LX* [II] ann. LXXIV. capit. LXII, [fiunt] solid. DCXVIII; ita: *Primo* et *Secundo* anno. III. pro ann. sol. V, et ad capit. [I.] capit. solid. IV, fiunt solid. XLVI; *Aliis hominibus VI* ad ann. II. ann. solid. V, ad capit. I. capit. solid. IV, fiunt solid. CXVI; *Reliquis hominibus X* ad ann. I. ann. solid. V, et ad capit. I. capit. solid. IV, fiunt solid. CXV; *Reliquis hominibus XLIV* ad ann. I. solid. V, et ad capit. [I.] solid. IV, fiunt solid. CCCLXXXVI. In *Schola Singularium hominibus L* ann. III. cap. I. [, fiunt] sol. CCCLXXIII; ita: *Primo* ann. II. ann. sol. V, cap. I. cap. solid. III, fiunt solid. XXXIV; *Secundo*, *Tertio* et *Quarto* ad ann. V. ann. solid. V, et ad capit. I. capit. solid. IV, fiunt solid. XXXIV; *S. Reliquis XLVI* ad ann. I. solid. V, et capit. I. capit. solid. IV, fiunt solid. CCCCXVIII. In *Schola Militendariorum hominibus L* ann. LII. S. capit. L. solid. CCCCXLII; ita: *Primo* anno. II. ann. solid. V, et ad capit. I. capit. solid. IV, fiunt solid. XIV; *Secundo*, *Tertio* et *Quarto* ad ann. I. S. ann. solid. V et ad capit. I. capit. solid. IV, fiunt solid. XXXIV; *S. Reliquis hominibus XLVI* ad ann. I. ann. solid. V, et ad capit. I. capit. solid. IV, fiunt solid. CCCXXIV. In *Schola Cursorum hominibus XXX* ann. XXII. S. capit. XXX. solid. CCXXII; ita: *Primo* anno. ann. solid. V, capit. I. capit. solid. IV, fiunt solidi XVII; *Secundo*, *Tertio* et *Quarto* ad ann. I. S. ann. solid. V, et ad capit. I. capit. solid. IV, fiunt solidi XXXIV; *S. Reliquis hominibus XXVI* ad ann. I. ann. solid. V, et ad cap. I. solid. IV, fiunt solidi CCXXXIV. In *Schola Nomenculatorum hominibus XXII* ann. [XXII] sol. V, capit. XII. sol. IV, fiunt solidi CXV; ita: *Primo* anno.

ann. solid. V, capit. I. S. capit. solidos IV, fiunt solidi XVI; *Reliquis hominibus [X] XI* ad ann. I. ann. sol. V, et ad capit. I. cap. sol. IV, fiunt solidi XCIX. In *Schola Stratorum hominibus VI* ann. VII. capit. VI. [, fiunt] sol. LIX; ita: *Primo anno. [I.] ann. sol. V, capit. I. cap. sol. IV, fiunt solidi XIV; Reliquis hominibus V* ad ann. I. ann. solid. V, et ad capit. I. capit. solid. IV, fiunt solid. XLV. In *Schola Praetorianorum hominibus decem* ann. XII. cap. XI [, fiunt] sol. XCVII; ita: *Primo anno. pro ann. II. sol. V, pro capit. solid. IV, fiunt solid. XVI; Reliquis hominibus IX* ad ann. I. pro ann. solidi V, capit. I. pro capit. solid. IV, fiunt solidi LXXI. In *Schola Draconariorum hominibus X* ann. XI. capit. X. S. solid. CCVI; ita: *Primo anno. [I.] pro ann. solid. XIV, capit. I. pro capit. I. solid. IV, fiunt solidi XVI; Reliquis hominibus IX* ad ann. I. pro ann. solid. V, capit. I. pro capit. solid. IV, fiunt solidi LXX. In *Scrinio Operum hominibus XX* ann. XXIV. capit. XXI. solid. CCXXIV; ita: *Primo ann. III. pro ann. solid. V, capit. II. pro capit. solid. VIII, fiunt solid. XXIV; Reliquis hominibus III* ad ann. II. pro ann. solid. V, et ad capit. I. pro capit. solid. IV, fiunt solidi LXII; *Reliquis aliis hominibus [X] VI* ad ann. I. pro ann. solid. V, et ad cap. I. pro cap. sol. IV, fiunt solid. XC. In *Scrinio Arcae hominibus XX* anno. XXVIII. cap. XXI. [, fiunt] sol. CCXXIV; ita: *Primo anno. III. pro ann. solid. V, capit. II. pro capit. solid. IV, fiunt solid. XXIII; Reliquis hominibus IV* ad ann. II. pro ann. solid. V, et ad capit. I. pro capit. sol. IV, fiunt solidi XLII; *Reliquis aliis hominibus VI* ad ann. II. solid. V, et ad capit. I. pro capit. sol. IV, fiunt solidi LXVIII; *Reliquis aliis hominibus CX [IX]* ad ann. I. pro ann. sol. V, et ad cap. I. pro capit. sol. IV, fiunt sol. XC. In *Schola Charitulariorum hominibus L* ann. LVIII. [pro ann. sol. V] cap. II. pro cap. sol. IV, fiunt sol. XXIV; ita: *Primo anno. III. pro ann. sol. V, cap. II. pro cap. sol. VI, fiunt sol. XXIII; Reliquis hominibus III* ad ann. II. pro ann. sol. V, et ad cap. I. pro cap. sol. IV, fiunt sol. XLVIII; *Reliquis aliis hominibus VI* ad ann. I. pro ann. sol. V, et ad cap. I. pro cap. sol. IV, fiunt sol. XLIX; *Reliquis hominibus XL* ad ann. I. pro ann. sol. V, et ad cap. I. pro capit. solid. IV, fiunt solid. CCCLX. Fiunt homines CCCXCVI. Ann. CCCXCIX. sol. II. [V]. CCCXC. cap. CCCXX, fiunt sol. IV. LXXIII. III. DCLXXXII. Item pro ann. et capit. *Censualium* solid. CCCXLVIII. *Officiorum eius* solidi CLX. .pt. medi *hominibus V* ann. XLVIII. capit. XVIII. solidi CCCXVIII. ita: *Primo anno. pro ann. XV. capit. V. sol. V; Secundo pro ann. X. capit. V. solid. LXX; Reliquis hominibus III* ad ann. VIII, et ad cap. II. solid. CL. *Grammaticis hominibus II* ad ann. X., et ad cap. II. ad solid. LXX. sortitas; *Oratoribus hominibus II* ad ann. X. cap. V. ad solid. LXX.

Haec igitur quae pro dispendiis Civilibus Iudicibus Africae eorumque Officiis, id est tam Scriniariis amplissimae eius praefecturae quam Cohortalibus, per hanc divinam constitutionem statuimus, tua magnitudo cognoscens ex kal. Septemb. futurae tertiae decimae indictionis effectui mancipari observarique procuret, atque edictis publicis omnibus innotescat; his scilicet qui ordinati fuerint a tua sublimitate secundum praesentem divinam constitutionem, firmitatem sui status in perpetuo habituris, nam deo iuvante de Militaribus Indicibus et de Officiis eorum et de alio nostro exercitu per aliam sanctionem statuemus. Dat. Constantinop. domino nostro Iustiniano IV. et Paulino Cons. [534.]

2. IDEM A. BELISARIO MAGISTRO MILITVM PER ORIENTEM.

In nomine domini nostri Iesu Christi ad omnia consilia omnesque actus semper progredimur. per ipsum enim iura imperii suscepimus, per ipsum

pacem cum Persis in aeternum confirmavimus, per ipsum acerbissimos hostes et fortissimos tyrannos deiecimus, per ipsum multas difficultates superavimus, per ipsum Africam defendere et sub nostrum imperium redigere nobis concessum est, per ipsum quoque ut nostro modamine recte gubernetur et firme custodiatur, confidimus. unde per eius gratiam etiam Civilium Administrationum Iudices et Officia singulis Africanis provinciis constituimus, attribuentes quidem emolumentum quod unus quisque percipere debeat. ad eius igitur providentiam et nunc animum nostrum referentes et armatas militias et Duces Militum ordinare disponimus.

§. 1. Sancimus itaque, ut Dux Militum Tripolitanae provinciae in Leptimagnensi civitate sedes interim habeat; Dux vero Byzacenae provinciae in Capsa et altera Lepte civitatibus interim sedeat; Dux vero Numidiae provinciae in Constantinensi civitate sedes interim habeat; Dux autem Mauritaniae provinciae in Caesariensi civitate interim sedeat.

§. 2. Iubemus etiam, ut in Traiectu qui est contra Hispaniam qui Septa dicitur, quantos providerit tua magnitudo de Militibus una cum Tribuno suo, homine prudente et devotionem servante rei publicae nostrae, per omnia constituas qui possint et ipsum traiectionem semper servare et omnia quaecunque in partibus Hispaniae vel Galliae seu Francorum aguntur, viro spectabili Duci nuntiare, ut ipse tuae magnitudini referat. In quo traiectione etiam dromones quantos provideris, ordinari facias.

§. 3. In Sardinia autem iubemus Ducem ordinari et eum iuxta montes, ubi barbaricae gentes videntur sedere, habentem Milites pro custodia locorum quantos et ibi tua magnitudo providerit.

§. 4. Et omnes diligenter pro commissis suae custodiae provinciis invigilent, et ab omni hostium incursione subiectos nostros tueantur illaesos, et festinent die noctueque dei invocando auxilium et diligenter laborando usque ad illos fines provincias Africanas extendere, ubi ante invasionem Vandalorum et Maurorum res publica Romana fines habuerat, et ubi custodes antiqui servabant, sicut ex clausuris et burgis ostenditur. Maxime autem civitates quae prope clausuras et fines antea tenebantur, cum essent sub Romano imperio constitutae, auxiliante divina misericordia cum hostes per partes expelluntur, festinent comprehendere atque munire; et in illis locis Duces et Milites per partes accedant, ubi antea fines et clausurae provinciarum erant, quando integrae Africanae servabantur sub Romano imperio provinciae, quod deo annuente, cuius auxilio nobis restitutae sunt, speramus cito nostris provenire temporibus, ut et in securitate et pace provinciae cum antiquis finibus integrae servantur, et vigiliis ac laboribus devotissimorum Militum et cura spectabilium pro tempore Ducum custodiantur illaesae, quoniam ita convenit, ut semper custodes fines provinciae servant, ne detur hostibus licentia incurrendi aut devastandi loca quae nostri subiecti possident.

§. 5. Quantos autem Milites, sive pedestres sive equites, per unum quemque Limitem collocari oportet ad custodiendas provincias et civitates, tua magnitudo, prout consideraverit, ordinet et nobis referat, ut, si praeviderimus sufficientem esse ordinationem, confirmemus eam, sin autem perspexerimus et aliquid amplius fieri, ut eam augmentemus.

§. 6. Quid autem Dux stipendiorum nomine pro se suisque hominibus et quid eius Officium consequetur, hoc in subdita declaratur Notitia.

§. 7. Sicut ergo praedictum est, interim nunc Duces ac Milites secundum nostram dispositionem in locis seu civitatibus, in quibus iussimus, sedeant, donec deo auxiliante nobis ac rei publicae nostrae per labores nostros in illis locis constitui possint, in quibus unius cuiusque provinciae antiquus limes constitutus erat, quando florente Romana re publica memoratae provinciae integrae tenebantur.

§. 8. Pro Limitaneis vero ordinandis quia necessarium nobis esse videtur, ut extra Comitatus Milites per castra Milites Limitanei constituantur, qui possint et castra et civitates Limitis defendere et terras colere, et ut alii provinciales, videntes eos per partes ad illa loca se conferant, exemplum fecimus unius Numeri Limitaneorum, ut secundum exemplum quod nos misimus, per castra et loca quae providerit tua magnitudo eos ad similitudinem nostri exempli ordinet, sic tamen ut, si inveneris de provinciis idonea corpora aut de illis quos antea Milites habebant, Limitaneorum constituas numero in unoquoque Limite, ut, si aliqua forsitan commotio fuerit, possint ipsi Limitanei sine Comitatus Militibus una cum Ducibus suis adjuvare loca, ubi dispositi fuerint, non longe Limitem exeuntes nec ipsi Limitanei nec Duces eorum, ut nullum etiam dispendium a Ducibus vel Ducianis praedicti Limitanei sustineant, nec aliquas sibi consuetudines de eorum stipendiis per fraudem ad suum lucrum convertant. Haec autem non solum in Limitaneos volumus observari, sed etiam in Comitatus Milites.

§. 9. Et unum quemque Ducem et Tribunos eorundem Militum iubemus, ut semper Milites ad exercitationem armorum teneant, et non concedant eos divagari, ut, si quando necessitas contigerit, possint inimicis resistere; et nullum audeant Duces aut Tribuni commeatalem de ipsis dimittere, ne, dum sibi lucrum student conficere, incustoditas nostras relinquant provincias: nam si usurpaverint memorati Duces vel Officia eorum seu Tribuni commeatalem de Militibus relinquere aut aliquod lucrum de eorum emolumentis sibi acquirere, hoc non solum in quadruplum iubemus publico dependere, sed etiam dignitate eos privari: magis enim debent et Duces et Tribuni supra deputata sibi emolumenta secundum labores suos de nostra largitate remunerationem sperare et non de commeatis militum aut eorum stipendiis lucrum sibi acquirere, quoniam ideo ordinati sunt Milites, ut per ipsos provinciae vindicentur, praecipue cum sufficienter et ipsis Ducibus et eorum Officiis emolumenta praestitimus et semper providimus unum quemque secundum labores suos ad meliores gradus et ad maiores dignitates perducere.

§. 10. Postquam vero deo placuerit, et per tuam magnitudinem Limes omnis in antiquum statum pervenerit et bene ordinatus fuerit, tunc, ubicunque necessitas emerit, viri spectabiles Duces invicem sibi quando usus exegerit, auxilium praebeant, ut provinciae seu limites eorum vigiliis et laboribus deo iuvante illaesi custodiantur.

§. 11. Sicut autem iubemus audaces et feroces contra inimicos Iudices ac Milites nostros esse, sic volumus eos mites et benevolos circa collatores nostros existere et nullum damnum nullamque laesionem in eos efficere. sin autem quisquam de Militibus ausus fuerit quamcunque laesionem tributariis nostris inferre, periculo viri spectabilis Ducis seu Tribuni et Principis digna vindicta afficiatur, ut indemnes tributarii nostri custodiantur.

§. 12. Si vero pro quibusdam causis interpellatio apud nostros Iudices facta fuerit, iubemus non amplius sportularum nomine quam

nostris legibus definitum est, exsecutores accipere, poenam eisdem legibus insertam ex transgressione formidantes.

§. 13. Cum autem deo annuente Africanæ nostræ provinciae per tuam magnitudinem secundum nostram dispositionem ordinatae et Limites in antiquum statum reducti et omnis Africa sic detenta fuerit, sicut erat, cum ergo haec omnia deo iuvante, praesente tua magnitudine, disposita et perfecta fuerint et per labores tuos antiquos fines omnis Africa receperit et docuerit nos de omni ordinatione totius Africanæ dioeceseos, id est quanti et qui Milites in quibus locis vel civitatibus constituti sunt et quanti Limitanei et in quibus locis et militibus collocati sunt, tunc iubemus tuam magnitudinem ad nostram clementiam remeare.

§. 14. Interea vero si aliquas civitates seu castella per limites constituta providerit tua magnitudo nimiae esse magnitudinis et propter hoc non posse bene custodiri, ad talem modum ea construi disponat, ut possint per paucos bene servari.

§. 15. Cum autem magnitudo tua omnibus dispositis ad nos remeare iussa fuerit, tunc Duces unius cuiusque Limitis quotiens componendis civitatibus aut castris et pro stipendiis suis ac pro annonis aliquod opus habuerint, celerius ad virum magnificum Praefectum per Africam significant, ut ipse quae necessaria fuerint, festinet facere, ne aliqua protractio provinciis noceat.

§. 16. Ea vero quae ipse fecerit vel quae adhuc necessario procuranda sunt postea, et memoratus vir magnificus Praefectus praetorio Africae et viri spectabiles Duces, et de aliis omnibus quae ibi aguntur, frequenter ad nos referant, ut bene facta confirmemus et quae opportunius debent fieri, ex nostra dispositione peragantur.

§. 17. Hoc etiam decernimus, ut Iudices qui ordinandi sunt per Africanos limites, nihil amplius in sacratissimo palatio cuilibet personae aut dignitati vel in Praetorio per Africam praefecturae et Magisteriae potestati praebeant, nisi quantum subter annexa declarat Notitia. nam si quis amplius quam in subdita Notitia taxatum est, usurpaverit seu acceperit, triginta libras auri mulctae dependat nomine, cum et periculo indignationis nostrae serenitatis subiacebit; nulla alia qualibet persona aut dignitate aut Officio accipiente aliquid ab eis praeter illos quorum nomina in subiecta Notitia continentur.

§. 18. Ad hoc iubemus, ut deo iuvante unus quisque Dux seu eorum Officia secundum quod Notitia subter annexa continet, emolumenta sua ex tributis Africanæ provinciae ex kalendis Septembris instantis felicissimae tertiae decimae indictionis percipiant.

§. 19. ET HÆC NOTITIA DEO VOLENTE DEBET DELEGARI DUCIBUS ET EORUM OFFICIIS IN AFRICA CONSTITUTIS PRO ANNONIS ET CAPITV PER SINGVLOS ANNOS PRÆBENDIS

ITA: Clarissimo viro *Duci Tripolitanae provinciae et hominibus eius singulis solid. V. capit. CLIX. singulis capit. solid. DCCLXXXIII. Assessori Ducis et Officio ac hominibus eius LX ann. XCVI. S. singulis annis capit. solid. VI; simul fiunt pro ann. et capit. solid. DCLXXIV; dividuntur sic: Assessori in ann. VIII. capit. IV, Primicerio in ann. VIII. capit. II, Ducenariis III ad ann. VI. solidi fiunt ann. capit. fiunt capitum capit., Centenariis VI ann. V. sunt, fiunt ann. IV, et ad capit. I., fiunt ann. XVI, et ad capit. III., fiunt capit. VIII; Circitoribus IX semis; Aliis XI. ad ann. I. S. fiunt ann. XIV. sunt et ad capit. III, fiunt capit. XI. Item viro clarissimo *Duci Bysacenae provinciae et hominibus eius**

ann. CXC, singulis in ann. solid. V. capit. CLVIII, singulis capit. solid. X; simul fiunt pro ann. capit. solidi DCLXX. Omnes dividuntur sic: *Assessori* in ann. VII. capit. IV; *Primicerio* in ann. V. capit. II; *Numerario* in ann. VI. capit. VIII; *Ducenariis* IV ad ann. III, fiunt capit. III; *Centenariis* VI ad ann. ann. XV, et capit. I, fiunt cap. VII; *Circitoribus* IX ad ann., fiunt ann. XIII, et ad cap. III, fiunt cap. VII; *Circitoribus* IX ad ann. II, fiunt XVIII, et ad capit. fiunt ann. XIII. capit. IX semis; *aliis* XI ad ann. III, fiunt ann. XIII S. et ad cap. XI. Item viro clarissimo *Duci Numidiae provinciae et hominibus eius* ann. CXC, singulis ann. solid. VIII, capit. CLVIII, singulis capit. solid. IX; simul fiunt pro ann. et capit. solid. CCCLI. XXXIV. *Assessori Ducis et Officio eius hominibus* XL ann. et capit. solid V, capit. XLIX, singuli capit. solid. V, capit. XLVII. II, singulis capit. solid. III; simul fiunt pro ann. et capit. solid. CLXIV S. Dividuntur sic: *Assessori* in ann. XIII. capit. VI; *Primicerio* ann. capit. III; *Numerario* in ann. IV, fiunt ad ann. XVI et ad capit. V; *Centenariis* ad ann. II S., fiunt duodecim, et ad capit. capita VI; *Biarchis* VIII; *Circitoribus* IX ad ann. II, fiunt ann. CXXVII, et ad capit. III, fiunt capit. VIII semis; *aliis* XI ad ann. II, fiunt ann. XVI, sunt XV, et ad capit. III, fiunt capit. XI. Item viro clarissimo *Duci Mauritaniae provinciae et hominibus eius* ann. CXC, singulis ann. solid. V, capit. solid. CC. CLX. XXXV. *Assessori Ducis et Officio eius hominibus* XL ann. XCVI S. III S., fiunt simul pro ann. et capit. sol. DCLXX. III S. Dividuntur sic: *Assessori* in ann. IX. capit. IV; *Primicerio* in ann. V. capit. I; *Numerario* in ann. capit. III; *Ducenariis* III ad ann. III S., fiunt ann. et capit. III, fiunt capit. II; *Centenariis* IX ad ann. X. et ad caput III, fiunt capita V; *Biarchis* VIII; *Circitoribus* ad ann. VIII, fiunt ann. XVIII, et ad cap. III, fiunt capit. III, fiunt capit. XI. Item viro clarissimo *Duci Sardiniae insulae et hominibus eius* ann. CXC, singulis ann. solidi CCLXXXII; *Assessori Ducis et Officio eius hominibus* XL ann. XCVI S., singulis ann solid. capit. XLVIII, singulis capit. solid. IX; simul fiunt pro ann. et capit. CL. CLXXXVI. Dividuntur sic: *Assessori* ann. IX. et cap. III; *Primicerio* in ann. II. capit. III; *Numerario* in annum capit. III; *Ducenariis* IV ann. III, sunt ann. XVI. et capit. III sunt et capit. IX; *Circitoribus* IX ann. III, fiunt ann. XXVIII, et capit. III, fiunt capit. IX; *Circitoribus* IX ann. III, fiunt ann. IV. apit. IX semis; *aliis* XI ad ann. XVI. sunt et ad capit. III, fiunt capit. XI.

§. 20. NOTITIA CONSVETVDINVM QVAS IN SACRO LATERCULO ET IN PRAETORIO AMPLISSIMAE PRAELECTURAE PER AFRICAM ET IN OFFICIO MAGISTRI MILITVM PRO TEMPORE DVX PRAEBERE DEBET VNIVS CVIVSQVE LIMITIS. sic: In sacro *Laterculo* solid. VI; in *Officio Magisteriae Militum potestate* pro insinuandis administrationis stae divinis nostrae serenitatis afatibus solid. XII; in *Officio amplissimae Praefecturae per Africam* pro insinuandis eiusdem chartis solidi XII.

§. 21. Gloria itaque Tua quae per hanc pragmaticam sanctionem nostra statuit aeternitas, effectui ea mancipari observarique praecipiat.

§. 22. Emissa lex idib. April. CP. DN. Iustiniano PP. A. III. et Paulino V. C. Cons. [534.].

EIVSDEM NOTITIAE VETVS EPITOME.

§. 23. ET HAEC NOTITIA DEO VOLENTE DEBET DELEGARI IUDICIIVS ET HORVM OFFICIIS IN AFRICA CONSTITVTIS PRO ANNONIS ET CAPITV PER SINGVLOS ANNOS PRAEBENDIS. ITA: Viro clarissimo *Duci Tripolitanae provinciae et hominibus eius* anno. nonagesimo [? nonaginta sol.], singula [sin-

gulis] annona solidos quinque, cap. centum quinquaginta novem, singuli cap. solidos ducentos octoginta duos; *Assessori Ducis et Officio ac hominibus eius* quadraginta ann. nonaginta et septem. Item viro clarissimo *Duci Byzacenae et hominibus eius* similiter. Item viro clarissimo *Duci Numidiae et hominibus eius* similiter. Item viro clarissimo *Duci Mauritaniae provinciae et hominibus eius* similiter. Item *Duci Sardiniae et hominibus eius* similiter.

§. 24. ITEM NOTITIA CONSVETVDINVM QVAS IN SACRO LATERCULO ET IN PRAETORIO AMPLISSIMAE PRAEFECTURAE PER AFRICAM ET IN OFFICIO MAGISTRI MILITVM PRO TEMPORE DVX PRAEBERE SOLET VNIVS CVIVSQVE LIMITIS. SIC: In sacro Laterculo sex solidos; in Officiis *Magisteriae Militum* potestatis pro insinuandis divinis administrationibus seu divinae serenitatis affatibus solidos duodecim; pro *Officio amplissimae Praefecturae per Africam* pro insinuandis eius chartis solidos duodecim.

§. 25. Gloria itaque Tua quae per hanc pragmaticam sanctionem nostram statuuntur, aeternitatis effectui mancipari observarique praecipiat.

Cf. etiam Guth. de off. dom. Aug. II. 8...10. 17.

CAPUT III.

PAG. 12*.] Folium quo inscriptio cum insignium tabulis continebatur, ex eo exemplo, e quo cetera descripta sunt, excidisse videtur; nam neque mss. neque editi libri sive illa ipsa sive ullum lacunae indicium praebent. Ceterum Insignia si non plane eadem, atque Praefectum praetorio Italiae, similima tamen habuisse cum Pancirolo facile crediderim. — Treviris hunc Pf. praet. sedem ordinariam habuisse constat, donec ea circa a. 400., tumque perpetuo sub Honorio A. in Constantinam urbem, i. e. Arelatum ad Rhodanum, transponeretur, ut ex notissima Honorii constitutione de conventibus annuis in urbe Arelatensi habendis, a. 418. Agricola Praefecto Galliae data patet, cuius optimam editionem Haenclius Lips. 1845. 4°. curavit. Et in libello Leoni PP. ab episcopis Gallicis oblato de Arelato inter alia legitur „Hanc [urbem] sublimissima praefectura, hanc reliquae potestates velut communem omnibus patriam semper inhabitant“. cf. L. 50. Th. C. de cursu publ. VIII. 5. (= L. 13. Iust. C. eod. XII. 51.) et Panegyricos. Vid. Hadr. Valesii Notit. Gall. v. *Arelatum*, Bucherii Belg. Rom. p. 390., Hontheim. Hist. Trev. diplom. I. p. 10. §. XIV. i. f. ibiq. citt., Gothofr. Not. Dign: Th. C. p. 10. et in Notitia ur-

bium v. Treviris, item annot. ad Auson. a me editi Mosellae §. 469. sqq.

PAG. 13*. §. 1.] *ill. C, illust a^{1,2}, Illustriss. cc, Illustrissimi a^{11,12}.*

— §. 2.] *praetorio om. b. — sunt addunt Γbcc.*

— §. 3.] *dioc. C, dioceses c^{2,3} d. — infra scriptae omiserunt Γbcc.*

— §§. 4. 5.] *Hispaniae. | Provinciae septem. aa, Hispaniae | Septem prouinciarum CΓbcc, Hispaniae septem Prouinciae inepte coniungitur in dte, Hispaniae, decem & septem Prouinciae, ff. Geleniana et Panciroliana scriptura Brissonium fefellit, ut scribere potuerit (de V. S. v. Praefectus §. 6. versus fin.) Galliarum duas fuisse dioeceses, Hispaniam et Britanniam. neque Heineccius foedum errorem emaculavit, quamvis de eo iam pridem monuerat Berterius Pithan. l. c. 3. (Otton. Thes. IV. p. 814.). De Septem Provinciis fusius dicendum est ad cap. XXI.*

— §. 6.] *Britanniae ADΓccdetff, Britannie C, Britanniae quinque aa, Britaniae b.*

— §. 7.] De singulis provinciis h. l. atque in Libello provinciar. Romm. enumeratis capp. XX...XXII. agendum erit; sed cum quasi sequentis enumerationis provinciarum Gallicarum commentarium habeamus in Ammiani Marcellini lib. XV. cap. 11., quamvis non nisi duodecim provincias, Gallicas octo, in Aquitania quattuor, i. e. unam tantum Aquitanicam, unam Narbonensem, duas Lugdunenses memorantis, Alpesque Maritimas provinciis Galliarum non adnumerantis, e re esse videtur eum locum repetere: „Temporibus priscis cum laterent hae partes ut barbarae, tripartitae fuisse creduntur, in Cellas eosdemque Gallos divisae, et Aquitanos et Belgas, lingua, institutis legibusque discrepantes. Et Gallos quidem qui Celtae sunt, ab Aquitanis Garunna disternat flumen, a Pyrenaeis oriens collibus, postque oppida multa transcurra in oceanum delitescens; a Belgis vero eandem gentem Matrona discernit et Sequana, amnes magnitudinis geminae, qui fluentes per Lu-

gdunensem post circumclausum ambitu insulari Parisiorum castellum, Lutetia nomine, consociatim meantes protinus prope Castra Constantia funduntur in mare. Horum omnium apud veteres Belgae dicebantur esse fortissimi ea propter quod ab humaniore cultu longe discreti nec adventiciis effeminati deliciis diu cum Transrhenanis certavere Germanis; Aquitani enim, ad quorum litora ut proxima placidaque merces adventiciae convehuntur, moribus ad mollitiem lapsis facile in dicionem venere Romanam. Regebantur autem Galliae omnes iam inde uti crebritate bellorum urgenti cessere Iulio Dictatori, potestate in partes divisa quattuor, quarum Narbonensis una Viennensem intra se continebat et Lugdunensem; altera Aquitanis praeerat universis; Superiorem et Inferiorem Germaniam Belgasque duae iurisdictiones iisdem rexere temporibus [cf. ad h. l. Vales.]. At nunc numerantur provinciae per omnem ambitum Galliarum [A.] [I.] *Secunda Germania*, prima ab occidentali exordiens cardine, Agrippina et Tungris munita, civitatibus amplis et copiosis. dein [II.] *Prima Germania*, ubi praeter alia municipia Mogontiacus est et Vangiones et Nemetae et Argentoratus, barbaricis cladibus nota. post has [III.] *Belgica Prima* Mediomatricos praetendit et Treviros, domicilium principum clarum. huic adnexa [III.] *Secunda est Belgica*, qua Ambiani sunt, urbs inter alias emnens, et Catelauni et Remi. apud [V.] *Sequanos* Bisontios videmus et Rauracos, aliis potiores oppidis multis. [VI.] *Lugdunensem Primam* Lugdunus ornat et Cabillonus et Senones et Biturigae [!] et moenium Augustuduni magnitudo vetusta. [VII.] *Secundam* enim *Lugdunensem* Rothomagi et Turones, Mediolanum ostendunt et Tricassini. [VIII.] *Alpes Graiae et Poeninae* exceptis obscurioribus habent et Aventicum [!], desertam quidem civitatem, sed non ignobilem quondam, ut aedificia semiruta nunc quoque demonstrant. Hae provinciae et urbesque sunt splendidae Galliarum. [B.] In Aquitania quae Pyrenaeos montes et eam partem spectat oceani quae pertinet ad Hispanos, prima provincia est [IX.] *Aquitanica*,

amplitudine civitatum admodum culta; omissis aliis multis Burdegala et Arverni excellent et Santones et Pictavi. [X.] *Novempopulos* Ausci commendant et Vasatae. [XI.] In *Narbonensi* Elusa et Narbona et Tolosa principatum urbium tenent. [XII.] *Viennensis* civitatum exsultat decore multarum, quibus potiores sunt Vienna ipsa et Arelate et Valentia, quibus Massilia iungitur, cuius societate et viribus in discriminibus arduis fultam aliquotiens legimus Romam. His prope Salluvii sunt et Nicaea et Antipolis Insulaeque Stoechades...“ Et a S. Rufo in Breviar. c. 6. quattuordecim tantum Galliarum provinciae enumerantur: „Alpes Maritimae, Provincia Narbonensis, Viennensis, Novempopulana, Aquitaniae duae, Lugdunenses duae, Alpes Graiae, Maxima Sequanorum, Germaniae duae, Belgicae duae“.

— §. 8.] Numerum VII. praeter E non agnoscunt mss.; habent bcc, *septem* de^{1,6,7}ff, *Hispaniae septem* dant e^{2,3,4}.

— §. 9.] *Boetica* mss. *Betica* Γaacc, *Bethica* b.

— §. 11.] *Callecia* ABDceff, *Calletia* EΓbcc, *Gallecia* aa.

— §. 12.] *Tarraconenses* B, *Tarrhaconensis* b.

— §. 13.] *Cartaginensis* Ca¹, *Carthaginiensis* Fb.

— §. 14.] *Tingitana* Fbccc^{6,7}. Cf. Libell. Provinciar.

— §. 15.] *Baleris* ABCDE, *Balearis* Γbcc, *Baleares* deff.

— §. 16.] VII. provinciar. xij A, VII. provinciarum XII. B, VII. puiciar. XII. C, VII. provincia|rum duodecim. D, *Septem Prouintia* xij. E, *Septem provinciarum XII.* Fcc (sed cc plures quam XII provincias non recensent, cf. sqq. nott.), *Septem prouinciarum XVII.* b, *Prouinciae Galliae XVII.* aa, *Prouinciae Galliarum decem septem* deff. Quod dedimus, iustum esse et superiore §. 5. et cap. XXI. probatur. Cf. annot. ad §. 7.

— §. 17.] *Viennenses* B, *Vienensis* C.

— §. 18.] *Lugdonensis* A.

— §§. 21. 22.] *Belgicas duas* omis. cc.

— §. 24.] *Poeninae* Faa, *Paeninae* b, *Peninae* Fcc. — *Gratiae* AC, *Graciae* B, *grētie* C, *grē* D.

— vv. 28. 29. et pag. 14*. v. 1. omittuntur in cc.

PAG. 14*. v. 3.] *tercia* D.

— v. 4.] *Lugdunensis* E. — *Senoria* A⁸DΓcc, *senoia* C, *Senonaria* aa, *senorica* b.

— v. 5.] *Britanniarum* A⁸CEΓaacdeeff, *Britaniarum* b. — V. A⁸CEaabcc.

— vv. 8. 9.] *Britannia* A⁸CEΓaacdeeff, *Britania* b.

— v. 10.] *cesarien.* C.

— vv. 11. sqq.] Loco huius §. II. habet b ita: OFFICIUM VIRI ILLUSTRIS HUIUS | EST, SICUT SUPERIORIS. In Γcc est: *Officium huius viri illustris est, sicut superioris.* — Ad huius Praefecti Officium imprimis LL. 9. sqq. Th. C. de divers. officiis VIII. 7. spectant.

— v. 19.] *Subaudiuae* e^{2,3}.

— v. 20.] In A vocabulum *Cura* tamquam custos qui dicitur paginae 132*. scriptum est, sequentibus huius capitis verbis omissis. Pagina versa folii 132. Insignia Pf. U. exhibet.

— vv. 23. 24.] *Adiutores singularii* coniunctim deeff.

De Evectionibus huius Pf. P. conferenda sunt quae ad finem capitis II. annotavimus.

FORMULA PRAEFECTI PRAETORIO. (Ex Cassiodor. Var. VI. 3.)

Si honoris alicuius est origo laudabilis, si bonum initium sequentibus rebus potest dare praeconium, tali auctore Praefectura Praetoriana gloriatur qui et mundo prudentissimus et divinitati maxime probatur acceptus. nam cum Pharaos rex Aegyptius de periculo futurae famis inauditis somniis urgeretur, . . . Ioseph vir beatus inventus est qui . . . subveniret. Ipse primum huius dignitatis infulas consecravit, ipse carpentum reverendus ascendit, ad hoc gloriae culmen evectus, ut per sapientiam conferret populis quod praestare non potuerat potentia dominantis. ab illo namque Patriarcha, et nunc Pater appellatur Imperii; ipsum hodieque resonat vox praeconis, instruens ludicem, ne se patiatur esse dissimilem: merito, ut cui tanta potestas potuit dari, videretur semper subtiliter

admoneri: quaedam enim huic dignitati et Nobiscum iura communia sunt: exhibet enim sine praescriptione longinquos; magna quantitate mulctat errantes, fiscum pro sua deliberatione distribuit; evectiones simili potestate largitur; vacantia bona proscribit; delicta provinciarum Iudicum punit; verbo sententiam dicit. Quid est quod non habeat commissum, cuius est vel ipse sermo iudicium? paene est ut leges possit condere, quando eius reverentia potest negotia sine appellatione finire. Ingressus Palatium nostra consuetudine frequenter adoratur; et tale officium morem videtur solvere, quod alios potuit accusare. Potestate igitur nulla dignitas est aequalis: vice sacra ubique iudicat; nullus ei miles de fori sui auctoritate praescribit, excepto Officiali Magistri Militum: credo, ut vel illis aliquid antiquitas crederet qui videbantur pro re publica bella tractare. Curiales etiam verberat, qui appellati sunt legibus Minor Senatus. In Officio suo ius retinet singulare, et talibus tantisque noscitur iubere, quos etiam provinciarum non audent Iudices in aliqua parte contemnere. Officium plane genitum, efficax, instructum, et tota animi firmitate praevalidum; qui sic peragent iussa, ut nullis morerentur dilationibus imperata. Militia perfunctis Tribunorum et Notariorum honorem tribuit, et Milites suos illis exaequat qui Inter Proceres mixti Nostris conspectibus obsecundant. Gratanter implemus quae ille constituit, cuius reverentia et nos ita constringimur, ut sine dubitatione faciamus quae illum decrevisse cognoscimus. Non immerito, quando Palatium sua provisione sustentat, servientibus nobis procurat annonas, humanitates quoque Iudicibus ipsis facit, Legatos gentium voraces explet ordinationibus suis, et licet aliae dignitates habeant titulos praefinitos, ab ista totum paene geritur quicquid in imperio nostro aequabili moderatione tractatur. Hanc denique curarum omnium pulcherrimam molem (quod prosperum nobis, utile rei publicae sit) ab illa Indictione tuis humeris decenter imponimus; quam tu et ingenii virtute sustineas et summa fide tractare contendas. Quae quantum diversis

sollicitudinibus constringitur, tanto magis laudes amplissimas dignitas haec triumphat. et ideo tantum lumen gloriae fit actionibus vestris, ut et in Palatio nostro fulgeat, et in provinciarum longinquitate reluceat. Par tibi sit cum potestate prudentia, conscientiae tuae quadrifaria virtus assideat. Tribunal tuum ideo tam excelsum factum esse noveris, ut locatus ibi nihil humile abiectumque cogitares. Considera quid debeas dicere, quod a tantis excipitur: monimenta publica talia contineant quae se legisse nullus erubescat. Praesul mirabilis partem non habet cum delictis: quia nisi aliquid egregium assidue fecerit, culpam vel otiosus incurrit: nam si praedictus auctor sanctissimus ille recolatur, quoddam sacerdotium est Praefecturae Praetorianae competenter agere dignitatem*.

CAPUT IV.

PAG. 15*. ad rubricam.] Hanc om. B. *Praefecti* C.

— ad Insignia.] Liber mandatorum candidus stat in abaco qui supra, infra et in medio aureis taeniis, vultuque principis in media tabella ornatus est. Aurata pila supra duas humanas statuas, in medio principis vultum exhibet. Iuxta carpentum s. quadrigam auriga stat, equorum fraena tenens. — De insignibus ornamentisque Pf. U. videsis Corsinum paullo post cit. p. XXXII...XXXV.

Largissimos unde de hac Praefectura notitiam hauriamus, fontes adhuc habemus. *De officio Praefecti Urbi*, de quo Ulpianus olim Iuliusque Paulus *μονόβιβλα* composuerunt [cf. p. 174*. sqq.], habemus praeter constitutiones principum per omnes iuris nostri *συναγωγὰς* sparsas tit. Dig. I. 12. Th. C. I. 6. (ex Ambros. cod.), Iust. C. I. 28., *De Praefectis Praetorio s. Urbis et Magistris Militum* Th. C. VI. 7. = *De Praefectis Praetorio sive Urbi et Magistris Militum in dignitatibus exaequandis*: Iust. C. XII. 4. *De Apparitoribus Praefecti Urbi*: ib. XII. 53 (54).; Iustiniani Novellam LXX. *Ut ordinariae praefecturae urbanae*

et praetorianae duae et praefecturae quae in cingulo et quae in actu sunt solae, non etiam honorariae, liberent in curiali forma. Ex historiarum scriptoribus qui de Pf. U. egerunt, h. l. non sigillatim indicabo Taciti, Suetonii, Pomponii, Dionis Cassii Historiaeque Augustae scriptorum, Ammiani Marcellini, Io. Laurentii Lydi aliorumque de hoc magistratu locos, neque inscriptiones quae ad rem nostram faciunt, singulas proferam, sed nominabo solum modo Aurelii Symmachi Praefecti Urbi ad Valentinianum, Theodosium Arcadiumque AAA. scriptas epistolas quae decimo collectionis libro continentur, et postquam ex recentiorum scriptis Cuiacii Paratitla ad Iust. C. I. 28., Phil. Berterii Pithan. I. capp. 3. 8. (in Otton. Thes. IV. p. 811. sqq. 837.), Bulenger. de imp. Rom. III. c. 11., Gothofredi commentaria cum Notitia Dignn. Th. C., librum Petri Burmanni de Vectigalib. pop. R. Leid. 1734. 4º., Drakenborchii diss. de Pf. U. Trai. ad Rh. 1752. et denuo Baruthi a. 1787. 8º. expressam, Corsini librum 'Series Pfector. Urb'. Pisis a. 1763. 4º. publicatum, Mansonis *Gesch. des Ostgoth. Reichs* p. 364...67., Sintenis *Das Corp. iur. civ.* VII. p. 1068. et Hollwegii *Process.* I. p. 81...89. laudavero *, ex Cassiodori *Variarum* lib. VI. c. 4. apponatur

FORMVLA PRAEFECTVRAE VRBANAЕ.

„Cum de dignitate commissa laus semper Iudicis aestimetur et potior habendus est quam sunt illi quibus praeesse cognoscitur, nemo amplius videtur erigi quam cui potuit

*) De Pf. U. Didacus Vincentius a Vidania, Hispanus, regis protocapellanus ac praefectus universitatis Neapolitanae, commentationem olim editurus fuit, sed non perfecit. neque multum dolendum est non perfecisse: nam qualem reliquit librum ms., quem nunc F. Blumius, amicus et collega meus, possidet, indigestam locorum ad Pf. U. spectantium molem, eamque ne absolutam quidem, cum enumeratione Praefectorum ex Contelorio fere tota desumpta, atque Anonymi libello de Pf. U., saepe et a Gothofredo quoque (Not. Dignn. Th. C. p. 12...14. ed. Lips.) publicato, talem non est quod hodie desideremus.

Roma committi. grande est quidem procerem esse, sed multo grandius de proceribus iudicare: Senatus ille mirabili opinionione gloriosus probatur habere Praesulem quem mundus suscipit iura condentem*; eoque fit ut illi utantur in Senatu potestate perfecta qui apud te trepidant dicere proprias causas. Verum haec quoque modestia cognoscitur esse praedicanda, ut optent se legibus teneri quae ab ipsis sciuntur posse constitui. quae res pro parte Nobis [*principi*] absolute communis est, sed hac sola ratione discreti, quod alteri subdi non possumus qui iudices non habemus. Respice tot doctos viros et considera quale sit his aliquid dicere nec erroris verecundiam formidare: de talibus disceptas, quos tibi cognoscis esse potiores. sic ergo locum tuum tracta, ut omnes te Iudicem honoratae congregationis agnoscant. considere supra omnes scilicet Consulares, sententiam primus dicis et in illa libertatis aula reverendus aspiceris, in qua commissos habere mundi primarios approbaris. Quis iam de obscuro vitio cogitare possit qui se inter morum lumina tot esse cognoscit? Vis odium non recipere? studium a te gratificationis exclude: publicum amorem necesse est habeas, si secretius nil promittas. . . . Dicioni tuae non solum Roma commissa est, quamvis in illa contineantur universa, verum etiam intra centesimum [*sc. lapidem*] potestatem te protendere antiqua iura voluerunt, ne tantae civitatis Iudicem muralis agger includeret, cum Roma omnia possideret. Tu etiam ex designatis lege provinciis ab appellatione cognoscis; advocati tibi militant eruditi, quando in illa patria difficile non est oratores implere, ubi magistros eloquentiae contingit semper audire. [Cf. L. 3. Th. C. (= L. 1. Iust. C.) de studiis liberalib. XIV. 9. (XI. 18 [19].)] Carpentio veheris per nobilem plebem; publica te vota comitantur; favores gratissimi consona tecum voce procedunt. Bene age, quia te veniente licet populis conticere. Habes copiose, unde

*) Symmach. Ep. X. 62. „Certa officia sunt omnium potestatum: Praefecturae urbanae proprium negotium est Senatorum iura tueri“.

tibi gratiam tantae civitatis acquiras, si merces diversae sub nulla venalitate vendantur; si exhibitio salubriter accensa thermarum rapinarum ardoribus non tepescat; si spectaculum quod praebetur voluptati, non sit causa litigii: suaviter enim cogit gratum esse populum quisquis in certaminibus partium declinat iniustum: tanta est enim vis gloriosae veritatis, ut etiam in rebus scenicis aequitas desideretur. Admonitionum igitur ordine decurso per Indictionem illam habitu te togatae dignitatis ornamus, ut indutus veste Romulea iura debeas affectare Romana: nam si isti dignitati par fueris, nihil est quod ■ Nobis minime consequeris: ad omnia enim tali suffragio eris nihilo minus dignus, si actionem tuam laudet Senatus: perfecta enim rei fides est, ubi consentanei testes probantur esse Summates⁴.

Idem Cassiodor. I. 32. „Eximiae urbis Praesulem pacis convenit esse custodem. nam a quo melius moderatio debet sperari, quam cui potuit Roma committi... Circumspicere te decet, ne qua in spectaculis seditionum causa nascatur, quia tuum praeconium est populus quietus. Sit insultandi consuetudo moderata, ut nec libertati pereat honesta licentia, nec desit moribus disciplina⁴. Tum de factionibus partibusque ad spectacula pertinentibus et de Praefecto quodam spectaculis faciendis. simile argumentum etiam sequens epistola habet et ep. 30. eiusdem libri de cura senatus ad Pf. U. spectante, ut in eius notitiam senatores deferant, si quid quod poenam mereretur, admissum esset. neque minus huc pertinent Theoderici regis epistolae ad Artemidorum, Senatum Populumque urb. Rom. I. 42. sqq. et ad Argolicum, qua huic Praefectura urbana confertur, et ad Senatum urb. R. de ea collatione, ap. eundem III. 11. 12. item 33. IV. 22. 29. VIII. 20. IX. 7. 16. 17. 24. 25. aliaeque. Incertus auctor de magg. et sacerdd. p. R. ab. Huschkio ed. p. 1. habet „Praefectus Urbis qui custodiae urbis praepositus erat⁴. cf. Huschkium ad h. l. p. 15. sq. Graecis Pf. U. ἄρχων s. φύλαξ τῆς πόλεως, ἐπαρχος, ὑπαρχος, ἡγεμὼν, πολιάρχος s. πολιάρχων, πολιόνομος appellatur, similibus-

que interdum nominibus Latini scriptores utuntur, ut sunt *Urbis Praesul*, *Rector*, *Moderator*, *Custos*, *Curator*, apud poetas *Villicus Urbi* aliaque eius modi. Summam iuxta Praefectos pr. eos locum obtinuisse et Notitiae ordo et diserte etiam imperatorum constitutiones probant. L. 1. Th. C. de Pf. P. s. U. VI. 7. (= L. 1. Iust. C. eod. XII. 4.) „Praefectum urbis, Praefectum praetorio, Magistros Equitum ac Peditum indiscretae ducimus dignitatis, usque adeo videlicet, ut cum ad privatam secesserint vitam, eum loco velimus esse potiore qui alios promotionis tempore et codicillorum adeptione praecesserit“. Illustre hoc urbanum iudicium, urbana s. urbicaria s. urbanae sedis praefectura ita ab imperatoribus designari solet: *eminentissima, excellens, illustris, laudanda, magnifica auctoritas, eminentia, gravitas, magnitudo, prudentia, sinceritas, sublimitas Tua, culmen Tuum, gloriosissime, carissime atque amantissime parens*, rell. De iurisdictione Pf. U., quippe sub cuius dispositione nulla provincia fuit, hoc Notitiae caput nihil habet, sed de Administrationibus Officioque ei subditis agit. Ordinariam in caussis poenalibus iuris dictionem, in civilium caussarum disceptatione cum Vicario Urbis Praefectoque Annonae, in provinciis cum harum Consularibus Praesidibusve concurrentem potestatem Praefecti U., sed non ultra suburbanas provinciarum Romam circumiacentium partes, habuerunt (L. 1. pr. D. h. t. L. 13. Th. C. de accusationib. X. 1., L. 2. pr. Th. C. de i. i. r. II. 16., Capitolin. in. M. Antonino 11., Symmach. ep. X. 36. alii). proprium eorum tractuum qui sub Pf. U. fuerunt, nomen *Loci* fuisse ostendit Gothofr. ad L. 12. Th. C. de poenis IX. 40. Fuerunt autem inter has *Regiones Urbicarias* sive *Suburbicarias* sive *Suburbanas, Urbis solum*, (cf. Gothofr. ad cit. L. 2. Th. C.) Tuscia, Umbria et Campania urbicariae, quae cum Piceno urbicario, i. e. quatenus harum provinciarum partes intra centensimum ab urbe lapidem comprehendebantur; *Quattuor Regiones*, ut plerisque DD. videtur, eadem L. 1. Th. C. de calcis coct. XIV. 6. appellantur; remotiores autem illarum provinciarum partes *annonariae* non a Pf. U. sed suis Consulari-

bus sub Vicariorum Urb. Rom. Italiaeque dispositione regebantur (cf. Gothofr. ad ll. citt., Hollweg. p. 85. not. 27.); sed et quae Valeriae Samniique partes intra C. lapidem erant, ad Pf. U. iuris dictionem pertinebant. Rectissime autem Sirmondum (Opp. ed. Venet. tom. IV. p. 4.) affirmare id quod alii multi, inter quos etiam Gothofredus est, non satis tenuerunt, h. e. „Provinciis Praefectura urbana cingebatur et de singulis partem aliquam decerpebat; in Provinciarum ipsa numero non censebatur. quodsi Praefecti U. administrationi, h. e. urbi urbisque territorio, *Provinciae* nomen non congruit, ne *Dioecesis* quidem conveniet, quam multarum provinciarum complexionem fuisse diximus“, vel haec Notitia demonstrat, cum omnes omnino Italiae provincias XVII Praefecto praetorio, atque sub eius dispositione totum Picenum Suburbicarium, Campaniam, Tusciam et Umbriam cum suis Consularibus, Samnium Valeriamque cum suis Praesidibus *Vicario U. R.* subditas referat, Flaminiae Picenique Annonarii Consularem *Vicario Italiae* relinquat. Certamen litterarium de Suburbicariis Urbicariisque regionibus multa inde a XVII. saeculo scripta, excitavit. cf. Trotzii praef. ad Iac. Gothofredi Opera iur. min. L. B. 1733. fol. p. 16. sq. §. VIII. — Magis aperta sunt quae ad appellationes spectant, de quibus Praefecti U. cognitio ipsius principis vice erat, unde *Iudex sacrarum cognitionum*, *Cognitor sacri auditorii*, *Vice sacra iudicans* similibusque nominibus passim nominatur: ad eum provocabatur a sententiis non solum magistratuum qui sub eius dispositione erant, iudicumque provincialium qui intra centensimum ab urbe lapidem ius dixerant, sed aliquando ipsius etiam Vicarii Urbis secundum LL. 2. 3. Th. C. de off. Pf. U. l. 6. Et vel latius interdum per Italiam ipsasque transmarinas Africae regiones cognitio eiusdem vice principis extendebatur, ut passim Th. C. de appellationibus XI. 30. et ad hunc tit. Gothofredus exponunt. cf. quoque huius Not. Dignn. Th. C. p. 10., Corsini l. c. p. XXXI., Invernizi de publ. iudic. Rom. 1787. 4°. sive Lips. 1846. 8°. cap. XII., Zimmermann. *Gesch. des. röm. Privatr.* III. §. 172. et Hollweg. l. c.

p. 85. sq. Ab ipso tamen Pf. U. ad principem appellari potuit, ut aut ipse aut eius iussione Praefectus praetorio iudicaret. Th. C. de his qui per metum XI. 34. — Ut uno quasi conspectu qualis ante Constantini tempora magistratus Praefecti urbi fuerit, ostendamus, ex Iustiniani Digestis repeti iuvat titulum I. 12.

DE OFFICIO PRAEFECTI VRBI.

I. Ulpianus libro singulari de officio Praefecti Urbi.

Omnia omnino crimina Praefectura Urbis sibi vindicavit, nec tantum ea quae intra Urbem admittuntur, verum ea quoque quae extra Urbem intra Italiam, epistula divi Severi ad Favium Cilonem Praefectum Urbi missa declaratur. §. 1. Servos qui ad statuas confugerint, vel sua pecunia emptos ut manumittantur, de dominis querentes audiet. §. 2. sed et patronos egentes de suis libertis querentes audiet, maxime si aegros se esse dicant desiderentque a libertis exhiberi. §. 3. Relegandi deportandique in insulam quam imperator adsignaverit, licentiam habet. §. 4. Initio eiusdem epistulae ita scriptum est *Cum Urbem nostram fidei tuae commiserimus*. Quicquid igitur intra Urbem admittitur, ad Praefectum Urbi videtur pertinere; sed et si quid intra centensimum miliarium admissum sit, ad Praefectum Urbi pertinet; si ultra ipsum lapidem, egressum est Praefecti Urbi notionem. §. 5. Si quis servum suum adulterium commisisse dicat in uxorem suam, apud Praefectum Urbi erit audiendus. §. 6. Sed et ex interdictis *QVOD VI AUT CLAM* aut interdicto *VNDE VI* audire potest. §. 7. Solent ad Praefecturam Urbis remitti etiam tutores sive curatores qui male in tutela sive cura versati graviore animadversione indigent, quam ut sufficiat iis suspectorum infamia; quos probari poterit vel nummis datis tutelam occupasse, vel praemio accepto operam dedisse, ut non idoneus tutor alicui daretur, vel consulto circa edendum patrimonium quantitatem minuisse, vel evidenti fraude pupilli bona alienasse. §. 8. Quod autem dictum est, ut servos de dominis querentes Praefectus audiat, sic accipiemus: non accusan-

tes dominos, hoc enim nequaquam servo permittendum est nisi ex caussis receptis, sed si verecunde expostulent, si saevitiam, si duritiam, si famem qua eos premant, si obscenitatem in qua eos compulerint vel compellant, apud Praefectum Urbi exponant. Hoc quoque officium Praefecto Urbi a divo Severo datum est, ut mancipia tueatur ne prostituantur. §. 9. Praeterea curare debet Praefectus Urbi, ut nummularii probe se agant circa omne negotium suum et temperent his quae sunt prohibita. §. 10. Cum patronus contemni se a liberto dixerit, vel contumeliosum sibi libertum queratur, vel convicium se ab eo passum liberosque suos vel uxorem, vel quid huic simile obicit, Praefectus Urbi adiri solet, et pro modo querellae corrigere eum, aut comminari, aut fustibus castigare, aut ulterius procedere in poena eius solet; nam et puniendi plerumque sunt liberti. certe si se delatum a liberto vel conspirasse eum contra se cum inimicis doceat, etiam metalli poena in eum statui debet. §. 11. Cura carnis omnis, ut iusto pretio praebeatur, ad curam Praefecturae pertinet; et ideo et Forum Suarium sub ipsius cura est; sed et ceterorum pecorum sive armentorum quae ad huius modi praebitionem spectant, ad ipsius curam pertinent. §. 12. Quies quoque popularium et disciplina spectaculorum ad Praefecti Urbi curam pertinere videtur; et sane debet etiam dispositos milites stationarios habere ad tuendam popularium quietem et ad referendum sibi quid ubi agatur. §. 13. Et urbe interdicere Praefectus Urbi et qua alia solitarum regionum potest, et negotiatione et professione et advocationibus et foro, et ad tempus et in perpetuum. interdicere poterit et spectaculis, et si quem releget ab Italia, summovere eum etiam a provincia sua. §. 14. Divus Severus rescripsit eos etiam qui illicitum collegium coisse dicuntur, apud Praefectum Urbi accusandos.

II. Paulus libro singulari de officio Praefecti Urbi.

Adiri etiam ab argentariis vel adversus eos ex epistula divi Hadriani, et in pecuniariis caussis potest.

III. Ulpianus libro secundo ad Edictum.

Praefectus Urbi cum terminos Urbis exierit, potestatem non habet; extra Urbem potest iubere iudicare.

Ulpianus libro singulari de officio Praefecti Urbi.

(L. 4. Dig. de officio Praefecti Vigili. I. 15.)

Imperatores Severus et Antoninus Iunio Rufino Praefecto Vigili ita rescripserunt „*Insularios et eos qui negligenter ignes apud se habuerint, potest fustibus vel flagellis caedi iubere; eos autem qui dolo fecisse incendium convincuntur, ad Favium Cilonem Praefectum Urbi, amicum nostrum, remittes; fugitivos conquirere eosque dominis reddere debes*“.

De cura securitatis, tranquillitatis, amoenitatis urbis Praefecto U. iniuncta, quam politiam hodie vocant, permulti Th. C. lib. XIV., Iust. C. libb. XI. XII. loci tractant.

PAG. 15*. γ. 1.] *Illustrissimi* (s. *Illustriss.*) Γcc. — Imperito ex Vat. Fragm. §§. 273. sq. et inscr. ap. Orell. n. 2., ubi Pf. U. *vir clarissimus* nuncupatur, Hollwegius (l. c. p. 82. not. 9.) sibi sumpsit, sub Constantino et vel sub Arcadio Honorioque Praefectos U. non nisi clarissimum habuisse. repugnant non solum eae constitutiones multae, iam n Gothofredo congestae, quibus Pf. U. *illustris* titulum gerit, sed maxime tota huius magistratus historia atque praeter hanc nostram Notitiam supra recitata verba L. 1. Codd. de Pf. P. s. U. et imperatorum praeceptum L. 7. Th. C. h. t. I. 6. „Praefectura autem urbis (*dignitatis fastigium paullo ante dicta*) cunctis quae intra urbem sunt, antecellat potestatibus“. Vix admonere opus erit, illud *vir clarissimus* nihil nisi adiectionem honorificam esse, ut sexcentis aliis locis eadem legitur, item *vir magnificus*, *eminentissimus* et quae alia eius modi sunt. Apud Symmachum quoque non uno loco *vir clarissimus* praepositur verbis *et illustris*, *et spectabilis*, e. gr. V. 76. X. 36. 41. 47. 51. et saepissime alias. A Constantio, Constante et Iuliano L. 7. Th. C. de e. o. s. sordid. mun. XI. 16. ipse Pf. praetorio atque Comes Largitionum viri *clarissimi* nuncupantur.

— γγ. 2. 3.] *Romae* h. l. non nisi Γbce habent, rectius—

que fecissem si nomen in textum non recepissem. — *amministraciones* B, *amministraciones* C. — *infrascriptae, videlicet* Γ, *habentur hae administraciones*: cc. — Valde errat Corsinus p. XLIV. sq., quod sequentes magistratus, potestates sive '*administraciones*' sub dispositione Pf. U. consistentes eius *Ministros Officiales* fuisse putat: sua illi ipsi Officia habebant suamque propriam quamvis Praefectura urbana minorem potestatem.

— §. 4.] Cf. annot. ad. Not. Or. p. 177. not. d. et supra ad Not. Occ. p. 11*. §. 1. De officio Pf. Annonae *Iust. C. I. 44.* (in *Th. C.* eius modi titulus non habetur. cf. Haenel. *Cod. Th.* p. 167*. ad tit. XIX.); De apparitoribus Pf. Ann. XII. 59 (58). Cf. *Dig.* Ad legem Iuliam de annona XLVIII. 12., De conditis in publicis horreis *Th. C. XI. 14. Iust. C. X. 26.*, De canone frumentario urbis Romae *Th. C. XIV. 15. Iust. C. XII. 22 (23).*, De annonis civicis et pane gradili *Th. C. XIV. 17.*, De annonis civilibus *Iust. C. 24 (25).* Non huc pertinent utriusque Codicis tituli De annona et tributis; multa autem ad Pf. Annon. spectantia continent de Pf. U. potestate tractantes constitutiones, de quibus paullo supra diximus, et Vat. Fr. §§. 233...37. — Inter *Spectabiles* hunc Pf. fuisse L. 24. *Th. C. de susceptorib. XII. 6.*, ubi iuxta spectabilem Vicarium (U. R.) ponitur, neque probatur, neque refellitur appellatione *viri clarissimi* qua utuntur LL. 36. 38. *Th. C. de navicular. XIII. 5.*, L. 9. *Th. C. de suariis XIV. 4.* et inscr. L. 15. *Th. C. de pistorib. XIV. 3.*, Justinianus L. 12. §. 1. *C. de prōx. ss. scriniorum XII. 19.*, item Symmachus X. 36. 48. atque lapides, e. gr. ap. Orell. n. 1091. 3169. Quid? de VICTORIANO VIRO PERFECTISSIMO PRAEF. ANN. legitur in lapide ap. Orell. 1084. Maiorem dignitatem Praefectos Ann. olim, cum, ut Praefecti Vigilum, non nisi extra ordinem utilitatis causa constituerentur (Pomp. L. 2. §. 33. *D. de O. I. I. 2.*), minorem ut videtur posterioribus temporibus habuisse historiam huius magistratus, totiens et ab amicis imperatorum (Ulpiano etiam, ut L. 4. *C. de contr. stip. VIII. 38.*) et post Pompeium M. ab ipso principum quasi principe, Octaviano A.,

gesti suadere crediderim; et *spectabilis vir* fuit Pf. Vigilum secundum Paul. L. 3. pr. D. de off. pf. vig. I. 15., quem Notitia, ut Pompon. l. c. post Pf. Ann. collocat (aliter atque ap. Dion. Cass. LII. 24. i. f. et Iust. Cod. I. 43. et 44.); et ceteri quibus praefectura s. potestas annonaria designantur modi, ut *annonarius cognitor* (cit. L. 38. Th. C. XIII. 5.) et *gravitas tua* (L. 21. Th. C. de pistorib. XIV. 3.), *sinceritas tua* (L. 3. Th. C. de annon. civ. XIV. 17.), *qui potestati praefecturae annonariae praesunt et apparitores qui iisdem ministeriis obsecundant* (L. 4. Th. C. de can. frum. XIV. 15.), non minus consentiunt quam Boethii (de consol. phil. III. 4.) verba „Siquis quondam populi curasset annonam, magnus habebatur: nunc ea praefectura quid abiectius?“ atque haec ex Cassiodori Variar. VI. 18. transcripta „Formula Praefecti Annonae. „ . . is certe debet esse gloriosus qui ad copiam Romani populi probatur electus. Tui si quidem studii est, ut sacratissimae urbi praeparetur annona, ubique redundet panis copia, et tam magnus populus tanquam una mensa satietur. per officinas pistorum cibosque discurre, pensum et munditiam panis exiges . . . et ne quod agis, aliquid putetur extremum, carpentum Praefecti Urbi mixta glorificatione conscendis; Tu illi in spectaculis coniunctissimus inveniris, ut plebs quam industria Tua satiat, in suam reverentiam Te honoratum esse cognoscat: nam si querela panis, ut assolet, concitetur, Tu promissor ubertatis seditiones civicas momentanea satisfactione dissolvis et per Te prospicitur, ne quid a populis conquerentibus excedatur. . . . Ne quis autem provocet abiectis Te hominibus imperare, dignitati quoque Tuae pistorum iura famulata sunt, quae per diversas mundi partes possessione latissima tendebantur . . . Suarum quoque Romanae copiae causa reperti Tuo deputati videntur examini. Gloriare privilegiis acquisitis: tribunal Tuum non est inter minimas dignitates, quando et Romana gratia frueris et provinciis iussa transmittis. sed . . . triticeas quidem copias Praefectura Praetoriana procurat [cf. Cassiod. Var. I. 34. 35. II. 26. 30.] . . . Praefecturam Annonae per il-

lam indictionem Nostra Tibi electione deferimus. Considera nunc, quia non licet aliquid furari de populo: nam quod in civitalis damno committitur, silentio non celatur: nescit plebs tacere, quando interdum et hoc loquitur quod a nemine perpetratur. In fraudulentos distringe; panis pondera aequus examiner intende; sollicitius auro pensetur, unde a Quiritibus vivitur^a Cf. etiam ibid. XII. 9. Quanti sub imperatoribus munera Pf. Ann. aestimanda fuissent, vel si poetae tacerent et Iuvenalis satiras non scripsisset, ex binis Aureliani litteris (Vopisc. Aurelian. c. 47. Firm. c. 5.) disci posset, quarum priores ad Pf. Ann. datae hunc finem habent „neque enim populo Rom. saturo quicquam potest esse lactius“, posteriores hunc „Ego efficiam ne sit aliqua sollicitudo Romana: vacate ludis, vacate Circensibus: Nos publicae necessitates teneant, Vos occupent voluptates. quare, sanctissimi Quirites“ et rell. Annonae cura ambabus simul praefecturis, Urbis Annonaeque, delata erat, ita ut haec quidem illi dignitate, sed non curandi partibus cederet, apparitoresque urbanae praefecturae annonario officio se non insererent. LL. 5. 7. Th. C. de off. Pf. Urb. I. 6., L. 1. Th. C. de cond. in publ. XI. 14. Iust. C. X. 26., L. 38. Th. C. de navicular. XIII. 5. cf. Amm. Marc. XIX. 10, 1. XXI. 10, 7. et 12, 24.; XIV. 6, 1.; XXVII. 9, 10. Iudicabat quoque uterque Pf. non solum in civilibus causis quae ad annonae, olei, hordei, carnis (τοῦ σίτου τῆς τοῦ ἀγορᾶς τῆς λοιπῆς, ut Dio Cass. l. c.) negotiationem pertinebant, item pistorum ac catabolensium, suariorum pecuariorumque, naviculariorum aliorumque eius modi corporatorum (cf. e. gr. cit. L. 38. Th. C. de navicul., L. 5. Th. C. de praediis navicular. XIII. 6., LL. 1. 15. 21. Th. C. de pistorib. XIV. 3., L. 9. et passim Th. C. de suariis XIV. 4., L. 2. Iust. C. eod. XI. 16., item Vat. Fragm. §§. cit., Ulp. L. 1. §. 18. D. de exercitor. act. XIV. 1., Paul. L. 8. D. quod cum eo XIV. 5., L. un. §. 2. Th. C. de his q. ven. II. 17.), sed puniebat etiam Pf. Ann. crimina annonam vexantia (cf. Dig. ad L. Iul. de ann. XLVIII. 12., L. 13. D. de accusat. XLVIII. 2., L. 37. D. de poen. XLVIII. 19., L. 6.

D. de e. o. cognitt. XLVII. 11., L. 6. Th. C. de poenis IX. 40., L. 6. Th. C. de annon. civ. XIV. 17., L. 1. Th. C. de mensis olearii XIV. 24., cit. L. 9. Th. C. de suar., citt. LL. 36. 38. Th. C. de naviculariis, et Amm. Marc. XXVIII. 1, 9., Hieronym. in Chron. ad a. 371.), unde lapides non uno loco de PRAEFECTO ANNONAE VRBIS SACRAE CVM IVRE GLADII testantur; cf. Orelli n. 3191. 1091. 3169. Multa ad iuris dictionem Pf. et Vicarii U. et Pf. Ann. pertinentia disci possunt ex caussa apud Symmachum ep. X. 36. relata. De Officio quod habebat Pf. Ann. passim citt. constitt. sermo est; Annonariae potestatis Apparitor memoratur L. 22. Th. C. de pistorib. et 'qui potestate Praefecturae annonariae praesunt et Apparitores qui iisdem ministeriis obsecundant' L. 4. pr. Th. C. de can. frum. U. R. XIV. 15. Ex S. C. a. 743. facto ap. Frontin. de aq. duct. II. p. 250. ed. Keuchen. discimus Placuisse „ordini eos qui aquis publicis praessent, cum eius rei caussa extra urbem essent, lictores binos et servos publicos ternos, architectos singulos et scribas et librarios, accensos praeconesque totidem habere, quot habent ii per quos frumentum plebei datur [quot vero hi fuerint ignoratur] ... ulique quibus Apparitoribus ex hoc S. C. Curatoribus Aquarum uti liceret, .. iis Praetores Aerarii mercedem cibaria quanta Praefecti frum. dando dare deferreque solent, annua darent et attribuerent...“

— §. 5.] Originem huius ab Octaviano A. instituti magistratus qui ex Ulpiani Paulique de eius officio scriptis *νομοβιβλοις* supersunt loci maxime in Digest. I. 15. cum Dione Cass. LII. 24. LV. 26. (cf. Sueton. Octav. 30. Strab. V. 7. p. 359. ed. Almelov.) consentientes in hunc modum enarrant:

I. Paulus libro singulari de officio Praefecti Vigilum.

Apud vetustiores incendiis arcendis Triumviri praeerant, qui ab eo quod excubias agebant, Nocturni dicti sunt. Interveniebant nonnumquam et Aediles et Tribuni plebis. erat autem familia publica circa portam et muros disposita, unde si opus esset, evocabatur; fuerant et privatae familiae quae incendia vel mercede vel gratia extinguerent. deinde divus Augustus maluit per se huic rei consuli,

II. Ulpianus libro singulari de officio Praefecti Vigilum.
 pluribus uno die incendiis exortis:

III. Paulus libro singulari de officio Praefecti Vigilum.
 nam salutem rei publicae tueri nulli magis credidit convenire nec alium sufficere ei rei quam Caesarem. itaque septem Cohortes opportunis locis constituit, ut binas Regiones urbis una quaeque Cohors tueatur, praepositis iis Tribunis et super omnes spectabili viro qui Praefectus Vigilum appellatur. Cognoscit Praefectus Vigilum de incendiariis, effractoribus, furibus, raptoribus, receptatoribus, nisi si qua tam atrox tamque famosa persona sit, ut Praefecto Urbi remittatur. Et quia plerumque incendia culpa fiunt inhabitantium, aut fustibus castigat eos qui negligentius ignem habuerunt, aut severa interlocutione comminatus fustium castigationem remittit. §. 2. Effracturae fiunt plerumque in insulis in horreisque, ubi homines pretiosissimam partem fortunarum suarum reponunt, cum vel cella effringitur vel armarium vel arca; et custodes plerumque puniuntur, ut divus Antoninus Erycio, Claro rescripsit. ait enim posse eum horreis effractis quaestionem habere de servis custodibus, licet in illis ipsius Imperatoris portio esset. §. 3. Sciendum est autem Praefectum Vigilum per totam noctem vigilare debere et coerrare calceatum cum hamis et dolabris; §. 4. ut curam adhibeant omnes inquilinos admonere, ne negligentia aliqua incendii casus oriatur; praeterea ut aquam unus quisque inquilinus in cenaculo habeat, iubetur admonere. §. 5. Adversus capsarios quoque qui mercede servanda in balineis vestimenta suscipiunt, iudex est constitutus, ut si quid in servandis vestimentis fraudulenter admiserint, ipse cognoscat.

Eximie de Vigilibus et tota quae ad eos pertinet re militari egit beatus Olaus Kellermann, *Vigilum Romm. latercula duo Coelimontana*. Rom. 1835. 4°. De Pf. Vig. U. CP. cf. ad Not. Or. p. 178. not. e. Cohortes Vigilum in 'Curioso urbis Romae Regionum quattuordecim cum breviariis suis' (ed. Preller. Ien. 1846. 8°) hae enumerantur: in reg. II., Caelimontii, quin-

que; in reg. V., Esquiliarum, duae; in reg. VI., Altae semitae, tres; in reg. VII., Viae latae, unam; in reg. VIII., Fori Rom. magni, sex; in reg. XII., Piscinae publicae, quattuor; in reg. XIV., Transtiberina, septem. sed rectius in consimilimo libello, qui a recentioribus non recte 'Notitia' appellari solet, pro numeris illis cardinalibus ordinales numeri ponuntur: „cohortem quintam, secundam, tertiam, primam, sextam, quartam, septimam Vigilum“; tot enim fuerunt, unde recte in 'Breviario' (Preller. p. 30. 31.) „Cohortes . . . Vigilum septem, quorum excubitoria quattuordecim“. Cf. Preller. p. 93. sqq., ubi ita per regiones distributas fuisse cohortes Vigilum apparet: primam per regiones VII. et IX., secundam per V. et III., tertiam per VI. et IV., quartam per XII. et XI., quintam per I. et II., sextam per VIII. et X., septimam per XIV. et XIII. 'Curiosum' et 'Notitia' ex Prelleri edit. conveniunt cum libello de XIV urbis regionibus vulgo Victori attributo secundum ms. Leibnitzii, ut a Kellerm. l. c. p. 3. exhibitus est. Auctor Magistratum et sacerdotior. p. R. expositionum a Ph. C. Huschkio, Vratisl. a. 1829. 8°. editarum p. 3. habet „Praefecti Vigilum [sic] publicis incendiis praeerant, sed Praefectis Urbis potestate inferiores.“ Cf. Huschkium ad h. l. p. 114. sqq. et ibi citt. scriptores. Formula Pf. Vig. U. Romae, quam sequitur altera, Pf. Vig. urbis Ravennatis, ap. Cassiod. Var. VI. 7. ita habet: „Mediocre dignitatem regis et in summa opinione versaris: Custos Romanae civitatis diceris, quando eam ab intestino hoste defendis. quapropter circa fures sollicitus esto, quos etsi Tibi leges punire minime praecipiant, tamen eos indagandi licentiam contulerunt: credo ut, quamvis essent raptores detestabiles, tamen, quia dicebantur Romani, maiori eos subderent dignitati [Pf. U. cf. L. 3. §. 1. L. 4. D. supra p. 181*. 176*.].. Horror Tibi poenarum ademptus est, 'non potestas . . . Eris securitas soporantium, munimen domorum, tutela claustrorum, discussor obscurus, arbiter silentiosus, cui fallere insidiantes fas est et decipere gloria. . . . Vigila impiger cum nocturnis avibus; nox Tibi pandat aspectus, et sicut illae reperiunt in

obscuris cibum, ita Tu possis invenire praeconium . . . Venalitas tibi non adimat quod concedit industria: nam licet haec sub profunda caligine videantur geri, nullus tamen actus est qui posset abscondi. Privilegia quoque Tua vel Officii deputati ex Nostra Tibi auctoritate rationabiliter vendicabis, quia necesse est in tam magna civitate per diversos iudices agi quod ab uno non potest explicari⁴. Ex his locis potestas huius Pf. satis cognoscitur: in caussis criminalibus, nisi servi puniendi essent, quos summo supplicio afficere potuit, ut Pomp. L. 15. D. de cond. c. d. XII. 4. rettulit, fustibus vel flagellis caedi iubebat, de atrocioribus delictis Pf. U. cognoscebat, ut L. 1. C. de off. Pf. Vig. I. 43. ad Pf. U. praecipit: „Praefecti Vigillum huius urbis nihil de capitalibus caussis sua auctoritate statuere debent; sed si quid huius modi evenierit, culmini Tuae potestatis referre, ut de memoratis caussis celsiore sententia iudicetur⁴. (cf. etiam cum Ulp. L. 4. D. h. t. I. 15. Paul. de Off. Pf. Vig. in L. 2. D. de effractorib. XLVII. 18. et Iul. L. 56. §. 1. D. de furt. XLVII. 2.). In civilibus caussis dominorum aedium contra latitantes pensionisve nomine perclusos conductores quandam cognitionem Pf. Vig. habuisse docent ex Pauli libro singulari de eius officio conscripto desumptae L. 56. D. locati XIX. 2., L. 9. D. in quib. causs. XX. 2.; itaque minus recte Hollwegius (l. c. p. 89. ad not. 56.) scripsit, in civilibus caussis diiudicandis Praefecti Vig. nullas nisi L. un. §. 2. Th. C. de his qui ven. II. 17, expressas partes fuisse, i. e. ut qui veniam aetatis impetrarent equites Romani ceterique praeter senatores naviculariosque, de moribus et honestate apud Pf. Vig. perdocere debuissent. Et aperte Constantinus quoque L. 1. Th. C. de div. rescript. I. 2., LL. 1. 2. Th. C. de postulando II. 10. innuit caussas civiles apud Pf. Vig. agi solere. V(ir) C(larissimus) appellatur Pf. Vig. in inscr. ap. Orell. n. 1088. et PRAELECT. VIGILVM ET ARMORVM memorantur ib. n. 2157. 3435. De honorario eius titulo supra pag. 178*. ad §. 4. diximus.

— §. 6.] Cf. annot. ad Not. Or. p. 180. not. f. — *Forma*

est aquae ductus, canalis aquarum: formarum meatus structilis, ex latericio opere fabricatus, non castellum, aquae conceptaculum, unde fistulis quas matrices vocabant educebatur, ut Gothofr. in Gloss. nomico h. v. voluit. Isidor. Orig. XIX. 10. i. f. „Fistulae, ait, aquarum sunt dictae quod aquas fundant et mittant . . . Formae earum pro magnitudine aquae et capacitate fiunt, per quas aquae per certos modulos dividantur. e quibus est uncia et quinaria, digitus quadratus, digitus rotundus et ceteri modi quinque“. Cf. Pallad. de R. R. IX. 11., Vitruv. VIII. 7, 49. sqq. Imprimis huc pertinet haec ex 'Curioso urb. Romae' Aquarum enumeratio, quae totidem litteris in simillimo libello quam Notitiae nostrae Dign. codices continent, legitur: „Aquae XVIII. Traiana, Annia, Attica, Marcia, Claudia, Herculea, Cerulea, Iulia, Augustea, Appia, Alsietina, Ciminia, Aurelia, Damnata, Virgo, Tepula, Severiana, Antoniniana, Alexandrina“. Non tot aquas enumerat notissimus locus „De aquarum ductibus Romam irrigantibus. Nunc nomina, quorum usibus aeternae urbis aquae formarum constructionibus advectae sunt, indicemus: *Claudia* inventa est et adducta a Claudio Caesare; *Martia* inventa est a Marco Agrippa; *Traiana* inventa et adducta est a Traiano Augusto; *Tepula* item inventa adductaque est a Marco Agrippa; *Iulia* inventa ab Aurelio perductaque est; *Alsietina* item inventa perductaque est a Claudio Caesare; *Alexandrina* inventa perductaque est ab Alexandro; *Virgo* inventa deductaque est ab Agrippa Caesare; *Drusia* inventa perductaque est a Drusio. Praeter haec repletur etiam indigenis nymphis, quas admiratus Virgilius est et in eas inter alias dixit 'Nymphae Laurentes, Nymphae genus amnibus unde est'“. Cf. librum meum de Not. Dign. Bonn. 1834. 8°. p. 23. et Prelleri *die Regionen der Stadt Rom*. p. 28. 37., Beckeri *Röm. Alterth.* I. p. 701. sqq. Leges huc pertinentes congegit Keuchenius in Frontino Amst. 1661. 8°. edito, p. 264. sqq. (cf. Graev. Thes. antiqq. Romm. IV. p. 1671. sqq., quo tomo Raphaelis quoque Fabretti Claudique Chiffletii de aquae ductibus commentationes continentur), neque

spernenda est commentatio mei quondam discipuli G. H. H. Iordans de publicis urbium R. et CP. aquae ductibus. Bonnae a. 1844. 8°. edita. Liberae rei p. temporibus censores aedilesque curam aquae ductuum urbis habuisse constat, usque dum propriam Octavianus A. Curam aquarum excogitaret (Suet. Oct. 37.), quae a consularibus viris, qui Consulares Aquarum vocabantur, administrata est. CONSULARIS AQVAVM SIVE AQVAVM ET MINVCIAE SIVE MINICIAE, item CVRATOR AQVAVM (ET MINVCIAE), CVRATOR AQVAE DVCENDAE, AQVAE CVRATOR in multis inscriptionibus, quae facile apud Gruterum Orelliumque colligi possunt, legitur. De Minucia sive Minicia disputant docti: in 'Curioso urb. Romae' (ed. Preller. p. 14.) legimus inter regionis nonae opera „Porticum Philippi, Minuciam veterem et frumentariam“; et similiter in ea descriptione regionum XIV urbis Romae, quam non recte 'Notitiam' recentiores appellant (cf. lib. lib. meum *Ueb. die Not. Dign.* p. 28. sq.). Porticum itaque eius nominis intellegi volunt Marinius et Orellius, itemque Urlichsius in Platneri aliorumque *Beschr. der Stadt Rom.* III. 3. p. 38., Beckerus *Handb. der röm. Alterth.* I. p. 261. atque Prellerus *die Regionen Roms* p. 168., et recte ut puto (cf. Vell. Pat. II. 8, 3.): nam cognationem administrationum annonariae et aquarum ex S. C. quoque supra recitatò cognovimus, et Appul. de Mundo p. 366. ed. Oudend. „alius (ait) ad Minutiam frumentatum venit“: ad porticum Minuciam plebeculae annona sive tesserae annonariae distribuebantur, ut a multis observatum me legere memini, ibique naturae indecenter favere solitos fuisse sanctissimos Quirites Cic. Phil. II. 34. testari videtur his verbis „apparet esse commotum: sudat, pallet. quid libet, modo ne nauseet, faciat quod in porticu Minutiae fecit“. Repurgia itaque formarum, ut aquarum ductus sordibus oppleti mundarentur, maxime Minuciae Curatoribus facienda fuisse videntur. cf. L. 1. Th. C. de aq. ductu XV. 2. Sed redeamus ad Comitem Formarum a Consulari Aquarum, ut hic §. coll. c. seq. n. 9. ostendit, diversum, quam diversitatem in eo cum Corsino p. XLVII. ponimus, ut Consulari aquae

distribuendae vel erogandae, Comiti ipsarum formarum servandarum reficiendarumque curam adscribamus. Primum, quod sciam, in inscr. ap. Fabrett. p. 677, 31. sermo est de **VC COMITE ORDINIS PRIMI ET FORMARVM ET...EXCOMITE ORDINIS PRIMI ET FORMARVM**, quam inscr. et Fabrettus et Corsinus p. 111. post Theodosii iun. tempora factam esse opinantur, unde eidem aetati Comitivae Formarum introductionem adscribunt. uterque Notitiam Dign. neglexit, cum affirmaret primam ipsius mentionem apud Cassiodorum occurrere, qui VII. 6. Formulam Comitivae Formarum Urbis hanc exhibet: „... Quamvis Romuleae fabricae collatae sibi vix possint praecipuae reperiri, ... tamen interesse arbitramur quod utilitas necessaria gratificat et quod pulchritudinis tantum caussa commendat. . . In Formis . . Romanis utrumque praecipuum est, ut fabrica sit mirabilis, et aquarum salubritas singularis. quod enim illuc flumina quasi constructis montibus perducuntur, naturales credas alveos soliditates saxorum, quando tantus impetus fluminis tot saeculis firmiter potuit sustineri. cavati montes plerumque subruunt, meatus torrentium dissipantur, et [l. set] opus illud veterum non destruitur, si industria suffragante servetur. Respiciamus certe aquarum copia quantum Romanis moenibus praestet ornatum: nam thermarum illa pulchritudo quid esset si dulcissima quaedam aequora non haberet? Currit aqua Virgo sub delectatione purissima, quae ideo sic appellata creditur, quod nullis sordibus polluat; nam cum aliae pluviarum nimietate terrena commixtione violentur, haec aerem perpetuo serenum purissime labens unda mentitur. Quis possit talia sermonibus idoneis explicare, Claudiam [cuius CASTELLARI passim inscr. memorantur] per tantam fastigii molem sic ad Aventini caput esse perductam, ut cum ibi ex alto lapsa ceciderit, cacumen illud excelsum quasi imam vallem irrigare videntur? Aegyptius Nilus exaestuat; sed quanto pulchrius est Claudiam Romanam per tot siccas montium summitates lavacris ac domibus liquores purissimos fistularum uberibus emisisse, et ita aequaliter fluere, ut nun-

quam se possit desiderata subducere? . . . Verum haec non superflua commemoratione narravimus, [sed] ut possis advertere qualis a Te diligentia perquiratur, cui pulchritudo tanta committitur. qua de re per Indictionem illam Comitivam Tibi Formarum . . credidimus . . . imprimis noxias arbores quae inferunt fabricarum ruinas, dum sunt quidam moenium importabiles arietes, censemur radicitus amputari, quia nulla laesio removetur, cuius origo non tollitur. si quid autem conficiente senio fuerit demolitum, pervigili celeritate reparetur, ne crescente defectu augeatur nobis caussa dispendii. Ductus aquae fortuna Tua est, dum incolumis eris si illa solidaveris; tantumque apud Nos proficis, quantum Te illi studuisse probaveris: agat ergo peritia fidesque Tua, ut et constructio fabricae illibata permaneat, et aquae distributio nulla se custodum venalitate subducatur. Cf. etiam Cassiodor. Var. VIII. 30. et L. 13. Th. C. de praetorib. VI. 4.

PAG. 16. §§. 1. 2.] *abiei* AD, *abie* B, *abiet* C; et *Alvei Tiberis* om. aa. In inscriptionibus quoque huius magistratus mentionem facientibus satis multis ALVEI pro *alvei* promiscue scriptum exstat; sed in iisdem CURATOR SIVE CONSULARIS, non *Comes* appellatur, et modo ponitur ALVEI TIBERIS, modo additur ET RIPARVM sive, ut h. l. scriptum est, RIPARVM ET ALVEI TIBERIS, modo ET CLOACARVM; vel etiam VRBIS SIVE SACRAE VRBIS adicitur. In Tiberim enim cloacae ducebantur, sive statim sive per Cloacam maximam. In Ligoriano marmore ap. Gudium p. 17. n. 6. est CURATOR VIARVM ET CLOACARVM VRB. ET RR. TIBER. ITER. CURATOR AEDIFIC. PVBLC. Legimus quoque eius modi Curatorem ALVEI ET RIPARVM NARIS (hod. *Nera*, med. aevo *Nigra*), Tiberi sese miscentis (Orell. n. 3210.). Sub Curatoris, sive ut post Constantinum nomen in usum venisse putem, Comitibus alvei Tiberis et Pf. U. administratione atque iuris dictione etiam nautas Tiberinos, de quibus Th. C. XIV. 23. Iust. C. XI. 26., fuisse apparet. De Octaviano Suetonius c. 30. „Ad coercendas inundationes alveum Tiberis laxavit ac repurgavit, completum olim ruderibus et aedificiorum

prolapsionibus coartatum^a et c. 37. „ . nova officia excogitavit, curam operum publicorum, viarum, aquarum, *alvei Tiberis*^a rell. Memorabilis est haec ap. Grut. 197, 3. inscr. c. VIVIVS. C. F. RVFVS | SEX. SOTIDIVS. SEX. F. STRABO | LIBVSCID | C. CALPETANVS. CESTATIVS. RVFVS | M. CLAVDIVS. M. F. MARCELLVS | L. VISELLIVS. C. F. VARRO | CVRATOR. RIPARVM. ET. ALVEI. TIBERIS | EX. S. C. TERMIN |. De Cloacis insignis locus est Strab. V. c. 3. p. 360. ed. Almelov. hic: „οὔτοι [Ρωμαῖοι] προῦνόησαν μάλιστα . . . στρώσεως ὁδῶν καὶ ὑδάτων εἰσαγωγῆς καὶ ὑπονόμων τῶν δυναμένων ἐκκλύζειν τὰ λύμματα τῆς πόλεως εἰς τὸν Τίβεριν. Ἔστρωσαν δὲ καὶ τὰς κατὰ τὴν χώραν ὁδοὺς προσθέντες ἔκκοπὰς τε λόφων, καὶ ἐγγώσεις κοιλάδων, ὥστε τὰς ἀρμαμάξας δέχεσθαι πορθμείων φορτία · οἱ δ' ὑπόνομοι συννόμῳ λίθῳ κατακᾶμφθέντες ὁδοὺς ἀμάξαις χόρτου πορευτὰς ἐνίας ἀπολελοίπασι. Τοσοῦτον δ' ἔσχι τὸ εἰσαγωγίμον ὕδωρ διὰ τῶν ὑδραγωγείων, ὥστε ποταμοὺς διὰ τῆς πόλεως καὶ τῶν ὑπονόμων ῥεῖν ἅπασαν δὲ οἰκίαν σχεδὸν δεξαμενὰς καὶ σίφωνας καὶ κρουνοὺς ἔχειν ἀφθόνους, ὧν πλείστην ἐπιμέλειαν ἐποίησατο Μάρκος Ἀγρίππας, πολλοῖς καὶ ἄλλοις ἀναθήμασι κοσμήσας τὴν πόλιν. Quasi formulam huius Comitivae exhibet Theoderici regis ep. apud Cassiodor. III. 30. ad Argolicum Pf. U. „ . Sublimitas Tua spectabilem virum Iohannem nos direxisse cognoscat propter splendidas Rom. civitatis cloacas, quae tantum visentibus conferunt stuporem, ut aliarum civitatum possint miracula superare: videas illic fluvios quasi montibus concavis clausos per ingentia [*posuerim* structilia] ligna decurrere; videas structis navibus per aquas rapidas non minima sollicitudine navigari, ne praecipitato torrenti marina possint naufragia sustinere. Hinc, Roma, singularis quanta in te sit, potest colligi magnitudo: quae enim urbium audeat tuis culminibus contendere, quando nec ima tua possunt similitudinem reperire? et ideo supra dicto Iohanni officii Nostri solatia Vos praebere censemus, quoniam ordinationes Nostras publicas volumus implere personas . . .“ Cf. sequentem epistolam et Athalarici R. ep. ad Parmenses ap.

eund. Cassiod. VIII. 29., ubi virò spectabili Genesio cloacarum urbis ora pandenda mandantur. Similiter iam Plin. H. N. XXXVI. 15. s. 24. „... praeterea Cloacas, operum omnium dictu maximum, suffossis montibus, atque . . . urbe pensili subterque navigata. A M. Agrippa in aedilitate post consulatum per meatus corrivati septem amnes cursuque praecipiti torrentium modo rapere atque auferre omnia coacti, insuper mole imbrum concitati vada ac latera quatunt: aliquando Tiberis retro infusi recipiunt fluctus pugnantque diversi aquarum impetus intus; et tamen obnixa firmitas resistit. Trahuntur moles internae tantae, non succumbentibus caussis operis; pulsant ruinae sponte praecipites aut impactae incendiis; quatitur solum terrae motibus; durant tamen a Tarquinio Prisco annis DCCC prope inexpugnabiles Amplitudinem cavis eam fecisse proditur, ut vehem feni large onustam transmitteret“. Cf. Rutil. Numat. I. γ. 97. sqq. Curatores Cloacarum urbis in Augustorum legibus saepius occurrere Cotsinus affirmat, non probat; neque probabilior est Panciroli sententia, Ulpianum L. 11. D. de minor. IV. 4. „urbicam procurationem“ posuisse, ut „curam riparum Tiberis vel similem“ indicaret. Cf. Burman. de vectig. p. R. cap. 12.

— γ. 3.] *Pontus* mss. bcc ex confusione *ō* cum *ō*. *Portus Hostiensis* in Notit. legi falso scripsit Burman. p. 120. — Litorum et itinerum custodiam Pf. P., non Pf. U. attribuunt Th. C. VII. 16. Iust. C. XII. 45., itemque horrea portuensia, Th. C. XIV. 23. et L. 9. Th. C. de suariis XIV. 4., ex cuius tamen fine discimus portuensium delicta Praefectum annonae et trium primorum patronorum delicta Pf. Urbis puniisse, ad quem L. un. quoque Th. C. de saccariis portus Romae (XIV. 22.) data est, ut per hos solos vel eos qui se huic corpori permiscere desiderant, ea quae a privatis advecta essent, ad portum urbis comportarentur. atque inter alia huic corpori Centenarium Portus qui paullo post recensetur, praefuisse crediderim. Neque lapides neque leges quantum video huius Comitum mentionem faciunt. Cf. supra ad Not. Or. p. 180. not. h. *Tabularius Por-*

tuensis s. Ostiensis, Tabularius Rat. Portuens. in inscr. memoratur, eumque sub dispositione Comitis Portus fuisse optatur Burman. l. c. Ex L. 3. Th. C. de calc. ector. XIV. 6. constat in usum Phari Portusque Ostiensis reparationem certum calcis modum destinatum fuisse, Fabrorumque Ostiensium corpus eius curam habuisse: collegium fabrorum ostiensium memoratur in lapide Ostiae eruto ap. Grut. 358, 1. „Huic eidem reparationi (verba sunt Gothofredi ad cit. L. 3.) etiam Apparitor a Pf. U. missus incumberebat, de quo Ambrosius ep. 62. ed. Paris. 1614., si modo de hoc portu intelligit: ‘Apparitor, inquit, Praefecturae qui propter operas portuenses offensam contraxerat, iam in portu navigat’. Et mox ‘Quodsi tardius venisset, nemo magis probasset, inexplicabile illud opus esse portus reformandi, quam iste’. De hoc tandem *νεωρίον*, navale urbis Romae ad urbis annonam destinato deque eius magnitudine triplicique in eo portu dixi iam ad Philostorg. lib. 12. cap. 34. Certi itaque de hoc Comite nihil mihi ad manus est, nisi ex Cassiod. VII. 9. „Formula Comitivae portus urbis Romae et de eius descriptione: Deliciosa magis quam laboriosa militia est in portu Romano Comitivae gerere dignitatem: illic enim copiosus navium prospectatur adventus; illic veligerum mare peregrinos populos cum diversarum provinciarum merce transmittit. . . . Duo quippe Tiberini alvei meatus ornatissimas civitates tanquam duo lumina suscepunt . . . Eximia ergo res Tibi committitur, si moderate peragatur: Tu copiam facis dum ingredientibus iuste tractaveris, avara manus portum claudit, et cum digitos attrahit, navium simul vela concludit; merito enim illa mercatores cuncti refugiant quae sibi dispendiosa esse cognoscunt . . . Unus quisque pro sollemnitate commonitus offerat voluntarium munus: xenia sunt enim ista, non debita. a paucis accipit qui nimium quaerit, et sibi ipse mittit vitae munera qui moderatur oblata. sit Tibi ergo cura praecipua non solum Te abstinere, verum etiam cohibere praesumentium manus . . . Quocirca per Indictionem illam Comitivae Portus Te honore decoramus. . . .”

Ut solet, hac quoque formula Cassiodorus tegit magis quam detegit quae ex ipso discere velimus. Paulo apertius loquitur Theodericus rex in epist. (ap. Cassiod. II. 12.) ad *Comitem siliquatariorum et Portus curam agentem*, ne sinat laridum ad externos transmitti, sed in usus ipsius Italiae ut reservetur caveat. Pancirolus (c. 9. cf. Eund. de mag. munic. c. 18. in Graevii Thes. III. p. 8.) *Limenarchas* huc traxit, tamquam Centenario Portus subditos, de quibus tamen non constat utrum re vera, ut vocabulum indicare videtur, *portuum praefecti*, qui locis maritimis praessent, unde traiectus est ad externas nationes, an alterius generis stationariive securitati publicae custodiendae fuerint, quod Paulus et Arcadius Charisius magis probant, ille quidem L. 4. D. de fugitivis XI. 4. (ex S. R. I. 6^a. §. 3.) „*Limenarchae et stationarii fugitivos deprehensos recte in custodiam retinent*“; hic autem lib. sing. de muneribus civilibus L. 18. §. 10. D. de munerib. L. 4. „*Hi quoque qui custodes aedium vel archeotae vel logographi vel tabularii vel xenoparochi, ut in quibusdam civitatibus, vel Limenarchae vel curatores ad exstruenda vel reficienda aedificia publica sive palatia sive navalla vel mansiones destinantur, si tamen pecuniam publicam in operis fabricam erogent, et qui faciendis vel reficiendis navibus, ubi usus exigit, praeponuntur, muneribus personalibus adstringuntur*“. Cf. etiam Diocl. et Max. L. 38. C. de liber. causa VII. 16. Henninius quoque (Notis ad Bergier. in Graev. Thes. X. p. 792.) „*Centenarius, ait, videtur fuisse Limenarcha praefectus stationariis Portuensibus, quem Vicarium Portus forte appellat Cassiodorus. videtur curasse ne cives et peregrini rixarentur, ne latrones securitatem subvectionis turbarent*“. Rectius certe cum Pancirollo *Limenarchas* sub Centenario fuisse statuas; sed *Irenarchas*, qui secundum eund. Charis. l. c. §. 7. „*disciplinae publicae et corrigendis moribus praeficiuntur*“ (cf. De Irenarchis: Th. C. XII. 14. Iust. C. X. 75.), cum limenarchis non confundi debent, ut Pancirolus fecit. Cf. quae ad Not. Or. c. 3. p. 180. not. h protulimus et F. A. Bieneri *Beitr. zur Gesch. des Inquis. Proc.*

Lips. 1827. 8°. p. 12. sq. Burmannus, cum l. c. affirmaret praecipuam Comitum Portus curam fuisse providere, ut negotiatores merces tuto in portus inferrent, nec iniuriae obnoxii essent, testes solos Pancirolum et Cassiodorum habuit; sed et vectigalium et portoriorum quae pro mercibus solvebantur, rationem ad eum spectasse, ex sua ipsius coniectura addidit. De *Centenario portus*, quem paenultimo loco Notitia inter magistratus Pf. U. subditos collocat, unicus is locus est: nam in incerto relinquitur, utrum Cassiodori (VII. 23.) Formula Vicarii Portus, quod cum alijs crediderim, ad hunc Centenarium spectet nec ne. habet autem ita: „Beneficia Nostra Gratiae Tuae specialiter damus, si Te agere commissa rationabiliter approbemus: nec enim irremuneratus iaces si et populos peregrinos prudenter excipias et nostrorum commercia moderata aequalitate componas: nam . . . prudentia . . . potius . . videtur accommoda, quando inter duos populos nascuntur semper certamina, nisi fuerit iustitia custodita. quapropter arte placandi sunt qui mores afferunt simillimos ventis, quorum nisi prius animi temperentur, in contemptum maximum nativa facilitate prosiliunt. Qua de re modestiae Tuae fama provocati curas illius portus per illam Indictionem Te habere censemus, ut omnia ad Tuum titulum pertinentia sic agas, quem ad modum ad meliora pervenias: in parvis enim discitur cui potiora praestentur“.

— γ. 4.] Cf. ad Not. Or. p. 180. not. i citt. ll., ubi ante omnes LL. 32. 41. C. de episc. I. 3., L. 8. Th. C. de donationib. VIII. 12. et LL. 32. 30. C. eod. VIII. 54. citari debebant, et de officio censuali ad L. 4. Th. C. de testam. addenda est L. 18. Iust. C. eod. VI. 23. et L. 13. Th. C. de praetorib. VI. 4. De LL. 2...5. D. de censib. L. 15., Th. C. tit. De censu sive adscriptione XIII. 10., De censitoribus, peraequatoribus et inspectoribus XIII. 11., Iust. C. De censibus, censitorib. etc. XI. 57 (58). videnda sunt Gothofredi paratitla. Ob CVRAM TABVLARII CENSVALIS FIDELITER ADMINIST. statua exornata est C. VALERIO ARABINO cuidam sec. inscr. ap. Orell. n. 155. Sed neque illi tituli Digestorum Co-

dicumque iuris neque haec inscriptio ad Magistrum Census, quem *virum perfectissimum* cit. L. 32. C. de episc., *virum clarissimum* citt. L. 3. C. de iure emph. IV. 66., L. 32. C. de donationibus, Symmachusque appellant, quique *sub disp. Pf. U.* fuit, pertinent; pertinent autem ad eum quae ad Pf. U. Romae a. 370. data L. 1. Th. C. de stud. liberalib. XIV. 9. praecipuntur: „Quicumque ad urbem discendi cupiditate veniunt, primitus ad Magistrum Census provincialium iudicum . . . eius modi litteras proferant, ut oppida hominum et natales et merita teneantur. . . . Tertio ut hospitia eorum sollicite Censualium norit Officium, quo ei rei impertiant curam, quam se adseruerint expetisse. Item immineant Censuales, ut singuli eorum tales se in conventibus praebeant quales esse debent qui turpem . . . famam et consociationes . . . aestiment fugiendas Praecelsa sinceritas Tua Officium Censuale commoneat, ut per singulos menses qui vel unde veniant quive sint . . . remittendi, Brevibus comprehendat . . .“ Item de habitu quo uti oporteret intra urbem (Th. C. XIV. 10.), curam habebant sub suo Magistro Censuales, proprio vestitu utentes quem explicat L. 1. §. 2. cit. tit. cf. Sidon. Apollin. ep. VIII. 6. („mixtus turbae Censualium paenulatorum“) Et L. 5. Th. C. de princ. ag. in reb. VI. 28. (= L. 2. Iust. C. eod. XII. 22.) ad Pf. U. praecipitur actus omnes, praeter citatoria, qui in senatu tractari consuerunt, Censualium sollicitudine celebrari; de quo officio Censualium Scribarumque etiam Capitolin. in Gordian. c. 12. ac Symmach. Ep. X. 60. Donationes Romae et CP. apud Magistrum Census insinuandae erant (citt. LL. de donatt.); per depositionem apud eundem novi emphyteutae recipi (L. 3. C. de iure emph. IV. 66.), orphanotrophis apud eundem confectis gestis res pupillorum tradi poterant (cit. L. 31. C. de episc.); ultimae iis voluntates aliaque eius modi documenta insinuari, ab iisdem servari ac publicari debebant (L. 41. C. eod. et citt. LL. Codd. de testam.); apud eosdem gesta de privilegiis domus Augustae (Th. C. X. 25.) conficiebantur. Constantius L. 13. Th. C. de praetorib. VI. 4. ad senatum scripserat „In potestate

Censualium denominatio non sit, sed ante decennium legitimo SCto praetores designati editionem praeturasque ipsas senatus arbitrio sortiantur . . .“; sed a. 393. imperatores Aureliano Pf. U. (L. 26. Th. C. eod.) edixerunt „Nominandorum praetorum sollicitudinem ill. magnificentia Tua ad Officium Censuale sciat esse revocandam“, propterea, ut Gothofredus explicat, quod census senatorii plenam cuiusque notitiam haberent. Sed absentium Censuales etiam munera exhibere soliti sunt, ut Symmach. ep. IV. 8., ad quae edenda iisdem Censualibus, teste eodem Symmacho X. 36., argentum conferebatur, et Arcadius Honoriusque L. 27. Th. C. eod. „cunctos quaestores et praetores, qui in agris degunt, susceptum et promissum munus pro notitia Officii Censualis, pro eorum dignitate, vel quod spontanea voluntate professi sunt, dare“ praeceperunt. Utrum ad Magistrum Census quae de scaenicis, de lenonibus, de expensis ludorum, de equis curulibus aliisque eius modi rebus constitutionibus ad Pff. U. datis praecipiuntur, necne spectaverint, neque affirmarim neque negarim. *Tribunus Voluptatum* hac Notitia nullus recensetur, ad qualem Carthaginiensem L. 13. Th. C. de scaenic. XV. 7. data est a. 413., qualemque Romanum agnoscit Cassiod. Var. VII. 10., ubi Formulam huius Tribuni legimus (cf. ibid. VI. 19.), Mediolanensem idem V. 25. Cf. de hoc Tribuno Voluptatum Iuret. ad Symmach. II. 46. — Inter recentiores de Censualibus cf. Gothofred. ad cit. L. 5. Th. C. de senatorib., Guthcr. de off. dom. III. 9., Sintenis in Notit. Dignn. quam Corpori iur. Germanice facto addidit, v. *Censualis*, Hollweg. *Process* I. p. 90. not. 60.

— γ. 5.] De Severo Alexandro in eius vita c. 33. refert Lampridius „Fecit Romae Curatores Urbis XIV, sed ex consularibus viris, quos audire negotia urbana cum Pf. U. iussit . . . Corpora omnium constituit Vinariorum, Lupinariorum, Caligariorum et omnino omnium artium; hisque ex sese defensores dedit et iussit quid ad quos iudices pertineret“. Et L. 2. Th. C. tributa in ipsis speciebus inferri XI. 2. ad Symmachum Pf. U. a. 365. emissa sancitur, ut vini species ipsa, non

adaerata, a provincialibus Romam comportetur, et ut per vini singulas qualitates detracta quarta pretiorum quae habetur in foro rerum venalium, eadem species a mercantibus comparatur. Nam gratuitum vinum Romae populo non praebebatur, ut Aurelianus olim teste Vopisco in eius vita c. 48. dare statuerat, sed a mercatoribus vinariariis (cf. Orell. n. 4249.) vendebatur statuto pretio. Itaque L. 3. Th. C. eod. ad Pf. U. a. 377. data praecipitur „Vinum quod sollennis expressio [=indictio, edictum] popularibus commodis ex provincialium collectione desiderat, illico suscipiatur advectum, ut erogationis pro tempore cura praestetur, ut ea vina populi usibus erogentur quae natura sua processum temporis ferre non possunt. quod peraeque in omni vino quod ex urbicaria regione infertur, observandum esse censemus“. Opponi potest his vinis populo erogandis „Vinum quod ad Cellarii [principis] usus ministrari solet“ quodque sub Pf. P. fuit. L. 6. Th. C. de annona et tribut. XI. 1., quacum cf. Gothofr. ad L. 3. Th. C. de off. iudic. omn. I. 10. (quae nunc est L. 4. eod. I. 22). Nomen *Rationalis Vinorum* alibi non legi, sed de Tribunatu et Tribunis Vinarii Fori loquitur Symmach. ep. X. 35., neque diversos magistratus fuisse Tribunos ac Rationales Vinorum tum ex utriusque munere ac loco, tum ex sequenti huius Notitiae versu, qui *Tribunum* Fori Suarii recenset, colligendum esse puto; idemque de Iudice cui Tituli Vinarii cura fuit, ut id. Symm. ep. X. 47. habet, affirmaverim; arcae vinariae, sive (secundum eund. VII. 95.) vinarii tituli debita (VII. 95.) atque reliqua arcae vinariae (IX. 121.) a Pf. U. exigebantur, sub cuius dispositione ille sive Rationalis sive Tribunus sive Iudex fuit. At Vicario U. R. a. 400. data est L. 26. Th. C. de susceptorib. XII. 6. (= L. 11. Th. C. cod. X. 70.), qua Vini Susceptoribus (*den Steuer-Wein-Erhebern*) securitates publicatas et gestis lectas imputandas esse praecipitur, ut suo, non debitorum periculo arcae vinariae nomen esset (cf. L. 27. pr. Th. C. eod.). nam Vicarii in examinandis dispungendisque urbani officii rationibus partes fuisse constat. Et L. 3. Th. C.

de calc. coctorib. XIV. 6. iubetur „ut calcis coctoribus vectoribusque per singulas vehes singuli solidi praebeantur, ex quibus tres partes inferant possessores, quarta ex eius vini pretio sumatur quod consuevit ex arca vinaria ministrari“. Cf. L. 1. Th. C. eod. Eadem arca, ut ex Symmacho Pf. U. X. 42. discimus, subministrabat etiam statutum quoddam pretium Collectariorum corpori, vendendis solidis obnoxio. (*Suidas* h. v. *Collectarius*, qui numos viliores et minutiores argento permutat; *mensarius*, *argentarius*“. Eadem idem v. *Ἀργυραμοιβός*.) cf. L. 1. §. 9. L. 2. D. de off. Pf. U. I. 12. Item ipsi Pf. U. scripta est L. 4. Th. C. de suariis . . . et susceptoribus vini XIV. 4. de epimetro susceptoribus a possessoribus et collatoribus ad sarcendum damnum s. detrimentum quod inter susceptionem et erogationem necessario eveniret, praestando, de quo haec imperatores: „Per singulas et [*l. cum Gothofredo* Praeter singulas] semisdecimas quibus suariorum dispendia sarcuntur, damnum quod inter susceptionem et erogationem necessario evenit [*Gothofr.* 'pour le déchet'; interpretii compendium *Amm. Marc.* XXVIII. 1, 18., interpretia *Nov. Valentiniani III.* tit. 35. §. 2., interpretium *Cassiod.* II. 26.], vini (h. e. XVII milium amphorarum) perceptione relevetur. Cui rei illud provisionis accedat, ut *Lucanus* possessor et *Brittius*, quos longae subvectionis damna quatiebant, possint speciem moderatam, h. e. septuagenarum librarum compensatione dissolvere. quod ibi debet inferre, ubi vina fuerat traditurus“. Egregie ad hunc locum illustrandum facit, quo *Gothofredus* usus est, edictum *Turci Aproniani* qui a. 363. et sq. Pf. U. (cf. L. 3. Th. C. eod.) fuit, apud *Gruter.* 647, 7. „ . quom suarios videremus damnis adfectos et eos etiam ordines qui suariam faciunt, providimus his levamen, ex titulo canonico vinario, ut XXV milia amphorū annua consequantur, sub ea divisione, ut duae partes suariis, tertia vero his ordinibus sufficiat, qui suariam recognoscunt“ *rell.* Tributi quoque nomine aliquando extra solitum morem vinum a provincialibus exactum esse, testimonio est *Cassiodori* ep. X. 22. Facit denique ad rem nostram titulus *Neapolitanus* qui

e Muratorio p. 521. n. 4. desumptus legitur ap. Orell. n. 4087. explicatu difficilis: L. VALERIUS THREPTVS | FECIT MAG. Q. Q. | COLL. FABR. TIGNVARI|ORVM OSTENSIVM. CVRAT | NEGOTIANTIVM FORI VINARI | Q. Q. COLLEG. GENI [Murat. propos. Cent. s. Gem.] FORI | VINARI | . . . PE . . . PARTIS | ET VALER . . . STAE.

— §. 6.] *forisuarii* (*foris uarii* C) mss., inde *fori Varii* Γaabcc. — De situ fori suarii in regione septima, Viae latae, ubi postea ecclesia S. Nicolai in Porcilibus, nunc S. Crucis Capucinorum veterum, condita est, cf. Preller. l. c. p. 149. — Ulp. L. 1. §. 11. D. de off. Pf. U. I. 12. „Cura carnis omnis etc. ut supra p. 175*. habetur. De Suariis Porcinariisve, quibus L. 19. Th. C. h. t. XIV. 4. Pecuarii iuncti sunt, eorumque corpore, quod, ut Symmachus X. 27. expressit, suillae carnis tenebat functio, eorumque privilegiis cf. Reines. Synt. inserr. p. 145. et imprimis paratitla Iac. Gothofredi ad Th. C. tit. XIV. 4. et XIV. 2. cf. Iust. C. XI. 16. 14., Novellam Valentiniani III. tit. 35. ed. Haen., item annotationem nostram ad superiorem §. 5. ac Rudorffii *Recht der Vormundschaft*. II. p. 129. sq. *Tribunus Fori Suarii* in legibus non occurrit, sed de Principalibus huius corporis, illi Tribuno procul dubio subiectis, tertii ordinis Comitum, non ex codicillis, sed ex privilegio latae legis recipientibus cit. L. 10. Th. C. sermo est, quacum cf. L. 9. eod. et cit. Nov. Valent. III., secundum quam Suarium, Boarium et Pecuarium corpus iunctum est, et „iamiam occiduum“ fuerat. Lapidem illud Tribuni nomen agnoscunt: Gruter. p. 282. n. 4. Orell. n. 23. „ . . . | FL VRSACIVS. V. F | TRIBVNVS. COHORTI|VM. VRBANARVM | X. XI. ET XII. ET FORI | SVARI. . . .“ Apud Orell. n. 4114. DECVRIALIS NEGOTIATOR FORI PECVARI legitur, cuius modi ii erant ex quibus eligebantur corporis patroni, de quibus constitutiones non uno loco loquuntur.

— §. 7.] De Consulari Aquarum supra dictum est ad p. 15*. §. 6. Ad Consulares Aquarum datae sunt Constantini L. 1. Th. C. de diversis off. VIII. 7. et L. 1. Th. C. de aquae ductu XV. 2. (= L. 1. Iust. C. eod. XI. 42.)

— §. 8.] *Magnorum* (vel *Maximorum*) Γ, ubi haec glossa

eadem manu atque reliqua scriptura scripta est; *marinorum* cc. — Huius mentionem facit titulus Romanus ap. Grut. 431, 4. „PL. LOLLIANO. V. C. Q. K. PRAET. VRB. | CVRAT. ALVEI. TIBERIS. ET. OPERVM | MAXIMORVM. ET. AQVARVM * CONS * | CÂMP. COMITI. INTRA. PAL. ET |“ Praeter hunc et Curatorem operum publicorum, de quo ad y. sq., memorantur in lapidibus etiam Curatores Aedium s. Aedium sacrarum, et iunctim in lapide Romano CVR. AED. SACR. OPER. LOC. PVBLIC. (Grut. 131, 3.). Maxima Opera Pancirolus (c. 14.) et ex eo Corsinus ad h. l. haec recensent: Circum Maximum, moenia urbis, Amphitheatrum castrense (quod Corsinus non nominat), Campos Viminalem et Martium. Item sine veterum librorum auctoritate addit Pancirolus „Erant et Opera Magna vocata quae forte huic Curatori commissa non erant, ut Forum Romanum magnum in VIII. regione, et Macellum magnum in II., Circus Flaminius . . . et similia in eadem regione . . .“ Quatenam inter cetera urbis Romae publica opera eo tempore quo haec Not. Dignn. confecta est, sub *Maximorum* nomine proprium Curatorem habuerint, equidem definire non ausim, cum praesertim recentiores quoque topographici scriptores hunc locum plane neglexerint. Quae in ‘Curioso urbis Romae regionum quattuordecim’ (ex. ed. Preller. Ien. 1846. 8°.) *Magna* sive *Maxima* appellata invenio opera, haec sunt: *Reg. II.* Macellum magnum; *reg. III.* Ludum magnum; *reg. VIII.* Forum Romanum magnum; *reg. XI.* Circum maximum. Sed longe abest quin iisdem his operibus Curatorem a Curatore Publicorum Operum diversum praefectum fuisse crediderim. Ne vero in re obscura praetermittam quod, ut illa explicetur, mihi met ipsi ad manus est, appono hunc locum ex anonymo Einsiedlensi, cuius libellus ante medium saeculum nonum conscriptum esse constat: „IN ARCV PROXIMO PONTI PETRI Imperatores cæsares DDD ANN gratianus valentinianus & theodosius pii felices semp augg. arcū ad concludendum opus omne porticuū maximarū æterni nominis sui pecunia ppria fieri ornatio (l. ornariq.) iusserunt“. Cf. Ulrichs. in Platneri etc. *Beschr. d. St. R.* III. 3.

p. 85., Beckeri *Handb. der röm. Alterth.* I. p. 649., Preller. l. c. p. 166.

— §. 9.] *publicanorum* mss. cc. — Hanc quoque curam instituit Augustus, cui uni quanta publica opera Roma debuerit vel si ex monumento Ancyrano solo nossemus, non sine admiratione memoraremus (Suet. Oct. 37. et Monum. Ancyran. in Sueton. Wolfii II. p. 373.). innumeris locis huius curae mentio fit, tam lapidibus (cf. Index ad Gruter. v. Curator operum publicor. et Orell. n. 60.) quam libris tum legum tum aliis. De operibus publicis: *Dig. L. 10., Th. C. XVI. 1., Iust. Cod. VIII. 12 (11)., Novella Maioriani tit. 4. de aedificiis publicis.* In Puteolano lapide ap. Orell. n. 3162. est CONS. ALBEI TIBERIS ET CLOACARVM CONSULARI OPERVM PVBLICVM (sic) CONS. AQVAVM etc.; in titulis Romanis ap. Gruter. p. 200. n. 5. et 6. memorantur CVRATORES OPERVM PVBLICORVM IVDICANDORVM, quos architectos fuisse, neque cum Curatore h. l. Notitia recensito convenire, contra Casaubon. ad Suet. l. c. crediderim; nec cum hoc convenerit is qui in lapide Praenestino CVRATIONVM. ET. PRAEF. FABR. TECTORVM. OPERVM. PVBL. nomine memoratur (Gruter. ed. II. p. 411. n. 1.), ubi Pighius CVR. SARTORVM TECTORVM OPERVM PVBL. habet: nam hunc curatorem collegio sive corpori tectorum praepositum fuisse opinor. Eius modi Curatores publici alicuius operis si pro sua diligentia et arte Comitivam primi ordinis meruissent, Honorius et Theodosius (L. un. Th. C. de comit. ord. primi VI. 20.) inter eos qui Consulares fuerint, si ipsi vellent, nominandos esse praecipiunt. Vide ad Not. Or. p. 181. sq. et cf. Symmach. ep. V. 76. X. 38. sq., ubi de Cyriade v. c. comite et mechanicae professore sive mechanico. Supra monuimus, in inscrr. Curationem aedium sacrarum, operum, locorum publicorum uni Curatori iniunctam memorari; neque haec Notitia aedes sacras a ceteris publicis operibus, sed sola maxima distinguit; aliter atque Ulp. lib. II. de off. procons. L. 7. §. 1. D. eo tit. I. 16. „Aedes sacra et opera publica circumire inspiciendi gratia an sarta tectaue sint vel an aliqua refectione indigeant,

et si qua coepta sunt, ut consummentur pro ut vires eius rei p. permittant, curare debet, curatoresque operum diligentes sollemniter praeponere, ministeria quoque militaria, si opus fuerit, ad curatores adiuvandos dare. Haec de operibus publicis provincialibus Ulpianus. Pancirolus alique ex eo Iustinianum Nov. XXV. c. 4. muros, pontes, vias, aquae ductus inter opera publica recensere scripserunt; perperam, nam Iustinianus Praetorem Lycaoniae ab ipso creatum (cf. Not. Or. p. 142. not. 124.) neque neglegere opera civitatum iubet, ne ea deminuerentur, neque aquarum formae, aut pontium transitus, aut murorum firmitas, aut viarum cura. (μηδὲ τῶν ἔργων τῶν πόλεων ἀμελεῖν, ὅπως ἂν μηδὲ κατὰ τοῦτο ἐλαττοῖντο, μηδὲ οἱ τῶν ὑδάτων ὅλκοι, κ. τ. λ.): opponuntur itaque h. l. opera civitatum aquae ductibus, pontibus, muris, viis. similiter Modestinus L. 6. D. de operib. publ. L. 10. „De operibus quae in muris vel portis vel rebus publicis fiunt“ rell. Neque rectius est quod Pancirolus annotavit, P. Victorem [vult immutatam eam regionum urbis R. descriptionem, quam hodie ‘Curiosum’ appellant] et Descriptionem urbis R. ante Notitiam Dignn. in codd. obviam huius modi plura [opera] nominare, ut thermas, basilicas, pontes *etc.* equidem illae descriptiones, sive ut verius loquar, illius descriptionis variae formae nominant bibliothecas, obeliscos, pontes, montes, campos, fora, basilicas, thermas, aquas, vias; sed nequaquam operum publicorum nomine haec omnia recensentur. De operibus itaque ei Curatori, de quo h. l. agitur, commissis veri nihil protulit Pancirolus. — Apud Cassiod. Var. II. 34. est epistola ad Pf. U., ut pecuniam „quae fuerat fabricis deputata Romanis . . . iterum Romanis moenibus applicetur“. Cf. quoque eund. II. 39.

— γ. 10.] Apud Orell. 3111. legitur in lapide Romano circa medium saec. IV. posito FL. MAGNVS IANVARIVS V. G. CVR. STATVARVM. Tota ad h. l. facit ex Cassiodor. Var. VIII. 13. fere poetica „Formula Comitivae Romanae. Si clausis domibus ac munitis insidiari solet nequissimum votum, quanto magis in Romana civitate videtur illici qui in plateis pretio-

sum reperit quod possit auferri? Nam quidam populus copiosissimus statuarum, greges etiam abundantissimi equorum tali sunt cautela servandi, quali et cura videntur affixi, ubi, si esset humanis rebus ulla consideratio, Romanam pulchritudinem non vigiliae, sed sola deberet reverentia custodire. Quid dicamus marmora metallis et arte pretiosa? quae si vacet eripere, rara manus est quae possit a talibus abstinere. ibi sunt exposita quae facere potuerunt divitiae generales et labor mundi. Quem inter ista deceat esse negligentem? quis in caussa tali patitur esse venalis, quando gravissimum damnum potest fieri in pulchritudine singulari? Quare per Indictionem illam Comitivae Romanae cum privilegiis et iustis commodis suis Tibi concedimus dignitatem, ut fideli studio magnoque nisu quaeras improbas manus, et insidiantes aut privatorum fortunis aut moenibus ad Tuum facias venire iudicium, et rei veritate discussa congruam subeant de legibus ultionem, quia iuste tales persequitur publicus dolor qui decorem Veterum foedant detruncatione membrorum, faciuntque illa in monumentis publicis quae debent pati. Officium Tuum et milites consuetos noctibus potius invigilare compelle, in die autem civitas se ipsa custodit: vigilans enim studio non indiget alieno: furta quidem persuadent, sed tunc praesumptus facile capitur, cum custos minime supervenire sentitur. Statuae nec in toto mutae sunt, quando a furibus percussae custodes videntur tinnitibus admonere. Proinde diligentiam Tuam devotione laudabili sentiamus, ut cui nunc laboriosos fasces iniungimus, securos honores postea conferamus. Ad statuas etiam pars paullo post sequentis, infra ad §. 13. transcribendae Formulae ad Praefectum Urbis de Architecto Publicorum pertinet, a verbis: „Videbit profecto“ usque ad v. „cum se metalla noverit non movere“. In provinciis Curatoribus rerum publicarum curam statuarum imaginumque iniunctam fuisse, ex Ulp. lib. sing. de off. Curatoris rei p., L. 5. pr. D. de oper. publ. L. 10., colligimus. Vide etiam Cassiodor. Var. II. 35.

— §. 11.] *horneorum* ABC. *Gallorum* velustum codicem

legere annotavit Pancirolus; *Galbianorum* voluit Labbacus. *Horrea Galbae* sive, ut in 'Curioso' et quae dicitur 'Notitia urb. R.' scribitur, *Galbes et Aniciana* in regione XIII., Aventini, prope emporium sita erant. (Preller *die Regionen* p. 22. sq. 102., Beckeri *Röm. Alterth.* p. 465.) De Galba Catal. imp. ed. Eccard. p. 30. „Hic domus suam deposuit et horrea Galbae instituit“, et Anicius, cuius nomen nomini Galbae postea additum est, celeberrimus ille fortasse fuit Anicius Sextus Petronius Probus, Boethii adavus, qui tam inscriptionibus quam libris historicorum poetarumque innumeris feri locis laudatur ac vituperatur, cf. Gothofr. Prosopogr. Th. C. v. *Probus*, Petri Bertii praef. ad Boethii consol. philos. libros, ed. L. B. 1671. 8º., et meam annot. ad Auson. Mosell. v. 409. sqq., quos versus, ut nuper demum vidi, iam ante me Aeg. Bucherius Belg. Rom., Leod. 1655. fol. p. 353. ad hunc Anicium Probum spectare animadverterat. In marmore Romano ap. Orell. n. 4092. mentio fit SODALICI HORR. GALBAN. et ara Romana ap. Gruter. 75, 1. et 2. (cf. Orell. n. 45. et tom. II. p. 371.) sacrata est GENIO CONSERVATORI ET FORTUNAE CONSERVATRICI HORREORVM GALBIANORVM. Pancirolus „Galbio“ ait „unus fuit ex ducibus Valentiniani contra Bonifacium Africae tyrannum missus, circa a. 429. (ut auctor est D. Prosper), a quo Galbiana horrea, quae forte ille annona impleverat, aut ad hunc usum rei p. tradiderat, sunt appellata. et ita puto legendum, ut est apud Victorem [*horrea Galbiana*]. Galbana vero a Galba principe vel alio ex ea familia derivantur, sed aliqua anterioribus temporibus eorum mentio fieret“. Galbionem istum (qui in aliis codd. *Gallio* scribitur, quod magis mihi placet), vel si per grammaticen aliasque rationes liceret, chronologia vetat ad h. l. trahere. Corsinus autem p. XLVII. et scripturam *Galbianorum* et *ἐνυμνον* „a Galbio [sic] Valentiniani duce circa a. Chr. 429.“ recipere non dubitavit. Quantam horreorum copiam Roma habuerit, ex 'Curiosi Notitiaeque' libellis comperimus, secundum quos fuerunt in regione I. horrea 16, in II. 27, in III. 18, in IV. 18, in V. 22, in VI. (sec. Notit.) 18, in

VII. 25, in VIII. 18, in IX. 25, in X. 48, in XI. 16, in XII. (sec. Curios.) 27 sive (sec. Notit.) 20, in XIII. 35, in XIV. 22., ut utrumque Breviarium iusto minorem omnium horreorum numerum exhibeat, Curiosi CCXC, Notitiae CCXCI. — De conditis in publicis horreis: *Th. C.* XI. 14., *Iust. C.* X. 26. Ne praefectianus . . . horreorum custodis fungatur officio *Th. C.* XII. 10. cf. *LL.* 5. 8. 24. *Th. C.* de susceptorib. XII. 6., L. 49. §. 2. *Th. C.* de decurionib. XII. 1., L. 1. *Th. C.* de erog. mil. ann. VII. 4. De horreis fiscalibus urb. R. et portus a privatis usurpatis, dirutis, restituendis reparandisque agit L. 12. *Th. C.* de oper. publ. XV. 1. quae a. 364. ad Pf. U. data est. Cf. etiam Gothofr. Glossar. nom. *Th. C.* v. *Condita* et Salmas. ad Spartiani Hadr. c. 11. ad v. *condita militaria*. Comitibus Horreorum mentio fit Leonis imp. L. un. C. de pistorib. XI. 15. et de Horreis „quibus illud atque illud vocabulum praefixit antiquitas“, nunc vetustate destructis eaque de causa Paulino cuidam Patricio concessis apud Cassiod. Var. III. 29. sermo est. Cf. ibid. IV. 24. 30. 42. VIII. 25.

— §. 12.] *pontus* mss. aabcc. — De hoc Centenario, cuius nomen numerum ab initio sibi subditorum portus custodum sive militum indicare videtur, ut facile cum Panciolo credimus, supra ad §. 3. verba fecimus.

— §. 13.] Huius Tribuni munus ita Pancirolus et ex eo Corsinus definiunt „cuius erat sollicitudo, ut aedes sacrae, basilicae, fora, balnea, circi, theatra, amphitheatra, viae, bibliothecae, campi, et omnia denique loca publica nullis sordibus vitiarentur, sed nitescerent . . . Hoc munus olim Aedilium curulium fuit“. Quod nemo mihi persuaserit: publici nitoris cura ad Curatores operum publicorum, maximorum, aedium sacrarum, viarum aliosque eius modi Curatores sub Pf. U. constitutos pertinebat. cf. L. 25. *Th. C.* de oper. publ. XV. 1.; neque umquam de eius modi scopario magistratu me legere memini. Putem hunc Tribunum nullum alium nisi Architectum urbis Romae fuisse, ut Cassiod. Var. III. 29. de horreis vetustate destructis, ea minus nitentia esse dixit. Si alia

argumenta deessent, mallem de Praeposito Calcis Pf. U. subdito, cuius Formulam Cassiodorus Var. VII. 17., quacum cf. Th. C. XIV. 6., exhibuit, quam de aliquo curatore curatorum aliorum munera et labores impediante atque inutili, ut illum quem sibi Pancirolus excogitavit, scoparium fuisse dici deberet, hunc Notitiae versum accipere. Probe quidem scio aliam huius Tribuni definitionem a Valesio prolatam esse, ut h. l. Amm. Marc. XVI. 6, 2. explicaret: „ . eum insectabatur Dorus quidam ex-medico scutariorum, quem Nitentium Rerum Centurionem sub Magnentio Romae provectum rettulimus accusasse Adelphium U. Pf. ut altiora coeptantem“. Eum nit. rer. centurionem dictum putant Valesius et post hunc alii recentiores scriptores, ut Wagnerus, Ammiani editor, et Forcellinius v. *Centurio*, „qui signorum ac statuarum ex aere ac marmore in urbe curam gerebat, noctuque cum militibus observabat, ne quis ea confringeret ac mutilaret. Pro Centurione postea Tribunus rer. nit. factus est tandemque pro Tribuno Comes huic officio praefectus, ut praeter Magnonem [„C. R. N. Comes rerum nitentium“] docet Cassiod. VII. 13., quae est formula Comitivae rerum nitentium urbis Romae“. Immo, haec eadem Cassiodori Formula ad Curatorem Statuarum, ut supra docuimus, pertinet; itaque eadem non simul ad alium quoque quasi magistratum, qualem hunc Tribunum fuisse apparet, pertinere potest. Iudicet itaque lector, an non meliore ratione ad hunc Tribunum Formulam Cassiodorianam (VII. 15.) ad Pf. U. de Architecto Publicorum sive, ut alii habent, de Architecto faciundo, traxerimus hanc: „Romanae fabricae duces convenit peritum habere custodem, ut illa mirabilis silva moenium diligentia subveniente servetur et moderna facies operis affabris [affabri voluit Garet., fabricis affabris Forner.] dispositionibus construatur. Hoc enim studio largitas Nostra concedit, ut et facta Veterum exclusis defectibus innovemus, et nova vetustatis gloria vestiamus. Proinde illum ill. magnitudo Tua Romanis artibus ab illa Indictione datum Architectum esse cognoscat. Et quia iustis

commodis studia constat artium nutrienda, ad eum volumus pertinere quicquid decessores eius constat rationabiliter consecutos. Videbit profecto meliora quam legit, pulchriora quam cogitare poterit, statuas illas auctorum suorum scilicet adhuc signa retinentes, ut quamdiu laudabilium personarum opinio superesset, tamdiu et similitudinem vivae substantiae imago corporis custodiret; conspiciet expressas in aere venas, nisu quosdam musculos tumentes, nervos quasi gradu tensos, et sic hominem fustum in diversas similitudines, ut credas potius esse generatum. Illas primum Tusci in Italia invenisse referuntur, quas amplexa posteritas paene parem populum urbi dedit quam natura procreavit. Mirabitur formis equinis signa etiam inesse fervoris: crispatis enim naribus ac rotundis constrictis membris, auribus remulsis credet forsitan cursus appetere, cum se metalla noverit non movere. Quid dicamus columnarum iuncam proceritatem, moles illas sublimissimas fabricarum quasi quibusdam erectis hastilibus contineri et substantiae qualitate concavis canalibus excavatas, ut magis ipsas aestimes fuisse transfusas? ceris iudices factum quod metallis durissimis videas expolitum; marmorum iuncturas venas dicas esse genitales, ubi, dum falluntur oculi, laus probatur crevisse miraculis. Ferunt prisci saeculi narratores fabricarum septem tantum terris attributa miracula: Ephesi Dianae templum, regis Mausoli . . . monumentum . . ., Rhodi . . . Colossus . . ., Iovis Olympici simulacrum . . ., Cyri . . . domus quam Memnon . . . fabricavit, Babyloniae muri quos Semiramis . . . construxit, Pyramides in Aegypto. . . . Sed quis illa ulterius praecipua putabit, cum in una urbe tot stupenda conspexerit? Nunc autem potest esse veridicum si universa Roma dicatur esse miraculum. Quapropter talia virum peritissimum inspicere decet, ne inter illa nimis ingeniosa Priscorum ipse videatur esse metallicus et intellegere non possit quae in illis artifex antiquitatis, ut sentirentur effecit. et ideo det operam libris antiquorum, instructionibus vacet, ne quid ab illis sciat minus, in quorum locum cognoscitur sub-

rogatus“. Nobis itaque hic Tribunus rerum nitentium sive Cassiodorianus Architectus publicorum (diversus ab eo, ad quem epist. II. 39. de reparatione balneorum data est) erit *ein Galerien-Inspector, Aufseher der öffentlichen Kunstschatze Roms.*

— γ. 14.] *Illustriss. Γcc, est ita* addunt *deff.* — De hoc Officio vide supra cit. tit. Cod. de apparitorib. Pf. U. XII. 53 (54). ex L. 16. Th. C. de divers. officiis et apparitoribus VIII. 7. et L. 22. Th. C. de pistoribus XIV. 3. cf. ad Not. Or. pag. 183. nott. r...a.

— γ. 20.] *Primus scrinius Γb, Munerarius a¹¹,¹⁶.* — *Pri-* *miscrinios* urbani officii memorat Symmach. X. 47.

— γ. 22.] *Curator Γbcc.*

— γγ. 23...25.] *Regerendarius. | Auditores. | Excepto-* *res Γbcc.*

— γ. 26.] De Censualibus cf. supra p. 192*. sqq. ad γ. 4. annotata.

— γ. 27.] *Nomenclatores Γbcc.*

— γ. 29.] Praefectus urbis Romae Evectiones annuales non habet, sed ipse emittit. cf. supra ad Not. Or. p. 183. not. β.

Finem huius de Pf. U. commentarii faciant Corippi de laudibus Iustini min. lib. IV. γγ. 2...7. qui pro apocephalaeosi superiorum paginarum 172*. sqq. esse possunt:

. Praefectus . . . Urbis,
Consultor legum, libertatisque tuendae
Dispositor, iusti vindex, corrector iniqui,
Censuram gravitate regens, multoque rigore
Terribilis, mitique magis pietate tremendus.

Post hoc cap. IV. ante sequens V. caput nostrum sequitur in Γbcc. *De Vicario urbis Romae* locus, idem qui infra (cf. cap. XVIII. nostrae ed.) in iisdem illis exemplaribus iterum exhibetur.

CAPUT V.

Ad PAGG. 17°. sqq.] DE MAGISTRIS MILITUM (SIVE ARMORUM).

Originem magisteriae militaris Vegetius (de R. M. II. 9.) „ . . . in quorum — *Legatorum imperatoris* — locum nunc illustres viros constat Magistros Militum constitutos, a quibus non tantum binae legiones, sed etiam plures numeri gubernantur . . .“ et disertius Zosimus II. 33. (cf. ad Not. Or. p. 121. in fine notae 1.) IV. 27. enarrant; et inter recentiores rectius quam Pancirolus, quamvis ab eodem non nullis locis in devia seducti, de iisdem disputaverunt Bulengerus de imp. Rom. III. 12., Stewechius ad Veget. l. l., Gothofredus paratitl. ad Th. C. de re milit. VII. 1., Not. Dignn. Th. C. et passim, Henr. Vales. ad Ammian. XVI. 7. §. 2. et XIV. 1. 10., Pitiscus lexic. antiqq. Romm. v. *Mag. mil.*, Hollwegius *Process* I. p. 92. sqq. Praecipue ad hanc dignitatem e iuris codicibus hi loci spectant: De officio Magistri Militum *Th. C. I. 7. Iust. C. I. 29.*, De officio militarium iudicum *Th. C. I. 21 (olim. 18). Iust. C. I. 46.*, De re militari *Th. C. VII. 1. Iust. C. XII. 36.*, De Consulibus, . . Magistris Militum et Patriciis *Th. C. VI. 6. cf. Iust. C. XII. 3.*, De Pf. P. s. U. et Magistris Militum *Th. C. VI. 7. Iust. C. XII. 4.*, De privilegiis apparitorum magisteriae potestatis *Th. C. VIII. 3. Iust. C. XII. 55.*, Novella Theodosii II. tit. VII, c. 4. ed. Haen. et passim multae constitutiones, imprimis quae ad ipsos Magistros Militum emissae sunt. Si quis, qui fiat ut in Cassiodori Variis huius Magisteriae Formula nulla legatur, quaerat, ex eodem ipso scriptore (Hist. trip. X. 24.) responsum habere potest, ubi ex Sozomeni Hist. eccl. VIII. 25. Alaricum Gotthorum ducem ab Honorio Magistri Militum dignitatem accepisse refert: post Italiam Gotthis subactam a Gotthorum regibus eius modi Magistri non creabantur. Populorum Germanorum reges suum officium esse olim credebant exercitui ipsos praeire atque imperare. cf. Ennod. panegy. c. 7. 8.

Ut post Constantinum M. (nam ante hunc Magistros de

quibus h. l. disputamus, longe diversos et ab iis qui antiquis temporibus a dictatoribus dicebantur et ab iis qui sub principibus Constantino anterioribus memorantur, nullos exstitisse Valesius l. c. probavit) in Oriente (cf. Not. Or. c. IV. V.), ita post divisum imperium Rom. in Occidente quoque duo Magistri Militum praesentales s. in praesenti, i. e. in comitatu principis fuerunt, Equitum unus, alter Peditum. huic illum in omnibus legibus, excepta L. 5. Th. C. de numerar. VIII. 1. („ad Mag. Peditum et Equitum“, non „ad Magistros E. et P.“) praemitti Gothofredus paratitlo cit., sed idem recte ad L. 4. Th. C. de honorar. codic. VI. 22. observavit Magistrum Peditum in hac Not. Occ. ante Magistrum Equit. collocatum esse. Item Magistro Peditum hoc capite V. non nisi pedestres milites, capite XL. autem Classes quoque ac Laeti et Gentiles subiciuntur, aliter atque Not. Or. c. IV. V., ubi, quod Pancirolus iam vidit, utrumque Magistrum Militum Praesentalem tam Vexillationes quam Legiones Auxiliaque sub dispositione habere, i. e. utrumque utriusque militiae, Equitum et Peditum simul Magistrum fuisse refertur: Classes autem in Not. Or. non nisi sub Ducibus memorantur, ac Laetos Gentilesque nullos per Orientem habebant Romani. In iis quoque haec Occidentalis ab Orientis Notitia non nihil differt, quod de Magistro Militum per Gallias non proprio, sed quasi obiter in eo capite, quo de distributione Numerorum per provincias occidentales, agitur, cum singula Notitiae Or. capita (VI...VIII.) de Magistris Militum per Orientem, per Thracias et per Illyricum exstent, et contra eius modi capita, ut sunt VII. et XL. Not. Occ., in Not. Or. omnino nulla legantur. Unus tantum praeter duos Praesentales in Occidentis partibus ille per Gallias Magister Equitum (sed idem etiam Peditum), per ceteras provincias Comites Rei Militaris fuerunt. nam neque de honorariis codicillis, per quos extra ordinem Comites rei militaris interdum evehebantur (cf. cit. L. 4. Th. C. de honor. codic., L. 1. de Comitib. rei mil. Th. C. VI. 14. Iust. C. XII. 12., L. 38. Iust. C. de appell. VII. 62.), ex quo more mihi explicandae videntur in-

scriptiones L. 9. Th. C. ad L. Iul. de adult. IX. 7. a. 393. datae „GILDONI COMITI ET MAGISTRO VTRIVSQUE MILITIAE PER AFRICAM“ et L. 5. C. de bonis quae lib. VI. 61. a. 471. datae „NEPOTIANO MAGISTRO MILITVM DALMATIAE“, neque de novo Magistro Militum *per Armeniam, Pontum Polemoniacum et Gentes*, quem Comite Armeniae penitus sublato Iustinianus L. 5. C. de off. M. M. I. 29. creavit, hoc loco verba mihi facienda sunt. Huic per Gallias Magistro Equitum, qui cap. VII. §. II. B. illustris Comes et Mag. appellatur, Peditum Numeros XLVIII, Equitum Vexillationes XII attribuit caput VII., sed ex illis Numeris duodecim tantum sive tredecim (cf. not. ** [C. +1. 11...48.] post tab. synopt. capp. V. et VII. §. I. p. 221*. sq.) sunt qui non reperiuntur inter Numeros Magistro Peditum Praesentali subditos, atque ex Vexillationibus unius tantum sive duarum (cf. ibid. not. ** ad tab. synopt. cap. VI. et VII. §. II.) sub solo Mag. Eqq. Gall., non etiam sub Mag. Eqq. Praesentali mentio fit: neque vero cum Pancirolo (capp. XX. XXVIII.), quamvis eum recentiores secuti sunt, de Magistro Equitum per Gallias dixerim „praeter unam Vexillationem et decem Numeros, quos *proprios habebat*, ceteros milites sibi a Praesentalibus missos *mutuabatur*“, sive „copiae militum non solum ex equitibus, sed et ex pluribus peditibus constabant, quorum *paucos ipse ex se habebat*, plurimos vero a Magistris . . . Praesentalibus accipiebat“: Constantii Iulianique ad Pf. P. a. 359. data L. 1. Th. C. de offic. M. M. I. 7. praecipit „quotiens aliqua necessitas depoposcerit transferri de loco milites ad alium locum, communicato tractatu cum Magistro equitum ac peditum id fieri oportet, ut ad ea loca quae publica utilitas depoposcerit, transferantur“, et certe non crediderim Anastasium „primum milites de locis, in quibus consistunt, ad alia loca *sine speciali nostrae serenitatis auctoritate* non transferri“ (L. 4. C. de off. M. M. I. 29.) praecepisse. parique modo ipse imperator novo Armeniaco Magistro militum (L. 5. C. eod.) subdit „Numeros etiam de praesentalibus et orientalibus et aliis agminibus segregatos“. Cf. infra ad p. 60*. y. 5. Panciroli affirmatio, nulla Magistri Eqq.

p. Gall. insignia in Not. Dignn. exstare „ob occupatam hoc tempore a Barbaris eam provinciam“, non solum caussis a Schoepflino (Alsat. illust. I. p. 307.) „tum quod ante a. 407. Notitia haec condita esse videatur, tum quod Britannias adhuc cum Duce Comiteque et eorum Officiis recenseat Notitia, quam provinciam tamen ante Gallias iam deseruerant Romani circa saeculi V. initium“ refutatur, sed ipsa rationem non habet: nam ex Panciroliana explicatione efficere deberemus, nullam omnino Magistri Eqq. Galliarum, neque Militum neque Officii eiusdem mentionem in Not. Dignn. faciendam fuisse, ut e. gr. regionum Germanicarum in sinistra Danubii ripa sitarum nulla mentio in eo libro fit.

Quo primum tempore praeter duos Praesentales Galliarum quoque Magister Militum sive Armorum a principibus nominari coeperit, neque apud veteres expressum neque a recentioribus explicatum legi. Ammianus quidem (XVI. 10, 21.) ad a. 356. refert, in locum Marcelli, Magistri Armorum s. Militum per Gallias (cf. ibid. 4, 8. et 7, 3.), Severum ab imperatore missum esse, cui postea Iovinus successit (XXVI. 5, 2.), eodemque tempore praeter Praesentales Arbetionem et Silvanum, post cuius mortem in eius locum Barbatio promotus est, Ursicinum per Orientem militiam rexisse; quattuor itaque simul Magistros Militum fuisse idem scriptor docet, eundemque confirmat Cassiodorus (Hist. trip. VI. 1.) his verbis: „Cum . . . Iulianus apud imperatorem de Ducum negligentia quaereretur, alter mittitur Magister Armorum, eius alacritati conveniens, cuius ministerio cum barbaris est fiducialiter congressus. . .“ Itaque Constantini filii Magistrorum numerum iam auxerant ante Theodosium M., quem plures quam quinque creasse queritur Zosimus IV. 27. Cf. Reitemeier. ad h. l.

Variis ad significandos hos Magistros, quorum dignitas Culmen militare L. un. Th. C. de consulib. VI. 6. vocatur, appellationibus utuntur scriptores, e. gr. apud Ammianum maximam partem *Magistri Armorum*, sed et *Magistri rei ca-*

strensis, Magistri Equitum, Peditum, Pedestris militiae rectores vocantur, in legibus nomen *Mag. Eqq. s. Peditum, equestris s. pedestris s. utriusque militiae, Magisteriae potestates* frequentius est; ita tituli quoque ap. Orell. 1133. sq. *UNUS MAGISTRO EQVITVM PEDITVMQVE, alter MAGISTRO VTRIVSQVE MILITIAE* Stilichoni positi habent. Graeci nomina στρατηγῶν, στρατηλάτων, στρατοπεδάρχων, στρατηγῶν τοῦ ἵππου (ἱππάρχων) et τῶν πεζῶν, τῶν δύο στρατηγιῶν s. ἑκατέρας δυνάμεως vel ἑκατέρων δυνάμεων, et Praesentalium quidem τῶν ἀμφὶ βασιλέα, στρατηγῶν τοῦ Θεοῦ πραισέντου, πραισενταλίων adhibent. Iisdemque, ut maximam partem iam Gothofredus exposuit, titulos *Magnificentia, Sublimitas, Excellentia, illustris s. sublimis Magnificentia Tua, illustris s. insignis s. magnifica Auctoritas, sublimis Magnitudo, vir excelsus, vir eminentissimus* tribuunt imperatores, nam (verba sunt Gothofredi) inter altissimarum dignitatum viros numerabantur, Praefectisque Praetorio et Urbis aequabantur, pompae adeo his tribuitur, eodemque iure quo Pf. P. ad propria vel optata properantes evectione cursus publici uti lavacrorumve praestationes efflagitare (*Th. C. VII. 11. Iust. C. I. 47.*) poterant, variisque immunitatibus fruebantur.

De iuris dictione horum Magistrorum Zosimus II. 33. statim postquam creari coepissent, in eos a Praefectis Praetorio ius τοῦ ταῖσιν στρατιώταις καὶ τιμωρεῖσθαι τοὺς ἁμαρτάνοντας translatum esse expressit: in rebus militaribus parem atque Pf. P. in civilibus potestatem exercebant, itemque ab eorum pronuntiationibus non nisi ad imperatorem provocari poterat. De concursu militaris huius atque civilis iuris dictionis Constantius ad Pf. P. a. 355. emissa L. 2. *Th. C. de iurisd. II. 1.* definitum esse ait, „provinciarum rectores in civilibus caussis litigia terminare, etsi militantes exceperint iurgia sive moverint [i. e. sive actor sit miles sive reus]... ad provinciarum rectores transferantur iurgia civilium quaestionum. In criminalibus etiam caussis si miles poposcerit reum [i. e. accusator extiterit], provinciae rector inquiret; si

militaris aliquid admisisse firmetur [i. e. accusetur], is cognoscat cui militaris rei cura mandata est [i. e. Comites Ducesque de militibus sub eorum dispositione constitutis; de ceteris Mag. Mil. cf. L. 2. C. de off. mil. iud. I. 46., L. 38. C. de appell. VII. 62., L. 18. C. de re mil. XII. 36.]⁶. sed „semper de ordinario iudice illustris est cognitio praefecturae“ praetorianae. L. 2. Th. C. de off. M. M. I. 7. Honorius autem Theodosiusque a. 413. „magisteriae potestati inter militares viros, vel privatum actorem et reum militare, etiam civilium quaestionum audiendi facultatem“ concesserunt, ut L. 6. C. de iurisd. omn. iudic. III. 13. habet; itaque ab eo inde tempore regula stetit, actorem rei forum sequi debere. Vide etiam Nov. Theod. II. tit. VII. c. 4. et cf. Hollweg. *Proc.* I. p. 93. sqq. In causis Apparitorum Magisteriae potestatis in provinciis detentorum, si a rectore provinciae appellaretur, cum Pf. P. Magistrum Militum cognoscere iubent Th. et Val. L. 33. C. de appell. VII. 62. Comitum Ducumque rei militaris coercendorum ius penes Magistros Militum fuit, Ducum autem limitancorum non nisi proprio quodam iure: nam ex communi iure eosdem sub Mag. Officiorum fuisse constat. L. 2. Th. C. de off. M. M. I. 7., L. 4. C. de off. Mag. Off. I. 31., LL. 3. 4. C. de off. civ. iud. I. 45., L. 8. C. de div. off. XII. 60., Nov. Theod. II. tit. 24. ed. Haenel.

Ad PAGG. 17*...22*.] Quas hic exhibemus ad hoc caput pertinentes imagines sex ex cod. A depictas, eas in unam contractas repraesentarunt Graeviani Thesauri editores, omisorum nominum loco numeros exhibentes. sed omnino nullius momenti sunt recentiores hae picturae, quae cum picturis in mss. codicibus servatis nullam fere similitudinem retinent. Numerus scutorum in Graev. Thes. est CXXVII pro veris CXXIII: nam quattuor *δειγματα* depicta non exstant in mss. cf. ad p. 18*. not. d et ad p. 19*. d.

PAG. 17*. a] Ioviniani AD (Ceteras ad inscriptiones scutorum p. 17*...22*. pertinentes scripturas cod. D a nostris discrepantes non accurate adnotavi; omnino mihi desunt inscriptiones ex cod. B) E, Ioviniana ni sen C, Io-

uian etc. Ex cap. VII. §. I. n. 1. apparet Iouiani Seniores legendum esse.

— b] *Herouliani senen* C. Item *Herculiani Seniores* legendum est.

— c] *Diüidenses* A.

— d] *Tongratiani* A, *Tongricani* dec.

— e] *Pañonicianj* A, *Pannonitia* E.

— f] *Morsiciaci* A, *Moesi. ciaci* C, *Moesiatiaci* E.

— g] *Armigeri Senior.* A, sen. dec.

— i] *Sciaüanj* A, *Ociuani* C, *Otiuanj* E.

— k] *Thebei* ACE et edd.

— l] *Cymbriani* C, *Cambriani* E.

— m] *Armigeri iunior* A, iun. dec.

— o] Ab hoc nomine in C nova pagina incipit, 90a. *Brachati* dec.

— p] *Petülates* A.

— q (pone q)] *Cella senior:* A, *Celle* E.

— r] *Hercüli Senior:* A, *Herculi* E, *Seniores* omiserunt etiam Edec.

— t] *Maliaci* C.

— u] *Asiarij Senior* A, *Ascarii Seni* C, *Seniores* omiserunt DEdec.

— v] *Ascarij Iunior* A, *Ascarii Iuni* C, *Iuniores om.* E.

— w] *Touij Senior* A, *Ionii* C, *Louii;* om. *Seniores* E.

PAG. 18*. b] *Sagittarij Nerui* ACE.

— c] *Senio Leones* A, *Leones sen.* C.

— d] *Leones Iunio.* A. — Post hos capite V. sequuntur *Exculcatores Seniores*, *Sagittarii Tungri*, *Exculcatores Iuniores*, quorum *δείγματα* depicta non exstant. In Graeviano Thes. tres orbes vacui relictii sunt.

— h] *foelices Senior* A.

— i] *Foelices Iuniores* A.

— k] *Gratianenses Senio.* A, *Grānenses Seni* C, *Gratianēses* se E.

— l] *Inuiati* A, *Inuict.* e¹...

— n] *Iouij Iuniores* A.

— p] *Bataui* h. l. omnes; pag. 17*. s *Seniores*, pag. 19*. p *Iuniores* sunt. scuta tria diversa.

— r] *Ampsinarij* A.

— s] *Gratianenses* A, *Gr̃anenses Iuñ* C, *Gratianeñ Iu.* C, *Gratianens. iun.* e^{1...4}.

— u] *Rheti* A, *Reti* CC.

PAG. 19*. b] *Sagittarij Venato.* A. Hic incipit pag. 90b. in codice C.

— d] *Sauini* C. — *Brachiatorum Iuniorum* scutum non depictum est. cf. Tab. synopt. capp. V. et VII. In Graev. Thes. huic quoque scuto orbis vacuus relictus est.

— e] *Atecotti senior*: A, *Atecotti señ.* CC. Sunt *Honoriani Atecotti Seniores*.

— f] *Marcomannij sen*: A, *Marcomāni señ* C, *Marcomāni sen* C.

— g] *Marcomanij Iunio*: A, *Marcomanni Iuñ* C, *Marcomāni Ju* C.

— h] *Atecotti Iunior.* A, *Atecotti Iuñ.* C, *Attecotti Ju.* C.

— i] *Brisquaniij senio*: A, *Brisigauī Señ.* C, *Brisigauī se.* C, *Brisigauī se* D.

— k.] *Brisquanj Iunio*: A, *Brisigauī Iuñ* C, *Brisigauī ju* C.

— l] *Mauri senior*: A, *Mauri seneñ* C, *Mauri se.* C.

— m] *Mauri Iunio*: A, *Mauri Ju.* C.

— n] *Celtæ Iunior*: A, *Celle Iuñ* C, *Celle Ju.* C.

— o] *Brittaniciani* A, *Britaniciani* C, *Britanitiani* C.

— p] *Bataui Iunior*: A, *Bataui Iun.* C, *Bataui Ju.* C.

— r] *Foelices Valentinia* A, *Felices Valentinianen* C, *Felices Valent.* e^{1...4}.

— s] *Marciaci* A, *Matiaci* CDde^{1...4}. Sunt *Mattiaci Iuniores Gallicani*.

— t] *Salij Galicani* A.

— u] *Sagitarīi Neruii* C, *Sagittarij nēr* C. Ita h. l. omnes iterum *Sagittariī Neruii* habent, sed hi sunt *Gallicani* (cf. pag.

26*. num. 54.) diversi ab iis qui pagg. 18* b, et 24*. versu 18. memorantur. utriusque Auxilii scuta quoque diversa sunt.

PAG. 20*. a) Jouij Junior: A, Iouii Iuñ. C, Louii ju. C.

— b) Siguntienses C, Saguncienses D, Saguncierses e^{1...4}.

— c) Galluvictores C.

— d) Honoriani | Junio: A, Honoriani Iuñ. C, Honoriani Ju. C.

— e) Honorianij senior: A, Honorian Señ. C, Honoriani se. C, Hnoriani senio e^{1...4}.

— f) Foelices Juniores A, Felices Iuñ. C, Felices Ju. C.

— g) Attecotti Iu C, Atecotti señ C.

— i) Hoñani gallicani C, Honoriani Gallic. e^{1...4}.

— k) Maüricoantes A, Mauritoantes señ C, Mauricoantes se. C. Pancirolus voluit Mauritonenses. In de^{1...4}. vocabulum Seniores omittitur.

— l) Menapi Senior. (sic) A, Mauritoantes Iuñ. C, Mauricoantes iu. C. Iuniores om. de^{1...4}.

— m) Menapi Senio: A, Menapes Señ. C, Menapi seniores C, pag. 91^a.

— o) Ppugnatores C. Hi sunt Seniores. δεῖγμα Iuniorum in sequenti pictura est.

— q) Seniores om. AC, Septimani Señ. C.

— s) Pacacianenses ACde^{1...4}.

— t) Matrarij A, Maciarii C, Matiarri D? de^{1...4}.

— u) Mauri Citrati A, Mauricetuati C, Mauricitraci C.

PAG. 21*. a) Vndecimanij A, Vndetiniiani C.

— b) Italictani omiserunt Ade^{1...4}. Scundani habent e^{1...4}. Sedāni Italitiāi C.

— c) Germanitiani C.

— d) Terciani C.

— e) Tercia herculea C, Tertia Herculia Cde^{1...4}.

— f) Δεῖγματος inscr. om. A, Lanciarri gall A, Lancearij Cde^{1...4}. Gallicani omiserunt de^{1...4}.

— g) Ppugnatores C. Cf. pag. 20* o. Hic de Iunioribus sermo est.

- *h*] *Britanici* A, *Brittannici* E.
 - *i*] I. e. *Iuniores*. cf. pag. 20*. *q*.
 - *k*] *Presidiantes* (nisi *Presichantes* scriptum est) AE, *Presichantes* exhibent de^{1...4}.
 - *l*] *Vsarienses* E.
 - *m*] *Cortoriacēses* AE.
 - *o*] I. e. *Honoriani Felices*.
 - *p*] *Tertia Iulia Alpia* E.
 - *q*] *Pacis* om. A, *pacē* habet E.
 - *r*] 2^a *fla virtutē* E, II. de^{1...4}.
 - *s*] 3^a *flauia salutē* A, 3^a *salutis* E, III. de^{1...4}.
 - *t*] *Constantinia* E. Pancirolus „Legendum est *Constantiaca* vel *Constantiani*, a *Constante* instituti“.
 - *u*] *Constantinianij* A, *Constantiniana* E.
- PAG. 22*. *a*] (In E huius paginae picturae desunt.) *Augustini* r^{1,4}.

- *b*] *Fontenses* A.
- *d*] 2^a *Julia Alpina* A.
- *g*] *Taurimenses* A.
- *k*] *Antian̄ses* A.
- *m*] *Abimcateni* A.
- *n*] *Seniores* om. A, *Defensores Senio* E.
- *o*] *Mauriosisiniaci* A, *Mauriosismati* E.
- *p*] *Mettis* de^{1...4}.
- *r*] *Constanciaci* E.
- *s*] *Corniacenses* (sive *Cormacenses*) AE, et *Corniacenses* dant de^{1...4}.
- *u*] *Romanēses* A.

Quo facilius esset usus huius copiarum enumerationis, et ut singuli Numeri sub quonam Magistro vel Comite steterint, inveniri statim posset, sequentem utriusque capitis, V. et VII., tabulam adiecimus synopticam, quae ad scutorum quoque inscriptiones explendas adhiberi potest: nam eae nomina in seq. tabula sine discrimine inter singulas litteras expressa non habent; quae autem inclinatis s. cursivis litteris expressa sunt, a nominibus capitis V. diversa sunt.

CAPVT V.		CAPVT VII. §. I.
Pag. lllt.	§. I. C. a.	
	LEGIONES PALATINAE DVODECIM.	
17 ^a a	1 Ioviani Seniores	A. 1. Intra Italiam.
" b	2 Herculiani Seniores	" 2. "
" c	3 Divitenses Seniores	" 3. "
" d	4 Tongrecani Seniores	" 4. "
" e	5 Pannoniciani Seniores	" 5. "
" f	6 Moesiaci Seniores	" 6. "
" g	7 Armigeri Propugnatores Seniores	F. 2. Intra Africam.
" h	8 Lanciarii Sabarienses	C. 20. Intra Gallias.
" i	9 Octavani	A. 26. Intra Italiam.
" k	10 Thebaei	" 27. "
" l	11 Cimbriani	F. 5. Intra Africam.
" m	12 Armigeri Propugnatores Iuniores	" 3. "
	§. I. C. b	
	AVXILIA PALATINA SEXAGINTA QVINQVE	
17 ^a n	1 Cornuti Seniores	A. 7. Intra Italiam.
" o	2 Brachiatii Seniores	" 8. "
" p	3 Petulantes Seniores	" 9. "
" q	4 Celtae Seniores	" 10. "
" r	5 Heruli Seniores	" 11. "
" s	6 Batavi Seniores [cf. n. 28. 49.]	" 12. "
" t	7 Mattiaci Iuniores	C. †1. 1. Intra Gallias.
" u	8 Ascarii Seniores	D. 1. Intra Hispanias.
" v	9 Ascarii Iuniores	" 2. "
" y	10 Iovii Seniores	A. 14. Intra Italiam.
18 ^a a	11 Cornuti Iuniores	" 16. "
" b	12 Sagittarii Nervii	D. 3. Intra Hispanias.
" c	13 Leones Seniores	C. †1. 2. Intra Gallias.
" d	14 Leones Iuniores	A. 17. Intra Italiam.
0 0	15 Exculcatores Seniores	" 18. "
0 0	16 Sagittarii Tungri	B. 1. Intra Illyricum.
0 0	17 Exculcatores Iuniores [cf. 50.]	D. 4. Intra Hispanias.
18 ^a e	18 Tubantes	" 5. "

Pag. llll.	CAPVT V. §. I. C. b.	CAPVT VII. §. I.
18* f	19 Salii [cf. 53.]	C. †1. 4. Intra Gallias: Salii Seniores.
" g	20 Grati	A. 19. Intra Italiam.
" h	21 Felices Seniores	D. 6. Intra Hispanias.
" i	22 Felices Iuniores	A. 21. Intra Italiam.
" k	23 Gratianenses Seniores	C. 5. Intra Gallias: Gratianenses.
" l	24 Invicti Seniores	D. 7. Intra Hispanias.
" m	25 Augustei	(desunt cap. VII.)
" n	26 Iovii Iuniores	B. 2. Intra Illyricum.
" o	27 Victores Iuniores	D. 8. Intra Hispanias.
" p	28 Batavi Iuniores [cf. n. 6. 49.]	C. †1. 10. Intra Gallias.
" q	29 Bructeri	" 6. "
" r	30 Ampsivarii	" 7. "
" s	31 Gratianenses Iuniores	A. 35. Intra Italiam.
" t	32 Valentinianenses Iuniores	Valentinianenses memorat c. VII. (§. I. B. 22. et) C. †1. 8.
" u	33 Ranti	B. 4. Intra Illyricum.
19* a	34 Sequani	" 3. "
" b	35 Sagittarii Venatores	" 5. "
19* c	36 Latini	" 6. "
" d	37 Sabini	A. 20. Intra Italiam.
0 0	38 Brachiati Iuniores	C. †1. 3. Intra Gallias.
19* e	39 Honoriani Atecotti Seniores	" 12. "
" f	40 Honoriani Marcomanni Seniores	{ Marcomanni: c. VII. §. I. A. 36. Intra Italiam.
" g	41 Honoriani Marcomanni Iuniores	
" h	42 Honoriani Atecotti Iuniores	A. 22. Intra Italiam: Atecotti Honoriani Iuniores.
" i	43 Brisigavi Seniores	D. 10. Intra Hispanias.
" k	44 Brisigavi Iuniores	A. 23. Intra Italiam.
" l	45 Honoriani Mauri Seniores	B. 11. Intra Illyricum: Mauri Honoriani Seniores.
" m	46 Honoriani Mauri Iuniores	A. 24. Intra Italiam: Mauri Honoriani Iuniores.
" n	47 Celtae Iuniores	F. 1. Intra Africam.
" o	48 Invicti Iuniores Britannici-	D. 9. Intra Hispanias: In-

Pag. liti.	CAPVT V. §. I. C. b. ani	CAPVT VII. §. I. victi Iuniores Britones.
19* p	49 Batavi (<i>Iuniores</i>) [cf. n. 28. 6.]	C. †1. 9. Intra Gallias: Batavi.
" q	50 Exculcatores Iuniores Bri- tanniciani	? G. 1. Intra Britannias: Victores Iuniores Bri- tanniciani.
" r	51 Felices Valentinianenses	B. 7. Intra Illyricum: Valentinianenses Felices.
" s	52 Mattiaci Iuniores Gallicani	C. †1. 15. Intra Gallias.
" t	53 Salii Gallicani [cf. 19.]	D. 11. Intra Hispanias: Salii Iuniores Gallicani.
" u	54 Sagittarii Nervii Gallicani	C. †1. 13. Intra Gallias.
20* a	55 Iovii Iuniores Gallicani	" 14. "
" b	56 Seguntenses	B. 9. Intra Illyricum.
" c	57 Galli Victores	A. 25. Intra Italiam.
" d	58 Honoriani Victores Iuniores	B. 8. Intra Illyricum: Honoriani Victores.
" e	59 Honoriani Ascarii Seniores	C. †1. 17. Intra Gallias: Ascarii Honoriani Seniores. (desunt cap. VII.)
" f	60 Felices Iuniores Gallicani	C. †1. 16. Intra Gallias: Atecotti Iuniores Gallicani.
" g	61 Atecotti Iuniores	B. 10. Intra Illyricum.
" h	62 Tungri	" 13. "
" i	63 Honoriani Gallicani	E. 1. Intra Tingitaniam.
" k	64 Mauri Tonantes Seniores	" 2. "
" l	65 Mauri Tonantes Iuniores	
CAPVT V. §. I. C. c. LEGIONES COMITATENSES TRI- GINTA DVAE		
20* m	1 Menapii Seniores	C. †1. 21. Intra Gallias.
" n	2 Fortenses [Seniores? cf. 32.]	D. 12. Intra Hispanias.
" o	3 Propugnatores Seniores	" 13. "
" p	4 Armigeri Defensores Seniores	C. †1. 18. Intra Gallias.
" q	5 Septimani Seniores	D. 14. Intra Hispanias.
" r	6 Regii	A. 30. Intra Italiam.
" s	7 Pacatianenses	B. 16. Intra Illyricum.
" t	8 Vesontes	D. 15. Intra Hispanias.
" u	9 Mattiarii Iuniores	A. 28. Intra Italiam.

Pag. ltt.	CAPVT V. §. I. C. c.	CAPVT VII. §. I.
20* v	10 Mauri Cetrati	B. 17. Intra Illyricum.
21* a	11 Undecimani	D. 16. Intra Hispanias.
" b	12 Secundani Italici	F. 4. Intra Africam.
" c	13 Germanici Iuniores	A. 31. Intra Italiam: Germanici.
" d	14 Tertiani s. Tertia Italica. Tertiani	B. 14. Intra Illyricum.
" e	15 Tertia Herculea	" 15. "
" f	16 Lanciarii Gallicani Honoriani	C. †1. 19. Intra Gallias: Lanciarii Honoriani Gallicani.
" g	17 Propugnatores Iuniores	B. 18. Intra Illyricum.
" h	18 Legio Secunda Britannica s. Secundaui. Britannici.	C. †1. 22. Intra Gallias: Secundani Britones.
" i	19 Septimani Iuniores	A. 29. Intra Italiam.
" k	20 Praesidiantes	C. †1. 24. Intra Gallias: Praesidienses.
" l	21 Ursarienses	" †1. 23. "
" m	22 Cortoriacenses	" 26. "
" n	23 Geminiacenses	" 25. "
" o	24 Honoriani Felices Gallicani	" 27. "
" p	25 Tertia Iulia Alpina	A. 33. Intra Italiam: Tertia Iulia.
" q	26 Prima Flavia Pacis	F. 6. Intra Africam: Primani.
" r	27 Secunda Flavia Virtutis	" 7. Intra Africam: Secundani.
" s	28 Tertia Flavia Salutis	" 8. Intra Africam: Tertiani.
" t	29 Flaviae Victricis Constantinae i. e. Constantici †	(desunt cap. VII.)
" u	30 Secundae Flaviae Constantinae. Constantiniani	F. 9. Intra Africam: Constantiniani. (idem E.3.)
22* a	31 Tertio-Augustani	F. 11. Intra Africam:
" b	32 Fortenses [Iuniores? cf. 2.]	" 12. "
CAPVT V. §. I. C. d. PSEUDOCOMITATENSES DECEM ET OCTO		
22* c	1 Legio Prima Alpina. Alpini	A. 32. Intra Italiam: Prima Iulia.

Pag.litt.	CAPVT V. §. I. C. d	CAPVT VII. §. I.
22 ^a d	2 Legio Secunda Iulia Alpina	21. Intra Illyricum : Secunda Iulia.
" e	3 Lanciarii Lauriacenses	B. 19. Intra Illyricum.
" f	4 Lanciarii Comaginenses	" 20. "
" g	5 Taurunenses	(desunt cap. VII.)
" h	6 Antianenses	(desunt cap. VII.)
" i	7 Pontinnenses	A. 37. Intra Italiam : Pontennenses.
" k	8 Prima Flavia Gallicana Con- stantia	C. †1. 28. Intra Gallias : Prima Flavia Gallicana.
" l	9 Martenses	C. †1. 29. Intra Gallias :
" m	10 Abrincateni	" " 30. "
" n	11 Defensores Seniores	" " 31. "
" o	12 Mauri Osismiaci	" " 32. "
" p	13 Prima Flavia Metis	" " 33. " : Prima Flavia.
" q	14 Superventores Iuniores	" " 34. Intra Gallias.
" r	15 Constantiaci	F. 10. Intra Africam.
" s	16 Corniacenses. Cornacenses	C. †1. 40. Intra Gallias : Cornacenses.
" t	17 Septimani [cf. supra C. c. 29. 5.]	" " 41. Intra Gallias : Septimani Iuniores (iidem ? E. 4.)
" u	18 Romanenses	C. †1. 44. Intra Gallias.

*) Sequentes VI Numeri ex iis quos caput V. habet, capite VII. omittuntur:

- §. I. C. b. 25. Augustei.
 " " 40. aut 41. nam Marco-
 manni semel tantum
 occurrunt cap. VII.
 " " 60. Felices Iuniores Gal-
 licani.
 " c. 29. Flaviae Victricis Con-
 stantinae i. e. Con-
 stantici.
 " d. 5. Taurunenses.
 " d. 6. Antianenses.

De Auxilio Palatino n. 50. non con-
 stat mihi utrum idem sit cum Vi-
 ctoribus Iunioribus Britannicianis,
 quos e regione illi apposui, nec ne.

**) Qui capite VII. enu-
 merantur Numeri capite V.
 non nominati hi sunt vi-
 ginti tres:

- A. 13. Mattiaci Seniores.
 " 15. Victores Seniores.
 " 34. Placidi Valentinia-
 nici Felices.
 B. 12. Mattiarii.
 " 22. (aut C. †1. 8.) Va-
 lentinianenses.
 " 23. Catarienses.
 C. †1. 11. Britones.
 " " 35. Balistarii.
 " " 36. Defensores Iu-
 niores.
 " " 37. Garronenses.
 " " 38. Andereniciani.

C.	†1.	39.	Acincenses.
"	"	41.	(sive E. 4.) Septimani Iuniores. cf. cap. V. §. I. C. d. 17.
"	"	42.	Cursarienses Iuniores.
"	"	43.	Musmagenses.
"	"	45.	Insidiatores.
"	"	46.	Truncensimani.
"	"	47.	Abulci.
"	"	48.	Exploratores.
D.	8.		Victores Iuniores. [cf. c. V. §. 1. C. b. 50.]
E.	3.		(sive F. 9.) Constantiniani.
G.	2.		Primani Iuniores.
"	3.		Secundani Iuniores.
(n	1.		<i>Utrum</i> Victores Iuniores Britannici iidem fuerint atque Exculcatores Iuniores Britannici cap. V. §. I. C. b. 50. memorati, dubitari potest.

- PAG. 23*. γ. 1.] v. f. *Magistri* Γ. — *illustriss. cc.*
 — γ. 2.] *praesentialis* Baae^{2,3}, in *praesenti* Γbcc. —
 — γ. 3.] *comites* repetit E? — *limitum* Γaaff, sed *limitum* habent ceteri mss. et bcc^{dec}; infra γ. 10. omnes *limitum*. cf. supra cap. I. num. 20., ubi *Comites rei militaris* iidem appellantur. — *infra* *scripte* E, *infrascriptorum* dec, VI. addit b.
 — γ. 5.] *Affricae* E, *Aphricae* b.
 — γ. 6.] *Tingitanae* Γbcc.
 — γ. 8.] *Brittanniarum* constanter B, *Britaniarum* be^{1,2}.
 — γ. 9.] *Litoris* recte omnes praeter Γaabce^{2,3,4}, qui *Litoris* habent, ut ipse per negligentiam h. l. et supra cap. I. num. 20. f. dedi. — *Britanias* b.
 — γ. 10.] *infrascriptorum* om. bcc. *infrascripti* X. Γ, *infrascriptarum* e^{3,4}, X. E.
 — γ. 11.] *Mauritaniae*. | *Caesariensis*. aa, *Caesari*: A.
 — γ. 12.] *Tripolitanae* Γbcc.

— §. 16.] *Reliae* A C E d e' . . . ff, *Reciae* B D, *Rhetiae* Γ a a b c c e' . . . —

— inter §§. 16. et 17.] *Sequanici Armorici* addunt c c, ac si *Sequanici* et *Armorici* simul idem ducatus fuisset, quod falsum esse capp. XXXV. XXXVI. docent; ceterum apertum est ex rubrica *decem* Duces, non *undecim* sub Mag. Peditum praesentati fuisse. Duces denique *Sequanici Armorici* Tractus sine omni dubio sub Magistro Equitum *Galliarum* fuerunt.

— §. 19.] *Brittanniarum* B, *Britaniarum* b. — *Germaniae primae Britanniarum* in unum versum inepte contraxerunt a a, ne plures quam X Duces efficerent; nam cf. ad §. 11.

— §. 20.] *Mogonciacensis* B D d e' . . . , *Mogonciacenses* C, *Maguntiacensis* Γ a a, *Moguntiacensis* b, *Magontiacensis* c c.

— §. 21.] XII. A C D E a a b c c. De picturis δειγματων atque ubi collocatae fuerint hae atque sequentes Legiones Auxiliae cf. Tab. synopt. c. V. et VII.

— §. 22.] *Loviani* E, *Ioviniani* b. — *senores* f. — De *Iovianis* *Herculianisque* coniunctim nominari solitis cf. ad Not. Or. c. IV. pagg. 189. sq. nott. 29...32. *Iovianos Seniores* habet etiam inscr. ap. Labus. Monum. epigraph. Christ. p. 37. Adde quoque ad nott. 29. sqq. citt. quos Eckhelius VIII. p. 9. contulit, Claudian. de bello Gild. §. 418., Sozomen. H. E. VI. 6., Spanhem. de usu et pr. num. II. p. 494., Bandurium p. 13. not. 4. Gregorius quoque *Turonensis* non uno loco horum militum mentionem fecit.

— §. 24.] De *Divitensibus* dixi ad Not. Or. c. IV. p. 190. not. 33., c. VII. pagg. 218. sqq. not. 24., c. XXXIX. p. 494. not. 4., ubi (p. 219. cit.) legionem *divitem* me non invenisse fassus sum; sed haec negligentiae meae culpa fuit; ad manus mihi erat Maffei Mus. Veron., ubi p. 256, 6. est MILEX LEGIONIS SECUNDE DIVITENSIVM ITALICE SIGNIFER, eandemque inscr. etiam Kellerm. latercula duo Caelim. p. 71. num. 280. exhibet, atque poteram vel ex indice ad Gruterum didicisse, legionem secundam Italicam *divitis* cognomen habuisse: LEG. II. ITAL.

DIVIT. (DIVIB Kellerm. l. c. num. 279.) iterumque LEG. II. ITALICE. DIVIT. Gruter. 542. 8., Orell. 3391.; Orellius *Divitensium* resolvendum esse putat siglam DIVIT., Index Grut. *Divitis*.

— γ. 25.] *Tongraecani* ABD, *Tongricani* Edicff, *Tongereclani* Γcc, *Tongereclani* b. *Tungricani* (*Tungritani* al.) ap. Amm. Marc. cf. ad Not. Or. c. VII. pagg. 218. sq. not. 24. Apud Tacitum, Plinium ac Ptolemaeum nomen per u scribitur. A *Tungrorum* populo sive civitate ampla et copiosa Germaniae Secundae, hodieque *Tongern* s. *Tungern*, in Belgii provincia Limburgensi sita, dictos esse apparet.

— γ. 26.] *Pannonitiani* ΕΓαacc. Cf. ad Not. Or. c. VII. p. 222. not. 32., ubi de *Iunioribus* agitur.

— γ. 27.] *Morsiaci* AΕ, *Mesiaci* (sec. Cramer. *Moesiciaci*) Ε, *Moesiciani* D, *Morsiciani* dff, *Moesisiaci* ε'. Cf. cit. not. 32.

γ. 28.] *propugnatorum* Ε. — *iuniores* Γ. — In Not. Or. non memorantur. Gravis armaturae obsidionales milites hos fuisse crediderim. cf. ad Not. Or. c. IV. p. 188. not. 18. et Frontin. Strategem. I. 4, 10. II. 5, 26. et 13, 5. III. 2, 1. et 6, 1. et 4. et 9, 8.

PAG: 24*. γ. 1.] *Larciarii* ABCD, *Lantiarii* Ε, *Lancearii* Γ, editi. Cf. ad Not. Or. c. IV. p. 189. not. 28. — *Sabariē* A, *Sabatienses* b, *Sebarienses* ε'. Panciroliana annotatio haec est „A *Sabara* Arabiae Felicis regione delecti“. Ex Arabia felici nullas unquam Romani legiones habuerunt. A *Sabaria* Pannoniae Superioris, Martini Turonensis patria, nomen habent. Ptol. II. 15 (13). Σαοβαρία; Plin. H. N. III. 24. sect. 27. i. f. „Colonia divi Claudii *Sabaria*“; Amm. Marc. XX. 5, 16. „apud *Sabariam*“; *Savaria* in inscrr. ap. Kellermann. latercula etc., Gruter. 245, 9. 389, 1. 478, 6., Orell. 500. 1789. et multis in Moguntiae vicinis vicis repertis, cf. Lehnii *Gesamm. Schriften* tom. I. II. numm. 19. 135. 139. 141. 143.; *Sabaria* It. Ant. p. 233. 261. sq., ubi vide Wesseling., *Sabarie* Tab. Peut. IV. C. Nummus quoque Claudii (COL. SABAR. CLAUDIANA AVGVSTA) ibi cusus est: Goltz. Thes. p. 421., Harduin. Opp. sel.

p. 146. Oppidi hodiernum nomen est *Stein am Anger*, Hungarice *Szombathely* sec. Mannert. III. p. 628., Hassel. *Erdbeschr. des oesterr. Kaiserth.* p. 516., Georgii II. p. 249. (Mangini ad Ptol. I. c. error est, Graecii [Graetz] nomen olim Sabariam fuisse) Cf. Muchar. *Das röm. Norikum* I. p. 167. sq. Schönwiseri liber *Antiqq. et Histor. Sabariens.* mihi non ad manus est.

— γ. 2.] *Ociauani* ACD, *Ociauanii* B, *Ociani* E, *Octauiani* b. — Pancir. „Ab Octava Legione derivantur“, ut *Primani*, *Secundani*, *Undecimani* et c.

— γ. 3.] *Thebei* mss. dff, *Thebaei* Γaabcce. — Pancir. *Thebaeorum legiones omnes a Thebaide collectae*. Cf. ad Not. Or. c. VI. p. 212. not. 29.

— γ. 4.] *Cymbriani* Γaabc. — Pancir. „A Cimbris Germaniae populis qui Cimbricam Chersonesum incolebant, dicti“. Veri similis est, hos quoque Cimbrianos a Cimbrianis Moesiae Secundae nomen habere: nam hoc quoque loco Moesiacos aliaque populorum inferioris Danubii ripas accolentium nomina legimus. Cf. ad Not. Or. c. XXXVII. pag. 466. nott. 32. 33.

— γ. 5.] Cf. annot. ad p. 23*. γ. 28.

— γ. 6.] LXV. CDΓa⁴, XLV. per errorem a^{7,11,12}, *sexaginta* E, LXIII. b, qui nec plures enumerat; LXV. cc, qui LIX tantum Auxilia recensent. *sexaginta quinque* habent totidemque Auxilia nominant ABdceff. De picturis quatenam desint, et quatenus sequens enumeratio cum cap. VII. concinat, cf. tab. synopt. utriusque capitis.

— γ. 7.] De Cornutis ad Not. Or. c. V. p. 201. sq. not. 28. dictum est. Inter hos Cornutos Seniores et Brachiatos Seniores in Γbcc collocantur *Cornuti iuniores*. quod falsum esse et ordo scutorum depictorum et quod infra γ. 17. iidem Cornuti iuniores secundum picturarum ordinem et mss. codicum scripturam collocandi sunt, ostendit.

— γ. 8.] *Brachati* Edeff, *Brascati* (sic) Γ, *Brascati* bcc, *Braccati* aa. De Brachiatis (nam ceterae scripturae erroneae sunt) ad Not. Or. c. IV. pag. 193. sq. nott. 41. sq. dixi-

mus. Apud Amm. quoque Marc. XV. 5, 30. XXI. 12, 43. Brachiati cum Cornutis iunguntur, idemque „fluxioris fidei et ubertate mercedis ad momentum omne versabiles“ eos fuisse affirmat, et posteriore loco refert „Cornuti etiam et Brachiati usu proeliorum firmati, eos [Alamannos] iam gestu terrentes, barritum civere vel maximum, qui clamor ipse fervorum certaminum a tenui susurro exoriens paullatimque adulescens ritu extollitur fluctuum cautibus illisorum“. Vel ex hac descriptione Gallicos milites, non Illyricianos, agnosci posse iam ab aliis monitum est.

— §. 9.] Petulantes (quorum auxiliarium militum nomen unde venerit, in aprico est, cf. ad Not. Or. c. VIII. p. 227. not. 11.) Celtis iungunt Amm. Marc. XX. 4, 2. et 20. XXI. 3, 2. XXII. 12, 6. XXXI. 10, 4. et Iuliani imp. epist. ad Athen. p. 282. ed. Spanh. „ . τοὺς Πειτουλάντας καὶ Κελτούς· ὀνομάζεται δὲ οὕτω τὰ τάγματα. „ Gallos eos itidem fuisse apertum est.

— §. 10.] Cf. praeced. not. De quattuor Celtarum cohortibus sub Magnentio contra Constantium Mursam oppugnantibus vid. Zosim. II. 50. et cf. Iuliani imp. orat. I. p. 34. sqq., ubi militem *Κελτὸν, στρατιώτην ἐκ Γαλατίας* numquam hostibus terga vertisse refert. De Celtis apud Arrianum quoque in *Tacticis* (p. 75. 84. 94. sqq. ed. Blancard.) non nulla leguntur quae ad rem militarem accuratius cognoscendam non sine momento sunt.

— §. 11.] *Herculi* aa. — Herulos (Erulos, Aerulos, qui Graecis *Ἄιρουλοι, Ἐλουροι, Ἐρουλοι*) iuxta Batavos nominant etiam Trebell. Pollio in Claudio c. 6., Amm. Marc. XX. 1, 3. et 4, 2. XXVII. 1, 6. et 8, 7. nam eo tempore Heruli Batavique vicini fuerant. Cf. Mannert. III. p. 341. sq. atque Cluver. Germ. III. c. 35. De Herulorum irruptionibus cladibusque imprimis Trebell. Poll. l. c., Mamertin. paneg. Maximiano dic. c. 5. eiusdemq. Genethliac. Maximiani c. 7. et Georg. Syncell. ex ed. Bonn. I. p. 717. 720. conferendi sunt. Propter pedum velocitatem eos celebrat Sidon. Apollinar. carm. VII. §. 240. sq. „ . iunctus tibi vincitur illis | Cursu Herulus, Chunus [Hunnus]

iaculis, Francusque natatu, | Sauromata clipeo, Salius pede, falce Gelonus. “

— §§. 12. sq.] *Bataui Matriciaci iuniores Ascarii* et c. *AD*, *Bataui Matriciaci seniores Asc. B*, *Bataui matriciaci seniores. Matllaci iuniores. Asc. C*, *Bataui Matriciani Seniores. Mattiaci Iuniores. Ascarii Iuniores. Ascarii Seniores. Lovii* et c. *C*, *Bataui Maticiaci seniores, Maticiaci iuniores, Arcarii* et c. *F*, *Bataui Mattiaci seniores | Mattiaci iuniores | Asc. et c. aa*, *Bataui | Maticiaci Seniores | Maticiaci Iuniores | Arcarii et c. b*, *Battai Mattiaci seniores | Mattiaci iuniores | Arcarii et c. cc*, nobiscum faciunt deff, nisi quod *Mattiaci Seniores* §. 13. habent, ubi nos *Iuniores* recte dedimus: nam ita mss. habent, et iidem *Mattiaci Iuniores* cap. VII. §. I. C. sub Mag. Eqq. Gall. memorantur; *Mattiaci Seniores* quinto loco inter Auxilia Palatina sub dispositione Magistri Mil. praes. in Oriente enumerantur Not. Or. c. IV. §. 1. D. 5. De Mattiacis ad h. l. p. 194. nott. 45. 46. (ubi *Seniores* per errorem pro *Iuniores* positum est), de Batavis paullo ante ad Not. Or. p. 192. not. 39. egimus. ad hunc locum addendus est Casp. Zeuss *Die Deutschen und die Nachbarstämme*. Monachii 1837. 8°. p. 100. sqq., ad illum Idem p. 98. sq.

— §. 14.] cf. ad §§. 12. sq. annotata. *Ascarii Seniores* om. *Fcc*; *Arcarii* habet b. In Not. quoque Or. c. VIII. §. 1. C. duo Palatina Auxilia Ascariorum sub Mag. Mil. per Illyr. reperiuntur; ad quem locum vide annot. 10. p. 225. sqq. Iam vix dubito hos Ascarios fuisse Utricularios.

— §. 15.] *Arcarii Fbcc*.

— §. 16.] *Louii C*, *Senioris A*. — *Iovii* et *Victores* multis locis iunctim nominantur, non solum infra numm. 26. 27. et c. VII. §. I. A. 14. et 15., sed et ap. Amm. Marc. XXV. 6, 3. XXVI. 7, 13. XXVII. 8, 7. Iovios pariter atque Iovianos a Iovio Diocletiano imp. nomen habuisse iterum ad superiorem §. 22. observavimus. *Victores Seniores* sub dispositione Comitatus rei militaris per Italiam, non Magistri praesentalis fuerunt.

— §. 17.] Hos h. l. non habent *Fbcc*; cf. ad §. 7.

— γ. 18.] *Nerui* D. — Cf. ad Not. Or. c. IV. p. 191. not. 34. et Zeuss. l. c. p. 214. sqq. Quasi ullam erroris proferendi opportunitatem praetermittere nequivisset, Pancirolus ad h. l. *Neuros*, barbarum Scythiae populum, de quo Amm. Marc. XXXI. 2, 14., cum *Nerviis* Galliae Belgicae, quos ex Caesare, Strabone, Tacito, Ptolemaeo, sexcentis aliis quis non novit? (Rossos cum Belgis) confudit, quamvis idem Amm. XXII. 8, 40. Borysthenem fluvium (*Dnieper*) a *Neurorum* montibus oriri scripsit. Cf. Wersebe p. 259. sqq., Zeuss. l. c. p. 278., Ukert. *Geogr.* III. 2. p. 421. et passim.

— γγ. 19. sq.] Pancirol. „a ferocitate, vel a Leono, *Marmaricae* oppido [!] vocati“. Mirari possis hos Leones leonem in *δειγμασι* non gestasse. Cf. quae de Ursis ad Not. Or. c. IV. p. 196. not. 53. et de Insignibus pictis libro *Ueber die Not. Dignm.* Bonn. 1834. 8°. p. 91. sqq. observavi.

— γγ. 21. et 23.] Horum trium Auxiliorum scuta depicta non exstant. *Exculcatō senior* et *Exculcat. iunio*: A, *Exculcatores iuniores* omissis IV verbis *seniores*, *Sagitt. Tungri*, *Exculcatores*, E, *Excultatores* Γ, *Exculeatores* bcc, et *Iuniores* priore loco exhibent α. — Cf. de *Funditoribus* qui sunt *Exculcatoribus* simillimi, ad Not. Or. c. VI. p. 213. not. 36. dicta. Veget. de R. M. II. 15. „Post hos [Hastatos] erant Ferentarii et levis Armatura, quos nunc *Exculcatores* [al. auxiliatores, scultatores, exscultatores] et Armaturas dicimus, Scutati qui plumbatis, gladiis et missilibus accincti, sicut nunc prope omnes milites videntur armati“. Pancirol. „... quasi calcantes et alterentes hostes, aut quasi exculcantes pulverem hostibus. ... Hi saxa fundis in hostes iaculabantur, ense ac telis tantum instructi. Vegetius II. 15. Scultatores vocat . . . quasi exultantes aut hostibus insultantes“. Salmas. de re mil. (Graev. Thes. X. p. 1438. sqq.) „Ab exculcandis iaculis, i. e. emittendis ita videntur dicti. nam *exculcare* ita significat *ἐκβάλλειν*, ut *inculcare* est *ἐμβάλλειν*. nisi si forte potius ab excurrando sic appellatos placeat; nam et *Proculcatores* dixit Ammianus Marc. qui sunt procursatores, de huius modi levibus“.

— γ. 22.] *Tongri Γcc.* — Civitas Tungrorum in hodierna quidem Belgii provincia Limburgensi (cf. supra ad γ. 25.), populus autem Tungrorum magnam etiam praefecturae Leodiensis partem tenuisse constat. *Aduatici* sive *Atuatici* s. *Aduacuti* ap. Caesarem partem terrae a Tungris postea possessae inhabitasse videntur; Ptol. II. 9 (8). inter Morinos et Menapios habet „*Εἰτα μετὰ τὸν Ταβούλαν* [Schelde] *ποταμὸν Τοῦγγροι καὶ πόλις Ἀτουάτουκον.*“ Cf. Caes. B. G. IV. 32., Tac. Germ. 2., Plin. H. N. IV. c. 17. sect. 31., Ammian. Marc. XV. 11., 7. (supra p. 164*. transcr.) et XVII. 8, 3. et vide Vales. et D'Anvill. in Notitiis Gall. h. v., Zeuss. p. 214. sq., Ukert. *Geograph.* II. 2. p. 368. sqq., H. Mülleri *Die Marken des Vaterl.* I. p. 29. sq., Georgii II. p. 29. sq.

— γ. 24.] Cf. ad Not. Or. c. V. p. 202. sq. not. 29. et Adelung. p. 263., Zeuss. p. 90. 305. (*Twantowyk* = Tubantum vicus? H. Mülleri *Der Lex Salica Alter und Heimat.* Wirceb. 1840. 8°. p. 61.)

— γ. 25.] Infra num. 53. *Salii Gallicani* ab hoc Auxilio diversi. De Saliis ad Not. Or. c. IV. p. 194. not. 43., quacum cf. ibid. not. 39. et Zeuss. p. 320. sqq., dictum est. Videsis etiam Du Cange h. v., Mannert. p. 221. sqq., Wersebe p. 169. sqq., Pfisteri *Gesch. d. Deutschen.* Hamb. 1829. 8°. tom. I. p. 211. et impr. H. Mülleri *Lex Salica* p. 86. sqq. Dum operis has plagulas trado, A. H. Reinius commentariolum a se docte scriptum *Die Namen Salier und salische Franken als Bezeichnungen eines Frankenstammes.* Crefeld. a. 1847. 8°. editum mihi donat, quo demonstrare conatus est *Saliorum* nomen, non nisi a Romanis scriptoribus neque prius quam centum circiter annos post primam Francorum medio fere tertio post Chr. n. saeculo factam mentionem usurpatum, in ipsis Francorum historiis legibusve nunquam positum, gentile non esse, neque meliore iure de Francis Salicis recentiores loqui. Ipse scriptor iis adstipulatus est qui *Saliorum* nomen a Theotisco verbo *sal* deduci voluerunt (cf. Graffii *Althochd. Sprachschatz* VI. p. 176., Iac. Grimmii *Deutsche Grammat.* II. p. 54. III. p. 427.),

eoque nomine certum ius tum praediorum tum ipsorum ingenuorum hominum designari.

— §. 26.] Lepide Pancirolus „dimidios“ ait, rubros „canes erectos pedibusque colludentes in coerulo clypeo gestabant. Hoc enim animal nunquam beneficii est immemor, quod et *Grati* nomine milites se observaturos hoc symbolo promittere dici posset. Sed ego referre duos principes puto [!], duo dimidia imperia tenentes, qui se complectentes amorem mutuum ostendunt. Clypei marginem albus circulus cingit“. Sunt haec quasi somniorum coniectiones. facilius vel de *Grudis* „qui sub Nerviorum imperio sunt“ teste Caes. de B. G. V. 39. quosque D'Anvillius in Hollandia (*t' land van Groede*) sedisse putavit (cf. Zeuss. p. 215.), aut imprimis de *Quadis*, quos cum Saliis ac Batavis ab Iuliano legionibus adscriptos fuisse ex Zosim. III. 8. novimus (cf. ad Not. Or. c. IV. p. 193. not. 39. et Mülleri *Lex Sal.* p. 93. sqq.), aliquis cogitaverit. sed non est quod hoc Auxilium, ut alios numeros multos, non a quadam animi virtute quodamve effectum nominatum putemus, ut olim legiones piae, fidelis, felicis, rapacis, victricis cognomina acceperunt.

— §§. 27. 28.] *Foelices* ABΓcc.

— §. 29.] Hos om. A. *Gracianenses* B, *Gratianenses* c².

— Pancir. „A Gratiano vel Gratiana [*Gratianis*, cf. Not. Or. c. XXXVIII. p. 485. not. 22.] Moesiae Primae vel Scythiae Minoris oppido [cf. Not. Or. c. XXXVI. p. 450. not. 30. sq.] appellati“. Ab imperatore Gratiano hoc Auxilium et haec oppida appellata sunt.

PAG. 25*. §. 1.] *Inuiati* ABCDE, *Inuicti seniores* et al. manu sive iuniores Γ. Hunc §. om. cc. — Poeticum quasi huius militum enumerationis commentarium nobis reliquit Claudian. de B. Gild. §. 418. sqq.:

Herculeam suus Alcides, *Ioviamque* cohortem
Rex ducit Superum; premitur nec signifer ullo
Pondere; festinant adeo vexilla moveri.
Nervius insequitur, meritusque vocabula *Felix*,

*Dictaque ab Augusto legio, nomenque probantes
Invicti, clipeoque animosi teste Leones.*

— γ. 2.] *Augustaei* Γβcc. Hi cap. VII. non nominantur. Pancirolus eos ab Augusto cognominatos putat; sed certe non ab Octaviano, nam mos ab imperatoribus legionum auxiliorumque cognominandorum a Flaviorum Antoninorumque demum temporibus invaluit. Cf. Not. Or. c. VII. p. 223. not. 36. Neronis *Augustiani* (Suet. Ner. 25.) ad h. l. non pertinent.

— γ. 3.] *Augustei Iovii* (Iovii α^{1,11,15}.) *iuniores* iunxerunt αα. *Iovii* Ε. *Iovii iuniores* om. Γcc, post *Victores iuniores* eos habet b. Cf. ad praeced. γ. 16. annotata.

— γγ. 4. 5.] Hos duos γγ. om. Ε, *Bataui iuniores* om. cc. Vide tab. synopt. — De *Victoribus* cf. ad praeced. γ. 16. et Not. Or. c. IV. p. 196. sq. not. 56. et infra h. c. num. 48., de *Batavis* paullo ante not. 39.

— γ. 6.] Strabon. Geogr. VII. 1. p. 290. sq. „ . ποταμοὶ πλωτοὶ ὧν ἐν τῇ Ἀμασίᾳ (Ems) Δροῦσος Βρουκτέρους καταναυμάχησε . .“ et post „ Ἀλλὰ δὲ ἐνδεέστερά εἰσιν ἔθνη Γερμανικά, Χηρουσκοὶ τε καὶ Χάττοι καὶ Γαμβριονῖοι καὶ Χαττουάριοι πρὸς δὲ τῇ ὠκεανῷ Σούγαμβροὶ τε καὶ Χαῦβοι καὶ Βρούκτεροι καὶ Κίμβροι, Καῦχοὶ τε καὶ Καοῦλχοι καὶ Καμψιανοὶ καὶ ἄλλοι πλείους. Ἐπὶ ταῦτά δὲ τῇ Ἀμασίᾳ φέρονται Βίσουργίς τε καὶ Μουνίας ποταμός (Weser und Lippe), διέχων Ῥήνον περὶ ἑξακοσίους σταδίους (circa XIV miliaria German.), ῥέων διὰ Βρουκτέρων τῶν ἐλαττόνων“. Cf. Tac. Ann. I. 60. De Velea, virgine Bructerae nationis, Tac. Hist. IV. 61., de iunctis Bructeris Tenchterisque (vicinis inter se, Germ. 33.) Hist. l. c. 21. et 77., Ann. XIII. 56., de Cuneo Bructerorum prope Vetera Castra (Xanten) Rhenum tranatante ib. V. 18. (cf. 14.) In Ann. I. 51. Bructeros, Tubantes, Usipetes coniungit Tacitus. Et Vell. Patere. II. 105, 1. „Intrata Germania subacti Caninefates, Attuarii (sic), Bructeri, recepti Cherusci gentes (sic, dele gentes), et amnis mox nostra clade nobilis transitus, Visurgis“. Plin. Epist. II. 7. „ferocissimam gentem“. Ptol. II. 11 (10). „Κατέχουσι δὲ τῆς Γερμανίας τὰ μὲν παρὰ τὸν

Ῥῆνον ποταμὸν ἀρχομένοις ἀπ' ἄρκτων οἱ τε Βουσακτέροι
οἱ μικροὶ καὶ οἱ Σύναμβροι, ὑφ' οὓς οἱ Σουήβοι οἱ Λαγ-
γοβάρδοι· εἴτα Τέγκεροι καὶ Ἰνκρίωνες μεταξὺ τοῦ Ῥήνου καὶ
τῶν Ἀβνοβαίων ὑρέων. . . . τὴν δὲ παρωκεανίτιν ὑπὲρ μὲν
τοὺς Βουσακτέρους οἱ Φρίσιοι μέχρι τοῦ Ἀμασίου ποταμοῦ·
μετὰ δὲ τούτους Καῦχοι οἱ μικροὶ μέχρι τοῦ Οὐισούργιος
ποταμοῦ· εἴτα Καῦχοι οἱ μεῖζους μέχρι τοῦ Ἀλβιος ποτα-
μοῦ. . . . Ἐλάσσονα δὲ ἔθνη καὶ μεταξὺ κεῖνται Καύχων
μὲν τῶν μικρῶν καὶ τῶν Σουήβων Βουσακτέροι οἱ μεῖ-
ζους, ὑφ' οὓς Χαῖμαι. .“ Etiam panegyrici (Eumen. in Con-
stantin. c. 12., Nazar. in eund. c. 18., qui Bructeros, Chama-
vos, Cheruscos, Vangiones, Alamannos, Tubantes quasi uno
ore excitat) hunc populum memorant, cuius mentionem Am-
mianus nullam facit. Notissimus locus est Claudiani de IV.
cons. Honor. γ. 450. sq. „. . venit accola silvae | Bructerus Her-
cyniae. .“ Sidon. Apoll. carm. VII. γ. 324. sq., ubi legimus
„Chunus, Bellonotus, Neurus, Bastarna, Toringus, | Bructerus,
ulvosa quem vel Nicer alluit unda, | Prorumpit Francus. .“,
male habuit interpretes, qui verba *ulvosa* . . . *unda* ad Bru-
cterum traxerunt, quae tamen idem significant ac si post no-
men *Bructerus* episcopus posuisset *Alamannus* aut „vel quem
ulvosa“ et c. Apud Gregor. Tur. Hist. Franc. ex Sulpicio quo-
dam Alexandro II. 9. (Bouquet. II. p. 165.) nominantur „*Bricteri*“
„Collecto ergo exercitu transgressus [Arbogastes] Rhenum Bri-
cteros ripae proximos, pagum etiam quem Chamani [*Chamavi*,
Chamaves] incolunt, depopulatus est, nullo unquam occursante,
nisi quod pauci ex Ampsuariis et Chattis Marcomere duce in
ulterioribus collium iugis apparuere“. In Tab. Peut. II. A. *Bur-*
cturi. Cf. etiam Bedae Hist. eccl. V. 10. 12. Ex tanta testimo-
niorum copia Bructerorum sedes accuratissime definiri posse
opineris; neque vero inter recentiores res extra iurgium est:
cf. e. gr. Mannert. III. p. 160. sq., Wilhelmi *German.* p. 126.
sq., Reichard. p. 24. sq., Georgii II. p. 188. sq., sed impri-
mis Leop. v. Ledebur *Das Land und Volk der Bructerer*. Be-
rol. 1827. 8°. cum libro: *Blicke auf die Litteratur* et c. ibid.

1837. 8°. *), Zeuss. p. 92. sq. 350. sqq. atque Ukert. III. 1. p. 379...83. **). Bructerorum nomen Adelungius (*Aelt. Gesch. der Deutschen*. Lips. 1806. 8°. p. 260. a Saxonico nomine *Brook* (= palus, regio palustris) deducit et cum Wiarda in *Brokmeris* Frisiae orientalis reliquias Bructerorum reperiri putat; rectius Zeussius nomen a *borht* (= clarus, illuster) et *er*, quae derivationis forma est, venire docet.

— γ. 7.] *Ambsuarii* cc. *Angriuarii* aliquos codices legere annotat Pancirolus, quod mihi de codicibus Not. Dignn. verum non esse videtur. — Straboni l. c. *Καυσιανοί* et *Αμψανοί*? Tac. Ann. XIII. 55. sq. *Ansibarii*; Sulpic. Alexand. l. c. *Ampquarii*; et Aethico *Amsibarii*, quos medios inter *Morinos* et *Langiones* [Vangiones?] collocat, inter gentes oceani occidentalis sunt. Sed ut verum non est quod Ukertus (III. 1. p. 377.) scripsit, Ammianum Marcellinum *Ampsivarios* Francis adnumeratos memorare, cum *Attuarios* Ammianus (non *Ansuarios*, ut Pancirolus, sive *Ansivarios*, ut Cluverus German.

*) Ledebur. p. 9. sq. „diese Gegend, in der wir die Bructerer von dem ersten Augenblick, da die Geschichte ihren Namen nennt, bis zu der Zeit, wo derselbe in der umfassenderen Provincialbenennung des Sachsenlandes untergeht, kennen lernen, ohne dass sie je ihre Wohnsitze verändert hätten [?], gehört, angewandt auf die Geographie der mittleren Zeit, ganz zu Westphalen; davon begriff das Land nordwärts der Lippe den ganzen Sächsisch-Münsterschen Sprengel nebst demjenigen Theile der Osnabrückschen Diöcese, der abgesondert von der Hauptmasse dieses Sprengels das Archidiaconat von Wiedenbrück, und wahrscheinlich ursprünglich ein Zubehör der Münsterschen Diöcese, mit dieser zusammen den grossen Südergau bildete. Der südwärts der Lippe gelegene Theil des Bructererlandes war dagegen ganz ein Zubehör der Cölnischen Kirche und begriff den Gau Boroetra“.

**) Ukertus longo arctioribus finibus includit Bructeros: „ohngefähr in der Gegend von Münster zu suchen“. Idem secundum Tacitum Bructerorum vicinos fuisse putat versus orientem Chaucos, sive secundum alios Cheruscos, versus septentrionem eundem populum et Frisios ac Marsos, versus occidentem Usipios ac Tenchteros, versus meridiem Sigambros, versus euronotum Dulgibinos, Chasuarios aliosque minores populos.

III. c. 16. pulavit) nominet, ita Ledeburius quoque (*Bructerer* p. 94.) se decipi passus est, cum annotaret *Ampsivarios* in Tab. Peut. occurrere. Zeussius p. 90. apud Ammianum pro *Atuariis*, quod nomen, quamvis ab editoribus receptum, non recte ibi se habere putat, *Antuarii*, *Ansuarii*, *Ansiuarii*, legi affirmat, nescio quo iure. Ipse nomen *Ampsivariorum*, quod ab *Amisia fl.* (*Ems*) hunc populum gessisse (*Emsgauer*) vulgo putatur, ex substantivo *ans* (= *ās* = deus) et *varii* (*varjan* = *wehren* = defendere, saepire, servare) i. e. pubes armipotens, deducit, ut *Ansiarii* rectius scriberetur. Cf. Adelung. I. c. p. 264., Mannert. III. p. 156. sqq., Wilhelm. p. 134. sqq., Reichard. p. 65. sq., Wersche p. 97. sq., Georgii II. p. 190.

— γ. 8.] *Gracianenses* B. Cf. ad p. 24*. γ. 29. Pancirolus dubitat, utrum hoc et sequens *Auxilia* ab eius nominis principibus vel eius nominis oppidis cognominati fuerint. Res extra dubium posita est, haec nomina ex principum nominibus omnia venire.

— γ. 10.] *Reti* ABCDEff, *Rheti* ceteri. Populus innumeris locis veterum scriptorum celebratus, Alpes Tirolenses cum parte orientali Helveticarum atque Lombardiae incolens. Cf. annot. ad cap. XXXIV., Mannert. III. p. 505. sqq., Georgii II. p. 223.

— γ. 11.] *Seguarii* A, *Sequarii* BDEaa, (sed in D littera S recentior est), *Sequanii* C, *Sequani*, vel *Sequarii* Fcc. — Populus hodiernas praefecturas Dubis et Iurae incolens. Cf. cap. XXXV., Caes. B. C. I. 1. sqq. 8. sqq. 31. sqq. VI. 12., Strab. IV. c. 3., Lucan. I. 425., Plin. H. N. IV. c. 17. sect. 31., Tac. Ann. I. 34. III. 45. Hist. I. 51. IV. 67., Ptol. II. 8 (9). i. f., Dio Cass. XXXVIII. 32., Amm. Marc. XV. 11, 11. et 17. Titulis quoque nummisque celebrantur passim populus civitasque *Sequanorum*. Cf. Vales. et D'Anvill. Notitt. Gall. h. v., Zeuss. p. 209., Ukert. II. 2. p. 351. sq.

— γ. 12.] *Sagittarii* | *Venatores* C, *Venat.* A. — Apud Veget. II. 10. III. 6. *sagittarii* olim legebatur pro *sagmarii*; et ap. Tarunt. Paternum L. 6. D. de iure immun. L. 6. *sagittarii*

sunt fabri sagittas edolantes. Hoc Auxilium levis armaturae fuisse apparet, ut apud nos *die Schützen- und Jäger-Corps*.

— γ. 13.] *Launi* habet Pier. Valerian. de hieroglyph. XXI. 19. (Francof. 1678. 4°. p. 258.), „sed arbitror corruptum eius codicem fuisse, . . . nisi legamus *Lauinii*, qui et ipsi sunt Latinorum populi“ annotat Pancirolus. *Λεῦνοι* ap. Ptol. II. 11 (14.) in Vindelicia, *Ἀλαυνοί* (nisi *Ἀλαυνοί* legendum est) in Norico (II. 12 (14).) recensentur; sed nihil ad h. l. facere puto. Nomina Latinorum Sabinorumque inter Auxilia exeuntis saeculi quarti vix quisquam quaesierit.

— γ. 15.] Ita recte *ABCD, E (?)*, *Bracati* Γ, *Braccati* aab. *Bracchati* Fcc, *Brachati* deff. cf. ad p. 24*. γ. 8. — *Iuniores* omiserunt mss. aabcc, et deest tab. III. inter *d* et *e* symbolum Brachiatorum iuniorum, quos tamen huc pertinere comparatio p. 24*. γ. 8. et p. 35*. γ. 15. ostendit.

— γ. 16.] *Honorarii* D, — *Catti* b, *Cotti* Fcc. Cf. de Honorianis ad Not. Or. c. IV. p. 196. not. 55. et de Atecottis ad Not. Or. c. VIII. p. 227. not. 12. atque Zeuss. p. 573. sq.

— γ. 17.] *Honotiani* señ. (om. *Marcomanni*) E; *Marcomiani* B, *Marcomani* Γaab. — Caes. B. G. I. 51., Vell. Pat. II. 108. sq., Tac. Ann. II. 46. 62. Germ. 42. sq., Flor. IV. 12, 23., M. Anton. Phil. 23., Capitolin. in M. Ant. Phil. 17. 22. 25., Eutrop. VIII. 12. sq., Lamprid. in Heliog. 9., Vopisc. in Aureliano 18., Aur. Vict. Epit. in Gallieno., Amm. Marc. XXXI. 4, 2., Oros. hist. VI. 7. 21., Tab. Peut. III. C *Marcomannos*, et ita multis locis Dio Cass. *Μαρκομάννους*, item Zosim. I. 29., Strab. VII. 1. *Μαρκομμάνους*, Statius Silv. III. 3. 170. *Marcomānos* et ita et Ptol. II. 10 (11). *Μαρκομανούς*, lapis ap. Gruter. 103, 8. et non nulli codices ap. Vell. Pat., Tacit., Oros. aliosque, ubi vel *Marcomanes* et *Marcomannes* legitur. S. Ruf. Breviar. 8. „*Marcomanni* et *Quadi* de locis *Valeriae* quae sunt inter *Danubium* et *Dravum*, pulsati sunt, et *limes* inter Romanos ac barbaros ab Augusto [*al.* *Augusta*] per *Vindeliciam*, per *Noricum*, *Pannoniam* ac *Moesiam* est constitutus“. Sed cf. Cluver. l. c. et Rothii librum *Hermann und Marbod* p. 60. sqq. Vide

Cluver. Germ. III. c. 30., Cellar. II. 5, 3. §. 75., Adelung. p. 204. sqq., Mannert. III. p. 382. sqq., Wilhelm. p. 212. sqq., Reichard. p. 143. sq., Wersche *Ueber die Völker des alt. Teutschl.* Hann. 1826. 4°. p. 227. sqq., Zeuss. p. 114. sqq. 364. sq., H. Müller. *die Marken* p. 218., Ukert. III. 1. p. 396. sqq., Georgii II. p. 209. sq.

— γ. 18.] *Marconiani* B, *Marcomani* aa. Totum verum omiserunt Fbccc.

— γ. 19.] Hunc γ. om. EFbccc. Cf. supra ad γ. 16.

— γ. 20.] *Brisigani* Γ, *Brisgavi* (sed *Brisigani* γ. sq.) cc. — Pancir. „*Brisigavi* sunt Germaniae populi inter Helvetios et Suevos, quorum metropolis est Friburgum, ubi celebris academia“. *Montis Brisiaci* (*Breisach*) inter Rauracos et Argentoratum et in itinere a Vesontione Argentoratum mentionem facit Itin. Ant. p. 252. 350.; sed *Brisigavos* Notitiae Dignn. a pago qui postea *Brisgoviae* nomen habuit, oriundos fuisse, ut cum Pancirolo Cluver. Germ. III. c. 5. et Mannert. III. p. 258. scripserunt, nequaquam constat: certe *Brisigavorum* nomen apud scriptores Notitiam aetate superantes occurrere non memini. Rhenum autem per hunc tractum iam non eundem alveum habere, atque olim habuit, constat. cf. Schoepflini *Alsat. illust.* I. p. 191. sq., D'Anville *Notice* v. Mons. *Brisiacus*, Zeuss. p. 310.

— γ. 21.] Hunc γ. om. D.

— γ. 22.] Hunc γ. om. E. Cf. ad Not. Or. c. IV. p. 188. not. 20. i. f. In Not. Or. c. XXVIII. ...XXXIII. *Equites Mauri* memorantur.

— γ. 24.] Cf. ad p. 24*. γ. 10.

— γ. 25.] *Britannitiani* E. *Inuicti Iuniores* | *Britannici* (*Britannici* aab) AEFaabcc. sed unum hos Auxilium fuisse docent et pictura III. o, cui inscriptum est *Britannici*, et cap. VII. §. I. D. 9, ubi iidem *Inuicti Iuniores Britones* appellantur. Ab his *Inuictis* diversos fuisse *Victores Iuniores Britannicianos* (c. VII. §. I. G. 1.) apparet.

— γ. 26.] Hi omittuntur ACD EΓaabcc; eos vero h. l. recipiendos fuisse tam pictura III. p (ubi '*Batavi Iuniores*' inscriptum est, ut pictura II. p inscribenda erat a librariis) quam

cap. VII. §. I. C. 9. 10. et A. 12. docent, ubi, ut in picturis, trium Auxiliorum *Balavorum* mentio facta est. Cf. supra ad γ. 5. et p. 24*. γ. 12.

— γ. 26.] *Excultores* ΕΓ, *Exculcatores* bcc. Cf. ad p. 24*. γγ. 21. et 23. — *Britaniciani* aab.

— γ. 28.] *Foelices* ΑΒΓcc. Cf. supra ad γ. (9.) 8.

— γ. 29.] *Matiaci* ΒΕΓδ, *Matici* D. *Mattiaci iuniores* om. b; et nomen *Galliani* tanquam id per se Auxilii alicuius nomen fuisset, habent ΑΒCΔΓbcc, *Galearii* a⁴, *Gallearii* a^{7,11,12}. Cf. Tab. synopt. et supra ad p. 24*. γ. 13.

PAG. 26*. γ. 1.] *Sallii* Ε. Cf. ad p. 24*. γ. 25. — *Galliani* ΒCΓbcc, *Galleani* D. Cap. VII. hi vocantur *Salii iuniores Gallicani*. cf. Tab. synopt.

— γ. 2.] Cf. ad p. 24*. γ. 18. *Nerui* ΑΒC, *Galliani* cc, *Gallicani* om. aa, et in ΑCΔ *Gallicani* suum h. quoque l. versum obtinent, iterumque γ. sq.

— γ. 3.] Cf. ad p. 25*. γ. 3. — *Lovii* Ε. *Gallicani* om. aa, quod nomen (*Gallitiani* Ε) in ΑCΔΕ proprium versum facit.

— γ. 4.] *Saguntienses* Ε, *Segusienses* aa. Duas Hispanicas *Segontias* praeter alios veteres scriptores in utroque itinere ab Emerita Caesaraugustam habet Itin. Ant. p. 436. sq. 438. sq., et Britannicum *Segontium* s. *Seguntium* p. 482, cuius incolas a *Segontiacis* Caes. B. G. V. 21. (cf. Orell. 2013) diversos fuisse apparet. Ac ne desint, ut a quibus hoc Auxilium nomen gessisse velis, eligere possis, scriptura aa ad *Segusianos* Galliae Lugdunensis vel ad Pedemontanum oppidum *Segusium* s. *Segusionem* nos ablegat. Pancirolus „a Sagunto Hispaniae urbe [Murviedro] nota famis tolerantia“ dictos vult hos *Seguntienses*, non *Saguntinos* s. *Saguntinenses*, quod mihi non persuasit; nam de alio Hispanico oppido cogito, quod non procul ab Andalusiae urbe *Medina Sidonia* in eo loco fuit, qui hodieque *Xigonza* s. *Gigonza* nomen habet, ut Hispani scriptores ab Ukerto (ll. 1. p. 357. not. 73.) adhibiti docent, quibuscum conferendus est Surita ad Itin. Ant. p. 437. sq. Videsis etiam Mannert. I. (ed. II.) p. 399. SEGON-

TINEN legitur apud Gruter. 866, 4. in inscr. Saetabitana, quod nomen itaque de Saguntino interpretor.

— γ. 5.] Cf. not. ad p. 25*. γγ. 4. 5.

— γ. 6.] *Victores* om. in δειγματος inscriptione, *Iuniores* om. c. VII. §. I. B. 8. De Honorianis cf. ad p. 25*. γ. 16. citt.

— γ. 7.] *Arcarii* ΑΒCΔΓαα (sed *Farcarii* α¹⁵) bcc, sed infra c. VII. §. 1. C. +1. 17. *Ascarii* vetustiores codices mss. omnes habent. Cf. ad p. 24*. γ. 14. annot.

— γ. 8.] *Foelices* ΑΒΓcc. gallicani scorsum in Caa scriptum est, ac si a Felicibus Iunioribus diversum Auxilium fuissent. Cf. ad praecedentes numm. 52...55. annotata. Hi Felices Iuniores Gallicani cap. VII. non memorantur.

— γ. 9.] Hos om. mss. et aabcc, sed pict. IV. g inscripta *Atecotti Iuniores* et cap. VII. §. I. C. +1. 16. ubi *Atecotti Iuniores Gallicani* memorantur, recte hos h. l. exhiberi ab deeff probant. Cf. ad superiorem γ. 16. cit. I.

— γ. 10.] Cf. ad p. 24*. γ. 22.

— γ. 11.] Cf. ad praeced. γ. 6. notatum.

— γγ. 12. 13.] Seniores Iunioribus contra suetum huius libri et picturarum, item ceterorum librorum ordinem postponunt ΑΔaadeeff, versum 12. om. Γ, *Mauritoantes* (pro *Mauritoantes*) ΑΒCDE, *Mauritonantes* (uno verbo) editi praeter bcc qui *Mauri Thoantes* habent, ut γ. 13. etiam Γ. — Pancirolus „forte legendum *Mauritonenses* [sic] a Mauritania, *Mauri tonantes* vero sunt Mauri hostibus intonantes.“ A Mauritaniarum incolis, non à quodam Mauro, cuius nominis plures Comites ab Ammiano memorantur, hoc Auxilium nominatum esse nemo ambiget; sed unde *tonantium* nomen eis inditum fuerit, utrum ab armorum quibus utebantur, strepitu ac fragore, an ab ipsorum hominum boatu ac clamore, in medio relinquo. non miratus essem, si Pancirolus ad h. l. de nostris fusillariis, mu-chettariis canonariisque cogitasset: nam non solum loca longe inter se distantia, sed tempora quoque mire inter se confundere solitus fuit.

— γ. 14.] *triginta duo* ΑΒD, XXXII. CCFaacc, XXXIII. b,

qui tot enumerat ex nostro num. 12. duos faciens. Picturae IV. m...VI. b has Legiones omnes iusto ordine designant.

— §. 15.] *Merapes* ABCDcc, *Menapes* E, *Meraces* Γ, *Metapes* b. sed infra c. VII. §. I. C. +1. 21. mss. recte *Menapi* (s. *Menapii*) habent. De Menapiis dixi ad Not. Or. c. VII. p. 217. sq. not. 15. ad quem locum si praeter citatos ibi libros etiam Lemaerii indic. geogr. ad Caes. (Paris. 1822. 8°. tom. IV.) p. 311. sq. et Warnkönigit *Flandr. Staats- u. Rechtsgesch.* tom. I. (Tubing. 1835. 8°.) p. 88. sq. adhibueris, vix rem de qua agitur, accuratius intelleges. Longe melius, ut solet, Zeuss. p. 209. sqq. *)

*) Auf dem Küstenstriche des Landes, das sich von der Arduenna und den von ihr gegen NW. hinziehenden Hügeln zum Rheine und zum Meere senkt, sassen vom Rheine bis zur Spitze von Boulogne die *Menapii*, *Μενάπιοι*, und *Morini*, Nachbarvölker, und von den Alten in Verbindung genannt. Caes. B. G. III. 28. Tac. Hist. IV. 28. Strab. IV. p. 199. Die östlichen Menapier erscheinen zu Caesars Zeit selbst auf dem Ostufer des Niederrheins. Caes. B. G. IV. 4. Ohne Zweifel waren diese Gegenden die südlichsten und nächsten Theile der Bataveninsel; denn hier setzten die Germanen über den Strom und zogen sich wieder zurück. B. G. IV. 1. 15. Im Süden sind Eburonen genaunt. B. G. VI. 5. — Die Menapier scheinen beträchtliche Besitzungen im Osten der Maas gehabt und selbst in die Nähe des trevirischen Gebiets gereicht zu haben. B. G. VI. 9. Nachdem dahin deutsche Völker verpflanzt waren, fand sich die Hauptmasse der Menapier im Westen der Maas. Tac. Hist. IV. 28. „Tum explicantur Ptol. II. B (9). et Plin. H. N. IV. 17. Amm. Marc. XVII. 8. recentiorumque non nullorum scriptorum de Menapiis loci. „Da aber ausser Plinius die Alten Menapier bestimmt ostwärts bis zur Maas nennen, so bleibt nichts weiter zur Erklärung übrig, als die Annahme, dass *Toxandri* ein besondrer Name der östlichen Menapier sei, *Menapii* aber im weiteren Sinne beide Theile, im eigentlichen Gebrauche die westliche Abtheilung bezeichnet habe. Wie weit sich die Menapier, die gewiss durch die fränkischen Völkerzüge westwärts gedrückt wurden, zur Zeit der Römerherrschaft gegen Westen erstreckten, darüber giebt weder Caesar, noch ein anderer alter Schriftsteller eine Andeutung. Nach ihnen folgten auf der Küste bis zu ihrer Beugung nach Süden die *Morini*, deren Name (aus dem keltischen *mor* in *Armorici*) Meeranwohner bedeutet“.

— γ. 16.] Ita omnes, recte. cf. ad Not. Or. c. IV. p. 199. not. 33. — Seniores⁹ h. l., infra (num. 32.) aulem Iuniores indicari opinor, ut in Tab. synopt. expressi.

— γ. 17.] *Propugnator: sen: A.* Cf. ad p. 23*. γ. 28.

— γ. 18.] *Iuniores* (pro *Seniores*) ΕΓbcc. Cf. Tab. synopt.

— γ. 19.] *Septiniani* cc. Ex legione septima, de qua, sive cum plures septimae fuerint, de quibus infra ad p. 119*. γ. 11. dicendum erit, interim vide ad Not. Or. c. XXXVIII. p. 488. not. 31.

— γ. 20.] Cf. ad Not. Or. c. V. p. 201. not. 27.

— γ. 21.] *Regii Pacatianenses* iunctim aa, qui ex seq. num. 16. duas faciunt Legiones, ut XXXII expleantur. — Pancirolus „a *Phrygia Pacatiana*, vel potius a *Pacatiana* Mauritaniae Tingitaniae civitate, unde veniunt, sunt appellati. Regebantur a Comite Illyrici“. cf. c. VII §. I. B. 16. Iam Pancirolī posteriorem opinionem iustiore esse puto: cf. ad cap. XXIV. §. I. num. 5.

— γ. 22.] Pancirol. „A *Visuntio* Heduarum oppido, nunc *Bisuntiono*, appellati“; itemque Vales. Not. Gall. p. 600. eodem „a *Vesontio* *Vesuntiove* saepius *Vesontes* ac *Vesontienses* vel *Vesuntiensis*“ sine teste affirmat. CIVES VE[sontini] in lapide ap. Grut. 258, 4., VESVNTION. in suspecto ap. Orell. 3684. Non video qua ratione ab urbe *Vesontio* sive *Visontio*, ut ap. Ptol. II. 8 (9). et in nummis est, s. *Vesontione* (Caes. B. G. I. 38. *Visontione* Auson. in panegy.), s. *Bisontiis* (Amm. Marc. XV. 11, 11.), s. *Besantione* (Id. XX. 10, 3.), sive *Bicentione* (*Βικεντιώνα* Iuliani imp. ep. 38. ad Maxim., sed *Βεσοντιώνα* s. *Οὐβessonτιώνα* Dio Cass. XXXVIII. 34. LXIII. 24. appellat) notissima ad Dubim sita, ab eo fluvio cognominatae praefecturae metropoli, quae Gallice *Besançon*, Germanice *Bisanz* appellatur, *Vesontes* formari possint, nam si vel sumamus, municipium illud olim *Visus* s. *Visuns* (*Vesons*) nominatum fuisse, incolarum vel populi Sequanici eas regiones inhabitantis nomen *Visuntii* s. *Vesontii* s. *Vesontini* s. simile foret. Mihi itaque videtur a *bisontibus*, notissimo boum sive bubalorum

genere, primum Sequanicum hunc populum, deinde eius oppidum nomina tulisse, (cf. Caes. B. G. VI. 26. c. interpp. et Reimar. ad Dion. Cass. XXXVIII. 34. i. f.), pariter atque *Bisontium* in Noricis, unde pagi nomen *Pinzgau* venit, quod oppidum apud *Ambisontios* Ptol. II. 14 (12)., i. e. ad Isontium fl. (*Salzbach*) habitantem populum fuit. (cf. Zeuss. p. 242. sq.). neque vero contrarium probari posse putem; si quis contenderet hos ipsos milites *Bisontes*, non a cognomine Sequanico populo, sed pari ratione atque aliis locis *Leones* et *Ursos* aliaque eius modi nomina offendimus, appellatos fuisse. At quod apud Valesium legitur Vesuntini nominis *ἔτυμον*, ab aureis nummis Byzantiis, omnino displicet. Sed cum proxime superiore versu *Pacatianensium*, quos a quodam Mauritaniae Tingitanae oppido sive loco nomen gessisse putandum esse diximus, mentio sit facta, cogitaverit fortasse aliquis ad hunc versum de *Vesunis* Maurusio quodam ex eadem illa provincia populo, quem Plin. H. N. V. 2. sect. 1. (ubi tamen non nulli codices *Nesuni* habent) memoriae tradidit. *Vēsus* ap. Sidon. Apollin. carm. V. 482. VII. 432. cf. 400. (*Vēsorum*) Visigothum designat.

— γ. 23.] *Martiarii* Γbcc. de quo nomine vid. ad Not. Or. c. IV. p. 191. sq. nott. 35. sq.

— γ. 24.] *Mauricettnati* A, *Mauricetnati* BCD, *Mauricentnati* E, *Mauricetriati* Γ, *Mauriseruati* aa, *Mauri Cetnati* cc. — Hi sunt *cētra* [Heins. Drakenb. *caetra*, Lips. *citra*], scuti brevioris ex loro genere, armati. cf. Gesner. et Forcell. vocc. *Cetra*, *Cetrati*, ubi ex veterum scriptis argumentorum copia, ex quibus duo tantum h. l. repetam: Liv. XXXI. 36. „*ce-tratos* quos peltastas vocant“, et Serv. ad Verg. Aen. VII. 732. „*cetra*, scutum loreum, quo utuntur Afri et Hispani“ (cf. Caes. B. C. I. 39. 70.); addo Isid. Etym. XVIII. 12, 5. „*Cetra*, scutum loreum sine ligno, quo utuntur Afri et Mauri, de quo poeta [Verg. l. c.] *Laevam cetra tegit*“. „Proverbii speciem habet illud Varronis ap. Non. 2, 104. Quis rotundam facere cetram queat? de re factu difficillima. cetrae enim figura eius modi

fuit, ut rotundari sine corruptione non posset. Vid. *Lips. in Anal. l. 3. dial. 1. de milit. Rom.* Forcellin.

— §. 25.] Cf. Not. Or. c. V. §. I. C. 5. et imprimis c. XXXVII. p. 467. sq. nott. 39. 46. — Pancir. „*Undecimani* ab XI. legione sunt dicti quae [a Iulio Caesare B. G. VIII. 8. legionibus VII. VIII. et IX. vetustatis ac virtutis opinione postponitur,] ab Augusto in Moesia locata [Gruter. 1109, 5. LEG. XI. AVG(usta)], postmodum Claudiana, Pia, Fidelis, a Claudio cognominata, quoniam Camillum Scribonianum nova molientem cum Septima legione deseruit. Dion. lib. LV. [immo LX. 15.]: pro Othone contra Vitellium in Italiam venit, et ad sua hiberna rediit [Tac. Hist. II. 67. III. 50.], donec in Hispaniam est traducta“, ubi haec occidentalis eius pars stationem habet secundum c. VII. §. I. D. 16. Apud Orell. 441. „in lateribus coctis LEG. XI. C[laudia] P[ia] F[idelis] et LEG. XI. G[emina, cf. Gruter. 348, 1. 551, 10. 564, 4. 567, 2.] P. F.“ legitur. Lapidēs hanc legionem celebrantes post medium primum p. Chr. n. saeculum positos repertos esse Moguntiae, Ascaphaburgii et Turici docet Steiner. Cod. inscr. Romm. Rheni p. 229. cf. Lehne, *Gesamm. Schriften* II. p. 47. 132., Fuchs. *Mainz. Gesch.* II. 82. In nummis gemisque sec. Eckhel. VIII. p. 489. haec legio ita notatur: LEG. XI. M. Antonii, LEG. XI. CL. Severi, Gallieni, XI. Ptolemaidis Galilaeae, LEG. XI. CL. P. F. in gemma musei Florent. tom. II. tab. 19.

— §. 26.] *Secundani* (Secundarii cc.) *Italiciani* Γβcc, ac si diversae Legiones fuissent Secundani et Italiciani. *Italiciani* Α, *Italicciati* Β, *Italitiani* Γ. — Pancir. „*Secundae Italicae* legionis milites“. Cf. Dio Cass. LV. 23. sq. c. interpp. Diversa fuit haec *Legio Secunda Italica* s. *Italica Dives* (cf. ad p. 23*. §. 24.), s. *Italica P. F.*, cuius infra quoque c. XXXIII. §. I. D. 4. sqq. et in multis lapidibus (cf. Index ad Gruter. ed. II. p. XXIX., Orell. n. 2211. 3391.) mentio facta est (quamque in Gallieni nummis signa Ibin, et Lupam cum gemellis fratribus gerere observavit Lehnus l. c. p. 33.), ab aliis Secundis Legionibus s. Secundanis passim hac quoque Not. Dignn. me-

moratis, ut *Secunda Flavia Constantia* a Constantio creata, Not. Or. c. VI. §. I. C. 7. et cap. XXVIII. §. I. A. 9., *Secunda Flavia Gemina* a Constantino denominata, ib. c. VII. §. I. C. 8., *Secundani*, ib. c. VIII. §. I. D. 5., quam *Leg. II. Adiutricem*, quae a Vespasiani inde temporibus usque ad Gordiani tempora per Germaniam inferiorem steterat, fuisse crediderim, eandemque compluribus etiam locis Valeriae Ripensis stativa habuisse docet Not. Occ. c. XXXII. §. I. D., cuiusque signum Pegasus volantem fuisse tradit Lehnus l. c., *Legio Secunda Traiana* Not. Or. c. XXV. §. I. A. 6. et cap. XXVIII. §. I. A. 11., quae *Fortis* in inscr. cognominatur, *Aegyptiaca* alias a stativis in iis regionibus, ubi ipsa a Traiano creata fuit, *Legio Secunda Valentiniana*, a creatore cognominata, ib. num. 16., *Legio Secunda Parthica* Not. Or. c. XXXIV. §. I. A. 10., a Septimio Severo in Italia creata, cuius signum Centaurus fuit, *Legio Secunda Herculia s. Herculiana* Ripariensis, Not. Or. c. XXXVI. §. I. C., *Legio Secunda Augusta* Not. Occ. c. XXV. §. I. num. 7., quae omnium Secundanorum antiquissima fuit, cuius signum Capricornus fuit. Iuvabit h. l. ex Eckhel. VIII. p. 488. adnotare, in quibus nummis *Legio Secunda* celebretur, „LEG. II. M. Antonii, LEG. II. ADIVT. Severi, LEG. II. ADI. Gallieni, LEG. II. ITAL. Gallieni, LEG. II. PART. Gallieni, Carausii, II. Coloniae Parianae Mysiae, AET. B. TPAI. in nummis Alexandrinis Numeriani et Carini, LEG. SECVNDA. AVGVS. in aerea lamina apud Buonarott. Osserv. istor. tab. 38.“

— §. 27.] *Iuniores* in picturae inscr. et c. VII. non additur; cf. Tab. synopt. Hos Germanicianos Pancirolus aut a *Germanicia* Syriae urbe, aut a *Germanico*, a cuius nomine Tiberium „equestrem ordinem *Cuneum Germanici* appellavisse, qui *Iuniorum* dicebatur“ Tacitus rettulit Ann. II. 83., dictos esse scripsit. Sed hic Taciti locus, quamvis de Germanicis ac Iunioribus, omnino huc non pertinet: rectius attulisset locum Capitolini in M. Antonino 21. „emit et Germanorum auxilia contra Germanos“. Ut ab Italia *Italici*, a Gallia *Gallicani*, a Britannia *Britannici*, ita a Germania *Germanici* nomen a Legio-

nibus Italicis, Gallicis, Britannicis, Germanicis desumptum. Ita e. gr. LEG. PRIMA GERMANICA legitur in inscr. Cularone (*Grenoble*) reperta apud Orell. 3389., LEG. XIII. GERMANICA ap. Gruter. 447, 4. 492, 7^b., ita *Italicæ* fuerunt Legiones I., II., III. (de qua ad sq. §.) IV., *Gallicæ* III., IV., VI., *Britannicæ* II. (cf. infra num. 18.) et XX., *Hispanica* s. *Hispaniensis* IX. et reliquæ.

— §. 28.] *sive Tertia Italica* glossema esse videtur. *Terciani sive tertia Italica* D, *Tertia sive tertia Italica* Γ, *Tertiani*, siue 3. *Italica* cc, *Italiaca* B. — Hanc Legionem tertiam Italicam Pancirolus confudit cum tertia Augusta, quæ seq. num. 31. (*Tertio Augustani*) recensetur. Hanc Italicam, a M. Antonino in Raetia institutam (Dio Cass. LV. 24. cf. Gruter. multis locis, Orell. 1399. 2183. 3131. 3484.), etiam Not. Dignn. in eadem provincia collocatam habet: cf. infra cap. XXXIV. §. I. B. et cap. VII. §. I. B. 14. Signum habuit Ibin s. ciconiam. LEG. III. ITAL. legitur in nummis Severi ac Gallieni.

PAG. 27*. §. 1.] *Tercia* D. Pancirolus recte, ut puto, „a Maximiano instituta“. Cf. de Herculianis et Iovianis ad Not. Or. p. 189. sq. nott. 29. sqq. et ad p. 23*. §. 22. annotata.

— §. 2.] *Lancearii* €(?) Γ, editi. Cf. ad Not. Or. c. IV. p. 189. not. 28. — *Honoriani* ab antecedentibus duobus nominibus separantur in aa. Cf. ad superiorem §. 21.

— §. 3.] Cf. ad pag. 26*. §. 17., pag. 23*. §. 28.

— §§. 4. 5.] *secundæ Britannicæ* A, *secundæ Brittanicae* B, *secunde* | *Britannicæ* C, *Brittanica* D, *Britanica* E, *secundæ Britannicæ* aa, *secundæ Britanniaæ* cc. In pict. *Britannici* et cap. VII. §. I. C. +1. 22. *Secundani Britones* vocantur. Verba *sive* et quæ id antecedunt aut quod idem sequitur, additicia esse putem. *Legio Secunda Britannica* eadem est atque *Augusta* (cf. ad §§. 26. 27. proxime superiores), quæ primum in Hispania, deinde in Germania Superiore, postea in Britannia stetit, ubi multi eandem memorantes exstant lapides, inter quos refero unum ex Grut. 483, 4. propter additam G litteram: LEG. II. AVG. G. i. e. *geminæ*. Cf. Hirt. de bello Alex. 54. „... Secundani, ... legio vernacula [i. e. in Hispania]“.

Tac. Ann. I. 37. (ad ann. 14. p. Chr.) „Germanicus superiorem ad exercitum profectus [*Moguntiacum*] secundam et XIII. et XVI. legiones . . . sacramento adigit“. cf. ibid. cap. 70. Id. Ann. XIV. 37. (ad a. 62.) „Poenius Postumus praefectus castrorum Secundae legionis“ [in Britannia superiore] et Hist. III. 22. 44. V. 14. 20. Dio Cass. LV. 23. „τότε δεύτερον [στρατόπεδον] τὸ Ἀγούστειον, τὸ ἐν Βρετανίᾳ τῇ ἄνω χειμάζον“. Cf. infra c. XXV. §. I. num. 7.

— §. 6.] *Sepsimani* cc. Cf. ad p. 26*. §. 19.

— §. 7.] *Præsichantes* ABCDoff, *Presichantes* E, *Praesicantes* Fbce, *Praesidienses* aa (cf. ad pag. 36*. §. 7.), *Praesichantes*, aliàs *Praesidiantes* cc. Litterae *ch* et *di* facillime permutantur. Pancirolus „Horum nominis rationem non invenio; sed barbaros populos fuisse oportet. Ego eos esse puto, qui alibi a Notitia *Praesidiantes* vocantur [immo, non nominantur in Not. Dignn. nisi h. l. et infra c. VII. „*Praesidienses*“], a *Praesidio* Thraciae oppido aut aliis quae *Praesidia* vocantur: et ita Ursini codex appellat. *Praesidienses* sub Mag. Eqq. in Gall. appellantur. *Praesidarios* Zosimus III. [24.] vocat qui extremum exercitus agmen tuebantur“. Sed de *Praesidiariis* nihil Zosimus, qui l. c. de „τοῖς ἐπιτεταγμένοις τὴν τῶν ὑποζυγίων φυλακὴν οἰκέταις“ Graece loquitur. *Praesidienses* Simlerus (It. Ant. ed. Wesseling. p. 378.) a Belgico *Perniciaco* sive *Perticiaco* (hodie sec. eundem *Montenaken*, sed id *Peruiciacum* hod. *Perwis* s. *Perwez* appellatur) nomen habuisse valde improbabiler suspicatus est. *Praesidiariorum militum* apud scriptores ex aurea quoque Latinae linguae aetate nobis superstites mentionem fieri satis notum est. Fest. (ed. Müller. p. 306.), „Subsidium dicebatur, quando milites subsidebant in extrema acie labentique aciei succurrebant. quod genus militum constabat ex iis qui emeruerant stipendia, locum tamen retinebant in exercitu; quae erat tertia acies triariorum . . . simili modo dicti *Praesidiarii* ante eos collocati qui erant aut in alio loco praepositi“. Ita Liv. XXIX. 8. de praesidio, praesidii praefecto et praesidiariis militibus.

Addo Isidor. de diff. verb. §. 428. (ed. Areval. V. p. 55.) „*praesidium* est aliquo loco utili positum *auxilium* quod ab exteris datur, *subsidium* quod postea supervenit“. *Praesidiari*, medii aevi verbum significat *in praesidio esse, tueri*, sed etiam *munire*, *προσφέρειν*. cf. Du Cange h. v. Et putem hos Praesidian-tes milites obsidionales fuisse. Cf. infra c. XXXI. §. I. C. num. 4.

— §. 8.] *Vrsanienses* Γ. — *Ursariensium* h. l. et c. VII. §. I. C. +1. num. 23. item c. XXXII. §. I. C. num. 2., c. XXXIV. §. I. B. num. 4., c. XXXVI. §. I. B. num. 7. mentio fit. Pancirolus „ab *Urso* civitate Hispaniae *Ursanienses* sunt dicti“. Pancirolum, ut plerique fere omnes solent, secutus est Raiser. *Der Ober-Donau-Kreis. Augsb.* 1830. sq. 4°. part. II. p. 20. not. 48., pag. 2. not. 4. Minime vero *Ursaonenses* sive *Ursonenses* (Gruter. 259, 2. in lapide Ursaone, hod. *Ossuna* Andalusiae urbe reperto), incolas Baeticae coloniae quae ab aquae abundantia (cf. Wilh. Humboldti *gesammelte Werke* II. p. 35.) *Urso* (ap. Plin. H. N. III. c. 1. sect. 3., Strab. III. 2. p. 141.), *Ursao* (Auct. de bello Hisp. 26. 41. 42.) sive *Orson* (ap. Appian. bell. Hisp. 16.) nomen habuit (cf. etiam Eckhel. I. 33., Ukert. II. 1. p. 361.), huc trahendos esse crediderim. neque verum protulisse videntur Bischoffius et Moellerus v. *Ursaria*, quod nomen in Not. Imp. legi falso affirmant, fuisse vici Armorici nomen, hod. *Orsero* dicti sec. Reich., eisdemque incolas *Ursarienses* appellari. nam ista opinio ex eo enata esse videtur, quod Praefectum Militum Ursariensium sub dispositione Ducis Tractus Armorici constitutum Rotomagi (*Rouen*) stativa habuisse cap. XXXVI. probat. sed et in *Bruzenii de la Martinière* Dict. geogr. legitur *Ursariam* vicum Galliae Aremoricae nominari in vita s. Maximini; memoratur autem in Actis Sanctor. (tom. VII. p. 21.) locus „cuius *Urseria villa* (sic) vocabulum est“, editorque ad h. l. annotavit „*Ursaria* . . . videtur indicari vicus *Ursel* ad dextram (!) Rheni ripam inter Wormatiam et Moguntiam . . . Est etiam *Ursaria* quaedam in Istria“. Equidem neque *Ursariam* neque vicum *Orsero* in omni Gallia ullum reperio. sed nec

solum ab Istriae vico *Ursaria*, cui hodie *Orsera* (*Orsara* scriptum est in magna Chauchardi tab. geogr. Italiae septentrionalis, quae Paris. 1791. prodiit) nomen est, in litore Adriatici maris non ita procul ab urbe *Rovigno* in districto *Capo d'Istria* sito (cf. Hassel. *Erdbeschreib. des oesterr. Kaiserth. Vinar.* 1819. 8°. p. 275.) nomen *Ursariensium* deduxerim, sed de insula quoque *Ursaria*, quam Tab. Peut. IV. B. (cf. etiam D'Anvill. tab. geogr. Ital.) paullo supra urbem Polam habet, cuius nomen hodie *Conversera* est. Fortasse eius Istricae regionis, Illyricae hodie dictae; quae inter Hadriam et hodiernam Croatiam interiacet, maior aliqua pars nomen *Ursariae* olim gessit: nam insula *Absorus* (hodie *Cherso*), una ex Absyrtidibus in sinu Flanatico (hod. *Golfo di Quarnero*) oppidum *Osera* s. *Oszero* habet, ponteque iuncta est cum altera insula inferius, meridiem versus sita, quae *Osora* s. *Osera* nominatur. (cf. Hassel. l. c. p. 279.) Ut hoc est, Histrianos fuisse hos Ursarienses iam persuasum est mihi, cum olim nomen cum *Ursorum* nomine cognatum esse, sive ad armaturae sive ad morum formam spectaret, suspicatus essem.

— γ. 9.] *Cortariacenses* ad, *Cortonacenses* Pier. Valerian. Hieroglyphicor. XV. 18. Pancirolus ita pancirolizat „*Cortoriacenses* vel *Cortonenses* ex Cortonensibus Hetruriae populis delecti“. *Cortoriacum* ad Legiam fl. situm in Belgica Secunda hodieque celebris Flandriae occidentalis civitas est, *Courtray*, Belgice *Kortrijk* dicta. Cf. Cluver. Germ. II. c. 28. i. f. p. 132., Vales. et. D'Anville h. v., Warnkönig. *Flandr. Rechtsg.* II. 2. p. 97. Apud scriptores hac Not. Dignn. anteriores nomen *Cortoriacensium* non legi. *Cortoriaci* sive *Curtraci* appellatio neque a *Curia Traiana* neque a brevi [*kort*, *kurz*] *traiecto* (quod foret *Kortrecht*) venire, quamvis alterutrum *ἑρμῶν* Warnkoenigius comprobet, vel ex terminante *acum*, quod aquam, aquosum significat, manifestum est: Castellum *Curtracense* in angulo Legiae s. Ligeris in eamque excurrentis rivi (*Beke* = *Bach*) situm fuit. — Est quoque in Brabantia meridionali prope oppidum *Aerschot* vicus *Cortrijk*.

— γ. 10.] *Germiniacenses* c¹. — *Geminiacum* sec. Itin. Ant. p. 378. a *Bagaco* (Bavay) XXII, ab *Aduaca Tungrorum* (Tongerren) XXVI M. P. afuit. quae mensura fere cum hodierno *Fleurus* s. *Floriaco*, certe magis quam cum oppido *Gembloux* convenit. Longe alia habet Tab. Peut. I. C., secundum quam a *Bacaco Nervio*[rum] XXVIII M. P. *Geminicus vicus*, sed ab *Atuaca* XLVI et XVI M. P. afuit. legerim vero XVI sive certe XXVI pro isto XLVI. *Geminiacum* hodiernum Namurcense oppidum *Gembloux* s. *Gemblours* esse nomina *Gemellacum*, *Gemmellacum*, *Gemblacum*, *Gembolium*, *Gembloium* contra Itinerariorum numeros evincunt. Cf. Claver. II. c. 21. i. f., Vales. et D'Anvill. h. v., Ukert. II. 2. p. 544. — Pancirolus „A *Gemina* legione deduci *Germiniacenses* videntur; sed forte *Germaniciacenses* a *Germanicia* oppido [scil. Eufatesiae] sunt nominandi . . . alii volunt a *Germaniaco* in Belgis oppido denominatos fuisse“.

— γ. 11.] *Foelices* ΑΒΓcc. Cf. superiores numm. 60. et 63.

— γ. 12.] *Tercia* D. *Tertia Iulia* | *Alpina*, quasi duae legiones fuissent, ΕΓbcc. nomen *Alpina*, in picturae inscr. additum, om. c. VII. §. I. A. 33. Pancirolus „Sub Comite Italiae circa Alpes excubabant [c. VII. l. c.] et ideo *Alpina* haec legio est vocata; *Iulia* vero ab Augusto eius auctore, qui plures *Tertias* legiones instituit. . .“ Satis bene, modo memineris ex antiquioribus legionibus singulis tempore *Notitiae Dignae* binas, ternas et sic deinceps effectas fuisse, ut statim post hanc *Tertiam Iuliam Alpinam Tertio-Augustani* memorantur num. 31. Cf. etiam ad superiores numeros 14. et 15. sive p. 26*. γ. 28. p. 27*. γ. 1. et vide sqq. versus 22. 23.

— γ. 13.] Utrum hi *Primani* (cf. c. VII. §. I. F. 6.) a Flavio Vespasiano, an a Flavio Constantino nomen gesserint, dubitat Pancirolus, sed nimis securus „*Pacis*“ ait „est appellata a *Pace Iulia* oppido Hispaniae, unde est contracta.“ Duas etiam quae sequuntur legiones Flavias ab Hispanicis oppidis *Virtute* et *Salute Iulia* cognomina habuisse idem scriptor aumat: non geographiam solum modo chronologiamque, sed

usum quoque veterum loquendi pro suo captu distorquet. Pari ratione atque urbibus locisque nomina ab imperatorum gentiliciis nominibus et n pace, salute, virtute aliisve eius modi notionibus desumpta indiderunt, etiam legiones, cohortes, alas iisdem nominum formis maxime ab exeunte tertio aerae nostrae saeculo ornaverunt. Itaque Flavium harum legionum nomen a Constantino potius quam a Vespasiano deduxerim. cf. quae ad §. 12. monuimus. Qui memorantur *Numerus Pacensium* c. XXXVIII. §. I. 12. et *Milites Pacenses* c. XXXIX. §. I. 1., non ab urbibus, sed ab hac vel alia Legione *Pacis* cognomine ornata nomen habuisse, iam pro certo affirmem.

— §. 14.] A *Virtute* Hispaniae oppido. hanc legionem appellatam esse, sed esse in Galliis quoque *Virtutis* oppidum annotavit Pancirolus. cf. praeced. not.

— §. 15.] *Tertia* D. cf. ad §. 13.

— §§. 16. 17.] *Victrices* mss. editique praeter b, et in *Victorices* est; *Constantianae* Γbcc; id est *Constantici*, om. Γbcc. Pancirol. „legendum est *Constantiaca* vel *Constantiani*, a Constante instituti“. A Constante hanc legionem institutam fuisse mihi quoque videtur, ut, si per mss. licuisset, ex Γbcc *Constantianae* dedissem. Amm. Marc. XX. 11, 2. „Duas legiones *Constantiacas*, addita una *Sagittariorum* Cohorte, quas invenerat apud Sirmium, ut suspectae adhuc fidei per speciem necessitatum urgentium misit in Gallias [Iulianus]“.

— §. 18.] Ita mss., nisi quod *Constantiniane* CD et C(?) habent et versum recentior manus in Γ adscripsit; *Constantianae* aab; versum om. cc. *Secundae Flaviae Constantiani tertio* de^{1,2}ff, *Secundae Constantiani tertio* r^{1,2}, perperam, ut ipse Pancirolus annotavit, *Tertio* ex seq. §. huc trahentes. Nomen a Constantino habent. cf. not. ad §. 13.

— §. 19.] *Augustani*, omisso *Tertio*, de^{1,2}ff; cf. ad §. 18. *Tertia Augustani* b. Cf. quae ad proxime superiorem §. 28. annotavi. *Legio tertia Augusta* sec. Dion. Cass. LV. 23. iam inde ab ipsius Octaviani Augusti temporibus in Numidia habebatur. cf. c. VII. §. I. F. 9. Apud scriptores et in nummis,

saepissime autem in lapidibus celebratur (cf. Gruter., Orell., Kellermann.) et ap. Orell. 3664. ex Maff. Mus. Veron. p. 425, 1. LEG. III. AVG. PIAE. VINDICIS nomine venit; et in nummo ap. Eckhel. LIB(eratricis).

— §. 20.] *Fontenses* ABCD, omitt. b, *Fortenses* et a rec. manu add. (vel *Fontenses*) Γ, *Fontenses*, siue *Fortenses* cc. Cf. ad p. 26*. §. 16. et Tab. synopt. ad hoc cap. p. 220*.

— §. 21.] XVIII. CCaab, XVII. Γcc; nam cc omiserunt *Corniacenses*.

— §. 22.] *Prima Iulia* cap. VII., *Alpini* in pict. inscr. — Pancirolus hanc quoque legionem *Iuliam* (cf. supra ad §. 12.) ab Augusto institutam fuisse putavit, cum tamen constaret, *legionem I. Augustam* longe ante Constantini tempora interiisse.

— §. 23.] II. (pro *Secunda*) A. *Alpina Iulia* cc. — Cf. nott. ad p. 26*. §. 26. et p. 27*. §. 12.

— §. 24.] *Lancearii* A(?)BCE et editi, *Lancerii* CD. Cf. ad superiorem §. 2. — *Laureacenses* cc. Exstant exemplaria exempli ε³ (Pancirol. 1602. fol.) ex quibus hic versus, ut ε¹, abest, alia in quibus exhibetur. MILITES AUXILIARES LAUREACENSES ap. Gruter. 164, 3. Infra *Fabricae Lauriacensis scutariae* c. VIII., *Lauriaci* oppidi et *Classis Lauriacensis* c. XXXIII. mentio facta est. *Lauriaco* habet etiam Itin. Ant. p. 235. 249. 256. 276. sq. et Tab. Peut. IV. A. *Blaboriaco* corruptum ex *Lauriaco* nomen esse iam alii suspicati sunt, negat Muchar. *Das röm. Norik*. I. p. 267. sq. Dubiae admodum fidei est lapis, in quo sec. Cluver. *Noric.* c. V. p. 23. *Lauriacum* nominatur *Colonia Aureliana Laureacensis*. cf. lapidem ex Lazio ap. Gruter. 345, 8. Cur apud Amm. Marc. XXXI. 10, 20. *Lauriacum* (s. *Laureacum*), ut editores pro corrupto scriptorum librorum in *aurea* cum dederunt, non recte se habere Man- nertus (III. p. 367.) suspicaretur, ipse non dixit, neque equi- dem dixerim. De *Lauriaco*, unde L. 1. Th. C. de tabular. VIII. 2. sive L. 31. Th. C. de decurionib. XII. 1. = L. 1. Iust. C. de ta- bular. X. 69. anno 341. Constantius Augustus emisit, Gotho- fredus putavit idem esse ac Batavicum *Lauri* Tab. Peut. I. B,

non procul a Traiecto Batavorum situm; sed errasse virum summum crediderim. *Lauriacum* satis amplum, ut vel haec sola Notitia probare posset, olim oppidum fuit, aquis dives, in angulo confluentium amnium, ubi hodie perparvus vicus *Lorch* (neque Nassovicus ad Rhenum, neque Wurtembergicus ad *Rems* fl.) prope *Austriacum* oppidum *Enns* ad dextram Danubii ripam, quod ex *Lauriaci* ruinis crevisse dicit Cluverius, duo fere miliaria geogr. infra *Lentiam* (*Linz*) est. Cf. seq. not., Simler. ad It. Ant. p. 235., Cluver. l. c., Cellar. I. p. 431. §. 42., Mannert. l. c., Krusii tab. geogr. Germaniae Magnae Lips. 1823. ed., Wilhelm. *Germanien* p. 294., Georgii II. p. 239.

— §. 25.] *Lancearii* ABEF editi. cf. ad §. 24. — *maginēses* A, *Maginensis* B, *maginenses* CDE, *Maginenses* Gaabcc, *Comagenenses* deff. *Comaginenses* (= *maginēses*) in codice Spirensi olim scriptum fuisse paene me scire affirmaverim: comprobant haec scripturam tum pict. inscr. et c. VII. (cf. Tab. synopt.), tum quod scripti codices qui adhuc exstant omnes *maginenses*, ut c. XXXIII. §. I. E. 2. *Maginensis* (ubi item *Comaginensis* legerim), non *magenenses*, infra autem cap. cit. §. I. B. 14. *Comagenis* exhibent. Dubitari non potest de Norici oppido *Comagenis* hunc quoque locum accipiendum esse, Pancirolumque a vero longe aberrasse, cum a *Syria Comagena* hanc Pseudocomitatensem Legionem appellatam fuisse annotaret. Diversarum de *Comagenis* situ hodiernoque nomine sententiarum facilem conspectum praebet tabula quam ad cap. XXXII. proponemus, ad quam h. l. nihil addo, nisi quod Pertzius (*Monum. German.* I. p. 177: 401.) in vicis *Königsstädten* *Comagenas* sibi repperisse visus est. omnes in eo consentiunt, non procul infra hodiernum oppidum *Tuln* in dextra Danubii ripa (*Hassel.* p. 186.) *Comagenas* quaerendas esse, et adhuc in nominibus *mons Cumianus*, *Cumeoberg*, similis *Comagenarum* s. *Comagehorum* appellatio superest. Cf. Zeuss. p. 5. Ut quo modo It. Ant. et Tab. Peut., cuius ordinem Wesselingius aliique praeferendum esse docuerunt, de situ oppidorum, quorum multa et ad hoc caput et ad XXXIII. faciunt, inter

se differant, in conspectum redigatur, sequens tabula docet.

TABVLA PEVTINGER.		ITINERARIUM ANTONINI AVGVSTI ed. Wesseling.			
IV. D. A.	III. C.	p. 231. 233. sq.	p. 241. 248. sq.	p. 256	p. 276. sq.
	M. P.	<i>A Sirmio Lauriaco.</i> M. P. 437.	<i>A Taurano Lauriarum.</i> M. P. 587.	<i>A Lauriaco Feldidena.</i> M. P. 266.	<i>Ab Aquileia Lauriaco.</i> M. P. 272.
Vindobona. (Wien)	vi.	Vindobona. xxiii.	Vindobona Leg. x. Gem. xx.		
Citium. (Cettus Mons) Kalenberg?	vii.	Comagenis. xxiii.	Comagenis. xxx.		
Comagenis. <i>Infra Tulin.</i>		Cetto.	Cettio.		
	viii.				
Plotorto.					
	viii.				
Trigisamo. <i>Tras-mauer</i> sec. Cluver.		xxii.	xx.		
	xvi.				
Namare. Mölk.					
	vii.				
Arelate. (l. <i>Arlape, Erlaf.</i>)		Arlape.	Arlape.		
	viii.				
Ad ponte ises. (ubi <i>Ips rivus</i> in Danubium exit prope <i>Ips.</i>)		xxvi.	xxv.		
	xxiii.	Loco (Lacu) Fellicis. (OberWallsee?)	Loco Felicis.		
Elegio. (Erlach sec. Cluver)		xx.	xx.		
	xiii.				
Blaboriciaco. (l. <i>Lauriaco. Lorch.</i>)		Lauriaco. xxvi.	Lauriaco Leg. III.	Lauriaco.	Lauriaco.
	xiii.		xvi.	xx.	xx.
Ovilla. (Wels sec. Cluver.)		Ovilabis. [l. <i>Ovilibus.</i>]	Ovilabis.	Ovilabis.	Ovilabis.
	xiii.				
Tergolape. (Lampach sec. eund.)		xxxii.	xxvii.	xxxii.	xx.
	xviii.				
Laciatis. (Gmünd sec. eund.)		Laciaco (Frankenmarkt sec. Muchar.)	Ioviaco.	Laciaco.	Tuladone.
	xiii.				
Tarnantone. (circa <i>Weissenstein</i> sec. Cluv.)		xxxviii.	xviii.	xxviii.	M. P.
	xii.				
Ivavo. (Salzburg?)		Iovavi.	Stanaco. (prope <i>Reigersberg</i> s. Mann., <i>Schärding</i> sec. Reich., <i>Braunau</i> sec. Lapie.)	Jovavi.	

Cf. Cluver. *Vindelic. et Noric. c. 5.*, Muchar. *Das röm. Norik. I.* p. 266...70., Mannert. III. p. 633. sqq.

— §. 26.] *Taurunum*, celebris Pannoniae Secundae civitas (cap. XXXI. §. I. B. 11.), ubi hodie Austriacum oppidum *Semlin* in tractu militum limitaneorum Slavonico ad dextram Danubii ripam contra *Belgrad* situm est. Cf. ad Not. Or. c. XXXVIII. p. 478. not. 29.

— §. 27.] *Ancianenses* D. — Ab *Antio* Thraciae oppido, postea *Apollonia* dicto cognominatos affirmat Pancirolus. minus recte, puto. ab *Antianis*, quod item Pannoniae Inferioris oppidum fuit; nomen habuisse contenderim. *Antiana* habet Tab. Peut. V. B., et secundum It. Ant. p. 232. (243.) 267. *Mursa* (hodie *Essek* s. *Eszek*: cf. infra ad c. XXXI. p. 92*. §. 17.) XXIII. M. P. ab *Antianis* meridiem versus sita fuit. Tabulam Peut. oppidum illud in eum locum collocare putat Mannert. III. p. 666., ubi hodie opp. *Mohacs* est; sed rectius sec. It. Ant. locum in hodierno vico *Borarzavar* sive *Baranyavar*, ut p. 680. dedit, quaeri. Etiam Simlerus *Antiana* hodie *Baranuer* esse annotavit; *Bragnovar* est ap. Marsil. Danub. I. tab. XI. sect. IX. Krusius *Antiana* paullo plus versus septentrionem collocavit, annotavit enim esse hod. vicum *Lanesok*, qui infra *Mohacs* situs est. Mihi haec *Antiana* in hodierno comitatus Baranyensis oppido *Mohacs* (cf. Hassel. p. 523.) quaerenda esse videntur, ut demonstrabit Tabula ad c. XXXII. addenda. Cf. etiam ad cap. VII. p. 35*. §. 10.

— §. 28.] Ita h. l. omnes. Panciroli coniectura, a *Pontina palude* Campaniae hanc legionem nominatam fuisse, vel scriptura *Pontennenses*, quam c. VII. habet, refutaret, si refutatione opus esset. Gallos fuisse, ut sequentes numeri, nomenque a *Pontibus* habuisse crediderim; sed a quibusnam, non definierim: veri tamen simile mihi videtur nomen venire a *Pontibus* inter Ambianos. (*Amiens*) Gessoriacumque (*Boulogne*), de quibus It. Ant. p. 362. sq. „Noviomago [*Noyon*] M. P. XXXIII. leugas XXIII. Ambianis [*Amiens*] M. P. XXXVI. leugas XXIII. Pontibus M. P. XXXIX. leugas XXVI. Gessoriaco [*Boulogne*]^a. quos Pontes hodie *Ponches* appellari referunt D'Anvill. Notice p. 528. et Ukert. II. 2. p. 549. cf. Vales Not.

Galliar. v. v. *Pontes Ambianorum* et *Pontivus pagus*, et Wesseling. ad It. l. c. Ceterum alios quoque multos tum Galliarum tum aliarum regionum locos Pontium nomen gessisse satis constat.

— γ. 29.] *Constantia* in Ε(?)aa positum est ac si proprium alicuius legionis, n *Prima Flavia Gallicana* diversae, nomen esset, quod non fuisse docent pict. inscr. et c. VII. cf. c. XXXVI. §. I. B. 6. Sed ne numerus XVIII Pseudocomitatensium Legionum excederetur, *Constantiacos* et *Corniacenses* in unum numerum contraxerunt aa. Vide annot. ad γγ. 24. sq.

— PAG. 28*. γ. 1.] *Mattenses* f. *Marienses* c. VII. p. 36*. γ. 12. mss. et editi. *Martenses* vero ibi quoque scribendum esse, ubi eodem ordine, quo in hoc cap., recensentur, et pict. inscr. et hic locus probat. Contra Pancirolum καὶ τοὺς πιστεύσαντας ἐκείνῳ, a populo *Martenorum* [immo *Maternorum*] „iuxta Babyloniam“ hos *Martenses* nomen gessisse opinantes iam ad Not. Or. c. VI. p. 211. not. 25. observavi, a Legione *Martia* denominatos fuisse. LEGIONIS I. MARTIORVM mentionem facit inscr. ex Lazio a Grutero 164, 4. exhibita, et Legiones quoque III. XIII. XXIII. *Martias* fuisse constat. Ne quem Ukertus (III. 1. p. 373.) decipiat, ut de *Muriensibus* cogitet, moneo *Murienses* in iis inscriptionibus ad quas rettulit, non legi, sed *Murrenses*, ut ipse p. 139. 294. habet: non satis accurate versatus est Ukertus l. c., nam neque *Armises* fuerunt „an der Ems“, cuius nominis rivus in Wirtembergia non est, sed „an der Erms“ i. e. ad Armisiam. VICANI MURRENSES legi in lapide reperto in vico *Murr*, non procul a Schilleri nostri oppido natali *Marbach*, testes sunt Sattlerus *Gesch. des Herz. Württemb.* p. 138. 176. 195. et Jaumannus *Colonia Sumlocenna.* Stuttg. 1840. 8°. p. 117. 90.

— γ. 2.] *Abrintateni* Γ, *Abrim Cateni* cc. — *Abrincatae* (cf. c. XXXVI. §. I. B. 8.) hodiernum Aremoricum oppidum *Avranches* (dép^t. de la Manche, cf. Cannabich. *Erdbeschreib. Frankr.* p. 400.) est, *Civitas Abrincantum* Lugdunensis Secundae dicta in Libell. provv. Romm. in Var. Geogr. L. B. 1739. 8°.

p. 41. Ptol. II. 7 (8). post *Nannetas* μέχρι τοῦ Σηκούνα ποταμοῦ Ἀβριγκατοῦοι καὶ πόλις Ἰνγεννα, et ita apud Plin. quoque (H. N. IV. 18. sect. 32.) *populus Abrincatui* nominatur. cf. ad γ. 4. Iam Pancirolus hoc nomen recte explicavit. Cf. Vales. Not. Gall. p. 1. sq., Cellar. I. p. 161. §. 63., D'Anville Notice p. 30., Mannert. II. 1. (ed. 2.) p. 157., Zeuss. p. 204., Ukert. II. 2. p. 337. 487.

— γ. 3.] Cf. ad Not. Or. c. IV. p. 195. not. 48., item p. 26*. γ. 18. et p. 36*. γγ. 14. 19.

— γ. 4.] *Maurosismiacci* ΑΕΓβδτε (*Naurosismiacci* ε^{3,4})ff, *Mariosisiniacci* αα, *Mourosi Iuniaci* ε^{2,3}, *Maurosi Iuniaci* ε⁴. — Caes. B. G. II. 34. „Venetos, Unellos, Osismios, Curiosolitas, Sesuvios, Aulercos, Rhedones, quae sunt maritimae civitates oceanumque adtingunt“. cf. III. 9. VII. 75. et Oros. VI. 8. Strab. IV. 4. (p. 289. ed. Almel. p. 314. ed. stereot.) „Ἐνθέρδε (post Venetos) οἱ Ὀσίσμιοι δ'εἰσὶν, οὓς Τιμίους [᾽Ωστιαίους ex Steph. Byz. v. ᾽Ωστίωνες vult Ukert. II. 2. p. 336. sed cf. Adelung. I. c. p. 91. sqq.] ὀνομάζει Πυθίας, ἐπὶ τινος προπεπωκυίας ἰκανῶς ἄκρας, εἰς τὸν ὠκεανόν, οἰκοῦντες· οὐκ ἐπὶ τοσοῦτον δέ, ἐφ' ὅσον ἐκεῖνος ἔχειν φησὶ καὶ οἱ πιστεύσαντες ἐκείνῳ“. Mela III. 2. „A Garumnae exitu latus illud incipit terrae procurrentis in pelagus et ora Cantabricis adversa litoribus, aliis populis media eius habitantibus, ab Santonis ad Osismios usque deflexa“. Plin. I. c. „Lugdunensis Gallia habet Lexovios, . . . Venetos, Abrincatuos, Osismios . . . sed peninsulam spectatiorem excurrentem in oceanum a fine Osismiorum circuitu DCXXV M. P. cervice in latitudinem CXXV M. Ultra eam Nannetes“. Ptol. II. 7 (8). „Βιδουκάσιοι, καὶ τελευταῖοι οἱ μέχρι τοῦ Γωβαίου ἀκρωτηρίου Ὀσίσμιοι, ὧν πόλις Οὐοργάνιον“. Libellus provinciarum p. 42. *Civitatem Osismiorum* Lugdunensi Tertiae attribuit, quocum facit c. XXXVI., ubi eadem *Osismii* appellatur pro more tunc ingravescente, ut civitatibus populorum nomina darentur. Tabulae Peut. I. A. *Vorgium*, quod longe a nomine *Osismi*, qui ad ostia Palabi, i. e. Mosae fl. collocati sunt, habet, idem esse atque Ptolemaei *Vorganium*,

h. e. hod. opp. *Karhez* s. *Carhaix*, *dépt. du Finistère*, D'Anvillius *Notice* p. 720. demonstrat. Idemque (p. 508. sq. cf. p. 408.) *Osismios* dioeceses ecclesiasticas Leonensem et Corentinensem (*de Léon et de Kimper* sive *Quimper*) olim tenuisse docet; quam sententiam suam quidem Ukert. II. 2. p. 337. fecit, sed parum sibi constans idem p. 486. pro vetere hodierni *Carhaix* nomine dat *Cosedia* (cf. *It. Ant.* p. 386.), et p. 485. *Vorginum* Tabulae, *Vorgianum* Ptolemaei (quod utrumque nomen corruptum esse ab Ukerto manifestum est) hodiernum *Guemené*, *dépt. du Morbihan*, facit. De *Osismiis* videantur etiam Vales. *Not. Gall.* p. 394., *Cellar.* I. p. 159. sq. §. 60., *Mannert.* II. 1. p. 132. De coniunctione *Maurorum* nominis cum permultis aliorum populorum nominibus ad *Not. Or.* c. IV. p. 188. not. 20. dixi.

— §. 5.] *Metis* om. c. VII. idemque nomen solum habet pict. inscr. cf. tab. synopt. c. V. et VII. Pancirolus „*Metis* est Belgiae oppidum, vulgo *Metz* dictum, ubi haec legio excubabat“. Sane molesta quidem est h. l. haec nominis civitatis adiectio, sive ea legionis stativa indicari sive pro nomine ipsius legionis oppidi nomen positum accipias; neque tamen de Graeco *μητις* cogitaverim, ut, uti supra legionum Flaviarum nomina *Pacis*, *Virtutis*, *Salutis* titulis ornata legimus, ita huius legionis *Prudentiae* nomen proprium fuisse dicendum esset. at ut ista *Pacis*, *Salutis*, *Virtutis* nomina ab urbibus derivata fuisse Pancirolus concedam, neque hic locus me movere potest. *Libell. provv. R.* (ed. *Verh.* p. 771., ed. 1739. p. 44.) inter Belgicae Primae civitates secundo loco habet „*Civitas Mediomatricorum*, id est *Metis* (*Mettis* ed. 1739.)“. Vales. *Not. Gall.* p. 328. „*Mediomatrici* dicti sunt pridem et *Mettenses* ab urbe gentis primaria, quam pro *Divoduro* et pro *Mediomatrici* saepe etiam *Mellos* aut *Mettas* vocitavere. certe Goltzius veterem inscriptionem profert, in qua *Comes Auxiliarium Metensium* memoratur, et in *Not. Imp. Rom.* inter Legiones Pseudocomitatenses recensetur *Prima Flavia Metis*, h. e. legio Prima Flavia quae praesidet *Mettis*, a Flavio Constantio

A. patre Constantini Max. aut u Constantio vel a Constante AA. fratribus, filiis ipsius Constantini [non video cur non „vel ab ipso Constantino M.“ cf. p. 27*. §. 13. sqq. 29.] dicti“. Consentit D'Anvillius v. *Divodurum*, de quo Tac. Hist. I. 63. „*Divodurum*, Mediomatricorum id oppidum est“. *Mediomatrici* forma est qua etiam Caes. B. G. IV. 10. VII. 75. et Amm. Marc. XV. 11, 9. XVII. 1, 2. utuntur; *Mediomatrices* in inscr. et ap. Ptol. II. 8 (9). est: *Μεδιοματρικες, ὧν πόλις Διουόδουρον*. De *Divoduro* etiam vid. Itin. Ant. p. 240. 364. sq. 371., Tab. Peut. II. A. Venant. Fortunat. (III. 14, 9. ed. Luchi) *Mettin*, tum Austrasiorum regum sedem, celebrat: „*Mettis*, speciosa, coruscans“ et X. 10, 1. „... ubi Mettica moenia pollent“. De historiis antiquitatibusque eius oppidi praeter collectiones Bouquetii Honthemiique consuli possunt *Histoire de Metz par des relig. Benedictins*. 1769. *Antiquités Mediomatriciennes*, par L. Devilly, Metz. 1823. 8°. quos libros Ukert. p. 511. laudat. Cf. etiam in Indicibus geograph. ad Monum. German. vv. *Mettae*, *Metae*, *Mettis* et similia.

— §. 6.] De his egi ad Not. Or. c. XXXVI. p. 446. sq. not. 18.

— §. 7.] Hunc cum seq. versu coniungere aa ad superiorem §. 28. adnotavi. Pancirolus „A Constantio, vel Constantia, quae urbs est Mesopotamiae apud Marcellinum XVIII. [9, 1.], sunt appellati; vel ab aliis Constantiis quae erant in Palaestina (Euseb. Vit. Const. IV. 36. sq., Sozomen. II. 4. V. 3., Nicet. I. 4. VIII. 33.), Armoricanis et alibi. Duas Constantiacas in Gallias a Iuliano missas Marcellinus XXI. [11, 2.] scribit“. et ipse Iulianus imp. orat. I. multa de militaribus Constantii imp. inventionibus extollit laudibus, ut omnino priorem illam explicationem probem. cf. supra ad p. 27*. §. 16. sq. et infra ad p. 40*. §. 16.

— §. 8.] Ita omnes praeter et qui versum omnino omiserunt; infra c. VII. et in pict. inscr. rectius *Cornacenses*. Plin. H. N. III. 25. sect. 28. *Cornacates* inter Pannonicos populos recenset. *Cornacum* Pannoniae Inferioris s. Secundae oppidum (cap. XXXI. §. I. A. 1, B. 4.): Ptol. II. 14 (16)., Itin. Ant. p. 243.,

Tab. Peut. V. C. Simlerus *Zata* hodie dici annotavit; iustius Mannert. III. p. 669. apud vicum *Illok* [*Ujlak* in provinciali, ut vocant, Slavoniae] ad Danubium locum veteris Cornaci quaerendum esse affirmat; neque permultum dissentiunt qui in hodierno *Opatovac* illud repperisse sibi visi sunt; frustra Pancirolus de oppido *Fünfkirchen* loquitur ad cap. XXXI. cit.: Danubii conversionem prope *Kóρνaxov* esse docet Ptolemaeus l. c., quod bene in oppidum *Ujlak* cadit, de cuius loci situ formaque vid. Marsil. Danub. I. tab. XII. sect. 10. — Cum ex paullo ante recensitis numeris non nulli Gallici Belgicique sint, suspicetur fortasse aliquis *Tornacenses* (Tornacum s. Tornacus = *Tournay* s. *Doornijk*, cf. p. 49*. γ. 10. et p. 81*. γ. 1.) legendum esse, praesertim cum in mss. codd. *t* et *c* facile permutentur. sed hanc temerariam esse suspicionem putem.

— γ. 9.] Iuniores? Cf. supra p. 26*. γ. 19. p. 27*. γ. 6. et infra p. 36*. γ. 24. p. 38*. γ. 6.

— γ. 10.] Pancirolus „ex Urbe contracti“. Non negaverim hos Romanenses ex aeterna urbe verisque Romanis contrahi nomenque habere potuisse, ut *Cohortium Alarumve Civium Romanorum* et alibi saepe et in hac quoque Not. Dign. mentio fit, a quibus istud nomen derivari potuit. in lapidibus quoque *Romanenses* s. *Romanienses* passim memorantur (cf. Orell. ad 4275.), ubi de operariis qui more Romano artes exercent sermo est, nisi et hi tituli de Gallicanis Romanensibus accipiendi sunt; nam equidem potius hos Romanenses sub Mag. Eqq. Galliarum militantes a Francia Romana sumptos fuisse crediderim, ut Germanice diceremus *die Romanischen*. Cf. Vales. Not. Gall. p. 628. sq.

— γγ. 11. 12.] *supra scripti* omisit *b*; *supradicti* *I* cc. — *praesentialis* *aa*, *in praesenti* *b*. — De hoc Officio cf. supra ad p. 17*. sqq. annotata; hic propter *Chartulariorum* mentionem factam repetenda est Constantini A. a. 354. ad Pff. P. data L. 5. Th. C. de divers. officiis et apparitorib. VIII. 5. „De chartulariis Magistrorum Equitum et Peditum si quis post XXV annos obnoxius curiae fuerit repertus, habeat privilegium militiae.

omnes autem qui probati fuerint quacunque ratione vel quocunque tempore, perseverent in militia, duntaxat qui Ministeriales et Paedagogiani et Silentarii et Decuriones existunt, ita ut post XV annos minime ab aliquo inquietentur^a.

— 7. 19.] *et aliqui apparitores* €, *Apparitores reliqui* [om. et] b. —

De Evectionibus annualibus orientalium Magistrorum militiae, e quibus unus Mag. Orientis XXV, ceteri XV habebant, cf. Not. Or. capp. IV...VIII. §§. III. Utrum certus Evectionum numerus occidentalibus quoque Magistris militiae concessus fuerit necne, non habeo quod demonstrem. certe quindenario maiorem iis datum fuisse veri non est simile. Evectionum faciendarum ius hi Magistri non habebant: L. 9. C. de cursu publ. XII. 51., L. 43. Th. C. eod. VIII. 5. sed Valens, Gratianus et Valentinianus AAA. a. 384. ad Neoterium Pf. P. L. 43. Th. C. „Quibus ius ante non fuit evectionum, abstinencia quibus fuit, faciendarum moderatione rei p. prosciant. Illustres enim viri militiae equestris ac pedestris Magistri qui hac usurpatione caruerunt, multo in posterum patientius abstinebunt, cum et amantes rei p. sint et circa communes utilitates Nostris sibi animadvertant moribus esse vivendum^a. Et iidem eodem anno ad Cynegium Pf. P. constitutionem (44. Th. C. tit. cit. cf. L. 11. iust. C. eod.) emiserunt hanc: „Nullus evectione utatur privatus, tametsi valuerit impetrare, exceptis his quos sublimissimae administrationis illustravit indeptio [i. e. Praefectis Praetorio] et quos Magistri Equitum ac Peditum pompa sublimat, qui tamen omnes in actu ipso positi rei p. providerunt, non hi quos honorarii tantum nominis suffragia prosequuntur; sub hac videlicet definitione, ut cum semel ad propria vel optata pervenerint, utendae eiusdem evectionis non habeant facultatem, nisi consulta iterum Clementia Nostra geminae iisdem beneficium detulerit largitatis, etiam si administratione deposita ad larem proprium revertuntur^a.

CAPUT VI.

— PAG. 29*.] α) De ordine serieque capitum V. VI. VII. XL. Not. Occ. dubitari possit, an rectus ac genuinus sit necne. nam quae ad *Magistrum Militum Praesentalium a parte Peditum* pertinent, ut caput XL. totum, ea statim post cap. V. posita exspectes, sive etiam vel ante §. II. eius capitis; certe capiti VII. adiungendum fuisse caput XL. videatur, ut Praepositurae quae eo capite recensentur, post Legiones, Auxilia Vexillationesque collocarentur, utpote minoris quam illa militum genera dignitatis, et quae suam matriculam habebant seorsimque numerabantur: nam de Minore Laterculo emittendae erant, ex Scrinio Memoriae, Quaestoris v. ill. arbitrato (cf. supra p. XIII., cap. XVI. §. I. et annot. ad cap. XL.), neque Praepositurae Maiore Laterculo quod sub cura Primicerii Notariorum v. spect. fuit (cap. XV. §. I.), sed solum Dignitates et Administrationes continebantur. Verum omnes tam manuscripti quam editi codices qui totam quae superest Notitiam Dignitatum exhibent (ceteri enim, ut Γbcc, capita de Comitibus Ducibusque truncata, caput XL. autem omnino non habent), eum ordinem sequuntur quem retinere pro instituti ratione deberemus, vel si causam eius ordinis, qui obiter rem intuentibus perturbatio videatur, rimati non essemus. Pancirolus quidem ideo post enumerationem Comitum Ducumque Limitaneorum cum copiis suis collocatum esse caput XL. putavit, quod Praeposituras id summam colligeret, quibus nec Comites Italiae aut Hispaniarum, sed solus Magister Peditum imperavisset. At tum caput XL. statim capiti V. de Mag. Ped. Praes. proprie tractanti sive certe capiti VII. subiungendum fuisset: nam perversus foret is dignitatum ordo, quo inter spectabiles Duces et clarissimos Consulares illustris Magistri Praesentalis copiae recenserentur. Quare olim, cum vocabulum quoque *Item* in rubrica cap. XL. inepte ubi nunc legitur, positum mihi videretur, iustum capitis XL. locum post cap. VII., cuius rubricam *Qui numeri* etc. satis bene sequeretur rubrica

Item praepositurae, quaerendum esse opinatus ac rem in hunc modum explicare conatus sum: caput XL., duo folia olim complexum, intima eius quaternionis, sive ternionis malis aut quinionis, pars fuerit, quo capita V. VI. VII. containerentur, quibus duobus foliis postea solutis per errorem locus inter Ducum Consulariumque enumerationes datus est: nam statim post Duces expositos Consulares secutos esse et dignitatum ordo et aperte cap. I. numm. 21. 22. docent. capitum autem sectionumve numeri, quos edita exemplaria exhibent, manu scripta non habere satis constat. Verum his omnibus explicationibus nihil opus, neque ordinem capitum quem nunc hic liber omnino iustum ac rei convenientem habet, mutandum esse, ex iis explicari quae infra ad cap. XVI. §. I. v. *emittit* proferam, iam persuasum habeo.

Ad rubricam] cf. quae de Magistro Equitum ad init. c. V. disputavimus. Picturarum ad hoc cap. pertinentes inscriptiones ex codd. **CD** non satis accurate enotare possum propterea quod ex adversariis meis folium huc pertinens deperditum est. Ex codice **B** eas inscriptiones numquam enotatas habui. Perversum in **dee** scutorum ordinem sigillatim indicare operae pretium non est.

- a] *Comites. Adeo* (om. *Seniores*). *Comites Seni.* **C**.
- b] *Promotti* **A**.
- c] *Brachati. dee*.
- d] *Bataui senio*: **A**. Hoc scutum omiserunt **dee**.
- e] *Cornuti senio*: **A**.
- f] *Cornuti Iunio*: **A**.
- g] Hi undecimum locum in **de**¹⁻⁴, sextum in **e**^{6,7}. obtinent.
- h] *Bataui Iunio*: **A**.
- i] Hos om. **e**^{6,7}; tertio loco eos habent ceteri **cc** et **d**.
- l] *Prima Gallia* **ACE**.
- m] *Dalmate* **E**.
- n] H. l. *Passeratati* **AE** habent, postea eosdem omit-
tentes.

- o] *Taifali Jun. €.*
- q] *Honoriani seniores €.*
- s] *Constantiati A, Constantiaci c^{6.7}.*
- t] *Scutari c^{6.7}.*

PAG. 30*. b] *Marcoamani A. Seniores om. etiam dec. Marco-
mani exhibet €.*

- c] *Armingeri A, Armigeri Sr. €.*
- d] *Glibanarii c^{1.4}, Glibanari c^{6.7}.*
- e] *Parthi sē €.*
- f] *1°. Sagittarij A, Primi Sagit. dec.*
- g] *2°. Sagittarij A, Secundi Sagit. (Sagittarii d) dec.*
- h] *3°. Sagittarij A, Tertii Sagittarii dec.*
- i] *4°. Sagittarij A, Quarti Sagit. dec.*
- k] *Parthi Iunior: A, Parthi sen. €.*
- l] *Citati Senio: A, Citrati seniores €, Citraci senō. €.*
- m] *Comites Iunio: A, Comites Iuiores €, Comites*

(*Con ites c¹*) iun. dec.

- n] *Pigmoti Iuniores A, Promoti ju. €, Promoti iun. dec.*
- o] *Sagittarij Iunio: A, Sagittarii iun. dec.*
- p] *Citrati Iunio: A, et Citrati etiam €, Citraci Iunio €.*
- q] *Honoriani Iunio: A€, Iuniores om. dec; Hono-
riani c^{6.7}.*

- r] *Armingeri Iuniores A.*
- s] *Scutarij Jū. € post nomen Cordeni et ante Sta-
blesiani.*

— t] *Stablestanij A.*

— u] *Cordeni €.*

PAG. 31*. γγ. 1. 2.] *dispositio €.* — *viri om. bcc.* — *prae-
sentialis aab, seu in praesenti addunt Γbcc.*

— γ. 3.] *Vexillariones in non nullis exemplis c¹, in aliis
recte Vexillationes. — decem litteris scriptum habent A B D €,*
X. Γaabcc; numerum om. € dff; IX. cc, de quib. cf. ad γγ. 12. 13.

— γ. 4.] *Cf. Not. Or. c. V. §. I. A. 1. — Comitum nomen
explicat Ammian. ad Not. Or. c. IV. p. 186. not. 8. transcr. Pro-
pterea quod inter alios eminebant, ab ipsis quos comitaban-*

tur, ill. Magistris Militum spectabilibusve Comitibus ducebantur; sub dispositione Ducum eius modi Comites non memorantur. — De Comitibus Sagittariis Armenis ad Not. Or. c. V. §. I. A. 4. (p. 206. not. 5.) Zosim. II. 51. citare debebam: „ὁ τῶν ἐξ Ἀρμενίας ἰπποτοξοτῶν ἄρχειν τεταγμένος“.

— γ. 5.] Vid. Not. Or. c. IV. p. 185. not. 6.

— γ. 6.] *Brachati* Ε(?)deff, *Braccari* Γcc, *Bracciatii* aa. Cf. ad p. 24*. γ. 8.

— γ. 7.] *Battani* Γcc. Cf. ad p. 24*. γ. 12.

— γγ. 8. 9.] *Carnuti* b. Cf. ad p. 24*. γ. 7.

— γ. 10.] De Comitum nomine paullo ante ad γ. 4. dictum est. Arrian. Tactic. p. 15. ed. Blancard. „δορατοφόροι μὲν οἱ πελάζοντες ταῖς τάξεσι τῶν πολεμίων, καὶ δόρασιν ἀπομαχόμενοι, ἢ κόντοις, ἐν τῇ ἐπελάσει ἐξωθούμενοι, ὡς Ἀλανοὶ καὶ Σαυρομάται. Singulos Alanos binis equis, ut ex altero in alterum insilirent, usos esse Hegesipp. V. 50. aperte ex Arrian. Tact. p. 8. sq. ed. Blancard. rettulit „ἄμφιπποι δέ, οἱ ἐπὶ δυοῖν ἀστρώτοις ξυνδεδεμένοι, ὡς μεταπηδᾷ ἀπ' ἑλλοῦ ἐπ' ἄλλον“. — *Alanorum* vagans incertusque populus nomenque ab oriente versus occasum solis terrarum orbem Romanis cognitum perlustranti fere ubique occurrit, inde a Scythiae intra Imaum borealibus finibus, ultra quos incognitae sunt regiones, Gangisque fl. ripa usque ad Lusitaniam, ita ut plus quam quartam totius terrarum orbis longitudinem peragraverint. Incipiamus ab aquilone et ab orientalibus montium Hyperboreorum partibus, ubi „ὄρη τὰ καλούμενα Ἀλανά“: 1) Ptol. VI. 14. „Κατανέμονται δὲ ταύτης τῆς Σκυθίας τὴν μὲν πρὸς ἄρκτους πᾶσαν ἐγγὺς τῆς ἀγνώστου οἱ κοινῶς καλούμενοί Ἀλανοὶ Σκύθαι...“ Hos Asiaticos Alanos diversos fuisse a Caucasiis atque Europaeis Alanis, de quibus in sqq. dicemus, affirmat Zeuss. p. 300. 702. atque hos Europaeos eosdem esse cum *Budinis* Herodoti IV. 21. 108. sq., Scythis de stirpe Persarum Medorum, imprimis ex Luciani Toxar. 51. demonstrare studet p. 703. Amm. Marc. XXIII. 5, 16. „Pompeium qui per Albanos et Massagetas quos *Alanos* nunc appellamus, hac quo-

que natione perrupta vidit Cassios lacus⁴. Id. XXXI. 2, 12. sqq. „ . Alanos . . veteres Massagetas [quos populos inter se distinguit Claudian. in Ruf. I. 312.] . . . Hoc [Tanai] transito in immensum extensas Scythiae solitudines Alani inhabitant, ex montium appellatione cognominati, paullatimque nationes conterminas crebritate victoriarum attritas ad gentilitatem sui vocabuli traxerunt, ut Persae. Inter hos Neuri . . . Budini . . . Geloni . . . Agathyrsi . . . Post hos Melanchlaenas et Anthropophagos palari accepimus per diversa . . . Parte alia prope Amazonum sedes Alani sunt orienti acclines, diffusi per populosas gentes et amplas, Asiaticos vergentes in tractus, quas dilatari adusque Gangem accepi fluvium, . . . Ibi partiti per utramque mundi plagam Alani, quorum gentes varias nunc recensere non refert, licet dirempti spatiis longis, per pagos ut nomades vagantur immensos: aevi tamen progressu ad unum concessere vocabulum et summatim omnes *Alani* cognominantur⁴. Et porro de moribus, victu et vita, statura ac religione Ammianus refert. II) De *Alanis in Parthia* cf. Ammian. I. c. et Sueton. Domit. c. 2. III) *Caucasum* inhabitant: Sidon. Apoll. Epist. IV. 1. „Caucasigenas Alanos aut equimulgas Gelonos⁴.“ cf. Procop. B. Gothh. IV. 3. 4., Agathias IV. 9. IV) *In Asia Minore* eosdem, cum sub Hadriano Cappadociae praefectus esset, Arrianus compescuit, cuius scriptoris Historiae Alanicae adhuc particula superest, in Blancardi exemplo Amst. a. 1638. edito inscripta *Ἐκταξις κατ' Ἀλανῶν*. V) *Iuxta Tanaim paludemque Maeotidem* sedes habentes (cf. Menander ed. Bonn. p. 301.) in Medis qui sub Pacoro Armenosque qui sub Teridate regibus viverent, irrumpentes describit Ioseph. B. Iud. VII. 7, 4. et Hegesipp. V. 50. cf. Ammian. XXI. 2, 21., Procop. B. Gothh. IV. 1. 8. B. Pers. II. 29., Agath. III. 15., Themist. ed. Dind. p. 452., Zonar. XV. 1. „ . τοὺς Ἀλανοὺς ἢ Ἀλβανοὺς, οὕτω γὰρ τοῖς παλαιοῖς ὀνομάζονται. “ Tab. Peut. IX. A. et ad Not. Or. c. XXVIII. p. 325. sq. not. 39. *In Armenia* resederunt inde a fine primi p. Chr. n. saeculi: Mos. Khor. II. 47. 49. a Rittero (*Erdkunde* tom. X. p. 590.) cit. VI) De Europaeis Alanis, quos

Dionys. Perieg. §. 308. πολυῖππον φύλον Ἀλανῶν nominat, habent Ptol. III. 5. „Ἀλανοὶ Σκύθαι“, Plin. H. N. IV. c. 12. sect. 25. et Ammian. XXII. 3, 42. et XXXI. 3. VII) Inde sub Gratiano cum Hunnis coniuncti ἀλκήμεντοι Ἀλανοὶ (Dionys. Perieg. §. 305. cf. Valer. Flacc. Argonaut. VI. 42., Avien. orb. terr. 906.), „omni perniciē atrocior utraque gens“ (Aur. Vict. Epit. 72.), periculum Romano minitantur nomini Thraciam Daciamque „tanquam genitales terras“ possident, atque vastantes rapientesque ad Pannonias usque irrumpunt, sed a Gratiano ante a. 383. recepti non solum militum numeris adscripti sed largis muneribus honorati reliquis militibus etiam praelati sunt. Atque ex his eos *Comites*, de quibus h. l. agimus, fuisse enatosve esse veri certe simillimum est. cf. Aur. Vict. l. c., Pacat. Drepan. paneg. c. 11. 32., Ammian. XXXI. 8, 4. et 11, 6., Claudian. de bell. Get. 581., in IV. cons. Honor. 487., Oros. I. 2., Iornand. c. 31. atque imprimis Zosim. IV. 35. „τοῖς γὰρ περὶ τὴν αὐλὴν τὰ τῶν αὐτοκρατόρων ἡθὴ διαφθείρειν εἰσθόσι πειθόμενος, Ἀλανοὺς τινὰς αὐτομόλους δεξάμενος καὶ στρατιαῖς ἐγκαταλέξας δωρεαῖς τε ἀδραῖς ἐτίμα καὶ θαρρεῖν ἡξίου τὰ πάντων ἀναγκαιότατα, στρατιωτῶν λόγον οὐδένα ποιούμενος“. VIII) Idem Zosimus VI. 3. refert, Alanos cum Vandalis (Βανδίλοι) ac Suevis permixtos a. 406. nationes Transalpinas vastasse editaque ingenti caede Britanniarum etiam copiis formidabiles exstitisse. et sub idem tempus illos populos a Stilichone excitatos Rhenum transisse Galliasque atque Hispanias intrasse ipsamque Lusitaniam ac Carthaginiensem provinciam occupasse, posteaque freto Gaditano traiecto in Africa condisse, alias vero Alanorum copias a. 464. apud Bergamum a Ricimere interemptas esse, ex multis chronographorum et S. Hieronymi, Orosii Salvianique, item Procopii, Iornandis aliorumque scriptorum locis demonstrat Zeussius p. 449...54. 704. sqq. praeter quem de Alanis confer Baelium *Diction. hist. v. Alains*, D'Anvill. in *Hist. de l'acad. royale des inscr. et bell. lett.* tom. VII. Paris. 1733. 4°. p. 703...9. *), De Guignes, ibid.

*) Liceat ex D'Anvillio locum Zeussii p. 706. emendare, ubi dixit,

tom. XXVIII. (1761.) p. 85. sqq., Mannert. IV. p. 246., Werséb. *Ueb. die Völk. Deutschl.* p. 259., Ukert. III. 2. p. 349. 356. 552. sqq. 565., Georgii I. p. 153. et imprim. II. p. 312. sq.

— §. 11.] *Battavi* Γcc, ut §. 7.

— §. 12.] Hos cum seq. vexillatione quasi una fuissent, coniunxerunt drcff. cf. not. ad §. 3. — *Valentinianenses* add. (neque seq. §. om.) aa. Cf. tab. syn. capp. VI. VII. p. 272*. — A constantia, non oppido, sed virtute, quam a Constante A. nomen explicare malim.

— §. 13.] Cf. ad praec. §. A Valentiniano II. A., non ab aliqua civitate Valentia, quod nomen complures gessisse notum est, dictos putem.

— §. 14.] XXXIII. b qui re vera 34 vexill. comitat. enumerat, cum qui nobis numeri 6. et 15. sunt, in binos dissecet. XXXII. cc; ceteri editi et mss. numerum nullum exhibent.

— §. 15.] Hi quoque *Seniores* sunt, ut seq. §. 27. cf. seq. pag. §. 13. et tab. syn. p. 272*. docent. cf. ad p. 23*. §. 28.

— §. 16.] *Gallia* (pro *Gallica*) ABCDEdc'ff, *primani Gallici* aa, *Primo Galliae* Γbcc. Cap. VII. nominantur *Equites Primi Gallicani*. — Legiones III. IV. VI. XVI. Gallicas exstitisse ex libris lapidibusque constat; haec *Prima Gallica* quarto demum saeculo, ut multae aliae, instituta esse videtur.

— §. 17.] *octavo Dalmatiae* aabcc. Puto hos esse *Equites Dalmatas scholae octavae*. Cf. ad Not. Or. c. IV. p. 188. sq. not. 22. Pancirolus „Equites octavo loco ex Dalmatia electi, vel potius in octava eorum schola descripti: in tot enim dividebantur, quemadmodum Secundi Scutarii Iuniores equites

post subiugatos a Saxonibus Francisque ex Italia redeuntes Alanos memoriam populi interiisse. „Long-temps après, il en restoit encore dans les Gaules, où ils avoient conservé leur nom, puisque Fridegodus dans la Vie de St. Wilfridus (Act. S. B: Saecul. part. I. p. 722.) qui vivoit dans le septième siècle, dit de ce Saint qui revenoit d'Italie:

Alpinosque petit quo Celtica permeet arva,
Praeteriens notos pedetentim transit Alanos.

apud Comitem Africae [c. VII. §. II. C. 18.] secundae scholae appellantur.

— γ. 18.] Hos non h. l. sed infra post γ. 21. nostri exempli habet B, et Panciroli Comm. eosdem sexto loco recenset. Verba *Equites Dalmatae* om. CFbc, *Dalmatiae* hab. aa. *Passerentiaci* habet etiam pict. inscr.; *Passerentienses* est c. VII. cf. Tab. synopt. — Pancirolus „forte a *Passera*, Syriae urbe dicti“. Hoc certe falsum est. sed unde nomen veniat, pro certo non dixerim. Est vicus *Passariano* sive *Passeriano*, quem *Passiglian* incolae appellant, prope Utinum in Fori Iulii ducatu, Neapolione imperatore olim inhabitatore clarus (cf. Hassel. *Erdbeschr. des oest. Kaiserth.* p. 737.), a cuius veteri nomine illud vocabulum deduxeris, certe facilius quam ex Syriacis regionibus. Sed magis fortasse est, ut nomen de Epirotica *Passarone*, Molossidis olim capite (Liv. XLV. 26. 33., Plutarch. Pyrrh. c. 5. ed. Reisk. II. p. 724.) quae paullo infra Dodonam hodiernumque Albaniae oppidum Iannina, Ali Paschae facinoribus famosum, versus autroafricum sita fuit, deducamus. De *Passarone* Plut. l. c. „*ἐιὼθειςαν*, inquit, *οἱ βασιλεῖς ἐν Πασσαρῶνι, χωρίῳ τῆς Μολοττίδος, Ἀρείῳ διτὸ θύσαντες ὀρκωμοτεῖν τοῖς Ἑπειρώταις καὶ ὀρκίζουσιν, αὐτοὶ μὲν ἄρξουσιν κατὰ τοὺς νόμους, ἐκείνους δὲ τὴν βασιλείαν καταφυλάξουσιν κατὰ τοὺς νόμους*“. Cf. Cellar. I. p. 882. §. 180., Mannert. VII. p. 678. Si haec non tenent, fortasse *Dassaretii* sive *Dassaretas*, populus Illyricus, ex Livio, Strabone, Mela, Plinio, Ptolemaeo, Stephano Byzantio, aliis, satis notus, non nimis longe a Dalmatis ad euronotum in hodierna Albania sedes habuerunt (cf. Cellar. l. c. p. 825., Mannert. VII. p. 313. 389. sqq.), quam ut eorum nomen ad h. l. explicandum adhiberi liceret. Verum silentio non premere debeo, de celebri civitate portuque Histriae *Parentia* s. *Parentio* cogitari quoque posse, cuius nomen hodieque *Parenzo* est. Cf. Plin. H. N. III. 19. sect. 23., Ptol. III. 1., Itin. Ant. p. 271., Tab. Peut. IV. A., Steph. Byz. v. *Παρέντιον*. (Cellar. p. 567. §. 152., Mannert. IX. 1. p. 48. sq., Hassel. l. c. p. 275.). Quae coniectura si recte se haberet, legendum

foret *Parentiaci* et *Parentiacenses*; nam temerarium videretur Parentiam olim *Passerentiam* quoque sive *Passerentium* dictam fuisse opinari.

— γ. 19.] *Pancirolus* „A velocitate cognominati . . . Ursini exemplar his *Passerentiacos* subiungit, qui secundum catalogi ordinem erant praemittendi“.

— γ. 20.] *Equites Honoriani* | *Taisali Iuniores* AEDF aabccddff, nisi quod *honoriani* | *taisali* E, *Triphali* Γbcc habent, et c¹ non aperte ut duas vexillationes exhibet. *Taisali* E. Nomina *Equites Honoriani* om. et, et *Pancir.* annot. „Honorianos in Vexillationum Comitatus catalogo impressus codex per errorem Mauris Alitibus adiungit: sed hic in insignibus repraesentandis recte praetermittit: et ideo nullum eorum hoc in loco symbolum apparet, nam infra repetuntur, quatuor sequentibus postpositi“. Rectum non vidit *Pancirolus*, neque ipse olim (*Ueb. die Not. Dignn.* 1834. p. 65. not. 1. i. f.) satis caute de hac re locutus sum: vocabula *Equites Honoriani* non cicere, sed in unum versum cum nominibus *Taisali Iuniores* contrahere debebat *Pancirolus*, quod iam fecimus. Rationes autem huius coniunctionis hae sunt: plane pari modo Auxiliorum nomina p. 25*. γ. 16...19. formata sunt; pictura p. 39*. *Taisalorum*, non *Equitum Honorianorum* scutum repraesentat, et *Equites Taisali* iidem, de quibus h. l. sermo est, in Britanniiis collocati erant sec. c. VII. §. II. D. 6. *Equites* autem *Honoriani* qui paullo post nominantur, *Seniores Iunioresque* (numm. 7. et 26.), item suo utrique loco cap. VII. repetiti sunt. ac solum nomen *Equites Honoriani* ad designandam certam quandam vexillationem inter tot Honorianos numeros, maxime ex Gotthicis et Sarmaticis etiam populis sumptos, non sufficeret. facilius denique fieri potuit, ut librarii propter nimiam huius nominis longitudinem duobus versibus id scriberent, ut aperte factum est in E, quam ut duo nomina contra suetum morem in unum versum cogerent. — De *Taisalis* sive, ut rectius scribitur, *Thaisalis* vide praeter ea quae ad Not. Or. c. IV. p. 187. not. 11. adnotavimus, etiam Aur.

Vict. Epit. c. 72., Ammian. Marc. XXXI. 9, 3...5., Iorn. Goth. or. 16., Gregor. Tur. Hist. Franc. V. 7. et inter recentiores imprimis Zeuss. p. 433...36., qui nomen populi non ex *Thai* et *fali* compositum esse, sed ex radice Gotthica *theifan* deducendum esse docet. Videsis etiam Adelungium, etymi a Zeussio reiecti defensorem, *Gesch. d. Deutsch.* p. 232. sq. et Sulzeri librum *Transalpin. Dacien.*

— §. 21.] Hunc et seq. §. om. E. Nescio quid sibi velit Panciroli haec adnotatio „*Bataui Iuniores* hic per errorem in exemplari impresso sunt inserti, qui supra inter Vexillationes palatinas cum suo insigni erant collocandi“; nam neque D, qui Pancirolo est „exemplar impressum“, neque alius liber ullus h. l. Batavos Iuniores recenset. — Post hos Honorianos in B sequuntur Passerentiaci. cf. ad §. 18.

— §. 22.] Cf. ad §. 21. (et ad p. 28*. §. 4. i. f.) *Ferocium* nomen, quamvis aptissimum duro feroque populo sive militum numero (cf. Tac. Hist. II. 24.), h. l. primum legitur. An aliqua legio *ferocis* vocabulo insignita fuerit, ut *fortis*, *rapax*, *felix*, et quae eius modi appellativa sunt alia, nunc dicere non habeo.

— §. 23.] *Constantia* (pro *Constantiaci*) BD, *Constantiani* Efbcc. Propter ACaad (item cff) et pict. inscr. atque scripturam cap. VII. §. II. B. 12. forma *Constantiaci* praeserri debet. Cf. not. ad p. 28*. §. 7.

— §. 24.] Id est *Seniores*. cf. c. VII. §. II. C. 2. De Scutariorum scholis dixi ad Not. Or. c. IV. p. 188. sq. not. 22. et c. X. p. 235. not. 5. Sed diversi generis, quamvis utraque a praetorianis originem habuerunt, sunt hae Scutariorum Vexillationes, quarum etiam in Not. Or. passim mentio facta est, a Scutariorum scholis sub dispositione Magistrorum Officiorum in utroque imperio constitutis, ut hi diversi fuerunt a Scutariis, ἀσκιδοποιοί, qui in fabricis scutariis item sub Magistris Officiorum scutarium opificium exercebant. Scholae illae praetorianorum, ut ita dicam, militum cohortes erant (*Hoftruppen*), de quibus Agath. V. 15. „ἦσαν, inquit, οὐ μάχιμοι ὡς ἀληθῶς, οὐδὲ μετρίως γοῦν τὰ τοιαῦτα πεπαιδευμένοι,

ἀλλ' ἐκ τῶν ταγμάτων ἐκείνων, οἳ ἐς τὸ διημερεῦειν τε καὶ διανυκτερεῦειν ἐν τῇ αὐτῇ ἀπεκέκριντο, οὓς δὴ σχολαρίους ἀποκαλοῦσιν. οὗτοι δὲ στρατιῶται μὲν ὀνομάζονται, καὶ ἐγγεγράφαι τοῖς τῶν καταλόγων βιβλίοις· εἰσὶ δὲ οἱ πολλοὶ ἀστικοὶ τε καὶ παιδροεῖμονες, καὶ μόνον, οἶμαι, ὄγκου τοῦ βασιλείου ἕνεκα καὶ τῆς ἐν ταῖς προόδοις μεγαλαυχίας ἐξευρημένοι κ. τ. λ. Cf. not. 3. ad Not. Or. c. IX. p. 234. sq. Veri contra milites bellis gerendis destinati, quos hodie activos dicere solent, fuerunt *Scularii*, ἀσπιδοφόροι, sive, ut Arrian. Tact. p. 15. ed. Blancard. habet, οἱ μὲν καὶ θυρεοὺς φέρουσιν, καὶ καλοῦνται θυρεοφόροι, de quorum vexillationibus haec Not. Dignn. non uno loco refert, quique, quamvis et ipsi *scholarii* essent, i. e. in scholis relati, ut p. 40*. γ. 11. docet, a ceteris in actu constitutis militibus non nisi nomine, dignitate, armatura distinguebantur: δύο τῶν ἀμφὶ τὸν βασιλέα τάγματα, οὓς σκουταρίους προσαγορεύουσιν, memorat Zosim. III. 29. Plane similia atque de *Sculariis* exposui, de *Gentilibus* quoque dicenda sunt, quos multis locis (quos non omnes not. 5. ad Not. Or. c. IX. p. 235. allegavi) Ammianus iuxta illos atque *Protectores* nominat: erant aliorum *Gentilium Vexillationes* sub *Magistris Comitibusve Militum*, erant aliorum *Gentilium Scholae* sub *Magistris Officiorum*, erant denique *Gentiles Sarmatae Suevique* in *Galliis* atque *Italia* *coloniarii milites* sub *Praepositis* *rura colentes*, sub *dispositione Magistri Peditum Praesentalis habiti*. (c. XL.)

— γ. 25.] *Affricani* Dε, *Aphricani* b. *Stablesianorum* nomen explicavi ad Not. Or. c. VI. p. 209. sq. not. 9. ad quem locum iam addenda est inscr. Brixensis ap. Kellermann. *Vigilum Romm. etc.* p. 70. n. 296^a. EXARCO | JN. VEXIL | EQ | STABLESIANORV | M MILITAVIT | ANNOS etc.

— γ. 26.] *Marcomani* Γααβ. Cf. ad p. 25*. γ. 7.

— γ. 27.] *arōgei* Ε, *Armigeri equites seniores* Γβcc. Cf. p. 23*. γ. 28.

— γ. 28.] *Equites clibanarii sagittarii* Γβcc, *Clybanarii* ε²...⁴. Infra c. VII. omittitur *sagittarii*. De *clibano* et *clibanariis*

dixi ad Not. Or. c. IV. p. 186. not. 9. (ubi contra Salmasium Spanhemii ad Iuliani imp. orat. I. obss. p. 246...53. nominandae erant.) cf. Herodian. IV. 14, 6. et 15, 4. VHL. 1, 5., Arrian. Tact. p. 13. sq. 53. ed. Blanc.; de Sagittariis nott. 8. et 16. ibid. quibuscum cf. Arrian. l. c. p. 11. 15. 41. et imprim. p. 83. sqq. Vide etiam annot. ad p. 40*. γ. 16.

PAG. 32*. γ. 1.] *Equites Sagittarii* | *Parthi seniores* l'bcc in duas vexillationes disiunguntur (cf. supra ad γ. 14.); falso: cf. c. VII. §. II. C. 7., ubi *Equites Parthi Sagittarii Seniores* leguntur. Pancir. ad h. l. Herodianum I. [c. 15. §. 3.] laudat, ubi de Commodo, cum eo assidue Parthorum lectissimos sagittarios ac Numidas praestantissimos iaculatores fuisse, quos ille tamen omnes longe artificio superasset, relatum est. Potuit ex eodem Herodiano facile complures alios et sexcentos ex aliis scriptoribus de Parthorum in arte sagittandi peritia, quae vel in proverbium abiit, locos allegare.

— γ. 2.] *Primi Sagittarii* Cdeff. Id est Scholae primae: cf. ad γ. 24. praeced.

— γ. 3.] *Secundi Sagittarii* deeff.

— γ. 4.] *tertii* Cdeff, *tercii* D.

— γ. 5.] *Equites* h. *quarti* deeff.

— γ. 6.] *Equites Sagittarii* om. Γbcc. Cf. supra γ. 1.

— γ. 7.] Hunc γ. om. aa. — *citrati* AB, *citati* C, *Curati* C. Cf. ad p. 26*. γ. 24. et paullo post ad γ. 11.

— γ. 8.] *seniores* per err. cc. Cf. supra p. 31*. γ. 4. Infra hi *Equites Scutarii Iuniores Comitatusenses* appellantur, ut puto.

— γ. 9.] Hunc γ. omisit Γ. Cf. p. 31*. γ. 5.

— γ. 10.] Item om. Γ. Cf. infra γ. 17. Hi capite VII. non recensentur.

— γ. 11.] *Equitales* f'. — *citrati* ABCD, *Curati* C. Cf. ad γ. 7. annotatum.

— γ. 12.] Cf. praeced. γ. 21. Hi his occurrunt cap. VII. cf. Tab. synopt. p. 274*.

— γ. 13.] Cf. p. 31*. γγ. 15. 27. et Tab. synopt. p. 273*.

— γ. 14.] *secundi* h. l. omnes; malim *Secundo*, ut supra

§§. 2. sqq. Hi cap. VII. *Equites Scutarii Seniores Scholae Secundae* nominantur.

— §. 15.] *Stablesini Italiciani* €. Cf. ad praec. §. 25.

— §. 16.] *Corduni* Γbcc. *Infra Equites Cardueni Comitatus*. Cf. ad Not. Or. c. XXXIV. p. 416. not. 32.

— §. 17.] *Comitatenses* additum est c. VII.

— §. 18.] Omittuntur c. VII. Cf. p. 31*. §. 5.

— §. 27.] *caeteros* Β, *Apparitores reliqui* (om. Α) b.

SYNOPSIS CAPITIS VI. §. I. A. ET CAPITIS VII. §. II.

Pag. llll.

VEXILLATIONES PALATINAE DECEN

29* a	1 Comites Seniores	A. 1. Intra Italiam.
" b	2 Equites Promoti Seniores	" 2. "
" c	3 Equites Brachiati Seniores	" 3. "
" d	4 Equites Batavi Seniores	B. 1. Intra Gallias:
" e	5 Equites Cornuti Seniores	" 2. "
		(sive A. 4. intra Italiam.)
" f	6 Equites Cornuti Iuniores	A. 4. Intra Italiam.
		(sive B. 2. intra Gallias.)
" g	7 Comites Alani	A. 5. Intra Italiam.
" h	8 Equites Batavi Iuniores	B. 3. Intra Gallias.
U O	9 Equites Constantes	A. 7. Intra Italiam.
29* i	10 Valentinianenses Seniores	" 8. "

CAPITIS VI. §. I. B.

VEXILLATIONES COMITATENSES XXXII

29* k	1 Equites Armigeri [cf. n. 13.]	B. 7. Intra Gallias: Equites Armigeri Seniores. [cf. infra C. 5.]
" l	2 Equites Prima Gallica	B. 10. Intra Gallias: Equites Primi Gallicani.
" m?	3 Equites Octavo-Dalmatae	B. 8. Intra Gallias.
" p	4 Equites Dalmatae Passerentiaci	" 9. " Equites Dalmatae Passerentienses.
" n	5 Equites Mauri Alites	B. 11. Intra Gallias.
" o	6 Equites Honoriani Taifali Iuniores	D. 6. Intra Britannias: Equites Taifali.

Pag. ltt.	CAPITIS VI. §. I. B.	CAPITIS VII. §. II.
29 ^o q	7 Equites Honoriani Seniores	B. 5. Intra Gallias. (iidem D. 3. intra Britann.)
" r	8 Equites Mauri Feroces	A. 6. Intra Italiam.
" s	9 Equites Constantiaci Feroces	B. 12. Intra Gallias.
" t	10 Equites Scutarii	C. 2. Intra Africam: Equites Scutarii Seniores.
30 ^o a	11 Equites Stablesiani Africani	C. 3. Intra Africam: Equites Stablesiani Seniores.
" b	12 Equites Marcomanni	C. 4. Intra Africam.
" c	13 Equites Armigeri Seniores [cf. num. 1.]	" 5. " [cf. supra B. 7.]
" d	14 Equites Sagittarii Clibanarii	C. 6. Intra Africam: Equites Clibanarii.
" e	15 Equites Sagittarii Parthi Seniores	C. 7. Intra Africam: Equites Parthi Sagittarii Seniores.
" f	16 Equites Primo-Sagittarii	C. 9. Intra Africam.
" g	17 Equites Secundo-Sagittarii	" 10. "
" h	18 Equites Tertio-Sagittarii	" 11. "
" i	19 Equites Quarto-Sagittarii	" 12. "
" k	20 Equites Sagittarii Parthi Iuniores	" 13. " Equites Parthi Sagittarii Iuniores.
" l	21 Equites Cetrati Seniores	C. 8. Intra Africam.
" m	22 Comites Iuniores	" 16. " Equites Scutarii Iuniores Comitatenses.
" n	23 Equites Promoti Iuniores	C. 15. Intra Africam.
" o	24 Sagittarii Iuniores	(desunt cap. VII.)
" p	25 Equites Cetrati Iuniores	C. 14. Intra Africam.
" q	26 Honoriani Iuniores	(B. 6. Intra Gallias: Equites Honoriani Iuniores. item:) C. 17. Intra Africam.
" r	27 Armigeri Iuniores	C. 19. Intra Africam: Equites Armigeri Iuniores.
" s	28 Equites Secundi Scutarii Iuniores	C. 18. Intra Africam: Equites Scutarii Iuniores Scholae Secundae.

Pag. lxxx.	CAPITIS VI. §. I. B.	CAPITIS VII. §. II.
30 ^o l	29 Equites Stablesiani Italiciani	C. 1. Intra Africam.
" "	30 Equites Sagittarii Cordueni	E. 3. Intra Tingitaniam: Equites Cordueni Comitatusenses.
0 0	31 Equites Sagittarii Seniores	E. 2. Intra Tingitaniam: Equites Sagittarii Seniores Comitatenses.
0 0	32 Cuneus Equitum Promotorum	(desunt cap. VII.)
<p>*) Cap. VII. memorantur octo Vexillationes, quarum hoc capite VI. nulla mentio facta est; e contra Vexillationes huius capitis VI., quae sub numeris 24. et 32. nominantur, praeteritae sunt capite VII.</p>		<p>**) Capite VI. non memorantur: Equites Brachiatii Iuniores. cap. VII. §. II. B. 4. (Equites Honoriani Iuniores. et cap. VII. §. II. B. 6. " " " " " C. 17. sed semel tantum cap. VI.) Equites Catafractarii Iuniores. cap. VII. §. II. D. 1. Equites Scutarii Aureliaci. ibid. 2. Equites Honoriani Seniores. ibid. 3. Equites Stablesiani. ibid. 4. Equites Syri. ibid. 5. Equites Scutarii Seniores Comitatenses. cap. VII. §. II. E. 1.</p>

CAPVT. VII.

PAG. 33. §. 1.] De ordine huius militaris tractatus in uniuersum ad initium capitis VI. expositum est. Omittitur hoc cap. Γbccc; et Panciroli tenuissimum commentarium (cap. XXVIII.) ad hoc caput non nisi de Magistro Equitum Galliarum eiusque copiis obiter agit.

— §. 2.] Ut Graeci ἀριθμῶν, ita Romani *Numeri* vocabulo pro enumeratione atque codicillis quibus ea facta erat,

utebantur ad designandum catalogum sive matriculam laterculumve, quo militum nomina continebantur secundum vexillationum, legionum, auxiliorum diversitatem disposita (cuius modi essent huius ipsius libri capita V. et VI., si singulorum militum nomina subiuncta singulis rubricis sive vexillationum nominibus essent), ut *in numerum relatus sive militiae nomen dedisse* diceretur qui miles factus atque inscriptus esset. inde ipsae quoque certae militum copiae, singulae vexillationes, legiones, auxilia vel partes eorundem, quarum ratio numerando definita erat, *numeri* appellatae sunt. Vide e. gr. tit. De re militari: Dig. XLIX. 16. Cod. XII. 36. Th. C. VII. 1. passim. — Praepositionem *per* om. A. Qui *numeri* habentur aa.

— §. 3.] *provincias* D. — *Provinciae* h. l. aliam significationem habent atque ubi sub Pf. P. provinciae enumerantur: *militares provinciae* significantur, id est regiones, quibus singulis in rebus militaribus Comes Rei Militaris sive, ut per Italiam ac Gallias, huius locum simul obtinens Magister Militiae praeeerat. — *HABENTVR* ee. *Haberi* item artis vocabulum esse apparet; ut habitant, domum s. domicilium in aliqua civitate sive loco pagani, i. e. non milites habent, ita habentur milites in castris, stativis, limitibus, castellis burgisque.

— §. 4.] *intra Italia* A. — Per Italiam quoque Comes Rei Militaris est (cf. c. l. num. 20. a., c. V. §. I. A. a., c. XXVII.), sed quae h. l. (§. I. A.) recensentur Legiones Auxiliaque, videntur non sub eo Comite, sed sub Magistro Peditum Praesentali fuisse, ut Vexillationes infra §. II. A. enumeratas sub Magistro Equitum Praesentali fuisse crediderim, eaque de causa utroque loco nihil nisi *Intra Italiam* suprascriptum est; itaque uterque catalogus reliquis, ut legitur, anteponendus erat. Certe quidem Comes Italiae suis quoque copiis imperabat; at si haec mea huius loci explicatio tenet, eidem a Magistris Militum illae deputabantur, neque vero sub perpetua eius dispositione erant. Huc etiam rettulerim, quod Ammianus XIV. 11, 5. habet de Comite Prospero qui *vicarius*, scil. Magistri Equitum Ursicini, mittitur, idem qui eadem de causa

XV. 13, 3. „*Pro magistro Equitum* agens in Galliis“ appellatur. Similiter loquuntur impp. L. 3. Th. C. de Comitib. rei milit. VI. 14. a. 413. emissa: „Eos qui sub Comitivae primi ordinis dignitate peculiariter ad quamlibet provinciam vel provincias defendendas milite credito auctoritate nostri numinis destinantur, et eos qui vicem illustrium virorum Magistrorum Militum susceperint peragendam, Ducibus qui praeter Aegyptum et Ponticam [cf. Not. Or. c. I. num. 19. u „Comes Aegypti“ et num. 20. c „Dux per Ponticam, Armeniae“] in aliis provinciis administraverint, adaequamus“. Ceterum non multum refragabor si quis demonstret, verba *Intra Italiam* idem significare ac si adiectum esset *cum viro spectabili Comite Italiae*, ut video a Pancirolo (comm. capp. XX. XXV.) illa verba accepta esse; sed ordo seriesque sequentium, enumerationum huic explicationi repugnat. Ex sequentibus XXXVII numeris sunt *Legiones palatinae* VIII: 1...6. 26. 27., *Auxilia palatina* XVIII: 7...12. 14. 16...25. 35. 36., *Legiones comitatenses* III: 28...31., *Pseudocomitatenses* III: 32. 33. 37. Tres numeri 13. 15. et 34., qui cap. V. non nominati sunt, item Auxiliis palatinis adscribendi esse videntur.

— γ. 5.] *Louiani* E.

— γ. 6.] *Herculeani* ee.

— γ. 8.] *Tungraecani* AB²Daa, *Tungricani* de^{6,7}ff, *Tungrigani* e^{1,2}, *Tungritani* e^{3,4}.

— γ. 9.] *Pannoricani* AB²CD, *Pannonitiani* E, *Pannoniacini* e⁴.

— γ. 12.] *Braccati* aa, *Brachati* de^{6,7}ff.

— γ. 14.] *Celthe* E, *Celte* D.

— γ. 16.] *Bathauri* E, *Butauri* e^{3,4}.

— γ. 17.] *Matiaci* AB²DEd. *Mattiaci Iuniores* et *Mattiaci Iuniores Gallicani* inter Auxilia palatina cap. VII. memorantur, non *Seniores*. Cf. not. ad p. 24*. γγ. 12. sq.

— γγ. 18. 19.] Hos duos versus om. E. *Victores Iuniores* 27. locum inter Auxilia palatina obtinent, ad quem locum (p. 25*. γ. 4.) vide notam.

— §§. 22...25.] om. aa, et §. 22. etiam **E** non habet.

— §. 24.] *sauini* **ACE**, *Sanini* (?) **B**.

— §. 25.] *Foelices* **ABr^{5,7}**.

PAG. 34*. §. 26.] *Galli* | *Victores* **E**.

— §§. 3. 4.] *Octauiani Thebei* in unum contr. aa; *Thebei* praeter *se* habent omnes.

— §. 5.] *Mattiarum* mss. et aa (*Matriarii* a¹¹.) *Mattiaci* deeff.

— §§. 7. 8.] Has duas legiones in unam contrax. dff et in eundem errorem incidit etiam Panciroli commentarius.

— §. 10.] *Tercia* **D**.

— §. 11.] *Valentiniaci* aa. — *foelices* **ABr^{3,4,6,7}**. — Hos, aperte a Valentiniano Aug. nomen gerentes, ut qui infra §. 23. nominantur, caput V. praeteriit, ubi inter Auxilia palatina recensendos fuisse puto.

— §. 12.] *Gracianenses* **B**.

— §. 13.] *Marcomani* aa.

— §. 14.] *Fortenses* (pro *Pontennenses*) aa. *Pontinenses* legitur cap. V.

— §§. 15. sq.] Comitum Illyrici neque index (cap. I. num. 20. a...f) neque cap. V. (§. I. A. a...f) mentionem facit, ut Hispaniarum quoque Comes infra (D) memoratus in iisdem indicibus non legitur. Sed hic quidem in compluribus imperialibus constitutionibus, ut infra demonstrabo, occurrit, Illyricanus autem in occidentalibus imperii partibus Comes alibi quod sciam, nisi forte apud Cassiod. Var. I. 40., non memoratur; nam Ammiani Marc. XXVI. 5, 3. verba „... Equitius Illyriciano praeponitur exercitui nondum Magister, sed Comes“ huc trahi non debent, quippe quae de Comite ac Magistro Militum per orientale Illyricum intellegi debeant: cf. Amm. XXVI. 5, 1. XXIX. 6, 3. Itaque rem hoc modo explicuerim: ut Magistrorum Militum cum Comitum dignitate haud raro coniunctam, et Comites etiam, quamvis spectabiles, illustrium Magistrorum vicibus functos esse supra vidimus, ita Duces quoque Comitiva primi ordinis saepe honorabantur (cf. e. gr. L. un. Th. C. de comit. et archiatris VI. 16.), atque hoc modo unus vel alter

ex quattuor Ducibus per Illyricum occidentale constitutis (c. I. num. 21. c...f, c. V. §. I. B. c...f) Comitivae insignibus decorabatur. Apud Cassiod. l. c. epistola est Theoderici regis ad quendam Comitem, ut Salonitanis militibus arma necessaria distribuat, ut ad bellum gerendum ii praeludiis factis exercitarentur; sed allocutionis forma ibi est 'illustris sublimitas Tua', quae non convenit Comiti rei militaris, spectabilitate solum gaudenti. — Ex sequentibus XXIII numeris sunt *Auxilia palatina* XII: 1...11. 13., *Legiones comitatenses* V: 14...18., *Pseudocomitatenses* III: 19...21. Capite V. non recensentur 12., 22. et 23., quorum illum numerum, si tandem numerus fuit, *Auxiliis*, hos duos *Pseudocomitatensibus* adscripserim. *Valentinianenses Iuniores* cap. V. §. I. C. b. 32. eosdem esse opinor atque ii qui paullo post sub Magistro Equitum Galliarum (num. 8.) enumerantur.

— γ. 17.] *Sagitrarii* C.

— γ. 18.] *Louii* C.

— γ. 20.] *Retii* ACD Edeff, *Recii* B, *Rhetii* aa.

— γ. 21.] *Sagittarii*. | *Venatores*, quasi duo auxilia, aa.

— γ. 23.] *Foelices* B, *felices* r², *faelices* r².

— γγ. 25. 26.] *Seguncianenses* B, *Segusienses Tungri* iunctim aa.

— γγ. 28. 29.] *Mattiarii Honoriani Gallicani* ABD, *Maciarrii hono|riani gallicani* C, *Mauri* | C, *Mattiaci* | deff, *Mattiarrii Honoriani Gallicani* iunctim aa. Cum hi *Mattiarrii* (de quo nomine ad Not. Or. c. IV. p. 192. nott. 35. sq. dixi) capite V. non memorentur, fortasse legas *Mauri Honoriani Gallicani*, quae nominis forma huic libro usitatissima est, ut cum aa coniungas cos qui apud nos numeri 12. et 13. sunt, recepto ex C vocabulo *Mauri* pro ceterorum librorum *Mattiarrii*. sed mihi etiam nunc contra videtur: *Mattiarrii* s. *Maciarrii* in omnibus bonis codicibus est; vocabulum *Mauri* codicis C facile ex γ. 11. repeti potuit; *Honoriani Gallicani* eodem modo, ut h. l., etiam cap. V. §. I. C. b, 63. recensentur; neque nova res est quod ex numeris cap. VII. memoratis alii cap. V. desint, et

contra cap. V. alii recenseantur, quos in cap. VII. frustra quae-
ras. *Mattiarios* autem non nisi *Seniores*, *Iuniores*, *Constantes*
haec Not. Dignn. memorat, neque illud vocabulum, ut *Mauro-*
rum, nominibus ab imperatoribus simul atque populis desum-
ptis coniunxerim atque cum aa scripserim, quamvis haec scri-
ptura codicibus A...D confirmari videatur.

PAG. 35*. §. 1.] *Terciani* D.

— §. 2.] *Tercia* BD.

— §. 4.] *Citrati* ABDE, *citti* E.

— §. 6.] *Lancearii* ABCD(?), *Lantiarii* E, *Lancearii* editi
(*Laucearii* r¹). — *Laurianenses* E.

— §. 7.] *Lancearii* A...D, editi, *Cancearii* E. — *Coma-*
genenses Dreff.

— §. 9.] *Seniores*? Auxilium palatinum sive Pseudoco-
mitatenses? Cf. not. ad §. 16. supra.

— §. 10.] *Catarienses* de^{1,3,6,7}-ff. Hos etiam Pseudoco-
mitatenses, ut puto, cap. V. non habet, nisi iidem sunt atque
Antianenses p. 27*. §. 27. inter Pseudocomitatenses enumerati:
Catari enim teste Plin. H. N. III. 25. sect. 28. Pannoniae Infe-
rioris populus fuerunt (cf. infra ad p. 36*. §. 25.), quem ipse
inter *Belgites Cornacatesque* collocat. Cf. Cellar. I. p. 440. §. 6.,
Mannert. III. p. 567., Zeuss. p. 257. CARNI CATALIQUE INSCR. Ter-
gest. ap. Gruter. p. 408. versu 32. Certe de *Catara* s. *Cataris*,
Cappadociae civitate quam Tab. Peut. X. B. in itinere a Comana
Cappadociae Samosatam habet, cogitandum non est. sed for-
tasse hi *Catarienses* ab hod. Dalmatina civitate *Cattaro* (cf.
Hassel. l. c. p. 665.) nomen gesserunt, quod oppidum idem at-
que *Ascrivium* Plin. H. N. III. 22. sect. 26., *Ἀσκριον* Ptol. II.
15 (17)., fuisse affirmant, e. gr. Harduin. ad Plin. l. c. D'An-
villiusque. cf. Mannert. VII. p. 352. Nomina *Cattara*, *Catarum*,
Catharum, *Catarae* ut *Ascrivii* synonyma exhibent Bischoff. et
Möll. h. v.

— §§. 11. sq.] De Magistro Equitum per Gallias ad cap. V.
disputavi; itemque observavi singulare esse quod de Officio
eiusdem inter militum copiarum enumerationem hoc capite

refertur. Ex copiis hic enumeratis sunt *Legio palatina* I., i. e. num. 20., *Auxilia palatina* XVI, sive si capite V. omissum numerum 11. addas, XVII: 1...17.; *Legiones comitatenses* IX: 18. 19. 21...27.; *Pseudocomitatenses* X. ex capite V. nominatis, 28...34. 40. 41. 44., et XI quorum nomina capite V. non leguntur, 35...39. 42. 43. 45...48.

— §. 13.] Pancirolus sibi quidem ipse contradicens, sed recte affirmat, *Mattiacos Iuniores* inter ea *Auxilia* fuisse, quae *Magister Eqq. Gall.* a *Magistro Peditum Praesentali* accepisset. Cf. ad p. 24*. §. 13.

— §. 15.] *Bracciatii* aa, *Brachati* deff.

— §. 16.] *iuniores* (iun. d) deff. Cap. V. *Salii*.

— §. 17.] *Gracianenses* B. Id est *Seniores* sec. c. V.

— §. 18.] *Brocteri* mss. d, *Bructerii* e¹...⁴.

— §. 21.] Hos h. l. omisit C.

— §. 23.] *Britones Atecotti* A. Hi *Britones* c. V. non leguntur. In Panciroli comm. *Britones*, *Atecotti* et *Honoriani Seniores* tanquam tria *Auxilia* enumerantur.

— §. 25.] *Sagittarii Nerui Gallicani* BCD e^{1,2}. Galli: A.

— §. 26.] *louii* C.

— §. 27.] *Martiaci* D.

— §. 28.] Hunc §. omisit C. *Atecotti iuniores.* | *Gallicani*. aa, ut duo *Auxilia*.

— §. 29.] *Hastarii* a^{1,2,11}, *Hactarii* a¹².

PAG. 36*. §. 2.] *Lancearii omnes*.

— §. 3.] Hunc §. om. C, *Lancearii ceteri omnes*.

— §. 4.] *Menapi* ABCD.

— §. 5.] *Secundani. Britones* deff, ut duo *Auxilia*, contra mss. aa.

— §. 7.] *Presidienses* C. Hunc §. omisit C.

— §. 8.] *Germaniacenses* BD(?) deff. Hunc quoque §. omisit C.

— §. 9.] *Corlerienses*. aa.

— §. 10.] *felices* e¹. in non nullis exemplis, *faelices* e^{1,4,5,7}.

— §. 11.] Galli: A, *Galli* D, *Gallitani* C, *Gallicani* deff.

Versum omiserunt aa. Caput V.-*Prima Flavia Gallicana Constantia* habet.

— §. 12.] *Marienses* h. l. omnes. sed cf. p. 28*. §. 1.

— §. 13.] *Abrineateni* A^BD, *Abricatani* E, *Abrientani* aa, *Abricantani* D^{eff}. Iustam scripturam solus E habet.

— §. 15.] *Maurosismiaci* A^Dff, *Mauriosisiniaci* aa, *Mauri Sismiaci* D^{eff}.

— §. 16.] *Prima Flavia Metis* c. V. p. 28*. §. 5.

— §. 18.] *Balistari* CD. Hi cum sqq. 4. numeris c. V. non leguntur. De *Balistariis* ad Not. Or. c. VI. p. 212. not. 27. dictum est. Hic versus cum sequenti in unum coniunctus est in A. De Defensoribus vide ad Not. Or. c. IV. p. 195. not. 45.

— §. 20.] *Garionenses* E. Pancir. „forte legendum *Garumnenses*, a *Garumna* magno Galliae fluvio, apud quem castrametabantur“. *Garumna* in optimis Ausoniani Mosellae codicibus mss. *Garonna* scribitur, cf. ed. m. eius idyllii. *Garumni* (Caes. B. G. III. 27.), Aquitaniae olim populus in regione *Riparia* (*Rivière*) ad fontem *Garumnae* in utraque fluminis ripa (hodie *dépt. de la Haute-Garonne* et Hispan. *Val d'Aran*) sedes habuerunt. Oppida eius regionis sunt *Valentia* (*Valence*) et *Mons regalis* (*Montregeau*). Cf. Vales. v. *Garites*, D'Anvill. v. *Garumni*, Ukert. II. 2. p. 261. Sed cum sequentes numeros a Dalmatiae Panponicisque civitatibus denominatos esse opinarer, neque scripturam *Garrona* pro *Garumna* sive *Garonna* aut *Garumna* aq. veteres deprehenderim, olim de *Carrodunensibus* h. l. sermonem esse putavi, i. e. ex eo *Carroduno* oriundis, quod inter Pannoniae Superioris civitates medium inter *Lentudum* (*Lentulum*) *Sisciam*que habet Ptol. II. 13 (15). et quod Wesseling. ad It. Hieros. p. 562. idem esse opinatur atque Mutatio *Cardono*. Krusius (tab. geogr. German.) hodie nomen illi loco esse *Csakathurm* annotavit, i. e. *Csaktornya* prope oppidum *Warasdin* in septentrionali Dravi ripa, non procul a S. Hieronymi patria Stridone. cf. Hassel. p. 518. Postea vero hanc suspicionem abiciendam et h. l. de *Garumnen-sibus* Aquitanicis intellegendum esse mihi persuasi. cf. infra

c. XXXVI. p. 107*. †. 1. Cum *Gariannonensibus* Britanniae (cf. infra c. XXV. p. 81*. ††. 4. sq.) hos Garonnenses, ut scribendi sunt, confudit Labbacus in Ind. generali v. Garianonenses.

— †. 21.] *Anderenitiani* **CE**. Pancirol. „Ab *Anderedo*, Aquitaniae oppido, rectius vocarentur *Anderediani*“. Contra equidem de *Anderetio* s. *Andretio* s. *Andetrio* Dalmatiae cogitaveram, de quo Strab. VII. 315. (p. 484. ed. Almelov.) *Ἀνδρήτριον ἐρυμνὸν χωρίον*, Ptol. II. 15 (17). inter Dalmatiae civitates mediterraneas primo loco *Ἀνδέκτριον* habet, pro quo *Ἀνδέτριον* alii voluerunt, contra quos pugnat Penzel. ad Dion. Cass. XLII. 11. *Andetrium* etiam ap. Plin. H. N. III. 22. sect. 26. scriptum est. Dio Cass. LV. 12. „Ἀνδρήτριον τεῖχος, ἐπ’ αὐτῇ τῇ Σαλώνῃ ἐπωκισμένον“. Et Spon. Miscellan. p. 179. inscriptionem turris Spalatensis hanc exhibet: TI. CAESAR DIVI AVGVSTI. P. AVGVSTVS IMP. PONTIF. MAX. TRIB. POTES. XXX. COS. III. ... VIAM GABINIANAM AB SALONIS AD ANDETRIVM APERVIT ET MVNIT PER LEGIONEM VII. Tab. Peut. V. C. „*Magno*. XIII. *Andretio*. XVI. *Salona*“. Itaque h. l. *Anderetriani* s. *Andetriani* s. cum **CE**, sed omissa *ni* syllaba, *Anderetiani* scribendum esse suspicatus sum. Et hoc quidem recte, sed perperam nomen ad castellum in loco hodierni *Clissa* rettuli, quod a civitate *Spalatro* paullo minus distat, quam a *Salona* *Andretium* afuisse tabula Peut. indicat. (cf. Cellar. I. p. 494. §. 120., Hassel. p. 660. Locum prope vicos *Ramiane* et *Brestano* quaerendum esse opinatur Mannert. VII. p. 369.) De *Anderetianis* s. *Anderecianis*, quorum nomen infra c. XXXIX. p. 117*. †. 2., c. XL. p. 119*. †. 7. recurrit, Gallicis in Galliis stativa habentibus, cum Pancirol. hic quoque locus accipiendus est. Fuit autem *Anderitum* civitas Gabalorum (Caes. Ptol.), sive ut est ap. Strab. ac Plin., *Gabalum*. Ptol. II. 6 (7). *Γάβαλοι καὶ πόλις Ἀνδέρηδον* (sec. cod. Coisl., *Ἀνδερεηδὸν* sec. Palat., *Ἀνδέριδον* editt., *Ἀνδερεηδὼν* Scal.) Tab. Peut. I. E. F. „*Segodum*. XXIII. *Ad Silanum*. XVIII. *Anderitum*. XXII. *Condate*“. Geogr. Rav. IV. 26. „*Andereton*“. In Notit. Galliar. *Civitas Gabalum* septima est inter octo Aquitaniae I. civitates. cf. Sidon. Apoll. Epist. V. 13.

De his itaque *Anderetianis* s. *Anderitianis* hunc et supra dictos duos locos etiam Vales. Not. Gall. p. 213. accepit, eumque secuti sunt Cellar. ap. Kinderling. de bibl. coenob. Bergens. p. 112. et Notit. orb. ant. ed. Schwartz. I. p. 153., Bouquetius Rer. Gall. scrr. I. p. 71. not. d, D'Anvill. Notice p. 67. — De situ huius Anderiti disputant inter se recentiores: Valesius „*Gabalos*, ait, nunc nostri *les Gevaudans* appellant“; D'Anvill. „*on reconnoît le nom de Gabales dans celui que porte lavols ou lavoux, situé entre Mende et la frontière d'Auvergne*“. cf. Cellar. l. c., Mannert. II. 1. p. 133. Et *Anderitum* Valkenaerius (*Mém. de l'acad. des inscrr.* V. p. 400. sqq.) in vico *Antérieux* (dans l'Auvergne, dép^t. du Cantal), Cayx (*Mém. de la soc. royale des antiquaires* VII. p. 80. sqq.) autem in *Malzieu-Ville* (dép^t. de la Lozère) sibi repperisse visi sunt. cf. Ukert. II. 2. p. 389. sq. Utut *Anderitum* sive in hodierna praefectura *Cantal*, sive *Lozère*, sive *Aveyron* quaeras, id certe, quod post alios, quos tamen non nominavit, et Bonamicus (*Mém. de l'acad. d. inscrr.* XV. p. 678. not. a) et D'Anvillius (p. 427.) conieclaverunt, *Anderitianos* cap. XL. memoratos ab iis quorum hoc capite et XXXIX. mentio facta est, diversae originis fuisse, illosque Parisiis degentes ex loco *Andrésy* qui infra confluentes Sequanam Isaramque (*Seine et Oise*) est, nomen habuisse, ut Ukertus quoque (II. p. 479. not. 40.) et ego ipse, cum ante hos fere decem annos seorsim cap. XL. Not. Occ. explicatum ederem, sumpsimus, non temerarium esse videbitur perpendenti *Classem Anderetianorum* ab oppido longe ab omnibus navigabilibus dissito vix appellari potuisse. Ceterum de antiquitate huius *Andrésy* nihil omnino mihi constat.

— §. 22.] *Acincum* sive *Aquincum*, Valeriae oppidum, cf. infra c. XXXII. et c. VIII.; Ptol. II. 14 (16). *Ἀκονίτιον*, cf. Amm. Marc. XXX. 5, 11., It. Ant. p. 245. 263. sq., Tab. Peut. V. A.; ap. Sidon. Apoll. Carm. V. §. 107. Pannoniae Martia *Acintus*; SEPTAQVINCVM (Septimium Aquincum?) Orell. n. 506.; constat esse Veterem Budam, *Alt-Ofen*, *OBuda*, paullo supra metropolin Budam, *Ofen*. cf. Wesseling. ad It. Ant. p. 245. ibiq. cit.

scri. , Marsil. tom. II. tab. I. n°. 4. et vide etiam Mannert. III. p. 663., Hassel. p. 500. Fertur conditum fuisse Acincum a Sigambris, qui civitatem ex suo nomine *Sicambriam* vocassent. cf. Ledebur. *Bructerer* p. 146. not. 518. ibiq. cit. II.

— §. 23.] Ita h. l. omnes. cf. supra ad p. 28*. §. 8.

— §. 24.] Cf. Tab. synopt. capp. V. et VII. p. 221*.

— §. 25.] Ita omnes. Pancirolus „lego *Ursarienses*, ab *Urso* Hispaniae oppido [cf. supra §. 6. et ad p. 27*. §. 8.]; *Iuniores* autem sunt appellati ad differentiam aliorum *Ursariensium* inter XXXII legiones comitatenses: si legamus *Cursarienses*, a *currendo* derivabuntur, quod currendo fugientes hostes insequerentur. Constantinus Porphyrogenneta de thematib. ad fin. *Cursores* nominat. Ita omnia miscet Pancirolus dum sese res explicare putat. Mihi videtur *Curtarienses* legendum ac nomen de *Curtae* Pannoniae Inferioris incolis intellegendum esse. *Curtari* legendum forte pro *Catari* apud Plin. ad p. 35. §. 10. cit. Harduinus putavit, eosque eius civitatis incolas fuisse quae Ptol. II. 14 (16) *Κούρα* prope Danubii flexionem appellatur, quae ne cum *Curta* It. Ant. p. 262. confunderetur, n Wesselingio iam satis curatum est. Mannert. III. p. 661. hanc verae haud similem opinionem protulit, illam *Curtam* eandem fuisse atque *Crumerum* infra c. XXXII. p. 95*. §. 11. memoratum, i. e. hod. *Gran*, a qua tamen urbe certe non longe afuit *Curta*. Hanc Krusius etiam *Kurtakos* dici, sed non ubi ita dicatur, annotavit. Cf. etiam Cellar. I. 452. §. 29.

— §. 26.] Ita omnes. Pancirol. „*Nusmagenses*. Ursini codex habet *Rusmagenses*, quos ex barbaris populis fuisse arbitror. *Musmagenses* i. q. *Mosomagenses*, quam contractionem usque adeo sibi permiserunt, ut vel *Mosmenses* dicerent. cf. Vales. Not. Gall. p. 161. 364. Locus quem Tab. Peut. II. A. ad Patabum (Mosam) fl. sub *Mose* nomine habet, idem est atque *Mosomagus* sive *Mosomum*, ut postea appellatus est. hodie est *Mouzon* (quattuor leugas supra *Sedan* ad dextram Mosae ripam, dép^t. des Ardennes). Cf. Vales. l. c., D'Anvill. v. *Mosomagus*, Ukert. II. 2. p. 537. et Cannabich. *Erdbeschr. Frankr.* p. 226.

— §. 28.] Pancirol. „Hos Constantinus Porphyg. de Themat. ad fin. Ἐνέδρους appellat, qui in locis absconditis insidias hostibus tendebant“. Ex eo militum levioris armaturae genere fuisse videntur quod descripsit Arrian. Tact. p. 41. sq. ed. Blanc. „ἐπιτήδαιοι δὲ καὶ τὰ ὑποπτα χωρία διερευνήσασθαι, ὠφέλιμοι δὲ καὶ εἰς ἐνέδραν ἐγκαθέσθαι· ἐνί τε λόγῳ καὶ προαγωνίζεσθαι τῶν πεζῶν κ. τ. λ.

— §. 29.] *Truncesimani* G, *Tricesimani* E(?) editi. Pancir. „*Tricesimani*, a tricesima legione dicti“. et mihi quoque videtur istud *Truncensimani* ex vocabulo *Tricensimani* corruptum esse. Ammianus etiam (XVIII. 9, 3.) *Tricensimanos* cum *Decimanis Fortensibus* memorat.

PAG. 37. §. 1.] Ita omnes et h. l. et infra c. XXV. p. 81*. §. 10. et Zosim. II. 51. i. f. „Ἀρχάδιος ὁ τοῦ τάγματος τῶν Ἀβούλκων ἡγούμενος καὶ Μενέλαος ὁ τῶν ἐξ Ἀρμενίας ἱπποτοξοτῶν ἄρχεῖν τεταγμένος“. Sed neque Pancirolus locum Notitiae, neque Zosimi locum Heynius explicavit; ille ex gentibus ignotis derivatos esse, hic nihil de Abulcis constare annotavit. Post alia nominis explicandi pericula (ut e. c. *Abuchi* ab Armeniae Maioris monte, quem *Aba* Plinius, Ἄβος Strabo Ptolemaeusque appellant; *Abulani* s. *Abulanici* a Bastitanorum oppido *Abula*; *Obulconici* a Turdulorum civitate *Obulcone*; *Apulici* ab Apulia; Ἀβυλλοὶ (Steph. Byzant.) ἔθνος πρὸς τῇ Τρωγλοδυτικῇ, ἔγγιστα τοῦ Νείλου.) in eam coniecturam incideram, hos *Abulgos*, Gallicanos levis armaturae milites, ideo sic dictos fuisse, quod sine bulgis essent: nam bulgas Galli sacculos scorteos appellabant teste Paul. Diac. h. v. et Non. Marc. II. 76., quos nos *Tornister* appellamus; et hodieque Galli vocabulo *bougette* ad parvam crumenam significandam utuntur. Sed iam haec omnia missa facio, postquam mihi persuasi, nomen *Abulci* aliud non esse, atque Strabonis (cf. supra ad p. 25*. §. 6.) Καοῦλκοι s. Χαοῦλκοι, Plinii H. N. III. 20. sect. 24. *Calucones*, item Ptolemaei II. 10. 11. (11. 12.). Καλούκωνες, Avieni (ora marit. 667. ap. Bouquet. Serr. I. p. 100.) *Chabilci*, qui populus Germanicus ad superiorem Rhodanum sibi sedes fixerat.

Cf. Ukert. II. 2. p. 41. 132., Zeuss. p. 112. 226. 236. De his Chabilcis haec Martinus (*hist. des Gaules* II. p. 317.) „Ce peuple du Dauphiné dont les terres étoient arrosées par les eaux du Rhône. Chabeuil a retenu le nom de ce peuple; c'est un bourg dans le Valentinois à deux petites lieues de Valence“. etc.

— §. 2.] Horum, Pseudocomitatensium puto, cap. V. mentio non fit; sed item infra c. XXV. p. 81*. §. 11. sub Comite litoris Saxonici per Britanniam. Pancir. „Qui res hostium explorabant et duci exercitus renuntiabant, inquit Const. Porphy. de Themat. ad f., quos etiam *Scultatores* pro *Auscultatores* vocat“. Cf. quae ad Not Or. c. XXXVIII. p. 488. sqq. not. 37. exposuimus et locis ibi cit. adde Arrian. Tact. supra cit., Zosim. II. 24. et inscr. ap. Orell. n. 206.

— §. 3.] *Officia A. Magistri viri illustris D.* — De diversitate huius Officii atque Officiorum Magistrorum Militum Praesentialium per Occidentem, eorumque quae Magistri Militum per Orientem aut cardinalia habebant, aut ex militantibus in numeris qui in Officio deputabantur, fusius h. l. disserere opus non esse videtur: rem satis locorum huc pertinentium inter se comparatio explicat.

— §. 5.] *Offitiis B.*

— §. 6.] *praesentialium aa.*

— §. 8.] *Commentarienses D.*

— §. 7.] *singularis mss. aade¹, offitii (officii aa) singularis Aaa.* — Pancirolus „legendum est *singulis* ut in cod. Ursini [?], i. e. unum Numerarium ex officio Magistri Peditum, alium ex officio Equitum accipiebat“. Recte quod ad rem attinet, sed v. *singulis* in textum recipere non ausim. Apud Amm. Marc. XV. 9, 36. de „Remigo etiam tum Rationario adparitionis Armorum Magistri“ et XIX. 9, 2. de „Numerariis adparitionis Magistri Equitum“ sermo est, et ap. Cassiodor. Var. XI. 23. de officio Primicerii Singulariorum.

— §. 13.] *et omitt. Baad.*

— §. 14.] Ad p. 34*. §. 15. observatum est, hunc huius libri unicum locum esse, quo *Hispaniarum Comes militaris*

memoretur. Et Gothofredus sub Constantino M. tantum eius fieri mentionem recte, si voluisset ad Theod. Cod. solum modo respici, annotavisset, et si re vera qui eo codice in quinque s. sex Constantini M. constitutionum inscriptionibus celebrantur duo *Comites Hispaniarum*, Octavianus ac Severus, *rei militaris* Comites fuerunt, de quo dubitari potest, cum quae iis ipsis constitutionibus praecipuntur, non ad res militares, sed ad civilem criminalemque iuris dictionem administrationemque spectent. Sunt autem a. 317. ad Octavianum datae L. 4. Th. C. de decurionib. XII. 1. („sublimitas Tua“), L. 1. Th. C. de accusationib. IX. 1. („Acc. Cordubae“, unde sedem ibi habuisse hunc Comitem colligimus); a. 333. uno die ad Severum datae sunt L. 5. Th. C. de donationib. VIII. 12. et L. 2. Th. C. de fide test. XI. 39., ad eund. a. 334. L. 3. Th. C. de mat. bon. VIII. 18., et a. 336. ad Severum L. 8. Th. C. de navicular. XIII. 5., sed deest dignitatis adiectio neque lacunae indicium praebent codices, ut, quamvis Gothofredi coniectura, addendum esse *Comitem Hispaniarum*, valde sese commendat, tamen res certa non sit. Ceterum cf. quae ad p. 33*. §. 4., p. 34*. §. 15. monuimus. — Qui sequuntur 16 numeri, ex iis 1...11. sunt *Auxilia palatina*, si, ut mihi quidem videtur, *Victores Iuniores* c. V. non memorati ei militum generi adscribendi sunt; 12...16. *Legiones comitalenses* sunt.

- §. 15. 16.] *Hastarii* aa.
- §. 17.] *Nervi* mss. de¹.
- §. 18.] *Excultatores* aa.
- §. 19.] Hos operarum incuria omiserunt e^{2,3,4}.
- §. 20.] *Foelices* ABc^{6,7}, *Faelices* e^{2...4}.
- §. 22.] Cf. ad §. 14. annotata i. f. et Tab. synopt. p. 222*.
- §. 23.] *Inuicti Britones iuniores*. aa. Cf. Tab. synopt.
- §. 26.] *Forienses* ABCD. *Fortenses Seniores* sunt: cf. Tab. synopt. p. 219*. et seq. paginae §. 20.
- §. 28.] *Septimanae* AB, *Septimane* C.
- PAG. 38*. §. 2.] *Tingitaram* A, *Tungitariam* AD, *Tingitaria* C, *Tingitanam* Edeff. — Hunc Comitem Notitia Dignn.

supra c. I. num. 20. c, cap. V. §. I. A. c, et c. XXIV. memorat, eiusdem vero constitutiones impp. mentionem nullam faciunt; certe Gothofredi Not. Dignn. Th. C. eum omnino praeteriit. Et re vera magis illud explicationem desiderare videtur, qui factum sit, ut simul et per Hispanias et Tingitaniae duo Comites exsisterent, cum Tingitania non nisi praesidialis sub Vicario Hispaniarum constituta provincia esset (c. I. num. 24. d, γ, et c. XX. §. I. B. 3.), quam cur imperatoriae leges Tingitaniae Comitem nullum agnoscant. Fortasse Gildonis Africani motus novorum Comitum rei militaris nominandorum causam praebuerant. — Ex sequentibus quattuor numeris duo priores Auxilia palatina erant, de posterioribus duobus cf. Tab. synopt. capp. V. et VII. p. 222*.

— †. 3.] *Mauritomantes* AB, *Mauritoantes* D, *Mauritonantes* editi.

— †. 4.] *Mauritomantes* A, *Mauritoantes* BD, *Mauritonantes* editi.

— †. 5.] XXIX^a. legio comitatensis c. V. recensita?

— †. 6.] Pseudocomitatenses num. 17. c. V.?

— ††. 7. 8.] *Affricam* et *Affricae* E. — Huius Comitum, Carthagine sedem habentis (cf. L. 15. Th. C. de decurionib. XII. 1.), inde a Constantini M. temporibus (L. 1. Th. C. quemadm. mun. civ. XII. 5. a. 326.) usque ad a. 415. (L. 56. Th. C. de haereticis XVI. 5) constitutionum inscriptiones itemque haec Not. Dignn. c. I. num. 20. b, c. V. §. I. A. b, c. VII. h. l. et infra §. II. C, et c. XXIII. mentionem faciunt, eundemque L. 1. Th. C. de Comitib. rei mil. VI. 14. ducere intra provincias transmarinas militem, et apud Amm. Marc. XXX. 7, 3. „Comes rei castrensis per Africam“ praefectus dicitur; idemque scriptor XXI. 7, 4. XXVI. 5, 14. de Cretione, XXVII. 9, 1. sq., XXVIII. 6, 5. sqq., XXIX. 5, 1. de Romano Comitibus per Africam non nulla enarrat, eiusdemque Romani ad quem L. 13. Th. C. de div. off. VIII. 7. a. 372. data est, Zosimus IV. 16. ul τοῦ τὴν στρατιωτικὴν ἔχοντος ἐν Μαυρονοίοις ἀρχὴν mentionem facit. Ex sequentibus duodecim numeris *Legiones palatinae* III: 2., 3., 5., *Auxilium pala-*

tinum 1., *Legiones comitatenses* VII: 4., 6...8., 9. [de qua cf. Tab. synopt.], 11., 12., *Pseudocomitatenses* I: 10.

— γ. 9.] *Cellhe* C, *Celte* D, *Cellae* aa.

— γ. 10.] Hunc γ. omisit E.

— x. 12.] *Italiciani* E, *Staliciani*. aa.

— γ. 13.] *Cymbriani*. aa.

— γ. 14.] *Prima Flavia Pacis*. c. V.

— γ. 15.] *Secunda Flavia Virtutis*. c. V.

— γ. 16.] *Terciani* D. *Tertia Flavia Salutis*. c. V.

— γ. 17.] *Secunda Flavia Constantiniana?* c. V. cf. Tab. synopt. p. 220*.

— γ. 19.] *Tertia* e³,⁴.

— γ. 20.] i. e. *Iuniores*. cf. p. 37*. γ. 26. et Tab. synopt.

— γγ. 21. 22.] *Intra Britannias* ad similitudinem ceterarum rubricarum a me additum est. — *Brittanniarum* B(?), *Britaniarum* C, *Brittaniarum* E. — In constitutionibus impp. hic Comes, diversus a Comite maritimi tractus, non memoratur, neque historici aperte de eo loquuntur, quamvis e. gr. Ammianus XXVII. 8. Zosimusque IV. 35. VI. 2. 5. quaedam quae ad eum Comitem trahi possint, enarrant. Cf. c. I. num. 20. e et f, c. V. §. I. A. e et f., cap. XXVI. et XXV. De Britannicorum militum *αὐθαδεῖα καὶ θυμῷ* Zosim. l. c. alique testimonia exhibent. Ex sequentibus tribus numeris primum eundem fuisse puto atque Auxilium palatinum cap. V. num. 50. *Exculcatores Iuniores Britanniciani*; numeri 2. et 3. capite V. non nominantur. cf. ad p. 40*. γγ. 14...20.

— γ. 23.] *Brittan.* B, *Britannitiani* E.

— γ. 26.] §. II. respondet capiti VI.

— γ. 27.] Cf. ad p. 33*. γ. 4. — Editi perperam γγ. 26. et 27. in unum contractum habent. — Ex sequentibus numeris sunt *Vexillationes palatinae* VII: 1...5., 7. 8., *comitatensis* una: 6.

PAG. 39*. γ. 1.] *Brachati* d^{re}ff.

— γ. 2.] Hoc loco et γ. 10. omnes habent *Seniores*; semel certe scribendum fuerit *Iuniores*, sed nullum omnino indicium video, uter locus corrigendus sit. cf. Tab. synopt. p. 272*.

— †. 3.] *Cometes* €..

— ††. 5. et 6.] perperam in unam Vexillationem contraxerunt editi et pro *Seniores* habent *iuniores* s. *iun.* omnes (*Iuniores* r¹.) contra cap. VI. p. 31*. †. 13. *Iuniores* Valentinienses cap. VI. nullos habet.

— ††. 7. 8.] Cf. ad p. 35*. ††. 11. 12. annotata. — Ex sequentibus XII Vexillationibus de tribus (1...3) *palatīnas*, de sex (5., 8...12.) *comitatenses* fuisse capite VI. probatur: de numeris 4. 6. et 7. suo quaeque loco adnotavi.

— †. 10.] Cf. ad †. 2. dicta.

— †. 11.] *sen* €. (pro *Iuniores*).

— †. 12.] *sen*. €, non *Iuniores*. *Brachati* *druff*, *dracati* a¹. Hi cap. VI. non leguntur. Cf. supra †. 1.

— †. 13.] Hos non habet €. Idem nomen legitur pag. seq. †. 18.

— †. 14.] Haec quoque Vexillatio iterum recensetur pag. seq. †. 10.

— †. 15.] Dubitari potest, utrum hi sint ea comitatensis Vexillatio quae cap. VI. num. 1., an ea quae num. 13. posita est. Cf. seq. †. 27.

— †. 17.] Nomina *Equites Dalmatae* om. A. *Passerencienses* €, *Passerentianenses* €. *Passerentiaci* c. VI.

— †. 18.] *Gallie* €. — *Equites Prima Gallica* c. VI.

— †. 19.] *allites* €.

— †. 20.] *Constantiali* €.

— ††. 21. sq.] *Affricam* et *Affricae* €. (*Comitæ* r². in non nullis exemplis). — Cf. ad pag. 38*. ††. 7. sq. — Sequentes XIX Vexillationes omnes *comitatenses* sunt.

— †. 23.] *Italitiani* €.

— †. 24.] *Scatarii* €. *Seniores* c. VI. non additur.

— †. 25.] *sablesiani* €, *Srablesiani* r¹. *Equites Stablesiani Africani* c. VI. Cf. etiam pag. seq. †. 19.

— †. 26.] *Marcomani* aa.

— †. 27.] Cf. supra ad †. 15.

— †. 29.] *Panthosagittarii* ABCD.

PAG. 40*. γ. 1.] *cernati* ABC, *cernati* D, *Cornuti* aa.

— γ. 2.] *primi* ABCDdeeff, *primi post sagittarii* est in D.

— γ. 3.] *secundi* Edeeff.

— γ. 4.] *tercio* D, *tertii* Edeeff.

— γ. 5.] *quarti* CD Edeeff.

— γ. 7.] *Crinati* ABD, *Eqtes armati iuniō* C, *Cornuti* aa.

Totum verum operarum neglegentia omiserunt e³4.

— γ. 9.] *Equites scularii iuniores*. | *Comitalenses*. ac si
II Vexillationes essent, aa.

— γ. 11.] *scolae* D, *scole* E.

— γγ. 14. sq.] *Infra* C. — Cf. ad p. 38*. γγ. 21. sq. —

Ex sequentibus sex Vexillationibus non nisi ultimo loco positam *comitalensem* fuisse ex c. VI. apparet; de ceteris mox dicam.

— γ. 16.] *cataphrattarii* A, *cataphractarii* Baaff. — Hi cap. VI. non leguntur. De cataphractariis ad Not. Or. c. IV. p. 187. not. 16. cum addendis p. 535., quibuscum cf. paullo ante not. 9. et ad p. 31*. γ. 28. annotata, tractatum est. Poteram ibi addere cataphractarum mentionem ac descriptionem etiam apud Propertium, Vergilium, Salustium, Livium (cf. Forcell. v. *Cataphractus*) et Tac. Hist. I. 79. legi. cf. Non. Marc. c. 18. §. 28. Imprimis autem ex Iuliani imp. orat. I. (p. 37. ed. Spanh.) elegantissimam Catafractariorum, quos tamen immerito a Constantio excogitados dicit, descriptionem cum lectoribus communicare debebam hanc: *Τίς γὰρ εἰπεῖν ἔχει τῶν πρόσθεν αὐτοκρατόρων ἱππικὴν δύναμιν καὶ σκευὴν τῶν ὀπλῶν τοιαύτην ἐπινοήσαντα καὶ μιμησάμενον; ἢ πρῶτος αὐτὸς ἐγγυμνασάμενος διδάσκαλος ἐγένου τοῖς ἄλλοις ὀπλῶν χρήσεως ἀμάχου· ὑπὲρ ἧς εἰπεῖν τολμήσαντες πολλοὶ τῆς ἀξίας διήμαρτον. ὥσθ' ὅσοι τῶν λόγων ἀκλύσαντες ὕστερον ἰδεῖν ηὐτύχησαν, τὰς ἀκοὰς σαφῶς ἀπιστοιτέρας ἔγνωσαν εἶναι τῶν ὁμμάτων. Ἀπείρων γὰρ εἶχες ἱππέων πλῆθος, καθάπερ ἀνδριάντας ἐπὶ τῶν ἱππῶν ὀχουμένους, οἷς συνήρμοστο τὰ μέλη κατὰ μίμησιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· ἀπὸ μὲν ἄκρων τῶν καρπῶν εἰς τοὺς ἀγκῶνας, ἐκεῖθεν δὲ ἐπὶ τοὺς ὤμους· καὶ ὁ*

Θώραξ τμημάτων κατὰ τὸ στέρνον καὶ τῶτα συναρμοζόμενος· τὸ κράνος αὐτῷ προσώπῳ σιδηροῦν ἐπικείμενος ἀνδριάντος λαμπροῦ καὶ στιλβοντος παρέχει τὴν ὄψιν· ἐπεὶ μηδὲ κνήμαι καὶ μηροὶ, μηδὲ ἄκροι πόδες τῆς σκευῆς ταύτης ἔρημοι λείπονται. συναρμοζομένων δὲ αὐτῶν τοῖς Θώραξι διὰ τινων ἐκ κρίκων λεπτοῦ πεποιημένων οἰονεὶ ὑφασμάτων, οὐδὲν ἂν ὀφθεῖν τοῦ σώματος γυμνὸν μέρος· ἕτε καὶ τῶν χειρῶν τοῖς ὑφάσμασι τούτοις σκεπομένων πρὸς τὸ καὶ καμυτομένοις ἐπακολουθεῖν τοῖς δακτύλοις. Ταῦτα ὁ λόγος παραστήσαι μὲν σαφῶς ἐπιθυμεῖ, ἀπολειπόμενος δὲ θεατὰς τῶν ὕπλων τοὺς μαθεῖν τι πλέον ἐθέλοντας, οὐχὶ δὲ ἀκροατὰς τῆς ὑπὲρ αὐτῶν διηγέσεως ἀξιοῖ γενέσθαι. [Saltem imaginem catafractarii equitis ad Libellum de bellicis machinis exhibebimus.] Idem imp. orat. II. (p. 57. ed. Spanh.) eosdem his verbis describit: τούτων δὲ οἱ μὲν εἰσιν αἰχμοφόροι, Θώραξιν ἐλατοῖς καὶ κράνεσιν ἐκ σιδήρου πεποιημένοις σκεπόμενοι· κνημίδες τε τοῖς σφυροῖς εὖ μάλα περιηρμοσμέναι καὶ περιγονατίδες καὶ περὶ τοῖς μηροῖς ἕτερα τοιαῦτα ἐκ σιδήρου καλύμματα. αὐτοὶ δὲ ἀτεχνῶς ὥσπερ ἀνδριάντες ἐπὶ τῶν ἵππων φερόμενοι οὐδὲν ἄσπίδος δεόμενοι. Cf Spanhem. obss. ad illum locum.

— γ. 17.] Hi quoque cap. VI. non recensentur. Hos Aureliacos ab urbe *Aurelia Carnutum* (hod. *Orléans*) nomen habuisse crediderim. Cf. ad Not. Or. c. XXXVII. p. 470. not. 63. [ubi VII. pro VI. poni debet.]

— γ. 18.] *Honorici* B., *Honorici* C, *Honoriani* aa. Cf. ad p. 39*. γ. 13. Qui cap. VI. num. 7. inter Vexillationes comitatenses recensentur, ii propter enumerationis ordinem Magistro Equitum per Gallias adscribendi esse videntur. cf. Tab. synopt. p. 273*.

— γ. 19.] Iuniores? cf. p. 39*. γ. 25. et Tab. synopt. p. cit.

— γ. 20.] Et hi desunt cap. VI. neque alibi hoc libro memorantur, nisi quod sub Duce Syriae (Not. Or. c. XXXII.) Indigenarum quater mentio fit, ut saepius sub aliis Ducibus orientalibus.

— γ. 21.] *Thaifali* A. recte, cf. p. 268*. i. f.

— §§. 22. 23.] *Infra A.* — *Tungritaniam A*, *Tingritaniam B*, *Tingitanam cc*, et tum *Tingitariae D*, *Tinitaniae c'* et in non nullis *c''*, *Tingitanae c', d'*. — Cf. ad p. 38*. §. 2. — Ex tribus sequentibus numeris posteriores duo inter Vexillationes *comitatenses* cap. VI. enumerantur, sed

— §. 24.] ibi non nominantur, sed cf. p. 39*. §. 24. et Tab. synopt. p. 273*. — In aa *Comitatenses* quasi vexillationis a Scutariorum diversae nomen positum est.

— §. 25.] Iterum *Comitatenses* eodem modo seorsum leguntur in aa.

— §. 26.] Ita h. l. omnes, non *Cordueni*, ut p. 32*, §. 16. ubi vide. Cf. Tab. synopt. p. 274*. —

De ordine cap. XL. quod post hoc cap. VII. collocandum esse videri possit, ad capitis VI. initium disputavi.

CAPUT 7^A.

PAG. 41*.] Huius capitis in Indice (cap. I. num. 7.) promissi h. l. nullum indicium neque in mss. neque in editis exemplaribus praeter Panciroliana exstat. sed recte Pancirolus idem non omisit, ipseque ita lacunam explevit:

Primicerius, cui parebant *Decani*.

Praepo-
sito sacri
cubiculi
parebat

Comes Castrensis men-
sam et palatium cu-
rabat, sub quo:

Decuriones III.

*Chartularii sacri cubi-
culi III* scribebant.

Comes domorum.

Primicerius mensorum.

Primicerius cellariorum.

Primicerius paedagogi.

Primicerius Lampadariorum,

quorum aliqui erant

Formae primae,

Formae secundae,

Formae tertiae.

Silentiariorum XXX.

addito hoc commentario: „Tertiam classem *Illustrum* tenent

Palatini, quorum praecipuus *Praepositus sacri cubiculi* censetur. Itaque primus inter eos in indice Notitiae recensetur: verum nulla amplius eius fit mentio, sed eodem modo se habebat, quo *Praepositus sacri cubiculi Orientis*. Cum enim Valentinianus cum Valente fratre exercituum copias divisisset, palatinas quoque cum eo est parlitus, quarum auctus est numerus. Marcellinus lib. XXVI. [5, 3. et 4.] *militares*, inquit, *partiti sunt numeri*. *Et . . . cum ambo fratres Sirmium introissent, diviso palatio . . . Valentinianus Mediolanum, Constantinopolim Valens discessit*. Palatium pro Palatinis accipit, ut et alibi. Itaque ipsorum duplicatae dignitates, ut quae erant apud Principem Occidentalem, eadem essent apud Orientalem, unde duo facti sunt Cubiculorum Praepositi, Magistri Officiorum, totidem Comites Largitionum et Privatarum et sic de aliis⁴.

Ex constitutionum imprimis codicibus praeter ea quae ad Not. Or. c. IX. p. 232. sqq. annotavimus, haec h. l. observanda esse videntur.

1) Bini viri illustres Praepositi utriusque sacri cubiculi tam imperatoris Augusti quam serenissimae coniugis in utroque imperio habebantur, ut bina cubacula suos habebant Cubicularios: LL. 5. 3. C. de Pp. s. cub. XII. 5.

2) Ut ceteri Cubicularii, ita eorum Praepositi quoque praecipue ex spadonibus sive eunuchis (quod vocabulum ἀπὸ τοῦ εὐνῆν ἔχειν venire neminem fugit) eligebantur, ut non mirum sit *castrare* et *eunuchum facere*, *castratum* et *eunuchum* promiscue poni, quod ad explicandos pessimos multorum horum Praefectorum mores, de quibus Philo, Claudianus, Ammianus, Zosimus et ipsi imperatores (e. gr. L. 17. Th. C. de poenis IX. 40.) et qui de istis hominibus loquuntur plerique fere omnes testimonium perhibent. cf. Cuiac. ad L. 4. C. cod. et Claudian. in Eutrop. passim, et imprimis Zosim. IV. 37., ubi ut res extraordinaria memoratur ὁ τοὺς βασιλικοὺς φυλάττειν ἐπιτεταγμένος κοιτῶνας, οὐκ εὐνοῦχος τις ὢν. Zonaras XIII. 9. eius modi hominem ita designat ὁ εὐνοῦχος Εὐσέβιος, τὴν

τοῦ Πραιποσίτου διέπων ἀρχήν, eundemque ib. c. 11. nominat τὸν τῶν βασιλικῶν εὐνούχων πρωτεύοντα. cf. Amm. Marc. XIV. 11. 21. Videatur quoque Gothofred. ad. L. un. Th. C. h. t. VI. 8.

3) Munera officiaque eius modi summi cubicularii, qui post Bulengerum cum Gallico *Grand-Chambellan*, a Germanis subridicule cum nescio cuius principis *Oberkammerherrn* comparari solet, satis ex ipso vocabulo veterumque auctorum descriptionibus atque ex eorum nominibus qui sub ipso erant (cf. n°. 6.), cognosci potest. Philo de legat. ad Gaium p. 1017. ed. Ff. 1691. fol. haec de Helicone, Caligulae Pr. cubiculi: συνεσφαίριζε καὶ συνεγυμνάζετο καὶ συνελούετο καὶ συνηρίστα καὶ μέλλοντι κοιμᾶσθαι παρὴν Γαῖῳ, τὴν τοῦ κατακοιμιστοῦ καὶ κατ' οἰκίαν ἀρχισωματοφύλακος τεταγμένος τάξιν, ὅση μηδενὶ προσὴν ἄλλῳ, ὥς μόνος ἔχειν εὐκαιροῦσας καὶ σχολαζούσας ἀκοὰς αὐτοκράτορος κ. τ. λ., et de Cleandro Commodi liberto Herodian. I. 12, 3. „συνανξήθεις τε τῷ Κορμόδῳ εἰς τοσοῦτον ὑπ' αὐτοῦ τιμῆς καὶ ἐξουσίας προήχθη, ὥς τὴν τε τοῦ σώματος φρουρὰν καὶ τοῦ θαλάμου ἐξουσίαν, τὴν τε τῶν στρατῶν ἀρχὴν ἐγχειρισθῆναι“. alium τὸν τοῦ θαλάμου προεστώτα I. 16, 4., sed quos idem III. 12, 1. τοὺς τοῦ βασιλικοῦ θαλάμου φύλακας nominat, i. e. cubicularios ianitores, eos perperam Guthier. III. 29. et Petiscus h. v. Praepositos s. cub. fuisse interpretantur; Ammianus praeter solitam appellationem *Praepositi cubiculi* (non *Praefecti*, ut Wagner. scripsit) etiam hac descriptione utitur XV. 2. 10. et XXII. 3, 12. cui erat *Caesariani sive Constantiani thalami cura commissa*; Zosimus II. 9. de Eutropio τὴν ἡγεμονίαν πάντων τῶν βασιλικῶν εἶχε κοιτώνων, et V. 35. Δευτέριος ὁ τῆς φυλακῆς τοῦ βασιλικοῦ χρητῶνος προεστώς. Cf. Socrat. H. E. III. 1. et supra n. 2.

4) Quod ad ordinem huius dignitatis praecedentiamque attinet, nota res est et hac ipsa Notitia Dign. satis probata, Praepositos cubiculorum eadem dignitate fructos esse qua Praefecti Praetorio Urbique ac Magistri Militum praediti erant; sed ab Honorio Theodosioque AA. demum a. 422. L. un. Th. C. h. t. VI. 8. (unde sumpta est L. 1. Iust. C. h. t. XII. 5.) in ho-

norem Macrobiani v. ill. Pp. s. cub., quem cum grammatico, Saturnaliorum aliorumque nobis superstitum librorum auctore, eundem fuisse autumant, constitutum est, non ut *illustres* essent, qui Bulengeri, Gutherii Pitiscique error vel hac sola Notitia refellitur, sed „ut qui ante ipsum fuerunt [Praepositi cub.], sub hac condicione praestituto honore laetentur, ut non suae promotionis tempora ad legis usurpationem revolvant, nec praeferrī se postulent his qui praetorianam vel urbanam praefecturam vel militare magisterium post eorum provectionem sortiti sunt, sed perinde habeantur ac si nunc coeperint“ esse Praepositi. Itaque huius libri conscripti tempore Praepositi cub. non secundum cingulorum acceptorum tempora inter summos praefectos Magistros Militum collocabantur, sed illis etiam iunioribus postponebantur. Quid quod Nov. Marciani a. 450. emissae (p. 277. ed. Haenel.) subscriptione Comes et Praepositus s. cubiculi vel post Comites sacrarum Largitionum ac Rerum Privatarum collocatur? In utroque vero constitutionum codice medium locum idem obtinet inter Praefectos P., U. et Magistros militares, atque Quaestores, Magistros Officiorum atque Comites Largitionum Rerumque Privatarum. cf. Th. C. VI. 7...9. Iust. C. XII. 4...6. nec obstat quod L. un. Th. C. qui a praebit. XI. 18. quae a. 409. emissae est, post Comites Domesticorum collocantur, nam ibi secundum diversa munerum genera dignitates recensentur; sed L. 9. Th. C. de indulg. deb. XI. 28. a. 414. datae adnotatio primum Comitem S. L., deinde Pp. s. Cub. nominat. Etiam sub Byzantinorum imperatorum dominatu videmus homines dubitasse ministris non rei publicae sed aulicis eandem cum veris magistralibus dignitatem concedere.

5) De iuris dictione huius supremi aulici magistratus singularia quaedam observanda esse videntur. nam Theod. et Valent. lege 11. C. ubi caussae fiscales vel divinae domus hominumque eius agantur III. 26. sanxerunt „ut sive agat domorum nostrarum colonus inquilinusve aut servus, sive pulsetur ab aliquo super criminali vel civili negotio, non alterius quam Tui culminis [Artaxi, Pp. s. Cub.] ac viri sp. Comitum Domorum

petatur examen, nullius allegatione super fori praescriptione penitus admittenda⁴; sed procuratores et quicumque se a Comite Domorum concussos esse queri volebant, intra anni spatium postquam administratione decesserant, ad iudicium Comitum Rer. Privatarum repetituri accurrere debebant. L. 7. Th. C. (sive L. 5. Iust. C.) ad L. Iul. repet. IX. 27. a. 390.; ipsi autem Cubicularii utriusque cubiculi non in eorum Praepositi, sed in Magistri Officiorum solum modo iudicio propositas adversus se excipiebant actiones, ut praecipitur L. 3. coll. L. 4. C. h. t. XII. 5., LL. 12. 14. C. de prox. ss. scrinior. XII. 13., L. 4. C. de silentiariis XII. 16., LL. 3. 4. C. de castrensiis XII. 26. et L. 2. C. de decanis XII. 27.; nam ad eum Magistrum totius palatii disciplina spectabat. cf. cap. sq. et quae pagg. XII. sq. observavimus. De appellationibus quae a Praepositorum ss. cubicc. iudiciis interponebantur, solito more ab imperatoribus cognoscebatur sive per ipsos sive in sacro auditorio per Pf. P. Quaestoremque. cf. L. 32. C. de appellationib. VII. 62.

6) Sub dispositione Praepositi s. Cubiculi etiam in partibus Occidentis *Domūs divinas*, non illas ad Rem Privatam pertinentes, de quibus Not. Or. c. XIII. §. I. 1., sed ipsas in quibus imperatores cum coniugibus degerent, fuisse dicendum est. sed quos recentiores et Gothofr. etiam ad L. un. Th. C. qui a praeb. tir. XI. 18. *sub dispositione* illius viri illustris fuisse scribunt, ii non sub eiusdem, sed sub Magistri Officiorum iuris dictione fuerunt (cf. cum iis quae paullo ante exposuimus, etiam tom. I. p. XII. sq. et ad Not. Or. c. XI. p. 233. not. 2.), atque inde explicandum esse censeo, cur sequentes dignitates administrationesque neque inter eas quae sub dispositione Praepositorum S. Cub. erant, recenseri neque hos easdem in Officio suo habuisse dici potuerint: nam Officiales certe ex sequentibus ii, ad quos imperialia edicta emissa legimus, non fuerunt:

a) *Primicerius sacri cubiculi* v. spect. (cf. infra c. XIII.) qui apud Ammian. XXIX. 2, 7. *Cubiculariis Officiis Praepositus* appellatur.

b) *Castrensis sacri palatii* v. spect. cf. infra c. XIV. (L. 1. Th. C. si petit. soc. X. 14. = L. un. Iust. C. si liberalit. imp. X. 14., L. 12. Th. C. de palat. s. larg. VI. 30., LL. 1. 2. Th. C. de castrensi-
sianis VI. 32. (= Iust. Cod. XII. 36.)

c) *Comes sacrae vestis* (L. un. Th. C. cit. XI. 18.), Byzantinis *πρωτοβεστιαρίτης* et *ἀβεστιαρίος*, diversus ille a Comite Vestiarum sub dispositione Comitis S. L. constituti (c. X. §. 1. A. 2. ad quem locum annot. vide), largitionibus principis illatarum vestium susceptioni destinati: nam de quo hic loquimur, is Comes ipsius principis vestibus (*Leib-Garderobe*) praepositus erat. (L. 3. C. de castrensi-
sianis XII. 26.) neque mirum cuiquam videbitur, quod nullas ad eius modi Comitem datas constitutiones legimus, non magis quam ad Primicerium S. Cub.; nam eorum munera quasi sub ipsis Praepositi S. Cub. oculis explenda erant.

d) *Comes Domorum* v. spect. L. 11. C. ubi caussae fisc. III. 26., L. 2. C. de Ep. s. cub. XII. 5., L. 3. C. de Palat. S. L. XII. 24. Occidentalem, ut ita dicam, L. un. Th. C. qui a praeb. XI. 18. eius modi Comitem non memorat. Putavi olim vocabulis *Comiti et*, quae ante nomen *Castrensi* in inscrip. earum constitutionum, quae ad hunc directae sunt, *Domorum Comitum* significare, nec fortasse minus v. *Comiti* in inscript. L. 3. C. de off. Mag. mil. I. 31., L. 10. Th. C. de curios. VI. 29., LL. 3. 4. C. de castrensi-
sian. XII. 26., L. 1. Codd. de decan. Th. C. VI. 33. Iust. C. XII. 27., ubi id nomen cum Magistri Milit. nomine coniungitur, ut etiam L. 8. Th. C. de cursu publ. VIII. 5. (= L. 3. Iust. C. eod. XII. 51.) factum est, de Domorum s. Palatiorum Comitum accipiendum esse: Cuiacium enim (ad L. 3. C. de castrensi-
sian.) et Gothofr. ad L. 10. Th. C. cit. parum recte nomen *Comitis* pro nuda adiunctione nominis Magistri accepisse videram; sed ut iam illud nomen de Comitum primi ordinis intra Consistorium sive in Consistorio (Gruter. 438, 1. 465, 8.), opposita ea Comitum ordinis primi intra Palatium (Gruter. 361, 1. 363, 2. 493, 5. 1094, 6.) interpreter, movet me Gothofredi paratitl. ad Th. C. de comitibus consistorianis VI. 12. cf.

Haubold. de consist. princ. in Opuscc. p. 298., Hollweg. *Process* p. 110. Nomen Comit^{is} si *intra palatium* tantum primi ordinis comitivam significaret, non ante sed post nomina Magistri Off. sive Castrensis positum esset: quilibet Castrensis et Comes primi ordinis, sed non quilibet Comes primi ordinis et Consistorii Comes erat. Vid. etiam Salmas. ad Trebell. Poll. XXX tyrann. c. 12. (de Macriano sen.)

Chartularios s. cubiculi viros spectabiles, de quibus ad Not. Or. c. XI. p. 233. not. 5. dictum est, ad Officium Praepositi S. Cub. pertinuisse crediderim, atque idem dicendum esse videtur de

Decurionibus et devotissimorum *Silentiariorum*, clarissimorum dignitate fruentium (L. 5. C. h. t. XII. 16.), *scholis* quae cum ceteris Cubiculariis Cubiculariabusque (L. 4. C. de Pp. s. cub. XII. 5.) in Officio sive Praeposito, sive Primicerii S. Cubiculi militabant, sed sub iuris dictione Magistri Officiorum erant (L. 4. C. h. t. XII. 16.), ut satis ex Th. C. de Decurionibus et Silentariis VI. 23., sive ut Iust. C. XII. 16. habet, De Silentariis et Decurionibus eorum, atque egregiis Gothofredi ad illum, Cuiacii ad hunc commentariis constat. Numeros III Decurionum, XXX Silentariorum ex Theodosii Valentinianique L. 4. Th. C. h. t. quae a. 437. emissæ est, Pancirolus indicavit, quamvis ipsa constitutio antea eorum numerum maiorem fuisse et esse aperte dicat, intra illum autem numerum privilegiis honoratos Decuriones Silentariosque concludat. —

Decani, quos Primicerio paruisse Pancirolus *συνεψις*, nulla alia puto ex causa, quam quod L. 2. C. de decanis XII. 27. „principis famulationibus adhaerentes“ designantur, indicavit, non sub Pposito s. cub., sed sub *Castrensis* dispositione inter *Ministeriales Domini* vel Augustae fuisse videntur; nam „*decani partis Augusti*“ et cursores partis Augustae cum paedagogis, cellariis, mensoribus iis qui in sacris scriniis deputati sunt, qui omnes non nisi praecedentibus sacris probatoriis ex scrinio libellorum emissis militiae sociari possent, simul nominantur in Notitia L. 11. C. de div. off. XII. 60. adiecta (cf. L.

5. Th. C. de div. off. VIII. 7. ad p. 28*. §§. 11. 12. exh.), et pari modo a Corippo de laudib. Iustini min. III. 157. sqq.

Ornata est Augusta domus, iussuque Regentis
Acciti proceres omnes, Scholaque Palati est
Iussa suis adstare locis: iamque ordine certo
Turba Decanorum, Cursorum, In rebus Agentum,
Cumque Palatinis stans candida turba Tribunis
Et Protectorum numerus mandante Magistro,
Omnis sacrorum vis adfuit Officiorum.

Ita et Imm. Bekkerus dedit, sed sic incidendum erat „numerus; mandante Magistro omnis“ etc.; nam mandante Magistro Officiorum affuit omnis vis Officiorum, i. e. affuerunt omnia Officia. Doctissime, ut solet, de his Decanis Gothofr. ad Th. C. t. VI. 33. cf. Cuiac. paratitl. ad eundem Iust. C. tit. XII. 27. et vide etiam ad Not. Or. c. X. p. 237. not. 17. atque infra ad cap. XIII.

Mensores etiam, Cellarii, Paedagogi, Lampadariique, quorum Primicerios sub Castrensi fuisse recte quidem Pancirolus scripsit, ad Officium Pp. s. Cub. trahendi non sunt. cf. ad Not. Or. c. X. p. 236. not. 14.

7) Ex privilegiis Cubiculariorum Cubiculariarumque, sive, ut Amm. Marc. XIV. 11, 16. eos vocat, tori ministrorum, quae multa pro infelicitate utriusque imperii forma fuerunt, hoc unum ex Leonis L. 4. C. h. t. XII. 5. repetere videtur: „Iubemus omnes qui vel iam in sacrum cubiculum . . donati aliove titulo dati vel dandi principalibus obsequiis inhaerere vel ante meruerunt vel postea meruerint, licet nulla interveniente scriptura, nulla confectione gestorum, postquam devotissimis cubiculariis fuerint sociati, ad condicionem libertatis ingenuitatisque rapiantur raptique videantur. hoc non solum circa superstitales, sed etiam circa mortuos volumus custodiri. . .“ privilegium enim principalis esse proprium Maiestatis, ut non famulorum, sed liberorum honestis utatur obsequiis. Quod utinam verum esset, neque contra fere omnes historiarum paginae pugnarent!

Corollarii loco et ut exemplum proferam, quid efficiatur si quis ex hoc libro Pancirolianisque commentariis pro captu

recentiorum lectorum administrationes dignitalesque Romanas quae post Constantini M. tempora obtinuerunt, describere conetur, infra addo locum de Praep. S. C. in Mansonis vita Constantini (Vratisl. 1817. 8°. p. 154. sqq.) exhibitum. *)

CAPUT VIII.

PAG. 42*. in pict. inser. *illustis* habet **A**, ubi haec et Quaestoris picturae post Comitum S. L. et R. P. insignia collocatae sunt.

— a) FABRICAE in **A** et *edd.* h. l. omittitur.

Ad ea quae annotatio ad c. X. Not. Or. p. 234. sqq. de Mag. Off. (cui similem Cuiac. ad L. 3. C. de praepos. s. cub. XII. 5. eum esse arbitratur, qui in Gallia olim *Prevôt de l'hôtel* dictus est) exhibet, non nulla iam addenda sunt, et primum quidem,

*) Schon sein Name sagt, dass er hauptsächlich um die Person des Fürsten geschäftig und für dessen Bedienung bemüht war: aber den Umfang seiner Obliegenheiten begreift man vollständig erst aus seinen Beiständen, die in 4 Ordnungen zerfallen. In die erste gehören die Cubicularien oder Kämmerer, mit ihrem Primicerius oder Oberkämmerer, welche den Kaiser und dessen Familie in ihren Zimmern bedienten. Die zweite erfüllt ein s. g. Lagergraf, Comes castrensis s. palatii, oder Hofmeister und mit ihm eine Menge von Edelknaben, Pagen, und Bedienten für die Person des Fürsten und für die Hofbeamten nebst einem Officium, bestehend aus einem Tabularius für den Kaiser, einem zweiten für die Kaiserinnen, einem Amtsgehülfen und einem Chartularius mit seinem Secretariate [cf. infra cap. XIV.]. Was der Kleidergraf, der erste der dritten Classe, zu leisten hatte, spricht sein Name hinlänglich aus. Eine vierte bildeten 30 Silentiarier unter 3 Decurionen zur Erhaltung der Stille und Ruhe um den Kaiser her. Man erkennt ohne Mühe in dem Oberkammerherrn den Mann, der ganz eigentlich für die Befriedigung der Bedürfnisse und Bequemlichkeiten des Kaisers lebte, und in der ganzen Anordnung eine eben so auffällige Verletzung der alten Einfachheit, als absichtliche Nachahmung der förmlichen Umständlichkeiten des Morgenlandes oder des persischen Hofes.

ut de ceteris dignitatibus in partibus occidentis factum est, Cassiodori VI. 6.

„FORMULA MAGISTERIAE DIGNITATIS.

Reverendum honorem sumit quisquis Magistri nomen acceperit, quia hoc vocabulum semper de peritia venit, et in nomine cognoscitur quid sit de moribus aestimandum. Ad eum nimirum palatii pertinet disciplina; ipse insolentium Scholarum mores procellosos moderationis suae terminis prospere disserenat. Tam multi Ordines sine confusione aliqua componuntur, et ipse sustinet onus omnium, quod habet turba discretum. Sic nominis sui gravitate perfunctus ornat actibus principatum. Per eum Senator veniens Nostris praesentatur obtutibus; admonet trepidum; componit loquentem; sua quin etiam verba solet inserere, ut Nos decenter omnia debeamus audire. Aspectus Regi haud irritus, promissor colloctionis Nostrae, gloriosus donator aulici consistorii, quasi quidam lucifer: nam sicut ille venturum diem promittit, sic iste desiderantibus vultus Nostrae Serenitatis attribuit. Causarum praeterea maximum pondus in eius audientiae finibus optima securitate reponimus, ut eius curis fidelibus sublevati utilitatibus publicis vivacius occupemur. Veredorum quin etiam opportunam velocitatem, quorum status semper in cursu est, diligentiae suae distractione custodit, ut sollicitudines Nostras, quas consilio iuvat, beneficio celeritatis expediat. Per eum exteris gentibus ad laudem rei p. Nostrae ordinatur humanitas, et nolentes redeunt quos maerentes exceperit: per eum quippe nobis Legatorum, quamvis festinantium, praenuntiatur adventus: per eum nominis Nostrae destinatur evectio, et isti principaliter creditur quod tam necessarium esse sentitur. His etiam laboribus aestimatis potestatem maximam huic decrevit antiquitas, ut nemo iudicum per provincias fasces assumeret, nisi hoc et ipse fieri decrevisset. subdidit eius arbitrio aliena iudicia, ut ad ipsum rediret quod alter visus est praestitisse. Molestias quidem non habet exigendae pecuniae, sed aperte bono fruitur potestatis indeptae: credo ut ex diversis titulis

desloraretur dignitas ad levamen Principis instituta. Peraequatores etiam victualium rerum in urbe regia propria voluntate constituit, et tam necessariae rei iudicem facit: ipse enim gaudium populis, ipse nostris temporibus praestat ornatum: quando tales viros copiae publicae praeficit, ut plebs querula seditionem non debeat habere satiata. Officium vero eius tanta genti praerogativa decoratur, ut militiae persunctus muneribus ornetur nomine principatus, miroque modo inter praetorianas cohortes et urbanae praefecturae milites videantur invenisse primatum, ■ quibus Tibi humile solvebatur obsequium: sic in favore magni honoris iniustitia quaedam a legibus venit, dum alienis excubiis praepositur qui alibi militasse declaratur. Adhuc etiam Magistri Nostris praesentatur obtutibus, ut vicaria sorte beneficii eligamus eius praesidium, qui Nobis praestat fidele solatium. Hanc igitur dignitatem, tot titulis claram, tot insignibus opulentam, per Indictionem illam gubernandam Tibi congrua gravitate committimus, ut omnia quae gesseris, Magister fecisse videaris; quia nihil moribus residuum relinquitur, si, quod absit, a tanta maturitate peccetur.

De iuris dictione huius Magistri in omnibus Palatinorum caussis diximus ad c. 74. n. 5. 6., Ducesque etiam eorumque Apparitores, nec non Limitaneos Castrorumque Praepositos ex sola Mag. Off. iudicii sententia conventos fuisse, neque aliis subiactis iudicibus, ubi de iuris dictione Mag. Militum (ad p. 17*. seqq.) egimus, observatum est. Iustinianus demum sanxit (L. 38. C. de appell. VII: 62.) appellationes ex quocunque Duce pervenientes apud v. sublimissimum Mag. Off., nec non v. excellentiss. Nostri Palatii Quaestorem communi audientia proposita in sacro Auditorio more Consultationum, viris devotis Epistolaribus excipientibus, ventilari. Et Magistrum Officiorum cum tribus aliis illustribus viris, de quibus tria seqq. huius libri capita tractant, inter consistorianos consiliariosque imperatorios primam classem in actu positorum fecisse, post quos altera maioris numeri, spectabilium Comitum consisto-

rianorum, et quasi tertia Comitum Vacantium sequebantur, a Cuiacio, Gothofredo, Hauboldo (de consist. princ. Opusculom. I.) Hollwegioque (*Proc.* I. p. 110.) expositum est. Et egregie ad h. l. facit tum Amm. Marc. XXVI. 4, 4., tum Cassiod. Var. I. 12. 13. ubi multus est de palma iudicii imperialis, et unde apparet ex Quaestoribus Magistros Off. creari consuevisse, idem quod in Athalarici epistola, qua Cassiodoro praefectura praetoriana conceditur (IX. 24. cf. 25.) his verbis exprimitur „ . . . Quaestoris officium Veniamus ad Magisteriam dignitatem, . . . quo loco positus semper Quaestoribus affuisti. . . “ De Mag. Off. in universum etiam Valesius ad Amm. Marc. XXVI. 5, 2. videndus est.

¶. 4. sq.] *illustris uiri* c, sed *V. Ill^{us} Γ.* — *offitiorum B.* IN GALLIIS addit C, quae verba ex rubrica B. e per errorem huc transposita esse videntur.

— ¶. 6.] *Scola* et ita in sqq. 6. versib. DE. — De his Scholis cf. ad Not. Or. c. X. p. 234. sq. not. 3. cui omnino addenda sunt supra ad p. 31*. ¶. 24. adnotata, ubi etiam de Scutariis Gentilibusque, et vide etiam locum Corippi infra ad cap. XII. p. 55*. ¶. 5. 6. transcriptum. De semet ipso Mag. Off. Scholas palatinas regente non ita diu post hanc Notitiam compositam scripsit Rutilius Numat. Itiner. I. ¶. 563. sq.:

Officiis regerem cum regia tecta Magister
Armigerasque pii principis excubias.

Inter ¶. 7. et 8. habent Fbce eum qui in ceteris numerum 5. efficit.

— ¶. 8.] Annotatio mea ad Not. Or. c. X. p. 235. not. 9. emendanda est per hanc Valesianam ad Amm. Marc. XIV. 11, 21. „*Armaturae* milites fuere in comitatu imperatoris Ab his distinguendi sunt *Armaturae* quos Vegetius inter principia legionum seu principales milites numerat II. 7“.

— ¶. 9.] Hunc ¶. omiserunt CFbce.

PAG. 43°. ¶. 1.] *tercia*. D. cf. ad superiores ¶. 7. et 8.

— ¶. 2.] *agentium* Fbccc^{3,4,6,7}. cf. ad Not. Or. c. X. p. 235. nott. 10. 11.

— γγ. 4...9. om. cc, in quibus, ut in Γb, qui illos versus habent, locus de Officio Mag. Off. (§. II. ed. nostrae) sequitur.

— γγ. 4...7.] Quattuor Scrinia quae hic leguntur, et in Not. Or. c. X. §. I. A. c, sed alio ordine enumerantur. verum neque in Occ. nec in Or. nec alias praeter L. 2. Th. C. h. t. VI. 26. *Magistri Dispositionum* memorantur: cf. infra c. XVI. et Not. Or. c. XVII., ubi tria Scrinia κατ' ἐξοχήν sic dicta occurrunt. Cf. L. 17. Th. C. h. t. VI. 26., LL. 6. 10. 15. Iust. C. eod. XII. 19., L. 1. Th. C. de privil. eor. qui in s. pal. mil. VI. 35., L. 1. Iust. C. eod. XII. 29. et annot. ad Not. Or. p. 236. sq. not. 15. De Scrinio Dispos. vide ad Not. Or. c. X. p. 237. not. 16. Comites Dispositionum et qui in hoc Scrinio militabant, eiusdem atque Scriniorum Magistri ceterique Scriniarii immunitatis erant: Arc. et Hon. L. 9. Th. C. de Prox., Comitib. Dispositionum VI. 26. „His a quibus Dispositionum Nostrarum norma seriesque servatur, eadem privilegia honoresque peractae militiae tribuimus, quae Scriniorum Nostrorum meritis nuper [LL. 7. 8. eod.] praecepimus custodiri“. a. 397. cf. cit. not. 15. ad Not. Or. p. 236. sq. Inferioris autem gradus quam Magistri et sub his militantes Proximi erant Comites iisque subditi Priores Dispositionum, ut ostendit Gothofr. ad L. un. Th. C. de Mag. Scrin. VI. 11. cf. etiam de Scrinio Dispositionum Gutherium III. 6. sq.

— γ. 8.] *Ammissionales* C, *Aminisionales* aa, *Admissiones* c²...4. Cf. ad Not. Or. c. X. p. 237. not. 17.

— γ. 9.] Ut Mensorum Lampadariorumque Not. Or. c. X. §. I. A. b memoratorum hic mentio nulla facta est, ita illic *Cancellarii* non leguntur. Hos, a cancellis dictos, ἐνχορμίας in Scriniis et caussis peragendis observandae custodes fuisse, neque raro cum nostris *huissiers* superiorum tribunalium comparari constat. De his Cancellariis (de quibus quae Pancir. c. IX. i. f. comm. in Not. utramq. protulit, vix legi merentur, paucis sed bene dixit Hollweg. *Proc.* I. p. 190. 192.) post commentatores tum loci ap. Vopisc. Carin. c. 1. „Praefectum urbi unum ex Cancellariis suis fecit, quo foedius nec cogitari potuit aliquando nec dici“, tum titulorum De Adsectoribus, Do-

mesticis et Cancellariis Th. C. I. 21 (olim 12)., Iust. C. I. 51., fere difficile est non multas paginas explere; sed „de Cancellariis quis non aliquid dixit, aut cui non cantatus hic Hylas?“ His verbis suum commentarium Vopiscani loci exoritur Salmasius, in quo equidem quoque non nulla „malim non dicta ab eruditissimo viro“. Post Gothofredi comm. ad L. 3. Th. C. tit. cit. ed. Ritter. I. p. 80...85., ubi commentaria quoque Casauboni Salmasiique ad Vopisc. l. c. leguntur, ne verbum quidem adicerem, si Io. Laur. Lydi de magistratibus libros ille novisset neque me instituti mei ratio cogeret ex Cassiodoro non nulla adscribere. De Cancellariis haec Lydus III. 11. 36. sq.: ἔθος ἀρχαῖον ἦν μηδὲν ἔξωθεν πράττεσθαι τοῦ τῆς δίκης ἱεροῦ, ὃ καλεῖται σήκρητον οἰονεὶ ἀτάραχον καὶ σιγῇ σεμνὸν καὶ ὁποῖον οὐκέτι κατ' οὐδένα τρόπον, ὅπως μὴ τι πρὸς ὑβρεως ἢ βλάβης τῶν συντελῶν ἀμαρτηθεῖη. μετὰ δὲ τὴν ἐνθεσμον τῶν ψήφων ἀπόφασιν νόμος καὶ τοὺς συνεδρεύοντας τῇ ἀρχῇ ἄνδρας νομικωτάτους, ἀναγινώσκοντας πρῶτον τὰς ψήφους καὶ ὑποτάττοντας τῇ λεγομένῳ σχεδαρίῳ τὸ παρ' Ἰταλοῖς καλούμενον ῥέκινον, ἀντὶ τοῦ ἀντιβολῆν [reicinium? cf. Du Cange v. Recinium (pro Ratiocinium?) et Recticinium] διδόναι πρὸς ὑπογραφὴν τῆς ἀρχῆς τοῖς εἰς τοῦτο τεταγμένοις· καγκελλαρίους αὐτοὺς ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἐπιφημιῶσι, περὶ ὧν πρὸς πέρας ἐρῶ. εἴτα ἐκείθεν πρὸς τῶν σηκρηταρίων ἐμμελῶς ἀναγιγνωσκόμενον τοῦ λεγομένου καθαροῦ [mundi], οὕτω τε ἀπολυομένου τῷ λιτιγάτωρι [litigatori]. ἰ. συνοψιν ὁ σηκρητάριος ἐποιεῖτο, τῆς τοῦ πεπραγμένου δυνάμεως τοῖς Ἰταλῶν ῥήμασι, καὶ ταύτην ἐτήρει παρ' ἑαυτῷ πρὸς κώλυμα τολμηρᾶς προσθήκης ἢ ὑφαιρέσεως. . .“ „Ἡυξήθη δὲ λοιπὸν τὰ τῶν σκρινιαρίων ἀπὸ τῆς Ζήνωνος βασιλείας τοσοῦτον, ὅσον τὰ τῆς τάξεως ἔληξε. . . . εἰς παντελῇ ἀπώλειαν τῆς τάξεως κατέσθη. καγκελλάριοι γὰρ αὐτοὶ καὶ λογοθέται καὶ τῆς θείας καὶ γενικῆς τραπέζης διοικηταί, τῆς ἀρχαίας συνηθείας ἐχούσης μηδένα εἰς τὸ τοῦ λεγομένου καγκελλαρίου λειτούργημα ἢ μόνους τοὺς εὐδοκιμοῦντας ἐκ τῶν Αὐγουσιαλίων καὶ ταχυγράφων παριέναι, ἐπεὶ καὶ δύο μόνους καγκελλαρίους τὸ

δικαστήριον ἐγνώριζεν, οἷς καὶ χρύσινος εἷς καθ' ἡμέραν ἀπὸ τοῦ δημοσίου ἀφώριστο. ἡ δὲ αἰτία τῆς προσηγωρίας ὧδε· τὸ πρὶν καθ' ὁμολοῦν ἐν τοῖς δικαστηρίοις, ὥσπερ ἔτι καὶ νῦν ἐν τοῖς ἐπιχωρίοις ἐστίν, ἔρυμα καὶ ὥς ἂν τις εἴποι διάφραγμα ξυλουργές, ἀπὸ σχιδάκων μακρῶν ἀντιπλαγιαζομένων ἐφ' αὐτοὺς καὶ διόπτρας ὀξυτελεῖς καθάπερ δικτύου τινὸς ἀποτελούντων, ἐπὶ μέσου διέτεινε τοῦ δικαστηρίου, χωρίζον τὸν ἄρχοντα τῶν ὑπ[άρχων s. ὑπηκόων?]. καγκελλὸν αὐτὸ οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσιν ὑποκοριστικῶς ἀντὶ τοῦ δικτύδιον, ὅτι πρωτοτύπως κάσσης [casses] αὐτοὶ τὰ δίκτυα λέγουσιν, ὑποκοριστικῶς δὲ καγκελλοὺς. ἐπὶ τούτου τοῦ διατηρήματος ἴσταντο δύο καγκελλάριοι ἐκ τοῦ πράγματος ἐπιφημιζόμενοι, δι' ὧν, ἐπεὶ μηδεὶς ἐθάρρει ἀλλ' οὐδὲ συνεχωρεῖτο προσπαῦσαι τῷ βήματι, οἱ τε πρὸς ὑπογραφὴν χάσται τῇ ἀρχῇ προσεφέροντο ἢ τε τῶν ἀταγκαίων ἐγίγνετο μήνυσις. ἀλλ' ἤδη πρότερον εἰς πληθος τοῦ ἀξιώματος ὑβρισθέντος, τὸ μὲν δημόσιον ἀνῆρτησε τὴν ἐπίδοσιν, πάντες δὲ σχεδὸν οἱ ὁπωσοῦν * * * περικείμενοι καγκελλάριοι καθ' ἡμῶς χρηματίζουσι· καὶ οὐκ αὐτοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις χαλκολογοῦντες τὸ καγκελλαρίων περιίπτονσιν ἐαυτοῖς ἀξίωμα, ὅπως αὐτοῖς τὰ τῶν εὐηφενῶν ἀδειῶς προσάγοιτο. τοιαῦτα μὲν τὰ περὶ τῆς συγχύσεως καὶ τοῦδε τοῦ σχήματος. Et Cassiodorus Variar. XI. 6. qua epistola ipse Praefectus P. Ioannem Cancellarium creat et quid ei agendum sit, admonet: "Quamvis statutis gradibus omnis militia peragatur et tempora sibi custodiant qui iudicum iussionibus obsecundant, Tuus honor cognoscitur solemni ordine non teneri, qui suis primatibus meruit anteponi Hoc igitur laudabile praeiudicium septentiam gratiosam, militiam domesticam a duodecima indictione Cancellorum Tibi decus attribuit, ut Consistorii nostri secreta fideli integritate custodias. per te praesentandus accedat, per te nostris auribus desiderium supplicis innotescat, iussa nostra sine studio venalitatis expedias, omniaque sic geras, ut nostram possis commendare iustitiam: actus enim Tui Iudicis opinio est, et sicut penetrale domus de foribus potest congruenter intelligi, sic

mens praesulis de Te probatur agnosci; non iniuria, quia talem unus quisque ad responsa sua videtur eligere, qualem se a cunctis decreverit aestimari. Vestes ipsae . . . gratia nos decorare videntur, cum laudabili puritate nituerint. Sic miles ad secreta Iudicis proximatus praesulis sui famam aut ornat aut maculat: in nobis siquidem peccant qui alios maculant, et dum spoliū obsecrantis ambitur, fama praesidentis exiit. Considera si negligere debemus unde nos culpari posse cognoscamus: ultra omnes clementes est qui ulcisci non appetit quem grassatum in suo dedecore comprahendit; respice quo nomine nuncuperis: latere non potest quod inter cancellos egeris: tenes quippe lucidas fores, claustra patentia, fenestratas ianuas, et quamvis studiose claudas, necesse est ut Te cunctis aperiās: nam si foris steteris, meis emendaris obtutibus, si intus ingrederis, observantium non potes declinare conspectus. . . Proinde ad nostra monita aures animumque converte, fige menti omnia quae iubemus; non te tanquam vacuum fistulam dicta perexeant. . . .“ Et consimillima eiusd. Cassiod. ep. XII. 1. ad Cancellarios in provincias missos inter alia sic habet: „. . . Per milites suos Iudex intelligitur, et sicut discipuli magistri scientiam produnt, sic nos obsequentium mores aperiunt . . . Perichitamur fateor in actionibus vestris, si vos mala intentione tractetis, et, quod nulli accidit vestrum, alienum vitium nostrum celebratur opprobrium. . . Sed habemus iterum ex alia parte solatium, quod vestra bona nostra creduntur esse mandata, et nobis otiosis acquiritur quicquid gloriae vestris laboribus expeditur . . . una est sententia plebis, tales esse Iudices, quales nos contigerit approbari; et ideo magnopere cavendum est, ne ille de vobis incipiat iudicare, cuius nos opinionem contigerit ante lacerasse Perge igitur per illam Indictionem iuvante deo ad illam provinciam Cancellorum pompa decoratus et gloriosa gravitate praecinctus; absens cogita praesentis pudorem: nam quid debeas tentare vile qui militas sub honore? Fasces Tibi Iudicum parent, et dum iussa Praetorianae sedis portare cre-

deris, ipsam quodam modo potestatem reverendus assumis. edicta nostra imprimis observa; ostende bonam Te intendentibus viam . . . reginam illam procacium vitiorum Avaritiam fuge. . . . Proinde ad utilitates publicas esto sollicitus; iniuncta morali compulsione procura: plus agit inculcator rationis, quam possit exercere terribilis. Persona Tua refugium sit oppressi, infirmi defensio, praesidium aliqua calamitate ocluso: sic enim proprie nostros Cancellos agitis, si laesorum impia claustra solvatis. Ibid. ep. 3. Saiones Cancellariis deputans „ . . devotionem Tuam“ ait „solatiis illius viri clarissimi Cancellarii nostri sollemni more deputamus, ut contra nullum alium erigaris, nisi qui legibus parere despexerit. ad forum trahe qui iusta non recipit; sub continentia irascere, sub maturitate dstringe“. et r. Cf. etiam ibid. epp. 10. 12. 14. sq., ubi item de Cancellariis provinciarum agitur.

— γ. 10.] *infra scriptae* om. Γbce. — De armorum fabricis in universum videndi sunt litt. *De Fabricensibus* Th. C. X. 22. Iust. C. XI. 9. (cum Gothofredi Cuiacique commentariis atque Glückii *Ausf. Erläut. der Pand.* tom. XXXI. p. 455. sqq.), Nov. Theod. II. tit. 6. *De bonis fabricensium* (ed. Haen. p. 24. sqq.) et Nov. Iust. *περὶ τῶν ὀπλῶν*, quarum constitutionum maxima pars ad Magistros Off., non nullae ad Pff. P., paucae ad Comites S. L. et R. P. data est. Ex Cassiodoro huc pertinent Variar. VII. 18. 19. „Formula de Armorum factoribus . . . Arma . . bene construere est salutem velle omnium custodire, quia prima facie ipsis terretur inimicus et incipit animo cedere, si se cognoscit similia non habere. atque ideo ab Indictione illa militibus Te et fabris armorum . . praefecimus, ut tale opus ab artificibus exigas, quale Nobis placere posse cognoscis. Securitas Te Nostrae non inducat absentiae: quicquid feceris, Nos videmus, qui usu ipso subtilissimae perquisitionis et errores artificum possumus prima fronte reprehendere et laudabiliter operata iudicare. vide ergo qua diligentia, quo studio sit faciendum quod ad Nostrum venturum constat examen; age itaque ut nulla Te venalitas, nulla culpa demer-

gat . . . Opus quod mortem generat et salutem, interitus peccantium, custodia bonorum, contra improbos semper necessarium auxilium, hoc primum Phoroneus Iunoni dicitur obtulisse . . . haec in bello necessaria, in pace decora sunt; haec denique imbecilles fragilesque mortales cunctis beluis efficiunt fortiores. Et „Formula [Pf. P. data] ad Praepositum de Armorum factoribus [cf. L. 10. Th. C. de veteranis VII. 20.]. . . illustris Magnitudo Vestra Nos eum elegisse cognoscat, ut et militibus praesit secundum morem pristinum et artificibus iubere possit armorum, quatenus consuetudines suas sic eleganter adimpleant, ut nulla in eis inveniri possit offensio; quia licet ubique culpa laedat, hic tamen graviter percutit, si bellorum instrumenta neglexerit: prodicionis quippe instar est exercitui subtrahere quod eum constat armare: quibus consuetudines suas providentia Vestra deputabit, ut, dum illis victualium lex tollitur, necessaria vivacius exigantur“.

— †. 11.] Hanc rubricam cum praecedente perperam in unam contraxerunt aabdeff.

— † 12.] *Sirmensis* A, *Sermensis* C, *Sirmienses* Γ, *Syrmiensis* cc. Sirmii, celeberrimi Pannoniae Inferioris, quae inde ipsa *Sirmiensis* appellata est (e. gr. ap. Cassiod. Var. III. 23.), oppidi, Consularis huius provinciae sedis, Probi imp. incunabulis, regia sua, permultis legibus inde emissis conciliisque ecclesiasticis ibi habitis clari et inde a Strabone permultis veterum scriptorum itinerariorumque locis ac non nullis lapidibus inscriptis celebrati ruinae hodieque apud oppidum *Mitrovitz* ad Savum supersunt. Cf. Marsil. tom. II. p. 46. et tab. 19. fig. VI., Mannert. III. p. 675. sqq., Georgii II. p. 252., Hassel. *Erdbeschr. des oest. Kais.* p. 639. Secundum Harduin. num. urbium ill. p. 475. aliosque etiam nunc loco *Sirmich* nomen est. Cf. de Sirmiensibus nummis (SIR. sive SIRM siglam gerentibus) Raschii lexic. univ. rei num. vett. tom. IV. part. post. coll. 1125. sqq. — *scottorum* ABC, *scotorum* D, *sculariae* aa. — *scordistorum* E, ceteri recte *scordiscorum* habent praeter deeff, ubi *Balistarum* legitur, sed Pancir. annotavit „In mss. pro ba-

listarum est *scordiscorum*, qui sunt Pannoniae populi, apud quos arma fabricata fuisse innuitur. Itaque secundum hanc lectionem VI in Illyrico fabricae fuissent, sed non discedo ab impresso exemplari^a, i. e. Geleniano (D), nam aabcc recte *scordiscorum* habent. Ceterum praeter Pancirolum vel caecus viderit, h. l. non de Illyrico populo Scordiscorum, de quo videndus est Zeuss. p. 172. sq. 256. sq., sed de parvis scortis, scortiscis, sermonem esse. „*Scordiscum* (Forcell. ed. German. h. v.) significat pellem, qua milites loco sellae utebantur in equis sternendis. *Gloss. Philox.* Scordiscus, ἐφίππιον. *Isid.* Scordiscum, corium crudum, scordum. *Edict. Diocl.* 24. De loramentis. Scordiscum militare X quingentis. *Pelag. Vet.* 9. Si dorsum ab iniuria aut imperitia sedentis intumuerit, mallonem caepae super tumorem impones, fascia constringes, aut scordiscum superimpones. *Veget. Vet.* II. 60. eadem fere verba repetit, at mendose ibid. in edd. *cordiscum* legitur. *Auct. Hipp.* p. 93. eadem fere continet, ibique habet καὶ αὐτὴν τὴν σέλαν τῷ ἵππῳ ἐπίθεσ.“

— γ. 14.] *Acincenses* sed corr. *Acincensis* D, *Acinensis* c¹⁴. De Acinco, hod. *Alt-Ofen*, ad cap. VII. pag. 36*. γ. 22. dixi.
— *sculariae* ABaa, *scularie* C.

— γ. 15.] *Coruttensis* Γbcc. Nullum mihi dubium est quin hoc *Cornutum* idem oppidum sit atque *Carnuntum* Pannoniae Primae, de quo cap. XXXIII. sed iam demonstravi Cornutos numeros, quorum hic liber compluribus locis mentionem facit, ab hac Pannonica colonia nomen non habuisse, ut Pancirolus opinatus est. *Carmuntem* s. *Carnotum* idem oppidum veteres quidam scriptores appellant. cf. Wessel. ad It. Ant. p. 247. *Carnuntem* habet qui primum eius meminit, Livius XLIII. 1., vocatque ‘munitam urbem’, sed dubitatur, utrum de hac Pannonica an de alia Illyrica Carnunte loquatur. *Καρνούς* Ptol. II. 13 (15). *Carmuntum* (in aliis exemplis *Carnutum*) Vell. Pat. II. 109., item Plin. H. N. IV. c. 12. sect. 25. XXXVII. c. 3. sect. 11., Antonin. de reb. suis. II. i. f., Eutrop. VIII. 13. et Inscriptiones, quarum tamen aliae item *Carnutum*, aliae siglam KARN exhibent.

Apud Amm. Marc. XXX. 5, 2. „*Carnuntum* Illyriorum oppidum, desertum quidem nunc et squalens, sed ductori exercitus perquam opportunum“; *Carnutum* ap. Aur. Vict. de Caes. 16. legitur. De *Καρνούτῳ πόλει Κελτικῇ* loquitur Zosim. II. 10. Subscriptio L. 12. Th. C. de accusationib. XI. 1. habet *Carnunti*, sed in aliis codicibus sec. Haen. legitur *Charnonti*, *Carnonti*, *Char-noti*, *Carnuntis*, *Carnuntii*, *Carnoti*, *Carniunti*, sed *Carnutum* Gothofredus in topogr. dedit approbante Haenelio, mihi vero meliorum codicum scriptura *Carnuntum* iustior esse videtur, quippe ex qua facilius altera illa, omissa *n*, enasci potuit, et quae melius cum formis *Καρνούς* ac *Carnunte* convenit. Ita apud Spartianum quoque (in Sever. c. 5.) variant libri, quorum alii *Carnuntum*, alii *Carnutum* exhibent. *Carnunto* It. Ant. l. c. et p. 262. 267., Tab. Peut. IV. B., quae illud oppidum a Vindobona XXVII. M. P. afuisse indicat. Lazius hodiernum *Petronell* (Hassel. p. 182. sq.) esse scripsit consentientibus Simlero et Kruisio; Cluverius et Lapie *Carnunti* situm cum hod. *Haimburg* convenire putant, Lambecius (L. II. B. Vindob. p. 998.) omnem eum per Danubii ripam tractum, qui est inter arcem *Haimburg* et vicum *S. Petronell*, olim a *Carnunto* occupatum fuisse contendit. cf. Wesseling. l. c.; Mannertus III. p. 658. ex Marsil. (tom. I. tabb. 3. 4. sect. I. II.) quem testem non, ut debuit, accitavit, *Carnunti* ruinas adhuc inter *Petronell* et vicum *Deutsch-Attenburg* superesse recte affirmat. cf. etiam Mucharis *Das röm. Norik*. I. p. 165. sq., Georgii II. p. 248. sq. et Tabulam quam ad cap. XXXII. composui.

— γ. 16.] Hunc γ. om. Cl'bcc. *Lauricensis* α⁷, α¹¹, α¹⁶. De Lauriaco, hod. *Lorch*, vide ad cap. V. pag. 27*. γ. 24.

— γ. 17.] *Solonitana* c¹. cf. c. X. §. I. C. 1., E. 1., G. 2. *Salon*, *Salona* sive *Salonae* (*Σαλῶναι Κολώνια* ap. Ptol. II. 15 (17)., *Σαλῶναι* Prisc. ap. Steph. Byz. v. *Σάλωνα*), *Colonia Iulia Martia Salona*, *Colonia Claudia Salonitana*, celeberrimus olim Dalmatiae portus et urbs, hodie ita diruta est, ut vix eius ruinae inter oppidum *Spalatro* arcemque *Clissa* supersint. Innumeris locis a veteribus utriusque linguae scri-

ptoribus, lapidibus nummisque haec Diocletiani imp. patria celebratur, atque Iulianus imp. inde dedit L. 2. Th. C. de ponderatorib. XII. 7., unde L. 2. Iust. C. eod. X. 71. Cf. inscr. ap. Orell. 502. 2490. 3833. 4995., Spon. et Wheler. *Ital. - Dalmat. Reiseb. übers. v. Jenudier. Nürnberg* 1690. fol. p. 23., interpp. ad It. Ant. p. 269., cui add. Tab. Peut. V. C. et Constantin. de adm. imp. c. 30. Videsis etiam Mannert. VII. p. 338. sqq., Gibbon. cap. XIII. vers. fin. et Vallardi *Itinér. d'Italie. Milan.* 1833. 8°. p. 245. sqq.

— γ. 18.] *In Italia Γbcc.*

— γ. 19.] *Concordiensis α^u,^u. — sagittarii ABΓaa. — Concordiam Coloniam* Ptol. III. 1. inter Carnorum mediterraneas civitates recenset atque in Aquileiensi inscr. ap. Orell. 4082. iunguntur nomina ambarum COLONIAE. CONCORD. ET ALTINAE. (*Iulia Concordia* ap. Gruter. 549. 7. mihi non constat utrum eadem sit atque de qua h. l. agitur, ut plerique fere omnes simpliciter affirmant, an Hispanica, de qua Plin. H. N. III. 1. sect. 3. cf. Ukert. II. 1. p. 381.), Pomp. Mel. II. 4., Plin. H. N. III. 18. sect. 22., Eutrop. VIII. 10., Zosim. V. 37. „τὰς ἐξῆς πόλεις ἐπέκεινα τοῦ Ἡριδανοῦ ποταμοῦ [Ρο] κειμένας φημί δὲ Κονκορδίαν καὶ Ἀλτινον καὶ ἐπὶ ταύτῃ Κρέμωνα“. (pro *Cremona* vult *Veronam* in hoc Zosimi loco Maffei *Verona* ill. I. p. 21.). Itin. Ant. p. 126. 128. 281., Itin. Hieros. p. 559., Tab. Peut. IV. A.; cf. etiam Gothofr. topogr. Th. C. h. v. de legibus ibi datis. Civitas olim ampla hodieque vetus nomen retinet; sed Hasselius l. c. p. 718. scripsit: *Concordia di Qua*, vicus desolatus cum 1329 incolis, olim urbs, sedes episcopi cum ecclesia cathedrali. Cf. Mannert. IX. 1. p. 82. sq. Hic Notitiae Dignn. locus Pancirolum movit, ut eam paullo ante annum 453. conscriptam esse putaret: nam in praefatione ita scripsit „nec post annum 453., quo auctore Cassiodoro et Comite Marcelino Concordia et Aquileia ab Attila sunt eversae, scribi potuit; quia Concordiensis fabricae et Thesaurorum Aquileiae tunc extantium monetaeque ibi percussae meminit“. Sed hodie neminem esse spero, qui hanc Notitiam medio demum quinto saeculo compositam esse putet.

— γ. 20.] *Beronensis* ABCD. — *scutarum* A, *scutar* D, *scularii* Ca⁴, 7¹¹. — Apud Strabonem IV. p. 206. V. p. 213. Οὐρηρών et Βηρώων legitur, et *Beronam* historiae Byz. scriptores appellant, et in Latinis quoque codicibus sexcenties *b* pro *u* poni notissimum est. cf. Schneider. *Lat. Gramm.* I. 1. p. 226. sqq. Frustra itaque ex Plinio (H. N. III. 19. sect. 23., ubi *Beruenses* mss., *Berunenses* editi libri habent) de Berunensi civitate, quam *Βελοῦνον* Ptol. III. 1. appellat, et cui cognominis provinciae metropoli hodieque *Belluno* nomen est, ad h. l. aliquis cogitaverit. Facit Veronae, splendidissimae ad Athesim perfrementem fluvium sitae civitatis situs et amplitudo, ut cum aliis h. l. de ipsa, non de *Belluno* interpretari debeamus. De hac fabrica optime de patria sua meritus Maffei (Veron. illustr. I. p. 206.) ita disputavit: „Nella Diocesi d'Italia sei Arsenali, o sia officine e *Fabriche* d'armi dopo Costantino furon costituite, come nella Notizia si legge, la più insigne delle quali in Verona. Più insigne dico, perchè dove nell'altre cinque un sol genere di cose si lavorava, in questa se ne facean due, cioè *Scudi* ed *Armi*. *Armi* è da intender qui per armature: . . . *tela et arma*, e disse Servio *armi* essere *quae armos tegunt*. Ora par verisimile, che fabrica per cui c'era bisogno di tanto ferro, restasse assegnata a Città, che qualche vena di ferro nel suo territorio avesse. Il nome di *Ferraria*, che portò una terra nel Montebaldo, ne può fare indizio: ma luogo molto più opportuno a tal lavoro era il sito di Campione sul lago, dove tuttavia son fucine, e poco discosto c'è cava: dal che parrebbe nuova congettura potersi trarre, per creder quel sito anticamente del Veronese“.

— γ. 21.] Mantua suas hodie sericarias, pannarias ac coriarias, quamvis non loricarias fabricas habet.

— γ. 22.] *Cremonenses* B. — *Fabricae Cremonensis* mentionem etiam Amm. Marc. XV. 5, 9. ad a. 355. iniecit. Cremona itaque creverat iterum, postquam amplissima opulentissimaque ad Padum civitas, quod Vitellio nimis favisset, gravissimas poenas igne armisque consumpta persolverat. Hodie chorda-

riae tetrachordorumque, dulcius quam scuta sonantium et in otio paceque pectora satis tegentium fabricae, praeter quas etiam sericarias pannariasque habet, maxime celebrantur.

— γ. 23.] *Ticinienses* Β, *Ticenensis* C; *Ticinensis fabrica arcuaria*. aa. — *Ticinum* s. *Ticenum* ad cognominis fl. sinistram ripam conditum post Langobardorum regnum eversum vetus nomen *Papia* recepit et adhuc *Paëia* nominatur, hodieque tormentariam fabricam habet (Hassel. p. 693.). Cf. Mannert. IX. 1. p. 171. sqq., Orelli inscriptt. tom. II. p. 18.

— γ. 24.] *spataria* ΑΓβcdeeff, perperam, quamvis nec in lapidibus insolitum, ut paullo post demonstrabitur. — Ducatus Lucensis a Neapolione creati metropolis suavissima, iam Hetruariae civitas, *Colonia Luca*, Ligurum oppidum, Graece Λούκα, Τούσκων μεσόγειος (Ptol. III. 1.), adhuc *Lucca* dicta, hodieque fabricas non paucas armamentariumque olim celebre habet. cf. Mannert. l. c. p. 390. sqq., Hassel. *Erdbeschr. der Halbins. Ital.* Vinar. 1820. 8°. p. 530. sq. — Σπάθη, μάχαιρα, ξίφος (gladius, ensis) Hesych. „*Spatha* (Forcellin. h. v.) genus gladii latioris, unde Italis [Hispanisque] *spada*, sic dictum a *spathae*, qua miscetur [hodieque *Spathel* apothecariis nostratibus appellatae], similitudine. *Veget. R. M.* II. 15. In prima acie dimicantes *Principes* vocantur. haec erat gravis armatura, qui habebant cassides, ocreas, scuta, gladios maiores quos *spathas* vocant, et alios minores quos *semispathas* nominant. *Tac. A.* XII. 35. de Britannis: Si auxiliaribus resisterent, gladiis ac pilis legionariorum; si huc verterent, *spathis* et hastis auxiliarium sternebantur. *Appul. Metam.* 1. Circulatorem aspexi equestrem *spatham* praeacutam mucrone infesto devorasse; et ib. 9. Militi *spatham* eripere. *Spart. Hadr.* 10. Cum sine gemmis fibulas stringeret, capulo vix eburneo *spatham* clauderet. *Capitol. Max. iun.* 3. Fecit et *spathas* argenteas, fecit etiam aureas, et omnino quicquid eius pulchritudinem posset iuvare. *Tert. Cult. fem.* 13. Timeo cervicem, ne margaritarum et smaragdorum laqueis occupata locum *spathae* non det. Et imprimis huc pertinet Theoderici regis ad

Vandalorum regem epist. ap. Cassiodor. Var. V. 1. „Cum piceis tymbribus [i. e. tympanis aereis coloris picei, *Du Cange*] et pueros [?mũrones?] gentili [geniali *ed. Garet.*] candore lucentes et spathas Nobis, etiam arma desecantes, Vestra fraternitas destinavit, ferro quam auri pretio ditiores. Splendet illic claritas expolita, ut intuentium facies fideli puritate restituant, quarum margines in acutum tali aequalitate descendunt; ut non limis compositae, sed igneis fornacibus credantur effusae. Harum media pulchris alveis excavata quibusdam videntur crispari posse vermiculis, ubi tanta varietatis umbra concludit [colludit *Gamonet.*], ut intextum magis credas variis coloribus lucidum metallum. Hoc Vestra cotis diligenter emundat; hoc Vester splendidissimus pulvis ita industrie detergit, ut speculum quoddam virorum faciat ferream lucem, qui ideo patriae Vestrae natura largiente concessus est, ut huius rei opinionem Nobis faciat singularem. Enses qui pulchritudine sui putantur esse Vulcani, qui tanta elegantia fabrilis visus est excolere, ut quod eius manibus formabatur, non opus mortalium, sed crederetur esse divinum...“

— γ. 25.] *Gallis* BCD.

— γ. 26.] *Argentomagensis* habent ABDFaabc, *Argentomagenses* C, *Argentoratensis* deiff (et E?), quae temeritas in corrumpeuda hac Notitia Dignn. non solum nihil suspicantem Pancirolum, doctum Valesium (*Not. Gall.* p. 42.), circumspectissimum D'Anvillium (*Not. de la Gaule* p. 96.), optimum Schoepflinum (*Alsat. ill.* I. p. 214.) multosque alios fefellit, ut Alsaciae urbis veterem gloriam hac *omnium armorum fabrica* augeri putarent; sed et iam Nicolaus Catherinotus in brevissimo libello, VIII paginis constante, qui a. 1683. 4º. sine loci, ubi impressus esset, indicatione, ita inscriptus *Les Recherches de Berry* prodiit, veram scripturam reiciendam esse suasit his verbis: „Alciat faisant imprimer la Notice de l'Empire vers 1530. y glissa *Argantomagum* (hodie *Argenton*) au lieu d'Argentoratium, qui est *Strasbourg*“. Locorum enumeratorum series confirmat codicum scripturam. *Argantomagum* It. Ant.

p. 460. sqq., sed Wesseling. ad p. 462. annotavit *Argentomago* pro *Argantomago* in schedis Paris. legi. *Argantomago* habet etiam Tab. Peut. I. B. *Argentomagum* scribi vult D'Anvill. l. c. h. v. Vide etiam Vales. l. c. p. 40. sq., Mannert. II. 1. p. 130., Ukert. II. 2. p. 395. *Argentomagus* ad Crosam in Biturigibus Cubis, hodie *Argenton* (dépt. de l'Indre), parvum oppidum, linis insolandis aptissimum. cf. Cannabich. *Erdb. Frankr.* Vinar. 1820. 8°. p. 516. Hic Notitiae locus occasionem emendandae historiae Argentomagensis praebabit, ne in posterum huius modi notitiae publicentur, qualem e. gr. A. Hugo, *France pittoresque* nuper exhibuit: „Argenton est la ville la plus pittoresque du dépt., et une des plus anciennes; elle fut connue par les Romains, qui la nommèrent *Argentomagus*, d'où s'est formé son nom moderne; ce n'était alors qu'un *castrum* auquel succeda un énorme château gothique. Pepin-le-Bref^e etc.

— §. 27.] *sagittarii* ABaa (*sagittari* a^u.), *sagittarum* E.

— *Matisco in Aeduis ad Ararim* (Caes. B. G. VII. 90., It. Ant. p. 359., Tab. Peut. II. A.), hodie *Maçon* metropolis praefecturae Araris Ligerisque (du dépt. Saône et Loire), ad dextram Araris sive Sauconnae fl. ripam sita. Cf. Vales. p. 322. sq.; Cellar. I. p. 173. §. 186., D'Anvill. p. 443., Mannert. II. 1. p. 179., Ukert. II. 2. p. 466., Cannabich. p. 327. sq.

— §. 28.] *Augustodonensis* ABC, *Augustodunensis* DE et editi praeter b qui cum Γ *Augustudunensis* habet. — *Augustodunum* s. *Augustidunum* s. *Augustudunum* ('Augustuduni magnitudo vetusta' Amm. Marc. XV. 11, 11. idemque XVI. 2, 1. sq. 'Augustoduni civitatis antiquae muros, spatiosi quidem ambitus, sed carie vetustatis invalidos' appellat), celeberrima Aeduarum civitas, a Mela III. 2., Tacito Ann. III. 43., Ptolemaeo II. 7 (8). i. f. (*Αὐγουστόδουνον*) aliisque veteribus scriptoribus memorata, hodie *Autun* (dépt. Saône et Loire) multis etiamnum Romanis antiquitatibus gloriatur. Cf. Vales. p. 61. sqq., Cellar. I. p. 171. p. 81., D'Anvill. v. *Bibracte*, Mannert. II. 1. p. 178., Ukert. II. 2. p. 467., Georgii II. p. 99., Cannabich. l. c. p. 329. sq. —

Ceterum hic versus atque sequentes in mss. et edd. sic leguntur: *Augustodonensis Loricaria Balistaria et Clibani* | *Augustodonensis scutaria* | *Suessionensis Remensis Spatharia* A, *Augustodonensis scutaria* | *Suessionensis Remensis spatharia* B, *Augustodonensis Loricaria balistaria, et Clibani* | *Augustodonensis Scutaria* | *Suessionensis Rimensis Spatharia* C, *Augustodunensis loricaria balistaria & cliban.* | *Augustodunensis scutaria* | *Suessionensis Remensis spatharia* D, in E ut apud nos est, nisi quod *Augustodunensis* uterque versus habet; *Augustodunensis loricaria.* | *Augustodunensis scutaria* | *Suessionensis balistaria et clibani.* | *Remensis spatharia.* aa, *Augustodunensis Loricaria, Balistaria, Clibanaria, Scutaria.* | *Suessionensis Remensis Spataria.* b, et sic etiam Γcc, nisi quod cc *Augustodunensis* habent; *Augustodunensis Loricaria, Suessionensis Scutaria, Balistaria & Clibanaria.* *Remensis Spataria.* dteff. Mihi vix dubium superest, quin olim sic scriptum fuerit:

Augustodunensis Loricaria, Balistaria et Clibanaria.

Suessionensis Scutaria.

Remensis Spatharia.

neque tamen hanc scripturam Augustoduno Scutariam adimentem in contextum recipere ausus sum, propterea quod scripti libri nomen *Augustodunensis* ante *Scutaria* omnes habent, neque gliscentibus oculis perperam id nomen a librario iterum positum esse probare possum.

PAG. 44. γ. 1.] Cf. ad praeced. γ. annotata.

— γ. 2.] Cf. cit. not. -- *Suessionum* s. *Suessonum* caput putant *Noviodunum* (Caes. B. G. II. 12.) fuisse, idemque postea *Augustae Suessionum* s. *Suessonum* (Tab. Peut. I. C.; apud Ptol. II. 8 (9). scribitur *Αὐγούστα Οὐεσσόνων*) nomen accepisse, quod nomen etiam It. Ant. p. 379. agnoscit, in quo eodem bis *Suessonas* legimus p. 362. 380. In Notit. Galliar. *Civitas Suessionum* inter duodecim Belgicae Secundae secunda est; prima est *Metropolis civitas Remorum*. Alii cum Marliano *Noviodunum Suessionum* ab *Augusta Suessionum* distinguendum illud-

que idem ac *Noviomagum* Itinerarii, i. e. oppidum *Noyon* (dépt. Oise) esse putant. cf. Caesar. ed. Paris. a Lemaerio curata a. 1822. ed. tom. IV. p. 325. Quod etsi verum esset, nihilo minus constaret *Suessonas* de quibus h. l. agitur, civitatem adhuc fabricis suis celebratam *Soissons* (dépt. de l'Aisne) ad sinistram Axonae ripam sitam esse. Cf. Vales. p. 56. sqq. 536. sq., D'Anvill. vv. *Augusta Suessionum* et *Suessiones*, Ukert. II. 2. p. 538. (qui perperam ex It. Ant. locis citt. nominativum, qui *Suessones* est, *Suessonae* formavit) et Cannabich. *Erdb. Frankr.* p. 189.

— γ. 3.] Cf. ad priores versus annotata. — Remorum civitas quae *Durocortorum* Caes. B. G. VI. 44., *Duricortora* Strab. IV. p. 195. sive 297. ed. Almelov. (Ῥῆμοι καὶ ἡ μητρόπολις αὐτῶν Δουρικόρτορα . . . δέχεται τοὺς τῶν Ῥωμαίων ἡγεμόνας), *Δουροκόρτορον* Ptol. II. 8 (9)., *Δουροκόρτορος* Steph. Byz. h. v., *Durocorthoro* Frontino ap. Consent. p. 2031. ed. Putsch., *Durocortoro* It. Ant. p. 362. 379. 381., Tab. Peut. I. C. appellata est, a quarto inde saeculo ex communi eius aetatis consuetudine populi nomen accepit, ut praeter hanc Notitiam et Libell. provinciar. Gallicanar. l. c. etiam Amm. Marc. XV. 11, 10. XVI. 2. 8. non nullaeque imperatoriae constitutiones a Gothofr. in Topogr. Th. C. v. *Remi* citt. docent. Hodieque archiepiscopalis urbs *Reims* (dépt. de la Marne) fabricas multas, sed sericarias, pannarias, coriarias, non spatharias habet. Cf. Vales. p. 180. sqq., Cellar. I. p. 312. §. 206. sq., D'Anvill. p. 280. sq., Mannert. II. 1. p. 207., Ukert. II. 2. p. 535., et Cannabich. p. 232. sq.

— γγ. 4. 5.] Ita omnes praeter Eb qui *Treuerorum*, et qui *Treuirorum*, et ab qui *Triberorum* scularia et balistaria uno versu habent. Trevirorum nomen etiam *Trever...*, *Triver...*, *Triber...*, *Τρεῖβηρ...*, *Τρεῖβερ...*, *Τρεῖβιρ...*, scribitur. Ad Fabricas Trevirenses etiam Auson. Clar. urb. 4. alludit „Imperii vires quod alit, quod vestit et armat“; etenim etiam Thesauros, Monetam, Gynaecium, Praeposituramque Branbaricariorum sive Argentariorum habuit, ut seq. cap. testatur; et Amm. Marc. XXIX. 3, 4. praepositi fabricae *Trevirensis* mortem rettulit, quem

Valentinianus imp. pro praemio oblato thoracis faberrime politi occidi praecepit „quod pondus paullo minus habuit species ferrea quam ille formarat“. Galliae Belgicae clarissimam metropolim, Augustorum ac Praefectorum praetorio aliorumque summorum magistratuum longa per tempora sedes, Germanice *Trier*, Gallice *Trèves* dictam, olim *Augustae s. Coloniae s. Coloniae Augustae Trevirorum* nomen gessisse, post tertium vero p. Ch. n. saeculum item populi vocabulum, e quo hodiernum enatum est, accepisse satis constat. Veterum scriptorum locos memorabiliores vide e. gr. ap. Ukert. II. 2. p. 512. sq., cf. p. 360. sq., qui ex recentioribus quoque scriptoribus Treviricarum rerum non nullos nominavit, cui numero praeter Hetzrodii commentariolum „*Das preuss. Trier, eine classische Stadt*“ in F. A. Wolfii *‘Literar. Analekten’* I. p. 227. sqq. alii multi facile addi possent, ex quibus humanissimum virum Ioa. Hug. Wyttenbachium (*Versuch einer Gesch. von Trier*. 1810... 22. 16°. V voll.) honoris officiique causa libenter nomino, quamvis eiusdem cum M. F. I. Müllero curata Gestorum Trevirorum editio (1836...39. 4°. III. voll.) quin iustis desideriis satis facere possit, longe absit. De Treviris cf. etiam Vales. p. 58. sq. 560. sq., Cellar. I. p. 255. §. 98., Mannert. II. 1. p. 183. 208. sq., Georgii II. p. 103. sq. meumque ad Ausonianum Mosellam commentarium.

— γ. 6.] Hunc γ. om. Γcc. *Spataria* aabdrff. — *Ambianorum civitas* a Caesare (B. G. V. 24. 47. 53.) et Cicerone (ad Div. VII. 12.) *Samarobriua*, a Ptolemaeo II. 8 (9). *Σαμαροβριουα* (al. *Σαμαροβριονα*, *Σαμαρόβριγα*, *Σαμαροβρίγα*) [i. e. Samaracae pons, *pont-sur-Somme*] appellatur, et Tab. Peut. I. B. etiam *Sammarobriua* habet, quamvis haec quoque civitas iam L. un. Th. C. de ingr. lib. VIII. 14. a. 367. data populi nomine *Ambiani* appellatur, ut et in It. Ant. p. 362. et ap. Amm. Marc. XV. 11, 10. „*Ambiani*, urbs inter alias eminens“. Est hodieque *Amiens* metropolis praefecturae Samaracae (*dépt. de la Somme*), quae multas magnasque etiam fabricas habet, sed sericarias ac lanificia; Valesius autem (p. 15. sq.) ante haec

duo fere saecula „ibi“ scripsit „hodieque celebre est armamentarium, in quo arma et tormenta bellica fabricantur ac servantur“. Cf. Wesseling. ad It. Ant. p. 380. ad voc. *Samarobriva*, Cellar. I. p. 216. §. 24., D'Anvill. p. 62. 574., Mannert. II. 1. p. 195., Ukert. II. 2. p. 547. et Cannabich. *Erdb. Frankr.* p. 193.

— §§. 7...9. omisit A, sed tres versus vacui iis relictii sunt. — *infra scripti BCEaa.* — *offitiorum B.* — *scola DE.* — *agentium Γbccc^{3,4,5,7}.* | *Argentum* in non nullis ϵ^2 . — In bcc rubrica haec est: *Officium (supradicti cc) Magistri Officiorum*; in Γ haec: *Officium autem supradicti viri Magistri officior.*, sed in Γbcc totum hoc comma (§. II. ed. n.) post v. *Cancellarii* ante *Fabricarum* indicationem collocatum est, nisi quod huius rubricae posterior pars post *fabricarum* catalogum collocata est quasi principium esset capitis de Quaestore, sic: *De schola agentium in rebus, habetur hoc modo: Quaestor* etc. Ceterum de Officio Mag. Off. cf. ad Not. Or. c. X. notas 54. sqq. et not. 1. atque imprimis Valesii comm. ad Amm. XXVI. 5, 2.

— §. 10.] Clarissimorum dignitatem hic Adiutor sub Leone et Zenone habuit, ut docet horum imperatorum L. 4. i. f. C. de castrensiis XII. 26.

— §. 11.] *Adiutores ADE.*

— §. 12.] Eius modi *Subadiuvam Fabricarum diversarum* Gothofredus ad L. 3. Th. C. de fabric. X. 22. non diversum fuisse suspicatus est ab eo qui illa constitutione *Primicerius Fabricae*, aut *Tribunus fabricae* ab Amm. Marc. XIV. 7, 18. 9, 4. XV. 5, 9., aut *Praepositus fabricae* ab eod. XXIX. 3, 4. et L. 10. Th. C. de veteranis VII. 20. appellatur. Sed festinantius ita coniecit optimus Gothofredus: singulas fabricas Praepositos suos habuisse vel ex Ammiani narrationibus manifestum fit, eosque a Tribunis, ut hos n. Primiceriis diversos fuisse putaverim, ita ut Tribuni singulis fabricensium corporibus praefuissent, Primicerii nomine primus inter Tribunos gavisus esset; Subadiuvae autem *diversarum* fabricarum fabricae ipsi praefuerunt nulli, sed in Officio Mag. Off. Romae sub Adiutore huius Magistri [unter dem Director im Ministerium des Mag. Off., ut

apud nos dicerent] totam quae ad fabricas pertinebat, administrationem rationesque curabant. *Subadiuvae Adiutoris Magistri Officiorum per Orientem* accuratius recensentur Not. Or. c. X. §. II. 2. α...ζ.

— γ. 13.] Cf. ad Not. Or. c. X. p. 246. not. 64. et p. 234. not. 1. Io. L. Lyd. de magg. II. 10. III. 40. cf. de mensib. I. 28. i. f.

— γ. 14.] Hi cap. XL. §. I. *Curae* appellantur. Praecipuus de iis locus est Constantii L. 1. Th. C. de curios. VI. 29. „Hi quos *Curagendarios* sive *Curiosos* provincialium consuetudo appellat, proprio arbitrio quos esse reos putaverint, feralibus carcerum tenebris mancipare non dubitant. Memorati igitur Curiosi et Stationarii vel quicumque funguntur hoc munere, crimina iudicibus nuntianda meminerint et sibi necessitatem probationis incumbere non citra periculum sui, si insontibus calumnias nexuisse constiterit. cesset ergo prava consuetudo, per quam carceri aliquos immittebant“. a. 355.

— γ. 15.] Iis quae ad Not. Or. c. X. p. 246. not. 66. dicta sunt, iam hanc Valesii observationem adicere liceat: „Hinc apud Priscum [c. 12. ed. Bonn. p. 155.] legatos Gobazis regis Lazorum Euphemius Mag. Off. in consistorium induxisse dicitur. et apud Corippum [de laudib. Iustini min.] in lib. III. [γ. 231. sqq. ed. Bonn. p. 193. :

Ut laetus princeps solium conscendit in altum
 Membraque purpurea praecelsus veste locavit,
 Legatos Avarum iussos intrare Magister
 Ante fores sacras [primus ed. Bekker.] divinae nuntiat aulae
 Orantes sese vestigia sacra videre
 Clementis Domini; quos voce et mente benigna
 Imperat admitti. miratur barbara pubes
 Ingressus primos immensaque atria lustrans
 Ingentes adstare viros; scuta aurea cernunt
 Pilaque suspiciunt alto splendentia ferro
 Aurea, et auratos conos cristasque rubentes;
 Horrescunt lanceas saevasque iustare secures;
 Ceteraque egregiae spectant miracula pompae
 Et credunt aliud Romana palatia caelum.]

Lucianus de dea Syria εἰσαγγελία vocat quem Romani Ma-

gistrum Officiorum seu Admissionum: sic enim ait: ἀνίξεται δὲ παρ' ἡμέας ἄνευ εἰσαγγελέως. Atque idcirco Magister Off. ante Velum sacri Consistorii stabat, ut praeter Corippum testatur S. Athanasius in apologia ad Constantium sub initium, ubi purgat sese, nec umquam nisi honorifice de Constantio apud Constantem verba fecisse asserit: δύναται καὶ Εὐγένιος ὁ γενόμενος Μάγιστρος μαρτυρῆσαι· αὐτὸς γὰρ εἰστήκει πρὸ τοῦ βήλου καὶ ἤκουεν ἅπερ ἤξιοῦμεν αὐτόν, καὶ ἅπερ αὐτὸς κατηξίου λέγειν ἡμᾶς. Eidem Off. Magistro Legati exterarum gentium referebant ea, de quibus cum imperatore acturi venerant. Hinc ap. Menandrum Protect. in lib. 8. [c. 19. p. 413. ed. Bonn.] cum is qui a Secretis erat Hormisdæ Persarum regis, legatos Róm. interrogasset ecquid acturi venerant, nequaquam ipsi sed illi qui a Latinis Magister Off. [Μαγίστρος, καθὰ τοῦτον καλοῦσι Ῥωμαῖοι] id enuntiandum esse dixerunt⁴. Vide etiam ad cap. XVI. §. II. Cassiodorus Variar. VII. 33. Formulam Legatorum gentium diversarum hanc exhibet: „Quis dubitet utilitatis publicae interesse rationis, ut quibus Nos constat dona conferre, nullam videantur itineris molestiam sustinere, quando nec Vobis morarum detrimenta faciunt, et illi se bene habitos fuisse cognoscunt. Atque ideo humanitatem subter annexam vel ad equos capitum definitum illius gentis legatis sine aliqua tarditate praestabilis, quatenus ad sedes suas irremunerati non debeant pervenire, quia festinantibus gratior est celeritas in redeundo, quam quacumque munerum magnitudo⁴; atque idem Variar. X. 19. sqq. multa quae ad ius moresque legationum eius temporis pertinent, nobis servavit. Legatos legationesque provincialium tractabant Praefecti Praetorio, ut ex constitutionibus fere omnibus Th. C. de legatis et decretis legationum XII. 12. (cf. Iust. Cod. X. 63.) apparet. Cf. infra ad p. 60*. §. 6.

Etiam in huius capitis fine olim scriptum sive certe scribendum fuisse, ut Not. Or. c. X., *Magister Officiorum ipse emittit*, extra dubitationem esse mihi videtur.

CAPVT IX.

De Quaestoribus cum iis quae ad Not. Or. c. XI. p. 247... 51. commentati sumus, conferenda sunt quae ad proxime superius caput de Magistri Officiorum iuris dictione protulimus. Pauca praeter recens repertum titulum Th. C. de officio Quaestoris l. 8. quem in fine annotationis ad hoc caput exhibebo, cum infra etiam ad eundem saepius recurrendum erit, nunc addere iuvat. Etiam *Quaesitoris* vocabulum in usu fuisse, ex Amm. Marc. XXVII. 3, 11., ubi de *ex-quaesitore palatii* Iuventio, Lampadii in praefectura urbana successore loquitur, colligo. Claudiani elegantem Quaesturae a Mallio gestae descriptionem dedimus ad Not. Orient. c. XI. p. 247. not. 1. Apud Cassiodorum quoque praeter supra exhibitam Quaesturae Formulam non nullae epistolae Theoderici, Athalarici Theodahadique regum egregie ad h. l. faciunt, ut V. 3. et 4., quibus Honoratum v. ill. Quaestorem creat creatumque Senatui ille renuntiat, et VIII. 13. et 14., 18. et 19., quibus Ambrosium et Felicem viros ill. Athalaricus eodem honore donat Senatuque id indicat; item X. 6. 7. Theodahadi ad Patricium v. ill. Quaestorem factum deque eo ad Senatum, atque eae quoque epistolae, per quas ex Quaestoribus („qui nostro pridem lateri veredicus Quaestor adhaesit“) Magistri Officiorum creantur ac Senatui renuntiantur. Suam quasi ipse laudem celebrans Cassiodorus (Variar. IX. 24.) hanc perfecti Quaestoris turgidam imaginem Athalaricum regem depingere facit: „Denique ex Te probare possumus eximium principis institutum, quem primaevum recipiens ad Quaestoris officium, mox repperit conscientia praeditum et legum eruditione maturum. fuisti nimirum summa temporum laus, ut illum sic ad omnia sollicitum inoffensa redderes famulatione securum, dum molem tantam regalis ingenii facundiae Tuae viribus sustineres: Te in dictationibus amoenum, Te ad iustitiam rigidum, Te habuit a cupiditatibus alienum; beneficia quippe ipsius nulla abominabili taxatione vendebas, ut

honor Tibi ad opinionis divitias proficeret, dum minime pretio subiaceret. Hinc est quod videbaris aequissimo principi gloriosa dilectione sociatus, quia eras a vitiis probabili sequestratione divisus. Interpellantium Te ponderibus sapientissimus arbiter onerabat, tantumque de animi Tui cognita disceptatione praesumpsit, ut in beneficii locum Tuum praestaret aestuantibus sine aliqua cunctatione iudicium. quoties ille Te grandaevis proceribus imputavit, dum non sufficerent ad primordia Tua, quos tanta longaevitas aetatis instruxerat? erat plane quod in Te praedicaret eximium animum ad promerenda beneficia patulum et contra vitia cupiditatis obstructum, dum, nescio quo pacto, rara est in hominibus manus clausa et aperta iustitia. Vix dum haec scribo, ad testimonium huius vere dicti Testium adducere me contineo. Ex recentioribus praeter Cuiacii comm. ad Cod. I. 30. (Dig. I. 13.) Gothofredique ad Th. C. VI. 9. conferri possunt Bulenger. de imp. Rom. III. c. 15., Guther. de off. dom. Aug. II. c. 18., Gibbon. *History* c. XVII. n°. 3. ed. Lond. 1818. vol. III. p. 71...74., Mansonis *Leben Constant.* p. 159. sq., Sintenis in Not. Dignn. ad Corp. iur. civ. Germanice versum adiecta h. v., Hollweg. *Proc.* I. p. 102. sq.

De Quaestoris insignibus Cassiod. VIII. 14. „huic“ inquit „aulicae famae insignia reponuntur, unde per totum mundum opinio vulgata laudetur“.

Totum hoc caput ita exhibent Fbccc: *Quaestor se habet, ut Quaestor, Orientis. habet* (hoc verbum om. cc) *Subaudientes* (*Subadivuas* b), *Adiutores memoriales* (| *Memoriales* Fcc) *de scriniis diversis.*

— §. 2.] *VIRI* omiserunt aa, qui *ILLVST.* exhibent. In pictura pro *Salu bres* dce *SALVTARES* habent.

— §. 3.] *illust.* aa. — *questoris* C.

— §. 4.] *dictande* C. — cf. ad Not. Or. c. XI, §. I., c. XVII. §§. I. IV. et infra c. XVI. §. I. Sed iam Gothofredi explicationem verbi *dictare*, quam ad Not. Or. p. 275. not. 3. repetii, non satis accuratam esse censeo: *dictare* in his locis est quasi schedam conscribere, scriptionem qualemcunque pri-

mum delineare, *einen Entwurf aufsetzen*, sive ipse quis scribat sive calamo alterum praedicta excipere iubeat; ita dictata postquam principis manu, ubi opus erat, approbata signataque erant, rescribebantur, in mundum redigebantur, expediebantur, ut hodie dicimus, *es erfolgte die gehörige Ausfertigung*. cf. ad p. 60*. §. 4. annotata. Secundum Amm. Marc. XX. 9, 4. sqq. ad quem locum ut ad XXVIII. 1, 25. Valesius videndus est, Constantius Quaestore suo utitur pro legato ad Iulianum Caesarem. A legibus dictandis ap. Symmach. l. c. 'legum conditor', n. Valentiniano III. (Nov. XIX. ed. Haen. p. 186.) 'custos iustitiae', a Corippo „Principis auspicio leges et iura gubernans“, apud Cassiodorum VI. 5. 'Nostrae linguae vox', 'thesaurus famae publicae, armarium legum', appellatur; et Symmach. Epp. IV. 50. „Te magis Quaesturae honos et condendarum sanctionum usus excoluit“. Cassiod. VIII. 13. „dictionibus probaris adhibitus . . . Decreta ergo Nostra priscorum resonent constituta, qua tantam suavitatem laudis inveniunt, quantum saporem vetustatis assumunt Vox legum diceris, dum Nos iura condimus“, ib. 14. „ . . . ut ipse Nobis legum fieret custos qui conservandae iustitiae fuerat promissor effectus [Ambrosius etenim ex Comite ss. largitionum Quaestor factus est]. Adfuit mandatis regalibus eloquens et decorus ornator eloquentiae vero bona ineptum est in Quaestore praedicare, cum ad hoc specialiter probetur adscitus, ut opinionem temporum commendet qualitate dictorum“. et VIII. 18. ad Felicem: „ . . . aptamus munera nomini, . . . ut arcana regia fidelis accipias et vir eloquens litteratam reperias dignitatem. nunc causas gloriose iudica, quas laudabiliter perorabas. . . .“ X. 6. „ . . . aequaliter splendes actionis merito et dictionis eloquio, ut iuste possit per Te voluntas principis expediri . . . Totum Te legibus, totum Te responsis trade prudentium: sic nobis optime famularis, si priscorum servias constitutis. Intellige quantum sit quod a Te exigatur, cui opinio Nostra committitur: haec subiectos Nostros amplectitur, haec per gentes externas pervagatur, per hanc ubi non videmur,

agnoscimur: decreta Nostra tradunt civitatibus provinciisque sermones; iudicare de Nobis possunt qui etiam Nostris iussionibus obsequuntur⁴. et ib. 7. „. Iudicem Nos cognoscatis elegisse, cuius Nos lingua possit ornare: Quaestor enim eloquens rei p. decus est, qui et vota Nostra optime videatur edicere, et antiquorum iura firmo consilio custodire.... Non enim temporibus Nostris potestate regia est armata Quaestura, sed legibus probatur esse composita. velle Nostrum antiquorum principum est voluntas, quos in tantum desideramus imitari, quantum illi iustitiam sunt secuti. . .⁴. Poenam subire vult Zeno L. 7. C. de div. rescriptis l. 23. tam virum magnificum Quaestorem, quam viros spectabiles Magistros Scriniorum, qui sine hac adiectione 'Si preces veritate nitantur' quaecumque divinum responsum dictaverint, item iudices qui tale susceperint; „et qui illicite dicta scribere ausi fuerint cuiuscunque Scrinii Memoriales seu Pragmaticarii vel Adiutores Primicerii, amissione cinguli feriantur⁴. Et Iustinianus post Valentinianum III., de quo seq. not. vide, peculiari lege (Novella CXIV. a. 541. Latine emissa) sanxit, ut divinae iussiones omnes subscriptionem haberent gloriosissimi Quaestoris, „scientibus iudicibus vel administratoribus universis, quod si in quolibet negotio sacram susceperint iussionem, nisi cui Quaestoris v. magnificentissimi fuerit subiecta annotatio, mulcta XX librarum auri, et Officium eorum simili poena plectetur. . .⁴

— γ. 5.] *praeces* Da¹⁵. — Valentinianus III. (Novella XIX. de homicidiis, ed. Haen. p. 186. sqq.), ne per ignorantiam principis facinora personalibus rescriptis impunita redderentur, statuit, nulla rescripta nesciente v. ill. Quaestore procedere, „quem custodem statuimus esse iustitiae, qua nullum carere debet oraculum [i. e. principis edictum s. responsum]⁴; et iam sec. Gesta in senatu U. R. de recipiendo Th. C. (ed. Haen. p. 87*) dictum est in senatu vices et semel 'Ut ad preces nullae leges promulgentur, rogamus'. Non de iis precibus quibus dona, munera, gratiae, sive qualiacumque beneficia ab imperatoribus exspectabantur, hoc nomen accipiendum est, sed

de responsorum imperialium impetrationibus, quibus in causis sive civilibus sive criminalibus precatore iuvarentur. atque principum his precibus respondendi ius nitebatur, ut hodie loquimur, in potestatem iustiliariam cum legis lativa coniunctam, ab ipsis imperatoribus sive a quibus ab ipsis mandatum fuerat, exerceri solitam. Inde explicari possunt quae de forma, vi potestateque tum precum imperatoribus oblatarum, tum impetratarum responsionum permultis constitutionibus praecipuntur, ex quibus ad paucas lectorem ablegasse sufficiet: Vatic. Fragm. §§. 274. 282. 292., Modestin. L. 29. D. ad L. Cornel. de falsis XLVIII. 10., LL. 4. 6. 10. Th. C. de div. rescriptis I. 2., Nov. Valent. III. cit. cum supra cit. Nov. Iustiniani, LL. 1. 6. 8. Iust. C. de precib. imp. offerendis I. 19., LL. 1. 3. 6. C. si contra ius . . . aliquid postulatum vel impetratum I. 22., LL. 3. 6. 7. C. de div. rescr. I. 23., et tit. Th. et Iust. Codd. De appellationibus, et De relationibus, passim, item L. 17. C. de R. V. III. 32., L. 18. C. de collat. VI. 20., L. 9. C. de lib. causa VII. 16., L. 3. §. 3. C. de iure dom. imp. VIII. 34. Cf. Gothofr. paratitl. ad Th. C. tit. cit. I. 2. et Commentar. ad cilt. LL. ibid., Hollweg. *Proc.* I. p. 102. sqq. 275. sq.

— 7. 6.] In mss. hic locus rubro colore scriptus est. — *Subaudientes* (pro *Subadiuvantes*) **ABCDΓcc**, *Subadiuvantes* **Daateff**, *Subadiuvantes* **d**. In cc annotatum est „Velus Codex pro *Subadiuvantes* legit *Subaudientes*“. — *Adiutores memoriales* coniungunt **aabδff**. — Ad h. l. explicandum praeter Novell. XXXV. ad Not. Or. c. X. p. 249. sqq. iam repetitam et Iulian. Nov. ep. const. XXVI. ed. Pith., egregie etiam Iustiniani LL. 13. sqq. C. de prox. ss. scriniorum XII. 19. faciunt, quarum illa, Proculo Quaestori s. palatii data sic habet: „Comperimus divinitus quidem pridem fuisse dispositum, viros devotos *Adiutores* *Tuae* *Magnitudinis* certos esse in Numero, nec ad huius modi nomen vel operam plures licitum esse adspirare quam in Scrinio sacrae Memoriae XII tantum, septenos vero in duobus reliquis Scriniis, i. e. Sacrarum Epistolarum Sacrorumque Libellorum; sed posterioris licentiam temporis supra

modum indulgendo ambitionibus disturbasse rei merita ac multitudine divulgasse, ut inter Memorialium et Adiutorum numerum non longum paene intersit. Sancimus itaque reduci eis ac renovari statutum ordinis terminum, non ut eximantur Adiutoribus hi qui praeter praedictam dispositionem in praesenti exuberant, sed ut interea omnibus aliis interdicator ab adfectando hoc nomen, donec exeuntibus singulis ac recedentibus decrescere possit velita conglomeratio legitimusque resideat numerus, non prohibendis viris devotis Adiutoribus desistentibus ab eodem Officio, cum vel ad Laterculensis gradum in Scrinio sacrae Memoriae provecti fuerint vel Secundum Locum obtinuerint, in duobus aliis Scriniis, postquam Proximi creabuntur, licet nondum redacta sit quantitas pristina, tamen alios pro se quos elegerint, subrogandos Adiutores petere, qui posteriores erunt ceteris. . .“ Cf. Cuiac. ad hanc constitutionem. —

Theod. Cod. DE OFFICIO QVAESTORIS. I. 8.

I. *Impp. Honorius et Theodosius AA. Florentio Magistro Militum.*

Viro illustri Quaestore Eustathio suggerente cognovimus, per innovationem quorundam a Minore Laterculo Praepositoras fuisse sublatas, quod iam in alteram consuetudinem derivatum ex integro revocare noluimus. quadraginta vero Praepositoras Minori Laterculo pro infra scripta instructione eius restitui praecipimus, ut de Scrinio Memoriae de cetero emittantur, observaturo sublimitatis Tuae Officio, ut nihil de memorato numero sibi usurpet, quo pro parte habeat inconcussum quod contra rationem fuerat impetratum.

Dat. Id. Oct. C. P. Honorio X. et Theodosio VI. Coss. [a. 415.].

Scripta eodem exemplo Sapicio Magistro Militum, Helioni Magistro Officiorum et Eustathio Quaestori.

II. *Imp. Theodosius A. Sallustio viro illustri Comiti et Quaestori.*

Laterculi curam totius scias ad Tuae sublimitatis sollicitudinem pertinere, ita ut Tuo arbitratu ex Scrinio Memoriae

totius Minoris Laterculi dignitates, h. e. Praepositurae omnes, Tribunatus et Praefecturae iuxta consuetudinem priscam clementiae Meae auctoritate deinceps emittantur.

Dat. VII. kal. Mai. C. P. Victore v. c. cos. [a. 424.]

III. *Idem A. Helioni Comiti et Magistro Officiorum.*

Omnes Minoris Laterculi dignitates quae sub cura quidem ac sollicitudine viri illustris Quaestoris esse antea videbantur, postea vero vel universae vel mediae ad Magistrorum Militum potestatem dispositionemque transierant, placuit nunc clementiae Meae vetusti temporis more renovato ad prisca deinceps iura revocare.

Dat. III. kal. Mai. C. P. Victore v. c. cos. [a. 424.]

CAPVT X.

Longe copiosius quam Not. Or. cap. XII. de Comite S. L. orientali, hoc capite de eadem per occidentale imperium dignitate agitur. Fontium in universum ad h. c. pertinentium indicationem dedi ad Not. Or. l. c. p. 251. not. 1. — Appellatur hic *Comes* etiam simpliciter *Sacrarum*, *κόμης σακρῶν*, *Comes Thesaurorum*, *κόμης τῶν θησαυρῶν* (quam appellationem cum *Praefecti Thesaurorum* vocabulo non nullos confundere memini), apud S. Basilium *Comes Sacrarum et Magister*. cf. Cuiac. ad Cod. I. 32., ex quo Iulii quoque Firmici hunc locum transcribo: „Facit etiam magnis rationibus praepositos talesque qui facultates regias prompta dispositione sustentent et qui omnes redditus regios thesaurosque suae habebant fidei dispositionisque commissos“. Grat. Val. et Th. L. 1. Th. C. de appellationib. XI. 30. hunc *Sacrarum Remunerationum Comitem*, hunc et *Rerum Privatarum Comites* Val. Val. et Grat. L. 1. Th. C. de quaestorib. VI. 9. „duos *Largitionum Comites*“, et ita „*Largitionum Nostrarum Comites*“ Gratianus quoque, Val. et Theod. L. 13. Th. C. de iure fisci X. 1. et L. 2. C. de comitatu XII. 43. „*Sacrarum et Privatarum Remunerationum Comites*“, Theod. et

Val. L. 32. Th. C. de suscept. XII. 6. et L. 15. C. eod. X. 70. „*illustres viros Aerarii nostri Comites*“ appellant, Valentinianus III. (Nov. 1. 2. tit. VII. ed. Haenel. p. 149. sq.) „*illustres viros Comites utriusque Aerarii*“, ac tum „*illustres viros sacri ac privati Aerarii Comites*“ nominat. Ap. Amm. Marc. simpliciter *Largitionum Comes* poni solet, sed utitur etiam aliis idem formulis, ut „*Mamertino largitiones curandas*“ (XVIII. 8, 1.), „*Ursulus qui aerarium tuebatur*“ (XX. 11, 5.). Etiam huius Comitivae a Malio post Quaesturam gestae suavem Claudianus (supra ad. c. IX. cit. γ. 38. sqq.) descriptionem composuit:

Hinc sacrae mandantur opes, orbisque tributa
 Possessi, quicquid fluviiis evolvitur auri,
 Quicquid luce procul venas rimata sequaces
 Abdita pallentis fodit sollertia Bessi.

Lyd. II. 27. κόμητα λαργιτιώνων interpretatur προεστῶτα τῶν τῆς βασιλείας θησαυρῶν, et Menander Protect. Hist. c. 23. (ed. Bonn. p. 319.) cum ita designat „ . ὅς τῶν βασιλεῖ ἀνειμένων προεισιτῆκει θησαυρῶν, οἱ γε ἀπὸ τῆς δασιλείας τῇ Ῥωμαίων προσαγορεύονται φωνῇ· Λαργοὺς γὰρ οἱ Λατῖνοι τὸ δασιλὲς ὀνομάζουσιν. De loco Agathiae III. 2., ubi quidam Rusticus ταμίας δὲ μόνον τῶν βασιλέως χρημάτων, οὐ μὴν τῶν ἐκ τῆς δασμοφορίας ἐρυνιζομένων, ἀλλὰ τῶν ὅσα ἐκ τῶν βασιλείων θησαυρῶν ἐπεπόμφει, vocatur, dubitari potest utrum recte eum Valesius ad Ammian. l. c. de Comite Largitionum interpretatus sit necne. Iac. Gothofredus in Iuliano (Orationes politicae tres. 1634. 4°.) p. 74. comitivam sacrarum largitionum Magni thesaurarii per imperium munus fuisse interpretatur, quem nos *Finanzminister* diceremus: sed nihil eius modi comparationibus, ubi de rebus ad constitutiones rerum publicarum pertinentibus agitur, periculosius est et quod maiores errores inducat. De huius Comitidis S. L. iuris dictione quam in fiscalibus caussis habuerit, videndae sunt LL. 2. sqq. Th. C. de off. Com. S. L. I. 10., L. 46. Th. C. de appell. XI. 30. et L. 30. Th. C. quor. appell. XI. 36. et L. un. C. de off. C. S. L. I. 32., imprimis L. 12. C. de Palatinis S. L. XII. 24., qua Theodosius A. „*Viros*

devotos⁴ ait „Palatinos non oportet in hac regia urbe apud v. ill. Pf. U. litigare compelli, nisi de aedificatione domorum et servitutibus et annonis orta videatur caussa; in aliis vero caussis tam pecuniariis quam criminalibus apud viros illustres tantum modo Comites suos respondere; Rectores autem provinciarum intra administrationis suae fines inter praesentes Palatinos, nec caussis publicis occupatos, cognoscere tam pro civili quam pro criminali caussa permittimus, sic tamen ut non aliter criminalis sententia adversus eos proferatur, nisi ex suggestione provincialis iudicii v. ill. Comes sub quo militat, certioratus hoc ei permiserit⁴. Cum his praeceptis omnino ea conferenda sunt quae Valentiniani III. Novellae citt. annis 440. et 442. datae accuratius exposuerunt. Haec, quae tamen non omnia extra dubitationem mihi sunt, ex Gothofredi Not. Dignn. Th. C. p. 18. ed. Lips. huc pertinent: „Hic in Consistorio Principis adstabat. (L. 5. Th. C. de fide test. XI. 39.) [cf. Haubold. de consist. princ. II. p. 43., Opuscc. II. p. 291., Hollweg. Proc. I. p. 110.] Vice Principis cognoscebat (L. 21. Th. C. de appell. XI. 30.). Vice Principis cognitionibus praesidebat. (L. 28. eod.) Auditorii sacri iudicium ei tribuitur. (L. 40. eod.) Sacri auditorii Cognitor dicitur L. 64. eod. Sub eius litteris proponebantur publice non nullae constitutiones. (L. 4. Th. C. de immunitate XI. 12.) Ad eius inter alia curam pertinebat, ne species illicitae exportarentur: eam in rem Curiosos litorum portuumque emittebat, commonitoriis et mandatis instructos. (L. 10. Th. C. de curiosis VI. 29.) . . . Domus Principis sub eius dispositione erat [?] (L. 11. [iam. 17.] Th. C. de senatorib. VI. 2. [cf. L. 64. Th. C. de appell. XI. 30.])⁴. Allocutionum formas idem Gothofredus ibid. p. 17. enotavit has: Amplissima sedes Tua, Praecellens auctoritas Tua, Celsitudo Tua, Culmen Tuum, Magnificentia Tua, Magnitudo Tua, Praestantia Tua, Sublimitas Tua. Illustrissimatus dignitate hunc Comitem exornatum fuisse extra omne dubium positum est, ac non solum hac Not. Dignn., sed multis etiam imperatorum constitutionibus expressum, neque contraria est L. 7. Th. C. de e. o. s. sord. mun. XI. 16., quae

de „viro clarissimo Largitionum Comite“ pariter atque de viris clarissimis Praefectis praetorio loquitur. cf. ad pag. 15*. primam notam i. f. Formula Comitivae S. L. apud Cassiod. Var. VI. 7. haec est: „Grata sunt omnino nomina quae designant protinus actiones, quando tota ambiguitas audienti tollitur, ubi in vocabulo concluditur quid geratur: donis enim praesidere regalibus Comitivam Sacrarum Largitionum indicia rerum, verba, testantur. quod vere decorum, vere fuit omnimodis exquisitum, in donorum regaliū parte sequestratam facere dignitatem et alterius honorem dicere, dum Nos constet dona conferre Regalibus magna profecto felicitas militare donis et dignitatem habere de publica largitate: alii Iudices obtemperant residuis virtutibus regnatoris, haec sola est quae tantum modo serviat ad momenta pietatis: nihil enim per ipsam districtum geritur, nil severum forte censetur; sed tunc obsequitur, quando pro Nobis vota funduntur: supplicum per Te fortunas erigimus; kal. Ianuariis affatim dona largimur et laetitia publica militia Tua est. Verum hanc liberalitatem Nostram alio decoras obsequio, ut figura vultus Nostri metallis usualibus imprimatur, monetamque facis de Nostris temporibus futura saecula commonere. o magna inventa prudentum, o laudabilia instituta maiorum, ut et imago principum subiectos videretur pascere per commercium, quorum consilia invigilare non desinunt pro salute cunctorum! Sed huic, ut ita dixerim, munerariae dignitati praeconem largitatis Nostrae, publicae felicitatis indicium, locum quoque Primiceriatus adiungimus, ut per Te demus honores, per quem et Nostrae pecuniae conferimus largitates; merito, quando et simili gratia utraque praestantur, et ab uno debuerunt Iudice geri quae parili videntur laude coniungi. Parum est autem quod provinciarum Iudices Tuae subiaceant dignitati: ipsis quoque Proceribus chartarum confirmas officium, dum perfectum non creditur, nisi a Te fuerit pro solemnitate completum. Vestis quoque sacra Tibi antiquitus noscitur fuisse commissā, qui [ut Garet.] quod ad splendorem regum pertinet, Tuis minus

[non minus *Garet.*; *fort.* unius] ordinationibus obediret. Curas quoque litorum adventicia lucri provisione committis; negotiatores quos humanae vitae constat necessarios, huic potestati manifestum est esse subiectos: nam quicquid in vestibus, quicquid in aere, quicquid in argento, quicquid in gemmis ambitio humana potest habere pretiosum, Tuis ordinationibus obsecundat, et ad iudicium Tuum confluunt qui de extremis mundi partibus advenere. Salis quoque commercium, inter vestes sericas et pretiosissimam margaritam, non inepte Tibi deputavit antiquitas, ut sapientiam Tuam evidenter ostenderet, cui talis species deputata serviret. Quapropter per illam Indictionem Comitivae Sacrarum et Primiceriatus Tibi conferimus dignitates, ut multis laudibus decorari possis qui honorum numerositate praecingeris. Utere igitur sollenniter titulis Tuis, et si quid Tibi de antiquo privilegio usus abstulit, plurima certe quae vindicare debeas, dereliquit, quando duarum dignitatum gloriosa quidem cura, sed et laboriosa custodia est. . .⁶ Apud eund. V. 40. 41. VIII. 16. 17. Theoderici Athalaricique regum epistolae ad novos Comites S. L. creatos Senatunumque de iisdem creationibus exstant.

— γ. 5.] V. ill^{us} Γ, *illustriss. uiri* cc. — De illustrissimatu huius Comit^{is} paullo ante dixi.

— γ. 6.] *hi sunt* add. Γbcc.

— γ. 7.] Not. Or. c. XII. §. I. 1. *Comites Largitionum per omnes* (i. e. singulas) *dioeceses* in universum, non sigillatim indicat. Hic tres tantum per Italicas dioeceses, per Illyricum, Italiam, Africam, Comites Largitionum memorantur, per tres Gallicas dioeceses nulli; sed has quoque suos *Largitionalium titularum Comites* habuisse ex Arcadii Honorique L. un. Th. C. de consularib. VI. 19., quae a. 400., itaque eodem fere tempore quo haec Not. Dignn., scripta est, manifestum fit, quae imperatores eos qui Consularitatis functi essent dignitate, Comitibus Italicianorum et Gallicianorum [malim Gallicanorum] iure praeferendos esse sanciunt. cf. quoque Amm. Marc. XV. 5, 36. et XXII. 3, 7. Gothofredus ad cit. L. un. eosdem fuisse

existimavit cum his Comitibus *Comites* (non *Praepositos*) *Thesaurorum*, quales haec Notitia nullos agnoscit, Ammianus autem Marc. memorat XXII. 3, 7. („Ursulus, qui Gallicanos tuebatur thesauros“) et XXIX. 1, 26. („Salia, thesaurorum per Thracias Comes“), itemque LL. 14. 23. Th. C. de div. off. VIII. 7. („Comitum thesaurorum dioeceseos“), atque *Comites qui curam fiscalis commodi gerunt* L. 38. Th. C. de appell. XI. 30., nec ab illis distinguendum esse *Comitem Aerarii Nostri*, de quo L. 39. Th. C. eod.; sed hunc quidem pro *Comite rei privatae* v. ill. equidem acceperim, in prioribus vero locis interpretandis Gothofredo adstipuler, maxime ob L. 1. Iust. C. de canone larg. titulor. X. 23. (Gothofredus argumenta suae opinionis attulit nulla); sane alio loco (XXVII. 5, 7.) idem ille Ammianus *Dioclis ex-Comite Largitionum* (non *Thesaurorum*) *Illyrici* mentionem facit, sed in aliis quoque dignitatibus designandis variis vocabulis uti solet. Sedem hunc Comitem sive Carnunti sive Sirmi habuisse putaverim. L. 5. Th. C. de exactionib. XI. 7. (= L. 3. Iust. C. de exactorib. X. 19.) a Constantio A. *Nemesiano v(iro) p(erfectissimo) Comiti largitionum* data est, quem eundem inscr. L. 30. Th. C. de decurionib. XII. 1. (= L. 21. Iust. C. eod. X. 31.) habet. cf. inscript. L. 1. Th. C. fin. regund. II. 26. Qui L. 7. Th. C. de e. o. sive sord. mun. XI. 16. *vir clarissimus* nuncupatur *Largitionum Comes*, is *Sacrarum Largitionum, vir illustris*, est; eadem constitutione vel Pff. PP. viri clarissimi appellantur. cf. ad p. 15*. priorem not. i. f. Notitiae huius tempore dioecesanos largitionum Comites clarissimatum habuisse vix dubito, quamvis aperta nunc in promptu habeam indicia nulla. — Sex huius occidentalis Illyricianae dioeceses provincias duas Pannonias, totidem Norica, Saviam Dalmatiamque fuisse ex hac ipsa Not. Dignn. satis apparet. De restricta horum Comitum Palatinorumque officialium per provincias potestate cf. praeter LL. ad Not. Or. c. XII. p. 251. not. 3. citt. etiam LL. 17. sq. Th. C. de exactionib. XI. 7., LL. 2. sqq. Iust. C. de can. larg. titulor. X. 23. — De omissione Gallicianorum Comitum *Largitionum Pancirolus* „In Galliis“ ait, „et Hispania [et Bri-

tanniis] nullus largitiones procurasse invenitur, quod, ut puto, hoc tempore hae dioeceses a Barbaris vexarentur aut detinerentur, quidam tamen in his Praefecti et Procuratores, qui ante ibi esse consueverant, infra referuntur. Itaque duobus Largitionum Comitibus, qui in Hispaniis et Galliis esse solebant [iterum Britannici Comitis mentionem facit nullam], praetermissis⁴ et rell. Quam absurdam explicandi rationem Gothofredum (ad L. un. cit.) non probasse vellem: absurdum enim est dicere a Barbaris (vel si, cum haec Notitia componeretur, Gallias Britanniasque iam occupassent, quod posterioribus demum temporibus factum esse constat) Comites illos expulsos fuisse, Thesaurorum autem Praepositos, Rationales Summarum, Monetarum, Gynaeciorum, Linyfiorum, Baphiorum, Brambaricariorum Procuratores per omnes Gallias tuto sedisse, ut idem, in quo explicando versamur, caput eos sedisse probat. Gothofredi autem haec sunt verba: „De Gallicianis superest videamus. Hi scilicet pariter sunt qui per integram Praefecturam Praetorianam Galliarum erant, per III inquam eius dioeceses: per Gallias seu XVII provincias, per Hispaniam et per Britannias . . . Horum vero nulla iam amplius mentio fit in Not. Imperii, quae circa A. D. 427. sub Valentiniano III. post Honorium conscripta fuit; nempe quia eo tempore Praefectura Praetoriana Galliarum, et in his Galliae Romano imperio bonam partem detractae, in Francorum, Burgundionum, Visigothorum ditionem cesserant⁴. Si vero quis ex me quaereret, qua de causa nulla hic Comitum Largitionum per Hispanias, Septem provincias Britanniasque mentio facta sit, aliud responsum non haberem, nisi ut librarium negligentiae accusarem. bonus enim huius libri codex omnino nullus nobis superest. Gutherii (l. c. 15.) multiplicem errorem, qui Comites Italicianos Gallicianosque Hispaniarum limitaneos rei militaris Comites ab Italica urbe et Gallicia dictos fuisse opinatus est, Gothofredus ad L. un. Th. C. cit. satis reppulit. quod autem ipse addidit, etiam *Privatarum* Largitionum Comites fuisse quemadmodum *Sacrarum* fuerunt, illosque ipsos

forte comprehendi *Comitum Italicianorum et Gallicianorum* appellatione, id neque probavit neque probabile videtur; certe verum non est istius modi *Privatarum Largitionum* Comites hac Not. Dignn. memorari; nam Not. Or. nihil quod huc pertineat, habet, et sequenti capite non nisi unus *Comes Largitionum Privatarum* nominatur: itaque aut Rationales Procuratoresve Rei Privatae cum Comitibus confudit aut omnino in hac re falsus est Gothofredus, ut in eo quoque erravit, quod eum *Comitem largitionum*, ad quem L. 1. Th. C. de domib. ad rem privat. X. 2. data est, i. e. ut puto, v. ill. *Comitem Privatarum*, in Not. Dignn. Th. C. p. 18. sub dispositione Comitiss S. L. fuisse scripsit, cum ad illam L. 1. annotasset, eum sub dispositione v. ill. Comitiss R. P. uni dioecesi praefuisse. sibi ipse in his dignitatibus explicandis non constat alias circumspectissimus interpres. De Procuratoribus sub imperatoribus ante Constantinum M. publicos in provinciis redditus administrantibus, qui secundi tertii ordinis Comitibus largitionum comparari possunt, vide Eckhel. Doctr. num. IV. p. 249. sqq.

— §. 8.] Huic Comiti vestis sacra, ut Cassiodori formula supra transcr. dicit, commissa fuit, sed cave ne cum eo *Comite sacrae vestris*, de quo ad cap. 7^A. num. 6. c dixi, confundas; nam hic *Vestiarii Comes* susceptioni vestium sacris largitionibus inferendarum [*den Staatsmagazinen für Bekleidungswesen*] praefuit. Pancirolus in illum errorem incidit, nam Comes Vestiarii, ait, „vestes principis, lintea, stragulas, mantilia, aulaea, et huius modi alia custodiebat. In Oriente [c. XII. §. I. numm. 6. 7.] pro hoc Magister Lineae Vestis et Privatae ponitur, unde utriusque officio hic fungebatur“. Gothofredus ad L. un. Th. C. qui a praebit. XI. 18. rectum vidit. vide etiam ad Not. Or. c. XII. p. 253. not. 12., p. 256. not. 32. cit. II. et Cassiodor. Var. I. 2. De Vestiario, bonae Latinitatis vocabulo, haec ex Meursii lexico Graeco barb. apponere iuvat: „*Βεστιάριον* . . . primum accipiebatur pro *armario*, in quo reponebantur vestes imperatoris, dicebaturque *βεστιάριον τὸ ἐντὸς* sive *ἀλλαξιμάριον*. Codinus de off. aulae CP. [c. 5. p. 31.

ed. Bonn. cf. ibid. p. 253. sq. 246.] . . . Nicetas τὸ ἔσω ταμιεῖον appellat in Alex. Comn. lib. III. . . . Nec vestes hic duntaxat imperatoris adservabantur, sed pretiosissima etiam quaeque *κειμήλια*: itaque multa ex eo promebat ad praemia et remunerationem hominum bene de se aut imperio meritorum [aut non bene meritorum, cuius rei vel apud Nicetam exempla satis multa leguntur]: atque inde factum, ut etiam pro *aerario* abusive acciperent. . . . Allaximario [*dem Umkleide-Gemach*, cf. Constant. Porphy. de caerim. I. 91. ed. Bonn. I. p. 414. τὸ μοντατώριον] praefectus erat ὁ βεστιάριος, qui et βεστιάρχης Zonarae in Eudocia. Atque hic sub se iuvenem aliquem habebat, qui quotidianas Imperatori vestes porrigeret, eumque παιδόπουλλον τοῦ βεστιαρίου appellat Codinus l. c. Alias dicebatur ὁ ἄβεστιαρίου, et imperatorem in castra sequebatur . . . et hic rursum subiectos sibi habebat τοὺς κοιτωναρίους et τοὺς ἐβδομαρίους⁴ et rell. quae magis ad recentiora tantum tempora et ad eos Vestiarios pertinent qui sub Pp. s. Cubiculi olim fuerunt. Alios locos multos collegit Ducangius Glossar. med. et inf. Graecit. vv. *Βεστιάριον* et sqq. tom. I. p. 193. sq., cum quo cf. Reisk. ad Constantin. Porphy. de caerim. I. 34. ed. Bonn. II. p. 241. sq. Qui vetitas privatis vestes possidebant, neque aerario reddebant, ad similitudinem laesae maiestatis periculum sustinebant sec. Theodosii iun. L. 3. Th. C. (= 4. Iust. C.) de vestib. holov. X. 21. (Iust. C. XI. 8.) Tempora canonis vestium (i. e. modi a singulis sive provinciis sive dioecesibus in ipsis speciebus, i. e. vestibus canonicis, aurove comparatio annuatim conferendi) largitionibus tradendi legibus definita erant: LL. 2. sqq. Th. C. de militari veste VII. 6. = LL. 1. sqq. Iust. C. eod. XII. 40.

— γ. 9.] Hunc Comitem Vestiarii Comiti non ita similem fuisse, ut Magistro Lineae Vestis Magister Privatae (Not. Or. c. XII. §. I. n. 6. 7.) fuisse videtur, sed omne Publicum aurum canonicum undecunque in publicum aerarium coactum publice collatione illatum sub se habuisse putem, ut fere Comitum Commenciorum, quos Not. Or. recenset, locum optinuerit.

Certe L. un. Th. C. de auri publ. prosecutor. XII. 8. = L. un. Iust. C. eod. X. 72. a. 409. emissa praecepit, ne quis absque praecepto viri ill. Comitis S. L. vel coquendum aurum sumeret, vel caperet deinceps retinendum; atque omnino illi meae coniecturae favent legi 7. derogans L. 8. Th. C. de falsa moneta IX. 21. de collatione ex auro quod privati pro figuratione Monetis intulissent a. 374. ad Tatianum Comitem S. L. emissa, et ad eundem Com. S. L. data L. 2. Iust. C. de commerciis IV. 63., qua Grat. Val. et Theod. cavent „ne solum Barbaris aurum minime praebeatur, sed etiamsi apud eos inventum fuerit, subtili auferatur ingenio. sed si ulterius aurum pro mancipiis vel quibuscunque speciebus ad barbaricum fuerit translatum a mercatoribus, non iam damnis, sed suppliciis subiugentur“. Cf. etiam LL. 2. sq. Th. C. de his qui cum dispens. X. 24., L. 2. cum L. 1. Th. C. de distr. pignor. XI. 9., L. 1. Th. C. de ponderatorib. et auri illat. XII. 7., L. 1. C. de canone largitionum titulos. X. 23. Pancirolus in explicando huius Comitis Auri officio incertus haeret: „Comes auri dicebatur forsitan qui argentum auro permulari et in massam conflari curabat, unde in Officio Largitionum erat Scrinium Aureae Massae, in quo huius negotii rationes scribebantur. Forte intelligitur qui auri fodinis et metallis praeeerat, aut qui tractabat Aurum ad responsum . . . Quia vero Vestiarii Comiti hic coniungitur, forte is intelligitur, qui annulos aureos, coronas, torques et alia principis ornamenta custodiebat. In Oriente hic non legitur; sed forte eius officio Praefectus Thesaurorum, aut Comes Metallorum fungebatur, in Occidente omissi, quorum vices hic Auri Comes implere poterat“. De *Comite Metallorum*, qualis in Occidentis partibus nullus memoratur, dixi ad Not. Or. c. XII. p. 252. sq. not. 7.

PAG. 47*. γ. 1.] *Italicarum Γβce, Italicianorum et.* — Cf. ad p. 46*. γ. 7. disputata. De Alypio refert Augustin. Confession. VI. 10, 16. „temptata est quoque eius indoles, non solum illecebra cupiditatis, sed etiam stimulo timoris. Romae adsidebat Comiti Largitionum Italicianarum“ etc. Romae itaque

sedem habuisse, quod per se satis credibile est, aperte indicat sanctus testis.

— §. 2.] Idem significant verba *Titulorum Largitionalium* atque *Largitionum* vocabulum quod num. 1. et 4. positum est: *titulus* hic est causa debiti, nomen praestationis publicae. cf. ad Not. Or. c. XII. p. 251. not. 3. — *Affricam* €, *Aphricam* b. Dioecesis Africana duas consulares, tres praesidiales provincias tum habebat. cf. infra cap. XIX. Carthagine hunc Comitem sedisse puto; cf. subscr. L. 39. Th. C. de appellationib. XI. 30. Memorabilis est Arc. Hon. L. 12. Th. C. de off. Pf. P. I. 5. ad Messalam, tum Italiae Pf. P., a. 399. emissa, quae sic ap. Haenel. habet: „Per omnes provincias dioeceseos Tuae et [? dioeceseon tuar. et? sive dioeceseos suae et] per Africam largitionalium titulorum Comitum summotis dispositionibus Magnificentiae Tuae huius tituli curam necessitatemque permittimus, amotis palatinis omnibus . .“. Cur h. l. Africanorum titulorum Comites ab iis qui per reliquas duas Italicae praefecturae dioeceses res fiscales curabant, distinguantur, fortasse ex iis explicabitur, quae ad capp. XVII. et XIX. de Proconsulis Vicariique Africae largitionalibus negotiis dicentur. cf. etiam not. ad sq. §. 10.

— §. 4.] *Rationales* D. — Gothofredus „... alii“ inquit „fuerunt *Rationales Rei Privatae* [sive *Rerum Privatarum*, ut L. 6. Th. C. de divers. offic. VIII. 7. et promiscue infra cap. XI. §. I. B.]: etsi operosum saepe sit distinguere, de quibus Rationalibus agatur. Nos ut quae certissima sunt et perspicua, apponemus, vel etiam quae utriusque communia esse possunt: ita in ceteris animi nostri ductum sequemur. Igitur Rationales memorantur seqq. [et multis aliis] legibus [Th. C., ex quibus eas quae de Rationalibus R. P. agunt, crucis signo appposito distinximus]: L. 1. de domib. ad rem priv. pertin. [X. 2. de Rationalib. R. P. ?], LL. [14.] 18. 28. (39.) 41+. [45+. 49+. 68+.] de appellationib. [XI. 30.], L. 5. de navicular. [XIII. 5.], LL. 3. 23. de cursu publ. [VIII. 5., ubi iis „usurpandi agminalis seu paraveredi licentia derogatur“], L. 2. de principib. agent. [VI. 28.], L. 3. de

honorar. codicill. [VI. 22.], L. 1. de his qui cum dispens. [X. 24.], L. 7. de cohort. [VIII. 4.], L. 4. [L. 20.] de palat. S. L. [VI. 30.], L. 1. de metallis [X. 19.] etc. Dicuntur et *Rationales Summarum* [inscr.] L. 7. de iure fisci [X. 1.], a quibus et *Officium summae rei* L. 2. de distr. pign. [XI. 9.], *Rationales . . . causis sacri aerarii praesidentes* L. 41. de appell. XI. 30. Fuere per singulas provincias. [hoc quidem incautius dictum esse vel sequens Rationalium enumeratio evidenter ostendit; quamvis simile quid L. 1. Th. C. de incorpor. X. 9. habeat]. *Muneris Rationalium* fuit in genere fiscalis commodi curam gerere (L. 28. de appell. XI. 30.), sacri aerarii causis praesidere (L. 21. eod.); etiam metallorum (L. 1. de metall. X. 19.). — *Gradus eorum*. Cum Praesidibus componebantur. L. 3. de honor. codic. VI. 22.; Praesidibus tamen cedebant. L. 2. de princip. agent. VI. 28. — *Stipendia*. De publico annonas et alimenta pecoribus accipiebant (L. 3. de cursu publ. VIII. 5.); ideo suis sumptibus, non fisci, non provincialium collatione movere eis cursum licebat (cit. L. 3.). — *Genera*. Fuerunt et honorarii. L. 23. eod. — Inter privatos iudicare non poterant, nisi aliquando ex praerogativa rescripti, vel officii necessitate poscente. L. 18. de appell. XI. 30. — Dignitate functi a muneribus publicis, quae alias dignitate functis imponebantur, immunes erant. L. 3. de honorar. codic. VI. 22.⁴. Pancirolus „Rationales“ ait „undecim in diversis provinciis canones arcae largitionum debitos et tributa vectigaliaque exacta et exigenda scribebant, eorumque rationes quisque in sua provincia notabat, qui *Rationales Summarum*, i. e. *pecuniae* vocabantur. . . Quandoque *Rationales* aut *Procuratores summae rei* appellantur. L. 7. C. ubi caus. fisc. III. 26. [ubi Constantinus A. Bulephorum Rationalem summae rei 'Gravitatem Tuam' appellat] . . . Officium seu Cohortales habebant, qui bona non solventium tributa sub hasta vendebant. L. ult. C. si propt. publ. pensit. [IV. 46. = cit. L. 2. Th. C. de distr. pign.] . . . Hi etiam officiales *Rationales* vocantur, L. 4. C. de episc. et cler. I. 3., quod etiam de omnibus rationes tractantibus potest intelligi. Idem *Procuratores* appellabantur

(Lampridius in Alex. [c. 45.] 'ubi aliquos' ait 'voluisset . . . procuratores, i. e. rationales, ordinare, nomina eorum proponebat'), etsi quandoque pro diversis ponuntur. Rationales erant sequentes, viri perfectissimi nuncupati: L. 2. C. de bon. vacant. [X. 10. inscr. = L. 1. Th. C. eod. X. 8, cf. L. 2. ibid.]: ita enim Symmachus [X. ep. 55.] Rationalem Bassianum appellat; hoc nomine eos et imperator [Constantinus] ita honestabat L. 1. C. de his qui se defer. X. 13. [= L. un. Th. C. eod. X. 11.] 'Gravitas Tua' et ibidem 'Devotio Tua'. In inscr. ap. Gruter. 278, 6. DONATIANVS. V. E. | RATIONALIS. D. N. M | Q. EIVS Iuretus ad Symmach. X. 55. et Gothofr. ad L. 1. Th. C. de bon. vacant. X. 8. pro litteris v. n exhibent v. p. Vide etiam LL. 14. 26. Th. C. de decurionib. XII. 1. atque cf. Guther. de off. d. Aug. III. c. 18., Iuret. ad Symmach. X. 40. et Vales. ad Ammian. XV. 5, 8. XXVIII. 2, 13. Ridicula fere P. Burmanni (Vectigg. pop. R. p. 116.) deliratio est, qua Comiti S. L. per Occidentem etiam Rationales Summarum Asiae subditos fuisse scripsit. — Litteras RAT. S. R. (Gruter. 282, 6.) Cuiacius *Rationalis sacrarum remunerationum* interpretatus est, rectius vero Gothofr. ad L. 2. Th. C. de distr. pign. XI. 9. *Rationalis Summae rei* legi vult; idemque de hac appellatione ita disputat: „Eusebius (H. E. VII. 13. in Gallieni edicto) infeliciter voces *summae rei* expressit per haec τοῦ μεγίστου πράγματος (προστατεύων); *summa* enim *rei* est *summa pecuniae*, καθόλου λόγος, ratiocinium omnium pecuniarum, quo modo et Dioni in Exc. Vales. p. 769. Aur. Eubulus dicitur τοὺς καθόλου λόγους ἐπιτετραμμένος, et in comune *Rationales* Graecis καθολικοὶ dicti ap. Auct. vitae Constantini IV. 36., Athanas. ep. ad sol. vit. ag. p. 847. et 849. ed. Col. s. Lips. et in Glossar. Philoxeni; et *Officiales eorum* 'Catholiciani'. v. Gloss. Basil. v. 'Ρατιοναλίους [Meurs. et Du Cange hh. vv.]. Denique *summa* hic non adiectivo significato quasi μεγίστη, sed substantivo significato, ποσότης, κεφάλαιον, καθ' ὅλου, *summa rei* ut *summa curae*, rei p., naturae, voti, miraculi, imperii, rerum et similia . . . ceterum quia duo substantiva duriusculè coniunguntur, *Officium* vel *Rationalis Sum-*

mae rei, ideo alibi *Rationalis Summarum* dicitur. Errant enim qui haec duo distinguunt, quasi *Rationalis Summae Rei* fuerit generalis, *Summarum* vero particularis, ille καθολικός, hic κεφαλικός; ubi et alter error est, idem quippe sunt in Basilicis κεφάλαιον et καθόλου, nempe *ratio summa*. Tandem hic *Summae rei*, *Res* pro facultatibus seu opibus^a. Io. L. Lyd. de magg. III. 7. μεθ' οὗς (Singulares) μάγκιπες, οἱ τοῦ δημόδους καὶ ἀνδραποδώδους ἄρτου δημιουργοί· ὅφ' οἷς ἀρτοποιοὶ καὶ οἱ λεγόμενοι καθολικῶς συστήματα διαψηφιστῶν, οἱ πᾶσι τοῖς ὅποσούν σίτησιν δημοσίαν ἔχειν ἡξιωμένοις ὑπακούουσι· καὶ Ῥωμαῖοι μὲν αὐτοὺς ῥατιωναλίους καλοῦσιν, ὅτι κατ' αὐτοὺς ῥατιῶνες οἱ λογισμοὶ λέγονται, οἱ δὲ Ἕλληνες καθολικοὺς μετωνόμασαν ἐκ τῆς καθόλου περὶ τοὺς δημοσίους λογισμοὺς ἀγρυπνίας^a. Vide Hollwegii *Proo.* I. p. 69. sqq. Id unum adiciam, *Rationalium* vocabulum interdum et maxime in Constantini legibus poni, ubi de ipsis Comitibus S. L. sive R. P., quatenus ii et Ratiociniis aerariorum publici privatique praeerant, i. e. Rationalibus imperitabant, agitur.

— γγ. 5. sq.] *Rationales* ΑΒCcc, *Rationalis* D. — *Dalmaciae* BΘ. — *sauae* Γ. —

— γ. 7.] *Rationales* Α. — *summae* ΑΒCΘΓaabcc.

— γ. 8.] *Norci* C.

— γ. 9.] *Italiae* C.

— γ. 10.] Hunc γ. om. cc (non Γ), *Summarum* om. C. —

Gruter. p. 1098. n. 1. „... BIS. RATION | VRB. ROMAE. AFRICAE...“ Gothofredus „LL. 8. 14. 18. Th. C. de appell. XI. 30., cuiusmodi fuit Victor a. 327. De appellationibus ab eo agitur citt. LL. Officium eius memoratur cit. L. 8. i. f.^a Cf. etiam Guther. de off. dom. Aug. III. c. 18. versus finem, et Hollwegii *Process* I. p. 89.

— γγ. 11. sq.] *Summarum* om. cc. — hoc est Γbcc. — et om. b. — S. Ruf. Breviar. c. 4. infra ad p. 64*. γγ. 2. 8. Sardinia, Sicilia et Corsica simul memorantur L. 20. Th. C. de tionib. VII. 13. Gothofr. „*Rationales trium provinciarum*, et in his Sardiniae L. un. Th. C. comm. div. [II. 25. Constantinus A.

Gerulo Rationali trium provinciarum. a. 334.], L. 2. Th. C. de susceptorib. [XII. 6.] et L. 1. Th. C. de ponderatorib. [XII. 7. Idem A. ad Eufrasium Rationalem trium provinciarum. a. 325.] L. 5. Th. C. de petitionib. [XII. 10. Constantius A. Callepio Rat. tr. prov. a. 340.]^a Apud Orell. n. 5040. ad verba PROC. PROVINCIA-
RVM. TRIBVM iniustam Muenteri explicationem „Pamphyliae, Ly-
caoniae et Cyberae“ non bene addidit amicus mihi editor. Siciliam ac Sardiniam dicebant annonae pignora, benignis-
simas nutrices Romae, fiscalia horrea et vitales venas, et
quae sunt horum similia.

— §. 13.] *Aphricae* b. — Cf. Gruter. ad §. 10. cit. Guth. III. 18. et Gothofr. „L. 8. Th. C. de exaction. [XI. 7. ‘Rationales per Africam’. a. 355.], L. 33. Th. C. de appell. [XI. 30.], L. 2. Th. C. de iure fisci [X. 1. Constantinus A. ad Severum Rationalem Africae. a. 319.], L. 1. Th. C. de metallis [Id. ad Maximum Rationalem Africae. a. 320.]; vide Auson. in Parentalib. de Paulino 24. §. [9. et] 10. [„Scriinia Praefecti meritis, Rationibus inde | Praepositus Libycis praemia opima capis“], L. 2. Th. C. de alim. quae inop. parent. [XI. 27. „Rationales per universam Africam“. a. 322.]

— §. 14.] Hic et sqq. quattuor versib. v. *Rationalis* om. b. — L. 4. Th. C. de bon. vacant. X. 8. a. 346. data inscripta est „Imp. Constantinus A. ad Iuvenalem Rationalem Numidiae“.

— §. 15.] *sumarum* B. Voc. *summarum* hic et tribus sqq. versib. om. Γ bcc; et insuper voc. *Rationalis* etiam Γ. — L. un. Th. C. de his qui se defer. X. 11. a. 317. datae inscr. est: Imp. Constantinus A. Rationalibus Hispaniarum. („ . . . Officio Grav-
itatis Tuae. . . . Officio Devotionis Tuae. “) et Constantini iun. L. 2. Th. C. de distr. pign. XI. 9. ad *Praesidem* [cf. pag. 5^a. §§. 10. 26.] Baeticae a. 337. emissa Officium summae rei vel Procuratoris iuxta Rectorem provinciae memorat.

— §. 16.] *Summarum* om. C. — V. cc. — Vix in infeli-
ciorem explicationem nominis *Quinque provinciarum*, quod seq. cap. §. I. B. 9. iterum positum est, quis inciderit, quam in hanc Pancirolinam „videlicet Hispaniae ulterioris, trans Iberum,

scil. Carthaginensis, Lusitaniae, Galliciae, Beticae, Transfretanae seu Tingitanae, ut dividit Sext. Ruffus⁴. Cf. ad p. 69*. §. 2. De Galliarum australibus partibus, *Quinque provinciarum* vocabulo a quarto inde saeculo saepe designatis, unde universam Galliam tum *Gallias et Quinque provincias* appellaverunt, ad p. 53*. §. 8. et ad cap. XXI. disputabo.

— §. 18.] Cf. ad §. 16. annotata et Ammian. XV. 5, 8. De hoc atque

— §. 19.] de Britanniarum (*Britaniarum* b) Rationalibus Pancirolus, eos, ubi potuerint, per has regiones, quae magna ex parte a Barbaris occupatae fuissent, officium suum exercuisse putat, scilicet eo tempore quo neque Britannia, neque Galliae Romanis parebant, i. e. eo quo Pancirolus hanc Not. Dignn. compositam esse opinatus est. Idem quasi originalis Pancirolianus error paullo post reprehendendus erit, ubi, quod Africae Hispaniarumque Praepositi Thesaurorum nulli memorantur, ex barbarica harum provinciarum occupatione explicari vult, sed non offenditur eo quod per Gallias quatuor, per Britannias unus Thesaurorum Praepositi recensentur; ne eo quidem, quod, ut ipse repetit, ipsius Africae Hispaniarumque Rationales paullo ante recensentur.

— §. 20.] Hanc rubricam soli Γbce agnoscunt, ceteri omiserunt. Cf. ad Not. Or. c. XII. p. 252. not. 6. Pancirolus quantum potuit bene ad h. l. annotavit: „Exacta ex oppidorum vectigalibus pecunia in munitum provinciae locum deferebatur, inde ad Comitatum mittenda. L. 1. C. de can. larg. tit. X. 23. Locus ille *Thesaurus* vocabatur, eius custodes *Thesaurenses*, et qui praecipuam eorum curam habebant, *Thesaurorum praepositi*, qui XII hic recitantur, quot erant Thesauri seu loca, in quibus summa pecuniae ex provincia exactae conservabatur. Nullus vero Africae aut Hispaniarum Thesaurus nominatur, etsi supra earum Rationales sint descripti, quod occupatis tum his provinciis a Barbaris, sola prioris status vestigia permanebant⁴. Africanas Hispanicisque species ad Arelatensem Thesaurum tempore huius libri conscripti re-

latus esse crediderim. L. 1. C. cit., quam ad Comitem quendam S. L., non R. P., datam fuisse contenderim; ita habet. „Imppp. Grat. Val. et Theod. AAA. Iuliano. Omnem summam auri vel argenti et reliquarum specierum, quae sacris largitionibus ex more penduntur, statim ut exactio fuerit celebrata, ad Thesauros unius cuiusque provinciae vel ad proximos referri sub obsignatione Tabularii ceterorumque quos sollicitos esse debere praecedentia iussa decreverunt, et Thesaurorum Praepositis consignari praecipimus, ut inde ad sacrum Comitatum integer omnium titulorum numerus dirigatur“. [a. 383.] Hos Praepositos a *Comitibus Thesaurorum*, hac Notitia sub appellatione Comitum Largitionum s. Titulorum largitionalium praeter Gallicanos memoratis, diversos atque his subditos fuisse supra ad p. 46*. γ. 7. monitum est. Etiam Iulianus imp. in Misopog. p. 367. sq. Thesauris Monetisque praepositos iuxta ponit: ἀπὸ τῶν ἐπιτροπευσάντων τοὺς θησαυροὺς τοὺς ἐμοὺς καὶ ἀπὸ τῶν ἐργασαμένων τὸ νόμισμα.

— γ. 21.] Verba *Praepositus Thesaurorum* om. b, *Thesaurorum* om. Γ(?)cc. — De Salona Dalmatiae (*Dalmate C*) dixi ad p. 43*. γ. 17.

— γ. 23.] Illic et in sqq. versibus solum modo *Thesaurorum* et inde a γ. 28. *Thes.* habet b. — *Siscia* Vell. Pat. II. 113, 3. *Septimia Siscia* (Orell. n. 505.), Plin. H. N. III. 25. sect. 28. „Inde glandifera Pannoniae, qua mitescentia Alpium iuga, per medium Illyricum a septem trione ad meridiem versa, molli in dextra ac laeva devexitate considunt. quae pars ad mare Adriaticum spectat, appellatur Dalmatia, et Illyricum supra dictum. ad septem triones Pannonia vergit; finitur inde Danubio. in ea coloniae Aemona, *Siscia* . . . Colapis [*Κόλοψ* Dion. Cass. XLIV. 37., hodie *Kulpa*] in Savum influens iuxta Sisciam gemino alveo insulam efficit, quae *Segestica* appellatur“. Strab. IV. p. 207., ed. Almel. p. 318. „συμβάλλει δ' εἰς τὸν Σάιον κατὰ τὴν πόλιν [*Σεγεστικήν*, quam paullo ante πόλιν ἐν πεδίῳ, εὐφυῶς κειμένην πρὸς τὸν κατὰ τῶν Δακῶν πόλεμον descripsit] καὶ ὁ Κολάπις“. cf. VII. p. 313., ed. Almel. p. 482.,

et p. 318., ed. Alm. p. 489. Similia fere habet Dio Cass. XLIX. 37. 38. cf. LV. 30., ubi *Συοκίαν* vett. edd. habent. Ptol. II. 13(15) inter Pannoniae Superioris oppida, a Danubio remota post *Καρρόδουρον* habet *Σισκία*. Cf. It. Ant. p. 260. 266. 274., Tab. Peut. V. A. Celebris olim urbs, Saviae Correctoris sedes, hodie vicus est antiqui fere nominis *Sziszek* s. *Sissek* s. *Sisak*, dioeceseos Tergestinae, praefecturae Carolopolitanae. Vid. Cellar. I. p. 444. §. 16., Mannert. III. p. 701. sqq. VII. p. 290. 363., et imprim. Georgii II. p. 249. sq. et Hassel. p. 282. Sisciae s. Siscii antiqui oppidi formam exhibet Marsil. Danub. II. tab. 20. fig. 10. De hac Siscia Maffei (Veron. ill. I. p. 201. sq.) „mediocre città al Savo, che non fu metropoli di sorte alcuna: in Siscia pure mette la Notizia un Procurator della Zecca, e un Preposto dei Tesori come in Aquileia“.

— §§. 24. sq.] De *Sabaria*, hod. *Stein am Anger*, Hungarice *Szombathely*, dictum est ad p. 24*. §. 1.

— §§. 26. sq.] *aquiaciae* ABD, *agacie* C, *Aquiatie* C, *Aquileae* Γcc. Vetustissima haec colonia Latini nominis (Liv. XL. 34.) ad Natisonem fl., in hod. Litorali Austriaco sita, innumeris locis apud veteres scriptores, in lapidibus, nummis legibusque celebrata; postquam ab Hunnis a. p. Chr. CCCCLII. eversa est florentissima civitas, parvum oppidum superest, vetus vocabulum retinens, quod incolae *Aglar* pronuntiant. Cf. Maffei Veron. ill. I. p. 198. sqq., Mannert. IX. 1. p. 74. sqq., Hassel. p. 273. sq. Moenibus et portu celeberrimam hanc Italiam ad Illyricos obiectam coloniam montes, sed magis eminentem Maximi morte laudat Auson. clar. urb. VII. Iustinian. Nov. XXIX. praef. vix verum de sui temporis Aquileia . . *Βενετίας* dicit, *ἐν αἷς δὴ καὶ Ἀκυληϊὰ πόλις τῶν ἐπὶ τῆς ἐσπέρας μεγίστη κατῴκισται, καὶ βασιλικὴν πολλάκις δίαιταν δεξαμένη*.

— §§. 28. sq.] *Mediolensium* A, *Mediolanentium* B. — *Lyguriae* BD. — De Mediolano, hod. *Milano*, Germanice *Mailand*, si longiorem annotationem scriberem, agerem acta. Refero ad Mannert. l. c. p. 164. sqq. Hasseliumque p. 690. sqq. et ex Ausonii Clar. urbibus hos versus adscribo:

Et Mediolani mira omnia: copia rerum,
 Innumerae cultaeque domus, facunda virorum
 Ingenia et mores laeti; tum duplice muro
 Amplificata loci species, populique voluptas
 Circus, et inclusi moles cuneata theatri;
 Templa, palatinaeque arces, opulensque Moneta,
 Et regio Herculei celebris sub honore lavacri,
 Cunctaque marmoreis ornata peristyla signis,
 Moeniaque in valli formam circumdata labro.
 Omnia quae magnis operum velut aemula formis
 Excellunt; nec iuncta premit vicinia Romae.

PAG. 48. §§. 2. sqq.] *Uindilicensis* BC. — *Rhetiae* ΑΓβτε
 ε', *Rettiae* Ε, *Retiae* αττρί. — „Pergis ad Augustam quam
 Virdo Lycusque [*Wertach und Lech*] fluentant“. Venant. For-
 tun. de vita S. Martini lib. IV. p. 470. ed. Luchi. *Colonia Augu-*
sta Raetorum s. *Augusta Vindelicorum* s. *Vindelicum* (It. Ant.
 p. 241. 258., Tab. Peut. III. A.), Ptol. II. 11 (13). in Οὐινδελικία
 Ἀυγούστα Οὐινδελικῶν, *Aelia Augusta* inscr. ap. Orell. 493.,
 quam splendidissimam iam Tac. Germ. c. 41. appellat, inde a
 nono saeculo hodiernum nomen *Augsburg* habet. Cf. Cluver.
Vindeliciae et Norici cap. IV., M. Velseri Opp. hist. Norimb. 1682.
 fol. passim, Cellar. I. p. 417. §. 11., Mannert. III. p. 607. sqq.,
 Wilhelm. *Germanien* p. 205., Georgii II. p. 233. et Vinc. Pallhau-
 sen *Beschr. d. röm. Heerstr. v. Verona n. Augsb. Münch.* 1816. 8°.
 p. 269. sqq. atque Raiserii librum inscriptum *Der Ober-Donau-*
Kreis des Königr. Bayern. sect. III. *Augsb.* 1832. 4°. p. 61. sqq.

— §§. 4. sq.] *Lugdonenses* Α, *Lugdonensis* Β, *Lugdunen.*
 Γ, *Lugdunensis* ΔΓαacc, *Lugdunensium* b, *Lugdunenses* Εδεccf,
 idque iustam scripturam esse et ex tribus sequentibus versi-
 bus et ex Amm. Marc. XV. 5, 36. XXII. 3, 7., ubi de Gallicanis
 Thesauris dicitur, mihi sumo. ceterum equidem hunc Praepo-
 situm Lugduni (*Lyon*) sedem habuisse non dubito. Monelam
 quoque iam Strabonis aetate, et Gynaecium habuit Rhoda-
 nus urbs, Galliearum viarum quasi nodus, cui, post plura
 nocentissima incendia, tempore huius libri compositi vicinitas
 crescentis Vienna Arelatisque gloria priorem suum splendo-

rem multum imminuerant. Lugdunenses Gallos iuris Italici fuisse ex Pauli L. 8. §. 1. D. de censib. L. 15. notum est.

— §. 6.] *Arelatentium* CC. — *Arelas*, *Arelate* (Civitas *Arellate* It. Hieros. p. 552.), *Arelatum*, *Arelatus*, *Colonia Arelate Sextanorum*, *Colonia Iulia Paterna Arelate*, nobilissima post Constantinum ad utramque Rhodani ripam sita civitas, Galliarum tum metropolis, cuius pars ad sinistram Rhodani ripam in hodierna *Arles* (dépt. des bouches du Rhône) superest. Ipsa haec Notitia paullo infra (p. 49*. §§. 5. sq.) et Libell. provinciar. Romm. *Civitatem Arelatensium* inter provinciae Viennensis civitates recensent; quam Narbonensi Primae alii adscribunt, quoniam *Dextra* urbs ad hanc provinciam pertinebat: Auson. Mosell. §§. 480. sq.

„ duplicemque per urbem

Qui meat et *Dextrae* Rhodanus dat nomina *Ripae*.
et in Clar. urb. VIII.

„Pande, duplex Arelate, tuos blanda hospita portus,
Gallula Roma, Arelas, quam Narbo Martius et quam
Accolit Alpinis opulenta Vienna colonis.

Praecipitis Rhodani sic intercisa fluentis,

Ut mediam facias navali ponte plateam.

Nec cohibes, populosque alios et moenia ditas,

Per quem Romani commercia suscipis orbis,

Gallia quis fruitur gremioque Aquitanica lato.

Cf. Vales. Not. Gall. p. 38. sqq., D'Anvill. Not. de la Gaule p. 91. sqq., Ukert. II. 2. p. 433. sq., Georgii II. p. 90., Cannabich. Erdbeschr. Frankreichs. p. 850.

— §. 7.] *nemor*, ABCD, *nemorā* E, *Nemorum* aa, *Rhemorum* b, *Remorum* Γcc, *Nemausensium* dr¹.⁶.ff, *Nemautensium* e²...⁴. — *Remorum* s. *Remensium* iustam scripturam esse, non solum Arelati et Coloniae Augustae Nemausi (*Nîmes*, dépt. du Gard) inter se propinquitas, quae utramque civitatem The-saurorum Praepositum habuisse non patitur, sed ipsa quoque codd. mss. veterumque edd. scriptura docent. Pancirolus verum nomen ne suspicatus quidem est aliquem caecum ductorem sequi solent, e. gr. Berger. de viis Rom. IV. 24. in Graev.

Thes. X. tom. p. 464. De *Remis* (*Reims*) supra ad pag. 44*. γ. 3. disputavimus.

— γ. 8.] *Treberorum* Γ, *Tréuerorum* b, *Treberorū* cc. — De *Treviris* (*Trier*) ad pag. 44*. γγ. 4. 5. dictum est.

— γγ. 9. sq.] *Augustentium* BC. — *Brittannis* A, *Britanniis* Γcc, *Britanijs* b, *Britannia* ε^{2...4}. — *Augusta Trinobantum* „quam veteres appellavere *Lundinium*“ Amm. Marc. XXVIII. 3, 1. et ante, XXVII. 8, 7. „*Lundinium* [al. *Lundonium*] vetus oppidum, quod *Augustam* posteritas appellavit“. Ap. Ptol. II. 2 (3). *Κάντιοι* oppida III habent, quorum primum est *Λονδίον*. Et Tacit. Ann. XIV. 33. „*Londinium*“ ait „cognomento quidem coloniae non insigne, sed copia negotiatorum et com meatuum maxime celebre“. Stephan. de urbib. *Λινδόνιον*, πόλις τῆς Βρετανίας . . . τὸ ἔθνικόν *Λινδονῖνος*. De nominibus *Londinium*, *Lundinium*, *Longidinium*, *Londonium*, *Londinum* aliisque vide ad Itin. Ant. p. 471. Quamnam vastissimi hodierni Britanniarum capitis vetus oppidum tenuerit, dubitatur. Cf. Mannert. II. 2. p. 146., Georgii II. p. 135.

— γ. 11.] Praeter locos ad Not. Or. c. XII. p. 253. not. 14. et p. 254. not. 17. citt. cf. etiam LL. 7...9. et tot. tit. Th. C. de falsa moneta IX. 21., Iust. C. IX. 24. et de antiquioribus monetariae rei praefecturis vide Eckhel. Doctr. num. I. p. LXXVIII. sqq.

— γ. 12.] *Procuratores* BC. In b hic et in sqq. V versib. verba *Procurator monetae* non leguntur. — *Sciscianae* Γ, *Siscianae* a¹³, *Scissianae* ε^{2...4}. — De *Siscia* (*Sziszek*) vide ad p. 47*. γ. 23. De nummis Siscianis, in quibus civitatis nomen litteris SIS sive SISC signari solitum erat, videnda sunt quae protulit ac citavit Raschius Lexic. univ. rei numm. vett. tom. IV. partis post. coll. 1128...49.

— γ. 13.] *Procuratores* iterum B. — *aquilensis* ABCDE, *Aquileienses* F, *Aquiliensis* cc. — Opulentam Mediolanensem, sed non Aquileiensem, celebravit Ausonius in claris urbibus. De *Aquileia* ad p. 47*. γ. 26. disputavi. De moneta Raschius l. c. tom. I. coll. 999. sq. in nummorum subscriptionibus frequentissime AQ. AQOB. AQPS. AQS. AQT. PAQ. SMAQ. (AQ. =

Aquileiae, M = moneta, OB. = obsignata, P = pecunia, S = signata), rarius QA loco AQ legi docet.

— §. 14.] *Procuratores* Α, — *Urbis* om. b. — Eckhel. l. c. pag. LXXXI. „Inde ab Augusto monetam Romanam fere tantum Romae fuisse signatam certum est“. Cf. Rasche tom. IV. part. prior. coll. 1169...1266.

— §. 15.] *Procurator* om. Γ. — *Lugdonensis* ΑΒΕ. — Cf. ad §§. 4. sq. annotata. Strab. IV. p. 192., ed. Almelov. p. 292. „Λούγδουνον ἐκτισμένον ὑπὸ λόφῳ κατὰ τὴν συμβολὴν τοῦ τε Ἀραρος [Saône] ποταμοῦ καὶ τοῦ Ῥοδανοῦ, κατέχουσι Ῥωμαῖοι· εὐανδρεῖ δὲ μάλιστα τῶν ἄλλων πλὴν Ναρβῶνος· καὶ γὰρ ἐμπορείῳ χρῶνται, καὶ τὸ νόμισμα χαράττουσιν ἐνταῦθα τό τε ἀργυροῦν καὶ τὸ χρυσοῦν οἱ τῶν Ῥωμαίων ἡγεμόνες. κ. τ. λ. Cf. Eckhel. l. c. et Rasche. tom. II. part. post. coll. 1868...73. Scribitur civitatis nomen in nummis L. LVG. LVGD. LVGDVN.

— §. 16.] *Procurator Monetae* h. et sq. §. om. Γ. — Cf. paullo ante ad §. 6. annotata. In Goltziano Thes. est C. Caesaris nummus inscriptus COL. ARELAT. SEXTAN. Civitatis nomen in nummis A. AR. ARL. scribi solitum erat. Cf. Raschii tom. I. coll. 1068. sq.

— §. 17.] *Treuerorum* Γb, *Treuirorum* cc. — De hac civitate vide supra ad §. 8. — A multis triplex Ciceronis (ad Fam. VII. 13. a. u. 701.) iocus observatus est, cum ad Trebatium scriberet „Treviros [die Trierer] vites censeo. audio *capitales* esse. mallet *auro, aere, argento* essent. sed alias iocabimur“. Secundum Vales. Not. Gall. p. 59. in vet. inscriptione, quae tamen dubito an falsa non sit, *III vir monetae Trivericae* legitur, quem triumvirum eundem atque hunc, de quo h. l. agitur, Procuratorem monetae Trevirorum fuisse putant idem Vales., Honthemius Prodr. Hist. Trev. I. p. 232., alii, non ego. Eckhel. l. c. p. LXXIX. „In marmore“ scripsit „quod vulgavit Seb. Donatus (Suppl. ad Thes. Murat. p. 263, 7.) legitur MONETAE TREVERICAE PRAESES. Parum quae de Trevirica moneta Raschius l. c. tom. V. part. I. col. 1612. habet, sufficiunt, praesertim cum Goltzianum nummum COL(onia) AVG(usta)

PAT(erna) TREVIROR(um) spurium esse pulem. Plura, sed quibus multa hodie addenda essent, dat Honthemius l. c. p. 234. ad hunc Treb. Poll. in Victoriae vita (XXX tyrann. c. 30.) locum „Cusi sunt eius nummi aerei, aurei et argentei, quorum hodieque forma exstat apud Treviros“. Nihil ad rem nostram facit Bohl *Die Trierischen Münzen*, Cobl. 1823. 8o.

— γ. 18.] *Cineciorum* et ita γ. 19. *cinec*: in sq. autem ubique *cynec*: Β, *Cyneciorum* et sic deinceps per C Β, item Ε, nisi quod is num. 11. *cinecii* habet; *cyneciorum* et tum *cynaecii* Δ; *Cynetiorum* et tum modo *Cynet.* modo *Cynec.* Ε, *Gynaecorum* et *gynaecii* Γcc; *Gynaeciorum*, sed tum *Gynaeciensis* et *Gynaecienses* αα; *Gynaecorum* XVII. | *Procuratores Gynaecii Bassianensis*, | *Pannoniae secundae, Translati Salonas* | *Sirmiensis, Pannoniae secundae* | et c. b, in sqq. verba *Procurator gynaecii* ubique omittens; *Cynegiorum* et *Cynegii* δε^{1,6,7}; *Gyneciorum* et *Gynecii* ε^{2,3,4}; ut nos, habent ff. De his γυναικείοις cf. ad Not. Or. c. XII. p. 253. not. 14.

— γγ. 19. sq.] *Procuratores* ΒΓbcc. — *Cynetiorū* Ε. — *Basianensis* αα. — *Salonas* Γbcc, *Balonis* ε^{2,4}. — Ptol. II. 14 (16). inter Pannoniae Inferioris oppida a Danubio remota habet *Βασσιάννα*, al. *Βασίονα*, et hanc scripturam etiam Hierocl. p. 657. habet. It. Ant. p. 131. „Sirmi Civitas M. P. XVIII. *Bassianis* [al. *Basianas*, al. *Basinianis*] civitas. M. P. XXX. Tauruno Classis“. Et sec. It. Hieros. p. 563. „Civitas *Bassianis*“ XXXI. M. P. a Singiduno distabat. Cum It. Ant. etiam Tab. Peut. VI. A. Sirmium a *Bassianis* XVIII. M. P. removit. Sec. Mannert. III. p. 675. locus paullo versus septem trionem ab hodierno vico *Dobrinu* (*Dobrinja*, Serviae vico non ita procul ab oppidis *Uschize* et *Posega* sito) conditus fuit. Ne vero haec *Bassiana* cum *Bassianis* Pannoniae Primae confunderentur, quae in itinere „a *Sabaria* *Bregelione*“, ab illa civitate M. P. XVIII remota Itin. Ant. p. 262. habet, in quem errorem Surita incidit, monuerunt Wessel. ad It. Ant. l. c. et Mannert. III. p. 687. — Utrum *gynaecium* a *Salonis* in civitatem *Bassianensem*, an ex hac *Salonas* translatum fuerit, propter scripturae dis-

crepantiam dubitare possis: mihi illud veri videtur similis, ut fortasse *translati a Salonis* rectius legatur (cf. ad seqq. §§. 23. sq. et ad seq. pag. §§. 14. sq.); Pancirolus quoque, cuius haec est annotatio „Haec textrina consueverat esse Salonae, in Dalmatia, ad littus maris Hadriatici; inde, ut credo, propter barbarorum incursiones, Bassianam est translata, quae urbs est in Pannonia Inferiore sive Secunda“. Boni barbari, quotiens quid agat nescit Pancirolus, semper ei auxilia praebent. De *Salona* ad p. 43*. §. 17. egimus.

— §§. 21. sq.] *sirmensis* AD, *sirmen* BD, *Syrmen*. E, *Syrmiensis* Γcc (*Syrmienfi*, s c³), — De *Sirmio* (hod. *Mitrovitz*) ad *Savum* cf. ad pag. 43*. §. 12.

— §§. 23. sq.] *gyoæcei* c¹. — *Iovens*, omissa ut saepius littera i, mss. et aabcc. — *Dalmaciae* B. — *Aspalato* ABCDcc, *Aspalati* aa, a *Spalato* EΓbdeff. — Neque de *Iovia* Pannoniae Superioris s. Primae civitate (It. Ant. p. 130., It. Hieros. p. 561., Tab. Peut. V.A., cf. Mannert. III. p. 698.), neque de mansionem quam „in itinere a Sopianis Bregetione“ It. Ant. p. 264. habet, Pannoniae Inferioris loco (cf. Cellar. I. p. 452. §. 29.), sed de nomine a Diocletiano Aug., quem *Iovium* cognominatum fuisse nemo nescit, deducto hic sermonem esse ego quoque putaverim. Quae *Spalati* sive circa hunc Diocletiani nidum senectutis fuerunt, ea *Ioviensia* omnia dici potuerunt. Regionem *Spalato* proximior a se *Ioviam* appellasse illum imperatorem post alios affirmat Pancirolus; sed quod addidit, ibi, i. e. in ea regione, tempore huius Notitiae conscriptae a *Spalato* propter vicinos hostes remotum gynaecium exercitum esse, id certe sanum sensum non habet, si ad *Ioviam*, regionem *Spalato* proximior, hunc verum, de quo loquimur, quis referat. Immo, in ipsa *Spalati* civitate hoc gynaecium fuisse apparet, a Diocletiano *Ioviense* appellatum; neque a recta ratione abhorret coniectura, propter *Spalati* *Salonarum*-que vicinitatem huius olim civitatis gynaecium, cum *Spalatense* sive *Ioviense* conderetur, in *Bassianensem* civitatem translatum esse. cf. praec. not. Hodiernum oppidum *Spalatro*

s. *Spalato*, cognominis circuli Dalmatini metropolis, archiepiscopi sedes, suas etiam nunc lextinas habet. vetera civitatis nomina *Spalatum*, *Aspalatum*, *Aspalathus*. Constantin. de adm. imp. c. 30. „κάστρον ἐστὶ πλησίον Ἀσπαλάθου, ὃ Σαλῶνα λέγεται, ἔργον Διοκλητιανοῦ βασιλέως. ἀλλ' ἡ μὲν Ἀσπάλαθος τὴν αὐτὴν παρὰ Διοκλητιανοῦ ἐκτίσθη, καὶ τὰ αὐτοῦ βασιλικά ἐκεῖσε ἐτύγγανον“. S. Domnii vit. c. ult. ap. Wessel. ad It. Ant. p. 270. „ . . . Diocletiani aedificio, quod tribus ferme millibus a Salonis distat, *Spalatum* appellatum“. Cf. *Spalato* Tab. Peut. V. C. Vide Spon. et Wheler. l. c. pagg. 21. sqq., Mannert. VII. p. 243., Hassel. *Erdb. des oest. Kaiserth.* p. 659. sq., Vallardi *Itinéraire d'Italie*. Milan. 1833. 8°. p. 245. sq.

— γγ. 25. sq.] *Aquilegensis* ABDE, *Aquilegeñ* C, *Aquiliensis* Γbcc. — *benetiae* AD, *benetie* C, *Venetiae* post inferioris habent aa. — De *Aquileia*, quae Straboni V. p. 214. (ed. Almelov. p. 328.) ἔξω δ' ἐστὶ τῶν Ἑνετικῶν ὄρων, vide ad p. 47*. γγ. 26. sq. — „*Venetiae* inferioris: superior enim *Venetia* est ultra *Tilaventum* flumen, alii dicunt *Natisonem*“. Ita *Pancirolos*; sed repugnat ipsius *Aquileiae* situs iis qui *Tilaventum* fl. (*Tagliamento*) Inferiorem *Venetiam* a Superiore divisisse putant; *Sontius* s. *Sontus* fl. (hød. *Isonzo*) utramque interfluebat. Cf. Ptol. III. 1. „Οὐνετιᾶς ὁμοίως Ἀτριάνοῦ ποταμοῦ ἐκβολαί usque ad Ἀκουληῖα κολωνία“, et vide Cellar. I. p. 555. sq. et Mannert. IX. 1. p. 70. sq. 73. sqq.

— γγ. 27.] *Lyguriae* B. Cf. ad pag. 47*. γ. 28.

— γ. 29.] *Pancirolos*: „ubi praecipue rerum pretiosarum lextina erat“. scilicet quia *Roma* caput mundi olim fuit; sed auratae sericaeque vestes eo tempore procul dubio in Orientis quam in Occidentis imperii partibus magis texebantur, ut vel ex constitutionum impp. huc pertinentium subscriptionibus colligere licebit. De singulis vero lextinis, baphiis aliisque huius modi fabricis praeter hanc Notitiam veterum scripta nisi ὡς ἐν παρόδῳ nihil nobis referunt.

PAG. 49. γγ. 1. sq.] *berus* in *apuliae* (s. *apulie*) ABD, *Beriis* in *Apulie* C, *verus* in *apulia* E, *Berus Apuliae* aa,

Bariensis, *Apuliae* Γβcc, *Venusini in Apulia* δε^{1,2,6,7}ff, *Venusini in Apuleia* ε^{1,2}. — *Canusium*, vetustissimum Appuliae oppidum, *Colonia Aurelia Aug. Pia Canusium* (Orell. n. 2630.), *res publica Canusinorum* (Orell. n. 4007.), non longe a tristissimis Cannis (hod. *Canne*) prope Aufidum (hod. *Ofanto*) fl. situm, hodieque *Canosa* nomen, sed non cum nomine veteris loci gloriam habet. cf. Cellar. I. p. 710. sq. §. 561., Mannert. IX. 2. p. 73. sqq., Hassel. *Erdb. der Helvet. Eidg. u. der Halbins. Ital.* p. 793. et H. Swinburne *Travels in the two Sicilies*. Lond. 1790. 8°. tom. I. p. 255. sqq. et imprimis tom. II. p. 318. sqq. Etiam nummi Canusini exstant. cf. Swinburn. l. c. et Rasche tom. I. 2. col. 321. De tabula Canusina quae ad rem municipalem Romanor. egregie facit, cf. Orell. ad num. 3721. — *Venusiae* nomen Γβcc, in *Barii*, municipii Appuli ad oram maris Adriatici, quod hodieque *Bari* appellatur provinciaeque cognominis caput est, hoc modo corruptum esse apparet: librarius pro litteris *bēusm*, quae ex *bēusm* (= *benusini*) enatae erant, has *bariēst* scripsit; atque hoc modo facile etiam unde praepositionem *in* recentiores editiones habeant, explicatur. *Venusia*, *Colonia Venusia* (Orell. 867. 3263. 3367. 3872...74. 4006.), Itin. Ant. p. 104. *Venusium*, Horatii patria, hodieque *Venosa*, VI fere miliaria Germanica a Canusio distat. Vide ad Hor. Satir. II. 1, 34. sq. et Cellar. l. c. p. 712. §. 565., Swinburne II. p. 327. sqq., Mannert. l. c. p. 67. sq., Hassel. l. c. p. 809.

— §§. 3. sq.] *Charthaginensis Africae* €, *Carthaginiensis* b. ceteri i post priorem n, ut fere solent, omiserunt. Celeberrimam Africae metropolin, ad mare mediterraneum sinumque Tuneticum conditam (cf. Polyb. I. 73.), ubi hodieque promontorium Carthaginiense est, coloniam Augusti, a divo Severo iuris Italici factam (L. 8. §. 11. D. de censib. L. 15.), Proconsulis sedem, cuius vastissimae urbis praeter ruinas nihil nisi nova *Tunis* superest, post utramque Romam, veterem novamque, tertiam dici fastidisse scribit Auson. Clar. urb. II. Egregie ad h. l. facit Salvianus, huius Notitiae fere aequalis, de gubern. dei VII. 16., ubi de impuritate libidineque Afrorum queritur: „Una

tantum universarum illic urbium principe et quasi matre contentus sum, illa scil. Romanis artibus semper aemula, armis quondam et fortitudine, post splendore et dignitate. Carthaginem dico, et urbi Romae maxime adversariam et in Africano orbe quasi Romam, quae mihi ideo in exemplum ac testimonium sola sufficit, quia universa penitus, quibus in toto mundo disciplina rei p. vel procuratur vel regitur, in se habuit. Illic enim omnia officiorum publicorum instrumenta, illic artium liberalium scholae, illic philosophorum officinae, cuncta denique vel linguarum gymnasia vel morum; illic quoque etiam copiae militares et regentes militiam potestates; illic honor proconsularis, illic quotidianus iudex et rector, quantum ad nomen quidem Proconsul, sed quantum ad potentiam Consul; illic denique omnes rerum dispensatores, et differentes inter se tam gradu quam vocabulo dignitates, omnium, ut ita dicam, platearum et compitorum procuratores, cuncta ferme et loca urbis et membra populi gubernantes. Cf. ad h. l. etiam L. 24. Th. C. de annona XI. 1. Ex recentioribus videsis Cellar. II. p. 884. sqq. §. 53., Mannert. X. 2. p. 264. sqq., Car. Ritteri *Die Erdkunde* tom. I. Berol. 1822. 8°. p. 914. sqq., cum delineatione graphica Carthaginiensis secundum Estrupium in „*Karten u. Pläne zur allg. Erdk. herausg. v. Ritter u. O'Etsel.* fasc. III. Berol. ap. Reimer. 1831. tab. II., Ukert. *Erdb. der Nordh. von Africa.* Vinar. 1824. 8°. p. 500., et praeter scripta ibi cit. *Recherches sur l'emplacement de Carthage.* par C. T. Falbe. Paris. 1833. 8°, *Recherches sur la topogr. de Carth.* Par. M. Dureau de la Malle, av. des notes par M. Dugale. Paris. 1835. 8°. De nummis Carthaginiensibus (K., KAR., KART., sive per C., CAR, CART.) vide Rasch. l. c. tom. I. part. post. coll. 409...18., Eckhel. Doctr. IV. p. 436. sqq.

— §§. 5. sq.] *Biennensis* ABCDE, ut saepe B pro V. Cf. not. ad pag. 48*. §§. 6. et 16. et ad pag. 53*. §. 29.

— §. 7.] *Lugdonensis* AB, *Lugdon.* C. Versum omiserunt Eaar^{4,6,7}. Cf. ad p. 48*. §§. 4. sq. 15.

— §§. 8. sq.] *Remenses* BCD. Cf. supra ad p. 48*. §. 7.

— §§. 10. sq.] Loco huius §. *Belgicorū* habet €. — *Tornacensis* a¹⁸. — Libell. provinciar. Romm. *Civitas Tornacensium*. (cf. infra p. 81*. §. 1. et ad p. 28*. §. 18. annolata); It. Ant. p. 376. sqq. *Turnacum*; Tab. Peut. I. B. *Turnaco*; in nummis *Durnacus*, *Durnacos*, *Durnaco*, Mionnet *Descr.* I. 84. cf. Rasche v. *Durnacus* „Galliae Belgicae regulus“ [!]. *Tornacus* ap. S. Hieronym. ep. XCI. ad Ageruch. (Bouquet. I. p. 747. cf. Bucher. Belg. Rom. p. 404.) „Innumerabiles et ferocissimae nationes universas Gallias occuparunt [annis 407...9.] . . Maguntiacum, nobilis quondam civitas, capta atque subversa est, . . Vangiones longa obsidione deleti; Remorum urbs praepotens, Ambiani, Attrebatae extremique hominum Morini, Tornacus, Nemetae, Argentoratus translati in Germaniam. Aquitaniae, Novempopulorum, Lugdunensis et Narbonensis provinciae praeter paucas urbes populata sunt cuncta“. Et *Tornacum* frequenter scriptores rer. Germanicar. memorant, de quibus cf. Indices geogr. ad Monum. Germaniae. Pulchra, ad utramque Scaldis ripam sita, adhuc textrinis suis celebris civitas provinciae Hagenoae (*Hainaut*, *Hennegau*) Gallice *Tournay*, Belgice *Doornijk* appellatur. Cf. Bucher. Belg. Rom. p. 50. 255. sq. 261. 613. sq., Vales. Notit. Galliar. p. 567., Cellar. I. p. 293. §. 173., D'Anvill. *Notice de la G.* p. 664. sq., Mannert. II. 1. p. 203., Ukert. II. 2. p. 550. sq. et Cannabich. *Erdb. der Nederl.* Vinar. 1820. 8°. p. 696. sq.

— §§. 12. sq.] *Tribrorum* ABCE, *Treuirorum* Fcc, *Treuerorum* b. — Cf. nott. ad p. 48*. §§. 8. 17. Infra cap. XI. §. I. C. num. 10. gynaeciorum nomen plurali numero positum est.

— §§. 14. sq.] *Procuratores* (et ita etiam versibus 16. 18. 19. 21.) D. — *Augustoduno translamentis* (*translatamētis* €, *translatametis* E) ABCE, *Augustoduno translati Metis* aa, *Augustuduni, translati Metim* b, *Augustoduni* Fccdeeff, *translatanensis* Γ, *Translatensis* cc, *translati Metis* (ut aa) deeff. — *Augustoduno*, ut supra §. 24. *Aspalato*; sed fortasse *Augustodun̄*, i. e. *Augustodunensis* scriptum fuit. De *Augustoduno* (hod. *Autun*) ad p. 43*. §. 28. satis dictum est. Sequentia verba

ita interpretor: Gynaecium quod antea Augustoduni fuerat, iam Divoduri sive in civitate Melarum s. Mettarum (hod. *Metz*) exerceri, ut gynaecium quod e Vivariis (*Viviers*) in Mettarum oppidum translatum fuerat, inde Arelatum (*Arles*) translatum legitur pag. 53*. γγ. 28. sq. Cf. pag. 48*. γγ. 19. sq. Pancirolus annotavit „Augustodunum est in montibus Cemenorum [hod. *Sévennes*] in Burgundia, quo Metis translatum est gynaecium“. De Mettis ad p. 28*. γ. 5. locuti sumus.

— γ. 16.] *Procuratores gynaecienses* aa. — in *Britannis* (*Brytannis* ε, *Britanijs* b, *Britannijs* Γcc) *Bentensis* mss. et bccde^{1,6,7}ff. *Bentensis* om. aa, et in ε² *Bienensis*, in ε^{3,4} *Bienensis*, et in commentario Pancirolī *Drēteusis* (ε¹, in ceteris et *Dremtensis*) scriptum est. Non vidit Pancirolus hoc quoque loco b pro v positam esse: nam de *Venta Belgarum* Hannoniae metropoli (hod. *Winchester, Hampshire*), diversa a *Venta Icenorum* (hod. *Caster* prope *Norwich*), hic locus accipiendus est. Cf. Ptol. II. 2 (3). (*Οὐένια* in *Βέλγαις*, alia paullo ante in *Σιμενοῖς* est), Itin. Ant. p. 478. 483. 486. et Cellar. I: p. 333. §. 30., Mannert. II. 2. p. 163. sq. 195., Hassel. *Erdbeschr. des Brit. Reichs*. Vimar. 1820. 8°. p. 186.

— γ. 17.] Hanc rubricam omiserunt mss. et aabccde'ff. ceteri et *Procuratores Linificii* habent. Cf. ad Not. Or. c. XII. p. 254. not. 20.

— γ. 18.] Hunc γ. omisit Γ. — *Procuratores* BDe^{2,3,4,6,7}, *Procurat.* de', omisit b. — *linifi* ABCD, *linificii* Caadecff, *linitii* cc. cf. cit. not. — *Biennensis* ABCDEde, *Viennensis* ceteri. ac sane inutilis est Pancirolī titubantia: „Puto legendum *Biernensis* prope montes Pyreneos in Galliis, vel *Viennensis*, quae est metropolis Delphinaus in Allobrogibus inter Isaram et Rhodanum flumina“. Sine omni dubio de *Vienna*, *Colonia Vienna Allobrogum*, cognominis provinciae Romanae capite, inde a Iulii Caesaris temporibus celebratissima, iuris Italici civitate (L. 8. §. 1. D. de censib. L. 15.), posteaque conciliis ibi habitis celebris, quae adhuc vetus nomen retinet et multa etiam nunc linyphia habet, *Vienne, dépt. de l'Isère*, h. l. sermo

est. Cf. Vales. p. 603. sqq., Cellar. I. p. 201. §. 140., Wesseling. ad II. Ant. p. 346. cf. p. 356. 358., D'Anvill. Notice p. 703. sqq., Mannert. II. 1. p. 91. sq., Ukert. II. 2. p. 452. sq. et Cannabich. Erdb. Frankr. p. 809. — De nummis ibi cisis cf. Raschius tom. VI. part. prior. coll. 148. sqq. Constantinus ibi a. 316. L. 1. Th. C. de temporum cursu II. 6. edidit.

— γ. 19.] *Procuratores* BD, *Procurat.* Ede; duo priora versus verba hic quoque omisit b. — *linifii* ABCD, *linificii* E(?) aadff, *linitii* Fcc, vocabulum om. bcc. — *Rabennatium* (ut saepe) ACD. ἡ 'Ραούεννα et 'Ραβέννα Strab. V. p. 213. (ed. Almel. p. 327.) sqq., 'Ραουέννα, al. 'Ράβενναι Ptol. III. 1., 'Ράβεννα Stephan. Byz. h. v., secundum Plin. H. N. III. 15. sect. 20. Sabinorum oppidum, sec. Strab. l. c. p. 214. ἡ 'Ραούεννα Θεσσαλῶν λέγεται κτίσμα, ut ap. Zosim. V. 27. ἡ 'Ραβέννα, μητρόπολις Φλαμινίας, πόλις ἀρχαία, dicitur Θεσσαλῶν ἀποικία, 'Ρήνη κληθεῖσα διὰ τὸ πανταχόθεν ὕδασι περιρρεῖσθαι, sec. Strab. autem (p. 217. ed. Alm. p. 331.) ἡ 'Ραούεννα Ὀμβρικών ἐστι κατοικία, quae omnia sibi non esse contraria facile probatu est. Flaminiae provinciae clarissima metropolis fuit. cf. etiam infra ad p. 65*. γ. 10. Cum haec Notitia scriberetur, nondum imperii sedes facta fuerat. Cf. Mannert. IX. 1. p. 236...41., Cellar. I. p. 540. §. 90. *Ravennae*, in Theotiscis mediæ aevi carminibus celebratissimae civitatis *Raben*, quamvis hodieque cognominis, delegationis caput sit, magnitudo tamen interiit. cf. Hassel. Erdb. Ital. p. 661. sq. Etiam nunc lini proventu celebrari civitatem testatus est Pancirolus. In nummis RE, RA, RAV, RAVN, RAVEN, RAVENNA scribitur. cf. Rasche. tom. IV. 1. coll. 771...74. De constitutionibus Ravennae emissis cf. Gothofr. Topogr. Th. C. h. v. In lapidibus quoque Ravennatium saepe mentio fit.

— γ. 20.] Ita per *f* mss. libri praeter Γ omnes, item aa vocabulum scriptum exhibent, ceteri omnes per *ph*, et ita in sqq. quoque versibus. Cf. ad Not. Or. c. XII. p. 254. not. 16. et Amm. Marc. XIV. 9. 7. In b est: *Baphiorum* IX. omisso nomine *Procuratores*.

— γ. 21.] *Procuratores* DE. — *basitanentini* ABD, *fabitanentini* E, *basitarentini* E, *Baphii Tarenti* Γbcc, *Batutanensium* aa, *Baphii Terentini* ε⁷. — *Tarentum*, Calabriae caput, Laconum oppidum sec. Plin. H. N. III. cap. 11. sect. 16. (ubi plura Harduinus), lana sua purpuraque rubra celebratissimum olim fuisse constat. cf. Horat. Od. II. 6. γ. 10., Strab. VI. p. 284. ed. Almel. p. 436., Plin. H. N. IX. 39. sect. 63., ad quem locum Harduinus annotavit „Nunc quoque Taranti aiunt exstare vestigia vetustarum officinarum, in quibus olim purpura lanae inficerentur, ingentesque testarum accervos conspici, rei indices minime obscuros. Vide Fab. Columnam lib. de Purpura cap. I. p. 19^a. Adde Henr. Swinburne *Travels in the two Sicilies*. vol. II. Londin. 1790. 8°. p. 64. Hodie Tarentini artem illam infectoriam dedidicerunt, atque in universum velus antiquissimae civitatis, sacri Tarenti (Hor. Od. I. 28, 29.), gloria divitiaeque fere perierunt. Cf. Cellar. I. p. 720. sq. §§. 593. sq., Mannert. IX. 2. p. 53...64., et de hodierno *Taranto* Hassel. I. c. p. 802. sq. — Titulis quoque atque saepissime nummis Tarentum celebratur. cf. Gruter. et Orell. indd. et Rasche. V. 1. coll. 506...50.

— γ. 22.] *Procurat* D, *Procur.* ccd, et *Procurator basii* hic et sqq. γγ. omisit b. — *Dalmaciae* BD. — De Salonis s. Salona vide ad p. 43*. γ. 17., p. 47*. γ. 21., p. 48*. γ. 20.

— γγ. 23. sq.] *Cisensis* aa. — *Benetii* ABC, *beneni* D, *Benetiae* E, *Venetiis* aa. — *Istriae* Γbcc. — Plin. H. N. III. 26. sec. 30. „Clarae (insulae) . . . iuxta Istrorum agrum *Cissa*, Pullaria et Absyrtides Graiis dictae . . . Contra Iader est Lissa . . .“ *Lissa* et in It. Ant. p. 520. ac Tab. Peut. IV. C. legitur, nisi quod in hac *Ins. Sissa* scriptum est. D'Anvillius (tab. Ital. ant. geogr.) *Cissam* insulam grandem contra Iaderam pinxit, ac Mannert. VII. p. 376. quoque *Sissam* Tabulae Peut. eandem insulam atque Plinii *Cissam* esse, hodieque *Uglian* appellari putavit. cf. Hassel. *Erdb. des oest. Kaiserth.* p. 658. et vide etiam Cellar. I. p. 499. §. 133. Certe ineptissima est Panciroli haec annotatio: „Pro *Cisensis* lego *Cistensis*; genus est tinclurae, florem cisti rosaceum vel puniceum imitans...

Hoc Baphium per totam fere Venetiam Histriamque exercebatur [!], unde *Cissensis* loci nomen esse non potest^a. Venetiam Histriamque unam provinciam sub eodem Consulari fuisse (cap. I. num. 22. *a* et ad p. 65*. §. 7.) Pancirolus, ut videtur, oblitus fuerat. Egregie, siquid aliud, ad h. l. facit titulus in ipsa *Punta Cissana* Histriae repertus, qui ap. Orell. n. 4272. ita habet D. M. | Q. C. PETRONIO M. C. PETRONII F. VI. VIRO AVG | PROC. BAPHII CISSAE HISTRIAE. ET COLLEG | PVRPVR. CISSENS. HISTRIAE PATRONO | T. COR. CHRYSOMALVS PVRPVRARIVS AVG. LIB.

— §. 25.] *Bafii* om. A, — *Siracusani* e¹...⁴. — „Quis . . . silent . . . quadruplices Syracusas?“ Auson. Clar. urb. XI. Hodie *Syracusae*, vastissima olim pulcherrimaque inter Siciliae Graecas urbes, cuius longe minor pars in insula Ortygia superest, nomen quidem, *Siragosa*, sed perpauca praeter ruinas tam operum quam rerum gestarum ex veteri splendore retinet: est tamen adhuc sive fuit nuper cognominis provinciae Neapolitanae metropolis. Cf. D'Orvillii *Sicula*. Amst. 1764. fol. tom. I. p. 174. sqq., Swinburne IV. p. 73...113., Mannert. IX. 2. p. 307...37. et Hassel. p. 877. sq. De nummis Syracusanis Raschius V. 1. col. 281. „Nulla toto in orbe“ ait „vetus civitas tantam numorum ex omni metallo exhibuit huc usque divitem supellectilem, quam Syracusana, talis etiam tantaeque hi sunt pulcritudinis et elegantiae, ut confiteri oporteat, Syracusanos monetarios artifices reliquos omnes eo in genere longe superasse“.

— §. 26.] *Bafnorum* sive *bafiorum* ABD, *bafior*, C. — *Affricam* E, *Aphricam* b. — Nisi vocabulum *omnium* sequeretur per *Africam*, possis de *Iomnio* municipio Mauritaniae Caesariensis prope hod. *Algier* cogitare: Ptol. IV. 2. *Ἰόμνιον*, al. *Ἰόμνιον*; It. Ant. p. 17. *Iomnium*; Tab. Peut. I. E. *Iomnio Municipio*; cf. Mannert. X. 2. p. 413. Sed potius est ut sumamus Carthagine, cui Tyriae urbi ante omnes baphiorum procuratorem habere conveniebat, hunc Africanarum officinarum praepositum sedisse. neque multum offendet singularum civitatum, in quibus baphia exercebantur, nomina non recenseri,

omniaque per Africam, fortasse non nisi proprie sic dictam, baphia uni procuratori subdita fuisse.

— γγ. 27. sq.] *Procurator* hic et in sqq. γγ. om. etiam Γ. *Girbitanae*, omittens *Tripolitanae* A, *Tripolitani* CD. — *Girba* oppidum insulae *Meningis* ad Syrtim minorem, quae ipsa quoque insula *Girba* appellata hodieque vetus nomen retinet: est enim *Dsjerbi*, *Jerbi*, *Gerbi* s. *Gerba*, *Zerby*, *Zirva*, et adhuc linis lanisque et pannis collaribus celebratur. Polyb. I. 39. ἡ τῶν Λωτοφάγων νῆσον, ἣ καλεῖται μὲν Μῆνιγξ, οὐ μακρὰν δ'ἀπέχει τῆς μικρᾶς Σύρτεως. Cf. Dionys. Perieg. γ. 480., Strab. XVII. p. 834. ed. Almel. p. 1191., Plin. H. N. V. 7. sect. 7., qui IX. 36. sect. 60. *Meningem* propter purpuram suam evehit. *Lotophagitidis* duas civitates recenset Ptol. IV. 3. *Gerrapolin* et *Meningem*. S. Aur. Vict. Epit. c. 31. ἡν . . . creati (Vibius Gallus cum Volusiano filio) in insula *Meninge*, quae nunc *Girba* dicitur. It. Ant. p. 518., Tab. Peut. VI. E. Cf. Mannert. X. 2. p. 144. sq., Georgii I. p. 508. sq., C. Ritteri *Africa* p. 912. 921. sq., Ukert. *Nordh. von Afrika* p. 507.

PAG. 50*. γγ. 1. sq.] *Balearum* ABDb. Cf. ad p. 70*. γ. 5. — *Baleares* s. *Gymnesiae* insulae, maior s. *Maiorica*, hod. *Mallorca*, et minor s. *Minorica*, hod. *Menorca* (de quibus veterum locos vide ap. Cellar. I. p. 127. sqq. §§. 134. sq., Interpp. ad It. Ant. p. 511. sq., Mannert. I. (ed. II. Norimb. 1799.) p. 439. sq., Ukert. II. 1. p. 466. sqq., Georgii II. p. 52. sq.) ad regni Arragoniae provinciam Maioricam hodie pertinent. cf. Hassel. *Erdb. v. Spanien*. Vinar. 1820. p. 325. sq. Ptolemaeus II. 5 (6). i. f. binas utriusque insulae civitates recenset, quarum nomina hodieque fere immutata sunt, Maioris *Palma*, *Polentia* s. *Pollentia*, Minoris *Iamna* [hod. *Ciudadela*], *Mago* [hod. *Mahon*]. Plura oppida nominat Plin. H. N. III. 5. sect. 11. „Maior oppida habet civium Romanorum *Palmam* et *Pollentiam*, Latina *Cinium* et *Cunici*, et foederatum *Bocchorum* fuit . . . Minor civitates habet *Iamnonem*, *Saniseram* [hod. *Alajor*], *Magonem*“.

— γ. 3.] *Tolonensis* aa. — De *Telone Martio*, hod. *Toulon*, metropoli praefecturae Varenensis (dépt. du Var) h. l. ser-

monem esse iam Pancirolus viderat, cum annotaret „lego *Tol-
lonensis* a *Tollona* prope Massiliam ad lītus maris“. Cf. etiam
Vales. p. 548. quem sequuntur Wesseling. ad It. Ant. p. 505. sq.,
D'Anvill. *Notice* p. 638. sq., Ukert. II. 2. p. 428. *Tolonem* quos-
dam dixisse testis est Valesius, sed recte Pancirolum carpit
Wesseling. l. c. Videsis etiam Cellar. I. p. 188. §. 110., Man-
nert. II. 1. p. 88., Georgii II. p. 88. (qui hanc Not. Dignn., ut
aliis locis multis, adbibere neglexit). — Parvam hodierni Te-
lonis partem vetus Narbonensis Secundae oppidum olim ex-
plevit. cf. Toulouzan. ap. Ukert. l. c. et de hodierna urbe vide
Cannabich. *Erdbchr. Frankr.* p. 866. sq.

— γ. 4.] „Nec tu, Martie Narbo, silebere, nomine cuius
Fusa per immensum quondam provincia regnum
Obtinuit multos dominandi iure colonos.
Insinuant qua se Sequanis Allobroges oris,
Excluduntque Italos Alpina cacumina fines;
Qua Pyrenaicis nibus dirimuntur Iberi;
Qua rapitur praeceps Rhodanus genitore Lemanno,
Interiorum premunt Aquitanica rura Cebennae,
Usque in Tectosagos paganica nomina Volcas,
Totum Narbo fuit. Tu Gallia Prima Togati
Nominis attollis Latio proconsule fasces.
Quis memoret portusque tuos montesque lacusque?
Quis populos vario discrimine vestis et oris?

.
Te maris Eoi merces et Iberica ditant
Aequora, te classes Libyci Siculique profundi,
Et quicquid vario per flumina, per freta cursu
Advehitur, toto tibi navigat orbe *κατάλλους*.“

Anson. *Clar. urb.* XIII.

Narbo s. *Narbona* (Orell. 218.), *Narbo Martius*, *Narbo Pius*,
Colonia Iulia Paterna Claudia (vel *Constantia*) *Narbonensis*
Martia (Orell. 2489. et 4241.), *Atacınorum Decumanorumque*
Colonia, provinciae *Narbonensis Primae* metropolis, ad Nar-
bonem s. Atacem fl. (hod. *Aude*) sita, de qua Cic. pro Font.
c. 1. „est in eadem provincia (Galliae) *Narbo Martius*, colonia
nostrorum civium, specula populi Rom. ac popugnaculum istis

ipsis nationibus oppositum et obiectum^a. Et Sidonius quoque Apollinaris „quingentis hendecasyllabis loquacibus“ carmine XXIII. cui *Narbo* inscripsit, huius urbis laudes evexit: „Salve Narbo, potens salubritate, | Urbe et rure simul bonus videri | Muris, civibus, ambitu, tabernis, | Portis, porticibus, foro, theatro, | Delubris, capitoliis, monetis, | Thermis, arcubus, horreis, macellis, | Pratis, fontibus, insulis, salinis, | Stagnis, flumine, merce, ponte, ponto. . .“ Cf. Strab. ad p. 48*. §. 15. transcr. Innumeris praeterea Graecorum Latinorumque scriptorum locis celebratur civitas *Narbonne* (dép. de l'Aude), cui metropolitanum honorem Carcaso detraxit. Cf. Vales. p. 369. sqq., Cellar. I. p. 181. §. 98., D'Anvill. p. 473. sq., Mannert. II. 1. p. 63. sqq., Ukert. II. 2. p. 408. sqq., Georgii II. p. 83. sq. et Cannabich. *Erdh. Frankr.* p. 689. De monetis Narbonensibus vide Raschium III. 1. coll. 1082. sq.

— §. 5. sq.] *Praepositus* cc. — *Branbaricariorum* ABC DEd et sic ubique, nisi quod in sqq. *brañbār* U habet; *Brambaricasior*, Γ, *Barbaricariorum* aa, *Brambarigariorum* b, *Branbaricariariorum* cc, *Brambaricariorum* cff. In inscr. ap. Orell. 4152. est *BARBARICARIS*, et *barbaricarii* in constitutionum codicibus legi solet. scriptura *branbaricar.* sive *brambaricar.* ex litteris *bābaricar.* i. e. *barbaricar.* fortasse ita enata est, ut legeretur *b^τābaricar.* Res ipsa satis expedita est. cf. ad Not. Or. c. X. pag. 245. not. 58. et L. 1. Th. C. ibi cit. In L. 2. Th. C. de excus. artific. XIII. 4. = L. 1. Iust. C. eod. X. 64., item L. 7. i. f. C. de palat. ss. largitt. XII. 24. *argentarii* a *barbaricariis* discernuntur. Argentarii argento cassides, galeas, bucculas condecorabant, erantque genus barbaricariorum, quorum alii auro arma tegebant, tessellebant aliisve modis ornabant. Bergerius de viis IV. 22. (ap. Graev. in Thes. X. p. 461.) „*Barbaricarii*“ ait „distinguuntur ab *Argentariis* et *Aurificibus*. Hi enim posteriores sunt qui vasa et alia opera aurea vel argentea fabricant, quos Iavolenus in L. 39. pr. D. de auro, arg. [XXXIV. 2.] vocat *fabros argentarios*. At enim qui in legibus dicuntur *Barbaricarii*, hi arma signis ex argento aurove

ductili conspicua faciebant, aut ut Donatus ad Aen. XI. 777. ait *etc.* „Differebant porro hi *Barbaricarii* ab *Aurariis*. *Aurarii* enim inaurabant ferrum, aes et cetera metalla ad lubitum cuiuscunque privati, quæ eorum opera uti volebat; *Barbaricarii* vero Operibus Publicis erant deputati, Corpus et Collegium suum habebant, aequæ ac Fabricenses. . .“

— γγ. 7. sq.] *Praep.* D, *Praepositi* hic et in sqq. γγ. aa. Verba *Praep. Br. s. Argent.* hic et in sqq. γγ. non repetunt Γbcc.

— De *Arelate* (*Arles*) habes ad pag. 48*. γ. 6.

— γγ. 9. sq.] *Brambiculariorum* ε². — *Rhemensium* bde¹. De *Remis* (*Reims*) dixi supra ad pag. 44*. γ. 3. et p. 48*. γ. 7.

— γγ. 11. sq.] *sive Argentariorum* om. aa. — *Trybiro-*
rum B, *Tribirorum* C, *Tribrorum* E, *Treuerorum* b, *Treuiro-*
rum Γcc. De his supra saepius disputavimus. cf. ad pag. 44*. γγ. 4. sq.

— γ. 13.] Hanc rubricam non habent ABCEΓaabc. — De *Bastagis* vide ad Not. Or. cap. XII. p. 254. not. 19. et Guther. de off. dom. Aug. III. 22. p. 730. sq. edit. Lips. 1672. 8°. Pancirolus haec annotavit „Bastagam onus esse transferendi res principis vel arma commeatumve ad milites in Orientali imperio diximus. Haec plaustis, equis navibusque vehebantur. Sed hic forte de nauticis tantum intelligit, ubi octo nominantur bastagae, quarum quatuor diversis vicibus in Orientem, aliae quatuor in Occidentem ibant, singulaeque a suis Praepositis sollicitabantur, qui erant Cohortales. Nam Valentinianus apparitoribus Syriae bastagae curam remittit, quod aliorum cohortalium id onus fuisse indicat L. 3. C. de cohort. [XII. 58.]. Bastaga ad milites spectans a Pf. P. (L. 2. C. de quib. mun. [X. 48.]), seu eius officio vel proximo Praeside indicebatur, ut arma, annona, sarcinae et similia transferrentur. Militares vero vestes vel pecunia transferenda et alia huiusmodi ad Comitem Largitionum pertinebant, Tertioceriusque eius Officii, quemadmodum in Oriente, rerum transvectarum tempus, numerum et qualitates in codices referebat. [cf. infra num. 13.] At bastagae quibus vestes Principis et eius argentum, supellex, et

alia huiusmodi transferebantur, ad Comitem Privatarum spectabant. Ut vero tutius irent, bastagas pars Legionis III. Italicae sub duobus Praefectis comitabatur, qui singuli peditibus circiter mille imperabant. Aliae tres partes huius legionis sub aliis tribus Praefectis limitem Raeticum custodiebant, quemadmodum sub eius Duce videbitur⁴. [cf. c. XXXIII. §. I. B.]

— §§. 14...19.] In his versibus iam Pancirolus menda inesse vidit, quae fortasse ita corrigenda esse mihi in mentem venit:

1. Praep. Bastagarum I. Orientalis et III. Occidentalis,
2. — — II. — — III. — ,
3. — — III. — — II. — ,
4. — — IIII. — — I. — ,

sed nolui in re tam obscura a codicum mss. scriptura statim accuratius indicanda, quamvis vitiosa, recedere. Cf. sqq. notas. Id certum esse sumo, *Orientalem* bastagam eam fuisse quae ex Oriente profecta Occidentem peteret: nam alias fieri non potuisset, ut sub occidentali Comite S. L. orientalium bastagarum praepositi essent. in utraque itaque imperii parte bastagarum praepositi et onerandis et exonerandis navibus vehiculisve praecrant, idque hoc modo factum esse putem, ut idem praepositus qui primam orientalem exonerari curaret, quartam occidentalem ad cursum Asiaticum praepararet.

— §§. 14. sq.] *Praepos*: A, praepō B, Praep D, *Praepositus* omitt. EFbce, *Praepositi* habent aa. — *bastagar* ABC, *Bastagar* D, nomen om. E, *Bastagae* Fbcdceff, *Bastagarum* aa. — *primae orient*: (Oriē B, oriē CDE) *orientalium* et *quartae* ABCDE, *primae Orientis, Orientalium et quartae* aa; *primae Orientalis et quartae* Fbcdceff. Pancirolus: „Hae transvectiones erant specierum, quae ex Oriente quater quolibet anno navibus advehebantur, ut lana, sericum, byssus, purpura, et forte frumentum ex Alexandria, saccharum, cinnamomum et cetera quae a Marciano recensentur in L. ult. §. 7. D. de publicanis [XXXIX. 4.]. Is Praepositus primam et quartam transvectionem curabat, sed verendum ne delendum sit *Quartae*. nam alius legitur infra Quartae Orientali Bastagae

praefuisse⁴. Si quae paullo ante proposui, ferri possunt, dicendum erit, Praepositum qui primam Orientalem exoneraret, eundem onerandae Occidentalis Quartae praefuisse et sic deinceps, ut tertio quoquo mense sive certe quater quoquo anno, ancoram solveret appelleretque utraque bastaga, et orientalis et occidentalis.

— §§. 16. sq.] Ita A, et (nisi quod D *Praep* et *terciae* habet) DEaa, item (nisi quod Γ et b *Praep.* om. Γbdeff; *zae orientalis et zae* B, *secundae orientis et tertiae* C; totum §. om. cc. — Pancir. „Alius Praepositus curam habebat Secundae et Tertiae Bastagae seu transvectionis Orientalis, i. e. rerum ex Oriente advehendarum. Hic etiam vereor, ne superfluum sit verbum *tertia*, cui infra alius datur Praefectus⁴. Pancirolus si quid cogitavit, rectum non cogitasse videtur.

— §. 18.] *bastage et tertiae* A, *bastagae* 3ae B, *bastagae et tertiae* C, *bastagae & tertiae* D; totum §. om. Γbcc; voculam et sine lacunae indicio om. E(?)deff, et Pancirolus, ac si res nullam omnino difficultatem haberet, „Tertius“ ait „igitur fuit Praefectus Bastagae Tertiae Orientalis“. Mihi videtur *Secundae Occidentalis* ante voculam et excidisse.

— §. 19.] p̄p B, *Praepositus* om. Γbcc. Pancirolus „Haec vitio librariorum bis repetitur, sicut et *Tertia*“, scilicet si quis solis orientis regiones ab occasu non distinguat.

— §. 20.] *Praepositus* h. quoque l. om. Γbcc. — Fortasse post *Quartae* aliquid deest, c. gr. *Italicianorum* vel *Africanorum* vel simile quid; nam si non nisi de Gallicanis bastagis h. l. dicendum fuisset, non video cur non legeretur *Bastagarum Primae et Quartae Gallicanarum*; et omnino aliquid post hunc versum excidisse, inde quoque colligo, quod in optimo codice A etiam §. 22. omissus est. Pancirolus et qui eum sequuntur multi: „Hic erat Praefectus transvehendis rebus ex Galliis aut per Gallias. Sed cum Quarta nominetur Bastaga Gallicana, oportuit esse Secundam et Tertiam, quae hic reticentur: unde mendosum hunc codicem fuisse oportet et Secundae Tertiaeque Bastagae Praepositum desiderari⁴.

— γ. 22.] Hunc γ. non habet A. — *Commerciorum* B. — *Illiricum* D, *Illyrium* b. — De Comitibus Commerciorum vide Not. Or. c. XII. p. 251. sq. nott. 4. 5.

— γγ. 23. sq.] *viri illustris suprascripti* ABCDEandcess. *habet om. aa. Officium suprascripti Comitis habet (sub se add. cc) Γbcc.* — Non satis accurate de Officio Comitis S. L. Gothofredus Not. Dignn. Th. C. p. 18. b edit. Lips. locutus est, cum non nullos sub dispositione illius viri illustris constitutos Praepositos ac Procuratores inter Officiales recensuerit. Omnino ad h. l. de Largitionalibus Comitatus faciant litt. *De Palatinis Sacrarum Largitionum et Rerum Privatarum* Th. C. VI. 30., Iust. C. XII. 24. et LL. 3. 7. 12. 14. Th. C. de privil. eor. VI. 35., item L. 2. Iust. C. eod. XII. 29. Cf. annot. ad Not. Or. c. XII. p. 254...58. nott. 21. sqq. cum Gothofr. paratitlo ad VI. 30. Legibus Arcadii Honorique a. 399. datis (LL. 16. 17. Th. C. de Palatinis) numerus Officialium Comitis S. L. DXLVI statuitur „qui tamen nullis sint corporibus obligati“.

— γ. 25.] *offitii* B. — L. 19. Th. C. tit. cit. a. 408. emissa Domnino ex-Primiceriis S. L. speciali beneficio dignitas eorum qui ex-Vicariis sunt, ad similitudinem Proximorum ss. *Scriniarum* (cf. LL. 2. 4. 10. 11. 17. Th. C. de proxim. VI. 26. et L. 12. Th. C. de senatorib. VI. 2.) tribuitur et „ceteros Primicerios *Scriniarum* et qui post illum Primicerii totius erunt Officii Palatini, ex-Consularibus (L. 10. Th. C. de domesticis VI. 24.) inter Adlectos (L. 7. eod. L. 10. Th. C. de praetorib. VI. 4.) esse“ decernitur.

— γ. 26.] *Pr.* (pro *Primicerium*) hic et sqq. γγ. habet b. — Pro *Scriniarum* legerim *Scrinii*, ut est cap. XII. Not. Or. et ut Brevis habet, quem infra ex L. 7. Codd. de pal. S. L. repetendum curabimus: nam ex compendio scripturae perperam resolutio pluralem numerum effectum esse crediderim. cf. nott. ad seq. pag. γγ. 1. 3. — De canonibus cf. ad Not. Or. c. XII. p. 255. not. 25. et LL. 13. 18. Th. C. de murileg. X. 20.

γ. 27.] *Scriniarum?* cf. not. anteced. — *Tabellariorum* Γbcc et L. 7. Iust. C. h. t. XII. 24., *Tabulariorum* ceteri et L. 7.

Th. C. eod. VI. 30. atque Valentiniani III. Nov. 3. *de Palatinis* (ed. Haen. p. 152. sq.), de non deserenda vel commutanda sine iussu et testimonio praesidentis palatina militia, provinciales Iudices cogendos esse praecipit, ut Tabularios largitionalium titulorum ad Comitum S. L. sedem cum ratiociniis instructionibusque transmittant. Cf. ad Not. Or. cap. XII. p. 255. not. 26.

— γ. 28.] Hunc γ. om. ^{ε¹, 6, 7}. *Scriniarum*? cf. not. ad γ. 26.

— *Numerorum* mss. (nūor, **Ε**) aadff, *Numerariorum* Γbce^{1...13}. Dubito an Pancirolus de mss. recte non annotaverit „in codice impresso [D] mendose legitur *Primicerius numerorum* pro *numerariorum*, ut habent manuscripti. in ceteris conveniunt“. *Numerorum* habent etiam Codd. LL. 7. citt. Cf. ad Not. Or. c. XII. p. 255. not. 27.

— γ. 29.] *Scriniarum*? cf. not. ad γ. 26. — *auriamassae* AB**Ε**, *aureae massae* (vel *auri a massa*) Γ, *auri massae* aa, *aurea massa* cc. Cf. ad c. XII. Not. Or. p. 255. not. 29. et Cassiod. Variar. VIII. 23., ubi de massis ex matris hereditate filio per Comitem Patrimonii restituendis.

PAG. 51*. γγ. 1. sq.] *scrini* hic et sqq. γγ. habet B. Cf. not. ad γ. 26. superiorem. — De hoc scrinio ad Not. Or. c. XII. p. 255. sq. not. 31. dixi.

— γ. 3.] *scrinii* inde ab hoc γ. AD**Ε**dteff; *scriniar*, **Ε**, *Scriniarum* Γbcc et ita et sqq. tribus γγ. Γcc, ubi b hoc nomen non repetit. — Apud Leon. Grammat. legitur *πριμικήριος τοῦ βασιλικοῦ βεστιαρίου*. cf. not. ad p. 46*. γ. 8. p. 337*. sq.

— γ. 4.] Cf. ad Not. Or. c. XII. pag. 256. not. 33.

— γ. 5.] *a Miliacensibus* Γbcc. Cf. ad Not. Or. cit. cap., p. 256. sq. not. 34.

— γ. 6.] Cf. ibid. not. 35.

— γ. 7.] *caeteros* non nulli mss. et edd. omnes. — *supra dictorum Scriniarum* in Not. Or. additur.

— γγ. 8. sq.] *offitii* B. Haec quoque omnino eadem sunt atque Not. Or. cap. XII.

— γ. 10.] *terciocerium* D. — *officii* c¹. —

Iam eam constitutionem, ad quam saepius lectorem referre debui, ipsam exhiberi iuvabit, id est *L. 7. de Palatinis sacrarum largitionum et rerum privatarum* Th. C. VI. 30., Iust. C. XII. 24., quae ita in Iustiniani Codice habet:

„IMPPP. GRATIANVS VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA.

TRIFOLIO COMITI S. L.

Scriniis omnibus Largitionum Comitatus infra scriptas decernimus dignitates, ut his contenti ambiendi sibi aditum interclusum esse cognoscant, etiamsi speciale beneficium emendicato suffragio quisquam valuerit impetrare. Annonas etiam iuxta definitum dignitatum modum volumus postulari, nec amplius quicquam praesumi.

BREVIS QVAS DIGNITATES PER SINGVLA SCRINIA OFFICIVM SACRARVM LARGITIONVM * HABERE STATVIMVS HIC EST.

Scrini Exceptorum

Perfectissimus ordinis secundi, numero unus, id est Primicerius Exceptorum unus,

Ducenarii duo, id est Tertiocerius et Quartocerius,

Centenarius unus, id est Primicerius instrumentorum,

Epistolares numero duo,

Formae primae numero triginta sex,

Formae secundae numero quattuor,

Formae tertiae numero tres.

Scrini Numerorum

Perfectissimus ordinis tertii, numero unus,

Ducenarius numero unus,

Centenarii numero duo,

) Th. C. brevius et corrupto hunc brevem ita exhibet secundum cod. Lugd. ex ed. Haenel. p. 591, sqq.

„ . habere statutum est: Scrinium exceptores perf. ord. p. n. I. ducenarii n. II. scrin. tabulariorum perf. ord. III. centenarii n. II. perfectiss. ord. III. n. I. perfectiss. cum consulares n. II. epistolarii. n. II. ducenarius n. I. forma prim. n. III. centenarius n. I. centenarii n. II. form. sec. n. II. epistulares n. III. epistolarii n. III. form. III. n. II. forma. I. n. III. forma. prim. n. VI. scrinia can. form. sec. n. III. mittendarji form. sec. n. V. perfectiss. sal. n. III. ducenarii n. II. formae tertie n. III. centenarii n. . . centenarii n. VI. scriniarii numeror. epistulares n. III. epistular. n. XII. perf. ord. secundi n. I. formam prim. n. III. form. prim. n. XI. form. sec. n. III. form. sec. n. XVIII. DAT. III. ID. etc.

Epistolares numero duo,
Formae primae numero tres,
Formae secundae numero unus,
Formae tertiae numero duo.

Sacri Scrinii Tabulariorum

Perfectissimus ordinis tertii, numero unus,
Ducenarius numero unus,
Centenarius numero unus,
Epistolaris numero unus,
Formae primae numero tres,
Formae secundae numero quinque.

Scrinii Canonum

Perfectissimus ordinis tertii, numero unus,
Ducenarius numero unus,
Centenarius numero unus,
Epistolares numero duo,
Formae primae numero quattuor,
Formae secundae numero quattuor.

Scrinii Mittendariorum

Ducenarius numero unus,
Centenarii numero duo,
Epistolares numero octo,
Formae primae numero septem,
Formae secundae numero triginta tres.

Scrinii Aureae Massae

Perfectissimi

ordinis tertii, numero unus, id est *Primicerius sacrae massae* numero unus, item

Secundicerius numero unus,
Ducenarii numero duo, id est *Tertiocerus* et *Quartocerus*,
Centenarii numero sex,
Epistolares numero quattuor,
Aurifices [Hal. *Artifices*] *specierum*
perfectissimus numero unus,
ducenarii numero quattuor,
centenarii numero sex,
epistolares numero octo,
formae primae numero decem et septem,
formae secundae numero quattuor;
Aurifices [Hal. *Artifices*] *Solidorum*

ducenarii numero unus,
centenarii numero octo,
epistolares numero sex,
formae primae numero novem,
formae secundae numero triginta;

Sculptores et ceteri Aurifices [Hal. Artifices]

centenarii numero unus,
epistolares numero quinque,
formae primae numero sex,
formae secundae numero decem et octo.

Scrinii Auri ad Responsum

Perfectissimi ordinis primi numero unus,
Perfectissimi ordinis secundi numero duo,
Ducenarius numero unus,
Centenarii numero duo,
Epistolares numero tres,
Formae primae numero quattuor,
Formae secundae numero duo,
Formae tertiae numero unus.

Scrinii a Miliarensibus

Perfectissimus ordinis primi numero unus,
Ducenarius numero unus,
Formae primae numero unus,
Formae secundae numero duo,
Formae tertiae numero tres.

Scrinii Vestis

*Perfectissimus ordinis tertii**, numero unus,
*Perfectissimus ordinis secundi**, numero unus,
Ducenarii numero unus,
Centenarii numero unus,
Epistolares numero duo,
Formae primae numero septem,
Formae secundae numero decem,
Formae tertiae numero quattuor.

Officialium sacrarum Vestium

ducenarii numero tres,
centenarii numero tres,

*) Ita perverterunt ordinem librarii editoresque. non nulli editi libri vel ordinis quarti et tum ordinis secundi habent.

*epistolares numero duo,
formas primae numero duodecim,
formae secundae numero decem,
formae tertiae, numero octo.*

Deputati sacrae Vestis

*perfectissimi secundi ordinis numero duo,
ducenarii numero duo,
centenarii numero duo,
epistolares numero duo,
formae primae numero tres.*

Scrinii ab Argento

*Perfectissimi ordinis secundi, numero unus,
Epistolares numero unus,
Formae primae numero sex,
Formae secundae numero tres,
Formae tertiae numero unus.*

Scrinii a Pecuniis

*Perfectissimus ordinis secundi, numero unus,
Formae primae numero unus,
Formae secundae numero duo,
Formae tertiae numero quinque,*

Argentarii Comitatus

*ducenarii numero unus,
centenarii numero duo,
epistolares numero tres,
formae primae numero octo,
formae secundae numero viginti quinque.*

Barbaricarii

*centenarii numero duo,
epistolares numero quinque,
formae primae numero octo,
formae secundae numero unus.*

DAT. IIII. ID. IVN. HERACLIAE RICHONERE ET CLEARCHO COSS. [a. p. Chr. 384.]

De Evectionibus Iulianus imp. ad Mamertinum Pf. P. a. 362.
L. 13. Th. C. de cursu publico VIII. 5. haec praecepit: „Ad suggestionem Comitum atque eorum qui Largitionibus praesunt, inlationi specierum largitionalium competentes Evectiones Re-

ctores provinciarum, cum absit Vicarius, facere debeat. Quod universis Rectoribus Tua sublimitas indicare non differat^a. Qua de re memorabilis etiam locus est Cassiod. Var. II. 31. „Dromonariis* Theodericus Rex. Publicis debent utilitatibus insudare qui nomen dedere militiae. . . Et ideo Comiti S. L. Nostra praecepit auctoritas, ut in Hostiliensi loco** constitui debeatis, quatenus, fiscali humanitate recreati, excursus cum veredariis per alveum Padi more solito faciatis, ut diviso labore equis publicis debeat subveniri, quando cursus vester non atteritur, qui per vias liquidas expeditur: non enim vobis nimio labore claudicare contingit qui manibus ambulatis. .“ et r. Ipse Comes S. L. Evectiones quotiens usus exigeret, habebat secundum Not. Or. cap. XII. §. III.

CAPVT XI.

PAG. 52*. Ad rubricam insignium] *REPVN* ante *PRIVATARVM* addunt ^{12...4}. *PRIVATORVM*. habent aa. — In ipsis insignibus *THESAURI PRIVATARVM* edd. non habent.

De hoc Comite, cuius dignitas non culmine, sed tempore solo a Comitis S. L. dignitate differebat, ad Not. Or. c. XIII. tom. I. p. 258. sq. (ubi post Formulam Comitivae Privatae ex Cassiod. I. 8. eiusd. epp. III. 53. IV. 7. 11. 13. ad Comites R. P. datae citandae erant) et ad proxime superius Notitiae Occ. caput egimus. Passim etiam *Comes Rei Privatae*, *Comes Pri-*

*) Corpori nautarum dromonibus s. cursoriis navibus utentium. cf. etiam Cassiod. IV. 15.

**) *Hostilia*, vicus Veronensium (Tac. Hist. III. 9. cf. II. 100. III. 14. 21. 40., It. Ant. p. 282., Tab. Pent. IV. A.), hodie *Ostiglia*, inter Mantuam Ferrariamque, quem multi Cornelii Nepotis natalem fuisse putant. Cf. Maffei Veron. ill. tom. I. col. 136., et (Franc. Cherubini) Notizie stor. e statist. intorno ad Ostiglia, borgo nel Mantovano. Milano. 1826., Mannert. IX. 1. p. 150. sq.

vati Aerarii, Comes Privatarum Remunerationum, Comes Privatarum Largitionum (cf. Nov. Martiani tit. III. §. 2. ed. Haenel. p. 279.), *Comes sacrarum rerum privatarum* in subscr. Nov. XXII., ὁ περίβλεπτος κόμης τῶν οἰκείων Iustinian. Nov. XX. c. 2., ὁ τῶν ἰδίᾳ τῇ βασιλεῖ ἀνηκόντων ταμειῶν προβεβλημένος Zosimo, κόμης πριβάτων Lydo; κόμης τῶν θείων ἰδιοκτητῶν Basilicis appellatur: cf. Cuiac. (Parat. Cod. I. 33.), Buienger. de imp. R. III. 17. et Gothofr. (Not. Dignn. Th. C. h. v., pag. 19. ed. Lips.); sed certe hic non nisi citius scribendo ad L. 5. Th. C. de exactionibus XI. 7. Massiliensis lapidis ap. Gruter. 458, 1. verba ΕΠΙΤΡΟΠΩ ΠΡΕΙΟΥΑΤΗΣ ad Comitem R. P. traxisse videtur; nam sequentia verba ΔΙΑ ΦΛΑΜΙΝΙΑΣ ΑΙΜΙΑΙΑΣ ΑΙΓΥΠΙΑΣ de Procureatore R. P. lapidem accipendum esse probant. Utrum Comitem Privatarum voluerit Constantinus L. 2. Th. C. de bonis vacantib. X. 8., ubi *virum perfectissimum Comitem et amicum nostrum* vocat, an, quod Gothofredus defendit, Comitem Largitionalium Titulorum seu Largitionum, quales perfectissimi per singulas dioeceses fuerunt, ex iis quae ad pag. 46*. §. 7. annotata sunt, diiudicari poterit. addere licebit, facile litteras V. P. (*virum perfectissimum*) cum litteris R. P. (*rei privatae s. rerum privatarum*) permutari potuisse; de Comitibus Largitionum Privatarum per singulas dioeceses constitutis neque librum nostrum, neque Constitutionum codices, si bene memini, rettulisse; facile denique fieri potuisse, ut Constantinus (sub cuius imperio inferiorum dignitatum vocabula ad maiores dignitates significandas, maxime cum ad alios scriberetur quam quorum dignitas exprimenda erat, haud ita raro poni consuevisse iam saepius observavimus) *perfectissimum* eum appellaret, quem inter *illustres* proconsularibusque honoribus antelatum fuisse (L. 1. Th. C. de Quaestorib. VI. 9. ann. 372.) scimus.

De differentia inter hunc *Rerum Privatarum* atque *Patrimonii* Comitem paucis h. l. disserendum est. De *Officio Comitum Sacri Patrimonii* hodie leguntur in Iust. Cod. altero titulo I. 34. duae ex Basilic. VI. 1, 102. et 103. restitutae Ana-

stasianae leges, quibus κόμης τῆς ἰδικῆς s. ἰδίας περιουσίας sive κτήσεως patrimonio fiscali administrando ad similitudinem Comitum R. P. praeficitur. (conf. de hoc titulo Dictatum de consiliar. ap. Biener. in *Ztschr. für gesch. R. W. V.* p. 343., eund. in libro *Beiträge zur Revis. des Iust. Cod.* p. 133. sq., Wittii librum *Die leges restit.* p. 86. sqq. 146., Heimbachiique *Ungedr. Constitt. des Iust. Cod.* p. 34. atque editionem Hermannianam Iust. Cod., sed contra Wittium Heimbachiumque etiam annot. nostram p. 392*. sq. ad pag. 54*. §. 16.). Confirmant restitutas illas constitutiones Io. Laur. Lyd. de magg. II. 27. et Veteres glossae verbor. iur.: nam ille postquam de Comitibus S. L. et R. P. locutus est, eosdem, inquit „οὐκ ἂν τις ἐν ἀρχόντων ἀριθμῆσειέ ποτε καταλόγῳ, θεραπόντων δέ· προαγωγῆς ἄρχουσι πρεπούσης ἀξιούνται, κατὰ δὲ τὸ δοκοῦν τῇ βασιλείᾳ πρόσφατον ἔχουσι καὶ λανθάνουσαν τὴν γένεσιν, ὥσπερ ὁ λεγόμενος πατριμῶνις, ἀντὶ τοῦ φύλαξ τῆς ἰδίας πῶς ἀνηκούσης τῷ βασιλεῖ καὶ τυχόν ἐκ προγόνων περιουσίας, ὃν καὶ αὐτὸν οὐ πρὶν ἀριθμοῦμενον Ἀναστάσιος ἢ πάντα ἔμφρων ἀνεσιτήσατο, διάκρισιν, ὥσπερ εἰώθει, περινοῶν τοῖς πράγμασιν, ὅπως μὴ συγχύσει κάμνοιεν“. In Glossis citt. legitur „Πατριβονιάλια. ὅσα ἕκαστος βασιλεὺς ἐαυτῷ κτᾷται ἀπὸ τοῦ βασιλέως Ἀναστασίου· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ ἐξευφρων καὶ τὴν προσηγορίαν ταύτην καὶ τὴν ἀρχὴν [τοῦ κόμητος τοῦ πατριμονίου]“. Et tum πατριμονιάλια explicantur esse ἰδιόκτητα τοῦ βασιλέως et πατριμοναλίκιον (sic), πατρικὴ οὐσία. cf. etiam Priscian. de laude imp. Anastasii §. 239. sqq. et vide Sirmond. ad Ennod. epist. IV. 7. quam episcopus Fausto V(iro) I(llustri) C(omiti) P(atrimonii) scripsit. Comites itaque Rerum Privatarum, ad quos datae plures quam LX constitutiones Theodosiano codice, maximam partem libris X. et XI. nobis servatae sunt, usque ad Anastasii imperium privatam quoque principis pecuniam patrimoniumve eius gubernabant, cui in Iustiniani legum libris atque Cassiodoro Anastasianum illum Comitem praepositum legimus. et ab utraque pecunia, i. e. sacra Privata ac sacro Patrimonio etiam Nostram domum non

uno loco distinguit Iustinianus, e. gr. in Edictis IV. cap. 2. §. 2. VIII. c. 2. i. f., eaque domus, ut Augustae, suum Comitem sive Curatorem habuit (inscr. L. 3. C. de quadr. praescr. VII. 37.), qui secundum Gothofr. ad L. 2. Th. C. (= L. 3. Iust. C.) de palatinis S. L. VI. 30. (a. 379.), L. 7. Th. C. ad L. Iul. repet. IX. 27. (a. 390. et ad L. un. Th. C. de Pp. S. C. VI. 8. (a. 422.)), item Not. Dignn. Th. C. pag. 20^b. primum sub Comitis R. P., deinde sub Praepositi S. Cubiculi dispositione fuit, ut eum sub hoc haec Notitia et L. un. cit. aliaeque habent. Mihi vero ex cilt. constitutionibus probari non posse videtur Comites divinae domus sub dispositione Comitis R. P. fuisse, ex aliis vero probari posse, eosdem iis quoque temporibus omnibus sub Pp. S. C. fuisse, quamvis in easdem divinas domus etiam Comitum S. L. et R. P. rationes sese extenderint. cf. Not. Or. c. XIII. §. I. c. IX. §. 1., L. 15. Th. C. de iure fisci X. 1. (L. 3. C. ne rei dominic. VII. 38., L. 2. C. de fundis et saltib. XI. 66.). Similiter in eo quoque Gothofr. Notitiam p. 18^a. erroneam esse putem, quod ex L. 13. (nunc 17.) Th. C. de senatorib. VI. 2. probari posse affirmat, Domum divinam sub disp. Comitis S. L. fuisse, cum paullo post (p. 20^b.) Domorum principis cura Rationalibus Comitis R. P. adscribatur. Munera illius Comitis s. Patrimonii satis etiam explicantur Cassiodori non solum Formula VI. 9., quam tom. I. p. 259. excerptam exhibuimus, sed etiam eiusdem epistolis I. 16. IV. 3. 4. V. 18. VIII. 23. IX. 3. 13. (cf. etiam V. 20.), quae omnes ad eius modi Comites aut factos aut faciendos sive de iisdem ad Senatum datae sunt. Neque obstat quominus Anastasio ordinariae Comitivae S. Patrimonii introductionem adscribamus, quod et multis annis ante eiusdem dignitatis mentio facta est, ut in lapide Romano ap. Sirmond. ad Sidon. Apoll. carm. IX. sive Reines p. 1022. n°. XX. (Orell. n. 3161.) sub Arcadio Honorioque posito: FL. PEREGRINO SATURNINO . . . COMITI ORDINIS PRIMI MODERANTEM INLUSTREM SACRI PATRIMONII COMITIVAM SECUNDO [i. e. iterum] VRBI PRAEFECTO et rell., praeter quem Cuiacius etiam Concil. Hispan. de fisco Barcinonensi allegavit. Non novum est dignitates, post-

quam extra ordinem creari consuevissent, ordinarias factas videri. itaque recte Reinesium coniectavisse putem Peregrinum Saturninum eundem *Comitem et Procuratorem divinae domus* fuisse, ad quem a. 399. Arcadius Honoriusque AA. legem 16. Tb. C. de bon. proser. IX. 42. scripserunt. Neque Ammianus neque Symmachus Comitem S. Patrimonii memorant. De quo Comite minus recte egit Sintenis (*Das Corp. iur. civ.* tom. VII. p. 1016. sq.) qui ne quidem animadvertit nec Gothofredi nec Panciroli commentarios de eodem, ut qui multo recentior esset quam haec Notitia digni. Theodosiique constitutionum codex, verba facere; immo Pancirolum (cap. 88. ad Not. Or.), ubi de Comite Rer. Privatar. agit, de Comite S. P. agere falso affirmat, et de Gutherio quoque parum recte rettulit; nam is III. 27. de Comite S. P. eiusque administratione, diversa ea a Comitum R. P. et Domorum, satis amplum caput exhibet, quocum cf. Bulenger. de imp. III. capp. 17. 18. Cuiacius (Paratitl. Cod. I. 33.) „Comes“, inquit „qui thesauros gubernat opesque fiscales, Comes est Sacrarum Largitionum; ille qui propriam substantiam siue patrimonium principis siue dominicam et divinam domum, Comes Rer. Privatarum, quae honestantur etiam Largitionum nomine . . . Bona igitur principis aut fiscalia sunt aut patrimonialia, et utraque propria aut quasipropria et privata principis . . . Quae privati possident, sunt in imperio principis; propria bona quae princeps possidet, in patrimonio et dominio principis; fiscalia quasi in patrimonio, proprie in patrimonio principis non sunt: haec enim in heredem principis non transeunt, patrimonialia transeunt in heredem vel B. P., etiamsi non successerit in imperio (L. 56. D. de leg. II.); fiscalium rerum est commercium (L. 72. §. 1. D. de contr. empt. XVIII. 1.), patrimonialium non item (L. 39. §. 10. D. de leg. I. [LL. 2. 3. C. ne rei domin. VII. 38. et cf. L. 13. C. de vectigalib. IV. 61.]). Denique ex hac bonorum diversitate facti sunt duo Comites, unus qui praeeset fiscali substantiae, alter qui propriae: hic Comes Rerum Privatarum dicitur frequentius, ille Comes Sacrarum Largitionum“. Et tum sequenti capite recta ratione

n. Comite R. P. Comitem Patrimonii distinguit additque scholion ad c. 3. Basilicor. *περὶ δικαστῶν ἐμπράκτων* VII. 1. hoc: *τρεις ἦσαν τὸ παλαιὸν αἱ τοῦ βασιλέως περιουσίαι, λαργιτίωνες, πριβάτα καὶ πατριμονάλιαι*. Cf. etiam Iureti Miscellaneor. ad Symmach. IV. 43. V. 66. et Vales. ad Ammian. XXII. 3, 7. Nos, si nomina trium Comitum, S. L., R. P., sacrique Patrimonii, Germanicis appellationibus exprimere liceret, eos nominaremus *Finanzminister des Reichsschatzes, des Kronschatzes, des kaiserlichen Privatvermögens*. Itaque parum recte Sintenis negavit bona fiscalia sub Comite S. L. fuisse, neque verum est Cuiacii sententiam, iustam eam, a Gothofredo (Not. Dign. Th. C. p. 20^a.) refutatam esse. hic enim de muneribus Comitum R. P., ad quae explicanda Insignia quoque ad hoc cap. depicta multum afferunt, haec habet: „Patrimonium seu res principis sub eius erat dispositione, domus principis, fundi perpetui iuris, quin et palatia et luci. Bonorum etiam seu rerum fisco delatarum patrimonio principis vindicatio, incorporatio ad eius sollicitudinem spectabat; proscriptorum, vacantium, locandorum item cura. Alienari de rebus privatis principis inscio eo nil potuit, ne quidem a Pf. U. Rescripta donationis a principe bonorum quae fisco delata, impetrata apud eum allegabantur et delatores simul inducebantur. Instructam prius petitionem ab Officio Comitum R. P. oportebat, quam quid utiliter a principe impetraretur, i. e. descriptionem omnium bonorum principi insinuari. Ad eum appellabatur a Rationalibus, quod casu, si mediocritas negotii aut longinquitas regionis litigatores ad Comitem R. P. venire non pateretur, poterat appellationis causam cognoscendam Rectori provinciae delegare“.

— §. 4.] ILLUSTRIS omitt. I^b. VIRI ILLUSTRIS OM. CC.

— §. 6.] Unum tantum Privatarum Largitionum Comitem, non plures per singulas dioeceses fuisse, ut sub Comite S. L. fuerunt plures, supra p. 336*. sq. dictum est. Pancirolus quasi dormibundus „Primus“ ait „Comes fuit privatarum largitionum, sicut alii erant per Illyricum, Italiam et Africam sub Comite

largitionum, qui salaria aulicis et aliis quibusdam solvebant. Eius modi Comes fuerit TI. CORCONIVS V. C. EX COMITE LARGITIONVM PRIVATARVM EX PRAE(posito rei privatae?) FIERI SIBI IVS(sit) ap. Murator. 2022, 2. Orell. 3189., nisi lapis antiquior est eiusque aetatis, qua Illustres etiam Clarissimatus appellatione utebantur.

— §. 7.] *Gildoniati* €, *Geldoniaci* a^{7, 11, 15}. — Gildonis origo, res gestae atque infamis mors satis notae sunt ex Amm. Marc. XXIX. 5., Claudiani de bello Gildoniaco libro aliisque eiusdem carminibus, Symmachi epist. IV. 4., Oros. VII. 37. [e quo sua hausit Paul. Diac. Hist. lib. XIII. init., ut ex hoc sua Panciro- lus], Zosim. V. 11., Chronicor. scriptoribus ap. Sirmond. Opp. II. p. 266. 272. sive ap. Roncall. II. p. 98. 273. sq. quibuscum cf. Baron. Ann. ad ann. 398. capp. 35...62., Tillemont. *Hist. des emp.* V. p. 1401. sq., Muratori *Storia d'Italia* ad a. 398., Gibbon. *History* cap. XXIX. Ex Theod. Cod. huc pertinent hae constitutiones: L. 9. ad L. Iul. de adult. IX. 7. quam *Theod. Arc. et Hon. AAA. Gildoni Comiti et Magistro utriusque militiae*, crudelissimo ipsi adultero, a. 393. scripserunt; L. 16. de bonis proscr. IX. 42. [kal. Decembr. a. 399.] ; L. 7. de metatis VII. 8. (Iun. a. 400.) ; L. 19. de bonis proscr. (April. a. 405.) ; L. 19. de poenis IX. 40. (Novemb. a. 408.) ; L. 9. de metatis (Aug. a. 409.), ad quas cf. Gothofredi Comm., imprimis ad cit. L. 7. de metatis cum dissert. ad decantatam L. 3. Th. C. ad L. Corn. de sicar. IX. 14. (= L. 5. C. ad L. Iul. mai. IX. 8.) adiectae §. X. n. 2. Ad commentarium meum *Ueber die Not. Dignn.* Bonn. 1834. 8°. p. 120. sq. iam addo, ex cit. L. 19. de bon. proscrip. non necessario sequi anno 405. Comitem Gild. Patr. non amplius exstilis: data est ea constitutio XII. kal. Mai. [non Mart.] ad Ursicinum Comitem Sacrarum Largitionum per Occidentem, iubentque imperatores bona Gildonis, quarum pars iam ante quinque fere annos „ad Nostrum aerarium“ devoluta erat (L. 16. eod.), aut satellitum eius, postea custodiis mancipatorum ac proscriptione damnatorum (cit. L. 19. de poenis) „Nostro patrimonio“ aggregari, id est sub dispositione Comitis Rerum Privatarum esse. utrum

vero sub proprio Comite Gild. Patr., an sub Comite Privatarum Largitionum aut Rationali Rei Priv. per Africam, Rationalive Rei Privatae fundorum domus divinae per Africam esse debeant, eius nihil illa constitutione definitur. veri mihi similis esse videtur hos Rationales bona Gildoniaca administrasse. Inter alios errores de Gildonis historia eius quoque Gutharius III. 26. arguendus est, quod ex inscriptione cit. L. 16. de bon. proscr. *ad Peregrinum Comitem et Procuratorem divinae domus* sumpsit Comitem Gild. Patr. etiam Comitum et Procuratorum divinae domus titulis ornatum fuisse: pari iure eum ex reliquis LL. citt. Comitem S. L., Proconsulem, Vicariumve Africae dixisset: cum L. 16. cit. emitteretur, Comes Gild. Patr. nondum creatus fuisse videtur. cf. Gothofr. Not. Dign. Th. C. p. 20^b. v. *Procuratores R. P.* et comment. meum l. c. Videantur etiam de Com. Gild. Patr. Witte l. c. p. 87. sq. eique repugnantem Heimbachium post Bieneri librum *Beitr. z. Revis. d. Iust. Cod.* p. 37., quos pariter ac Bulengerum p. 405. quomodo Pancirolus deceperit, novissima ad hoc caput annotatione p. 392*. sq. demonstrabitur.

— §. 8. usque ad pag. 54*. i. f.] Loco eorum quae usque ad finem huius capitis leguntur, haec, omissis etiam capp. XII. XIII. XIV., habent Γbccc: *Habet comes iste (, b) & Rationales (, cc) & Praepositos, & Procuratores, ut suprascripti, scilicet rerum (rerum scilicet b) privatarum (, b) per diversas provincias, & ultimò Secundicerium totius officij, qui tractat chartas officij.* Cf. infra postremam ad hoc caput annotationem.

— §. 8.... pag. 53*. §. 11.] Ubique *Rac̃ B.* — Cf. supra ad pag. 47*. §. 4. et Dig. *de officio Procuratoris Caesaris vel Rationalis* I. 19. Apud Symmach. X. 43. eius modi (?) Rationalis 'divini principis' nominatur et X. 55. Rationalis Patrimonii Rationalesque augustissimae domus memorantur. Vid. etiam LL. 5. 11. Th. C. de iuris dict. II. 1., ubi secundum Gothofr. *Actor dominicus* pro Rationali ponitur, et impr. L. 7. Th. C. de bon. proscr. IX. 42. ceterosque in Gothofredi Not. Dign. Th. C. p. 20. ad explicandos Rationales citt. II. — *Magistri rei privatae*

hac Notitia non nominantur (neque obstat Not. Or. c. XII. §. I. num. 7.); fortasse post quartum saeculum non creabantur; Constantini filiorumque eius constitutionibus memorantur post Rationales, ut L. 2. Th. C. de iure fisci X. 1. „contra Rationales et Magistros Privatae rei atque Officiales“ (a. 319.), L. 14. Th. C. de decurionib. XII. 1. „... ut filii Comitum et Praesidum et Rationalium Magistrorumque Privatae . . . ordinibus necterentur“ (a. 326.). Et L. 4. Th. C. de iure fisci, a. 320. AD DOMETIVM DRACONTIVM MAGISTRVM PRIVATAE REI AFRICAE data est. cf. L. 1. Th. C. de collat. fundor. patrim. XI. 19., L. 33. Th. C. de appellation. XI. 30. atque Gothofr. ad L. 26. Th. C. de decurionib. XII. 1.

— γ. 8.] *Rationales* A. — *Illiricum* D.

— γ. 9.] *Rational.* A.

— γ. 10.] *Rationales* A. — In B hic γ. h. l. omissus post sequentis paginae γ. 3. (inter nostros numeros 4. et 5.) legitur, et Pancirolus annotavit „Madrucianum exemplar hic unum Rationalem ponit, quem infra repetit.“ sed infra C. num. 6. non *Rationalis*, sed *Procurator* R. P. per Italiam legitur. Errorem aliquem in his γγ. 9. 10. latere, neque distinguendum inter *Rationales Rei Privatae* et *Rerum Privatarum*, ac si diversas stationes habuissent, neque de uno eius modi Rationali principis, de altero Augustae cogitandum esse, mihi persuasum est. sed utrum γ. 9. vel γ. 10. eiciendus, an in solo nomine *Italiam* γ. 10. erratum sit, non definierim. — De fundis patrimonialibus per Africam, Italiam, Urbicarias regiones Siciliamque cf. Th. C. de e. o. sive sordid. mun. XI. 16., impr. LL. 2. 9. 20. cum Gothofredi commentariis.

PAG. 53*. γγ. 1...3.] *Rationales* A. — *rei publice* D. — Cf. L. 49. Th. C. de appellationib. XI. 30. et annot. ad praeced. γ. — De suburbicariis regionibus supra p. 172*. sq. disputatum est. — *Partis* huius notionem, a lexicographis nostris, Forcellinio quoque et Dirksenio nostro, praetermissam, recte Pancirolus ita definit „*Pars* hic pro *substantia* [s. pecunia quaedam, maxime si cui ex hereditate obvenit, quae infra γ. 23. *rerum* nomine designata est], ponitur. D. Gregorius lib. XII.

epist. 30. *ornamenta*, ait, *de Antonini parte vel substantia tecum defer*“. sed quænam ex quinque Faustinaabus quas enumerat, h. l. indicata esset, non vidit; vidit autem ante me Gutherius quod ipse non ex hoc scriptore videram, locos Capitolini in Ant. Pio c. 7. 13. huc pertinere hos: „Patrimonium privatum in filiam contulit, sed fructus rei publicae donavit“. „Privatum patrimonium filiae reliquit“. „Sed videtur“ adicit Casaubonus „etiam ante [i. e. quam suprema ordinaret], privata sua bona filiae Faustinae utenda fruenda concessisse; unde est, quod in villa Lanuvina et Commodus et Geta illi nascuntur“. Gutherius III. 26. „... quæ fuerit illa *Parte Faustinae*, ex Spartiano possumus suspicari. Ille quidem de Antonino Pio *Patrimonium* ... *donavit*“. Interversam lectionem Casaubonos credit. Quid enim, ait, profuisset patrimonium privatum Faustinae conferre, si fructus rei p. donati essent? Sed nihil ego commutandum puto. Nam fructus percipiendos, et iam maturos, ut redditus, quorum tempus cessisset, Antoninus Pius rei p. largitus est: et patrimonium Faustinae nullo in posterum deducto usufructu. Hoc Faustinae patrimonium sublato [sublata] herede ad fiscum rediit, et *Faustinae Partis* nomen retinuit“. Certe probabilior rationem nemo attulerit, maxime cum notissimum sit quam vehementer honores infami uxori cornutus princeps habuerit, ut ap. Dionem LXXI. 30. 31. et, ut alios taceam, apud eundem illum Capitol. de M. Antonino Philos. in eius vit. c. 26. legimus, omnia fere nummis confirmata: „Faustinam uxorem suam in radicibus montis Tauri in vico Halale exanimatam subito morbo amisit. Petiit a senatu, ut honores Faustinae aedemque decernerent, laudata eadem, cum tamen impudicitiae fama graviter laborasset, quæ Antoninus vel nescivit vel dissimulavit. Novas Puellas Faustianas instituit in honorem uxoris mortuae: divam etiam Faustinam a senatu appellatam gratulatus est; quam secum et in aestivis habuerat, ut Matrem Castrorum appellaret. Fecit et Coloniam vicum, in quo obiit Faustina, et aedem illi extruxit: sed hæc postea aedes Helio-gabalo dedicata est“. Vid. Eckhel. Doctr. numor. VII. p. 76. sqq.

— §. 4.] *Ratio*: A et ita in sequentibus quoque §§. Cf. annot. ad p. 52*. §. 10.

— §. 5.] *Affricam* E. — „Alius (annot. Pancirolus) *Magister rei privatae per Africam* dictus praedia principis administrabat“, sed Gutherius III. 26. Rationalem ac Magistrum R. P. per Africam eundem fuisse opinatus est. cf. ad §§. 8. sqq. et ad p. 47*. §. 13. annotata.

— §. 6.] *Hispaniam* e*. — Iterum (cf. p. 344*. sq. ad p. 47*. §. 16.) Pancirolus a vero aberravit, dum „citeriorem, ait, Hispaniam intelligit: nam alius erat Rationalis quinque provinciarum ultra Iberum, ad quos [sic] Constantinus quandoque scripsit L. un. Th. C. de his qui se def. [X. 11.]“ Immo, h. l. de Rationali R. P. per omnes VII Hispanicas provincias, §. 8. de eo qui per Galliarum meridionales partes rationes privatas principis curabat, sermo est, atque cit. L. un. Th. C. ad Rationales Summarum per Hispanias (cap. X. §. I. B. 8.) directa est.

— §. 7.] i. e. per decem Galliarum septentrionales provincias. cf. seq. not. et ad p. 71*. §. 2.

— §. 8.] Ita Symmachus quoque ep. VII. 30. Treviros, eo tempore borealium Gallicarum provinciarum metropolin (cf. supra p. 162*), Quinque Provinciis quarum primaria urbs Arelate facta est, opponit. Sed quatenam ex XVII Gallicis provinciis *Galliae* proprie dictae, quatenam *Quinque Provinciae* fuerint, inter DD. non constat. dissentiunt inter se Iuretus ad Symmach. l. c., Berter. Pithan. I. 5., P. de Marca diss. de primatib. ed. Baluz. Paris. 1689. 8°. c. 65. p. 161. sq., quem secutus est Vales. Notit. Gall. p. 301., Gothofr. ad L. 15. Th. C. de pagan. XVI. 10. et Pagi Critic. ad a. 374. §§. 5. sqq. Cf. Tillemont. *Hist. des emp. Bruxell.* 1710. V. 3. p. 1410. sqq., D'Anville *Not. de la Gaule* p. 25. In hanc ipsam quaestionem non inquisivit, sed non nulla quae ad eam diiudicandam faciunt, attulit Ukert. II. 2. p. 231. sqq. Quae mea sententia sit, commodius ad cap. XXI. exponetur; id solum h. l. monere liceat, Gothofredum in eo valde errasse, quod quinque provincias ad Armoricanum Tractum pertinentes, cap. XXXVI. §. II. enumeratas, cum iis de

quibus h. l. sermo est, easdem fuisse putavit, ut neque Iure-
tus idem diversarum regionum nomen *Quinque Provinciae*
satis distinxit. De Pancirollo qui ulteriorem Hispaniam hoc §.
indicari opinatus est, vide annot. ad §. 6.

— §§. 11. 12.] Gutherius hunc Rationalem cum Comite
ac Procuratore divinae domus, ad qualem L. 16. Th. C. de bon.
proscr. IX. 42. data est, confudit, ut ad p. 52*. §. 7 dictum est.
Pancirolus: „Haec erant praedia *tamiaca* nuncupata (Cod. tit.
XI. 68 [69].) ad impensas in domo principis faciendas desti-
nata, quae latifundia ob amplitudinem proprium habuere Ra-
tionalem et proprium administratorem qui Comes ac Procura-
tor divinae domus vocabatur . . . L. 16. Th. C. cit.“ Immo, ta-
miaca praedia, *ταμειακά* i. e. ad *ταμείον* pertinentia s. cella-
raria, sub Praeposito S. C., non sub Comite R. P. fuerunt, ut
et Cuiac. ad L. 1. C. de praediis tamiacis XI. 68. demonstravit,
et Paulus etiam S. R. III. 6. §. 72. cellararios et cubicularios,
quamvis alio sensu, coniunxit. unde quo modo munera huius
Rationalis in universum a muneribus Comitum Domorum Reive
dominicae, ratiocinatorum sive procuratorum vel magistrorum
Praeposito S. C. Castrensiq. subditorum, diversa fuerint, ap-
paret, quod accuratius etiam ex lib. V. tit. 13...15. ap. Haenel.
p. 478*...502*. et Th. C. de e. o. sive sord. mun. XI. 16. atque lu-
stiniani codicis lib. X. tit. 47. lib. XI. tit. 60. sqq. usque ad libri
finem et Nov. XXX., comparatis iis quae de Praeposito S. C.
Castrensiq. et ad p. 52*. §§. 7. 10. annotavimus, exponi potest.

— §. 13.] Ita Bff; *Ratio*: *Α*, *Rationalis* *Ῥαα*, *Ration.* *Ῥδ*,
Rationalis (*Ration.* *ρ*.) alias *Procurator* *πρ.* Cf. supra §. 4.
Pancirolus: „Rationalis R. P. per Siciliam: qui per errorem
hic est repetitus: aut duo in Sicilia erant Rationales, quod
non puto. quare forte pro Rationali legendum est Procurator.
Alius fuit Rationalis trium provinciarum, i. e. Siciliae, Sar-
diniae et Corsicae, qui publicorum tributorum et aliorum ad
largitiones pertinentium rationes tractabat, nec ad res priva-
tas spectabat. [cf. p. 47*. §§. 11. sq.] Et quia trium Insularum
bona publicata omnia cum rebus Siciliae computabantur, et

forsan in Sicilia tantum, et non in aliis duabus insulis praedia princeps possidebat, solum Sicania Rei privatae Rationalem et Procuratorem habuit. Quì bona emphyteutica aliasque res principis curabant, generaliter Palatini vocabantur. L. 1. C. de off. Com. s. patrim. [= L. 1. C. de off. Com. s. palatii I. 34., plenius L. 1. Th. C. de off. Com. R. P. I. 11.]; cum vero in provinciis Rationales exactae pecuniae rationes scriberent, Procuratores vero redditus principis et bona administrarent, hi pari numero XI illis subnectuntur. Sed sponte apparet sequentes Procuratores non per easdem regiones atque supra scriptos Rationales muneribus suis functos esse.

— §. 14.] *Procurat: A* et sic in sqq.

— §. 15.] *Carminianensis Caa, Carminienses D.* — Carminianum, Calabriae oppidum, hodieque *Carmignano* (sec. Stieleri tab. geogr. regni Neapol. et Sicil. Norimb. 1808., *Carmignano* sec. Bruzen de la Martinière Lexic. geogr. et Reichard. h. v., *Carmiano* sec. Hasselii *Erdbeschr. Ital.* p. 803.), XII fere M. P. a Lupiis (hod. *Lecce*) et a Nereto (hod. *Nardo*) duplae fere distantiae, in provincia Hydruntina (*terra di Otranto*). cf. Cellar. I. p. 720. §. 591. et tabb. geogr. Italiae antiq. D'Anvillii Sprunerique. Pancirolus „*Carminiacensis* nomen proprium illius nemoris, quod erat in Calabria seu Apulia“ fuisse simpliciter affirmat. Inepte in Bischoff. et Möller. lex. geogr. p. 256. Carminianensem saltum in Not. Imp. idem esse quod *Apulia et Calabria* scriptum est, maxime cum statim adiciatur, procul dubio ex D'Anvillii tab. geogr. desumptum, „Carminianum, Not. Imp. *Stadt in Calabrien, etwa XXVI M. P. südl. von Brundisium, XV südwestl. von Lupiae*“. Hodieque regio silvosa, montibus paludibusque aspera. De saltus appellatione pro possessione, fundo, terris pascuis, cf. Forcellini h. v., Dirksenii Manuale h. v. §. 2. *Saltuenses fundos* cum patrimonialibus saepissime constitutionibus principum coniungi (vid. Iust. Cod. XI. 62. 63.) in vulgus notum est. Cf. Iust. C. de fundis rei privatae et saltibus divinae domus XI. 65., De fundis et saltibus rei dominicae XI. 66. supraque citt. tit. Th. C. V. 13...15.

— §. 16.] Ita (*Praepositus*) omnes et mss. et editi.

— §. 18.] *Dalmaciam* B.

— §. 19.] *Suauiam* mss. aa.

— §§. 22. 23.] *regiones*. | *Rerum Iuliani* aa. — Panciro-
lus „*Urbicarias regiones* non XIII Romae quae *urbanæ* ap-
pellantur, significari puto, sed alias quae certam annonam ad
urbem conferebant, et videntur in Africa fuisse“, sed tamen
ipse ad L. 9. Th. C. de e. o. mun. XI. 16. „... non etiam per Ita-
liam tantum, sed etiam per urbicarias regiones et Siciliam.“
et ad L. un. Th. C. si per obrept. XI. 13. verba refert „Sincerita-
tas tua [Pf. P.] id ipsum per omnem Italiam, tum etiam per
Urbicarias Africanasque regiones ac per omne Illyricum...
firmabit“. Recte Gothofredus ad LL. citt. etiam contra Baro-
nium ostendit, *urbicarias* eas fuisse regiones, de quibus supra
p. 172*. sq. diximus. — *Rerum Iuliani*] Pancirolus quem Gu-
therius III. 26. secutus est, annotavit: „Didium credo Iulianum
intelligit, qui creatus Imperator Didiae Clarae filiae emanci-
patae patrimonium quod habebat opulentum dedit, et Augu-
stam appellavit, sed ipso occiso et Severo Imperatore decla-
rato ei cum nomine Augustae patrimonium est ademptum et
in fiscum relatum, ut in eo auctor est Spartianus [cap. 8.]:
et quia amplum fuit id patrimonium, proprium habuit Procu-
ratorem. Fuit et Iulianus Sicinius ab Opilio Ulpiano in in-
sulam deportatus et ab Antonino Caracallo honoribus quidem
et ordini restitutus, sed bona nunquam recepit. LL. 1. 5. C. de
sent. pass. [IX. 51.] de quo vix potest intelligi, cum non ap-
pareat eum tot bona possedisse, ut proprium Procuratorem
habere meruerint“. At utramque Panciroli coniecturam infir-
mam ac de Fl. Claudio Iuliano imp. quem Apostatam vocant,
h. l. sermonem esse duae Valentiniani Valentisque AA. ad
Mamertinum Pf. P. Italiae a. 364. emissae constitutiones recens
repertae probant: L. 3. Th. C. V. 14. (ap. Haenel. p. 493*.] „Uni-
versa quae ex patrimonio Nostro per arbitrium divae memo-
riae Iuliani in possessionem sunt translata templorum, solli-
citudine Sinceritatis Tuae cum omni iure ad Rem privatam

Nostram redire mandamus. *Dat. X. kal. Ianuar. Med. divo Ioviano et Varroniano coss.* et L. 17. Th. C. V. 13. (ap. Haenel. p. 479*. sq.) „Super fundis emphyteuticis seu patrimonialibus divus Iulianus legem consultissimam dedit, scilicet ut qui ex his vel ad privatorum iura transissent, vel minuto canone conditionis fisco locationibus tenerentur, ad statum retraherentur antiquum. Hanc legem quidam Iudicum interpretati pravius sunt, quam utilitas publica postulabat, ut eius modi praedia ex rebus privatis Nostris eruentes ibi tantum modo satis facerent legi, ubi non intererat fisci vectigalibus, utrumne privato iure an emphyteutico possideret. Quamquam igitur animadvertimus esse consultius: in eodem statu fundi maneat, in quo ante legem divi Iuliani fuerant; de quibus tamen nihil specialiter statuit, ab his quibus omnia deinceps erogata sunt, Auctoritas Tua redhiberi eos maturo iubebit auxilio. erga ceteros sane fundos quos recentium principum effusio aut perpetuo iure donavit aut deminuto canone concessit emphyteuticariis obtinendos, edictum comprehensi principis Auctoritas Tua valere praecipiat. *Dat. et pp. Romae VI. kal. Novemb. divo Ioviano et Varroniano coss.* Cf. etiam seq. L. 19. Ex Amm. Marc. XX. 5. historiaeque eccles. scriptoribus colligere licet consultissimam illam divi Iuliani legem, nobis non servatam, postquam solus imperator factus esset, non post a. 362. latam fuisse. cf. Gibbon. c. XXIII. med. atque L. 50. pr. Th. C. de decurionib. XII. 1. dat. III. id. Mart. a. 362. Fortassis ad illam constitutionem deperditam pertinuit ea quam L. 2. Th. C. de coll. fundor. patrim. XI. 19., datam V. kal. Apr. a. 362., habemus.

— §§. 24. 25.] omitt. aa.

— §§. 26. 27.] *gyneciorum* ABĒ, *gynetiorum* C, *Cynegiorum* dec. cf. ad c. X. §. I. E. 13. pag. 49*. §. 12. — *Triberorum* om. C; *Triberiorum* a¹⁵. cf. ad pag. 44*. §§. 4. 5. — Pancirolus „ . in privatis saltibus principis, in quibus venationes exercebantur: et hoc si legamus *Cynegiorum*. sed mss. rectius habent *Gynaeciorum* . . : neque enim opus fuit Comiti privatarum Triberis venationi aliquem praeficere“. Certe si Panci-

rolus, ut nubeculas amplecti amat, scisset *Longum murum* qui infra Treviros incipiens maximam partem vallis fluvii Gelbis (hod. *Kyll*) in longitud. supra LXX M. P. [9½ miliar. geogr.] includit, saepta quae appellant vivaria (*ein ummauerter Wildpark*) fuisse, contra critices leges *cynegiorum* praetulisset. Cf. de eo longo muro Iac. Schneideri *Die Trümmer der s. g. Langmauer. Trier. 1843.* et imprim. Schmidtii comm. de eo libello in „*Jahrb. des Vereins von Alterthumsfr. im Rheinl.* partt. V. VI. Bonn. 1844. 8°. p. 383. sqq. In eo quoque Pancirolī annotationem reprehenderim, quod diversa gynaecia sub Comitibus S. L. et R. P. fuisse scripsit, de qua tamen re nihil compertum habemus. mihi pluralis iste numerus *gynaeciorum* ex seq. *Triberorum* enatus videtur olimque *gynaecii* h. quoque l. lectum fuisse, ita ut in eodem gynaecio uterque Comes, ut saepe alias, suas per suum procuratorem rationes habuerit.

— §. 28.] *Cirecei* A, *cyrecii* B, *Cyrecei* C, *cynaecei* D, *Cynecei* E, *Gynaeciei* aa, *Cynegei* de, *Cynegii* e²...^{4,6,7}. — *uuarensis* mss. *Iuuarensis* (s. *iuuarensis*, *iuuarēsis*) editi. *Vivariensis* sec. Pancirol. habuit cod. ms. Ursini; sed putem scriptum fuisse *uuariēsis* i. e. vivariensis; certe omissa i quam librarii in similibus casibus fere neglegere soliti sunt, omnino inseri debebat: nam aperte hoc gynaecium a *Vivario* ad dextram ripam Rhodani sito nomen habet. quod oppidum adhuc linyphia lanarumque textrinas habet: est enim *Viviers* (dép^t. de l'*Ardèche*), non procul ab Alba Helviorum s. Augusta (hod. vicus *Alps* s. *Aps*), a quo circumiacens regio Vivariensis (*le Vivarais de Languedoc*) nomen gessit. In Notitiis inde a saeculo V. scriptis saepe Albam et Vivarium, quod et Vivariam appellare tum coepere, cum olim ab ipsa re, i. e. vivariis ibi habitis, nomen gessisse videatur, iuxta ponunt et vel pro eadem oppido ponunt, ita e. gr. in Libello provinciarum Gallicar. (Gronov. Var. Geogr. p. 49.) inter Viennensis provinciae XIV civitates quarta est „*Civitas Albensium vel Alpiensium, nunc Vivarium*“, et ap. Bouquet. tom. II. p. 6. 11. legitur „*Civitas Albensium Vivarium*“, p. 8. *Civitas Albensium Vivaria*“. Ita facile dirimitur dissensio inter eos

qui utrumque nomen eundem locum significare putant, ut Vales. Not. Gall. p. 244. sq., Ruinart. ad Gregor. Tur. X. 23. („Vivariensem urbem“), Cellar. I. p. 186. §. 107., easque qui accuratius negant, ut D'Anvill. Not. de la G. p. 44.; nam prout Alba celebrior olim iam sub Romanis decrescere coepit, crescebat vicinum Vivarium, tutius sub rupe calcaria in angulo rivuli (*Aps?*) Rhodanique iuxta hoc flumen situm. De quo in A. Hugonis *France pittoresque* tom. I. p. 166. legimus: *En 430, ce n'était encore qu'un bourg avec un château. La destruction par les Germains, de l'antique Alba Augusta, capitale des Helviens, fut l'origine [?] de son accroissement. Auxonius y transféra le siège épiscopal, et pendant quelque temps les premiers évêques de Viviers furent désignés sous le titre de Episcopi Albenses; mais le nom de la ville ne tarda pas à prévaloir, et le pays des Helviens reçut le nom de Vivarais*“. „*Aps, petit village aux environs de Viciers, est bâti sur l'emplacement de l'ancienne Alba*“. Apud Ukert. II. 2. p. 417. *Alps* II leugas Gallicas a Vivario, caurum versus, distare indicatur, multasque ibi Romanas antiquitates reperiri. refert ad Millin. *Voyage* II. p. 112., Lancelot in *Mém. de l'acad.* VII. p. 235.

— γ. 29.] *Metti* mss., *Merti* aa, *Meli* C(?)*deff.* cf. ad p. 28*. γ. 5. p. 49*. γ. 15. — *translata anhelat* ACD, *translata anhelac* B, *translatae Anhelat* E, *translata Anhelat* aa, *translatae Anhelas* *deff.* Puto iustam scripturam me exhibuisse: nam ita explicandus esse videtur locus: quod ab initio Vivarii fuerat gynaecium, deinde in Mettensem civitatem et ex hac in Arelatensem translatum est, ut de eius modi translationibus supra ad p. 49*. γγ. 14. 15. p. 48. γγ. 19. 20. et γγ. 23. 24. dictum est. De Arelato vide annot. ad p. 48*. γ. 6. Pancirolus ad h. l. incredibili fere audacia et levitate loca quae nunquam exstiterunt, sibi effinxit, *Iuaram* et *Anhelas*, in hunc modum nugando „*Iuarensis* autem est nomen loci *Iuara* dicti, in Belgica prope *Anhelas*, quo gynaecium *Meli* velut in locum opportuniorem fuerat translatum. Exemplar Ursini legit *Vioatensis*. *Iuense* oppidum in Pannonia Notitia infra statuit, de

quo non puto hic intelligi. Beatus Rhenanus lib. I. de Francia c. 7. *Iuuarin* [vult *Iuuaviam*] ex Itinerario Augustano [sic] appellat, et vulgo *Saltemburgum* [Salzburg]⁴.

PAG. 54*. §§. 1. 2.] *inferiorum* aa. — De Bastagis earumque Praepositis cf. supra ad p. 50*. §§. 13. sqq. Verba *Orientalis Inferioris*, quae quid significant, probare nequeo, de ea bastaga interpreter, quae per inferum mare inter Italiam Asianque Minorem privatas principis res perferret. Longe aliter Pancirolus „*Inferiorem*“ ait „vero *Bastagam* hanc Orientalem forte appellat tanquam minorem, ad aliarum differentiam, quas Comes Largitionum procurabat, quae erant maiores“.

— §. 3.] *Privatarum* sc. rerum ac *Privatae rei* promiscue poni supra p. 375*. vidimus.

— §§. 4. 5.] *illust. a^{1,2}*, *illustriss. a¹⁵*. — Cf. ad Not. Or. c. XIII. §. II. Huius Officii homines, Palatini Rer. Privatar. (Th. C. VI. 30. Iust. C. XII. 24.), *Privatiani* dicti L. 24. Th. C. h. I. VI. 30. (a. 425.), eadem lege privilegia largitionalis Officii (cap. X. §. II.) consecuti sunt. nominatim ibi quoque „*Primerius Officii Privatarum*, quam alii quattuor reliquorum *Primerii Scriniorum*“ memorantur, qui *Primates* vocantur L. 4. §. 2. Th. C. de collat. donatar. XI. 20. Numerus horum Officiorum a. 399. statutus est CCC, ut Comitibus S. L. DCXLVI. cf. ad p. 50*. §§. 23. 24.

— §. 6.] *offitii B*. — Cf. LL. 3. 19. 21. 24. Th. C. tit. cit. c. Gothofredi commentariis.

— §. 7.] Cf. de hoc *Primicerio Scrinii Beneficiorum* ad Not. Or. p. 260. not. 12.

— §. 8.] *Nonum A*, *nonum BCDaa*, *nouum E*, pro *rationum* i. e. *rationum*; sed cum in Not. Or. c. XIII. huius scrinii loco est *Canonum* (cf. ad Not. Or. p. 255. not. 25.), magis h. quoque I. idem nomen positum fuisse videtur, ut ea syllabam librarius omiserit. mallet itaque ‘*Canonum*’ pro ‘*Rationum*’ in contextum me recepisse, cum praesertim *Scrinium Rationum* alibi me legere non meminerim, nomenque quasi *ταυτολογία* sit.

— §. 9.] Cf. ad Not. Or. p. 261. not. 14.

— γ. 10.] *largicionum* B. — *Primicerium Scrinii* Not. Or. c. XIII. §. II. 5.

— γ. 11.] *supra scriptorum* scilicet quattuor *Scriniarum* γγ. 6...9.

— γγ. 13. 14.] *charias* ABC. — *offitii* B.

— γ. 16.] De *Evectionibus* hoc quoque loco scriptum fuerit, hunc Comitem quotiens usus exegerit, eas habuisse. cf. Not. Or. cap. XIII. §. III. —

Post v. *Palatinos* in Pancirolianis exemplis legitur quasi ipsius contextus pars: „Sed in manuscriptis. | Comes Gildoniaci patrimonij habet procuratorem, praepositos, & rationales per diuersas prouincias, vt Comes rerum priuatarum, & Secundocerium totius officii, qui tractat chartas officii“ et in comm. c. XLII. i. f. idem Pancirolus repetit: „Codex Ursini clausulam addit huiusmodi: *Habet Comes iste & Rationales.... chartas officii*, & subdit *Multa desunt* et c.“. Quid, quaeso, istud ita in mss. codicibus legit Pancirolus? In omnibus quotquot hodie exstare scimus, ita non legitur; sed neque in mss. libris quibus Pancirolus usus est, istud comma de Comite Gildoniaci Patrimonii legebatur. immo vero bonus Pancirolus semet ipse turpiter decepit: nam ille locus ex iis libris qui caput de Comite R. P. non nisi summatim exhibent, ut Gissensis, Fabricianus Schonhovianusque (cf. supra p. 381*. ad p. 52*. γ. 8. .. pag. 54*. i. f.), desumptus et a Pancirollo sive ab alio imperito ita corruptus est, ut verba *Comes iste*, quae ad Comitem Rer. Privatarum referenda sunt, ad Comitem Gildon. Patrim., de quo scilicet proxime ante dictum est, referrentur, itemque verba *ut supra scripti*, de Comite sacrar. Largitt. accipienda, ad ipsum Comitem Rer. Privatarum traherentur. cuius posterioris erroris causa facile in eo cognoscitur, quod verba *scilicet Rerum Privatarum* non, ut debebant, ad *Rationales, Praepositos et Procuratores* pertinere opinati sunt, sed cum vocabulo *supra scripti*, quod de Comite Rer. Privatar. falso intellectum fuisse dixi, coniunxerunt. Atque haec quidem si observassent, quod tamen ex Pancirolianis exemplis cognitu

difficile erat, certe non affirmavissent doctissimi viri Bulengerus p. 405., Wittius Heimbachiusque, quorum commentaria p. 381*. ad p. 52*. γ. 7. indicavimus, Comitem Gildoniaci Patr. in hac Notitia imperii iuxta Comitem Rer. Privatarum positum esse, quod Heimbachius dixit, aut Comitem Gild. Patr. cum Officio plane consimili Officio Comitum Rer. Privatarum iuxta hunc poni, ut Wittius ac fere Bulengerus quoque affirmarunt. Satis apparet Comitem Gild. Patr. sub dispositione Comitum Rer. Privatarum fuisse, neque volam vestigiumve de Officio Comitum Gildoniaci Patrimonii hac Notitia Dignitatum contineri.

CAPVT XII.

PAG. 55*.] Hoc caput cum duobus sqq. non habent Γbcc. in Ursini codice nonnisi caput de Primicerio S. C. deesse Pancirolus his verbis significat: „codex Ursini . . . subdit: Multa desunt usque ad hoc signum ○ quod est infra sub Primicerio Notariorum, unde multa videntur desiderari. Quaecunque tamen sunt in impresso [δ], in eo [Ursini cod.] reperiuntur“.

— ad rubric. et insign.] COMES DOMESTICORUM EQVITV. COMES DOM. PEDITV caeruleo colore, sed in ipsis insignibus nulla vocabula habet Ε, ut δcc, in quibus inter abacos orbesque, in f.⁷ supra eos, DOMESTICI PEDITES et DOMESTICI EQVITES legitur, quae nomina in Ε quoque sub rubrica sunt. — Ipsa insignia Pancirolus bene, si voluisset iocari, ita explicavit „Portendit utrumque symbolum orbem Rom., qui videtur divisus, esse unum, et ad feriendos atrociter hostes munitum. Mucro enim cladem minatur [sed mucronis speciem nullam insignia exhibent], cor animum ad invadendum, aut consilium prudentiamque, ut Pierius docet. Mss. coeruleam parmam habent [viridem Α et Θ]. In Madruciano Equitum corda flammam [saec. scil. XV. aut XVI. inventas] emittunt, quae ardentes esse ad pugnandum amicos militum pro principe innuunt. Peditum flammae in duas partes scinduntur, ut ardentem in duos prin-

cipes amorem indicent^a. Fere dolendum est, Pancirolum non ad Honorii Theodosiique L. 1. Th. C. de venatione ferarum XV. 11. (cf. L. un. Iust. C. eod. X. 44.) ad Comitem quendam Domesticorum de licentia leonum occidendorum omnibus concessa respexisse; fortasse orbes pro globulis e telis igniferis ad occidendas bestias emittendis nobis proposuisset et quae sunt eius modi alia.

Iis quae ad Not. Or. c. XIV. de Comitibus Domesticorum protuli, pauca sunt quae h. l. addam. Etiam sub regibus Ostrogottorum haec dignitas retenta est, sed neque ex Theoderici regis ad Venantium v. ill., neque ex Athalarici regis ad Aratorem v. ill. epistolis (ap. Cassiod. Var. II. 15. et VIII. 12.), quamvis quasi formulae Comitivae Domesticorum esse deberent, fere quicquam quod ad eiusdem munera spectat, explicitum est: nam post laudatos genitores eorum ad quos reges scribunt, epistola ad Venantium pergit: „Litterarum . . studia quae cunctis honoribus suo sunt digna suffragia, sedulus perscrutator assequeris, addens claritati generis ingenium suaviter eloquentis. Incumbe ergo talibus studiis; ama quae in Te remunerata cognoscis, ut Nostra quoque iudicia cum Tuis proVectibus tendas“, et altera Aratoris eloquentia, doctrina, ingenium tumidioribus verbis extollitur, deinde additur „Cognosce quid ex meritis Tuis aestimavimus, quando illius consilio Te vides esse sociatum, qui Nostri imperii tractat arcenum [i. e. *Magistri Officiorum*, sub cuius dispositione etiam *Scrinia fuerunt*: cf. etiam inscr. L. 42. Th. C. de haeret. XVI. 5.]. Hinc est quod Te Comitivae Domesticorum illustratum honore decoramus. . .“ (cf. ad Not. Or. p. 264. *in*it.) Et minus ad huius dignitatis explicationem facit Theodahadi R. ad Maximum v. ill. epistola (ap. Cassiod. X. 11.) qua huic „Primiceriatus qui et Domesticatus nominatur“, dignitas confertur. cf. etiam Theod. II. ad Mag. Off. datam Novell. de Scholaribus (tit. XXI. p. 79. sqq. ed. Haenel.) qua, ut aliis constitutionibus multis, puniendos eos esse statuitur, qui ad indebitum Domesticatus officium accederent. Ut hi Comites Domesticorum ab initio,

postquam Praefecti praetorio summam civilem dignitatem administrationemque adepti erant, locum Praefectorum praetorianorum (*Generale der kaiserlichen Leibgarde*) obtinuerant, quorum Commodus interempto Perenni primum duos, deinde tres constituerat (Herodian. I. 9. i. f. III. 13. V. 1., Lamprid. Comm. 6.), ita postea eosdem muneribus Praefectorum praetorianorum fungi sensim desiisse ac coepisse pro aulicis cubiculariisque haberi, apertissime videmus tum ex Procopio Corippoque paullo post recitandis, tum ex Cassiod. VII. 11. „Formula Illustratus vacantis. Constat felicem esse rem p. quae multis civibus resplendet ornata . . . relucet urbes lumine dignitatum: non quia fiat homo alter honoribus; sed quia modestior efficitur, a quo conversationis ordo melior postulatur. quis enim opinionem suam vituperabiliter tractare velit, quam specialiter ad laudes electam esse cognoscit? illum si quidem honores glorificant, quem commendat et vita. . . . Cape igitur pro fide ac laboribus Tuis Comitivae Domesticorum Illustratum vacantem, ut et Tuis civibus decoratus appareas, et, quod est dulcissimum mentibus bonis, iugiter propriis utilitatibus occuperis. quid enim fortunatius, quam agrum colere et in urbe lucere, ubi opus proprium delectat auctorem, nec aliquid fallendo conquiritur, dum suavi horrea labore cumulantur? Qua propter Nos dedimus delectabilem honorem, Tu conversationis associa dignitatem: nam utraque sibi coniuncta sunt, unum pendet ex altero . . . : habiturus messem de Nostra gratia copiosam, si a Te iudicia Nostra cognoverimus optime fuisse tractata“. Sciendum autem est, sub Gotthicis quoque regibus Domesticos eorumque Comites etiam in provincias tributorum ordinandorum aliarumve publicarum necessitatum causa mitti solitos fuisse, ut ex Cassiod. V. 14. IX. 13. (cf. Amm. Marc. XV. 3, 10. et 5, 22. sqq., L. 4. Th. C. de executorib. VIII. 8.) videmus. Ipse Ammianus sec. l. c. inter Domesticos „ad iuvandas necessitates publicas“ deputatus per Agrippinam (*Köln*) a. 355. venit. Videsis etiam Mansonis *Gesch. des ostgoth. Reiches* p. 116. sq.

— γ. 4.] Cf. quae contra illustrissimum horum Comitum ad Not. Or. p. 262. sq. not. 1. disputavi, et ad finem eius notae cf. etiam quae p. 176*. ad p. 15*.. γ. 1. exposita sunt. Pancirolus eundem sollicitandum esse non suspicatus est, „Hucusque“ ait in fine comm. ad hoc cap. „illustres dignitates Occidentis, nunc spectabiles sequuntur“.

— γγ. 5. 6.] Ad ea quae ad cap. XIV. Not. Or. de his Domesticis indicavimus, ubi de Praepositis Laborum (Th. C. VI. 25. Iust. C. XII. 18.) sive Labarorum, i. e. ex Domesticis promotis Vexilliferis principem antecedentibus, Ex-Consularium dignitate fruentibus, annotationem praetermisi. cf. Cuiac. et impr. Gothofr. ad citt. titt. Duos praeterea locos, quos Pancirolus quoque exhibuit, de Domesticis adscribam: Procop. hist. arc. c. 24. ed. Bonn. p. 136. sq. „εἰσὶ δὲ καὶ ἕτεροι τῶν ἐν παλατίῳ πολλοὶ ἀξιώτεροι, ἐπεὶ καὶ πλείω τὸ δημόσιον αὐτοῖς χορηγεῖν εἴωθεν, ὅτε καὶ μείζω κατατιθεῖσι τοῦ τῆς στρατείας ὀνόματος τὰ τιμήματα, οἱ δὲ δομestικοί τε καὶ προτήκτορες ἐπικαλοῦνται καὶ ἀνέκαθεν ἀμελέτητοί τε εἰσι πολεμίων ἔργων. τάξεως γὰρ καὶ προσώπου ἕνεκα ἐν παλατίῳ εἰώθασι καταλέγεσθαι. καὶ αὐτῶν οἱ μὲν ἐν Βυζαντίῳ, οἱ δὲ ἐπὶ τε Γαλατίας ἐκ παλαιοῦ καὶ χωρίων ἑτέρων ἰδρυνται“. Coripp. de laudib. Iustini minoris III. γγ. 157. sqq. (cf. supra p. 300*.)

„Ornata est Augusta domus iussuque regentis
Acciti proceres omnes scholaque palati est
Iussa suis adstare locis. iamque ordine certo
Turba Decanorum, Cursorum, In rebus Agentum,
Cumque Palatinis stans candida turba Tribunis
Et Protectorum numerus; mandante Magistro
Omnis sacrorum vis adfuit Officiorum
Ornatu vario cultuque habituque modoque.
Ingens excubitus divina Palatia servans
Porticibus longis, porta condensus ab ipsa,
Murorum in morem laevam dextramque tegebat,
Scuta sub erectis coniungens aurea pilis.
Ense latus cincti, praestricti crura cothurnis
Adstabant celsi pariter, pariterque nitebant
Exstantes latis humeris durisque lacertis.

Et laeva dextraque acies adstare videres,
 Multaque ancipites splendescere luce bipennes,
 Terribiles, aetate pares. imitatur Olympum
 Officiis Augusta domus: sic omnia clara....

Et paullo post sequuntur quae p. 322*. ad p. 44*. γ. 15. transcripsimus; tum libro IV. §§. 224. sqq. de Domesticis principem in sella triumphali sedentem sequentibus inter alia haec habet:

..... divina sequuntur
 Officia et primis praeco clamoribus instat
 Omnibus imperitans sectis procedere turmis.
 Incedunt densae mixto lictore cohortes;
 Hinc armata manus dextram laevamque tuetur
 Caesarei lateris; clipeis pia terga tegebat
 Ingens excubitus, Protectorumque phalanges
 Fulgebant rutilo pilis splendentibus auro.

Parum accurate Pancirolus annotavit „Suidas et Zonaras equites proprie Domesticos, Protectores vero pedites diclos fuisse innuunt“: nam uterque de peditibus nihil, sed Suidas „Δομέστικοι, οἱ τῶν Ῥωμαίων ἱππεῖς· οἱ κατὰ Ῥωμαίους οἰκειακοὶ στρατιῶται“. et „Προτίκτωρ, εἶδος ἀξιωματοῦ Ῥωμαϊκοῦ [καὶ φυλάττει]“; Zonaras autem XII. 31. „ἄλλοι δὲ κόμητα δομεστίκων μὲν τὸν [Diocletianum] γενέσθαι φασί: δομεστίκους δὲ τινες τοῖς ἱππέας νομίζουσι“. Ceterum, ut de peditibus aequae atque equitibus Domesticis, ita de diversitate quoque utriusque vocabuli Domestici ac Protectoris satis constat; illud latius se extendebat, cum omnes quoque Protectores comprehenderet, neque vero omnes Domestici inter Protectores fuerunt. Protectorum dignitatem tanquam pretium longi laboris veteranis pro praerogativa dari solitam fuisse testatur Symmach. epist. III. 67. cf. Cuiac. ad Iust. Cod. XII. 17. et Gothofr. ad Th. C. VI. 24. et 25. atque Du Cangium in utroque Glossario hh. vv., ubi plura de Domesticatu etiam sub Byzantinis Francicisque principibus congesta sunt.

— γ. 8.] Cf. ad Not. Or. p. 235. not. 11. et supra p. 394*. annotata. Hi secundum Val. Theod. et Arc. L. 5. Th. C. de dom. et protect. VI. 24. „certis quibusque Officiis deputati, publicas

exsecuti iussiones⁴ matriculis Domesticorum non eximebantur. Atque huc rettulerim Cassiodori Var. XI. 30. „De Primicerio Deputatorum et de Primicerio Augustalium. Dignum est ut sequatur vota fidelium fructus laborum, et superior gradus excipiat quos gestarum rerum [ita ed. 1533., rerum om. Garet.] integritas affecta [sic 1533., effecta Garet.] commendat. Hinc est quod Ursum Primicerium Deputatorum, atque Beatum Augustalium esse censemus, ut qui ad maiora proveci tenduntur officia, praedicanda conscientiae sequantur exempla⁴.

Ad ea quae de Evectionibus horum Comitum ad Not. Or. p. 264. not. 7. prolata sunt, addenda erat Val. Theod. et Arc. L. 49. Th. C. de cursu publ. VIII. 5. a. 389. data, qua praecipitur „Hi qui provinciis praesunt, inspectis Evectionibus ex quacunque parte venientium, ad vehiculorum vicem IIII veredos cum parhippo, Tribunos Militum ternos movere permittant; ceteros Domesticos, Protectores et Agentes in Rebus binis uti tantum modo patiantur⁴.

CAPVT XIII.

PAG. 56*.] Hoc caput non solum Γβcc (cf. ad cap. XII. init.) sed etiam aadff omiserunt. In re verba *Sub dispositione viri spectabilis Primicerii sacri cubiculi*, quae mss. rubro colore scripta habent, ita ad finem praecedentis capitis posita sunt ac si ad idem pertinerent, quem errorem Pancirolus neque in commentario correxit, quippe in quo ad h. l. ne verbum quidem de hoc Primicerio dixit. cf. ad Not. Or. c. XIV^A. pagg. 264. sqq. not. 1. Rubricam capitis cum Imaginibus in mss. non exstare satis indicatum est.

Hanc dignitatem Cubiculariis officiis Praepositi, ut, si recte video, ab Amm. Marc. XXIX. 2, 7. appellatur, de qua ad cap. 7^A. et Not. Or. capp. IX. et XIV^A. quae viderentur, anno-

tata sunt, Gothofrediana Notitia Dignn. non solum non inter Spectabiles, sed omnino non recenset, quamvis L. un. Th. C. qui a praeb. tir. XI. 18. statim post Praepositum S. Cub. nominetur, ad quem locum Gothofredus item ei suum inter Spectabiles locum non assignavit, sed paullo post in commentario ex hac Notitia Dignn. eum spectabilem atque sub dispositione Praepositi sacri cubiculi fuisse rettulit. Cuiacius ad Iust. C. de Praep. S. Cub. XII. 5. Primicerios S. Cub. ■ Suetonio in Domit. [c. 17.] 'Decuriones Cubiculariorum' appellari scripsit. parum accurate, ut puto: nam quamvis apud eundem Suet. in eadem vit. c. 16. etiam „Cubiculo Praepositus“ legatur, tamen sub impotente isto monstro ea palatinorum ordinum descriptio quam haec Notitia exhibet, nondum introducta fuit, quippe quam Diocletiano Maximianoque demum imperantibus coepisse constat. Et in eo quoque errasse summum Cuiacium putem, quod ad Iust. C. de primic. XII. 7. dixit „cerius est productio verbi“, quod repetierunt Pancirolius, ut paullo post videbimus, et Sintenis *Das Corp. iur. civ.* VII. p. 1074.; hic vero iustam vocabuli originem vel ex Alciato Gutheriove vel certe ex Forcellino h. v. didicisse debebat, ubi Primicerius explicatur „qui primus notabatur [in cera,] in tabula cerata, sive in albo vel catalogo munere aliquo fungentium, ideoque fuit magister vel princeps cuiuscunque publici officii“, ut permulta exempla exhibet Du Cangius in utroque lexico h. v.

Panciroli de Primicerio S. Cub. (ad Not. Or. comm. c. XC.) commentarium, magnam partem erroneum hic repeti curabo, magis ne viri errores usque propagarentur, quam ne quid praetermitterem quod ad explicandam hanc dignitatem, rarius apud veteres memoratam, alicuius usus esse possit. habet autem ita: „Is primus post Praepositum Cubiculariis praecrat, qui Decani vocabantur [? cf. quae ad c. 7*. supra p. 299*. sq. annotavimus] et Principis personam curabant, eum vestientes, lectos et cubile parabant. Theodosius [et Valent.] L. 2. Cod. de decanis [XII. 27.] 'Nostrae, inquit, pietatis famulationibus adhaerentes Decanos Magistri Officiorum observare oportet

examen'. Tranquillus in Domitiano [c. 17.] 'Saucium' ait, '(Domitianum) ac repugnantem adorti Clodius, Cornicularius, . . et Saturius, Decurio Cubiculariorum . . . vulneribus septem contrucidarunt'. Is postea Primicerius est vocatus, quem Secundocerus, Tertiocerus et Quartocerus sequebantur, qui et ipsi Decani [?] ordine ad Primicerii gradum succedebant duobusque annis tantum in eo officio morabantur nec ultra ad illud poterant reverti. Honorius [et Theod.] in L. 1. C. de decanis [=L. un. Th. C. eod. VI. 33.] 'Quattuor' inquit (Secundocerium autem et proximos sequentes intelligit [*Cuiacius*: Primicerii quattuor biennales]) 'qui ex corpore Decanorum ad primum militiae gradum pervenerunt, biennii spatio Primiceriatus gerant officium, neque ulterius cuiquam liceat in hoc immorari, ut omni gratia et ambitione cessante post duorum annorum curricula succedant prioribus subsequentes'. Decani hi vocabantur, quod forte decem viri essent [!], vel officii nomen fuit: nam et 950 Decani ecclesiae C. P. fuerunt. . . . Primicerius autem, inquit Suidas, vocatur ordinis primus. additio illa *cerius* nominis est productio nihil significans. [cf. supra] Hic Primicerius privilegio gaudebat, ne ad tironum vel equorum pretia teneretur. L. 1. C. Theod. qui a praebit. [XI. 18.] Cogebatur enim quaelibet provincia tot tirones et equos Principi tradere, sed propter exhausti aerarii necessitatem horum pretium exigebatur, videlicet viceni et alicubi triceni solidi pro equo: alii aurci pro singulis tironibus pendebantur, a quo onere immunis erat Primicerius et ceteri Cubicularii. L. 2. C. de privil. eor. qui in s. palat. milit. [XII. 29. = L. 3. Th. C. eod. VI. 35.] Hic et Decani sub Mag. Off. conveniebantur, nec quum litigabant, fideiussorem iudicio sisti dabant, sed Primicerii [sic Cuiacius quoque, sed is recte v. *Priorum* de Scholarum Primiceriis intellexit, Pancirolus autem de Primic. S. Cub.] fidei committebantur, ut eos sisteret. Horum exemplo in ecclesiis instituti sunt Decani⁴ et rell.

Officium huius „Cubiculariis Officiis Praepositi“, quo nomine Amm. Marc. XXIX. 2, 7. non Praepositum sed Primicerium

S. Cubiculi indicare putem, fortasse in hunc modum h. l. descriptum fuit:

„Secundicerium Officii, qui
 Tertiocerium Officii, qui
 Quarto loco
 et ceteros Officiales (s. Cubicularios s. Palatinos)
 Officii supra scripti.“

De Evectionibus nihil hoc capite dictum fuisse opinor.

CAPVT XIV.

PAG. 57*.] Hoc quoque caput omiserunt Γbre.

— γ. 2.] PALATINI D. — Hanc rubricam s. imaginum inscriptionem omiserunt aa, qui quamvis picturas omnino nullas exhibeant, alias Insignium tamen picturarumque inscriptiones reddunt.

— ad pictur.] Impressi libri omnes omiserunt inscriptas libro mandatorum siglas *FL | intalē | comord | P. R.* quae in viridi libri parte, nam dextra coriacei coloris est, leguntur (plane similes iis quas tom. I. p. 523. ζ dedimus), neque quicquam de iis Pancirolus in comm. dixit. Vide de his litteris tom. I. p. 284. sq. et adde Eckhelii disputationem 'de inscriptione CONOB.' in Doctr. numm. vett. VIII. p. 521...25. — Pancirolus picturarum ad hoc cap. descriptionem suam, maximam partem inaccuratam, aperte non ad codices mss., sed ad Gelenianum exemplum (δ) composuit, ut vel ex eo apparet, quod quae ad dextram sunt, ad sinistram esse dixit, quod de duobus codicibus s. libris in abaco expositis, de alto armario seu repositoio coeruleo, imagunculis elaborato, coronis cincto, personis signisque et emblematis undique exornato loquitur et quae huius similia in δ, sed in nullo codice ms. conspiciuntur. Colores quoque fere omnes, ut in plerisque omnibus ceteris picturis, ita in hac quoque alii sunt in iis codicibus, quibus ego usus sum, atque ii quos Pancirolus indicavit.

Hunc Castrensem S. P. inter recentiores post Pancirohū Guthériumque (III. 30.) multi sunt qui *Comitem Castrensem S. P.* nominant. falso: ubi Comes idem appellatur, id sine adiectione vocabuli *et* fieri non legi. cf. ad cap. 7^a. n. 6. *b* citt. LL. et inserr. L. 12. Th. C. de palat. S. L. VI. 30., LL. 1. 2. Codd. de Castrensiānis, Th. C. VI. 32., Iust. C. XII. 26. Quid de praeposito Comit̃is nomine mihi videatur, ad cap. 7^a. n. 6. *d* expositum est. Ceterum satis de Castrensi supra ad idem cap. 7^a. et ad Not. Or. c. XV. vidimus. Falsae Panciroli affirmationis, apud Cassiodorū Castrensem appellari Comitem Patrimonii, post ea quae ad cap. XI. de hoc Comite disputata sunt, refutatione opus non est.

— γ. 3.] *Sub disputatione* ridiculo errore ^{ε³α⁴}. — *SPECTABILIS*] cf. LL. paullo ante citt.

— γ. 4.] *Paedagogiorum* per errorem Gothofr. ad L. 1. Th. C. de castrensiānis VI. 32. Cf. ad Not. Or. p. 266. not. 2., Bulenger. II. 36., Guthér. III. 30. et impr. Lipsii ad Tac. Ann. XV. 69. excurs. Cave ne omnes eos qui Paedagogos Paedagogiaque memorant lapides huc trahas, in qualem errorem vel Casaubonus ipse ad Spart. Hadrian. c. 2. incidit. recte post Guthérium Gothofredus citavit Gruter. p. 585, 7. et 11. (Orell. n. 2940. 2941.) 586, 1. (Orell. n. 2938. ubi *DEC PAEDAG. DOMINI* explicatur *Decurioni Paedagogii Domini* i. e. Imperatoris). ceteri tituli qui in Orellii collectione de paedagogis paedagogiisque sive Romanis, *ad caput Africae* (cf. Beckeri *Röm. Alterth.* I. p. 508.), sive Caeretanis leguntur, ad paedagogia palatina non pertinent. Illa Orellii explicatio *DEC* Decurionem significare displicet: *Decanum* Paedagogii Dominici fuisse Statium Dionem, cui ille titulus dicatus est, cum Guthério III. 30., quem immerito carpit Gothofredus ad L. un. Th. C. de decanis VI. 33., equidem censeo, eiusque sententiae causam supra (pag. 299^a.) exposui. De aetate muneribusque non omnibus honestis paedagogianorum puerorum multi veterum loci sunt: adhibebantur ad ministeria mensarum, balineorum, venationum aliaque eius modi, sed et ad illicitas voluptates: de ministeriis epularibus Senec. de tranquill. c. 1. cf. Ulp. L. 12. §. 32. D. de in-

structo leg. XXXIII. 7., de balneariis Plin. H. N. XXXIII. 3. sect. 12. cf. Lamprid. in Comm. c. 1., de venaticiis Ammian. XXIX. 3, 3. „Adultus quidam ex his quos Paedagogianos appellant, ad observandam venaticiam praedam Spartanum canem retinere dispositus“; de abusu horum adolescentium ad immundas voluptates cf. Senec. epist. 95. §. 24., Plin. H. N. XXXIII. 12. sect. 54., Sueton. Ner. c. 28., Spartian. in Hadr. l. c., Tertullian. Apolog. 8. 13. cf. Euseb. H. E. IV. 8. et c. De splendidis horum puerorum vestibibus et apparatu cf. Senec. l. c. et de vita beat. c. 17., Iulian. Misopog. p. 350. i. f. ed. Spanh., et Ammian. XXVI. 6, 15. „tunica auro distincta, ut regius minister, indutus a calce in pubem in paedagogiani pueri speciem, purpureis opertus tegminibus pedum“. Cf. Coripp. paullo infra citatum.

— §. 5.] *Ministerialis* aa. — Domini *ABDaa*, Domni *C*, Dominici *Edeff* et Gothofr. ad L. 1. Th. C. de castrensian. VI. 33. — Lamprid. in Alex. Sev. c. 41. „Aulicum ministerium in id contraxit, ut essent tot homines in singulis officiis, quot necessitas postularet, ita ut annonas, non dignitatem acciperent fullones et pictores [pistores?] et pincernae, omnes castrenses ministri. .“ cf. L. 35. Th. C. de erog. mil. ann. VII. 4. = L. 15. Iust. C. eod. XII. 38. Quas ad Not. Or. p. 266. sq. not. 3. indicavi Corippi descriptiones, hae sunt, II. 84. sqq. 137. sqq.

Iam laetus princeps divalia tecta subibat
Amplaque gaudentes implebant atria turbae.
Accelerant fidi, cura est ut cuique, Ministri
Obsequiis praebere manus, promuntque feruntque
Augustas vestes pretiosaque cingula gemmis
Et capitis diadema sacri. cultu ipso priore
Exiit, tantumque uno vestitus amictu
Constitit

Quattuor ingentem clipei sublimius orbem
Attollunt lecti iuvenes, manibusque levatus
Ipse ministrorum supra stetit

et III. §§. 213. sqq.

Egreditur princeps magno comitante senatu.
Affuit obsequio castorum turma virorum:

Illis summa fides et plena licentia sacris
 Deservire locis atque aurea fulcra parare,
 Regales mensas epulis onerare superbis,
 Conservare domum sanctumque intrare cubile,
 Internas munire fores vestesque parare.

— §. 6.] (*Curae* = *Curatores*: cf. Salmas ad Trebell. Poll. in Claud. c. 14.) — *Palaciorum* \mathfrak{C} , *Palatinorum* ϵ^{1000} . et Gothofr. l. c. In aa est *Ministerialis domini*, aliàs *curae palatiorum*. Gothofredum ad Not. Or. p. 267. not. 5. cit. sua ex Buling. II. 24. hausisse video; uterque a Guthério III. 30. citatam Symmachi I. ep. 60. omisit. „Gelasius . . . imperialis domus curam recepit. quod negotium ei aliquid dignitatis attulit, etsi plus habet honoris in moribus. medicinam cum primis nostrae aetatis exercuit [i. e. Comes Archiater? cf. mox dicenda]; inde est illi via facta meritorum: nam summates aulae . . . testes potius habuit quam patronos . . .“ cf. etiam Sidon. Apollin. carm. XXIII. §. 432. Facile ex Hon. et Theod. L. un. Th. C. qui a praeb. vir. XI. 18. a. 412. lata in eum errorem quis induci posset, hos τὴν φυλακὴν τῆς αὐλῆς ἐμπεισιτευμένους, ut Evagr. H. E. V. 1. eos appellat, quos Κουροπαλάτας Byzantini postea vocarunt, eo tempore *spectabiles* fuisse, quem gradum ipse Castrensis obtinebat; nam ibi legimus: „Tirones . . . praebere noluimus . . . non viros spectabiles Comites Archiatrorum, non Comites Stabuli, Cura Palatii, Scholares proximos Scriniorum . . .“ sed v. *viros spectabiles* non pertinet ad omnes sequentes, ut paullo quoque ante cum illustribus viris ii enumerantur qui tantum spectabilitate gaudebant. Postea *Curae palati dignitas aucta est*, atque in Cassiodoriana Formula VII. 5. appellatur *Sublimitas Tua*, pro quibus tamen verbis lurretus, sed vercor ne in eum errorem, de quo modo diximus, lapsus *Spectabilitatem Tuam* legi voluit. Idemque Cassiodor. „Illud quoque considera“ addit „qua gratificatione tracteris, ut aurea virga decoratus inter obsequia numerosa ante pedes regios primus videaris incedere, vel ut ipso testimonio vicinitatis Nostrae agnoscamus Tibi palatia commisisse“. Notum est,

Iustinianum minorem e Cura palati factum esse imperatorem:
Coripp. I. 134. sqq.:

Te dominum sacrae quis non praedixerit aulae,
Cum magni regeres divina palatia patris,
Par exstans curis, solo diademate dispar, -
Ordine pro rerum vocitatus Cura palati? [cf. II. 285.]
Dispositu nam Caesar eras

Gutherius l. c. „Nobis“ ait „est *Maître des bâtimens*. Est in antiquis inscriptionibus qui Architectus Augustorum: Gruter. 537, 4. D. M | Q. CISSONIO Q. F | HOR. APRILI | VETERANO. COH. II. PR. | ARCHITECTO. AVGVSTOR | . . .“ Sed hic lapis Neapolitanus ad alia tempora spectat, quam de quibus h. l. agimus. nec ad Curapalati (cf. etiam Orell. 1145. 2896. 3489.) propius accedit Ammianus qui XIV. 7, 19. XXII. 3, 7. XXXI. 12, 15. et 13, 18. huius administrationis meminit. Cf. etiam L. 2. Th. C. de castrens. quae paullo post repetetur.

PAG. 58*. §. 1.] In Val. et Valent. L. 7. Th. C. de privil. eor. VI. 35. v. *castrensi* contra Gothofr., cui Haenel. accessisse videtur, non adiective pro *castrensi* accipiendum est, sed significat ipsum virum spectabilem, sub quo obsecundant officio eiusdem (non ‘sub off. obsec.’): „ . . qui sub Castrensi officio sive . . . largitionibus obsecundant, cum pro merito . . . accessu istius fuerint splendoris ornati, constetque eos tunc temporis honoratos, cum a palatinis mitterentur obsequiis, a primis quibusque gradibus usque ad perfectissimatus ordinem, . . . praerogativa concessi honoris utantur“. Maxime huc pertinent Honorii Theodosiique LL. 1. 2. de Castrensiis (et Ministerianis) Th. C. VI. 32. (Iust. C. XII. 26.), quarum prior a. 412. Narsi, posterior a. 422. Scholastico, viris spectabilibus Comitibus et Castrensibus sacri palati data est: I. „In Officio spectabilitatis Tuae secundum formam divalium responsorum [nobis non servatorum] post completum tempus praefinitum, i. e. biennium, prioribus decedentibus insequentes ad locum pro merito laborum stipendiorumque succedant; nec ulla licentia his qui impletum deseruerint officium, denuo ad eandem militiam vel sollicitudinem remeandi“. II. „Non nulli di-

vinis impetratis apicibus primae vel secundae formae sacri Ministerii Supernumerarii creati sunt, quibus interpositis et locum qui vacaverit occupantibus Statutis [*sic enim legendum est, non Statuti*] secundae vel tertiae formae de superioribus gradibus excluduntur [*i. e. Statuti Supernumerariis praeferuntur*]. ideoque decernimus, ut qui in prima vel secunda forma divino beneficio Supernumerarii reperiuntur, Statuti quin etiam secundae vel tertiae formae alternis vicibus, i. e. per vicissitudines promoveantur, ut nunc unus ex isto, nunc alter ex illo ordine ad superiorem Statutorum locum, si vacaverit, progrediatur. de cetero observando ut si quis I^{ae} vel II^{ae} vel III^{ae} formae specialiter inter Statutos gradum caelitus [*i. e. a principe*] valuerit impetrare Supernumerarius, ultimus formae tertiae in matriculis habeatur⁴. Cf. supra ad fin. cap. X. exhibitum Brevem dignitatum Scriniorum Officii S. L.

— γ. 3.] *Tabulariorum ABCD*. — Domni C, Domnicum deeff et Gothofr. ad L. 1. Th. C. de castrens. — Pancirolus: „i. e. eum qui rationes sumptuum quotidianorum in epulas principis et aulicos factas conscribobat⁴. scilicet qui ratiocinia ad ipsius principis aulam spectantia, quatenus Castrensia munera administratioque extenderentur, tractabat, ut ratiocinia aulica coniugis suum Tabularium habebant, quem utrumque ceteri fontes non memorant: nam ii Tabularii de quibus Th. C. VIII. 2. Iust. C. X. 69. (cf. Hollweg. *Proc.* I. p. 182. sq. 194. 210. sqq.), huc non pertinent, sed ex Officiis magistratuum municipalium, etiam lapidibus passim celebratorum erant. Cf. quae ap. Cassiodor. V. 14. de restitutione eius „quod Tabularius a Cubiculo Nostro suscepit, rationabiliter non docetur expensum, ab iniusto retentatore⁴ praecipuntur.

— γ. 4.] *dn̄i aug̃ AD*, *domini aug. B*, *domni Aug C*, *Dominarum Augustarum* Gothofr. l. c. Nobiscum faciunt deeff. Versum omiserunt aa.

— γ. 5.] Certe fallitur Pancirolus: „adiutor ipsius Comitilis vices gerebat et pro eo imperabat, ut supra in Mag. Off. est dictum⁴. Huius modi Adiutores Subadiuvaeque omnes,

quales in Officiis, praeter utriusque Primicerii Notariorum, Spectabilium Clarissimorumve habebantur, Officiorum sive eorundem principum primiceriorumve, non eorum qui Officia habebant, adiutores fuerunt. Cf. Io. L. Lyd. de magg. III. 2. sq. 11. sqq. 11. et 13. 35., Gothofr. ad L. 10. Th. C. de cohortalib. VIII. 4., Hollweg. *Process* I. p. 177. sq. 192.

— §. 6.] *Cartularium* mss. de¹...⁴ff. Pancirolus: „Chartularium Scrinio praefectum, qui erat loco primicerii [scil. Scriptorii, non Officii]. hunc credo habuisse inventarium aureorum argenteorumque vasorum quae erant in quotidiano usu Principis et Augustae: mantilium, aulaeorum, stragularum huiusmodique aulicae suppellectilis, quorum proprium erat hoc Scrinium“.

— §. 8.] *offitiorum* B. — Cf. imprimis paullo ante ad §. 1. annotata.

CAPVT XV.

PAG. 59*. §. 1.] Cf. ad Not. Or. c. XVI., ubi Cuiacii quoque Paratitl. ad C. XII. 7., Iuret. ad Symmach. VI. 39., Guther. III. 9. Sintenisque *Das Corp. iur. civ.* VII. p. 1054. sq. addi possunt. Primiceriatus Formulam cum Formula Comitivae S. L. coniunctam exhibet Cassiod. VI. 7., e qua huc pertinet locus inde in verbis ‘locum quoque’ usque ad vv. ‘pro solemnitate completum’. cf. supra pag. 333*. Tota huc pertinet Cassiod. VI. 16. „Formula Notariorum. Non est dubium ornare subiectos Principis secretum, dum nullis aestimantur necessaria posse committi, nisi qui fuerint fide magna solidati. publicum est quidem omne quod agimus, sed multa non sunt ante scienda, nisi cum fuerint deo auxiliante perfecta, quae tanto plus debent oculi, quanto amplius desiderantur agnosci: Regis consilium solos decet scire gravissimos: imitari debent armaria quae continent monumenta chartarum, ut quando ab ipsis aliqua instructio quaeritur, tunc loquantur; totum autem dissimulare debent quasi nesciant scientes, nam sollicitis in-

quisitoribus saepe et vultu proditur quod tacetur. Adsit innocentia quae cuncta commendat, quia in placida mente regia decenter debent verba deponi. Sed quoniam Te probatis moribus institutum venatrix bonae conversationis sollicitudo Nostra respexit, ab illa Indictione Notarium Te Nostrum esse censemus, ut ordine decurso militiae ad Primiceriatum feliciter pervenias summitatem. Honor qui efficit Senatorem, cui Patrum aula reseratur: non iniuria, nam qui Nostris curis militat assidua lucubratione, iuste videtur et Curiam libertatis intrare. Additur etiam perfuncti laboris aliud munus, ut si quo modo ad Illustratum vel Vacantem meruerit pervenire, omnibus debeat anteponi qui codicillariis Illustratibus probantur ornari. unde absolute colligitur Primicerlatus meritis datum uti, ut in uno eodemque titulo dispar esset dignitas aequaliter acquisita. Animari debes igitur ad labores, quando Tibi tale praemium propositum vides, quale se gaudent invenisse Summitates. Ipsius Cassiodori pater, teste Theoderico rege ap. eund. Var. l. 4., „sub Valentiniano principe gessit Tribuni et Notarii laudabiliter dignitatem. honor qui tunc dabatur egregiis, dum ad imperiale secretum tales constet eligi, in quibus reprehensionis vitium nequeat inveniri“. In legibus quoque de Notariorum nobili militia, praeclaro collegio, familiaritate principis similibusque orationibus frequens sermo est. Non solum titulorum utriusque constitutionum Codicis (Th. VI. 10. et 11. Iust. XII. 7. et 9.) sed et utriusque partis huius Notitiae ordo docet, Primicerium Notariorum praecessisse Magistros Scriniorum. Ammianus l. c. et XXVI. 6, 3. *Notariorum omnium Primi* nomine Primicerium, ut XXIX. 1, 8. *Secundicerium* cum qui *secundum inter Notarios adeptus gradum* est nominat. sed errant qui eundem XXVI. 6, 1. de Summatibus Notariorum loqui putant: Summates absolute ibi positi ii sunt qui summas dignitates, comitivas primi ordinis, quaesturam, magisterium officiorum et quae sequebantur, adepti sunt. *Secundicerium* Notariorum neque haec Notitia, neque citt. Codd. tituli, quamvis rubrica Iust. C. *et secundicerio* ha-

beat, memorant, sed memorant Arc. et Hon. a. 396. ut summarum dignitatum finem, L. 21. Th. C. de petition. et ultro datis X. 10. Protonotarium hunc Primicerium apud Socrat. H. E. VII. 23. et Ammian. XXV, nominari Pancirolus falso annotavit; neuter hoc nomen habet: apud Socratem appellatur *προτοστάτης τῶν βασιλικῶν ὑπογραφέων*, et apud Amm. XXV. 8, 18. Primus inter Notarios omnes. Ad historiam Scholarum Notariorum pertinentia multa, sed pro suo more, confuse et quasi discerpta protulit Io. L. Lyd. de magg. lib. III., impr. capp. 6...10. 66.

In b hoc caput quasi ad caput de Comite Rer. Privv. (XI.) pertineret, ita conceptum est: *Sub cura uiri spectabilis Primicerij notariorum, | notitia omniū dignitatū & administrationū tam ci-|uiliū q̄ militariū officium non habet Adiutores*. In F ita est: *Sub cura V. sp. Primicerii Notariorum Notitia omnium dignitatum et administrationum tam ciuiliū quā militariū Officiū Non habet adiutores*. in cc SVB CURA VIRI SPECTA-|bilis Primicerii Notariorum. | OFFICIUM huius, | Non habet adiutores | Magister memoriae | et c., quasi unum caput essent hoc XV. et duo sequentia.

— γ. 2.] Hanc quoque inscriptionem omiserunt aa. cf. ad pag. 57*. γ. 2.

In imagine siglas easdem atque in Castrensis (c. XIV.) liber mandatorum viridis exhibet, non exstantes in imag. Primic. Notar. Orient., sed inscriptio *Laterculum Maius* in utraque legitur. Interior laterculi pars cum loris et marginibus perforatis purpurei coloris sunt, ceterae partes sine colore. Editi ut alias, ita ad hoc quoque caput imagines ad Not. Or. incisas repetierunt.

— γ. 4.] *Sub cura* omnes. quibus verbis alibi non utitur hic liber; in Not. Or. c. XVI. legitur *Sub dispositione*, quod idem significaverit. nam neque dignitatem utriusque Notariorum Primicerii diversam fuisse, neque in hunc locum verba *sub cura* per errorem librarii irrepsisse crediderim. Cf. L. 2. Th. C. de off. Quaest. I. 8. „Laterculi curam totius . . .“ et L. 3. eod. „Omnes minoris laterculi dignitates, quae *sub cura* quidem

ac sollicitudine v. ill. Quaestoris . . .“ (cf. supra p. 329*. sq.) — viri] omisit D. — *spectabilis*] cf. ad Not. Or. p. 269. sq. not. 1.

¶. 6. 7.] *Noticia* BCD²Ed. Cf. ad Not. Or. p. 119. sq. 270. not. 5. — *omnium*] cf. ad Not. Or. p. 270. not. 2. et quae paullo post dicam. — *ministrationum* ABCDEaa. cf. ad Not. Or. p. 270. not. 3. 4. 6.

Versus Notitiae Or. c. XVI. §. I. 2. „*Scholas et Numeros tractat*“ de occidentali Primicerio non legitur, quod fortasse sic explicandum est: Scholas Notariorum eum tractasse, ut extra dubium positum, ita neque exprimi opus esse videbatur, Scholae vero ceterae sub dispositione Magistri Officiorum Quaestorisque *βονθούρα* fuerunt; Numeros autem omnes, item e Minore Laterculo emittendas Praeposuras omnes, Tribunatus ac Praefecturas Militum, i. e. militares utriusque Laterculi partes, eo tempore, cum hic liber componeretur, occidentales Magistri Militum ad suam curam traxerant (cf. LL. 1. 3. Th. C. de off. Quaest., supra p. 329*. sq. et quae p. 209*. post med. disputavimus), unde et Claudiani locus ad Not. Or. p. 268. transcriptus et diversitas eorum utriusque Notitiae partis capitum, quae de Magistris Militum atque de Militibus Classibusque iisdem subditis tractant, explicari poterit (cf. supra pagg. 209*. et 329*. sq.), ut ex annot. ad seq. p. ¶. 5. v. *emittit* apparebit. simulque videbimus omnino erroneam esse Schoepflii (Als. ill. I. p. 308. §. 53.) coniecturam, minorem librum in pictura huius Primicerii „esse Laterculum minus, quod Primicerius Magistratibus tradidit, in quo Principis Mandata, Leges et Constitutiones Imperii continebantur. Hinc in Primicerii Notariorum Notitia idem Laterculum minus cum Laterculo maiore, atque fasciculo Voluminum vel Codicillorum exhibetur coniunctim“. Minus Laterculum nunquam neque in orientis neque in occidentis partibus ad Primicerium Notariorum pertinebat. — Eum autem interdum orationes principum in senatu recitasse, quod proprium erat Quaestoris, ex subscriptione L. 20. [olim 14.] Th. C. de senatorib. VI. 2. videmus, et a multis observatum est.

— γ. 8.] *officium B. — adiutores*] in Not. Or. l. c. est *Adiutorem de Schola Notariorum*. Neque hanc scripturae diversitatem diversitatem boethurae Adiutorumve sive numeri, ut plures habuisset hic occidentalis, unum tantum orientalis Primicerius, sive scholarum, ex quibus desumerentur Adiutores, indicare putaverim. cf. annot. ad p. 58*. γ. 5.

CAPVT XVI.

PAG. 60*. γγ. 2. 3. inscriptio] Inepte ε¹...⁴ dant: *MAGISTER SCRINIORVM | CVM INSIGNIBVS. | Memoriae Epistolarum & Libellorum. | Verba MEMORIAE EPISTOLARVM LIBELLORVM, quae immerito C¹aa omiserunt, inscriptionis partem facere apparet. In b hoc totum caput ita est:*

*MAGISTER memoriae
libellorum
epistolarum,*

Sunt ijdem, ut Orientales suprascripti.

in Γcc versus *Magister memoriae | Magister libellorum | Magister epistolarum | Sunt ijdem ut Orientales suprascripti.* | neque a praecedente neque a sequente capite recte separati sunt, ne dicam de errore quasi hoc caput cum cap. XVII. Notitiae Or. omnino conveniret. Etiam in ff verba *Magister . . & Libellorum* ita expressi sunt, ac si cum sequenti huius capitis parte ad caput de Primicerio Notariorum pertinerent.

Inscriptiones librorum ad cod. A expressas dedimus. In B hae sunt a sinistra incipienti libri I: FL. | INTAL. COMOR | P R | , secundi: FL. | VALE | MAG. EP. | IVSS. DD | , tertii: FL. | INTALI | COMORD | PR | , quarti: FL | VALE. | MAG. EP. | IVSSI. D. | , quinti: FL | ITAL. | COMOR | PR. | , sexti: FL | VALE | MAG. E. | IVSSI. D. | In C (item D ?) primi libri: FL. | INTALL. | COMORD | P. R̃ | , secundi: FL | VALE | MAG. EP. | IVSS d̃d | , tertii: FL. | INTALL. | COMORD | P. R̃. | , quarti: FL | VALE | MAG EPI |

ivss. dñ | , quinti, ut tertii; sexti: FL | VAL. | MAG EPS | ivss
 dñ | Inferioris libri voluminumque inscriptiones in BCD nul-
 lae sunt, quantum nunc videre possum; in editis exhibitae e
 Not. Or. repetitae sunt.

In universum de his tribus sub dispositione Magistri Of-
 ficiorum constitutis Scriniorum Magistris, e quorum Scriniis
 Quaestores sibi Adiutores eligebant, cf. ad Not. Or. p. 236. sq.
 nott. 15. 16. p. 248. sqq. not. 2. usque ad fin. cap. et p. 271...276.
 ad c. XVII. et supra p. 327*. sq. ad p. 45*. yy. 4...6. cilt., quibus
 Bulenger. de imp. IV. c. 11...17., Guther. de off. dom. Aug. III. c.
 3...7. addendi sunt. Grat. Val. et Th. L. 14. Th. C. de e. o. sive
 sord. mun. XI. 14. (cf. L. 11. C. de exc. mun. X. 47.): „Eos qui
 cum honore Comitum nomine Magistrorum Memoriae prae-
 fuerint vel Epistolis vel Libellis, item eos qui ibidem pera-
 gendis signandisque responsis Nostrae mansuetudini obsecun-
 dant, omnium vilium munerum ac totius capitulariae sive ...
 temonariae functionis fieri iubemus exsortes ...“ hac lege a.
 382. lata a quibusdam indictionibus belli caussa impositis li-
 berantur tam qui Scriniorum Magistrorum vice comitivam pro-
 ximatus adepti sunt (nam ipsi Magistri Scr. Vicarianae po-
 testati praeferebantur, ut L. un. Th. C. de Mag. Scr. VI. 11. et
 haec Notitia docent), quam viri devoti Memoriales, Epistola-
 res nec non Libellenses et Adiutores viri excelsi Quaestoris,
 ut verbis Nov. XXXV. utar; postea eius modi immunitatum
 dignitatisque accessionibus magis magisque gavisae esse Scri-
 nia Th. C. VI. 26. 35. ac Iust. C. XII. 9., 19. et 29. passim docent.

Sub Magistris Scriniorum erant eorundem Proximi sive
 in capite constituti, qui et ipsi spectabiles erant, ut Proxima-
 tus sive Proximatus splendor etiam Comitiva Proximatus ap-
 pellaretur *); sequebantur Melloproximi, sequenti anno Pro-

*) Lepida est Hugolini (in comm. ad tres libros, Azoni in edd.
 falso adscripto) ad L. un. C. de Mag. ss. scrinior. XII. 9. v. *ex - Proximis*
 glossa: „scil. natos, ut infra de proxim.“, et ac hoc v. Proximis: „sic
 dicti quia principi se proximant“.

ximi futuri, clarissimatus dignitate gaudentes, quem Exceptores quoque, non autem ceteri in sacris scriniis militantes Memoriales ac Laterculenses, Epistolares atque Libellenses habebant, sed hi viri devotissimi appellabantur. cf. Vales. ad Ammian. XX. 9, 8. et Gothofr. paratitl. ad Th. C. VI. 26. et comm. ad LL. 16. 17. eod. atque LL. 10. 12. i. f. ... 15. C. eod. XII. 19. (cf. supra pag. 328*) cum Nov. XXXV. ad Not. Or. p. 249. sqq. transcripta, ubi de numeris quoque Adiutorum qui Quaestoribus ex his Scriniariis apparerent, definitur, ut e. g. Leon. L. 10. C. cit. „. Statutos Memoriales praecipimus esse in Scrinio quidem Memoriae LXII, Epistolarum vero XXXIII, Libellorum quoque XXXIII; Antiquarios [cf. L. 2. Th. C. de stud. lib. XIV. 9.] vero qui habentur in Scriniis Memoriae, nunquam minus esse quam III. Supra scripti autem Memoriales nullo modo duplici fungantur officio, nec geminis chartis irrepserint. . .“ *

*) Scriniorum splendorem quo sub imperatoribus fulserant, sub regibus Ostrogothorum expalluisse vel ex frigida apud Cassiodor. VI. 13. apparet „Formula Magistri Scrinii quae danda est Comitiaco quando permilitat. „. quo studio remunerandi sunt qui ad agonis sui praemia pervenerunt? considerandum quali labore servitum est, et sic de remuneratione cogitandum: harum quippe rerum mensura de contrario venit, dum tale obedientibus dari debet donum, quale indevotis potuit esse periculum. Grandia sunt quae sustinent excubantes personas: contumaces ad parendum cogunt, latentes in cubilibus suis prudenti sagacitate vestigant, superbis modestiam aequalitatis imponunt: ita quod a iudicibus breviter dicitur, ab ipsis efficacia famulante completur. notum est quae pericula sustineant, cum ad causas mittantur alienas: si segnius agat, petitor queritur; si districte, pulsator vociferatur: sic inter utrumque diversum [i. o. *litigatorem*] rara laus est invenisse praeconium: dignitatum pace dicamus, Facilius est laudatum Iudicem reperire, quam Militem iniuncta sine offensione complere: aliud est enim tantum dicere legitima, aliud ad terminum deduxisse iustitiam: laudabiliter quidem bonum dicitur, sed multo gloriosius statuta complentur: verba tantum diriguntur a Praesulibus, a Militibus autem postulatur effectus. post omnia periculis subduntur, si constricti aliquid veri simile

— γ. 4.] Mag. Mem.] Mangelsdorfii (praes. Klotzio) diss. de Mag. Mem. Hal. 1770. laudat Wagnerus ad Amm. III. p. 463., ubi annotat „non ideo sic dictus, quod eos qui praeclare se gessissent, imperatoribus in memoriam revocaret, sed quod acta et decreta memoriae ac futurae observantiae causa asservaret, *Canzleydirector, geheimer Archivarius*“. Immo, *memoria* hic τὰ ἐνομνήματα, ipsas litteras, documenta instrumentave, acta gestaque memoriae conservationisve causa reposita significat. — Hunc Magistrum primum inter omnes Scriniorum Magistros fuisse constat, neque obstat celebris Aedesii inscr. a. 376. posita (denuo ap. Orell. n. 2352. exhibita), ubi *Memoriae* nomen post *Libellorum et Cognitionum*

conquerantur. frequenter nocuit aliis ipsa quoque integritas actionis: nam multos quos in executione contristari nisi [ita ed. princ., Garet. contristare visi] sunt, ipsos postea impensos [l. infensos] iudices pertulerunt: offendunt enim frequenter ignari [eos], quibus sunt postea parituri, et dum causis alienis fidem custodiunt, interdum pericula propriae salutis incurrunt. Verum inter haec militem evasisse laudatum, nonne iusto videtur esse miraculum? Talibus igitur meritis vicissitudo reddenda est, ut nimio labore torpentes indictis [i. e. per hanc Indictionem concessis; Græc. et Cuiac. indultis] compensationibus excitemus. Utere igitur confidenter quicquid veteranis munifica iura tribuerunt, nulli sordido subiiciendus oneri, qui te purissima conversatione tractasti. Comitivam quoque Tibi primi ordinis, quam tali militia perfunctis cana deputavit antiquitas, secundum statuta divalia vindicabis. Haec quidem priscorum beneficio consequeris, sed Nostri nominis [numinis?] contra inciviles impetus et conventionalia detrimenta perenni tuitione vallaris, ut Officium quod Nostris iussionibus speciali sollicitudine famulatum est, amplius aliquid a militibus ceteris promereri potuisse videatur. Mulcta quoque tot [Gr. et Cui. i. e. decem] librarum auri percellendum esse censemus, si quis statuta Nostra qualibet crediderit occasione violanda. nec tamen aliquid contra Te valere permittimus, quod dolosa fuerit machinatione tentatum“. Principi Comitiaci Officii s. Comitiacorum, quos exsecutores iussionum iudicialium fuisse apparet, in urbe Roma vicarius [sed non Vicarius U. R. de quo cap. XVIII.], „quia Principem cardinalem obsequiis Nostris [in aula Ravennatensi] deesse non patimur“, nominatur ibid. VII. 31.

atque *Epistularum* positum est, secundum tempus dignitatum susceptarum. Paulo antiquior est titulus statuæ Romanæ quam Valentinianus et Valens SATVRNINO SECVNDO V. C. | PRÆ-
SIDI PROVINCIÆ AQVITANICÆ | MAGISTRO MEMORIAE COMITI OR-
DI|NIS PRIMI INTRA CON|SISTORIUM ET QVÆSTORI PRÆF | PRÆ-
TORIO ITERVM. OB EGREGIA EIVS IN REM PVBLICAM MERITA... SVB
AVRO CONSTI|TVI LOCARIQVE IVSSERVNT, ap. Gruter. 465, 8., Orell.
n. 3192. — *adnotationes* aa. quod genus imperialis scripturæ,
oppositum rescriptis vel epistolis¹, pragmaticis sanctionibus²
ceterisque legibus quas Quaestor dictabat³, in caussis gra-
tiæ⁴, administrationis⁵, politiæ⁶ financiarumque⁷ quæ ho-
die dicimus, sed et in caussis ad iuris dictionem spectan-
tibus⁸ emittebatur. periculi plenum genus iam Constantinus
A. L. 1. Th. C. de div. rescr. I. 2. a. 314. ad Pf. Vig. data cohi-
buit: „Annotationes Nostras sine rescribitione [*gehörige Aus-
fertigung*] admitti non placet, ideoque officium Tuæ gravitatis
observet, sicut semper est custoditum, ut Rescripta vel Epi-
stulas potius Nostras, quam Adnotationes solas existimes au-

1) L. 1. Th. C. de div. rescr. I. 2., L. 6. C. si contra ips I. 22., L. 8. Th.
C. de suar. XIV. 4., L. 5. Th. C. de itin. mun. XV. 3., L. 1. C. de monopol.
IV. 59. — 2) Nov. Theod. II. tit. VIII. de navib. cap. I. pr. ed. Haen. p. 36.
citt. L. 6. C. si contra ius., L. 1. C. de monopol. — 3) cf. supra c. IX. §. 1. —
4) L. 8. Th. C. de indulg. crim. IX. 38. „affatus Nostræ perennitatis“. —
5) De e. o. evectionibus: LL. 14. 12. 35. Th. C. de cursu publ. VIII. 5. —
De dignitatum administrationumve dationibus: L. 7. Th. C. de privil. cor.
q. in s. pal. VI. 35. (sacra scripta), L. 2. Th. C. quis in gradu præf. VII. 3.
(sacri affatus), LL. 21...23. Th. C. de div. off. VIII. 7. (manus, nutus, dex-
tera principalis), LL. 9. 10. Iust. C. de div. off. XII. 60. (probatoriae manu
Nostra subscripta et Nostro arbitrio præstandae, divina annotatio etc.)
— 6) Quasi litterae securitatis commeatusve: cit. L. 1. Th. C. I. 2., L. 2.
Th. C. de litor. et itin. cust. VII. 16. (sacri apices, sacrae litterae). — 7) L.
24. Th. C. de erog. mil. ann. VII. 4. (sacri apices, quibus provida sancti-
one decrevimus), L. 41. Th. C. de oper. publ. XV. 1. (sacra annotatio), L.
37. Th. C. de episc. XVI. 2. (Nostræ serenitatis affatus), et not. 1. citt. LL.
8. et 5. Th. C. et L. 1. Iust. C. atque not. 2. cit. Nov. Theod. — 8) cit. L. 1.
Th. C. I. 2., L. 1. C. de precibus imperatori offerendis I. 19.

diendas“. Apparet igitur, Magistri Memoriae Annotationum expeditionem, ut apud nos rescriptionem illam vocant, fuisse, nisi ubi Probatoriae aliaeve principis manu signandae scripturae ad aliarum Administrationum munera singulari iure spectarent, ut e. gr. cit. L. 10. C. de div. off. XII. 60. — De sacro encausto s. encauto quo ad subscribendum utebantur principes cf. Leon. L. 6. C. de div. rescr. I. 23., Du Cange h. v., Montefalconii Palaeogr. Graec. p. 2., Gothofr. ad L. 1. Th. C. de veteran. VII. 20. — *dictat*] cf. supra p. 325*. sq. ad p. 45*. §. 4. Vopisc. in Caro 8. „Junius Calphurnius qui ad memoriam dictabat“, ἀντιγραφεὺς τῆς μνήμης, dictator; cf. Salmas. ad l. c. et Vales. ad Ammian. XXIX.. 2, 22.

— §. 5.] *emittit*] cf. ad Not. Or. c. XVII. p. 275. not. 4. et supra p. 410*. De Minore Laterculo, quod curabant qui in Scrinio Memoriae ad Laterculensis gradum provecti erant, proprie Praeposituras, Tribunatus ac Praefecturas a Magistro Memoriae arbitrato Quaestoris v. ill. emittendas ideoque has ipsas *Minoris Laterculi dignitates* dictas fuisse, supra (p. 329*. sq.) exhibitus tit. Th. C. de officio Quaestoris ostendit atque hic locus etiam testatur. sed per innovationem, quam cit. Th. C. constitutionibus retractare student imperatores, illas dignitates si non omnes, plerasque tamen ad suam potestatem dignitatemque traxerant Magistri Militum. qua de causa hic liber capite VII. Numeros e Maiore Laterculo emissos sub dispositione ipsorum Magistrorum Militum Praesentalium constitutos recenset, deinde post enumerationem eorum Militum, Cuneorum, Numerorum, Auxiliorum, Praepositarum, Praefectarum Classiumque, qui sub Comitum Ducumque dispositione sive ex Maiore sive ex Minore Laterculo secundum priscam consuetudinem emissi erant, quasi appendicem, recentioris usus sive abusus testem, subicit cap. XL. ‘Praeposituras Magistri Militum Praesentalium a parte Peditum’. Vide etiam supra p. 208*.

— *tamen*] om. aa. — *precibus*] cf. ad Not. Or. p. 248. not. 3. et supra p. 327*. sq. ad p. 45*. §. 5. Preces in Memoriae Scrinio

tractandae ad res quas paullo ante p. 415*. ad nott. 4...7. indicavimus, spectabant, ut ad iuris dictionem (cf. Hollweg. *Proc.* p. 370.) eae quas Magister Libellorum, et ad res municipales atque commercium cum provinciis exterisque gentibus eae quas Magister Epistularum tractabat.

— γ. 6.] Epistularum Regiarum Magistrum hunc appellat Symmach. VII. 60. — *legationes*] cf. ad Not. Or. p. 275. not. 7. et supra ad p. 44*. γ. 15. Legationes exterarum gentium Magister Officiorum, provincialium, civitatum sive corporum Praefectus Praetorio excipiebat, sed ubi imperialis scientia consulenda erat, i. e. quotiens petitiones non statim lectae pensataeque reiciendae videbantur, principi transmissae ab ipso post adhibitum Consistorium decidebantur; recitationes aulem, Consultationes supra dictorum virorum illustrium aliarumve dignitatum, ad quas legationes venerant, ac Preces petitionesque Legatorum tractabat Scrinium Epistularum sub suo Magistro: in caussis itaque legationum hi Scriniarii secundum nostrum loquendi usum principis referendarii, archivarii atque correspondentes erant. cf. impr. LL. 3. 10. 11. 13. 14. 16. Th. C. de legatis et decr. XII. 12. c. Gothofr. comm., L. 5. Iust. C. legationib. X. 63. —

— γ. 7.] *consultationes* AC. Consultationes, de quibus h. l. sermo deque quibus modo dictum est, non confundendae sunt, ut ipse in hunc errorem memet incidisse ad Not. Or. p. 275. not. 8. nunc demum animadverto, cum iis quae, vel ante sententiam vel post eam, appellationis gratia in caussis iudicialiis ad principes etiam dirigebantur (de quibus Codicum tituli *De appellationibus et consultationibus* Theod. XI. 30. Iust. VII. 62. agunt. cf. etiam Hollweg. *Proc.* §§. 25. 33.). Item *Preces* h. l. indicatae ab iis quas §§. I. III. memorant, diversae sunt. — *tractat*] Gloss. verbor. iur. h. v. Τρακταῖσαι σκοπῆσαι, ἐξετάσαι. τρακτεντεῖν [l. τρακτεύειν] γὰρ οἱ Λαῖνοι τὸν σκόπον, τὸ βούλευμα καὶ τὸ ἐξέτασμα λέγουσιν.

— γγ. 8. 9.] Libellis Respondentem, ut Amm. Marc. XX. 9, 8. hunc Magistrum appellat, recentiores Gallico *maître des*

requêtes comparare solent. Ad Amm. l. c. Valesius „in actione l. concilii Chalcedonensis *Mamas vir spectabilis* dicitur *Comes et Proximus sacri Scrinii Libellorum et sacrarum Cognitionum*. et similiter Castorius quidam“. Ex-proximo Libellorum memorat idem Amm. XXII. 9, 16. Cf. nott. ad §§. I. II. et ad Not. Or. p. 275. sq. not. 11.

— §. 10.] Quod in Occidentis partibus *Magister Epistolarum Graecarum* non habebatur, explicatione non indiget, et quod *Scrinium cum Magistro Dispositionum* ad hoc caput non pertinet, supra (ad p. 43*. §§. 4. sqq.) explicatum est. Sed quod in Not. Or. de Magistris Scriniorum legitur „OFFICIUM AUTEM DE IPSIS NEMO HARET, SED ADIVTORES ELECTOS DE SCRINIIS“, id solum librarii culpa hic non legi puto. Cf. vol. I. p. XIII.

CAPVT XVII.

Loco huius capitis Ibcc habent: *Spectabilis Proconsul Africae habet sub se dispositiones, ut Proconsul Asiae suprascriptus.*

De Proconsulum, ad Praesidium provinciarum genus pertinenti dignitate (Macer L. 1. D. de off. praes. l. 18. cf. Gai. l. 100...102. 105.), in universum post ea quae Gothofr. in Not. Dignn. Th. C. p. 22. et ipse ad Not. Or. p. 123. sq. not. 30*. (c. addenda ad h. l.), p. 167. sq. not. 30. indicavimus, nunc nihil addam nisi locum ex Huschkii Auctore incerto de magistrat. p. R. p. 3. „Proconsules cum imperio consulari loco Consulum in provincias mittebantur“, ad quem locum editor p. 109. sqq. iusto longe maiorem antiquitatem foliolis a se editis tribuens (sunt enim procul dubio saeculo XV. s. XIV. exeunti tribuenda) de iis qui liberae rei p. temporibus pro consulibus in provincias mittebantur, docte, ut solet, egit; de Usserii opusculo de Asia Proconsulari supra praetermisso alio loco dicam; Hispanias autem quarto saeculo Proconsules habuisse, ut Gothofr.

multis locis (e. gr. ad L. 7. Th. C. de div. rescr. I. 2., ad L. 14. Th. C. de accusation. XI. 1., in Prosopogr. Th. C. v. *Tiberianus* rel.), infra ad cap. XX. impugnabo. Sed de Proconsule Africae in specie, unico per Occidentem (cf. p. 133*. sq. not. ad γ. 10.), eaque de caussa interdum absolute Proconsul appellato (ut in L. 31. D. de re iud. XLII. 1., L. 2. Th. C. de his qui per met. XI. 34. rel.) paucis disserendum est. Africam propriam, quae, ut Asia, sub Octaviano ex praetoria consularis facta est (Strab. XVII. i. f., Dio Cass. LIII. 14., S. Ruf. supra p. 147*. cit., quibus cum locis cf. Eckhel. Doctr. IV. p. 240. sq.), usque ad Iustinianum (cf. p. 154*. sqq.) Proconsules regebant, ad quos inde a Constantino M. (a. 313. cf. L. 1. Th. C. de off. Procons. I. 12.) usque ad ann. 429. (LL. 185. sq. Th. C. de decurion. XII. 1.) datarum constitutionum amplum numerum nobis servavit Th. C. neque raro iidem in lapidibus memorantur. De regionibus ei subditis, i. e. provincia Zeugitana*, satis supra p. 146*. sqq. (cf. ad Not. Or. c. II. p. 167.) disputatum, ibique etiam eorum error refutatus est, qui cum Pancirolo Gothofredoque hunc Proconsulem sub dispositione Praefecti Praet. Italiae fuisse opinati sunt, a quo errore neque Hollwegius satis sibi cavit, cum p. 63. scriberet, eum sub ipso principe 'aut sub Pf. P.' stetisse**. De iuris dictione huius Proconsulis

*) Isidor. Etymol. XIV. 5. §. 8. „Zeugis, ubi Carthago magna, ipsa est et vera Africa inter Byzacium et Numidiam sita, a septentrione mari Siculo iuncta, et a meridie usque ad Gaetulorum regionem porrecta, cuius proxima quaeque frugifera sunt, ulteriora autem bestiis et serpentibus plena, atque onagris magnis in deserto vagantibus. Gaetulia autem Africae pars mediterranea est“. Cf. Oros. Hist. I. 2. („Zeugis autem prius non unius conventus, sed totius provinciae generale fuisse nomen invenimus“ et r.) et Salmas. ad Solin. Tr. ad Rh. 1689. fol. p. 576.

**) Diserte monet Hollwegius Proconsulem Africae in hac Notitia non recenseri inter eos qui sub dispositione Vicarii Afr. fuissent: monere etiam poterat, illum neque Praefecto Praet. Italiae neque Galliarum subditum in eadem Notitia legi, eandemque ante caput de Vicario Africae agens de Proconsule Africae agere.

ex ipsis fontibus satis constat, imprimis ex iis quos ad Not. Or. p. 275. not. α indicavimus, quibuscum inscriptio p. 147*. transcripta conferenda est. Neque vero silentio praeterierim, parum accurate Hollwegium l. c. scripsisse, quasi Vicarius, non Proconsul, administrationem Africae Proconsularis quoque habuisset: per omnes sex Africae provincias Proconsul vice sacra iudicabat, sed quinque tantum provinciarum, non etiam proconsularis, administrationem habebat Vicarius, quod non solum ex hac Notitia, sed ex ipsis etiam ad Procons. Afr. datis constitutionibus imperatorum probatur. Quin etiam L. 10. Th. C. de off. Vicar. I. 15. Imppp. Grat. Val. et Theod. AA. ad Syagrium edicunt: „Vicario Africae aditus provinciae proconsularis inhibendus est, tantumque ei consilii gratia in Thebestina civitate [cf. hanc not. i. f.] accessus pateat; canoni autem cogendo Annonae Praefectus immineat. vèstes largitionales sinceritatis Tuae [*Proconsulis Africae* puto, non *Magistri Off.*, neque omnino *Vicarii Afr.*] cogat officium, cui negotio etiam Rationalis insistat, ita tamen ut principe loco Apparitores Tuos maneat et coactionis instantia et deceptionis invidia. Vectigalia sane apud Karthaginem constituta Vicariae Praefecturae apparitio procuret. PP. Karthagine. Dat. VII. kal. Sept. Ausonio et Olybrio coss.“ [a. 379.] Cf. L. 14. Th. C. ibid. a. 395. datam: „Cavendum est ne qua ob canonem Africae fiat frumenti deceptio: Vicarium itaque virum spectabilem per Africam volumus in proconsulari provincia exactionis et transmissionis necessitates arripere“. Vide etiam Amm. Marc. XXVIII. 1, 17. sq. Quod L. 29. Th. C. de annon. XI. 1. (a. 401.) scriptum est *Proconsularis Numidiae*, id aperto errore factum est pro *Proconsul aut* [s. ac] *Consularis Numidiae*. Carolus a S. Paulo p. 77. voluit *Proconsularis et Numidia*.

PAG. 61^a. γ. 2.] *Proconsul affrice* &. cum insignibus add. etc. De pictura Pierius Hieroglyphicor. lib. LVI. cap. 4. „ubi de Proc. Afr. legitur“ ait „mulier . . inspicitur, pileo in primis cooperta caput, caerulea palla hinc inde ab utraque parte reiecta, eaque ad humum usque fusa, interiore vero tunica

rubra, imo limbo ad pedis unius altitudinem albo, cuius superiorem · inferioreque marginem aureae fibrae duae circumcumeunt. Brachia nuda utrimque exporriguntur, binas utraque manu spicas ostentantia: Sub pedibus naves duae frumento onustae, adpictae sunt litterae superne [i. e. supra totam picturam] PROCOS. AFRICAE⁶. Mulier Africam, quae dioecesis proprie terra spicarum fuit, exprimens in cod. A picta, alba veste induta utraque manu avem itidem albam tenet, sed quam ex spicarum sive culmorum potius fasciculo pictoris incuria in-scitiave factam esse apparet: figura cod. D, cui simillima est figura codicis C, hic apposita quasi spicarum in pinnas metamorphosin exhibet:

aurati sunt ibi et qui manibus tenentur culmi et quae caput ornant spicae (nam spicae esse corcula, de quibus nihil rettulit Pierius,

quaeque neque A neque edd. habent, videntur). etiam tunicae colores fere cum iis quos Pierius indicavit, conveniunt. ceterum non magni facio colorum indicationem, quippe de quibus parum constat, quantum ab archetypo diversi sint: nimis in hac re codices nostri inter se differunt. Ita Pancirolus etiam „Pierius“ ait „aliter vestes earumque colores exprimit, atque in meo et aliis exemplaribus reperiantur. Ubi mulier purpureum pallium supra dextrum humerum reiicit, subtus prasina breviorque tunica, supra auream pallam ad nudos pedes demissam induta. In Madruciano sub albo pallio coeruleam talaremque tunicam gestat. Ursini codici Pierii descriptio convenit, sed quem ipse imum limbum vestis esse credit, est longior palla interior, quae sub breviori tunica ad pedes descendit“. Tum de tribus navibus frumento onustis, velis remisque actis, Proconsulis curam frumenti Romam mittendi significantibus, loquitur Pancirolus; sed codices duas tantum eius modi naves repraesentant. Tota pictura nummos in mentem revocaverit cum muliebri capite palis munito, ante quod caduceus est, retro spica, subtus prora navis, inscriptos ADRV METIS. cf. Vailant. Num. fam. fig. 30., Morell. Th. fam. p. 53. Ad annonariam Proconsulis curam pertinent L. 7. Th. C. h. t. I. 12., LL. 2. 24. 32. Th. C. de annona XI. 1. aliae. cf. supra p. 150*. sq. de Pf. Annonae Africae. Memorabilis admodum est Procopii locus de Mauroorum regum Insignibus hic (B. Vandal. I. 25.) „ . ὅσοι γὰρ ἐν τε Μαυριτανίᾳ καὶ Νουμιδίᾳ καὶ Βυζακίῳ Μαυρουσίῳ ἤρχον, πρέσβεις ὡς Βελισάριον πέμψαντες . . . τὰ τε ξύμβολα σφίσι παρ' αὐτοῦ στέλλεσθαι τῆς ἀρχῆς κατὰ δὴ τὸν παλαιὸν νόμον ἐδέοντο. νόμος γὰρ ἦν Μαυρουσίῳ ἄρχειν μηδένα, κἄν Ῥωμαίοις πολέμιος ᾗ, πρὶν ἂν αὐτῷ τὰ γνωρίσματα τῆς ἀρχῆς ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς δοίῃ. ἅπερ ἤδη πρὸς Βανδίλων λαβόντες οὐκ ᾔφοντο τὴν ἀρχὴν ἐν βεβαίῳ ἔχειν. ἔστι δὲ τὰ ξύμβολα ταῦτα ῥάβδος τε ἀργυρᾷ κατακεχρυσωμένη καὶ πῖλος ἀργυροῦς οὐχ ὅλην τὴν κεφαλὴν σκέπων, ἀλλ' ὥσπερ στεφάνη τελαμῶσιν ἀργυροῖς πανταχόθεν ἀνεχόμενος, καὶ τριβώνιον τι λευκὸν ἐς χρυσοῦν περόνην κατὰ τὸν δεξιὸν

ᾧμον ἐν χλαμύδος σχήματι Θειταλῆς ξυνιόν, χιτῶν τε λευκός ποικίλματα ἔχων, καὶ ὑρβύλη ἐπίχρυσος. Βελισάριος δὲ ταῦτά τε αὐτοῖς ἔπεμψε καὶ χρήμασι πολλοῖς αὐτῶν ἕκαστον ἔδωκεν ῥῆσατο.

Sedem ordinariam *Karthagine* Proconsulem habuisse *Salvianus* (supra p. 356*. transcr.) expressit et probant subscriptiones harum constitutionum inde ab a. 315. datarum: *Theod. Cod. L. 1. de concuss. VIII. 10., L. 1. de itin. mun. XV. 3., L. 1. de e. o. s. sord. mun. XI. 16., L. 2. de famos. libell. IX. 34., L. 9. de decurion. XII. 1., LL. 3. 10. quor. appell. XI. 36., L. 9. de murileg. X. 20., L. 9. de scaenic. XV. 7. cf. L. 20. Th. C. de exactionib. XI. 7. cum L. 32. Th. C. de annona XI. 1. et vide Iulianiani const. pag. 154*. transcr. §. 1. Anno 314. tres Th. C. constitutiones ad Procons. Afr. datae *Hadrumeti* acceptae sunt hae: L. 1. de poenis. IX. 40., L. 2. de appell. XI. 30., L. 1. quor. appell. XI. 36. Quod oppidum liberum, postea *Coloniā Traianam*, *Adrumetum*, *Hadrumetum* (*Ἀδρύμη*, *Ἀδρύμητος*, *Ἀδρύμητιος*, *Ἀδρούμητος* *κολώνια*, *Hadrīto* Tab. Peut. V. F.; in lapide Romano ap. Gruter. 362, 2., Orell. 3058. COLONIA CONCORDIA VLPIA TRAIANA AVGVSTA FRVGIFERA HADRVMETINA; in nummis HADR. HADRVM. cf. Eckhel. Doctr. num. IV. p. 134. sq.), veterem Byzacii metropolin, non Zeugitanam, inde a I. Caesare innumeris locis a veteribus celebratam, nunc Tuneticam, quaerunt in hod. oppido *Hamamet* s. *Mahometa*, recentiores plerique iustius in oppido *Susa* s. *Souzah*, quod itidem ad sinum Hamameticum situm est. LL. 5. 6. Th. C. de appellationib. XI. 30. a. 316. Probiano [Proconsuli Africae, non Vicario Africae, ut Gothofr. in topogr. Th. C. p. 125. dedit: nam cf. L. 3. Th. C. ibid.] datae sunt „pp. id. *Oct. Thebeste*“. Hoc prope Rubricatum fl. situm Numidia oppidum hodierna *Tebessa* s. *Tibessa* s. *Tipsa* provinciae Constantinae est (Ukert. Nordafrika p. 563:) Ptol. IV. 3. *Θεουέστη*; It. Ant. p. 27. *Theveste colonia*, cf. pagg. 33. 46. sq. sq., Tab. Peut. IV. D., Gruter. 600, 10. EX AFRICA. COL. TEVESTE. Maffei Mus. Veron. 272, 10. PROCVRATOR. REGIONIS. THEVESTINAE., Orell. 3560. TRAIANVS. HADRIANVS. AVG.*

PONT. MAX. TRIB. POT. VII. COS. III. VIAM A CARTHAGINE THEVESTEN STRAVIT. PER LEG. III. AVG. P. METILIO SECUNDO. LEG. AVG. PR. PR.
 Procop. B. Vand. II. 21. „πόλιν Τεβέστην, ἐξ ἡμερῶν ὁδῶ Καρχηδόνοσ διέχουσιν“. Cf. Edrisii Africa. cur. Hartmann. Gotting. 1796. 8°. p. 228. sq., C. u S. Paulo I. p. 99., Mannert. X. 2. p. 330., Georgii I. p. 537.

— 3.] *spectabilis*] Vir spectabilis Proconsul Africae: L. 1. Th. C. de milit. veste VII. 6. (a. 365.) Spectabilitas Tua: LL. 185. 186. Th. C. de decurionib. XII. 1. (L. 2. Iust. C. de apoch. publ. X. 22.) Arc. et Hon. L. 1. Th. C. comitib. consistorian. VI. 12. (L. 1. Iust. C. eod. XII. 10.) „ . . . Nos . . . virorum spectabilium dignitas admonuit, ut eos qui tranquillitatis Nostrae consistorii dici Comites meruerunt, Proconsularibus (*Iust. C. spectabilibus Proconsulibus*) aequari generaliter iuberemus . . .“ cf. etiam L. 5. Th. C. de bon. vacantib. X. 8. In L. 4. Th. C. de susceptorib. XII. 6. ‘virum clarissimum’ appellant, sed non adloquuntur imperatores. cf. supra p. 176*. In aliis constitutionibus appellatur *Laudabilitas, Prudentia, Sinceritas, Dicitio, Gravitas, Excellentia, Sublimitas Tua, Amicus Noster*. cf. LL. ad γ. 7. citandos et Gothofr. Not. Dignn. Th. C. p. 23. sed cf. etiam L. 3. Th. C. quem ad mod. munera civ. XII. 5. .

— γ. 4.] *Aphricae A.*

— γ. 5.] *Prouintia C.* *Prouincia &* (sive et) *consularis* mss. praeter Γ, de quo v. supra. *Prouincia & Consularis* aa. *PROVINCIAE Consularis* d, *PROVINCIAE Consularis* (aliàs *Prouincia*) *& Consularis*, et, *Prouincia Consularis*, ff. Istud & *consularis* ex *pconsularis* enatum atque *proconsularis* scribendum esse manifestum et iam olim a P. Burgio (Elector. c. 9. in Olton. Thes. I. p. 326. i. f.) observatum est. cf. supra p. 148*. De veredis in proconsulari provincia dandis L. 34. Th. C. de cursu publ. VIII. 5; Th. et Val. L. 22. Th. C. de tironib. VII. 13. „ . . . proconsularis provincia, . . .“ quae omnium intra Africam provinciarum obtinet principatum . . .“ (a. 428.). Iustinianus a. 534. constituit, ut „Zeugi, quae Proconsularis antea vocabatur, Carthago et Byzacium ac Tripolis rectores habeant

Consulares" (v. supra p. 155*.); itaque non solum dignitatem proconsularis provinciae deminuit, sed et ambitum, Carthaginem seorsim a Zeugitana provinciam declarando eidemque suum Consularem imponendo, cum olim ipsa, ubi Carthago est, Proconsularis provincia fuisset, ut haec Notitia, S. Rufus, Libellus provinciarum, lapides aliaque testimonia multa docent. cf. supra p. 146*. sqq. cum iis quae ad cap. XIX. dicemus et ad Not. Or. c. II. p. 167. annotatis.

— §. 6.] *et* (sive &) *Legati* *¶* *editi*, & *Legationis* *¶* *duo* *¶*. — De horum Legatorum *παρεδρενόντων* iuris dictione, non propria, sed a proconsule provinciam ingresso eis mandata, tum in civilibus tum in criminalibus caussis, luculentam doctrinam exhibent Dig. I. 16., Th. C. I. 12. edit. Haenel. (Iust. C. I. 35.). Diversi ab his erant ii de quibus Huschkii Inct. auct. de magg. p. 2. „Legati [*cod. habet* lelegati, *ut fortasse delegati legendum sit*] erant qui ducibus exercitus a senatu dabantur: non solum adiutores, sed custodes etiam et animadversores rerum a ducibus gestarum, ut ita nihil ipsis ignaris a duce gereretur; quos hodie provisores campi dicit vulgus“. Praecipue ex h. l. editor p. XI. in iustam quidem suspicionem venerat, folia a se edita „recentiori scriptori, Guarino fere aequali vel ipsi Guarino esse tribuenda“, sed citius eandem deposuit: nam *provveditori del campo* similem militarem honorem gessisse videntur, quales Venetiis inque Lombardia civitatibus aliis civilem eo tempore gessisse constat provisores (*provveditori*) simpliciter dictos. aliaque etiam indicia satis multa ab ipso Huschkio observata sunt, ex quibus veri mihi perquam simile videtur, ipsum Veronensem Baptistam Guarinum, tum aliorum veterum scriptorum, tum Valerii quoque Maximi commentatorem, composuisse sive potius excerptisse istum indicem magistratuum sacerdotiorumque Romanorum, quem ex eodem codice, quo alia Guariniana scripta continentur, Huschkius edidit.

— §. 7.] Frequens huius Officii in Th. C. mentio fit: L. 2. h. t. I. 12., L. 2. de famos. lib. IX. 34., L. 21. de appell. XI. 30., L.

13. quor. app. XI. 36., L. 8. de cohortal. VIII. 4., L. 1. de mil. veste VII. 6., L. 4. de susceptor. XII. 6., L. 12. de pistorib. XIV. 3., L. 3. ad L. Corn. de falso IX. 19., L. 34. de cursu publ. VIII. 5., LL. 4. 6. 7. h. t. I. 12., L. 2. ad L. Iul. de amb. IX. 26., L. 31. de susceptorib., LL. 23. 24. de cohortalib., L. 176. de decurionib. XII. 1., L. 4. ad L. Iul. de ambitu.

— §§. 8. 9.] *scola DE*. — *Agentium* $\epsilon^1, \epsilon^2, \epsilon^3, \epsilon^4$. — *Duodennarium* *BCDEaa*. — Cf. ad Not. Or. c. XIX. p. 277. sqq. not. 7. Proconsulis Achaiae Officium item principem de Schola Agentium, sed Proconsulis Asiae Officium principem *αὐτονομίητον*, de eodem Officio, habebat. *Primates Officii* proconsularis sub graviorum poenarum interminationibus principatum ceteraque officia repetere velantur LL. 2. 4. Th. C. ad L. Iul. de amb. IX. 26., et custodes disciplinae publicae esse iubentur iidem *Summates* L. 8. Th. C. h. t. I. 12.

PAG. 62*. §. 2.] II. *CE*, duo *D*.

— §§. 8. 9.] *Exceptores singulares. aa*.

— §. 10.] *reliquum C*. — Quadringenti huic apparitioni deputabantur, sed neque curiales neque ex ceteris corporibus desumpti. Cf. LL. 2. 4. 6. sqq. Th. C. de off. Procons. et Legati I. 12., ex cuius tituli LL. 4. 6. 7. excerptae sunt tres LL. Iust. C. de apparitoribus Proconsulis et Legati XII. 56.

CAPVT XVIII.

PAG. 63*. §§. 1. 2.] Bis legitur hoc caput *Γβγ*, et hoc loco et supra post caput IV. de Praefecto Urbis Romae (cf. supra p. 206*. i. f.); itaque priorem scripturam per Γ^a , b^a , cc^a , posteriorem per Γ^b , b^b , cc^b indicavi. Ordinem Vicariorum cap. I. num. 19. indicatum legimus, unde haec rubrica eamque sequentis capitis additio probantur. Neque rubricam neque imaginem habent mss. editive libri; ceterum nihil deest; unde

conicere licet, eum codicem, e quo recentiores omnes enati sunt, ac fortasse ipsum archetypum olim picturas singulas in singulis foliis non opisthographis exhibuisse, nisi si quis duas paginas symbola huius Vicarii, ut Praefectorum praetorio, utpote qui carpento veheretur, occupasse opinetur, quod non crediderim, cum ne Praefecti quidem Urbis Romae insignia duabus paginis repraesententur. Picturam praeter librum mandatorum in abaco expositum, iuxta pilam principum imaginibus ornatam, decem provinciarum huic Vicario subditarum figuras olim exhibuisse, argumento esse possunt Not. Or. capp. XXII...XXIV. et sequentia capp. XIX. XXI. Unum Vicarii Hispaniarum symbolum tres consularium solum modo provinciarum figuras repraesentat, omissis praesidialibus, et Vicarius Britanniarum pro quinque muliebribus figuris quinque castellorum signa habet, qualia in picturis Comitum limitaneorum Ducumque sunt, neque pila cum principum imaginibus eius symbolum ornatum est.

Vicarius Urbis Romae sub dispositione Praefecti Urbis non fuit, sed in ipsa solum Urbe suburbicariisque provinciis cum illius Praefecti iuris dictione concurrentem exercens (p. 15*. cf. p. 172*. sq. ac. Symmach. Ep. X. 39. 46. et auctar. 26. sive 46. 53. 78. ed. Parei) ipse, ut Vicarius Italiae, Pro Praefecto Praetorio per Italiam, sive ut Ammian. XXVIII. 1, 5. habet, regens Romae vicariam praefecturam [praetorianam] fuit: cum cap. II. §. I. B. a. cf. Gruter. 370, 3. Orell. 1186. „. . PROPRAEFECTIS PRAETORIO IN VRBE ROMA FINITIMISQUE PROVINCIIS . .“, quam inscr. parum recte Guther. II. 1. explicavit. vide Cuiac. ad L. 1. C. de prox. ss. scrip. XII. 19. et Gothofr. ad eand. L. 4. Th. C. de prox. comitib. VI. 26., Hollweg. *Process* I. p. 86...88. De iuris dictione huius Vicarii non nullae dubitationes ex diligentiore titulorum Th. C. I. 5. 6. 15. ed. Haenel., Iust. C. I. 26. sq. 38. inter se comparatione tollendae sunt (cf. Iustiniani Novell. CXXXIV.), ne e. gr. cum Pancirolo putemus, in arbitrio litigantium fuisse, apud quem agere litigatores malint, utrum apud Pf. an apud Vic. U., et locum praeventioni factum; quod

nec eius modi constitutionibus, qualis est L. 36. Th. C. de appellationib. XI. 30. comprobatur. imprimis autem ad h. l. facit Cassiodor. Var. VI. 15. „Formula Vicarii Urbis Romae. Vices agentium mos est sic Iudicum voluntatibus obedire, ut suas non habeant dignitates: splendent mutuato lumine, nituntur viribus alienis, et quaedam imago in illis videtur esse veritatis, qui proprii non habent iura fulgoris. Tu autem Vicarius diceris, et Tua privilegia non relinquis, quando propria est iurisdictio quae datur a Principe¹: habes enim cum Praefectis² aliquam portionem³: partes apud Te sub praetoriana advocacy conflagunt⁴; vice sacra sententiam dicis, et quod maximae fidei signum est, in inscriptionibus⁵ vita Tibi committitur hominum . . . quod nec salutari Te sine chlamyde iura⁶ voluerunt, scilicet ut sub veste militari semper visus nunquam credereris esse privatus. Sed haec omnia ad Praefecturae⁷ gloriam iudicamus esse concessa, ut qui tantae sedis Vicarium diceret⁸, umbratile nil videret: considera qualia de Te praestes qui tanta auctoritate subveheris: exuendus ■ crimine non nudetur [videt *princ. ed.*] ab innoxia facultate; nam

1) Cf. L. 8. Th. C. h. t. I. 15., LL. 2...5. Th. C. de off. Pf. U. I. 6., L. 61. Th. C. de appellationib. XI. 30. et paullo infra „vice sacra sententiam dicis“. Vid. Symmach. VII. 82 (83. ed. Par.) — 2) et Praetorio et Urbi. — 3) Ita Constantius L. 4. Th. h. t. I. 15. rectores provinciarum de cunctis ad principes et ad Pf. P. referendis rebus Vicarios participandos esse sanxit. cf. L. 2. ibid. — 4) Idem advocati apud Pf. U. atque apud Vic. U. causas orasse dicit, ut et Symmach. X. 36. (43. ed. Parei), ubi Praefecti Urbis potestatisque Vicariae etiam Secretarium (i. e. Auditorium, iudiciorum locum) commune fuisse relatum est. cf. Symm. X. auctar. 29. ed. Parei X. 81. — 5) i. e. criminum; criminali Tua iuris dictione. Ita ap. Cassiod. IV. 41. legimus restitutionem principalem Ioannis Archiatri, sententiam Vicarii U. R. passi. Cf. Symmach. Ep. II. 33. — 6) Arc. et Hon. L. 16. Th. C. de off. Vic. I. 15. „Nullum penitus honoratorum publica salutatione sine chlamydis indumento Vicariam potestatem adire oportet: Officium itaque X librarum auri mulcta tenebitur, si quis Nostra statuta violare tentaverit“. (a. 401.) — 7) praetorianae. — 8) fort. adspiceret.

quid Tibi debere possit, si minimis suis imputet quod evasit? Ad similitudinem quippe Summorum carpento veheris; intra quadragesimum² sanctissimae Urbis iura custodis; Praenestes ludos edis, in vicem Consulis in honorem positus dignitatemque Senatoris acquiris, et illa Tibi panduntur atria quae Summatibus probantur esse collata. hinc est quod in aula libertatis locum patrum tenes et ibi mereris consessum, ubi est vel intrasse praeconium. ipsi quin etiam Senatores qui praecedunt ordine, aliqua videntur a Te necessaria postulare: habes quod praestes potioribus Te, nec immerito inter praecipuos censendus es, qui aut iuvare potes aut laedere Consulares Proinde Vicariae Tibi dignitatem serenitatis Nostrae aestimatione conferimus, quam sic Romae geras, ut conscientiam Tuam tanta civitate facias esse dignissimam . . .“ Cf. Symmach. citt. epp. Cassiodorus Pf. P. Maximum Vicarium U. R. commonet, ut omnia ad regem sollemniter excipiendum necessaria paret, Variar. XII. 19. Formula Vicarii Principatus Urbis Romae, quam ibid. VII. 31. legimus, ad Vicarium Urbis R. non pertinet. cf. supra p. 414*. i. f. not. Sedem ordinariam hunc Vicarium in ipsa Urbe habuisse, et per se satis manifestum est et probatur etiam locis citt. atque L. 1. Th. C. de princip. agent. in reb. VI. 28., L. 6. Th. C. ad L. Iul. de adult. IX. 7., L. 1. Th. C. de his qui latr. IX. 29., cf. L. 2. Th. C. de incest. nupt. III. 12.

— §. 3.] *virī* om. Γ^β.b^β.cc^β, *spectabilis viri* Γ^α.b^α.cc^α. — *spectabilis*] ita multis locis Symmach. Epp. citt., ubi et V. C. et praeponitur, et Theod. Cod. L. 24. de susceptorib. XII. 6., L. 61. de appell. XI. 30., L. 6. de decuriis urb. Rom. XIV. 1. (ubi vide Gothofr.), L. 10. de suar. XIV. 4.; *Spectabilitas Tua* ibid. L. 162.

1) Loc. corr., nec sanus si pro minimis legatur meritis. — 2) Hunc numerum, quasi per se satis explicaretur, sine offensione repetunt recentiores omnes, etiam Hollweg. *Proc.* I. p. 87.; mihi hoc quoque loco praeturae urbanae fines reponendos et, ut in Formula Pf. U., legendum esse videtur *intra centesimam*: dignitate ac potestate Vicarius inferior Praefecto U. fuit, non arctioribus finibus inclusus.

de decurion. XII. 1., *Tua Gravitas* L. 29. de appellat. XI. 30., *Tua Sinceritas* L. 3. de tironib. VII. 13.

— γ. 5.] *sunt infrascriptae* Γ^α, β^β, *sunt prouinciae* Γ^β, β^α, cc, *infra scriptae* om. c^α, post *consulares* est in β^α. De quibus provinciis, a geographiae profanae commentatoribus fere neglectis, cum ab ecclesiasticis antiquis provinciis dioecesiumve non differant, consuli possunt geographiae sacrae interpretes, ex quibus ad hoc et sequens capita XVIII. et 18^A. referam ad C. a S. Paulo Geographiam sacr. Amst. 1704. fol. tom. I. lib. II. 29...67., Bingham. Orig. eccl. lib. IX. cap. V. E Pauli Diaconi Hist. Goth. II. capita 14...23. appendicis loco post annotationem ad cap. 18^A. repeti curabo. Praeter Umbriam, Sardiniam, Corsicam et Valeriam reliquarum Vicarii U. R. provinciarum nomina hoc ordine recenset L. 7. Th. C. de indulg. debit. XI. 28. „Campaniae, Tusciae, Piceno, Samnio, Apuliae, Calabriae, sed et Brittiis et Lucaniae . .“ [a. 413.]

— γγ. 7. sqq.] Provinciarum consularium nomina Γ^α, β^α, cc^α in nominativo casu posita habent. — De Consulari Campaniae, quem ceterorum omnium instar cap. XLI. recenset, infra dicemus.

— γ. 8.] *Thuscia* Γ^α, β^α, cc^α, *Thusciae* Γ^β, β^β, cc^β. — Cum Umbria sextam olim, septimam regionem Tuscia ex descriptione Octaviani Aug. effecisset, iam ante Constantinum M. Umbriam Tusciamque coniunctim Scaev. L. 41. §. 2. D. de legatis III. posuit, et in Libell. provv. Romm. legitur „Tuscia cum Umbria“. cf. Gruter. p. 89, 11. sive Orell. n. 2170. Sed post Hadrianum cum Flaminia Iuridicum Umbria habuerat: IVRID. PER. FLAM. ET. VMBR. Gruter 1093, 3. sive Orell. 3177. Error est Caroli S. a Paulo p. 29. in Notitia Provinciarum legi „Tuscia cum Umbria, in qua est Roma“. cf. eund. p. 47...52. Paulus Diaconus Romam Tusciae adscripsit. Provinciarum proprie Romanarum, ab Italicis distinctarum „prima ordine est (ait Bingham. §. II.) Tuscia et Umbria, quas civiles pariter et ecclesiasticae Notitiae semper coniungunt tanquam in unam provinciam, etsi distinctos alioquin habentem terminos. Tuscia . . . Tiberi flu-

vio ad ortum, Macra amni ad occasum, Apennino monte ad septentrionem et ad meridiem mari Tusco terminata . . . Umbria exiguus tantum terrae tractus erat, Nare et Tiberi fluviis et Apennino monte terminatus et pars dum taxat veteris Umbriae⁴. In lapide Rom. a. 237. (?) posito ap. Gruter. 474, 3. Orell. n. 3648. de *CONSVLARI TVSCIAE ET VMB.*, sed constitutiones *Consularibus* Tusciae ante ann. 370. datas Theod. Codex non habet (vid. ib. L. 72. de decurionib. XII. 1. et L. 5. de denunt. vel ed. rescr. II. 4. a. 389. emiss.), dum contra c. v. [sic] *CONSVLARI TVSCIAE* ap. Gruter. 422, 1., et *Correctores Tusciae et Umbriae* in lapidibus ap. Gruter. 387, 2. 1102., 2. et Orell. 1100. (ann. 346.), 1181., 2285. 2354. (a. 387.) et ab a. 362. usque ad ann. 366. *Correctores Tusciae* in inserr. harum Th. C. legum occurrunt: L. 6. de numerar. VIII. 1., L. 4. de iurisd. II. 1., LL. 61. 65. de decurion. XII. 1., L. 8. de accusation. IX. 1., ex qua etiam probatur, sedem suam hunc praesidem Florentiae habuisse. Vide quoque Ammian. p. 136*. ad §. 18. citt., item XXVIII. 1, 6. ad ann. 368. et Iuret. ad Symmach. X. 2. *Spoleti* accepta est L. 5. Th. C. de medicis XIII. 3. (a. 362.) sine inscriptione nobis servata, ideo eam ad Consularem Tusciae Umbriaeque datam esse suspicatus est Gothofr. In eodem Umbriae capite etiam L. 2. Th. C. de haeret. XVI. 5. (ann. 326.) accepta est. Wesseling. ad Itin. Ant. p. 290. annotavit: „Literaria monumenta sub Philippis [Gruter.] Thes. p. 474, 3. offerunt *CONSVLAREM TVSCIAE*, sub Severo *CORRECTOREM TVSCIAE* ap. Gudium p. 99, 1., principe M. Aurelio Antonino p. 137, 5., Ti. Claudio Augusto p. 127, 2., quibus tamen Ligorianis lapidibus non admodum fido . . . satis itaque certum est *Tusciae* vocabulum non admodum recens esse, quod tamen Latinitate labente magis est frequentatum⁴. *Rogatiano Consulari Tusciae Suburbicae* a. 459. data est Nov. Maior. lit. IX. de adulteriis, ed. Haenel. p. 327. sqq.

PAG. 64*. §. 1.] *Picenus suburbicarius* Γ^α.b^α.cc^α, *suburbicii* α³.b¹¹, *Suburbici* α¹³. — Lapis Rom. a. 438. ap. Orell. n. 3171. (Gruter. 471, 8.) „. . . TARRVTENIO MAXIMILIANO. V. C. ELO-

QVENTISSIMOQVE. CONSULARI PICENIANO. AETATIS NONODECIMO VICARIO VRBIS ROMAE. LEGATO AMPLISSIMI SENATVS SECUNDO. .“
 Picenum Annonarium cum Flaminia alius Consularis sub dispositione Vicarii Italiae habebat: cf. cap. sq. Quinta post Augustum Italiae regio Piceni erat. L. 17. Th. C. de operib. publ. XV. 1., L. 4. Th. C. quib. equor. us. IX. 30. et L. 2. Th. C. de exhib. reis IX. 2. (L. 1. iust. C. eod. IX. 3.) a. 365. ad Consularem Piceni, et L. 71. Th. C. de decurion. XII. a. 370. ad Consulares Campaniae et Piceni datae sunt; L. 5. Th. C. quib. equor. us. ad Vicarium Urbis a. 399. data praecipit, ne pastores Valeriae vel Piceni equinis animalibus utantur; de tributis Piceni et Tusciae suburbicariarum regionum est Hon. et Theod. L. 12. cf. L. 7. Th. C. de indulg. debitor. XI. 28. ad Pf. P. Fines provinciae sic describit Bingh. §. IV. „inter Apenninum montem in austrum, et mare Adriaticum in boream a Piceno Annonario Aesis fluvius ad occasum, et a Samnio Aternus fluvius, nunc *Pescara* vocitatus, in eorum disterninabat; hodie provincia ista vocatur *Marchia Anconitana*“. cf. C. a S. Paulo p. 54. sq. De sede huius Consularis ordinaria nihil mihi constat; putem aut Anconae aut in Colonia Asculo, Piceni nobilissima, hod. *Ascoli*, eam fuisse. In Libello provinciar. Romm. *Picenum* post Flaminiam legitur, sine distinctione Suburbicarii Annonariiue.

— γ. 2.] *Sicilia*, ut Γ^a, b^a, cc^a etiam ΑCaa. — Pompon. L. 2. §. 32. D. de or. iur. l. 2. „Capta deinde Sardinia, mox Sicilia, item Hispania, deinde Narbonensi provincia, totidem Praetores, quot provinciae in dicionem venerant, creati sunt, partim qui urbanis rebus, partim qui provincialibus praesent. .“ S. Rufi Breviar. c. 4. „Prima provinciarum Sicilia facta est. eam victo Hierone Siculorum rege Marcellus consul obtinuit. deinde a Praetoribus recta est; postea commissa est Praesidibus, nunc a Consularibus administratur“. PROCOS. PROVINCIAE. SICILIAE legitur ap. Murator. Thes. 763, 7. Ad Domnum, Consularem Siciliae, a. 368. data est L. 29. Th. C. de cursu publ. VIII. 5.; ante a. 390. L. Aradius Valerius Proculus consularis provinciae Siciliae fuit sec. titulum Rom. ap. Gruter.

361, 1., Orell. n. 3672. Circa medium quartum saeculum Memmius Vitrasius Orfitus, Symmachi socer, Consularis provinciae Siciliae, deinde Comes ordinis primi intra palatium, Proconsul Africae, Praefectusque Urbi fuit. cf. Gruter. 438, 1. et Mura-
 torii Thes. 720, 2. 721, 1. VIRIO. NICOMACHO. FLAVIANO. VC. . . .
 CONSVLARI. SICILIAE. VICARIO. AFRICAE. QVAESTORI. INTRA. PALA-
 TIVM. PRAEF. PRAET. ITERVM. COS. ORD. [a. 392. ?] HISTORICO.
 DISERTISSIMO. Q. FAB. MEMMIVS. SYMMACHVS. VC. PROSOCERO:
 Orell. n. 1188. Cf. etiam L. 27. Th. C. de appellationib. XI. 30.
 Iustiniani novam ordinationem declarat Novella Latina quae
 in nostra collectione 168 Novellas complectente bis posita
 est, ut LXXV. et CIII., haec: „IVSTINIANVS A. TRIBVNIANO QVAE-
 STORI SACRI PALATII. Tua cognoscit sublimitas, utpote operi
 quaestorio praeposita et Nostri consilii particeps constituta,
 quod Siciliae provinciae secundum instar antiquitatis Praeto-
 rem praefecimus, eius ut gubernatione omnia privata pera-
 gantur et militares expensae procurentur; nam publicas eius-
 dem insulae functiones sub iuris dictione viri excellentissimi
 Comitis sacri Patrimonii per Italiam esse antiqua consuetudo
 tradidit, cuius auctoritate tam exactio quam illatio earum pro-
 cederet. Sed quia lites in tanta provincia moveri necesse est,
 volumus, ut si quando appellatum fuerit vel a Praetore vel
 a Duce vel ab aliquo Iudice eiusdem insulae, appellationes
 omnes ad Tuum fastigium Tuamque sedem remittantur, et ipse
 merita earum more consultationis discutias et ad Nostram
 referas scientiam, quatenus Tua Nobis cognita dispositione
 ex Nostra auctoritate lis dirimatur, neque ad anteriorem Ro-
 mam, neque ad alium Iudicem huius regiae civitatis eatur,
 sed ipse vice sacri cognitoris audias et litem dirimas*. et
 non solum haec Tuam iuris dictionem respicere decernimus,
 sed etiam si quid aliud civile ordinatur, quod confirmatione
 indigeat, id est pro defensoribus vel patribus civitatum de-
 cretum, id quoque ad Tuam sedem remitti, ut per Tuam sen-

*) Cf. cit. L. 27. Th. C. de appellationib. XI. 30. a. 357. datam.

tentiam Nostramque auctoritatem roboretur, quia semper Sicilia quasi peculiare aliquod commodum Imperatoribus accessit, et oportet res civiles, cum aliquam habuerint dubitationem, Nostri Quaestoris iudicio dirimi, quod accipere a Tua sublimitate censemus, quam Nos proveximus, quam legitimo operi praeposuimus, cuius opere atque industria omnis legum ambiguitas, omnis latitudo in praesentem concordiam et pulchram brevitatem pervenit. Quae igitur per hanc divinam legem Nostra decrevit aeternitas, Tua sublimitas sciens praecceptionibus suis admoneat Sicilienses Iudices, quatenus sciant, cui debeant causas appellatione suspensas proferre, ut per Tuas Tuorumque successorum suggestiones omnia Nobis manifestentur et videamur per Nosmet ipsos easdem causas peragere. esse enim non indignum putavimus, ut Siciliam, Nostrum quodam modo peculium constitutum, Nostrorum particeps consiliorum Quaestor sub iuris dictione sua suscipiat. *Dat. m. dec. imp. Iustiniani A. ann. XI. post Belisarii v. c. consul. ann. II.^a* [a. 537.] — Syracusis procul dubio sedebat Consularis Siciliae.

— §. 3.] Iustum hic observatum esse ordinem, ut Correctores post Consulares, ante Praesides collocarentur (cf. L. 8. Th. C. de cohortalib. VIII. 4., L. 10. Th. C. de paganis XVI. 10., dum L. 13. Th. C. de accusationibus IX. 1. ordine inverso Praesides, Correctores, Consulares, Vicarios, Proconsules recenset), ad Not. Or. p. 517. not. 1. dictum est. Ex tribus Correctoribus cap. I. num. 23. indicatis Italicos duos sub Vicarii Urbis Romae dispositione fuisse hoc caput docet; sed Saviae Corrector, ut ceterarum Illyrici provinciarum Praesides cum Pannoniae Consulari (cf. cap. I. num. 22. a, num. 24. a et cap. II. §. I. B. b) nulli Vicario fuerunt subditi, nam nullus Illyrici Vicarius existit, ut supra pag. 134*. monitum est. ibi vero in fine notae ad §. 11. negligentius verba feci, ac si ipse quoque eam sententiam comprobarem, secundum quam Illyrici provinciarum rectores sub Vicarii Italiae dispositione fuerunt, quod tacite sequenti cap. 18^a. a me addito satis negavi, cum tamen per-

suasum mihi haberem, eosdem sub ipsius Praefecti praetorio per Italiam dispositione stetisse. Neque dicendum est Ducem Pannoniae Secundae (cap. XXXI.) Saviae Correctorem fuisse, ut aliquoties Ducatum cum Correctura (ut ipsi veteres dicebant, cf. Aur. Vict. in Caess. c. 39., Orell. n. 2285.) Praesidatuve coniunctum fuisse supra p. 138*. sq. annotatum est.

— §. 4.] Hic Corrector proprium caput XLIII. habet, ad cuius instar reliquorum amborum Officia recenseri symbolaque delineari possint.

— §. 5.] *Brutiorum* A(?) Γ et editi. — *Lucaniae et Brittiorum* frequentior et in lapidibus et in legibus forma est: Orell. n. 1074. (Murat. 261, 1.) ALPINVS MAGNVS V. C. CORR. LVCANIAE ET BRITTIORVM. et n. 1187. Q. AVR. SYMMACHO . . . CORRECTORI LVCANIAE ET BRITTIORVM, a. 365., ut L. 25. Th. C. de cursu p. VIII. 5. (L. 5. Iust. C. eod. XII. 51.) ostendit. *Regii* (hodieque metropolis provinciae Calabriae ulterioris primae est *Reggio*) acceptae sunt ad Correctores Lucaniae et Brittiorum datae constitutiones: a. 313. L. 1. Th. C. de relationib. XI. 29. cf. L. 1. Th. C. de appellationib. XI. 30. ('Dicatio Tua'); a. 319. L. 1. Th. C. de fil. mil. appar. VII. 22. cf. L. 2. Th. C. de episcop. XVI. 2. atque Olympiodor. apud Phot. cod. LXXX.; *Salerni* (quod etiam nunc metropolis est provinciae Principatus citerioris) a. 364. acc. L. 1. Th. C. de privil. appar. mag. VIII. 3. cf. L. 6. Th. C. de privil. eor. VI. 35. vide etiam L. 1. Th. C. ad L. Corn. de fals. IX. 19. et L. 3. Th. C. de decurion. XII. 1. Indulgentia conceditur *Brittiis et Lucaniae* L. 7. Th. C. de indulgent. debit. XI. 28. cf. L. 1. Th. C. quib. equor. us. IX. 30., L. 4. §. 1. Th. C. de suariis XIV. 4., L. 27. Th. C. de appellationib. XI. 30. Theodericus rex ap. Cassiod. III. 46. cf. 47. severiorem sententiam „viri spectabilis Venantii, Lucaniae et Brutiorum Praesulis“ reformat. cui eidem „Venantio V. S. (quas siglas Garelius perperam pro Viro Senatori accepit), Correctori Lucaniae et Brutiorum Theodericus rex“ has litteras (Cassiod. III. 8.) dedit, ex quibus diversa eo tempore huius Correctoris munera fuisse ab iis, quibus olim, functus erat, cognosci poterit: „Iustitiae ratio persuadet ab

uno quoque postulari quod ei constat iniungi, et pecunias publicas instantèr quaerere, ne debitorem neglectus debeat ingravare: nam si remissio in admonitionibus veniat, cunctos necesse est ut contemptus involvat, et quodam modo nascitur de pietate crudelitas, si, quem negligis admonere, postea cogaris exigere: utilis est ergo cura praedicere, quando et occasio subtrahitur delictis et locus non datur illicitis. Qua propter illustris viri Comitìs sacrarum Largitionum suggestionè comperimus pridem Tibi secundum morem veterem exactionem Binorum et Ternorum [cf. Cassiod. VII. 20.] fuisse delegatam. unde Te praesentibus commonemus affatibus, ut secundum canonicariae fidei tempora debeas constituta complere, ne quicquid dispendii assis publicus sustinuerit, de proprio exsolvere Tu cogaris, a quo nec tantae iussioni est habita reverentia, nec fides suae promissionis impleta^a. — Cf. C. a S. Paulo p. 59. sq., Bingh. §. VIII. „Proxime Apuliae et Calabriae mare inferum versus regiones Lucania et Brulia adiacent, quae itidem coniunctim pro una provincia sumuntur^a.

— §. 7.] Cf. supra p. 173*. et citt. L. 1. quib. eq. us., L. 7. de indulg. deb. Ex Augusti descriptione Samnium pars regionis quartae fuerat. Fines provinciae ita describit Bingh. §. VI. „est in ora maris Adriatici, inter Picenum Suburbicarium in occasum, a quo per Aternum sive Pescaram amnem, et inter Apuliam in ortum, » qua per Frentam fl. separabatur^a. cf. C. a S. Paulo p. 56. Diserte huius Praesidis alibi mentionem factam non invenio. sedem ordinariam cum Beneventi, quod hodieque delegationis cognominis caput est, habuisse crediderim.

— §. 8.] *Bardiniae* €. — Cf. Pompon. ad §. 2. cit. S. Rufi Breviar. c. 4. „*Sardiniam* et *Corsicam* Metellus vicit, qui et triumphavit de Sardis qui rebellavere saepe. Iuncta administratio harum Insularum fuerat; post quaelibet suos Praetores habuit; nunc singulae a suis Praesidibus reguntur^a. De Ducatu cum Praesidatu Sardiniae coniuncto vide supra p. 138*. ad §§. 28. et 1. et adde Iuret. ad Symmach. IX. 39 (42. ed. Parei). *Ducem* Sardinia huius Notitiae tempore non habebat; denuo

talem creavit Iustinianus L. 2. §. 3. cf. §§. 19. 23. i. f. C. de off. Pf. P. Afr. I. 27. (supra p. 158*. 161*. sq.). Praesidibus Sardiniae datae sunt L. 3. Th. C. de poenis IX. 40. a. 319., L. 7. Th. C. de exactionib. XI. 7. a. 353. (L. 2. C. de capiend. et distr. pign. X. 21.), L. 12. Th. C. de accusationib. IX. 1. a. 374. (L. 19. C. de his q. acc. IX. 1.) Gothofr. in Not. Dignn. Th. C. huc etiam L. 1. Th. C. de cursu publ. VIII. 5. a. 315. et L. 1. Th. C. de feriis II. 8. a. 321. quae, ut L. 2. Th. C. de off. rect. I. 16., *Carali* acceptae sunt, referri voluit, quae tamen utraque Praesidi Sardiniae non data esse videtur. *Carali* vero s. *Caralibus* (hod. *Cagliari*) sedisse, ut ii olim qui pro praetoribus insulam regebant, ita postea quoque Praesides, sine temeritate Gothofredo concedendum est. *Tua sinceritas* appellatur hic Praeses cit. L. 3. de poenis. Officii praesidialis Sardin. mentionem facit L. 16. Th. C. de cursu VIII. 5. et de Praeside Sardiniae interpositas appellationes Pf. P. audire iubet L. 27. Th. C. de appellationib. XI. 30. Iustinianus Sardiniam, item praesidialem, novo Pf. P. per Africam subdidit a. 534. L. 1. §. 2. C. de Pf. P. Afr. I. 27. (supra p. 155*) — Cf. C. a S. Paulo p. 66. sq., Bingham. §. X. init.

— §. 9.] Felici, Praesidi Corsicae a. 319. datae sunt L. 3. Th. C. de off. rect. prov. I. 16., L. 2. Th. C. de feriis II. 6., ubi 'Gravitate Tua' titulo honoratur. Secundum Ammian. XXVIII. 1, 6. Maximinus primum Corsicae, deinde Sardiniae Praeses, tum Tusciae Consularis, postea Vicarius U. R. factus est. Cf. not. ad §. 8. praeced. *Aleriae* sedem habuisse putem, quam cum Corsica in Monumento Scipionum legimus (Orell. n. 552.); ad ostia Sacri fluvii, hodie *Tavignano* dicti, situm fuit oppidum, de quo praeter turrim nihil nunc superest. Mannert. IX. 2. p. 516. sq. Cf. C. a S. Paulo p. 67., Bingham. §. X. i. f.

— §. 10.] Cf. supra ad §. 1. Valeriam non habet Libellus provinciar. Romm., sed Alpes Graias, quas hic liber (p. 7*. §. 12., p. 13*. §. 24., p. 72*. §. 12.) inter Gallicas provincias recenset, Italicis adscribens item XVII provincias Italiae enumerat. cf. infra ad p. 72*. §. 12. Bingham. l. c. §. III. „Holstenio [aliisque] ita vocitata videtur a via Valeria quae recta per illam ducebat. In

boream Apennino monte, in ocasum Nare flumine, Umbriam ab ea disteminante, in austrum Tiberi et Aniene fluviis a Latio s. ea regione quae hodie *Campagna di Roma* dicitur, illam separantibus terminabatur^a. C. a S. Paulo p. 55*. sq. Hunc Praesidem *Reate* (hod. *Rieti*) sedisse puto, in quod oppidum antea Praefecti iuri dicundo quotannis a Praetore urbano mitti solebant, ut Festus v. *Praefecturae* (ed. Müller. p. 233.) docet.

— γγ. 11. 12.] *sic habet* (pro *habet ita*) A. *Officium autem* (autem om. cc.) *supradicti Vicarii* Γ^a.cc^a. sequunturque officialium vocabula in nominativo casu posita; itemque in b^a, ubi rubrica haec est OFFICIUM VICARII VRBIS. sed in Γ^β sic

(vi. *Ammia*)

est: *Officium dicti vicarij ita habet*, in b^β OFFICIUM DICTI VICARII | *ita habet*: |, in cc^β OFFICIUM DICTI VICA-|rij *habet*, | tumque sequuntur nomina officialium in accusativo casu posita in Γ^β.b^β.cc^β. Ammiani locus, ad quem refert Γ^β, sine dubio hic est: XXVIII. 1, 5. „Maximinus regens quondam Romae vicariam praefecturam . . . natus est patre Tabulario *praesidialis officii* . .“ De Vicarii U. R. Officio cf. Symmachi epp. supra citt.

— γ. 13.] *scola* DE. — *agentium* Γbcce. — Appellatur *Primiscrinus* L. 2. Th. C. de executorib. VIII. 8., L. 10. §. 4. Th. C. de suariis XIV. 4.

— γ. 14.] *ducenarium* (vel *ex ducenarijs*) Γ^a, *Ducentium* b^β.cc^β, *Ducenarium*, aliàs *ex Ducenarijs*. cc.

— γ. 15.] *Cornicalarium* e².

— γ. 16.] *II. C*, duo DE.

— γ. 20.] *Curam* A(?)deff, *Curator* Γ^a.b^a.cc^a, *Curatorem* Γ^β.b^β.cc^β.

— γγ. 22. 23.] *Exceptores singulares*. aa.

— γγ. 23. 24.] *Singulares, & caeteri officiales*. Γ^a.cc^a; *Singulares, & ceteros Officiales*, Γ^β.cc^β, *Singulares, & | Officiales caeteri*. b^β, *Singulares | Officiales ceteros*. b^β.

— γγ. 22...24.] *Exceptores et reliquos offitiales & singulares*. B. *ceteros* (pro *reliquos*) C. — Val. Theod. et Arc. L. 12. Th. C. de off. Vicarii I. 15. „*Omnibus Vicariis*. Singuli Vicarii

per dioeceses sibi creditas ter centenos tantum noverint militare debere, ita ut quicumque maiorum nexu curiis debentur, municipum functionibus reddantur, et nemo privilegii alicuius praetextu aut annositatis se defendat obstaculo^a. [a. 386.] Cf. LL. 5. et 13. eod.

CAPITA 18^A. . . . XXII.

Pro his capitibus Γ^a, cc^{ae} habent: *Cæteri uicarij seruant hunc ordinem*; Γβ, cc^{ae}: *ceteri Vicarii eodem ordine procedunt*. In b^a est: *Vicarij quoque cæteri seruant | hunc ordinem*. in bβ: *Cæteri vicarii eodem ordine procedunt*. — Claudianus in Rufin. II. 154. sq. quasi sequentes quattuor vicarias potestates designare voluisset, de Stilichone sic locutus est:

. regit Italiam, Libyenque coerces,
Hispanis Gallisque iubet.

CAPVT 18^A.

PAGG. 65*. sq.] Hoc caput ex omnibus tam mss. quam editis exemplaribus excidit, nulla alia ex causa, nisi quod hoc folium archetypi deperditum erat, ut cap. I. num. 19. b ostendit. Pancirolus iusta falsaue commiscet: „Hic Vicarius in primo indice Notitiae recensetur, nulla postea eius insignium, officii, aut magistratum [i. e. provinciarum praesidum sub eius dispositione constitutorum] fit mentio, vel quod aliqua folia sint deperdita, vel quod tum a Barbaris haec regio vexabatur: Aemiliam enim et adiacentes provincias se devastatas vidisse et civitates semidirutas D. Ambrosius deplorat. Hanc cladem prius Alaricus, deinde Attila Hunnorum reges intulerunt^a. — De vocabuli *Italiae* significatione oppositisque nominibus vid. Gothofr. Topogr. Cod. Th. p. 106. ed. Lips.; hoc loco ad dioecesin significandam positum est. Vicarii huius

dioeceseos mentionem faciunt praeter hunc librum Amm. Marc. XXVII. 7, 5. ad a. 368. „potestatis vicariae per Italiam“, lapides legesque. In Th. C. ad Vicarios Italiae datae sunt L. 1. siq. eam cuius tut. IX. 8. (a. 320.), L. 4. de privil. eor. q. in s. pal. VI. 35. (a. 321.), L. 12. de annona IX. 1. (a. 365. [L. 12. Iust. C. de agricol. XI. 47.], L. 31. de cursu p. VIII. 5. et L. 2. ne operae n. collatorib. exig. XI. 10. (a. 370.), L. 10. de lustr. coll. XIII. 1. (a. 374.), quarum non nullis quidem *Dat. Mediolani*, nulli autem *Acc. Mediolani* subscriptum est; neque vero dubium esse potest, in ea urbe sedem ordinariam Vicarii fuisse. (cf. etiam Vales. ad Ammian. l. c.) Titulum unum, huius libri fere aequalem, a. 399. Romae positum apponam ex Orell. n. 3649. (Gruter. 399, 3.), quem Pancirolus perperam interpretatus est, ac si Aemilia antea sub dispositione Vicarii U. R. fuisset. habet ita: CRONIO EVSEBIO V. C. CONSVLABI AEMILIAE, ADDITA PRAEDICTAE PROVINCIAE, CONTVITV VIGILANTIAE ET IVSTITIAE EIVS, ETIAM RAVENNATENSIVM CIVITATE QVAE ANTEA PICENI CAPVT PROVINCIAE VIDEBATVR, VICARIO ITALIAE, QV[A]E POTESTAS SVPRADICTO VIRO OB TESTIMONIUM ANTE ACTI HONORIS EST ADTRIBVTA PETITIONE SENATVS, CONTEMPLATIONE VITAE ATQVE ELOQVENTIAE EIVS AB INVICTISS. PRINCIPIBVS EST DELATA . . . DEDICATA V. EIDVS NOVEMBRIS COS. FL. MALLIO THEODORO V. C. Eundem Eusebium laudat Symmach. ep. IX. 52. (55. ed. Parei). Cf. ad γ. 7. — De symbolis huius Vicarii repetenda sunt quae supra ad proximum caput scripsi, nisi quod septem provinciarum figuras habuerit.

PAG. 65*. γ. 3.] ‘Gravitas Tua’: cit. L. 4. Th. C. de priv. eor.

— γ. 7.] Ita quoque cap. I. num. 22. α, sed *Venetiae* solum nomen positum est cap. II. §. I. a. 1. atque inscr. L. 1. Th. C. de exsecutorib. VIII. 8. et L. 10. Th. C. de exactionib. XI. 7. a. 365. *ad Florianum Consularem Venetiae* datarum. Iunctim in lap. Veron. ap. Orell. n. 68. (Gruter. 285, 2., Maff. Mus. Veron. 107, 1.) VAL. PALLADIUS VC. CONS. VENET. ET HIST. *Correctorem* produnt Aur. Vict. in Caess. c. 39. Dioclet. „Iulianum, . . . cum Venetos correctura ageret“, et hi lapides: Patavinus Orell. 1050. ISTEIVS TERTVLLVS CORR. VEN. ET HISTRI., Atinensis Orell. 2285.

C. VETTIO COSSINIO RVFINO C. V. PRAEFECTO VRBI CORR. CAMP. CORR. TVSCIAE ET VMBRIAE CORR. VENETIAE ET HISTRIAE . . , Neapolitanus Orell. 3191. (Gruter. 433, 4.) M. MAECIO MEMMIO FVRIO BALBVRIO CAECILIANO FLACIDO C. V. . . . CORRECTORI VENETIARVM ET HISTRIAE . . . , Mutinensis Orell. 3764. (Gruter. 1098, 1. Muratori 725, 3.) L. NONIVS VERVS V. CONS. BIS CORRECT. APVLIAE ET CALAB. VENETIARVM ET ISTRIAE COMES. PATRONVS MUTINENSIVM. AQVILEIEN. BRIXIANORVM ET VNIVERSARVM VRBIVM APVLIAE CALABRIAEQVE. . . . CAECILIANI. P. V. BIS. RATION | VRBIS. ROMAE. ET. AFRICAE. PRAES. LVSITANIAE. CORR. APVL. ET. CALAB. VIC. PRAEF. PER ITAL | . . .“ Aquileiae sedem habuisse hunc Consularem pro certo affirmaverim. Libell. provv. Romm. „Venetia cum Istris, in qua est Aquileia“. Omnis provincia ab hac urbe passim Aquileiensis nominabatur. Venetiae *ἔτυμον* utrum magis ridiculum ediderit Lyd. de mensib. c. 25. i. f. (*διὰ τὸ μηδένα ποτὲ κατ' ἐκείνην εὐπορῆσαι στολῆς*), an Paul. Diac. infra repetitus, ambigo. cf. Zeuss. p. 251. De situ provinciae Procop. B. Gotth. I. 15. „ . . . *Πρέβαλις . . . μεθ' ἣν Δαλματία ἐπικαλεῖται, καὶ τὸ τῆς ἐσπερίας λελόγισται κράτος. τὸ δ' ἐντεῦθεν Λιβουρνία τε καὶ Ἰστρία καὶ Βενετίων ἡ χώρα ἐστὶ μέχρι ἐς Ῥάβενναν πόλιν διήκουσα. οὗτοι μὲν ἐπιθαλάσσιοι ταύτῃ ὥκηνται. ὑπερθε δὲ αὐτῶν Σίσκιοί τε καὶ Σουάβοι . .*“ Bingham. l. c. §. XVI. „Ultima harum Italicarum dioecesium Venetia et Histria erant, semper [?] tanquam una duntaxat provincia coniunctae. Venetiam a Raetia et Liguria Athesis fl. dividebat, ab Aemilia et Flaminia Padus, a Norico Mediterraneo fossa quaedam inde a scaturigine Athesis ad initia usque Savi fl. deducta, ubi Histriae erat contermina, sedens inter sinum Tergestinum in occ., et sinum Flanaticum in ortum, qui extimus partis euroaquilonalis Italiae limes est“. cf. C. a S. Paulo I. p. 63...65.

— §. 8.] P. PLOTIVS ROMANVS COS. . . . IVR[idicus] PER AEM[iliam] LIC[uriamque] legitur in lap. Rom. ap. Orell. 3044., Consulares memorantur Cronius Eusebius, de quo supra, Iunius Rufus in inscr. L. 1. Th. C. de vectigalib. IV. 12. (a. 321.)

et Dulcitius L. 3. Th. C. de censu XIII. 10. (a. 357.) Iuncta est utraque consularitas, Aemiliae et Liguriae, in lapide ap. Orell. n. 1181. C. IVLIO RVFINIANO ABLAVIO TATIANO C. V. . . . CORRECTORI TVSCIAE ET VMBRIAE. CONSVLARI AEMILIAE ET LIGVRIAE., et in inscriptionibus L. 2. Th. C. de e. o. s. sord. mun. XI. 16. (a. 323. ad Ulpium Flavianum) et L. 4. Th. C. de denunt. vel editionib. II. 4. (a. 387. ad Romulum). De titulo quo Aemiliae et Flaminiae correctura coniunguntur, vide ad γ. 10. sq. Pancirolum errasse cum scriberet Aemiliam antea sub Vicario U. R. fuisse, paullo ante annotavimus. De Aemiliae urbibus ab Alarico in dicionem redactis vid. Zosim. VI. 11. Procop. I. c. „τοῦ δὲ Πάδου ἐν δεξιᾷ Αἰμιλία τέ ἐστι καὶ τὰ Τούσκων ἔθνη, ἄχρι καὶ ἐς τοὺς Ῥώμης ὄρους διήκοντα“. cf. eund. II. 18. sq. 29. III. 11. 16. Placentiae, in principe provinciae oppido, sedem habuerit Consularis. Fines provinciae sec. Bingham. I. c. §. XII. in ortum Idex amnis (hod. *l'Idice*) a Flaminia eam disternans, in septentr. a Liguria Padus, in occ. ab Alpibus Cottiis Trebia fl., in meridiem a Tuscia Apenninus mons. cf. C. a S. Paulo I. p. 63.

— γ. 9. Liguria] cf. ad γ. 8. annot. *Arriano Consulari Liguria* a. 396. data est L. 4. Th. C. unde vi IV. 22. cf. Symmach. III. 34. de Magnillo, qui a. 392. Vicarius Africae factus erat sec. L. 3. Th. C. de fide et iure hastae X. 17. Procop. B. Gotth. I. 15. „ὑπὲρ δὲ Ῥαβέννης πόλεως Πάδου τοῦ ποταμοῦ ἐν ἀριστερᾷ Λιγούριοι ὥκηνται, καὶ αὐτῶν τὰ μὲν πρὸς βορρᾶν ἄνεμον Ἀλβανοί“. I. 12. „Ἀλπεις ἑτεραι Γάλλους τε καὶ Λιγούρους διορίζουσι“. „αἱ (Ἀλπεις) τὰ Γάλλων τε ὄρια καὶ Λιγούρων διορίζουσι.“ I. 14. „ἐκ Μεδιολάνων . . . ἣ ἐν Λιγούροις κεῖται“. Libell. provv. Romm. „Liguria, in qua est Mediolanum“, ubi Consularis quoque sedem habuerit. Bingham. I. c. §. XIV. „haec ampla fuit provincia, omnia inter Adduam et Padum fluvios, Alpes montes ac Athesim amnem, a Venetia eam disternantem, . . . continens“. cf. Car. a S. Paulo p. 60. sq.

— γ. 10.] cf. ad p. 64*. γ. 1. L. 1. Th. C. quib. eq. IX. 30. „per Picenum atque Flaminiam“. Orell. n. 603. (Gruter. 165, 1.)

ASTERIO CORR. FLAM. PICENI., Orell. 1099. ASTERIO V. C. CORRECTORE FLAM. ET PICENI. Orell. n. 3173. FVRIVS. MAECIVS GRACCHVS V. C. CORRECTOR FLAMINIAE ET PICENI. Aemiliae et Flaminiae correctura simul functus est ANNIVS ANTIOCHVS V. P. CORR. AEMIL. ET FLAM. Gruter. 281, 2. Orell. n. 1087. Piceni Consularem memorat a. 458. Nov. Maioriani tit. V. *De bon. caduc.* §. 2. ed. Haen. p. 305. Ravennae sedisse hunc Consularem extra dubium videbitur, QVAE ANTEA PICENI CAPVT PROVINCIAE VIDEBATVR (cf. 440*), quamque Libellus provinciar. Romm. et Notitiae ecclesiasticae Flaminiae caput esse indicant, consentiente Zosimo, de quo vide ad p. 49*. γ. 19. Πικηνοὶ ἄχρι ἐς Ῥάβενναν πόλιν ᾤκηνται, Procop. B. Gotth. I. 15.; Flaminia Piceno in occ. adiacebat, inter Rubiconem et Padum; Picenum autem Annonarium a Suburbicario Aesi fl. separabatur. cf. Bingh. l. c. §. XI., Car. a S. Paulo p. 54. 62.

PAG. 66*. γ. 2.] In legibus hunc Praesidem memoratum non legi. apud Gruter. 493, 7. in lapide Rom. est PRAESIDI ALPIVM COTTI et ap. Orell. n. 3601. (Gruter. 493, 6.) in titulo item Rom. est PRAESIDI ALPIVM et in Massiliensi ap. Orell. n. 2156. (Gruter. 403, 5.) PROC. AVG. ALPIVM COTTIAN. Haec provincia „a Liguria Pado fl. separabatur, a quo ad mare Tuscum usque protenta partem Pedemontii et Montisferrati et universam rem p. Genuensem, nec non partem ducatus Mediolanensis cis Padum includebat“. Bingh. l. c. §. XIII. cf. Car. a S. Paulo p. 61. sq. Augustae Taurinorum sedem habuisse Praesidem puto.

— γ. 3.] Raetias in duas provincias sub Hadriano divisas fuisse Velsesus (Opp. p. 296. sq.) putavit, sub Diocletiano Cellarii (Not. orb. ant. ed. Schwartz. I. p. 422. §. 22.) opinio erat, contra quos Roschmannus (Veldidena. p. 81. sqq.) sub Constantino eam divisionem factam esse exposuit, cui sententiae cum D'Anvillio accedimus. Recentiores quoque scriptores qui post divisionem utriusque Raetiae scripserunt, Raetiarum nomine indistincte uti solent; ita e. gr. Ammianus, Cassiodorus, alii. Raetiae Primae Praesidis neque leges neque lapides mentionem facere memini (cf. ad γ. sq.); sero eius modi praesi-

des vanitas hominum saec. XV. et XVI. finxit, cf. Velser. p. 289.
 — Curiam Raetorum (*Chur*, Italice *Coira*; cf. Itin. Ant. p. 277. sq. Tab. Pent. III. A.) unicum huius provinciae oppidum episcopale memorant Notitiae eccl. C. a S. Paulo p. 62., Bingh. l. c. §. XV. (nam Cellarius qui l. supra cit. iustam divisionem indicavit, utramque Raetiam permutavit, cum ad Libell. provv. Romm. p. 762. ed. Verheyk. annotaret „Rhaetiae Primae Metropolis *Augusta* Vindelicorum: Secundae *Curiae* Grisonum“). Teriolorum s. Teriolarum („Teriolis“) in ipsis Alpibus Raeticis Raetiae Primae infra, cap. XXXIV., bis mentio facta est, Curiae omnino nulla; fortasse ibi quoque sedes Praesidis quaerenda erit.

— γ. 4.] In lapide volivo ap. Velser. Opp. historicc. Norimb. 1682. fol. p. 363., fol. 105. ed. Venet., Raiser. *Die röm. Alterth. zu Augsb.* 1820. 4°. p. 21. litteras P. P. RETIE interpretantur *praeses provinciae Raetiae*, vereor, ut recte; malim *pro praetore*. Lapis Veron. ap. Gruter. 376, 8. habet Q. CAICILIO | CISIACO. SEPTICIO | PICAI. CAICILIANO | PROCVR. AVGVSTOR. ET | PROLEG. PROVINCIAI | BAITIAI. ET. VINDELIC | ET. VALLIS. POENIN. . .⁴. In titulo Rom. ap. Marin. *Atti* I. p. 296., Orell. n. 489. legitur HERACLIUS. CIVIS. | SECVNDVS RETVS. FILIVS. LVPI | CINI. EX PRESIDIVS. QVI FVIT. | PRAEPOSITVS. MILITVM. | FO[R]TENSIVM . .⁴ Leges hunc Praesidem non memorant, quem Coloniae Augustae Raetorum s. Vindelicorum (hod. *Augsburg*) sedem habuisse in dubium revocandum non esse monet Velser. l. c. p. 281.

— γγ. 5...18.] Descripta sunt haec omnia ex cap. XVIII., quod cum capitibus XIX...XXII. praeter collocationem *Adiutoris* omnino convenit.

PAVLI DIACONI DE GESTIS LANGOBARDORVM Lib. II.
 capp. 14...23. (ex L. A. Muratorii *Rer. Italicar. Serr.* tom. I.
 p. 431...33.)

CAP. XIV. [*De Venetia, I. Italiae provincia.*] Venetia enim non solum in paucis insulis, quas nunc Venetias dicimus, constat, sed eius terminus a Pannoniae finibus usque Adduam fluvium protelatur;

probatur hoc annalibus libris, in quibus Pergamus civitas esse legitur Venetiarum; nam et de lacu Benaco in historiis ita legimus: Benacus lacus Venetiarum, de quo Mintius fluvius egreditur. Eneti [*Alvetol*] enim licet apud Latinos una littera [V] addatur, Graeco laudabiles dicuntur. Venetiae etiam Histria connectitur et utraque pro una provincia habentur. Histria autem ab Histro flumine cognominatur, quae secundum Romanam historiam amplior quam nunc est, fuisse perhibetur. Huius Venetiae Aquileia civitas exstitit caput, pro qua nunc Forum Iulii, ita dictum, quod Iulius Caesar negotiationis forum ibi statuerat, habetur.

CAP. XV. *De Liguria, II. Italiae provincia [et de Rhetia Prima et Secunda, quae provinciae III. et IV. sunt].* Non ab re esse arbitror, si etiam ceteras Italiae provincias breviter adtingamus. Secunda provincia Liguria, a legendis, id est colligendis leguminibus, quorum satis ferax est, nominatur. in qua Mediolanum est et Ticinus, quae alio nomine Papia appellatur. Haec usque ad Gallorum fines extenditur. Inter hanc et Suaviam, hoc est Alemannorum patriam [=Land], quae versus septentrionem est posita, duae provinciae, id est Rhetia Prima et Rhetia Secunda inter Alpes consistunt, in quibus proprie Rheti habitare noscuntur.

CAP. XVI. *De V. Italiae provincia, quae Alpes Cottiae appellantur, et de VI. quae Thuscia dicitur.* Quinta vero provincia Alpes Cottiae dicuntur, quae sic a Cottio rege qui Neronis tempore fuit, appellatae sunt. haec a Liguria in eorum versus usque ad mare Tyrrhenum extenditur; ab occiduo vero Gallorum finibus copulatur. In hac Aquis, ubi aquae calidae sunt, Dertona, et monasterium Bobium, Genua quoque et Saona [*al. Savona*] civitates habentur. Sexta provincia Tuscia est, quae a thure quod populus illius superstitione in sacrificiis deorum suorum incendere solebat, sic appellata est. Haec habet intra se circium versus Aureliam, ab orientis vero parte Umbriam. In hac provincia Roma, quae olim totius mundi caput exstitit, est constituta. In Umbria vero, quae istius in parte ponitur, Perusium et lacus Clitorius Spoletumque consistunt. Umbria autem dicta est, quod imbris superfuerit, quum aquosa clades olim populos devastaret.

CAP. XVII. *De Campania, Italiae VII. provincia, et de Lucania sive Britia, quae est VIII.* Septima quoque provincia Campania, ab urbe Roma, usque ad Siler Lucaniae fluvium perducitur, in qua opulentissimae urbes Capua, Neapolis et Salernus constitutae sunt. Quae ideo Campania appellata est, propter uberrimam Capuae planitiem; ceterum ex maxima parte montuosa est. Porro octava Lucania, quae nomen a quodam luco accepit, a Silere fluvio inchoat cum Brutia, quae ita a reginae quondam suae nomine appellata est, usque ad fretum Siculum, per ora maris Tyrrheni, sicut et duae superiores, dextrum Italiae cornu tenens, pertingit, in qua Pestus et Lanus, Cassianum et Consentia Rhegiumque sunt positae civitates.

CAP. XVIII. *De Appenninis Alpibus, quae IX. est Italiae provincia, et de Aemilia, quae est X.* Nona denique provincia in Appenninis Alpibus nuncupatur, quae inde originem capiunt, ubi Cottiarum Alpes finiuntur. Hae Appenninae Alpes per mediam Italiam pergentes Tusciam ab Aemilia, Umbriamque a Flaminia dividunt. In qua sunt civitates Ferronianus et Montepellium, Bobium et Urbinum, nec non et oppidum quod Verona appellatur. Alpes autem Appenninae dictae sunt a Punicis, hoc est Hannibale et eius exercitu, qui per easdem Romam tendentes transitum habuerunt. Sunt qui Alpes Cottias et Appenninas unam dicant

esse provinciam; sed hos Victorini revincit Historia, quae Alpes Cottias per se provinciam appellat. Decima porro Aemilia a Liguria incipiens inter Appenninas Alpes et Padi fluenta versus Ravennam pergit. Haec locupletibus urbibus decoratur, Placentia scilicet Parmaque, Regio et Bononia, Cornelique Foro, cuius castrum Imolas appellatur. Exstiterunt quoque qui Aemiliam et Valeriam Nursiamque unam provinciam dicerent; sed horum sententia stare non potest, quia inter Aemiliam et Valeriam Nursiamque Tuscia et Umbria sunt constitutae.

CAP. XIX. *De Flaminia XI. Italiae provincia, et de Piceno quae XII. computatur.* Dehinc undecima provinciarum est Flaminia, quae inter Appenninas Alpes et mare est Adriaticum posita, in qua nobilissima urbium Ravenna et quinque aliae civitates consistunt, Graeco vocabulo Pentapolis dictae. Constat autem Aureliam Aemiliamque et Flaminiam a constratis viis quae ab urbe Roma veniunt, et ab eorum vocabulis, a quibus sunt constratae, talibus nominibus appellari. Post Flaminiam duodecima Picenus occurrit, habens ab austro Appenninos montes, ex altera vero parte Adriaticum mare. Haec usque ad fluvium Piscarium pertendit, in qua sunt civitates Firmus, Asculus et Pinnis et vetustate consumpta Adria, quae Adriatico pelago nomen dedit. Huius habitatores cum a Sabinis illuc properarent, in eorum vexillo picus consedit, atque hac de causa Picenus nomen accepit.

CAP. XX. *De Valeria et Nursia, quae pro XIII. ponitur, et Samnio quae est XIV.* Porro tertia decima provincia Valeria, cui est Nursia annexa, inter Umbriam et Campaniam Picenumque consistit, quae ab oriente Samnitum regionem attingit. Huius pars occidua, quae ab urbe Roma initium capit, olim ab Etruscorum populo Etruria dicta est. Haec habet urbes Tyburim, Carsilis, Reate, Furconam et Amiternum, regionemque Marsorum et eorum lacum qui Fucinus appellatur. Marsorum quoque regionem ideo intra Valeriam provinciam aestimo computari, quia in catalogo provinciarum Italiae minime ab antiquis descripta est. si quis autem hanc per se provinciam esse vera ratione comprobaverit, huius rationabilis sententia modis erit omnibus tenenda. Quarta decima Samnium, intra Campaniam et mare Adriaticum Apuliamque a Piscaria incipiens habetur. In hac sunt urbes Theate, Aufidena, Hisernia et antiquitate consumpta Samnium, a quo tota provincia nominatur, et ipsa harum provinciarum caput dilissima Beneventus. Porro Samnites nomen accepere olim ab hastis, quas ferre solebant quasque Graeci Samia [*σάμια*] appellant.

CAP. XXI. *De Calabria et Apulia et Salento, quae XV. provincia appellatur.* Quinta decima provinciarum est Apulia cum sociata sibi Calabria, intra quam est regio Salentina. Haec ab occidente vel Africo habet Samnium et Lucaniam; a solis vero ortu Adriatico pelago finitur. Haec habet urbes satis opulentas Luceriam, Sepontum, Canusium, Agerentiam, Brundisium et Tarentum, et in sinistro Italiae cornu, quod quinquaginta millibus extenditur, aptam mercimoniis Hydruntum. Apulia autem a perditione [*ἀπολεία*] nominatur, citius enim ibi solis fervoribus terrae virentia perduntur.

CAP. XXII. *XVI. provincia Italiae Sicilia est; XVII. Corsica; XVIII. Sardinia.* Sexta decima provincia Sicilia insula computatur, quae Tyrrheno mari seu Ionio alluitur; de Siculi ducis proprio nomine nuncupatur. Septima decima Corsica; octava decima Sardinia ponitur

quae utraeque Tyrrhenis fluctibus ambiuntur. Porro Corsica a duce suo Corso, Sardinia a Sarde, Herculis filio, nominatur^a.

CAP. XXIII. ... *Pars Italiae Cisalpina vocatur Gallia*. Certum est tamen Liguriam et partem Venetiae, Aemiliam quoque Flaminiamque veteres historiographos Galliam Cisalpinam appellasse. . . ."

Post Vicarium Italiae Panciroli commentarius c. LXII. de *Vicario Illyrici occidentali* agit. talem vero nunquam exstitisse supra p. 134*. ad p. 4*. γ. 11. (cf. p. 434*) demonstratum est.

CAPVT XIX.

PAG. 67*. γ. 2.] *Aphricae* Α, *affrice* Ε. Maior ad hunc Vicarium datarum constitutionum quae in Th. C. leguntur^b,

^a) Eas Th. C. constitutiones ad Vicarios Africae datas, quarum ubi acceptae propositaeve fuerint, subscriptionibus non indicatur, hic indicari iuvat vel ad ipsarum constitutionum earundemque inscriptionum crisin. sunt autem hae:

a. 315. L.1. ad L. Fab. IX. 18.	ad Domitium Celsum Vicarium Africae.
? a. 316. L.1. de off. iud. omn. I. 22. (ed. Haen.)	ad Domitium Celsum.
? a. 319. L.1. de falsa mon. IX. 21.	ad Verinum. (cf. ad eund. a. 318. datam L. 1. de parric. IX. 15.
a. 338. L.26. de decurionib. XII. 1.	ad Catulinum Vicarium Africae.
? a. 339. L.4. quorum appell. XI. 36.	ad Catulinum.
a. 340. L.3. de advoc. fisci X. 15.	ad Petronium Vicarium Africae.
a. 344. L.2. de concuss. adv. VIII. 10.	Enbolidae v. c. Vicario Africae.
a. 348. L.2. de off. Vicar. I. 15.	ad Caesonianum Vicarium Africae.
a. 358. LL.44...46. de decur. XII. 1.	ad Martinianum — —
— — L.5. de vectigalib. IV. 12.	— — — — data epistola ad v. c. Vicarium.
a. 365. L.5. de off. Vicar. I. 15.	ad Dracontium Vicarium Africae.
— — L.15. de operib. publ. XV. 1.	ad Dracontium.
— — L.10. de cohortalib. VIII. 4.	— — Vicarium Africae.

pars *Carthagine* (cf. supra p. 422*) accepta est: a Verino a. 319. L. 1. de parricid. IX. 15., L. 1. de famos. lib. IX. 34., ab Aconio Catulino a. 338. acc. L. 24. de decurionib. XII. 1., ab Avitiano a. 363. acceptae L. 15. de cursu publ. VIII. 5., L. 1. de indulg. debit. XI. 28., L. 2. de itin. mun. XV. 3. (et L. 7. Iust. Cod. de aedif. priv. VIII. 10., a Dracontio a. 364. acc. L. 9. de exactionib. XI. 7., a. 366. acc. L. 13. de annona XI. 1. et ad Cemenium a. 381. data et pp. *Karthagine* L. 84. de decurionib. XII. 1. cf. etiam L. 10. Th. C. de off. Vic. I. 15. supra p. 420* exhibita et anno 409. emissa L. 9. Th. C. de metatis VII. 8. Quattuor constitutiones Th. C. ad Vicarios Africae datae aliis locis acceptae sunt: *Thamugadi* a. 338. Aconio data L. 2. de honorariis codicill. VI. 22., „*apud Thamugadem*“ Augustin. Ep. 104., „*Tamugadi*“ It. Ant. p. 34. in itinere a *Theveste* per *Lambesem* *Sitifi* et p. 40. in itinere a *Lambese* *Cirta* habet; *Thamugadi* Tab. Peut. II. F.;

a. 365. LL. 10. 11. de annona XI. 1.	ad Dracontium Vicarium Africae.
— — L. 10. de iure fisci X. 1.	— — — — —
	dat. XV. kal. dec. Adrumeto.
a. 367. L. 4. de praediis navic. XIII. 6.	ad Dracontium Vicarium Africae.
? — — L. 3. de ponderatorib. XII. 7.	— — — — —
? — — L. 16. de annona XI. 1.	— — — — —
a. 368. ? L. 3. de praed. navic. XIII. 6.	ad Musophilum Vicarium Africae.
a. 370. ? L. 3. de actorib. X. 4.	ad Crescentem Vicarium Africae.
a. 371. L. 17. de annona XI. 1.	— — — — —
a. 372. L. 6. de off. Vicar. I. 15.	— — — — —
? a. 374. L. 4. de excus. artific. XIII. 1.	ad Chilonem Vic. [?] Africae.
? a. 375. L. 16. de susceptorib. XII. 6.	ad Chilonem.
a. 377. L. 2. ne s. bapt. iter. XVI. 6.	ad Flavianum Vicarium Africae. (cf. Ammian. l. c. §. 28., Orell. ad p. 64*. §. 2.)
a. 380. L. 17. de pistorib. XIV. 3.	ad Titianum Vicarium Africae.
a. 395. L. 29. de episcopis XVI. 2.	Hierio Vicario Africae.
a. 398. L. 6. de off. proc. et leg. I. 12.	Dominatori Vicario Africae.
a. 399. L. 34. de episcopis XVI. 2.	Sapidiano — —
a. 403. L. 3. ad L. lul. de amb. IX. 26.	Strategio — —
a. 406. ? L. 30. de annona XI. 1.	Sapidiano — —
a. 409. L. 1. de terr. limitan. VII. 15.	Gaudentio — —

Procop. B. Vandal. II. 13. „ . ἀλλὰ καὶ πόλιν Ταμούγαδιν, ἥ πρὸς τῷ ὄρει [Αὐρασίῳ, hod. Auress] ἐν ἀρχῇ τοῦ πεδίου πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον πολυάνθρωπος οὖσα ἔκρητο, ἔρημον ἀνθρώπων οἱ Μαυρούσιοι ποιησάμενοι ἐς ἔδαφος καθεῖλον, ὅπως μὴ ἐνταῦθα ἢ δυνατὰ ἐνοικιοπεδεύσασθαι τοῖς πολεμίοις, ἀλλὰ μηδὲ κατὰ πρόφασιν τῆς πόλεως ἄγχι ἐς τὸ ὄρος ἵεναι. Secundum Brucium hodieque nomen huius Numidici oppidi est *Temugadi*, sec. Lapie *Recueil des itinéraires anc. avec 10 cartes*. Paris. 1845. 4°. *Ager Soudah*. cf. C. a S. Paulo I. p. 96. (*Tamugada*), Mannert. X. 2. p. 335., Georgii I. p. 537. *Tacapis* exeunte a. 364. Dracontius accepit L. 33. Th. C. de appellationib. XI. 30. Mira de Tacapensis agri fertilitate refert Plin. H. N. XVIII. c. 22. sect. 51. „Civitas Africae in mediis arenis petenlibus Syrtes Leptinque Magnam vocatur *Tacape* (ita etiam V. c. 4. sect. 3. et Ptol. IV. 3. *Τακάπη*), felici super omne miraculum riguo solo. . .“ cf. etiam XVI. c. 27. sect. 50. Procop. de Aedif. IV. 4. *Τακάπα(ων)*, ubi de fluxu refluxuque maris, in extrema regione Syrtica. Itin. Ant. p. 48. 77. 78. *Tacapas*, p. 59. 73. 74. *Tacapis*, p. 59. *Tacapas colonia*. Itin. marit. p. 518. „insula Cercenna a *Tacapis* distat stadia 622. Tab. Peut. VI. D. *Tacape* col. Constat hoc Tripolitanum oppidum esse hodiernum *Cabes*, *Gabes*, *Gaps*, *Qâbes* ad cognominem maris sinum conditum. cf. Edris. Afr. p. 262., C. a S. Paulo p. 117., Mannert. X. 2. p. 146. sq., Georgii I. p. 515., Ritter. *Erdk.* I. 1. p. 922., Ukert. *Nordaf.* p. 506. *Constantinae* („Cirtensium quae in Numidia“ Gothofr.) acc. est a. 365. ab eodem Dracontio L. 9. Th. C. de susceptorib. XII. 6.; haec est ipsa Colonia Cirta, Sillianorum urbs Cirta, *Κίρτα Ἰουλία*, a permultis veteribus scriptoribus Itinerariisque celebrata, de qua Aurel. Victor in Caesarib. c. 40. „Cirtae oppido . . . reposito exornatoque nomen Constantina [a Constantino M.] inditum“; cf. Gothofr. ad L. 29. Th. C. de decurionibus XII. 1. Oppidum etiam nunc sub *Constantinae* (*Constantinae*, *Cussantinae*, *Costinae*) nomine cognominis provinciae Algerianae caput esse constat. cf. C. a S. Paulo p. 93., Edrisii Afr. Hartm. p. 240. sqq., Mannert. X. 2. p. 310. sqq., Georgii I.

p. 536. sq., Ritteri *Erdkunde* I. 1. p. 911. sq., Hassel. *Nordafrika*. p. 560. *Hadrumeti* (cf. p. 423*.) a. 392. L. 3. Th. C. de fide et iure hastae XI. 17. accepit Magnillus, idem de quo Symmach. ad p. 65*. §. 9. cit. Ita modo in proconsularis provinciae, modo Numidia, modo Tripolitanae, modo Byzacenae metropolibus aliisque oppidis morari videmus Vicarium, quem Karthagine sedem ordinariam habuisse Gothofredus scripsit, propter maiorem ibi acceptarum constitutionum numerum. sed iam supra p. 146*. sqq. et initio annotationis ad cap. XVII. errorem eorum notavimus, qui Vicarium Africae proconsularem quoque provinciam administrasse scripserunt, cum non nisi vectigalium apud Karthaginem constitutorum illius Apparitores procurationem habuissent. Neque etiam Praefectos Annonae Africae nec Fundorum Patrimonialium Africanorum sub hoc Vicario, sed sub Pf. P. Italiae stetisse, contra Pancirolum, Gothofredum, alios, docent p. 11*. §§. 1. 2. ad quos vide p. 150*. sqq. nam frustra Gothofredus ad cit. L. 13. Th. C. de annona provocat, quippe quae ipsius sententiam ipsa refutat; praecipitur enim, ut Tabularii Praefectorum Annonae Africae Urbisque Romae ad Officium Vicarii Africae deducantur collaturi (*sur Controle*) quid transmissum, quid pervectum sit. cf. LL. 6. 17. Th. C. de off. Vic. I. 15. supra p. 150*. — Africae Proconsulibus Comitibusque datas constitutiones usque ad a. 435., Vicariis datas post a. 409. nullas exhibet Theod. codex; novissimas de Afris constitutiones saec. V. Novellas Valentiniani tit. XII. *De pecunia Afris credita* (ed. Haen. p. 165. sqq.) a. 443., tit. XVIII. *De tributis fiscalibus* (ed. Haen. p. 180. sqq.), et tit. XXXIII. *De praediis pistoriis Afris deputandis* (ed. Haen. p. 240. sqq.) a. 451. ad Pff. PP. datas esse puto; cf. etiam sequentis Novellae §. 12. (ed. Haen. p. 250.); ac postquam superato Vandalorum regno ditioni Romanae iterum subiecta est Africa (cf. Iornand. de reb. Get. c. 33.), Iustinianus eam (a. 534.) praefecturam praetorianam sine Vicariis ita constituit, ut rectores septem recens ordinarum provinciarum sub ipso Pf. P. essent, cf. p. 154*. sq.

Quod supra pag. 145*. ad p. 10*. γ. 23. i. f. omittere coactus fui, ut Morcellii descriptionem provinciarum Africae exhiberem, iam supplendi opportunus hic locus est. Ac primum quidem secundum Plin. H. N. V. c. 1. sqq. Mauretaniis Tingitana ac Caesariensi, Numidia Zeugitanaque regione descriptis cap. I. de provinciis Africae Romanae §. I. a Flaviis Augg. ad Diocletianum, §. II. ab hoc ad Valentinianum III., §. III. ad Iustinianum I., §. IV. ad tyrannidem Soracenorum agit. ex quibus commentariis quae maxime ad rem nostram faciunt, fere haec sunt:

§. I. *Provinciae Africae a Flaviis A. A. ad Diocletianum.* Quatuor in Africa provinciae fuisse putantur ab ipso Claudii A. aevo ad Constantini M. tempora: Provincia nempe Proconsularis s. Zeugitana, Numidia, Mauretania Tingitana et Mauretania Caesariensis. nam quae ad C. Caesarem Germanici f. regna fuerant, rege Iubae filio Ptolemaeo sublato, in provincias a Claudio A. redacta sunt, iisque Equites Romani praepositi, qui Procuratores Caesarum appellati (Tac. Hist. I. 11.): nisi quod unus tantum aliquando utramque provinciam rexit . . . (id. ibid. II. 58.). sed tamen II. III. quo ecclesiae saeculo duae semper provinciae habitae Mauretaniae . . . ac utraque sane latissimo patebat, nec citra provinciae modum haberi poterat, Caesariensis in primis, in qua vetus quoque Numidia censebatur . . . Ceterum Proconsuli per haec tempora totus ille Africae tractus parebat, qui Cyrenaica provincia fiebatur. nondum Byzacenae, nondum Tripolitanae provinciae nomen auditum fuerat. . . . neque vero quispiam ex antiquis scriptoribus ante Diocletianum eas provincias se nosse ostendit, aut earum rectores memoravit: qui contra ab ea aetate plures passim occurrunt.

§. II. *Provinciae Africae a Diocletiano ad Valentinianum III.* 1. Annum quidem, quo provinciarum numerus in Africa auctus est, nemo hactenus designavit; in eoque tantum plerique consensere, sub Constantino principe provincias in Africa sex fuisse. neque ego annum indicare possum, quo nova illa descriptio facta sit. at Diocletiano auctore peractam esse, prope compertum habeo. primum enim Lactantius rem haud obscure significavit, quum multa eius scelera et machinationes complexus, haec etiam de eo tradidit (de mort. pers. c. VII. n. 4.): *Et ut omnia terrore complerentur, Provinciae quoque in frusta concisae: multi praesides, et plura officia singulis regionibus ac paene iam civitatibus incubare, item rationales multi et magistri et vicarii praefectorum.* iam veteres inscriptiones (Gruter. p. 362. 363.) illud praeterea nos docent provinciam Byzacenam, quae in Proconsulari erat, *Valeriam* esse cognominatam: quam appellationem ab eius nomine duclam existimare merito possumus; sive ipse Valerius Diocletianus indiderit, sive in eius honorem Maximianus Herculus, qui a. 297. Africam petiit, et Maurorum conatus armis repressit (Paneg. vet. 4. c. 8. v. Tillemont. hist. des emp. IV. p. 36.). tum senioribus Augustis etiamtum viventibus Praesidem Provinciae Byzacenae fuisse constat Q. Aradium Rufinum Proculum, qui et consulatum gessit a. 316. tabulae enim publicae exstant, quae eum a coloniis et municipiis Africanis patronum cooptatum esse testantur (Grut. ibid.), eiusque provinciae Praesidem omnes appellant.

2. Per ea igitur tempora, quemadmodum sub initium Breviarii sui Rufus Festus scripsit, *Per omnem Africam sex provinciae factae sunt: . . . Proconsularis et c.* [vide supra p. 147*]. provinciae nempe, quae maxime fusa per Africam erat, regiones duae ademptae, Byzacium et Tripolis, nomen vetus relictum est, et qui eam regeret, Proconsul, ut

antea, appellatus. *Numidiae*, quae tamquam provincia adiecta, Proconsuli, dein Praesidi paruerat proprio, alius datus est rector, et Consularis dictus: quo iam nomine non eum, qui Consul fuisset, sed qui provinciam administraret Proconsulari minorem, eandemque iis maiorem, quae Correctoribus et Praesidibus suberant (Pancir. in Not. Imp. Or. c. 155.), appellare mos fuit. propterea is deinde honor provinciae *Numidiae* habitus, ut prima semper post Proconsularem censeretur. quin etiam inter Episcopos ordo ille servatus est. . . . (Harduin. Concil. II. p. 1076.). ceterum et provincia *Byzacena* pari honore aucta, ut a Consulari regeretur. ea inter Proconsularem et Tripolitanam sita erat, nomenque illi ab oppido Byzacia impositum videtur, quamquam metropolis eius Hadrumetum fuit. Arzuges autem in barbarorum numero habitos una cum Tripolitana finitimos habebat: quorum regio sub cura erat Ducis Limitis Tripolitani. at quarta provincia regio illa facta est, quae inter duas Syrtes mari adluitur, *Subventana* Orosio teste dicta, itemque *Tripolitana* a tribus urbibus, Oëa, Sabrata, Lepti magna, quae in eo tractu clarissimae, eademque coloniae erant. hanc qui regeret Praeses designatus, quem infra Consularem dignitate esse diximus. sic quatuor provinciae evasere, quae una quandoque fuerant.

3. Finitima *Numidiae* ad occidentem *Mauretania Caesariensis*, quae et *Numidia vetus* dicta, inter Savum et Ampsagam fluvios patebat, alia provincia facta, et a Sitifi oppido primario *Sitifensis* dicta: in qua et oppidum cognomine *Maximianum* agnoscit Lud. Pinus (in Opt. Milev. p. XXVI. ed. Antverp.); quod quidem, si certi nominis est, ea confirmat, quae de auctore novarum provinciarum superius attigimus. quae demum regio ad Malvanam usque pertinebat, sexta provincia fuit, et veteri nomine *Mauretania Caesariensis* sola appellari coepta: proque Procuratore Caesaris Praesidem tam ipsa quam *Sitifensis* receperunt.

4. At quaeres, quid de *Tingitana* factum sit, quam Plinius in Africa primam numerabat? ea eodem, ut arbitror, tempore a ceteris Africae provinciis avulsa est, et Hispaniae adtributa

5. Illud tantum paullo obscurius est, num quo tempore facta partitio est, eodem et dignitas cuique sua tributa fuerit, ut iam tum prima Proconsularis esset, duae aliae Consulares, tres Praesidales, sicut Rufus Festus affirmavit: an serius is honoris gradus sit redditus, quemadmodum in Notitia imp. occ. eas ordinatas videmus. nam Q. ille Aradius non *Consularis*, sed *Praeses* provinciae *Byzacenae* appellatur, et L. Aradius *Legatus pro Praetore* provinciae *Numidiae*, itemque *Praeses* provinciae *Byzacenae*, non *Consularis*. [cf. infra ad §. 8.] sed quia provinciae arbitrio Augustorum rectores accipere solebant, modo maiori, modo minori auctoritate praeditos: idcirco fieri potuit, ut iam Consulares provinciae essent, quae Aradios postea Praesides habuerunt, et ut Legatum pro Praetore acciperet, quam antea Consularis administrasset: tum ut iis qui succederent, rursus Consulares designarentur.

6. Verum . . . de numero constat, quem nobis antiquae in primis Conciliorum subscriptiones repraesentant. nisi quod veterem provinciarum administrationem turbavit ac sustulit infusus in Africam Vandalorum exercitus, qui primum a. 427. Gensericus duce *Mauretaniam* occupavit: quam *Valentinianus III.* sancita demum pace, hosti relinquere coactus est. nec tamen reliqua Africa diu tuta, aut in Augusti potestate fuit. nam Gensericus biennio post, violatis conditionibus, *Carthaginem* cepit,

lateque per omnes provincias dominatus est; quae omnia in Prosperi Chronico atque in Idacii ac Marcellini fastis consignata sunt.

§. III. *Provinciae Africae a Valentiniano III. ad Iustinianum I.* 1. Capta Carthagine, quum progressus in orientalem partem Gensericus exercitus Proconsulari provinciae incubaret, de pace rursum inter regem et Valentinianum actum est, a. 442. et *Africa*, inquit Prosper et Cassiod., *certis spatiis inter utrumque divisa*. recepit scil. Augustus praeter Tingitanam, quae iam Hispaniensis provincia erat, Caesariensem etiam et Sitifensem Mauretanium, ac Numidiaem item partem: reliqua Tyranno cessere.

2. Ceterum pax denuo in Africa parum diuturna fuit, nec ultra annum XIII. cum Romanis servata est. nam a. 455. vix audita Valentiniani caede, pactum foedus obliti, rursum Vandali Africam totam in potestatem suam redegerunt. *Post cuius obitum*, inquit Victor, *totius Africae ambitum obtinuit* Gensericus. atque ab eo tempore Afri usque ad Iustinianum I. Vandalorum dominatum ferro coacti, frustra Augustorum opem implorarunt. caesi quidem Vandali sub Avito Aug. a Ricimere, classis adversus eos exornata a Maioriano, magni exercitus a Leone instructi, expeditio suscepta ab Anthemio; sed provinciae illae nunquam receptae sunt. . .

3. Gensericum interea anno regni eius 38. mors sustulit. cui a. Chr. 477. Hunericus filius successit. hunc a. 484. excepit Guftabundus. quartus regnavit Trasamundus ab a. 496. quintus Hildericus ab a. 523. sextus, qui et ultimus regum Vandalorum, Gilimer ab a. 530. ad 534. quo anno a Belisario captus est. is idem annus fuit centesimus septimus, ex quo Vandali in Africam irruerant, et a capta Carthagine nonagesimus quintus.

§. IV. *Provinciae Africae a Iustiniano I. ad tyrannidem Saracenorum.* 1. Africa in libertatem vindicata et Rom. Imperio reddita. illic Iustinianus de ea ordinanda cogitavit. . . [cf. supra p. 154*. sqq.] fuerant olim provinciae Africae sub dispositione Pf. P. Italiae; sed aliquando etiam Praefectum habuerunt proprium: sub Valentiniano scil. I.; nam vetus inscriptio exstat (Murat. Thes. III. p. 10. n. 1.), quae statuam dicatam testatur S. Petronio Probo *Praefecto Praetorio per Illyricum, Italiam et Africam*, quo anno consules fuere Valens VI. et Valentinianus Augg. i. e. a. 378. quem item Probum aliae inscriptiones *Quater Praefectum Praetorio* enunciant (Gruter. p. 450. n. 2. 4.), quod deinde etiam Pf. P. Galliarum factus esset. . . . [Parum recte de peculiari Africae Praefecto praetorio ante Iustinianum disputavit Morcellius: nomen *Pf. P. per Illyricum, Italiam et Africam* idem est atque nomen *Pf. P. per Italiam* sive *Italiae*; nam Praefectura Italiae tribus illis dioecesibus constabat. cf. quae supra p. 141*. protulimus. Pari modo Praefectus Praet. Galliarum recte dici potuisset *Pf. P. Hispaniarum, Septem provinciarum et Britanniarum.*]

4. Sic pacata Africa, terminatique provinciarum fines: quos et servasse Iustiniani successores videntur usque ad a. 647., quo Saracenorum exercitus Africam invasit.

De politico Africae statu inde ab a. p. Ch. 197. usque ad a. 670. deque praesidibus tantum non omnibus singularum provinciarum, quorum notitiam subsidia litteraria nobis servaverunt, de legibus Africam spectantibus aliisque similibus rebus Morcellii tomi duo posteriores qui Annales ecclesiae Africae continent, eximie tractant.

— γ. 3.] b] *Bycaci* A, *BYCACI* C, *Bizaci* E. — d] *Tripolitan* E.

— γ. 4.] e] *Mauritania Sitifenses* A, *Mauritanii Sitifensis* in non nullis c². — e] *Mauritania cesariensis* E.

— γ. 5.] *viccarij Affricae* E. — Verba *Provinciae infra scriptae* neque h. l. neque sequentibus tribus capitibus, ut alias factum est, repetuntur. De ipsis provinciis cf. supra p. 146*. sqq. ibique transcr. S. Ruf. c. 4. — *viri spectabilis*] V. C. i. e. *vir clarissimus* nuncupatur L. 3. Th. C. de concuss. adv. VIII. 10., L. 5. Th. C. de vectigalib. IV. 12. cf. supra p. 176*. ad p. 15*. γ. 1.; „Vicarium virum spectabilem per Africam“ L. 14. Th. C. de off. Vic. I. 15., „Virum spectabilem Vicarium Africae“ L. 17. Th. C. ibid. In L. 6. Th. C. de decuriis U. R. XIV. 1. „*spectabilis vic. afric.*“ librarii errore scriptum est pro „*spectabilis vicarius*“ i. e. urbis Romae, ut et a Gothofr. Haenelioque annotatum est. Allocutionis formulas enotavi hasce: *Sinceritas Tua* L. 6. Th. C. de off. Vic. I. 15., L. 3. Th. C. de actorib. et procur. X. 4., L. 13. Th. C. de annona XI. 1.; *probabilis Sinceritas Tua* L. 9. Th. C. de exactionib. XI. 7., *laudabilis Sinceritas Tua* L. 17. Th. C. de pistorib. XIV. 3.; *Tua Sublimitas* L. 2. Th. C. de off. Vic. I. 15.; *Sollertia Tua* cit. L. 13. de annona.

γ. 7.] cf. supra p. 5*. γ. 23. p. 10*. γ. 24. *Byzaci* Aaa, *Bizaci* C, *Bygazi* D. — Sub Constantino v. c. *PRAESIDEM PROVINCIAE BYZACENAE* Hadrumeti (cf. ad p. 61*. γ. 2.) residentem legimus in lap. Rom. ap. Gruter. 362, 2., Orell. n. 3058.; Q. ABADIVM. VAL. PROCVLVM. V. C. PRAESIDEM. PROV. VAL. BYZAC. (n. 324.) Gruter. 363, 1., Orell. n. 1079. sed postea consularis facta est: *Aginacio Consulari Byzacenae* dedit Iulianus a. 363. L. 1. Th. C. de collat. donatar XI. 20. (cf. Ammian. XXVIII. 1, 32. sqq.) et L. 12. Th. C. de div. off. VIII. 7. a. 372. ad Proconsulem Africae data Consulares in Byzacena et Tripolitana provinciis memorat. sed inscr. p. 147*. exhibita ante a. 390. iterum *PRAESIDI PROVINCIAE BYZACENAE* hanc commissam fuisse docet. Itaque Gothofredi sententia, *Legem* 2. Th. C. de appell. XI. 30. quae a. 314. Hadrumeti, ubi procul dubio sedem etiam Consularis Byzacii

retinuit, accepta est, ad *Consularem Byzacenae* Catulinum datam fuisse, improbanda esse videtur. Etiam Iustinianus hanc provinciam consularem esse voluit: p. 155*. γ. 2. Isidor. Etym. XIV. 5. §. 7. „Byzacena regio ex duobus nobilissimis oppidis nomen sortita est, ex quibus unum Adrumetus vocatur (alterum Byzacium). Haec sub Tripoli est, patens passuum ducenta vel amplius milia, secunda oleis et glebis ita praepinguis, ut iacta ibi semina incremento paene centesimo frugis renascantur.

— γ. 8.] cf. p. 5*. γ. 24. p. 10*. γ. 25. Gruter. 361, 1., Orell. n. 3672. L. ARADIO. VAL. PROCVLO. V. G. . . . LEGATO. PRO. PRAETORE. PROVINCIAE. NUMIDIAE. . . .“ De erronea scriptura *proconsularis Numidiae* in L. 29. Th. C. de annona XI. 1. dixi supra p. 420*. Consularibus Numidiae datae sunt hae tres Th. C. constitutiones: a. 330. *Valentino* L. 7. Th. C. de episcop. XVI. 2. , a. 353. *Ilico* L. 3. de off. Vicar. I. 15., a. 399. *Ianuarino* L. 17. Th. C. de lustrali coll. XIII. 1. Verum huc quoque pertinet L. 29. Th. C. de decurionib. XII. 1., quae a. 340. non tam *Ordini civitatis Constantinae Cirtensium* (i. e. Cirtae s. Constantinae: cf. ad γ. 2.) data est, quam Consulari Numidiae, quem ita allocuti sunt imperatores „Gravitas Tua“. simulque inde, quod per se satis veri simile est, sedem Constantinae habuisse hunc Consularem, comprobari videtur. Iustinianus Praesidem Numidiae praefecit. p. 155*. §. 2. Isidor. l. c. §. 9. (partim ex Salustio Plinio, Orosioque) „Numidia ab incolis passim vagantibus sic vocata, quod nullam certam haberent sedem. nam lingua eorum incertae sedes et vgae *Numidia* dicuntur. Incipit autem a flumine Ampsaga, in Zeugitanum limitem desinit, habens ab ortu Syrtes Minores, a septentrione mare quod intendit Sardiniam, ab occasu Mauritaniam Sitifensem, a meridie Aethiopum gentes. Regio campis praepinguis; ubi autem silvestris est, feras educat; ubi iugis ardua, equos et onagros procreat; eximio etiam marmore praedicatur, quod Numidicum dicitur. Habet autem urbes praecipuas Hipponem Regium et Rusicadam.“

— γ. 10.] *Tripolitani* Ἀδᾶα, *Tripolitan* € . — De nominis Tripolitanae origine vide supra Morcellium, quem confirmat Solin. Polyhist. c. 27. (p. 36. ed. Salmas. Tr. ad Rhen. 1689. fol.) „Achaei *Tripolin* lingua sua signant de trium urbium numero, Oeeae, Sabratae, Leptis magnae“ (ad quem loc. cf. Salmas. p. 227.) atque ex hoc Isidor. l. c. §. 6. „Tripolitanam . . provinciam Graeci lingua sua signant de numero trium magnarum urbium, Oeeae, Sabratae, Leptis magnae. Haec habet ab oriente Syrtes Maiores et Troglodytas, a septentrione mare Adriaticum [sic; legerim *Adrumeticum*], ab occasu Byzacium, a meridie Gaetulos et Garamantes usque ad Oceanum Aethiopicum pertendentes“. Tres illae πόλεις hodie quaerendae sunt prope Tripoli, et in Tripoli vetere s. *Kasr-Sabart*, atque *Lebidah* s. *Lebde*, *Lebeda*. Correctoriam nunquam fuisse Tripolitanam supra p. 139*. ad γ. 3. annotavimus; consularis autem fuit a. 372., ut ad superiorem γ. 7. diximus, et consularem eam iterum fecit Iustinianus. cf. p. 155*. §. 2. Sed Amm. Marc. XXVIII. 6, 22. *Ruricius Praesidem* ad a. 370. memorat et *Simplicio Praesidi Tripolis* a. 399. data est L. 59. Th. C. de appellationib. XI. 30.

PAG. 68*. γ. 1.] *Sitiphensis* α', α'', α''', *Sityphensis* α'. — Procop. B. Vandal. II. 20. „Ζάβην τε τὴν χώραν, ἣ ἐπὶ ὄρος τὸ Ἀνράσιόν ἐστι, Μαυρετανία τε ἡ πρώτη καλεῖται, μητρόπολιν Σίτιφιν ἔχουσα . .“ De Maurorum origine ac sedibus id. ibid. c. 10. i. f. Isidor. l. c. §. 10. „Mauritania vocata a colore populorum: Graeci enim nigrum μαῦρον vocant: sicut enim Gallia a candore populi, ita Mauritania a nigredine nomen sortita est. Cuius prima provincia Mauritania Sitifensis est, quae Sitifi habet oppidum, a quo et vocabulum traxisse regio perhibetur“. Hodieque illius oppidi nomen est *Setif* (sive *Stef* addit Lapie), de quo Ukert. *Nordaf.* p. 561. Cf. supra p. 138*. ad p. 7*. γ. 1. et Eutrop. atque inscr. p. 147*. citt. Ceterum hunc Praesidem neque in legibus neque in lapidibus scriptoribusve memoratum me legere memini. Unam tantum Mauritaniam, eamque item praesidialem agnoscit Iustinianus p. 155*. §. 2.,

Ducemque eius provinciae in Caesariensi civitate sedere iubet p. 158*. §. 1. Cf. titulum Tarraconensem ad p. 70*. γ. 2. exhibitum. Fortassis huc quoque pertinet lapis ap. Murator. *Thes.* 716, 5.: PRAETOR | Q. MAMIL. CAPITOLINVS | IVRID. PER. FLAMINIAM | ET. VMBRIAM. ET PICENVN | LEG. AVG. PER. ASTVRIAM. ET. | CALLACIAM. DVX. LEG. VII. C. P. F | PRAEF. AFR. SAT. [PRAES. AFR. SIT.? Praeses Africae Sitifensis?]⁴.

— γ. 2.] *Caesari B.* — Zosim. l. c. *Μαυριτανίας γὰρ τῆς ἐτέρας πρώτης Καισάρεια τυγχάνει οὖσα.* Isidor. l. c. §. 11. „Mauritaniae vero Caesariensis colonia Caesaria civitas fuit, et nomen provinciae ex ea datum. Utraeque igitur provinciae sibi coniunctae ab oriente Numidiam habent, a septentrione mare magnum, ab occasu flumen Malvam, a meridie montem Atrixim [ita et Oros. Hist. l. 2., an *Aurasium*? Harduin. vult *Astricii*], qui discernit inter fecundam terram et arenas iacentes usque ad Oceanum⁴. Caesaria s. Caesarea, *Καισάρεια*, sec. eund. Isidor. l. c. §. 75. ab Iuba rege Mauro- rum in honorem Caesaris Augusti condita et ex eius nomine appellata, multis scriptorum locis, itinerariis nummisque celebrata, hodie nomen *Cherchell*, *Scherschell*, *Sherzell*, *Sercelles*, *Sarcelli*, *Sargel* gerit, cf. Edrisii Afr. p. 212. sq., Ukert. *Nord- afr.* p. 551. Olim coloniam illam hodiernum *Algier* esse opinati sunt. cf. Wessel. ad It. Ant. p. 15. De hoc Praesidatu cum eiusdem provinciae Ducatu coniuncto vide p. 138*. ad p. 7*. γ. 1. et cf. ad proxime superiorem γ. annotata.

Huc non pertinere Praefectos Africanos Annonae ac Fundorum Patrimonialium ad p. 11*. γγ. 1. 2. et supra ad huius capitis initium ostensum est.

— γ. 3.] *Valentinian. et Val. L. 5. Th. C. de off. Vic. l. 15.* „Officium vicariae per Africam praefecturae intra eum numerum colligatur, ut trecentos minime possit excedere, sicuti ceterorum Vicariorum esse praecepimus⁴. (a. 365.) Anno 386. idem omnibus Vicariis praecipitur. (CC tantum Apparitores dioecesi Asianae conceduntur L. 13. eod.) Iique Officiales a curiis omnique nexu liberi erant: L. 12. Th. C. de off. Procons.

I. 12. cf. etiam L. 64. Th. C. (L. 27. Iust. C.) de decurionibus, a. 365. *Mauris Sitifensibus* datam et Novellas Valentiniani III. supra cit. — De annonaria huius Officii per omnem Africam cura supra ad cap. XVII. et ad hoc c. XIX. satis dictum est. Exemplaria etiam libellorum in Africa oblatorum in huius Vicarii atque Proconsulis Officiis servabantur (L. 2. Th. C. de famos. libell. IX. 34.) et per idem hoc Officium iudices qui appellationes neglexerant, multabantur. L. 33. Th. C. de appellationib. XI. 30.)

— §. 4.] *Vicarius* om. B(?)cc.

— §. 5.] *scola* DE.

— §. 7.] *II. C.*, duo D.

— §. 11.] *Curam* deeff.

— §§. 14. 15.] *Exceptores singulares.* aa.

— §. 16.] *offitiales* B.

CAPVT XX.

PAG. 69*. §. 2.] *Vicarius Hispanie* E. — ac eius insignia. add. r^{6.7.} In Γbcr hoc caput non legitur. cf. quae ad capp. 18^{A.} sqq. annotata sunt.

De Hispaniarum antiquiore statu S. Ruf. in in Breviar. c. 5. „Hispanis“ ait „primum auxilium adversus Afros per Scipiones tulimus. rebellantes Lusitanos in Hispania per Decimum Brutum obtinuimus, et usque Gades ad oceanum mare pervenimus. postea ad Hispanos tumultuantes D. Iunius Silanus cum exercitu missus eos vicit. Celtiberi in Hispania saepe rebellavere, sed misso minore Africano cum excidio Numantiae subacti sunt. Omnes paene Hispaniae occasione belli Sertoriani per Metellum et Pompeium in dicionem nostram acceptae. postea prorogato in quinquennium imperio a Pompeio perdomitae sunt; ad extremum quoque ab Octaviano Caesare Aug. Cantabri et Astures qui freti montibus resistebant, deleti

sunt*. Ac per omnes Hispanias sex sunt provinciae, Tarraconensis, Carthaginensis, Lusitania, Gallaecia, Baetica; trans fretum etiam in solo** terrae Africae provincia Hispaniarum est quae Tingitana Mauretania cognominatur. ex his Baetica et Lusitania consulares, ceterae praesidales sunt. Similem provinciarum enumerationem exhibet Libellus provv. Romm. hanc: „Hispaniae provinciae VII: Tarraconensis; Carthaginensis; Baetica; Lusitania, modo est Emerita; Gallaecia; Insulae Baleares; Tingitana trans fretum quod ab Oceano infusum terras intrat inter Calpem et Abylam. Brevem historiae politicae conspectum dat Ukert. *Geogr. der Gr. u. Röm.* II. 1. p. 336...39. A Constantino M. usque ad finem IV. saeculi totius Hispaniae administrationem quater variasse ita Gothofredus non sine confusione civilium militariumque rerum administrationis aliisque mendis (ne dicam de alieni appetentia; nam Panciroliana compilavit) ad L. 14. Th. C. de accusationib. IX. 1. a. 383. datam exposuit***: „Primum sub Comitibus ea fuit non

*) „Universae Hispaniae Vespasianus imp. A. iactatus procellis rei publicae Latii ius tribuit. Plin. H. N. III. 3. sect. 4. i. f.

**) Insulae Baleares omissae esse videntur; sed cum sex Hispanicas, unam transfretanam provincias indicet ac vocabula in solo, ubi nunc posita sunt, non desiderentur, fortasse legeris „Baetica, Insulae; trans fretum etiam terrae“ et c. Sed etiam Isidorus Etymol. XVI. 4. §. 29., procul dubio ex ipso S. Rufo, omissis Balearibus, Hispania, inquit „habet provincias sex: Tarraconensem, Carthaginensem, Lusitaniam, Gallaeciam, Baeticam et trans freta in regione Africae Tingitaniam“.

***) Ad Vicarios Hispaniarum datae constitutiones in Theodosiano Codice hae leguntur:

a. 336. L. 6. de sponsalib. III. 5.	ad Tiberianum Vicarium Hispaniarum. acc. XIV. kal. Mai. Hispali. (cf. L. 6. iust. C. de serv. fug. VI. 1.)
— 341. L. 5. quor. appell. XI. 36.	ad Albinum Vicarium Hispaniarum.
(— 363. „Venusto Vicariam commisit Hispaniae [imperator]“ Ammian. XXIII. 1, 4. cf. XXVIII. 1, 24. ad a. 368. „ex-Vicario Venusto“.)	
— 365. L. 10. de off. rector. I. 16.	ad Valerianum Vicarium Hispaniarum.
— — L. 4. de cust. reor. IX. 3.	„ „ „ „

ad annum tantum usque 332. ut docet L. 6. C. Iust. de serv. fugit. VI. 1., vel ad a. 334., ut docet L. 3. Th. C. de mat. bon. VIII. 18., verum ad a. usque 336.: L. 8. Th. C. de Navicular. [XIII. 5. Cf. quae ad p. 38*. §. 14. disputavimus supra p. 286*. sq. et infra not. *]. Secundo: mox *Vicariis* ea paruit, iam ab a. 336. ad a. 370. usque, ut ostendit L. 5. Th. C. de sponsalib. et L. 2. Th. C. de tabulariis [cf. not. *]. Tertio: post a. 370. *Proconsules* habere coepit: itaque et L. 11. Th. C. de medic. XIII. 3. quae data est a. 376. docet unam tantum Galliarum diocesim tum sub Pf. P. fuisse [„per omnem dioecesim commissam magnificentiae Tuae“ et c.]: et eiusdem Gratiani et Valentiniani iun. a. 382. constitutio exstat „ad *Proconsules*, Vicarios omnesque Rectores“ L. un. Th. C. de superindicto XI. 6. [= L. un. Iust. C. eod. X. 18.], cum alias in occidente unus tantum Africae Proconsul esset. [Proconsulem intra annos 370. et 383. dioecsin Hispaniarum rexisse, ex istis duabus legibus probari nequit, quarum prior unam dum taxat dioecsin, Galliarum puta, sub Pf. P. esse non exprimit (cf. L. 12. Th. C. de off. Pf. P. I. 5.), alterius vero inscriptio, vel si scripturae codicum non varient, ut re vera variant (cf. Haenel. et Haloandrinam L. un. inscriptionem „ . . . ad proconss. VV. CC. oēs rectores“), Gothofredi sententiam non satis lueri posset: generalis erat illa

praelata literis V. C. Vicarii VI. id. Sept.

a. 369. L. 1. de discussorib. XI. 26. (= L. 1. Iust. C. eod. X. 30.)	ad Arthemium Vicarium Hispaniarum.
— 370. L. 2. de tabulariis VIII. 2.	„ „ „ „
— 383. L. 14. de accusation. IX. 1.	ad Marinianum „ „
— 395. L. 1. quor. bonor. IV. 21. (L. 3. Iust. C. eod. VIII. 2.)	Petronio Vicario „
— 396. L. 151. de decurionib. XII. 1.	„ „ „ „
— 397. L. 5. de natural. liber. IV. 6.	„ „ „ „
— — L. 5. unde vi IV. 22.	„ „ „ „
— 399. L. 15. de paganis. XVI. 10. (L. 3. Iust. C. eod. I. 11.)	Macrobio PPO. Hispaniarum. (cf. L. 61. Th. C. de cursu publ. VIII. 5.)
— 401. L. 16. de off. vicar. I. 15.	Vigilio Vicario Hispaniarum.

L. un. cit., tam per orientis quam per occidentis partes valitura, tam Asiae Achaiaeque quam Africae Proconsules ceterosque civiles dioecesium provinciarumque rectores omnes coercitura, neque Gratiani Valentinianique nomina solum, sed Theodosii quoque, per Orientem Augusti, legis inscriptio exhibet. Post Constantinum, sive malis post Antoninos, Hispanias a Proconsulibus unquam administratas fuisse omnino negarem, nisi Sulpicii locus a Gothofredo cit. obstaret, quem tamen pro valido argumento non agnosco. certe praeter Aquitanicum presbyterum alium testem illius proconsulatus novi nullum. Contra vero probat, si genuinus est, lapis Rom. ap. Gruter. 28, 2. qui a. 376. positus est, hic: DIS MAGNIS MATRI DEVM ET ATTIDI SEXTILIVS AGESILAVS AEDESIVS V. C. CAVSARVM NON IGNOBILIS AFRICANI TRIBVNALIS ORATOR ET IN CONSISTORIO PRINCIPVM ITEM MAGISTER LIBELLORVM ET COGNITION. SACRARVM MAGISTER EPISTVLAR. MAGISTER MEMORIAE VICARIVS PRAEFECTOR. PER HISPANIAS VICE S. I. C. PATER PATRVM DEI SOLIS INVICTI MITHRAE ARAM SACRAVIT DD. NN. VALENTE V. ET VALENTINIANO IVN. AVGG. CONSS. IDIB. AVGVSTIS. Sed est lapis Ligorianus.] „Quarto (pergit Gothofredus): mox (post decennium circiter, ab A. D. 383.) *ad Vicarios* reditum est, ut haec L. coll. cum insigni Severi Sulpicii loco hist. sacr. lib. II. cap. 49. nequedum intellecto ostendit. quo sane loco et de Priscillianistis agit, quo hanc legem pertinere ostendi, et huius ipsius anni 383. historiam exsequitur. ‘*Haeretici*’ inquit ‘*suis artibus grandi pecunia Macedonio [Magistro Officiorum] data obtinent, ut imperiali auctoritate Praefecti [Praetorio Galliarum] erepta cognitio Hispaniarum Vicario traderetur: nam iam Proconsulem habere desierant: missique a Magistro Officiales qui Ithacium, tum in Treveris agentem, ad Hispanias retraherent*’. Sed et idem nominatim *Voluentii Proconsulis Hispaniarum* paulo ante meminit [„... haeretici corrupto Voluentio proconsule vires suas confirmaverant“]. Itaque fallitur vir doctus qui putat Sulpicium hoc velle, a Gratiano primum institutum Vicarium, qui dicere debuit ‘restitutum’. Proconsulis Hispaniarum Ti-

beriani quoque mentionem fieri volunt in veteri quadam inscr. ap. Ambros. Morales lib. X. hist. Hispan. c. 44., ubi tamen subnotatus consulatus Valentiniani A. III. et Eutropii, i. e. A. D. 387. PRO G. TIBERIANO FACTVM EST HORREVM [rell.]: ibi scil. PROC, compulsis litteris interpretantur *Proconsulem*; verum hac inscriptione nil incertius . . . [Gothofr. voluisse videtur *Pro Gaio Tiberiano*; certe *Proconsuli Tiberiano* legendum non est; cur non *Procuratori*? ceterum hic Tiberianus non confundendus est cum eo, ad quem cit. L. 6. Th. C. de sponsalib. data est a. 336.] Huius immutationis causam hanc coniicio, quod principes quandoque Hispanias sub Praefecti Praetorio Galliarum dispositione esse voluerunt, quandoque noluerunt: Gratianus, cum noluit, Proconsulem instituit, cum voluit, Vicarium restituit: neque enim Vicarius dicitur, nisi Praefecti vicarius. Itaque idem Sev. Sulpicius mox subiicit, Maximum imperatorem Trevericum datis ad Pf. Galliarum atque ad Vicarium Hispaniarum litteris omnes omnino, quos Priscilliani labe involverat, deduci ad synodum Burdegalensem iussisse. Gothofredum, ut indicavi, ab ipso adhibitus Panciroli commentarius non nihil decepit, idemque novissime Lembkium (*Gesch. v. Spanien*. Hamb. 1831. 8°. p. 9. sq. not. 3.) a recta via avertit, his verbis: „Sulpitius Severus vult eam [Hispaniam] a Proconsule rectam fuisse, qui, inquit, sub Gratiano esse desiit, ultimusque fuit Voluentius, qui donis corruptus gnosticis haereticis favit; postmodum solum Vicarium et Praesides habuit. Haec ille [sed non ita Sulp. Severus, sed Pancirolus]. Id sub Gallieno evenisse puto, quo imperante Franci Hispaniam sunt ingressi (Aurel. Victor et Eutrop.), postea vero a Diocletiano Viator Hispaniis Vicarius est datus (Martyrol. 23. Oct.). Constantinus titulo Comitis illi concessio [?], modo Vicarium, modo Comitem vocat [cf. ad p. 38*. §. 14.]; Octavianum enim Comitem Hispaniarum a. sal. 318. [immo 317.] creavit (L. 1. C. ubi senatores III. 24., L. 4. C. Th. de decurionib. XII. 1.), mox Tiberianum, quem Comitem eundemque Vicarium Hispaniarum appellat (L. 6. C. de serv. fugit. [VI. 1. a. 332. ad Tiberianum Co-

mitem Hispaniarum, ac L. 6. Th. C. de sponsalib. III. 5. a. 336. ad Tiberianum Vicarium Hispaniarum data est]). Huic ab eodem [Constantino], non Diocletiano, ut male scriptum est, suffectus est Severus (L. 14. C. de fide instrum. [IV. 21. ad Severum Comitem Hispaniarum a. 333. data] ita emendanda haec ex L. 2. C. Th. eod. XI. 39., L. 27. C. de donationib. [VIII. 54., sumpta ex L. 5. Th. C. eod. VIII. 12.]). Sub Valentiniano Valerianus (L. 3. [iam 10.] C. Th. de off. rector. prov. [I. 16.]), mox Arthemius (L. 1. C. de discussor. [X. 30. = L. 1. Th. C. eod. XI. 26.], L. 2. C. Th. de tabular. [VII. 2.]), deinde Arcadio et Honorio imperantibus Petronius Vicarii Hispaniam rexerunt (L. ult. C. quor. bonor. [VIII. 2., L. 1. Th. C. eod. IV. 21.]). Demum irrudentibus in eam provinciam Barbaris iidem principes circa a. 399. Macro- bium Praefectum Praetorio [ita Pancirolus cum aliis multis siglas \overline{pp}^o male resolvit, significantes *Pro Praefecto*] Hispaniarum et Proclianum Vicarium Quinque provinciarum constituerunt L. 3. C. [L. 15. Th. C.] de paganis). Erant hi loco Magistri Militum, ibi ad hostium vim arcendam collocati^a. Minime quidem: Macrobius a. 399. Hispaniarum, Proclianus Galliarum dioecesein pro praefecto rexit, i. e. uterque Vicarius fuit.

Hispali, ubi unus olim ex quattuor Baeticae conventibus iuridicis habebatur (Plin. H. N. III. 3.), quam coloniam Romu- lensem secundum indigenam Isidor. Etym.. XV. 1. §. 71. „Cae- sar Iulius condidit, et ex suo et Romae urbis vocabulo Iuliam Romulam vocavit^a, quamque hodieque cognominis provinciae caput esse constat, *Sevilla* dictum (cf. Ukert. II. 1. p. 353. sq. ibiq. citt., Hassel. *Erdh. Span.* Vinar. 1820. p. 242. sqq.), Vi- carium Hispaniarum sedisse Gothofr. ad L. 6. (olim 5.) Th. C. de sponsalib. III. 5. a. 336. ibi acceptam contendit. Sed quod illa constitutio Hispali accepta est, non satis validum argu- mentum est, ibi Vicariam ordinariam sedem habuisse, ut aliis locis iam vidimus, et contra pugnat Ausonius in Clar. ur- bib. IX., ubi, quae iam non Lusitanica est, Emeritam (hod. *Merida*) ita celebrat:

Clara mihi post has memorabere nomen Iberum

Caelestinum. Haec postea consularis est facta^a parum recta sunt: nam anno quidem 337. „ad Egnatium Faustinum Praesidem Baeticae“ data est L. 2. Th. C. de distrah. pign. XI. 9. (L. 3. Th. Iust. C. si propt. publ. pensit. IV. 46.), et Gothofredus etiam L. 1. Th. C. eod. a. 323. ad Praesidem quendam Baeticae emissam esse conieclavit; sed iam sub Constantino quoque Consularis Baeticae exstitit, nisi cum Gothofredo ad cit. L. 2. in seq. titulo Cordubensi apud Gruter. 283, 8. pro *Constantino* legi velis *Constantio*: FORTISS. ET. INDVLGENTISS | PRINCIPI. DOMINO. NOSTRO | CONSTANTINO. VICTORI | PERPETVO. SEMPER. AVGVSTO | DECIMVS. GEMINIANVS | VIR. CLARISS. CONSVLARIS | PROVINCIAE. BAETICAE | N. M. Q. E | DICATISSIMVS. Anno 357. „Caelestino Consulari (non *Praesidi*) Baeticae“ Constantius et Iulianus scripserunt L. 3. Th. C. de bon. proscriptor. IX. 42. et de „Phalangio Baeticae Consulari“ ad a. 368. rettulit Ammian. XXVIII. 1, 26. Iuridicos conventus Baetica olim quattuor habuerat, Gaditanum (*Cadiz*), Cordubensem (*Cordova*), Astigitanum (*Ecija*), Hispalensem (*Sevilla*), ut Plin. H. N. rettulit. Consulare Hispani sedisse crediderim.

— §. 8.] Leges ad huius provinciae rectorem datae non exstant; „ad Lusitanos“ a. 322. L. 1. Th. C. de constitt. I. 1. data est. Unum dum taxat Consularem Lusitaniae, Vettium Agorium Praetextatum v. c., in titulo Romae a. 387. posito ap. Gruter. 1102, 2., Orell. n. 2354. memini me legere. PRAESES LVSITANIAE est in inscr. Mutinensi quam post Fabrettum 101., Gruterumque 1098, 1. plenius edidit Murat. 725, 3. In marmoribus ap. Gruter. 381, 1. sub Hadriano et Antonino Caracallo positus est LEG. AVG. PR. PR. PROV. LVSITAN., in priore PROVINC. LVSITANIAE; ac legimus ap. eund. 31, 13. LEG. AVG. PROPR. LVSITANIAE; 383, 7. PROC. (procuratori?) PROVINCIAE. LVSITAN. ET. VETTONIAE; 482, 4. PROC. PROVINC. BELGICAE. ET. VTRIVSQ. GERMANIAE. RAETIAE. MAVRETANIAE. CAESAR. LVSITANIAE. CILICIAE...; et ibid. 591, 7. memoratur quidam AVG + LIB + TABVL | PROVINC. + LVSITAN. + | ET VETTONIAE. Vocabulum Lusitaniae sec. Plin. H. N. l. c., deducebant a Luso, Liberi patre, aut Lysa cum eo bacchante.

Idemque IV. c. 22. sect. 25. „Universa“ inquit „provincia dividitur in conventus tres, Emeritensem (*Merida*), Pacensem (*Beja*), Scalabitanum (*Santarem*)“. Consularem provinciae cum Vicario Emeritae sedisse putem. Provinciam mari, Durio (*Duero*), Ana (*Guadiana*), et versus orientem a Tarraconensi Carthaginensique maxime Vettonum montibus inclusam mediam fere Tagus fl. (*Tajo*), ut Baeticam Baetis, secabat. Ceterum cavendum est, ne hanc provinciam consularem sive cum ea quae sub Octaviano Aug. ordinata fuerat, sive cum hodierno Portugalliae regno eosdem fines habuisse putemus, a quo errore non satis sibi caverunt qui veterem geographiam pictis tabulis illustraverunt.

— γ. 9.] *Callectiae* ΑΒ, *Galleciae* ΕΩδiti, *Galletiae* Ε. In lapidibus scribitur *Callaeciae*, *Callaecia*, *Callacia*, *Gallecia*, *Galaecia*. — Praesidialem dicit hanc provinciam S. Rufus supra cit. Consularem Gallaeciae nominari non memini. Bracarum Augustae (hod. *Braga*), ubi XXIV populorum conventus olim habebatur Plin. H. N. III. 3. sect. 4. §. 7. cf. IV. 20. sect. 34.), sedem habuisse Consularem veri videtur simillimum. Lusitaniam Baeticamque, cum in septem provincias Hispaniae dividerentur, veteres fines retinuisse, Gallaeciae vero conventus omnes populosque qui a Durio septentrionem versus fuissent, ac versus orientem usque ad Vascones regionem attributam esse, parum accurate Mannert. I. ed. II. p. 276. affirmavit. cf. Ukert. II. 1. p. 304. sqq. Iustissimam quam novi harum provinciarum descriptionem graphicam exhibet Orbis Rom. delin. a P. Lapie. Lutet. a. 1834. nitidissime exaratus.

PAG. 70*. γ. 2.] De priore divisione Plin. H. N. III. c. 1. sect. 2. „. Hispaniae . . Ulterior appellata, eadem Baetica. mox a fine Urgitano Citerior, eademque Tarraconensis, ad Pyrenaea iuga. Ulterior in duas per longitudinem provincias dividitur, si quidem Baetica latere septentrionali praetenditur, Lusitania anne Ana discreta . . : Tarraconensis autem hinc affixa Pyrenaeo toloque eius latere decurrens et simul ad Gallicum Oceanum Iberico a mari transversa se pandens, Solorio monte

et Oretanis iugis Carpetanisque et Asturum et Baetica atque Lusitania distinguitur. Huic Tarraconensi pars meridionalis inde ab ostiis Serabis (hod. *Mijares*) fl. usque ad rivum *Manzanares*, paullo infra Complutum (*Alcala de Henares*) meridiem versus, per Idubedam montem prope Tagi caput, detracta provincia Carthaginensis, borealis pars Tarraconensis provincia relicta est, quam nomen ab urbe Cositanorum, Tarracone, Scipionum Colonia Iulia Victrice, Tyrrhenica s. Togata cognominata, habere constat. scribitur ea in titulo Rom. supra cit. ap. Gruter. 381, 1. *R(es) P(ublica) TARRICINENS. Iuliano V. C. Praesidi Tarraconensi* Constantinus a. 316. dedit L. 1. Th. C. de temp. cursu II. 6. Non longe diversae aetatis titulum Tarraconensem esse putaverim hunc Q. AEL. IANVARIO PRAES. PROV. HISPA. CITERIORIS TARR. PRAESIDI PROV. MAUR. (rel. caesar. sive sitif.). Gruter. 346, 1. Recentioris temporis esse videtur hic titulus item Tarraconensis ap. Gruter. 283, 9. quem de viro perfectissimo Procuratore Privatarum Hispaniae Tarraconensis interpreter: „ . DN. CONSTANTINO. MAXIMO. VICTORI. SEMPER. AVGVSTO. BADIVS. MACRINVS. V. P. P. P. H. TARRAC. NOMINI. MAIESTATIQUE. EIVS. SEMPER. DEVOTISSIMVS. Aliam Tarraconensem inscriptionem Orellius hanc exhibet (num. 4327.) „M. AB. VINCENTIO. V. RP | TARRACONENSIS. AC. SVMI | OMNES. RELIQVI. PRAESIDES. IVS|TISSIMO. RESTITVTORI | THERMARVM. MONTANARVM| NESIVS. MARIANVS | CVR. RP. TARRACONENSIS. ad quam annotavit: „Corrupta haec: fuitne V. A. PR. (*Vicem agentis Praetoris Provinciae*) Tarraconensis ac super omnes reliquos praesides iustissimo?“ Vereor ne hoc paullo audacius sit; de magistratu quodam rei publicae Tarraconensis sermonem esse crediderim, ut in fine et in aliis inscriptionibus de Curatore eiusdem rei p. In ipsa Tarracona, quae hodieque archiepiscopalis Cataloniae urbs est, Praesidem sedisse vix ambigetur.

— §. 3.] *Chartaginensis* &c. Cf. proxime superiorem notam. *Carthaginensis* scriptum est et in inscr. ap. Orell. 3040., *Cartagin.* ibid. 3663., *Carthaginiensis* ap. Plin. H. N. III. c. 2. 3., secundum quem in Carthaginiensem conventum, unum ex

septem Citerioris Hispaniae 65 populi, exceptis insularum incolis conveniebant. Praesidem huius provinciae uspiam nominari non memini. Sedem procul dubio in Nova Carthagine, Spartaria in itinerariis chronicisque cognominari solita, quae provinciae quoque nomen dedit, habuerit. De hodierna *Cartagena* verba facere superfluum est.

— γ. 4.] *Tingitanae* aa. Cf. titulum Tarraconensem ad γ. 2. exhibitum. Alius, Romani, fragmentum e Mazochio idem Gruter. 493, 7. exhibet, quod pro parte ex semet ipso reparari potest, hoc:

ATORI. ET. PRAESIDI. ALPIVM. COTTI
VINCIAE. MAVRITANIAE. TINGITANAE
NI. PROCVRATORI. ET. PRAESIDI. PROVI
RIENTEM. PRAEFECTO. MESOPOTAMI

Quid sit istud PROC(urator) PRO|FIG. PROVINC. MAVRETANIAE. TINGITANIAE in Tingitano titulo ap. Orell. 3570., coniectura non assequor. putem PRO|FIG. nihil nisi mendum esse quadratarum, sculpturi litteras PROVINC., quas deinde recte effinxit. In legibus hunc Praesidem memoratum non repperi. quem sedem ordinariam Tingi habuisse apparet; de quo oppido, hodierno Fezzano *Tanger*, *Tangier*, *Timijah*, *Tansghia* (Hassel. *Nordaf.* p. 607.) Plin. H. N. II. 11. „quondam“ ait „ab Antaeo conditum, postea u. Claudio Caesare, cum coloniam faceret, appellatum *Traducta Iulia*“, postquam a. u. 716. ab Octaviano Caesare τοῖς τε Τίγγιτάνοις πολιτεία ἐδόθη, sec. Dion. Cass. XLVIII. 45. Provinciae fines ita post Solin. polyh. c. 24. et Oros. hist. describit Isidor. Etym. XIV. 5. §. 12. „Mauritania Tingitania n. Tingi, metropolitana huius provinciae civitate vocata est. haec ultima Africae exsurgit a montibus septem, habens ab oriente flumen Malvam [hodieque ita sive *Mlov*ia, *Maluv*ia appellatam], a septentrione fretum Gaditanum, ab occiduo Oceanum Atlanticum, a meridie Gaulalum gentes usque ad Oceanum Hesperium pererrantes. regio gignens feras, simias, dracones et struthiones. olim etiam et elephantis plena fuit, quos sola nunc India parturit“. Itin. Ant. p. 11. „Flumen Malva dirimit

Mauretaniae duas: incipit Caesariensis^a. Ab Africa separatam Hispaniaeque attributam esse Tingitaniam ante Valentinianum I. Morcellius Afr. Christ. I. p. 24. sq. probat titulo ap. Gruter. 361, 1., saepius supra memorato, qui in honorem L. Aradii positus sex Africanas provincias recensens de Tingitania mentionem nullam facit. recte itaque exeunti saeculo tertio ineunte quarto illam provinciarum descriptionem tribuit. ceterum ex Tac. Hist. I. 78. ad a. 70. p. Chr. constat, Othonem imp. provinciae Baeticae Maurorum civitates dono dedisse.

— §. 5.] *Balearum* ABCDE, ut fere solent in his nominibus i omissa. cf. ad p. 7*. §. 8. et p. 50*. §. 1. ad quem posteriorem, locum de Balearibus dictum est, p. 362*. Sed Pityusas etiam insulas, quas Graeci n frutice pineo, teste Plin. H. N. III. cap. 5. sect. 11., ita nominaverunt, secundum quem „nunc *Ebusus* vocatur utraque“, hunc Praesidem, Palmae nisi fallor residentem (cf. etiam Gruter. 387, 1.), quem praeter hunc librum nullus alius, quem sciam, memorat, sub se habuisse putandum est*. Idem vero Plinius paullo post ab Ebusa (hod. *Ioiça*) Colubrariam, Graecis Ophiussam (hod. *Formentera*) dictam distinguit. Enumerantur in Itin. marit. p. 510. sqq. „Inter Hispanias et Tingi Mauretanium Insula Diana [prope caput S. Martini sec. Lapie], Lesbos [al. Lesdos, al. Loshos, hod. Isla Grosa sec. eund.], Ebusos [*Ioiça*]: ab hac insula Carthagine Spartaria [Cartagena] stadia CCCC [sed 1700 sec. Lapie], et a supra scripta insula ad Baleares stadia CCC [500 sec. Lapie]. Insula Columba [Lapie vult Colubraria et interpretatur ‘Columbretes’; malim Capraria, ut hodiernae insulae Cabrerae nomen positum fuisse videatur], Balearis Maior [Mal-

*) In lapide Caecinensi a. 66. posito, quem ex Gorio repetiit Muratorius 227, 4. his iisdem fere litteris legitur L. LICINIUS. L. F. GAL. GLAVCVS. LVCRETIANVS. . . ., PRAEF. FABR. COS. TR. MILIT. LEG. XXII. PRIMIG. PRAEF. PROLEGAT. INSVLAR. BALIARVM. TR. MIL. LEG. VI. VICTRICIS. EX. VOTO. SVSCEPTO. PRO. SALVTE. IMP. NERONIS. QVOD. BALIARIBVS. VOVERAT etc. Etiam in Fastorum triumphalium fragmento apud Gruter. 298, 3. legitur BALIARIC. PRO. COS. DE. BALIARIB. PR.

lorca]; Insula Nura [*al.* Naura.?), Balearis Minor [*Menorca*]. Inter se habent Baleares stadia DC [300 *sec. Lapie*]⁴. Vide Cellar. I. p. 126. sqq. §§. 130. sqq., Mannert. I. p. 438...43., Ukert. II. 1. p. 465...71., Georgii II. p. 52...54. et cf. Canuabich. *Erdbeschr. Spaniens* p. 323...36.

— γ. 6.] *idem vir spectabilis* om. B.

— γ. 8.] *scola* DE. — *Agentium* ^{1,4,6,7}. — *ex* om. E.

— γ. 11.] II. E, duo DE.

— γ. 13.] Post *Ab Actis* inter ceterorum Vicariorum occidentalium omnium Officiales recensetur *Cura Epistolarum*; non item in Not. Orientis. Itaque Pancirolus temere affirmavit Vicarii Hispaniarum Officium ut ceterorum Vicariorum habuisse: nam omnia exempla de Cura Epistolarum tacent, neque vero aliunde de eodem quicquam constat. unde siquis librarios hunc officialem h. l. per negligentiam omisisse contendat, certe contrarium ei probari non poterit.

— γγ. 16. 17.] *Exceptores singulares* aa.

CAPVT XXI.

PAG. 71*. γ. 2.] Ita rubricam *ABCEaade*^{1...4} exhibent, nisi quod Vicarii (non Vicarius) ibi scriptum est (*Vicarij Septem provinciarum* E, et *provinciarum* etiam A); *VICARIJS SEPTEM PROVINCIARVM EIVSQVE INSIGNIA* ^{6,7}. In Ebce hoc quoque caput deest. cf. supra p. 439*.

De his Septem Provinciis non parva dubitatio est inter doctos. alii enim totum corpus septendecim Galliae provinciarum omnium inde a quarto saeculo nomine Septem Provinciarum designari putaverunt, ut singulae tantum eiusdem nominis provinciae admitterentur; ita Pancirolus ad h. l. Lugdunenses, Germanicas, Belgicas, Alpes, Aquitanicas, Novempopulanam et Narbonenses cum Viennensi, Cuiacius vero (Paratitl. ad Iust. C. I. 38.) omissa Viennensi, quam in Narbonensi Secunda comprehendi vult, Maximam Sequanorum, Berterius

contra (Pithan. I. 5. in Olton. Thes. IV. p. 823.) eiecto Novempopulanae nomine Narbonensem et Viennensem singillatim enumerant. Gruterus etiam (344, 2.) ad hunc Romanum titulum ACILIO. GLABRIONI. SIBIDIO. V. C. ET. OMNIBVS | MERITIS. INLVSTRI. LEGATO. IN. PROVINCIA. ACHAIA | CONSVLARI. CAMPANIAE. VICARIO. PER. GALLIAS | SEPTEM. PROVINCIA RV M. SACRI. AVDITORII. COGNI | TORI. FORI. HVIVSCE. INVENTORI. ET. CONDITORI. PRI | MO. PATRI. REVERENTISSIMO. [sic] ANICIVS. ACILIVS. GLABRIO. FAVSTVS. V. C.“ illam sententiam amplexus est, eandemque suam fecerunt Bergerius de viis III. 38. §. 4. (in Graev. Thes. X. p. 341.) et sibi ipse parum constans Car. a S. Paulo (Geogr. sacr. ed. Holsten. Amst. 1704. fol. p. 123.) atque si qui alii sunt. Alii vero Septem Provinciarum nomen idem territorium sub se comprehendere atque Quinque Provinciarum appellationem affirmaverunt, i. e. Aquitaniam [utramque], Novempopulanam, Narbonensem [utramque], Viennensem et Alpes Maritimas (cf. p. 344*. sq. 384*. sq. ad c. X. §. I. B. num. 9. et c. XI. §. I. B. num. 9.), inter quos sunt praeter D'Anvillium (*Not. de la G.* p. 25. sq.) ab ipso citati Lacarrius, Barrius, Bouquetius (*Rer. Gallicar. Serr.* tom. I. Par. 1738. fol. praef. p. XVII. et p. 763. not. e) et I. D. Ritterus (*Allg. Weltgesch. nach Guthrie* et c. vol. V. part. III. p. 168. Lips. 1774. 8º., qui tamen paullo post eam sententiam deserit eiusque historicam necessitatem ignoravit), atque huic sententiae equidem ipse accessi hisce rationibus motus: S. Ruf. Breviar. c. 6. „Sunt“ inquit „in Gallia cum Aquitania et Britanniis decem et octo provinciae: Alpes Maritimae, Provincia Narbonensis, Viennensis, Novempopulana, Aquitaniae duae....“; habes Quinque sive Septem Provincias, prout Narbonensis Aquitaniaque pro unis sive pro binis numerantur; porro Notitia Provinciarum et Civitatum Galliae, ea quam Honorii A. temporibus „cum Gallias et Septem provincias distingui mos erat“ confectam putant*,

*) Edidit eam Notitiam Sirmondus post praef. Concil. Gall. Paris. 1629. fol. tom. I., unde saepe repetita est, e. gr. apud Pagium Critic. I. p. 536. sq., Bouquet. I. p. 122. sqq. Diversae ab ea sunt quam Simle-

Gallicanas Provincias a Septem Provinciis distinguit*; eas-

ras (Aethic. Basil. 1575. 16°. p. 348. sqq.) et I. P. Gronovius (Var. Geogr. L. B. 1739. 8°. p. 40. sqq.) itemque quas Bouquetius cum aliis recentioribus Notitiis in tomo II. ediderunt.

*) „In Provinciis Gallicanis quae civitates sint:

Provincia *Lugdunensis Prima*, numero III. [l. V.]

Metropolis civitas *Lugdunensium*.

Provincia *Lugdunensis Secunda*, numero VII.

Metropolis civitas *Rotomagensium*.

Provincia *Lugdunensis Tertia*, numero IX.

Metropolis civitas *Turonorum* [sic].

Provincia *Lugdunensis Senonia*, numero VII.

Metropolis civitas *Senonum*.

Provincia *Belgica Prima*, numero IV.

Metropolis civitas *Treverorum*. ...

Provincia *Belgica Secunda*, numero XII.

Metropolis civitas *Remorum*.

Provincia *Germania Prima*, numero IV.

Metropolis civitas *Mogunciacensium*. ...

Provincia *Germania Secunda*, numero II.

Metropolis civitas *Agrippinensium*. .

Provincia *Maxima Sequanorum*, numero IV. [l. VIII.]

Metropolis civitas *Vesonclensium*.

Provincia *Alpium Graiarum et Penninarum*.

Civitas *Centronum Darantasia*.

Civitas *Valensium Octodoro*.

Item in Provinciis Septem:

Provincia *Viennensis*, numero XIII.

Metropolis civitas *Viennensium*.

Provincia *Aquitanica Prima*, numero VIII.

Metropolis civitas *Biturigum*.

Provincia *Aquitanica Secunda*, numero VI.

Metropolis civitas *Burdigalensium*.

Provincia *Novempopulana*, numero XII.

Metropolis civitas *Elusatium*.

Provincia *Narbonensis Prima*, numero VI.

Metropolis civitas *Narbonensium*.

Provincia *Narbonensis Secunda*, numero VII.

demque septem provincias primas enumerant etiam Libellus Provinciarum Romm.* aliaeque Notitiae sive enumerationes civitatum Galliae, quas Bouquetius II. p. 1...11. collegit, in quibus omnibus eadem Septem Provinciae sive in principio sive ad calcem, sed nunquam inter reliquas decem Gallicanas enumerantur, et ubique Viennensis primum, Alpes Maritimae novissimum locum obtinent. Notitiam illam sequuntur Blondellus et Marca (Diss. de Primatib. num. 67.), Pagius (Critic. ad a. 374. num. 14.), Car. a S. Paulo (l. c. p. 126.) atque Frid. Spanhemius (Geogr. sacr. p. 155. 163. sqq. in Opp. L. B. 1701. fol. tom. I.), easdemque Septem Provincias cum illa Notitia enumeravit etiam Hincmarus Remensis (Opp. ed. Sirmond. tom. II. p. 730.), nisi quod pro Aquitanica Prima Lugdunensem sumpsit**. Pagius (l. c. num. 6.) autem de Quinque Provinciis ei quam ipse communem appellat sententiae favet, i. e. „alias non fuisse quam eas, in quas solida Provincia Narbonensis divisa fuisse vulgo dicitur, Narbonensem scilicet Primam, Viennensem, Alpes Maritimas, Alpes Graias et Narbonensem Secundam“. quae sententia nullo idoneo argumento comprobari posse videtur. Missis etiam sive Schoepflini (Als. ill. I. p. 130. not. I) errore, qui divisionem in VII provincias nunquam existisse parum diligenter scripsit***, sive ea opinione quae ab

Metropolis civitas Aquensium.

Provincia *Alpium Maritimarum*, numero VIII.

Metropolis civitas Ebrodunensium.

In Provinciis XVII civitates CXV [l. CXX].^a

*) „Galliae provinciae XVII: Viennensis, Narbonensis Prima, Narbonensis Secunda, Aquitania Prima, Aquitania Secunda, Novempopulana, Alpes Maritimae. | Belgica Prima Lugdunensis Prima“.

**) „Septem Provincias, scil. Viennensem, Lugdunensem, Narbonensem Primam et Secundam, et Alpium, et Novempopulanam, et Secundam Aquitaniam“.

***) Schoepflini, in quo *ἡ ἑπτάμηρος* non eminebat, verba haec sunt: „Praecipuum huius opinionis defensorum argumentum, ex Notitia Imp. petita, non stringit. Rubrica enim, qua ... *Vicarius per septem*

aliis, ut Bouquetio l. p. 789. not. d) et D'Anvillio l. c., refutata est, Septimaniae nomen Septem de quibus agimus Provincias complecti, statim liquet totius Galliae divisionem in Septemdecim Provincias (nam tot inde a Gratiani temporibus numerantur *) uno eodemque tempore cum illa in Gallias et Quinque Provincias, quae primum in concilio Valentino l. a. 374. celebrato memorata est**, aliaque in Gallias et Septem Provincias, quam a quarto saeculo observare coeperunt, in usu fuisse. quod vel solus hic liber probat (cf. cum h. l. supra p. 47*. §. 16., p. 53*. §. 8.), quocum confer inscriptionem ac Notitiam provinciarum Galliae paullo ante exhibitas atque a. 400. ad Pf. P. Galliarum datam L. 15. Th. C. de off. Vicar. l. 15. „virum spectabilem Vicarium Septem Provinciarum“ distincte memorantem, ad quam constitutionem etiam Wenckius (Cod. Th. libri V priores. Lips. 1825. 8°. p. 72.) „Quinque Provinciarum corpus per aliquod tempus cum illo maiore (?) corpore [Septem Provinciarum] substituisse videri“ annotavit. et notissima etiam Honorii constitutio de conventibus annuis, a. 418. data***, ut Septem Provinciae in Arelatensi urbe quotannis concilium ha-

Provincias signatur, mendosa est; rescribendum esse *septendecim*, numerus Provinciarum ibi expressus nos docet. Iam alii eandem corruptionem proposuerant, ut infra dicam, p. 478*. not. *

*) Cf. Ammian. p. 163°. sqq. transcr. et S. Ruf. p. 165°. cit. Augusto ipsi Galliarum in XVII provincias divisionem per negligentiam maximam magnus Scaliger l. c. adscripsit, contra veterum notissima nec Scaligero ignota testimonia: *τετραρχῇ διελών*, Narbonensem, Aquitanicam, Lugdunensem, Belgicam: Strab. IV. l. p. 177. (ed. Almel. p. 268.), Dio Cass. LIII. 12. cf. Ptolem. II. 6...9 (7...10.), Ammian. l. c. Quattuor ab Augusto constitutae Galliarum partes sive provinciae (Gruter. 1112,4.) idem quod recentiores XVII territorium comprehenderant. Videsis etiam P. de Marca (l. c. num. 65.), Schoepflin. Als. ill. l. p. 129. sq. §. III.

***) Sirmond. Concil. Gall. l. p. 18. sive Harduin. Concil. l. p. 795. „Dilectissimis fratribus per Gallias et Quinque Provincias constitutis episcopis . . .“

***) Apud Wenck. l. c. append. III. et a G. Haenelio Lipsiae a. 1845. 4°. edita.

bere incipiant, praecipit; itemque exstant pontificum Romanorum Zosimi et Bonifacii I. ad episcopos „per Gallias et Septem Provincias“ constitutos annis 417. et 419. emissae epistolae*. In loci quibus Quinque Provinciae memorantur, apud Gothofredum ad L. 15. Th. C. de paganis XVI. 10 (L. 3. Iust. C. eod. I. 11.), Bouquetium l. c., alios congesti sunt, iique referuntur ad annos 374...401. atque huius Notitiae tempora. Itaque Gothofredus non solum in eo erravit, quod eas quinque provincias, per quas Tractus Armoricani et Nervicani Limitis extendebatur (c. XXXVI. §. II., p. 107*. §§. 14...20.), Quinque illas Provincias proprie sic dictas effecisse putavit (cf. supra p. 384*. sq.), quem errorem etiam ab aliis, e. gr. Rittero, notatum esse memini, sed in eo quoque, quod Scaligeri opinionem, quam non temerariam dicere nequeo, tuendam esse credidit, post Constantinum non unum per haec tempora, i. e. exeuntis saeculi IV., Vicarium per Gallias fuisse, sed postea demum, teste Notitia Imp. quam a. 427. conscriptum opinabatur, universas Gallias, quae Romanis tum superfuissent, in unam rursus Vicariam coaluisse. scilicet Scaliger (Auson. Lectt. I. 24. et ad Auson. clar. urb. VIII., Opuscul. eitt. p. 70.) tres Galliae Vicarios, unum Galliae Belgicae, Treviris sedentem, alterum Celticae, cuius sedes Lugduni fuisset, tertium Narbonensem sive Septimaniae, qui Viennae habitasset, olim extitisse sibi sumpserat, nec dicens unde sibi sumeret**. Iam si

*) Apud Sirmond. Concil. Gall. I. p. 42. 48. sive Harduin. Concil. I. p. 1238.

***) Puto Scaligerum tres Vicarios per tres dioeceses sub dispositione Praefecti praetorio Galliarum constitutos quasi tres Vicarii unius dioeceseos, per XVII Gallicas provincias constituti fuissent, male interpretatum esse. Distincte ad Auson. Arelat. annotavit: „Primus Vicarius VII provincias administrabat, utramque Germaniam, utramque Belgicam et in Britannis utramque Britanniam et Flavianam Caesariensem; secundus quinque, IV Lugdunenses et Maximam Sequanorum; tertius septem has, de quibus iam locuti sumus (i. e. Viennensem, utramque Narbonensem, utramque Aquitaniam, Novempopulaniam, Alpes Maritimas)“.

quid equidem sentiam, nosse velis, paucis dicam. Praefectura praetoriana Galliarum praeter Gallicam dioecesis, XVII provincias complectentem, constabat Hispaniis Britannisque, quae utraque suo Vicario vices Praefecti praetorio agente regebatur; Praefectus praetorio per omnes Gallias sive per tres dioeceses, Treviris ipse sedens (cf. p. 162*. ad p. 12*), decem septentrionales Galliae provincias, quas proprio quasi nomine Gallicas sive Gallicanas inde appellaverunt, sub sua ipsius iuris dictione administrationeque habuit; reliquis vero provinciis, meridionalibus, Quinque, si Aquitanicas Narbonensesque pro unis numerēs, Septem vero, si Notitiam provinciarum Galliae pressius sequaris, Vicarius peculiaris vice sacra praefuit, atque hac de causa Quinque Septemve Provincias Galliis proprie dictis sive Gallicanis Provinciis opponebant*. Vicarium autem Quinque s. Septem Provinciarum omnes Galliarum provincias sub dispositione sua habuisse ibique proprie Praefecti praetorio vices egisse crediderim, qua tenus hic quidem ipse iuris dictionem administrationemque per septentrionales provincias aliqua necessitate coactus, e. gr. itineribus faciendis, exercere non potuit. Paullisper circumspicere liceat. Sub Praefecti praetorio per Italiam dispositione praeter Vicarium Africae duo Italici Vicarii fuerunt, i. e. Urbis Romae, sub cuius dispositione meridionales decem Italiae provincias fuisse vidimus, atque Vicarius Italiae, cui septentrionales provinciae septem parebant; Illyricam autem dioecesis sine proprio Vicario sub ipsius eiusdem Pf. P. per Italiam dis-

*) Huius meae sententiae simile quid apud Bucherium in Belg. Rom. p. 271. ab aliis quoque propositum esse diu post illam expositam deprehendi. „Galliarum Vicarium sunt qui non 17, sed 7 dumtaxat Provinciarum sub Arelato Metropoli fuisse velint. Earum nempe quae in Meridiem vergunt; Aquitaniarum trium, et 4 Viennensium. Reliquas Boreales decem, quatuor nempe Belgicas, 4 Lugdunenses, Maximam Sequanorum, et Alpes Graias ab ipso Praefecto Praetorio immediate rectas; qui Treviris ut plurimum sedem habebat. De quo iudicium Lectori relinquo“.

positione fuisse suo loco ostendimus. Pariter etiam cum dioecesis Macedonia sub Pf. P. per Illyricum suum Vicarium haberet, dioecesis Dacia sine Vicario sub illius dispositione fuit. Itaque ut Pf. P. per Italiam Illyricum occidentale, ut Pf. P. per Illyricum (orientale) Daciam sine vicaria potestate regebat, ita Praefectum praetorio Galliarum partem longe maiorem Galliae sine intermedia Vicarii potestate ipse regebat; contra Vicarii Septem Provinciarum potestas, si iustam coniectionem supra fecimus, non eadem sed minor et quasi extraordinaria per decem septentrionales provincias fuit, puta ubi deficiente ipso Praefecto praetorio vicibus eius fungendum erat. quod cum certe per tempora post Constantinum usque ad hanc Notitiam compositam non ita raro factum esse perquam credibile sit, nihil impedivit quo minus simpliciter Vicario Septem Provinciarum omnes XVII Galliarum provinciae subfuisse scriberentur, idemque, ut in titulo supra transcripto factum esse vidimus, Vicarius per Gallias [et] Septem Provinciarum appellaretur et promiscue etiam, ut cit. L. 15. Th. C. de paganis, Quinque Provinciarum nomine designaretur. Nam Septem Provinciarum forma postquam ex Quinque Provinciis, quam descriptionem velustiore esse reor, enata erat, aut certe iuxta hanc in usum venerat, non solum nomen Vicarii Quinque Provinciarum non statim in desuetudinem abiit, sed et in aliis quibusdam civilibus publicisque rebus gerendis et in ecclesiasticarum quoque causarum administratione eadem Quinque Provinciarum descriptio retenta est. Itaque una eademque vicaria potestas erat sive Quinque sive Septem Provinciarum, atque hoc quidem nomen magis invaluisse videtur; neque vero praeter eam alius unquam Vicarius per Gallias Praefecti praetorio vices egit, ut confirmat haec Notitiae, quae inter sex occidentales Vicarios unum tantum Gallicanum, i. e. Septem Provinciarum, et in Indice (p. 4*) et in peculiari Vicariorum recensione habet. Atque hoc quidem omnino non impedivit, quo minus in militaribus rebus plane diversa Galliarum descriptio sive divisio observaretur (cf. cap. I. numm.

4...6., 20. d, 21. g...k, m. et capp. V...VII. XXVIII. XXXV...37A. XXXIX. XL.), atque rursus aliam, antiquiorem illam, in administrandis publicis principalibusque redditibus sequerentur, unde Rationales Summarum atque Rei Privatae principum per Gallias et Quinque Provincias supra (p. 47*. numm. 9. 10., p. 53*. numm. 8. 9.) recenseri nihil admirationis habet. Quamvis non omnia quae de Quinque Septemque Provinciarum descriptione disputavi, pro certis venditem, abunde tamen probatum est, sanae criticae rationi repugnasse eos qui ex numero VII efficere voluerunt XVII*, quod vel manu scripti codices vetant, qui numerum *septem* non numerorum signis, sed litteris expresserunt.

Ostrogotthorum reges in Gallias ab ipsis recuperatas, i. e. orientalem veterum Septem Provinciarum partem, Alpes Maritimas, Narbonensem Secundam Viennensemque „Vicarium Praefecturae“ mittere denuo coeperunt, de qua re memorabiles sunt binae litterae Theodorici regis ap. Cassiodor. Var. III. 16. 17., quarum priorum „Gemello viro spectabili**“ datarum verba haec sunt: „... Exploravimus efficaciam Tuam per diversos industriae gradus; sed non imparem meruisti gratiam variis actionibus aequaliter approbatus. hinc est quod praesenti tempore in Gallias Nobis deo auxiliante subiugatas Vicarium Te Praefectorum Nostra mittit auctoritas. Unde perpende qualia de Te vidcamur habere iudicia, quando ad illos populos mitteris corrigendos, quos Nostris laudibus specialiter credimus acquisitos. cara est principi gloria, et necesse est de illis amplius esse sollicitum, unde sibi triumphorum venisse

*) Ut Pancirolus in comm. ad hoc cap. versus fin., P. de Marca l. c. num. 68., Labbaeus ad h. l., Bouquetius l. c. tom. I. p. 125. not. c, p. 127. not. c, Schoepflinus supra cit., I. D. Ritterus *Allg. Weltgesch. nach Guthrie* et c. vol. V. part. III. p. 161., alii.

**) Perperam Garetius litteras V. S., quas antiquiores editores praebent, *Viro Senatori* significare opinatus est atque ita multas epistolarum inscriptiones corrupit.

sentit argumentum: age igitur mandata, si cupis in Te proficere Nostra iudicia; turbulenta non ames, avara declina, ut talem Te Iudicem provincia fessa suscipiat, qualem Romanum principem transmisisse cognoscat; desiderat viros egregios coacta cladibus suis; effice ut victam fuisse delectet; nihil tale sentiat, quale patiebatur cum Romam quaereret; abscedat omnis de calamitate tristitia . . .“ Altera epistola „Universis Galliarum Provincialibus“ Gemellum Vicarium Galliarum creatum in hunc modum renuntiat „Libenter parendum est Romanae consuetudini, cui estis post longa tempora restituti, quia gratus ibi regressus est, ubi provectum vestros constat habuisse maiores; atque ideo in antiquam libertatem . . . revocati vestimini moribus togatis, exuite barbariem, abiicite mentium crudelitatem, quia sub aequitate Nostri temporis non vos decet vivere moribus alienis *. Proinde de necessitatibus vestris innata Nobis mansuetudine cogitantes, quod feliciter dictum sit, spectabilem virum Gemellum Vicarium Praefectorum, fide Nobis et industria comprobatum ad componendam Provinciam credidimus dirigendum, sperantes in nullo eum posse delinquere, qui Nobis peccantes graviter intelligit displicere. Qua propter ordinationibus eius ex Nostris iussionibus obedite, quia eum credimus vobis profutura decernere. recipite paulatim iuridicos mores [veridicos more *edid. Garet.*]; non sit novitas molesta quae proba est: quid enim potest esse felicius quam homines de solis legibus confidere et casus reliquos non timere? Iura publica certissima sunt humanae vitae solatia, infirmorum auxilia, potentum frena: amate unde et securitas venit et conscientia proficit; gentilitas enim vivit ad libitum, ubi magis reperit mortem publicam qui potest habere quod placeat. Vos iam securi ostentate divitias paren-

*) Haec in mentem fere revocant Plinii H. N. III. 4. sect. 5. verba: „Narbonensis Provincia appellatur pars Galliarum, . . . amne Varo ab Italia discreta Alpiumque vel saluberrimis Romano imperio iugis . . . agrorum cultu, virorum morumque dignatione, amplitudine opum nulli provinciarum postferenda, breviterque Italia verius quam Provincia“.

tum, bona longo situ recondita prodantur in lucem, quia tantum quis nobilior est, quantum et moribus probis et luculenta facultate reluxerit. ideo enim vobis Praefecturae Vicarium direximus, ut cum tanta dignitate et civilem videamur regulam destinasse. fruamini quod tantum audiebatis; intelligite homines non tam corporea vi quam ratione praeferri, et illos merito crescere qui possunt aliis iusta praestare. Cf. etiam eund. Cassiod. III. 18. 32. 40. sqq.

Quod ad picturam attinet, operae pretium non est accuratius indicare quo modo provinciarum ordinem *ccf^{6,7}* perverterunt eo quod chalcographi in picturam aes incidentes de eiusdem conversione, ut ad sinistram ea haberet quod ad dextram positum esset in aere, non cogitaverunt.

— a] Abaci inscriptionem dedi ex **A**; in **B** est: FL|INTALI|COMORD. | PR |; in **C** haec FL|INTALL|COMORD | PR. |; in **D** ita: FL. | INTALL. | COMORD | PR | **E**di has siglas omiserunt.

— b] *Bienēsis* **A**, *Biennensis* **D**.

— c] *Lugdonēsis* **A**, *Lugdonensis* **D**.

— d] *Germaniao primae* **C**, *Germaie pⁱme* **D**, *Germanio pⁱme* **E**.

— e] *Germania sec^da* **D**, *Germanie Sc^de*.

— f] *Bellica prima* **A**.

— g] *Bellica Za* **A**.

— h] *Alpiū maritimarū* **A***cc^de*, *Alpiū maritimar₊* **D**, *Alpiū maritimarum* **E**, *Alpiū^m Maritimarum* *f^{6,7}*.

— i] *Alpium Apeninarum* **A**, *Alpiū poeninar₊* **D**, *Alpiū poeninarum* **CC**, *Alpium Pœninarū* *dec^{6,7}*.

— k] *Maxime Sequanorum* **A**, *Maxie seqⁿorū* **D**, *Maxime Seqⁿorum* **E**.

— l] *Aquitania prima* *cf^{6,7}*.

— m] *Aquitaica sec^da* **D**, *Aquitania sc^da* **E**, *Aquitania Secunda* *f^{6,7}*.

— n] *Noūem pōpūlarie* **A**, *Nouem popuiane* **C**, *Nouē popolare* **D**, *Novem popolare* **E**, *Nouē populorū* *dec^{6,7}*.

— p] *Narbonensis* Z^a. A, *Narbonēses* scd^a. D.

— q] *Lugdonensis Secūda* A, *Lugdonēsis* scd^a. D.

— r] *Lugdonensis tertia* A, *Lugdonensif* III^a. D. *Lugdunensis tertia* omīssa est ab t^{2,3,4}.

— s] *Lugdo*: 4^a A, *Lugdunensis senonie* C, *Lugdonēfif senona*. D, *Lugdunensis senonia* E, *Lugdunensis Senonia* etc.

PAG. 72*. §. 1.] VII. (pro septem) hic habet C, *decem et septem* ff. Labbaeus annotavit, numerum X ante *septem* sex Consulares et undecim Praesides ultro etiam ab invitis extorquere. contra bonum sed ἀνιστόρητον ratiocinatorem et in univēsum ad hanc rubricam conferenda sunt quae ad p. 71*. §. 2. inde a p. 470*. annotavimus.

— §. 2.] Optimam quam novi Gallicarum provinciarum descriptionem, qualis huius Notitiae tempore obtinebat, graphicam, neque tamen omnes provinciarum fines iuste indicantem debemus D'Anvillio (Paris. a. 1760. c. eiusd. *Notice de l'ancienne Gaule* editam, repet. Norimb.), eandemque Sprunerum prope diem emendatius editurum esse speramus. In tab. geogr. Lapieana desideratur harum provinciarum descriptio. Quae recentiorum geographorum libri de finibus harum provinciarum habent, parum exacta probabiliisque sunt. De historia divisionis provinciarum Gallicarum D'Anvillius initio libri laudati ita egit, ut recentiorum nemo quem sciam eum superaret.

— §. 4.] *Biennensis* ABCDE, *Viennenses* aa, *Vienensis* t². Utrum in ipsa provinciae metropoli Vienna (*Vienne*, *dépt. de l'Isère*), an Arelati (cf. p. 349*) Consularis sederit, in incerto relinquo. Nomen Viennensis Consularis nisi in petra scripta apud Gruter. 151, 6. non inveni; ibi legitur CL. POSTHVMVS. DARDANVS. V. INL. ET. PATRICAE. DIGNITATIS. EXCONSVLARI. PROVINCIAB. VIENNENSIS. . .“ Hodierna huius provinciae in Not. provv. Gall. enumeratarum civitatum praeter metropoleos nomina sunt: *Genf.* s. *Genève*, *Grenoble* (cf. p. 118*. §. 26.), *Aps* s. *Alps* (cf. p. 389*. sq.), *Die* (*dépt. Drôme*), *Valence*, *St. Paul-Trois - Châteaux* (*dépt. Drôme*), *Vaison* (*dépt. Vaucluse*), *Orange*, *Cavaillon* (*dépt. Vaucluse*), *Avignon*, *Arles*, *Marseille*.

— γ. 5.] *Lugdunensis* AB, *Lugdunenses* aa. i. e. *Lugdunensis* Primae, nam tres aliae *Lugdunenses* praesidiales erant, qualis sub Constantino etiam Prima, ut ab illo imperatore „ad Antonium Marcellinum Praesidem *Lugdunensis* Primae“ a. 319. data L. 1. Th. C. sine censu XI. 3. docet. Quos Schoepflinus Als. ill. I. p. 277. sqq. Praesides Galliae *Lugdunensis* enumerat, ii omnes non Praesides ac magnam partem ne civilibus quidem rebus administrandis praepositi fuerunt. *Lugduni* (*Lyon*) hunc Praesidem sedisse non est quod dubitetur. Praeter eam metropolin huic provinciae in Notit. provv. Gall. adscribuntur quatuor civitates, quarum hodierna nomina sunt *Autun*, *Langres*, *Châlons sur Saône*, *Maçon*.

● — γ. 6.] Apud Gruter. 84, 5. est inscriptio aerae *Lingonensis* (*Langres*) a. 226. p. Chr. facta haec: AVREL | VICTORINVS | MIL. LEG. XXI. F | IM. COS. GERM. | SUPERIORIS. De L. Antonio Superioris Germaniae Praeside legimus apud Sueton. Domitian. c. 6.; de LEPIDO. EXCONSULARI. GERMANIAE. PRIMAE, Claudii Postumi Dardani, de quo ad γ. 4., fratre in eadem petra scripta legitur. Etiam in lapide Rom. ap. Gruter. 493, 3. de quo iam saepius diximus, memoratur „MONETAE. TRIVERIGE. PRAESES. PROVINCIE. GERMANIAE. SUPERIORIS. V. P. . .“. De Rufo et Proculo Scriboniis quo modo sub Nerone sibi mortem conscivissent, postquam καὶ τὰς Γερμανίας ἀμφοτέρας ἐπὶ πολὺ ὤμα διψήσαν, rettulit Dio Cass. LXIII. 17. Legatum Consularem exhibet inser. ap. Murator. 691, 7. (apud Schoepflinum quoque l. c., ubi multos alios idem Praesides Germaniae Superioris recenset, non magis huc pertinentes, quam quos *Lugdunenses* Praesides appellavit, repetita), quae non sine mendis esse videtur: „COCIAVIO. TIDIO. TOSSIANO. IANO. | PRISCO. LEG. LEG. IV. FLAV. LEG. LEG. III. AVG. | IVRIDIC. PROVINC. BRITANNIAE. LEG. | CONSULARI. PROVINC. GERM. SUPERIORIS. | LEGATO. CONSULARI. PROVINC. SYRIAE. | PROCONSULI. PROVINC. AFRICAE. “. Titulos qui de Legatis Augustorum pro Praetoribus, de Procuratoribus, vehiculorum praepositis aliisque per Germaniam utramque, per Belgicam, *Lugdunensem* et quasdam alias provincias ex-

stant, conguessit Schoepflin. l. c. p. 271. sqq. cf. Kellermann. Vigilum Romm. laterce. n. 247. 259., Orell. n. 179. 182. Moguntiaci hunc Consularem sedem habuisse putandum est. Praeter hanc metropolin hodiernae urbes *Strassburg, Speier, Worms* in Not. provv. Gall. recensentur.

Utriusque Germaniae Belgicarumque, maxime Primae, fines etiam in optimis tabulis geographicis, quibus uti potui, parum accurate describi observavi. multi cum Cluverio (German. II. p. 189.) ea de caussa, ne de decantato Ptolemaei Ὀβριγγα, Marciani Heracleotae Ἀβρίννα loquar, Germaniam Primam usque ad fluvium *Ahr* prope Senticum (*Sinzig*) Rheno sese miscentem extensam fuisse opinati sunt, propterea quod etiam Antonaci (*Andernach*) milites sub Duce Moguntiacensi constitati capite XXXIX. leguntur: ita uber ille errorum fons, puto confusionem militaris civilisque partium imperii Romani descriptionis, hunc quoque locum inquinavit. Iam olim ad Auson. Mosell. §§. 10. sq. annotavi, Navam (*Nahe*) fluvium, qui olim supra Bingium prope hodiernum vicum *Kempton* (*Gamunti = Gemünde = ostia, id est Navae*) in Rhenum exiit, ita ut Bingium quamvis in eodem loco, ubi nunc est, tamen ad sinistram Navae ripam situm esset (cf. infra ad p. 117*. §. 9.), utramque Germaniam disterneret, Inferiorem autem sive Secundam Germaniam ut in sinistra Mosellae ripa cum toto pago *Aregau* etiam pagum Meginensem, ita in dextera eas partes quae postmodum pagorum Trechirensis Navaeque nomina gesserunt, sub se comprehendisse, ita tamen, ut non omnis *Nahgau*, sed solum ad sinistram Navae ripam pertinens regio Germaniae Inferiori adscriberetur, pagum autem Mosellanum Belgicae Primae partem fuisse, cuius rei singula argu-

*) Perperam hunc titulum Moguntiacensem CL. AELIO [sive C. LAELIO?] | POLLIONI | LEG. AVG. | PR(O) PR(aetore) G(ermaniae) S(uperioris) PRAESIDI | INTEGERRIMO | BE. FR. (i. e. Beneficarii) COS (= consulis) G(ermaniae) S(uperioris) Steinerus (Cod. inscr. Romm. Rheni num. 447.) de Legato Augusti Praefecto Praetorio Germaniae Superioris interpretatus est.

menta exponere huius loci non est. id unum addere liceat, facilius hoc modo Ptolemaei, Moguntiacum, Superioris Germaniae caput, Inferiori Germaniae adscribentis errorem explicari posse. Rheni autem sinistram ripam infra Helvetios omnem, i. e. inde a Rauracis, iam inde ab Augusti temporibus Germanicam, non pro parte Belgicam fuisse, ut non nulli partem infra Navam usque ad *Ahr* fl. facere voluerunt*, etiam notissimus Cassii Dionis locus testatur, quamvis idem Germaniae Superioris fines versus euronotum nimium extendat, his verbis (LIII. 12.): *Κελτιῶν γάρ τινες, οὓς δὴ Γερμανοὺς καλοῦμεν, πᾶσαν τὴν πρὸς τῷ Ῥήνῳ Κελτικὴν κατασχόντες, Γερμανίαν ὀνομάζεσθαι ἐποίησαν, τὴν μὲν ἄνω τὴν μετὰ τὰς τοῦ ποταμοῦ πηγὰς, τὴν δὲ κάτω τὴν μέχρι τοῦ ὠκεανοῦ τοῦ Βρειτανικοῦ οὖσαν.* Omnino vitiosa est finium inter has provincias olim obtinentium descriptio quam tabula geographica apud Bouquetium tom. I. exhibet, sed nec D'Anvilliana nec Spruneriana (in *Histor. geogr. Hand-Atlas. a. 1846. ed.*) satis iustae sunt. Mosellam utriusque Germaniae finem fuisse opinatur Ritterus l. c. p. 143. sqq., cuius explicatio, minime tamen spernenda, aliis quoque mendis laborat.

— γ. 7.] Germaniae Secundae sive Inferioris, cuius me-

*) Ita e. gr. Bucherius Belg. Rom. p. 29. §. 10. „Treviri“ inquit „licet Germanica gloriarentur origine, Belgis tamen ab Augusto adscripti Germanias duas Cisirhenanas intersecabant“. Duplex hic error est: unus, Belgicam Primam ipsum Rhenum attigisse; alter, Transrhenanam Germaniam ad alterutram provinciam Germanicam pertinuisse. Illum errorem apertissime repraesentat tabula geogr. ap. Bouquetium, in qua tota Mosella cum utraque ripa Belgicae Primae attributa conspicitur. D'Anvillius dextram Mosellae ripam infra Rhodanum rivum (*hodie Ron, s. Ren, vulgo Burgener Bach*), sinistram infra Alisontiam (*hodie Elz, Elz-bach*) Germaniae Secundae adscripsit, cuius fines inter Vesaliam (*Ober-wesel*) Bingiumque (*Bingen*) posuit. Videsis etiam annotationem meam ad Venantii Fortunati carmina Mosellam celebrantia. Bonn. 1845. 8°. p. 122. sq., Valesii Not. Gall. v. *Mosella*, p. 362. sqq., commentarium [Strambergianum] in ephemeridibus Halensibus (*Allg. Litt. Zeit.* 1823. num. 242.), Wilhelmi *Germanien* p. 103. sq. et Ukert. II. 2. p. 167. sq.

tropolin „Coloniā Agrippinā, (Köln,) ampli nominis urbem in Secunda Germania“ (Amm. Marc. XV. 8, 19.) fuisse constat, praeter quam unam tantum civitatem, Tungrorum, etiam Not. provv. Gall. recenset, nullum quidem Consularem nominari memini, sed Praesidem in epitaphio Romano ap. Murat. 719, 2. et Kellermann. Vigilm. Romm. latercula, num. 285., quod sic habet: L. MARIO MAXIMO | PERPETVO | AVRELIANO. C. V. | PRAESIDI PROVINC | GERMANIAE INFER | et c. De eodem consule a. 223. p. Chr. alius lapis Romanus apud eundem 397, 4. (cf. Gruter. 1005, 2. et Iansson. ab Almelov. Fast. Romm. consular. ed. II. Amst. 1740. 8°. p. 346. sq.) legitur: L. MARIO. L. F. QVIR. MAXIMO. PERPETVO. AVRELIANO, COS. | SACERDOTI. FECIALI. LEG. AVGG. PR. PR. | PROVINCIAE. SYBIAE CO[c]LAE. LEG. AVG. PR. PR. | PROVINCIAE. GERMANIAE INFERIORIS. ITEM | PROVINC. BELGICAE. DVCI EXERCIT. MYIA|CI APVD BIZANTIVM [cf. p. 240*.] ET APVD LVGDVNVM | et c. Inscriptio quoque Hersellensis, in vico prope Bonnam reperta, quae nunc in hac civitate servatur, PRAESIDI SANCTISSIMO sine dubio Germaniae Inferioris dedicata est. cf. Harzhemii Inscriptionis Hersellensis Ubio-Rom. explic. Colon. Agripp. 1745., Steineri codex inscriptt. Romm. Rheni II. p. 81., Lerschii Centralmus. II. p. 4. Legatos Germaniae Inferioris praeterea enotavi hosce: Visellium Varronem ap. Tacit. Ann. III. 41. ad a. 21. p. Chr.; L. Apronium „Inferioris Germaniae pro praetore“ ap. eund. IV. 73. ad a. 28.; alterum Scribonium sub Nerone ap. Dion. Cass. ad §. 6. cit., Vitellium a Galba in Inferiorem Germaniam contra opinionem missum sec. Sueton. Vitell. 6., et sub Hadriano A. Platorium Nepotem, de quo lapis Aquileiae repertus apud Orell. 822. sic habet: A. PLATORIO. A. F | SERG. NEPOTI | AONIO. ITALICO | MANILIANO | C. LICINIO. POLLIONI | COS. AVGVRI. LEGAT. AVG | PRO. PRAET. PROVINC. BRI|TANNIAE. LEG. PRO. PR. PRO|VINC. GERMAN. INFERIOR | LEG. PRO. PR. PROVINC. THRAC | LEG. LEGION. I ADIVTRICIS | et c., ac de quo plura nuperrime Henzenius in annalibus societatis antiquitatis studiosorum Rhenanorum XIII. (Bonn. 1848. 8°.) p. 85. sqq. Didius quoque Iulianus imp. secundum Spartian. in ei. vit. c. 1. post-

quam Belgicam sancte ac diu rexerat, Dalmatiam regendam accepit, „post Germaniam Inferiorem rexit“. Lucio denique Domitio Gallicano Papiniano sive Papiriano c(larissimo) v(iro) LEG(ato) AVG(usti) PR(O) PR(aetore) PROVINCIAE GERMANIAE INFERIORIS LEG. AVG. PR. PR. P(rovinciae) H(ispaniae) C(iterioris) LEG. AVG. PR. PR. DALMATIAE libertus titulum Tarraconae dedicavit, quem exhibet Gruter. 402, 6. Procuratores Rationalesque *per Belgicam et duas Germanias* passim memorantur (cf. Schoepflin. l. c.), sed singulae provinciae suum habebant praesidem, unde Severo Alexandro imperante Macer libro I. de officio praesidis (L. 3. D. de off. assessor. I. 22.) „Si eadem provincia“ inquit „postea divisa sub duobus praesidibus constituta est, veluti Germania, Mysia [cf. Not. Or. p. 7. e 3, f 5], ex altera ortus in altera assidebit, nec videtur in sua provincia assedissee“. De Ammiani affirmatione, atque contra eandem, Superiorem et Inferiorem Germaniam Belgasque post Iulium Caesarem duas iurisdictiones iisdem rexisse temporibus (cf. supra p. 164*), etiam Schoepflinus l. c. p. 270*. sqq. videndus est, qui tamen non solum diversas civiles administrationes non inter se, sed, ut monuimus, nec civiles a militaribus satis accurate distinxit.

— §. 8.] Hunc versum omiserunt ABCDEaa. cf. p. 6*. §. 5. — Legatos pro praetoribus provinciae Belgicae memorantur ap. Murator. 766, 2., Cardinalium *Diplomi imperiali. Velletri* 1835. 4°. p. 155. et in lapide ad §. 7. exhibito. ΠΡΕΣΒΕΥΤΗΝ ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΝ ΒΕΛΓΙΚΗΣ Calpurnium Proculum (ΠΡΟΚΛΟΝ) legimus ap. Murat. 550, 2., PROC. AVG. PROVINCIAR. BELG. ET. AQUITANICAE ap. eund. 917, 9. cf. not. ad §. 6. Praesidis autem Consularisve post Constantini M. tempora Belgicam sive Primam sive Secundam regentis nullum nomen afferre habeo. neque etiam nunc explicare queo, cur Ausonius Mosell. §§. 407. eos tantum memorare vult qui

Aut Italum populos aquilonigenasque Britannos
Praefectarum titulo tenuere secundo,

cum tamen ad Mosellae celebrationem magis Vicariorum Se-

ptem Provinciarum laudationes quam Vicariorum Italiae Britanniaeve facerent, poetaque paullo ante, γγ. 405. sq. Consulares Belgicos, id est Belgicae Primae, laudibus se elaturum esse promiserit his verbis:

Quique suas rexere urbes, purumque tribunal
Sanguine et innocuas illustravere secures.

Dionem Cassium nomina *Βελγικῆς* et *Βελγικῶν* non habere, sed generaliori ubique vocabulo usus illam *Κελτικὴν*, hos *Κελτικοὺς* appellare notum est. Provinciae fines versus Secundam Belgicam, Lugdunensem Primam ac Maximam Sequanorum satis indicantur Notitia provinciarum Gallic.: archiepiscopus Trevirensis cum dioecesibus Metensi, Leucorum Virodunensique (*Metz, Toul, Verdun*) illam provinciam efficiebant, cuius metropolis totius borealis Galliae caput, Augusta Trevirorum, fuit, ubi Consularem sedisse probabile est. De finibus versus Germanias dixi ad γ. 6.

— γ. 9.] Belgicae Secundae metropolis Durocortorum s. Remorum civitas fuit, ibique etiam provinciae Consularis, ut secundum Strabonem (cf. p. 319*) prioribus quoque temporibus οἱ τῶν Ῥωμαίων ἡγεμόνες, sedem ordinariam habuerit. Ceterarum huius provinciae civitatum in Notitia provv. Gall. recensitarum hodierna nomina sunt *Soissons, Chalons (sur Marne), St. Quintin* (Civitas Veromanduorum), *Arras, Cambrai, Tournai, Senlis, Beauvais, Terouanne* (Civitas Morinorum) et *Boulogne sur mer*. Consulares huius provinciae nominatos me non invenisse supra monui.

— γ. 11.] Apud Murator. 1057, 6. de IVL. HONORATO | P. PRAESID. ALP. sermo est, quod *pro praeside alpium maritimarum* editor non recte puto interpretatus est. De procuratoribus huius provinciae complures tituli exstant, e. gr. ap. Gruter. 426, 5., Murator. 1056, 4. 1057, 5. Memoratur etiam PRAEF(ectus) CIVITAT(ium) IN ALPIBUS MARITVMIS ap. Cardinalium p. 229. n. 436. sive ap. Henzenium in ephemeridib. Bonnensib. societatis antiq. studiosor. Rhenanor. fasc. XIII. p. 41., et LIB. COMMEM. ALP. MART. ap. Murat. 1022, 5. i. e. sec. editorem *libertus a commen-*

tariis Alpium Maritimarum. Ebroduni (hod. *Embrun*) provinciae caput ac sine dubio Praesidis sedes fuit. Bouquetius (l. p. 124. not. g) ad Not. provv. Gall. annotavit „Quo tempore Alpes Maritimae provinciis Gallicanis accesserint, incertum est. Illas Plinius et Ptolemaeus Italiae adscribunt, excepta Dinia Bodiontiorum [hod. *Digne*] vel Sentiorum oppido, quod adiecit Galba imperator formulae Narbonensis Provinciae, ut scribit Plinius“ H. N. III. c. 4. sect. 5. i. f. Cf. supra p. 163*. ad p. 13*. §. 7. Praeter Ebrodunensium Diniensiumque civitates Not. provv. Gall. etiam Rigomagensium [sec. alios = Catorimagensium, hod. *Chorges*, dépt. *Hautes-Alpes*; sec. Vales. p. 477. intercidit et ad vicum redacta est, „sive sit *Rie*, sive potius *Royen*, locus ad Issoletum fl., qui in Druentiam effluit“], Soliniensium (*Saillans*, dépt. *Var.*), Sanitiensium (*Sanez* s. *Senez*), Glannativa (*Glandeve*, olim ad Varum fl.), Cemelenensium („son nom subsiste dans celui d'une église, appelée *Notre-Dame de Cimies*, à la droite du *Paillon*, à une mille et demi au nord de *Nice*“), Vintiensium (*Vence*, dépt. *Var*).

— §. 12.] *Poeninarum* A B D E a a d, *Peninarum* C, *Penninarum* eff. cf. supra p. 139*. ad p. 7*. §. 11. et p. 165*. ad p. 13*. §. 24. De hoc nomine vid. Deycks in citt. ephemeridib. fasc. XII. p. 12. sqq. Graecis *Ποίνιον ὄρος* sive τὸ *Ποίνιον*. Falsam nominis a transitu Poenorum deductionem ita reicit Livius XXI. 38. i. f. „nec vere simile est ea tum ad Galliam patuisse itinera; utique quae ad Poeninum ferunt, obsepta gentibus semigermanis fuissent. neque, Hercule, montibus his, si quem forte id movet, ab transitu Poenorum ullo Veragri, incolae iugi eius, norunt nomen inditum, sed ab eo quem in summo sacratum vertice *Poeninum* montani adpellant“. Huic deo Poenino positi tituli adhuc multi exstant; cf. Orelli inscr. Helvetiae Turici 1844. 4°. numm. 24. sqq. cum Deycksii emendationibus. — *Gratiarum* A B D E. cf. citt. pagg. 139*. 165*. Ammianus (p. 164*. n. VIII.) hanc provinciam inter duodecim quas enumerat Gallicas habet, Alpes Poeninas omisit S. Rufus (p. 165*. ad §. 7. i. f.), Libellus provv. Romm. inter XVII Italiae provin-

cias ultimo loco habet *Alpes Graias*, idemque inter XVII Galliae provincias decimam tertiam *Alpes Graias et Penninas, in qua est Tarantasia*, posuit (cf. supra p. 437*. ad §. 10.), itemque Paulus Diaconus (cf. supra p. 445*) *Alpes Graias Italiae* adscribit. „Sed divide (ait Cellarius ad Libell. cit.), ut pars declivis in Galliam etiam Galliae vindicetur, ubi Tarantasia [hod. *Moutiers en Tarantaise*, ad Isaram fluvium, in Sabaudia]. *Penninae Graiis coniunctae*“. cf. etiam Gothofr. comm. ad L. 1. Th. C. de desertorib. VII. 18., D'Anville *Not. de la Gaule* p. 17. sq., I. D. Ritteri *Allg. Weltgesch.* V. 3. p. 160. sq. not. a. Memoratu dignum est huius provinciae nullam metropolin, ut ceterarum provinciarum omnium, in Libello provv. Gall. nominari, sed eum duas 'civitates' Tarantasiam et Octodurum, vicum Veragrorum Caes. B. G. III. 1. sqq., f(orum) c(laudii) vALL(ensium) oct(odurum) Orell. I. c. num. 143., hod. *Martigny*, Germanice *Martinach*, in Valesia Helvetiae, recensere. Ammiani error, Aventicum, gentis caput ap. Tac. Hist. I. 68., hodie *Avenches*, Germanice *Wiflisburg* dictum, Helvetici pagi Lemannici [*Wadt*], Maximae Sequanorum coloniam, Alpibus Poeninis adscribentis (cf. supra p. 164*) iam ab aliis notatus est.

— §. 13.] *Maxime G.* — *Sequanarum* a". — Sequanicum et Germaniam Primam eundem Praepositum Rei Privatae sub dispositione Comitis Rerum Privatarum habuisse supra cap. XI. p. 53*. §§. 16. sq. vidimus, et de Duce provinciae Sequanici est cap. XXXV. Primum huius provinciae nomen occurrit in titulo Vitodurensi, a. 294. posito, Constantiae reperto, quem exhibet Gruter. 166, 7. et melius Orell. Inscr. Helvet. num. 275. IMP. CAES. G. AVRE. VAL. DIOCLETIANVS AVG. PONT. MAX. | SAR. MAX. PERS. MAX. TRIB. POT. XI. IMP. X. COS. V. PP. ET | IMP. CAES. M. AVR. VAL. MAXSIMINIANVS. AVG. PONT. MAX. SAR. | MAX. PERS. MAX. TRIB. POT. X. IMP. VIII. COS. IIII. PP. ET. IMP. | FL. VAL. CONSTANTIVS. ET. GAL. VAL. MAXIMIANVS FILII | CAESS. MVRYM. VITVDVRENSEM A. SOLO. INSTAVRARVNT | CVRANTE. AVRELIO. PROCVLO. PR(aeside) PROV(inciae) MAX(imae) SEQ(uanorum). Quam inscriptionem nulla causa adducta corruptam

esse contendens Schoepflin. Als. ill. I. p. 131. ipse p. 129. §. XIII. „Maxima Sequanorum“, scripsit „quae et Sequanica Provincia, Sequanicum (Not. Imp.), vel simpliciter Sequani (Eutrop. [VI. 17. „Iulius Caesar primo vicit Helvetios, qui nunc Sequani appellantur“] et Ammian. [XV. 11, 11. et 17.]) appellata, Caesari, Straboni, Plinio, Ptolemaeo, Dioni ceterisque trium priorum seculorum scriptoribus [quibus tamen omnibus Sequanorum nomen minime ignotum est] et monumentis ignorata, nonnisi seculo quarto innotuit“ rell. In Notitia provv. Gall. ex bibl. Thuana desumpta ap. Bouquet. II. p. 5. legitur *Germania Tertia, Maxima Sequanorum*. Contra Lugdunensis Quintae appellationem, qua C. u. S. Paulo et Bingham. post alios usi sunt, vide D'Anvill. l. c. p. 9. et Vales. Not. Gall. p. 521. Idem p. 522: „Maximam“ ait „Sequanorum nuncupavere, non quod esset XVII Galliae provinciarum maxima et amplissima, (nam et Lugd. III., et Belg. II. et Viennensis et Aquit. I. et II. praeter ceteras latitudine regionum minime ei cedebant) sed quod esset haud dubie una de maximis“; similiter Schoepflin. l. c. p. 131. §. XV.; ipse quidem, quamvis haec explicatio non satis faciat, cum e. gr. Maxima Caesariensis Britanniae minor fuisset quam Flavia Caesariensis, iustam tamen, quam a Maximo quodam, sed non a tyranno sub Gratiano, deduxerim, nunc validis argumentis defendere nequeo. Praeter illum praesidem huius provinciae alium nominari non memini. Metropolis Vesontio fuit, de qua civitate p. 240*. sq. diximus. ceterarum in antiqua Not. provv. Gall. enumeratarum civitatum castrorumve hodierna nomina sunt haec: *Nyon, Avenches (Wisliburg), Basel (Bâle), Windisch (, Brugg et Königsfelden*, ampla civitas in angulo confluentium *Aare* et *Reuss* Aargoviae), *Yverdon* (cf. p. 118*. y. 21.), *Aeugst* supra Basileam (Castrum Rauracense), *Port sur Saône* prope *Vesoul* (Portus Abucini); recentiores Notitiae aliae IX civitates enumerantes Castrum *Argentariense* s. *Argentorate* (= *Argentovaria*, *hod. Artzheim* prope *Markolsheim*, praefecturae Rhenanae superioris), aliae X civitates enumerantes praeter Civitatem Equestrium Noio-

danum etiam Civitatem Nevidunum, Nividunum sive Novidunum addunt.

— γ. 14.] *Aquitaniae* aac^{6,7}. — De Saturnino Secundo Praeside Aquitanicae (Primae?) vide supra p. 415*. Totam Aquitaniam et ante quam divideretur, n Praesidibus rectam fuisse Pancirolus ex Callistr. L. 12. D. de cust. reor. XLVIII. 8. sibi sumpsit, ubi de rescripto divi Hadriani ad Salvium, legatum Aquitaniae, relatum est. Duas Aquitanicas S. Rufus (p. 165*), unam tantum Ammianus memorat, sed hic quidem in Galliarum descriptione satis accurate versatus non est. cf. D'Anvill. p. 12. sq. Provinciae metropolis ac sine dubio Praesidis ordinaria sedes in civitate Biturigum (hod. *Bourges*) fuit, praeter quam Notitiae provv. Gall. has urbes huic provinciae adscribunt: *Clermont en Auvergne*, *Rodez*, *Alby* (cf. ad Not. Or. p. 216. not. 11.), *Cahors*, *Limoges*, Civitatem Gabalorum (cf. supra p. 282*. sq.), *St. Paulien* prope *Le Puy en Velay* (civit. Vellavorum).

— γ. 15.] *Aquitaniae* aac^{6,7}. — Huc pertinere crediderim Nepotianum senem, grammaticum et rhetorem Burdigalensem, quem Auson. laudat in Professorib. n. XV. γ. 18. „Honore gesti praesidatus inclitum“. nam Burdigala (hod. *Bordeaux*) Aquitanicae Secundae metropolis fuit, praeter quam civitates eidem provinciae in Not. provv. Gall. adscribuntur hae: *Agen*, *Angoulême*, *Saintes*, *Poitou*, *Perigueux*. Cf. etiam not. ad γ. 16.

— γγ. 16...18.] desunt B.

— γ. 16.] *nouempopularae* AD, *nouempopulare* C, *No- uempopularis* aa, *Nouem populorum* Edteff. Litteras r et n (ā et ū) permutatas esse, ut saepe, maxime in nominibus propriis, librarii fecerunt, editores non observarunt. In constitutione Honorii Theodosiique de conventibus annuis in urbe Arelatensi habendis praecipitur „de Novempopulana [al. Novempopulania] et Secunda Aquitania [al. Aquitanica], quae provinciae longius constitutae sunt, si earum Iudices [= Praesides] occupatio certa retinuerit, sciant legatos iuxta consuetudinem esse mittendos“. Praeterea ex scriptis huius Notitiae

fere aequalibus S. Rufus l. c., Concilium Aquileiense a. 381. habitum Notitiaque vetus provv. Gall. idem nomen provinciae habent, et de „Novempopulis“ loquuntur Ammian. l. c. et Auson. Parental. III. 14., Professor. XX. 4. Hieronym. ep. ad Ageruch. de monog.; inscriptio autem Rom. ap. Gruter. 667, 10. („de gente Novempopulana“) merito suspecta habetur. verum a quibus novem populis provinciae nomen inditum fuerit, diserte nemo rettulit, ideoque inter recentiores disputatur*. Notitia

*) Panciroli: „Regio est, ubi sunt Vibisci [Aquitaniae II.] Vasates, Meduli [Aquit. II.], Boii [Aquit. II.], Auscii, Conveni [sic], Consuarani, Bigerrioues [sic], Terbelli [sic]“. Sed Hadriani Valesii imprimis D'Anvillique sententiae considerandae videntur. ille (Not. Gall. p. 380.) „Aquitania“ inquit „a Constantino M., ut videtur, in duas provincias divisa est, *Aquitaniā* et *Novempopulanā*. Postmodum tres ex tota Aquitania factae provinciae, *Aquitanica Prima*, *Aquitanica Secunda* et *Novempopulana*. Novempopulana dicta est Aquitania vetus et proprie vocata, quam Caesar Garumna et Pyrenaeo Oceanoque terminari scripsit. Hi novem populi fuerunt, ut existimo, Elusates, Ausci, Aquenses vel Aquitani, Lactorates, Convenae, Consoranni, Tarbelli vel Boates, Vasates, Bigerrones seu Bigerri: qui hodieque sunt provinciae Novempopulanae populorum clarissimi; exceptis unis Elusatibus. Nam Benarnenses, Aturenses et Eloronenses, qui eiusdem provinciae finibus continentur, nomina urbium sunt, non populorum quos geographi norint. Ortelius Viviscos, Medulos ac Boios Novempopulis accenset: cum tamen . . . Aquitaniae Secundae attribuantur“. Valesium secutus est Bouquetius l. p. 123. not. h, Ortelium Massonus, praeter Vasates, Auscios, Convenas, Consoranos, Bigerriones et Tarbellos etiam Vibiscos, Medulos ac Boios in numerum recipiens; Nic. Sansonus Auscios, Elusates, Vasates, Dacios (alias Cocosates), Tarbellos, Benearnos, Bigerros, Convenas et Consoranos recenset. Sed D'Anvillius (Not. de la Gaule p. 20. sq.) observavit: „en remarquant que la cité des Ausci s'y [in Not. provv. Gall.] trouve rejetée au dernier rang, je suis tenté de croire que ce ne peut être que par addition, ou que séparément cette place inférieure ne convient point à ceux que Mela [III. 2. „Aquitano- rum clarissimi sunt Ausci“] appelle Aquitanorum clarissimos: qu'ainsi, et lorsqu'on a fait état de novem populi dans l'ancienne Aquitaine, les Ausci étoient liés et ne faisoient qu'un avec les Elusates, comme il est

provinciarum Gall., e qua illud nomen explicare recentiores omnes, quotquot de eo egerunt, conati sunt, de hac provincia ita habet:

Provincia Novempopulana, numero XII:

arrivé que leur nom les a remplacés dans le premier rang. [? Auscios Elusatesque etiam Caesar ac Plinius ut diversos populos recensent atque Elusam Ammianus (p. 165.) Narbonensi, non Novempopulis adscribit. mihi magis Auscii cum Aturensibus in unum populum coniungendi videntur, cum Aturensium populi apud geographos mentio non fiat.] Du reste, nous devons regarder sans difficulté comme des cités d'anciens peuples, celle d'Aquensis, capitale des Tarbelli, de Vasates, de Turba chez les Bigerrones, de Convenae, de Consoranni. Jusque là nous en comptons six. Il y en a quatre autres dans la Notice, qui sont à préférer à une cinquième, qu'elle admet dans la Novempopulana sous le nom de Boates. Ces quatre cités sont Lactora, Beneharnum, Aturus et Iluro. M. de Valois ne veut point des trois dernières, alléguant pour raison que ce sont des noms de villes, et non pas des noms de peuples qui soient connus des Géographes. Mais, cette même raison auroit dû l'empêcher d'adopter, comme il fait, les Lactorates. Outre le silence des mêmes Géographes sur Lactora, il est évident que le nom de Lactorates est formé sur celui de Lactora, comme ceux de Benarnenses, d'Aturenses, d'Elloronenses, qu'on trouve dans la Notice, sont tirés de Benarnum ou Beneharnum, d'Aturus, d'Elloro ou Iluro. En excluant ces trois cités, M. de Valois, pour y suppléer, sépare non-seulement les Elusates et les Ausci, mais il coupe en deux les Tarbelli, en les distinguant de la cité d'Aquae Tarbellicae, désignée par le nom d'Aquitani. Mais pour qu'Aquae Tarbellicae ne soit pas la capitale des Tarbelli, et ne les représente point, M. de Valois auroit dû, ce semble, nous indiquer celle qui en prend la place. Il faut convenir que des quatre cités dont il est question, on ne peut en adopter que trois, pour ajouter aux six antérieurement reconnues, et s'en tenir au nombre de neuf. Je pense qu'il est indispensable d'admettre avec Lactora la cité de Beneharnum, qui, toute ruinée qu'elle est depuis environ mille ans, conserve son nom dans celui d'une province: et comme les dépendances du peuple de cette cité dans les premiers temps pouvoient bien s'étendre, ainsi que cette province, jusqu'au pied des Pyrénées, et renfermer Iluro; la cité d'Aturus, appelée autrement Vicus Iuli, paroît tenir lieu d'un neuvième peuple dans cette province".*

Metropolis civitas Elusatum [Ciutat prope Euse s. Eauze, dépt. Gers].

Civitas Aquensium [Aqs s. Dax, dépt. Landes].

- Lactoratium [Leiture s. Lectoure, dépt. Gers].
- Convenarum [Bagnères de Bigorre, dépt. Hautes-Pyrénées].
- Consorannorum [St. Lizier, dépt. Ariège].
- Boatium [Bayonne, dépt. Basses-Pyrénées, cf. p. 119*. §. 2. sq. „Lapurdo“].
- Benarnensium [sec. al. Orthes, sec. al. Lescar, sec. al. Navarreins, dépt. Basses-Pyrénées].
- Aturensium [Aire en Gascogne, dépt. Landes].
- Vasatica [Basas, dépt. Gironde].
- Turba, ubi Castrum Bigorra [Tarbes, dépt. Hautes-Pyrénées].
- Ellorohensium [s. Iluronens. s. Oloronens., Oleron dépt. Basses-Pyrénées].
- Ausciorum [Auch, dépt. Gers].

— §. 17.] *Naabonensis primu a^u*. Quando divisio utriusque Narbonensis provinciae facta sit, non constat: S. Rufus Ammianusque unam dum taxat Narbonensem nominant; sed concil. Aquileiense a. 381. habitum (Harduin. I. p. 835.) de „episcopis provinciae Viennensium et Narbonensium Primae et Secundae“ habet, ut Notitia provv. Gall. et haec Not. Dignn. eandem divisionem observant. cf. supra de Septem provinciarum appellatione disputata. Ausonius etiam (p. 363*) de Proconsule Narbonensi loquitur, quales Ligorianus quidem, sed tamen genuinus lapis Rom. ap. Gruter. 463,4. s. Murator. 1057,3. („ACONTI. II | L. BANIO. OPTATO. C. V. COS | CVRATORI. REIP. MEDIOBANENSIVM. CVRAT | REIP. NOLANORVM. PROCOS. PROVINCIAE | NARBONENS. LEGATO. AVG. ET. IVRIDICO | ASTYRIAE. ET. GALLICIAE . . .“) atque Bonnensis habent, quem post alios Hüpsch. epigrammatogr. I. p. 6. num. 12., Orelli n. 2021. et Steiner. cod. inscr. Romm. Rheni num. 785. repetierunt: APOLLINI. LIVIO. [LIVIC. Hüpsch.] | CN. CORNELIVS | AQVILIVS NIGER | LEG. LEG. I. M. P. F. | ITEM PROCONS | PROVINCIAE GAL | LIAE NARBONENSIS IT | SODALIS HADRIANI |. Ad hunc titulum Hüpsch. citavit „Eckhart de Apolline granno, Harzheim inscr. Hersell. p. 27., Anonym. diss. de ara Ubior. p. 8., Crombach. Annal. MS. Col.“. Item L. 4.

C. ad L. Iul. de adult. IX. 9. inscripta est IMP. ALEXANDER A. IV-
LIANO PROCONSVLI NARBONENSIS PROVINCIAE. — Sedem ordina-
riam huius Praesidis Narbonae (cf. p. 363*) fuisse, nullum
dubium est. praeter hanc metropolin Not. provv. Gall. eidem
provinciae hodiernas urbes *Toulouse, Béziers, Nîmes, Lodève,*
Uzès adscribit.

— §. 18.] Huius provinciae nomen inde venire putat
D'Anvill. l. c. p. 16., quod metropolis eiusdem, *Aquae Sextiae*
s. sec. Not. provv. Gall. *Civitas Aquensium*, hodie *Aix*, veteri
Narbonensi detracta fuisset: nam Secundam Narbonensem par-
tim ex antiquiore Narbonensi, partim ex Viennensi composi-
tam esse. Reliquae huic provinciae in Not. provv. Gall. ad-
scriptae sex civitates hae sunt: Aptensium (*Apt, dépt. Vau-*
cluse), Reiensium (*Riez, dépt. Basses - Alpes*), Foroiuliensium
(*Fréjus, dépt. Var*), Vappincensium (*Gap, dépt. Hautes-Alpes*),
Segusteriorum (*Sisteron, dépt. Basses - Alpes*), Antipolitana
(*Antibes, dépt. Var*). De magistratibus huius provinciae nihil
quod adscribam, habeo.

— §§. 19...21.] *Lugdunensis* AG. — *terciae* D. — Duas
Lugdunenses, ut iam sub Constantino M. fuerunt (cf. ad §. 5.),
etiam S. Rufus et Ammianus recensent (cf. supra p. 164*. sq.),
sed cum Notitia provv. Gall. et haec Not. Dignn. componeren-
tur, ex Prima etiam Senonia sive Quarta, et ex Secunda etiam
Tertia factae erant; Senones enim Ammianus Primae ac Tu-
rones Secundae Lugdunensi attribuit, a Senonibus autem Se-
nonia appellata atque civitas Turonum metropolis Lugdunensis
Tertiae facta est. Lugd. II. habebat sec. Not. provv. Gall. ho-
diernas civitates *Rouen, Bayeux, Avranches, Evreux, Sées*
(*dépt. Orne*), *Lisieux* (*dépt. Calvados*), *Coutance* (*dépt. Man-*
che); Lugd. III.: *Tours, Sens, Rennes, Nantes, Quimper, Van-*
nes (Bretonice *Wenet* s. *Guenet*), *Carhaix* (civitas Osismio-
rum, cf. supra p. 255*. sq.), *Jublains* (*dépt. Mayenne*); Lugd.
Senonia: *Sens, Chartres, Auxerre, Troyes, Orléans, Paris,*
Meaux. De Praesidum harum provinciarum nominibus me le-
gere non memini.

— §§. 22. 23.] Verba *vir spectabilis Vicarius* om. B. —
habet in E est post v. modo.

— §. 24.] scola E.

— §. 27.] II. E, duo D.

PAG. 73*. §. 2.] Curam E(?) deeff.

— §§. 5. 6.] *Exceptores singulares* iunctim aa.

— §. 7.] et reliquum *Officium* AB(?) deeff, et reliquos *Offitiales*. E.

CAPVT XXII.

. in ultimos
Orbis Britannos.

Hor. Od. I. 35, 29. sq.

Ultra Oceanum vero quid erat praeter Britanniam? quae a nobis ita recuperata est, ut illae quoque nationes terminis eiusdem insulae cohaerentes Vestris nulis obsequantur. nulla progrediendi causa superest, nisi si, quod natura vetat, fines ipsius quaerantur Oceani.

Eumen. paneg. Constantio dicti. c. 20.

PAG. 74*. §. 2.] *Vicarii Britanniarum*. ACD, editi. *Vicarij brittaniarum* statim post *Offitiales*, superioris capitis novissimum vocabulum, sine incisione ponit E. Rubricam hanc non habet B. eorumque insignia add. ce. De Ebcc cf. p. 439*. De Britanniae, Albionis, Βρετανίας, Βρετανίας sive Βριττίας nomine vide Camdeni Britann. (Lond. 1586. 8o., Amst. 1639. 12o.) p. 19. sqq., Mannert. II. 2. ed. II. 32. sqq., Georgii II. p. 118. sq.

De civili huius dioeceseos statu admodum pauca nobis a veteribus scriptoribus relata sunt, quamvis „claram Graecis nostrisque monumentis“ Britanniam appellat Plin. H. N. IV. 16. sect. 30. „During the reigns of all the Roman emperors, verba sunt historiae Britannicae primi decoris, Humii, „such a profound tranquillity prevailed in Britain, that little mention is made of the affairs of that island by any historian. The only

incidents which occur, are some seditions or rebellions of the Roman legions quartered there, and some usurpations of the imperial dignity by the Roman governors. The natives, disarmed, dispirited, and submissive, had lost all desire, and even idea, of their former liberty and independence". Itaque ea quae ad Britanniae constitutionem sive civilium militarium-que rerum administrandarum condicionem post Constantini M. tempora usque ad Saxonum irruptionem pertinent, maximam partem ex hac Notitia Dignn. sumpserunt post Ricardum Corinensem (*Richard of Cirencester*) qui post medium saec. XIII. de antiquo statu Britanniae opusculum composuit, I. 6, 3. * recentiores, e. gr. Camdenus (*Britann. ed. Gibson. Lond. 1695. fol. p. LXXVII. sq., ed. Amst. 1639. 12°. p. 33. sq.*), Rapin-Thoyras (*Hag. Com. 1724. tom. I. p. 61. sqq.*), Mannertus II. 2.

*) Verba eius ex Gilesii versione (*Six old english chronicles. Lond. 1848. 8°. p. 437.*) haec sunt: "In remote times all Britain was divided among petty princes and states, some of whom are said to have existed after the country was occupied by the Romans; though, under the Roman domination, they retained scarcely the shadow of regal authority. A Legate being appointed by the Emperor over the conquered countries, Britain became a consular province. This form of government continued several ages, although in the meantime the island underwent many divisions, first into the Upper and Lower districts [*Britannia Superior s. meridionalis et Inferior s. borealis*], and then into 7 parts. It afterwards became the imperial residence of Carausius and those whom he admitted to a share of his power. Constantine the Great, the glory and defence of Christianity, is supposed to have raised *Maxima* and *Valentia* to consular provinces, and *Prima*, *Secunda* and *Flavia* to praesidials. But over the whole island was appointed a deputy-governor [*Vicarius*] under the authority of the Praetorian Prefect of Gaul; besides whom, an ancient volume, written about that period [*i. e. ipsa Notitia Dignitatum*], mentions a person of great dignity by the title of Comes or Count of the Britons, another as Count of the Saxon coast, and a third as leader or Duke of Britain, with many others, who, although possessed of great offices, must be passed over in silence, for want of certain information".

ed. II. p. 109. sq., Lappenbergius *Gesch. v. Engl.* Hamb. 1834. 8°. I. p. 29. sqq. alii*. „Primus C. Iulius Caesar eam ingressus, posteris ostendisse potius quam tradidisse dicitur. Claudius Caesar proximam continenti partem imperio subiecit, quam Consularium primus A. Plāncius [immo, Aulus Plautius] administravit (Tacit. Ann. XIII. [32. et XI. 36.], Agric. [c. 14.]. Tacitus [Hist. I. 60. ad a. p. Chr. 70.] eandem sub Vitellio Consularem habuisse scribit, loquens enim de Britannia *Quies inquit provinciae, quanquam remoto Consulari, mansit*, et in Agricola [c. 8.] *Brevi deinde Britannia Consularem Petilium Cerealem accepit*. postea Praesides eam rexerunt, ut sub Alexandro Virius Lupus (Ulp. L. 2. §. 4. D. de vulg. et pup. subst. [XXVIII. 6. „*rescripto imp. nostri ad Virum Lupum [s. Luppum] Britanniae Praesidem*])“. Tantum de Britanniarum rectoribus Pancirolus. Consularium enumerationem ipse Tacitus Agricolae capp. 14. 16...18., quibuscum Annalium Historiarumque libri conferendi sunt, multo plenior exhibet: Consularium primus Aulus Plautius praepositus, ac subinde [a. 47. p. Chr.] Ostorius Scapula, uterque bello egregius, redactaque paullatim in formam provinciae proxima pars Britanniae, addita insuper veteranorum colonia [i. e. Camuloduno s. Camaloduno; cf. not. ad p. 75*. §. 4.]; quaedam civitates Cogiduno regi** donatae....

*) Aegre nunc carco Horsleii Britannia Romana atque Roberti Henrici Scoti opere (*R. Henry, History of Great Britain. Edinb. 1771. sqq. VI. voll. 4°.*), quo de Britannia sub Romanorum dominatione fusius agi memini. In universum parva tantum recentiorum de rebus Britannicis scriptorum suppellectili mihi nunc uti datum est; ne dicam de magna copia eorum qui ante saeculum XVII. de Britanniae antiquitatibus scripserunt, quosque indicat Camden-Gibson. post praefationem.

***) Cf. celebrem Regnensem s. Chichestrianam inscr. ab Rog. Galeo (*Philos. Transact. 31. Oct. 1723.*) publicatam ac deinde saepissime repetitam et ab Anglis et apud Wesseling. ad Itin. Ant. p. 478., Murator. 55, 6., Orell. n. 1338.

mox Didius Gallus parta a prioribus continuit [ann. 52...58. p. Chr.]. Didium Veranius excepit, isque intra annum extinctus est. Suetonius hinc [ab a. 59. p. Chr.] Paullinus biennio prosperas res habuit. . . . Hic cum . . . durius consuleret, missus Petronius Turpilianus tanquam exorabilior. . . . Trebellio Maximo provinciam tradidit. . . . nec Vettius Bolanus . . . agitavit Britanniam disciplina . . . Sed ubi . . . Vespasianus et Britanniam reciperavit, . . . terrorem statim intulit Petilius Cerealis. . . . et cum Cerealis quidem alterius successoris curam famamque obruisset, sustinuit quoque molem Iulius Frontinus, vir magnus. . . . Hunc Britanniae statum . . . Agricola invenit. . . . et cap. 40. „ . . . tradiderat interim [a. 84. p. Chr.] Agricola successori suo provinciam quietam tutamque“. Deinde Sallustium Lucillum Britanniae legatum a Domitiano summo- tum memorat Suet. in hui. vit. c. 10. Sub Hadriano *Ἰούλιος Σεβήρος ἀπὸ Βρετανίας, ἧς ἤρχεν, ἐπὶ τοὺς Ἰουδαίους σταλείς* sec. Dion. Cass. LXIX. 13. Claudium Priscum Licinium memorat inscr. ap. Camden. p. LXVII. Antoninus Pius „Britannos per Lollium Urbicum vicit, alio muro caespiticio submotis barbaris ducto“, ut Capitolin. in Pio c. 5. idemque adversus Britan- nos Calpurnium Agricolam sub M. Anton. Phil. missum esse in huius vita c. 8. rettulit. Tum de Ulpio Marcello a Commodio contra Britannos misso Dio Cass. LXXII. 8. cf. Lamprid. in Comm. 6. 8. 13., de Heraclito ad obtinendas Britannias a Se- vero misso Spartian. in hui. vit. c. 6. Ex omnibus autem Bri-

HEPTVNO ET MINERVAE

TEMPLVM

PRO. SALVTE. DO(MUS) DIVINAE

AVCTORITA(TE) CLAVD(I)

COGIDVBNI. R(egis). LEG(ati). AVG(usti). IN. BRI(tannia).

COLLEGIVM. FABROR. QVI. IN. EO

(loco consistunt) D. S. D. et c.

Certe illa R. post GIDVBNI non cum Saxio *RATIONALIS* legenda est. sed nec recte Galeum AVCTORITATE TI. CLAVDII COGIDVBNI legisse, nunc non expono: Claudii nomen ab ipso Cogidubno acceptum fuisse censeo.

tanniae praefectis celebratissimus est Clodius Albinus (ann. 190...197. p. Chr.), de quo Herodian. III., Dio Cass. LXXIII. sq., Capitolinus in eius vita, alii. post cuius interfectionem Severus Britanniam εἰς δύο ἡγεμονίας divisit (Herodian. III. 8, 2. cf. Spartian. in eius vit. c. 18., Aur. Victor. Epit. c. 20., Eutrop. c. 10.) Viriumque Lupum, de quo Ulpianus supra cit. et Dio Cass. LXXV. 5. 6., alteri praefecit. Quo modo duae istae Severianae praefecturae sive praesidatus ab Octaviani divisione Britanniae in Superiorem Inferioremque (Dio Cass. LV. 23.) differrent, veteres scriptores non rettulerunt. Seditionis per τὸν ἐπανάσταντα τῆς Βρεταννίας ἄρχοντα concitatae, Probo regnante, a Victorino sopitae Zosimus I. 66. mentionem fecit. cf. Vopisc. in Prob. 18. Deinde sublato Carausio, sive sub Diocletiano Maximianoque sive sub Constantino dioecesis Britannica in quattuor provincias divisa est; nam S. Rufus in Breviar. c. 6. „C. Caesar“ refert „Galias et Britannias tributarias fecit. Sunt in Gallia cum Aquitania et Britanniis XVIII provinciae [cf. supra p. 165*]: in Britannia Maxima Caesariensis, Flavia, Britannia Prima, Britannia Secunda“. Valentiae nomen suum in „principis velut ovantis“ honorem indidisse Theodosium Britanniae Ducem a. 369. disertis verbis Ammianus* expressit, unde in manifestum errorem inciderunt Lingardus (*Hist. of Engl.* Lond. 1819. 4°. I. p. 52.), Georgii II. p. 134. alique, cum post Ricardum Corinensem I. 6, 3. p. 497*. transcr. ** et Pancirolum de geographia Britanniae mira fabulantem Constantino M. divisionem in quinque provincias adscriberent ***:

*) XXVIII. 3,7. „... instaurabat (Theodosius) urbes et praesidiaria . . . castra, limitesque vigiliis tuebatur et praetenturis, recuperatamque provinciam quae in dicionem concesserat hostium, ita reddiderat statui pristino, ut eodem referente et rectorem haberet legitimum [Consularem] et Valentia deinde vocaretur arbitrio principis velut ovantis“.

**) „Constantine is supposed to have raised Maxima and Valentia to consular provinces“.

***) Rectius Lingardus p. 36. de provinciarum descriptione cum C. S.

tot primum in Libello provv. Romm. (ed. Verh. p. 768.) enumerantur ita: „Britannia Prima, Britannia Secunda, Flavia, Maxima, Valentia“. Ricardi Corin. I. 6, 1. et 2. descriptio sec. Gilesii versionem (p. 436. sq.) haec est: „1. Britain, according to the most accurate and authentic accounts of the ancients was divided into 7 parts, 6 of which were at different times subjected to the Roman empire, and the seventh held by the uncivilized Caledonians. 2. These divisions were called Britannia Prima, Secunda, Flavia, Maxima, Valentia and

a Paulo infra p. 506^e. sq. repetendo conveniens, uterque ex Ricardo Corinensi, ita disputavit: „When the Roman conquests in Britain had reached their utmost extent, they were irregularly divided into six provinces under the government of pretors [?] appointed by the prefect [?]. The long tract of land which runs from the western extremity of Cornwall to the South Foreland in Kent, is almost separated from the rest of the island by the arm of the sea, now called the Bristol channel, and by the course of the river Thames. This formed the most wealthy of the British provinces; and from priority of conquest or proximity of situation was distinguished by the name of Britannia prima. Britannia secunda comprised the present principality of Wales with the addition of that tract which is included by the Severn in its circuitous course towards St. George's channel. Flavia Caesariensis was the next in order, but the first in extent. It was bounded on two sides by the former provinces, and on the two others by the Humber, the Don and the German ocean. To the north of the Humber lay the province of Maxima. It reached to the Eden and Tyne, and its opposite shores were washed by the western and eastern seas. Valentia followed, including the Scottish lowlands as far as the friths of Clyde and Forth. The tribes beyond the friths formed the sixth government of Vespasiana, divided from the independent Caledonians by the long chain of mountains, which rising near Dumbarton, crosses the two counties of Athol and Badenoch, and stretches beyond the frith of Murray. But the greater part of this province was wrested at so early a period from the dominion of Rome, that it is seldom mentioned by writers, and the pretentura of Agricola has been generally considered as the northern limit of the empire in Britain“. Sed cf. etiam Bingham. III. p. 557. sqq. §. XX. et Mannert. I. c. p. 108. sq.

Vespasiana, which last did not long remain under the power of the Romans. Britannia Prima is separated by the river Thamesis from Flavia, and by the sea [aestuario Sabrinae] from Britannia Secunda. Flavia begins from the German Ocean, is bounded by the Thamesis, by the Sabrina, on the side [by the Sabrina and Deva, i. e. the Severn and the Dee supplet Gilesius] of the Silures and Ordovices, and trends towards the north and the region of the Brigantes. Maxima, beginning at the extreme boundary of Flavia, reaches to the Wall, which traverses the whole island, and faces the north. Valentia occupies the whole space between this Wall and that built by the emperor Antoninus Pius, from the estuary of the Bdora [Bodotria = Frith of Forth] to that of the Clydda [Clyde]. Vespasiana stretches from the estuary of the Bdora to the city of Alcluith [Dumbarton], from whence a line drawn to the mouth of the Varar [Murray-Frith] shows the boundary. Britannia Secunda faces the Irish Sea to the north and west. Vespasiana, i. e. Scotiae pars trans Severi murum, quam Romani non diu possederunt, inter provincias enumerari non solet. cf. Chalmersii *Caledonia*. Lond. 1807. 4°. I. p. 132. — Tabulae geographicae huic Notitiae Dignn. explicandae optime inservientes sunt Lapieana (Orb. Rom. Lutet. a. 1834.) et Spruneriana (Atl. antiq. I. Gothae a. 1847.); sed in Gallica, ut in Reichardi (Orb. terr. Norimb. 1819. tab. VIII.) Sprunerique (*Histor. Atlas* n°. 2. Gothae 1846. ed.) aliorumque tabulis geogr. Britanniae, nescio quo errore nomina provinciarum *Flavia Caesariensis* et *Britannia Prima* perperam collocata sunt: vix ab ea suspicione me retinerem, nominis Flaviae Caesariensis collocationem, quam in symbolis huius Vicarii exhibent et et maxime Graeviani Thesauri exemplaria, offecisse illis geographis, quo minus meridionalis Angliae, etiam occidentalem partem Britanniae Primae adscriberent, nisi in eundem errorem vetustiores etiam multae descriptiones Britanniae incidissent.

Vicariorum nomina, quorum plura recensere possemus, si

Ausonius promissis stetisset eosque celebrasset, qui
 Aut Italum populos aquilonigenasque Britannos
 Praefectarum titulo tenuere secundo,
 ut in Mosell. γγ. 407. sq. de Vicariis Italiae Britanniaeque verba
 fecit, pauca quae sequuntur, nobis servata sunt: ad *Pacatia-*
num Vicarium Britanniarum exeunte a. 319. imp. Constantinus
 de decurionibus conveniendis dedit L. 2. Th. C. de exactionib.
 XI. 7. *Martinus* agens illas provincias [Britanniae] pro Prae-
 fectis * laudatur ab Ammiano XIV. 5, 7. sqq. ad a. 353. Idem

*) Eodem modo Ammianus Vicariam potestatem designare fere so-
 let, e. gr. etiam locis paullo post indicandis; alias Vicarii vocabulo
 utitur, alias Vicariam praefecturam quem regere sive agere dicit, ut
 XVII. 11, 5. (ubi male *vicariam* et *praefecturam* commate interposito
 separant locum non intellegentes editores: Artemius ille Vicarius urbis
 Romae erat simulque Bassi, Praefecti urbis Romae, vices agebat), alias
 de Vicario vices Praefecti alicuius eum curare sive agere scribit. Argutior
 itaque quam verior, ut Wagnerus etiam agnovit, est haec Valosiana
 ad l. c. annotatio: „Aliud est agere pro Praefecto, aliud agere pro
 Praefectis. Agere enim pro Praefecto dicitur is cui Praefectus Urbi
 seu Praefectus Praetorio in speciali negotio vices suas mandavit. at
 vero pro Praefectis agere dicitur qui ordine codicillorum Vicariam po-
 testatem exercet. Constantinus in epist. ad Macarium *Δρακιλλιανῶ τῷ*
διέποντι τῶν λαμπροτάτων ἐπαρχῶν μέρῃ apud Eusebium et Theodo-
 ritum, i. e. *Dracilliano* agenti vices Praefectorum Praetorio, ut legitur
 in L. 1. C. Th. de usur. [II. 33. cf. Gothofr. ad h. L. et ad L. 1. Th. C. de haer-
 ret. XVI. 5.]. Sic apud Marcellinum tum in locis supra citatis, tum in
 lib. XXIX. 1. *Asiam* quippe *rexerat pro Praefectis*. et in L. 4. C. Th. de
 Proxim. et Comitib. *Proximos ita Vicariorum honore cumulamus, ut in-*
ter eos habeantur, qui pro Praefectis dioeceses sibi creditas temperarunt.
 Eleganter Cledonius Senator Romanus [in Putsch. Grumm. p. 1865. sq.]
 Saepe quaesitum est, inquit, utrum Vicarius dici debeat etiam is cui
 magnificentissimi Praefecti vices suas in speciali causa mandaverunt.
 nequaquam. nam Vicarius dicitur is qui ordine codicillorum vices agit
 amplissimae Praefecturae; ille vero cui vices mandantur propter absen-
 tiam Praefectorum, non Vicarius, sed *vicens agens*, non Praefecturae, sed
 Praefectorum dicitur tantum. Ita Cassiodorus Praefectus Praet. Ambrosium,
 cui vices suas delegarat, agentem vices vocat, non vicarium in lib. XI.

ad a. 363. *Alypius* Antiochensem, „qui olim Britannias curaverat pro Praefectis (XXIII. 1, 2.), eundemque ex-Vicario Britanniarum memorat XXIX. 1, 44., *Civilem* autem „recturum Britannias pro Praefectis“ ad a. 368. vocat XXVII. 8, 10. *Victorinum* denique Cl. Rutil. Numat. I. 493...506. celebrat:

Victorinus enim, nostrae pars maxima mentis,
Congressu explevit mutua vota suo.
Errantem Tuscis considerare compulit agris
Et colere externos capta Tolosa lares.
Nec tantum duris nituit sapientia rebus:
Pectore non alio prosperiora tulit:
Conscius Oceanus virtutum, conscia Thule,
Et quaecunque ferox arva Britannos arat,
Qua Praefectorum vicibus fraenata potestas
Perpetuum magni facinus amoris habet:
Extremum pars illa quidem discessit in orbem,
Sed tanquam medio rector in orbe fuit.
Illustris nuper sacrae Comes additus aulae
Contempsit summos ruris amore gradus.

Ceterum in Imperatorum constitutionibus praeter supra memoratum Virium Lupum neque Praesidem Consulareve neque Vicarium Britannicarum provinciarum legimus. sed *IVRIDIC. PROVINC. BRITANNIAE* memoratur in titulo Liburnico, quem supra p. 482*. exhibuimus.

Eboraci (*York*) sedem ordinariam habuisse Vicarium Bri-

[epp. 4. 5.] Neque tamen negaverim Vicarium dici posse pro Praefecto agero. Sane Aurelius Victor in Diocletiano ita dicit: *En tempestate apud Poenos Alexander pro Praefecto gerens*, quod Zosimus II. 12. sic expressit: Ἀλέξανδρος τόπον ἐπέχεν τοῦ ὑπάρχοντος τῆς αὐλῆς ἐν Ἀνβίην καθισταμένους. [Et saepe constitutionibus imperatorum earumque inscriptionibus Vicarius vocatur *vices Praefecti agens*.] De his Vicariis Praefectorum intelligendus est locus Ambrosii seu potius Hilarii in commentariis Epistolae ad Colossenses: *Numquid aliquis vices domini agens, ipso praesente, dominatur? Si Praefectorum Vicarii praesentibus eis privati sunt, quanto magis servi praesente domino etiam ipsi in obsequio debent videri?*“ Cf. etiam Kellermann. Laterec. Caelimont. p. 14. sq.

tanniarum veri quidem simillimum tumque rebus in Britanniiis, maxime inde a Severi temporibus gestis aptissimum, tum ex episcopatum historia colligendum est, sed aperte rem vetus quem sciam scriptor nullus testatur. Lingardus (p. 52.) quasi per se satis constaret, affirmavit: *the Vicar of Britain resided at York.*

De insignibus sive symbolis huius Vicarii sponte apparet quo modo a ceterorum Vicariorum symbolis differant, tum quod pro abaco cum mandatorum libro aurataque pila principum imaginibus exornata non nisi flavum librum variis siglis inscriptum in campo rubro habeant, tum quod pro figuris provinciarum quinque castellorum imagines exhibeant; sed vereor ne aliqua librarii sive negligentia sive temeritate haec symbola in Comitum limitaneorum Ducumque symbolorum similitudinem degeneravint: nam eorum Comitum Ducumque expositio statim sequitur post hunc Vicarium, et iam multis locis quantam in insignibus repetendis licentiam sibi permiserint librarii ostendimus. denique memorandum est omnia quae nunc exstant huius Notitiae exemplaria ex deperdito Spirensi codice descendere. Inscriptiones quinque castellorum in A hae sunt: b) *Maxima | Caesariēsis* c) *Valētia* d) *Brittania | Prima* e) *Brittania Sēda* f) *flavia | caesariensis*; in E item bis *Brittania* ac bis *caesariensis* scriptum est; in D^{et} VALENCIA (*Valencia* c¹, 1.). Ipse *Britanniae* nomen etiam in his inscriptionibus una t scribere debebam.

— §§. 6. sq.] *Brittanniarum* B. — Cf. cap. I. num. 22. f et num. 24. f atque cap. III. §. I. B. c.

— §. 9.] Pancirolus: „Haec a Clemente Maximo, qui in Britannia Comes Augustus est appellatus, nomen habuit, sicut et Maxima Sequanorum in Galliis“. Repugnat chronologia, ut recte etiam Schoepflinus Als. ill. I. p. 131. observavit: nam Sexti Rufi Breviarium Maximam Caesariensem recensens viginti fere annis ante Maximi tyrannidem scriptum est: sed ab extensione sua, quasi maxima ex V Britanniae provinciis fuisset, cognomen Maximae hanc provinciam accepisse Schoepf-

lino post alios affirmanti concedendum non est, idemque falso rettulit, huius provinciae „metropolim Sextus Rufus in Breviario Verolanium ponit“, quod nomen in S. Rufo non legitur, nec ab ullo scriptore Maximae Caesariensis metropolis vocatur, cum Flaviae Caesariensis municipium fuerit, caput gentis Catuvellaunorum, *Verulam* prope *St. Albans*. cf. Wes-seling. ad It. Ant. p. 471., Mannert. II. 2. p. 145. sq. 190., Georgii II. p. 136. Eburacum (*York*), „Britanniae municipium“ (S. Aur. Vict. de Caess. c. 21.), col. EBOR. (Orell. n. 190.), totius Inferioris Britanniae caput, sine dubio Maximae etiam Caesariensis metropolis atque Consularis domicilium fuit. Cf. infra ad p. 81*. §. 3. sq. et p. 112*. §. 9. De nomine Maximae Caesariensis Flaviaeque non tam explicationem quam coniectionem hanc dare ausim: Caesariensis nomen in honorem non tam Iulii Claudiive Caesarum, quam Flavio- rum Constantii filiiue Constantini M. excogitatum esse: ante quartum saeculum illa Britannicarum provinciarum nomina non leguntur: deinde, sive ab initio duas Caesarienses dividerint, sive post aliquod tempus, cum primum una Caesariensis fuisset, ubi in honorem Flaviae Constantiorum gentis alteram Flaviam cognominarent*, alteri Maximae nomen indiderunt, sive a Constantino M. sive quod haec caput Britanniae Inferioris, Eboracum dico, contineret, sive quod eo tempore Valentiam etiam complectens, quam sub Valente demum propriam provinciam effectam esse supra ex Ammiano relat- um est, re vera maxima provincia fuisset. Utut res se ha- bet, ex iis quae protulimus, et maxime ex S. Rufi Breviario sponte apparet, Carolum quoque a S. Paulo de Britanniae divisione parum probabilia disputavisse**.

*) Lappenbergii (I. p. 29.) opinioni, a T. Flavio Vespasiano Flaviae nomen deducendum esse, repugnat aetas nominis. apud Tacitum aliosque triam p. Chr. n. priorum saeculorum scriptores legeremus Flaviam, si nominis honorem Vespasiano contraxisset Agricola.

**) Geogr. sacr. ed. Holst. I. p. 159. „plagam quam Romani oc-

— γ. 10.] locularis est Panciroli annotatio „*Valentia seu Westphalia*“, satisque ridicula, vel si *Walia*, quae paullo ante *Vicalia* in omnibus Pancirolianis exemplaribus appellata est, ipse olim scripsisset. De Valentiae nomine atque ambitu supra dictum est. Ubinam domicilium hic Consularis βασιλεύς habuerit, sive in castello oppidove ad Severi aut Hadriani murum, sive Lindi ad Boderiae aestuarium (*Firth of Forth*, prope *Edinburgh*) aut in oppido ad Itunae aestuarium (*Solway-Firth*), equidem non definierim.

PAG. 75*. γ. 2.] Londini sederit hic Praeses. cf. supra p. 350*.

— γ. 3.] Iscae Silurum (*Caerleon* in *Monmouth*, cf. ad p. 81*. v. 8., Georgii II. p. 134. sq.) potius quam Ventae Silurum (*Caerwend* prope *Chepstow* in eodem comitatu. cf. Man-

cupaverant, primum in duas partes ab his divisam fuisse, australem, quam cum Wallia Dio Superiorem vocat, et septentrionalem, quae Inferior appellabatur; eandemque postea in tres [?] provincias distributam, Britanniam I., Britanniam II., et Maximam Caesariensem. Stetit haec divisio per aliquot tempora: sed demum Britanniam quinque partitam Romani fecerunt, his tribus [?] provinciis Valentiam et Flaviam Caesariensem addentes. Harum prior Maximae Caesariensis pars septentrionalis fuisse videtur, quam a Pictis et Scotis occupatam Theodosius sub Valente imp. Dux recuperavit et in eius honorem Valentiam nominavit. Alteram vero Flaviam a Flavio imperatore illius Theodosii filio nomen sumpsisse ex hoc conicio, quod ante huius Flavii tempora Britannicae Flaviae nusquam mentio fiat [immo, Flaviam, sed non Valentiam memorat S. Rufus]. Britannia Prima omnem illum tractum oramque continebat, quae Tamisim, Sabrinam et Britannicum fretum interiacet. Britannia Secunda totam eam regionem occupabat, quae nunc Wallia dicitur, a Sabrina ad mare Hibernicum extensa. Flavia Caesariensis inter Tamisim et Humbrum flumina porrecta fuit: Maxima Caesariensis ab Hambro ad Tinam flumen et Vallum Adriani pertingebat: Valentia denique ab iisdem Tina et Vallo Adriani ad Vallum Severi iuxta Edimburgum protendebatur, ubi Romani imperii, quo tempore divisio haec usu recepta fuit, ultimus terminus“. Cf. supra p. 500*. sqq.

nert. II. 2. p. 167. sq.) sedem huius Praesidis quaesierim: nota enim vel ex Gratiani Decreto (dist. LXXX. capp. 1. 2.) res est „urbes et loca, quibus primates praesidere debent, non a modernis, sed multis ante adventum Christi esse statutas temporibus, quarum primates etiam gentiles pro maioribus etiam negotiis appellabant“; *Caerleon* autem antiquam metropolitani sedem fuisse constat. cf. C. a S. Paulo I. p. 163., Bingham. III. p. 559. et Camden-Gibson. p. CLXV.

— §. 4.] Dubitari potest, utrum *Lindi Coritanorum* (*Lincoln*; cf. Wessel. ad II. Ant. p. 475., Mannert. II. 2. p. 149.) an *Camuloduni* s. *Camaloduni* (*Colchester* sec. Mannert. p. 175., *Maldon* s. *Malden* sec. Camdenum aliosque, cf. Camd.-Gibs. p. 347. 357. 706. et Wessel. ad II. Ant. p. 480.) hic Praeses ordinariam sedem habuerit: incertum etiam est, utrum qui concilio Arelatensi subscripsit episcopus Adelphius „de civitate *Colonia Camaludunensium*“ an *Lindensium* fuerit. mihi illud veri similis esse videtur. cf. Bingham. III. p. 558.

— §§. 5. sq.] *vir idem* C. — Britanniarum solus D habet, et poterat omitti, ut cum superiorum §§. II. rubricis haec conveniret. ceterum alias quoque eius modi rubricas varie conceptas hic liber habet.

— §. 7.] *Princeps* B, *Principum* c^{2,3,4}. — *scola* DE. — *Agentium* c^{3,4}. — et (pro ex) AD.

— §. 10.] II. C, duo D.

— §. 13.] *Curam* deeff.

— §. 14.] *Addiutorem* c².

— §§. 16. 17.] *Exceptores singulares iunctim* aa.

— §. 18.] *offitiales* BE.

CAPVT XXIII.

PAGG. 76...85.] Series capitum XXIII...XXIX. ab ea enumeratione quae supra bis, p. 4*. γγ. 19...24. et p. 23*. γγ. 4...9. posita est, differt, qua de caussa utrum pari omnes hi Comites militares, rei militaris s. rei castrensis, dignitate fruerentur nec ne, in dubio relinquendum est: nam non omnes parem dignitatem habuisse, ex L. un. Th. C. de Comitib. et Tribunis scholar. VI. 13. probari potest. Regula quidem, quam haec quoque Notitia sequi solet, ea est, ut qui prior dignitate sit, priore loco recenseatur, nisi ubi quasi ascensionis gradus, ut in inscriptionibus saepissime fit, referuntur; unde colligas Comitem Africae Comitem Britanniae superasse dignitate, sive certe si quis Comes Africae proveheretur, non factum fuisse Comitem Britanniae; sed ecce tibi Valentiniani imp. pater Gratianus maior „post dignitatem Protectoris atque Tribuni Comes praefuit rei castrensi per Africam, . . multo postea pari potestate Britannum rexit exercitum“, ut Ammian. XXX. 3, 7. memoriae tradidit. Ceterum de horum Comitum, de quibus superiore commentario ad cap. VII. et ad Not. Or. cap. XXV. sq. disputavimus, dignitate, privilegiis, muneribus administrationibusve diversis satis in universum ex titulis Th. C. VI. 13...18., Iust. C. XII. 11...14. cum L. 2. Th. C. de off. rector. provinc. I. 16. et cum L. 3. Th. C. de erog. mil. ann. VII. 4. atque ex hac Notitia constat. De Comitibus Illyrici (occidentalis) atque Hispaniarum* h. l. omissis supra p.

) Comites Hispaniarum in Idatii Chronico inde a Theodosio II. ad Anthemium usque enumerantur Asterius, Sebastianus, Censorius, Fronto, Mansuetus, Rechimer, Suniericus, Nepotianus, Agrippinus Gallus, Aegidius. quae nomina ad p. 37. γ. 14. adnotanda erant, ut Arbogastis, Galliarum Comitis qui τὴν στρατιωτικὴν εἰς ἀρχὴν ἑαυτὸν πεποιήσας, πασιλέως οὐ δεδωκότος, de quo impr. Zosim. IV. 53. sqq. et Idat. ad a. 387. conferendi sunt, ad p. 210*.

277*. sq. 286*. sq. egimus. Pancirolus, ut solitus erat, eam omissionem ex barbarica occupatione Illyrici Hispaniarumque explicandam esse opinabatur.

PAG. 76.] Comites Africae, quorum nomina, maximam partem etiam apud Morcellium suo quaeque anno memorata, collegi, hi sunt *: 1) *Leontius* (cf. Morcell. II. p. 225.) anno 320.: Anonym. post Optat. Milev. Pinii p. 190. „Res apud Carthaginem gesta est . . . assentiente Leontio Comite, Duce Ursacio, Marcellino tunc Tribuno, diabolo tamen omnium istorum consiliatore existente“. 2) *Tiberiano Comiti per Africam* inscripta est L. 1. Th. C. quem ad m. mun. civ. XII. 5., a. 326. data; *ad Annium Tiberianum Comitem* sequenti a. data ac *proposita Karthagine* L. 15. Th. C. de decurionib. XII. 1. Idem, ut videtur, postea Hispaniarum Comes factus est; cf. p. 460*. i. f. 461*. 3) *Taurinus* a. 346. sec. Optat. de schism. Donat. III. 4. 4) *Silvester* a. 348. sec. eund. Optat. 5) *Cretio* a. 361. sec. Ammian. XXI. 7, 4. XXVI. 5, 14. 6) *Romanus*, aliena invadendi cupidus, „qui venturi providus transferendaeque in alios invidiae artifex **, saevitia morum multis erat exosus“, memoratur ad a. 368. Ammian. XXVII. 9, 1., qui ad a. 370. eum Comitem per Africam recens provectum appellat XXVIII. 6, 5., et ad a. 371. tribunum Vincentium eius vicem curasse „incivilitatis eius participem et furtorum“ refert XXIX. 5. *Ad eundem Romanum Comitem Africae* a. 372. data est L. 13. Th. C. de divers. offic. VIII. 7. Perperam Zosimi IV. 16. verba τὴν Ῥωμανοῦ πλεονεξίαν τοῦ τὴν στρατιωτικὴν ἔχοντος ἐν Μαυρουσίοις ἀρχὴν post Leunclavium editores interpretantur „avaritiam Romani, qui apud Mauros Magistri Militum officio fungebatur“: ἡ στρατιωτικὴ

*) Titulus Romanus ap. Gruter. 347, 8. male habitus est: ANNI-
LIAE | ANDRONICENIS. C. ET. SPECT | V. NEPTIS. VRBIS. PRAEFECTI. FI|LIAE.
COMITIS. AFRIC. NVRVS. COMITIS. ORD. PRIM. ISAVRIAE | DVCIS. CONIVGIS.
COMITIS. SACR. | LARGITIONVM. INLYSTRIS.

**) Cf. e. gr. de diplomaticis istius hominis sceleribus Gothofr. III
L. 6. Th. C. de legat. et decr. XII. 12., Morcell. ad ann. 369.

ἐν Μαυρουσίοις ἀρχή est Rei militaris sive Castrensis per Africam Comitatus. Quasi contrario errore Oros. VII. 33. Theodosium, Theodosii I. imp. patrem, Magistrum Equitum, ad debellandum Firmum in Africam missum (Ammian. XXIX. 5, 4.), Comitem vocat, ubi eius interitum enarrat. 7) *Gratianus* maior, de quo rei castrensi per Africam (ante a. 375.) eum praefuisse paullo ante diximus. 8) *Gildo*, Comes et Magister utriusque militiae. cf. supra p. 380*. et Iornand. de regn. succ. ap. Murator. scrr. rer. Italicar. I. p. 238.; utrum eiusdem frater atque inimicus *Mascezel* (*Mascizel* Ammiano, *Mascezel* Claudiano, *Mascezil* Orosio, *Μασκέλδηλος* Zosimo *Mascelzer* Iornandi) Comitis an alia dignitate exornatus contra fratrem a Stilichone missus fuerit, veteres scriptores non expresserunt. Gothofredus (Not. Dign. Th. C. p. 28.) *Marcharidum* proscriptum, de quo L. 18. Th. C. de bon. proscr. IX. 42., post Gildonem Comitem factum esse suspicatus est. sed 9) Augustinus (de civ. dei XVIII. c. 54.) de consulatu Manlii Theodori (a. 399.) „interim“ inquit „in civitate notissima et eminentissima Carthagine *Gaudentius* et *Iovius* Comites imperatoris Honorii quarto decimo kalendas Aprilis falsorum deorum templa everterunt et simulacra fregerunt“. atque ipsi imp. Arcadius et Honorius L. 3. Th. C. de equor. collat. XI. 17. quae a. 401. emissa est, *Gaudentii viri clarissimi Comitis Africae*, postea Vicarii Africae (cf. p. 448*. i. f.) facti, mentionem iniecerunt. *Iovius* autem ille idem fanaticus Christianus fuisse videtur, ad quem cum a. 409. Praefectus praetorio esset, L. 19. Th. C. de Iudaeis XVI. 8. emissa est. cf. de eo Zosim. VI. 8. 12. et Gothofr. prosopogr. Th. C. p. 61. Utrumque autem Comitem simul per Africam rei militari praefuisse credibile non est: *Iovius* eo tempore Tingitaniae Comitatum habuisse fortasse censendus est. Gothofredianae de Marcharido opinioni refragatur etiam 10) ipsa cit. L. 18. Th. C. de bonis proscr. quae a. 401. *Bathanario Comiti Africae* data est, leviro Stilichonis, τῶν ἐν τῇ μεγάλῃ Αἰβύῃ στρατιωτῶν [ἡγουμένῳ] sec. Zosim. V. 37. Post quem occisum 11) [a. 408.] Ἡρα-

πλειανῶ παρέδωκε [imperator] τὴν ἀρχήν, αὐτόχειρι Στελί-
 χωνος ὄντι καὶ ταύτην ἔπαθλον τὴν τιμὴν δεξαμένῳ. eidem
Heraciano Comiti Africae data est a. 410. L. 51. Th. C. de hae-
 ret. XVI. 5., sed post aliquot annos hostis publicus idem iu-
 dicatus est L. 21. Th. C. de poenis IX. 40., atque a. 413. Hono-
 rius Theodosiusque L. 13. Th. C. de infirm. his quae sub tyrann.
 XV. 14. emiservunt hanc: „Heracliani vocabulum nec privatim
 nec publice ulla memoria teneat, ideoque summovenda esse
 censemur quaecunque sub eo gesta esse dicuntur. Libertates
 quoque, quoniam certum est scelere eius sollennitatem con-
 sulatus esse pollutam, in melius revocamus, sciatque domi-
 norum voluntas iterandum esse quod illo auctore advertit
 stare non posse...“. Attamen iidem ipsi imperatores a. 415.
 citatam L. 51. Th. C. de haereticis cum eadem inscriptione *He-
 raciano Comiti Africae* repetierunt L. 56. ibid. Saevissimum
 tyrannum Heraclianum vocat etiam Hieronym. ep. 130. ad De-
 metriadem. De eius proditione, consulatu atque interitu etiam
 Zosimus VI. 7. sqq., Oros. VII. 42. atque Marcellini Idatiique
 chronica conferri possunt. Contra hunc missus est 12) quidam
Constans, ut Zosimus VI. 7. rettulit, cum Alarichus cum uni-
 verso fere senatu *Drumam* in Africam mitti voluissent. cf.
 ibid. et c. 12. Successit 13) *Marinus*, a. 413., de cuius sae-
 vitia cf. Augustin. epist. 151., Oros. l. c. Quo revocato a. 414.
 successisse 14) *Maurianum*, cui eo anno data est L. 1. Th. C.
 de venat. ferar. XV. 11. inscripta *Comiti Domesticorum et vices
 agenti Magistri Militum*, etiam Morcellius opinatus est. 15)
Bonifacium Placidia universae Africae Comitem fecit: Procop.
 B. Vandal. I. 3. cf. Prosp. Aquit. et Idat. Chronic. I. p. 654. sqq.
 II. p. 22. ed. Roncall., Olympiodor. ap. Phot. cod. 80., Morcell.
 ad ann. 422. sqq. 427., Gibbon. c. 33., Niebuhrii *Vorträge üb.
 Röm. Gesch. herausg. v. Isler* III. p. 335. sq. 16) *Sigisvulto* a.
 427. belli contra Bonifacium coepti cura translata est, ut
 Prosp. Aquit. l. c. p. 655. habet. cf. Morcell. ad a. 428. 17) *Da-
 rius* denique a Placidia Comes missus est, ad quem Augustin.
 a. 429. epist. 229. scripsit, quam sequitur in editt. Darii re-

sponsum. Post hunc Africa barbaris permissa est. Iustinianus autem cum receptam denuo ordinaret, Comitum mediam inter Magistros Militum Ducesque dignitatem aequae ac Vicariorum inter Praefectum praetorio atque provinciarum praesides olim interpositam omisit, sed quinque Duces per novam Praefecturam praetorianam Africae milites regere constituit, ut p. 157*...162*, expositum est. — Karthagine Comites Africae sedem ordinariam habuisse, potius ex rerum ab ipsis gestarum enarrationibus, quam quod cit. L. 15. Th. C. de decurionibus subscriptum est, eam Carthagine propositam esse, colligimus.

De singulis Numeris Comiti Africae subditis, Auxiliis Legionibusque tam palatinis quam comitatensibus, Pseudocomitatensibus ac Vexillationibus comitatensibus vide cap. VII. §. I. F. §. II. C. p. 38*...40*. et cf. tabulas synopticas p. 217*. sqq. 272*. exhibitas.

PAG. 76*. §. 2.] *Comes Aphricae* A, *Comes Affrice* E. ac eius insignia. add. cc. In castellorum nominibus inscriptis ita a nostro exemplo discrepant priora:

— a] Inscriptionem libri mandatorum dedi ex A; dec habent FL. | INTALL | COMORD | PR.

— b] *Chamalensis* E, *Thamallensis* dec.

— f] *Tübümensis* A, *Tubiniensis* E.

— h] *Tubūsubditāi* E, *Tubusubditani* E, *Tubusubditāi* dec.

— i] *Thamalomensis* E.

— k] *Balaretani* Edec.

— l] *Colūnacensis*.

— o] *Tilibarenses* E, *Tillibarensis* Edec.

— p] *Tangenses* AE, *Tagenses* E.

— q] *Bidenses* AEE.

— r] *Badenses* AEE.

— §. 10. ad rubricam quae sic scribenda est: SVB DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS COMITIS AFRICAE LIMITANEI]: *spectabilis* bcc. Spectabilem fuisse extra dubium est: cf. etiam supra p. 38*. §. 7. p. 39*. §. 21. et pag. seq. §. 17., L. 3. Th. C.

de off. Mag. Mil. I. 7., L. 36. Th. C. de navicular. XIII. 5., L. 31. Th. C. de episc. XVII. 2.; nec obstat quod L. 3. Th. C. de equor. collat. XI. 17., ut supra rettulimus, *vir clarissimus* appellatur: nam haec appellatio promiscue etiam ubi de illustribus spectabilibusque sermo est, ponitur. — *Affricae* *Æ*, *Aphricae* *b.* sunt add. *Γbcc.* — LIMITANEI vocabulum post AFRICAE casu omissum apponi debet, verum non sicuti p. 79*. γ. 3. perperam factum est, sed ut ad vocabulum COMITIS statim trahatur: hic Comes ipse limitaneus fuit, quod falso negatur, si vocabula ita ut p. 79*. factum est, ordinantur aut si scripturam *Γbcc* sequeris. Recte Pancirolus „Primus inter Limitaneos Comes Africae recensetur cum XVI praepositis“. Vide quae de Limitis, Tractus et Limitanei Militis appellationibus ad Not. Or. p. 200. sqq. annotavimus. In *BDÉ* pro LIMITANEI legitur VINITANEI, in *Æ* VENITANEI.

— γ. 11.] Praepositi, Pancirolus ait, „vocabantur qui singulis munitionibus aut castris praeerant, ut Diocletianus ad Pompeianum Francum P. P.* in L. 19. C. de adult. [IX. 9.] ‘non putavimus’ inquit ‘[Viatorem] Praepositum** ab excubiis limitis revocandum. Castri Praefectum Praepositum nominat, ut et Theodosius ad Salustium Quaestorem in L. 1. C. de offic. Quaestor.***, Valentinianus ad Severum Magistrum Militum L. 1. C. de divers. offic. [XII. 60. = L. 11. Th. C. eod. VIII. 7.] scribens† et Leo A. ad Ioannem Magistrum [officiorum] in

*) Quid Pancirolus verbis *Francum P. P.* voluerit, quae in inscr. L. cit. a. 287. datae minime leguntur, non video.

**) Ita recte Pancirolus; edd. perperam *Propositi* et mox *Propositum* receperunt.

***) sive L. 3. Th. C. eod. supra p. 329*. sq. repetita.

†) „Si quando Praefectus Praetorio vel Vicarius aut rector provinciae significaverit eum qui chartis ac ratiociniis publicis invenitur obnoxius, ad praeposituram castri ac militum transiisse, retractus illi assignetur officio, a quo ad necessitatem praestandi ratiocinii devocatur. [tamen] in reiecti vero locum is potissimum destinetur, cui meritorum adstipulentur insignia“. a. 371. „*Emissa ad Magistros Militum et Comites et Duces omnes*“.

L. 8. C. eod. tit.* — *Limitis*] Cf. quae paullo ante citavimus. Versus finem tractatus de rebus bellicis legitur hic locus illius commentarii militaris, huius Notitiae, ut videtur, aequalis: „De limitum munitionibus. Est praeterea inter commoda rei publicae utilis Limitum cura, ambientium ubique latus imperii, quorum tutelae assidua melius castella prospicient, ita ut millenis interiecta passibus stabili muro et firmissimis turribus erigantur. quas quidem munitiones possessorum distributa sollicitudo sine publico sumptu constituat, vigiliis in his et agrariis exercendis, ut provinciarum quies circumdata quodam praesidii cingulo inlaesa requiescat.“ Simile illius loci est quod Theodosius Valentinianusque AA. constitutione ad Orientis partes pertinente „Ne Duciani vel Limitanei milites ad comitatum exhibeantur“ (Novell. Theod. II. tit. 4. ed. Haenel. p. 15. sqq.) a. 438. enuntiant, i. e. constare „dispositione maiorum vallo limitis ab excursione barbarica defensari“. Ad eius modi limitum praepositos maxime trahenda esse videtur quae in legibus militaribus Ruffo adscribi solitis cap. 47. (post Veget. Scribe. 1607. 4. p. 121.) ita habet: „Praepositi et qui quocunque modo conservatores sunt exercitus si pecuniam a praediis extorserint, in duplum condemnantur.“ (quae cum veteribus de repetundis legibus coniuncta esse facile harum rerum peritus viderit). Constantinum autem limitanea praesidia a Diocletiano prudenter constituta male habuisse accusat Zosim. II. 34. „Ἐπράξε δὲ τὶ Κωνσταντῖνος καὶ ἕτερον [praeter Pff. PP. introductionem], ὃ τοῖς βαρβάροις ἀκώλυτον ἐποίησε τὴν ἐπὶ τὴν Ῥωμαίοις ὑποκειμένην χώραν διάβασιν. τῆς γὰρ Ῥωμαίων ἐπικρατείας ἀπανταχοῦ

) „Viros spectabiles Duces eorumque apparitores, nec non Limitaneos Castrorumque Praepositos tantum modo ex sublimis Tui iudicii sententia conveniri, nec aliis subiacere iudiciis praecipimus, illustribus scilicet ac magnificis viris Magistris Militum consuetudine ac potestate, si qua ad Limites aliquos Orientis, Thraciarum et Illyrici ex longo tempore hactenus obtinuit, reservata“. Cf. supra p. 212.

τῶν ἐσχατῶν τῇ Διοκλητιανοῦ προνοίᾳ . . . πόλεσι καὶ φρου-
ρίοις καὶ πύργοις διειλημμένης καὶ παντὸς τοῦ στρατιωτικοῦ
κατὰ ταῦτα τὴν οἰκῆσιν ἔχοντος, ἄπορος τοῖς βαρβάροις ἦν ἡ
διάβασις, πανταχοῦ δυνάμειος ἀπαντώσης τοὺς ἐπιόντας ἀπώ-
σασθαι. καὶ ταύτην δὴ τὴν ἀσφάλειαν διαφθείρων ὁ Κων-
σταντῖνος τῶν στρατιωτῶν τὸ πολὺ μέρος τῶν ἐσχατιῶν ἀπο-
στήσας ταῖς οὐ δεομέναις βοηθείας πόλεσιν ἐγκατέστησε καὶ
τοὺς ἐνοχλουμένους ὑπὸ βαρβάρων ἐγύμνωσε βοηθείας καὶ
ταῖς ἀνειμέναις τῶν πόλεων τὴν ἀπὸ τῶν στρατιωτῶν ἐπέ-
θηκε λύμην, δι' ἣν ἤδη πλείστοι γεγόνασιν ἔρημοι, καὶ τοὺς
στρατιώτας ἐκδόντας ἑαυτοὺς θεάτροις καὶ τρυφαῖς ἐμαλάκισε,
καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν τῆς ἄχρῃ τοῦδε τῶν πραγμάτων ἀπωλείας
αὐτὸς τὴν ἀρχὴν καὶ τὰ σπέρματα δέδωκε". Supra veritatem
autem fidem Zosimus Constantinum vituperavit, ut apertissime
haec Notitia Digrn., sed et Eugippii in vita S. Severini hic
locus probat: „Per idem tempus quo Romanum constabat
imperium multorum milites oppidorum pro custodia limitis
publicis stipendiis sublevabantur. qua consuetudine desinente
simul militares turmae sunt deletae" et r. Imprimis ad hunc
d. q. a. locum pertinet Theodosii Valentinianique AA. consti-
tutio, Nomo Magistro Officiorum a. 443. data, quae „de ambitu
et locis limitaneis inibi redhibendis" inter Theodosianas Novellas
tit. XXIII., apud Haenel. p. 102. sqq. legitur, haec: „Cum nulla
paene res adeo parva sit, quae non plurimum provisionis de
nostra clementia consequatur, praecipuam limitibus curam im-
pertendam esse censemus, quibus maxime communitur uni-
versa res publica. Haec enim una res diligentissime procu-
rata multarum nos rerum sollicitudine relaxabit, nec singulis
cogemur adhibere medicinam, si generali remedio cuncta sa-
nemus. §. 1. In primis itaque duces limitum, et praecipue
quibus gentes quae maxime cavendae sunt, appropinquant,
iudicio nostrae clementiae provehi volumus, quorum integri-
tatem, fortitudinem, vigilantiam prolata rerum documenta
commendant: capitali poena videlicet ambitus libidine restin-
guenda. Eos igitur quos nostra aestimatio, sicut iam dictum

est, promovendos esse censuerit, in ipsis plerumque limitibus commorari, et milites ad antiquum redigere numerum imminentibus magisteriis potestatibus diuturnisque eorum exercitationibus inhaerere praecipimus. Castrorum quin etiam ipsis lusoriarumque pro antiqua dispositione curam refectionemque mandamus. §. 2. Quibus cum principe castrorumque praepositis pro laborum vicissitudine limitanei tantum militis duodecimam annonarum partem, distribuendam videlicet inter eos magisteriae potestatis arbitrio, deputamus. De Saracenorum vero foederatorum aliarumque gentium annonariis alimentis nullam penitus eos decerpendi aliquid vel auferendi licentiam habere concedimus. Sciant plane, quod, si quid amplius quam eis ex nostra auctoritate statutum est, audeant usurpare, utpote sacrae pecuniae violatores et ipsi, facultatibus suis tui culminis dispositione limitibus assignandis, poenam gladii sustinebunt: et qui tanti flagitii vel potius prodicionis publicae ministros participesve se dederint, pari supplicio subiacebunt, nullum effugium nec sacra annotatione, nec lege pragmatica divinisve mandatis, nullam spem salutis habituri. §. 3. Viros autem illustres magistros militum priorem integritatem suae administrationis imitaturos in posterum quoque ab omni limitaneorum militum ac foederatarum gentium concussione temperaturos suaque officia prohibituos esse confidimus. quod si quid huius modi fuerit perpetratum, apparitiones quae his obsequuntur, quadrupli solutionem agnoscere iisdem addicendam limitibus imperamus: id enim ipsis quoque viris eminentissimis magistris militum amicum esse non dubium est, qui semper omnia sua compendia pro salute rei publicae contempserunt: quis enim dubitat eos communem statum suis opibus praelatuos, qui defensione strenua bellicisque conflictibus imperium nostrum suo saepe sanguini praetulerunt? universis videlicet qui hoc nefandum atque illicitum facinus perpetrare tentaverint, adeo tam sacrae annotationis quam legis pragmaticae mandatorumque nostrorum subsidio, etsi aliqua forsitan obreptione meruerint, excludendis, ut neque

intimatio, licet admissa fuerit, penitus prosit, et ducis seu magistri militum vel cuius libet iudicis qui insinuationi annuerit, officium centenarum librarum auri damnatione mulctetur. quam summam ad eorundem limitum refectionem volumus proficisci. §. 4. Agros etiam limitaneos universos cum paludibus omnique iure, quos ex prisca dispositione limitanei milites ab omni munere vacuos ipsi curare pro suo compendio atque arare consueverant, et si in praesenti coluntur, ab his firmiter ac sine ullo concussionis gravamine detineri, et si ab aliis possidentur, cuius libet spatii temporis praescriptione cessante ab universis detentoribus vindicatos iisdem militibus sine ullo prorsus, sicut antiquitus statutum est, collationis onere volumus assignari: in his etiam contra eos qui praeceptionibus nostris obviam venire tentaverint, eadem poenarum acerbitate quae adversus ducum aviditatem prolata est, valitura. nam si quis forte, quod minime audere debuerat, emptionis titulo memorati iuris possidet praedia, competens ei actio adversus venditorem intacta servabitur. §. 5. Id autem curae perpetuae tui culminis credimus iniungendum, ut tam Thracici, quam Illyrici, nec non etiam Orientalis ac Pontici limitis, Aegyptiaci insuper, Thebaici, Libyci quem ad modum se militum numerus habeat, castrorumque ac lusoriarum cura procedat, quotannis mense Ianuario in sacro consistorio significare nobis propria suggestione procures, ut unius cuiusque tam industria quam desidia nostris auribus intimata et strenui digna praemia consequantur et in dissimulatores competens indignatio proferatur. Credimus namque, quod re militari ad eum modum quem disposuimus, observata quocunque terrarum se hostis movere tentaverit, victoria nobis propitia secundi numinis voluntate nuntiabitur ante quam proelium, Nome, frater amantissime. §. 6. Illustris igitur auctoritas tua, cuius integram fidem rebus ipsis experta est nostra perennitas, hanc generalem saluberrimamque nostrae clementiae sanctionem et observationi perpetuae effectuique mancipari praecipiat, et edictis ubique propositis ad omnium noti-

tiam venire perficiat. *Dat. prid. id. Sept. Constantinopoli, Maximo II. et Paterio vv. cc. coss. (443.)*^a De numero militum singulis Limitibus custodiendis adhibito ipse Pancirolus sciri non posse fatetur, tamen hanc addidit ratiocinationem, quam alii, ut fit, ac si satis certa esset, sequi solent: „sed dando CC [ita ϵ^1 , CCC $\epsilon^2 \dots \epsilon^4$.] pedites cuique limiti, fuissent 4800 [$16 \times 200 = 3200$]; iisdem 50 equites tribuendo efficerent 800. A Magistro vero Peditum praesentali accipiebant Auxilium unum, Legiones Palatinas tres, Comitatus VII, Pseudocomitatensem unam. item a Magistro Equitum praesentali Vexillationes Comitatus 19. sed ipsum ut ceteros Comites alias copias habuisse credendum est^a. — *Thamallensis*] *Thamallensis* Γb, *Tamallensis* cc. In Itin. Ant. p. 73. sq. est locus ad hoc et sequentia nomina pertinens: „Iter quod Limitem Tripolitani per Turrem Tamalleni a Tacapis [*Gabs, Qabes*, cf. p. 449*.] Lepti magna [*Lebde*, cf. p. 456*.] ducit M. P. DCV sic: A Tacapis ad Aquas M. P. XVIII. Agariabas M. P. XXX. Turre Tamalleni M. P. XXX. Ad Templum M. P. XII. Bezereos [cf. ad p. 89*. §. 2.] M. P. XXX. Ausilindi M. P. XXXII. Agma M. P. XXII. [*al. XXX.*] Auzemmi [*al. Augemmi*] M. P. XXX. Tabalati M. P. XXX. Thebelami M. P. XXV. Tillibari [cf. ad p. 89*. §. 3.] M. P. XX. Ad Amadum [*al. Adaugmagdum*] M. P. XXX. Tabuinati [*al. Tabunagdi*] M. P. XXV. Tramusdusim [*al. Thramusdusim*] M. P. XXV. Tamascaltin [*al. Thamascaltin*] M. P. XXX. Thenteos [cf. ad p. 89*. §. 1.] M. P. XXX. Auru M. P. XXX. Vinaza M. P. XXXII [*al. XXXV*]. Talalati [cf. ad p. 88*. §. 10.] M. P. XVI. Tenedassa [*al. Thenedassa*] M. P. XXVI. Mesphe M. P. XXX. Lepti magna M. P. XL.* cf. Wesseling. ad h. l. Secundum Lapieum Turris Tamalleni hodiernum nomen est *Telemin* atque Brunsius *Erdbeschr. v. Afrika*. tom. VI. Norimb. 1799. 8°. p. 328. et Ukertus (*Nordafrika* p. 509.) testantur in vico Tunetano regionis Biledulgerid *Telemeen* dicto multas Romanorum operum ruinas superesse. Mannertus X. 2. p. 148. sq. putat Turrem Tamalleni in Tab. Peut. VI. E. sub nomine *Laminie* [*Laminie* scriptum est] indicari, situmque fuisse castrum Tamallense ad africanum

a *Zuchi* oppido ad cognominem sinum sito. rectius ex iis quae diximus situs castelli definiri potest, neque *Laminiae* Tabulae cum *Turri Tamalleni* Itinerarii confundi debent. Cf. etiam Morcell. I. p. 302. et tabulas geogr. ad Mannert. X. 2. ac Lapieanam. Pancirolus „Forte legendum *Thamissensis*, qui non longe abest a sequenti limite“. sed idem recte ad Itin. Ant. refert. Ceterum non confundendus est hic Byzacenus locus cum *συρομανίμω* Tingitanico.

PAG. 77*. γ. 1.] *Motensis* (pro *Mōtensis*) c. Sequentes XIII praepositos (γγ. 3...16.) omiserunt Γβcc, quod Γcc addito &c. post v. *Leptitanis* indicant. Pancirolus: „ . . . erant in propria Africae regione, ubi erat Carthago et Leptis montana seu parva“. *Leptiminus* It. Ant. p. 58., *Lepteminus* Tab. Peut. V. F, *Λέντις μικρά* ap. Scylacem et Ptol. IV. 3., *Λέντις ἡ μικρά* in Stadiasmo maris, quam haud raro absolute Leptin appellant veteres ut e. gr. LEPTITANQRVM a. u. DCXLIII. lata lex agraria Spurii Thorii (de qua vide egregium commentarium amici mei Rudorffii, in ephemeridibus iuris historiae illustrandae ab eo editis [*Zeitschr. f. gesch. R. W.* tom. X.] publicatum) versu 79. mentionem facit (cf. Rudorff. l. c. p. 183.), ut Hirt. de bell. Afric. 7. „oppidum Leptin, liberam civitatem et immunem“, Plin. H. N. V. 4. sect. 3., ubi Leptis inter libera Africae oppida recensetur, item XXXI. 8. sect. 43. i. f., XXXII. 2. sect. 9., quamque hodie etiam *Lempta* s. *Lamta* nomen retinere constat, et ita ad Itinerariorum II. citt. adscripsit Fortia de Urbano, nisi quod ad It. Ant. „civit. *Makalta*“ apposuit: cf. Edris. Hartm. p. 285., Cellar. II. p. 868. §. 8., Shawii *Reisen* p. 99., Morcell. I. p. 203., Mannert. X. 2. p. 241. sq., Georgii I. p. 516. In hac Lepti sive in Capsa civitate, quae hodieque *Gafsa* appellatur (cf. Bruns. VI. p. 323. sq., Ukert. *Nordaf.* p. 508.) Iustinianus Ducem Byzacenae sedere voluit, cf. p. 158*. §. 1. „sed credo (pergit Pancirolus) significari limitem, a monte quem occupabat, Montensem appellatum, quem scheda Volseri [vult Velseri exemplum tabulae Peut. I. E] Montem vocat“ [sed Tab. Peut. I. E *Monte* ad Mauritaniam Caesariensem, non ad Byzacium

pertinet; de Numidico autem Monte cf. Morcell. I. p. 231.]. „Praeter haec erant alia *Castra Leptitana*, quae sub Duce Tripolitanae et Fortensibus defendebantur [cf. p. 89*. v. 11.] prope Leptim magnam eundo ad Aras Phileniorum, de quibus infra. Forte haec sunt quae in scheda posteriore Volseri *Castra* alio [nomine] non adiecto vocantur“. Immo *Castra* Tab. Peut. I. D in Mauritania Caesariensi sunt, Leptis magna sive Neapolis in Tripolitana. (cf. infra ad p. 89*. γ. 11.) De Lepti minore, prope quam Montes ad Africum mare devergunt, hunc verum accipiendum esse mihi quoque videtur.

— γ. 2.] „Bazensis limitis in Marmarica, ubi est Bazium promontorium et Bazenum oppidum“. Ita Pancirolus per inhospitales Garamantes ac Nasamones ex Byzacio in Marmaricam, ex occidentalibus imperii partibus in orientales sine labore molestiaque transvehitur. Ptol. IV. 3. μεταξὺ Γαβράκης πόλεως [hodieque *Tabarca*] καὶ Βαγράδα ποταμοῦ [hodieque *Bagrada* sive *Medsjerda* vel *Modsjerda* dicti] inter alia oppida habet Οὐαζούα, et de hac Vazua Proconsularis provinciae sive Tunetica hunc verum Notitiae Morcellius I. p. 343. interpretatur. Episcopus Vazensis (sec. Car. et S. Paulo I. p. 88.) sive Vaziensis sec. Morcell. l. c. legitur in Collat. Carthaginens. a. 411. habita. V et B in his nominibus fere promiscue scribuntur. etiam g cum z, ut et d cum z in his Africanis nominibus non raro permutatur, ut e. gr. multa Itinerariorum variantes scripturae ostendunt. cogitaverit autem aliquis de Byzaceno libero oppido *Vacca* s. *Vaga*, *Baga* vel *Baza*, non ita remoto a Lepti minore, de quo Hirt. bell. Afr. c. 74. et Plin. H. N. V. 4. sect. 4. („oppidum... Vagense aliud“) cf. Morcell. I. p. 345., Mannert. II. 2. p. 246., Georgii I. p. 517. Secundum Shawium (*Reisen* Lips. 1765. 4°. p. 106.) hodie Tuneticus vicus *Menzil* (Bruns. VI. p. 325., Hassel. *Nordaf.* p. 508.) locum huius oppidi tenet. Mihi h. l. de *Ubazensi* limite dictum esse videtur: Tab. Peut. IV. E, D, III. F, E ita habet: *Capsa Colonia* (*Kafsa* s. *Gafsa*) XXIII. *Vico Gemellas*. [Lapie: *Ruines près Kasr-el-Arassi*] XX. XXI. *Theleote col.* (= *Thelepte*) XX.

Ubaza Castellū. X. L. II. ad Maiores. XXVII. ad Medias. XXV. Badias. XXIII. Thabudeos. XXIII. Gemellas. [Lapie: près l'Oued-el-Abeadh] XXXIII. *ad piscinam.* et Lapieus illud castellum au pied du Djebel Nemenchah situm fuisse annotavit. *Oṽbara* Ptol. IV. 3. huc non pertinent. Neque vero ad hunc Notitiae versum pertinere et cum *Vacca* s. *Baza* s. *Bazia* s. *Vazua*, a qua hic limes nomen habet, eandem fuisse contenderim eam *Bagam*, de qua Procop. de aedif. VI. 5. i. f. „ . ἐν δὲ χώρᾳ . . , ἣ Προκονσουλαρία ὠνόμασται, πόλις ἀτείχιστος ἦν Βαγὰ ὄνομα, μὴ ὅτι βαρβάροις ἐπιούσιν, ἀλλὰ καὶ τύχῃ τινὶ περιούσιν ἁλωτὴ οὖσα. ταύτην ἐρύματι ἐχυρωτάτῳ περιβαλὼν Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς πόλιν τε διεπράξατο καὶ τοὺς οἰκήτορας ἐν τῷ ἀσφαλεῖ διασώσασθαι οἷαν τε εἶναι. οἱ δὲ τετυχηκότες τῆς χάριτος ἐς τὴν τῆς βασιλίδος τιμὴν Θεοδοριάδα καλοῦσι τὴν πόλιν. φρούριον δὲ ὑποδομήσατο ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ, ὃ Τόνκα καλοῦσιν. Procopii descriptio Bagae Theodoriados limitaneo oppido non convenit. Sed neque cum Wesselingio ad It. Ant. p. 64. de Tripolitano loco *Base* dicto *, neque de Numidico oppido *Baga* s. *Vaga* s. *Vacca*, Romanis scriptoribus celebratissimo (cf. Morcell. I. p. 344.) hic versus accipiendus est. Fuit etiam *Banense* oppidum in provincia Byzacena (Morcell. I. p. 96.) „quod *Bana* et *Bahanna* et *Boana* scriptum occurrit“.

— γ. 3.] *Gemellas* quoque complures in Africa fuerunt. *Gemellas* in It. Ant. p. 32. 34. memoratas, a Sitifi M. P. XXV distantes, in finibus Numidiae Mauritaniaeque Sitifensis conditas hodie *Guidjel* nominari annotavit Lapieus p. 8., alias inter Thelepten Tacapasque in provincia Byzacena sitas, ab illo oppido XXII M. P. distantes (It. Ant. p. 77.) hodie desertas esse scripsit. Has Byzacenas *Gemellas* Tab. Peut. IV. D fere me-

*) „*Base*. In excerptis librorum veterum prioribusque odd. *Sere* obvium est. . . Sin *Base* ex Suritae libro malueris, refer huc ex Notitia Imp. Occ. Praepositum limitis *Bazensis*“. Cf. quae ad p. 89*. γ. 10. dicentur.

dias inter *Thelepten* (quae *Theleote* ibi scripta est) *coloniam Capsamque* coloniam habet. Ad has Gemellas (de quibus cf. etiam Cellar. II. p. 908. §. 31. et Mannert. II. 2. p. 344. ac Lapieanum Orb. Rom. fol. 8. intra 6. et 7. gradum altitudinis) cum *Sarita* rettulit hunc de quo agimus versum; subdubitat *Weselingius*; *Morcellius* autem I. p. 168. *Mannertusque* X. 2. p. 392. illum ad Numidicas Gemellas rettulerunt: recte puto: series ordoque castrorum limitaneorum Comiti Africae commissorum observandus est, quae n Byzacio incipientia finibusque Tripolitanis per meridionales Numidiae Mauritaniaeque Sitifensis partes ad huius provinciae boreales oras et usque ad Mauritaniam Caesariensem extensa fuisse videntur. *Tingitania* suum ipsa Comitem, Mauritaniae autem Caesariensis atque Tripolitanae Limites sub suis Ducibus erant. Et haec quidem ratio est, ex qua γ. 2. de limite *Ubazensi* sumendum esse proposui.

— γ. 4.] *Θοῦβοννα* Ptol. IV. 2. in Mauretania Caesariensi, *Tubonis* Tab. Peut. I. D et Geogr. Ravenn. III. 8. habent, non confundenda, ut post alios n Cellario II. p. 925. §. 36. et Hartmanno in Edrisii Afr. p. 234. factum est, cum *Tubunis* Numidicis, de quibus Augustinus et Cyprianus compluribus locis habent, et ad quas *Morcellium* I. p. 331. recte hunc Notitiae versum rettulisse puto, dum contra locorum seriem *Mannertus* X. 2. p. 443. eundem ad Mauretanicam *Tubonas* traxit. *Tubunae* Numidicae cum *Shawio* in hodierno *Tubnah* s. *Tobna* provinciae Constantinensis (cf. Edris. l. c., Bruns. VI. p. 225. et Ukert. Nordafr. p. 561.) quaerendae sunt. easdem Hirt. bell. Afr. c. 77. *Thabenam* appellat. Numidicum oppidum recenseatur in Notitia eccl. ap. *Morcell.* I. p. 39., Mauretanicum ibid. p. 42. et ap. *Bingham.* III. p. 614. n. 94. Iam *Pancirolos* rectum vidit: „*Tubunensis* ab oppido *Tubanis* Africae propriae, de quo etiam *D. Augustinus*“.

— γ. 5.] *Zabi* Mauretaniae Sitifensis oppidum (It. Ant. p. 30., ubi *Lapieus* *Aïn Mardjet* adscripsit), a quo ipsa huius provinciae regio meridionalis *Zab* s. *Zabe* dicta fuisse vide-

tur. Procop. bell. Vand. II. 29. „... Ζάβην τε τὴν χώραν, ἣ ὑπὲρ ὄρος τὸ Αὐράσιόν ἐστι [hodie *Auress* s. *Eoress*], Μαυρετανία τε ἡ πρώτη καλεῖται μητρόπολιν Σίτιφιν ἔχουσα, τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ ἐς φόρον ἀπαγωγὴν προσηποιοῦσατο“. cf. Edris. Hartmann. p. 235. sqq., Mannert. X. 2. p. 435., Bruns. VI. p. 225. sq., Ukert. *Nordaf.* p. 561. 563. Zabēnsis ecclesia una in Mauretania Sitifensi, altera in Numidia memoratur in Notitiis eccl. ap. C. ■ S. Paulo p. 110. 99., Bingham. l. c. p. 613. n. 16., p. 611. n. 83. et ap. Morcell. I. p. 43. 38. 367. sq., qui arbitratur „prope hanc Numidia Zabam tetendisse milites, qui Limitem Africae tuebantur“. mihi potius de Zabis s. Sabis in Numidiae Mauritaniaeque Sitifensis finibus conditis hic locus accipiendus esse videtur. Pancirolus: „Herodotus [IV. 193.] Zabeces in Africa inter Mexyes et Zigunces ponit. unde legendum esset Zabe-censis“. Herodoti Ζαύηκες, Μάξυνων et Γυζάντων vicini, interioris Africae populi (cf. Georgii. I. p. 511.), huc non pertinent.

— γ. 6.] Plin. H. N. V. 2. sect. 1. „Intus [in Mauritan. Caesar., sed in ea parte quae postea Sitifensis facta est,] Colonia Augusta, quae item Succabar [Ζουχάββαρι Ptol. IV. 2., *Municipium Sugabarritanum Transcellensi monti adcline* Amm. Marc. XXIX. 5, 20., *Zuchara*... in inscr. ap. Maffei Mus. Veron. p. 466. n. 8., eccl. *Zucabiaritana quae et Zugabbaritana* Morcell. I. p. 42. 371.]; item Tubusuptus“. Taciti (Ann. IV. 24.) „Thubuscum oppidum“ idem atque Thubusuptum esse multi putant, e. gr. Manginus ad Ptol. IV. 2., Lips. ad Tac. l. c., Cellar. II. p. 529. §. 37. et nuper Ritterus ad Tac. l. c. Item Ptol. IV. 2. *Τουβούσουπτος*. Ammian. XXIX. 5, 11. Tubusuptum [*al.* *Tubosoptum*] oppidum Ferrato [hod. *Jurjura*] contiguum monti appellat. It. Ant. p. 32. „a Sitifi [*Setif* s. *Slef*] Saldas M. P. LXXIX sic: Horrea M. P. XVIII. Lesbi M. P. XVIII. Tubusuptus [*Lapie: Bordj Ticola*] M. P. XXV. Saldas M. P. XVIII.“ et p. 39. „a Rusuccuro Saldis M. P. XCVII. sic: Tigisi M. P. XII. Bidil municipium M. P. XXVII. Tubusuptus M. P. XL. Saldis colonia M. P. XVIII.“ Tab. Peut. I. F a Saldis Sitifim versus XXV M. P. distans

habet *Ruzai municipium*. Geogr. Rav. III. 8. *Tubusubros*. In Notitiis quoque ecclesiasticis oppidum *Tubusuptus* Mauritaniae Sitifensis legitur: *Tubusceptus* mendose ap. Bingham. p. 613. n. 7., *Tubusuptus* ap. C. a S. Paulo p. 109., *Tugusubditana quae et Tubusubditana* [ecclesia] ap. Morcell. I. p. 43., *Thugusubditanus* ibid. p. 316. Mannertus X. 2. p. 440. secundum Shawium locum veteris Tubusupti hodie *Burg* obtinere refert, Pellissierus prope *Djebel Afroun* posuit, Lapius *Bordj Ticta* adscripsit; mihi nomen ac situs hodiernum vicum *Tacksibt* indicare videntur, de quo vid. Ukert. *Nordaf.* p. 557. et Bruns. VI. p. 211.

— ۞. 7.] *Thamalloniensis* B. Pancirol. „vetus codex habebat *Thamallonensis*“. „Thamallomensis a Thamallomo oppido in Africa propria. Itinerarium Themellamum [*Themelami* habet Simler. p. 98.] appellat, quod est diversum a Thamalla, de qua supra“. Unum oppidum Tamallumense in Byzacena fuit, „proximum eremo quae Tripolitanae provinciae vicinatur“, ut Victor Vit. ap. Morcell. I. p. 303. habet, et ad hoc hunc Notitiae versum traxit Morcellius. cf. C. a S. Paulo p. 105., Bingham. I. c. p. 612. n. 50., Morcell. p. 40. Alterum in Mauritania Sitifensi conditum erat: Tab. Peut. I. D, E *Tamannuna municipium et castellum*, quod Lapius pro *Zammourah* s. *Zamora* provinciae Constantinensis (Brun. V. p. 223., Ukert. *Nordaf.* p. 561.) sumit, dum Mannertus X. 2. p. 438. sq., huc Notitiae locum de quo agimus trahens, sibi probari ait, hodie *Callah* vocari. quod oppidum (*Kalaa*, *El Kallah*, *Kalaa beni Hamad* (cf. Edris. p. 210. sq., Bruns. VI. p. 222. sq., Ukert. I. c.) Lapius in Tabulae Peut. *Tamascani*, X M. P. a Tamannuna remoto loco sibi reperisse visus est. Ab hoc Thamallomensi (s. Tamallomensi, s. Thamallum. s. Tamallum.) castello municipioque, de cuius ecclesia cf. C. a S. Paulo p. 109., Bingh. p. 613. n. 2., Morcell. I. p. 43. 303., mihi quoque hic Limes nomen gessisse videtur.

— ۞. 8.] De hoc nomine non satis mihi constat. Pancirolus secure sibi „oppidum *Balaretum* in Africa propria“ excogitavit. *Vararita* oppidum Byzacenae, *Vasarita* s. *Bazarita* Numidiae oppidum in Notitiis ecclesiasticis Africanis legitur.

sed neutrum h. l. indicari putem, sed Ptolemaei (IV. 2.) *Oῦα-βα* Mauretaniae Caesariensis, eius vero partis, quae tempore huius libri conscripti Sitifensis facta erat, inter Rusazum municipium Saldasque coloniam, quorum illud Lapieus *Sidi-Deoud* s. *Daoud* interpretatur, hanc autem cum Brunsio VI. p. 212. *Bugie, Boujeiah, Bougia* provinciae Constantinensis (cf. Ukert. *Nordaf.* p. 557.), cum D'Anvillius et Mannertus (X. 2. p. 411.) eandem pro oppido *Tedlès, Dellys* (cf. Ukert. l. c.) sumpsissent. Si recte coniectavi, legendum est *Vabaretani* sive *Babaretani*; nam *v* et *b* fere promiscue ponuntur in his nominibus, neque nimia est audentia, si sumimus librarium *l* pro *b* posuisse. Temere Mannertus l. c. p. 412. affirmavit Ptolemaeum errasse, cum oppidum *Vabar* recenseret, „est autem (scripsit Mannertus) nomen fluvii ap. Melam [I. 6. 'Icosia et Ruthisia urbes — Numidiae — et fluentes inter eas Aves et Vabar.'], quod ap. Plin. V. 2. sect. 1. vitiose *Nabar* appellatur... veri simile videtur fl. *Giffer* [*Isser*] nomine *Vabar* designari“. Contra Mannertum faciunt Notitiae eccl. inter Mauretanicas ecclesias *Baparensem* recensentes. C. a S. Paulo p. 113., Bingh. p. 614. n. 40. „*Bapara*“; Morcell. l. p. 41. 97. „*Baparensis*. Inter Mauretaniae Caesariensis urbes recenset Ptolemaeus *Vabar*, et in veteri inscriptione, quam Maffei (Mus. Ver. p. 413. [immo 463.] n. 1.) edidit, mentio fit *Bavarum* Maurorum. nec ambigendum est utrumque locum ad civitatem hanc pertinere. nihil enim frequentius est quam *B* pro *V*, et *V* aut *B* pro *P*. rem Notitia confirmat, quae episcopatum hunc eidem provinciae adtribuit“. Inscriptionem illam, in ipsa *Auzia* s. *Auzea, Auza* Itin. Ant. (hod. *Hamza*, Arabice *Sour, Sour-Gouzman*, repertam, saepe quidem ac novissime etiam ab Orell. num. 529. exhibitam, ad locum de quo agimus explicandum egregie facientem repeti iuvat: Q. GARGILIO Q. F. | PRAEF. COH. BRITAN | TRIB. COH. MAVR. CAE. . . | PRAEF. COH. SING. ET VEX | EQQ. MAVROR. IN TERRITORIO | AVZIENSI PRETENDENTIVM | DEC. DVARVM COLL. AVZIEN|SIS ET RVSCVNIENSIS ET PAT | PROV. OB INSIGNEM IN CI|VES AMOREM—||||| ORDO COL. AVZIENSIS | IN-

SIDIIS BAVARVM DE|CEPTO.....". Versamur in Algeriana provincia Titteri. Aliter ipse Morcellius hunc Notitiae Dignn. locum explicari voluit p. 346. „*Vararitanus*. In Peutingeri tabulis [V. F] tribuitur provinciae Byzacenae *Bararus Municipium*, et inter eiusdem tractus oppida occurrit apud Ptolemaeum *Cararus*, ubi fortasse legendum est *Bararus* sive *Vararus*: quod eidem provinciae Notitia adscribit. inde etiam appellatus videtur... Praepositus Limitis Balaretani".

— §. 9.] Pancirolus „a Columnato oppido“, quod ubi situm fuerit, neque dixit neque dicere potuit. Idem nomen iterum inter limitum Duci Maurit. Caesar. subditorum nomina legitur cap. XXIX. num. 1. atque eundem Limitem utroque loco significari opinatus est Pancirolus, cui accessisse videtur Morcell. I. p. 145. „Hic limes (Panciroli verba sunt) et sequens, longius se extendentes, duos habebant Praepositos, hunc scil. et alium sub Duce Mauritaniae Caesariensis, qui forte ad eundem locum castra iungebant“. Eundem limitem et sub Comite Africae et sub Duce Mauritaniae fuisse mihi persuadere nequeo. De Mauro limite Notitiae ecclesiasticae dubitationem tollunt, quae ecclesiam Columpnatensem s. Colupnatensem eiusque episcopum Martialem recensent, unde loci nomen *Columnatum* s. *Columnata* fuisse censendum est, (cf. C. a S. Paulo p. 112. „Columnae“, Bingh. p. 614. n. 9. „Columnae“, Morcell. p. 41. „Columprutensis“ [pro *Columpnatensis*]); ceterum huius quoque loci situs incertus est: fortasse in hodierno nomine *Kulneeta* s. *Kulmeta* Algerianae provinciae Tlemsanicae sive Mascarae Columpnatense Mauritaniae Caesariensis nomen superest; de quo vide Edris. Hartm. p. 205. not. o. Locum hoc capite indicatum in Mauretania Sitifensi quaesierim, sed reperire nequeo: *Calama*, *Κελαμά* Ptol. IV. 2. in mediterranea Mauritania Caesariensi, *Collops*, *Κόλλοψ ἢ Κόλλου*, *Chullu*, *Chulli Municipium*, hodieque *Collo*, Plinio Solinoque, Ptolemaeo Itinerariisque atque Notitiis ecclesiasticis memoratum (cf. Morcell. I. p. 149. v. *Cullitanus*), ubi multa hodieque Romanorum vestigia supersunt (cf. Bruns. VI. p. 213. et Ukert. Nordafr. p.

558.) Numidicum oppidum est, ut de utroque ad h. l. explicandum cogitare vix ausim. ceterum si γ. sq. pro *Tablatensis* legendum esset *Tabracensis*, ut haec limitum enumeratio versus orientem recurreret, tum hunc quoque γ. de Numidico oppido *Cullu* accipiens legas fortassis *Colli montensis* s. *Columagnensis*. Ptol. IV. 2(3). „Μετὰ τὰς τοῦ Ἀμψάγα ποταμοῦ ἐκβολὰς Νοῦμιδικοῦ κόλπον ὁ μυχός, Κόλλου μέγας ἡ Κούλλου.“

— γ. 10.] *Tablatensis* omnes mss. et edd. It. Ant. p. 48. 50. *Tabalta* (*Tubalta*, *Thabalta*, *Thasbatte*, *Tasbatte*, *Thebalta*) inter provinciae Byzacenae oppida medium inter Septimunicipia s. Septiminicia Macomadesque ac Cellas Picentinas habet, hodie *Tarfouah* (cf. Bruns. VI. p. 323.) secundum Lapie. hinc Surita Simlerusque hunc Limitem nomen gessisse affirmaverunt, at sibi ipsi non constiterunt; nam ad It. Ant. p. 75. nomen *Tabalati*, qui locus apud Garamantes in provincia Tripolitana fuit, in itinere a Tacapis Leptin Magnam (cf. supra not. ad γ. ult. p. 76*. et infra ad p. 88*: γ. ult. atque Morcell. I. p. 291.), iterum de hoc Limite Tablatensi loquitur Surita, Simlerus autem se dubitare annotat, utrum idem „a *Tabal* Byzacenae, an *Tablata* Tripolitanae provinciae urbe nomen habeat“. Etiam Pancirolus inaccurate pro suo more scripsit „a *Tablata* oppido: *Tablata* legit [immo, non legit] Itinerarium, ubi mansio cursus publici fuit. *Thasbalum* D. Cyprianus et Augustinus appellant. Africae propriae urbs fuit“. Morcelliusque (I. p. 292.) ad v. *Tablensis*: „Vicus oppidumve Mauretaniae Caesariensis fuit *Tabla*, quae et *Tala* appellata videtur. id ex Notitia discimus [C. a S. Paul. p. 114., Bingh. p. 614. n. 65.]: itaque nihil huc pertinet *Limes Tablatensis*, quem indicabat Holstenius: nam ille in finibus provinciae Byzacenae aut Proconsularis erat [?], nec qui in Tripolitana censebatur, et *Talalatensis* audiebat. . . ceterum de *Tabla* nihil geographi tradidere“. Wesselingius ad It. Ant. p. 75. prudenter in medio reliquit, uter Itinerarii locus huic Limiti nomen dederit, si quidem ab altero nomen habuit; Mannertus (X. 2. p. 149.) de

Tripolitanis Tabalatis eum appellatum fuisse scripsit. quod minime crediderim: facilius adduci possem, ut de Numidica colonia Tabraca, civium Romanorum oppido, opposito insulae quae hodieque *Tabarca* sive *Tabargue* appellatur (cf. Ukert. *Nordaf.* p. 498.), nomen Limitis deducerem, quod non ausim, cum eundem in interioribus Mauritaniae Sitifensis regionibus quaerendum esse putem. *Tatillensis* mihi placeret ex It. Ant. p. 30. „Sitifi: Perdices M. P. XXV. Cellas M. P. XVIII. [al. XXVIII., hod. *Boumuggar* sec. Lap.]. Macri M. P. XXV. Zabi [Ain *Mardjet* Lap.] M. P. XXV. Aras M. P. XXX [al. XVIII.]. Tatilti [al. Taltilti, Tatilli, Patilti; Ain *Sultan* adscr. Lap.] M. P. XVIII. Auza M. P. XLIII. Rapidi M. P. XVI. Tirinadi [al. *Tiranadi*] M. P. XXV. Caput Cilani [al. Cillani, Ciliani, Cilam; *Medeah* sec. Lap.] M. P. XXV. Sufasar M. P. XVI. Aquis [Ham-mam *Rhira* Lap.] M. P. XVI. Caesarea [Scherschel] M. P. XXV.“ Litterae *tlt* et *bll*, unde scripserunt *blat*, facile permutari potuerunt. *Zallatensis* ecclesia in Maurit. Sitifensi fuit.

— §. 11.] *Cellensis* (om. *Caput*) A, *Caputcellensis* aaff, *caput Cellensis* dr¹, *Caput cellensis* t^{2,3,4}. Pancirol. „alias *Celamenensis* [?]. Caelama Ptolomaeo est oppidum Africae [cf. supra ad §. 9.]. Itinerarium *Celasuicum* nominat et caput Cillanum Mauritaniae Caesariensis oppidum, unde Limes nomen habet“. It. Ant. p. 59. *Cellas vicus* XXX M. P. a Tacapis; p. 31. *Caput Cilani* LVII M. P. a Caesarea. Illum vicum, quem Itiner. p. 50. „*Cellis Picentinis*“ vocat, hodie *Sidi Meddub*, hoc oppidum *Medeah* esse interpretatur Lapieus. *Cellas* item It. Ant. p. 30. ante *Caput Cilani* fere medias inter Sitifim (hod. *Setif*) Zabosque [cf. ad §. 5.] habet, ut paullo supra vidimus. *Cellarum* nomen etiam in Africa frequens est. cf. Wesseling. ad Itin. l. c. et Morcell. I. p. 133. sq. De Numidico oppido *Celama* ad h. l. non cogitem, neque vero a quibusnam *Cellis* hic Limes appellatus fuerit, pro certo dixerim. cum infra, cap. XXIX. §. I. n. 7., iterum *Limitis Caput Cellensis* sub Duce Maurit. Caesariensis mentio fiat, et codex A h. l. solum vocabulum *Cellensis* habeat, hunc de quo agimus limitem a

Cellis Mauritaniae Sitifensis deduxerim, de quibus It. Ant. p. 30. ac Notitiae ecclesiasticae, ap. Morcell. p. 134. n. CLXVII.; *Boumuggar* (cf. Ukert. Nordafr. p. 561.) eae hodie vocantur sec. Lapieum; Mannertus X, 2. p. 434. eas prope hod. arcem *Majanah* fuisse opinatur. Caputcellensem autem limitem Duci Mauritaniae Caesariensis commissum ab eo huius provinciae oppido, quod rectius *Caputcellam* quam *Caput Cillani* scribi videtur (cf. Wessel. ad It. Ant. p. 31., Morcell. I. p. 120. n. CXXXIII.), nomen habuisse interpretor; Simlerus, Surita ac Morcellius cum Pancirolo idem nomen utroque capite eundem limitem significare putaverunt. Hodieque oppidum *Medeah* s. *Mehedia* Algerianae provinciae Titteri Romanorum operum reliquias habere multas constat. cf. Ukert. Nordafr. p. 566. Brunsius VI. p. 207. „Medea, Mehedia, Lamida.“

— γ. 12.] *secundae for* AB, *secunde for* C, *secundae-forum* D, *secundo-forum* E, *secundum forum* aa et sic in vet. cod. fuisse testatus est Pancirolo, *secundanorum* diff (*Secundanorum* ε⁶). Mendosum istud *Secundae-forum* retinui, quia adhuc incertus sum, utrum *secundae formae*, an, quod magis crediderim, cum Pancirolo *Secundanorum* scribendum sit: vocabula *primae formae*, *secundae formae* et r. limitibus postposita non memini me legere, sed vix minus inusitatum foret istud *Secundanorum*, cum alias limites non nisi a regionibus, oppidis castrisve ipsis appellari soleant. sed cf. etiam p. 80*. γ. 10. et p. 81*. γ. 1. Illam autem appellationem, *secundae formae*, ita putem explicari posse, ut indicaretur milites huic limiti defendendo ordinatorum non comitatenses, sed limitaneos fuisse, quorum differentiam ipse Iustinianus L. 2. §. 8. C. de off. Pf. P. Afr. exposuit, supra p. 159*. Pancirolo ad v. *Secundanorum* confuse annotavit: „Equites Secundani Italiciani supra [p. 38*. γγ. 12. 15.] inter numeros Africae a Notitia recensentur: Secundanos populos in Gallia Plinius locat. Italiciani equites in secundis oppido Pannoniae II. infra sub eius Duce ponuntur, unde hi derivati videntur. Vetus codex legit, secundum forum [s. sorum?]*.“

— γ. 13.] *Tillibanensibus* ABCDEaa, ex frequenti permutatione caninae litterae cum n. Limitis Tillibarensis sub Duce Tripolitanae mentio fit c. XXX. §. I. n. 4. *Tillibari* s. *Tillabari* It. Ant. p. 75. in itinere a Tacapis Leptim Magnam habet, in australibus Tripolitanae regionibus (cf. supra ad p. 76*. γ. ult.), atque hic locus, nunc desertus sec. Lapieum, ultra quem versus meridiem Romani nullas possessiones, scilicet in ipsa Africa, habuisse scripsit Mannert. X. 2. p. 149., ad Ducem Tripolitanum pertinebat. sed ab eodem hunc limitem, de quo agimus, appellatum fuisse, quae opinio fuit Pancirolī Suritaeque, mihi persuadere nequeo: in Sitifensi vero Mauritania eiusdem nominis locus non invenitur; itaque fortasse *Tirinaden-sibus* legendum est. *Tirinadi* s. *Tiranadi*, s. *Tiranada*, s. *Tiranidi*, s. *Taranidi* habet It. Ant. p. 31. inter *Tatilti* (cf. ad γ. 10.) et *Caput Cilani* (cf. ad γ. 11.), ad quem locum Lapieus hodiernum nomen esse *Souk el Kenaïs* adscripsit. Pancirolus: „Tillaburum oppidum Africae propriae Itinerarium ponit, unde castra nomen habent. Sub Duce Tripolitanae alius praepositus limitem Tillibarensem tuebatur“. *Timidanensis* s. *Timidianensis* eccl. in Maur. sec. Notit. Afric. fuit: *Θηρίδη* in conc. Carthag. III. de baptism.

— γ. 14.] Pancirolus: „*Taugensis*. A Tauga urbe hic limes deducitur.“ Equidem neque Taugensem limitem, neque Pancirolianam urbem *Tauga*, quod castellum Hispanicum, ut dicimus; Patavinus homo sibi ipse per somnia aedificasse videtur, alicubi invenio. mihi videtur *Tuccensis* s. *Thuccensis* aut *Tuggensis* s. *Thuggensis* scribendum vocabulumque de Sitifensi oppido *Tucca* intellegendum esse. Oppidum *Tucca*, impositum mari et flumini Ampsagae, memorat Plin. H. N. V. 2. sect. 1., *Tucca* Notit. eccl. ap. C. a S. Paulo p. 109., Bingh. p. 613. n. 8., *Thucca* ap. Morcell. p. 43. 316. Tab. Peut. I. F habet „*Tucca fines affrice et mauritanie*“, ad quem locum Lap. annotavit „*Sur l'Oued el Kebir*“, idemque in tabula geogr. duas Tuccas, unam ad Ampsagae fl. ostia, alteram inter hanc Circumque oppidum, item ad Ampsagam sitam delineavit, ita ut situs eius fere cum hodierno *Meelah* s. *Milah* Algeriae (cf.

Bruns. VI. p. 229. (*Milevum*) et Ukert. *Nordaf.* p. 562.) conveniat. De Tucca provinciae proconsularis, quae *MUNICIPIVM LIBERV M THVGGA* in lapide invento in monte VIII miliaribus a Tunele dissito ap. Spon. *Miscell.* p. 194. vel ap. Shaw. *Reisen.* Lips. 1765. 4°. p. 91., *CIVITAS THVGGA* ap. Shaw. l. c. et p. 92. dicitur, de qua Procopius ad γ. 3. cit., et quae appellatur *Tucca Terebinthina* It. Ant. p. 47. 49. 51. (*Macer, ruines sec. Lap.*), inter Zagouan s. *Zowan* et *Gabs* s. *Qâps*, sive inter Carthaginem Sufetulamque (*Spailla*) Tuneticam (cf. Bruns. VI. p. 326.), hunc limitem non appellatum fuisse puto. cf. de hoc oppido interpp. ad It. Ant. II. citt., Morcell. I. p. 316. vv. *Thuccaboris* et *Thuccensis*, Shaw. p. 85., Mannert. X. 2. p. 317. sq. et imprimis Bruns. l. c. et Ukert. *Nordaf.* p. 503.

— γ. 15.] *Vidensis* limes infra c. XXIX. sub Duce Mauritaniae Caesariensis memoratur. Nomina Africanorum locorum quae ad alterutrum limitem explicandum facere possint, haec esse videntur: 1) *Vita*, Victoris, historiae persecutionis Vandalicae scriptoris patria, Byzacenae oppidum, memoratum in Notitiis eccl. (ap. C. a S. Paulo p. 109. aut Bingh. p. 613. n. 121. *Vite*, ap. Morcell. I. p. 40. 357. sq. *Vitensis*) atque in nummo Iustini iun., a geographis praetermissum. cf. Morcell. l. c. 2) *Bida* (al. *Bêda*) *πολιτεία* Ptol. IV. 2. inter mediterranea Mauret. Caes. oppida habet, ubi praemittuntur *Τούχα*, *Βάδα*, *Γάσμαρα*, sequuntur *Σύμοιθα*, *Θιβινίς* etc. In It. Ant. p. 39. [ap. *Fortia d'Urb.* p. 10.] legitur: „a Rusuccuro Saldis [*de Dellys à Bougie*] M. P. CVII. sic: Tigisi [*Bordj Tsigiousou*] M. P. XII. Bidil (al. Bida, Bidis, Badil) municipium [*Tiferitz*] M. P. XXVII. Tubusuptus [*Bordj Ticla*] M. P. XI. Saldis colonia [*Bougie*] M. P. XVIII. (al. XXVIII.)“. Tab. Peut. I. E *Syda Municipium* XLIV M. P. a Rusuccuro colonia, LXV M. P. a Saldis colonia, inter Tigisi et Ruzai habet, quem locum inter Tigin ac Bidil collocavit Lapieus, hodieque *Iffliga* appellari annotavit, cum alii, ut Mannertus, eum a Bida diversum fuisse negassent. *Bida* in Notitiis eccl. ap. C. a S. Paulo p. 116., Bingh. p. 614. n. 110., Morcell. p. 41. 101., *Bidda municipium* Geogr.

Rav. III. 8. cf. etiam Cellar. II. p. 926. §. 40., Wesseling. ad It. Ant. I. c., Mannert. X. 2. p. 441. Shawius p. 34. hoc Mauritaniae Caesar. oppidum in hodierno *Blida*, (*Bleeda*, *Belide*, *Blada*) Algerianae provinciae Titteri (Bruns. VI. p. 207., Ukert. Nordafr. p. 556.) superesse putat. Ab hoc oppido limitem Videntsem c. XXIX. memoratum nomen gessisse mihi quoque videtur. 3) Bitensis ecclesia Mauritaniae Caesariensis memoratur in Notitiis eccl. ap. C. a S. Paulo p. 115., Bingh. p. 614. n. 75., Morcell. p. 41. 103.; ceterum locus ignotus neque huic limiti nomen dedisse putandus est. sed nec a Byzaceno illo oppido eundem appellatum fuisse opiner, sed in Mauritania Sitifensi Numidiave quaesierim. Si *Ficensis* codices praeberent, qualem in Maur. Sit. ecclesiam Notitiae ecclesiasticae memorant, a loco *Ad ficum* dicto (*ruines à l'est du Djebel Baboura* sec. Lap.) It. Ant. p. 40., Tab. Peut. I. F, limitem nominatum ac fere medium inter Tubusubditanum et Tuccensem putare liceret. Pancirolus Bidensem Mauritaniae Caesariensis limitem duos praepositos, alterum sub Comite Africae, alterum sub Duce Maur. Caes. constitutum habuisse sumpsit: „*Bidil municipium Itinerarium in Maur. Caes. ponit, unde Bidilensis limes esset vocandus: quod esset longior hic limes, alium sub Duce Mauritaniae praepositum habuit, Videntsem vocatum, pro Bidensem*“.

— §. 16.] Pancirolus: „a *Bada* Mauritaniae Caesariensis oppido, de quo ap. D. Cyprianum in conc. Carthag. *Caput Bada* Procopius vocal“. Confudit Maurum Numidicumque ac Byzacenum oppida; illud etiam a Ptol. IV. 2. memoratur (cf. ad §. 15.); Byzacenum in litore conditum refert Procop. de Aedif. VI. 6. „*χωρίον, ὅπερ ἐκάλουν Καπούδβαδα οἱ ἐπιχωριοί*“, idque etiamnum *Capudia* nominatur sec. Shaw. p. 101., Mannert. X. 2. p. 153., Bruns. VI. p. 322., Ukert. Nordafr. p. 505., Numidicum denique oppidum, de quo in conc. Carth. „a *Badis*“, ac de quo hic limes appellatus fuisse videtur, *Badias* nominat Tab. Peut. III. F collocatque in australibus Numidiae partibus, XXIII M. P. a Thabudi, XXV a loco *Ad Medias* dicto. *Badys* hodieque nomen loci est sec. Lapieum. In Notitiis eccl. Numidica

ecclesia *Badiensis* legitur (Morcell. p. 36. 91., *Vada* apud C. a S. Paulo bis, p. 96. et 100., item ap. Bingh. p. 611. n. 36. et p. 612. n. 116. cf. Morcell. p. 38. 343.). Etiam Morcellius p. 91. ac Mannertus X. 2. p. 342. ad Numidicum oppidum huius limitis appellationem rettulerunt. Cf. annot. ad superiorem γ. 3.

— γ. 17. ... pag. 78*. γ. 4.] Loco huius §. II. Γbcc sic habent: *Officium eius uiri habet* (*Officium autem habet Γcc*) | *Principem ex officiis* | *Magistrum militum* (|cc) *Præsentium* (,b) uno anno à parte peditum, alio à parte equitum, (|b) *Cornicularium* (, et cætera add. Γcc).

— γγ. 17. sq.] *vir spectabilis Comes* non habet Β. Cf. supra p. 511*. ad p. 76*. γ. 10. Huius officii homines appellantur 'armatae apparitionis praesidium' L. 31. Th. C. de haereticis XVI. 2.

— γγ. 19...21.] *offitiis* Ε (ut Γbcc), *officio* deeff. — *Magistrum* ABCDaa (ut Γbcc), *Magistri* deeff. — *alio anno a* (*anno e e^{1,2}*) deeff. — Anno 398. constitutionem 3. Th. C. de officio Magistri Militum I. 7. emiserant „*Impp. Arc. et Hon. Stilichoni Mag. Mil.* Sicut clarissimis * viris Comitibus et Ducibus diversarum provinciarum et limitum, ita et viro spectabili * Comiti per Africam Principes et Numerarii ex Officio Magisteriae potestatis mittantur, sub ea tamen condicione, ut emenso unius anni spatio singuli qui designati sunt, intra Africam officio functi et actuum suorum et fidei quam exhibuerint rei publicae reddendam sibi non ambigant rationem^a.

— γγ. 24. sq.] *Commentariensem* a¹¹. *offitio* BE. — *magistrum* ABCD, *magistri* Edeeff. — *praesentium* om. E. — *verba ex officio* ... *annis* omiserunt aa. — De Commentariensi ex Officio Mag. Mil. mittendo nihil expressit cit. L. 3. Th. C.

— γγ. 26. sq.] II. E, duo DE. — *utriusque* e^{2,3,4}. — *offitiis* BE. — *magistros* (pro *magistror₊*) ABCD. — *officiis*. | *Magistros* a^{1,2,11}, *officiis*. *Magistros* a¹⁵. *Magistri* Edeeff. — *praesentium* aa. — Cf. cit. L. 3. Th. Cod.

) Cf. supra p. 511. ad γ. 10.

PAG. 78*. γγ. 2. 3.] *Exceptores singulares iunxerunt aa.*
— γ. 4.] *offitiales B(€?)*.

Cf. Appendicem post annotationem ad cap. XXX.

CAPVT XXIII.

Hoc et sequentia V capita (XXIII...XXIX.) omiserunt Γbc
eorumque loco dant: *Similiter se habent caeteri Comites.*

— γ. 6.] COMES TINGITANIAE.] *Comites aa.* — *tingitaniae €.*
— EIVSQVE (EIVS QVAE €¹) INSIGNIA. add. €^{1...4}, CVM INSIGNIBVS.
add. €^{6,7}. — In lapide Arelatensi ap. Murator. 722, 1., ubi alia
quoque parum recta explicationis caussa addita sunt, MAVR ET
TING iungenda sunt, nam Christianus ille FL. MEMORIVS v(ir)
p(erfectissimus) Comes Mauretaniae Tingitanae, non utriusque
Mauretaniae, *Caesariensis* et Tingitanae, ut Muratorius dedit,
fuisse apparet. constat etiam ex hac Notitia Dignn. Maurita-
niam Caesariensem Comitem rei castrensis non habuisse, sed
sub Ducis dispositione limites eiusdem fuisse. Nomina Comi-
tum Tingitaniae me legere non memini; nam Iovium illum,
de quo supra p. 511*. dictum est, non constat Tingitanicae
rei castrensi praefuisse. T. VARIVS T. FIL. CLEMENS Praefectus
auxiliorum in Mauretanium Tingitanam ex Hispania missorum
ap. Maff. Mus. Veron. 241, 5. 242, 1. et Praefectus auxiliariorum
s. auxiliorum tempore expeditionis in Tingitaniam missorum
ibid. n. 2. celebratur. cf. Gruter. 482, 4...8., Orell. n. 485. qui
tituli fortasse ad annum 289. referendi sunt, cum „in viscera
sua gens effrena Maurorum“ fureret, ut Mamertinus in geneth-
liaco Maximiani o. 17. rettulit.

Symbola Comitis Tingitaniae castellorumque inscriptiones
ex A repetimus. B non habet inscriptas libro mandatorum
litteras, e quibus P. R̄ omiserunt dec. Castellorum nomina ab
iis quae ex A dedimus, diversa sunt haec: b) *Tamactus €.*
c) *Dugae €, Duga dec.* e) *Barrensis €, Bariense dec.* h)
Tabernas €, Tabernæ dec. i) *Frigias €, Friglae dec.*

De numeris huic Comiti, sub dispositione v. ill. Magistri Peditum Praesentalis constituto (p. 23*. §§. 1. 6.), praeter limitaneos subditis, i. e. tribus Vexillationibus comitatensibus, Equitibus Sagittariis Corduenis ac Senioribus et Scutariis Senioribus (cf. p. 32*. §§. 16. 17., p. 40*. §§. 22. sqq. cum annot. p. 293*), duobus Auxiliis palatinis, Senioribus Iunioribusque Mauris Tonantibus (cf. p. 26*. §§. 12. 13., p. 38*. §§. 2...4. cum annot. p. 238*) duabusque Legionibus comitatensibus, Septimanis Iunioribus atque Constantinianis, quos tamen ex legionum comitatensium numero fuisse hic liber non satis aperte expressit (cf. 27*. §. 6., p. 38*. §§. 5. 6. cum tab. synopt. p. 221*. sq.), supra disputavimus. Quos numeros hic non recenseri, „quia proprii huius Comitis milites non erant, sed quasi commodati“, Pancirolus opinatus est. at vero proprietas in omnibus eadem fuit; limitanei autem milites non transferebantur a locis suis ad alia loca, illi contra numeri communicato cum Magistris Militiae tractatu transferri consueverunt, ut p. 209*. expositum est. De numero militum Comiti Tingitaniae subditorum hanc ratiocinationem satis improbabilem proposuit Pancirolus: „Erant autem locis praesidio Ala equitum una, Cohortes VI [immo VII], quae efficiebant circiter 3000 Peditum et Equites 100“. Cohortibus auxiliariis maximam partem *Praefecti* praefuerunt (cf. Tac. Ann. XII. 17. 39. Hist. II. 15. 92. III. 35. IV. 31. sq. Agric. 37.), qui ut proximum supra *Primos pilos* Legionum gradum obtinebant, ita ipsi, ubi a principibus promoverentur (cf. Suet. Oct. 38. Tib. 41. Claud. 25. et c.), *Tribuni Cohortium* legionariarum (unde ap. Tac. *tribuni praefectis* praeponi solent, e. gr. Hist. IV. 39. 73. 78. et c.) ac deinde *Praefecti* equitum Alae alicuius efficiebantur (cf. Suet. l. c.). *Praefectos* autem *Cohortium* haec Notitia Dignn., nisi ubi Legionis ipsius nomen praescriptum legitur (ut Not. Occ. capp. XXXI...XXXIII. cf. XXXIV. et Not. Or. capp. XXXVI. XXXVII.), omnino nullos, sed *Tribunos* tantum recenset. Etiam in Ruffi quae dicuntur legibus militaribus cap. 11. (post Veget. Scriverian. 1607. 4°. p. 116.) legitur post poenas militi quin-

curioni, decurioni, centurioni non obtemperanti constitutas „Si vero legionarius quispiam resistere praesidi suo maiori, h. e. Comiti vel Tribuno fuerit ausus, extremo supplicio subicitor. omnis enim contumacia militis adversus ducem vel praesidem capitale supplicium irrogat“. De Tribunis Cohortium, quales ante hanc Notitiam fuerunt, haec fere Henzenius (in ephemeridib. citt. *Jahrbb. d. Ver. v. A.-F. im Rheinl.* XIII. p. 50. sqq.): 1) passim eos Cohortibus praefuisse, non certis quibusdam, exceptis tamen Cohortibus tum Praetorianorum tum Urbanis ac Vigiliis. ita modo sub Praefectis modo sub Tribunis memorari Cohortes Primas Aquitanorum, Dalmatarum, Pannoniorum, Raetorum. 2) Imprimis autem et Primas et Voluntariorum Cohortes Tribunos habuisse, ex comparatione omnium Tribunis subditarum cohortium probari. Ex XXVII eius modi cohortibus, non adnumeratis Voluntariorum cohortibus, sunt XXI Primae, III sine numero adiecto nominatae [itaque unicae], duae Secundae, una Quinta, modo haec ut ap. Murat. 829, 1. habetur, satis certa sit. Voluntariorum Cohortibus autem omnibus Tribunos praefuisse observavi: nam qui Praef. coh. I. volunt. memoratur M. Vesidienus Hedyllus, in titulo Ligoriano legitur, neque itaque eius commemoratio contra probat. Voluntarii omnes cives Romani erant, ideoque fortasse eorum praepositi idem utique atque Cohortium Urbanarum praepositi nomen gerebant. ceterum dubito an Primae quoque cohortes prae ceteris aliqua praerogativa gavisae essent [quod mihi quoque veri simillimum esse videtur, cum et priore loco recenseri consueverint]. 3) Etsi non quilibet aut Cohortis aut Legionis cuiusdam Tribunus antea praefectus fuerat, tamen nullum Tribunum factum esse Praefectum Cohortis ex inscriptionibus discimus. neque contra facit exemplum Q. Gargilli [de quo vide supra ad p. 77*. §. 8.], qui postquam Praef. coh. Britann. ac deinde Trib. coh. Maur. Caes. fuerat, Praef. coh. sing. et vex. eqq. Mauror. factus, i. e. non solum Cohorti, sed pedestri equestrisque numero praefectus est. 4) Praefectus Cohortis ut Alae

Praefectus fieret, antea Tribunus Legionis fuisse debebat (nam ap. Murat. 1099, 6. S. Iulius Possessor non *Praefectus* sed *Praepositus* Alae vocatur); Tribuni autem Cohortium continuo in locum Praefectorum Alarum evehi solebant, ut ex magna titulorum copia probatur. *Praepositi* vocabulum, non ita frequenter in titulis ad rem militarem spectantibus obvium, certum gradum ordinemve non designat: tum Praepositos ex Tribunis Legionum, tum Tribunos Legionum ex Praepositis numerorum factos esse legimus. 5) Itaque secundum ordinem promotionum praecedentiaeque Cohortis alicuius cum Legionis Tribunatu paris dignitatis fuit: interdum ex Tribuno Legionis efficiebatur Cohortis Tribunus ac deinde Tribunus alterius legionis, neque vero diversarum legionum tribunatu functos Praefectos Alarum fieri videmus. Atque haec quidem iustis exemplis comprobavit Henzenius.

PAG. 79*. γγ. 1...3.] Hanc rubricam perperam expressam vocabulumque LIMITANEI non seorsum ponendum, sed statim ad COMITIS TINGITANIAE trahendum esse, supra p. 514*. monitum est. — *illustris* (pro *spectabilis*) per errorem ε^{3,4,6,7}. — *Tingitanæ* *Eccl.*

— γ. 4.] *Alae Herculeae*] In Notitiae Or. locis, ubi Alae Herculiae memorantur (p. 68. B. 6., p. 76. numm. 8. 12., p. 88. B. 1.), nomen per i scribitur et pariter atque infra sub Duce Britanniarum (p. 115*. γ. 5.), ubi *Herculeae* legitur, ordinalis numerus (Primae, Secundae, Septimae) additur. Ita absolute *Alam Herculeam* alibi memoratam non legi. a Maximiano eam nomen gessisse, ut et Pancirolus scripsit, non dubitabitur. cf. ad Not. Or. p. 189. not. 29. et vide infra ad cap. XXXVIII. pag. 115*. γγ. 4. sq. — *tamuco* ABD, *tamulo* C, *Tannico* aa, *Tamuco* E(?)driff. *Tamuda* fluvius navigabilis Tingitaniae memoratur a Mela I. 5. inter Columnas Herculis et Rusadir, item Plin. II. N. V. 2. sect. 1. „Flumen Tamuda navigabile, quondam et oppidum“; Ptol. IV. 1. Θαλούδα (s. Θαλοῦδα, s. Θαμουῦδα) ποταμοῦ ἐκβολαί inter Ἰαγύθ et Ὀλέαστρον ἄκρον. Notitt. Mauritaniae Caesariensis eccl. ap. C. a S. Paulo p. 116.,

Bingh. p. 614. n. 104. „*Tamuda*“, ap. Morcell. p. 42. 301. sq. „*Tamadaensis*, quae et *Tamudajensis*“. Olivarius ad Mel. l. c. annotavit *Tamuada*, nunc *Bedie*: rigat regionem Alarabum“. Neque nomen *Bedie* subsidia geographica quae mihi ad manus sunt, in Tingitania exhibent. Oppidum, cuius praeter Plinium („quondam“) non nisi Notitiae eccl. mentionem faciunt, in hodierno *Tetuan* non procul a fl. *Vusega* (Bruns. VI. p. 76. sqq., Ukert. *Nordaf.* p. 607. sq.) eiusve vicinitate quaesierim. Pancirol. annotatio vera non est: „Pf. alae Herculeae Tamuco praesidebat, quod erat nomen vici. *Thamudat* appellat Itinerarium“: neque It. Ant. neque Tab. Peut., cuius partem quae Tingitaniam continebat, invida sors nobis eripuit, illud vocabulum habent.

— γ. 5.] *tribunos B. Cohortium Alarumque Hispanorum*, i. e. ex Hispania Baetica, senatui populoque, cum provincias divideret Octavianus, permissa (Strab. XVII. c. 3., Dio Cass. LIII. 12.) *extractorum*, haud ita frequens mentio fit, frequentior *Astorum*, *Lusitanorum* aliorumque ex reliqua Hispania, Caesari commissa, *desumptorum*. Memoratur *coh. II. H...ANA* ap. Gruter. 355, 6., et aperte *Cohors II. Hispanorum* in diplomatis militaribus quae vocat Arnethus, sub Nerone, Tito Domitianoque emissis atque *Coh. II. Hisp. Scutat. cy* in diplomate Antonini Pii sec. Arneth. p. 13. 62. sq., ubi Cardinalius p. XXXVIII. rectius exhibet „et ii hisp scvt et i cyren.“ cf. quoque idem p. 187. n. XXIX. et Henzen. in *Jahrb. des Ver. v. A.-F. im Rheinl. XIII. Bonn. 1848. p. 80. sqq.*, ubi etiam Nicaeni alicuius tituli pars quae superest exhibetur, in qua inter alia legimus [χιλίαρχο]Ν ΣΠΕΙΡΗΣ Β ΣΠΑΝΩΝ ΕΥΣΕΒΟΥΣ ΠΙΣΤΗΣ. De Primis Hispanorum cohortibus ad p. 114*. γ. 22. dicendum erit.

— γ. 6.] Pancirol. „*Dugam* in Africa Ptolomaeus ponit“. Ptolemaei (IV. 3.) *Δούργα* erat μεταξὺ τῶν δι' οὐ Σύρτων, quas constat Tingitaniae partem nunquam fuisse. De *Tucca* aliqua ad h. l. non cogitandum esse videtur; nam quae novimus huius nominis oppida Africana, ea non pertinent ad

Tingitaniam. Certe etiam Byzacenae oppidum vicusve *Dusa*, cuius episcopus Bebianus collat. Carth. a. 411. interfuit (cf. C. a S. Paulo p. 119., Bingh. III. p. 616. n°. 64., Morcell. I. p. 153.) ab hac *Duga* diversus fuit; Morcellius, qui hunc Notitiae Dignitatum locum neglexit, „Ubi *Dusa* fuerit, non reperio“ ait, „et nomen ipsum apud geographos inauditum. neque ego in Tingitania statuam, quod illic *Diuis* [Duas] esset, fluvius a Ptolemaeo [IV. 1. „Δοῖον ποταμοῦ ἐκβολαί“ inter Salam et Atlantem minorem] memoratus: sed ignobilem vicum putaverim, ex iis nempe, quibus Donatistae, ut numero cum Catholicis contendere possent, episcopos imposuerunt“.

— γ. 7.] *Herculiae* B. Cf. annot. ad γ. 4. — *Aulucos* AB CDE, *Ad lucos* aa, *Auluco* deeff. *Ad Lucos* s. *Ad Lacum* scriptum fuerit, sed loci situm plane ignoro. *Ad Novas* [hod. *Sidi Mahmoud ben Ali* sec. Lap.] in itinere „a Tocolosida Tingi“ habet It. Ant. p. 24. cf. Mannert. X. 2. p. 488. Panciro-
lus quasi nemo situm loci nesciret: „Tribunus coh. I. Herc. in Auluco morabatur, Mauritaniae Tingitanae oppido“.

— γ. 8.] *primae* & *Tityreorum* ABCEaa, *primae* & *tityreorum* D, *primae Ityreorum* de', non nulla e', item ff, *primae Itereorum* e', s. a, *primae Ityraeorum* e', s. b. Quo modo ET inter syllabas AE atque IT enasceret, ut postea ex ITYR. fieret TITYR., facile explicari potest neque probabile est scriptum ab initio sic fuisse PRIMAE.....ET I. ITYRAEORVM, atque inde enatum esse istud TITYREORVM pro *Primae* adiecto populi, unde sumpta esset, vocabulo, et *primae Ityraeorum*. De Ityraeis s. Ituraeis Coeles Syriae, arcu sagittas emittendi peritia apud veteres iuxta Parthos ac Cretenses celebratissimo populo (cf. annot. ad Not. Or. c. XXV. not. 67.) sive ex hoc contracta cohorte hunc locum sumendum esse nemini dubium esse potest. In Titi diplom. milit. ann. p. Chr. 80. ap. Arneth. p. 33. sqq. est COH. I. AVGVSTA ITYRAEORVM inter eas QVAE SVNT IN PANNONIA SVB T. ATILIO RVFO (*Alae Augustae Ituraeorum* s. *Itouraeorum* s. *Ityraeorum* mentio fit ap. Gruter. 519, 5. 533, 9. cf. Arneth. p. 11. de *Ala I. Itur.* sive *Itur. Aug.*); deinde

COH. I. AVG. ITVRAEORVM ET I. AVG. ITVRAEORVM SAGITTAR...
ET I. ITVRAEORVM... ET SVNT IN DACIA SVB D. TERENTIO SCAV-
RIANO legitur in diplom. milit. Traiani ann. 110. p. Chr. ap.
Arneth. p. 49. sqq. cf. ibid. p. 13. Coh. II. Ituraeorum stativa ha-
bebat in Augustamnica sub Comite limitis Aegypti sec. Notit.
Or. c. XXV. §. I. C. 7. PRAEF. COH. III. ITYREOS. [? Ilyreor.] ha-
bet lapis Beneventanus ap. Gruter. 444, 5.

— γ. 9.] *Castrabariensi* ABCD, *Castrobariensi* Ca^{4,7,11}, de
... ff, *Castrobanensi* a¹¹, *castro Bariensi* e^{6,7}. Locus incer-
tus: de Bana, Byzaceno oppido, cogitari nequit, et quod
Pancirolo scripsit, „Barin oppidum Tingitanae fuisse Stepha-
nus scribit, unde castrum Bariense“, id levissimo scriptore
dignum est: infra (cf. ad p. 89*. γ. 10.) eadem Baris Stephani
ab eodem Panciolo ad Tripolitanum oppidum s. limitem re-
fertur: Stephani verba sunt „Bāρις, πόλις“, sed cuiusnam
regionis, ne verbo quidem indicavit, ac fere constat de Tin-
gitania Stephanum non cogitasse. Mihi videntur *Banasensia*
castra sive *Castrum Banense* hoc loco indicari, quae litte-
rae cum illis facile permutari potuerunt. *Banasa* ad Subur
fl. (hod. *Sabu* s. *Seboo*, cf. Ukert. *Nordaf.* p. 571.) ex Plin.
H. N. V. 1. sect. 1. („ab Lixo . . . tertia [Augusti colonia] est
Banasa LXXV M., Valentia cognominata . . . amnis Subur
praeter Banasam coloniam defluens, magnificus et navigabilis.
Ab eo totidem M. P. oppidum Sala, eiusdem nominis fluvio
impositum, iam solitudinibus vicinum, elephantorumque gre-
gibus infestum, multo tamen magis Autololum gente, per quam
iter est ad montem Africae vel fabulosissimum Atlantem.“),
Ptol. IV. 1. *Bάνασα*, It. Ant. p. 7. *Banasa*, a Tamusida M. P. XXXII,
a Frigidis M. P. XXIII distans, satis nota est; Gråberg di
Hemsö (*Specchio geogr. dell' impero di Marocco. Genova* 1834.
8.) eam coloniam in hod. *Basra*, Mannert. X. 2. p. 471. prope
Suburis ostia, ubi oppidum *Mahmora* (cf. Bruns. VI. p. 82.,
Ukert. *Nordaf.* l. c.) quaesiverunt et Lap. ad It. Ant. l. c. an-
notavit „*Petite ou vieille Mahmore*“, nam Tamusidam pro
Mahmore ou Mehedia sumpsit. cf. etiam Morcell. I. p. 96., qui

Banzarensem episcopum pro Banasensi interpretatur. Illi coniecturae meae favent praeter argumenta diplomatica etiam loci situs ac dignitas ceterorumque hoc capite nominatorum oppidorum aut vicinia aut distantia. Ceterum Notitiae eccl. in Mauritania Caesariensi et Tingitana etiam Castra Severiana et Castellum Iabaritanum recensent, quorum vero locorum neutrum huc pertinere puto.

— §. 10.] Hunc versum a me additum excidisse castellorum numerus inscriptionesque demonstrant. ceterum Tribunal Cohortis Salae degisse non nisi ex anterioribus posterioribusque versibus collegi; sed cuiusnam cohortis, usque dum plenior huius libri codex repertus erit, nemo dixerit. *Sala*, colonia ad cognominem fluvium, hodie *Burargag*, *Bur-regreg* s. *Beregreb* appellatum (Ukert. *Nordaf.* p. 610.), adhuc vetus nomen *Sala*, *Slāa*, *Salle*, *Slé*, Romanumque aquae ductum retinet. (Bruns. VI. p. 82. sq., Ukert. l. c., Mannert. X. 2. p. 471. sq.) Cf. Plin. et Ptol. ad §. 9. cit. (*Σάλα ποταμοῦ ἐκβολαί. Σάλα πόλις. Δορίου ποτ. ἐκβ. Ἀτλας ἐλάττων.*) Itin. Ant. p. 6. sqq. ita habet „Litora mansionibus his: Ad Mercurios M. P. CLXXIII. Salaconia [i. e. Sala colonia. *Rabat ou Salé* Lap.] M. P. XVI. Thamusida M. P. XVI. Banasa M. P. XXXII. Frigidis [*Oued Glana* Lap.] M. P. XXXII. Lix col. [s. Lixus colonia, *Larache* Lap.] M. P. XVI. Tabernis [*ruines sur un ruisseau* Lap.] M. P. XVI. Zili [*Azelia* Lap.] M. P. XIII. Ad Mercuri [*Almadrones* Lap.] M. P. VI. Tingi colonia [*Tanger*] M. P. XVIII.“ Cf. etiam d'Herbelot. *Bibl. orient.* tom. III. p. 170. sq. (Hag. Com. 1778. 4°.) et Edris. Hartm. p. 163. sqq. ibiq. cit.

— §. 11. *Pacacianensis, Pacaciana* α¹⁶. Cf. suprap. 240*. ad p. 26*. §. 21. Neque de hac Cohorte, neque de loco, a quo nomen habuisse videtur, certi quicquam afferre possum: nam Suritae opinio aperte erronea est, Numidicum locum It. Ant. p. 18. „Paccianis Matidia“ huc referentis. Neque ex Panci-rolī annotatione fructum capies, quae sic habet: „Tribunus coh. Pacatianensis Pacatianae residebat, a quo loco nomen habuit, aut forte a Phrygia Pacatiana est dicta. Procopius

lib. VI. de Aedif. scribit Maurusios Pacatos vocari, quia cum Romanis foedera inviolata semper tenuerunt^a. Coniectaverim Pacatiana s. Pacatianam, in quo nomine corruptelam subesse non suspicor, ad Lixum fl., hod. *Tensift*, quaerendam esse. ceterum non constat vocabulum a nomine praefecti cuiusdam alijsve viri deducendum non esse. Fortasse huc pertinet *Ba-canariensis* oppidi Mauritaniae nomen ex Not. eccl. Africae.

— §. 12.] *Hastorum* (s. *hastor*+) ABCDE, idemque vocabulum ad nomen *tabernas* traxerunt; *Hastatorum* dff et Surita ad It. Ant. p. 8.; *Hastatorum*. aliàs *Hastorum* et cum hac Panciroli annotatione: „Tribunus secundae [sic] scilicet cohortis *Hastatorum* Tabernis manebat. Hic erat mansio cursus publici apud Itinerarium. Hastati hi milites sunt dicti, quod hastis pugnarent. In mss. legitur *Hastorum* ex *Hasta* civitate, quod magis placet^a. De *Astorum* cohorte sermo est. cf. ad Not. Or. c. XXV. not. 51. Ita *ASTORVM* etiam in titulo Viterb. ap. Murat. 1046, 5., Orell. 3507. pro *ASTVRVM* legitur itemque in titulo Pisaurensi, de quo mox dicam, neque minus sub litteris *HAST ET GALL* in diplomate Antonini Pii ap. Arneth. p. 68. II. *ASTURUM ET GALLAECORUM* latere mihi quoque videtur. TRIB. MIL. COH. *ASTVR. CALLAEC. ET. MAVRETAN. TINGIT.* habet lapis Tarraconensis ap. Grut. 402, 5. *Cohors Prima Asturum* sub Vespasiano a. 74. p. Chr. in Germania, sub Traiano a. 106. in Britannia stativa habebat, ut docent diplomata milit. ab Arnetho p. 12. indicati (apud Cardinalium numm. VI. XII.), ibique etiam huius Notitiae tempore stetit, ut p. 114*. §. 11. docet. In titulo Pisaurensi ap. Murat. 1114, 5. TI. CLAUDIO. ZENON. VLPIAN. VERRAE. F | TRIB. *CONFASTORVM* pro hoc vocabulo COH. I. *ASTVRVM* legendum esse annotaveram, ante quam videram idem iam a Marinio *Atti arv.* II. p. 474. observatum esse. De *IVLIO. APRILI. TRIB. CHORT. I. ASTVRVM* est in lapide Carinthiaco ap. eund. Murat. 2032, 5. et ad eandem primam cohortem rettulerim etiam lapidem Mainhardensem ap. Steiner. Cod. inscr. Romm. Rhen. num. 14. COHR *ASTVRVM*. sed ab ea diversa fuit COH. I. *ASTVR ET GALLAECOR...* IN ILLYRICO ME-

morata in dipl. mil. Neronis a. 60. ap. Arneth. p. 27. sq. *Cohors Secunda Asturum* cum haec Notitia componeretur, Bursi sub Comite limitis Aegypti stetit. cf. Not. Or. c. XXV. §. I. B. 13. Memoratur eadem in dipl. mil. Hadriani a. 121. coh. II. ASTVR. . . . IN BRITANN, quod in Germania fere ignotum repetiit egregioque commentario instruxit W. Henzenius in *Jahrbh. des Ver. v. Alterth.-Fr. im Rheinl.* XIII. p. 64. sqq. In ceteris diplomatis militaribus Titi, Domitiani, Antonini Pii et M. Aurelii Luciique Veri de coh. II. ASTVRVM ET CALLAECORVM, quam a cohorte II. Asturum perperam non distinxit Arneth. p. 12., sed recte distinxit Henzenius l. c., mentio facta est. In lapidibus Tarraconensibus ap. Gruter. 439, 5. est CN. MVNATIVS. M. F. PAL | AVRELIVS DASSVS ||| . . . PRAEF. COH. II | ASTVRVM, et 481, 1. M. VALER. M. F | GAL. PROPINQVO | GRATTIO. CEREALI | EDITANO ||||| . . . PRAEF. COHOR | SECVND. ASTVR. IN | GERM. Lapis Pisanus ap. eund. 465, 10.: C. SATVRIVS. SATVRI. PICENTIS. P. P. | FILIVS . . . | . . . PRAEF. COH. ASTVRVM et Romanus ibid. 562, 4.: T. STATILIO | MES-SALINIANO | PRAEF. COH. II. | ASTVRVM. *Cohors Tertia Asturum* non nisi hoc de quo agimus versu memoratur; nam alia fuisse videtur ea, de qua habemus ap. Gruter. 383, 3. SEXTL. CLASENO. SEX. F. SEX | NEP. SEX. PRON. CLV. ALLIANO ||| PRAEF. COH. III. ASTVR. EQ. C. R. etc., sed ex eodem lapide, quem etiam Donius (*Inscr. antiqq. Florent.* 1731. fol. p. 141.) exhibet, Muratorius 620, 1. „ex Ligorio“ litteras quibus vocabula *equitatae civium Romanorum* indicantur, omisit. *Cohors Quinta Asturum* celebratur in lapide Bonnensi saepe publicato (cf. Orell. num. 154. et imprimis Lerschii *Centralmus.* II. num. 42. p. 42., ubi figura etiam vestitum armaque Asturum ostendens exhibita est: PIAIVS PEBLIC. | P. ASTVR TRANS | MONANVS. CAS'EL° | IN'ERCATIA. SIGN'FER | COH. V. ASTVRVM | ANNO. XXX. STIP. VII | H. EX. T. F. C *Cohors Sexta Asturum*: Doni p. 233. (VI. 32. = Murat. 880, 6.) tit. Asturic. . . . POMP. F. QVIR | FAVENTINO | PRAEF. COHOR. VI. ASTVR | etc. Ubi *cohors Asturum* non adiecto numero ordinali memoratur; ut e. gr. ap. Orell. 4963., commemoratio ad ea tempora referenda erit, quibus una dum taxat eius nominis

cohors exstitit. cf. Borghesium *sulle iscrizioni Romane del Reno*. Rom. 1839. 8o. p. 10. Superest ut de titulo Antonnacensi, quem ex Hüpsch. num. 7. neque Orellius 3479., neque Steinerus n. 737. exacte repetierunt, dicamus. HERCLI. SAXA|NO. GEMELL|VS. IMGINIF [i. e. IMGINIF] | COH-ET ASIV|RVM. PFDET | VEXIL. SCOH|EIVS DEM | V. SLLM. Signum ante VOC. ASIVRVM, ut ap. Hüpsch. legitur, i. e. *Asturum*, omiserunt Orellius ac Steinerus; numerum III aut IIII fuisse crederem, si exacte figura lapidis ap. Hüpsch. repetita credenda esset; sed propter lapidém Bonnensem potius de V. cohorte cogito. Litteras PFDET | VEXIL. SCOH an significant *Piae Fidelis* [sive *Fidae*?] *Dedicavit Et Vexillatio* [malim *Vexillarius*] *Cohortis* Orellius interrogatorie annotavit et Steinerus quasi certam interpretationem adiecit: neque vero res ita certa est, quae mihi quoque probabilis esse videtur: Ala Flavia milliaria *Piae Fidelis* appellatione ornata fuit (Orell. 3409.), ceterum ex cohortibus nec praetorias, quarum tamen et I. et II. et VII. et X. *Pia Vindex* cognominata fuit, eiusdem adiectionibus honorificis ornatas legi putavit Fabrett. Inscr. p. 140.; sunt tamen non nulla quae contra faciunt exempla: unum praebet dipl. mil. Traiani imp. a. 110. datum ap. Arneth. p. 49. sqq., ubi inter alias cohortes in Dacia militantes memoratur I HISPANOR P F, quas litteras *Pia Felix* interpretatus est editor; alterum titulus Faleriis repertus ap. Orell. 3888. PRAEF. COH. I. MONT. P. C. (= *Montanorum Piae Constantis*), ne dicam de COH. XII. VRB. F. C. (= *Fideli Constante*) ap. Orell. 3405. ubi vide huius annotationem. attamen Hüpschii apographa pleraque non satis diligenter sive scripta sive expressa sunt; unde nisi in alio lapide Antonnac. ap. eund. Hüpsch. n. 2. legeretur ... DOMITIVS | RVFINVS. D. | COHT. IC. P. P. F. D | COMMILITONES | V. S. L. L. M., equidem *Imaginifer Cohortis Tertiae (?) Asturum Equitatae Et Vexillarius Cohortis* ista verba significare putarem. vix enim ausim litteras PFD pro PED i. e. *peditatae*, sive *pedes* s. *pedester* accipere, quamvis, ut Orell. 3480. annotavit „Vexillarius inter pedites; Signifer [= Imaginifer] contra turmae quoque“ fuit. — De Alis Asturum dicam infra

ad p. 113*. γ. 27. — *Tabernis* deff. Vide de his Tabernis in Notitt. eccl. non memoratis not. ad γ. 10.; inter hodierna oppida Maroccana *Arzilla* et *El Araisch* (cf. Bruns. p. 80. sq., Ukert. Nordafr. p. 609.) sitae fuerunt.

— γ. 13.] *friglas* ABCDE, *Friglas* aa, *Friglis* deff. De *Frigidis* It. Ant. p. 7. vide supra ad γ. 10., unde Panciroli haec annotatio corrigi potest: „Tribunus coh. Fringlensis [sic] residebat Friglis, a quo loco nomen haec cohors habuit. Frigilos [sic] Itinerarium in Mauritania Tingitana, inter Baccata [sic] et Lixum ponit“. Etiam Simlerus ac Surita has Frigidas eundem locum atque Friglas huius Notitiae esse, qui *Frigulion* Pseudo-Anastasio sec. Wesseling. ad It. Ant. l. c. dicitur, sed in Notitt. eccl. non legitur. Fuerunt qui in his regionibus Hesperidum hortos quaerere, atque hodie etiam earum amoenitatem, quae tamen aestivo tempore nulla est, valde laudant. cf. Ukert. Nordafr. p. 609. sq.

— γγ. 14. sq.] *vir spectabilis Comes* omisit B.

— γγ. 16...18.] *offitio* B et sic iterum paullo post. — *magistrum* ABdaa. — pro *equitum* iterum *peditum* est in D. — Cf. ad p. 77*. γγ. 19. sqq.

— γ. 19. *Comentariensem* B. — Series officialium hic enumeratorum a capitibus priori sequentibusque diversa est. — ut supra] i. e. ut in Principe Officii dictum est.

— γγ. 20. sq.] II. C, duo DE. — alternatim ex officio Magistri Militum Praesentalium sive Equitum sive Peditum.

— γ. 25.] *Regendarium* C⁴.

— γγ. 26. 27.] *Exceptores singulares* aa.

Ad hoc quoque caput cf. Appendicem post cap. XXX. ponendam.

CAPVT XXV.

PAG. 80*. γ. 2.] *Littoris* Ca^{1,2,3,4}, *Limitis* falso r^{6,7}. — *Saxon.* BCaa. — *eiusque insignia* add. cc. — De Comit-

bus litoris Sax. et ipso litore Saxonico agere Morisotum (in orbe maritimo), Rivium (de re navali), Huetium (de rebus Cadomensium) et Io. Batteley (Antiquitat. Rutupin. Oxon. 1711. 8°.) annotavit P. F. Arpi in Themide Cimbrica. Hamburg. 1727. 4°. p. 169., sed illi libri mihi ad manus non sunt. Ex comparatione huius cap. cum p. 108*. §. 10., ut de aliis argumentis nunc non dicam, satis apparet utrumque oceani Britannici fretique Gallici litus, et Britannicum et Gallicum, *Litus Saxonicum* appellatum fuisse, quod vocabulum alii, ut Savaro ad Sidon. Apollinar. ep. VIII. 6. de toto sed Gallico tantum maritimo tractu, quem Belgicae et Armoricae Eutrop. IX. 13., Armoricanum Nervicanumque appellat hic liber cap. XXXVI., quique tractus longior erat multoque magis quam Gallicum Litus Saxonicum versus meridiem extensus, alii de Britannico solo litore usurpant. cf. etiam D'Anvill. *Not. de la G. v. Saxonicum littus*. Communem doctorum eandemque veram, ut puto, sententiam, quae nomen illud ab incursantibus Saxonibus deducit, Lappenbergius (*Gesch. v. Engl. Hamb. 1834. 8°. I. p. 43. sq.*) impugnavit idemque ab aequalibus Saxonum sedibus in Gallici freti litoribus venire putat, maxime Zosimi (I. 68.) enarratione de Francis victis ab imp. Probo in Britanniam missis atque iis argumentis motus, quae, ut p. 106*. §. 9., eaque quae etiam Vales. *Not. Gall. v. Saxones* et Ledeburius *Bructerer* p. 270. not. 875. citaverunt, Saxones in Lugdunensibus Secunda Tertiaque ac Belgica Secunda post quartum saeculum sedisse comprobant. sed incursiones Saxonum, anteriores quam eorundem in Galliis sedes, et nomen litoris Saxonici in eas quoque Septem provinciarum Britanniarumque dioecesium partes extendebantur, ubi nulli Saxones sedebant. (Cf. etiam Raepsaet. *Oeuvres complètes*. tom. III. 1838. 8°. p. 107.) Ac sane fortuito solum modo casu factum est, ut Litoris Saxonici appellatio primum in hac Notitia Dign. legatur, cum Britannicum ab Ammiano XXVII. 8, 1. *Maritimus tractus*, Gallicum ab Eutropio IX. 13. *Tractus Belgicae et Armoricae* nuncuparetur: persuasum enim habeo, illud nomen certe a Carausii inde

temporibus usitatum fuisse, quem primum quasi et Comitem litoris Saxonici per Britannias et Ducem tractus Armorici Nervicanique fuisse constat. de quo M. Aurelio Valerio Carausio, Batavo, Menapiae civi, quem post Ricardum Corinensem Britannici scriptores (cf. Gibbon. *history*. Lond. 1818. 8°.) tom. II. p. 124. not. b.) Lappenbergiusque (I. p. 41. not. 2.) e Menapia Britannica * regiaque Britanniarum stirpe oriundum esse contendentes sibi vindicant, veterum scriptorum locos hic exhibebo ac deinceps reliquos qui ad huius dignitatis historiam explicandam faciunt, addam **. Et copiose de Carau-

*) Alii ex Britannica insula *Man*, alii, ut etiam Raschius in lex. numm. v. *Carausius*, ex Hibernicis Menapiis oriundum fuisse scribunt.

**) Ex recentioribus scriptoribus historiam Carausii Saxoniarumque excursionum enarrantibus hi nominandi videntur: Historiae miscell. lib. X. ap. Murator. Rer. Italicar. Serr. I. p. 69.; Iornand. de regn. succ. ibidem p. 237.; Galfridi Monomuthens. Hist. Brit. lib. V. capp. 3. sq. in Giles's *Six old engl. chronicles*. Lond. 1848. 8°. p. 158. sqq.; Buchanani rer. Scoticar. lib. IV. cap. 45. sub rege Crathilintho; Camden-Gibson. Lond. 1695. fol. p. LXXIII. sq.; Bucher. Belg. Rom. lib. VII. capp. 5. 7.; Ioann. Ianssonii Novus Atlas, tom. IV. Amst. 1647. fol. p. 37.; Rutgeri Hermannidae Britannia magna. Amst. 1661. 16°. p. 19. sq.; Tillemontii *hist. des emp.* IV. 1. (Bruxell. 1709. 12°.) p. 24. sq. 509. sq.; Rapin Thoyras. *hist. d'Anglet.* I. p. 60. sq.; Arpi. *Themis Cimbrica*. Hamburg. 1737. 4°. p. 168. sqq.; Crevier *Hist. des emp. Rom.* ed. Paris. 1827. 8°. tom. VIII. p. 366. sqq.; Sprengelii *Fortsets. der allg. Weltgesch.* tom. XLVII. Halle 1783. 4°. p. 44. sqq.; Gibbon. *History*. cap. XIII.; Gagern. *Nationalgesch. der Deutsch.* Wien 1813. 4°. I. p. 157. sq.; Lingard. *History of Engl.* Lond. 1819. 4°. I. p. 45. sqq.; Mannert. II. 2. edit. II. p. 78. sq.; Pfister. *Gesch. d. Teutsch.* Hamb. 1829. 8°. I. p. 184. sq.; Lappenberg. *Gesch. v. Engl.* Hamb. 1834. 8°. I. p. 31. 41. 44.; Thierry. *Hist. de la Gaule*. Paris. 1840. II. Conferendi etiam sunt qui Carausianam historiam ex nummis explicaverunt, ut Guebrier, *histoire de Carausius, emp. de la Grande-Bretagne, procurée par les médailles*. Paris. 1740. 4°., William Stukeley *the medallie history of M. Aur. Val. Carausius*. II. voll. 4°. Lond. 1757. 1759., Eckhel. *Doctr. numm.* VIII. p. 42. ... 49. et Raschii *lexic. rei num.* vv. *Allectus* et *Carausius* ibique cit. libri. Apud Iansson. l. c. p. 48.

sio Eutrop. IX. 13. sq. qui post enarrationem Maximianae de Bagaudis eorumque ducum Amandi et Aeliani victoria „per haec tempora“ pergit „[i. e. a. 287.] etiam Carausius, qui viliissime natus in strenuae militiae ordine famam egregiam fuerat consecutus, cum apud Bononiam [*Boulogne sur mer*] per tractum Belgicae et Armoricae pacandum mare accepisset, quod Franci et Saxones infestabant, multis barbaris saepe captis, nec praeda integra aut provincialibus reddita aut imperatoribus missa consulto ab eo admitti barbaros, ut trans-euntes cum praeda exciperet atque hac se occasione ditaret; a Maximiano iussus occidi purpuram sumpsit et Britannias occupavit. Ita cum per omnem orbem terrarum res turbatae essent et Carausius in Britanniis rebellaret, Achilleus in Aegypto, Africam Quinquegentiani [cf. annot. ad Notit. Or. p. 213. not. 40., p. 416. not. 32.] infestarent, Narseus Orienti bellum inferret, Diocletianus Maximianum Herculium ex Caesare fecit Augustum, Constantium et Maximianum Caesares. . . . Cum Carausio tamen, cum bella frustra temptata essent contra virum rei militaris peritissimum, ad postremum pax convenit *. Eum post septennium Allectus, socius eius, occidit [a. 293.] atque ipse post eum Britannias triennio tenuit. qui ductu Asclepiodoti praefecti praetorio est oppressus [a. 296.]. ita Britanniae decimo anno receptae **. Eumenius panegy.

*) Cuius rei testimonium praebent etiam nummi Carausii, in quibus est Pallas cum inscr. CONKS. AVGG., Hercules c. inscr. CONSERVATORI. AVGG., mulier c. inscr. FAX. AVGGG. et CARAVSIVS. ET. FRATRES. SVI., i. e. Diocletianus Maximianusque. cf. Eckhel. VIII. p. 44. sqq.

**) Oros. VII. 25. „Carausius Britannia sibi per VII annos fortissime vindicata ac retenta tandem fraude Allecti socii sui interfectus est. Allectus postea ereptam Carausio insulam per triennium tenuit, quem Asclepiodotus Pf. P. oppressit, Britanniamque post X annos recepit“. Et Eutropium fere secutus est Beda in H. E. I. 6. (ed. Giles. Lond. 1843. 8°. II. p. 44.): „Quorum [Diocl. et Max.] tempore Carausius quidam, genere quidem infimus, sed consilio et manu promptus, cum ad observanda oceani litora, quae tunc Franci et Saxones infestabant, positus plus in

Constantio Caes. d. cap. 12. „Isto vero nefario latrocinio abducta primum a fugiente pirata [Carausio] classe quae olim Gallias tuebatur, aedificatis praeterea plurimis in nostrum morem navibus, occupata legione Romana, interclusis aliquot peregrinorum militum cuneis, contractis ad dilectum mercatoribus Gallicanis, sollicitatis per spolia ipsarum provinciarum non mediocribus copiis barbarorum, atque iis omnibus ad munia nautica flagitii illius auctoris magisterio eruditis, exercitibus autem nostris licet invictis virtute, tamen in re maritima novis, malam coaluisse ex indignissimo latrocinio belli molem audiebamus, licet de exitu fideremus: nam et accesserat diuturna sceleris impunitas, quae desperatorum hominum inflarat audaciam, ut illam inclementiam maris quae victoriam nostram fatali quadam necessitate distulerat, pro sui terrore iactarent, nec consilio intermissum esse bellum, sed desperatione omissum crederent, adeo ut iam communis poenae timore deposito archipiratam [Carausium] satellites [Allectus] occideret et illud auctoramentum tanti discriminis putaret imperium“. Idem in panegy. Constantino d. cap. 5. „Qui [Constantius], adscitus imperio, primo adventu suo innumerabili hostium classe ferventem exclusit oceanum exercitumque illum qui Bononiensis oppidi litus insederat, terra pariter ac mari saepsit, cum reciprocos cursus illius elementi iactis inter undas vallis diremisset, ut quorum portas fluctus allueret, mare et quod tangerent, perdidissent. Qui eodem exercitu virtute capto, clementia conservato, dum aedificandis classibus Britanniae recuperatio comparatur, terram Bataviam, sub ipso

perniciem quam in provectum rei p. ageret, ereptam praedonibus praedam nulla ex parte restituendo dominis, sed sibi soli vindicando; accedens suspicionem, quia ipsos quoque hostes ad incursandos fines artifice negligentia permetteret. quam ob rem a Maximiano iussus occidi purpuram sumpsit ac Britannias occupavit; quibus sibi per VII annos fortissime vindicatis ac retentis tandem fraude Allecti...“ et reliqua, ut apud Orosium.

quondam alumno suo [Carausio] a diversis Francorum gentibus occupatam, omni hoste purgavit, nec contentus vicisse ipsas in Romanas transtulit nationes, ut non solum arma, sed feritatem ponere cogerentur. nam quid ego de receptione Britanniae loquar⁴. Aur. Vict. Caess. in Dioclet. (c. 39.) „Herculius in Galliam profectus fuis hostibus aut acceptis quietis omnia brevi patrauerat. Quo bello Carausius, Menapiae civis, factis promptioribus enituit, eoque eum simul, quia gubernandi, quo officio adolescentiam mercede exercuerat, gnarus habebatur, parandae classi ac propulsandis Germanis maria infestantibus praefecere. Hoc elatior cum parum multos opprimeret, neque praedae omnia in aerarium referret, Herculi metu, a quo se caedi iussum compererat, Britanniam hausto imperio capessivit⁴. et paullo post: „solique Carausio remissum insulae imperium, postquam iussis ac munimento incolarum contra gentes bellicosas opportunior habitus. quem sane sexennio post Allectus nomine dolo circumvenit, qui cum eius permissu summae rei praecesset, flagitiorum et ob ea mortis formidine per scelus imperium extorserat. quo usum brevi Constantius Asclepiodoto qui praetorianis praefectus praecerat, cum parte classis ac legionum praemisso delevit⁴. Idem in Epit. c. 39. „Hoc tempore Charausio in Galliis, Achilles apud Aegyptum, Iulianus in Italia imperatores effecti diverso exitu periere⁴. — Zosim. III. 6. ad a. 358. „πάντων δὲ ὡς εἰπεῖν τῶν αὐτόθι βαρβάρων ἀπογνόντων ἐλπίδι πάσῃ, καὶ ὅσον οὐδέπω τοὺς ἔτι περιλειμμένους ἀπολεῖσθαι πανωλεθρία προσδοκησάντων, Σάξονες οἱ πάντων δὴ κυρτερώτατοι τῶν ἐκεῖσε νενομένων βαρβάρων θυμῷ καὶ ῥώμῃ καὶ καρτερίᾳ τῇ περὶ τὰς μάχας εἶναι νομίζοντες ⁴, Κουάδους [alii volunt Καύχους,

*) Iulian. imp. orat. I. p. 34. D. ed. Spanh. „Φράγχοι καὶ Σάξονες τῶν ὑπὲρ τὸν Ῥήνον καὶ τὴν ἑσπερίαν θάλατταν ἔθνων τὰ μαχισμώτατα⁴. cf. ibid. p. 56. B. Etiam apud Claudianum ubi de Primicerii Notariorum munere loquitur (cf. annot. ad Not. Or. p. 268. not. α.) „quae Saxona fraenat | Vel Scotura legia⁴ praecipue memoratur. Salvian. de

alii Χαμάβους, cf. Julian. Ep. ad Athen. et Ammian. XVII. 8, 3. et 5.] μοῖραν σφῶν ὄντας εἰς τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων κατεχομένην ἐκπέμπουσι γῆν. οἱ δὲ ὑπὸ Φράγκων ὁμόρων αὐτοῖς ὄντων κωλυόμενοι διαβῆναι δέει τοῦ μὴ τῷ Καίσαρι δοῦναι δίκαιαν αἰτίαν τῆς κατ' αὐτῶν αὐθις ἐφόδου, πλοῖα ναυπηγησάμενοι καὶ διὰ τοῦ Ῥήνου τὴν ὑπὸ Φράγκων ἐχομένην ὑπερβαλόμενοι γῆν ἐπὶ τὴν ὑπήκοον Ῥωμαίοις ὥρμηθῃσαν, καὶ τῇ Βαταβίᾳ προσχόντες, ἣν δίχα σχιζόμενος ὁ Ῥήνος νῆσον ποιεῖ πάσης ποταμίας μείζονα νῆσον, τὸ Σαλίῶν ἔθνος, Φράγκων ἀπόμοιρον, ἐκ τῆς οἰκείας χώρας ὑπὸ Σαξόνων εἰς ταύτην τὴν νῆσον ἀπελαθέντας ἐξέβαλλον. αὕτη δὲ ἡ νῆσος οὕσα πρότερον πᾶσα Ῥωμαίων τότε ὑπὸ Σαλίων κατείχετο. τοῦτο μαθὼν ὁ Καῖσαρ ἀντεπῆει μὲν τοῖς Κονάδοις κ.τ.λ. Ammian. XXVI. 4, 5. ad a. 364. Hoc tempore velut per universum orbem Romanum bellicum canentibus buccinis excitae gentes saevissimae limites sibi proximos persultabant: Gallias Raetiasque simul Alamanni populabantur, Sarmatae Pannonias et Quadi, Picti Saxonesque et Scotti et Atacotti Britannos* aerumnis vexavere continuis, Austoriani Mauricaeque aliae gentes Africam solito acrius incursabant, Thracias et diripiebant praedatorii globi Gothorum*. Fere eadem Zosimus III. 1. de periculis imperio decem annis ante imminentibus rettulit hoc modo: Ταῦτα ἐπὶ Γάλλῳ τῷ Καίσαρι πεπραχὼς ὁ Κωνσταντῖνος αὐτὸς μὲν κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἐκ Παιονίας διέβη, θεώ-

gub. dei IV. 14. „Gens Saxonum fera est, Francorum infidelis“ etc. et VII. 15. „Saxones crudelitate efferi, sed castitate mirandi“. Venant. Fortun. carm. III. 9. p. 91. ed. Luchi:

Aspera gens Saxo, vivens quasi more ferino,

To medicante, sacer, bellua reddit ovem.

„Feroces Saxones“, „der wilde Saxe“, cf. Latein. Gedichte des X. u. XI. Jh. ed. I. Grimm. et A. Schmeller. Gotting. 1838. 8°. p. 86., Wackernagel. in Hauptii Annalib. litteraturae Germ. VI. p. 254., et nunc etiam I. Grimm. Gesch. d. deutsch. Spr. p. 625.

*) Cf. Chalmersii Caledon. I. p. 191. sqq. et passim de Scotis ex Hibernia, de Pictis ex Scotia irrumpentibus.

μενος δὲ τὰ πανταχοῦ Ῥωμαίοις ὑπήκοα βαρβαρικάς ἐφόδοις ἀπειλημένα, καὶ Φράγκους μὲν καὶ Ἀλαμανοὺς καὶ Σάξονας ἤδη τεσσαράκοντα πόλεις ἐπικειμένας τῷ Ῥήνῳ κατειληφότας, καὶ αὐτὰς μὲν ἀναστάτους πεποιηκότας, τοὺς δὲ τούτων οἰκήτορας ἄπειρον ὄντας πλῆθος ληϊσμένους μετὰ πλούτου λαφύρων ἀναριθμήτου, Κουάδους δὲ καὶ Σαυρομάτας ἐπὶ πολλῆς ἀδείας Παιονίαν κατατρέχοντας καὶ τὴν ἀνωτέρω Μυσίαν, Πέρσας δὲ τοῦ τὴν ἐῷαν παρενοχλεῖν οὐκ ἀφισταμένους κ.τ.λ. Ammian. XXVII. 8, 1. ad a. 368.: „nuntio percellitur gravi, qui Britannias indicabat barbarica conspiratione ad ultimam vexatas inopiam, Nectaridumque Comitem maritimi Tractus occisum et Fullofaudem Ducem hostium insidiis circumventum“. ibid. §. 5. „Illud tamen sufficiet dici, quod eo tempore Picti in duas gentes divisi, Diealidonas et Vecturiones, itidemque Atacotti bellicosa hominum natio, et Scotti per diversa vagantes multa populabantur. Gallicanos vero tractus Franci et Saxones iisdem confines, quo quisque erumpere potuit terra vel mari, praedis acerbis incendiisque et captivorum funeribus hominum violabant“. XXVIII. 2, 12. „... prae ceteris hostibus Saxones timentur ut repentini...“ ibid. 5, 1...7. a. 370. „Erupit Augustis ter coss. Saxonum multitudo, et oceani difficultatibus permeatis Romanum limitem gradu petebat intento, saepe nostrorum funeribus pasta. cuius eruptionis primae procellam Nannenus sustinuit Comes, regionibus iisdem adpositus, dux diuturno bellorum labore compertus..... Romani clausos hostes eductis gladiis obtruncabant; nec quisquam eorum genitales revisere potuit lares, ne uno quidem caedibus concorporalium superesse permisso...“ XXX. 7, 8. 9. „Inter haec tamen caute gesta iam conversos ad metuendam rabiem Saxonas, semper quolibet inexplorato ruentes delatosque tunc ad terrestres tractus, quorum spoliis paene redierant locupletes, malefido quidem sed utili commento peremit, praeda raptoribus vi fractis excussa. Itidemque Britannos, catervas superfusorum hostium non ferentes, spe meliorum adsumpta in libertatem et quietem restituit pla-

cidam, nullo paene redire permissso grassatorum ad sua^a. Oros. VII. 32. (et Paul. Diac. lib. XI.) „Valentinianus Saxones, gentem in oceani litoribus et paludibus inviis sitam, virtute atque agilitate terribilem, periculosam Romanis finibus, eruptionem magna mole meditantes in ipsis Francorum finibus oppressit^a. Inde falsam etymologiam de cuius altiori ratione, a Wackernagelio (in Hauptii annalibus litteraturae Germanicae tom. VI. p. 15. sqq. Lips. a. 1847. editis) optime exposita nihil suspicans dedit Isidor. Etym. IX. 2. §. 100. ed. Areval. „Saxonum gens in oceani litoribus et paludibus inviis sita, virtute atque agilitate habilis. unde et appellata, quod sit durum et validissimum genus hominum et praestans ceteris piraticis.“ * Pacat. paneg. Theodos. d. cap. 5. „Quae Rhenus aut Vahalidis vidit, aggrediar? iam se mihi Sarmatica caede sanguineus Ister obii-ciet. Attritam pedestribus praeliis Bataviam referam? Saxo consumptus bellis navalibus offeretur. Redactum ad paludes suas Scotum loquar? compulsus in solitudines avias omnis Alamannus et uterque Maurus occurrent^a. Claudian. de III. cons. Honorii vv. 28. sqq. de Theodosio Comite, Theodosii M. sive patre sive patruo:

„ debellatorque Britanni
Litoris ac pariter Boreae vastator et Austri.
Quid rigor aeternus coeli, quid sidera prosunt
Ignotumque fretum? maduerunt Saxone fuso
Orcades, incaluit Pictorum sanguine Thule,
Scotorum cumulos flevit glacialis Ierne^a.

et de eodem in Carm. de nupt. Honorii et Mariae vv. 219. sqq.

„Quicquid avus senior Mauro vel Saxone victis,
Quicquid ab innumeris, socio Stilichone tremendus,
Quaesivit genitor bellis“

Honorium Roma dea ap. Claudian. in Eutrop. I. vv. 391. sqq. sic alloquitur:

„ Quantum te principe possim

*) Hroswitha de gestis Oddonum ap. Reuber. p. 163. „claram gentem Saxonum, nomen habentem a saxo per duritiem mentis bene firmam^a.

Non longinqua docent, domito quod Saxone Tethys
 Mitior, aut fracto secura Britannia Picto.
 Ante pedes humili Franco tristisque Suevo
 Perfruo et nostrum video, Germanica, Rhenum^a.

et apud eund. de laudib. Stilic. II. γγ. 250. sqq. Britannia

„Me quoque vicinis pereuntem gentibus, inquit,
 Munivit Stilicho, totam cum Scotus Iernen
 Movit et infesto spumavit remige Tethys.
 Illius effectum curis, ne tela timerem
 Scotica, ne Pictum tremere, ne litore toto
 Prospicerem dubiis venturum Saxona ventis“.

Zosim. VI. 2. 3. „Ἐτι βασιλεύοντος Ἀρκαδίου καὶ ὑπᾶτων ὄν-
 των Ὀνωρίου τὸ ἑβδομον καὶ Θεοδοσίου τὸ δεύτερον [a. p.
 Chr. 407.] οἱ ἐν τῇ Βρειτανίᾳ στρατευόμενοι στασιάζαντες ἀνά-
 γνουσι Μάρκον ἐπὶ τὸν βασιλῆιον θρόνον, καὶ ὥς κρατοῦντι
 τῶν αὐτόθι πραγμάτων ἐπείθοντο. ἀνελόντες δὲ τοῦτον ὥς
 οὐχ ὁμολογοῦντα τοῖς αὐτῶν ἡθεσιν ἄγουσι Γρατιανὸν εἰς
 μέσον καὶ ἀλουργίδα καὶ στέφανον ἐπεθέντες ἐδορυφόρουν
 ὥς βασιλέα. δυσαραιστήσαντες δὲ καὶ τούτῳ τέσσαρσιν ὕστε-
 ρον μηνὶ παραλύσαντες ἀναιροῦσι, Κωνσταντίνῳ παραδόντες
 τὴν βασιλείαν. ὁ δὲ Ἰουστινιανὸν [Ἰουσιτῖνον Olympiodor.]
 καὶ Νεβιογάστην ἄρχειν τῶν ἐν Κελτοῖς τάξας στρατιωτῶν
 ἐπεραιώθη τὴν Βρειτανίαν καταλιπὼν· ἐλθὼν δὲ εἰς Βονω-
 νίαν (πρώτῃ δὲ αὕτῃ πρὸς τῇ θαλάσῃ κεῖται, Γερμανίας
 [? Γαλατίας i. e. Belgicae] οὕσα πόλις τῆς κάτω) καὶ ἐν ταύ-
 τη διατρίψας ἡμέρας τινάς, πάντα τε οἰκειωσάμενος τὰ στρα-
 τεύματα μέχρι τῶν Ἀλπεων ὄντα τῶν ὀριζουσῶν Γαλατίαν
 καὶ Ἰταλίαν ἀσφαλῶς ἔχεισθαι τῆς βασιλείας ἐδόκει. κατὰ
 δὲ τούτους τοὺς χρόνους Σάρων τὸν στρατηγὸν ἐκπέμπει μετὰ
 στρατεύματος κατὰ Κωνσταντίνου Σιελίχων. ὁ δὲ Ἰουστι-
 νιανῷ τῷ στρατηγῷ μετὰ τῆς δυνάμεως τῆς σὺν αὐτῷ ἀπαν-
 τήσας αὐτόν τε ἀναιρεῖ καὶ τῶν στρατιωτῶν τὴν πλείονα
 μοῖραν· καὶ λείας πολλῆς γενόμενος κύριος, ἐπειδὴ Κωνσταν-
 τῖνον αὐτὸν ἔγνω πόλιν καταλαβόντα Βαλεντίαν [Valence], ἀρ-
 κοῦσαν αὐτῷ πρὸς ἀσφάλειαν, εἰς πολιορκίαν κατέστησε. Νε-
 βιογάστου δὲ τοῦ λειπομένου στρατηγοῦ λόγους τῇ Σάρῳ περὶ

φιλίας προσάγοντος ἐδέχετο μὲν ὡς φίλον τὸν ἄνδρα, δούς δὲ καὶ λαβῶν ὄρκους ἀναιρεῖ παραχρῆμα, μηδένα τῶν ὄρκων ποιησάμενος λόγον [a. p. Chr. 408.]. Κωνσταντίνου δὲ στρατηγὸν καταστήσαντος Ἐδόβιγγον [Ἐδόβιχον Sozomen.] Φράγκον ὄντα τὸ γένος, Γερόντιον δὲ ἀπὸ τῆς Βρετανίας ὁρμώμενον, δείσας ὁ Σάρος τὴν τῶν στρατηγῶν τούτων περὶ τὰ πολέμια πεῖραν ὁμοῦ καὶ ἀνδρίαν ἀνεχώρησε τῆς Βαλειτίας, ἐπὶ πολιορκήσας ταύτην ἡμέρας. καταδραμόντων δὲ αὐτὸν τῶν Κωνσταντίνου στρατηγῶν μετὰ μεγίστης δυναστείας, σὺν πολλῷ διεσώθη πόνῳ, τὴν λείαν ἅπασαν δωρησάμενος τοῖς περὶ τὰς Ἀλπεῖς ἀπαντήσασιν αὐτῷ Βακαύδαις, ὅπως εὐρυχωρίας παρ' αὐτῶν τύχη τῆς ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν παρόδου. Σάρου τοίνυν οὕτως εἰς τὴν Ἰταλίαν διασωθέντος, συναγαγὼν ὁ Κωνσταντῖνος τὴν δύναμιν ἅπασαν ἔγνω φυλακὰς ἀρκούσας ἐγκαταστήσαι ταῖς Ἀλπεσιν. ἦσαν δὲ αὗται τρεῖς αἱ τὰς ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν ἀπὸ Κελτῶν κἀκεῖθεν ἐπέκεινα ὁδοὺς ἀποκλείουσαι, Κοττίαι, Ποινίαι, Μαριτίμαι. ταῦτα δὲ δι' αἰτίαν τοιάνδε τῆς εἰρημένης μοι προνοίας ἡξίωσεν. ἐν τοῖς προλαβοῦσι χρόνοις, ἕκτον ἤδη τὴν ὑπατον ἔχοντος ἀρχὴν Ἀρκαδίου καὶ Πρόβου [a. p. Chr. 406.] Βανδίλοι Συήβοις καὶ Ἀλανοῖς ἑαυτοὺς ἀναμίξαντες τούτους ὑπερβάντες τοὺς τόπους τοῖς ὑπὲρ Ἀλπεῖς ἔθνεσιν ἐλυμήναντο καὶ πολὺν ἐργασάμενοι φόνον ἐπιφοβοὶ καὶ τοῖς ἐν Βρετανίαις στρατοπέδοις ἐγένοντο, συνηγάγκασαν δέ, δέει τοῦ μὴ κἀπὶ σφᾶς προελθεῖν, εἰς τὴν τῶν τυράντων ὁρμῆσαι χειροτονίαν, Μάρκου λέγω καὶ Γρατιανοῦ καὶ ἐπὶ τούτοις Κωνσταντίνου πρὸς ὃν μάχης καρτερᾶς γετομένης ἐνίκων μὲν οἱ Ῥωμαῖοι, τὸ πολὺ τῶν βαρβάρων κατασφάξαντες μέρος, τοῖς δὲ φεύγουσιν οὐκ ἐπεξελθόντες (ἦ γὰρ ἂν ἅπασας παιωλεθρίᾳ διέφθειραν) ἐνέδωκαν αὐτοῖς ἀνακτησαμένοις τὴν ἥτταν καὶ βαρβάρων πλῆθος συναγαγοῦσιν αὐθις ἀξιωμαχοὺς γενέσθαι. διὰ ταῦτα τοίνυν τούτοις τοῖς τόποις φύλακας ἐγκατέστησε Κωνσταντῖνος, ὡς ἂν μὴ τὴν εἰς Γαλατίαν ἀνειμένην ἔχοιεν πάροδον. ἐγκατέστησε δὲ καὶ τῷ Ῥήνῳ πᾶσαν ἀσφάλειαν, ἐκ τῶν Ἰουλιανοῦ βασιλέως χρόνων ῥαθυμηθεῖσαι. Id. VI. 5. i. f. 6. init. „... πάντα κατ'

ἐξουσίαν ἐπιόντες οἱ ὑπὲρ τὸν Ῥῆνον βάρβαροι κατέστησαν εἰς ἀνάγκην τοὺς τε τὴν Βρεττανικὴν νῆσον οἰκοῦντας καὶ τῶν ἐν Κελτοῖς ἐθνῶν ἔνια τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς ἀποστῆναι καὶ καθ' ἑαυτὸν βιοτεῦναι, οὐκέτι τοῖς τούτων ὑπακούοντα νόμοις. οἳ τε οὖν ἐκ τῆς Βρεττανίας ὅπλα ἐνδύντες καὶ σφῶν αὐτῶν προκινδυνεύσαντες ἡλευθέρωσαν τῶν ἐπικειμένων βαρβάρων τὰς πόλεις, καὶ ὁ Ἀρμόριχος ἅπας [tractus Armoricanus] καὶ ἕτεραι Γαλατῶν ἐπαρχίαι, Βρεττανοὺς μιμησάμεναι, κατὰ τὸν ἴσον σφᾶς ἡλευθέρωσαν τρόπον, ἐκβάλλουσαι μὲν τοὺς Ῥωμαίους ἄρχοντας, οἰκεῖον δὲ κατ' ἐξουσίαν πολίτευμα καθιστᾶσαι. Καὶ ἡ μὲν Βρεττανίας καὶ τῶν ἐν Κελτοῖς ἐθνῶν ἀπόστασις, καθ' ὃν ἐτυράννει χρόνον ὁ Κωνσταντῖνος, ἐγένετο, τῶν βαρβάρων ἐπαναβάντων τῇ ἐκείνου περὶ τὴν ἀρχὴν ἐκμελείᾳ· κατὰ δὲ τὴν Ἰταλίαν Ἀλάριχος κ. τ. λ.^α. Id. VI. 10. „... Ὀνωρίου δὲ γράμμασι πρὸς τὰς ἐν Βρεττανίᾳ χρησαμένου πόλεις φυλάττεσθαι παραγγέλλουσι, δωρεαῖς τε ἀμειψαμένου τοὺς στρατιώτας ἐκ τῶν παρὰ Ἡρακλειανοῦ πεμφθέντων χρημάτων, ὁ μὲν Ὀνώριος ἦν ἐν ῥαστώνῃ πάσῃ, τὴν τῶν ἀπανταχοῦ στρατιωτῶν ἐπισπασάμενος εὖνοιαν^α. Sidon. Apollinar. epist. VIII. 6. (ad Nannatium): „... Sed ecce, dum iam epistolam . . . claudere optarem, subitus a Santonis nuntius . . . asseveravit, nuper vos classicum in classe cecinisse atque inter officia nunc nautae modo militis litoribus oceani curvis inerrare contra Saxonum pandos myoparones, quorum quot remiges videris, totidem te cernere putes archipiratas: ita simul omnes imperant, parent, docent, discunt latrocinari. . . . Hostis est omni hoste truculentior; improvisus aggreditur, provisus elabatur; spernit obiectos, sternit incautos; si sequatur, intercipit, si fugiat, evadit. ad hoc exercent illos naufragia, non terrent; est eis quaedam cum discriminiibus pelagi non notitia solum, sed familiaritas: nam quoniam ipsa si qua tempestas est, hinc securos efficit occupandos, hinc prospici vetat occupaturos in medio fluctuum scopulorumque confragosorum spe superventus laeti periclitantur. Praeterea priusquam de continenti in patriam vela laxantes hostico morda-

ces ancoras vado vellant, mos est remeaturis decimum quemque captorum per aquales et cruciarias poenas, plus ob hoc tristi, quod superstitioso ritu, necare, superque collectam turbam periturorum mortis iniquitatem sortis aequitate dispergere: talibus se ligant votis, victimis solvunt, et per huius modi non tam sacrificia purgati quam sacrilegia polluti religiosum putant caedis infaustae perpetratores de capite captivo magis exigere tormenta quam pretia . . .“ Id. epist. VIII. 9.

„Istic Saxona caerulum videmus
Assuetum ante salo solum timere,
Cuius verticis extimas per oras
Non contenta suos tenere morsus
Altat lamina marginem comarum,
Et sic crinibus ad cutem recisis
Decrescit caput additurque vultus.
Hic tonso occipiti senex Sicamber“ et c.

Id. carm. VII. ad Avitum Aug. vv. 88. sqq.

„ victricia Caesar
Signa Caledonios transvexit ad usque Britannos,
Fuderit et quanquam Scotum et cum Saxone Pictum,
Hostes quaesivit“

ibidemque vv. 370. sqq.

„Quin et Aremoricus piratam Saxona Tractus
Sperabat, cui pelle salum sulcare Britannum
Ludus, et assuto glaucum mare findere lembo“.

et vv. 391. sq.

„Saxonis incursus cessat, Chattumque palustri
Alligat Albis aqua“

De Saxonum nominis *ἑρμῆς* multa olim, remotissimas dubiasque cognationes pro fraternitate coniunctioneque intima interpretantes fabulati sunt; ita v. c. alii, ut Camdenus, a Saccis Asiaticis, alii a sedendo, ut opponerentur Saxones vagantibus Suevis, appellationem deducendam esse opinati sunt, ne h. l. de deductione nominis a saxo, quam ad anthropogoniam Germanicam pertinere e Wackernagelio didicimus, iterum verba faciam. hodie vero recepta sententia est, Saxones significare cultrisferos, a v. *saks* i. e. culter, semispatha. Witech.

Corbei. p. 3. „erat autem illis diebus Saxonibus magnorum cultellorum usus, quibus usque hodie Angli (i. e. Anglo-Saxones) utuntur, morem gentis antiquae sectantes. . . . cultelli nostra lingua *sahs* dicuntur“, et p. 5. „habentes ad renes cultellos magnos“. „*Nîmed eure saxes*, i. e. cultellos vestros de siconibus vestris deducite“ Hengistus Saxones suos alloquitur ap. Nennium c. 48. et memorabiles sunt etiam hi versus Engelhusii apud Camdenum:

„Quippe brevis gladius apud illos Saxa vocatur,
Unde sibi Saxo nomen traxisse videtur“.

cf. Zeuss, *Die Deutschen* p. 150. not. *, qui Saxonum nomen ac sedem, quae in Cimbricae peninsulae partibus meridionalibus Holsatiaque fuit secundum Ptolemaeum, inde ab hoc geographo usque ad Anglo-Saxonum tempora prosecutus est p. 150. sq. 380. sqq. 490. sqq. atque orientalibus potius quam occidentalibus Saxonibus praedationes incursationesque piraticas imprimis inde a saec. V. maria fluminaque Gallica perturbantes adscribendas esse putat. sed vide etiam Müllenhoff *Die deutschen Völker an Nord- und Ostsee in ältest. Zeit*, in *Annalib. litterar. 'Nordalbingische Studien'* vol. I. Kiloniae 1844. 8°. p. 116. Conferri etiam potest F. Leop. com. de Stolberg in suis fratrisque sui operibus Hamburgi a. 1827. editis, tom. X. p. 53. sqq.

Panciroli commentarium, quod qui sequi solent, ut fit, in levitatis crimen facile incidunt, sic habet: „Picti assumptis ex Hybernia Scotis, cum saepe Britanniam vexassent, tandem auxilio Romanorum destitutam invenientes, subactam extremam insulae partem inhabitaverunt, nec ultra exinde, inquit Paulus Diaconus lib. 14. ad fin., valuerunt expelli. Idem Beda eccl. hist. lib. I. c. 12. tradit. Quare Britanni Anglos Saxones Germaniae populos cum Rege Vertergermo ad defendendam insulam vocaverunt, qui cum hostes abegissent, in Britannos arma converterunt, stipendia sibi promissa non solvi causati. Itaque aliam insulae partem et ipsi occuparunt, unde Limes contra eos a Comite creato erectus Saxonicus est dictus. Hinc apparet non ita primum ab Anglis Saxonibus totam in-

sulam, ut multi credunt, occupatam, quam postea cum Scotis divisam tenuerunt. Hi aquilonari parte potiti Scotiam, illi reliquam tenentes Anglicam appellarunt. Verum Saxones ab Anglis Beda dividit: Polydorus Virgilius lib. 4. Anglic. histor. orientalem Britanniae partem circiter annum salutis CCCCL. ubi est Londinum, eos occupasse autumat. quod si sequimur, Valentiniano III. et Martiano imperantibus hanc Notitiam scriptam fuisse oportet, quo tempore barbari insulae parte capta limiti Saxonico iam nomen dederant. [sed vix hac explicatione infeliciorem excogitare possis.] Sed Beda aliud sentit, et Marcellinus lib. XXVII. qui hunc Comitem maritimi tractus appellat, scribit Nectaridum Comitem et Bulchobaudem [sic] ducem Valentiniano I. imperante a Britannis occisos. Itaque longe ante Comes maritimi tractus fuisse videtur. Praeter hunc Comitem erat et alius Comes Britanniae dictus, cuius nullae propriae apparent copiae [sed cf. p. 38*. G, p. 40*. D]. Item Dux Britanniarum qui pluribus praesidiis ac Tribunis Praefectisque praecrat: . . . Sub hoc Comite erat una legio forte 1000 peditum, et seni Numeri, forte 1200, et duo ordines equitum ferme 200. Summa est peditum ferme 2200, et equitum 200. praefecturam enim mille peditum hoc tempore [?] fuisse Constantinus Porphyrogenneta (de thematib.) scribit⁴. Nihil his numeris incertius.

De symbolis pictis huius Comitis, qui cum ceteris Comitibus rei militaris cap. I. num. 20. enumeratis atque Illyrici Hispaniarumque sub dispositione v. ill. Magistri Peditum Praesentali stetit (p. 23*. γγ. 1. sq. 9., p. 34*. γγ. 15. sq., p. 37*. γ. 14.), non nisi nominum varietatem annotabo. ab Α quem nostra p. 80*. sequitur, Ε discrepat in nominibus *Bravoduno* et *Anderidos*, Ε in *Othana*, *Branaduno* et *Anderidos* (Β et Δ picturam ad manus non habeo); δεε in *Lemanni*, *Rittupis* et *Anderidos*, et δ habet *Gariano*.

γ. 7.] *litoris* Εα^{1,2,11}, ε^{2,3,4}, *limitis* ε^{6,7}. Cf. supra not. ad rubr.

γ. 8.] *Saxor* (pro *Saxon*.) Α, *Saxorum* Β, *saxorum* Ε, *Saxon*. αα. — *Brittanium* Β, *brittanium* Ε.

γ. 9.] *Fortentium* BDE. De Fortensibus cf. annot. ad Not. Or. c. IV. not. 33., p. 190. sq. et cap. XXXIX. not. 2., p. 493. — *Othone* BCa. Cellar. I. p. 332. §. 27. „In ora prima maris Othona fuit. . . Camdenus [Britann. Lond. 1586. p. 161.] existimat, fere in loco fuisse, ubi nunc *Hastings* sit. Inde per XXX M. P. aut amplius abest Portus Adurni“. Camden. l. c. „*Hastings* eodem littore superius sedet, ubi etiam Athelstanus officinam monetariam instituit, quo tempore Saxonice *Hastin-gaceaster* dicta fuit. Sin autem Britannicis temporibus flourerit, *Othona* illa videatur, in qua Fortensium numerus hoc littus contra Saxonum depredationes . . . tuebatur. Fieri enim potuit, ut Saxones nostri Germani, qui inprimis consonantium concursu gaudent, pro *Othona* *Hasteng* duriuscule vocarint“. cf. Camden-Gibson. p. 176. sq. Gortonus (*Topographical Dictionary of Great Britain and Ireland, compiled from local information, and the most recent and official authorities. By John Gorton and G. N. Wright. Lond. 1833. III. voll. 8°. mai.*) v. *Hastings* „county Sussex . . . on a hill, eastward of the town, are the banks and ditches of an entrenchment, supposed by some to have been a Roman camp; but which others ascribe to William the Norman“ et c. Secundum Baxterum ap. Bruz. la Mart. v. *Othona* vetus huius nominis oppidum mari interiit, sed *Othona* nova in oppido *Maeldon* superest.: (cf. Gortonum v. *Maldon, county Essex*, et supra p. 508*.) Reichardus (Orb. terr. ant. Norimb. 1824. fol.) nominis sono, quo saepe se decipi passus est, motus videtur ad scribendum „*Othona* portus. Not. Imp. *Otter-ton*“: qui *Devoniae* vicus ad *Otter* fl. ostia situs longe ab *Hastings* occid. versus distat, neque ad Litus Saxonicum pertinuisse credendus est; sed et portus adiectio omittenda erat. De *Hastings*, in comitatu *Sussex*, *Hastings-Rape*, oppido cum portu principe ex Quinqueportibus, ubi de Angliae imperio Nortmannorum victoria sub dūce Guilelmo a. 1066. alea iacta et Anglosaxonica periodus finita est, nihil addimus. cf. Hassel. *Erdb. des brit. Reichs*. Vinar. 1820. 8°. p. 184. et Gorton. l. c.

— γ. 10.] *Tungraecanorum* ABWaa, *Tungricanorum* de⁶. ff,

Tangricanorum ^{et}, nobiscum faciunt **CE**. Cf. supra p. 224*. not. ad γ. 25. — *Dubris*, ex Quinqueportuum numero, hodieque antiquum nomen retinet; est enim celebratissimum oppidum cum portu *Dover* s. *Dovor* in comitatu Cantii (*Kent, Shipway-Lathe* *). Cf. It. Ant. p. 473., Tab. Peut. I. A, Ricard. Corin. I. 6, 5. „*Dubrae*“. Camden p. 181. „Saxones *Dofra* dixerunt, nos *Douer*. Inditum nomen scribit ex Eadmero Darellus, quia clausus et impeditus erat. . . D. Lambardus tamen nominis rationem in *Dufyrrha*, quod Britannice locum acclivem significat, probabilius deduxit. Oppidum quod inter cautes considet (ubi portus ipse olim fuit, quum mare se insinuaret, uti ex anchoris et navium tabulis erutis colligitur) portus opportunitate, quae iam fere nulla est, et in Galliam traiectu magis celebratur, quam sua vel elegantia vel frequentia. Celebrerrimus enim est traiectus, cautumque olim lege erat, ut nemo qui religionis gratia peregre proficisceretur, alibi traiceret. [quae lex in memoriam revocat Procopii de b. Goth. IV. 20. de animarum in Brittiam nocturnis traiectibus narrationem: cf. Claudian. in Rufin. I. γγ. 123. sqq. et vide I. Grimm. *Mytholog.* ed. I. p. 481. sqq., H. Müller. *Das nord. Griechenth.* p. 106. sq., Wackernagel. *Das Todtenreich in Britann.* in Hauptii ann. litt. Germ. VI. p. 191. sq.] Qua Oceanum iam glarea interiecta exclusum spectat, moenibus praecinctum fuit, quorum pars aliqua superest. . . E colle, seu potius rupe, quae a dextra, omni fere ex parte confragosa in admirandam altitudinem exurgit, castellum amplissimum instar urbeculae, opere munitissimum, et turribus frequentissimum subiecto freto quodammodo minatur; *clavem et repagulum Angliae* vocat Matth. Parisiensis. Vulgus hominum a Iulio Caesare constructum somniat. A Romanis primo conditum ex lateribus illis Britanicis in sacello, quibus usi sunt in suis substructionibus, arbitror. Praecipitante in occasum Romano imperio Numerum

*) *Lathe*, laestum s. lastum, Saxonice *laet* s. *laed*, portio comitatus maior.

Tungricanorum, qui inter Auxilia palatina * numerabantur, hic in praesidio collocarunt, e quorum apparatu sagittae illae magnae videntur, e basiliscis solitae emitti, quas pro miraculis iam ostendunt castellani. .^a et sic deinceps oppidi historiam enarrat Camdenus. (Camden-Gibson. p. 204. sq.) Hodieque supersunt „besides the traces of their [Romanorum] ramparts. . remains of an ancient church, a Pharos or watch-tower, and a hypocaust or bath, probably of Roman construction“, ut Gorton. h. v. refert. Cf. etiam Cellar. I. p. 331. sq. §. 24., Büsching. *Erdb.* tom. IV. ed. VIII. Hamburg. 1789. 8°. p. 670., Mannert. II. 2. p. 161., Hassel. *Engl.* p. 174.

PAG. 81*. γ. 1.] *Tornacensium* aa. Cf. supra p. 357*. Alibi hos milites memorari non memini. — It. Ant. p. 473. „a Londinio ad portum Lemanis M. P. LXVIII. sic: Durobrivis [*Rochester*] M. P. XXVII. Duroverno [*Canterbury*] M. P. XXV. Ad portum Lemanis M. P. XVI.“ Tab. Peut. I. A „Lemauius“. Geogr. Rav. V. 31. „In Britannia . . . Lemanis, Dubris, Duroverno Cantiacorum, Rutupis, Durobrabis, Londini, Tamese . . .“. Ricard. Corin. I. 6, 5. „Lemanus“. Camden. p. 183. sq. „Antoninus et Notitiarum liber *Portum Lemanis* vocarunt, Ptolemaeus λιμήν, quod cum apud Graecos significativum sit, librarii ut viderentur defectum supplere, καινός λιμήν scripserunt, Latinique interpretes *Notum portum* inepte converterunt: cum loci nomen *Limen* vel *Leman* fuerit, uti hodie *Lime*. [vel si quis hanc coniecturam, comprobet, certe illam de Ptolemaeo abiciet.] Stationem hic sub Comite littoris Saxonici Pp. numeri Turn. habuit. Viaque hinc Militaris saxis constrata ad Cantuariam pertingit, quam Romanorum fuisse opus facile diiudices, uti etiam castrum, quod in deiectu collis decem quasi iugera inclusit, moeniumque reliquiae supersunt Britannicis lateribus, silicibus calceque cum arena et grumis intrita sic compactae, ut nec dum vetustati cesserint. Nunc vero licet

) Camdenus respexit ad p. 24. γ. 22. et p. 26*. γ. 10. sed cf. p. 23*. γ. 25.

portus non sit, dignitatis tamen pristinae umbram non tenuem retinet: Guardianus enim portuum hic solemne init iusiurandum, ubi primum magistratum init, et hic de causis inter portuum incolas statis diebus cognoscit. Nonnulli existimarunt, magnum flumen hoc in loco se exonerasse, quod unus et alter scriptor de *Lemano* fluvio et *Lemanis* ostio meminerint, ad quod Danica classis a. sal. 892. appulsa fuerit. Sed falsos eos in loci descriptione opinor . . .^a. cf. Camden-Gibson. p. 209. sq. 218. *

*) Iuvabit Gibsonianam annotationem ad Camdenum (p. 223.) h. l. repetere: „... not far from it [the town Hithe, lies] a most noble antiquity, now call'd Stutfall Castle, which, no question, was the ancient Portus Lemanis, for very good reasons brought by our author; though Mr. Somner^b (Ports and Forts p. 38.) alledges the contrary. He allows it indeed to have been a Roman Fort, but by no means the old Portus Lemanis, that lying, according to all the copies of the Itinerary, 16 miles from Canterbury; whereas Stutfall is but 14, about the same distance, says he, that Dover is from it: wherefore he rather supposes that there was a mistake in the librarians in setting an V for an X, and that the distance indeed should have been XXI, which sets it about Romney, the place he would have to be the true Portus Lemanis. But this coniecture puts it more out of distance than before, and 'tis a much easier mistake in the librarians to transpose a V and an I, which sets it in true distance again, according to Mr. Somner himself, viz. at XIV and no more. Or, to admit of no mistake in the librarians at all, if we set Lyme, as our author says, at the same distance from Canterbury that Dover is, which is 15 miles, and the lower side of Stutfall Castle, where the port must be, near a mile below Lyme, as really it is; and allowing too, that the Roman miles are somewhat less than the English, we shall bring it again in the true distance at XVI miles, without carrying it to Romney, which, in all probability, in those days lay under water, at least in spring-tides: or if not so, the Marsh certainly did, 'twixt Stutfall and Romney, which they could never pass, nor did they ever attempt it; for we find the Roman way ends here, and 'twas necessary it should, since it could not well be carry'd on further, thro' a Marsh, or rather sea, 8 miles together; for so far 'tis hence to the town of Romney“.

Wesseling. ad It. Ant. l. c.: „: plerisque *Lime* circa *West-Hythe* veteris nominis reliquias servare videtur, sed invito doctiss. Somnero, qui longo verborum ambitu in 'Nominum locorum explicatione' rev. Gibsoni non alium portus fuisse locum atque eum, quem *New-Romney* vocitant, vincere conatur“. Cellar. p. 332. §. 25. „Ex Itinerarii numeris colligitur, eundem portum esse, qui Ptolemaeo [II. 2(3).] dictus *Καινὸς λιμὴν*. Camdeno iudice *Lime* est“. Et Büschingius etiam l. c. p. 669. habet „*Limne*, *Lemanus*, sub Romanis portus fuit; sed postquam mare recessit, iam ab eo aliquot miliaria Anglica locus remotus est. Statim iuxta conditus est vicus *West-Hythe*“. Et Mannerto l. c. placet, illum portum in *West-Hythe* quaerendum esse; Gilesius ad Ricard. Corin. l. c. annotavit „*Lemanus. situated on the Lymne*“, et Reichardus vult „*Lymne* penes *West-Hyth*“, item Lapius „*Lympne, près Hythe*“. Mihi nullum dubium est *Lemanis* nomen in hod. Cantico vico *Lympne* s. *Limne* superesse, de quo Gorton. h. v. „*close to the church, on the summit of the hill, are the ruins of a Roman fort, that guarded the harbour, now called Strutsfall Castle; it overlooks the extensive flat called Romney Marsh, and commands an almost boundless sea-view*“. Quinqueportus, *Cinque ports*, de quibus vide Camden-Gibson. p. 187., sunt *Hythe* (orientalis), *Romney*, *Dover*, *Hastings* et *Sandwich*, prope quod oppidum olim *Rutupiarum* portus fuit; cf. ad γγ. 8. sq.

— γ. 2. sq.] *Dalmatar.*] cf. p. 31*. γγ. 17. 18. et infra p. 91*, 95*, 98*.sq., 107. γ. 11., p. 113*. γ. 1. — *Branodo* τ Β, *Brano-dū*. € , *Branodun*. αα, *Branodunensis* Α(?) € dteff. — *Branodunum* alii veteres scriptores non memorant. Camden. p. 269. „Huic (*Walsinghamiae*, *Norfolciae*) ad occ. in littore vicinum erat antiquum illud *Brannodunum*, ubi cum Saxones primum Britanniam infestarent, Equites *Dalmatae* sub Com. Litt. Sax. praesidium egerunt: nunc vero vicus est rusticanus, nihil praeter nominis reliquias retinens, vallumque quod octo plus minus iugera includit, ostendens, *Brancaster* nominatur. Percommode huic loco praesidium impositum fuit, ad S. Edmundi

enim viculum [*St. Edmonds point*] et *Hunstanton* ab Edmundo illo constructum ora ad austrum reflectitur, sinumque laxiorem admittit piratis expositum, in quem plura flumina se effundunt. Hunc sinum nostri *the Washes* vocant, Ptolemaeus *Aestuarium Metaris*^a. cf. Camden-Gibson. p. 391. * Similiter Rutger. Herm. p. 268., qui Romanos nummos ibi erui, ut Hasselius multas ibi Rom. antiquitatis reliquias reperiri testatur. Cum Camdeno faciunt Cellar. p. 339. §. 45. et recentiores, Iansson., Bruz. la Mart., D'Anvillius, Reichardus, Sprunerus atque Gortonus h. v., secundum quem „*numerous urns, coins and other relics of Roman antiquity have been found here, as also vestiges of a large encampment, near the site of which one of the largest malting establishments has been formed in the kingdom*“. De nomine *Bran*, i. e. quod aquas coniungit, ex Chalmersii *Caledonia* (I. p. 37. Lond. 1807. 4°.) haec adscribo: „*Bran appears in the names of several streams. Bran (Brit.) signifies what rises over. Bran, in the old Gaelic, means a stream. Bran, says Macpherson, denotes in Gaelic a mountain stream*“. Pancirolus perperam Ptolemaei II. 2 (3). *Βραρυόριον* Ordovicum, *Worcestriae* oppidum, huc traxit.

— γγ. 4. sq.] *Stablesian*. *ABCD* *Ca*^{1,7,11}, *diff*, *Stablesiani* *a*¹⁵, *e*^{1,10,14}, *Stablesianorum* *e*^{6,7}. Supra p. 40*. γ. 19. Equites *Stablesiani* sub Comite *Britanniarum* recensentur. De *Stablesianis* vide ad Not. Or. c. VI. not. 9. p. 209. sq. et supra p. 270*. ad p. 31*. γ. 25. — *Gariannonens*: *ADa*¹⁵, *Gariannonens*. *B*, *Gariannonensis* (s. *Gariannonensis*) *CEderff*, *Gariannonen*. *a*^{1,7,11}. — *Gariannonor*. *ACD*, *Gariannonor*. *B*, *Gariannonor*. *E*, *Gariannonor*. *aa*, *Gariannono* (*Gariannonno*) *derff*. Scribendum esse videtur *Garienoduno* s. *Garianoduno* (sive *y* pro *i*); nam si-

*) Gibsonus p. 398. annotavit: „*Brannodunum seems to imply no more by the name than a town upon the river; for dunum (as berig and burg in Saxon) signifies as well a town as a hill; and the British bran, as well as burne, signifies a rivulet. . . Sir Henry Spelman tells us, that there were several coyns dugg up there. . .*“

gnificatur oppidum ac portus ad Garyeni fl. ostia, Γαριέννου (al. Γαριαίνου, al. Γαρρυνένου) ποταμοῦ ἐκβολάς. Ptol. II. 2(3.), quem fluvium hod. *Yare* esse constat (Mannert. II. 2. p. 184.). Camden. p. 266. sq.: „A Norwico Garienis in suum nomen aquis advenis adscitis tortuose volvitur . . . et iam mari proximus in austrum descendit, ut marinis fluctibus mollius illabatur, lingulamque facit, quam hinc ipse, inde mare allambit. In hac lingula littore apertissimo *Yarmouth* vidimus, Saxonice *Garmud*, et *Iermud*, i. e. *Garienis ostium*, portum oppidumque elegantissimum, loci ingenio et solerti opera praeunitum. . . . Hoc *Garianonum* illud vetus affirmassem, ubi olim Equites Stablesiani contra barbaros excubarunt, nisi ad *Castor* viculum proximum antiquitatis nomine apud incolas celeberrimum Garienem fl. ostium habuisse fama valuisset, et famae indicia nonnulla annuissent, quibus refragari non auserim, quo minus illud *Garianonum* existimem. . . . aquilo hanc oram affligit, et arenas converrens hoc ostium obstruxisse videatur. Nec tamen fraudi erit, si *Yarmouth* nostrum *Garianono* antiquo adiunctum *Garianonum* dixerim, cum Garienis, qui illi nomen fecit, nunc alveo mutato sub hoc, quod etiam nomine signavit, oceanum subintret. Non possum enim non fateri hoc nostrum *Yarmouth* recentioris esse memoriae. Quum enim *Garianonum* illud vetus intercidisset, nec essent qui littus defenderent, Cerdicus bellicosus Saxo hic terram conscendit, (unde locus hodie incolis *Cerdiksand*, et Historicis *Cerdikshore* dicitur,) Icenos gravissimo bello exercuit, et cum Natanleodum Britannum fudisset, hinc in occiduas plagas solvit, ubi Occidentalium Saxonum Regnum instituit, nec longo post tempore pro *Garianono* novum oppidum posuerunt Saxones in agro illo fluido, ad occid. fluminis ripam, quod *Yarmouth* dixerunt. . . .“ cf. Camden-Gibson. p. 376. 388. sq., ubi Camdenus castellum Suffolcianum *Burghcastell* vetus *Garianonum* esse ad persuasionem apte exposuit *, cum Gibsoni de-

*) „I dare (verba Camdeni ap. Gibson. sunt) not affirm, that this

scriptione huius castelli, p. 330. sq. not. l. *Yarmouth* pro *Garianono* accipiunt Rutger. Hermann. p. 267. sq., Cellar. I. p. 339. §. 45., Reichardus ac Sprunerus. Bruz. la Mart. v. *Gariannonum* observat, ab alijs hoc oppidum in hod. *Burghcastle* ad *Yare* fl. versus occid. n *Yarmouth* condito quaeri, quem burgum apud Romanos non incelebrem fuisse testantur etiam Büsching. l. c. p. 696. et Hassel. p. 170. D'Anvill. in tab. geogr. *Garyenum* ad eius fluvii ostia posuit. Gilesius (*Six old engl. chronicles* p. 408.) ad Nennium annotavit „*Gurnion-castle, variously supposed to be in Cornwall, or Binchester in Durham, but most probably the Roman station of Garionenum, near Yarmouth, in Norfolk*“. De Romanorum vestigiis nihil vv. *Yarmouth* or *Great-Yarmouth* *Norfolciae* et *Yarmouth* or *South Yarmouth* *Southamptoniae* refert Gortonus, apud quem brevis rerum de hoc oppido memorandarum expositio legitur; (cf. de *Yarmouth* Büsching. p. 697., Hassel. p. 170. sq.) sed idem v. *Burgh-Castle, county Suffolk*, recentiorem Camdeni sententiam confirmat: „*A parish in the hundred of Mutford and Lothingland . . . The fortress of Burgh Castle is deemed by many respectable antiquaries the Garianonum of the Romans. The remains of this fortress, which are situated on an eminence near the conflux of the rivers Yare and Waveney, form 3 sides of a parallelogram, of which the north and south sides measure 127 feet, and the east side 214 feet. A great number of Roman relics have been dug up in the vicinity*“.

[*Yarmouth*] was the old *Gariononum*, where formerly the *Stablesian Horse* lay in garison against the Barbarians. Nor yet the neighbouring little village *Castor* (formerly the seat of Sir John Falstaff, an eminent knight), famous among the inhabitants upon account of its antiquity; though there is a report that the river *Yare* had another mouth just under it. But as I am throughly convinc'd that the *Garianonum* was at *Burgh-castle* in *Suffolk*, which is scarce two miles distant from the other side of the river, so am I apt to think that *Yarmouth* rose out of its ruin, and that that *Castor* was one of the Roman Castles, plac'd also at a mouth of the river *Yare* now shut up“.

— §§. 6. sq.] Ita hoc quoque loco *V* pro *B* posita est in Baetasiorum nomine. Betasii, Germaniae Secundae s. Inferioris populus, memoratur ap. Plin. H. N. IV. c. 17. sect. 31. „A Scaldi incolunt extera Toxandri...introrsus Castologi...Tungri, Sunuci, Frisiabones, Betasi, Leuci liberi, Treveri liberi antea...” et Tac. Hist. IV. 56. 66. Betasios (s. Bethasios) iuxta Nervios Tungrosque nominat. Gruter. 520, 9. titulum Moguntiac. e Campii schedis hunc exhibet: ANNAEVS. OSEDA | VONIS. CIVES | BETASII.....| II. FLAVIA.....|.....“; sed Fuchsius (Hist. Mogunt. class. III. n°. V. Inscr.) pro CIVES BETAESE voluit CIVIS BETAESENSIS et Steinerus Cod. inscr. Romm. Rheni n. 491. parum scite accurateque, ut solet, dedit *Anniuso, Sedavonis (filius), civis Betaesensis (eques legionis) secundae flaviae*, omissa explicatione litterarum i. a., cum §. ult. ita dedisset IL FLAV. i. a. Secundum Divaeum hodiernus vicus *Beetz* s. *Betz* ad *Gelte* s. *Geete* fl. inter *Leau* (*Sout-Leeuw*) et *Haelen*, qui vicus in Brabantia meridionali in confinibus provinciae Limburgensis conditus est, antiqui nominis vestigia retinet, atque circa hunc locum Betasios olim sedisse recentiores plerique fere omnes consentiunt. cf. Cluver, Germ. ant. III. 17., Menonis Alling Descr. agri Batavi, Amst. 1697. fol. p. 79. 118. 120., D’Anvill. *Notice de l’anc. G. v. Betasii*, Ukert. II. 2., p. 370. sq., et Zeussius p. 214. Aduatucorum appellationem post Iul. Caesarem in Baetasiorum nomen transisse putat. Fuchsius eumque seculus Steinerus H. citt. Betasios in hod. *Beluwe*, tetrarchiae Neomagensis Geldriae, cuius metropolis est Neomagus, *Nymegen*, quaerendos esse opinati sunt, et longius a vero aberravit Valesius Not. Gall. p. 77. a *Beda* vico Eifliae eos dictos existimans. — *Cohors Prima Baetasiorum* in Britannia stationem habens memoratur quattuor locis, i. e. praeter hunc de quo agimus, tribus sequentibus titulis, in duobus diplomatis militaribus, uno Traiani a. 104., altero Hadriani a. 124. publicato, quorum primum in Britannia repertum ex Sam. Lysons Reliquiis Britannico-Romanis (Lond. 1813. vol. I. fol.) repetitum ap. Gazzeram (*Notizia di alcuni nuovi diplomi*

imp. di congedo mil. Turin. 1831. 4° p. 40. sq.) et Cardinalium (Diplomi imperiali di privill. accord. ai militari. Velletri 1835. 4° p. XXX. sq.) legitur illa: IMP. CAESAR. DIVI. NERVAE. F. NERVA TRAIANVS | AVGVSTVS. GERMANICVS. DACICVS. PONTIFEX. MAX|IMVS. TRIBVNIC. POTESTATE. VII. IMP. IIII. COS. V. P. P | EQVITIBVS. ET. PEDITIBVS. QVI. MILITANT. IN. ALIS | QVATVOR. ET. COHORTIBVS. DECEN. ET. VNA. QVAB. AP|PELLANTVR. I. THRACVM. ET. I. PANNONIORVM. TAM|PIANA ET. II. GALLORVM. SEBOSIANA. ET. HISPANO- RVM. VETTONVM. C. R. ET. I. HISPANORVM. ET. I | VALCIONVM. MILLIARIA. ET. I. ALPINORVM. ET. I | MORINORVM. ET. I. CVGERNORVM. ET. I. BAETASI|ORVM. ET. I. TVNGRORVM. MILLIARIA. ET. II. THRA- CVM. ET. III. BRACAR. AVGVSTANORVM. ET. III | LINGONVM. ET. IIII. DELMATARVM. ET. SVNT | IN BRITTANNIA SVB. L. NERATIO. MAR- CELLO | QVI. QVINA. ET. VICENA. PLVRAB. STIPENDIA | MERVERVNT. QVORVM. NOMINA. SVBSCRIPTA | SVNT et c. Alterum, a. 1761. Stan- ingtoniae prope *Riveling* in comitatu Eburacensi repertum, nunc Sheffieldiae servatum, in Germania fere incognitum, nuper repetendum curavit Henzenius in *Jahrbb. d. Ver. v. A.-F. im Rheint.* XIII. p. 64. et nos exhibebimus infra ad pag. 114*. §§. 1. sq. Sequentem etiam titulum idem Henzenius l. c. p. 86. a Borghesio sibi communicatum publicavit, ut probet, aliquando *Elenfootii* in Anglia septentrionali (qui mihi incognitus locus est, an *Alnemouthii* aut *Elfordiae* Northumbriae?) stetisse cohortem de qua loquimur: MAŦI MLITAI | COH I BAETASI|ORVM C. | PRAES. | VS TVTOR | praefectvs | V. S. L. M. Pancirolus haec de Baetasiis: „forte legendum *Vetarasiorum*, a *Vetarasia* Galliae Belgicae urbe [?], aut *Verusiorum*, qui sunt Plinio III. 20. Italiae Alpini populi“. — *Regulbium* (s. *Regulvium*?) hodieque vetus fere nomen retinet: consentiunt enim omnes esse hodiernum vicum Cantii *Reculver*, ad *Genlad* rivi ostia, inter *Margate* et *Canterbury* situm. Ricard. Corin. I. 6, 5. Camden. p. 171. „Inde [a *Faversham*] aperto littore, quod cochleis et ostreis foecundum, ostreorumque vivariis frequens, *Reculver* cernitur, Saxonice *Raculf*, sed Romanis olim et Britannis *Regulbium*, sic enim Notitiarum libro vocatur . . . et

hanc sane suam antiquitatem effossis Imp. Rom. nummis adhuc testatur. Ethelbertus Rex Cantii cum Cantuariam monacho Augustino concessisset, in hac sibi palatium extruxit, Bassa Saxo monasterio ornavit... Hinc *Raculminster* etiam a monasterio dictum fuit... Hodie vero nihil aliud est, quam viculus rusticus, et si quid nominis habet, ex monasterio illo habet, cuius sacrae turres pyramidales [*the two Sisters*] usui sunt navigantibus ad taenias quasdam et brevia in Tamisis ostio evitanda^a. Ex parvo Dict. geogr. Lond. a. 1804. publicato haec addo: „*In 1530. the village and church were a quarter of a mile from the sea, although the sea has now incroached so much on the town, that there are but few houses left. It is situated at the mouth of the river Genlad, where it joins the sea, or Thames mouth, 12 miles W. of Margate, and 65 E. by S. of London*“^a. Cf. Camden-Gibson. p. 196., Battely ap. Wessel. ad It. Ant. p. 473., Rutg. Herm. p. 300., Bruz. la Mart. h. v., Cellar. I. p. 332. §. 26., Reichard. orb. terr. ant. h. v. et Gorton. v. *Reculver*, co. Kent, a parish in the hundred of Blean-Gate, lathe of S. Augustin; is said to have been the Regulbium of the Romans“ et c.

— γγ. 8. sq.] Praefectus *Abaa*, Praepositus *CD Edeff*, et Pancir. annotavit: „*Vetustus codex legit Praefectus legionis, et rectius*“^a. Librarii oculus in sequentis versus initium delapsus erat: legiones suos Praefectos Praefecturasque habebant. cf. quae ad p. 78*. i. f. annotavimus. — *scde* *€*, 2. *re* (II. *ε^{6,7}*). — *Aūg*: *Α*, *Aug.* *€aa*. De hac legione, de qua etiam p. 244*. sq. ad p. 27*. γγ. 4. 5. verba feci, otium mihi facit Borghesius (*sulle iscriz. Romane del Reno*. Rom. 1839. 8°. p. 17.) ita ad tres titulos prope Moguntiam repertos, et Fuchsio I. 116. 121. 123. a Steinerio n. 315. 376. 377. repetitos *, disse-

*) N. 315.: C. IVLIVS. C. F. VOL | CARC. NIGER. MI | LES. LEG. II. AN-
NOR. | XXXV. ABR. XVII. | H. S. E.; N. 376.: I. O. M. | . . VS. L. F. | . . GRIS
I | . . VARI | . . LEG. II. | . . AN . . | . . STIP. | . . L. LO. | . . O AN | . . LIB |; N.
377.: . . . IDIVS. | . . . ROM. | . . . MENS. | . . . O. MIL. | . . TI. ADI. | . . XXX.

rens: „Ommesso il n. 376, troppo dubbiosa essendone l'aggiudicazione a motivo della sua frattura, abbiamo il marmo 315 spettante alla legione II, e il frammento 377, che memora la II Adiutrice, nei quali credo indicarsi due legioni diverse. La seconda, così detta assolutamente, essendo la più antica delle altre quattro dello stesso numero, cioè l'Italica [de qua vide ad p. 99*. §. 28.], l'Adiutrice, la Traiana e la Partica, fù anche denominata Augusta, ed era nell'alto Reno fino dal principio del principato di Tiberio (Tac. Ann. I. 37. e 70). Per la conquista di Claudio fù trasportata in Inghilterra, mentre era suo legato Vespasiano (Tac. Hist. III. 44. *, Sueton. Vespas. 4.), ove tenne dipoi costante dimora. Sens' anche curare le sue lapide Tacito ve la ricorda sotto Nerone (XIV. 37.); il geografo Tolomeo ai suoi tempi **; l'Itinerario di Antonino ci avvisa che aveva la stazione ad Iscam Silurum ***; Dione

STIP. | . . P. T. P. I. | — Lapidem Tarraconensem TIB. CL. CANDIDO. COS. [n. p. Chr. 105. ?] . . . TRIB. MIL. LEG. II. AVG. positum exhibent Gruter. 389, 2., Orell. n. 798. Ex Kellermanno hos duos titulos adscribere iuvit, p. 35. n. 36. CN. POMPEIO SEX. F | QVIR. HOMVLLO | AELIO GRACILI CASSIANO LONGINO | PP. BIS LEG. II. AVG. ET LEG. X. FRETENS | TRIB. COM. . . VIG. et c., p. 69. n. 254. M. OFFIVS | CENTVR. LEG. VI. P | TRIB. LEG. II. PR | CASTRON |

*) Tac. Hist. III. 22. ad a. 70. „ . . cum vexillis Nonae Secundaeque et Vicesimae Britannicarum legionum. „ 44. „ . . et Britanniam inclitus erga Vespasianum favor, quod illic Secundae legioni a Claudio praepositus et bello clarus egerat, non sine motu adiunxit ceterarum. „

**) Ptolem. II. 2 (3). ad Iscam Dumnoniorum (Exeter sec. Camden. aliosque, prope hod. Bridport in Dorsetshire sec. Mannert. II. 2. p. 166., Arminster sec. Reichard.) adscripsit *λεγίων δευτέρα Σεβαστή*, Legio Secunda Augusta. Sed cf. seq. notam.

***) It. Ant. p. 484. „Iscae leg. II. Augusta“. Consentiant omnes esse hod. Caerleon ad Usk fl. in comitatu Monmouth. Cum Itin. facit etiam hic titulus prope Caerleon repertus, ex Horsleio a Wessel. transcr. D. M. IVL. IVLIANVS. | MIL. LEG. II. AVG. STIP. | XVIII. ANNOR. XL. | HIC SITVS. EST. | CVRA. AGENTE | ARANDA | CONIVGE. Apud Geogr. Rav. V. 31. locus Isca Augusta appellatur. Et communis sententia est Ptolemaeum per

la colloca nella Brettagna superiore*; e la Notizia ne mette una parte a Rutupa, chiamandola in alcun luogo Legio secunda Brittannica**. Non ne manca ricordo sui nummi di Carausio (Tannini p. 228.), e perciò fa meraviglia di non incontrarla su quelli di Gallieno, tanto più che da essi si commemora la legione XX, ch'era alloggiata nella stessa provincia. Quindi io tengo per fermo, ch'esistesse realmente LEG. II. AVG. nella medaglia di quel principe unicamente veduta dal Vailant (Num. praest. II. p. 356.), nella quale forse per difetto di conservazione egli lesse LEG. I. AVG. massimamente poi che questa legione prima Augusta è del resto affatto sconosciuta. Ceterum veteres scriptores ac lapides omnes legionem II. Aug. occidentali borealique Britanniae partibus, non ei, in qua Rutupiae fuerunt, attribuunt, in quem locum forte inde a Carausianis temporibus translata est***. In columellis NOMINA Legionum exhibentibus, quas Romae repertas repeliit Gruter. 513, 2. 3., initio recensentur II. AVG. VI. VICTR. XX. VICTR. cf.

errorem australiorem Iscam pro septentrionali posuisse. cf. Camden. p. 83. 362., interpp. ad Dion. Cass. statim citand., II. Ant. l. c., Cellar. I. p. 326. §. 11., p. 335. §. 35., Mannert. II. 2. p. 141. 166. Neque vero recte fecit novissimus Ptolemaei editor Wilbergius (p. 109.), quod ista verba λεγ. δευτ. Σεβ. e contextu eliminavit, cum praesertim alia quoque non nulla confuse Ptolemaeus exhibeat.

) LV. 23. cf. supra pag. 245. ad p. 27. §§. 4. 5.

**) Cf. supra p. 27*. §. 4. et p. 38*. §. 25.

***) Ex Fene Fastis p. 85. hunc ad viam Ostiensem repertum lapidem Henzenius (Jahrb. d. Ver. v. A.-F. im Rheinl. XIII. p. 83.) dedit, quem, cum utroque libro ii qui meo usuri sunt, fortasse carebunt, repetendum esse consui: M. STLACCVS. C. F. COL | CORANVS | PRAEF. FABRYM. EQVO | PVBLICO. EX. QVINQVE | DECVRIIS. PRAEF. CON. V | BRACAR. AVGVSTA. NORVM | IN. GERMANIA. TRIB. MIL. LEG. II | AVG. PRAEF. EQVITYM. ALAB | HISPANORVM. IN. BRITANNIA | DONIS. MILITARIBVS. DONATVS | CORONA. MV. BALI. HASTA. PVRA | SIBI. ET | C. STLACCIO. CAPITONI. PATRI | C. STLACCIO. C. F. COL. CAPITONI. FRATRI | L. STLACCIO. C. F. COL. FRONTONI. FRATRI | CLAVDIAE. SECVNDAE. VXORI

infra ad p. 112*. §. 9. — Nomen *Rutupis* neque **ABCD** neque **aa** agnoscunt; legitur autem in **E** (nisi si quid neglexit qui mihi hunc codicem cum **d** contulit) et **deeff**; et recte quidem, ut castellorum inscriptiones docent, quamvis paullo supra vidimus legionem II. Aug. antea Iscae Silurum in Britannia Secunda stetisse; Rutupiae autem in Britannia Prima fuerunt, totius Britanniae portus et quasi porta *. Peculiarem Antiquitatum Rutupinarum librum Ioannis Battely, Oxonii a. 1711. 8°. et a. 1745. 4°. editum, ad manus non habeo; Pancirolus, qui cum Beato Rhenano aliisque, recte refragante Mannerto II. 2. ed. II. p. 66. sq., ap. Tac. Agric. c. 38. *Rutupensem portum* voluit, cum legatur *Trutulensem portum*, Rutupias, cum vetustioribus editoribus Ptolemaei puto, *Sandouisz* (*Sandwich*) interpretatus est, itemque Lapieus, alii, cum Galaeo, ut videtur, et Gibsono p. 222. not. **aa**, pro vicino *Stonar* s. *Stenar* (Nennio *ad Lapidem tituli*) sumpserunt, ut Büsching. p. 671.; plurimi autem post Camdenum in ipso castello vicove *Richborough* veteres Rutupias agnoscunt. Camdeni p. 175. sqq. haec sunt verba: „Ad australe Wantsumi ostium, quod alveum mutasse credunt, e regione insulae [Thanaton, hod. *Thanet*] apposita fuit urbs, quae Ptolemaeo [II. 2(3.) *Ρουτοῦνια*] *Rhutupiae*, Antonino [Itin. p. 463. „Ritupis in portu Britanniarum“, p. 472. „Ad portum Ritupis“, Itin. marit. p. 496. „ad portum Ritupium“] *Rhitupis portus*, Ammiano *Rhutupiae statio* **, Orosio *Rhutubi portus et civitas* ***, [Tab. Peut. I. A. *Ratupis*; Geogr. Rav. V.

*) Poetae Rutupias non raro ad ipsam Britanniam designandam posuerunt, e. gr. Lucan. Phars. VI. 67. „Rutupina litora“, Iuvenal. Sat. IV. 141. „Rutupinove edita fundo Ostrea“, Auson. Parental. VII. 3. „tellus Rutupina“, XVIII. 8. „Rutupinus ager“, Clar. urb. VII. §. ult. „Rutupinus latro“, i. e. Maximus tyrannus.

**) Amm. XX. 1. 3. XXVII. 8, 6. „Rutupias sitas ex adverso“ [litori Bononiae s. Morinorum], „stationem ex adverso tranquillam“ memorat.

***) Oros. Hist. I. 2. „Britannia ... a meridie Gallias habet, cuius proximum litus transmeantibus civitas aperit quae dicitur *Rutupi* [Haverc. *Rhutubi*] portu s.“.

31. *Rutupis*, Ricard. Corin. I. 6, 5. *Rhutupis*] Anglis, teste Beda*, *Reptacester*, aliis *Ruptimuth*, Alfredo Beverlacensi *Richberge*, hodie *Richborow*. Unde hoc enatum nomen in confesso non est. veruntamen cum a sabulo loca huic vicina *Sandwich* et *Sandibay* denominentur, et *Rhyd-Tufith* Britaunice vadum sabulosum sonet, inde si auderem, libenter deducerem. In deiectu collis urbs exporrecta videbatur. Arx editiori loco Oceano imminebat, qui ita iam arenis invectis excluditur, ut a milliari vix eam salutet. Longe celeberrima fuit Romanis rerum potentibus. Hinc e Britannia in continentem frequens traiectus, ad hanc Romanae classes appulerunt, Lupicinus a Constantio in Britanniam ad coercendas Scotorum et Pictorum excursiones missus Herulos, Batavos et Moesicorum numeros hic exposuit. Theodorus etiam Theodosii Aug. pater, cui statuas testante Symmacho equestres ob Britanniam pacatam senatorius ordo decrevit, cum suis Herculiis, Ioviis, Victoribus, Fidentibus (hi Romanorum erant cohortes) huc delatus est. Postea cum Saxones piratae sublatis commerciis maria bello intercluderent, et litora nostra crebris latrociniiis infestarent, Legio Secunda Augusta, quae a Claudio imp. e Germania traducta plurimos annos Iscae Silurum in Wallia consederat, huc translata, Praepositumque suum hic habuit sub Com. Lit. Sax. Quam praeposituram fortasse gessit Clemens ille Maximus, qui in Britannia a militibus Imperator salutatus Gratianum interfecit et postea Aquileiae a Theodosio occisus. Hunc enim Ausonius Rhutupinum latronem in versiculis de Aquileia dixit. . . Alium etiam Rhutupiarum prae-

*) Beda Hist. I. 1. [ex Oros.] „Britannia... habet a meridie Galliam Belgicam, cuius proximum litus transmeantibus apparet civitas, quae dicitur *Rutubi portus*, qui portus a gente Anglorum nunc corrupte *Reptacestir* [*Reptaceaster*] vocata, interposito mari a Gessoriaco Morinorum gentis litore [*Boulogne*] proximo traiectu ML, sive, ut quidam scripsere, stadiorum CDL.“ It. Ant. marit. p. 496. habet: „De Galliis. A portu Gessoriacensi ad portum Ritupium stadia CCCCL“, quam distantiam affirmat Lapiens veram esse.

sidem Flavium Sanctum oblivione in Parentalibus suis vindicavit... Claudium Contentum patrum, qui ingentem pecuniam foenori inter Britannos occupatam et usuris multiplicatam extraneis morte praereptus liquit, hic etiam situm funebri carmine prosequitur Ausonius. Post Saxonum adventum flourerunt etiam Rhutupiae. Ethelberti enim Cantii regis Regiam fuisse memorant scriptores; Bedaque civitatis nomine insignivit. Inde deficere coepit, nec nomen usquam legitur, nisi apud Alfredum Beverlacensem, qui Alcherum cum Cantuaritis Danos spoliis implicatos ad hanc *Richberge* tunc dictam fudisse prodit. Nunc vero vestigia eius omnia tempus erasit, ..semirula quaedam arcis moenia solum reliquit, quadrata forma sabulo tenacissimo materiata. *Ἀκρόπολιν* esse diiudices, situ adeo sublimi uliginosam in Taneto planitiem despicit, quam Oceanus se paulatim subtrahendo reliquit. Urbis autem area nunc aratro proscissa nummos Romanorum aureos, aereos et argenteos, vetustatis sua indicia saepenumero egerit, prolemque suam paulo inferius ostendit, quam a sabulo *Sondvic* dixere Saxones, nos vero *Sandwich*, e quinque portuum, quos vocant, numero⁴. Cf. Camden-Gibson. p. 201. sqq., Cellar. I. p. 331. §. 23., Wesseling. ad It. Ant. p. 473., Bruz. la Martin. v. *Rutupiae*, Rutger. Herm. p. 303., Mannert. II. 2. p. 160. 194., Reichard. h. v., Georgii II. p. 135. ibiq. cit. Volkmann. *Reisen* I. p. 337. Gorton. h. v. „*Richborough, co. Kent. A hamlet in the parish of Ash and hundred of Wingham, lathe of S. Augustin. This was the Rutupium of the Romans and a place of considerable importance till destroyed by the Danes in the year 1010. Here are the remains of the famous castle of Rutupi, which present a most perfect specimen of Roman architecture; the relics of a Roman amphitheatre are also still very apparent, though the banks have been partly destroyed by the operations of husbandry*“.

— γ. 10.] \overline{pp} AB, Praepositi aa. — De Abulcis vide supra p. 285*. sq. ad p. 37*. γ. 1. — *Anderidae* Dreff; vocabulum *Anderidos* quod mss. et aa h. l. non agnoscunt, ex inscriptione

picti castelli octavi recepimus. Gelenius (D) nominum casus ex scriptis codicibus non fideliter expressit, sed, si ipsum audias, emendavit, id est ad grammaticae artis praecepta mutavit, ut incertum sit, utrum codex, ad quem expressus est, *Anderidae* an *Anderidos* sive *Anderitos* habuerit aut omnino, quae mea opinio est, vocabulum omiserit. neque Pancirolus ad h. l. de scriptorum codicum condicione verbum fecit, sed solum modo „Anderido aliud oppidum eiusdem nominis in Celtogallica Ptolemaeum nominare“ annotavit. (cf. supra p. 282*. sq.) *Anderida* vocabulum scribitur apud Camdenum, Bruzenium la Martiniere, Reichardum, *Anderis* apud D’Anvillium, Mentellium et Lapieum; nullus praeter hanc Notitiam vetus liber hoc nomen habet, de quo Camdenus p. 185. „A Cantii parte“ inquit „priusquam *Oxney* insulam spargat, *Newenden* [*Kent*, ad ostia rivi *Rother*, 53 miliaria Angl. a Londinio distans] habet, quod fuisse portum illum diu quaesitum, quem Notitiarum liber *Anderidam*, Britanni *Caer Andred*, Saxones *Andredceaster* nuncuparunt, fere persuadeor: primum quod incolae vetustissimum fuisse oppidum et portum asseverent: deinde quod ad *Andredswalde* sylvam, cui nomen creavit, situm habet: postremo quod *Brittenden*, i. e. Britannorum vallem Saxones dixisse videantur (uti etiam *Segontium*, de quo antea), unde *Selbrittenden* toti Centuriae [Centenae, *Hundred*] adiacenti nomen. Romani ut hanc oram contra Saxones piratas tuerentur, numerum Abulcorum cum eorum praefecto hic statuerunt. Postea tamen Saxonum furore penitus deletum concidit: Hengistus enim, cum Britannos e Cantio omnino exturbare in animo haberet, ... Aellam in Germania cum magna Saxonum manu evocavit. Qui dum magno impetu *Anderidam* hanc oppugnaret, Britanni e sylva proxima insidiantes ita eum exagitarunt, ut cum tandem post multas ultro citroque illatas clades partitis copiis et Britannos in sylvis fuisset, eodemque tempore in oppidum irrupisset; ita ad vindictam barbari animus exarsit, ut occisis incolis funditus everterit. Locus vero desolatus multis post saeculis trans-

euntibus (ut inquit Huntingdonensis) ostendebatur', donec sub Edwardo I. fratres Carmelitae . . . hic monasterium posuerint, oppidulumque statim enatum, quod ratione veteris oppidi diruti *Newenden*, i. e. novum in valle oppidum dici coepit⁶. cf. Camden-Gibson. p. 211. sq. 166. 179. * et Rutger. Hermannid. p. 307. Gilesius Anderidam portum esse hod. *Pevensay* interpretatus est, de quo loco Gortonus „The only relic, ait, of the ancient consequence of *Pevensay*, is the castle on the east side of the town; when it was erected, is unknown, but from the quantity of Roman bricks employed in the work, it is supposed to have been constructed out of some Roman fortress. The external walls are circular, and with the towers are tolerably entire, to the height of 20 or 25 feet, and enclose an area of 7 acres; the principal entrance is from the west, or land side, between two round towers, in which are considerable layers of Roman brick“ et r. Camdeno assentiendum esse idem Gortonus docet: „*Newenden*, co. Kent. A parish, partly in the liberty of *Newenden* and partly in the hundred of *Selbrightenden*, lathe of *Scray*, situated on an eminence of the *Rother*, which divides the county from *Sussex*. It is said to have been a very ancient fortified city, and was formerly called *Caer Andred* by the Britons, *Anderida* by the Romans, and *Andred-Ceastro* by the Saxons. This supposition is

*) Gibsonus sagacem Camdeni sententiam his verbis defendit p. 223. „... *Newenden*, where Mr. Selden and our author have placed the City and Castle of *Anderida*, erected here by the Romans to repel the Saxon rovers; the sea here, in all ages, having retired by degrees. I know Mr. Somner (*Ports and Forts* p. 104. sq.) rather inclines to believe, that either *Hastings* or *Pemsay*, on the coast of *Sussex*, must have been the old *Anderida*; founding his opinion upon what *Gildas* says concerning these Ports and Forts, viz. that they were placed in litore oceani ad meridiem: but I suppose this ought to be understood in a large sense, every thing being to be taken for sea whither such vessels could come as they had in those days; in which sense, no doubt, *Newenden* might be accounted a sea-town, and liable to such pyrates as the Saxons were, as well as either *Pemsey* or *Hastings*“.

strengthened by the remains of fortifications and large tumuli still evident, and the coins which have been discovered here. According to some historians it was totally destroyed in 491, by the Saxon chief Ella^u et r.

— §§. 11. sq.] *Praepositi* aa. — De *Exploratoribus* vide supra p. 286*. ad p. 37*. §. 2. — *Portum Adurni* mss. aa, *portu Adurni* de^{6,7}, ff, *portus Adurni* e^{1...4}. *Pancirolos Madurnum* habere codicem ms. itaque etiam a se lectum in membranis scripsisse Ortelium annotavit. scilicet in nominis *portum* ad *Adurni* vocabulum perperam traxerunt. hodieque idem fluvius *Sussexiae* sive rivus *Adur* sive *Bramber* vel *Brember* nominatur (cf. Büsching. p. 663., Hassel. p. 181.), et Reichardo *Adurni portus* est *Aduri* fluvii ostium. *Aderington* s. *Ederington* est oppidum ad *Adurum*. atque fortasse *Portus Aduri* (non *Adurni*) locus, de quo hic agitur, appellatus fuit, ut vocabulum *aduri*, primum *adūri*, deinde *adurī* scripserint. Camdenus p. 158., postquam de locis *Shoreham* et *Stening* (in *Arundel-Rape*, comitatus *Sussex*, cf. Hassel. p. 183., Gorton. vv. *New et Old-Shoreham* et *Steyning*) dixit, ita pergit: „Antiquus etiam ille *Portus Adurni* ab hoc ostio vix tribus milliaribus abest, ubi cum Saxones primo mare nostrum infestum haberent, numerus exploratorum sub Romanis Imp. stationem habuit, sed agglomeratis glareae molibus nunc est obstructus. Hunc enim fuisse *Ederington* modicum viculum quem Aelfredus ille filio suo iuniori concessit, et nomen quasi integrum, et casulae adiunctae nunc *Portslade* dictae, i. e. ad portum viae, quodammodo persuadent, ut taceam quam facile hic exscensionem facerent, cum littus sit apertum et planum, eamque ob causam nostri regnante Henrico VIII. hic praecipue Gallorum triremes praestolabantur, dum littori nostro imminerent, et ad *Brighthelmsted* (proxima ea statio est) unum et alterum tuguriolum ex improvviso succenderent^u. cf. Camden-Gibson. p. 173.

— §. 15.] *offitio* B. — *Praesentali* e^{6,7}. — *Magistri*, non addito nomine *Militum*, ut seq. cap. additum est, omnes.

— §§. 17. 18.] *Comēntariensem ut supra | Numerarios duos singulos ex | officio supradicto A. II. ut sup̄. ex officio supra C, duo ex officio supra D, duos ut supra ex officio supradicto Eadeeff.* Id est ex Officio Magistri Militum a parte Peditum. In B sequitur post §. 17. versus vacuus.

— §. 18.] *offitio B. — ut sup̄ AB, supra (om. ut) CD, supradicto Eadeeff.*

— §. 19.] *Cornicularium omiserunt BE.*

— §. 22.] *Regendarium E.*

— §§. 23. 24.] *Exceptores singulares iunctim aa.*

— §. 25.] *offitiales BE.*

CAPVT XXVI.

PAG. 82*. Tres militares rectores e spectabilium numero Britannia habuit, Comites duos, Litoris Saxonici per Britanniam (c. XXV.), et Britanniarum (h. c.), atque Ducem (c. XXXVIII.), cum ceterae dioeceses sub militaribus rectoribus spectabilibus constitutae unum tantum Comitem, aut solum aut praeter cum unum pluresve Duces provinciis tractibusve praepositos haberent (cf. p. 4*. §. 18. sqq. . . . p. 5*. §. 9., p. 23*. §§. 3...20., et p. 34*. §§. 15. sq.), nisi, quae res explicatu facilis est, quod et Tingitania et Hispania suum quaeque Comitē habuisse p. 4*. §. 21., p. 37*. §. 14., p. 40*. §§. 23. sq. docent, ubi vide quae annotavimus. Uterque etiam Britannicus Comes sub dispositione v. ill. Magistri Militum Praesentalis fuit (p. 23*. §§. 1. sq. 8. 9.), sed Comes Britanniarum non solum pedites, quibus Magister Peditum Praesentalis summo loco praeerat (cap. VII. §. I. G), sed etiam Vexillationes, Magistro Equitum Praesentali subditas, habuit (cap. VII. §. II. D) *; itaque in

*) Apertus Mannerti II. 2. ed. II. p. 110. error est dicentis nullas militum copias in Notitia Dignitatum Comiti Britanniarum adscribi. cf. seq. not. : scilicet Mannertus non nisi hoc cap. XXVI. respexit, neque ea quae cap. VII. §. I. G, §. II. D leguntur, ut debebat, adhibuit.

Officio Principem, Commentariensem ac Numerarios alternis annis ex utriusque Magistri Militum Officio habuit, cum iidem Officiales Comiti Litoris Saxonici per Britanniam semper ex Officio Magistri Peditum Praesentalis transmitterentur. Ceterum huius Britanniarum Comitis munera a reliquorum Comitum rei militaris diversa fuisse, non est quod sumamus, ut sumpsit Mannertus *: Comiti autem Litoris Saxonici per Britan-

*) „Die Vorsorge des Comitis Britanniarum erstreckt sich über das ganze Land, wahrscheinlich zur Aushebung der nöthigen Rekruten, zur Anschaffung der Kriegsbedürfnisse und zur Unterhaltung der hin und wieder zerstreuten Festungen. Daher bestimmt die Notitia die Anzahl Truppen für die beiden ersten Generale [den Comes Lit. Sax. per Brit. und den Dux Britanniarum], dem letzten [dem Comes Brit.] schreibt sie keine zu“. Rectius iam Camdenus rem exposuerat hoc modo: „As for military matters, they were under the rule and management of the Master of the foot in the East [immo, in the West]; and to him were subject the Count of the Britains, the Count of the Saxon shore throughout Britain, and the Dux Britanniarum; who had each of them the title of Spectabilis. The Count of Britain seems to have presided over the inner parts of the Island; and had the command of seven [immo, three] companies of foot, and nine [immo, six] cornets of horse about him [cf. cap. VII. §. I. G, §. II. D]. The Count of the Saxon shore, who was to defend the coast against the Saxons, ... had seven [immo, five] companies of foot, two troops of horse (Vexillationes), the second legion, and a cohort under him. The Duke of Britain, who was to take care of the marshes, and defend them against Barbarians, had the command of 38 [immo, 37] garisons ...“. Et similiter etiam Lingardus I. 1. (p. 52. ed. Lond. 1819. 4°.): „the command of the army was divided among three military officers, who acknowledged for their superior the master of the cavalry or infantry stationed on the banks of the Rhine. They were distinguished by the titles of the duke of Britain, whose command reached from the northern boundary of the Humber; [hunc perperam Lingardus superioris quam Comites dignitatis fuisse opinatus est] the count of the Saxon shore, whose duty it was to guard the coast, from the Humber to the Land's End in Cornwall [nimum versus occidentem Comitis huius potestatem extendit Lingardus, quae ne ad Vectin sive Vectam quidem insulam [Wight] pertinebat]; and the count of Britain,

niam tuitio meridionalium, Duci borealium dioeceseos partium incumbibat. Id unum memoratu dignum est, quod, cum in ceterorum Comitum Ducumque expositionibus omnibus accuratius exprimeretur, ubi locorum Militum Numeri qui sub dispositione illorum essent, stationes habuissent, hoc caput, pariter atque sequentia duo, non nisi regiones, i. e. provincias sive tractus, sub dispositione Comitum Britanniarum, Italiae Tractusque Argentoratensis constitutas posuit, ut in symbolis etiam horum trium Comitum unius tantum maioris castelli, Comititis Brit. in insula positi, pictura cum inscripto illius regionis nomine conspicitur, non, ut in ceterorum Comitum Ducumque praeter Sequanici, uni Lataviensium Numero praepositi (cap. XXXV.), symbolis, plura castella cum stativorum nominibus exhibentur. Cuius diversitatis rationem unice in istarum regionum statu bellico, qualis sub finem saeculi quarti quintique initio fuit, cum Saxones et Franci Scoti Pictique Britanniam, Germanorum populi Gallias, Italiam regionesque Danubianas cum Sarmatis Gothi Alamannique premerent, equidem quaerere valde dubito. Pancirolus hunc Comitem pro insignibus praeter librum cum codicillis magistratus inscriptum insulam unius tantum urbis effigiem tenentem, cui supra scriptum est BRITANNIA, ideo habere putavit, quod „praesidia, quae amiserat, omittuntur“. Sed eo tempore, quo Pancirolus hanc Notitiam conscriptam opinatus est, Britannia omnino ad imperium Rom. pertinere diu desierat; neque itaque ille scribere debebat „tota fere insula in Barbarorum potestatem redacta, sine praesidiis et copiis hic Comes cum sola insulae imagine repraesentatur“. Ubi Comes Britanniarum ordinariam sedem habuerit, me legere non memini, veri tamen simillimum esse mihi videtur, Eburaci (*York*), in statione Legionis Sextae eum pariter atque Ducem Britanniarum sedisse, ut hic borealibus, ille me-

to whom were subject all the other garrisons in the island. Iam Ricardus Corinensis l. 6, 3. hos tres rectores militares ex hac Notitia distinxit.

diterraneis praesidiis imperitaret. De copiis quae veterum testimoniis probari possunt, protulimus; Pancirolus de iisdem haec aenotavit: „Comes Britanniae in Inferiori et Secunda Britannia olim degebat cum Sexta Legione, quam ab Augusto in Syria locatam, deinde in duas divisam et alteram in Britanniam missam fuisse Dion scribit lib. LV. Altera, inquit, Victrix appellata in inferiore Britannia excubabat. Hi sunt qui a Notitia Victores Iuniores Britannici inter LXV Auxilia palatina Magistri peditum in praesenti vocantur, et supra post Catalogum Vexillationum sub hoc Comite militasse dicuntur. Merebant sub eodem Comite aliae duae Legiones, Prima Iunior sive Primani Iuniores, qui nullibi in Catalogo militum Magistri peditum reperiuntur, nisi sint Prima Flavia aut Prima Maxima, a. Maximo Clemente ibi Augusto creato appellata. Altera legio erat Secunda Britannica sive Secundani, una ex legionibus Comitatusibus XXXII sub Magistro peditum. Aliam Pictis Britannis infestantibus legionem militum ab Honorio missam hostes repulisse Paulus Diaconus scribit, quae ibi non mansit. Equitum quoque VI Vexillationes hic Comes regebat, videlicet Equites Cataphractarios Iuniores, qui non reperiuntur in albo Vexillationum Magistri equitum in praesenti; Equites Scutarios Aureliacos, qui erant una ex XXXII Vexillationibus Comitatusibus eiusdem Magistri, sicut et sequentes, videlicet Honoriani Seniores Stablesiani et Syri, qui in catalogo Vexillationum Magistri equitum non leguntur, et supra sub hoc Comite meruisse scribuntur. Poterant esse equites 600, pedites 3000.“ — Gratianum maiorem, Valentiniani imp. patrem, Comitum rei militaris per Britanniam olim gessisse supra (p. 507*) ex Ammiano relatum est, qui ad a. 368. (XXVII. 3, 4.) de Theodosio quoque cum exercitu in Britanniam misso locutus est, sed non indicato dignitatis militaris gradu. alia eius modi Comitum nomina memoriae, quod scio, non sunt prodita.

— §. 2.] *Comes Britanniae* C, *Britanniae* C. — *eiusque insignia.* add. et.

Inscriptionem libri mandatorum dedimus ex A; nihil inscriptum est in B; impressi libri habent FL. | INTALI | COMORD | PR | Castelli inscriptio in C *Britania*, in et est BRITANNIA.

— γ. 4. sq.] *spectatus* C. — *Britanniae* eff, *Britanniarum* ceteri.

— γ. 6.] *Provincia* BCD ed eff, sed recte *Provinciae* Aaa: quinque fuerunt provinciae, per quas hic Comes militibus imperitabat. cf. quae paullo ante exposita sunt atque cap. III. §. I. B, c, et cap. XXII. §. I. — *Britanniae* omisit A. *Brittania* habet B, *britania* C, *Britā* D, *Britannia* E, *Britanniae* editi. Ceterum in mss. hic versus rubro scriptus in dec uncialibus litteris exhibitus est.

— γγ. 9. sq.] *praesentialium* (B?)aac², *Praesentali*, omisso vocabulo *Militum* e². — *alternis vicibus* A.

PAG. 83*. γ. 1.] *Commentarensem* D.

— γγ. 2. sq.] *II.* C, duo D. — *gulos ex utr̄ offic̄ sup̄* B, *ex utrisque officiis supra aa*; *supra* (f) habent etiam CD.

— γ. 4.] *Auditorem* e².

— γγ. 5...8.] *Sb'adiuuā. Sīg²lare² | Exceptores* C. *Exceptores singulares.* iunctim aa. *Singulares et reliquos Officiales.* omisit A. *Pro reliquos* habet *caeteros* B, *cel'os* C.

CAPVT XXVII.

PAG. 84*.] Huius Comit̄ rei militaris, de quo videnda sunt quae p. 275*. sq. ad p. 33. γ. 4*. annotavimus, alibi mentionem nullam fieri puto. Fortasse Comitem Italiae Bautonem illum, postea Mag. Mil. et consulem a. 384., fuisse credas, quem compluribus locis Ambrosius epp. de legatione sua memorat, maxime ep. XXIV. a. 387. ad Valentinianum scripta, o qua hunc locum iuvat transcribere (p. 890. ed. Bened., ed. Migne III. p. 1038.). „Quos ego“, refert Ambrosius Maximum se allocutum esse, „tuos revocavi exercitus? quas de Italia reflexi

aquilas? quos immisit barbaros Bauto Comes? Et quid mirum si hoc Bauto fecisset, Transrhenanus genere, cum tuminiteris imperio Rom. barbarorum auxilia et turmas translimitanas, quibus commeatus provincialium tributa solvebant? vide autem quid intersit inter tuas minitationes et Valentiniani A. pueri mansuetudinem: tu flagitabas quod barbarorum stipatus agminibus Italiae te infunderes; Valentinianus Hunnos atque Alanos appropinquantes Galliae per Alamanniae terras reflexit. Quid habet invidiae, si Bauto barbaros cum barbaris fecit decernere? quoniam dum tu militem Rom. occupas, dum is adversum se utrinque praetendit, in medio Romani imperii sinu Iuthungi populabantur Raetias, et ideo adversus Iuthungum Hunnus accitus est. idem tamen quia de finitimo proterebat Alamanniam et iam de vicinia mali urgebat Gallias, coactus est triumphos suos deserere, ne tu timeres. Confer utriusque factum: tu fecisti incursari Raetias, Valentinianus suo tibi auro pacem redemit⁴. et ep. LVII, 3. (p. 1010. ed. Ben.) „in consistorio aderat. amplissimus honore magisterii militaris Bauto Comes et Rumoridus...“ Cf. de Bautone quos Gothofr. Prosopogr. Th. C. sub eo nomine laudat. Item fortasse huc referendi sunt loci ex Marcellini Comitis Chron. ad a. 388. „Ind. I. Theodosio A. et Cynegio coss. . . . Andragathius Comes morte Maximi cognita praecipitem sese a navi in undas dedit ac suffocatus est“; et ad a. 395. „Ind. VIII. Olybrio et Probino coss. . . . detecto dolo suo Rufinus ab Italicis militibus olim cum Gaina comite Arcadio missis ante portas urbis merito trucidatus est“. Quae Pancirolus citavit Iustiniani Codicis constitutiones, eae non ad rei militaris, sed ad rei aulae Comites pertinent. in aliis quoque parum iustum esse hunc Pancirolum commentarium *De Comite limitum Italiae* non ab re fuerit admonere: „Hic Comes in Notitiae Indice [p. 4*. §. 19.] ceteris praemissus in insignibus repraesentandis post Comitem Britanniae et ferme omnes alios collocatur, quia, ut puto, nullae ipsius militum copiae aut praefecturae [cf. cit. not. ad p. 33*. §. 4.] officiumve [cf. infra ad §. 5.] ostenditur,

quod cum vires Imperii universae contra hostes in Galliis essent conversae, Italia undique mari et Alpibus cincta alios limites quam ipsas Alpes non habebat, quibus cum militibus hic spectabilis (L. ult. C. de silentiar., L. 1. C. de castrensian., L. 1. C. de priv. scholar.) Comes praecrat. Pro insigni librum erectum in tergo notis inscriptum habebat, ut alii Comites. his Madrucianus errore scriptoris caret. Sub libro depictae sunt Alpes cum tribus oppidis [?] inscriptumque est ITALIA, et infra subscriptum SVD DISPOSITIONE VIRI SPECTABILIS COMITIS ITALIAE TRACTVS ITALIAE CIRCA ALPES. Eius officium non scribitur, quod forte suis limitibus ab incursantibus barbaris Valentiniano III. imperante esset expulsus. Quot copias haberet, non exprimitur; sed legiones XIII, intra Italiam merebant. Peditum auxilia XXII [ita $\epsilon^{1,6,7}$; XII. $\epsilon^{2,3,4}$] erant ferme peditum 16200 [1600 $\epsilon^{2,3,4}$]. Equitum Vexillationes VII poterant constare 700 equitibus. Imperante Galba Mennius Rufinus cum ala equitum Hadriae praesidebat, ut Tacitus lib. XIX. [Hist. III. 12.] recitat. . . . Ex praedictis XIII Legionibus VIII erant ex numero XII Legionum Palatarum [cf. supra p. 33*. numm. 1...6., p. 34*. numm. 26. 27. cum p. 23*. C, a numm. 1...6, p. 24*. $\gamma\gamma$. 2, 3.]. Nonā Legio erat Pontinensium, una ex XVIII Pseudocomitatensibus [cf. p. 34*. num. 37. cum p. 27*. d, num. 7.]; reliquae sequentes quinque erant ex XXII Legionibus Comitatus [neque V dumtaxat reliquae sunt, neque omnes Comitatus Legiones erant eae quinque], videlicet Mattiaci Iuniores [sed vide p. 34*. γ . 5.], qui in Catalogo Magistri Peditum vocantur Mattiarii Iuniores [p. 26*. c. num. 9.], sed mendose [?], quia infra sunt Mattiaci Seniores, Septimiani Iuniores, . . . Regii Germaniciani [sic ex duabus Legionibus Comitatus unam facit Pancirolus], Prima Iulia, Secunda Iulia . . . Prima Iulia non legitur in Catalogo Magistri Peditum. Quae vero sequuntur Auxilia XXII erant ex LXV Auxiliis Palatinis sub eodem Magistro in Italia militantia [cf. p. 33*. sq. numm. 7...25. 34...36. cum cap. V. §. I. C, b]. Notitia Legiones et Auxilia commiscet. Ex VII vero Vexillationibus Italiae sex erant ex

Palatinis [ex VIII erant VII Palatinae, I comitatensis: cf. cap. VII. §. II. A 1...8. cum cap. VI. §. 1. A. 1...3, 5, 7, 9, 16. et B num. 8.; Pancirolus Comites Alanos Constantes in unam Vexillationem contraxit].., una Comitatus, i. e. Mauri Feroces. Itaque erant ferme omnes simul Peditum 16200 et Equites circiter 700 [neque hi numeri iusti sunt, vel si cum Pancirolus Legioni M, Auxilio Vexillationique centenos milites adscripseris]. Praeter hos in Italia XVI Praesidia aliquot Legionum praeter Classes [cf. p. 118*. B, 1., p. 120*. B, 1. 2., p. 121*. D, 1...13.]. Hae Legiones Sarmatarum per tot loca dispersae continebant forte 12 millia peditum. In Flaminia quoque Ravennam tuebatur Praefectus Militum Iuniorum Italicorum forte 1000. Erant et IV classes in Italia [p. 118*. §. 6, 10. 13. 16.]⁴. Haec Pancirolus. Ubinam sedem ordinariam hic Comes habuerit, sive in Gallia Transpadana, Mediolani e. gr. Veronaeve, sive ad Alpes Venetas Carnicasque ac Iulias, in provincia Veneta, forte Aquileiae, nemo facile dixerit. Quid? estne ullus qui meridionalibus in Alpium partibus hunc Comitem sedisse exprimat? nam et Raetias quoque Italicas provincias fuisse memorandum est. neque vero in Raetiis, sed in superioris quam nos dicimus Italiae Alpinis regionibus numeros, quibus hic Comes praefuit, stetisse, facit haec ipsa Notitia Dignitatum ut credam: primum enim Raetias suum Ducem habuisse constat (cap. XXXIII. et p. 5*. §. 3.); deinde ex cap. XL. §. IV. D, ubi de Sarmatarum Praefecturis agitur, quibus procul dubio sub Magistro Militum praesentalium a parte Peditum hic Comes Italiae imperitabat, mihi colligi posse videtur „Tractum Italiae circa Alpes“ qui sub eiusdem dispositione fuit; Alpinas Histriae Venetiaeque, Aemiliae Liguriaque atque Alpium Colliarum regiones comprehendisse. Classes etiam quae cap. XL. §. I, A, C memorantur, sub eodem Comite fuisse putem, ut sub Ducum quoque dispositione Classes earundemque Praefecturae in utraque Notitiae parte passim recensentur. Atque haec quidem indicia esse poterunt, quando hic Comes primum introductus sit, eo puto tempore quo bar-

bari populi per Alamannorum sedes a silva Marciana, per Raetias, Norica, Pannonias et Saviam spissius Liguriam, Venetiam Histriamque infestabant, sub Valentinianis I. et II.; nam tum plane contrarius eius rerum status optinebat, quem sub Constantio optinuisse Zosimus III. 8. his verbis declarat: τὰ τε γὰρ ὑπὲρ τὰς Ἀλπεις ἔθνη καλῶς εἶχεν αὐτῇ τῇ τοῦ Καίσαρος [Iuliani] κυβερνώμενα προνοία, καὶ Ἰταλία πᾶσα καὶ Ἰλλυριοὶ κίνδυνον εἶχον οὐδένα, τῶν ὑπὲρ τὸν Ἰστρὸν βαρβάρων δέει τοῦ μὴ διὰ Γαλατίας τὸν Καίσαρα διαβάντα τὸν Ἰστρὸν αὐτοῖς ἐπελθεῖν σωφρονούντων. Cf. quae ad cap. seq. annotata sunt.

— γ. 2.] *Comes Italie* et paullo post *bis Italie C.* cum insignibus add. ^{ε⁶⁷}.

Libri inscriptio ex A exhibita est; B sic habet: FL | INTALĪ | COMORD. | FR.; in D^{ee} est FL. INTALL | COMORD | FR

— γ. 4.] De *Tractus* notione dixi ad Not. Orient. cap. XXV. not. α, p. 291., quibuscum conferenda sunt quae ad cap. XXXVI. infra proferemus. — *Alpes* h. l. a Iuliis usque ad Cottias intellegendae sunt, ut, si paullo ante recte disputavimus, hic Tractus plus quam C miliaria Germanica ab oriente occidentem versus extenderetur. — Ceterum hic quoque γ. in ABCD rubro colore scriptus est.

— γγ. 5. sqq.] Aliquid deesse mss. editique omnino non indicant. Quodsi Panciroli opinio, Officium huius Comitis descriptum non esse propterea quod ipse Valentiniano III. imperante a barbaris expulsus fuisset, non esset nugatoria, certe neque ipsius Comitis Italiae hic liber mentionem inieciisset: ridiculum enim erat solum Officium omisisse, si Comes ipse expulsus fuisset. Ceterum alibi demonstratum est, hanc Notitiam ante Valentiniani III. imperatoris tempora conscriptam esse. Vix ullum mihi dubium superest, quin hic quoque Comes, pariterque Argentoratensis, simile cum ceteris Comitibus rei militaris Officium habuerit. quae Officia ideo fortasse librarius praeteriit, quod hi Comites postremo ante Duces loco positi sunt. Possis itaque §um II. etiam sic re-

ponere: *Officium autem habet idem vir spectabilis Comes Italiae ad similitudinem Comitis Britanniarum.*

CAPVT XXVIII.

PAG. 85*.] Hunc Comitem, aperte ad tutelam limitum imperii Romani iam arctius contractorum contra infestas fortium Alamannorum inde a Caracalli temporibus minitantes incursiones constitutum alibi memorari non memini. nam qui in proelio Argenteratensi sec. Ammian. XVI. 12, 27. ad a. 351. dux aciem direxit laevam, Severus, non Comes Argenteratensis, sed Magister Militum fuit, ut ex eodem XVI. 20, 21. apparet. sed fortasse Argenteratensis Comes fuit ille Victor, de quo Ambrosius in ep. ad Valentinianum a. 387. scripta de legatione sua (XXIV. 6., p. 889. ed. Bened.): „Nonne intra Gallias iuxta urbem Moguntiacum Comes Victor occurrit mihi, quem direxisti [i. e. Maximus] ut pacem rogaret?“ Alamannorum, *ἐν γυλίδων καὶ μυγᾶδων ἀνθρώπων*, ut Asinius Quadratus ap. Agath. I. 6. eos bene appellavit, et sedes et historiam succincte descripsit Zeussius p. 302. sqq., idemque veterum de migrationibus ac debellationibus eiusdem populi testimonia diligenter collecta ordinavit. Comitis Argenteratensis introductionem post Iuliani imp. tempora ponens Valentiniano I. adscripserim, oppidorum et limitum conditori tempestivo (ut Ammiani XXX. 9, 1. 4. verbis utar), militaris disciplinae censori eximio, militaris rei ordinum scrutantissimo. Iulianum fere inter victorias de Alamannis relatas, quas Ammianus XVI. 2. et 12. descripsit, Germaniae Primae oppida castellaque tum occupasse tum reparasse constat *, atque ipse

* Ammian. XVI, 2. 12. ad a. 356. „Audiens itaque [Iulianus Caesar] Argenteratum [Strassburg], Brocomagum [Brumt s. Brumat], Tabernas [Rhein-Zabern], Salisnem [Seltz], Nemetas [Speier] et Vangionas [Worms] et Moguntiacum [Mains] civitates barbaros possidentes territoria earum habitare (nam ipsa oppida ut circum data retis busta declinant), primam omnium Brocomagum oppugnavit, eique iam adven-

tractus Argentoratensis ab iis inde temporibus quasi scaena Alamannicorum cum Romanis proeliorum fuit; nullam autem proprii Comitum Argentoratensis mentionem indiciumve exhibet in omnibus de rebus gestis Iuliani enarrationibus Ammianus Marcellinus, qui de Valentiniano ad a. 369. haec rettulit (XXVIII. 2, 1.) „At Valentinianus magna animo concipiens et utilia Rhenum omnem a Raeliarum exordio adusque fretalem Oceanum magnis molibus communiebat, castra extollens altius et castella turresque adsiduas per habiles locos et opportunos, qua Galliarum extenditur longitudo, non nunquam etiam ultra flumen aedificiis positus subradens barbaros fines“. Tum XXX. 7, 6. „Ideo autem etiam Valentinianus merito timebatur, quod auxilium et exercitus valido supplemento, et utrobique Rhenum celsioribus castris munivit atque castellis, ne latere unquam hostis ad nostra se proripiens possit“. Et XXIX. 6, 2. ad a. 371. „Valentinianus enim studio muniendorum limitum glorioso quidem, sed nimio, ab ipso principatus initio flagrans trans flumen Histrum in ipsis Quadorum terris quasi Romano iuri iam vindicatis aedificari praesidiaria castra mandavit; quod accolae ferentes indigne suique cautiore legatione tenus interim et susurris arcebant“. Cf. etiam Symmachi laudes in Valentinianum Aug. II. Atque L. 9. Th. C. de re militari VII. 1. ineunte anno 367. data Valentinianus et Valens AA. ad Iovinum Magistrum Equitum [et Peditum *add. L. 7. eod. a. 365. emissam*], qui a. 366. quoque per Gallias magisterio equitum functus Alamannos proelio cruento vicerat, teste Ammiano XXVII. 1. sq., ita scripserunt: „Tam

tanti Germanorum manus pugnam intentans occurrit“. Deinde XVI. 11, 11. „Iulianus ad reparandas Tres tabernas [*Berg-Zabern*], munimentum ita cognominatum, haud ita dudum obstinatione adversum hostili, quo aedificato constabat ad intima Galliarum, ut consueverant, adire Germanos arceri, et opus spe celerius consummavit et victum defensoribus ibi locandis ex barbaricis messibus, non sine discriminis metu collectum militis manu, condidit in usus anni totius“. Cf. infra annot. ad cap. XXXIX.

Duces quam etiam Comites et quibus Rheni mandata est custodia Sinceritas Tua protinus admonebit, ut neque regalibus neque legatis sua milites iumenta suppeditent: etenim cum propriis animalibus eo usque veniendum est, ubi obsequium cursuale succedit. Sane sollicitudinem competentem Auctoritas Tua iubebit adhiberi, ut eorum pecoribus, ubi collocaverint mansionem, alimenta non desint⁴. Iam Gothofredus observavit ex Comitibus, de quibus hac constitutione agitur, etiam Argentoratensem fuisse, sunt autem doctissimi commentatoris verba haec: „Duces et Comites rei militaris per Galliam huius legis initio memorantur, qui scilicet per utramque Germaniam Cisirhenanam et Belgicam fuere aut etiam per Sequanicam: de harum enim provinciarum omnium militibus, Ducibus et Comitibus lex nostra intelligenda est: per eas quippe provincias Francis et Alamannis, qui populi tum utrique Transrhenani erant seu trans Rhenum sedes habebant, oppositus miles erat, et per easdem provincias ad Valentinianum in Galliis haerentem, Parisiis primum, mox Remis, Francis et Alamannis ad foedera ineunda iter erat necessario. De limitaneo alioquin ad Rhenum milite aliunde res nota est.... At de Comitibus nominatim, quorum hac l. mentio fit, non uno loco Ammianus Marcellinus agit, et quidem in gestis anni 366. lib. XXVII. cap. 1. his verbis *‘Alamanni Gallicanos limites formidati iam persultabant. horum portioni primae Cariello tunc per utramque Germaniam Comes, occursurus cum milite egreditur’*. Caute ait Marcellinus *‘tunc’*, ideo quoque, quia scilicet post Cariettonem [de quo cf. Zosim. III. 7. et Suid. v. *‘Αντίχην*. ed. Kuster. I. p. 205.], eo ipso anno 366. bello Alamannico interfectum, non iam unus Comes per Germaniam, verum duo Comites fuerunt, Nannenus videlicet et Quintinus; cuius Nanneni meminit idem Marcellinus lib. XXVIII. c. 5. [ad a. 370. *„Saxonum eruptionis primae procellam Nannenus sustinuit Comes regionibus iisdem adpositus, dux diuturno bellorum labore compertus“*] et XXXI. c. 10. [ad a. 377. *„Nannieno negotium dedit (Gratianus imp.), virtutis sobriae duci“*], et

de utroque agit Sulpicius Alexander lib. II. et III. historiarum apud Gregorium Turonensem Hist. Franc. lib. II. cap. 9. * ...

*) Quos locos Severi Alexandri ad annos 388, 389. spectantes cum et ad constitutionem transcriptam et ad historiam tum Germaniarum Comitum, tum patriae nostrae egregie faciant, hic subiungere visum est. „De Francorum vero regibus quis fuerit primus a multis ignoratur. Nam cum multa de eis Sulpicii Alexandri narret Historia, non tamen Regem primum eorum ullatenus nominat, sed Duces eos habuisse dicit: quae tamen de eisdem referat, memorare videtur. Nam cum dicit, Maximum intra Aquileiam, amissa omni spe imperii, quasi amentem residere, adiungit: „Eo tempore Genobaude, Marcomere et Sunnone ducibus, Franci in Germaniam prorupere, ac pluribus mortalium limite inrupto caesis, fertiles maxime pagos depopulari, Agrippinensi etiam Coloniae metum incussere. Quod ubi Treveris perlatum est, Nannenus et Quintinus militiae Magistri, quibus infantiam filii et defensionem Galliarum Maximus commiserat, collecto exercitu apud Agrippinam convenere. Sed onusti praeda hostes, provinciarum opima depopulati, Rhenum transiere, pluribus suorum in Romano relictis solo, ad repetendam depopulationem paratis, cum quibus congressus Romanis accommodus fuit, multis Francorum apud Carbonariam ferro peremptis. Cumque consultaretur de successu, an in Franciam transire deberent, Nannenus abnuitt, quia non imparatos et in locis suis indubie fortiores futuros sciebat. Quod cum Quintino et reliquis viris militaribus displicuisset, Nanneno Mogontiacum reverso, Quintinus cum exercitu circa Nivisium castellum [Neuss] Rhenum transgressus, secundis a fluvio castris, casas habitatoribus vacuas atque ingentes vicos destitutos offendit. Franci enim simulato metu se in remotiores saltus receperant, concidibus per extrema silvarum procuratis. Itaque universis domibus exustis, in quas saevire stoliditas ignava victoriae consummationem reponebat, noctem sollicitam milites sub armorum onere duxerant. Ac primo diluculo, Quintino proelii duce ingressi saltus, in medium fere diem implicantes se erroribus viarum, toto pervagati sunt: tandem cum ingentibus saeptis omnia a solido clausa offendissent, in palustres campos, qui silvis iungebantur, prorupere: molientibus hostium rari apparuere: qui coniunctis arborum truncis vel concidibus superstantes, velut e fastigiis turrium sagittas tormentorum ritu effudere inlitas herbarum venenis, ut summae cuti neque letalibus inflicta locis vulnera haud dubiae

Sed et Ammianus Marcellinus [ad a. 366.] initio lib. XXVII. c. 1. alterius Comitum quoque meminit, Severiani, inquam, Co-

mortes sequerentur. Dehinc maiori multitudine hostium circumfusus exercitus in aperta camporum, quae libera Franci reliquerant, avide effusus est: ac primi equites voraginibus immersi, permixtis hominum iumentorumque corporibus, ruina invicem suorum oppressi sunt. Pedes etiam, quos nulla onera equorum calcaverant, implicati limo, aegre explicantes gressum, rursus se, qui paullo ante vix emergerant, silvis trepidantes occulebant. Perturbatis ergo ordinibus caesae legiones. Heraclio Iovinianorum tribuno, ac paene omnibus qui militibus praeerant extinctis, paucis effugium tutum nox et latibula silvarum praestitere^u. Haec in tertio Historiae libro narravit. In quarto vero libro, cum de interfectione Victoris filii Maximi tyranni narraret, ait: „Eo tempore Caricetto et Syrus in locum Nanneni subrogati in Germania cum exercitu opposito Francis diversabantur.^u Et post pauca, cum Franci de Germania praedas tulissent, adiecit: „Nihil Arbogastes differre volens commonet Caesarem poenas debitas a Francis exigendas, nisi universa quae superiori anno caesis legionibus diripuerant, confestim restituerent auctoresque belli traderent, in quos violatae pacis perfidia puniretur^u. Haec acta, cum Duces essent, retulit, et deinceps ait: „Post dies pauculos, Marcomere et Sunnone Francorum Regalibus, transacto cursim colloquio impetratisque ex more obsidibus, ad hiemandum Treveris concessit^u. Cum autem eos Regales vocet, nescimus utrum Reges fuerint, an vices tenuerint Regum. Idem tamen scriptor cum necessitates Valentiniani Augusti commemorat, haec adiungit: „Dum diversa in Oriente per Thracias geruntur, in Gallia status publicus perturbatur. Clauso apud Viennam palatii aedibus principe Valentiniano, et paene infra privati modum redacto, militaris rei cura Francis satellitibus tradita, civilia quoque officia transgressa in coniurationem Arbogastis: nullusque ex omnibus sacramentis militiae obstrictis reperiebantur, qui familiari Principis sermoni aut iussis obsequi auderet^u. Dehinc refert, quod eodem anno Arbogastes Sunnonem et Marcomerem Subregulos Francorum gentilibus odiis insectans Agrippinam rigente maximo hieme petiit, ratus tuto omnes Franciae recessus penetrandos urendosque, cum decussis foliis nudae atque arentes silvae insidiantes oculero non possent. Collecto ergo exercitu transgressus Rhenum Bricteros ripae proximos, pagum etiam quem Chamani incolunt, depo-

mitis, qui apud Calidona * Divitensibus praesidebat et Tugricanis. . . Plures igitur Comites Militum Francis et Alamannis oppositi in Gallia fuere: Francis, inquam, in Germania ulteriore seu inferiore; Alamannis vero in superiore. . . Praeter hos Comites fuerunt et Duces in Gallia, Francis pariter et Alamannis oppositi. . . Inclinate certe Romano imperio et parte Galliarum in Francorum iura iamiam transgressa (Theodosii videlicet Iunioris tempore) unicum tantum Comitem, neque tractus adeo magni, tres vero limitem Rheni versus Duces fuisse, docet nos Breviarium Theodosii sive Notitia imperii, scripta a. d. 427. [immo, diu ante], Comitem inquam Argentoratensem, Ducem Moguntiacensem, . . Ducem Belgicae Primae et Ducem Belgicae Secundae. De Duce Belgicae Primae festinantius Gothofredus scripsit; nam ut talem hic liber non agnoscit, ita Gothofredus praeteriit Duces

pulatus est, nullo unquam occursante, nisi quod pauci ex Ampsuariis et Chattis Marcomere Duce in ulterioribus collium iugis apparuere. Iterum hic relictis tam Ducibus quam Regalibus, aperte Francos Regem habere designat, huiusque nomen praetermittens, ait: „Dehinc Eugenius tyrannus suscepto expeditionali procinctu Rheni limitem petit, ut cum Alamannorum et Francorum Regibus vetustis foederibus ex more initis, immensum ea tempestate exercitum gentibus feris ostentaret“. Haec supra scriptus historiographus de Francis disseruit.“

*) Legendum est *Cabilona*, i. e. *Chalons sur Saône*. Fuerit itaque hic Comes aut Sequanici Comes sive Dux Sequanici comitiva honoratus (nam L. 1. Th. C. de postlim. V. 5. eodem anno 367. emissa „ad Severianum Ducem“ inscripta est), aut Lugdunensis Comes, qualem alias non memini me legere; sed post Constantinum in his militaribus rectoribus modo instituendis, modo transformandis ac tollendis innumeras vicissitudines expertae sunt cum Galliae tum aliae imperii Rom. partes. COMES RIFE Memorius, de quo ad cap. XXIII. dictum est, in titulo Arelatensi, quem ex Maffei repetiit Murat. Thes. p. 722, 1. celebratus, a Muratorio *Comes Galliae Ripensis* appellatus; vix minori iure Daciae sive Valeriae Ripensis ad comitivam promotus Dux diceretur: idem enim postea Comes Mauretaniae Tingitanac factus est: itaque locus effossi lapidis nihil probat.

Sequanici Tractusque Armorici ac Nervicani. Sed quae Pancirolus in commentario ad h. c. protulit, nisi hunc sequi adhuc soliti essent, equidem non repeterem. sunt autem haec: „Argentoratum civitas est in Germania Prima, . . . nunc Argentina dicta. Marcellinus, Aur. Victor cum Paulo Diacono Argentariam vocant [immo, Argentaria, Rauracorum vicus, est hod. *Artzheim* s. *Artzenheim*, fere medius inter Argentoratum ac Basileam; sed ap. Geogr. Rav. IV. 26. legitur „Argentaria, quae modo Stratisburgo dicitur“]. Habet Germania Prima Maguntium metropolim et Argentoratum, quibus praeter Ducem provinciae [cap. 37^a.] datus est huic Comes, illi Dux [c. XXXIX.], ut plures irruentibus in agrum Rom. hostibus cum suis copiis occurrerent. Huic igitur urbi et eius tractui proprius Comes cum manu militum praecerat, Argentoratensis nuncupatus. Nulli sub eo numeri recensentur: sed legionem VIII., Sebastam, i. e. Augustam Ptolomaeus hic collocat*, [sed secundum hanc Notitiam Octavani „intra Italiam“ erant; cf. p. 34*. v. 3.] quae minimum continet 1000 pedites. Eius insignia sunt liber eodem modo dorso inscriptus et codicilli, ut in aliis Comitibus est dictum. Munitionem magnifice extractam habet [sed effigies in ~~des~~ exhibita ei quae in mss. conspicitur, vix similior est quam typus ecclesiae cathedralis Argentoratensis], supra scriptum est ARGENTORATENSIS . . . In quo erant Vangiones et Triveri secundum Rhenum siti **. In

*) Ptolem. II. 8 (9). Οὐαγγιόνων δὲ [sed cf. seq. not.] Βορβητόμαχος, Ἀργεντόρατον λεγίων ἡ σιβασιή. Item Dio Cass. LV. 23. Οἱ δὲ ὀγδοοί, Ἀδγούστειοι, ἐν τῇ Γερμανίᾳ τῇ ἄνω ὄντες. Cf. Borghesi *Iscris. Rom.* p. 27. sq. e quo haec addo: „Le medaglie ci [nella Germania superiore] attestano la sua esistenza anche ai tempi di Gallieno e di Carausio, sotto il qual ultimo sembra che avesse assunto un nuovo cognome; che per la poca conservazione dei nummi non si è ancora potuto determinare qual fosse, e la Notizia c'insegna che in seguito fu una delle legioni Palatine poste sub dispositione magistri militum praesentalis dell' Occidente.“

**) Ptolemaeus Argentoratam Vaugionibus attribuisse quidem vide-

Indice [p. 4*. γ. 22.] hic Comes quartum locum tenet, hic postremum. Officii etiam illius aut militum nulla fit mentio, quod ea loca tum ab hostibus tenerentur [vide contra quae ad c. XXVII. annotavimus]: Gothi enim, antea Gallias ingressi, rursus ab Ataulpho Rege circiter annum salutis 413. eas repetierunt; ac biennio post Burgundiones partem Galliae Rheno coniunctam tenuerunt, quae ab illis nomen accepit; circiter annum vero 430. Actius Comes Belgicae partem Rheno proximam, quam Franci occupaverant, recepit; sed illi rursus irruentes post multa et varia proelia tandem eam obtinuerunt. Agmen claudat Schoepflinus, qui ipse Argentoratensis historiarum professor in Alsat. ill. I. p. 214. de Comite Argentoratensis ea scripsit, ad quae necessario correctio adhibenda est. „Prioribus“ inquit „tribus seculis, quum formula Imperii, ab Augusto instituta, subsisteret, Praesidi superioris Germaniae suberat Argentoratus, et seculo II. Praesidium in ea tenuit Legio Octava Augusta, uti supra ex Ptolemaeo didicimus. At institutis sub Constantino M. quatuor Praefectis Praetorio, inter quos Iurisdictio per omne dividebatur Imperium, Ducibus Comitibusque per provincias urbesque [immo, pro-

tur, sed transponenda nomina legendumque esse

Οὐαγγιόνων μὲν Βορβητόμαγος, Ρουφιάννα,

Νεμητῶν δὲ Νοιόμαγος, Ἀργεντόρατον λεγῶν ἡ σεβαστὴ

satis comprobavit Zenssius p. 217. sqq., cf. etiam Grimm. *Gesch. d. d. Spr.* p. 496. sq. Una itaque causa, ex qua Pancirolus Vangiones Tractui Argentoratensi adscripsit, erronea; Trevirorum eidem tractui adscribendorum aliam non video nisi Strabonis IV. 3. verba: μετὰ δὲ τοὺς Μεδιοματρικοὺς καὶ Τριβόκχους παροικοῦσι τὸν Ῥήνον Τρηούροι [al. Τριουάγροι]. καθ' οὓς πεπολεῖται τὸ ζεύγμα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων νυνὶ τῶν στρατηγούντων τὸν Γερμανικὸν πόλεμον. πέραν δὲ ὄκουν Οὐβιοὶ κατὰ τοῦτον τὸν τόπον, οὓς μετήγαγεν Ἀγρίππας ἐκόντας εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ Ῥήνου. Τρηούροις δὲ συνεχεῖς Νεροδίοι κ. τ. λ. quam non sufficere manifestum est: Treviri primarius Belgicae Primae populus erant, cum hac Notitia scriberetur. Fines Tractus Argentoratensis ex eadem ipsa paullo post accuratius definiam.

vincias tractusque sive limites] creatis, Argentorato et Tractui eius proprius Comes praefuit cum militum manu, Comes Argentoratensis nuncupatus. Quodsi Municipiorum iure tunc usa fuit Argentoratus, ut Ammianus [XV. 11, 8.] id scribit, Comes in urbe Militaria tantum tractavit, non Civilia; quoniam Iurisdictio in Municipiis a propriis Magistratibus pendebat; atque insuper Comitum Ducumque potestas militaris tum potissimum fuerat, quum et ipsi plerumque in limitibus ponerentur. [Comites rei militaris pariter atque Duces omnes non nisi militaria tractabant, nisi cum rei militaris cura provinciae praesidatus in eiusdem rectoris persona coniunctus fuit, ut in Comite rei militaris et Praeside Isauriae, et in Duce ac Praeside Mauretaniae Caesariensis vidimus] „Comiti Argentoratensi praecipue suberat nobilissima Armorum omnium Fabrica, in illa urbe a Romanis stabilita. Fuit enim et haec una ex praecipuis Argentorati decoribus *et c.*“ [Frustra de hac fabrica bonum Schoepflinum, qui non ita bonus constitutionis imperii Rom. interpret fuit, gloriatum esse supra, p. 316*. ad p. 43*. §. 26. docuimus, neque, si exstitisset, sub dispositione rei militaris Comitum, sed sub Magistro Officiorum fuisset, ut ex eo ipso capite VIII., ubi de Argentoratensi fabrica scriptum esse per errorem putaverunt, Schoepflinus didicisse debebat.] De sede huius Comitum non est, quod verba faciamus, cum per se satis constare videatur, in urbe Argentoratensi eam fuisse.

— §. 2.] *eiusque insignia.* add. *c.*⁶.

Inscriptionem liber mandatorum in *B* non habet; in *dec* eadem atque in ceterorum Comitum Ducumque insignibus expressa datur.

— §. 6.] Hic §. nigro colore in *mss.* exhibitus est, non rubro, ut p. 84*. §. 4. — Tractus Argentoratensis fines ex capitibus XXXV. et XXXIX. definiri possunt: sub Duce Sequanici Olinio fuit, quem locum in recentiore *Oelenburg s. Edenburg* prope Novum Brisiacum in Sundgovia quaerendum esse infra demonstrabitur; Salelione autem, i. e. ubi hod. oppidum

Sels s. *Seltz* praefecturae Rhenanae inferioris conditum est, praefectura militum Pacensium sub dispositione Moguntiacensis Ducis fuit. itaque septentrionem versus Tractus Argentoratensis non ultra rivum *Sauerbach* s. *Surbach*, qui infra vicum *Beinheim*, paullo supra *Sels* Rheno sese miscet, extendebatur; Rauracorum autem ac Triboccorum Nemetumque fines, non multum a finibus hodiernarum superioris inferiorisque Rhenanarum praefectarum Francogallicarum finibus diversi, meridiem versus illum Tractum terminabant, quem ex una parte Rhenus, ex altera montes e Vogeso excurrentes, ubi Triboccorum gens sedebat (cf. Zeuss. p. 221.), si recte video, clauserunt.

— §§. 7. sqq.] Cf. ad hos versus a me additos quae ante, p. 588*. sq., de Officio Comitis Italiae disputavimus.

DE COMITIBVS REI MILITARIS PER GERMANIAS

paullo ante dictum est. huius Notitiae conscriptae tempore nulli superfuerunt, cum per Superiorem Germaniam Comes Argentoratensis ac Dux Moguntiacensis Germaniaeque Primae Limites tuerentur; Germania Secunda vero, cuius neque Comitem neque Ducem haec Notitia recenset, versus occidentem ac septentrionem Ducibus Belgicae Secundae Tractusque Armorici ac Nervici defenderetur, ipsa sub Magistris Militum praesentalibus, Treviris ex more residentibus, constituta [cap. VII. §. I. C, §. II. B. et cap. XL. §. IV. A. 11.], neque tamen contra Francorum incursiones satis tuta. nam caussarum a Pancirolo (Not. Occ. Commentar. cap. 88.) allatarum neutram veram esse apparet: omissum esse Ducem Germaniae Secundae opinatus est, „vel quod unus Dux utramque Germaniam tueri olim [i. e. huius ipsius Notitiae compositae tempore] consuevisset, vel quod tota ea provincia [Germania II.] a Barbaris delineretur“.

DE VIRO SPECTABILI COMITE ILLYRICI

ad p. 34*. §§. 15. sq. egimus p. 277*. sq. Pancirolus de eodem

hoc caput LXXVI. Commentarii sui ad Not. Occ. exhibuit: „Defuncto Theodosio M. relictis Arcadio et Honorio adolescentibus Barbari a Stilicone nova moliente acciti Illyricum invaserunt. D. Hieronymus (epist. 3.) ‘Viginti, inquit, et eo amplius anni sunt, cum Scythiam, Thraciam, Macedoniam, Dardaniam, Daciam, Thessaliam, Achaïam, Epirum, Dalmatiam cunctasque Pannonias Gothus, Sarmata, Quadus, Alanus, Hunni, Vandali, Marcomanni instant, rapiunt’. Haec D. Hieronymus. Alaricus enim circa annum 400. multa in Illyrico occupavit. Demum Valentiniano III. in Occidente, et Martiano in Oriente imperantibus, circa annum salutis 452. Attila Hunnorum rex Illyricum devastavit, Daciaque, Macedonia, Achaia, Mysia ac Pannoniis occupatis utrasque etiam Thracias foede deformavit, ut Paulus Diaconus et alii scribunt. Itaque tempore huius Notitiae [Pancirolus vult medium fere saeculum V.] amissis Illyrico et Hispaniis eorum Comites esse desiisse arbitror. nam etsi in Numerorum catalogo eorum pluribus praefuisse dicantur [p. 34*. B., p. 37*. D.], in Indice tamen [p. 4*.] aut insignibus Comitum repraesentandis nulla illorum sit mentio, quod et in civilibus Illyrici magistratibus actum fuit [cf. contra p. 134*. p. 4*. y. 11. et vide etiam p. 439*. ad cap. 18^A.]. Iordanes vero auctor est, Valentinianum Placidiae, ut Eudoxiam Theodosii filiam uxorem haberet, Illyricum socero cessisse. Ego tamen quantum licuit, eius Comitem restituere sum conatus. Insignia et officium ut alii Comites habuisse censendus est. Equitum, quos secum aliquot habuisse veri simile est, hic nulla habetur mentio. Peditum vero aliquot millia sub eo meruisse inveniuntur. nam ex Auxiliis Palatinis sub Comite Illyrici Auxilia XV. sequentia Notitia post Magistri Equitum copias recenset. Et sunt [minus recte enumerata in s^t, quam p. 34*. B. cf. synopsis p. 217*. sqq.] *Sagittarii Tungri, et Iovii Iuniores. | Sequani, et Rhetii. | Sagittarii Venatores, et Latini. | Honoriani Mauri. | Seniores. | Mattiaci. | Honoriani Gallicani. | Valentinianenses foelices. | Honoriani victores Iuniores. | Tungri. | Seguntienses. | Valentinianenses Iuniores. |*

Caterianenses, hi non reperiuntur sub Magistro | peditum forte legendum. | Gratianenses, aut. | Catarienses, ut in Codice Vrsini. | Ex legionibus Comitatus XXXII | sub eodem Comite sunt legiones V. Tertiani, siue tertia, et Italica. | Tertia Herculea, Pacatianenses. | Mauri Cetrati, et Propugnatores Iuniores. | Ex Pseudo Comitatus XVIII. Legiones III. | Lancearii Lauriacenses. | Lancearii Comaginenses. | Secunda Iulia Alpina. De quibus supra in Magistris peditum est dictum. Poterant efficere circiter decem millia peditum, de quibus supra dictum fuit.

Neque maioris ponderis sunt quae

DE COMITE HISPANIARVM

de quo pauca ad p. 37*. §. 14. supra p. 286*. sq. et p. 507*. not. * annotavimus, Pancirolus capite LXXVII. sic habet: „Honorio et Theodosio iuniore imperantibus, circa a. sal. 411., ut dixi, Vandali Hispanias occuparunt, ab Honoriacis militibus acciti, et prodita Pyrenaci custodia intromissi eas, multis commissis proeliis, tandem obtinuerunt. (Cassiodorus, D. Prosper, Paulus Diaconus et Orosius memorant.) Hanc itaque ob causam [saepe a nobis reprobata], ut puto, Notitia in Catalogo Comitum Hispanias praetermittit, nec aliqua earum Comitatus insignia aut officium ponit, quem tamen certum est exstitisse. Constantinus enim circiter a. 318. ad Octavianum (L. 4. C. T. de decurionib.), Seuerum (L. 14. C. de fid. instru. L. 27. C. de donatio.), et Tyberianum (L. 6. C. de seru. fugitiuis,) Comites Hispaniarum scribit; in catalogo quoque copiarum Magistri equitum Praesentalis Notitia Comitatus Hispaniarum et Tingitanae [immo, cf. p. 40*. E], omissis insignibus et officiis [scil. Comitatus Hispaniarum; nam de Comite rei militaris Tingitanae tractat cap. XXIV. Notitiae] Numeros recenset, scilicet XI Auxilia ex LXV palatinorum Magistri peditum Praesentalis, Legionum Praefectos V. item (infra post Duces limitaneos) V. cohortium Tribunos, et praesidia VI, quae infra post Duces ponentur. Efficere poterant circiter septem millia pedi-

tum. Numeri equitum non apparent. Auxilia vero erant sequentia [p. 37*. D. 1...11. enumerata]. Legiones vero V erant ex XXXII Comitatusibus [ibid. numm. 12...16.]... Praeter has in Gallecia erat Praefectus legionis septimae geminae... [cf. p. 119*. §. III.]^a.

CAPITA XXIX. .. XL.

non leguntur in Γbcc, ubi eorum loco legitur *Sub dispositione Ducum sunt* | *Equites* | *Legiones* | *Cohortes*, & c. | Cf. initium annotationis ad cap. XXIII. et infra ad capp. XLI. sqq.

CAPVT XXIX.

PAG. 86*. γ. 2.] *Ducis et Praesidis* loco nominativi casus ut in ceteris omnibus rubricis positi h. l. omnes mss. et editi libri habent, sed *INSIGNIA* add. et post v. *Mauritaniae*. — De Ducatu cum Praesidatu Mauritaniae Caesariensis coniuncto cf. supra p. 138*. ad p. 7*. γ. 1. Procop. de Aedif. VI. 3. „Τριπόλεως, αὐτὴ, τῇδε [ad Syrtes magnas] τῆς καλουμένης τὰ ὄρια ἐστὶ. Μαυροῖσιοί τε βάρβαροι ἐνταῦθα οἰκοῦσι, Φοινικικὸν ἔθνος. οὗ δὴ καὶ πόλις ἐστὶ Κιδαμὴ ὄνομα. ἐνταῦθά τε Μαυρούσιοι ὥκηνται Ῥωμαίων ἐνσπονδοὶ ἐκ παλαιοῦ ὄντες· οἵπερ ἅπαντες πεισθέντες Ἰουστινιανῷ βασιλεῖ δόγματι τῶν Χριστιανῶν ἐθελούσιοι προσεχώρησαν. Πάκατοι δὲ οὗτοι τανῦν οἱ Μαυρούσιοι ἐπικαλοῦνται, ἐπεὶ πρὸς Ῥωμαίους αἰὲς σπονδὰς ἔχονσι. πάκεν [pacem] γὰρ τὴν εἰρήνην τῇ Λατίνων καλοῦσι φωνῇ. Πενταπόλεως δὲ Τρίπολις ἡμερῶν διέχει ὁδῷ εἴκοσιν ἐνζώνῳ ἀνδρά^a“. sed statim post de recuperata ab imperatoris exercitu Tripoli, a Mauris barbaris occupata, idem enarrat. Tripolitanae provinciae nomen, quod ante Diocletianum non auditum fuisse Morcellius dixit (cf. supra p. 451*. §. I.), Mannertus X. 2. p. 133. parum probabiliter, ut mihi quidem videtur, Septimio Severo, ipsi Leptimagnensi Tripoli-

tano, adscribit, maxime propter Aur. Victoris (Caess. cap. 20., Mannert. citavit cap. 41.) verba a Mannerto perperam intellecta, quae haec sunt: „Quin etiam Tripoli, cuius Lepti oppido oriebatur, bellicosae gentes submotae procul. quae factu ardua facilius eo patrabantur, quo implacabilis delictis strenuum quemque praemiis extollebat“. Tripolitanis imperatorem dona dedisse, non ab iisdem annua, ut gratias agerent, accepisse, ut Mannertus scripsit, etiam Spartianus in Severo c. 18. testatur his verbis: „Tripolim, unde oriundus erat, contusis bellicosissimis gentibus securissimam reddidit ac pacem diurnam, oleum gratuitum et fecundissimum agrum donavit“. Certe si Severus imp. Tripolitanam provinciam primus ordinasset, hi scriptores silentio non praeteriissent. De Tripolitanae provinciae sub Valentiniano, Valente Gratianoque imperatoribus tristi statu cf. Amm. Marc. XXVIII. 6. cum XXX. 2, 9. sqq.

Symbolorum picturam ex A dedimus, cum quo ceterorum quoque librorum vocabula castellis inscripta conveniunt, nisi quod *Colunarensis* (s. *Colunatensis*?) E atque *Audensis* EE habent, ubi ceteri *Audiensis*, A *Andensis*.

— γ. 6.] Iustinianus L. 2. C. de off. Pf. P. Afr. (p. 157*. ... 162*.) Duces modo *spectabiles*, modo *clarissimos* appellat, ut alias quoque observavimus clarissimorum appellationem quasi generalem etiam illustrium atque spectabilium, maxime ubi non ad eos ipsos sermo dirigeretur, in usu fuisse. — *Mauritaniae* & *Caesariensis* Daa.

— γ. 8.] *Columnacensis* E. Vide supra ad p. 77*. γ. 9.

— γ. 9.] Hunc γ. omisit E. *indensis* AD, ut etiam *iudensis* legi possit; unde apparet quid sibi velit Pancirolus testimonium, in vetusto codice esse *indensis*. *Iudensis* habent aa. Bidensem hunc limitem Pancirolus eundem fuisse putavit atque cap. XXIII. memoratum. sed vide annot. ad p. 77*. γ. 15.

— γ. 10.] *inferiorum* aa. — Pancirolus annot. „Limitis inferioris Oceanum versus“. Si infra Bidensem, oceanum versus, hic limes extenderetur, regionem Algerianam sub se

comprehendisset. sed nihil omnino de hoc limite compertum habemus, neque id quidem, vocabulum *inferioris* ad anterius *Vidensis* referendum esse.

PAG. 87*. §. 1.] Hunc Praepositum h. l. omissum octavo loco post Augustensem habet *B*; *inferioris* pro *Fortensis* iterum habet *c*³. — Pancirolus: „quem milites *Fortenses* cognominati tuebantur“. e contra Marmorum Taurinensium editores *Fortenses* milites ab hoc limite nomen habuisse putaverunt, contra quam sententiam cf. ad Not. Or. c. IV. not. 33. p. 190. sq. Pancirolī explicationi magis quam quod *Fortenses* supra Comiti Africae (p. 38*. §. 20.) atque Comiti Hispaniarum (p. 37*. §. 26.) subditos legimus (nam cf. etiam p. 89*. §. 11.), id repugnare puto, quod ceteri limites omnes aut a locis solis aut militum vocabulis quibus locorum appellatio adicitur (ut p. 77*. §. 12.), nomina in hac Not. Dignn. habent. neque vero respuerim Pancirolianam sententiam, quae si stare non potest, fortasse *Frontensis* scribendum est pro *Fortensis*: nam *Frontae* in Notitt. eccl. Mauritaniae Caesariensis (ap. C. a S. Paulo p. 117., Bingh. III. p. 614. n. 118., *Frontensis* ap. Morcell. I. p. 41.) legitur. atque hic quidem p. 162. „Vicū oppidūve *Frontem*“ inquit „ad Mauretaniā Caesariensem pertinuisse ex Notitia discimus. veteres scriptores non memorant. nomen, opinor, a iano aliquo sive fornice antiquo impositum est, quales adhuc complures in Africa visuntur“. Ammianus XXIX. 5, 39. Mauritanicam „civitatem nomine Contensem“, abstrusum et celsum munimentum, memorat.

— §. 2.] Hunc §. omisit *E*. — *Muticitani* *A*Caadceff, *Mitticitani* *B*, *Mauricitani* *D*, et Pancirolus etiam testatur „Codex membraneus Ortellii et alter vetustus habent *Mauricitani*, ut puto rectius“. Immo, *Mutecita* inter Mauretaniae Caesariensis oppida est ap. C. a S. Paulo p. 115., Bingh. p. 614. n. 73., et *Mutecitana* eccl. ap. Morcell. p. 41., unde idem, ad hunc quoque de quo agimus §. respiciens, p. 237. scripsit „ad Mauretaniā Caesariensem pertinebat *Mutecia* sive *Muticia*“. Situs oppidi ignoratur. Fortasse „*Tamariceto praesidio*“ It.

Ant. p. 38. (*Bordj-Sebaou* sec. Pellisserium, *Tenia des Isser* sec. Lapieum) ad h. l. pertinet: certe non ita procul ab hoc loco Mutecitanus limes quaerendus esse videtur. De *μὴν(icipio)* *CISITANO* (*Κισσὴ* s. *Κισσά* Ptol. IV. 2., *Cisi municipium* It. Ant. p. 16., *Cissi municipio* Tab. Peut. I. D, *Cissae*, *Cissensis* in Notitt. ecol. Maur. Caes.), quod sec. Mannert. X. 2. p. 414. ad sinum *Malamuger* situm fuit, hodie *Mers* (= portus) *el Djinet* sec. Lap. appellato, cogitare velat, quod Notitiae ecclesiasticae praeter hoc municipium etiam *Mutecitanum* nomen habent.

— γ. 3.] Ioseph. Antiqq. Iud. VIII. 13, 2. i. f. ex Menandro „οὗτος [Ithobalus Tyrionum rex] πόλιν Βότρυν ἔκτισε τὴν ἐπὶ Φοινίκῃ, καὶ Αὐζαν τὴν ἐν Αἰβίῃ“. *Auzea* Tac. Ann. IV. 25. („castellum semirutum, . . . vastis circum saltibus claudebatur“); *Αὐζία* (*Αὐζυγία*, *Αὐζίνα*, *Auxia*) Ptol. IV. 2.; *Auza* It. Ant. supra ad p. 77*. γ. 10. transcr.; *Colonia Auziensis* in titulo in eadem ipsa reperto ad p. 77*. γ. 8. repetito: hodie *Hamza* s. *Sour-Guzlan* provinciae Titterianae; cf. Bruns. VI. p. 209., Ukert. Nordafr. p. 556. Alius lapis ibidem repertus *AVZIO DEO GENIO ET CONSERVATORI COL.* positus est, cf. Shaw. *Reisen*. 1765. 4°. p. 37. Apud Ammian. XXIX. 5, 37. memoratur *municipium . . . ense*, et paullo post 5, 44. *Audiense castellum*, atque 5, 49. *Duodiense castellum*, ubi codd. mss. habent *ADVODIENSE*, ut Lindenbergius ad §. 37. cit. dubitaverit, utrum *Audiense* an *Duodiense* legendum esset. prior autem scriptura reliquis veterum scriptorum locis probatur. tamen Reichardus in tab. geogr. Mauretaniae, Africae propriae et Cyrenaicae *Duodiense castellum* inter Auziam et Medianum monum[entum], circiter XXV M. P. ab Auzia, euronotum versus, collocavit; apud Lapieum contra *Audiensis castellum* ab Auzia circiter XL M. P. versus austroafricum collocatum legitur: neuter Ammiani enarrationem accurate interpretatus est. Cf. etiam Cellar. II. p. 925. §. 38., Morcell. I. p. 89. sq. voc. *Auzagerensis* et *Auzuagensis*, Mannert. X. 2. p. 435. sq., Georgii I. p. 548.

— γ. 4.] *Caput callensis* D. De hoc loco, *Medeah* sive *Mehediah* hodie appellato, supra ad p. 77*. γ. 11. diximus.

— γ. 5.] *agustensis* B. Pancirolus: „forte hic limes a Tertia legione Augusta denominatus est, quam Dion [LV. 23.] in tres divisam fuisse memorat, Gallicam quae in Phoenicia, Cyrenaicam quae in Arabia, et Augustalem quae in Numidia degebat; inde in Mauritaniam est translata. Est et Augustum oppidum in Africa, sed ab hoc limite distans“. Sed *Tertio Augustani* sub Comite Africae, non sub Duce Mauritaniae fuerunt secundum hanc ipsam Notitiam p. 38*. γ. 19., et commentum Pancirolianum est ista Tertianorum in Mauritaniam translatio. *Augurensis* quidem ecclesia, sed ea in Numidia fuit, ut de illo nomine h. l. cogitandum non sit. Quid si poneremus istud *agustensis* et *augustensis* ex vocabulo *aquensis* enatum esse? *Aquas* habet praeter Notitt. eccl. etiam Itin. Ant. ad p. 77*. γ. 10. transcr. et in Ptol. IV. 2. est *Υδατα θερμά χαλκωρία* non ita procul a locis quae superioribus versibus recensentur. Shaw. *Reisen* p. 29. et Bruns. VI. p. 195. sq. *Hammam Meriga*, i. e. balnea Merigae, alii *Hammam Mridja*, Lapius *Hammam Rhira* hodiernum illarum Aquarum nomen scribunt. Cf. Morcell. I. p. 78. n. 40., p. 80. n. 44., Mannert. X. 2. p. 457. et imprimis Georgii I. p. 548. sq. et adde quae de ruinis et thermis Milianensibus referunt Bruns. l. c. et Ukert. *Nord-afr.* p. 553.

— γ. 7.] *hoc modo* omisit A.

— γγ. 8. sq.] *offitio* et paullo post *offitiis* et tum *offitiales* B. — *praesentialium* aa.

— γγ. 10. sq.] II. C, duo DE. — Pro *supra scriptis* mss. et editi praeter aa habent *supra singulis*. In aa est: *Numerarios duos. Singulos ex officiis*.

— γ. 12.] Iterum pro *supra scriptis* habent *supra singulis* omnes praeter aa, qui illa duo verba omiserunt.

— γγ. 18. 19.] *Exceptores singulares*. iunctim aa.

De iure Ducum eorundemque Officiorum utendi cursu publico ita L. ult. Th. C. de cursu publ. VIII. 5. (L. 20. Iust. C. eod. XII. 51.) anno 407. sanxerunt Arc. Hon. et Theod. AAA. „Nemo Ducum ingressus semel provinciam suam postmodum

itineribus faciendis cursu atque angariis ipse sive suum utatur Officium, sed expeditionem militarem iumentis propriis exsequantur. §. 1. De cohortalinis etiam Officiis eadem lege sancimus, ne quis ex his per provinciam suam discurrens veredo uti conetur in posterum, cum sacra prohibitum sanctione cognoscant. §. 2. Quodsi quis Ducum vel Apparitorum vel Cohortaliū temerario animo ea quae decernimus, contemnenda putaverit, per singula animalia quibus usus fuerit, singularum librarum auri illatione mulctabitur.

Cf. Appendicem post annotationem ad sequens caput.

CAPVT XXX.

PAG. 88*.] Ducibus Tripolitanae datae sunt duae constitutiones imperatorum, a. 393. data L. 133. Th. C. de decurionibus, inscripta *Silvano Duci et Correctori Limitis Tripolitani*, et a. 406. *Nestorio Comiti et Duci* emissa L. 33. Th. C. quorum appellationes, de quibus legibus supra p. 135*. ad γ. 27., p. 139*. ad γ. 3. et p. 456*. ad γ. 10. verba fecimus; sed novissimo loco per errorem dictum est, Tripolitanam 'nunquam' correctoriam fuisse, cum scribere deberem „correctoriam anno 406. non fuisse Tripolitanam supra annotavimus“. cum ab initio praesidialis fuisse videretur, consularis erat Tripolitana a. 372., correctoria a. 393., deinde a. 399. iterum praesidialem factam ostendit L. 59. Th. C. de appellationibus, post quod tempus cuius modi rectorem habuerit, expressum me legere non memini. Cf. etiam post cap. XXXIII. de Duce ac Praeside Sardiniae annotata.

— γ. 2.] *Dux provinciae tripolitane. & eiusque insignia addunt cc.*

Pictura ex A repetita est cum castellorum inscriptionibus, ut in eo codice habentur, n quibus C in his discrepat: c) *Tenthittani* d) *Bizerentane* f) *Madensis* p) *Sarcitani*; & in his: b) *Taletensis* c) *Theulettani* d) *Bizerentane* e) *Tillibaren-*

sis f) *Madensis* g) *Maccamudensis* l) *Babensis* p) *Sarcitani*; editi ita: c) *Teuchitani* d) *Bizerentani* e) *Tillibarensis* f) *Madensis* n) *Leptitani* p) *Sarcitani*.

— §. 8.] *virī* omisit a¹.

— §. 10.] *Talatensis* aa. *Talalati* [*Thalalati*, *Talilati*, *Thalatatī*] in itinere „quod limitem Tripolitanum per Turrem Tamalleni a Tacapis Lepti Magna ducit“ habet It. Ant. p. 76. supra ad p. 76*. §. ult. repetitum. Locus in monte Ghuriano s. Ghariano situs fuit (cf. Bruns. VI. p. 356. et Ritteri *Erdk.* I. p. 885. sq. 925. sq.), eumque hodie desertum esse annotavit Lapieus. cf. quae Brunsius p. 357. de *Massufin* enarrat. Nescio an locus, a reliquis veteribus scriptoribus non memoratus, cum hodierno vico *Sidi Abdellata* provinciae Tripolitanae, prope quem multas veterum aedificiorum ruinas superesse refert Ukert. *Nordaf.* p. 471. sq., nihil commune habeat. Cf. etiam Mannert. X. 2. p. 149. sq. Pancirolī annotatio nullius pretii est, nam secundum eam „*Talalatensis* nomen a Tala fluvio, quem in Marmaria proxima regione Ptolomaeus ponit [*Thala* mons, non fluvius, Libyae interioris est ap. Ptolem. IV. 6.], potest derivari. Hic limes latius se extendens alium sub Comite Africae Praepositum habet“. Videtur Pancirolus etiam nomina *Talalatensis* et *Tablatensis* confudisse.

PAG. 89*. §. 1.] *Tenthettani* ABD, *Tenthertani* C, *Theuctani* E, *Tēchettani* a^{1,2,3}, *Tenchettani* a⁴, *Teuchitani* deess. Pancirolus: „Limitis Teuchitani vel Teuchirani a Teuchura oppido, quod etiam Arsinoe dicebatur, vulgo Trochera. A Ptolomaeo in Cyrenaica ponitur“ et ab hoc limite longissime afuit, quem in eo itinere, de quo paullo ante dictum est, fuisse vix dubitari poterit. et Simlerus iam vidit Itinerarii (p. 76.) *Thenteos*, qui locus hodie desertus est, huc pertinere. contra Wesselingius, falsa scriptura quae in deest, deceptus, Pancirolianum errorem amplexus limitem appellatum esse putavit ab oppido Libyae inferioris s. Cyrenaicae Teuchira s. Arsinoe (cf. Mela I. 8. III. 8., Plin. H. N. V. 5. sect. 5., Ptol. IV. 4., Interpp. ad It. Ant. p. 77., Procop. de Aed. VI. 2., et

Cellar. II. p. 848. §. 22., Mannert. X. 2. p. 85. sqq., Georgii I. p. 479. sq.), quod hodieque *Tochara* s. *Tochira* dicitur, in provincia *Bengasi* regni Tripolitani, cf. Ukert. *Nordaf.* p. 480. Alium errorem commisisse Morcellium puto, cum I. p. 312. n. 582. scriberet, limitem Teuchitanum forte ab oppido *Tetcita* provinciae Byzacenaе nomen habuisse. Si quis tandem Byzacenum locum huc trahere velit, potius *Theucitanus* aut *Tenitanus* sive *Thenitanus*, qui in Notitiis Africae occurrunt, adducerentur. Notitiae ecclesiasticae hunc de quo agimus locum non memorant.

— §. 2.] *Byzerentani* A, *Byzerentanae* B, *Bizerentane* CD, *Bizerentanie* E, *Bizerentanae* aa. In eodem itinere, de quo ad superiores versus locuti sumus, Itinerarium Ant. p. 74. habet *Bezereos* (*Berezeos*, *Gerezeos*, *Adzereos*) CXX M. P. a Tacapis remotam mansionem, hodie desertam sec. Lapieum; in quo loco limitem illum appellatum fuisse iam Simlerus viderat, quod neglexit Mannert. X. 2. p. 149.; neque Pancirolus sibi cavit ab hac annotatione: „Limitis Bizerentani, forte Bizacenani, a Bizacena provincia, Bizacia Procopio et Valentiniano dicta, vel a Bezereo Africae loco, ut apud Itinerarium“.

— §. 3.] *Tillibarensis* h. l. omnes. cf. supra annot. ad p. 77*. v. 13., ubi de hoc loco, item hodie deserto sec. Lap., in eodem itinere olim sito, quod ad p. 76*. §. ult. rettulimus, actum est. In actis conc. Carthag. de bapt. III. (Harduin. concil. I. 170.) de *Thibari* Byzacenaе, ἀπὸ Θιβάρης, Vincentius episc. legitur. Cf. Mannert. X. 2. p. 149. Pancirolus hunc limitem eundem fuisse opinatus est atque Comiti Africae subditum, de quo supra diximus: „latius enim hic limes se extendebat“. Cogitaverit aliquis de *Cillaba* ap. Plin. ad sq. §. enotandum.

— §. 4.] Pancirol. „Praepositus limitis Madensis vel Madiensis, a Madia, huius regionis oppido. Madiam Libyae insulam fuisse Stephanus scribit. Milites Munifices extra oppidum in Madensibus castris infra fuisse dicuntur“. Quot sententias, tot errores in hac annotatione habes: neque Madia Tripolitani oppidum ab ullo scriptore memoratur, neque

Stephanus Madiam Libyae insulam fuisse scripsit, neque extra oppidum Milites munifices stativa habuisse §. 12. infra indicatur. Recte iam Morcellius I. p. 210. n. 332. habet: „Numidia oppidum *Mada* fuit, ut Notitia [eccl.] indicat, ignotum tamen indictumque Geographis. neque huc pertinet *Limes Madensis*, quem Notitia Imp. occid. recenset. nam Praepositus eius erat sub dispositione . . Ducis provinciae Tripolitanae“. Non possum non suspicari mendum subesse in Itinerarii Ant. p. 75. nomine *Adaugmagdum*, pro quo regium exemplar *Ad amadum*, ut recentissimi Itinerarii editores dederunt, Parisiense *Ad aumandum*, Lugd. *Ad aumandum*, alia *adaumaudum*, *ad aumagdum*, *ad augmandum* exhibent. ad eundem enim locum, in eodem itinere, quo supra nominatae mansiones fuerunt, situm etiam hoc nomen *Madensis* rettulerim, ut forte *Amadensis* scribendum sit. *Ad Augmagdum* mansionem illius itineris maxime versus meridiem sitam fuisse dicit Mannert. X. 2. p. 149. Lapius dedit „*Adaugmagdum (sive Cydamum)*, Gadames“. Plin. H. N. V. 5. sect. 5. „Intervenit ad solitudines Africae supra minorem Syrtin dictas versa Phazania [hod. Fezzan], ubi gentem Phazaniorum urbesque Alelen et Cillabam [hod. Zuila] subegimus. item Cidamum e regione Sabratae. ab his mons longo spatio in occasum ab ortu tendit, Ater nostris dictus... [hod. Harusch, cf. Ritter. Erdk. I. p. 885.]“. Procop. de Aed. VI. 3. supra ad p. 86*. §. 2. cit. cf. Mannert. X. 2. p. 576. sq. 580., Georgii I. p. 556. De Fezzanensi *Gadames* cf. Bruns. VI. p. 330. sq., Ritteri Erdk. I. p. 991. et 999. sq., Ukert. Nordafr. p. 659.

— §. 5.] Complures *Maccomadas* Africa habuit; nomen enim *Salinas* significare fertur. Simlerus ad It. Ant. p. 27. (ed. Basil. 1575. 16°. p. 230. sq.) annotavit: „*Macomades* plures fuerunt in Africa: prima, quae hic commemoratur, in Numidia, LIII M. P. a Cirta [cf. Morcell. p. 206., Mannert. X. 2. p. 329.; hodie *El Eksara Tour* sec. Lap.]. Altera in Byzacena provincia, XVII M. P. a Tenis [ita It. Ant. p. 48. sed p. 59. XXVI M. P.; *Maharess* sec. Lap.]; huius meminit Plinius [V. 4. sect. 3.]; Ptol. [IV. 3.] *Macodamam* vocat [, Wilberg. dedit *Maxo-*

μάδα; *Macomades Minores* Tab. Peut. VI. D; cf. Morcell. p. 207., Manuert. p. 151.): tertia in Tripolitana ultra Leptim Magnam, quam Noster [i. e. It. Ant. p. 64.] *Macomadibus Sirtis* nominat: atque haec forte est Machomaca villa Ptolemaeo [IV. 3.]: huius meminit liber Nolit. in Tripolitana provincia. Et hanc tertiam Ptol. l. c. habet: „Σύρτεως μεγάλης Μαχομάδα κώμη“. Pancirolus confuse „a *Maccomada*“ habet, „Africae oppido, nunc *Macres* nominato: ad Syrtim maiorem Itinerarium [p. 64.] ponit, Maccodamam ad Syrtim minorem Ptolomaeus in propria Africa, cuius D. Augustinus meminit, sed in castris Madensibus hic praepositus degebat. Cassius a *Macomadibus* ap. Augustin. de bapt. c. Donat. VI. 29, 55. et Donatus *Macomadiensis* apud eundem c. Cresconio II. 8, 12. episcopi Numidici, non Byzaceni ex *Macomadia Rusticana* fuerunt; quid vero Pancirolus vocabulo *Macres* sibi voluerit, operae pretium non est investigare. Secundum Wessel. ad It. Ant. l. c. Simleri explanationem comprobantem accurate de tribus *Macomadibus* H. Norisius disputavit Animadvv. in Garnerium, ut Ruinartus etiam ostendit. item Morcellius I. p. 206. sq. n. 325. sq. conferendus est. It. Ant. p. 64. ostendit, *Macomades Syrtis*, i. e. Maioris, a quibus hic limes nomen habuit, CCXXXIII M. P. a Lepti Magna (hod. *Lebidah*), ultra CD M. P. a Berenice Cyrenaicae (hod. *Bengasi*) fuisse, ubi hodieque sec. Lap. sunt „*Ruines antiques*“; sed Tab. Peut. VII. E *Macomad. selor*, paullo plus quam CCC M. P. a Lepti Magna removet, eademque VII. D versus orientem a Lepti Magna ita habet „*Saline immense quae cum luna crescunt & decrescunt*“. Cf. Mannert. X. 2. p. 121. 130. sq., Ritter. Afr. ed. II. p. 929. sqq., Ukert. Nordafr. p. 473. sqq.

— γ. 6.] *Timtiberitani* α⁴, *Timptiberitani* α^{7.11.15}, „quod nomen inventum fuisse noviter“ existimat Pancirolus. mihi vix dubium esse videtur, quin huc pertineat Itinerarii Ant. p. 65. nomen *Tiniodiri* (vel *Timodiri* s. *Tinioridi* s. *Timoridi*), qui locus ab *Anabucis* (*Anabucis. presidium* Tab. Peut. VII. F) XXV M. P. a fuit, totidemque M. P. ab *Aris Philaenorum*, quae „*fines affricae et cyrenensium*“ erant. distabat *Tiniodiri* sec. It. Ant.

CCIX M. P. a Macomadibus Syrtis (cf. ad §. 5.), CXXXVIII M. P. a Berenice Cyrenaica (*Bengasi*); itaque hic Limes Tintiberitanus sive, si recte coniectavi, Tiniodiritanus in extremis Tripolitanae provinciae finibus Cyrenaicam versus, atque in ea quidem parte, quam ipsam fortasse antea Cyrenaicae adscribere soliti fuerant, quaerendus erit. cf. Ptol. IV. 3. 4. et vide Mannert. X. 2. p. 114. sq., Ukert. *Nordaf.* p. 478. Lapieus ad v. Tiniodiri adscripsit „*Hautes montagnes de sable*“.

— §. 7.] *Budensis* aar^{3,4}. Pancirol. „Forte legendum *Butensis* a *Butta* oppido, quod in hac regione Ptolomaeus collocat; aut dicti sunt [dictus est limes] a *Bubeis* Africae interioris populis, a Corn. Balbo superatis“. Apud Ptolemaeum IV. 3. ex oppidis inter utramque Syrtim sitis una est *Βούττα* sive *Βούττα*. paullo ante posita est *Ἰσχυα*, *Iscina* It. Ant. p. 65., *Scina* loc⁹. *ivdeor+ augta* Tab. Peut. VII. E (hodie *Iudia*, cf. Ukert. *Nordaf.* p. 476.), qui locus, hodie *Chaïouacha* sec. Lap., a Macomadibus Syrteos XXX M. P. sec. Itin., XXXIX sec. Tab. Peut. distitit; sequitur paullo post *Θαγονλῖς*, *Tagulis* s. *Tugulus* s. *Tuculus* [*Tuguris* = *Tuguriis*?] It. Ant. l. c., *Thagulis* Tab. Peut. VII. F (*P. Ali* sec. Lap., quod nescio utrum *Port Ali*, utrum *près Ali*-significet), qui locus ab Aris Philaenorum XXX M. P. occid. versus asuit sec. Tab. Peut. l. c. atque LXXV M. P. a Tiniodiri sec. It. Ant. cf. ad §. 6. Primam itaque Pancirolī coniecturam, usque dum melior explicatio afferri poterit, cum locum a quo *Bubensis* vocabulum deducendum esset, non invenerim, haud reiciendam esse opinor. sed nihili est altera: Plin. H. N. V. 5. sect. 5. de Balbi triumpho, in quo urbium gentiumque Afrarum nomina ac simulacra ducta sunt, atque inter alias etiam „*Bubeium* natio vel oppidum“ rettulit; sed id nomen ad interiorem Africam, non ad Tripolitanam provinciam pertinet.

— §. 8.] Mamucensis nomen se non invenisse fatetur Pancirolus, ideoque laudem qua alias se indignum exhibuit, meretur, quod a falsis inanibusve coniecturis sese abstinuit. Mamucae simile nomen praeter Cassiotidis Syriae oppidum

(*Μαμοῦγα* Ptol. V. 14[15].) atque Maiucam, Mauretaniae Caesariensis locum (Morcell. I. p. 211.), neque ego invenio. videat itaque harum rerum peritus iudex, utrum Ptolemaei IV. 3. *Σουμουκίς*, inter duas Syrtes, ut Butta (cf. γ. 7.), situm oppidum huc pertineat nec ne. Haec *Sumucis* (sive *Mamucis* vel *Mamuca*) non ita procul a *Πισίνδα* (*Pisida* municipio Tab. Peut. VI. E, *Fisida* vicus It. Ant. p. 61.) afuit. cf. Mannert. X. 2. p. 142. Lapius Pisindam hodie *Brega* vocari annotavit, de quo loco salinis suis celebri vid. Ukert. *Nordaf.* p. 452. 470. Ruinarti annot. ad nomen Maurit. Caesar. *Mammillensis* in appendice post hoc cap. adiecto repetendam curavi propter similitudinem Byzaceni nominis ibi memorati.

— γ. 9.] Pancirolus: „Balim Libyae civitatem prope Cyrenem esse Stephanus scribit, a Balco [*ἀπὸ τοῦ Βάλεως*, *Baal s. Beli* Phoenicum] nominatam, cuius etiam ibi erat templum, de quo saepe in sacris litteris“. Sed oppidum prope Cyrenem, *πρὸς τῇ Κυρήνῃ*, Tripolitano limiti nomen dedisse nec Pancirolus opinari debebat. (*Bal s.*) *Bel* Phoenice solem significare docet Bochart. *Geogr. sacr.* I. c. 42. et a Phoenicibus colonias in Africam deductas nemo ignorat, sed de hoc loco geographi silent, Morcellii fere verba sunt (I. p. 98. s. v. *Belalitis*), quae ad h. l. mea facere possum. Cf. etiam seq. annot.

— γ. 10.] Pancirolus item de *Bari* Stephani Byz., ut ad superiorem p. 79*. γ. 9., loquitur, sed frustra. An *Vasensis* s. *Basensis*? *Base* sec. It. Ant. p. 64. a Lepti magna LXIX M. P., a Macomadibus Syrtis, de quibus ad γ. 5. locuti sumus, CLXIII (sec. Wess., CLIII sec. Parth. et Pind.) M. P. remota fuit, eaque sec. Lap. in hodierna *Mesurata* ad cognomine promontorium sita quaerenda eademque mansio est atque Tab. Peut. VII. D „*Tubactis. Muñ.*“, quod municipium ibi a Lepti magna LXXXII, a Macomadibus Selorum CCXIII M. P. removetur. Cf. Edris. ed. Hartm. p. 296., Bruns. VI. p. 352., Ukert. *Nordaf.* p. 473., Mannert. X. 2. p. 130. Possis autem etiam *Vacensis*, ut nomen ad eum locum referres, qui sec. id. Itin. p. 64. *Vax villa repentina* appellatus CLXXX M. P. occidentem versus ab illa

Basa, fere medius inter colonias Sabratam (*veterem Tripolin*) Oeeamque (*Tripolin s. Tarables*) conditus fuit, ubi Tab. Peut. VI. F omisso quidem nomine insignioris loci signum positum habet.

— §. 11.] *Forensis* c². cf. annot. ad p. 87*. §. 1. — Etiam Pancirolus diversitatem horum Leptitanorum, i. e. Leptimagnensium Castrorum ab iis quae p. 77*. §. 1. leguntur, se vidisse docet his verbis: „aliis castris Leptitanis in montibus alius sub Comite Africae praepositus praecerat“. In Leptimagnensi civitate (hod. *Lebida s. Lebda*), hodieque Romanorum operum reliquiis divite, Iustinianus Ducem Tripolitanae provinciae sedem „interim“ habere iussit, ut supra p. 158*. §. 1. relatum est. De hoc a Sidoniensibus condita civitate, colonia victrici Iulia Lepti, a divis Severo et Antonino iuris Italici facta (Paul. L. 8. D. de censib. L. 15.), innumeris veterum scriptorum locis, itinerariis nummisque celebrata cf. Cellar. II. p. 858. §. 7., Mannert. X. 2. p. 124. sqq., Georgii I. p. 513. sq. et Edris. ed. Hartm. p. 296., Bruns. VI. p. 352., Ritteri *Erdk.* I. p. 926., Ukert. *Nordaf.* p. 471. sq.

Inter hos versus 11. et 12. huius paginae 89*. (numeros 12. et 13.) in C duae lineae sine scriptura relictæ sunt; neque vero quicquam deesse non tam ex eo colligo, quod in ceteris codicibus post §. 11. continuo §. 12. scriptus est, quam ex castellorum inscriptionibus, quas pictura exhibet. At putem, ab initio post §. 10. (num. 11.) statim secutum esse §. 13. (num. 14.), ut §§. 11. 12. (numm. 12. 13.) ad finem §i I. collocandi essent.

— §. 12.] *Munifices*, a muniis s. muneribus faciendis ita vocati. Yeget. R. M. II. 7. et 19. i. f. cum Stewech. comm. Ap. Paul. Diac. v. *Beneficarii* ex Festo legimus „*munifices* vocabantur qui non vacabant, sed munus rei publicae faciebant“, oppositi beneficiariis, qui milites munere vacabant, beneficio, de quibus cf. Kellermann. *Latercc. Caelim.* p. 16. Paulus libro VIII. ad Edictum, L. 18. Dig. de V. S. (L. 16.) „*Munus* tribus modis dicitur: ... tertio officium, unde munera militaria et quosdam

milites munifices [munificos *habet* *cod. Florent.*] vocari..“ Io. Laur. Lyd. de magg. I. 46. „μουνεράριοι, λειτουργοί“. Pancirolus, minus accurate Vegetii verba referens: „Munifices autem vocabantur, qui nullo fulti privilegio omnia necessaria munera exsequebantur, nec tantum vigiliis agebant, sed ligna, aquam et alia huiusmodi in castra portabant. Vegetius II. 19. *Fascioularia tamen, inquit, i. e. ligna, foenum, aquam, stramen et legitimi milites in castra portabant. munifices enim ab eo appellantur, quod haec omnia munera faciant. Haec ille. Alii vero ab his immunes principales milites candidati vocabantur. Idem Veget. II. 7. Candidati, ait, hi sunt milites principales, qui privilegiis muniuntur; reliqui Munifices appellantur, qui propter munera militiam facere coguntur. Hactenus ille. [Neque haec verba Vegetii sunt, neque sensus verborum eiusdem.] Hi milites forte quod nunquam immunes essent, Munifices sunt vocati“. — De Castris Madensibus vide supra ad γ. 4.*

— γ. 13.] De hoc Sarcitano limite explicando Pancirolus desperasse videtur: nihil enim annotavit praeter haec verba „ultimus est Praepositus limitis Sarcitani“, quae secundum superiorem annotationem nostram ad γ. 11. fortasse ipsa ne vera quidem sunt. Nulla omnino Sarcitae apud geographos mentio fit, nisi allegare velis quod apud Bruz. de la Martinière h. v. legitur „Sarcitamus [sic] limes, ein alter Ort in Africa“. sed Sarcitani vocabulum mendose scriptum esse, pro Sabratani, vero mihi non absimile videtur. olim Gergitani magis placuerat, ut de oppido contra Meningem insulam (cf. pag. 362*. annot. ad p. 49*. γγ. 27. sq.) limes nomen habuisset; sed iam ad litteras sarcitani et limitum dispositionem propius sabratani accedere opinor. De ipsa Sabrata s. Sabratha s. Sabaratha colonia, una ex tribus urbibus quae regioni nomen Tripolitanac dederunt, veteri Tripoli ipsa hodie dicta, cf. supra ad γ. 10. et p. 456*. ad p. 67*. γ. 10., item Cellar. II. p. 159. §. 13., Mannert. X. 2. p. 138. sq., Morcell. I. p. 268. v. Sabratensis, Georgii I. p. 515., Ukert. Nordafr. p. 470.

— γ. 16.] *offitiis B. — magistrorum E.*

— §. 17.] *praesentialium* ad. *praes.* post *praesentatum* repetit B, itemque litteras *Pres* repetit C.

— §. 18.] i. e. duos, unum a parte peditum, alterum a parte equitum, alternis annis.

— — §. 19.] *utrūque* C, *utrunque* addit. i. e. unum, alternis annis a parte peditum equitumque.

— §. 26.] *offitiales* B.

APPENDIX

ANNOTATIONIS AD CAPITA XIX. XXIII. XXIII. XXIX. XXX.

Notitiam provinciarum et civitatum Africae quam dicere Victorique Vitensi subiungere, interdum etiam adscribere solent, saepe supra a nobis ut a topographiae ecclesiasticae scriptoribus in auxilium vocatam, primum a Sirmondo (Opp. tom. I.) e codice Laudunensi publicatam, deinde a Franc. Chiffetio (a. 1665.) et emendatam a Theod. Ruinarto (a. 1694. Venet., 1732.) cum doctis observationibus editam, cuius exemplum Parisiis nuper repetierunt (Patrologiae tom. LVIII. accur. I. P. Migne. a. 1847. 4°), secundum huius commentarii mei rationem non omittere debeo. Dioeceses plures in Africa fuerunt, quam castella, quae duo nomina Eugipp. in vita S. Severini c. 7. sect. 33. iuxta ponit („universas dioeceses sive castella“ Norici); sed vix castellum fuerit Africanum quod suum episcopum non habuisset. Corollarii loco nomina oppidorum Africanorum, unde episcopi ad Concilium Carthaginense de baptismo III. a. p. Chr. 258. Cypriano praesidente venerant, adiecimus; sed episcoporum nomina, cum ad rem nostram non facerent, pariter atque ex Notitia adiectiones *per* sive *p̄r* aut *p̄rt* (= periit) et in *exilium*, ut *supra*, *Corsica* (= in Corsicam relegatus), *hic* (= adfuit) et similes passim appositas, non recepinus. Variis litterarum formis distinguenda curavimus ea locorum vocabula, ad quae Ruinarti annotationem, ut nostram, totam fere typis mandatam ante quam Ruinarti librum acciperem, aut confirmantem ac suppletentem aut, si cui videbitur, corrigentem subiunximus; nostra *λημμάτια* uncinis solito more inclusimus. Ex Dupinii eximio commentario „Geographia sacra Africae“ partes quae ad hanc Notitiam Dign. explicandam maxime faciunt, cum sedium episcopaliū per provincias distributarum enumeratione novissimum huius appendicis locum obtinebunt.

INCIPIVNT NOMINA EPISCOPORVM CATHOLICORVM DIVERSARVM
PROVINCiarVM QVI CARTHAGINE EX PRAECEPTO REGALI VENERVNT
PRO REDDENDA RATIONE FIDEI DIE KALEND. FEBRVARIAS ANNO
VI [VIII]. REGIS HVNERICI [p. Chr. 484.]

[I.] — — PROVINCIAE PROCONSULARIS.

Carthaginiensis.	Assuritanus.	Meglapolitanus [Me- gal.]
Abaritanus.	20 Urcitanus.	40 Timidensis.
Sinnarensis.	Tennonensis.	Ziggensis.
Piensis	Uticensis.	Seminensis.
5 Hippzaritanus [Hip- poz.]	Migirpensis.	Tagaratensis.
Gunelensis.	Gisipensis.	Altuburitanus.
Uzislensis [Uzal. Simond.]	25 Uzitensis.	45 Cellensis.
Membrositanus.	Verensis.	Uzipparitanus.
Beneventensis.	Cicsitanus.	Ausanensis.
10 Utimmirensis.	Bolitanus.	Maraggaritanus [Na- ragg.]
Puppitanus.	Carpitanus.	Muzuensis.
Puppianensis.	30 Maxulitanus.	50 Bullensium regio.
Araditanus.	Bonustensis.	Titulitanus.
Thelensis.	Tinnisensis.	Tuburbitensis.
15 Mullitanus.	Culsitanus.	Endalensis.
Duassedemsai.	Bullensis.	Tulanensis.
Missuensis.	35 Neapolitanus.	
Lapdensis.	Curbitanus.	
	Simmiensis.	
	Clipiensis.	

45) [Ad pag. 77*. §. 11. *Caput Cellensis.*] Occurrit infra inter Patres Mauritaniae Sitifensis num. 17. *Cresciturus Cellensis.* Ad alterutram urbem referendus est *Honorius episcopus plebis Cellensis*, qui interfuit Coll. Carth. cap. 126. cum *Casto Donatista*, qui et cap. 187. memoratur.

[II.] — — PROVINCIAE NYMIDIAE.

Berceritanus.	10 Cuiculitanus.	Lamviritanus.
Gazaufulensis.	Amporensis.	20 Tagurensis.
Calamensis.	Fesseitanus.	Fossalensis.
Castellanus.	Bocconiensis.	Tubusicensis.
5 Burcensis.	Damatcorensis.	Lamsortensis.
Centurionensis.	15 Ausuccurensis.	Tididitanus.
Vadensis.	Idicrensis.	25 Montensis.
Nibensis.	Putiensis.	Nobabarbarensis.
Girensis.	Suggitanus.	Idassensis.

Nobagermaniensis.	Rusticianensis.	Marculitanus.
deCasimedianensis.	Villadegensis.	95 Centuriensis.
30 Susicaziensis.	Buffadensis.	Suabensis.
de Noba Caesaris.	Sistronianensis.	Germaniensis.
Vasaritanus.	65 Tipasensis.	Vadesitanus.
Tigillabensis.	Vibilitanus.	Gaurianensis.
Ressanensis.	Sinitensis.	100 Naratcatensis.
35 Augurensis.	Cethaquensusca.	Lamiggigensis.
Octabensis.	Teglatensis.	Garbensis.
Madensis.	70 Zabensis.	Vagarmelitanus.
Matharensis.	Mustitanus.	Formensis.
Centenariensis.	Tubuniensis.	105 de Turres Amme-
40 Gilbensis.	Aquenobensis.	niarum.
Midilensis.	Brabrensis.	Belesasensis.
Tabudensis.	75 Tebestinus.	Fatensis.
Casensicalanensis	Maxoritanus.	Formensis.
Punentianensis.	Tamogaziensis.	Muliensis.
45 Nobasparsensis.	Legiensis.	110 Ospitensis.
Metensis.	Respectensis.	Vagadensis.
Caesariensis.	80 Velesitanus.	Lamasuensis.
Nobasinensis.	Mazacensis.	Tacaretensis.
Caelianensis.	Lugurensis.	Milevitanus.
50 Iacterensis.	Circensis.	115 Ullitanus.
deCastello Tituliano.	Macomadiensis.	Seleucianensis.
de Giru Marcelli.	85 Legensis.	Vadensis. [cf n°. 7.]
Tharasensis.	ad Turres Concordi.	Tagastensis.
Sillitanus.	Lamfuensis.	Maximianensis.
55 Hizirzadensis.	Vagrautensis.	120 Zaradtensis.
Municipensis.	Tigisitanus.	de Giru Tarasi.
Arsicaritanus.	90 Gilbensis.	Lamiggigensis.
Casennigrens.	Regianensis.	Vicopacensis.
Vaselitanus.	Silensis.	
60 Madaurensis.	Gaudiabensis.	

8) [cf. ad pag. 77*. y. 9. Columnatensis] CALAMENSIS. Memoratur frequenter urbs ista apud Augustinum, utpote quae non longe ab Hippone-regiensi distabat ex lib. 22. de civ. Dei cap. 8. Idem s. Doctor Megalium Calamensem episcopum, tunc temporis Numidia primatem, passim laudat, a quo ad episcopalis dignitatis apicem se evectum fuisse professus est in Coll. Carth. cognitione 3. cap. 247. Idem refert Possidius Megalii post Crescentianum in Calamensi sedo successor, qui Coll. Carth. inter Patres Catholicos capite 139. comparuit, cum iam antea ca-

pite 55. cum aliis sex episcopis pro tuenda adversus Donatistas Ecclesiae causa fuisset electus. Celebris est idem antistes ob vitam Augustini a se litteris mandatam, quo nomine inter scriptores sacros locum iure adeptus est. Crispinum habuit adversarium ex Donatistarum secta, ab Augustino passim memoratum, qui paullo ante Coll. defunctus est, ut in ea testificatus est Petilianus capite 139. iam laudato. *Donatus Calamensis* episcopus ex eadem secta apud Optatum libro 1. inter Traditores recensetur, qui Cirtensi synodo sub Secundo primate Tigrisitano adfuerant. Ceterum celebris adhuc erat Calamensis civitas saeculo nono exeunte, utpote quae prima recensetur inter ceteras Numidiae urbes in Notitia, quae imperante Leone Sapiente conscripta fuit. Hanc Notitiam omnium primus Graeco et Latine edidit Carolus a sancto Paulo, sed mutilam, at conqueritur Guillelmus Beveregius, qui eandem ex codice ms. bibliothecae Bodleianae Oxonii integram typis Scholdoniae publici iuris fecit anno 1672. in annotationibus ad canones concilii Trullani tomo 2. Synodici seu Pandectarum Canonum Apostolorum etc. Sed immerito vir ille, alias eruditus, Catholicis, quos pro more haereticorum Papistas appellat, pravae fidei crimen impingit, eis exprobrans hanc Notitiam in eorum codicibus aut corruptam fuisse, aut saltem ab iis haud fideliter editam, idque factum fuisse dicit in gratiam Romani Pontificum, propterea quod in ea longe plures episcopatus Constantino-politano quam Romano patriarchae subiecti enumerarentur, et fines illi praescriberentur, qui dominium et potestatem in totum Christianum orbem sibi arroganter vindicat. quasi vero Romanae ecclesiae Pontificum prae-rogativae ex maiori aut minori episcoporum numero, qui ei, ut aiunt, patriarchico iure subiiciuntur, repeti debeant; et non potius ex Primatu Petro supra ceteros Apostolos, a Christo concessa, quem ad eius sedis successores transmissum fuisse perpetua ac constanti traditione semper credidit, uti etiam nunc credit Ecclesia Catholica; docuere sancti Patres, Graeci simul et Latini, agnoscebantque Graeci ipsi eo tempore quo ab eis Notitia haec descripta fuit; in cuius initio Patriarcharum ordo ita dispositus habetur, ut primum locum obtineat Romanus Pontifex. Denique non erat quod Beveregius adversus Catholicos adeo commoveretur, cum multo ante quam scriberet tempore, eadem Notitia, integra prorsus et insecta, a viro Catholico et erudito, Iacobo scilicet Goare e familia sancti Dominici, edita fuisset anno 1648. in Appendice ad Codinum Curopalatem, qui unus est ex auctoribus, qui in percelebri Byzantinae Historiae scriptorum collectione typis Regiis Lutetiae Parisiorum editi sunt. Sed his diutius immorari non vacat. Ipsam vero Notitiam in posterum laudabimus sub *Leonis Notitiae* nomine, cuius ut variae editiones discerni possint, earum alteram Iacobi Goaris, alteram vero Beveregii, aut, ut iam a viris eruditis passim laudatur, Notitiam Bodleianam appellabimus. *Basilii Armeni Notitia* a nonnullis etiam dicta fuit, quod in Beveregiana editione Matthaeus quidam Armenus se 7) eam descripsisse professus fuerit. 7) [cf. ad p. 77*. §. 16. *Badensis*] *VADENSIS*. sic uterque codex ms. cum editis. Duas huius nominis urbes in Numidia fuisse vel ex hac ipsa Notitia colligitur. nam praeter *Rufinianum Vadensem* hic memoratum, habetur inferius num. 117. *Proficius Vadensis*. Porro Norisius in Observationibus adversus Garnerium *Vadensis* et *Vagensis* nomine idem significari existimat. cuius sententia confirmari potest ex Notitia Leonis Augusti, in qua inter urbes Numidiae episcopales Graecus textus recenset *Βάγης*, quae in editione Iacobi Goaris Latine dicitur *Vada*, in Beveregiana autem *Bages*. In eadem editione

Beveregiana memoratur ibidem num. 6. *Βάδης*, Latine *Bades*, et num. sequenti *Μελεum*. at in Goaris editione ambae istae urbes in unam conflantur, quae Graece *Βάδος Μηλέως*, Latine vero *Vagarmelita*, appellatur. In conc. Carth. sub sancto Cypriano, pro haereticis rebaptizandis, sententiam tulerunt numero 15. *Dátivus a Badis*, et num. 30. *Libosus a Vaga*; et sic quoque appellantur a sancto Augustino, qui eorum obiectiones solvit, prioris quidem libro 6. de Baptismo contra Donatistas cap. 22., alterius vero eodem libro cap. 37. et libro 3. cap. 6. Concilio Carth. sub Grato interpositit *Crescens Vagensis*, seu, ut habet exemplar Vaticanum, *Bagensis Episcopus*. In Collatione autem Carth. cap. 180. inter Donatistas comparuit *Pancratius episcopus Badiensis*, quem Baluzius censet adversarium fuisse *Potentii episcopi Bladiensis*, capite 121. inter Catholicos recensiti; putatque vir eruditus, his vocibus *Badiensis* aut *Bladiensis* *Vadensem* urbem hic in Notitia memoratam designari. Sed in eadem Carth. Coll. cap. 215. duo episcopi Vagenses catholici memorantur *Ampelius et Primulus*, quorum cum unum *Vadensem*, alterum *Vagensem* appellari debere censuisset Garnerius, a Norisio reprehensus est, quod certum sit duas fuisse huius nominis urbes in Africa ex Plinio lib. 5. cap. 4. Consentit Ptolemaeus, qui primam libro 4. cap. 2. in Mauritania Caesariensi, alteram vero in Numidia locat, quam nempe sub *Cirtesiis* fuisse scribit capite sequenti. Prioris situs ex Tabulis Peutingerianis discitur. *Badam* in Mauritania Gaditana habet Anonymus Ravennas libro 3. num. 11. Sed etiam si duae non essent in Africa urbes, *Vaga* dictae, nihil tamen hic in Collatione esset emendandum; cum unica solummodo urbs *Vaga* hoc loco designetur, quae duos simul habebat Catholicos episcopos, *Ampelium* scilicet, qui a Catholicis fuerat electus et ordinatus, et *Primulum*, cui, cum antea fuisset in ea urbe Donatistarum episcopus, ad unitatem catholicam converso episcopalis honor et locus reservatus fuerat, ut ipse *Ampelius* testificatus est in eadem Collatione cap. 176., ubi affirmat ex eo tempore unitatem catholicam semper in *Vagensi* ecclesia integram inviolatamque perseverasse. Quare alterius urbis fuisse dicendus est *Privatus Vagensis episcopus* in eadem Collatione cap. 177. inter Donatistas memoratus. Et quidem iste cap. praecedenti *episcopus Ausagensis* dictus fuerat. Hincque infert Norisius *Vagam* fuisse urbem unam in Africa, quae *Ausagae* cognomen habuerit. Immo cum et cap. 179. duas fuisse *Auzaggas* dicatur, unam cui *Ianuarius*, alteram cui *Privatus* ex Donatistis praefuerunt, quatuor in Africa *Vagas* fuisse colligit vir eruditus. Verum *Ausaggam* nonnisi ex errore pronunciationis pro *Vaga* hic acceptam fuisse acute observavit eruditus Baluzius in notis ad eiusdem Coll. cap. 176. Quippe cum Notarius recitasset *Privatus episcopus Ausagensis*, seu, ut veteres manuscripti habent, et uti videtur, sicut pronuntiabant Afri, *Ausagensis*, *Ampelius* qui *Vagensis* episcopus erat, non audita priori syllaba, putavit *Vagensem* urbem suam recenseri, statimque interlocutus est in sua civitate perfectam unitatem esse. Unde cum de sua ipsius civitate non fieri mentionem postea intellexisset, controversia illico sopita est. Norisio tamen favet, quod non semel postea *Privatus* simpliciter *Vagensis episcopus* in eadem Collatione nominatus occurrat. Ceterum ibidem cap. centesimo trigesimo quinto memoratur *Valentinus episcopus Vaiensis* ex Catholicis, et cap. centesimo octuagesimo sexto *Quintasius* eiusdem loci ex Donatistarum secta: sed utroque Baluzius reposuit *Vaianensis*. Vide eius notas in cap. 55. et alias ibi laudatas. Nihil attexo de *Bagaia*, quam celebrem adeo reddiderunt

tum Bagaiensis Donatistarum famosa pseudo-synodus, tum Donatus Baguiensis, quem uti Martyrem iidem Donatistae adeo impense colebant, de quo Optatus plura habet lib. 3. Sed haec urbs illustrior evasit ob immania supplicia, quibus in Maximianum eiusdem loci catholicum antistitem Donatistae saevierunt. Haec fusius exponit sanctus Augustinus epistola 85. num. 26. sqq. qui passim eundem sanctum Confessorem laudat; illius autem memoria celebratur in Martyrologio Romano die 3. Octobris, in quem diem vide Baronii notas: ibi quippe illustrissimus Cardinalis plura de isto egregio Confessore confessit. Ceterum Donatianus Bagaiensis episcopus, sed Donatista, adfuit etiam Collat. Carth. cap. 176. sicut et *Felix a Bagai* concilio Rebaptizantium sub sancto Cypriano num. 12. Ex his autem omnibus quae protulimus, quivis facile intelligere potest, quam difficile sit inter tot ambages aliquid certi de istarum civitatum nominibus statuere. Vagae in Numidia provincia urbis situm discimus ex actis sancti Mammarii sociorumque Martyrum, quae ex celebri Bibliotheca Principalis monasterii Benedictini sancti Galli apud Helvetios eruta, tomo IV. veterum Analectorum a Domino Ioanne Mabillonio edita sunt. Ibi Mammarius apud Vagensem civitatem in Numidia apprehensus dicitur, non longe a Lambese, altera eiusdem provinciae nota civitate, a quibus etiam haud procul distitisse *Tamugadim*, *Tigisim* et *Boseth* cognomento *Anforariam* ex iisdem actis colligitur. Mihi fere exciderat monere in vetustissimo Carth. Calendario IV. *Kalendas Novembris Vagenses* martyres celebrari, quos sibi ignotos esse fatetur idem Mabillonius. Sed suspicari fortasse quis posset eos esse Mammarium sociosque eius, quorum Acta modo laudabamus. Licet enim in civitate Boseth fuerint consummati, Mammarius tamen, qui omnium erat veluti pater et praecipuus, apud Vagam primus omnium comprehensus fuit, indeque per varias urbes cum aliis circumductus; omnes apud Vagam interrogati sunt et in carcere reclusi a Comite; unde tandem ad Anulinum missi, qui erat in civitate Boseth, *Vagenses* dici extunc potuerunt, quod nomen etiam ad posteros transmissum est. Ut ut sit, *Mammarii* et sociorum eius memoriam, quam ubique ignotam esse existimaverat idem vir eruditus, deprehendimus celebrem esse in Lotharingia, ut testis est Andreas Saussayus Tullensium in eadem provincia antistes, qui in Martyrologii Gallicani supplemento haec habet pag. 1131. *Quarto Idus Iunii. In Lotharingia natalis sancti Mammarii et sociorum Martyrum, quos in una confessione summae Deitatis persistentes, ferus persecutor trucidavit.* Quae optime cum Actis Mabillonianis congruunt, in quibus etiam iidem Martyres *hora sexta IV. Idus Iunii* passi dicuntur. Porro Notkerus dio 14. Martii inter alios Africanos Martyres *Mammarium* recenset; sed nec sociorum nomina, nec dies eius festivus cum Actis componi possunt. De istis vide Bollandianos ad eandem 14. Martii 25) diem. 25) [Ad pag. 77*. §. 1. *Montensis*] Eidem, ut videtur, urbi praefuit *Donatianus episc. Montenus*, qui inter catholicos antistites memoratur in Collat. Carthag. c. 121. In Tabulis Peutling. occurrit *Monte*. 88) [cf. ad pag. 77*. §. 8. *Balaretani*] *Vazaritanus*. Interfuit Collat. Carth. cap. 188. *Calipodius episc. Vazaritanus* inter Donatistas, qui cap. 129. dictus fuerat adversarius *Adeodati episc. plebis Bazaritanae*, quam urbem cum *Vararitana* Byzacenae urbe de qua inferius n. 70., incaute confudit vir alias perquam eruditus. *Loci Vazaritani* mentio fit in capite 54. Codicis canonum ecclesiae Africanae. Sed is locus ad Proconsularem pertinuisse videtur. Nam ibi Epigonius Bullensium regionum episcopus conqueritur adversus Iulianum, quod clericum a se baptizatum, et in Mappaliensi

ecclesia Lectorem constitutum, Iulianus diaconum tamen ordinasset, ea specie quod loci Vazaritani civis esset; atque in sui patrocinium Victoris Puppiensis ordinatione antiquissimi auctoritatem adducit. Epigonus autem et Victor Puppiensis ex Proconsularibus erant. Sed tamen cum ibi non dicatur cuiusnam provinciae fuerit Iulianus, Bullensium vero dioecesis Numidiae fuerit contermina, nil impedit quominus Iulianus Numida dicatur, contra quem in Concilio coram totius

Africae Primate Epigonus querelas detulit. Habentur in Tabulis 35) Peuting. Vatar et Bararus. 35) [cf. ad pag. 87*. §. 5. Augustensis]

AVGVRENSIS. Huic proculdubio urbi praefuit Montanus in Collat. Carth. cap. 126. memoratus, ubi dicitur *episc. ecclesiae Cath. id est Catholicae, Auguritanae*, quem vulgatae editiones, ultima duo verba in unum conflantes, *Cathauguritensis ecclesiae* *episc.* appellaverant, ut monet Baluzius in Notis ad hunc Collat. locum. Audurus fundus ab

37) Augustino memoratur lib. 22. de Civit. Dei cap. 8. 37) [cf. ad pag. 89*. §. 4. Madensis] Sic mss. et editi. *Limitis Madensis* meminit li-

70) ber Notitiarum Imperii sect. 55. 70) [Ad pag. 77*. §. 5. Zabensis]

ZABENSIS. Hunc memorat quoque Codex Halleri. Fuit et in Mauritania Sitifensi Zabensis urbs, cuius antistes inter istius provinciae episcopos num. 40. recensetur. Alterutrius fuit Lucius episcopus Zabensis ex parte Donati, qui Collat. Carth. cap. 198. interfuit. In Notitia iam laudata a Goare edita, sub provincia Byzacenae, quae urbes aliquot e Proconsulari, Numidia et Byzacena complectitur, occurrit Zabi. quae in editione Beveregiana appellatur Subiba, et utrobique Graeco

habetur Ζούββα, Holstenius putat hanc esse Zamam urbem re- 72) giam. 72) [Ad pag. 77*. §. 4. Tubuniensis] TUBUNIENSIS. Sic scri-

bendum esse huius urbis nomen monet Norisius in Animadversionibus contra Garnerium, quamvis in Collat. Carth. cap. 121. habeatur Cresconius episcopus ecclesiae Tubuniensis. Cave autem ne urbem hanc cum Tubiensi in Mauritania Caesariensi confundas. Diversas enim esse vel ex eo evinci potest, quod praeter Cresconium supra memoratum et Protasium adversarium ipsius, comparuerit in eadem collatione cap. 133. Felix episcopus Tubiensis, et ipse Catholicus. Tubunam tamen urbem in Mauritania Caesariensi exstitisse certum est. Et inferius in hac ipsa Notitia Tubuna inter sedes istius provinciae, quae episcopos non habebant, recensetur. Nemesianus a Thubunis quintus inter Rebaptizantes sententiam dixit in conc. Carth. sub sancto Cypriano; cuius objectiones fusius refellit Augustinus lib. 6. de Baptismo contra Donatistas cap. 12. Apud Tubunas colloquium habuerat Augustinus cum Bonifacio comite, qui tunc cupiebat dimissis rebus omnibus vitam monasticam amplecti, hocque ipsi ad deteriora lapso in memoriam revocat Augustinus epistola 220. Ceterum Ortelius ex Victore, ut ait, Uticensi ms.

Tubaniam in Numidia locum memorat. Sed Tubaniam pro Tubuniam 84) lapsu calami huc irrepsit. 84) [Ad pag. 89*. §. 5. Maccomadensis]

BARDALIVS MACCOMADIENSIS. Is ipse est Pardalius episcopus, uti videtur, qui Romano concilio cum tribus aliis Africanis episcopis interfuit anno CCCCLXXXVII. Tres porro huius nominis urbes in Africa distinguit Henricus Norisius, quarum situs ex Antonino facile colligi potest. Priorem quippe in Numidia locat M. P. LIII Cirta distantem; alteram in Tabulis Peutingerijs Maccomades-minores appellatam, statuit inter Thabaltam et Thenas Byzacenae provinciae civitates, et paullo post inter Thenas et Villas-vicum, tum Tacapas, unde istam in Byzacenae et Tripolitanae confinio sitam fuisse discimus, quod etiam patet ex Plinii

libro 5. cap. 4. ubi Byzacii urbes commemorans habet *Rhuspina*, *Thapsus*. Inde *Thenae*, *Macomades*, *Tacape*, *Sabrata*. Urbes hic recensitae ante *Macomades* ex Byzacena erant; quae vero postea sequuntur, ex Tripolitana. Hinc *Limes Macomadiensis* in Notitia Imperii occidentalis ponitur sub custodia *Ducis Tripolitani*. Tertio denique urbs *Macomades Syrtis* in itinere a *Lepti*-magna *Alexandriam* occurrit, proinde omnino diversa ab iis quas supra commemoravimus. Porro in Collat. Carth. saepius interlocutus est *Aurelius* episcopus ecclesiae *Macomadiensis*, et comparuit inter Patres Catholicos cap. 116. cum suo adversario ex parte Donati, *Salustio*. Illum vero ex Numidia fuisse patet ex cap. 182. ubi se Presbyterum habere testatus est in urbe *Idassensi*, dum illic episcopus ordinaretur. *Idassa* enim ad Numidiam pertinebat, ut ex hac ipsa Notitia certum est. Ad Byzacenam itaque referenda est altera *Macomadia*, quae in eadem Collatione memoratur. Nam *Macomadiam* duplicem in Numidia solus excogitavit *Garnerius* absque ullo auctoris, sive antiqui sive recentioris testimonio. Istam vero *Rusticianam* dictam fuisse discimus ex Collationis cap. 197. ubi cum *Porficientius* episcopus *Macomaziensis* Donatista comparuisset, seque nullum habere adversarium fuisset professus, *Fortunatianus* episcopus Catholicus ex qua esset *Macomadia* interrogavit; cui cum *Proficentius* ex *Rusticana* respondisset, nihil amplius *Fortunatianus* interlocutus est. *Cassius a Macomadibus* in conc. Carth. pro rebaptizantibus stetit num. 22. cuius objectionem solvit *Augustinus* libro 6. de Baptismo contra Donatistas cap. 29. *Donatum Macomadiensem* episcopum, qui relicto Donatistarum schismate, ad Ecclesiae Catholicae unitatem transierat, laudat idem *Augustinus* lib. 2. contra Cresconium cap. 10. *Ptolemaeus Macodamam* habet lib. 4. cap. 3. pro *Macomadam*.

[III.] — — PROVINCIAE BYZACENAE.

<i>Vassinassensis.</i>	<i>Bulelianensis.</i>	<i>Tenitanus.</i>
<i>Et Aquis.</i>	<i>Therutitanus.</i>	<i>Tarazensis.</i>
1 <i>Amudarsensis.</i>	<i>Putiensis.</i>	35 <i>Trofinianensis.</i>
<i>Afufeniensis.</i>	<i>Tagamutensis.</i>	<i>Leptiminensis.</i>
<i>Septimuniociensis.</i>	20 <i>Sufetulensis.</i>	<i>Tagariatanus.</i>
<i>Benefensis.</i>	<i>Sufetanus.</i>	<i>Octabensis.</i>
5 <i>Ancusensis.</i>	<i>Garrianensis.</i>	<i>Feradimaiensis.</i>
<i>Mididitanus.</i>	<i>Abaradirensis.</i>	40 <i>Crepedulensis.</i>
<i>Tubulbacensis.</i>	<i>Octabiensis.</i>	<i>Unuzibirensis.</i>
<i>Vadentinianensis.</i>	25 <i>Mactaritanus.</i>	<i>Muzucensis.</i>
<i>Masclianensis.</i>	<i>Aquiabensis.</i>	<i>Massimanensis.</i>
10 <i>Seberianensis.</i>	<i>Medianensis.</i>	<i>Vitensis.</i>
<i>Narensis.</i>	<i>Turrensis.</i>	45 <i>Seebatianensis.</i>
<i>Decorianensis.</i>	<i>Aggaritanus.</i>	<i>Pederodianensis.</i>
<i>Tambeitanus.</i>	30 <i>Egnatiensis.</i>	<i>Circinitanus.</i>
<i>Neplitanus.</i>	<i>Peradamiensis.</i>	<i>Tuziritanus.</i>
15 <i>Custrensis.</i>	<i>Ermianensis.</i>	<i>Marazianensis.</i>

50 Mattaritanus.	70 Vararitanus.	Mozotcoritanus.
Praecausensis.	Frontonianensis.	Vicoateriensis.
Aquis Albensium.	Nimianensis.	Sublectinus.
Irpinianensis.	Boanensis.	Irensis.
Uzulensis.	Maraguiensis.	95 Tienaltensis.
55 Tamallumensis.	75 Nationensis.	Ausegerensis.
Cululitanus.	Praesidiensis.	Temoniarenensis.
Menefessitanus.	Tetctitanus.	Turreblandinus.
Casulis Carianensis.	Gurgaitensis.	Segermitanus.
Acolitanus.	Filacensis.	100 Gauvaritanus.
60 Capsensis.	80 Macrianensis.	Eliensis.
Durensis.	Teleptensis.	Rusfensis.
Cufutensis.	Oppennensis.	Talaptulensis.
Tasbaltensis.	Tagarbalensis.	Autentesis [Auto-
Cilitanus.	Carcabianensis.	nensis Sirm.]
65 Tiziensis.	85 Rufinianensis.	105 Iuncensis.
Foratianensis.	Aquarum regiarum.	Iubaltianensis.
Arsuritanus.	Quaestorianensis.	Unuricopolitanus.
Forontonianensis	Victorianensis.	Aggaritanus.
[l. Forant.]	Gummitanus.	Tapsitanus.
Febianensis.	90 Matorianensis.	

Et cathedrae quae episcopos non habuerunt:

110 Madassuma.	Orroea [Horrea	115 Ticibus.
Dionysiana.	Sirm.] Caelia.	
Sulianis.	Cunculiana.	

17) [cf. ad pag. 89*. γ. 1. *Tentheltani*] *THEVZITANVS*, seu *Theuditanius*. Familiaris quippe erat, ut iam observavimus, apud Afros litterarum s et d permutatio. Plinius lib. 5. cap. 4. inter alia oppida libera *Theudense* memorat. Ceterum codex Halleri habet *Ztensitanus*.

33) [cf. ad eund. loc.] *TKMITANVC*. Codex Halleri *Tevitanus*. *Thenas* cum adspiratione scribunt Plinius lib. 5. cap. 4. Antoninus in Itinerario, et Anonymus Ravennas lib. 3. qui lib. 5. habet *Thaenas*. Sic apud Gruterum pag. 363. ubi *Mercurialis Thaenit* memoratur. Ptolemaeus scribit *Theaenae*. Concilium *Thenitanum* laudat Ferrandus in Breviatione Canonum. In conc. Carth. sub sancto Cypriano sententiam tulit inter Rebaptizantes num. 29. *Euchratius a Thenis*. Et in synodo Lateran. sub sancto Martino act. 2. lecta fuit epistola synodica Episcoporum Byzacinae provinciae, cui inter alios subscripsit *Felix episcopus civitatis Thenisiis*. In Collatione tamen Carth. cap. 133. scribitur *Latonijs episcopus ecclesiae Tenitanae*, cuius adversarius cap. 201. *Secutus episcopus urbis Tenitanae* appellatur. Denique Pontianus episcopus *Thenitanus* me-

80) moratur in Vita sancti Fulgentii cap. 29. 86) [Ad pag. 77*. γ. 1. in *Castris Leptitanis*] *LEPTIMINENSIS*. Codex Halleri *Leptimiensis*,

id est *Leptis-minoris*: Ptolemaeus *Λέντις μικρά*, Antonino *Leptis-minor*, Anonymo Ravennensi post Tabulas Peutingerianas, *Lepte-minus*. In conc. Carth. sub sancto Cypriano pro rebaptizandis haereticis sententiam tulit *Demetrius & Leptiminus*, num. 36. Et Collat. Carth. cap. 121. interfuit *Romanus episcopus plebis Leptiminensis* cum *Victorino* eius adversario, qui et cap. 187. inter Donatistas comparuit, ubi mendose in editionibus Baluzianam antecedentibus *episcopus Eptiminensis* appellatur. Hanc vero urbem *Leptim* absque addito aliqui nominarunt, ut *Pomponius Mela*, qui libro 1. de situ urbis cap. 7. in Africa minori *Leptim* recenset, et paullo post *Leptim alteram*. Sic omnino *Plinius*, qui tamen post vocem *alteram* addit, *quae vocatur magna*. *Hipponem*, *Adrimetum*, *Leptim*, aliasque urbes in ora maritima a Phoenicibus conditas fuisse dicit *Salustius* lib. de Bello Iugurthino. *liberam civitatem Leptim* appellat *Hirtius* de Bello Africano. *Λέντην* *Polybius* sub finem libri 1. Historiarum. *Leptim* urbem memorat *Titus Livius* libro 34. in ora Syrtis minoris sitam, quam adeo potentem fuisse dicit, ut *singulā in dies talenta vectigal Carthaginensibus* daret. Hanc fuisse *Leptim* magnam verisimilius est. Contrariae tamen opinioni favet, quod ipsam *Massanissa* Numidiae rex ad regnum suum pertinere contenderet. Denique in concilio Lateran. sub sancto Martino act. 2. synodicae patrum Byzacenorum subscripsit *Criscintinus gratia Dei episcopus sanctae ecclesiae civitatis*

44) *Leptis*. De *Lepti-magna* dicemus ubi de *Tripolitanis* num. 1. 44) [cf. ad pag. 77*. §. 15. *Bidensis*] *victor vitensis*. Librorum de persecutione Africana auctor, de quo et ipsius sede [quam alii perperam *Uticae* fuisse opinati sunt] plura [sed de situ nihil] diximus in nostra praefatione.

55) [Ad pag. 76*. §. ult. *Tamallensis*] *HABETDEVS TAMALLVENSIS*. Duae saltem erant in Africa urbes *Tamalluma* dictae. nam infra *Rufinus Tamallumensis* primus inter Mauritaniae Sitifensis episcopos recensetur. In Collat. Carth. cap. 127. memoratur *Gregorius episcopus Tamamallensis*, pro quo v. c. Baluzius posuit *Tamallensis*, et quidem recte, nam *Lucius* Donatista qui ibidem *Gregorii* adversarius dicitur, cap. 208. nominatur *episcopus Tamallensis*. Praeter hunc cap. 126. occurrit *Sabratius episcopus plebis Turre-Tamallumensis* cum iurata ipsius adversario, qui iterum comparuit inter Donatistas cap. 208. Baluzius censet *Gregorium* cap. 127. memoratum, fuisse episcopum *Tamallumae* in Sitifensi provincia; *Tamallumam* vero hic in Notitia memoratam aliam non fuisse a *Turre-Tamallumensi*, cui *Sabratius* praefuit, apud quam etiam *Eugenium* episc. Carth. fuisse relegatum putat. Certe *Turrem-Tamallumam* in Byzacena exstitisse nemo inficiari potest. nam inter alios provinciae Byzacenaepiscopos qui Synodicae ad imperatorem Constantinum scriptae in concilio Lateranensi sub sancto Martino act. 2. subscripserunt, habetur *Pentadius episcopus sanctae ecclesiae Turrium-Tamulus*, seu *Turrium-Tamal*, ut ex codice ms. Bellovacensis ecclesiae emendat idem Baluzius. *Tamallumensis ecclesiae* plebes invaserat *Vincentius Girbitanus*, ex concilio Iuncensi: unde conicitur hanc urbem in extremis Byzacenaepartibus fuisse sitam versus *Tripolitanam*, ad quam *Girba* pertinebat. Et quidem in limite Tripolitano *Turrem Tamalleni* sitam fuisse docet *Antoninus* in Itinerario, ubi hic titulus occurrit: *Iter quod limitem Tripolitanum per Turrem-Tamalleni a Tacapis Leptim-magnam ducit*. Tum recensens oppida: *A Tacapis ad Aquas, Agarlabas, Turrem-Tamalleni, Ad Templum* etc. Porro *Tamalleni* nomen, hic ab Antonino usurpatum, Baluzii sententiam confirmat, *Eugenium* apud *Turrem-Tamallumae* exulasse scribentis. *Eugenius* quippe in

Notitia *Tamallenum* relegatus dicitur. Si tamen Turris-Tamallumae a Tamallumensi Byzacenae civitate non distinguatur, Habetdeus hic in Notitia memoratus alius esse dicendus est ab Habetdeo, quem Victor libro 5. num. 12. laudat. nam ipso in propriam suam civitatem relegatus fuisset, quod nemo facile admiserit. Nullus tamen praeter istum Habetdeus in Notitia occurrit. Nec dicendum Victorem loco laudato loqui de Habetdeo Theudalensi, quem iam libro 1. num. 7. laudaverat. Iste enim, nisi omnem prorsus temporum ordinem perturbaverit Victor, iam defunctus erat, si quidem Victor Theudalensis, ut pro *Eudalensis* legendum censet ipse Baluzius, in Notitia recensetur inter Proconsularis provinciae episcopos. Fortassis Turris-Tamallumae aut Tamalleni a Tamallumensi civitate Byzacii distinguenda est, quod innuere videtur Victor, Antonium fuisse dicens in civitate proxima eremo, et statim subiungens Eugenium in ipsis eremi partibus fuisse relegatum; numero tamen sequenti Habetdeum similiter relegatum in civitate ipsa Tamallumensi scribit. quae verba ideo de Tamalluma Byzacenae in Tamallumam Mauritaniae Sitifensis infra recensitam interpretatus sum Nota 188. in Victoris Historiam. quod tamen a Victoris sensu videtur alienum. Nam de Tamalluma loquitur, quae vicina erat Tripolitanae provinciae; at Tripolitana inter et Mauritania Sitifensem interiacebant Byzacena et Numidia. Has difficultates sagacioribus solvendas relinquo.

61) [cf. ad pag. 79*. §. 6. *Duga*] DVRENSIS. In Collat. Carth. cap. 197. inter Donatistas memoratur Antonianus episcopus Druensis, et cap. sequenti Bebianus episcopus Dusensis, quin et cap. 197. Paschasius episcopus Dusitanus, omnes ex Donati parte. An aliquis ex his Duren-
64) rensis fuerit, alii divinabunt. 64) [cf. ad pag. 77*. §. 11. *Caput*

Cellensis] CILITANVS. Eiusdem loci fuisse videtur Tertiolus episcopus plebis Cillitanae in Coll. Carth. cap. 128. recensitus, cum Donato ipsius adversario, cap. 187. iterum inter Donatistas memorato. At Privatianus episcopus Vegeselitanus Catholicus cap. 133. ait se habere adversarium Donatum episcopum Cillitanum, qui Donatus ibidem ait Vegesela suae esse dioeceseos, seque ibi presbyteros habere. unde infert v. c. Baluzius Vegesela in Byzacio urbem admittendam esse. Fieri tamen potuit, ut Donatus Cillitanus, Tertiolii adversarius, alius fuerit a Donato Cillitano, quem suum adversarium appellavit Privatianus Vegeselitanus: atque eo pacto duae admittendae essent Cillitanae urbes. Ceterum inter patres Byzacenos, qui Synodicae subscripserunt in conc. Lateran. sub sancto Martino, occurrit Fortunius episcopus Cellensis, forte pro Cillensis. Cellas-Picentinas in Byzacenae et Tripolitanae confinio habet Antoninus, qui paullo post Cellas-vicum memorat. utraque a Tacapa M. P. XXX distabat. Idem forte locus est sub

70) duplici nomine. Memorat idem auctor Cilio in Byzaceua. 70) [Ad pag. 77*. §. 8. *Balaretani*] VARARITANVS. Distinguenda est haec

sedes a Vazaritana Numidiae urbe, de qua in Notis ad istius provinciae episcopos num. 32. egimus. Et quidem in Tab. Peutling. habetur in Byzacena Bararus municipium; et inter urbes, quas sub Adrumeto
73) fuisse scribit Ptolemaeus, occurrit Cararus. 73) [cf. ad pag. 77*. §. 2. *Bazensis*] BOANENSIS. Eiusdem loci, ut suspicatur eruditus Baluzius, fuit Ianuarius episcopus ecclesiae Banensis, qui synodicae ad Constantinum Augustum inter alios patres Byzacenos subscripsit in conc. Lateran. sub s. Martino acto 2. Aduit etiam Collat. Carth. cap. 126. inter Catholicos Victor episcopus plebis Bahannensis, quae eadem fuisse videtur cum Boanensi. Beianum Baianensem Donatistam ex Maximianistis

in synodo *Bagiensi* exauctoratum huc quoque revocat eruditus
77) vir Lucas Holstenius. 77) [cf. ad pag. 89*. v. 1. *Tenthellani*]

TETCITANVS. Sic duo mss. et editi. In Notitia Imperii sub dispo-
sitione Ducis Tripolitanae habetur *Præpositus limiti Teuchitani*.

[III.] — — *MAVRITANIAE CAESARIENSIS*.

<i>Iuncensis.</i>	<i>Sestensis.</i>	<i>Ubabensis.</i>
<i>Quidiensis.</i>	<i>Ternamunensis.</i>	<i>Oboritanus.</i>
<i>Sufaritanus.</i>	<i>Caputcellensis.</i>	<i>Castraseberianensis.</i>
<i>Corniculansensis.</i>	<i>Nasbincensis.</i>	<i>Castranobensis.</i>
5 <i>Itensis.</i>	40 <i>Bacanariensis.</i>	75 <i>Castelanus.</i>
<i>Timicitanus.</i>	<i>Villenobensis.</i>	<i>Mutecitanus.</i>
<i>Nobicensis.</i>	<i>Masuccabensis.</i>	<i>Rabicariensis.</i>
<i>Milianensis.</i>	<i>Pamariensis.</i>	<i>Mammillensis.</i>
<i>Girumontensis.</i>	<i>Benepotensis.</i>	<i>Albulensis.</i>
10 <i>Altabensis.</i>	45 <i>Vardimissensis.</i>	80 <i>Siccesitanus.</i>
<i>Panatoriensis.</i>	<i>Ambiensis.</i>	<i>Grati[a]nopolitanus.</i>
<i>Columpnatensis.</i>	<i>Mediensis.</i>	<i>Manacenseritanus.</i>
<i>Sucardensis.</i>	<i>Catulensis.</i>	<i>Bitensis.</i>
<i>Idensis.</i>	<i>Minnensis.</i>	<i>Flenucletensis.</i>
15 <i>Tifiltensis.</i>	50 <i>Cartennitanus.</i>	85 <i>Bidensis.</i>
<i>Idensis.</i>	<i>Regiensis.</i>	<i>Castelli Mediani.</i>
<i>Fidolomensis.</i>	<i>Vannidensis.</i>	<i>Sufaritanus.</i>
<i>Taborentensis.</i>	<i>Caprensis.</i>	<i>Mauritanensis.</i>
<i>Nobensis.</i>	<i>Rusuccuritanus.</i>	<i>Bulturiensis.</i>
20 <i>Zucabiaritanus.</i>	55 <i>Sfasferiensis.</i>	90 <i>Naturbensis.</i>
<i>Caesariensis.</i>	<i>Obbitanus.</i>	<i>Balianensis.</i>
<i>Rusubiritanus.</i>	<i>Timidanensis.</i>	<i>Sereddelitanus.</i>
<i>Subbaritanus.</i>	<i>Frontensis.</i>	<i>Nobensis.</i>
<i>Aquensis.</i>	<i>Icositanus.</i>	<i>Castelli Tatropor-</i>
25 <i>Murustagensis.</i>	60 <i>Tablensis.</i>	<i>tensis. [Tetrap. ?]</i>
<i>Vagalitanus.</i>	<i>Lapidiensis.</i>	95 <i>Arsinnaritanus.</i>
<i>Tigisitanus.</i>	<i>Voncariensis.</i>	<i>El[e]fantariensis.</i>
<i>Fallabensis.</i>	<i>Rusguniensis.</i>	<i>Catabitanus.</i>
<i>Usinadensis.</i>	<i>Oppidonebensis.</i>	<i>Baparensis.</i>
30 <i>Flumenzeritanus.</i>	65 <i>Castelliabaritanus.</i>	<i>Tipasitanus.</i>
<i>Castellominoritanus.</i>	<i>Aquisirensis.</i>	100 <i>Tamadensis.</i>
<i>Florianensis.</i>	<i>Caltadriensis.</i>	<i>Voncarianensis.</i>
<i>Alamiliarensis.</i>	<i>Tigabitanus.</i>	<i>Murconensis.</i>
<i>Tigamibenensis.</i>	<i>Rusaditanus.</i>	<i>Tabadcarensis.</i>
35 <i>Amaurensis.</i>	70 <i>Reperitanus.</i>	<i>Summulensis.</i>

105 Tadamatensis.	Gunugitanus.	Sertensis.
Catreensis.	Sitensis.	Numidensis.
Cissitanus.	Vissalsensis.	Castelloripensis.
Tasaccurensis.	Maxitensis.	120 Tamazucensis.
Tabuniensis.	115 Adsinnadensis.	
110 Tuscamiensis.	Satafensis.	

Et cathedrae quae episcopos non habuerunt:

Maiucensis.	Tubunensis.	125 Tingariensis.
Nabalensis.	Maurensis.	Oboritanus.

12) [Ad pag. 86*. γ. 8. Columnatensis] COLVMPNATENSIS. Liber Notitiarum Imperii sect. 54. memorat Praepositum Limitis Columnatensis; exscriptor addidit litteram p, ut nonnulli scribebant *Dompnus* pro

18) *Domnus*. 19) [cf. ad pag. 79*. γ. 7. Aulucos] VERECUNDVS NOBENSIS. *Verecundum Nobensem* habet quoque codex Halleri, teste Ortelio. Vide infra num. 93. ubi *Mingin* item *Nobensis*. Alterutrius episcopus fuit *Felix episcopus Novensis Catholicus*, in Collat. Carth. cap. 215. memoratus. In conc. Carth. sub sancto Cypriano pro iterando haereticorum baptismo sententiam tulit num. 60. *Rogatianus a Nova*, cuius obiectioni respondet Augustinus libro 7. contra Donatistas cap. 24. Habentur in Africa plures eius nominis urbes, sed cum aliquo addito, ut *Nova-sparsa*, *Nova-caesaris*, etc. de quibus suis locis dicendum. Ad

Novas habet Antoninus in Itinerario, haud procul ab *Oppido-novo* 21) infra num. 64. in hac ipsa provincia memorato. 24) [cf. ad pag.

87*. γ. 5. Augustensis] AQVENSIS. Complures erant huius nominis urbes in Africa, etiam praeter eas quae aliquo additamento distinguebantur. Secundus, qui Leporii libello subscripsit, sese ecclesiae *Aquensis*, sive *Megarmitanae* episcopum appellat; sed hic erat ex Numidia, ut diximus in notis ad eius provinciae episcopos num. 103. Affuit Collat. Carth. cap. 208. *Victorinianus episcopus Aquensis* ex Donatistarum secta, quem ad Arzugitanam provinciam pertinuisse colligitur ex eodem Collationis loco, ubi *Asselicus episcopus catholicus municipii Tsurritani* interloquitur se de *Arzugibus die III. kalendarum Maiarum profectum fuisse*, ac *Victorinianum* in via Donatistarum factione fuisse ordinatum. Recensetur et cap. 198. item ex Donatistis *Cresconius episcopus Aquensis*; sed Numidis istum accenseri debere facile colligi potest ex eodem loco. nam cum ibi *Cresconius traditorem* se non habere dixisset, interlocutus est *Aurelius episcopus catholicus Macomadiae*, et dixit: *Habemus hic presbyterum, nam et episcopus ibi fuit, modo defunctus est, et in loco eius necdum est ordinatus*. Aurelium autem *Macomadiae Numidicae* episcopum fuisse probavimus supra in notis ad istius provinciae episcopos num. 84. Sed praeter hos omnes habemus adhuc episcopum *Aquensem* ex Collatione, qui, ut videtur, huiusce *Aquensis Mauritaniae* urbis episcopus fuit. Is est *Helpidius episcopus plebis Aquensis*, qui cum *Reparato* suo adversario cap. 135. recensitus est, qui *Reparatus* iterum inter Donatistas cap. 197. comparuit. *Aquas* inter *Sufasar* et ipsam *Caesarem* habet Antoninus in Itinerario, cui loco videtur *Aquensis episcopus* hic memoratus praefuisse. Ceterum v. c. *Stephanus Baluzius* urbem *Aquensem* hic laudatam eam ipsam esse censet civitatem *Aquitaniae*, cuius *Crescoens* in libro 1. *Historiae Victoris Vi-*

tensis numero 7. *Metropolitanus* fuisse dicitur. Qua de re plura diximus in notis ad hunc Victoris locum num. 22. Certe *Aquitani* ab *Aquis* in Gallia dicti sunt, ut observat Ioannes Harduinus in libro quarto, Plinii capite 19. qui ideo indifferenter *Aquenses* et *Aquitani*, ut vult Baluzius, dicebantur. Baluzio etiam favet, quod *Crescens centum et viginti episcopis* praefuisse dicatur: totidem enim *Mauritaniae Caesariensis* antistites habentur in Notitia, praeter sex alias sedes, quae

38) tunc temporis episcopos non habebant. 38) [Ad pag. 87*. §. 4. *Caput Cellensis*] *CAPUTCELLENSIS*. Memoratur ab Antonino in Itinerario, ubi *Caput-Cila* dicitur. Et in Notitia Imperii sect. 54. *Praepositus limitis Caput-Cillensis* notatur sub dispositione Ducis Mauri-

40) taniro *Caesariensis*. 40) [cf. ad pag. 79*. §. 11. *Pacatiana*] *BACANARIENSIS*. Sic habet uterque ms. simul cum editis. 57) [Ad pag. 77*. §. 12. sq. in *Castris Tillibarensibus*] *TIMIDANENSIS*. Codex

58) Halleri *Timidianensis*. 58) [Ad pag. 87*. §. 1. *Fortensis*] *FRONTENSIS*. Sic scribitur in utroque codice et in editis. 60) [cf. ad pag. 77*. §. 10. *Tablatensis*] *TABLENSIS*. Eidem forte urbi praefuit ex Donatistis *Urbanus episcopus Talensis* in Coll. cap. 198. memoratus. Huc Holstenius revocat *limitem Tablatensem* in Notitia Imperii memoratum. 65 et 72 et 126) [cf. ad pag. 79*. §. 8. 9. *Castra Bariensi*] *CASTELLI-TABARITANVS*. illud est forte *Castellum-Aboritanum*, quod ex Victore Uticensi laudat Ortelius in Thesouro geographico. qui alias ex eodem *Auboritanum episcopum* in *Mauritania Caesariensi* memorat. Vide infra num. 72. *OBORITANVS*. Inter huius provinciae sedes, quae inferius episcopos tunc non habuisse dicuntur, quando Africae episcopi Carthaginem mandato Regis convenire iussi sunt, numeratur loco 6. *Oboritana*. Ex compluribus autem urbibus quas ex Victore Uticensi memorat Ortelius, una est cui praefuit *Auboritanus episcopus* in *Mauritania Caesariensi*, quem iste auctor ab urbe *Aubureum* dicta sic appellatum fuisse putat. Ego vero hac voce nullum alium a *Petro Oboritano*, hic in Notitia memorato, designari existimo. nec obstat quod ex eodem Victore *Oboritanam* urbem memoret ipse Ortelius, cum

infra, ut mox dicebamus, altera eiusdem nominis sedes habeatur.

71) [cf. ad pag. 77*. §. 2. *Bazensis*] *VBABENSIS*. *Ubadam* in *Mauritania Caesariensi* memorat Ortelius ex Victore Uticensi: habetur et *Ubata* in Africa propria ex Ptolemaeo, quam urbem sub *Adrumeto* fuisse dicit lib. 4. cap. 3. quae proinde ad *Byzacenam* revocari debet. *Ubas castellum* habetur in Tabulis Pentingerianis, sed in Numidia, ut quidem mihi videtur. Porro *Ubabam* eandem urbem esse cum *Baba* a Ptole-

72) maeo et Stephano memorata censet Holstenius. 72) cf. ad n. 65.

73) [cf. ad pag. 79*. §. 8. 9. *Castra Bariensi*] *Castrorum Seberianensis*

76) mentionem ex Victore facit Ortelius. 76) [Ad pag. 87*. §. 2. *Muticitani*] *MUTECITANVS*. In Carth. Collat. cap. 133. memoratur *Leontius episcopus plebis Musertitanae*, pro quo suspicatur v. c. Baluzius legendum esse *Mutecitanae*. Et quidem Ortelius in Thesouro geographico *Mutecitanam* urbem ex Collat. Carth. laudat, quam tamen nusquam reperire mihi licuit. Idem auctor paullo inferius *Mutecitanum Limitem* in *Mauritania Caesariensi* laudans ex libro Notitiae, ubi habetur sect. 54., monet in codice membraneo pro *Muticitani* haberi *Mauticitani*. Porro cum *Leontius* supra ex Collatione laudatus ibidem nullum se habere Donatistam adversarium asseverasset, Habetdeus diaconus respondit *Cresconium* modo fuisse pro ea urbe ordinatum. Unde infert Baluzius *Cresconium* Donatistam qui inferius cap. 206. *episcopus*

Mustitanus dicitur, ipsummet esse *Cresconium*, quem *Habetdens* memoraverat; ac proinde ibi pro *Mustitanus* reponendum esse *Musertitanus*. quod et fecit. Sed, ut supra diximus in Notis ad Episcopos Numidia num. 71. et ad Byzacenos num. 28., *Henricus Norisius* contendit *Cresconium* istum vere *Mustitanum* in Numidia episcopum fuisse, duasque eius nominis urbes in Africa exstitisse scribit, quarum altera ad Proconsularem, altera vere ad Numidiam spectabat. Denique in *Kalendario Carthaginensi* VI. Id. Octobris fit memoria *sancti Quintasi*, quem hunc ipsum esse *Quintasum* suspicatur domnus *Ioannes Mabillonius*, qui hic in *Notitia Mutecitanus* episcopus dicitur. At in vulgato *Martyrologio Hieronymiano*, ut idem vir eruditus observat, eadem die inter alios Afros recolitur *Quintasus*. In isto autem *Martyrologio* pauciores e recentioribus sanctis occurrunt prima manu descripti.

78) [cf. ad pag. 89*. §. 8. *Mamucensis*] MAMMILLENSIS. *Victor episcopus Mammillensis*, cum *Sereniano* suo adversario cap. 208. item memorato adfuit *Collat. Carth.* cap. 135. An huc revocari posset *Mammae regio*, in qua Maurorum principes castra habuisse dicuntur apud *Procopium* lib. 2. de Bello Vandalico, alii iudicabunt. Videtur tamen ad *Byzacium* pertinuisse: et quidem *Mammam Byzacenae urbem mediterraneam* habet idem auctor libro 6. de aedificiis cap. 6. *Mamillam* inter *Byzacenae civitates* memorat *Notitia Leonis Imperatoris* apud *Goarem*, sed Graecus textus habet *Μάμμιδα*; editio autem *Bodleiana Graece*

83) et Latine *Μαμμιδα*. 83) [cf. ad pag. 86*. §. 9. *Bidensis*] BITENSIS.

Tertullus Abitensis episcopus subscripsit concilio *Cabarsussitano*, ut iam diximus supra num. 5. 85) [Ad pag. 86*. §. 9. *Bidensis*] BIDENSIS.

Hanc urbem a *Vindensi* distinguendam non esse censet *Baluzius* in *Notis* ad cap. 208. *Collat. Carth.*, ubi inter *Donatistas* occurrit *Reparatus episcopus Vindensis*. At *Bidensis episcopus* hic memoratus sic dicitur a *Bida*, urbe et colonia, quam *Ptolemaeus* libro 4. cap. 2. inter *Mauritaniae Caesariensis civitates* commemorat. In *Notitia Imperii* sectione 54. habetur *Limes Bidensis* sub dispositione *Ducis Mauritaniae Caesariensis*. *Biddam municipium* in *Mauritania Caesariensi* locat *Anonymus Ravennas* lib. 3. num. 8. Ab his distinguenda est *Bina*, cuius episcopus, *Faustinus Binensis* *Donatista* concilio *Cabarsussitano* subscripsit; et ex *Catholicis Victor episcopus plebis Vinensis* in *Collat. Carth.* cap. 128. recensitus est. Hanc enim urbem ad *Proconsularem* pertinuisse patet ex *Synodica* istius provinciae *Episcoporum* in concil. *Lateranensi* sub s. Martino actione 2. cui subscripsit *Fructuosus Vinensis episcopus*; et ex conc. *Carth.* anni DXXV. ubi refertur *Bonifacii* epistola ad quosdam *Proconsularis provinciae antistites*, inter quos memoratur *Cresconius Binensis*. Quin et illius situm discimus ex *Antonini Itinerario*, ubi media locatur inter *Carthaginem* et *Putput*. [cf. 98) pag. 77*. §. 15.] 93) [cf. ad pag. 79*. §. 7. *Aulucos*] NOBENSIS.

Iam supra num. 19. habetur *Verecundus Nobensis*. Et quidem in codice *Halleri* duplex urbs *Nobensis* memoratur, quarum episcopi fuere *Verecundus* et *Paulus*, ut testatur *Ortelius*. *Verecundus* autem, ut iam diximus, supra recensitus est; at alter tum in editis, tum in codice *Laudunensi Mingin* dicitur. quod nomen apud Afros inusitatum non erat, ut compluribus exemplis probare difficile non esset. Unde vereor ne *Nobensem urbem* cum *Nibensi* confuderit *Ortelius*. Etenim inter episcopos *Numidia* supra num. 8. habetur *Paulus Nibensis*. *Nibensem* autem ex *manuscripto Halleri* laudat idem *Ortelius*, sed statim monet legendum fortassis esse *Nobensem*; inde conicio *Ortelium* id quod prius

subdubitando dixerat, postmodum affirmative scripsisse. 98)
 98) [cf. ad pag. 77*. γ. 8. *Balaretani*] VINCEMALVS BAPARENSIS. Codex
 Laudunensis Vincemalos. Ptolemaeus lib. 4. cap. 2. inter Maurita-
 niae Caesariensis civitates memorat *Vabar*, ex qua *Vabarensis*, et
 100) inde fortassis Baparensis urbs dicta est. 100) [cf. ad pag. 79*.
 γ. 4. *Tamuto*] TANADENSIS. Sic codex Halleri. At editi cum cod.
 Laudunensi *Tamadempsis*. Fluvium *Tamundam* memorat Pomponius Mela
 lib. 1. cap. 5. Eundem fluvium simul cum urbe sibi cognomine laudat
 Plinius lib. 5. cap. 2. quam Carolus a sancto Paulo *Tanudam* appellari
 debere censet post Ortelium, cuius episcopus *Donatus Tanudatensis* in-
 ter Donatistas Collat. Carth. cap. 197. interfuit. Sed hic locus videtur
 a nostra *Tamada* differre. Et quidem editi habent, *Donatus Ta-*
 109) *nudaiensis*. 109) [cf. ad pag. 77*. γ. 4. *Tubuniensis*] TABVNIENSIS.
 Hunc quoque Ortelius ex Victore habet. *Thabenenses* memorat
 Hirtius in extrema regni Iubae regione maritima locatos. sed quos ad
 Mauritaniā Sitifensem pertinuisse fuse et erudite probat Henricus
 123) Norisius. 123) [cf. ad eund. loc.] TVBVNENSIS. Vide quae de hac
 urbe diximus in Notis ad Episcopos Numidiae num. 72. Inter Mau-
 ritaniae Caesariensis urbes recenset Ptolemaeus *Thubunam* lib. 4.
 126) cap. 2. Anonymus Ravennensis lib. 3. num. 8. *Tubonis*. 126) cf.
 supra n. 65.

[V.] — — PROVINCIAE MAURITANIAE SITIFENSIS.

<i>Tamallumensis.</i>	15 <i>Sociensis.</i>	<i>Cedamusensis.</i>
<i>Sitifensis.</i>	<i>Lemelelensis.</i>	30 <i>Thamagristensis.</i>
<i>Coviensis.</i>	<i>Cellensis.</i>	<i>Pribatensis.</i>
<i>Igilgitanus.</i>	<i>Macrensis.</i>	<i>Parteniensis.</i>
5 <i>Aquae Albensis.</i>	• <i>Nobalicianensis.</i>	<i>Mozotensis.</i>
<i>Satafensis.</i>	20 <i>Zallatensis.</i>	<i>Tamascanionensis.</i>
<i>Horrensis.</i>	<i>Lemfoctensis.</i>	35 <i>Acufidensis.</i>
<i>Thugusubditanus.</i>	<i>Ficensis.</i>	<i>Asvoremixtensis.</i>
<i>Ierafitanus.</i>	<i>Macrianensis.</i>	<i>Thuccensis.</i>
10 <i>Lesuitanus.</i>	<i>Assafensis.</i>	<i>Suristensis.</i>
<i>Equizotensis.</i>	25 <i>Flumenpiscensis.</i>	<i>Perdicensis.</i>
<i>Castellanus.</i>	<i>Maronanensis.</i>	40 <i>Zabensis.</i>
<i>Gegitanus.</i>	<i>Molicunzensis.</i>	<i>Salditanus.</i>
<i>Eminentianensis.</i>	<i>Serteitanus.</i>	<i>Vamallensis.</i>

1) [Ad pag. 77*. γ. 7. *Thamallomensis*] TAMALLVENSIS. *Tamullu-*
man ex Victore, ut appellat, Uticensi memorat Ortelius in Thesauro
 geographico, ubi ait in Mauritania Caesariensi ex Tabulis Peutingeria-
 nis haberi *Tamannunam* aut *Tamaunnam*. Et quidem ibi legitur *Ta-*
mannun municipium, et castellum. Ceterum inter Byzacenae urbes
 supra memoratas num. 55. habetur item episcopus *Tamallumensis*.
 8) quo loco plura de his orbibus diximus. 8) [Ad pag. 77*. γ. 6.
Tubusubditani] TVGVSVBDITANVS. Sic editi cum utroque cod. ms.
 Harduinus tamen in Notis ad Plinii lib. 5. cap. 2. monet legendum esse
Tubusubditanus. Maximum *Tubusubditanum* ex hac ipsa Notitia laudat

Valesius in Notis ad Ammianum Marcellinum. Et quidem in Notitia provinciarum [sic] sect. 20. habetur *Praepositus limitis Tubusubditani*. Veteres tamen *Tubusuptum* scribebant. Sic Ptolemaeus lib. 4. cap. 2. Plinius loco laudato, Antoninus in Itinerario, Ammianns Marcellinus lib. 29. cap. 5. et alii. Anonymus Ravennas habet lib. 3. *Tubusubros*. In Collat. Carth. cap. 187. memoratur *Florentinus episcopus a Tubusuptu* Donatista, in quem locum censet Baluzius, eandem urbem in Tabulis Peutingerianis appellari *Subuttuta* quae haud procul Leptimagna ibi indicatur. At Tubusupti situm discimus ex Antonini Itinerario, ubi semel et iterum prope *Saldas* locatum memoratur, ab ista civitate M. P. XVIII distitum. Certe apud Ammianum loco laudato *Tubasuptum oppidum Ferrato contiguum monti* dicitur. Mons autem Ferratus, ut ex Peutingerianis Tabulis patet, a Rusuccurro colonia Saldas usque 17) pertingebat. 17) [cf. ad pag. 77. §. 11. *Caput Cellensis*] cell-

LENSIS. Vide supra inter Proconsulares num. 45. ubi habetur *Cyprianus Cellensis*. *Cellas* in Sitifensi memorat Antoninus in Itinerario,

20) ubi haec urbs media inter Perdicen et Macri visitur. 20) [Ad pag. 77*. §. 10. *Tablatensis*] ZALLATENSIS. Sic mss. et editi. Memoratur apud Ptolemaeum *Zalapa*, sed inter urbes quae sub Adru-

22) meto erant, proindeque ad Byzacenam pertinens. 22) [cf. ad pag. 77*. §. 15. *Bidensis*] VICENSIS. *Felix episcopus Ficensis* Catho-

licus comparuit in Collat. Carth. cap. 215. In Tab. Peuting. memoratur *Ad Ficum*, qui locus in Antonini Itinerario inter Satafam et Igil-

37) gilim situs dicitur. 37) [Ad pag. 77*. §. 14. *Taugensis*] TAVC-

CENSIS. Saepius absque adspiratione scribitur *Tucca*. Quatuor vero huius nominis urbes in Africa fuisse probat Norisius in *Censura* adversus Garnerium. Sitifensis, de qua hic agimus, situm accurate describit Plinius lib. 5. cap. 2. his verbis: *Oppidum Tucca impositum mari et flumini Ampsagae*. Ampsaga autem Numidiam a Mauritania Sitifensi separabat. Hinc Tabulae Peutingerianae habent *Tucca fines Mauritaniae et Africae*; et Anonymus Ravennas lib. 3. num. 6. *Civitas Tuca, quae iuxta mare magnum dividit Numidiam et Mauritaniam Sitifensium*. Alia erat *Tucca*, cognomento *Terebinthina*, quam in extremis provinciae Proconsularis et Byzacenae finibus exstitisse indicat Antonini Itinerarium. Conc. Carth. sub sancto Cypriano duo adfuere episcopi Tuccenses, nempe *Confessor Saturninus a Thucca*, num. 52. et *Honoratus a Tucca*, num. 77. praeter *Fortunatum a Tuccabori*, num. 17. memoratum, quo nomine Tuccam Terebinthinam designari putat editor Oxoniensis. Et quidem episcopus Tuccaboritanus erat ex Proconsulari, ut diximus nota 20. de Mauritania Caesariensi. Recentior erat episcopatus Tuccensis, aut Tuncensis, in Numidia, cui tempore Collat. Carth. praecerat *Sabinus episcopus* orthodoxus. nam ibi cap. 65. et 130. *Adeodatus episcopus Milevitanus* Donatista conquestus est oppidum istud a sua dioecesi fuisse avulsum. Tuccam in Numidia nova memorat Ptolemaeus lib. 4. cap. 3. et aliam sub *Legione Augusta* 3. Huc revocat Holstenius *Paulinum Tugensem* in Numidia episcopum, de quo Gregorius Magnus lib. 10. epist. 32. agit. Sed iste nusquam Tuccensis dicitur, immo, nec forte Tuggensis. In editione Gussanvillaei idem Paulinus dicitur episcopus *Tegessis* civitatis, ex plerisque mss. ut iste auctor observat; alii codices cum editis *Tegesis*. Apud Labbeum tomo 5. Conciliorum *Regensis*, ut diximus in Notis ad Numidas n. 91. Laudat idem Holstenius *Metum Tuccanensem* ex conc. Carth. sub Grato: sed iste *Taccanensis* aut *Cannensis* dicitur in vulgatis editionibus. Vide Proconsulares num. 54. Habemus

item *Tuccam-Castellum*, quod in Proconsulari a Iustiniano imperatore aedificatum est, ut refert Procopius lib. 6. de Aedificiis. Denique *Tuccam* inter Mauritaniae secundae civitates exhibet Notitia Leonis imperatoris a Goare edita. Graecus tamen textus habet *τάσπον Τούζα*, cui editio Beveregiana conformis est, ubi Graeco et Latine dicitur *Ca-*

40) *strum-Tutar*. 40) [Ad pag. 77*. §. 5. *Zabensis*] *ZABENSIS*. Iam huius nominis civitas recensita est in Numidia num. 70. *Sabi* memorat Antonini Itinerarium inter oppida *Macri* et *Aras*, quorum prius supra num. 18. habetur. Huius urbis episcopus fuit *Felix Diabensis*, cum *Ianuario Flamenpiscensi*, apud Optatum lib. 2. memoratus: licet enim in editis, immo et in codicibus mss. Remigiano, et sancti Theoderici appelletur *Diabensis*, codex noster sancti Germani a Pratis deserto habet *Zabensis*. Et certe norunt omnes litteras *di* et *z* apud Afros indifferenter sumptas fuisse. An ad hanc quoque sedem, aut ad *Zabensem* Numidiae urbem revocandus etiam sit *Fidentius episcopus Dianensis* Donatista, qui Collat. Carth. cap. 198. adfuit, incertum mihi est. *Dianam* quippe in Numidia exstitisse ex Itinerario Antonini certum est, quam urbem Baluzius commemorat in Notis ad eundem Collationis locum. *Zaben* regionem, cui caput *Sitiphis*, memorat Procopius lib. 2. de Bello Vandalico, quae forte ab hac *Zabensi* civitate no-

42) *men* habuit. 42) [cf. ad pag. 77*. §. 3. *Gemellensis*] *VAMALLEN-*
SIS. Sic mss. et editi. Huc revocari posset oppidum *Gemmellense*, ni ab omnibus Numidiae tribueretur. Quippe cum litterae *V* et *G* saepe saepius pro eadem re signanda adhibeantur apud veteres, pro *Gemellensis* scribi potuisset *Vemellensis*. Sane in *Sitifensis* Mauritaniae et Numidiae finibus *Gemellas* urbem sitam fuisse colligitur ex Antonini Itinerario, ubi media inter *Novam-Sparsam*, quae ad Numidiam pertinebat, et ipsam *Sitifim* locatur, ab ista *M. P. XXV* distans, quod et articulo sequenti repetitur; ubi sita est inter *Novam-Petram* et eandem *Sitifim*. An vero alia sit, quae inter *Thebesten* Numidiae urbem, et *Capsam Byzacenae* paullo inferius in eodem Itinerario recensetur, aliis iudicandum relinquo. *Littaeus a Gemellis* fuit unus e rebaptizantibus in conc. Carth. sub sancto Cypriano num. 82. et apud sanctum Augustinum libro 7. de Baptismo contra Donatistas.

[VI.] — — PROVINCIAE TRIPOLITANAE.

1) <i>Leptimagnensis.</i>	<i>Kirbitanus.</i>	5) <i>Tacapitanus.</i>
<i>Sabratensis.</i>	<i>Oensis.</i>	

1) [Ad pag. 89*. §. 11. in *Castris Leptitanis*] *LEPTIMAGNENSIS*. *Leptis-magna* urbs est apud veteres notissima, quae *Tripolitanae* provinciae civilis metropolis erat. *Magna* dicebatur, quod altera *Leptis* civitas, minor scilicet dicta, in Africa haberetur, de qua egimus inter *Byzacenas* num. 36. *Leptis-magna*, inquit editor Oxoniensis operum sancti Cypriani in Notis ad concilium Rebaptizantium, erat urbs *Tripolitanae* ex tribus urbibus *Taphri*, *Abrotano*, et *Lepti-magna* conflata. quae mutuatus est ex Iulii Solini Polyhistore, ubi capite 30. haec habentur: *Tripolim Achaei lingua sua signant de trium urbium numero Taphrae, Abrotani, Leptis-magnae*. At quod de provincia seu regione dixit Solinus, id ita Oxoniensis editor interpretatus est, quasi de ipsa urbe dictum fuisset. Porro Harduinus in Notis ad Plinii librum 5. c. 4. aliter refert Solini verba. *Tripolim*, inquit, *Achaei lingua sua signant de*

trium urbium numero, *Oeae, Sabratae, Leptis-magnae*. Plinius tamen loco laudato littus inter duas Syrtis describens, ait: *Ibi civitas Oeensis, Cynips fluvius ac regio. Oppida Neapolis, Gaphara, Abrotonum, Leptis altera, quae cognominatur Magna*. Sed Harduinus fatetur in Notis fusi-
 oribus num. 14. omnes libros pro *Gaphara* habere *Taphra*; se tamen *Gaphara* posuisse ex Ptolemaeo, quod nullum, inquit, sit in tota Africa oppidum quod *Taphra* vocetur. Verum nec ille Ptolemaeum secutus est: iste enim habet *Garapha portus* libro 4. cap. 4. Paulo etiam aliter habet Scylax, ipso attestante Harduino, nempe *Τράφαρα πόλις*. Ubi vides Harduinum *Taphram* urbem, quam Solinus et Plinius diserte habebant, sustulisse, ut *Gapharam* induceret, etiam reclamantibus quos in sui patrocinium adduxit, Scylace et Ptolemaeo. Ceterum Ptolemaeus loco laudato praeter portum *Garapha* supra memoratum, *Neapolim, Tripolim*, et ex Palatino codice *Leptim-magnam*, unius urbis tria nomina commemorat. Tripolitana civitas etiam nunc celebris est cum regno sibi cognomine in Africa, vulgo dicta *Tripoli di Barbaria*. *Leptim-Magnam* non semel habet Antoninus in Itinerario, cuius episcopus *Dioga* in conc. Carth. sub sancto Cypriano memoratur. et *Victorinus episcopus Leptimagnensis* Donatista subscripsit concilio Cabarsuss. anno CCCXCIII. *Salvianus* eiusdem urbis item ex Donatistarum secta episcopus, Collat. Carth. adfuit cap. 208., ubi *Leptitanus* simpliciter episcopus dicitur; *Lepti* autem *magnae* ipsum praefuisse ex eo colligimus, quod *Victorinus* Donatista *Leptiminensis* episcopus in eadem Collatione habeatur, ut diximus num. 36. ad Byzacenos. Ammianus Marcellinus libro 29. cap. 6. eandem etiam urbem *Leptim* sine addito appellat. *Leptim-magnam, Tripolim et Pentapolim* memorat Procopius libro 2. de Bello Vandalico. *Leptim* fuisse patriam Severi Augusti testatur Aurelius Victor, quod de *Lepti-magna* intelligendum esse discimus ex lib. 6. Procopii de
 2) aedificiis. 2) [Ad pag. 89*. §. 13. *Sarcitani*] *SABRATENSIS*. *Sabratam* laudant Ptolemaeus libro 4. cap. 3. Antoninus in Itinerario, Tabulae Peutingerianae, Plinius libro 5. cap. 4. et alii. *Sabratam* appellat Procopius lib. 6. de Aedificiis. *Nados episcopus Sabratensis* catholicus interfuit Collat. Carth. cap. 133. ubi dixit: *E diverso habui, sed modo non habeo*. Adversarium scilicet habuerat *Donatum*, qui cum aliis Donatistis Cabarsussitano concilio subscripserat anno CCCXCIII. et anno sequenti in Bagaiensi synodo fuerat exauctoratus. De hoc passim Augustinus in libris contra Cresconium. *Pomposius* episcopus *Sabratensis* erat tempore sancti Cypriani, ut dicemus infra num. 4. Denique *Vices Sabratenus* habetur apud Victorem libro 1. num. 7. de quo
 3) plura diximus in Nota 23. ad eundem auctorem. 3) [Ad pag. 49*. §. 27. *Basi Girbitani*] *GIRBITANVS*. In conc. Carth. sub sancto Cypriano *Monnus a Girba* rebaptizandos esse haereticos probare conatus est num. 10., cuius obiectiones confutat Augustinus libro 6. de Baptismo contra Donatistas cap. 17. *Proculus Girbitanus episcopus* Donatista subscripsit concilio Cabarsussitano, et ex eadem secta in Collat. Carth. cap. 199. recensitus est *Evasius episcopus Girbitanus*, quem hunc ipsum *Evasium* esse censet Baluzius, qui cap. 126. adversarius dicitur *Quodvultdei* episcopi *Givirtensis*, seu, ut ipse legit, *Girbitani*. Saepius sequenti, anno scilicet DXXV. conc. Cath. sub Bonifacio adfuit *Vincen-
 tius episcopus plebis Gervitanae, sen Girbitanae, provinciae Tripolitanae legatus*. Idem in concilio Iuncensi anno praecedenti accusatus fuerat *plebes Tamallumensis ecclesiae* invasisse, ut patet ex eiusdem synodi titulo apud Labbeum tomo 4. concil. col. 1627. et ex Bonifacii Cartha-

ginensis episcopi epistola ibidem col. 1644. Vide Numidas num. 40. Porro Girba episcopalis sedes fuisse dicitur insulae *Lotophagites*, quam urbem Ptolemaeus libro 4. cap. 3. *Gerram* appellat. *Girbam* insulam habet Antoninus in Itinerario maritimo. *Girbam*, *Tipasam*, et alia loca in insula repraesentant Tabulae Peutingerianae. Denique in Notitia Imperii sect. 42. memoratur *Procurator Baphii Girbitani*, provinciae *Tripolitanae*. Gallus et Volusianus in insula *Menynge*, quae nunc *Girba* est, imperatores creati dicuntur in Epitome Sexti Aurelii Victoris.

[VII.] — — INSULAE SARDINIAE.

Calaritanus.	de Minorica.	de Maiorica.
de Foru Troiani.	5 Sulcitanus.	de Evuso.
de Sanafer.	de Turribus.	

NOMINA EPISCOPALIVM PROVINCIAE AFRICAE, NUMIDIAE, NAVRITANIAE OPPIDORVM, E QVIBVS KALENDIS SEPTEMBRIS ANNI POST CHRISTVM CCLVIII. EPISCOPI LXXXVII CARTHAGINI CONVENERVNT.

(Harduin. Acta Concilior. tom. I. Par. 1715. fol. p. 159. sqq., Patrologiae accur. Migne. tom. III. p. 1051. sqq.)

[Nomina omnia, praeter Muzulensis, adiective positi, in ablativo casu ponuntur, cum praepositio a antecedit, e. gr. Caecilius a Bilita, Primus a Misgirpa et r., Graeca Zonarae in genitivo, cum ἀπὸ praecedat.]

Bilita.	Tucchabori (Θουχχαβώρ).
Misgirpa (Μαστρίπης).	Tuburbo (Θουρβών).
Adrumeto (Ἀδραμέντου).	Sufetula (Σοφετίλης).
Thamugade (Θαννουβασιλέως).	20 Suflbus (Σοφιστου).
5 Thubunis (Θουβούνων).	Laribus (Λαβούρης).
Lambese (Λαβής).	Macomadibus.
Castra Galbae (Γαστρογαλβής).	Vico Caesaris (Ούβικου).
Cirta (Κρήτης).	Carpis (Καλπών).
Segermis (Σεργομέων).	25 Tabraca (Thabr., Θαβάκων).
10 Girba (Γέρβης).	Uthina (Utina, Θύνης).
Cedias (Chezas al. Quidia? Καρινδίας).	Baruch (Buruc, Ούρούχ).
Bagai (Bigai, Γαμετιών).	Sicca (Σίχης).
Mileo (Μίλεως).	Thenis (Θενών).
Hippone regio (Ἰππώνος ἡ-γίου).	30 Vaga (Agra, Ούργάσης).
15 Badis (Σεάδης).	Thebeste (Θιουίστου).
Abbir (Bir) Germaniciana.	Ammedera (Ἀμμεδάρων).
	Amaccora (Accura, Μεκκόρας).
	Muzulensis (adiect. Μουζούλης).

35 Thasvalte (Θασβέλτης).
 Leptiminus (Πολεμόνους).
 Thibari (Θιβάρης).
 Mactari (Μαθάρων).
 Sicilibba (Sicilippa, Σακιλιβύης).
 40 Gor.
 Utica (Αττικής).
 Germanicana (Γερμανικεῖας).
 Rucuma (Ρουκούμης).
 Luperciana (Λουπερκιανῆς).
 45 Midila (Μηδείας).
 Marasana (Μαρδιανῆς).
 Obba (Σαβάς).
 Dionysiana (Iosiniana, Διονυσιανῆς).
 Timisa (Τινίσα, Θηνίσσης).
 50 Ausvaga (Ausuagia, Ἀσουάγης).
 Victoriana (Ιούκτοριανῆς).
 Thucca (Συχῆς).
 Zama (Ζαμῆς).
 Ululis (Οὐλώων).
 55 Cibaliana (Κιβαλινῆς).
 Tharassa (Θαραζού).
 Telepte (Φυλίππου).
 Timida (Θημίδης).
 Furnis (Φόρμης).
 60 Nova (Οὐσης).
 Bulla (Βουλίσμου).

Membresa (Membressa, Μεμερήσης).
 Bussacenis (Οὐαγλακηνῆς).
 Avitinis (Itinis, Πλουτίμνης).
 65 Aggya (Aggina, Οὐγβάς).
 Marcelliana (Marcellina).
 Horreis Caeliao (Ὅρειων Κελίων).
 Assuras (Ἀσουράς).
 Capse (Κάμψης).
 70 Rusiocade (Ρουσικάδας).
 Cuiculi (Κουινκόλης).
 Hippone Diarrhytorum (Ἰππῶνος διαρρύτου).
 Ausafa (Ἀυσάφης).
 Gurgitibus (Τουριτωῶν).
 75 Lamasba (Λαβάνης).
 Gazaufala (Ζυφάλης).
 Thucca (Λούγκης).
 Octavo (Οκτύβου).
 Mascula (Μασκούλης).
 80 Thambeis (Tabeis, Θάμβης).
 Chullabi (Cillani, Χολλαβῆς).
 Gemellis (Γεμέλλων).
 Oea (Οίας).
 Neapoli (Νεαπόλεως).
 85 Carthagino (Καρχηδόνος).
 [Duo nomina desunt.]

EX LVDOV. ELL. DVPIN
 GEOGRAPHIA SACRA AFRICAE

SEV NOTITIA OMNIVM EPISCOPATVVM ECCLESIAE AFRICANAE
 EX COLLATIONE CARTHAGINIENSI, NOTITIA EPISCOPORVM AFRICAE SVB HVNERICO, EX CONCILIO CARTHAGINIENSI SVB CYPRIANO ALIIQVE CONCILIIIS TVM AFRICANIS TVM GENERALIBVS AC MONVMENTIS SACRIS ET PROFANIS EXCERPTA.

Africae descriptio. — Africae nomen tripliciter olim et nunc acceptum legimus. Primum pro tertia orbis parte, quae ab Asia, Isthmo vel Nili ostiis disternitur, et undequaque mari ambitur. Quo in terrarum tractu non modo provinciae quae mari Mediterraneo alluuntur, Mauritania scilicet, Zeugitana provincia, cuius caput Carthago, Libya

et Aegyptus: sed et interiora terrarum Antiquis vix nota, Aethiopiae appellatione designata continentur. Haud tam late patet altera *Africae* acceptio, iuxta quam non modo Aethiopia ab Africa secernitur, sed et haec peculiarem dioecesim, ut aiunt, constituit, ab Aegypto distinctam, et ab Oceano, scilicet Atlantico ad intimum maioris Syrtis sinum pro- tenditur: quae provincias Mauritaniam, Numidiam, Tripolitanam et Zeugitanam continet. Haec autem ultima provincia proconsularis *Africae* nomine proprie donatur, quae tertia est, eaque strictissima huius vocis acceptio. Africa secundum mediam illam acceptionem ab Occidente et Septentrione littorum obliquo spatio mari alluitur, patetque in longitudinem latus eius Occidentale ab Atlante ad Cotes Promontorium iuxta fretum DM passuum. Inde a parte Septentrionali ab Herculei freti ostiis ad Mercurii Promontorium secundum Plinium sunt millia passuum MCXXI secundum Antonini Itinerarium MCCCCXXXI: sin autem soli, hoc est, sinuum et amfractuum littoris ratio non habeatur; sed tantum coeli, hoc est, si linea recta ducatur, a Cotibus ad Mercurii Promontorium millia passuum MXXX. A Mercurii Promontorio ad Syrtis minoris internum latus expositum Orienti, Polybio, Plinio et Antonino sunt CCC millia passuum. a quo non multum distant nostrae rationes. Regio quae inter duas Syrtes interiacet versa in Septentrionem, Plinio CCL millia passuum, Antonino CCCLXXX mille passuum, secundum nos CCCL mille passuum. Syrtis maior, si Plinio fides, circuitus est DCXXV millia passuum, aditus autem CCCXV, circuitus CCCCL. Secundum nos aditus non plus quam CCL millia passuum. A Promontorio ad sinus intima CCX millia passuum. Ibi sunt Arae Philenorum qui extremus est *Africae* limes. Ab Austro Africa montibus et interiori adiacet Libyae, ac plus vel minus late patet, quo magis vel minus in mare terrae prominent. Haec omnia in Tabula Geographica videre est.

Africae divisio. — Dividitur autem Africa a Plinio in Mauritanias duas (Tingitanam, et Caesariensem), Numidiam et Zeugitanam quae Africa proprie dicitur ac in duas distribuitur, quarum una dicitur Byzacena, altera Tripolitana. In veteri Notitia *Africae* Constantii imperatoris, ut ferunt, temporibus facta, sic describitur et dividitur Africa: *vergentem ad Austri terram invenies terram Mauritaniam, cuius homines barbari quantum ad vitam et mores, Romanis tamen subditi.... Exinde post Mauritaniam Numidia provincia.... Proxima huic provinciae Africae regio in omnibus dices occurrit.* Apud Ptolemaeum ac Pomponium Melam Africa quoque dividitur in tres tantum partes, Mauritaniam, Numidiam et Africam stricte sumptam, sub qua comprehenduntur Byzacena et Tripolitana.

Haec quoque fuit antiquissima Ecclesiae Africanae divisio, ut testis est omni exceptione maior D. Cyprianus in epistola edit. Oxon. 48., ad Cornelium, ubi limites et partes Africanae Ecclesiae sic describit: *sed quoniam latius fusa est nostra provincia: habet enim Numidiam et Mauritanias duas cohaerentes.* In conc. Carth. de iteratione baptismi sub eodem Cypriano habito, cum in unum Carthagini convenissent Episcopi plurimi ex provincia Africa, Numidia, Mauritania: quibus constat iam tum Ecclesias istarum provinciarum unum corpus Ecclesiarum constituisse et in quatuor provincias Ecclesiasticas fuisse tum divisas.

Nihil aut parum videtur Constantini imperatoris temporibus in ea divisione Africae immutatum; nam is in epistola ad Caecilianum Carthaginensem, quae refertur ab Eusebio l. X. Hist. Eccl. c. 6., quatuor

Item provincias Africae enumerat his verbis: quandoquidem placuit nobis ut per omnes provincias Africae, Numidiae, et utriusque Mauritaniae. Nihilominus idem in epistola ad Ablavium de Arelatensi concilio Tripolitana addit provinciam, et Numidias plurali numero enuntiat, Ablavio iniungens ut *Caecilianum cum aliquibus ex his quos ipse delegerit, sed et de Byzacenae, Tripolitanae, Numidiarum et Mauritaniarum provinciis singulos quosque cum aliquibus ex suis quos putaverint eligendos Arelatem mittat.* Ibi Tripolitana statui videtur tamquam Africae provincia a quatuor aliis iam tum distincta. Licet autem Numidiarum hic et alibi in plurali fiat mentio, non propterea tamen existimandum est duas fuisse provincias Numidiae, seu civiles, seu ecclesiasticas. Nam a duabus Numidiis una semper coaluit provincia, quae unam tantummodo Metropolim urbem et unum Primatem habebat, ut constat ex concilio Milevitano anni 402., in quo statuitur ut *Archivus Numidiae et apud primam sedem sit et in Metropoli, id est, Constantina.* Ecce unam Metropolim et unum Primatem totius Numidiae. Et ne quis dicat de una tantum Numidia hic agi: in conc. Carth. anni 397. *Crescentianus* dicitur *primae sedis Numidiarum Episcopus*: in Græco *πρωτης καθεδρας των δυο Νομιδιων*. S. Augustinus ep. LIX. ad Victorinum agens de contentione quae erat inter duos episcopos circa Primatum Numidiae, omnes episcopos Numidiae uni paruisse Primati supponit. Sunt qui Sitifensem Mauritaniam, quae deinceps a Numidia avulsa provinciam peculiarem constituit, alteram fuisse e duabus Numidiis censeant. Sed in conc. Carth. anni 416. diserte distinguuntur Numidiae duae a Mauritanis Sitifensi et Caesariensi.

Circa tempora Theodosii imperatoris Africa in sex est divisa provincias, quae a Sexto Rufo, et in Notitia imperii enumerantur, suntque Africa stricte sumpta, sive proconsularis provincia, Numidia, Byzacium, Tripolis, Mauritania Sitifensis, et Mauritania Caesariensis. Tingitana vero ab Africa avulsa Hispaniae attributa est. Eandem divisionem provinciarum et formam induit Ecclesiastica *πολιτεια*, ut ex conciliis ex universis Africae provinciis congregatis notum est, in quibus sex illae provinciae enumerantur. Sunt qui Sitifensem provinciam existiment non ante annum 419. inter Ecclesiasticas Africae provincias locum peculiarem obtinuisse et Primatem habuisse, idque ex canone 17. conc. Carth. huius anni. Sed hi oppido falluntur. Nam in conc. Carth. anni 397. legati Mauritaniae Sitifensis, provinciae suae nomine leguntur Carthaginem venisse ad concilium et omnia postulata detulisse: quod solis provinciis quae primas sedes habebant licebat, ut constat ex canone 18. Cod. Afric. In epistola Augustini ad Victorinum, quae nunc 59., anno 401. scripta, diserte habetur non tantum duas esse Mauritanias, sed utramque suum habere Primatem: *Legi, inquit, in eadem tractatoria etiam ad Mauritanias esse scriptum, quas provincias scimus habere Primates.* Anno 402. Nicetius Sitifensis, qui concil. Milevitano interfuit, vocatur Episcopus primae sedis Mauritaniae Sitifensis. Anno 403. Lucianus et Macrianus, Sitifensis provinciae Episcopi, legatione funguntur in conc. Carth. Anno 407. separatim enumerantur Sitifenses episcopi ut provinciae a caeteris diversae. Anno 411. in collat. Carth. seorsim enumerantur sex provinciae, et inter eas Sitifensis: praesto sunt universi de omnibus scilicet provinciis Africanis, id est, de provincia Proconsulari, de provincia Byzacensi, de Numidia, de Mauritanis Sitifensi et Caesariensi et de Tripolitana provincia. Et cap. 72. collat. Carthag. diei I.: Si de numero dubitatur, eant provinciales ad Mauros,

eant ad Numidas, eant ad Byzacenos, eant quoque ad Tripolitanos, eant ad Provinciae Proconsularis. Anno 418. legati eliguntur ex hac provincia qui Carthagini demorentur. Demum initio concilii anni 419. legati Sitifensium nomine praesentes adsunt concilio antequam canon 17. fuisset exaratus. Nihil ergo absurdus quam fingere tum primum in hoc conc. Mauritaniam Sitifensem, diversam a Caesariensi provinciam Ecclesiasticam constituisse. Quod spectat ad canonem 17. conc. Carthaginensis anni 419., in codice canonum Ecclesiae Africanae sic habetur: *placuit ut Mauritania Sitifensis, ut postulavit, Primate provinciae Numidiae, ex cuius coetu separatur, ut suum habeat Primate: quem consentientibus omnibus primatibus provinciarum Africanarum, et omnibus episcopis, propter longinquitatem habere permissa est.* Ita lectus isto canon, Sitifensem provinciam Primati suo spoliaret, eamque Primati Numidiae subiiceret, quod a Sitifensis provinciae legatis postulatum, aut a synodo decretum esse nemo dixerit. Aliter porro legitur iste canon in duobus manuscriptis in hanc sententiam: *de primatu Mauritaniae Sitifensis. Primate vero proprium cum Mauritaniae Sitifensis episcopi postularent, omne concilium episcoporum Numidiae, consentientibus omnibus primatibus vel universis episcopis provinciarum Africanarum, propter longi itineris novitatem, primatem habere permissa est. Cum consilio Carth. Ecclesiae factum est.* Eodem modo Ferrandus hunc canonem legit, ita huius decretum exponens in breviatione Canonum c. 82.: *ut Primate proprium Mauritania Sitifensis habeat.* Sed ita intelligendus est iste canon, non quasi tum primum Primate habuerit provincia Sitifensis, cum contrarium ex dictis aperte constet; sed hoc sensu quod tum fuerit confirmatum ipsi istud iuris concilii decreto, idque consentientibus episcopis Numidiae qui huc usque reclamaverunt. Hinc forte in epistola concilii Cabarsussitani, quod anno 393. a Donatistis celebratum est, unius tantum Mauritaniae fit mentio, ita: *Sanctissimis fratribus atque collegis per universam Africam, hoc est provinciam Proconsularem, Numidiam, Mauritaniam, Byzacenam et Tripolim constitutis.* Sed, uti iam observatum a nobis est, concilio Catholicorum anni 397. ac caeteris deinceps adfuerunt Sitifensis Mauritaniae Legati tamquam provinciae Africanae ab aliis diversae, suumque Primate habentis. Quamquam autem Tingitana Hispaniae foret attributa, atque inter provincias Africae non amplius numeretur, in istis conciliis attamen huius provinciae episcopi accensebantur episcopis Mauritaniae Caesariensis, ut constat ex Notitia Episcoporum Africae sub Hunerico digesta, in qua Tingitanae provinciae episcopi sub Caesariensi Mauritania recensentur. Hinc verisimile est Tingitanas ecclesias semper ad Africanam pertinuisse: unde in epistola Siricii ad Himmerium Tarraconensem, Hispaniarum provinciae quinque tantum enumerantur: Tarraconensis, Carthaginensis, Baetica, Lusitania, et Gallecia, nec ulla Tingitanae fit mentio. Demum Iustinianus imperator recuperata Africa anno aerae vulgaris 534. constitutione sua, quae exstat in codice Iustin., lib. 1. tit. 27., hanc regionem in pristinum statum restituit et in sex dioceses partitus est, Tingitanam, Carthaginem, Byzacium, Tripolim, Numidiam, Mauritaniam, quibus Sardiniam adiecit.

PROVINCIA PROCONSULARIS, quae inter alias prima censebatur. Haec inter provincias Africanas media clauditur ab Ortu et Septentrione pelago Africo. Ab Occidente dividitur a Numidia linea ducta ab ostiis Rubricati fluminis ad Mustim, ubi fluvium Bagradam attingit, et inde retro versus Occidentem ducta ad Narragaram, atque hinc ad Ammede-

ram, ubi rursum Bagradam fluvium attingit et secat usque ad Capsam oppidum Numidia² versus Meridiem. Ab Oriente et Meridie a Byzacena separatur linea ducta ab Uzita usque ad fluvium Bagradam. Tria habet Promontoria, Candidum, Apollinis adversum Sardiniam, et Mercurii adversum Siciliae, quae in altum procurrentia duos efficiunt sinus.

NUMIDIA, Numidarum olim regnum, Masinissae clara nomine, Metagonitis terra a Graecis appellata, Numidae vero seu Nomades a permutandis pabulis Mapalia sua, hoc est, domos plaustris circumferentes. Ab Oriente adiacet provinciae proconsulari, a qua superius descripta linea distinguitur. A Septentrione mari alluitur. Ab Occidente terminatur linea ducta ab Ampsagae fluvii ostiis versus Meridiem usque ad Maximianum oppidum. Ab Austro habet Libyam interiorem.³ Huius provinciae Metropolis civilis Cirta colonia, quae Constantina dicta est et etiamnum dicitur.

BYZACENA provincia appellatur regio fertilitatis eximiae. Ab Ortu habet fluvium Tritonem: ab Occidente Numidiam iuxta lineam superius expositam: ab Austro Libyam interiorem. Huius urbs praecipua Adrumetum.

TRIPOLITANA provincia a flumine Tritone et minore Syrte usque ad aram Phileni extenditur: mari alluitur a Septentrione: ab Occasu Tritone flumine finitur: a Meridie desertis Libycis.

MAVRITANIA SITIFENSIS habet ab Ortu lineam ductam ab Ampsagae fluminis ostiis versus Meridiem usque ad Maximianum oppidum.

Adiacet ad Occidentem Sitifensi CAESARIENSIS, quae a Tingitana flumine Malva distinguitur: a Sitifensi linea ducta a promontorio Occidentali Numidici sinus, ubi sita est urbs Vabar usque ad oppidum Tubunas oblique in Orientem ad flumen Uzar prope Zaratha. Sitifensis caput est, urbs Sitifis, Caesariensis Julia Caesarea.

MAVRITANIAE TINGITANAE limites, ab Ortu Malva fluvius: ab Occasu mare Atlanticum: a Septentrione fretum Herculeum et mare Mediterraneum: a Meridie montes Atlantici. Tingis huius provinciae urbs praecipua.

PROVINCIA PROCONSULARIS.*

In ea, praeter CARTHAGINENSEM hi sunt episcopi:

ABBIRITANORVM MAIORVM, seu Abiritanus, α 2, β d. 1, c. 133, not. 172.

ABBIRITANORVM MINORVM, β d. 1, c. 215, not. 172. et 454.

ABIDDENSIS, β d. 1, c. 126, not. 100. Forte tamen est Byzacene ubi Abidas apud Ptolemaeum.

* ABITINENSIS, β d. 1, c. 211, not. 390.

ABORENSIS, β d. 1, c. 133, n. 178.

ABSASALLENSIS. Synodicae Pa-

trum provinciae proconsularis in concil. Lateran. sub Martino subscribit: *Dominicus episcopus sanctae Ecclesiae Absasallensis.*

* ABZERITENSIS, seu Abzeritanus, vel Abderitanus, β d. 1, c. 128, not. 133., apud Ptolemaeum hic collocatur Abdera.

ADVOCATENSIS, β d. 1, c. 206, not. 407.

AGENSIS. Synodicae Patrum provinciae proconsularis in concilio Lateran. sub Martino ultimus sub-

*) Ne inutilibus litteris sequentem indicem Dupinii implicemus, Notitiam episcoporum qui a. 484. Carthagine convenerunt, littera α , Collationem autem Carthaginensem littera β designavimus. Asterisco praeposito Dupinius eas sedes distinxit, quas ut certae positionis in tabulam geographicam recepit.

scribit *Fortis episcopus S. Ecclesiae Agensis*: in concilio Carthaginensi sub Cypriano num. 65., *Quintus ab Aggia*.

* *ALTIBVRITANVS*, seu *Altuburitanus*, α 44, β d. 1, c. 128, not. 131.

* *APTUGNITANVS*, *Aptungitanus*, aut *Autumnitanus*, β d. 1, c. 128, not. 116.

ARADITANVS, α 13, concil. Carth. sub Bonifacio anni 525. adfuit *Aemilianus episcopus plebis Araditanae*.

* *ASSVRITANVS*, α 19, β d. 1, c. 120, not. 21.

AVSANENSIS, α 47.

BENŒNNENSIS, forte *Benetentensis*, seu *Benentensis* α 9, β d. 1, c. 128, not. 114. Inter subscriptiones episcoporum Africae concilii Arelat. I. reperitur *Anastasius de civitate Beneventina*.

BONVSTENSIS, α 31, β d. 1, c. 133, not. 164.

BOSKENSIS, vel *Busitanus*, β d. 1, c. 126, not. 88.

* *BVLLENSIS*, α 34.

* *BVLLENSIVM REGIORVM*, α 50, β d. 1, c. 135, not. 233. Duorum etiam *Bullarum* meminit Ptolemaeus, quarum altera ab eo dicitur *Bullamensa*, altera *Bulla regia*.

BVLNENSIS, synodicae Patrum provinciae proconsularis in concilio Lateranensi sub Martino subscribit *Victor episcopus sanctae Ecclesiae Bulnensis*.

BVRITANVS, β d. 1, c. 133, not. 167.

CAECIRITANVS, synodicae Patrum provinciae proconsularis in concilio Lateranensi sub Martino subscribit *Quobulus episcopus Ecclesiae Caeciritanae*.

* *CANIOPITANORVM*, forte *Canapii*, β d. 1, c. 133, not. 203. Ptolemaeus *Canopisium* locat inter *Tabracam* et *Ulicam*.

* *CARPITANVS*, α 29, β d. 1, c. 126, not. 75.

CEPALENSIS, β d. 1, c. 133, not. 181.

CELLENSIS, α 45, β d. 1, c. 126, not. 73.

CISSITANVS, seu *Cicsitanus*, vel

Cissitannus, α 27, β d. 1, c. 206, not. 418.

CILIBIENSIS, vel *Elibiensis*, β d. 1, c. 206, not. 410.

* *CLYPIENSIS*, α 38, β d. 1, c. 133, not. 166. *Hadie Quippia* seu *Cypia*, quam Arabes vocant *Aclibiam*.

CYBDENSIS, β d. 1, c. 133, not. 189.

CVLVSITANVS, α 33, β d. 1, c. 138, not. 263. Idem videtur qui *Culcitanensis*. Synodicae Patrum provinciae proconsularis in concilio Lateranensi sub Martino subscribit *Petrus episcopus sanctae Ecclesiae Culcitanensis*.

* *CVRVBITANVS*, α 36, β d. 1, c. 198, not. 366.

* *DRVSELIANENSIS*, β d. 1, c. 121, not. 49.

EGVGENSIS. Synodicae Patrum provinciae proconsularis in conc. Lateran. sub Martino subscribit *Florentius episcopus sanctae Ecclesiae Egugensis*.

* *ELEFANTARIENSIS*. In tabulis Peutingerianensis occurrit in provincia proconsulari *Elefantaria* non procul ab *Ulica*, diversa ab *Elefantaria Mauritaniae Caesariensis*. Duas etiam *Elefantarias* recenset *Anonymus Ravennas*.

FVRNITANVS, β d. 1, c. 198, not. 367.

GISIPENSIS MAIORIS, α 24, β d. 1, c. 133, not. 231.

GIUTRAMBACARIENSIS. Synodicae Patrum provinciae proconsularis in concilio Lateran. sub Martino subscribit *Benenatus episcopus sanctae Ecclesiae Giutrambacariensis*.

GVNELSIS, seu *Gunelmensis*, α 6.

* *HILTENSIS*, β d. 1, c. 133, α 230.

HIPPONIENSIS DYARNHYTORVM, α 5, β d. 1, c. 132, not. 161.

HORTENSIS. Synodicae Patrum provinciae proconsularis in concilio Lateranensi sub Martino subscribit *Donatus episcopus sanctae Ecclesiae Hortensis*.

LABDENSIS, α 18, β d. 1, c. 198, not. 358.

A LACV DVLCE, β d. 1, c. 187, not. 305.

* **LARENSE**, β d. 1, c. 131, not. 188.
LIBERTINENSIS, β d. 1, c. 116, not. 17.

MATTIANENSIS. In synodica Patrum provinciae proconsularis in concilio Lateranensi sub Martino subscribit *Marcellus episcopus Mattianensis*.

* **MAXVLITANVS**, α 30, β d. 1, c. 188, not. 324.

MEGLAPOLITANVS, α 39, β d. 1, c. 133, not. 216.

* **MELZITANVS**, seu *Melditanus*, β d. 1, c. 121, not. 35.

* **MEMBLOSITANVS**, seu *Membrositanus*, α 8, β d. 1, c. 133, not. 205. et 225.

* **MEMDRESSITANVS**, β d. 1, c. 133, not. 205.

MIGIRPENSIS, α 23, β d. 1, c. 126, not. 108.

* **MISSVENSIS**, α 17. *Missuam* memorant Antoninus in Itinerario et Anonymus Ravennas, quam *Misuum* appellant Plinius et Tabulae Peutingerianae. Ptolemaeus vero *Nissuam*. Procopius lib. II. de bello Vandalico *Missuam Carthaginensium navale* appellat. *Servus Dei episcopus Missuensis* concil. Carth. sub Bonifacio anno 525. interfuit.

MVLLITANVS, α 15, β d. 1, c. 133, not. 168.

MYSTITANVS, β d. 1, c. 121, not. 53.

MVZVENSIS, α 49, β d. 1, c. 128, not. 112.

* **NARAGGARITANVS**, α 48, β d. 1, c. 208, not. 430.

* **NEAPOLITANVS**, α 35, β d. 1, c. 126, not. 76. Hodie Arabes *Nabel* vocant.

NVENVLITANVS, β d. 1, c. 126, not. 98.

OFITANVS. Synodicae Patrum provinciae proconsularis in conc. Lateran. sub Martino subscribit *Fortunius episcopus sanctae Ecclesiae Ofitanae*.

PARIENSIS. Synodicae Patrum proconsularis in concilio Lateran. sub Martino subscribit *Felix episcopus sanctae Ecclesiae Pariensis*.

PERTVSENSIS. In concil. Bagaiensi

damnatus est *Martialis episcopus Pertusensis*. *Pertusa* in Tabulis Peutingerianis inter oppida provinciae proconsularis recensetur.

PIENSIS, α 4. Legendum fortasse *Picensis*, nam in Tab. Peut. *Picus* memoratur. Apud Polyb. fit mentio loci qui *Prion* dicitur. Synodicae Patrum Prov. proc. subscribit *Felix episcopus Pariensis*: an ad istos *Piensis* quidquam pertinent incertum.

PISITENSIS, β d. 1, c. 133, not. 183.

PVPPIANENSIS, α 12, conc. Carth. sub Aurelio anno 397. interfuit *Victor senex Puppianensis*, et concil. Carthaginensi sub Bonifacio ann. 525. *Gaudiosus episcopus Ruppianensis*. Synodicae Patrum provinciae proconsularis in concilio Lateranensi sub Martino subacripit *Bonifacius episcopus sanctae Ecclesiae Puppianensis*.

* **PVPPITANVS**, α 11, β d. 1, c. 126, not. 77.

RVGVENSIS. In provincia proconsulari. In concil. Carthag. sub Cypriano interfuit *Lucianus a Rucuma*, et synodicae Patrum provinciae proconsularis in conc. Lateran. sub Martino subscribit *Maximus episcopus sanctae Ecclesiae Rucumensis*.

SAIENSIS, seu *Suensis*, β d. 1, c. 128, not. 111.

SICILITANVS, β d. 1, c. 143, not. 272.

* **SEMINENSIS**, aut *Siminensis*, vel *Simminensis*, α 49. Synodicae Patrum provinciae proconsularis in concil. Lateran. sub Martino subscripsit *episcopus Seminensis*, et conc. Carth. sub Bonifacio ann. 525. *Iunianus episcopus Siminensis*. In Anonymo Ravennensi *Suminina* legitur.

A SENENSALIS, β d. 1, c. 201, not. 393.

A SICCENNI, forte *Sinitensis*, seu *Sinicensis*, β d. 1, c. 133, not. 186.

* **SICCENSIS**, β d. 1, c. 139, not. 265.

* **SICILIBENSIS**, β d. 1, c. 198, not. 348.

SILENSILENSIS, β d. 1, c. 201, not. 396.

SINIDICENSIS, β d. 1, c. 135, n. 256.

* **SINITENSIS**, α 37, β d. 1, c. 126, not. 65.

SINNVARITENSIS, seu **Sinnuaren-**
sis, aut **Sinnarensis**, β d. 1, c. 133,
not. 185.

SUCCEBENSIS. Synodicae Patrum
provinciae proconsularis in concil.
Lateran. sub Martino subscribit **Lu-**
cianus episcopus sanctae Ecclesiae
Succubensis. Forte etiam **Vindicus**
Sacubasensis, qui interfuit concilio
Carth. ann. 348. sub Grato, huius
sedis erat episcopus.

* **TABORENSIS**, β d. 1, c. 126, n. 70.

TABRACENSIS, β d. 1, c. 126, not.
63. Hodie **Tabarca** Genuensium op-
pidum.

* **TABUCENSIS**. Epistolae synodi-
cae Patrum provinciae proconsula-
ris in concil. Lateran. sub Martino
subscribit **Paulus episcopus sanctae**
Ecclesiae Tabucensis.

TACAPITANVS, α 5, β d. 1, c. 133,
not. 227.

TACIANAE-MONTENSIS, conc. Carth.
anni 525. subscribit **Ruffinus epi-**
scopus Taciae Montanae, conc. Ca-
barsussitano **Cresconius Tatienensis**,
et ep. synod. Patrum prov. procons.
Probus Tatiamontensis.

TADVENSIS. Synodicae Patrum pro-
vinciae proconsularis in concilio
Lateranensi sub Martino subscribit
Cyprianus episcopus sanctae Eccle-
siae Taduensis.

TAGARATENSIS α 43, β d. 1, c. 128,
not. 151.

TAGORENSIS β d. 1, c. 133, et 143,
not. 201, et 275.

TAURACINENSIS. Synodicae Patrum
provinciae proconsularis in concil.
Lateranensi sub Martino subscribit
Clarissimus episcopus sanctae Ec-
clesiae Tauracinae.

TELENSIS, pro **Zellensis**, α 14, β
d. 1, c. 135, not. 260.

TENNONENSIS, α 21, **Optatus epi-**
scopus Tannonensis subscripsit con-
cil. Carth. sub Bonifacio ann. 525.
Celebris est **Victor Tannonensis** au-
ctor Chronici.

THEODALENSIS, seu **Theudalensis**
et corrupte **Eudalensis**, α 53, β d.
1, c. 126, not. 107.

TIBVRICENSIS. Synodicae Patrum
provinciae proconsularis in concil.
Lateranensi sub Martino subscribit
Valerius episcopus sanctae Ecclesiae
Tiburicensis.

TIBVRNICENSIS Ep. synodicae Pa-
trum provinciae proconsularis sub-
scribit **Crescens episcopus Ecclesiae**
Tiburnicensis.

TICINNENSIS, β d. 1, c. 133, not.
184.

TIIVCENSIS, forte **Tysicensis**, β
d. 1, c. 126, not. 105.

* **TIMIDENSIS**, α 40. **Timidensium**
Martyrum festivitas celebratur in
vetusto kalendario Carthaginensi ad
XI. kal. Iunii. Haec urbs **Timida**
regia dicebatur, cuius episcopum
Faustum Confessorem laudat Augu-
stinus, lib. VII. de Baptismo contra
Donatistas, cap. 22. qui quidem ad-
fuit concil. Carthag. sub Cypriano.
Restitutus episcopus **Timidensium**
regionum subscribit concil. Carth.
sub Bonifacio. Inter episcopos pro-
vinciae proconsularis in concil. La-
teran. sub Martino subscripsit **Felix**
episcopus Ecclesiae Timidensis.

TINNISENSIS, α 32.

TISILITANVS, β d. 1, c. 121, not.
50. **Peutingerus Tichillam** locat in
provincia proconsulari.

TITVLITANVS, α 51, β d. 1, c. 126,
not. 95.

TIZZICENSIS. Synodicae Patrum
provinciae proconsularis in concil.
Lateranensi sub Martino subscribit
Vitalis episcopus sanctae Ecclesiae
Tizzicensis.

TRISIPENSIS, seu **Trisipellensis**, β
d. 1, c. 128, not. 113.

* **TVBVRBITANORVM MAIORVM**, β d.
1, c. 133. et 135, not. 170. et 259.
Inter episcopos Africae in concilio
Arelat. I., subscribit **Faustus epi-**
scopus de civitate Tuborbitana. Syno-
dicae Patrum provinciae proconsu-
laris in concil. Lateran. sub Martino
subscribit **Germanus episcopus san-**
ctae Ecclesiae Ciuntuturbo, quem

huius urbis episcopum esse nullus dubito. Scriptum erat *Civ. m. Tuburbo*, hoc est, *Civitatis maioris Tuburbitanae*, unde vitio exscriptoris factum est *Civmtuturbo*.

* *TVBVRBITANORVM MINORVM*, II 52, β d. 1, c. 133, not. 170.

* *TVBVRSIGVBRENSIS*, β d. 1, c. 121, not. 43.

* *TVCABORENSIS*, β d. 1, c. 208, not. 426.

TVGGENSIS, seu *Municipii Togiae*, β d. 1, c. 187, not. 318.

TVLANENSIS, α 54.

TVNEIENSIS, β d. 1, c. 128, not. 110.

* *TVRENSIS*, β d. 1, c. 121, not. 54.

TVRVDENSIS, forte *Turusensis*, β d. 1, c. 126, not. 99.

* *TVRVBITANVS*, β d. 1, c. 133, not. 187.

* *VALLITANVS*, β d. 1, c. 135, not. 249.

VCRENSIS, seu *Verensis*, α 26, β d. 1, c. 208, not. 428. In concilio Arelat. I. subscoribit *Vitalis episcopus de civitate Verensium*.

VCVLENSIS, β d. 1, c. 128, not. 130.

VILLAE-MAGNENSIS, β d. 1, c. 133, not. 173.

VILTENSIS, seu *Biltensis*, β d. 1, c. 208, not. 431. Inter episcopos Afros in subscriptionibus concil. Arelat. I. reperitur *Surgentius episcopus de civitate Poco-feltis*, forte legendum *Vico-Beltis*.

* *VINENSIS*, β d. 1, c. 128, not. 132.

Vinae civitatis mentio fit in Itinerario Antonini; Peutingero *Vina vicus*; Anonymo Ravenn. *Benda*.

VISICENSIS, β d. 1, c. 126, not. 69.

* *VOLITANVS*, α 28, β d. 1, c. 128, not. 146.

VRCITANVS, seu *Uci-maioris*, α 20, β d. 1, c. 134, not. 220.

VRVGITANVS, forte *Uracitanus*, seu *Urcitanus*, α 20, β d. 1, c. 187, α 315.

* *VTICKENSIS*, α 22, β d. 1, c. 128, not. 128. Inter episcopos qui concilio Arelatensi I. subscripserunt, invenitur *Victor episcopus de civitate Utica*.

* *VTINENSIS*, β d. 1, c. 128, et 133, not. 135. et 169. Inter subscriptiones concilii Arelatensis I. occurrit nomen *Lampadii episcopi de civitate Utina*.

* *VTINISENSIS*, seu *Tinnisensis*, α 32, β d. 1, c. 126, not. 106.

VTIENSIS, seu *Utimmirensis*, α 10, β d. 1, c. 126, not. 66. et 104.

VVAZENSIS, vel *Uvaziensis*, β d. 1, c. 126, not. 94.

* *VZALENSIS*, α 7, β c. 204, not. 204. Conc. Carth. sub Bonif. Augustin. I. 22. de civit. Dei c. 8.

* *VTZIPPARITANORVM*, α 46, β d. 1, c. 131, not. 157. In Tabulis Peutingerianis est *Usippira*.

* *VZITENSIS*, seu *Uci-minoris*, α 25, β d. 1, c. 134, not. 220. *Usita* sex millibus distat a *Lepti* ex Hirtio.

* *ZARNENSIS*, seu *Zamensis*. Synodicae Patrum provinciae proconsularis in concil. Lateranensi sub Martino subscribit *Vitalis episcopus sanctae Ecclesiae Zarnensis*. In Tabulis Peutingerianis inter urbes provinciae proconsularis legitur *Zama Regia*.

ZENTENSIS, β d. 1, c. 133, not. 188.

* *ZICKENSIS*, forte *Ziggensis*, α 41, β d. 1, c. 198, not. 356.

* *ZVRENSIS*, β d. 1, c. 133, not. 179.

PROVINCIA RVNIDIAE.

* *ANBYRENSIS*, seu *Amphorensis*, α 11, β d. 1, c. 121, not. 30.

* *ANERDERENSIS*, β d. 1, c. 126, not. 97.

AQVAENOENSIS, α 73, β d. 1, c. 198, not. 361.

AQVENSIS, β d. 1, c. 198, not. 365.

ARENIS, β d. 1, c. 201, not. 378.

ANSICARITANVS, α 57.

AVGVBITANVS, α 35, β d. 1, c. 126, not. 84.

AVRVSVLIANENSIS, β d. 1, c. 206, not. 413.

AVSVCVRENSIS, α 15.

AVZAGENSIS, seu *Auszagensis*, β d. 1, c. 176, not. 280.

* AZVRENSIS, vel *Aiurensis*, β d. 1, c. 188, not. 321.

* BABRENSIS, α 74.

BAGAITANVS, forte idem cum uno e *Vagensibus*. Vide notam 8. in lib. III. Optati.

* BANACCORENSIS, α 14, β d. 1, c. 128, not. 137.

* BAZARITANVS, seu *Vazaritanus*, α 32, β d. 1, c. 129, not. 154.

BAZIENVS, seu *Bazitensis*, β d. 1, c. 182, not. 300.

BELALITENSIS, seu *Belasasensis*, α 106, β d. 1, c. 12, not. 68.

* BOFETANVS, vel *Boselanus*, α 63, β d. 1, c. 120, not. 28.

BYCCONIENSIS, seu *Bocconiensis*, α 13, β d. 1, c. 198, not. 354.

* BYRVGIATENSIS, seu *Burcensis*, α 6, β d. 1, c. 201, not. 389.

CAELIANENSIS, α 49.

CARSARIENSIS, α 47, β d. 1, c. 132, not. 159.

*, CALARENENSIS, α 3, β d. 1, c. 139, not. 266.

* CAPSENSIS, β d. 1, c. 208, not. 437. ubi *Capsae* oppidi Numidiae, inter solitudines fit mentio diversi ab eo qui in Byzacena.

CASARVM MEDIANENSIVM, α 29, β d. 1, c. 135, not. 255.

CASSENSIS CALARENENSIS, α 43, β d. 1, c. 133, not. 224.

CASSENSIVM NIGIHENSIVM, α 58, β d. 1, c. 149, not. 278.

CASTELLANVS, α 4, *Castelli* in Numidia meminero Sallustius et Hirtius.

CASTELLO-TITVLITANVS, α 51.

CATAQVENSIS, α 39, β d. 1, c. 143, not. 271.

* CENTENARIENSIS, α 39, β d. 1, c. 133, not. 212.

CENTVRIENSIS, α 95, β d. 1, c. 126, not. 81.

* CENTVRIONENSIS, α 6, β d. 1, c. 202, not. 401.

* CERAMVNENSIS, seu *Ceramussensis*, β d. 1, c. 133, not. 232.

* CONSTANTINIENSIS, seu *Cirtensis*, vel *Circensis*, α 83, β d. 1, c. 138, not. 264.

* CVICVLITANVS, α 10, β d. 1, c.

121, not. 33.

* CVLLITANVS. Est in Numidia *Culla* municipium, cuius mentio fit in Itinerario Antonini et in Tabulis Peutingerianis, hodie *Collo*, cuius loci potius dicendi sunt episcopi Victor et Fidentius, de quibus in β cap. 126. et 201. quam *Calulitanae* urbis in Byzacena, atque hinc emendanda nota 87.

* DIANENSIS, β d. 1, c. 198, not. 352. *Diana* in Itinerario Antonini reperitur.

FATENSIS, α 107.

FESSBITANVS, α 12.

FORNENSIS, α 104, β d. 1, c. 209, not. 442.

FORNENSIS, α 108.

* FOSSALENSIS, seu potius *Fussalensis*, α 21. *Fussala* castellum quadraginta tantum millibus ab Hippone-regio dissitum, et ab eius dioecesi avulsum tempore sancti Augustini, ut docet epistola CCIX. Miracula ibidem sancti Stephani meritis edita narrat idem, lib. XXII. de Civit. Dei cap. 8.

GARBENSIS, α 102, β d. 1, c. 209, not. 441.

GAYDIABENSIS, seu *Gazabianensis*, α 13, β d. 1, c. 201, not. 387.

GAVHIANENSIS, α 99.

* GAZAVVALENSIS, α 2. In conc. Carthaginensi sub Cypriano subscripsit *Martyr Salvianus a Gausafala: Gausaphna* Ptolemaeo: Procopio *Gazophila*. In Tabulis Peutingerianis habetur *Gazaupala*.

* GEMELLENSIS, β d. 1, c. 206, not. 414.

GERMANIENSIS, α 97, β d. 1, c. 120, not. 26.

GIBBENSIS, seu *Gilbensis*, α 40, β d. 1, c. 231, not. 391.

GILBENSIS, seu *Castro-Galbensis*, α 90, β d. 1, not. 321.

DE GIRV-TARAZI, α 121.

GVIRENSIS, seu *Gircensis*, α 9, β d. 1, c. 121, not. 34.

* HIPPONENSIVM - REGIONVM, β d. 1, c. 138, not. 262.

HOSPITENSIS, α 110, β d. 1, c. 133, not. 295.

* IDASSENSIS, α 27, β d. 1, c. 182, not. 298.

* IDICRENSIS, α 16, β d. 1, c. 128, not. 145.

IVGVNDIANENSIS, β d. 1, c. 180, not. 296.

IZIRIANENSIS, seu *Hisirzadensis*, α 55, β d. 1, c. 133, not. 213.

* LANASVENSIS, α 112, β d. 1, c. 128, not. 148.

* LAMBESITANVS. *Lamesa*; seu *Lambesa*, Ptolemaeo et Antonino. Numidiae urbs, cuius episcopus *Ianuaris* subscribit concilio Carth. sub Cypriano. *Privati* haeretici in *Lambesitana* colonia damnati meminit Cyprianus, epist. LV. Duplex *Lambesitanus* episcopus occurrit in concilio Carth. sub Cypriano, unus num. 6, alter num. 75.

LAMBIENSIS, seu *Lambesitanus*. β d. 1, c. 201, not. 375.

* LAMBIRITENSIS, seu *Lambiritanus*, α 19, β d. 1, c. 206, not. 412. *Lambiridis* apud Peutingerum occurrit.

LAMIGGIGENSIS. α 101, β d. 1, c. 133, 187. et 198, not. 163.

LAMIGGIGENSIS. α 122, β d. 1, ibid.

LAMPVENSIS, seu *Lampuensis*, α 87, β d. 1, c. 133, not. 222. *Lambasudis* apud Peutingerum.

LANSORTENSIS, α 23, β d. 1, c. 149, not. 282.

* LEGENSIS, α 78, β d. 1, c. 121, not. 39.

LEGENSIS, α 85, β d. 1, c. 187, not. 39. In concilio Arelat. I. subscribit *Victor episcopus de civitate Legis volumini provinciae Numidiae*. Forte is est *Legensis*.

* LIBERALIENSIS, β d. 1, c. 133, not. 223.

LVGVRENSIS, α 82.

* MADAVHENSIS, α 60, β d. 1, c. 126, not. 62. *Madurus* occurrit apud Ptolemaeum.

MADENSIS, α 37. *Limitis Madensis* mentio fit in notitia imperii, sect. 55.

* MAGARRELITANVS, α 103, β d. 1, c. 126, not. 60.

MARCELLIANENSIS, seu *de Giru-*

Marcelli, α 52, β d. 1, c. 133, not. 174.

* MAGOMAZIENSIS, seu *Macomadiensis*, α 84, β d. 1, c. 116, not. 16.

* MASCVLITANVS, α 94, β d. 1, c. 128, not. 122.

MATHARENSIS, α 38, β d. 1, c. 120, not. 27.

* MAXIMIANENSIS, α 119.

MABACENSIS, α 81, β d. 1, c. 215, not. 445.

METENSIS, α 46, β d. 1, c. 126, not. 79.

* MESARFELTENSIS, β d. 1, c. 198, not. 360.

MIDLENSIS, seu *Midilensis*, α 41, β d. 1, c. 193, not. 329.

* MILEVITANVS, α 114. Vide notam 1. ad lib. I. Optati, pag. 1.

* MONTENV, seu *Montensis*, α 25, β d. 1, c. 121, not. 62.

* MOXORITANVS, α 76.

MVLIENSIS, α 109.

MVNICIPENSIS, α 56. Forte idem qui dicitur *Municipii Tulliensis* in concilio Carth. anni 525. cui subscribit *Marianus episcopus municipii Tulliensis*, Numidiae legatus.

* MYSTITANVS, α 71, β d. 1, c. 206, not. 53.

* MYTVGENNENSIS, β d. 1, c. 133, not. 191.

NARATCATENSIS, α 100, concilio Carth. anni 525. sub Bonifacio subscribit *Columbus episcopus plebis Naraccatensis*.

NICIDENSIS, forte *Nibensis*, α 8, β d. 1, c. 201, not. 381.

NOBABARBARENSIS, seu *Novabarbarensis*, α 26.

NOBACAESARENSIS, α 31. Idem forte locus qui *Vicus Caesaris* dicitur in concilio Carth. sub Cypriano, et *Vicus Augusti* in concilio Cabarsussitano.

NOBAGERMANIENSIS, seu *No ragermaniensis*, α 28. Diversa a *Germania* quae num. 97. *Seniores Novae Germaniae* semel et iterum memorantur in codice canonum Ecclesiae Africanae can. 100.

* NOBASPARENSIS, α 45. *Novae-*

sparsae meminit Antoninus in Itinerario haud procul a Sitifi.

* **NOVAPETRENSIS**. Antoninus in Itinerario habet *Novapetra*. β d. 1, c. 187, not. 311.

NOVASINENSIS, seu *Nobasinensis*, β d. 1, c. 121, not. 32.

OCTAVENSIS, α 36. Urbs Numidiae. Concilio Carth. sub Cypriano interfuit *Victor ab Octavo*. *Octavensis* loci meminit Optatus lib. III.

PVTIENSIS, α 17, β d. 1, not. 281.

PVDENTIANENSIS, α 44, β d. 1, c. 201, not. 385. Vide de eadem Ecclesia ep. XXXIII, l. II. Gregorii Magni ad finem Monumentorum nostrorum.

REGIANENSIS, α 91. Gregorius Magnus lib. X. ep. XXXII. scribit ad Columbum Numidiae episcopum occasione *Paulini* cuiusdam *Regensis* episcopi, quem *Regianensem* esse suspicatur Theodericus Ruinart.

RESPECTENSIS, α 79.

* **RESSIANENSIS**, seu *Ressanensis*, α 34, β d. 1, c. 126, not. 64.

* **ROTARIENSIS**, β d. 1, c. 187, not. 319.

* **RUSICCADIENSIS**, β d. 1, c. 198, not. 350. *Russicade* portus erat *Constantinae*, nunc *Succaicade*.

* **RUSTICIANENSIS**, α 61, β d. 1, c. 198, not. 374.

* **SELEVCIANENSIS**, α 116, β d. 1, c. 121, not. 42.

SIGVITENSIS, seu *Suggitanus*, α 18, β d. 1, c. 197, not. 340.

SILENSIS, α 92.

SILLITANVS, α 54, β d. 1, c. 128, not. 115.

* **SINITENSIS**, β 67, d. 1, c. 202, not. 398.

SISTRONIANENSIS, α 64.

SVAVENSIS, vel *Suabensis*, α 96, β d. 1, c. 133, not. 194.

SYSICAZIENSIS, α 30.

* **TAEVDENSIS**, α 42, β d. 1, c. 133, not. 268.

* **TACARATENSIS**, α 113, β d. 1, c. 121, not. 41.

* **TAGASTENSIS**, α 118, β d. 1, c. 136, not. 261.

* **TACORENSIS**, α 20, β d. 1, c. 133,

not. 201.

* **TAMOGADENSIS**, seu *Tamugadensis*, α 77, β d. 1, c. 128, not. 142. *Tamugadae* meminit Procopius quam dicit sitam esse ad calcem montis Aurazii, qui hodie quoque vocatur *Auraz*.

* **TECVLATENSIS**, seu *Teglatensis*, α 69, β d. 1, c. 198, not. 355.

* **TEVESTINVS**, seu *Tebestinus*, vel *Tibestinus*, α 75, β d. 1, c. 121. et 180, not. 40. et 292.

THARASENSIS, α 53, concilio Carthaginensi sub Cypriano interfuit *Zozimus a Tharasa*.

* **TIBILITANVS**, α 66, β d. 1, c. 197, not. 50. et 344, et not. 50. in l. I. Optati.

TIGILLAVENSIS, seu *Tigillabensis*, α 33, β d. 1, c. 133, not. 210.

* **TIGISITANVS**, α 89, β d. 1, c. 135, not. 257.

* **TIGNICKENSIS**, β d. 1, c. 133, not. 176.

TINISTENSIS, seu *Tinizensis*, β d. 1, c. 180, not. 295.

* **TIPASENSIS**, α 65. Diversa haec *Tipasa* a Mauritaniae Caesariensis urbe, de qua Optatus lib. 2. §. 18. p. 42. *Firmus episcopus Ecclesiae Tipasensis*, Numidiae provinciae legatus subscripsit concilio Carthaginensi sub Bonifacio, anno 525, et adfuit concilio V. generali.

* **TISEDITENSIS**, vel *Tiseditanus*, seu *Tididitanus*, α 24, β d. 1, c. 135, not. 258.

* **TUBINIENSIS**, seu *Tubuniensis*, α 72, β d. 1, c. 121, not. 31. Ptolemaeo *Tubuna* prope Mustim.

* **TUBURNICKENSIS**. Apud Ptolemaeum reperitur inter oppida Numidiae *Tuburnica*, cuius crediderim episcopum Aeneam a *Tuburnice*, de quo β d. 1, c. 215, not. 453.

* **TUBVNSICKENSIS**, α 22, β d. 1, c. 143, not. 270.

* **TUCCENSIS**, β d. 1, c. 65. et 130, not. 13. et 156.

A **TURRE ROTYND**, forte a *Robunda*, β d. 1, c. 208, not. 420.

DE **TURRES-AMMENIARVM**, α 105. **TURRIS-CONCORDIENSIS**, α 86.

VADENSIS, α 117.

VADESITANVS, α 98, β d. 1, c. 126, not. 103. *Vasidice* occurrit in Tabulis Peutingerianis.

* VAGEATENSIS, seu *Vagadensis*, vel *Vagradensis*, α 111, β d. 1, c. 180, not. 297. Erat urbs sita ad flumen Bagradam, quae dicitur a Polybio *Macar*, et hodie fluvius Bagradas *Magerada* appellatur.

* VAGENSIS, vel *Vadensis*, α 7, β d. 1, c. 215, not. 450.

VAGROTENSIS, α 88.

VAIANENSIS, seu *Baianensis*, β d. 1, c. 99, not. 9. et 14.

* VELESITANVS, α 80, β d. 1, c. 135, not. 192. et 234. In Tabulis Peutingerianis *Velesi* habetur.

* VESELITANVS, seu *Vegeselitanus*, α 59, β d. 1, c. 135, not. 192. et 234.

VESCRITANVS, pro *Berceritanus*, α 1, β d. 1, c. 120, not. 18.

VICENSIS, seu *Vicopacensis*, α 123, β d. 1, c. 143, not. 277.

* VILLAREGENSIS, α 62, β d. 1, c. 128, not. 139.

VLLITANVS, α 115.

ZABENSIS, α 70, β d. 1, c. 198, not. 362.

* ZAKENSIS, β d. 1, c. 121, not. 44.

* ZARAITENSIS, seu *Zarattensis*, α 120, β d. 1, c. 128, not. 138.

ZATTARENSIS, α 50, β d. 1, c. 128, not. 121.

ZERTENSIS, β d. 1, c. 187, not. 314.

ZYMERENSIS, β d. 1, c. 113, not. 15.

PROVINCIA BYZACENA.

* ABARADRENSIS, α 23.

ABIDENSIS. In provincia Byzacena ex Ptolemaeo.

* ACOLITANVS, seu *Acolitanus*, α 59. *Quinctus* huius Ecclesiae episcopus subscribit epistolae Patrum Byzacenorum in concilio Lateranensi sub Martino.

* ADRVMTINVS, β d. 1, c. 126, not. 67.

AEVFENIENSIS, α 2.

* AGGARITANVS, α 108, β d. 1, c. 126, not. 91.

AGGERITANVS, seu *Aggaritanus*, α 29, β d. 1, c. 126, not. 91.

* AMVDARENSIS, α 1, d. 1, c. 126, not. 93.

ANCYSENSIS, α 5, β d. 1, c. 126, not. 101.

AQVAB-ALBENSIS, α 52, β d. 1, c. 197, not. 335.

* AQVENSIVM REGIORVM, α 86, β d. 1, c. 126, not. 74.

AQVIADENSIS, α 26.

* ARSVRITANVS, α 67. Eiusdem forte loci episcopus erat qui epistolae Patrum Byzacenorum in concilio Lateranensi sub Martino subscribit *Bonifacius episcopus sanctae Ecclesiae Sasuritanae*.

* AVTEXTENSIS, α 104. Epistolae episcoporum provinciae Byzacena

in concilio Lateranensi sub Martino subscribit *Optatus episcopus sanctae Ecclesiae Autentensis*.

* AVZAGERENSIS, α 96, β d. 1, c. 208, not. 424.

BAHANNENSIS, seu *Boanensis*, vel *Banensis*, α 73, β d. 1, c. 126, not. 80.

BRNNRFENSIS, seu *Benefensis*, α 4, β d. 1, c. 133, not. 193.

BIZACIENSIS. *Bizacii* oppidi in ea provincia quae Byzacena dicitur meminere Ptolemaeus et Procopius.

BYLELIANENSIS, α 16. Forte huius sedis episcopus erat *Quodoultdeus episcopus plebis Bullamensis*, qui subscripsit concilio Carthaginensi sub Bonifacio, anno 525. *Bululae* meminit Plinius, lib. V. c. 5.

CABARSYSSENSIS, β d. 1, c. 208, not. 438.

* CAPSENSIS, α 60, β d. 1, c. 126. et 208, not. 82. et 437.

CARCABIANENSIS, α 84, β d. 1, c. 201, not. 380.

CARIANENSIS, seu *Casularum Carianensium*, α 58, β c. 126, not. 90.

CEBARADEFENSIS. Epistolae Patrum provinciae Byzacena in concilio Lateranensi sub Martino subscribit *Mustulus episcopus sanctae Ecclesiae Cebaradensis*.

* CELLENSIS. Epistolae episcopo-

rum provinciae Byzaceniae in concilio Lateranensi sub Martino subscribit *Fortunius episcopus Cellensis*.

CENCULIANENSIS, seu *Cunculiaensis*, α 114, β d. 1, c. 128, not. 118.

* CILLITANVS, seu *Cilitanus*, α 64, β d. 1, c. 128, not. 124.

CINCARITENSIS, seu *Cincaritanus*, forte *Circinitanus*, α 47, β d. 1, c. 133, not. 217.

CREPERULENSIS, seu *Crepedulensis*, α 40, β d. 1, c. 133, not. 202.

CYFRUTENSIS, α 62, β d. 1, c. 128, not. 152.

CYLVLITANVS, α 56, β d. 1, c. 126, not. 87.

CYSTRENSIS, forte *Castrens*, α 15.

DICENSIS. Epistolae episcoporum provinciae Byzaceniae in concilio Lateranensi sub Martino subscribit *Candidus episcopus Ecclesiae Patriaedicensis*.

DECORIANENSIS, vel *Detorianensis*, α 12. Epistolae episcoporum provinciae Byzaceniae in concilio Lateranensi sub Martino subscribit *Paschasius episcopus sanctae Ecclesiae Detorianensis*. Forte idem est ac *Turensis* infra.

DIONYSIANENSIS, α 111, β d. 1, c. 198, not. 359.

DYRENSIS, α 61.

EGNATIENSIS, α 30.

* ELIENSIS, vel *Heliensis*, α 101, β d. 1, c. 126, not. 72.

FEBIANENSIS, seu *Rebianensis*, α 69. Epistolae episcoporum provinciae Byzaceniae in concilio Lateranensi sub Martino subscribit, *Salustius episcopus sanctae Ecclesiae Rebianensis*.

FERADITANAE MAIORIS, vel *Feradimaiensis*, α 39, β d. 1, c. 126, not. 61.

FERADITANAE MINORIS, seu *Peradamiensis*, α 31, β d. 1, c. 133, not. 215.

FILACENSIS, α 79.

FORATIANENSIS, α 66.

FORONTONIANENSIS, α 68.

FRONTONIANENSIS, α 71.

GAGVARITANVS, seu *Gavvaritanus*, α 100, β d. 1, c. 128, not. 148.

GATIANENSIS, α 22, β d. 1, c. 198, not. 368.

GERNISITANVS. Epistolae Patrum Byzacenorum in concilio Lateranensi sub Martino subscribit *Felix episcopus Ecclesiae municipii a Gernisis*. Forte idem est cum *Segermitano*.

GVNMITANVS, α 89, β d. 1, c. 215, not. 449.

GVRGAITENSIS, α 78, concilio Carthaginensi sub Cypriano interfuit *Felix a Gurgitibus*.

* HERNIANENSIS, α 32, β d. 1, c. 133, not. 200. Procopius *Hermionem* in his locis nominat.

HIRPINIANENSIS, seu *Irpinianensis*, α 53, β d. 1, c. 133, not. 199.

* HIRENENSIS, seu *Irensis*, α 94, β d. 1, c. 215, not. 448.

* HORREAE CARLIENSIS, α 113, β d. 1, c. 201, not. 384.

IVBALTIANENSIS, α 106, β d. 1, c. 128, not. 117.

IVNCENSIS, α 105, β d. 1, c. 187, not. 313.

LIMNICENSIS. Epistolae episcoporum provinciae Byzaceniae in concilio Lateranensi subscribit *Donatus episcopus sanctae Ecclesiae Limnicensis*.

* LEPTIMINENSIS, α 36, β d. 1, c. 121, not. 48.

* MACOMADIENSIS, vel *Macomaensis*, β d. 1, c. 197, not. 333.

MACRIANENSIS MAIORIS, α 80, β d. 1, c. 126, not. 56.

* MANDANVSITANVS, seu *Madusumitanus*, α 110, β d. 1, c. 187, not. 307.

MARAGVIENSIS, α 74. Forte is est qui in epistola synodica Patrum Byzacenorum relata in concilio Lateranensi sub Martino dicitur *Tarquensis*.

* MARAZANENSIS, α 49, β d. 1, c. 133, not. 198.

* MASCLIANENSIS, α 9, β d. 1, c. 208, not. 429.

* MASSIMANENSIS, seu *Maximianensis*, α 33. Epistolae Patrum Byzacenorum in concilio Lateranensi sub Martino subscripsit *Bonifacius*.

episcopus sanctae Ecclesiae Iustini ac Maximiensis.

MACTARITANVS, α 25, β d. 1, c. 202, not. 219.

MATARITANVS, seu *Mattaritanus*, α 50, β d. 1, c. 133, not. 219.

MATERIANENSIS, α 90.

* *MEDEFESSITANVS*, seu *Menefesitanus*, α 57, β d. 1, c. 1, c. 135, not. 254.

* *A MEDIANIS ZABVNIOVVM*, seu *Medianensis*, α 27, β d. 1, c. 203, not. 403.

MIBIARCENSIS. Epistolae episcoporum provinciae Byzacena in concilio Lateranensi subscribit *Iohannes episcopus Ecclesiae Mibiar-censis*.

* *MIDICENSIS*, β d. 1, c. 187, not. 309.

MIDITENSIS, α 6, β d. 1, c. 142, not. 267.

MIRICIANENSIS, forte *Mimianensis*, α 72. Epistolae Patrum Byzacenorum in concilio Lateranensi sub Martino subscribit *Saturninus episcopus sanctae Ecclesiae Miricia-nensis*.

MOZOTCORITANVS, α 91.

MVZVCENSIS, α 42, β d. 1, c. 133, not. 190.

* *NARENSIS*, α 11, β d. 1, c. 206, not. 411.

NATIONENSIS, α 75, β d. 1, c. 208, not. 439.

* *NEBBITANVS*, forte *Neptitanus*, α 14, β d. 1, c. 197, not. 342, cui adde *Neptem* in Anonymo reperiri et in Tabulis Peutingerianis.

OCTABENSIS, α 38.

OCTABIENSIS, α 24.

OPPENHENSIS, α 82.

PEDERODIANENSIS, α 46.

A PISSANIS, seu *Pesanis*, β d. 1, c. 184, not. 301.

* *PRAECAVSENSIS*, α 51. Forte *Prascium* prope *Leptim* minorem.

* *PRAESIDIENSIS*, α 76, β d. 1, c. 208, not. 434.

PVTIZIENSIS, seu *Putiensis*, α 18, β d. 2, c. 149, not. 281.

QVARESTORIANENSIS, α 87. Episto-lae Patrum provinciae Byzacena

in concilio Lateranensi sub Martino subscribit *Stephanus Spesindeo epi-scopus sanctae Ecclesiae Quaestor-rianensis*.

RVFINIANENSIS, α 85, β d. 1, c. 128, not. 123.

* *RVSPENSIS*, seu *Ruspensis*, α 102, β d. 1, c. 121, not. 29.

* *RVSPITENSIS*, β d. 1, c. 121, not. 29.

SCRBATIANENSIS, vel *Sebastianen-sis*, α 45.

SEBRRIANENSIS, α 10.

SEGERMITENSIS, seu *Segermitanus*, α 99, β d. 1, c. 126, not. 59.

* *SEPTIMVNICIENSIS*, α 3. Memo-ratur *Septimunicia* ab Antonino in Itinerario.

* *SVBLICTIVS*, vel *Sullectinus*, α 93. In Anonymo Ravennensi ha-betur *Sublecte*, in Tabulis Peutin-gerianis *Sublecti*. Procopius lib. I. de Bello Vandal. *Syllectum* mariti-mum optimum vocat, quod primum appulit *Belisarius*, et inde per *Le-ptim* et *Adrumetum* *Crassam* per-venit, postea *Decimum*, qui locus 70 prope stadia Carthagine aberat. In concilio Bagaiensi ann. 394. *Martianus Sullectinus* Donatista epi-scopus ab aliis Donatistis fuit da-mnatus.

* *SVFETANVS*, α 21, β d. 1, c. 142, not. 268.

* *SVFETVLENSIS*, α 20, β d. 1, c. 126, not. 85. Forte ea quae *Abulfedae* *Sobaitele*.

* *SVLIANIS*, α 112. Forte *Silva-nae*, seu α *Caris Silvanas*. *Silva-num* in Byzacena collocatur in Ta-bulis Peutingerianis, episcopi huius urbis fit mentio in β d. 1, c. 198, not. 357, ubi cuius provinciae es-set nescire nos diximus; sed in Tabulis Peutingerianis id postea didicimus.

TAGAVTENSIS, α 19, β d. 1, c. 126, not. 96.

TAGARAIENSIS, seu *Tagariatanus*, vel *Tagasensis*, α 37, β d. 1, c. 201, not. 382.

* *TAGARHALENSIS*, α 83. In Itine-rario Antonini inter *Tacapem* et

Turrem Tamalleni in limite Tripolitano occurrit *Agarlabas*.

TALAPTULENSIS, α 103.

TAMAZENV, β d. 1, not. 285.

* TAMAIENSIS, vel *Tambeitanus*, α 13, β d. 1, c. 128, not. 125.

* TAPRYRENSIS, β d. 1, c. 135, not. 250.

* TAPSENSIS, α 109. *Tapsum* memorant Ptolemaeus, Livius, Florus, Hirtius, Plinius, *Tabulae Peutingerianae* et Anonymus Ravennas. Huius episcopus *Vigilius Tapsensis* celebris scriptor.

TARASENSIS, α 34.

* TASFALTENSIS, seu *Tasbaltensis*. α 63, β d. 1, c. 128, not. 119.

* TELEPTENSIS, α 81, β d. 1, c. 121, 198. et 208, not. 36. et 425.

* TEMONIANENSIS, seu *Temonianensis*, α 97, β d. 1, c. 126, not. 83.

* TENITANVS, α 33, β d. 1, c. 120, not. 23.

TETCITANVS, α 77.

THEVZITANVS, seu *Theuditani*, α 17, Plinius lib. V. cap. 4. inter oppida libera *Theudense* memorat.

* THVSDRITANVS, β d. 1, c. 121, not. 47. Idem forte qui *Tusudrumes* vocatur in concilio Carthaginensi anni 525. sub Bonifacio et qui *Turditanus*. Epistolae episcoporum provinciae Byzacenae in concilio Lateranensi sub Martino subscripsit *Benerius* episcopus Ecclesiae civitatis *Turditanae*.

* TICENSIS, α 115, β d. 1, c. 121, not. 51.

TIGIENSIS, seu *Tisiensis*, α 65, β

d. 1. c. 120, not. 24.

TIGVALENSIS, seu *Ticualtensis*, α 95, β d. 1, c. 126, not. 58.

TROFIMIANENSIS, seu *Trofinianensis*, α 35, β d. 1, c. 133, not. 226.

TVBVLBACENSIS, α 7, β d. 1, c. 126, not. 78.

TYCCENSIS, β d. 1, c. 130, not. 156.

* TYRENSIS, seu *Turrensis*, α 98, β d. 1, c. 121, not. 38.

TYRREBLANDENSIS, α 98, β d. 1, c. 208, not. 435.

* TYRRE-TAMALLYENSIS, α 55, β d. 1, c. 126, not. 102.

* TVZVRITANVS, seu *Tuxiritani*, α 48, β d. 1, c. 120, not. 25.

VADENTINIANENSIS, seu *Valentinianensis*, α 8. Epistolae Patrum Byzacenorum in concilio Lateranensi sub Martino subscribit *Rodibaldus* episcopus sanctae Ecclesiae *Valentinianensis*.

* VARARITANVS, α 70.

* VASSINASSENSIS et *Aquis*, α *.

* VEGESELITANVS, β d. 1, c. 133, not. 192.

A VICO-ATERI, seu *Vico-Ateriensis*, α 92, β d. 1, c. 198, not. 353.

VICTORIANENSIS, α 88, β d. 1, c. 20, not. 388.

VITENSIS, α 44. Huius loci episcopus erat *Victor*, qui fuit auctor historiae *Vandalicae*.

VNVRICOPOLITANVS, α 107.

* VSILENSIS, seu *Usulensis*, α 54, β d. 1, c. 126, not. 92.

* VZABIRENSIS, seu *Unusibirensis*, α 41, β d. 1, c. 201, not. 395.

NAVITANIA CAESARIENSIS

ET TINGITANA.

ADQVESIRENSIS, α 66, β d. 1, c. 188, not. 323.

ADSINNADENSIS, α 115.

ALABILIARENSIS, α 33.

* ALBVLENSIS, α 79. *Albularum* mentio fit in Itinerario Antonini et in Anonymo Ravennate.

* ALTABENSIS, α 10. Apud Anonymum Ravennatem ibi legitur

Ataba. Est alia *Ataba* in Numidia ex Itinerario Antonini.

ANAVRENSIS, α 35.

ANBIENSIS, α 46.

* AQVENSIS, α 24, β d. 1, c. 135, not. 244.

* ARSINNARITANVS, α 95. *Arsennariae* meminerunt Plinius, Ptolemaeus, Antoninus, Anonymus Ra-

vennas, et Pomponius Mela, ut coloniae Romanae.

BACANARIENSIS, α 40.

BALIANENSIS, α 91, concilio Cabarsussitano interfuit *Pancratius Balanianensis*.

* BAPARENSIS, α 98. Forte *Vabarensis*, nam *Vabar* inter civitates Mauritaniae Caesariensis memorat Ptolemaeus.

BARTIMISIENSIS, seu *Vardimissensis*, α 45, β d. 1, c. 135, not. 242.

BENEPOTENSIS, α 44.

BIDENSIS, α 85. *Bida* urbs a Ptolemaeo memoratur inter civitates Mauritaniae Caesariensis. In Notitia imperii sect. 54. habetur *Limes Bidensis* sub dispositione Ducis Mauritaniae Caesariensis.

BITENSIS, α 83.

* BLADIENSIS, seu *Badiensis*, β d. 1, c. 121, not. 37.

BONCARENSIS, seu *Voncariensis*, α 62, β d. 1, c. 208, not. 432.

BULTVRIENSIS, α 89.

CAESARIENSIS, α 21, β d. 1, c. 143, not. 274. Plerique putant oppidum esse qui nunc *Alger* dicitur, at istud cum Itinerariis non concinit; potius debet *Tenes*, quae portum habet et insulam sicut olim *Caesarea*.

CALTADRIENSIS, α 67.

CAPRENSIS, α 53.

* CAPVT CILLENSIS, α 38. Mentio fit huius loci in Itinerario Antonini et in Notitia imperii.

* CARTENNITANVS, α 50. Urbs celebris cuius meminere Ptolemaeus, Pomponius Mela, Plinius. Victor huius urbis episcopus inter scriptores memoratur a Gennadio. Rustici *Cartenitani* episcopi mentio fit apud Augustinum in libro de gestis cum Emerito.

* CASTELLANVS, α 75, β d. 1, c. 135. et 180, not. 253. et 294.

CASTELLI-ABARITANVS, seu *Castelli-Aboritanus*, α 65.

* CASTELLI-MEDIANI, α 80. Apud Ammianum Marcellinum mentio fit *Mediani-Munimenti*.

CASTELLI-TATROPORTENSIS, α 94.

CATTELLONINORITANVS, α 31.

CASTELLO RIPENSIS, α 119.

* CASTRANOGENSIS, α 74. Ea est urbs quam Antoninus in Itinerario *Castra nova* appellat, et Anonymus Ravennensis in Tingitana locat.

CASTRASERRIANENSIS, α 73.

CATABITANVS, α 97.

* CATRENSIS, α 106.

CATVLENSIS, α 48.

CISSITANVS, α 107, β d. 1, c. 206, not. 418.

COLVMPNATENSIS, α 12.

CORNICVLANENSIS, α 4. *Corniciano* meminere Anonymus Ravennas et Tabulae Peutingerianae.

* ELEFANTARIENSIS, α 96. Concilio Cabarsussitano adfuit *Miggia ab Elefantaria*; sed duplex erat in Africa locus huius nominis, ut patet ex Ravennate, quorum unus erat in provincia proconsulari, ut etiam ex Tabulis Peutingerianis constat.

FALLABENSIS, α 28.

FIDOLONENSIS, α 17.

FLENYCLETENSIS, α 84.

* FLORIANENSIS, α 32. Ptolemaeus inter urbes Mauritaniae Caesariensis memorat *Floriam*.

FLVKNZERITANVS, α 30.

FRONTENSIS, α 58.

* GIRMONTENSIS, α 9.

GORENSIS, concilio Carthaginiensi sub Cypriano interfuit *Victor a Gor*, forte n *Garra* urbe Mauritaniae Caesariensis de qua Ptolemaeus et Victor Vitensis.

GRATIANOPOLITANVS, α 81, β d. 1, c. 135, not. 238.

GVNVGITANVS, α 111. *Gunugitanae* coloniae meminit Plinius, et *Gunugus* habetur in Itinerario Antonini et apud Anonymum Ravennatem.

* GYPSARIENSIS, β d. 1, c. 128, not. 147.

* ICOSITANVS, α 59, β d. 1, c. 197, not. 336.

IDENSIS, α 14.

IDENSIS, α 16.

IONNITENSIS, seu *Ionnitensis*, β d. 1, c. 208, not. 427.

ITENSIS, α 5.

IVNCENSIS, α 1.

* LAPIDIENSIS, α 61.

LARENSIS, β d. 1, not. 158.

* MATVCENSIS, α 121.

MALIANENSIS, seu *Milianensis*. α 8, β d. 1, c. 135, not. 245.

MANNILLENSIS, α 78, β d. 1, c. 135, not. 246.

MANAZENENSIVE REGIORVS, seu *Manaccenseritanus*, α 82, β d. 1, c. 201, not. 394.

MASVCCABENSIS, α 42. Ammianus Marcellinus memorat fundum *Musucane*.

MATVRBENSIS, α 90.

* MAVRENSIS, α 124. Anonymus Ravennas *Maurae* in Tingitana meminit.

MAVRIANENSIS, α 88.

MAXITENSIS, α 114.

MEDIENSIS, α 47.

* MINNENSIS, α 49, concilio Carthaginensi sub Bonifacio an. 525. subscribit *Secundinus episcopus Minensis* provinciae Mauritaniae. *Mina* habet Antoninus in Itinerario. Est *Mina* fluvius ab Anonymo Ravennensi memoratus, nunc eiusdem nominis.

* MYRVSTAGENSIS, α 25. Hodie in his locis est urbs *Mustugan*.

MYERTITANVS, seu *Mutecitanus*, α 76, β d. 1, c. 133, not. 196.

NABALENSIS, α 122.

NABBINCENSIS, α 39.

NOBENSIS, α 19, β d. 1, c. 215, not. 451.

NOBICENSIS, α 7.

NOVENSIS, seu *Nobensis*, α 93, β d. 1, c. 215, not. 451.

NUMIDIENSIS, seu *Numidensis*, α 118, β d. 1, c. 188, not. 325.

NYRCONENSIS, seu *Murconensis*, α 102, β d. 1, c. 135, not. 252.

* OBBENSIS, seu *Obbitanus*, α 56, β d. 1, c. 193, not. 327.

OBORITANVS, α 72.

OBORITANVS, α 126.

* OPPIDONEBENSIS, α 64. *Oppidi-Noti* meminere Ptolemaeus, Plinius, Antoninus, et Anonymus Ravennas.

* OPINENSIS, seu *Ospinensis*. In concilio Carthaginensi anni 419. sub Aurelio interfuit *Leo episcopus Ospinensis*, legatus Mauritaniae Tingitanae.

PAMARIENSIS, α 43.

* QVIDIENSIS, α 2, β d. 1, c. 143, not. 273.

* REGIENSIS, α 51.

* REPERITANVS, α 70.

* RVSADITANVS, α 69. *Rusadir* colonia celebris Antiquis. Huius meminere Ptolemaeus, Plinius, Antoninus, et Pomponius Mela, sed tamquam Tingitanae provinciae ubi est *Rusadir* promontorium. At locus is de quo hic agitur potius est *Rusasus*, colonia Augusti, quam Plinius, Ptolemaeus, et Antoninus in Mauritania Caesariensi recensent.

* RVSGUNIENSIS, α 64. *Rusguniae* coloniae mentio fit in Itinerario Antonini, apud Plinium et Anonymum Ravennatem. concilio Carthaginensi sub Aurelio an. 419. adfuit *Numerianus Rusguniensis*, unus ex legatis Mauritaniae Caesariensis.

* RVSVBICARIENSIS, seu *Rusubicarensis*, vel *Rubicariensis*, α 77, β d. 1, c. 197, not. 343.

* RVSVBIRITANVS, α 22.

* RVSVCCVRITANVS, α 54, β d. 1, c. 135, not. 241.

RVSVCCENSIS, β d. 1, c. 133, not. 182.

SATAFENSIS, α 116.

SEREDDELITANVS, α 92.

* SERRENSIS, seu *Sertensis*, α 117, β d. 1, c. 135, not. 237.

SESTENSIS, α 36. Forte *Septensis*, de quo loco Procopius in libro de bello Vandalico non semel. Arabibus *Sebta*, hodie *Ceuta*, longa obsidione nunc nobilitata.

SPASFERIENSIS, α 55.

SICCESITANVS, α 80, β d. 1, c. 197, not. 331.

SIGVITANVS, β d. 1, c. 209, not. 444.

SITENSIS, α 112, β d. 1, c. 198, not. 349.

SVBBARITANVS, α 23.

SVCARDENSIS, α 13, β d. 1, c. 135, et 201, not. 240. et 377.

SUFARITANVS, α 87, β d. 1, not. 236.

* SUFASARITANVS, seu *Sufaritanus*, α 3, β d. 1, c. 135, not. 236.

* SVGABBARITANVS, α 20, β d. 1, c. 135, not. 239.

SYNIVLENSIS, α 104.

TABAZAGENSIS, vel *Tabaicensis*, aut *Tabaïcariensis*, seu *Tabadcarien-*
sis, α 103, β d. 1, c. 135. et 197, not. 247. et 339.

TABORENTENSIS, α 18. Diversus a *Taborensi* provinciae proconsularis de quo in nota 70.

* TABVNIENSIS, α 109. Hod. *Tobna*.

TADAMATENSIS, α 105.

TALENSIS, forte *Tablensis*, α 60, β d. 1, c. 198, not. 372.

TANIGENSIS, forte *Tamazucensis*, vel *Tamazensis*, α 120, β d. 1, c. 163, not. 285.

TANVDAIKENSIS, forte *Tamadensis*, α 100, β d. 1, c. 197, not. 332.

* TASACCVRENSIS, α 108. Apud Antoninum in Itinerario *Tasaccora* inter Mauritaniae urbes memoratur.

* TERNAHVSENSIS, vel *Ternamun-*
nensis, α 37, β d. 1, c. 180, not. 291.

TIFILTENSIS, α 15, β d. 1, not. 258.

* TIGABITANVS, α 68. Apud Augustinum mentio fit in gestis cum

Emerito Palladii *Tigabitani* episcopi, et epistola 228. Honorati successoris eius. In codice Can. Eccl. Afr. cap. 97. mentio fit civitatis *Tiganensis* in Mauritania. *Tigavae*, seu *Tigavarum* meminere Ptolemaeus, Plinius, Ammianus, et Antoninus.

TIGAMIBENENSIS, α 34.

* TIGISITANVS, α 27, β d. 1, c. 209, not. 443.

* TIMICITANVS, α 6, β d. 1, c. 135, not. 248. et 285.

TINIDANENSIS, α 57.

TINGARIENSIS, α 125.

* TIPASITANVS, α 99. Vide not. 47. in lib. II. Optati.

TVBVNENSIS, α 123.

TVSCANIENSIS, α 110.

* VAGALITANVS, α 26, β d. 1, c. 208, not. 436.

* VAGENSIS, β d. 1, c. 215, not. 450.

VANARIONENSIS, forte *Panatorien-*
sis, α 11, β d. 1, c. 187, not. 306.

VANNIDENSIS, α 52.

VDABENSIS, α 71.

VILLAENOBENSIS, α 41.

VISSALENSIS, α 113.

VONCARIANENSIS, α 101.

VSINADENSIS, α 29.

MAVRITANIA SITIFENSIS.

ACVFIDENSIS, α 35.

AQVAALBENSIS, α 5, β d. 1, c. 197, not. 335.

* ASSABENSIS, seu *Assafensis*, α 24, β d. 1, c. 128, not. 144.

ASVOREMIXTENSIS, α 36.

* CASTELLANVS, α 12.

CEDANVSENSIS, α 29.

* CELENSIS, α 17, β d. 1, c. 126, not. 73.

* COVIENSIS, α 3. *Coba* municipium in Antonini Itinerario memoratum inter Saldim et Igilgilim. Consentiant Anonymus Ravennas et Tabulae Peutingerianae.

* EQVIZTENSIS, seu *Equisotensis*, α 11, β d. 1, c. 201, not. 383.

MIMENTIANENSIS, α 14, β d. 1, c. 208, not. 440.

* FICENSIS, α 22, β d. 1, c. 215,

not. 46.

FLVMENFISCENSIS, α 25. Vide not. 16. ad librum II. Optati.

GEGITANVS, α 13, β d. 1, c. 128, not. 149.

* AB HORREA ANINICENSI, α 7, β d. 1, c. 198, not. 370.

* IGI LGITANVS, α 4, β d. 1, c. 121, not. 45. Hodie *Gigery*.

IVFITENSIS, forte *Ierafitensis*, seu *Ierafitanus*, α 9, β d. 1, c. 126, not. 71.

* LEMELEFENSIS, seu *Lemellensis*, α 16. Vide notam 42. ad librum II. Optati.

* LEMFOCTENSIS, α 21. Ammianus Marcellinus, lib. XXIX, c. 5. *Lamfoctense* oppidum inter *Kindentium* et *Massimissensium* gentes positum memorat.

* **LESVITANVS**, α 10, β d. f, c. 198, not. 369.

* **MACRENSIS**, α 17, β d. 1, c. 206, not. 409.

MACRIANENSIS, α 23, β d. 1, c. 133, not. 197. *Deuterius Macrianensis*, cuius meminit Tychonius Donatista apud Augustinum, epist. 93, n. 43., erat huius sedis episcopus, nam Mauris eum adscribit.

MARONANENSIS, α 26.

* **A MEDIANIS ZABYNIORVM**, β d. 1, c. 203, not. 403.

MOLICVNZENSIS, α 27.

* **MOPTENSIS**, seu *Mozotensis*, α 33, β d. 1, c. 143, not. 276.

NOBALICIANENSIS, α 19.

* **OLIVENSIS**, β d. 1, c. 215, not. 447.

ORIENSIS, seu *Horrens*, β d. 1, c. 197, not. 338.

* **PARTENIENSIS**, α 32.

PERDICEENSIS, α 39, β d. 1, c. 121, not. 46.

PRIVATENSIS, α 31.

SALDITANVS, α 41. Salde nota colonia Augusti, de qua Plinius, Ptolemeus, et Tabulae Peutinger.

* **SATAFENSIS**, α 6, β d. 1, c. 128, not. 141.

SERTEITANVS, α 28, β d. 1, c. 180, not. 293.

* **SITIFENSIS**, α 2, β d. 1, c. 143, not. 269.

SOCIENSIS, α 15.

SVRISTENSIS, α 38.

* **TAMAGRISTENSIS**, vel *Thamagristensis*, α 30, β d. 1, c. 128, not. 140.

* **TAMALLENSIS**, seu *Tamallumensis*, α 1, β d. 1, c. 128, not. 150.

* **TAMASCANINENSIS**, seu *Tamascaniensis*, α 34, β d. 1, c. 178, not. 347.

TVBIENSIS, β d. 1, c. 133, not. 171.

* **A TVBVSIVTV**, seu *Tubusubditanus*, α 8, β d. 1, c. 187, not. 308.

* **TYCCENSIS**, α 37.

* **VAMALLENSIS**, α 42.

* **ZABENSIS**, α 40.

ZALLATENSIS, α 20.

PROVINCIA TRIPOLITANA.

* **GIRBITANVS**, α 3, β d. 1, c. 126, not. 89. Hodie insula eadem vocatur *Gerbes*.

* **LEPTIMAGNENSIS**, α 1, β d. 1, c. 121. et 133, not. 48. et 221. Hodie *Lebeda*, cuius ruinae extant quae magnitudinem quondam eius ostendunt.

* **ORENSIS**, α 4, β d. 1, c. 132, not. 162.

* **SABRATENSIS**, α 2, β d. 1, c. 133, not. 218. Hodie *La Tour de Sabart*.

* **TACAPITANVS**, α 5. Hodie *Capès*, seu *Cabès*.

INCERTAE PROVINCIAE.

ABSENSIS, β d. 1, c. 133, not. 177.

ABISSENSIS, β d. 1, c. 163, not. 286.

ANGVIENSIS, β d. 1, c. 126, not. 55.

APTVCEENSIS, β d. 1, c. 128. et 201, not. 127. et 386.

ARENENSIS, β d. 1, c. 128, not. 120.

AVSVGRABENSIS, β d. 1, c. 201, not. 392.

BANZARENSIS, β d. 1, c. 202, not. 402.

BARTANENSIS, β d. 1, c. 126, not. 86.

BAZARIDIDACENSIS, β d. 1, c. 128, not. 136.

BELINIENSIS, concilio Cabarsusitano subscribit *Donatus Belinien- sis episcopus*.

BETAGBARITANVS, β d. 1, c. 206,

not. 415.

BOTRIANENSIS, β d. 1, c. 149, not. 280.

BVSLACENVS. In concilio Carthaginiensi sub num. 63. sententiam dixit *Felix à Buslaceni*.

CAMICETENSIS. Concilio Cabarsussitano subscribit *Datianus Camicetensis episcopus*.

CANIANENSIS, β d. 1, c. 206, not. 408.

CASENSIVM BASTALENSIVM, β d. 1, c. 188, not. 322.

A CASIS FAVENSIVS, β d. 1, c. 204, not. 405.

CEDIENSIS. In concilio Carthaginiensi sub Cypriano sententiam di-

xit *Secundinus a Cedias*, et β d. 1, c. 163 occurrit *Fortis episcopus Cediensis* ex Donati parte, diversus a *Quidiensi*, nam cap. 143. eiusdem collationis *Priscus episcopus Catholicus Quidiensis* dicit se adversarium non habere.

CELERINENSIS, β d. 1, c. 180, not. 290.

A *CERERINIANO*. β d. 1, c. 201, not. 379.

CENENSIS, β d. 1, c. 129, not. 153.

CERBALTIANVS, concilio Carthaginiensi ann. 525. sub Bonifacio subscripsit *Constantius episcopus plebis Cerbalitanae*.

A *CIBALIANA*, β d. 1, c. 208, not. 422.

CRESINENSIS, β d. 1, c. 187, not. 310.

DRVENSIS, β d. 1, c. 197, not. 334.

DVSENSIS, β d. 1, c. 198, not. 334. et 364.

DVSITANVS, β d. 1, c. 197, not. 334.

EDISTIANENSIS, β d. 1, c. 198, not. 351.

ENERENSIS, β d. 1, c. 133, not. 209.

ERVMINENSIS, concilio Cabarsussitano subscribit *Maximianus Erumminensis episcopus*.

FISSANENSIS, vel *Fiscianensis*, β d. 1, c. 202, not. 399.

GERBITANVS. Diversus ab eo qui in Tripolitana provincia. Nam duo *episcopi Gerbitani* subscripserunt concilio Carthaginiensi ann. 525. sub Bonifacio.

GITTENSIS, β d. 1, c. 133, not. 228.

GVZABETENSIS, β d. 1, c. 198, not. 373.

HONORIOPOLITANVS, concilio Carthaginiensi ann. 525. sub Bonifacio subscripsit *Servus Dei episcopus plebis Honoriopolis*.

LAMELLENSIS, β d. 1, c. 206, not. 416.

LARITENSIS, β d. 1, c. 208, mentio fit *Restituti episcopi Laritensis* Donatistae.

LYCIMAGNENSIS, β d. 1, c. 198, not. 371.

LYPERCIANENSIS, concilio Carthaginiensi sub Cypriano num. 44, in-

terfuit *Pelagianus a Luperciana*.

MERFEREBITANVS, β d. 1, c. 187, not. 303.

MILIDIENSIS, β d. 1, c. 208, not. 423.

MIZIGITANVS, concilio Carthaginiensi ann. 525. sub Bonifacio subscripsit *Placidus episcopus plebis Mizigitanae*.

MVERENSIS, concilio Cabarsussitano subscribit *Latinus Mugiensis episcopus*.

MVNACIANENSIS, concilio Cabarsussitano subscribit *Victorinus episcopus Munacianensis*.

MVRRENSIS, seu *Marrensis*, concilio Cabarsussitano subscribit *Crescentianus Murrensis episcopus*.

NASAITENSIS, β d. 1, c. 187, not. 302.

NIGIZVBITANVS, β d. 1, c. 202, not. 397.

NIGRENSIVM MAIORVM, β d. 1, c. 133, not. 180.

PAVZERENSIS, β d. 1, c. 187. et 201, not. 317. et 376.

PITTANENSIS, concilio Cabarsussitano subscribit *Maximus Pittanensis episcopus*.

PRISIANENSIS, concilio Cabarsussitano subscribit *Secundianus Prisianensis episcopus*.

RABAVTENSIS, concilio Cabarsussitano subscribit *Annibonius Rabautensis episcopus*.

SALANIAE GIVTSITENSIS, β d. 1, c. 135, not. 251.

SAMVDARTENSIS, concilio Cabarsussit. subscripsit *Donatus Samudartensis episcopus*. Forto legendum *Amudarensis* prov. Byzacenae de quo in β d. 1, c. 126, not. 93.

SEBARGENSIS, concilio Carthaginiensi ann. 525. sub Bonifacio subscripsit *Restitutus episcopus plebis Sebargensis*.

SELENDETENSIS, vel *Sedelensis*, β d. 1, c. 208, not. 421.

SIMINGITENSIS, seu *Simingitanus*, β d. 1, c. 133, not. 206.

SINNIPSENSIS, β d. 1, c. 133, n. 229.

SITIPENSIS, β d. 1, c. 215, not. 456.

STABATENSIS, concilio Cabarsussitano subscribit *Maximianus Sta-*

batensis episcopus.

SVLVLITANVS, β d. 1, c. 135, not. 243.

TIBARITANVS, β d. 1, c. 133, not. 204.

TIBVLABETENSIS, β d. 1, c. 187, not. 304.

TISANIANENSIS, β d. 1, c. 206, not. 406.

TVGVTIANENSIS, concilio Cabar-sussitano subscribit *Benenatus Tugutianensis episcopus.*

TVNVGABENSIS, β d. 1, c. 129, not. 155.

TVNVVDENSIS, β d. 1, c. 120, not. 19.

TVRENSIS, β d. 1, c. 197, not. 337.

A TVRRE ALBA, β d. 1, c. 198, not.

345.

VARTANENSIS, β d. 1, c. 197, not. 330.

VATARBENSIS, β d. 1, c. 198, not. 346.

VENSANENSIS, β d. 1, c. 202, not. 400.

VERRONENSIS, β d. 1, c. 198, not. 362.

VINDENSIS, β d. 1, c. 208, not. 433.

VISENSIS, β d. 1, c. 197, not. 341.

VTIMARENSIS, β d. 1, c. 126, not. 104.

VTIMENSIS, seu *Utinunensis*, vel *Utunnensis*, β d. 1, c. 135, not. 207.

ZERTENSIS, β d. 1, c. 135. et 187, not. 237. et 314.

INDEX EPISCOPATVVM

QVI SVB ALIIS NOMINIBVS IN NOTITIA REPERIVNTVR.

Quoniam plures episcopatus ex supra scriptis apud varios diversa habent nomina vel diversimode scripta, visum est in fine huius Notitiae ea ordine alphabetico apponere quae in serie episcopatum descripta non sunt, ubi paulo insignior diversitas occurrit, et simul indicare sub quo nomine in Notitia nostra et qua in provincia reperiri possint.

ABARITANVS, vide *Abbiritanorum* maiorum. *Pr. Proc.*

ABDERITANVS, v. *Abzeritensis*. *ibid.*

AIVRENSIS, v. *Azurensis*. *Numid.*

AMPHORENSIS, v. *Amburensis*. *ibid.*

ANVDARENSIS, v. *Samudartensis*.

Incert. provinc.

AQVIS, v. *Vassinassensis*. *Byzac.*

AVSVAGENSIS, v. *Auzagensis*. *Num.*

AVTVENITANVS, v. *Aptugnitanus*. *Pr. Proc.*

BADIENSIS, v. *Bladiensis*. *M. Cass.*

BAIANENSIS, v. *Valanensis*. *Numid.*

BAZITENSIS, v. *Bazionus*. *ibid.*

BELESASENSIS, v. *Belatitensis*. *ibid.*

BENEVENTENSIS, v. *Bencennensis*. *Pr. Proc.*

BERCERITANVS, v. *Vesceritanus*. *Numid.*

BILTENSIS, v. *Viltensis*. *Pr. Proc.*

BOANENSIS, v. *Bahannensis*. *Byzac.*

BOCCONIENSIS, v. *Bucconiensis*. *Numid.*

BOSETANVS, v. *Bosetanus*. *ibid.*

BVLLANENSIS, v. *Bulelianensis*. *Byzac.*

BVRGENSIS, v. *Burugiatensis*. *Num.*

BVSITANVS, v. *Bosetensis*. *Pr. Proc.*

CANAPII, v. *Caniopitanorum*. *Pr. Proc.*

A CASIS SILVANAE, v. *Sulianis*. *Byzac.*

CASTRENSIS, v. *Custrensis*. *ibid.*

CASTRO-GALBENSIS, v. *Gilbensis*. *Numid.*

CICSITANVS, v. *Cessitanus*. *Pr. Proc.*

CIRCENSIS, v. *Constantiniensis*. *Numid.*

CIRCINITANVS, v. *Cincaritensis*. *Byzac.*

CIRTENSIS, v. *Constantiniensis*. *Numid.*

CIVITVTVRBOGENSIS, v. *Tuburbitanorum Maiorum*. *Pr. Proc.*

CVLGITANENSIS, v. *Culusitanus*. *Pr. Proc.*

CVNCVLIANENSIS, v. *Conculianensis*. *Byzac.*

ELIBIENSIS, v. *Cilibiensis*. *Pr. Proc.*

EVDALENSIS, v. *Theodalensis*. *ibid.*

FERADINAIENSIS, v. Feraditanae Maioris. *Byzac.*

FVSSALENSIS, v. Fossalensis. *Num.*

GAVVARITANVS, v. Gagaritanus. *Byzac.*

GAZABIANENSIS, v. Gaudiabensis. *Numid.*

GIRENSIS, v. Guirensis. *ibid.*

DE GIV-MARCELLI, v. Marcellianensis. *ibid.*

GIVTSENSIS, v. Salariae Giutsensis. *Incert. prov.*

HELIENSIS, v. Eliensis. *Byzac.*

HIZIRZADENSIS, v. Izirianensis. *Numid.*

HORRENSIS, v. Oriensis. *M. Sitif.*

IERAFITENSIS, v. Iufitensis. *M. Sitif.*

IRENSIS, v. Hirenensis. *Byzac.*

IRPIANENSIS, v. Hierpianensis. *ibid.*

LEMBLENSIS, v. Lemeiefensis. *M. Sitif.*

LEGISVOLVKINI, v. Legensis. *Num.*

MANACCENSERITANVS, v. Manazensium regionum. *M. Caes.*

MARMENSIS, v. Murrensis. *Incert. prov.*

MILIANENSIS, v. Malianensis. *M. Caes.*

MOZOTENSIS, v. Moptensis. *M. Sitif.*

MVNICIPII TOGIAE, v. Tuggensis. *Prov. Proc.*

MVTECITANVS, v. Musertitanus. *M. Caes.*

PANATORIENSIS, v. Vanarionensis. *M. Caes.*

PAPPIANENSIS, v. Puppianensis. *Pr. Proc.*

PARIENSIS, v. Piensis. *ibid.*

PERADANIENSIS, v. Feraditanae minoris. *Byzac.*

POCO FELTIS, v. Viltensis. *Prov. Proc.*

REBIANENSIS, v. Febianensis. *Byz.*

A ROBYNDA, v. A Turre rotunda. *Numid.*

RVBICARIENSIS, v. Rusubiccarien-
sis. *M. Caes.*

SACVDASENSIS, v. Succubensis. *Pr. Proc.*

SASVRITANVS, v. Arsuritana. *Byz.*

SEDELENSIS, v. Selendetensis. *In-
cert. prov.*

SEGERMITANVS, v. Gernisitanus. *Byzac.*

SEPTENSIS, v. Sostensis. *M. Caes.*

SERTENSIS, v. Serrens. *ibid.*

SIMMINENSIS, v. Seminensis. *Pr. Proc.*

SINITENSIS, v. A Siccenni. *ibid.*

SINNARENSIS, v. Sinnuaritensis. *ib.*

SVENSIS, v. Saiensis. *ibid.*

SVGGITANVS, v. Siguitensis. *Numid.*

TABADCATENSIS, v. Tabazagensis. *M. Caes.*

TABAICENSIS, v. Tabazagensis. *ibid.*

TABLENSIS, v. Talensis. *ibid.*

TAMADENSIS, v. Tanudaiensis. *ibid.*

TAMAZENSIS, v. Tamicensis. *ibid.*

TAMAEVCENSIS, v. Tamicensis. *ibid.*

TARAQVENSIS, v. Maraguiensis. *Byz.*

TICVALTENSIS, v. Tigualensis. *ibid.*

TIDIDITANVS, v. Tiseditensis. *Num.*

TINNISEKSIS, v. Utinensis. *Pr. Proc.*

TIZIENSIS, v. Tigiensis. *Byzac.*

TONNONENSIS, v. Tennonensis. *Pr. Proc.*

TVLLIENSIS MVNICIPII, v. Municipensis. *Numid.*

TVNONENSIS, v. Tennonensis. *Pr. Proc.*

TVRDITANVS, v. Thusdritanus. *Byz.*

TVRENSIS, v. Decorianensis. *ibid.*

TVRVSENSIS, v. Turudensis. *Pr. Proc.*

TVZVDRVNES, v. Thusdritanus. *Byz.*

TYSICENSIS, v. Tiiucensis. *Pr. Proc.*

VABARENSIS, v. Baparensis. *M. Caes.*

VADENSIS, v. Vagensis. *Numid.*

VAGRADENSIS, v. Vugeatensis. *ibid.*
VALENTINIANENSIS, v. Vaden-
tinianensis. *Byzac.*

VARDIMISSENSIS, v. Bartimisien-
sis. *M. Caes.*

VAZARITANVS, v. Bazaritanus. *Num.*

VCI-MAIORIS, v. Urcitanus. *Pr. Proc.*

VCI-MINORIS, v. Uzitensis. *ibid.*

VERENSIS, v. Ucrensis. *ibid.*

VICI-AVGVSTI, v. Noba Caesarien-
sis. *Numid.*

VICI-CAESARIS, v. Noba Caesa-
riensis. *ibid.*

VICO-PACENSIS, v. Vicensis. *Num.*

VNVZIBIRENSIS, Uzabirensis. *Byz.*

VONCARIENSIS, v. Boncarensis. *M. Caes.*

VRACITANVS, v. Urugitanus. *Pr. Proc.*

YRCITANVS, v. Urugitanus. *ibid.*

VTIMMIRENSIS, v. Utmensis. *ibid.*

VTINVNENSIS, vel VTYNNENSIS, v. Utimmensis. *Incert. prob.*

ZELLENSIS, v. Telensis. *Pr. Proc.*

ZIGGENSIS, v. Zicensis. *ibid.*

CAPVT XXXI.

PAG. 90*. *ad rubr. capit.*] Pannoniae, i. e. Secundae, quae consularis, et Ripariensis sive Saviae, quae correctoria fuit; cf. p. 91*. γγ. 2.3. et p. 5*. γ. 11., p. 6*. γ. 15. Ptolemaeus II. 14. ed. Wilb. Pannoniae Inferioris s. Secundae fines ita explicavit: „Η κάτω Παννονία περιορίζεται ἀπὸ μὲν δύσεως Παννονία τῇ ἄνω ἀπὸ τῆς τοῦ Ναραβῶνος ποταμοῦ [Raab] ἐκτροπῆς τῆς ἄνω κατὰ τοὺς εἰρημένους ὅρους· [cf. infra ad cap. XXXIII. init.] ἀπὸ δὲ μεσημβρίας μέρει τῆς Ἰλλυρίδος τῷ ἀπὸ τοῦ εἰρημένου ὁρίου μέχρι τῆς τοῦ Δανουβίου καμπῆς, καθ' ἣν ἐκτρέπεται ὁ Σάουος ποταμὸς [prope Semlin], ... ἀπὸ δὲ ἀρκτων καὶ ἀνατολῶν τῷ μέρει τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ τῷ ἀπὸ τῆς ἐκτροπῆς τοῦ Ναραβῶνος ποταμοῦ [infra oppidum Raab et insulam Schütt] μέχρι τῆς τοῦ Σαούου ποταμοῦ ἐκτροπῆς“. Sed haec Pannoniae Inferioris descriptio totam quoque Valeriam provinciam Saviaeque partem complectitur. cf. quae ad p. 10*. γγ. 17. sq. disputavimus p. 142*. sqq. Historiae Illyricarum quae sequuntur provinciarum a Romanis captarum explicandae commode S. Ruf. Breviar. c. 7. i. f. 8. „Sub Iulio“ inquit „et Octaviano Caesaribus per Alpes Iulias iter factum est. Alpinis omnibus victis Noricorum provinciae accesserunt. Batone Pannoniorum rege subacto in dicionem nostram Pannoniae venerunt. Amantinis inter Savum et Dravum prostratis regio Savensis ac Secundorum Pannoniorum loca obtenti sunt. Marcomanni et Quadi de locis Valeriae quae sunt inter Danubium et Dravum pulsi sunt et Limes inter Romanos ac barbaros ab Augusto per Vindeliciam, per Noricum, Pannoniam et Moesiam est constitutus“. Neque hic praeter-eundus est tam de expugnatis Pannoniis ipsiusque Dionis ma-

gistratu Pannonico quam moribus et de vocabulo Pannoniorum insignis Dionis Cassii XLIX. 36. ad ann. urb. 719. locus: „ἐπὶ Παννονίους ἐστράτευσεν (Caesar Octavianus) · ἔγκλημα μὲν οὐδὲν αὐτοῖς ἐπιμέρων, (οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἡδίκητό τι ὑπ' αὐτῶν) ἵνα δὲ δὴ τοὺς στρατιώτας ἀσκή τε ἄμα καὶ ἐκ τῶν ἀλλοτρίων τρέφῃ, πᾶν τὸ τῷ κρείττονι τοῖς ὅπλοις ἀρέσκον, δίκαιον ἐς τοὺς ἀσθενεστέρους ποιούμενος. οἱ δὲ δὴ Παννόιοι νέμονται μὲν πρὸς τῇ Δελματίᾳ, παρ' αὐτὸν τὸν Ἰστρον ἀπὸ Νωρικῷ μέχρι τῆς Μυσίας τῆς ἐν τῇ Εὐρώπῃ · κακοβιώτατοι δὲ ἀνθρώπων ὄντες, (οὔτε γὰρ γῆς, οὔτε ἀέρων εὖ ἤκουσιν, οὐκ ἔλαιον, οὐκ οἶνον, πλὴν ἐλαχίστου καὶ τούτου κακίστου, γεωργοῦσιν, ἅτε ἐν χειμῶνι πικροτάτῳ τὸ πλεῖστον διατῶμενοι, ἀλλὰ τὰς τε κριθὰς καὶ τοὺς κέγχρους καὶ ἐσθίουσιν ὁμοίως καὶ πίνουσιν) ἀνδρειότατοι δ' οὖν διὰ πάντων ὧν ἴσμεν νομίζονται. θυμικώτατοι γὰρ καὶ φονικώτατοι, οἷα μηδὲν ἄξιον τοῦ καλῶς ζῆν ἔχοντες, εἰσί. ταῦτα δὲ οὐκ ἀκούσας οὐδ' ἀναγνοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ μαθὼν, ὥστε καὶ ἄρξας αὐτῶν, οἶδα. μετὰ γὰρ τοι τὴν ἐν τῇ Ἀφρικῇ ἡγεμονίαν, τῇ τε Δελματίᾳ, ἧς ποτε καὶ ὁ πατήρ μου χρόνον τινὰ ἤρξε, καὶ τῇ Παννονίᾳ τῇ ἄνω καλουμένῃ προσετέχθην· ὅθεν ἀκριβῶς πάντα τὰ κατ' αὐτοὺς εἰδὼς γράφω. ὀνομάζονται δὲ οὕτως, ὅτι τοὺς χιτῶνας τοὺς χειριδωτοὺς ἐξ ἱματίων τινῶν ἐς πάντους ἐπιχωρίως πως καὶ κατατέμνοντες καὶ προσαγορεύοντες συρράπτουσι. καὶ οἱ μὲν εἴτ' οὖν διὰ τοῦτο, εἴτε καὶ δι' ἄλλο τι οὕτως ὠνομάδεται· τῶν δὲ δὴ Ἑλλήνων τινὲς τὰληθὲς ἀγνοήσαντες Παιόνας σφᾶς προσεῖπον, ἀρχαίου μὲν πού τοῦ προσρήματος τούτου ὄντος κ. τ. λ. usque ad finem cap. 38. De Limite qui quattuor Ducibus (capp. XXXI...XXXIII. recensitis) defendebatur, Oros. I. 2. (ed. Haverc. p. 24.): „Pannonia, Noricus et Raetia habent ab oriente Moesiam, a meridie Istriam, ab africo Alpes Penninas, ab occasu Galliam Belgicam, a circio Danubii fontem et limitem qui Germaniam a Gallia inter Danubium Galliamque secernit, a septentrione Danubium et Germaniam. Italiae situs a circio in eorum tenditur“ et c. Eadem fere verba Isidorum Etym. XIII. 4 (, 4.)

habere Leichtlen. *Schwaben.* p. 5.) rettulit, sed quae Isidoro tribuit verba, Isidori non sunt, eum limitem non memorantis. sed in Aethici cosmographia quae vocatur (p. 728. post Melam Abr. Gronov. L. B. 1722. 8°.) haec leguntur: „Pannonia, Noricus et Rhaetia habent ab oriente Moesiam... [ut Oros.]... et limitem qui Gallias et Germanias a Danubio dirimit; a septentrione habet Danubium et Germaniam“. Cuiusnam Illyrici occidentalis provinciae Dux fuerit Aurelius ille Iustinianus, qui Mithrae templum restituit sec. hunc titulum prope Poetovionem (*Pettau*) repertum *TEMPLVM. DEI. SOL. INV. | MIT. AVREL. IVSTINIANVS | V. P. DVX. LABEFACTATVM | RESTITVIT* (c. *Lazio Gruter.* 35, 4. et ex hoc Muchar. *Steierm.* I. p. 421.), non definierim: titulus ille in finibus Saviae Noricque Mediterranei repertus est; certe falsus est Mucharius, cum litteras V. P. (i. e. *Vir Perfectissimus*) significare *Vtriusque Pannoniae* putaret. et eius insignia add. *cc.*

De pictura monendum est eam ex A repetitam esse, nisi quod ibi haec nomina in castellorum inscriptionibus differunt: k) *Tentitartio* n) *Bonoria* p) *Acinnici*. C habet in libro: F L. | INTALL | COMORD | .PR. b) *Cornacu* k) *Theutibartio* n) *Bonoria* p) *Acimurici* t) *ad hercules*. In E sol. 102b. inscriptiones ita leguntur:

<i>Secundarum</i>	<i>Nonas</i>	<i>Albano</i>			<i>Teutibortio</i>	<i>Cornaco</i>
<i>Cuccis</i>	<i>Bonoria</i>	<i>Cusi</i>			<i>Acimurici</i>	<i>Ricti</i>
<i>Burgentas</i>	<i>Tauruno</i>	<i>Adhercules</i>				

Editi pro suo more in formis nihil fere cum mss. commune habent: in *de*¹ liber inscriptus est ut in Comitibus ac Ducibus ceteris; castellorum vocabula ita ab iis quae apud nos p. 90*. posita sunt, discrepant in *de*¹: c) *Teutiborgus* d) *Burgencæ* f) *Acimincum* g) *Secundæ* h) *Nouvæ* k) *Teutiborgus* p) *Acimincum* q) *Rictum* r) *Burgennæ* (s) *Taruno* *cc.*^{6,7}); eadem nomina sunt in *cc.*^{6,7}; sed *cc.*^{1,3,4} per negligentiam operarum (nam solae operae in recudendis his exemplis adhibitae sunt) formam quae ad seq. caput pertinet, ad hoc quoque caput posuerunt, ad quod pertinentem formam capiti de Duce Panno-

niae Primae (XXXIII. ed. n.) apposuerunt; simili errore in ϵ^1 ad cap. de Duce Pann. Primae haec forma Duci Pann. Secundae apta repetita est: i. e. formam cap. XXXI. ad capp. XXXI. et XXXIII. exhibet ϵ^1 , formam cap. XXXII. ad XXXI. et XXXII., formam cap. XXXI. non nisi ad cap. XXXIII. collocant $\epsilon^{2...4}$.

PAG. 91*. γ. 2.] *secundae pariensis* mss. et aa. coniunctionem et omiserunt etiam ceteri editi. cf. ad rubr. p. 90*. paullo ante citt. locos. — De limite Istri eiusque restitutionibus fuse exposuit Lazijs Comm. rei p. Rom. lib. I. c. 7. Ad munitio-num oppidorumve hoc cap. enumeratorum situm vocabulaque explicanda p. 662*. sq. in conspectum redeimus Ptolemaei, Itinerariorum Tabulaeque Peutingeranae huc pertinentes locos, Geographique Ravennatis IV. 19. 20., enarrationem, cum Valeriae hoc capite recensitorum oppidorum partem attribuat, hic subiunximus.

„Item confinalis eiusdem regionis sunt patriae longe lateque dilatissimae duae, quae nominantur PANNONIAE, id est INFERIOR et SUPERIOR. Quas patrias plurimi descripserunt philosophi.... Sed ego secundum praefatum Marcum Mirum [Marcomirum] inferius dictas civitates Pannoniae nominavi. In qua patria plurimas fuisse civitates legimus, ex quibus aliquantas designare volumus, id est Confluentes, Taurynum, Idominio, Bassianis, Fossis, Sirmium, Drinum, Saldum, Bassantis, Marsonia, Mursa maior, Mursa minor, Ioballios, Borevis, Sorenis, Marinianis, Balenilo, Sirore, Cucconis, Lentulis, Sonista, Bortivo, Populos, Aquaviva, Remista, Petaviona, Vicesimo, Lingano, Salla, Aravona, Savaria. Item ad aliam partem sunt civitates, ex quibus aliquantas designare volumus, id est Burgenis, Spancatis, Ausilena, Cibalis, Certisiam, Lavares, Cuminion. item ad aliam partem in ipsas partes Pannoniae sunt civitates, id est Siclis, Etclavia, Saniglon, Persetis, Netabio, Speridium, Bedini, Necal, Brindia, Clande, Assino, Bercio, Serbetium, Fines, Lamatis.... Item iuxta ipsam Pannoniam est patria quae dicitur VALERIA, quae et MEDIA appellatur PROVINCIA pro eo quod reiacet [interiacet] inter supra scriptas Pannonias. ipsi eandem descripserunt philosophi; sed ego secundum praefatum scriptorem Marcum Mirum Gothorum philosophum civitates inferius designatas eiusdem Valeriae nominavi. in qua Valeria plurimas fuisse civitates legimus, ex quibus aliquantas designare volumus, id est Acunum [Acimincum?], Usum, Malatis, Cutio, Cornacum, Alusione, Annama [Annamatia?], Clautiburgum, Livorem, Donatianis, Antiana, Augione [Lugione I.], Belsalino [Velussalina], Luniano [Tab. Peut. Lusomana?], Cardelaca. item ad aliam partem sunt civitates, id est Sicce, Fines, Romula, Novindum, Cruppi, Acerbo, Atamine. Quam Valeriam aliquando Dormacannorum [Marcomannorum?] gens obtinuit, sicut testatur... Iordanis sapientissimus cosmographus. Quam Valeriam finit fluvius maximus, qui dicitur Saus.

PTOLEM. II. 14(16).	ITINER. HIERSOL. p. 563. 562.	ITINERAR. ANTONIN. p. 131.	
			Iter per ripam Pannoniae a Tauruno in Gallias ad leg. XXX. usque A Tauruno Lauriacum M. P. DLXXXVII. Inde Augusta Vinde- licum M. P. CCXXII. Argentorato M. P. CCCXXII. Ad leg. XXX.
Ταύρουρον.	Civitas Singiduno. Finis Pannoniae et Mysiae. VIII.	Singiduno ca- stra M. P. III. M. P. XXX.	A Tauruno
Ρίτιον. Βασσάνα.	Mutatio Alina. XI. Mutatio Nouciani. XII.	Tauruno classis. XVIII. vitas M. P. Bassianis ci- XXVI.	Ritti in medio
Ἀκούμινκον λεγόντων. Σίρμις.	Civitas Sirmium. VIII. Mutatio Vedula. VIII. Mutatio Spaneta. X. Mansio Ulmo. XI.	Sirmi civitas M. P. XXIII. Ulmos vicus M. P. XXIII	Aciminci M. P. XXXVI. Cusi * M. P. XXXIII.
[Βονωνία Pann. Sup.]	Mutatio Celena. XI. balis.	vitas M. P.	Bononia M. P. XVI.
Κόρνακον. (Κέρτισσα.) (Κιβαλίσ.)	Civitas Ci- XII.	Cibalas ci- tas	Cucci M. P. XVI. Cornaco M. P. XVI.
Τεντιβούργιον. Μουρσα.	Mutatio Leutouano. XII.	Mursa civi- tas	Tentiburgio M. P. XVI. Mursa M. P. XVI.
Μουρσα κατωχωνία. Σέρβιον? (Μούρσα.) (Ιούλιον.)	Civitas Mursa. X. Mutatio Mersella. VIII. Mutatio Ioualia. VIII.		Ad Novas et Aureo monte Antianis M. P. XXIII.
[ΙΙστραιώνιον Pann. Sup.] Σισαία Pann. Sup. (Λουγίλωνον.) (Βέρβις.)	Mutatio Vereis. VIII.		

* Hunc locum sic edidit Wesselingius:

A Laurino

M. P. XXV.

Ritti

M. P. XXXIII.

In medio Acriminci

M. P. CXIII. Sic.

Cusi etr.

TABVLAE PEVTINGER. fol. VI. B. usque ad fol. V. A.

S	i	n	g	i	d	u	n	o.
				co				
C	o	n	f	l	u	e	n	t i b u s.
				III.				
T	a	u	r	u	n	o.		
X.				VIII.				
Burgenis.	I	d	i	m	i	n	i	o.
XIII.				VIII.				
Bittio.	B	a	s	s	i	a	n	i s.
VIII.				XVIII.				
Acunum.	S	i	r	m	i	u	m.	
XL.			XIII.			XVIII.		
	U	l	m	o.		Drinum fl.		
Cusum.	S	p	a	n	e	t a *		
XVI.			XI.			XXVIII.		
Milatis.	C	a	n	s	i	l	e	n a.
XVI.			XI.			Saldis.		
Cuccio.	(Aediculae sine appposito nomine.)					XX.		
XIII.	X.		XXIII.			Ad basante		
Cornaco.	Ad labores.		Certis.					
XVI.	?		XXV.					
Tittoburgo.	Pont. Vscae.		Marsonie.					
XIII.	XII.		XXXIII.					
Ad labores.	Mursa maior.		Urbato.					
XIII.	X.		XXIII.					
Donatianis.	Mursa minor.		Seruitio.					
XII.	VIII.		XXX.					
Antiana.	Iouallio.		Ad pretorium.					
XII.	VIII.		?					
Lugione.	Berebis.		Siscia.					
			XX.					
			Ad finea.					

*) Lapiens p. 243. dedit: „Ulmo (Ruines de St. Elias, près d'Illincze). XI. | Spaneta. (Kukojevce) 10^a, ut iam D'Anvillius in tab. ad dissert. de Tauruno adiecta ex Itinerario Hierosolymitano duo nomina Ulmi et Spanetae recte disiunxerat.

Ceterum moneo me non nullis libris uti non potuisse, qui, si eos adhibere datum fuisset, procul dubio non solum mihi met ipsi magnam laboris partem minuissent, sed etiam ab erroribus quos omnino non committere maxime in his rebus topographicis difficile est, defendissent. loquor autem imprimis de Ioa. Severini Pannonia veterum monumentis illustrata c. Dacia Tibissana. Lips. 1771., Schönwisneri libris, e. gr. Historiae Sabariensis, item Commentar. in Romanor. iter per Pannoniae ripam. Budae. II. 4°. 1780., et Katancsichii libro „Istri accolarum geogr. vetus“. Bud. II. 4°. 1826.

— §. 4.] Cunei in Europa solum modo a Scythia usque ad Pannoniam Primam recensentur hoc libro: primum occurrunt sub Duce Scythiae, Not. Or. c. XXXVI.; nec nisi Equitum cunei memorantur, cum cuneus olim ex peditibus formaretur ac Veget. III. 19. sic definiat: „Cuneus dicitur multitudo peditum quae iuncta acie primo angustior, deinde latior procedit et adversariorum ordines rumpit; quia a pluribus in unum locum tela mittuntur. quam rem milites nominant Caput porcinum. contra quod ordinatio ponitur quam Forficem vocant...“. cf. Liv. XXII. 47. et Lips. de militia Rom. IV. 7. ibique cit. Agathiam ac Suidam. S. Augustin. de ordine II. 18, 48. „ex multis militibus fit unus exercitus. nonne quaevis multitudo eo minus vincitur quo magis in unum coit? unde ipsa coitio in unum Cuneus nominatus est quasi Couneus“. et ex hoc Isidor. etym. IX. 3, 61. „Cuncus est collecta in unum militum multitudo. unde, propter quod in unum coit, ipsa coitio in unum Cuneus nominatus est quasi couneus, eo quod in unum omnes coguntur“. Ceterum per se satis manifestum est hanc Notitiam Cunei vocabulo ad Equitum certum numerum designandum uti, qui quantus fuerit, definiri non potest; Pancirolus singulos Cuneos similiter atque Alas cosque numeros qui simpliciter Equites appposito armaturae sive nationis vocabulo sunt designati, pro centenis equitibus computavit, in qua re certe me consentientem non habebit. — De Scutariis vide p. 269*. sq. ad p. 31*. §. 24. — *Cornacii* (sive

Cornacu scriptum sit) **A**^D, Cornucu **B**, Cornatii **C**, Cornafij **E**, Cornacum **aa**, Cornaco **deff**. De Cornaco p. 257*. sq. ad p. 28*. §. 8. disputavimus, ubi addendum est, Lazium (Comm. rei p. R. lib. XII. sect. II. c. 5.) Cornacum in hod. *Caroska*, D'Anvillium in commentario de Tauruno et Singiduno (*Mémoires de l'acad. roy. des inscrr.* tom. XXVIII. Paris. 1761. 4°.) in hod. *Erdut* s. *Erdót* quaesivisse. „La situation“ ait „de ce lieu... semble répondre au nom de Cornacum, en sorte que la disposition du lieu nous dicte qu'il doit être dérivé de Cornu. Le nom actuel d'*Erdut* ou *Erdót* paroît dérivé du hongrois *erdő*, qui signifie bois ou forêt“. Repugnat autem harum regionum antiquitatisque peritissimus Hungarus Petrus Matthias Katancsich, in cuius commentario in C. Plinii Secundi Pannoniam, qui Budae a. 1829. in 8°. prodiit, p. 36. 39. ita legitur: „Sirmienses inter et Amantinos, ad fl. Danubium, erant *Cornacates*; quibusdam *Corneates*, ab Cornaco oppido, quod apud *Szotin*, dynastia *Vukovarensi*, statuimus, adpellati, ut Harduinus quoque observat; nomen ab situ boreali, *Gornyaci*, respectu eorum, qui ad *Sauum* vergebant, acceperint“. „Cornacum... est *Szotin* vicus, IV M. P. a *Vukovár* oppido in exortum, antiquioribus *Zatha* nuncupatus [Simler. ad voc. Cornacum adscripsit *Zata*], rudere medii aevi, et vestigiis antiqui, conspicuus“. Cum Lapieo Rennerus, Reichardus ac Mucharius *Norik*. I. p. 263. 265. *Vukovár* pro veteri Cornaco sumpserunt; Hormayrius *Wien, seine Gesch.* et c. Vindob. 1823. 8°. tab. ad fasc. II. p. 30. Cornaco adscripsit *Oppatowacz*.

— §. 5.] De Dalmatis dixi ad Not. Or. p. 188. not. 20. — *Tentiborgio* **C**, *Teutiburgio*, **aa**, ut Itin. Ant. I. c. *Τευτοβοῦργιον* Ptol. II. 14 (16). inter πόλεις ὑπὸ τὸν Δανούβιον ποταμὸν sitas habet; *Tittoburgio* Tab. Peut. I. c.; *Clautiburgium* Geogr. Rav. I. c. Simlerus *Erdenoud*; Lazius (comm. rei p. Rom. lib. XII. sect. II. cap. 6.) et D'Anvill. I. c. *Drasad*; Mannert. III. p. 669. et Hormayr. I. c. *Vukovar* ad *Vukae* Dravique confluentes (cf. Marsil. Danub. I. tab. XII. sect. 10. et Hasselii *Erdbeschr. des Oest. Kaiserth.* p. 568.); cum Rennero et Lapieo Reichard.

Bialoberdo, qui alios per errorem *Almas* huc pertinere credidisse annotavit; Muchar. *Norik*. p. 265. *Erdöd*; *Katancsich*. l. c. „Agro vici *Borova* stetisse oppidum alias docuimus“. *Pancirolus*: „olim hic erat saltus... Teutoburgiensis, in quo reliquiae Vari legionumque insepultae dicebantur“. Obstupui.

§. 6. sq.] *Constancianorum* §. cf. supra p. 242*. sq. ad §. 26. *Pancirol*. „a Constantio vel Constantia oppido (!) sunt denominati“. — *Burgenae* *deff.* Cf. *Tab. Peut.* et *Geogr. Rav.* ll. citt. *Pancirolus*: „*Burginatum* in Germania [inferiore] ponit *Itinerarium* [p. 265. 370.], ubi legio VI. [immo V., cf. §. 7. pag. seq.] Hic etiam erant equites Dalmatae sub hoc Duce“. Scilicet ut saltus Teutoburgiensis prope Teutiburgium Pannoniae inferioris fuit, ita *Burginatum* *Itinerarii* in Sclavonia. *Mannertus* *Burgenas* apud vic. *Tassa*, *Reichardus* circa *Nove Banovce*, *Mucharius* in *Belekis* quaerendas esse opinati sunt. Praeter *Tab. Peut.* nullum situs indicium habemus, i. e. inter *Semlin* ac *Slankamen*, paullo propius apud illud oppidum fuisse.

— §. 8.] De *Promotis* vide ad *Not. Or.* p. 185. sq. not. 6. — *cucci* €. *Cucci* *Itin. Ant.*, *Cuccio* *Tab. Peut.*, *Cutio* *Valeriae* *Geogr. Rav.* ll. citt. *D'Anvillius* p. 419. voluit *Bucci* sive *Vucci*, et locum pro hod. *Bukovar* s. *Vukovar* sumpsit; *Simlerus* *Ceroska* s. *Curuska* voluerat; *Mannert.* apud *Suszeg* orientem versus, *Reichardus* inter *Mohovo* et *Sarengrad* ad Danubium eundem quaerendum esse putaverunt; sed sec. *Katancs.*, *Hormayr.*, *Lapieum* et *Muchar.* ubi hodie *Illok* s. *Ujlak* (inter *Peterwardein* et *Vukovár*) est, conditus fuit, quae mea quoque sententia est.

— §. 9.] De *Constantium* nomine p. 266*. ad §. 12. dictum est. — *Aciminci*, ut *Itin. Ant.* l. c., h. l. omnes praeter €, in quo *Aciminei* legitur. cf. infra ad §. 19. *Ἀκούμιγκον λεγίων* *Ptol.*, *Cuminiön* *Geogr. Rav.* ll. citt. Plerique fere omnes, cum numeri fere conspirent, *Acunum* *Tabulae Peut.* idem oppidum fuisse censent, contra quos disputat *D'Anvillius*, *Acimincum* pro *Slankemen*, *Acunum* pro *Peterwardein* sumens. Sunt etiam

qui per negligentiam hoc oppidum cum Acinco s. Aquinco Valeriae confundant, ut Bruz. la Mart. v. *Acumincum*. Ammianus XIX. 11, 8. ad a. 359. „vallo“ inquit „prope Acimincum [Acumincum Vales.] locato celsoque aggere in speciem tribunalis erecto naves vehentes quosdam legionarios expeditos alveum fluminis proximum ripis observare sunt iussae cum Innocentio quodam agrimensore * auctore consilii, ut si barbaros tumultuare sensissent, aliorum intentos post terga pervaderent improvisi. Quae Limigantes licet properari sentirent“ et c. Simlerus *Cametz* esse interpretatus est; Lazius et Mannertus apud *Alt-Salankemen*, Reichardus et Lapiens in ipso *Salankemen*, Mucharius, qui complures locos de quibus in dextra Danubii ripa sitos fuisse satis apparet, in sinistram collocavit, inter Danubium Tibiscumque, Hormayr. in *Peterwardein* quaerendum esse oppidum censuerunt; Katancs. autem apud vicum *Kercsedin* VIII M. P. in occas. a *Slankemen* situm fuisse affirmat, eundemque ab Acuno Tab. Pent. distinguendum esse negat atque huius quidem viri, Pannonici ipsius, sententiam comprobaverim.

— §§. 10. sq.] *Italitianorum* €. — *Secundarum* (scđar, AD, *secundar*, €) mss. et aa, *Secundis* deff. Nemo quem sciam huius loci, si tamen locus fuit, praeter Pancirolum meminit, qui, ut videtur, nihil aut certe nihil rectum cogitans annotavit: „Cuneus eqq. Ital. Secundis. unde forte Secundani milites, supra sub Comite Africae“. Mihi videtur *Italicianorum* *Secundanorum* legendum esse, nomen autem loci, ubi stativa habuerunt, excidisse, quod aliis quoque locis factum esse qui hanc Notitiam vel cursim transcucurrerit, ipse viderit. Cf. p. 242*. sq. ad p. 26*. §. 26.

— §. 12.] *Novis* deff. *Ad Novas* It. Ant. p. 243. unde locum inter *Oszék* s. *Eszek* et *Antiana* (*Baranyavár*, aliis, ut

*) Cf. Eunap. apud Vales. h. l. et Gromaticos veteres ex ed. Lachmann. Berol. 1848. p. 310. sqq. „Innocentius V[ir] P[erfectissimus] auctor de litteris et notis iuris exponendis“.

mihi p. 253*. ad γ. 27. *Mohacz*, aliis *Lanesok*) quaerendum esse apparet, fortasse in vico munito *Darda* prope *Moravitzam* rivum (cf. Hassel. p. 523.), quem vicum agger Romanus cum oppido *Ossek* coniungit, ut Marsil. tom. I. tabb. XI. XII. docent; Mannert. apud *Batina*, Reichardus extinctum esse locum scripserunt.

— γ. 13.] Hunc locum neque veterum neque recentiorum scriptorum quisquam memorat. nam nihili est Pancirolium „Albano insidebant, qui est mons dividens Pannoniam ab Illyrico“, quod ex Ptolem. II. 13 (15). sumpsit, ubi legitur: ἡ Παννονία ἡ ἄνω περιορίζεται... ἀπὸ μεσημβρίας τῆς τε Ἰστροίας καὶ τῆς Ἰλλυρίδος μέρει κατὰ παράλληλον γραμμὴν τὴν ἀπὸ τοῦ εἰρημένου δυσμικωτάτου πέρατος διὰ τοῦ Ἀλβανοῦ ὄρους μέχρι τῶν Βεβίων ὄρέων καὶ τοῦ ὁρίου τῆς κάτω Παννονίας“. Neque de Altino Valeriae, de quo ad p. 95*. γγ. 9. 25. dicendum erit, cogitare licet. Locus in comitatu Baranyensi quaerendus esse videtur.

— γ. 14.] *Teutibarcio* AB, *Teutibartio* D, *Tentibarcio* C, *Teutiburgio* (C?) editi (*Teutiborgio* ε⁶), quod supra quoque γ. 5. exhibitum quamvis iustum nomen esse persuasum habeam (nisi forte *Teutoburgi* [*Teutoburgio*] malis), e quo facile istud monstrum scripturae enasci potuit, tamen contra codicum scriptorum auctoritatem recipere nolui.

— γ. 15.] *Carnaco* ε^{2,3,4}. Cf. annot. ad superiorem γ. 4.

— γ. 16.] Cf. supra ad γ. 8.

— γ. 17.] *Bonoriae* ABCE (pro *bonoīae* scripserunt *bonōīae*); Pancirolus oppidum cum cognomine Daciae loco confudit. (cf. ad Not. Or. cap. XXXIX. p. 493. not. 3.), inter quod et *Βονωνίαν* Pannoniae Superioris oppidum ap. Ptol. II. 13 (15). hoc de quo quaerimus fere in medio fuit, id est infra Cuccium, supra Cusum, ab utroque loco XVI M. P. distans sec. Itin. Ant. I. c.; „Bononiam a Sirmio miliario nono disparatam et decimo“ describit Ammian. XXI. 9, 6. cf. XXXI. 11, 6. itaque recte eos vidisse puto qui, ut Simlerus, Lazius, Lindenbr. et Wagner. ad Amm. I. c., Hormayr., Reichardus, Ka-

tancsichius, in *Bonmonster* s. *Banostar* (al. *Banostra* s. *Banostor*) in dextra Danubii ripa supra Petrovaradinum prope *Czerevics* in comitatu Sirmiensi locum fuisse statuerunt, cum alii, ut D'Anvillius et Bischoff. ac Möller. *Illok* s. *Ujlak*, alii, ut Mannert. ac Muchar. Petrovaradinum (*Petervaras*) maluerint. Cf. Marsil. I. tab. 13. sect. XI. Post Cellarium I. p. 448., D'Anvillium (p. 419.), Wesselingium (p. 243.) etiam Mannert. p. 670. sq., Mucharius I. p. 263. 265., Katancs. p. 67. alii oppidum cui *Milatis* in Tab. Peut., *Malatis* (rectius puto) apud Geogr. Rav., *Malatae* in inscript. ad seq. §. exhibenda nomen est, posteriore tempore *Bononiae* vocabulum accepisse opinantur; quod mihi quoque placet, tum propter numerorum in Itin. Ant. et Tab. Peut. positorum convenientiam, tum propter similibus malominis vocabulorum cum faustis permutationes alias. Reichardus autem *Malata Peterwardein*, Bononiam *Banostor* interpretatus est, et Sprunerus etiam *Milata* seorsim supra Bononiam posuit. Lapieus sibi non constitit: nam p. 71. habet: „Bononia (sive Malata) *Szuszek*“, p. 240. „*Milatis* (al. *Malatis*) *Peterwardein*“, quod oppidum ei p. 71. Cusum est, p. 240. autem Cusum *Beschka* interpretatur. In fastis Idatio episcopo adscriptis ad a. 294. relatum est „Constantino et Maximiano coss. castra facta in Sarmatia Contra Acinco et Bononia“, quod cum Wessel. de hac Bononia Pannoniae Inferioris accipio.

— §. 18.] Cusi habet etiam It. Ant. l. c., Cusum Tab. Peut., Usum Valeriae Geogr. Rav. II. citt. Castellum a Bononia XVI M. P. sec. It. Ant., ut a *Milatis* sec. Tab. Peut., XXXIII M. P. sec. illud ab *Aciminco*, XL sec. hanc ab *Acuno* distitit. et consentit miliaris lapis ap. Marsil. II. 118. tab. 47. IMP. CAES. MARCO AVRELIO CLAUDIO PIO FELICI INVICTO A MALATA CUSUM M. P. XVI. Flumen *Cusus* ap. Tac. Ann. II. 63. huc non pertinet. Cusum est *Simlero Sere* vel *Cudelass*; D'Anvillio p. 419. *Kosuan*; sec. Mannert. p. 671. XVI M. P. infra *Peterwardein*, ubi nunc nullus vicus exstat; Hormayrio *Kamenecz*, Reichardo prope *Carlowitz*, Muchario *Czuruk*; de Lapieo superiore annotatione dictum est. Inter *Peterwardein* et *Carlowitz* locum

fuisse numeri itinerariorum demonstrant, sed nulla Romm. antiquitatum vestigia ibi superesse videntur. cf. Marsil. I. tab. 13. sect. XI.

— §. 19.] *Acimirci* ABCD (i. e. *acimīci* legerunt scripseruntve librarii pro *acimīci*), *Acimini* ^{r³,⁴}. Cf. annot. ad §. 9. Nimiae curae criticae ad h. l. Panciroli animum invaserunt, eiusdem viri πολιτοφθόρον qui multis disparata fluminibus, montibus ac populis oppida, ut vel ipsius ad hoc ipsum caput annotatio demonstrat, solitus erat in unum cogere; annotavit enim sic: „Hoc oppidum bis Notitia repraesentat. Quare [?] id diversum est a superiore Aciminco, ubi Cuneus equitum Constantium sub hoc Duce morabatur, nisi idem bis dicamus per errorem [!] repetitum“. Caecutiebat Pancirolus, cum non videret, etiam Cornacum, Teutiburgium, Burgenas, Cuccium, Novas, Taurunum, Sirmium, Sisciam tum bis, tum vel ter hoc capite recenseri, quae nominum repetitio in sqq. quoque capitibus occurrit, docetque in iisdem oppidis fortaliciisve diversos militum numeros stetisse.

— §. 20.] *Ricti* omnes, sed Ptolemaei *Ῥίττιον*, Itin. Ant. *Ritti*, Tabulae Peut. *Bittio* testantur vocabulum per *II* scribendum esse. De situ dissentiunt: cum Marco Nigro, Simlero, Hormayrio et Katancs. p. 67. *Slankamen* hod. esse puto, Lazius tum de eodem oppidulo, tum de *Racsa* s. *Ratza* cogitavit; Pancirolus „Ptolomaeus legit *Rictii*, qui est locus prope Acimincum, vulgo dicitur *Orsaus* [? *Orsova*?]“. Altingius Wesselingiusque voluerunt *Petivaradinum*, D'Anvillius p. 417. *Keredin* (sed cf. ad §. 9. supra), Mannert. p. 672. apud *Banovse* quaesivit, qui tamen vicus circiter VI tantum M. P. a Tauruno distat (cf. Marsil. tom. I. tabb. 13. 14.), itaque si cum Mannerto Tabulae Peut. numeris fides habenda est, ut *Rittium* VIII M. P. infra Acunum s. Acimincum, XXIII supra Taurunum fuerit, potius prope hod. vicum *Belekis* quaerendum fuisset. Reichardus *Szurduk* prope *Bellegisch* adscripsit. Omnino iustam locum non invenisse videtur Mucharius qui in Tschaikisticum oppidum *Titel* prope confluentes Tibiscum Danubiumque inci-

dit, cum tamen Rittium in dextra Danubii ripa conditum fuisse appareat. De *Slankamen* contra confluentia haec flumina sito, ad militiam Petrivaradinensem pertinenti vico (cf. Büsching. tom. II. p. 554. *Szalankamen*, Hassel. p. 639. *Szalankement*) eiusque vestigiis antiquitatum Romanarum vide Marsil. tom. I. tab. 13. sect. XI., tom. II. tab. 18. fig. 3. et tab. 4. „Circumvallatio Rom. in Sirmio $\frac{1}{2}$ milliar. a Slankemen, penes lineam limitaneam in territorio Turcico“.

— §. 21.] *Burgentas* mss. ut in pictorum castellorum tabula litt. s, (*būgenas* pro *būgenas*), *Burgenas* aa, *Burgenae* deeff (*Surgenae* c⁴). Vide supra annot. ad §§. 6. sq.

— §. 22.] Promoti supra quoque §. 8. — Taurunum (Ptol. *Ταυρον*) hod. *Semlinesse* constat, ut ad Not. Or. cap. XXXVIII. annot. 29. (p. 487. sq. cf. ad Not. Occ. p. 253*) ostendimus, et sola negligentia fecit, ut Muchar. p. 264. sq. Tauruno *Belgrad* adscripserit, Georgii II. 252. Mannerto eundem errorem attribuerit, idemque scriptor ex Notitia Imp. docere voluerit, Tauruni etiam classem stetisse, qualem neque Singiduno (*Belgrad*) neque Tauruno hic liber adscripsit, sed Itin. Ant. p. 131. „Bassianis civitas Tauruno Classis M. P. XXX. Singiduno castra M. P. III.“ Cf. etiam Katancsich. p. 40.

— §. 23.] *Hercul*: A, *Herculis* B deff, *Hercul* D, *Herculea* aa. cf. annot. ad p. 27*. § 1. et p. 35*. §. 2. Pancirolus: „Auxilia Herculis ad Herculem excubabant, unde nomen habuerunt. Haec et sequentia plura eiusdem nominis auxilia fuisse videntur. Erat et Tertia Legio vel Cohors cum Comite Illyrici, ad castrum Herculis [cf. seq. §. 27. cum citt. §§. 1. et 2. p. 27*. et 35*]. Equites Dalmatae sub Duce Valeriae et ipsi ad Herculem residebant [p. 95*. §. 13. cf. §. 25. ibid.]. Forte limites ad illum locum coniungebantur [quod a vero alienissimum esse videtur], vel erant diversa eiusdem nominis oppida [quod extra dubium esse censeo]. Iornandes castrum Herculis prope Ulpianam in Pannonia locat. Huc usque sub hoc Duce in Notitia depictae praesidiorum munitioes reperiuntur, quae sunt XVIII. Sequentium nulla op-

pida repraesentantur⁴. Fortalicium s. statio *Ad Herculem*, quam cum *Castris Herculis* (γ. 27. sq.) aequae ignotis, neque confundendam, ut Surifa ad It. Ant. p. 267. fecit, cum cognomine Valeriae loco (p. 95*. γγ. 13. 28.), aut cum Moesiaco, ut Pancirolus visum est, vel cum Pannonico superiore, de quo p. 99*. γ. 5., eandem fuisse ideo negaverim, tum quod diversis vocabulis utitur haec Notitia, tum quod utraque Auxilia, et Herculia et Praesidentia in Castris Herculis, si in eodem loco stativa habuissent, uno versu inter Auxiliorum enumerationem recenseri potuissent et, ut puto, debuissent. cf. seq. pag. γγ. 11. sq. Ceterum in regione Sirmiensi hanc stationem *Ad Herculem* et *Castra Herculis*, fortasse Danubio fluvio separata, quaesierim.

— γ. 24.] Pancirolus: „Auxilia Nouensia Arsaciana sive Novis, quod in hoc oppido residerent, Nouensia sunt dicta, quia vero ex oppido Arsacia sunt contracta, Arsaciana vocantur. Arsacia Ptolomaeo [VI. 2.] et Ammiano [XXIII. 6, 39.] est urbs Mediae, unde Arsacidarum⁴. De Novensium vocabulo consentio; non item de Arsacianorum: *Arsacia* s. *Raga* aut *Ragae* Mediae, a veteribus scriptoribus passim celebratum oppidum (cf. Mannert. V. 2. p. 173.) ad h. l. non pertinet, ut mihi videtur: non enim legitur *Novensia* sive *Arsaciana*, sed *Nov. Ars.* sive *Nov.*; itaque duo castella, *Arsaciana* unum, alterum *Novas*, in inferiore Pannonia fuisse putem, in quibus alterna stativa illa Auxilia, quibus ab altero vocabulum inditum fuit, habebant. nam si diceres *Novas* etiam *Arsacianorum* nomen gessisse, contra voculae sive inter duo oppidorum nomina positaee usum quem hac Notitia observatum deprehendimus, (cf. seq. γ. 28., p. 103*. γ. 6., p. 118. γ. 20., item p. 92*. γ. 23. et Not. Or. p. 79. num. 10. *) frustra pugnares. — *Nouas* mss. aa *Nouis* deeff. De situ ad γ. 12. dictum est. *Arsaciana* quoque in eodem comitatu Baranyensi quaesierim.

*) Ubi *Saburrae* et *Veterocariae* nominibus diversa oppida significari iam persuasum mihi est.

— §§. 25. sq.] *Augustentia* BCDa^{11,12}, *Augustantia* E. Quae Auxilia ab Augusto nomen habere Pancirolus annotavit; scilicet a legione quadam *Augusta* cognominata puto. parum enim est, ut ab urbe quadam *Augusta*, e. gr. Raetorum s. Vindelicorum (*Augsburg*) aut Moesiae aliave vocabulum deducamus. — *Bononiam* supra (ad §. 17.) interpretati sumus esse hodiernum *Banostar*; Contra *Bononiam* itaque (nam hoc ipsum loci nomen erat) stetit, ubi vici *Vetus* et *Novum Futak* (*O-Futak* et *Uj-Futak*), inferioris regionis comitatus *Bacensis* (*Marsil. I. sect. XI.*, *Hassel. p. 503.*) conditi sunt; et ita etiam *Reichardus Uj-Futak* adscripsit; *Mannertus p. 671.* autem voluerat eiusdem regionis caput *Neusatz* (*Uj-Videk* s. *Nio-Planta*), paullo inferius contra *Petrivaradinum*, item in sinistra *Danubii* ripa situm (cf. *Hassel. p. 502.*), in cuius vicinia prope *Czenei* Romani valli vestigia superesse demonstrat *Marsil. I. c. et tom. II. tab. 4. Lazius XII. 2, 5.* hodie *Kew* vocari *Onachrini* vestigia rettulit. — in *Barbarico*, i. e. „in agro barbarorum i. e. hostibili“, ut *Pancirolus* habet, sive in sinistra *Danubii* ripa, in terra *Iazygum* *Metanastarum* sive, ut *Ammiani XVII. 12, 6.* verbis utamur, in ea parte *Sarmatiae* quae *Valeriam* prospectat provinciam. *Valentinianum* enim „etiam ultra flumen aedificiis positis subradentem barbaros fines“ „trans flumen *Histrum* in ipsis *Quadorum* terris quasi Romano iuri iam vindicatis aedificari praesidiaria castra“ mandavisse supra, p. 590*. ex eodem *Amm.* rettulimus. Iam *Traiano* imperante Romani in *Barbarico* sedes figere coeperant; *Aur. Vict. de Caess. c. 13.* „(*Traianus*) primus aut solus etiam vires Romanas trans *Istrum* propagavit, domitis in provinciam *Dacorum* pileatis *Sacisque* nationibus“. cf. *Gronov. Obs. II. p. 233.* — *Onachrino* mss. et a^{1,7,11} sed infra p. seq. §. 12. *Onagrino* omnes habent, ut hoc quoque loco a¹¹. *drff.* „Ab asinis agrestibus, quibus abundabat regio“ castelli vocabulum sumptum esse voluit *Pancirolus*; mihi potius a bellica machina, quae *ὄναγρον* nomen habuit, deducendum esse videtur. *Onagrum* descriperunt *Ammian. XXIII. 4, 6. sqq.*, qui eandem obsidio-

nalem machinam nomen Scorpionis antea habuisse expressit, et Veget. de R. M. IV. 22. qui utramque inter se distinguit. „Scorpio“ (verba sunt Ammiani) appellatur „quoniam aculeum desuper habet erectum. cui etiam Onagri vocabulum indidit aetas novella ea re, quod asini feri, cum venatibus agitantur, ita eminus lapides post terga calcitrando emittunt, ut perforent pectora sequentium aut perfractis ossibus capita ipsa displodant“. Idem II. 25. decem onagros in una legione, id est singulos per singulas cohortes in carpentis bobus portari armatis rettulit. cf. etiam Io. Laur. Lyd. ad Not. Or. p. 212. not. 27.

— §. 27.] *Praesidentia* omis. €. A Praesidio oppido, unde extracta fuissent, nomen ea habuisse Pancirolus opinatus est. mihi vero ita appellata videntur, quod *praesidii* locum in Castris Herculis obtinebant. proprie differebant enim ab Auxiliis Praesidia: Stewech. ad Veget. III. 4. ex Varrone de L. L. V. 90. ed. Müll. „*praesidium*, quod praesidebant aliquo in loco extra castra, quo tutior regio esset“, et Paul. Diac. ex Festo „*Praesidium* est quod pro utilitate et salute alicuius auxilii gratia praeponitur; *subsidium* quod postpositum est ad subveniendum laborantibus“. Et Isidor. Diff. (V. 55. §. 428. ed. Areval.) „*praesidium* est aliquo loco utili positum, *auxilium* quod ab exteris datur; *subsidium* quod postea supervenit“. Id. VII. 430. §. 56. „*auxilium* laborantibus mittitur; *praesidium* praeparatur; *subsidium* servatur, ut cum exegerit necessitas, detur“. Atque hoc modo etiam similia artis militaris vocabula inter se differebant. Cf. Cort. ad Sallust. Catil. 57, 2. et Drakenb. ad Liv. XXII. 11, 9. item Gothofred. infra ad p. 102*. §§. 8...10. transcribendus. — in castris Herculeis aa. Nimia est Pancirolī incogitantia, de Castris Herculis ad Rhenum inferiorem, VIII M. P. a Noviomago (hod. *Nymegen* s. *Nymwegen*) remotis (Tab. Peut. I. C.), de quibus Ammian. XVIII. 2, 4. alii-que (cf. Ukert. *Geogr. d. G. u. R.* II. 2. p. 532.), ad h. l. verba facientis. Situm horum Pannonicorum Castrorum accuratius definiri non posse, supra ad §. 23. monitum est.

— §. 28.] *Astarū* aa, *Arcariū* c¹. De Ascariis cf. supra

p. 227* ad §. 14. annotata. Pancirolus ad h. quoque l. de Ascaniis Ponticis et Ascania palude verba fecit. — *Taurino* B. vide annot. ad §. 22. — *sive* cf. annot. ad §. 24. — *Marsona* B. *Mapsovia* Ptol., *Marsonie* Tab. Peut., *Marsonia* Geogr. Rav. II. cit., Mannert. p. 703. sq. locum Tab. Peut. supra ad §. 2. exhibitum sic corrigi voluit: „Siscia (*Siszek*) XXX. Marsonium (*Iessenoviz* [al. *Iaszenovacz*] ad Unnam Savumque confluentes), VIII M. P. versus occid. a Marsonio *Ad Praetorium*. A Marsonio vers. or. XXXIII. Servitium XXIII. Urbate (*Brod*) XXV. Certis (rectius, ut It. Ant. p. 260. 268. habet, Cirtisa, i. e. hod. opp. *Diakovar*)“. Et It. Ant. p. 268. habet: „Cirtisa. Urbate M. P. XXV., Servitti M. P. XXIII“. Reichardus *Modran* Marsoniae adscripsit, nec in tab. geogr. Ital. superior. (Orb. terrar. n. X.) iustum nomini locum assignavit: Marsoniam enim in sinistra Savi ripa conditam fuisse docet Tab. Peut. l. c. et recte puto Katancsichium p. 71. interpretari: „*Brod*, oppidum, quae vox *traiectum* significat, laeva Savi ripa consistit, prope eum agrum, quo Bacuntius e Savo prodit, ad vicum, cui *Rushcsicza dolnya*, seu inferior, nomen“. Lapidem Rom. ibi repertum sub imp. Marco Aurelio Antonino positum exhibet Marsil. tom. II. tab. 40. fig. 6.

PAG. 92*. §§. 1...3.] *Praefectus*] In Not. Or. capp. XXXII. sqq. ubique *Praefectura* scriptum est. — *Ioviae* novum versiculum incipit in a^u. Utrum una et quanam e quattuor legionibus V. (Urbana, Macedonica, Augusta, Alauda) a Diocletiano nomen Ioviae acceperit, nemo quem scio exposuit: Macedonicam sub eodem nomine haec Notitia in Dacia Ripensi collocatam habet (Not. Or. p. 108. sq.). cf. Borghesi *iscr. del Reno* p. 20...23. Ripariensis haec legio fuisse videtur, ut VI. etiam Herculia. cf. ad Not. Or. p. 450. not. 32. disputata. Legionem I. Ioviam Scythia habebat (Not. Or. cap. XXXVI.), Legionem I. Maximianam Thebais (cap. XXVIII. ibid.) item I. et II. Valentinianas, III. Diocletianam. — *cohortis quinae* ABCD. Observandum est non nisi hoc capite duobusque sequentibus, ut Not. Or. capp. XXXVI. XXXVII., cohortium numeros nume-

ris legionum additos esse. — *Partis Superioris*] Ita in Not. Or. capp. XXXVI. XXXVII. legitur *Pedaturae Superioris et Inferioris*. cf. pag. 452. not. 38. et observandum est, non nisi castellorum Europaeorum pedaturas ac partes superiores inferioresque memorari. — De *Bononia* vide supra ad §. 17. — Panciroli ad h. l. annotatio haec est: „(Iouia) a Diocletiano, qui se Iouem nominabat, est vocata; vel a Iouia civitate Valeriae [cf. p. 97*. §. 1.], quae et ipsa ab illo nomen habuit. Hic Praefectus legionis vocabatur, etsi non amplius quam uni cohorti, i. e. quintae, imperaret. Praeerat vero superiori parti Bononiae, ubi etiam equites Dalmatae [sic] stativa habuisse diximus“. Cf. de Praefectis quae ad p. 78*. §. 6. protulimus.

— §§. 4...6.] *Legionis* omiserunt ABCEaa. — *sexiae* BD. Sextam legionem Dacorum genti feliciter oppositam ad a. 69. Tac. Hist. III. 46. refert, postquam illi „expugnatis cohortium alarumque hibernis utraque Danuvii ripa“ potiti fuerant. — *Herculeae*] ut legio II. Herculia, item ripariensis, in Scythia (Not. Or. c. XXXVI.) a Maximiano cognominata. cf. proxime superiorem annotationem. Pancirolus nulla vocabulorum habita ratione: „Divisa haec legio *Novioduni* [voluit *Aureo monte*: cf. Not. Or. cap. XXXVI. §. I. C. 4.] et *Teutoburgi* [cf. sqq. §§. 9. sq.] castrametabatur“. — *superiorum* aa. — *Aureomontae* aa. Hunc Aureum Montem, quem Pancirolus inepte cum Moesiae Primae oppido (cf. ad Not. Or. c. XXXVIII. not. 7. p. 478.) confudit, „ubi utriusque imperii Duces ad fines prope castra habuisse videntur“, prope *Novas* [cf. supra ad §. 12.] fuisse It. Ant. ad p. 91*. §. 2. transcriptum docet. Lazius (Comm. rei p. R. XII. 2, 6.) „ubi hodie est *Meczek* mons vino generoso nobilitatus, quod Simigiense sive Quinqueecclesiense, vulgo *Schwinterwein* vocamus“. D'Anvillius in tab. geogr. pour la diss. sur Taurunym (in „*Mémoires de l'acad. des inscr.* tom. XXVIII.“) nomen ibi fere collocavit, ubi hod. opp. *Mohacz* est, eique accessit Muchar. p. 265. „*Berg zwischen Barasch und Vöresmarton*“, quem eundem locum idem scriptor p. 263. Do-

natianis assignandum esse opinatus est. De Mannerti sententia cf. ad cit. §. 12. annotata. Mihi quoque Aureus mons, quem Hormayr. 'apud Esseck' fuisse dicit, is esse videtur quem Marsil. tom. I. tab. XI. sect. IX. inter *Daras* (superior.) et *Veresmarlon*, quamvis sine Romanae antiquitatis vestigiis indicat.

— §§. 7. sq.] *quintacio viae AB* Caa. — *Burgenis* Dreff. Inter *Semlin* et *Slankamen*. cf. annot. ad pag. 91*. §§. 6. sq.

— §§. 9. sq.] *sexiae* BD. *Herculiae* B. *Tentiborgio* C, *Teutiburgio* aa, *Teutoburgio* e⁶, f. Cf. annot. ad p. 91*. §. 5.

— §§. 11. sq.] *Sextae* omis. a¹¹. Verba *Sextae Herculeae* post *Quintae Ioviae* iam Pancirolum offenderunt, ut annotaret: „Hic duae legiones congeruntur, Iovia et Herculeae, quos diversos praefectos habuisse vidimus, unde corruptum codicem esse puto, et pro *Herculeae* substituendum *Cohartis*. Aut duos legionum praefectos cum earum partibus eidem loco praefuisse oportet, quod raro legitur^a. Possit quidem librarius qui Spirensem codicem olim scripsit (nam eadem scriptura in omnibus nostris et scriptis et editis libris habetur), oculos suos, ne ad priores versus exspatiarentur, haud satis coercuisse videri, ut iam quid verbis *Quintae Ioviae Sextae Herculeae* substituendum sit, in medio relinqui debeat; sed mihi simpliciter dicendum esse videtur solum vocabulum et post *Ioviae* excidisse, ut utriusque legionis Praefectus Castello Onagrino (*Futak*), de quo ad p. 91*. §. 26. locuti sumus, adscriptus esset, ut similem enumerationem habemus p. 99*. §§. 10...17.

— §. 13.] „*Calcaria* Itinerario est locus inter *Massimiam* [sic] et *Fossam Marconam* [Marianam]. est etiam oppidum *Britanniae*^a. Pancirol. Itin. p. 299. „*Massilia*. M. P. XIII. *Calcaria*. M. P. XXXIII. *Fossis Marianis*^a. Tab. Peut. II. D. „*Fossis. Marianis. XXXIII. Calcaria. XXX. Masilia. Grecorum*^a. *Papo* (*Hist. de Provence* I. p. 44.) hod. *Calessane*, *Bouche* ap. *Wesseling*. cit. hod. *Carry*, *Ukert*. II. 2. p. 419. ap. hod. *Calas*, *Lapieus* ap. hod. *Vitrolles* esse putant. *Calcaria* *Britanniae* sec.

It. Ant. p. 468. ab Eburaco (*York*) VIII M. P., a Camboduno XX M. P. distitit. Beda H. E. IV. 23. „civitatem Calcariam, quae a gente Anglorum *Kalcacestir* appellatur“. Camdenus (ed. Gibson. a. 1695. fol. p. 714. sq. et post eum Reynoldsius atque Gilesius ad Ricard. Corin. p. 488. in hod. *Tadcaster*, Mannert. II. 2. p. 128. et Reichardus in vicino *Newbury*, Lapieus in *Seacroft* quaerunt. Ut haec ipsa oppida a calce coquenda nomen habuerunt, (et hodieque apud *Tadcaster* fornaces calcariae habentur, ut Camdenus Hasseliusque *Erdb. d. brit. R.* p. 300. testantur), ita, puto, milites quoque Calcarienses, non quod ex Calcaria quadam civitate extracti essent. De *Calcariensibus* et *Fabricensibus* et *Argentariis*, eos pariter atque ex decurionibus ortos qui sese ad militiam contulissent, ordinibus tradendos esse nec impetrato rescripto a curia liberari Constantius et Constans impp. L. 37. Th. C. de decurionib. XII. 1. praeceperunt. cf. etiam LL. 15. 18. Th. C. de e. o. sive sordid. munerib. XI. 16., item LL. 3. 4. §. 1. Th. C. de decurionib. et silentiariis VI. 23. ac tit. De calcis coctoribus. cf. Th. C. XIV. 6. c. Gothofredi commentariis. — *Sirmii* editi. De hac civitate olim celeberrima, ap. hod. *Mitrovitz* in sinistra Savi ripa, supra p. 310*. sq. verba fecimus.

— §. 14. sq.] *Sirmii* Edess. cf. proxime superiorem annotationem. Librarius cod. A per omissionem ex versibus nostris 14...16. hunc unum eumque falsum effecit *Praefectus classis primae Flaviae Graio*. De navigiorum amnicorum sub posterioribus principibus multitudine cf. Spanhem. ad Iulian. imp. or. I. p. 43. D. 4. pagg. 280. sq. De his classibus Pancirolus: „Strabo lib. VII. scribit Augustum Caesarem in bello contra Dacos suscepto duas in Savo classes instruxisse, alteram ad Segestam, ad Sirmium alteram. [nihil de classibus habet Strab. lib. cit. p. 313. sq., ed. Almel. p. 482. sq.] Posteriores vero principes classes quatuor [immo; cf. Not. Or. p. 100. n. 7., p. 106. n. 9. 10., p. 109. n. 12. 13. et quattuor seqq. classes cum duabus classibus Histricis, una Florentiae in provincia Valeria, p. 96*. §. 26., altera sub Duce Pannoniae I. et

Norici Ripensis, Carnunto sive Vindomanae a Carnunto translata, p. 99*. §§. 18. sq., item classibus Arlapensi et Maginensi ac Lauriacensi sub eodem Duce, p. 100*. §§. 9. 10.; ne dicamus de Liburnariis sub eodem Duce, p. 99*. sq.] in Danubio tenuerunt, quae fuere Flavia Augusta forte n Flavo Vespasiano aut Constantino cognominata, quae apud Sirmium manebat. . . . Aliae tres [quattuor] in Danubio classes cum suis praefectis sequuntur^a. Classem in Danubio opperientem ad a. 50. memorat Tac. Ann. XII. 30. et It. Ant. p. 131. habet *Tauruno Classis*. Cf. inscriptionem ad p. 99*. §§. 12. sq. i. f. exhibitam et quae ad Not. Or. p. 490. sq. nott. 44. sqq. diximus. Ibi cit. diploma Domitiani a. 92. IIS QVI MILITANT IN CLASSE FLAVIA MOESICA QVAE EST SUB OCTAVIO FRONTONE datum etiam a Cardinalio p. XXVI. sq. exhibitum est, qui p. 111. annotavit: Apud Fabrett. c. 9. 59. est *Q. Atatinus Modestus* PRAEF. CLASSIS. MOESIC; quem titulum ideo repetitum a Gudio p. 108. 1. et Muratorio p. 184, 2. Ligorianum esse suspicor: sed genuinum est fragmentum Moesicam memorans ap. Gruter 493, 6. [Romae repertum, e Mazochio repetitum, sic habens: | PRAEF. CLASS. BRIT. ET MOESIC | ET PANNONIC. PROC. ET. PRAESIDI | ALPVM. SVMPRAEF. CLASS. | PRAET. TRIB. LEG. XVI. | FL. ECPREPVSA.]; et Notitia utriusque imperii duas Classes Flavias appellatas, Primam ac Secundam, quarum Praefecti sub dispositione Ducis Pannoniae II. erant, exstitisse docet. Ut Classes, ita Alae quoque ac Cohortes Auxiliarium nec non Legiones ipsae a regnante gente Flavia nomen acceperunt^a.

— §. 16.] Pancirolus *Graiam* ab aliis appellari annotavit. sed ne *Graeam* Raetiae Primae cum hoc Pannonico *Graio*, quod ubinam loci ad Danubium Savumve situm fuerit, nemo dixerit, Pancirolus confuderit valde vereor. Ortelium legisse *Graicum* dicit Bruz. la Martin. h. v. qui locum ad Savum fuisse affirmat. *Ocra* (hod. *Krainburg* in Illyrica regione Aemonae s. Labacl [*Laibach*]; cf. Katancsich. p. 49.), ubi Savus naves pati incipit, nimis versus occasum sita fuit, quam ut h. l. indicata credi possit, vel si locum memorarent recentiores au-

ctores Latini vel Itineraria. Fortasse de *Tarsio* (Ptol. II. 14. (16). *Τάρσιον*) cogilandum est, de quo Katancsich. p. 72. „est munimentum *Racsa*, quibusdam *Ratschka*, laeva Savi, in flexu australi, in peninsula, ex adverso exeuntis Drini“. Cf. supra ad γ. 20.

— γ. 17.] *Histricae* aa. Cf. annot. ad Not. Or. p. 490. sq. not. 44. et ad p. 109. not. 71. item infra p. 96*. γ. 26. — *Mursa* est hod. *Oszék* s. *Oszik* s. *Eszek* vel *Essek* (Marsil. tom. I. tab. XII. sect. X., Hassel. p. 566.), ut omnes uno fatentur ore. Ptol. I. c. *Μουρσία κολωνία*, Colonia Aelia Mursa cf. Orell. 3066. sq. 3281., It. Ant. *Mursa*, Tab. Peut. et Geogr. Rav. *Mursa maior*; *Μύρση* est ap. Iulian. imp. or. I. ad Constant. ed. Spanh. p. 36. 48., Steph. Byz. *Μοῦρσα πόλις Παιονίας, κτίσμα Ἀδριανοῦ κ. τ. λ.* *Civitas Mursa* Itin. Hieros. p. 562., quod vocabulis *Inferioris Superiorisque Pannoniarum* inverso ac ceteri scriptores omnes modo constat usum esse. Gruter. 1007, 3. DOMO MURSA EX PANNONIA INFERIORE. De Mursensi proelio quo Constantius Magnentium devicit, Iulian. I. c., Ammian. XV. 5, 33., Zosim. II. 43. (ἐν τῇ Μούρσῃ Παιονίας οὖσῃ πόλει), Aurel. Vict. epit. c. 42. (apud Mursiam, cf. de Caesarib. c. 33. „Mursiae, Mursina labes“), Eutrop. X. 12. („apud Mursam“, cf. IX. 8.) alii. Errasse Socrat. H. E. II. 32. et Sozom. H. E. IV. 7., cum Galliae castellum Mursam adscriberent, ab aliis multis observatum est. cf. Scalig. ad Zosim. I. c., Spanhem. ad Iulian. p. 230, Cellar. I. p. 450. §. 27. Sub Constantino Mursa suum episcopum habuit; cf. Liechtenbergii *Geogr. des oest. Kaiserst.* tom. III. p. 1468. Etiam in nummis Mursiae mentio fit: Raschius tom. III. part. I. p. 966. „*Mursia* inferioris Pannoniae urbs. Vaillant. *Sel. Num. Camp.* p. 127.“ *Mursae* data est L. 46. Th. C. de decurionib. XII. 1. itaque civitas in Topographia Theodosiani Codicis non omitti debebat. Katancs. p. 50. „*Amantium* seu *Amantinorum* *Amantia*, postea *Mursa*, *Oszék*, vulgo *Essék*, et *Cibalis*, *Vincovci*“. Videsis etiam Mannert. III. 667. sq., Georgii II. p. 251.

— γγ. 18. sq.] Mendose hos versus et qui sequuntur quinque (G 1 et E 4 et 5) collocatos et ex parte etiam men-

dose scriptos esse valde suspicor. quem iustum esse puto ordinem, eum litteris numerisque margini appositis indicavi: *Tribunus Cohortis Tertiae Alpinorum Sisciae* fuit sec. §§. 25. sq.; sed utrum hi §§. 18. 19., ubi in fine oppidi castellive nomen nullum legitur, neque lacunae indicium codices praebent, cum versibus 25. 26. ab initio iidem fuerint, ut nutantibus librarius oculis hoc comma '*Tribunus Cohortis Tertiae Alpinorum Dardanorum Sisciae*' discerptum et ex parte bis posuerit necne, iam nemo definire ausit. quod ceterum facillime fieri potuit, tum propter similia versuum 23. et 25. cum 17. et 18. initia, ut nunc ea dedi, tum propter ὁμοίως τελευτῶντας §§. 24. et 26., atque confirmant illam suspicionem aa, in quibus ex §§. 25. 26. nostris verba *Alpinorum Sisciae* desunt. — Cohortes Alpinorum Prima et Secunda Nerone imperante a. 60. IN ILLYRICO SVB L. SALVIDIENO SALVIANO RVFO erant (Arneth. *Milttärdipl.* p. 27.), Prima sub Tito a. 80. IN PANNONIA SVB L. ATILIO RVFO (ibid. p. 33.), sub Domitiano a. 85. Prima (et Secunda? *) IN PANNONIA SVB L. FVNISVIANO [?] VETTONIANO (ibid. p. 39. 41. et tabb. XI. XIII.), sub Traiano a. 104. Prima IN BRITANNIA SVB L. NERATIO MARCELLO (Cardinali *Diplomi* p. XXXI.). In dipl. imp. Aur. Antonini Lucique Veri a. 145. dato est COH I ALPEN PED (cohors prima Alpenorum peditata) inter eas QVAE SVNT IN PANNON INFER SVB CLAVDIO POMPEIANO (Cardinal. p. XXXIII. qui p. 240. siglas illas parum recte I. ALPINORVM PEDemontanorum interpretatus est. cf. Henzen. in annalib. antiqq. studiosor. Rhenanor. Bonn. 1848. 8°. fasc. XIII. p. 56.). Fuit etiam Cohors Prima Alpinorum Equitata, ut docet titulus apud Murator. 773, 7. CHOR. I. ALP. EQ. Item legitur COH. I. ALPIN. in inscr. Tudertina ap. Gruter. 1032, 1. sive 1099, 5. Sub Antonino Pio a. 154. Secunda IN PANNONIA SVB CL. MAXIMO (Arneth. p. 64. sq., Cardinali p. XXXIX. sq.) stetit. Tertia Alpinorum Cohors in Domitiani diplomate a. 93. dato inter eas recense-

*) ET. I. ET I. ALPINORVM in ipso diplomate legitur.

tur quae SVNT IN DELMATIA SVB Q. POMPONIO RVFO. (Gruter. 574, 5. et 6., Gori I. p. 69., Cardinali p. XXVII. sq. tab. IX.) et in Not. Or. p. 82. sub Duce Arabiae inter eas est quae de minore laterculo emittuntur, apud Arnona stativa habens. Quid quod ab impp. Severo et Antonino a. 197. memoratur „Valerianus centurio Cohortis Duodecimae Alpinorum“ L. 1. Inst. Cod. de restitutionib. milit. II. 51. ? multis enim populis a Thracia ad Gallias usque Alpinorum vocabulum commune fuit. quinam h. l. intellegendi sint, adiecto *Dardanorum* nomine exprimitur, i. e. ex dioeceseos Daciae provincia Dardania oriundorum, sive montanorum ex hodiernae Serviae australis salibus. cf. Mannert. VII. p. 101. sqq. et ibi cit. locc. Pancirol.: „Alpinorum Dardanorum: hi sunt populi Moesiae superiori contigui secundum Orosium et Volaterranum, nunc Serviam et Rusciam appellant, ex quorum alpibus extracta est haec cohors. Eidem Duci suberat Ala Sirmiensis Sirmii, a loco ubi residebat, appellata, hic ponitur, quae supra ante hunc Tribunum [sive potius infra ante Tribunos Cohortium] magis congrue visa est locari. XII. Cohortis Alpinorum Antoninus A. meminit in l. 1. C. de restit. milit.“ sed statim in explicando Alpinorum nomine idem sic variat: „Tribunus coh. III. Alpinorum degebat Sisciae, quae est prope [!] Albanum montem [Pannoniam Superiorem ab Illyride distinantem], et ideo cohors Alpina [scilicet quasi Albana] vocatur“.

— §. 20.] *Sirmensis* ABCD, omissa i ut saepe alias. cf. e. gr. ad p. 43*. §. 12., p. 48*. §. 21. Per totam Notitiam Occid. alias non ita simpliciter Ala recensetur, ut in Not. Or. capp. XXVIII. sqq. fit, ubi quae de minore laterculo emittuntur, non praemisso nomine *Praefectus*, Alae leguntur. Sed paullo ante de his versibus perturbatos atque ex parte detruncatos eos videri monuimus. — *Sirmii* deff. cf. ad §. 13. i. f. — Versus nostros 18...20. quasi cohaerentes in unum coniunxerunt de...ff; econtra sic habent a...: *Dardanorum.* | *Ala Sirmiensis.* | *Sirmi.* cf. ad §§. 18. sq. annotata.

— §§. 21. sq.] *Servitii* nomen oppidi esse non viderunt

ideoque in ridiculum errorem inciderunt editores, qui omnes hoc comma (E. 4) cum sequenti (5) perperam coniunxerunt. nam aa sic habent: *Praefectus Classis primae Pannoniae Scrutij classis agentium, siue secundae Pannoniae Minescythiae*; deeff autem sic: *Praefectus Classis primae Pannoniae servitij Classis Aegetensium siue secundae Pannoniae nunc Sisciae*. et annotavit Pancirolus: „(Siscia) urbs est non longe a Sauo, in quo haec classis navigabat, in superiore [!] Pannonia, ut tamen deserviret [inde scilicet istud *servitij*] Aegetensium Classi, sive secundae Pannoniae. Aegetenses credo accolae Savi fuisse [!], de quibus Itinerarium. Forte est quam Ptolomaeus mendose Etetam pro Aegeta vocat“. Praeter h. l. et supra ad §§. 14. sq. citt. diploma Domitiani et inscr. Romanam classem Pannonicam etiam in hoc Norico, Petovione (*Pettau*) ad Dravum fl. a. 1829. detecto lapide legimus, quem ex Cardinalio p. 322. n. 603. repeto: I. O. M | L. IVL | MAXIMVS | TRIE-
RARCH | CL. FL. PAN|NONICAE | V. S. L. M. *Servitium*, Saviae oppidum ad Savum fl., Ptol. Σέρβιον (?), It. Ant. p. 268. *Servitti*, Tab. Peut. *Servitio*, Geogr. Rav. *Serbetium*. (Idem oppidum esse de quo It. Ant. et Tab. Peut. sub illis vocabulis habent, contra Cellar. l. p. 453. §. 30. demonstravit Wesseling. ad It. l. c.) Mannert. p. 703. sq. ad Verbae Savique confluentes conditum fuisse affirmat, revocata priore sua opinione, esse hodie civitatem *Banjaluka*; Reichardus vult *Sieverovczi*, Lapius *Dubitza*; mihi non longe infra Bosniacum oppidum *Berbir* s. Osmanicam Gradiscam sandschakatus *Banjaluka* (cf. Hassel. *Osman. Europa*. Vinar. 1820. 8°. p. 719.) stetisse videtur; et iam addo locum Katancsich. p. 70: hunc: „Est oppidum, hodie desolatum, muris praesidii superantibus, *Berbir*, alias Turcarum *Gradishka*, dextra Savi, ad confluentem *Verbashka* nuncupati amnis, in quo pontis lapidei vestigia; chartae quaedam dextra fluvii, *Jablenitza* dicti, aliae laeva statuunt oppidum; illorum positio recte habet, sed nomen fluvii est *Verbashka*, seu *Verbas* minor“.

— §§. 23. sq.] *Praefectus* a me additum est; nam ceteri

hoc comma non recte priori assuerunt, ut paullo ante monui. — *Egetensium* € , *Aegetantium* €, *classis agentium* aa. De *Aegeta* Daciae Ripensis (Not. Or. c. XXXIX. §. I. A. 8., C. 4. et 12.) ad Not. Or. p. 497. sq. not. 12. disputavimus. possis putare Classem Secundae Pannoniae ab antiquiore statione ordinaria, quam *Aegetae* habuisset, *Aegetensium* dictam fuisse. fortasse vero res sic potius explicanda esse videatur: Praefecturam huius Classis Histricae modo (sive alternis annis sive aliis temporibus) *Aegetae* fuisse sub dispositione Ducis Daciae Ripensis, modo *Sisciae* sub dispositione Ducis Pannoniae Secundae; indeque factum esse, ut utroque loco sub utroque Duce (et Not. Or. p. 109. num. 12. et hac p. 92*.) eiusdem Classis recenseretur praefectura s. praefectus; ut primo loco *Histrica*, h. l. *Aegetensium* appellaretur, eademque quotiens, ut nunc, *Sisciae* haberetur, *Pannoniae Secundae* dicenda esset. Itaque hoc quoque loco sive eandem significationem habet, quam ad proxime superiorem §. 24. exposuimus. — *Sistiae* (pro *Sisciae*) €, et *Minescythiae* (pro nunc *Sisciae*) aa habent. De *Siscia* Saviae oppido, hod. *Sziszék*, (cf. p. 47*. §. 23., p. 48*. §. 12.) p. 346*. sq. ad cit. §. 23. disputatis adde *Katancsich*. p. 44. sq.

— §§. 25. sq.] *terciae* D. *Sistiae* €. *Alpinorum Sisciae* om. aa. cf. quae ad §§. 18. sq. proposita sunt.

— §. 27.] Hanc cohortem alias non legi. nam huc non pertinet p. 97*. §. 1. De Legionibus Ioviis ad §. 1. supra dixi; *Ala I. Iovia* Felix, de minore laterculo emissa, sub Duce Armeniae: Not. Or. p. 96. num. 11. — *Leonate* CD. *Panciro-*lus quidem „*Leonatae* [*Leonae*“ r¹.] inquit „quae Saviae urbs est Itinerario“, sed neque Itin. Ant. neque Tab. Peut. istud nomen agnoscunt, nam *civitas Leonatae* Itin. Hieros. p. 609. non magis huc pertinet, quam *Laederata* Moesiae Primae (Not. Or. p. 105. §. 6.). Est autem in eodem Itin. p. 563. *Mutatio Leutuoana*, a civitatibus *Mursa* (*Oszék*) et *Cibalis* (hod. Slavonico oppidulo *Vinkovci* ad *Bossut* rivum, militiae *Brodensis*. cf. *Hassel*: p. 689. et *Katancsich*. p. 70.) XII M. P. remota, ut lo-

cus ad fl. *Vuka* infra cognominem vicum quaerendus idemque ipse sit atque quem Tab. Peut. V. C *Ad Labores* appellat, quod vult etiam Mannert. III. p. 680. Hanc *Leonatam* et It. Hier. *Leutuanam* eundem locum fuisse Wesselingius se non asseverare annotavit; neque equidem asseveraverim, putaverim tamen. Reichardus: „*Leonata*, Not. Imp. Geogr. Rav. [sed hic locum non habet] circa *Ioviam* (*Toplikam*) fuisse videtur; fortasse *Ludbregh*“. certe hic Croatiae vicus (cf. Hassel. p. 572.) nimis versus occasum situs est, quam ut de eo cogitandum esset (cf. etiam Katancsich. p. 57.); neque magni facere coniecturas Reichardianas experientia me docuit.

— §§. 28. sq.] *Thracum* a^u. De Cohortibus Thracum, non legionariis, sed auxiliaribus, de quibus antiquissimum testimonium apud Caesar. B. C. III. 95. habemus („Castra a Cohortibus quae ibi [in Pharsalicis campis] in praesidio erant relictæ industrie defendebantur; multo etiam acrius a Thracibus barbarisque auxiliis...“), haec in universum ad h. l. annotare visum est: I) Cohors Prima Thracum triplex hac Notitia memoratur, i. e. sub Duce Arabiae Cohors Prima miliaria Thracum, Cohors Prima Thracum (Not. Or. p. 82. B. 7. 8.) et haec Civium Romanorum. fuit autem quadruplex sec. Henzen. (in ‘*Jahrbh. des Vereins v. Alterth.-Freunden im Rheinl.*’ XIII. p. 45. sqq.) praeter eam, de qua Tac. Hist. I. 68. non adiecto numero. A) *Coh. I. Thracum*, quam *Asabaia* Arabiae habet Not. Or. p. 82. B. 8., fuit sub Vespasiano a. 74. IN GERMANIA SVB CN. PINARIO CORNELIO CLEMENTE (Arneth. p. 29., Cardinali p. XXIII.), sub Domitiano a. 86. cum *Coh. II. Thracum* IN IVDAEA SVB CN. POMPEIO LONGINO (Henzen. p. 26. 27.). eadem nominatur in diplom. Hadriani a. 138. ap. Cardinal. p. XXXVII. parte externa, sic: COH I THRACVM CVI PRAEST L NVMISIVS PRISCVS BOVIAN, sed ibi pars interna habet: ITIHRCA (= I. Thracum civium Romanorum). cf. C.; sub Antonino Pio (a.?) IN PANNONIA SVB . . . PELLIANO (Arneth. p. 69.), ubi etiam I. Thracum equitata legitur; sub M. Aurelio et L. Vero a. 167. *Prima Augusta Thracum* IN PANNON INFER SVB CLAVDIO POM-

PEIANO (Vernazza p. 68. sqq., Cardinali p. XXXIII.), ubi prae-
 ter I. AVGUSTAM THRACUM etiam I. THRACUM GERMANICA Civium
 Romanorum et II. AVGUSTA THRACUM legitur (ut immerito Car-
 dinalium vituperaverit ipse vituperandus Henzenius p. 46.).
 Inscriptiones huc pertinent hae ap. Gruter. 14, 8. s. Steiner. n.
 286. Wormatiensis: I. O. M | L. OCTAVIVS CELER PRAEF. COH. VII.
 BREVC. ET COH. I. THRAC.; Grut. 73, 5. (ex Camden-Gibson. p. 762.)
 in vico Richmond. Bowes reperta: VIRIVS LVPVS LEG. AVG. PR.
 PR. BALINEVM (Gruter. BALINGIVM) VI IGNIS EXVSTVM COH. I. THRA-
 CYM RESTITVIT CVRANTE VAL. FRONTONE PRAEFECTO ALAE VETTO-
 num. apud Camden. l. c.: ----- | -----
 NO. L. CAE | FRONTIVS. | COH. I. THRAC. | -----; apud Marin.
Atti dei frat. Arvali p. 34.: M | CLAVDIO. TI. F | PAL. PAVLO |
 PRAE. COH. I. THRAC | IN. BRITANN & C. B) *Cohors Prima Mi-
 liaria Thracum* quam *Adlitha* Arabiae habet Not. Or. p. 82. B.
 7., memoratur hac inscr. *Kelismanensi* Ioniae ap. Böckh, Corp.
 inscr. Graec. II. p. 689. n. 3132.: Πόνλιον Κλαύδιον Τιβερί-
 ο[v] υιόν, Παλ[α]τινεῖνα [sic], Πολλίωνα, ἑπαρχον σπείρης
 πρώτης μειλια[ρί]ας Θρακῶν, Τιβέριος Κλαύδιος Χάρμος
 Κλαζομένιος ἀρετῆς ἐνεκεν καὶ ἡθῶν ἐκ τῶν ἰδίων ἀνέθηκεν.
 (Böckhius ad locum Notitiae non respexit). C) *Prima Thra-
 cum Civium Romanorum*, sub Traiano a. 110. IN DACIA SVB D.
 TERENTIO SCAVRIANO (Arneth. p. 49. sq.); sub Hadriano a. 138.
 in Pannonia sec. cit. dipl. apud Cardinal. p. XXXVII.; sub An-
 tonino Pio a. 154. IN PANNONIA SVPERIORE SVB CLAVDIO MAXIMO
 (Arneth. p. 64. sqq., Cardinali p. XXXIX. sq.); sub M. Aurelio
 et L. Vero a. 167., iam GERMANICA cognominata, sec. dipl. cit.
 in Inferiore Pannonia, ubi eandem hic Notitiae locus, de quo
 agitur, habet. Apud Muchar. *Steierm.* I. p. 429. in fragmento
 lapidis ap. castrum *Leibnitz* reperto legitur I. AVC. THR... (*Pri-
 mae Augustae Thracum?*) D) Item *Cohors Prima Thracum*
Equitata sec. dipl. Antonini Pii supra cit. in Pannonia stetit,
 memoraturque in lapide Brixiano ap. Cardinal. p. 187. num. 334.
 hoc: C. PLACIDVS. C. F | QVIRINVS... ||||| PRAEF. COH. I. | THRAC.
 EQVIT | TRIB. MIL. LEG. X | G. P. F. et c. II) *Cohors Secunda Thra-*

cum bis hac Notitia memoratur, et sub dispositione Comitis limitis Aegypti, *Muson* (Not. Or. p. 69. num. 8.), et sub disp. Ducis Britanniarum *Gabrosenti* (Not. Occ. p. 114*. §. 24.); itaque duas certe Secundas fuisse statuendum esse videtur contra quod Henzenio p. 46. visum est, atque putem Aegyptiacam illam eandem esse cum ea, de qua lapis Praenestinus ap. Gruter. 565, 2. habet: C. VALERIO. L. F | QVIR. FLORINO | PRAEF. COH. II. THRAC | SYRIACAE | TRIB. MIL. LEG. VII | CLAVD. PIAE. FID | FRATRI. OPT | B. M | PROCVLVVS. Coh. II. Thracum sub Domitiano a. 86. in Iudaea stetit secundum cit. dipl. ab Henzenio repetitum, quod in Dacia repertum est; sub Traiano a. 104. IN BRITANNIA SVB L. NERATIO MARCELLO; sub M. Aurelio et L. Vero a. 167., in quorum dipl. supra cit. cognominatur *AVGUSTA*, in Pannonia Inferiore sub Claudio Pompeiano fuit. III) *Cohors Tertia Thracum* sub Tito a. 80. IN PANNONIA SVB T. ATILIO RVFO fuit (Arneth. p. 33. sq., ubi per errorem p. 33. est IIII THRACVM pro III THRACVM) et memoratur *Equitata* eiusdem numeri in titulis, Patavino uno, ap. Gruter. 480, 6. L. VALERIO PRISCO | VIENNENSI. PRAEF | II. CHO. DVAB. TERTIAE | THRAAC. AQVITEN [? THRACVM EQVITAT.] | ET. SECVNDAE. AQVITAN | TRIB. LEG. X. FRE-TENSIS | PRAEF. ALAE. FLAVIANAE | PRAEF. FABR | et c., in via Appia reperto altero, ubi insuper *AVGUSTA* appellatur, ibid. 534, 2.: L. BRVTIO. L. F | PAL. CELERI | EQVO. PVBLIC | PRAEF. COH. III. AVG | THRAC. EQVIT | L. BRVTIVS et c., praeter quos lapides Henzenius p. 47. etiam ad Furlanetti *lapide Patavine* n. CCI. et Zaccariae *stor. litt. X. p. 274.* rettulit. In lateribus tam sepulcralibus quam aedificiorum multis apud castellum *Attenburg* prope *Liebach* Nassoviae viculo repertis legi COH. III. TR. e Krausio in *Hanau. Magazin.* 1784. p. 15. refert Steiner. n. 256. et perperam explicat *Cohors tertia Thracorum* (sic). Vix Thraces litteris TR, nisi TR legatur, significari putem. multoque veri similis est de trevirorum cohorte illas litteras intellegendas esse, ut in lapide ibidem reperto ap. Lehnium II. p. 322. (nisi idem hic lapis est, ac de quo Steinerus loquitur) PED·N·TRE-VEROR|VM... et in memorabili titulo apud *Neuhof* non ita

procul ab oppido Mattiacorum, *Wiesbaden*, detecto, ap. Lehnium I. p. 387. *coh TREVERORVM · ALEXANDRINA*, de quibus ad aggerem murumque *Pfahlgraben* dictum spectantibus inserit. cf. Lehn. II. citt. IV) *Cohors Quarta Thracum Syriaca* est in titulo Hispanico Malacae reperto, ad quem ad p. 47*. 11. sq. rettuli (sed quem, cum Orell. ibi cit. multo aliter exhibuerit atque Muratorius 1056, 4., cuius editionem Orellius citare debebat, hic repetisse iuvabit: L. VALERIO. L. F. QVIR. PROCVLO | PRAEF. COHORT. IIII. THRACVM | SYRIACAE TRIBISSI A LEGION | VII. CLAVDIAE PRAEF. CLASSIS ALEXANDRIN | ET. POTAMO. PYLACIAI. PROC | AVG. ALPIVM. MARITVMAR | DELECTATOR AVG. PROV... | PROVINC. VLTERIS. HISPAN | BAETIC. PROC. PROVIN. CAR|TAG. GAL. PROC. PROVINCIAE | ASIAE. PROC. PROVINCIARVM. TRIVM | ----- | MALACIAE. R. P. PATRONO | D. D. Orellius autem n. 5040. dedit: L. VALERIO. L. F. QVIR. PROCVLO | PRAEF. ET. CVRATORI... TRACHON | SYRIACAE. ET. TRIB... LEGION | VI. CLAVDIAE. P. F. | ET. POTAMO ET. PRO | AVG. ALPIVM. MARITVMAR... | DICTAT. ET. CVRATORI... .. PROC. AVG | PROVINCIAE. VLTERIORIS. HISPANIAE. BAETICAE. PROC. PROVINCIAE. CAP|PADOCIAE. PROC. PROVINCIARVM. TRIVM|.... R. AVG|... F. CN R. P | MALACIT.... PATRONO | D. D. *Cohors IIII. Thracum Equitata* in lap. Tarraconensi ap. Gruter. 404, 4.: C. EGNATVLEIO | C. F. GAL | SENECAE. TARR | ABD. Q. II. VIR. FLAM | DIVI. TITI. EQVO. PVB | DONATO. PRAEF. COH. IIII. THRAC. EQ | FLAMINI. P. H. C | et c., et ad eandem IIII. cohortem sec. Henzenium I. c. exesus referendus est lapis Tiburtinus saepe repetitus, ap. Orell. 1549. sic exhibitus: C. VIBIVS. C. F. VEL | PVBLILIANVS SCR[iba]. Q[uaestorius] | PRAEF. COH. VIIII. [legendum est IIII] | THRACVM. EQVITVM ALAE [legendum EQVITATAE] | TRIBVNVS MILITVM et c. Denique huc pertinet titulus Moguntinus apud Lehnium II. p. 317. C. TVTIVS. MANI. F. | DANS. EQ. EX. CO. | IIII. TRAC. A. XXXV. | ST. X. H. S. E. POSV. | BITVS. STAC. F. EX | TESTAMENTO Hunc lapidem nunc Mannhemii servatum paullo aliter ap. Gräff, *das Lapidarium zu Mannheim*. 1827. 8°. legi annotavit Lehnianorum scriptorum editor. V) *Cohors Sexta Thracum* sub Domitiano a.

85. IN PANNONIA SVB L. FVNISVIANO VETTONIANO (Arneth. p. 39. sqq.), sub Antonino Pio a. 145. in EN SVB MACRINIO (Arneth. p. 62. sq. et tab. XXII. n. IX., qui voluerat in *Dacia ripen[si]*), pro quibus Cardinalius p. XXXVIII. dedit „in *Aegypto et Cyren* SVB MACRINO | *Vindice*“, de quibus coniecturis merito dubitat Henzen. l. c., atque equidem malim in *Pann. infer.* Legitur etiam in marmore Neapol. (sec. Corciae *Storia delle due Sicil.* I. p. 158. Aternensi) ap. Gruter. 486, 6., Reines. p. 523, n. 33. et Murator. 866, 3. hoc: M. VETTIO [Rein. M. METTIO, Mur. VECTIO | M. F. PAL. PIO [Mur. PAPIO] | EQVO. PVBLICO | PRAEFECTO | COH. VI | THRACVM [Rein. PRAEF. COHOR. V. THRACVM. Mur. PRAEFECTO COH | VI. THRACVM]; item in his Moguntinis uno ap. Fuchs. I. 77., Reines. p. 526. n. XLI., Steiner. n. 416. D. M | TITO. STATILIO. TAVRO | PRAEF. FABRORVM | PRAEF. COH. I. AVG. ITVRE[OR. ET. VI. THRACVM. TRIB. | MIL. LEG. XXII. PR. P. F [F. OMIS. Reines.] VIXIT | ANN. XXXV. STATILIVS. FOR|TVNATVS. LIB. F. C., altero ap. Lehn. II. p. 320. PETRONVS. DISACENVS | DENVBRIS. F. EQ. T. RMA | LONGI. EX. COH. VI. THRA | ANN. XX. STIP. V. H. S. E | HERES. POSIT [sic]. unde ad eandem cohortem etiam hunc Moguntinum lapidem, quem Lehnus II. p. 319. sq. quartae adscripsit, ap. Gruter. 572, 1. s. Steiner. n. 435. traxerim: | SESE. OENVLAE. F. D | NSALA. MIL. EX. COH | THRACVM. ANN. XXXI | STIP. XII. H. S. E. Nec omittendus est lapis Bonnensis ap. Lersch. *Centralmus.* III. p. 87. IIIAECVI | ANN. XXX. STI | VIII. H. S. E. | MUCASIVS. F. P. cuius primum versum Grotefendius TBAECVM pro THRACVM legendum esse censet. Appellationem *Civium Romanorum* perperam sic explicat Pancirolus: „Haec cohors erat ex colonia civium Romanorum, quemadmodum Apulenses in Dacia, quorum cohors Apuleia civium Romanorum sub Duce Armeniae merebat. Plinius in Thracia quatuor nominat Colonias, . . . ex quarum aliqua haec Cohors Thracum forte est extracta“. Lateres lapidesque inscriptos COH. T. C. R. Steinerus n. 266. 744., non ego, explicat *Cohors Thracum civium Romanorum.* — *Caput Basensis* omis. A. Pancirolus: „forte legendum *Bassinensis* [i. e. Bassianensis], siquidem Bassina [Bas-

siana] est oppidum Pannoniae inferioris, Ptolomaeo apud Tarsium, vulgo *Bachia* dictum. Vocabatur autem locus, ubi residebat hic Tribunus, *caput Bassinensis*, sicut caput Cellensis, forte quod ea loca in limitibus Saviae essent praecipua. Mihi olim persuaseram de loco inter Marsoniam (*Brod*; cf. ad p. 91*. §. 28.) ac Sirmium (prope *Mitrovitz*) hic sermonem esse, qui Tab. Peut. ad p. 91*. §. 2. exhibita *Ad basante*, a geogr. Rav. *Bassantis* appellatur, a Lapieo pro hod. *Gradachacz* habetur, cum numeri Tabulae fere locum contra Bosnam Dravo sese miscentem indicent. (Sprunerus „*Basante, Basiana*“ et tum infra Sirmium „*Bassiana*“ exhibet.) sed cum *Basiana* s. *Bassiana* inter capita Pannoniae Inferioris etiam ab Hierocle p. 657. recenseatur, et *Bacensis civitas Secundae Pannoniae* apud Iustinianum Novell. XI. item ad *Bassiana* infra Sirmium referenda esse appareat, quamvis alias legatur „in Urvatensi . . . civitate“ (cf. Tab. Peut. l. c.), iam non dubito, quin de hoc oppido *Bassianensi* sive *Basensi* s. *Basiensi*, non confundendo cum *Bassianis* Pannoniae Superioris, nomen *Caput Basensis* accipiendum sit, quamvis Wesseling. ad It. Ant. p. 262. *Caput Basensis* ipso nomine aliud sese prodere dicat. Cf. *Allg. Weltgesch. nach Guthrie u. Gray* XV. 1. (Lips. 1778. 8°.) p. 150. De situ *Bassianorum* recentiores non omnino inter se conveniunt: D'Anvillius p. 428. dissert. de Tauruno „*Bassiana*“ inquit „*tombe infailliblement sur la position de Sabacz, ville située à la droite de la Save; la distance, et même un reste de l'ancienne dénomination, concourant à déterminer cette position*“. (de quo Turcico oppido *sandschakatus Isvornicensis*, *ejaletus Borniensis*, cf. Hassel. *Erdb. des osman. Eur.* p. 721.) Mannert. p. 675. prope hod. vicum *Dobrinu*, paullo plus versus septentrionem, Reichardus ibidem („prope *Dobrincze*“), itemque Lapieus p. 243. („*ruines au nord de Dobrincze*“) civitatem fuisse opinati sunt; Katancsich. autem p. 73. „est vicus *Petrovci*, rudere urbis antiquae conspicuus“ (*Petrovich* Hassel. p. 567.). Contra D'Anvillium facit, quod locus in dextra Savi ripa non quaerendus esse videtur; ceterum fere contra hoc

oppidum in laeva fluvii ripa Bassiana vetera condita fuisse apparet.

PAG. 93*. §. 1.] *Offitium* et similiter in sqq. B. — *idem vir spectabilis* omisit B.

— §§. 9. 10.] *Exceptores singulares*. iunctim aa.

— §. 11.] *offitiales* h. l. etiam C.

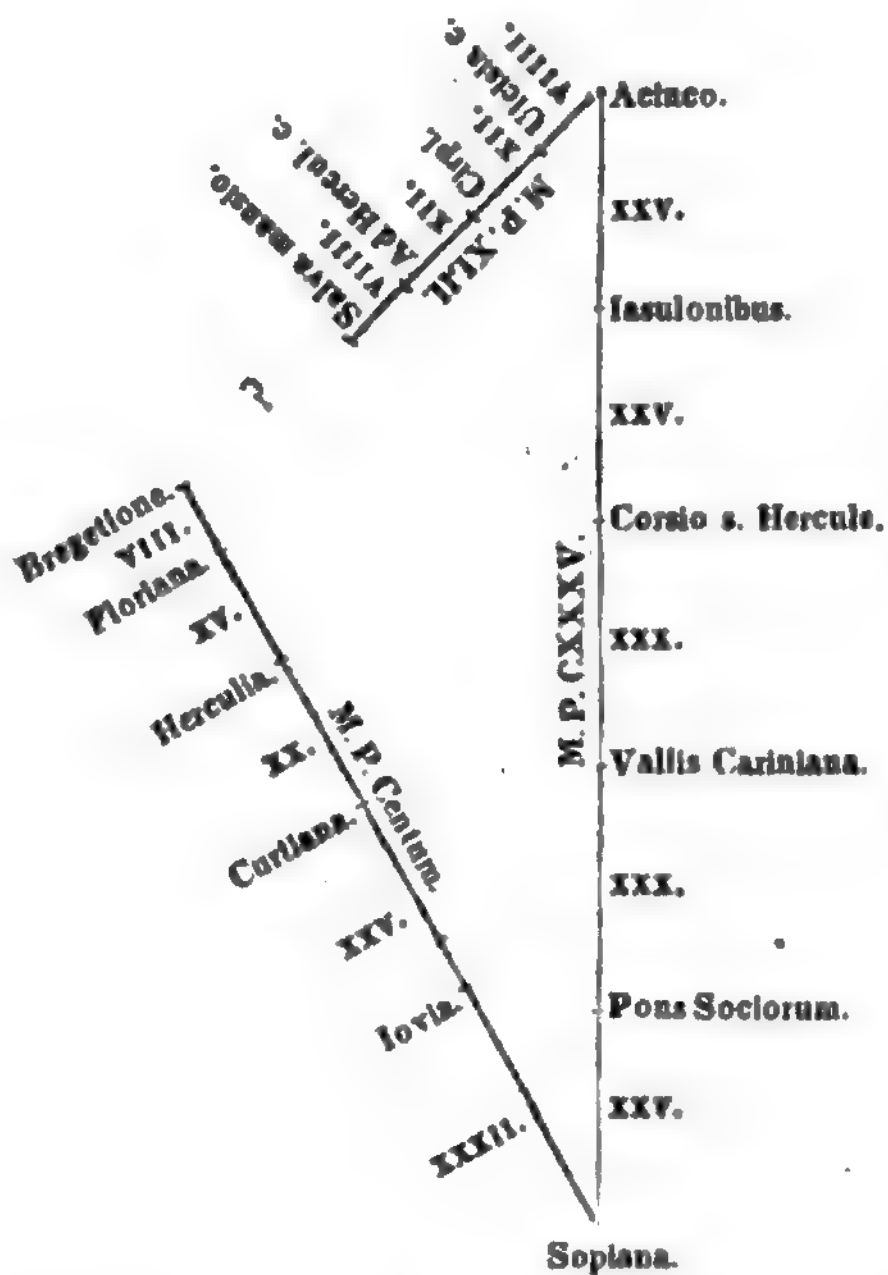
CAPVT XXXII.

PAG. 94*. *ad rubr. capit.*] *Dux Pannoniae Valeriae* B, sed *Pannoniae* nomen recentiore manu cancellatum est. *Dux prouintie Valerio* C. et eius insignia. add. cc. — De Valeria provincia sive ut Ammian. XXVIII. 3, 4. habet, Valeria Pannoniae, ne cum Valeria Italiae (cf. p. 437*. ad §. 10.) confundatur, diximus p. 143*. sqq. Praesidialem eam provinciam fuisse ex Ammiano XXVIII. 1, 5. colligi potest, ubi ad a. 368. „Maximinus“ inquit „regens quondam Romae vicariam praefecturam, apud Sopianas Valeriae oppidum obscurissime natus est, patre *Tabulario praesidialis officii*, orto a posteritate Carporum, quos antiquis excitos sedibus Diocletianus transtulit in Pannoniam“. Unum tantum Ducem Valeriae nominatum legimus ap. eund. Amm. XXIX. 6, 3. ad ann. 371., Marcellianum. In inscriptionibus castellorum quas ex A dedimus, sic discrepat C: b) *Solue* d) *Nimanerosa* e) *Conradeuba* t) *Ripalta*; D sic: b) *Solue* d) *Nuncinercisa* e) *Conraocuba* g) *Ochabo* (potius quam *Odiabo* scriptum esse videtur); C sic: b) *Solue* d) *Nuncinercisa* e) *Conradculia*. Editi: d) *Lussonium* e) *Conradcuza* d, *Conradeuza* cc. r) *Ad Nammantia*. Cf. quae de pictura ad cap. XXXI. annotatum est.

PAG. 95*. §§. 1. sq.] *prouintie valerie* C.

Praeter Itinerariorum Tabulaeque Peut. locos, quos appositae tabulae (p. 694*. sq.) exhibet, maxime ad hoc caput etiam It. Ant. p. 264 sqq. pertinent: „A Sopianis Acinco M. P. CXXXV sic: Ponte Sociorum M. P. XXV. Valle Cariniana M. P. XXX. Corsio sive

Hercul. [Gorsio sive Hercule *P. et P.*] M. P. XXX. Iasulonibus M. P. XXV. Acinco M. P. XXV.* „Iter a Sopianis Bregetione M. P. C sic: Iovia M. P. XXXII. Gurtiana [*al.* Fortiana] M. P. XXV. Herculia M. P. XX. Floriana M. P. XV. Bregetione M. P. VIII.* „Item ab Acinquo Crumero quae castra constituta sunt [*Wessel. habet*: Iter ab Acinco Crumeroque castra constituta Sin- cio] M. P. XLII sic: Ulcisia castra M. P. VIII. Cirpi mansio M. P. XII. Ad Herculem castra M. P. XII. Salva mansio M. P. VIII*. Quae tria itinera sic in conspectum redigi possunt:

Locorum ad hoc et sequens capita pertinentium enumerationem, quam It. Ant. p. 243. sqq. contra Danubii fluenta, Tabula vero Peut. secundo flumine habet, in conspectum redactu

ideo difficile est, quod non extra omne dubium est, utrum loca, de quibus It. Ant. ea *in medio* fuisse refert, in medio inter mansionem proxime ante nominatam eamque quae versu antecedenti primum nominatur, an inter illam et proxime sequenti versu primo loco positam fuerint. mihi quidem illud veri simillimum esse videtur, sed neque D'Anvillius neque etiam Mannertus sibi in hac re ipsi constiterunt. itaque sequentem tabulam, cui apud Ptolemaeum geographumque Ravennatem (cf. ad p. 91*. §. 2.) passim obvia nomina adiecta sunt, topographorum opinionibus ponderandis idoneam fore spero. itinerarii partem de qua agitur, sic exhibuit Wesselingius:

Antianis [antecedentia vide in tabula ad cap. XXXI. p. 662*.]

Altino in medio Lugione M. P. XXV.

Ad Statuas in medio Alisca ad latus Ripa alta. M. P. XXVIII.

Lussunio. M. P. XVIII.

Annamatia in medio Intercisa. M. P. XXIII.

Vetussalina in medio Matrica. M. P. XXVI.

Campona in medio Acinco leg. II. adiut. M. P. XXIII.

Ad Lacum Felicis in medio Crumero. M. P. XXVI.

Azao in medio Bregetione leg. I. adiut. M. P. XVIII.

[De seqq. vide cap. seq.]

Recentissimorum Itinerarii editorum, Partheii Pinderique de hac parte sententia in sequenti tabula ita ut facilius sub oculos cadat exhibita cum ea quam ante hos XV annos eadem tabula exposui, omnino convenit eaque probari potest tum diversis ipsius Itinerarii locis inter se, tum cum tabula Peutingerana collatis, cuius rei idoneum exemplum annotatio nostra ad p. 98*. §§. 9. sq. exhibebit. Pro vocabulis '*in medio*', omissis seq. tabula, singula nomina, ad quae illa vocabula referenda essent, ipsa in medio ita collocavi, ut in mediis fere lineis inciperent.

DANVILLIUS tab. geogr. Orb. Rom. part. occ. Norimb. 1783.		ITINERARIUM ANTONINI p. 248...243. sec. ed. Partheii ac Pin- deri p. 115...113. meamque sententiam*.		secundum alias interpretationes.	
		I.		II.	
Arrabona.	XXX.	Arrabona. Ad Mures et Ad Statuas.	XXX.	Ad Mures et Ad Statuas. Arrabona.	XXII. { Arrabona. Ad Muros et Ad Statuas.
Azao.		Bregetione leg. I. adi.		Azao.	XXX. { Bregetione.
Bregetione.	XVIII.	Azao. Crumero.	XVIII.	Bregetione.	Azao.
Lacus Felicis.	XXVI.	Ad lacum Fe- licis.	XXVI.	Ad Lacum Felicis.	XVIII. { Crumero.
Campona.		Acinquo leg. II. adi.		Campona.	XXVI. { Acinco.
Acincum.	XXIII.	Campona.	XXIII.	Acinco.	XXIII. { Campona.
Vetussalina.		Matrica.		Vetussalina.	XXIII. { Matrica.
Annamatia.	XXVI.	Vetus Salina.	XXVI.	Matrica.	XXVI. { Vetussalina.
Intercisa.	XXIII.	Intercisa.	XXIV.	Annamatia.	XXVI. { Intercisa.
Lussunium.	XVIII.	Annamatia.	XVIII.	Intercisa.	XXIV. { Annamatia.
Ad Statuas.		Lussunio.		Lussunio.	XXIV. { Lussunio.
Ripa Atta.	XXIX.	Ripa alta.	XXIX.	Ad Statuas.	XVIII. { Alisca.
Alinum.		Alisca ad lat.		Alisca.	XXIX. { Ripa Atta (ad lat.)
Lugio.	XXV.	Ad Statuas.	XXV.	Ripa Atta.	XXIX. { Ad Statuas.
Antiana.	XVI.	Lugione.	XVI.	Altino.	XXIV. { Lugione.
Vereis.		Altino.		Lugione	XXV. { Altino.
Teutoburgium.	XVI.	Antianis	XVI.	Ad Novas et Au- reo Monte.	XXV. { Antianis [i. m. ?]
Cornacum.		Ad Novas et Aureo monte.		Antianis [?]	XXIV. { Ad Novas et Aureo Monte.
Mursa.	XVI.	Mursa.	XVI.	Mursa.	XXIV. { Mursa.
		Teutiburgio.		Teutiburgio.	XVI. { Teutiburgio.
		Cornaco.		Cornaco.	XVI. { Cornaco.

) Cf. quae paullo ante p. 693 monuimus.

TABULA PEVING.		ITINERAR. HIEROS. p.	PTOL. II. 13. 14.	GEOGR. RAV. IV.
Sect. IV. B ... Sect. V. B.		561...563.	(15. 16).	19. sq. ad p. 91*. cf. supra p. 661*.
		<i>Intras Panneniā In-</i>		
		<i>feriorem*.</i>		
XXXIII.	XIII.	mutatio Ramista.		
Sabarie.	Stailuco.	VIII.		
XX.	XII.	mansio Aquaviva.		
Arrabone.	Arabo fl.	X.		Aravona IV. 19.
XL.III.	XXX.	mutatio Popolis.		
Aduicesimum.	Brigantio.	VIII.		
XX.	V.	civitas Iovia.	Βρεγαίσιον. λε- γίων ἁ βοηθός.	Vicesimo.
L o p a u i s t.		mutatio Sunista.		
	XIII.	XII.		
G a r d e l l a c a.		mutatio Peritur.		Cardelaca.
	XIII.	XII.		
Luntulis.	Lusomana.	mansio Lentolis.	Λέντιουδον.	Lentulis. Lu-
VIII.	XII.	mutatio Cardono.	Χαρδύνον.	niano?
Iouia.	Aquinco.	XII.		
X.	XIII.	mutatio Cocconis.		
		X.		
Sirotia.	Vetusallo.	mansio Serota.	Σαίτιον.	Sirore. Belsa-
X.	XXII.	X.		lino.
Bolentio.	Annamatta.	mutatio Bolenta.	Βολέντιον.	Annama.
X.	XV.	VIII.		
Maronianis.	Lusiene.	mansio Maurianis.	Μαυριάνια.	Marinianis. Alu-
VIII.	X.	<i>Intras Pannoniam Su-</i>	Λουσσόνιον.	sione.
		<i>perierem*.</i>		
		VIII.		
Seronis.	Alta ripa.	mutatio Serenā.		Sorenis.
X.	XXII.	X.		
Berebis.	Lugione.	mutatio Vereis.	Βέρβεις. Λουγίω-	Borevis. Au-
VIII.	XII.	VIII.	νον.	gione.
Iouallio.	Antiana.	mutatio Iovalia.	Ιούολον.	Ioballios.
VIII.	XII.	VIII.		
Mursa minor.	Donatianis.	mutatio Mersella.	Μούρσελλα.	Mursa minor.
X.	XIII.	X.		Donatianis.
Mursa maior.	Ad Labores.	civitas Mursa.		Mursa maior.
XII.	XIII.	XII.		
Ad labores.	Tittoburgo.	mutatio Lentuoano.	Τειτοβούργιον.	Livorem. Clau-
Pont. Uscae.	XVI.	XII.		tiburgum.
	Cornaco.	civitas Cibalis.	Κόρναχον.	Cornacum.

*) Inverso atque alias more Inferiorem Superioremque Pannonias appellat hoc Itinerarium.

— γ. 3.] *Cuneus*. cf. not. ad p. 91*. γ. 4. item de *Scutariis*. *scrutariorū* a'. — *Solue* ΑΒΕΩ. Σαλούα habet Ptol. II. 14 (16). inter Pannoniae Inferioris ὑπὸ τὸν Δανούβιον ποταμὸν πόλεις, et *Salva*, ut etiam It. Ant. I. c. habet, hoc quoque loco scribi voluerunt Reines. Inscr. cl. I. p. 33. (cf. Gruter. 802, 2.), Cellar. I. p. 447. §. 20. et Wesseling. p. 267. sed nostri libri h. l. infra γ. 12. litteram o exhibent, quod Surita defendit. Lazius *Commentarior*, rei p. Rom. lib. XII. sect. II. cap. 12. *Salvar* reliquias *Salvae* servare opinatus est; Cellarius „incidit“ inquit „circa insulam, quae supra Budam est, cui *Vacia* [*Vacs*, *Waizen*] adiacet, a S. Andrea cognominatam“. Mannertus III. p. 663. se nullum recentiore vicum in loco veteris *Salvae* novisse scribit. Reichardus: „prope *Nyerges-Uj-Fálu* sive *Neudorf*“, qui locus nimium versus occ. situs est, quod multo magis de *Tath* [*Tatas*. *Dotis*], in quo Lapiens *Solvam* quaeri voluit, sed vel de *Strigonio* (hod. *Gran*) dixerim, in quo *Katancs*. p. 63. *Solvam* quaerendam esse opinatur: „Timon, duce Morono, *Lábatlan* aut *Almás*, Iordanus *Strigonium*, antiquiores *Salmar*, putant; numeri *Strigonio* respondent“. Equidem Cellario adstipuler, *Solvam* supra castellum *Vissegrad* contra S. Andreae insulam (Germanis *Plintenburg*, olim *Matthiae Corvini* sedem: cf. Hassel. p. 500.), propius vero ad oppidum *Gran* s. *Strigonium* fuisse crediderim, fere ubi locum *Spruneri* quoque tab. XVII. habet. cf. Marsil. I. tab. VI. sect. IV.

— γ. 4.] *equitus* a'. *Intercisae* detff. Simlerus: *Rackheoy*, (voluit vicum *Rackeovo* insulae *Csepel* s. *Tschepel*; Marsil. I. tab. VIII. sect. VI. *Ratskövi*; Hassel. p. 500. *Ratzkeve*); unde Bischoff. et Möller. Hungariae vicum *Rackkeney* effecerunt. Mannert. p. 665. apud *Földvár* locum situm fuisse coniecit; prope quem vicum bannatus Tolnensis hodieque castrorum reliquiae supersunt sec. Marsil. II. part. I. p. 58. v. *Veldvár*. cf. Hassel. p. 521. et annot. ad seq. γ. 20. Mucharius (Norik. I. p. 264.) *Intercisam* in hod. *Adony*, vicum regionis *Csakvarensis* ad Danubium (cf. Hassel. p. 513.), collocat, quae cum *Hormayrio* (*Wien*, *seine Gesch.* et c. Vindob. 1823. tab. ad p. 30. fascic.

II.) in ruinis apud vicum *Pentele* infra supra dictam insulam mihi quaerenda esse videtur. cf. Marsil. I. tab. VIII. sect. VI. vv. *Pantali* et *Postak*.

— §§. 5. sq.] *Constanciorum* B. cf. ad p. 31*. §. 23. et p. 38. §§. 17. 18. — *Lusionio* habent ADEaa, *Lusionia* B, *Lusionio* D, *Lussonio* deeff. *Λουσσόνιον* Ptol., ut haec Notitia infra §. 21. et p. seq. §. 25., *Lussumio* It. Ant., *Alusione* Geogr. Rav., *Lusiene* Tab. Peut. ll. citt. Fortasse ad hunc locum etiam nomen *Lucione* pertinet, ubi Diocletianus LL. 10. 11. Iust. Cod. ad leg. Fabiam de plagiaris IX. 20. emisit. In vico hod. *Paks* ad Danubium, regionis Földvarensis, iam Simlerus illum locum quaesivit; et ipse cum Mannerto, Hormayrio Katancsichioque paullo supra eum vicum vetus Bathanatium oppidum, *Lusionium*, quam scripturam praetulerim, quaerendum esse puto. (cf. Marsil. I. tab. IX. sect. VII., Hassel. p. 521.) Krusius (tab. geogr. Germ. magn. Lips. 1821.) *Kömlöd* [i. e. *Kölesch* s. *Kölesd*?], Reichardus *Leányvár*, Lapius *Földvár* esse interpretati sunt. — *nuncinercisa* AE, *Cintercisa* B, *nunc intercisa* a^{ss}. Recte Pancirolus „Hic cuneus equitum olim Lussonio, nunc Intercisae, ... Lussonio Intercisam translatus fuit“; erravit enim Bruz. la Mart. cum v. *Intercisa* scriberet, hoc nomen ipsi Lussonio hoc Notitiae versu tribui. cf. de vocula *nunc* ad p. 92*. §. 24. et p. 101*. §§. 9. sq. annotata. De *Intercisa* vide ad §. 4.

— §§. 7. sq.] De Stablesianis cf. p. 31*. §. 15. cum annot. — *Alta Ripa* Tab. Peut. l. c. Lazius XII. 2, 16. „Altior ripa procul dubio nomenclaturam imposuit: qualem situm eius loci habere Danubium adhuc hodie cernimus, ruderaque ibidem euntibus a Raba Comoron vel Thatan occurrere, quas *Hochstrass* Germani solemus, nimirum ab alta ripa, nominare: ubi Altam ripam municipium statuimus“. Simlerus, Mannertus et Krusius *Tolna* s. *Tulna* esse volunt (Marsil. I. tab. X. sect. VIII., Hassel. p. 521.), alii sec. Bruz. la Mart. *Pentole*, Rennertus, Hormayr. et Muchar. *Paks* s. *Paksch*; Reichardus prope *Duna-Szent-György*, non *Pacs*; mihi secundum Itinerariorum

numeros fere contra *Kolocza*, in dextra Danubii ripa supra Tolnam locus quaerendus esse videtur, prope vic. *Buczka* Marsil. I. tab. IX. sect. VII. — nunc] cf. superiorem annotationem. — Contra *Acinco* me dedisse nimia certe audacia non est: AED habent *Conradcuha*; *Contradcuha* B, *Conradcusa* C, *Conradensia* aa, *Conradcusa* dff, *Conradenza* ee. Ut pro CONRA legerunt scripseruntve CONRA, ita sequentem a in d et CINCO in cuha corruerunt. *Acincum* locum Veteris Budae (*Alt-Ofen*, *O'Buda*) olim obtinuisse inter omnes constat (cf. p. 283*. ad γ. 22. p. 36*, ubi corrige Amm. Marc. XXX. 5, 13. sq. et addere possis Katancsich. p. 64.); *Contra Acincum* igitur trans Danubium, in barbarico (cf. p. 91*. γγ. 25. sq., p. 96*. γγ. 3. sq.), apud Iazyges Metanastas fuit, supra splendidissimam civitatem *Pesth*, infra vicum *Danakeszi*, non longe infra S. Andreae insulae australem angulum. Cf. Marsil. I. tab. VI. sect. IV., Mannert. p. 664., Georgii II. p. 251.

— γ. 9.] De *Fortensibus* vide ad p. 26*. γ. 16., p. 27*. γ. 20. — De *Altino* mire recentiores inter se discrepant. Pancirolus perperam *Altini* Valeriae Valentinianum Valentemque AA. defuncto Ioviano degisse ibique plures constitutiones edidisse opinatus est; imperatores *Altini* Venetiae s. *Fori Iulii* residerunt. cf. Gothofr. topogr. Th. C. v. *Altinum*. Hoc *Altinum* Valeriae Simlerus *Bosock*, Lazius XII. c. 9. et sec. Bruz. la Mart. alii *Tolna*, Mannertus *Szektső* (quem vicum regionis Mohacsensis Katancsich. p. 65. veteris Lugionis locum obtinere putat), Hormayrius apud *Siklos*, Reichardus *Batászek*, Lapius *Alsonyek*, Mucharius *Baia* esse voluerunt; sed hic quidem *Báta* scribere voluisse censendus est, nam de *Baja* banatus Bacsensis in sinistra Danubii ripa non est quod cogitetur. Numeri Itinerariorum locum infra *Báta* et vel paullo infra *Szekcső* situm fuisse mihi videntur indicare.

— γ. 10.] *Odiabo omnes*. sed de hoc vocabulo altissimum et apud veteres et apud recentiores scriptores silentium est, nisi si quis ex his *Odiabum* Valeriae oppidum fuisse ex hoc ipso Notitiae versu scripserit, ut Pancirolus et Bruz. la Mart. h. v.; ceterum

plane ignoratur. Mihi quidem nomen corruptum esse videtur. vix enim dubito, cum facillime ex *avabum* fieri *odiabum* potuerit et γ. sq. de Crumero sermo sit, quin de Germaniae Magnae oppido prope Danubium, apud Ptol. II. 10 (11). *Ἀναβοῦ* siue *Ἀραβοῦ* dicto, istud quoque nomen accipiendum sit. quod oppidum Lazius pro fortalicio *Neuhäusel* (*Ersek-Ujvar*, Slavonice *Nove Zamki*) regionis Nitrensis (cf. Hassel. p. 482. non 492.) sumpserat, equidem autem ad ostia Granuae fl. contra Strigonium s. *Græn* situm fuisse cum Wilhelmio (*German.* p. 230. sq.) crediderim; et Sprunerus etiam ad dextram in Danubium exeuntis Granuae *Anabum* collocavit: cf. fortalitium *Barkan* in Marsil. I. tab. VI. sect. IV.; Mannertus quoque p. 471. infra *Κελμαντίαν*, quam contra *Comorn* in boreali Danubii ripa collocat, situm fuisse scripsit; Reichardus propter „insignem nominis similitudinem“ *Anabum* in hod. *Abany* *Ketskemetinae* regionis (cf. Hassel. p. 500.) quaerit, sed egregie, ut saepe alias, fallitur: haec enim regio ad Ptolemaei Germaniam magnam omnino non pertinet; itaque non debebat Reichardum sequi Ukert. III. 1. p. 446. Alia temptaveram olim, e. g. *adiobia*, ut *Odiabo* ex nomine *Ad Ioviam* (cf. infra p. 97*. γ. 1.) enatum fuisset; tum *ulcirta* olim scriptum fuisse suspicatus eram, de quibus castris It. Ant. ad γγ. 1. sqq. exhibitum videndum est, secundum quod VIII M. P. supra Acincum (*O' Buda*) exstiterunt, non procul ab hod. vico S. Andreae, *Szent-Endre*, si tamen ad ipsam Danubii ripam, quod crediderim, condita fuerunt. (Cf. Marsil. I. tab. VI., Mannert. p. 662. et infra ad γ. 16.). Sed haec nunc pariter ac Suritae annotationem ad It. Ant. p. 249. abicienda esse censeo, qui „proxime ad *Ovilabis* nomen [quod et ipsum ex *Ovilibus* corruptum est] accedere“ *Odiabo* monuit: *Ovilia* illa in Norico apud hod. opp. *Wels* ad *Traun* fl., non in Valeria Ripensi fuerunt.

— γ. 11.] De *Promotis* dixi annot. ad Not. Or. p. 185. sq. not. 6. — *Erumero* aa. Pancirolus „Crumerum ad Savum in Pannonia inferiori local, ubi etiam Legio Prima adiutrix manebat, cuius [I. legionis] iura meminerunt: L. ult. C. de castr.

pec. [mil. XII. 37.], L. ult. C. de appar. Pf. P. [XII. 53].⁴ Satis certum est neque ad Savum neque in Pannonia Inferiore collocari Crumerum ab ullo; sed in situ accuratius definiendo dissentiunt recentiores: propter nominis similitudinem maxime Crumero nomen civitatis *Comaron* s. *Comorn*, ad confluentes Waag (Cusum?) et Danubium sitae (cf. Marsil. l. c.), in qua cum Simlero non nulli illud quaerendum esse volunt, responderet; nimium vero It. Ant. repugnat. unde Mannertus in oppido *Gran*, quod Latine Strigonium (Hungarice *Esztergom*) vulgo dicitur, locum esse putavit, a quo meridiem versus, propius ad Acincum, e regione insulae S. Andreae ipse quaesiverim, neque vero statim supra Acincum, ut Sprunerus collocavit. Reichardus „ruinae iuxta *Vadacz*“, Sestinius (*Viaggio*) et Hormayrius *Neudorf* s. *Nyerges*— (Hassel. p. 496.: *Negeros*—) *Ujsalu*, territorii Strigoniensis, Mucharius „inter *Obergalla* et *Borow*“. Cf. supra ad γ. 3. annotata. Mannerti sententiae, quam Sprunerus etiam secutus esse videtur, Crumerum cum Ptol. *Κοίρτα* idem oppidum fuisse, non subscripserim, atque ignoro qua de causa „*Crumeros*“ recentiores dicant sec. Cellar. I. p. 454. §. 32.

— γ. 12.] *salua* α¹?, *Salva* α¹¹,¹⁵, *Salvae* ε⁶?. Vide ad γ. 3. annotata.

— γ. 13.] *Ad Herculem Castra* sec. It. Ant. supra ad γγ. 1. sq. exhibitum ■ *Cirpi* (infra *Vicegrad*, cf. seq. γ.) M. P. XII, a *Salva* (infra *Gran*, cf. ad γ. 3.) M. P. VIII afuerunt; Lazius XII. 2, 12. frustra in vico S. Andreae ea quaesiit; Mannertus in meridionalem conversionis Danubii angulum, Reichardus in „ruinas iuxta *Vissegrad*“, Lapieus in oppidum *Gran* collocant. Ita Bischoffius etiam Möllerusque v. *Ad Herculem* hunc locum cum *Carpi* sive *Cirpi* confundunt ipsumque oppidum *Gran* esse scripserunt. Pancirolus hunc locum a cognomine qui p. 91*. γ. 23. cf. γ. 27. recensetur, diversum non fuisse sibi perperam sumpsisse videtur, quamvis ipse Stephanum viginti nomine Herculis urbes recensere annotaverit. Dubitari potest, utrum haec castra ab infra, γ. 28., positae diversa fuerint nec ne,

quod cum Wessel. propter It. Ant. 264. sq. supra ad §§. 1. sq. transcriptum affirmaverim, ubi „*Corsio s. Hercul.*“ et paullo post „*Herculia*“ tam inter se quam a *castris ad Herculem*, de quibus idem itinerarium p. 266. habet, diversas mansiones significare probat figura ad superiores §§. 1. sq. proposita: nam *Herculia* (i. e. a Diocletiano nomen gerentia castra) a Bregetione [Szöny? cf. infra ad §§. 8. sq.] versus Sopiana [Fünfskirchen s. Pecs?], i. e. meridiem versus, XXII, *Corsium s. Herculis* [castra] ab Acinco [Alt. Ofen s. O'Buda] item versus Sopiana L. M. P. afuerunt. Et mihi quidem *Ad Herculem* §. 28. de eo quod inter Acincum Sopianaque fuit, accipiendum esse videtur, quaesierimque in regione Bitskensi comitatus Albensis (*Stuhlweissenburger Gespannschaft*).

— §. 14.] *Cirpi*, ut It. Ant. l. c., hic et bis p. seq., Ptol. l. c. *Κάρπις*. secundum illud XXI M. P. supra *Acincum* (*Alt. Ofen*) fuit; et uno fere ore recentiores *Vicegrad* ad Danubium regionis Pilishensis s. Budensis pro vetere *Cirpi* sumunt; ita D'Anvillius, Severinius, Mannertus p. 662. sq., Hormayrius, Krusius, Reichardus, Lapietus et Katancsich. p. 63. sq. alii. mihi paullo plus meridiem versus contra S. Andreae insulam conditus fuisse locus videtur. Lazii, Cellarii aliorumque errorem, qui Moesiaceum *Carporum vicum* cum hac *Cirpi* s. *Carpi* confuderunt, iam Wesselingius ad It. Ant. p. 267. notavit. In eundem errorem etiam Pancirolus incidit: „*Cirpi* castra in Pannonia locat Itinerarium, forte *Carpi*, quod oppidum apud Istrum Ammianus et Ptolomaeus ponunt; a Diocletiano subactum Eutropius scribit: eius etiam Capitolinus in Balbino, et Vopiscus in Aureliano meminerunt“.

— §. 15.] *Constanciae B*, *Constantie C*. Locus ab aliis scriptoribus non memoratus haud ita procul a supra dictis afuisse credendus est: incredibilis fere castellorum multitudo in his regionibus Romanum imperium contra Sarmatas, Iazyges, Quados ac Dacos undique muniebat. Pancirolus oppidum a Constantio nomen habuisse, aperte solo nominis sono motus annotavit. Inter haec nomina nominibus imperatorum

desumpta etiam Iovia, Herculia, Bassiana, Crispiana, Florianiana, Caesariana et *Vallis Cariniana*, de qua vide It. Ant. ad §. 1. sq. transcriptum, memoranda sunt.

— §. 16.] *Caupona* aa, *Camponae* deff. In medio inter Matricam Acincumque XXIII M. P. inter se distantes fuit; quam sententiam etiam Pancirolus expressit his verbis: „Camponia, inquit Itinerarium, in medio a Quinquo leg. II. Legionem secundam adiutricem hunc locum tutatam, et Camponiam in medio itinere ■ Quinquo discedentibus fuisse significat“. Secundum aliam explicandi rationem fere cum hodiernae Hungariae metropoli *Budas. Ofen* sive cum regione inter hanc civitatem ac vicum *Promontori* locus conveniret, secundum nostram autem fere cum iis ‘Romanis antiquitatibus’, quas Marsil. I. tab. VII. sect. V. cf. tab. II. infra Budam delineavit, contra insulam *Cepel* s. *Tschepel* s. *leporum*. et ita apud vicum *Teteny* s. *Promontor* Camponam quaeri vult etiam Hormayrius; in ipsam insulam *Cepel* collocant Simlerus ac Krusius; Reichardus *Camponam* Itinerarii cum *Lusomana* Tab. Peut. contra numerorum indicationes pro eodem loco sumens *Zsambek* (s. *Schambek*, cf. Hassel. p. 500.) esse voluit. Mannertus autem et Lapieus supra Acincum, septentrionem versus, Camponam quaerentes, ille in oppido S. Andreae (*Szent-Endre*) ad Danubium, hic in vico *Veresvar* remoto a Danubio, obliti fuerant, quod It. Ant. haec nomina Valeriae adverso, non secundo flumine recenset.

— §. 17.] *Promoti*. cf. §. 11. — *Matrice* ACD. Inter Camponam, de qua modo diximus, et Veterem Salinam, de qua paullo post dicemus, in medio fuit, XXIII M. P. infra Acincum sec. It. Ant. ex mea interpretatione. Simlerus *Theten* annotavit: *Tetény* vicus est in medio inter *Promontori* et *Hansabek* sive *Hanzelbek*, ubi Vetus Salina secundum alios et Mannert. olim stetit, qui Matricam prope hod. vic. *Ertsi*, II fere miliaria geogr. infra *Hanzelbek* (cf. Marsil. tab. cit.) fuisse statuit, eodem errore motus, quem ad superiorem versum notavimus. Inter *Hanzelbek* et *Ertsin* mihi quaerenda esse videtur, Hormayrio

„inter *Ercsin* et *Erd*“, Reichardo in *Mártonvásar*, Muchario „in insula *Csepel*“.

— γ. 18.] *Vetuselinae* B, *Vetusaline* C, *Vetussalinae* deeff. *Σαλίρον* Ptol., *Vetusallo* Peut. Tab., cuius tamen numeri multum ab Itinerarii numeris discrepant, *Belsalino* Geogr. Rav. Qui in oppido *Adony* Veterem Salinam quaerunt, ut Simlerus, Hormayrius et Katancsich. p. 65. quibus ipse accesserim, It. Ant. sequuntur; qui apud *Hanzelbek*, ut Mannertus, Mucharius, Lapieus, quibus non sine haesitatione Reichardus accessit, cum annotaret „*Hanzelbek*; *Erd*“, tabulam Peut. potius secuti esse videntur. Krusium quoque, cum scriberet „*Salinem*, *Katzelbuk*“, voluisse *Hanzelbek* crediderim. Cf. Hassel. p. 513., Marsil. I. tab. VIII.

— γ. 19.] *Equites Sagittarii* hoc capite eidemque proximis saepius memorantur. cf. supra pagg. 31*. i. f. 32*. 34*. — *Intercisae* C(?) deeff. cf. annot. ad γ. 4.

— γ. 20.] *Ad Namantia*, ut dedimus, *ACDaa*, *ad Namancia* B, *ad Nammantia* deeff. *Annamatia* It. Ant., *Annammatta* (non *Annamatia*, ut edit. 1824. habet) Tab. Peut., *Annama* Geogr. Rav. II. citt. Locus inter Intercisam Lussuniumque (cf. ad γγ. 4. sqq.) fuit, ut itaque cum Hormayrio in foro *Földvár* s. *Foldvár* comitatus Tolnensis (cf. Hassel. p. 521.) quaerendus esse videatur; Lazius XII. 2, 6. voluerat *Mohacs*, Mannertus et Mucharius volunt *Pentele* s. *Duna Pentele*, Simlerus, Reichardus et Krusius *Almaz* s. *Raz-Almaz* (Marsil. I. tab. VIII. contra *Pantali* habet *Almas. Ins.* et cognominis vicus est inter *Pentele* et *Adony*), Lapieus *Adony*.

— γ. 21.] *Lusonio* C. cf. annot. ad γγ. 5. sq.

— γ. 22.] Cf. annot. ad γγ. 7. sq.

— γ. 23.] Hoc castellum id est quod ex interpretatione nostra It. Ant. XVIII M. P. infra Lussunium, supra Lugionem, habet, ut itaque fere cum oppido *Tolna* conveniret. cf. Marsil. I. tab. X., Hassel. p. 521. Mannertus ac Reichardus nullum hodie vicum ibi superesse, ubi castellum olim stetisset, opinati sunt; Mucharius in vico *Szeksard* ad *Sarviz*, in africanum a

Tolna (cf. Hassel. l. c.), Lapius in *Börcs* (?) illud castellum quaesiverunt, quod finem inter utramque Pannoniam effecisse annotavit Hormayrius. Secundum Laz. Comm. r. p. Rom. XII. cap. 9. et Bruz. la Martin. *Ad Statuas* ibi fuerunt, ubi hod. *Colocz* s. *Colocza* est, quod nomen ex appellatione *Ad Statuas Colossas* enatum esset. sed *Kolocsa* s. *Kalocsa*, opp. regionis Soltensis comitatus Pestiensis, in sinistra Danubii ripa, in barbarico situm est. cf. Marsil. l. tab. IX., Hassel. p. 500.

— γ. 24.] *Florentie* C. „Hucusque Notitia huius Ducis munitiones aliis omissis depingit, quod forte charta omnibus describendis non sufficeret, vel quod haec ad insignia huius Ducis satis esse crediderit“. Prior illa causa a Pancirolo allata comprobanda est. De loco id quidem quod Pancirolus annotavit, eum n. Florentia Italiae diversum esse, satis, ceterum nihil fere constat, nisi quod, cum classis Histrica ibi staret, ad Danubium quaerendus esse videatur. nam Incertissimam, immo erroneam, Suritae opinionem, hic et infra tribus locis, quibus haec *Florentia* nominatur, *Florianae* nomen ponendum atque de eo loco intellegendum esse, qui (sec. It. Ant. p. 263.) a Sabaria [*Stein am Anger*] Acincum euntibus XXX M. P. propior quam haec civitas fuit, iam Wesselingius reprobavit; tamen Szásky (Introd. in geogr. Hungar. Pösson. 1781. 8^a.) Suritam secutus est. Eadem *Floriana* in itinere a Sopianis Bregetionem ab hoc oppido VIII M. P. remota fuit sec. It. Ant. p. 265.; itaque non in Danubii ripa condita, sed ab eo remota fuit. Georgii (II. p. 251.) in eo non errasset, ut Itinerario Ant. *Florentiam*, de qua quaerimus, adscriberet, si Notitiam Dignitatum ab ipso neglectam adhibuisset. Mihi hanc Florentiam in vicinia oppidi *Mohacz*, certe in inferioribus Valeriae partibus prope insulam cognominem conditam fuisse veri simile esse videtur.

— γγ. 25. sq.] *Altino*. cf. supra ad γ. 9. — nunc] cf. ad p. 92*. γ. 24. et ad p. 101*. γγ. 9. sq. — in *Borgo* ἈΒΕδτ', im-
borgo C, Inburgo α', In burgo α''. Burgus, Germ. *Bürg*, Graece πύργος, φρούριον, quod nomen omnes Romanicae lin-

guae norunt, „Castellum parvulum quem burgum vocant“, ut Veget. de re mil. IV. 10. habet, et „Crebra per limitem habitacula constituta *Burgos* vulgo vocant“ ait Oros. VII. 32. qui Burgundionum nomen ab illo vocabulo deducit, quemque secutus est Isidor. Etym. IX. 2, 99. et 4, 28., ubi et „*Burgarii* a *burgis* dicti“ recte vocantur. cf. Sidon. Apollinar. carm. XXII. §. 126. et Paul. Diac. hist. lib. XII. atque Tractatum de reb. bell. p. 512*. transcriptum. Cyrilli Gloss. *Πύργος*, turris, burgus“. Etiam in lapidibus *burgi* memorantur, vel ad hoc ipsum caput pertinentes, ut ap. Gruter. 164, 4. titulus „non procul Strigone“ [*Gran*] repertus „*NUNC BVRGVN CVI NOMEN COMMERCIVM*“. cf. ibid. num. 3. Leges quoque burgorum mentionem faciunt; ita Arc. et Honor. L. 2. Th. C. de his qui condicionem propriam reliquerunt XII. 19. s. L. 6. Iust. C. de fundis rei priv. XI. 65. eos „qui curiae vel collegio vel burgis ceterisque corporibus“ servierunt, iuxta ponunt, ut Iustinianus L. 2. §. 4. C. de off. Pf. P. Afr. p. 158*. transcr. *clausuras et burgos*. De Burgariis peculiaris tit. Th. C. VII. 14. exstat, ad quem vide Gothofredi comm. et cf. Stewech. ad Veget. l. c. atque DuCange v. *Burgus*. Praeter ea nomina, quorum finem illud vocabulum efficit, ut *Quadriburgium*, *Teutiburgium* s. *Teutiborgium*, etiam alii *Burgi*, ut *Severi* (p. 76.), *Zonus* s. *Zanum* (p. 108.), *Novus* (p. 109.), *Centenarius* (p. 97*), hac Notitia recensentur; multo plures Itineraria et Procopius de aedificiis exhibent. De situ eius, de quo hic dicendum est, cf. superiorem annotationem.

— §. 27.] *Flavinenses* a^{4,7,13}, *Flavienses* a¹¹. Ad legionem Flaviam, sive comitatensium (p. 27*. §§. 13...18.) sive pseudocomitatensium (ib. §. 29. et p. 28*. §. 5.) unam alteramve pertinentes. — ad militare mss. et editi praeter aa, qui recte ut dedimus, habent. nam vix dubium esse poterit, *militare* perperam ex v. *miliare* enatum esse. minime vero constat, de quonam miliari h. l. sermo, neque a quonam oppido computatum sit: putem tamen ab Acinco; sed is locus quem *Ad vicesimum* Tab. Peut. IV. C, *Vicesimo* Geogr. Rav. vocat, hic non indicatur, fuit enim in Pannonia Prima non ita procul a Dravo.

— γ. 28.] *Herculentia* ABCD, ut Herculii, Herculiani, legiones Herculiae, a Maximiano cognominati ipsis locis, ubi stativa habebant, nomen dederunt. cf. ad γ. 13. annotata.

PAG. 96*. γγ. 1. sq.] *Ursarentia* mss. *Ursarensia* deess. Fuerunt Dalmatae ex Ursaria, non Hispani nec Lusitani, ut Pancirolus voluit. cf. p. 246*. sq. ad γ. 8., ubi adde geographum quoque Ravennatem V. 24. Ursariam insulam inter Pullariam et Cervariam recensere. — *pone Namata* ABCE, editi, *pone uata* D et Pancirolus „vetustus codex“. *πονήματα* mihi facit τὸ πονήρευμα reliquorum scriptorum, quod hunc locum non memoraverunt. mihi de ponte quodam sermonem ac legendum esse *πονε* pro *pone* persuasum est. possis etiam *pone Namata*, ut locus ibi fere quaerendus sit, ubi Marsil. I. tab. VIII. nomen *Foktu* habet. Certe locus ab eo diversus fuit, qui *Ad Statuas* nomen habebat, de quo supra ad γ. 23. disputatum est, ut vocabulum *nunc* ostendit.

— γγ. 3. sq.] *uigilium* B. — *contra Acincotras* mss. scilicet suprascripserat aliquis ad explicandam praepositionem *contra* vocabulum *trans* s. *trās*, ut p. seq. γ. 6. *Transacincio* legitur eodem sensu, quo hoc versu et p. 95*. γ. 8. *Contra Acincio*, atque ita factum est, ut istud *tras* allineretur. cf. ad cit. γ. 8. annotata.

— γ. 8.] *fortentia* E. cf. not. ad p. 80*. γ. 9. — *Cirpe* mss. aa, et recte puto, quamvis superiore γ. 14. et infra γ. 23. *Cirpi* legatur. De ipso loco ad cit. γ. 14. disputavimus.

— γ. 6.] *Insidiacorum* E. *Insidiatorum* nomen explicavimus p. 285*. ad γ. 28. — *Cardabiao* mss. omnes, *Cardabianca* editi (*Cardabianica* ε², *ardabianica* ε¹). Pancirolus forte legendum esse *Cannabiao* „qui est locus Pannoniae Primae“ (cf. p. 100*. γ. 13.) inutiliter annotavit. Valeriae loci de quo quaerimus, nomen corruptum esse, pariter ac vocabulum *Gardellaca* Tabulae Pent., quod utrumque idem esse suspicor, veri perquam simile videtur: *candabiaca* et *gardellaca* similem inter se figuram in mss. habent. (*Sardellaca* Mannerti III. p. 661. et *Sardellaea* Spruneri menda sunt.) nomen a lacu quodam

deductum esse opiner, sed sec. Tab. Pent. Gardellaca a Bregetione XVIII, ab Acinco XXV M. P. distitit, ut itaque situs fere cum hodierno *Neudorf* ad Danubium supra *Gran* (cf. Marsil. I. tab. V.) conveniat. Lazius undecunque collectis locorum quos ipse municipiorum vocabulo promiscue designare solitus erat, nominibus singulis suum sive non suum locum in aliquo hodierno oppido s. vico attribuens, XII. 3, 8. „equidem“ ait „Cardobiancae vestigia supersunt in ruinis praeter caetera conspicuo loco et in colle sito, ut fere omnia Romana municipia erant, quod *Friburg* incolae vocant, in ipsis Austriae et Styriae finibus, ubi fluvius praeterfluens veteris nomenclaturae umbram retinet, utpote decurtatae, *Byncam* incolae nominant. . .“

— §§. 7. sqq.] *Legionis Primae Adiutricis*. Legiones Primae (s. Primani) complures fuerunt; Borghesius (*sulle iscriz. Rom. del Reno*. Rom. 1839. 8°. p. 14. sqq.) de tribus, Prima simpliciter appellata, de Minervia, et de hac Adiutrice, atque de hac quidem (quae in lapidibus etiam ADIVTRIX PIA FIDELIS, ADI. BIS PIA FIDELIS, ADI. P. F. ANTONINIANA, ADI. P. F. SEVERIANA appellatur, ut Cardinalius comprobavit) sic disputat: „La terza delle legioni prime, di cui si hanno monumenti sul Reno, è l'Adiutrice già illustrata dal conte Guarnieri (*Ara del museo Nani*), e dal ch. Cardinali (*Diplomi* p. 39 [...41. ad diploma militare Galbae imp. a. 68. datum]). Essi ci hanno detto come fosse arrolata da Nerone fra i classiarj, e ricevesse l'aquila da Galba [cf. infra ad p. 114*. §§. 26. sq.]: come per la prima volta pugnasse sotto Ottone, e da Vitellio fosse mandata in Ispagna: anzi il Guarnieri ha raccolto i marmi spagnuoli, che fanno rimembranza di lei. Il Bimard (*Maffei Mus. Ver.* p. 348.) stimò che Muciano la richiamasse di là per combattere contro Civile nella Germania, fidandosi della falsa lesione sexta et prima, che si aveva nel c. 68. L. IV. di alcune edizioni della storia di Tacito: ma è indubitato doverci preferire la volgata sexta et decima: che ricevo piena conferma da ciò che ripete lo storico nel L. V. c. 19. Tuttavolta non può negarsi che sia

stata anch' ella per qualche tempo nella provincia [Germania] superiore, richiedendolo troppo apertamente nove figuline, e quattro lapide presso il Steiner, che appariscono tutte di buona età. Laonde sospetto che si facesse venire dalla Spagna sul Reno un poco più tardi, ciò è ai tempi delle guerre germaniche di Domiziano o di Traiano. Imperocchè quando scriveva Tolomeo ella era già nella Pannonia, ove quel geografo le stabilisce le stanze a Bregezio o Bregenzione [Bregentio nusquam puto legitur, cf. paullo infra], e dove le conservò lungo tempo, perchè la Notizia attesta che anche ai suoi giorni ne v'era alloggiata la quinta coorte. Il Casaubono pensò, che Capitolino parlasse di questa Adiutrice (Pert. c. 2.) quando scrisse che M. Aurelio Pertinacem primae legionis regendae imposuit: statimque Raelias et Noricum ab hostibus vindicavit. E veramente si ha motivo di credere che questa legione fosse impiegata in quelle guerre, trovandosi che il console Cesonio Macro Rufiniano mentr' era suo tribuno fu onorato DONIS. MILITARIBVS. A. DIVO. MARCO. (Grut. p. 381, 1). Anche Dione determina la sua residenza nella Pannonia inferiore, confermata da molte lapide di quei paesi riferite dallo Schoenwisner e da altri [cf. Laz. comm. rei p. R. lib. XII. passim], la più antica delle quali con certa data è del anno 947, provenuta della Dalmazia (Zanetti, Lettera al conte Polcastro). Il Chandler (Ischr. p. 93, 8.), trovò nella Siria una memoria dell' anno 996, spettante a due beneficiarj di un suo tribuno, la quale dà motivo di credere, che partecipasse della spedizione di Gordiano Pio in Oriente. Ma o ella non vi mandò se non che una vessillazione, o se vi andò dovette esserne di ritorno quando Filippo ricondusse l'esercito, perchè l'ara Nani dell' anno 998, la quale ricorda un altro suo beneficiario, fù trovata nella Dalmazia, e si sa che a quei tempi quella provincia e la Pannonia inferiore solevano essere riunite sotto un preside solo, come di sè stesso testimonia Dione. Si mantenne poi per lunga pezza, vedendosi ricordata dagl' imperatori Costantino ed Anastasio in due loro rescritti nel Codice

giustiniano (L. XII. tit. 37. leg. 6, e tit. 53. leg. 3.).⁴ cf. infra ad p. 100. §§. 4. sqq. Illas leges iam Pancirolus citavit, post hanc annotationem: „Praefecti appellabantur qui toti aut parti legionis praerant, qui cohortem regebant Tribuni. Hic vero Praefectus vocatur tanquam legionis partem regeret, etsi vere non nisi quintae legionis cohorti imperabat⁵. cf. quae ad cap. XXIII. post initium annotavimus. — *Cohortis Quintae*] Ita etiam legionum V., VI. et I. quintae cohortes p. 92*. §§. 2. 5., p. 100*. §. 5. leguntur. — *patis* (pro *pātis*) D. *superiorum* aa. cf. not. ad p. 92*. §§. 1. sqq. — *Bregecione* Baa. *Βρεγαίτιον* (al. *Βραγέρτιον*, al. *Βραγυαίτιον*) Ptol., *Bregetio* It. Ant., Ammian. XVII. 12, 21. sed *Bregitio* id. XXX. 5, 15., *Bergentio* Aur. Vict. epit. c. 45., *Brigantio* Tab. Peut., *Brigitio* Oros. VII. 32., *Βεργυτίων* Socrati H. E. IV. 31., *Virgitio* Idatio ad a. 375., *Brigio* Paul. Diac. lib. XI.; in lapidibus etiam modo BREG. (ut ap. Orell. 499.), modo BRIG. (ut ap. Gruter. 130, 8.), BAC. in columna miliaria scribitur, locus morte Valentiniani, Gratiani Aug. parentis, celebratus, cuius situm satis accurate Itinerarium et Tab. Peut. indicant, ut cum hod. vico Szöny (Zen, Zegn Marsilio) contra Comaromium (Comorn) sito sive Uj-Szöny (cf. Hassel. p. 511.) conveniat, ut recentiores plerique fere omnes agnoverunt, Mannertus, Wagnerus ad Amm., Hormayrius, Reichardus, Krusius, Mucharius, Lapieus, Orellius l. c., Georgii et Katancsichius qui Osis hoc oppidum tribuit, de quo p. 62. „est oppidum“ inquit „Nagy Szöny, rudibus conspicuum, dextra exeuntis in Danubium amnis [contra ostia fl. Waag], ex adverso confluentium Istri alveorum, qui Schütt insulam formant“. cf. Marsil. I. tab. V. et imprim. tom. II. p. 3. et tab. I. figg. 3. 4. Lazius (comm. rei p. R. XII. 2, 16. „Bregetio“ ait „celeberrimum Pannoniae municipium fuit, Praesidis primum sede, qui Pannoniae primae imperitabat [?] atque XIII. legionis stativis. deinde posteaquam Constantini M. auspicio [?] Pannonos Christum agnovissent, episcopali quoque insigne cathedra factum est“, deinde refert multos doctos *Taurinum* „quod multo inferius ad ostium Arrabonis [?] in Danubium iacet, Bregetium vetus

fuisse existimasse" ac vestigia Bregetionis collocat „in iis ruinis quae haud procul a Thata, ipsoque etiam castro Comoro ad Danubii ripam navigantibus occurrunt, quae Germani solent *Herzogschuss*, et Hungari *Marcelhasa*, tanquam si diceret Marcelli donum, nominare". Cluverius (Vindel. ac Noric. c. V. p. 20.) *Strigonium* s. *Gran* esse putavit, eumque sequi videtur Cellar. I. p. 446. §. 19. Comes de Marsiliis cum rudera Bregetionis tom. II. p. 3. sub rubrica PANON. describeret, ipse Arrabonae reliquias sese describere erravit, et Wesselingium etiam in eundem errorem traxit. cf. annot. ad p. 98*. §§. 9. sq.

— §§. 10...12.] AB sic habent: *Praefectus legionis | secundae adiu|tricis Aliscae | Cohortis partis superioris*; E hos versus 10...12. omnino omisit. De legione II. adiutrice ad ea quae p. 243*. (cf. ad p. 81*. §§. 8. sq.) prolata sunt, adde quae Borghesius l. c. pag. 17. exposuit: „La seconda poi Adiutrice a detto di Dione fu istituita da Vespasiano che le concesse un diploma di cittadinanza e di connubio nel 823, da cui prese argomento di trattarne il Cardinali (Dipl. p. 64.): ma realmente ella era già stata coscritta fra i classiarj da Vitellio (Tac. hist. III. 55.). Muciano per la guerra di Civile la mandò in Germania (id. IV. 68.), ove per la prima volta stette in battaglia (V. 16.), ed era suo tribuno Adriano quando sul cadere dell' impero di Domiziano (Spart. Hadr. 2.) fu trasferita nella Mesia, ove infatti troviamo che pugnò nelle guerre daciche (Marini Arv. p. 530.). Quindi ebbe gli alloggiamenti ad Aquinco nella Pannonia inferiore, ove ha lasciato molteplici memorie di sè a dove perseverava al tempo di Claudio il Gotico, sotto cui fa pompa del nuovo titolo di Costante Claudiana (Orell. 1024. = 4985.) ed anche dei successori di Teodosio, essendo allora soggetta al duca della Valeria Ripense. E ricordata [ut iam Pancirolus olim annotavit] da Caracalla nel codice Giustiniano X. 52. leg. 1.^a (de professorib. et medic.) De agnominibus huius legionis II. adiutricis, quae haud raro primae adiutrici in lapidibus, Pannonicis maxime, iuncta legitur, PIA FIDELIS, P. F. ANTONINIANA, P. F. GORDIANA, SEVERIANA,

AVGVSTA, A. A. (adiutrix Augusta s. Antoniniana) PRIMIGENIA, VI. P. VI. F. (= sextum Pia, sextum Fidelis) CONSTANS CLAVDIA [Orell. l. c.] cf. Cardinali p. 63., qui Tribunorum etiam eiusdem nomina ex lapidibus collecta exhibet. — Post *Cohortis* numerum, fortasse *Quintae* (cf. p. 92*. §. 2. et §. 5.), excidisse manifestum est, quamvis nullum lacunae, a Pancirolo etiam observatae, indicium neque hic neque infra codices mss. editive exhibeant. — *partis superiorum* aa. cf. ad p. 92*. §§. 1. sq. — *Aliscae* ex *ABce* dedi; *Alisce* *CD*; nomen omis. aab, (cf. supra de *C*) *Alescae* ff, ut p. 97*. §. 4. ex mss. editisque dedimus et It. Ant. p. 244. habet; parum recte Gudius ad Gruter. 345, 8. *Alcesca* Notitiam habere annotavit, neque cum eodem nomen ALGETIENSIVM ad hanc Aliscam s. Alescam traxerim. De situ praeter Itinerarii indicationem nullam habemus, secundam quam mihi in hod. vico *Kölescs* s. *Kölesch* (*Kölesd* Hassel. p. 521.) comitatus Tolnensis, ad *Sarvís* fossam quaerenda esse videtur. Simlero ad It. Ant. l. c. est *Anyavara*, Lazio (XII. 2, 8.) *Almas*, Mannerto *Szerard*, Reichardo „*Akalacs* vicus, aut *Also* (inferior) aut *Felső* (superior)“, Hormayrio Mucharioque *Tolna*.

— §§. 13...15.] *Cohortis* eiusque numeri indicationem sine lacunae indicio mss. editique omiserunt. suppleverim autem aut *Cohortis Quintae* (cf. ad praeced. §. 11.) aut *Cohortis Tertiae* propter seq. §. 17.; priorem tamen praetulerim scripturam, nam numm. 4. et 5. *Tertiae*, 6. et 7. alteri eidemque legionis II. adi. praeter quintam tertiamque cohorti adscripserim, ut §. 23. supplendum esset *Cohortis Secundae* [?] *Partis Superioris*, §. 25. *Cohortis Secundae* [?] *Partis Inferioris*. sed cf. etiam ad p. 100*. §§. 1. 2. Pancirolus dubitat, utrum hoc loco *Cohortis* eiusdemque numeri vocabula exciderint, necne; annotavit enim: „Florentiae pars legionis degebat, quam ex praecedentibus sequentibusque per varia loca dispersam fuisse apparet. forte cohortis hic locandae nomen et numerus desideratur“. — *partis inferiorum* aa, ut supra. — *Florentie* *C*. cf. annot. ad superiorem §. 24.

— §§. 16...18.] *Cohortis* omis. mss. rđitque. cf. proxime superiorem annotationem; et de *Acinco*, hod. *Alt-Ofen*, *O'Buda*, cf. quae ad p. 95*. §. 7. sq. rettulimus.

— §§. 19...21.] De lacuna eaque explenda cf. ad §§. 13...15. proposita. — *Tantantum* D. 'Locus plane ignotus; neque de *Taururo* (*Tauruno*) Ptolemaei cum *Pancirolo* cogitandum est, nam *Semlin* ad *Valeriam Ripensem* non pertinet, neque de oppido ad *Savum* fl. non ita procul a *Siscia* (*Siszek*) condito quod *Ptol.* II. 13 (15). *Ἀνδανρόνιον* appellat. Fortasse eiusdem geographi *Βολέντιον* (*mutatio Bolenta* It. Hieros., *Bolentio* Tab. Peut.) huc pertinet, quod a *Maurianis* s. *Marinianis*, de quibus ad seq. §. 5. dicendum erit, VIII M. P. sec. It. Hier., X sec. Tab. Peut. distitit. ad dextram *Dravi* ripam situm fuit: nam contra Tab. Peut. V. A. D'Anvillii tab. geogr. Orb. Rom. occid. iter a *Mursa minore* s. *Mursella* *Ioviam* usque ad sinistram illius fluvii ripam collocavit. *Katancsichius* p. 67. sq. *Bolentium* in agro vici *Vlashki Miholyacz*, alias *Miolcsi*, dynastiae *Verocensis*, quaesivit; *Mannert.* III. p. 699. *Bolentium* praeteriit, sed *Serota* ei est viculus *Draus* ad *Dravum*, *Mariniana* apud vicum *Szara* in finibus comitatum *Schümeg* et *Baranya*; *Reichardus* „prope *Novaki* vicum“, *Lapieus* „au nord de *Czabuna*“.

— §§. 22. sq.] *mil.* (pro *legionis*) *ABDEder*, *leg. C.*, *milit. legionis aa*, *militum ff.* De cohorte ac parte omissis vide annot. ad §§. 13...15. — *Scirpi* A. cf. supra ad §. 5. et p. 95*. §. 14.

— §§. 24. sq.] cf. ad §§. 13...15. et de *Lussunio* ad p. 95*. §§. 5. sq. annotata.

— §. 26.] De classe *Histrica* dixi ad p. 92*. §§. 14. sqq. et de *Florentia* ad p. 95*. §. 24.

— §. 27.] Hic et sq. cap. Cohortes, auxiliares puto, non legionis sive primae s. secundae adiutricis, sine peculiaribus nominibus recensentur; eas n. castellorum, ubi degebant, vocabulis appellari solitas fuisse, ut *Auxiliares* sub *Duce Moesia* *Primae* constituti (cf. *Not. Or.* p. 105. B), vix dubitabitur.

— *Vincenciae* D. *Lazius* (XII. 2, 7.) a *Vincentio* forsitan illo

nomen accepisse coniecit, cuius Ammianum meminisse supra rettulimus. Non Vincentiae Valeriae sed Venetae (*Vincenza*) data est L. 12. C. de iur. et facti ign. l. 18., ut Panciroli dubitationem tollit topogr. Theod. Cod. v. *Vincentia*. Cf. quae ad Not. Or. p. 490. not. 40. annotatum est. De situ nihil mihi constat; Lazius rudera se indicasse scripsit, sed ubi indicaverit exquirere operae pretium non esse duxi propter fallaciam Lazianae topographiae.

— ꝥ. 28.] *Quadriburgio* aaff. Pancirolus: „ita vocatur oppidum, quod quatuor burgis constaret. Quadriburgum in Germania inferiore Ammianus ponit“. Haec ita conceperim: de *Quadriburgio* s. *Quadriborgio* (cf. ad p. 95*. ꝥ. 25.) Valeriae Pannonicae nihil compertum habemus. nam neque de *Quadriburgio* Pannoniae Primae aequè ignoto (cf. p. 99*. ꝥ. 2.) neque de *Quadratis* [i. e. castris] s. *Quadrato* [i. e. castello] inter *Arabonam Flexumque* (cf. p. 99*. ꝥ. 8.) cogitandum esse apparet. Circa *Dravum* sive ad dextram, in Slavonia, sive ad sinistram, in comitatu Baranyensi, hoc castellum quaerendum esse putem.

PAG. 97*. ꝥ. 1.] *Ioviae* E(?)dceff. Multa castella Pannonica ab imperatore Diocletiano, ut videtur, Ioviae vocabulum assumpserunt. In itinere „a Sopianis Bregetione“ ab illo oppido XXXII M. P. *Iovia* distitit sec. It. Ant. p. 264.; alia *Iovia* in eodem p. 130. legitur, a *Patavione civitate* [Pettau] XXXVIII, a *Lentulis* XXXII, a *Serota* LXIII, a *Marinianis* (cf. ꝥ. 5.) LXXXIII M. P. remota, eademque haec altera *Iovia* est in It. Hieros. p. 561., XXXIII M. P. a *Lentolis* distans; tertia in Tab. Peut. V. A *Iovia* a *Sirodis* X, a *Luntulis* VIII M. P. distans legitur. Putaverim propter rubricam capitis et reliqua nomina, inter quae hoc ipsum Notitia habet, de *Iovia* Tabulae Peut., non de ea quam It. Ant. p. 264. indicat, ad quam Surita hoc de quo quaerimus castellum referri voluit, Reichardus autem „rudera prope *Iovincze*“ annotavit, quamque in comitatu Tolnensi quaerendam esse apparet, neque ad alteram, in Pannonia Superiore, non ita procul a Stiriae finibus

quaerendam, a Reichardo in hod. *Toplika* [s. *Töplitz* comitatus Varasdinensis: cf, Hassel. p. 570. sq.] quaesitam, hoc Ioviae vocabulum accipiendum esse quaesierimque locum in provincialis quod dicunt Slavonici comitatu *Veröczensi* s. *Werovicensi* non ita procul ab oppido cognomine. Lapius ad v. *Iovia* Tab. Peut. adscripsit „*près Katalena*“ et ad Itinerarii Hieros. „*Apathia*“, sed idem nomen etiam eis Ioviis (It. Ant. p. 130. et 264.) quas Tolnensem unam, Croaticam alteram dixerim, addidit. Cf. annot. ad p. 90*. †. 29., p. 100*. †. 6.

— ††. 2. sq.] *Burgum Centenarium* aaff. De burgis cf. p. 704*. sq. ad ††. 25. sq. „forte vocatus est (Pancirolo scripsit) a centum militibus ibi morantibus. nam Centenarii vocabantur centum militibus praefecti, ait Vegetius II. 13. et Modestus in lib. de vocabul. rei militar. [p. 107. post Veget. Sriver. 1607. 4°.]“. De situ nihil constat: nam quod Lazius XII. 2, 16. scripsit, prope Altam ripam, ab ipso in hod. *Hochstrass* quaesitam (cf. ad p. 95*. ††. 7. sq.), „et *Zentmar* ruinosus pagus visitur, ubi Burgum Centonarium fuisse... non solum nominis consonantia, verum etiam inscriptio testatur, Rabae a domino a Vels reperta, ubi alae centen. nomen exprimitur“, id sane perquam debile argumentum esse videtur. In australibus potius Valeriae quam in borealibus partibus hoc castellum quaesierim.

— †. 4.] *Alescae* h. l. omnes habent. cf. annot. ad superiorem †. 12.

— †. 5.] *Marinanae* DEaa (*Marinnanae* a“) deeff, *Aninanae* A, *maritanae* B, *Maurinanae* C. *Mayviava* Ptol., *Marinianis* It. Ant. p. 130., *Mansio Maurianis* It. Hieros. p. 562., *Maronianis* Tab. Peut., *Marinianis* Geogr. Rav. locc. cilt. Wesseling. ad It. Ant. l. c. contra Pancirolum negavit, haec Mauriana (s. *Mariniana* sive *Maromiana* s. *Martiana*, i. e. castra) ad hunc Notitiae locum pertinere, („sed eam aliam esse“), quippe ad Saviam pertinentia, ad dextram Savi fluminis ripam exstructa. Equidem Pancirolum accesserim; Savia Ducem nullum habuit, neque ita stricte militarium provinciarum fines cum

finibus civilium, ut ita dicam, provinciarum convenerunt, ut castella trans fluvios provincias terminantes condita sub provinciarum ducibus constitui nequivissent: immo, hoc ipsum caput complura castella extra Valeriam provinciam, in Barbarico trans Danubium sita Valeriae Duci adscribit; neque novum est non nullos ducatus per plures provincias sese extendisse, ut e. gr. seqq. capp. XXXIII. XXXIII. XXXVI. et Not. Or. c. XXXII. Lazius XII. 4, 4. inaccurate Ammianum quoque lib. XXX. (voluit Lazius Amm. XXIX. 6, 3.) hanc civitatem *castra Marciana* appellare, Iornandem autem *castra Marcena*, eamque in Margburga Styriae quaerendam esse scripsit. Mannertum Marinianas (nam sic scribi vult) apud vicum Szara in finibus comitatum Schümegensis ac Baranyensis quaerere supra ad §§. 19...21. relatum est; Reichardus „*Vranyessevce*“; item Lapius „*près de Vranyessevce*“; sed Katancsich. p. 68. „*Moslavina* nuncupato vico, haud extremi nominis, dynastiae Valponensis [non confundendo cum eo, de quo Hassel. p. 571. dixit], convenire mansionem, ostendimus alias“. In hoc *Moslavina* vicinam mansionem *Serena* s. *Serona* agnoscendam esse opinatus est Lapius. Cum exactiores Slavoniae tabulae geographicae mihi desint, in Katancsichii sententia acquiescendum est.

— §. 6.] Neque cuius Legionis Praefectus hic steterit neque lacunam indicant libri omnes. Et forte cohortis nomen desiderari etiam Pancirolus annotavit. *Transiacinco* ABDE, *transiacino* C, *trans Acinco* aa. Aperte de eodem castello h. l. agitur, cui supra *Contra Acinco* nomen est, p. 95*. §. 8., p. 96*. §. 3.

— §. 7.] *Dux* omiserunt aa.

— §. 9.] *Corpore pro Officio* h. l. et capp. XXXIII. XXXVII. legitur. Orientalium Ducum Officia magnam partem Principem non de eodem Officio, sed de Schola Agentum in Rebus habebant; Duces Europaei autem a Scythia inde usque ad Pannoniae occidentales fines omnes de eodem corpore sive officio, atque pariter etiam Dux Belgicae Secundae et fortasse

etiam Dux Germaniae Primae; ceteri Europaei Afrique Duces in Officiis suis Principes habebant ex Officiis Magistrorum Militum Praesentalium, sive alternis annis, sive a parte Peditum tantum, ut Dux Sequanici. Ita etiam in Comitum rei militaris Officiis Principes modo de Schola Agentium in Rebus, ut in Officio Comitis Aegyptiaci, modo de eodem corpore, ut in Officio Comitis Isauriae, modo ex Magistrorum Militum officiis alternis annis, ut in officiis Comitum Tingitaniae Britanniaeque, modo a parte Peditum tantum, ut in officio Comitis litoris Saxonici per Britanniam, desumpti erant. Quae omnia ad certas administrationis leges revocata fuisse accuratius inspicientem fugere non potest.

— †. 25.] *Exceptores singulares* iunguntur in aa.

CAPVT XXXIII.

PAG. 98. †. 2.] Haec picturae rubrica, in A non posita, Norici Ripensis mentionem non facit, sed solius Pannoniae primae (*panonie prime* E). *et eius insignia* add. tt; neque vero iidem huius ducis, sed Pannoniae Secundae pictam tabulam exhibent, ut ad cap. XXXI. init. annotavi.

Picturam ad A repetendam curavi, qui vocabula sub g et h sic exhibet: *Æquūnoctis et ad Hercules*; eadem E sic scripsit *Equinoctie et Adhercules*. In d ne Arrabonae Flexique nomina iterentur, editor pro nostris d et k finxit *Vindobona et Carnuntum*. *ε^{6,7}: Flexum. Arrabona. Quadriburgium. Ala Nova. Aequinoctia. Ad Herculem. Gerolata. Quadratum. Vindebona. Carnuntum*. Scilicet „P. Sluyter fecit“ picturam ab *ε⁶* exhibitam cum inscriptionibus castellorum.

— ††. 6. sq.] *RIPENSIS* omis. A. cf. p. 4*. ††. 28. sq. — Fortasse „Comitem Pierium“, de quo (ad a. 488.) Eugipp. in vita S. Severini c. XII. n. 55., Ducem Pannoniae I. et Norici Ripensis fuisse dicendum est. sed potest etiam aut Comes barbarorum aut Comes Italiae i. e. Tractus Italiae circa Alpes fuisse. — Generidus, de quo Zosim. V. 46. eum ab Honorio *σπαρτηγὸν* creatum esse

enarrat, non Ducis sed Magistri Militum dignitatem optinuisse apparet; nam haec Zosimi verba sunt: πολλὰ δὲ περὶ τὰς ἀρχὰς καὶ ἄλλα κοινοτομήσας (Honorius), καὶ τοὺς μὲν πρότερον καταδυναστεύοντας ἐκβαλῶν, ἄλλοις δὲ τὰς ἀρχὰς παραδούς, ἔταξε καὶ Γενέριδον τῶν ἐν Δαλματία πάντων ἡγεῖσθαι, ὄντα στρατηγὸν καὶ τῶν ἄλλων ὅσοι Παιονίαν τε τὴν ἄνω καὶ Νορικοὺς καὶ Ῥαιτοὺς ἐφύλαιτον, καὶ ὅσα αὐτῶν μέχρι τῶν Ἀλπεων. ἦν δὲ ὁ Γενέριδος βάρβαρος μὲν τὸ γένος κ. τ. λ. Cf. etiam Comit. de Bünau *Teutsche Kayser-Historie*. tom. I. p. 871. §. 165. De M. NONIO. M. F. | FAB. MACRINO || . . . LEG. AVG. PRO. PRAE | PROV. PAN. SVR | et c. est lapis Brixienensis ap. Grut. 1097, 8. — Videmus hunc Ducem, cuius sedem frustra, ut mihi quidem videtur, Vindobonae fuisse contendunt huius urbis descriptores (cf. e. gr. Hormayr. *Wien*. I. 3. p. 9.), quam Carnunto vindicanda esse videtur, toti tractui cisdanubiano inter Oenum (*Inn*) Arrabonemque (*Raab*) fluvios Danubio sese miscentes, a Boioduro (*Innstadt*) contra Batavodurum (*Passau*) usque ad Arrabonam (*Raab*) imperitavisse. quinam provinciae eiusdem versus meridiem fines fuerint, ex hac Notitia colligi nequit, cum omnia, quorum situm certo definire possumus, castella ad ipsam Danubii ripam aut non ita procul ab eo remota fuerint, praeter unum *Ad Iuvense* (p. 100*. §. 6.), quod plerique quidem fere omnes Iuvaviam (*Salzburg*) significare opinantur, quam tamen sententiam, quamvis et mihi arrideat, pro certa non venditaverim. Pancirolus fines ex Ptolemaeo, sed non satis accurate, descripsit. ipsa Ptolemaei verba p. 420* exhibebimus, ut sequentes duae paginae συνοψει locorum qui ex Itinerario Antonini Tabulaque Peutingerana ad hoc caput de Pannonia Prima Noricoque Ripensi pertinent, quosque in faciliorem conspectum redactos iuvabit ad annotationem nostram adhibere, relinquantur. finis sequentis tabulae ex eius quam supra p. 694*. sq. dedimus, initio repetitum est, ut facilius utraque inter se comparari atque coniungi possint: cum Notitia nostra ex oriente ad occidentem Danubium adscendimus.

DANVILLII		ITINERARIUM ANTONINI A V			
tab. geogr. orb. Rom.		ex mea interpr. et		250 246. ed. Wess.	
part. occid.		p. 115. 114.		secundum diversas interpretationes.	
		ed. Parth. et Pinder.		I.	II.
Iuvavum.	Regina.	M. P.	Regino.	M. P.	
		XXIII.		— *	—
	Augustana.		Augustis.	—	—
	Serviodunū.	XX.		—	—
	Quintianis.		Quintianis.		Quintanis.
	Batava castra.	XXIII.		—	—
	Boiodurum.	XX.	Boiodoro.	—	Boioduro.
		XX.		—	—
	Stanacū.	XVIII.	Stanaco.	—	—
			Ioviaco. [al.]	o u i a c o , i o u i a c u s .] —	
		XXVII.		—	—
	Lentia.		Ovilavis.	XVI.	Ovilibus
	Ovilabis.	XVI.		XVI.	—
	Lauriacum.		Lauriaco leg. III.	Lauriaco, leg. III.	—
	Elegium.	XX.	Loco felicit.	—	Lacu Felicit.
	Pons Ises.	XXV.		—	—
	Arlape.		Arlape.	—	—
	Trigisamum.	XX.		—	—
	Pirus tortus.				
	Comagenae.		Cetio.	—	—
		XXX.		—	—
	Cetius M.		Comagenis.	XX.	Comagenis.
		XX.			
	Vindobona.		Vindobona leg. X. gemina	XX.	Vindobona. leg. X. gem.
		XXVIII.	Aequinoctio et Ala Nova.	XXVIII.	Aequinoctio et Ala nova.
	Aequinoctium.				
	Carnuntum.		Carnunto. leg. XIII. gem.	XXVIII.	Carnunto leg. XIII. g.
			Gerulata.		Gerulata.
	Gerulata.	XXX.	Gerulata.	XXX.	Carnunto.

*) Ubi prioris columnae numeri vocabulave repetenda sunt, lineolam posui.

G V S T I paginis 235...233. ed. Wesseling.		TABVLÆ FEYTINGER. sectt. III. C... IV. C.		PTOLEM. II. 11. i. f. sqq. ed. Wilberg.	
	Iovavi.	Ivavo.	Regino.		
XXVIII.	} Laciadis [al. Iocia- co, Iaciaco, Iati- tiano, Iatiaco].	(<i>fl. Iuaro</i>) XIII.	XXVIII. Soruioduro.		
		Iarnantone.	XXXII. P. Rensib ⁹ .		
		XIII.	XVIII. Castellum. Bo- lodorum.		Βοιόδορον Vindeliciae.
XXXII.	} Ovilabis.	Laciadis.	(<i>fl. Iuaro</i>)		
		XVIII.			
		Iergolape.			
XXVI.		XIII.	Marinianio.		
	Lauriaco.	Ovilia.			
XX.	} Loco Fellicis.	XIII.			
		Blaboriciaco.			
XXVI.	} Arlape.	Elegio.	XIII.		
		Ad ponte Ises.	XXIII.		
XXII.	} Trigisamo.	Areiate.	VIII.		Ἀρελαίτη.
			VII.		
			XVI.		
			VIII.		
		Piro torto.	VIII.		
XXIII.	Cetio.	Comagenis.	VII.		
XXIII.	Comagenis.	Cittium.	VI.		
	Vindobona.	Vindobona.	X.		Οὐιλιόβονα, λε- γλων ἡ Γερ- μανική (sic).
XXII.	} Villa Gai.	Aequinoctio.	III.		
			XIII.		
			XIII.		
		Carnunto.			Καρνούς.
	Muteno.	Ulmo.	Gerulatis.		Χερτιόβαλος?

DANVILL.	I T I N E R A R I V M A N T O N I N I A V			
Gerulata.	XXX. } Gerulata.	XXX. } Carnunto. leg. XIII. gem.	Gerulata.	
	Flexo:	Quadratis.	XXX. } Flexo.	
	XXII. } Quadratis.	XXII. } Flexo.	Quadratis.	
Arrabona.	Arrabona.	Ad Mures et Ad Statuas.	XXII. } Arrabona.	
	XXX. } Ad Mures et Ad Statuas	XXX. } Arrabona.	Ad Muros et Ad Statuas	
Azao.	Bregelione leg. I. adiutr.	Azao.	XXX. } Bregelione ne leg. I. adi.	
Bregelione.	XVIII. } Azao.	Bregelione.	Azao.	

(De sequentibus conferenda est tabula superiori capiti addita.)

Ptolemaei (II. 12. ed. Wilb.) verba, ad quae in fine paginae 717*. lectorem ablegavimus, sunt haec: „Τὸ Νωρικὸν [nondum in Ripense et Mediterraneum divisum, ut est secundum hanc Notitiam, cuius Raeliae Ptolemaeanam Vindeliciam sub se compræhendunt] περιορίζεται ἀπὸ μὲν δίσσεως Αἰνῶ ποταμῶ [Inn], ἀπὸ δὲ ἄρκτων μέρει τοῦ Δαιουβίου τῷ ἀπὸ τοῦ Αἰνὸν ποταμοῦ μέχρι τοῦ Κετίου ὄρους [Kahlenberg] . . . ἀπὸ δὲ ἀνατολῶν αὐτῷ τῷ Κετίῳ ὄρει, ἀπὸ δὲ μεσημβρίας τῇ τε ὑπὸ τὸ εἰρημέιον ὄρος μέρει τῆς Παννονίας τῆς ἄνω . . . καὶ τῇ ἐντεῦθεν ὑπὲρ τὴν Ἰστρίαν ὄρει, ἣ καλεῖται Καρονάγκας“. [sed cf. Manpert. III. p. 548.] et cap. 13. „Ἡ Παννονία ἡ ἄνω περιορίζεται ἀπὸ μὲν δίσσεως τῷ Κετίῳ ὄρει καὶ ἐκ μέρους τῷ Καρονάγκῃ, ἀπὸ δὲ μεσημβρίας τῆς τε Ἰστρίας καὶ τῆς Ἰκλυρίδος μέρει κατὰ παράλληλον γραμμὴν τὴν ἀπὸ τοῦ εἰρημέιου δρομικωτάτου πέριτος διὰ τοῦ Ἀλβανοῦ ὄρους μέχρι τῶν Βεβίων ὄρέων καὶ τοῦ ὀρίου τῆς κάτω Παννονίας, . . . ἀπὸ δὲ ἄρκτων τῷ εἰρημέιῳ ὀρίῳ τοῦ Νωρικῶ καὶ τῷ τοῦ Δαιουβίου μέρει τῷ ἀπὸ τοῦ Κετίου ὄρους μέχρι τῆς κατὰ τὸν Ναραβῶτα ποταμὸν [Raab] ἐκτροπῆς, . . . ἀπὸ δὲ ἀνατολῶν τῇ κάτω Παννονίᾳ τῇ κατὰ τὰ εἰρημέια πέριτα γραμμῇ“. cf. init. annot. ad

G V S T I.	TABVLA PEVTINGER.		PTOL. II. 11. i. f.
Muteno.	Ulmo.	Gerulatis.	Χερτιόβαλος?
XII.	XXV.	XV.	Σκαραβαντία.
Scarabantia.	Scarabantio.	Ad Flexum.	Φλέξον, λεγίων ιδ' Γερμανι- κή (sic).
[MUNICIPIVM FLA- XXXIII. VIVM AVG. SCAR- BANT. Orell. 4992]	XXXIII.	XIII.	
Sabaria.	Sabarie.	Stailuco.	Σαουαρία.
XXXVI.	XX.	XII.	
Mogetiana.	Arrabone.	Arrabo fl.	
	XLIII.		
	Ad vicesimum.	XXX.	
	Brigantia.	V.	Βρεγαίτιον, λε- γίων α βοη- θός.
	L' e p a n i s t.		

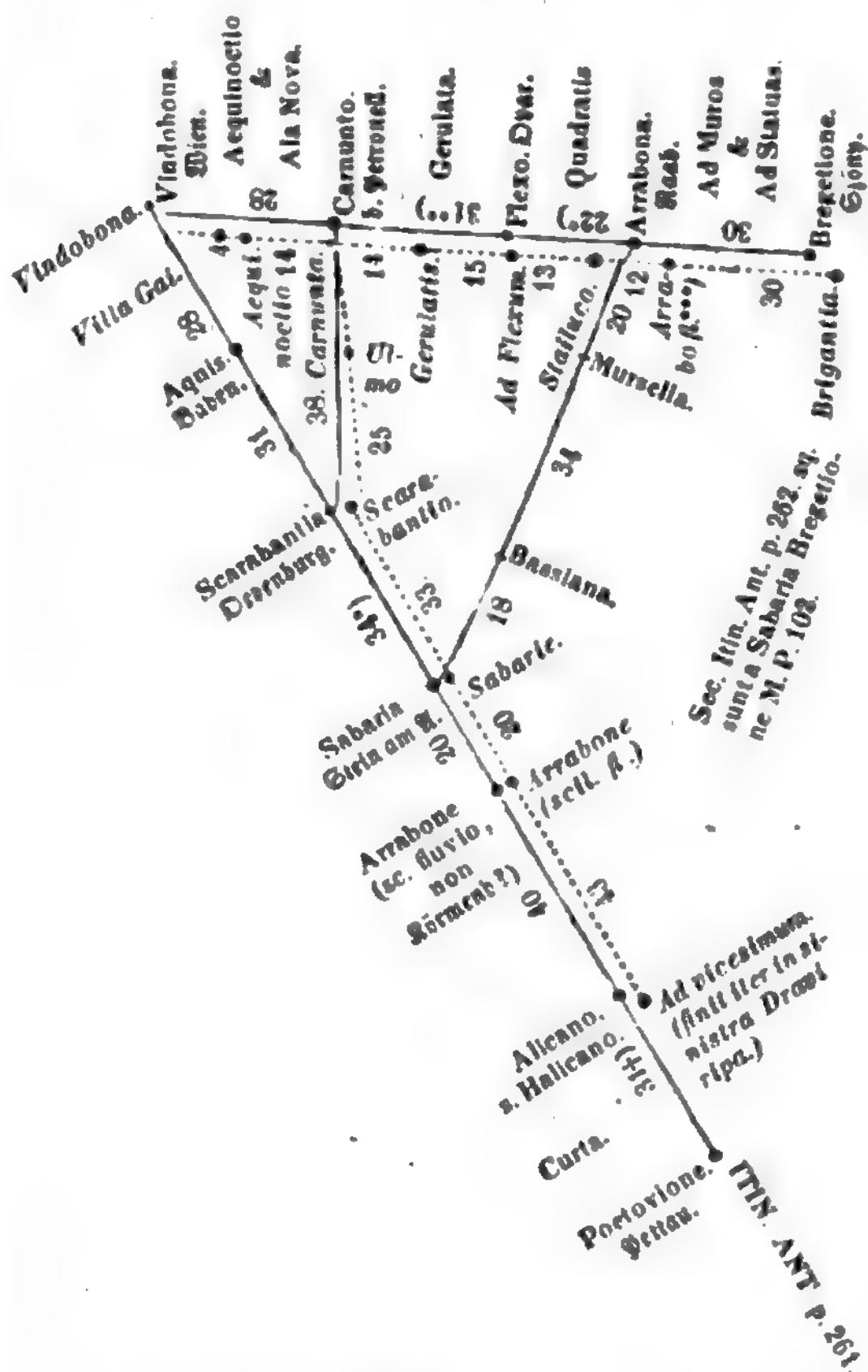
cap. XXXI. cum Agathemero ad seq. pag. γ. 10. transcripto at-
que cogita, quod Ptolemaei temporibus Valeria provincia nondum
propria provincia facta fuit. vide quae ad p. 10*. γγ. 17. sq.
supra p. 142*. sqq. disputavimus.

Cum duarum provinciarum milites castellaque sub uno
Duce coniungerentur, primum Pannonici, usque ad γ. 21. pa-
ginae 99*. recensentur, deinde Norici a γ. 22. usque ad pag.
100*. γ. 13. itaque duplex equitum, praefectorum, classium
tribunorumque innominatarum cohortium auxiliariorum series.
cf. ad seq. γ. 22. exposita.

— γ. 8.] CYNENS ε'. cf. annot. ad p. 91*. γ. 4. — *Flexum*,
i. e. Danubii parvi flexio, *καμπή* s. *εμπροπή*, ubi *Leytha* fl. ei
Danubii brachio miscetur, quod cum maiore fluminis parte in-
sulam *Schütt* format, atque ubi ipse *Leytha* fluvius insulam
facit, in qua Hungaricum *Altenburg* (*Magyar Ovár*, Slavonice
Stare Hradý), ad comitatum et quidem, ut vocant, proces-
sum Mosoniensem s. Wieselburgensem pertinens, prope hunc
vicum hodie conditum est. cf. Marsil. I. tab. IV., Büsching. II.
p. 428., Hassel. p. 508. Simlerus perperam annotavit ad It.
Ant. „Flexo, Posonium; *Bressburg*“. Cluver. Vindel. et Noric.
cap. 5. „Ad *Flexum*, intellige Danubii, est *Owar*. cui nomen

inde repertum, quia amnis a Presburgio hucusque ex septemtrionibus in meridiem deflectitur; hinc vero in ortum hibernum“. Lazius XII. 3, 5. ipsum *Altenburgum* corrupte immutatis litteris *Wiselburgam* nuncupari scripsit, in quo *Mossony* s. *Wieselburg* etiam Katancsich. p. 52. hoc *Flexum*, „oppidum Cytnorum“ quaeri voluit, qui post alios recte observavit, apud Ptol. ad h. l. λεγίων ἰδ' Γεμινή (pro Γερμανική) legendum esse, quam legionem XIII. geminam haec Notitia Carnunto Arrabonaeque adscripsit. (cf. seqq. §§. 12...17.) Lambecius (Comm. de bibl. Vindob. ed. Kollar. II. p. 75.), Mannertus, Krusius, Graulichius ap. Csaplovics (*Topogr. statist. Archiv des Kgr. Ungern. Wien.* 1821. 8°. tom. II. p. 227.), Mucharius, Lapieus supra positae sententiae favent; Reichardus „*Wieselburg*, *Mosony*“, Hormayr. „*Wieselburg? Höchststrass? Altenburg?*“

— §§. 9. sq.] *Stablesianorum*. cf. ad p. 31*. §. 25., p. 32*. §. 15. — *Arrabone* C. Consentiant fere omnes esse hod. opp. *Raab*, Hung. *Győr* (unde novum Latinum vocabulum *Jaurinum* s. *Javarinum*) s. *Nagygyőr* cognominis comitatus, ad confluentes Arrabonem (*Narabonem* Ptol.), *Rabnitsam* parvumque Danubium fluvios, contra insulam *Schütt*. cf. Marsil. I. tabb. I. IV., Büsching. p. 433., Hassel. p. 510. Cellarius I. p. 443. §. 13. propter numerorum discrepantiam, quae inter diversos It. Ant. locos Tabulamque Peut. intercedit, duas Arrabonas fuisse suspicatus est, et Mannertus p. 685. duas Arrabones, alteram hod. *Raab*, alteram „apud hod. vic. *Tsakany* ad Arrabonem fluvium“ exstitisse ut rem indubitabilem expressit, ac revera duas exhibent tabulae geographicae Krusii, Reichardi, Mucharii, Lapiei ac Spruneri, unam ubi hod. *Raab* est, alteram Dravum versus, ad superiorem Arrabonem s. Arrabonem fluvium, ibi fere, ubi vicus *Körmend* comitatus Eisenburgensis conditus est. verum ibi de Arrabone fluvio, non oppido cogitandum et in Tab. Peut. oppidum intellegendum esse, ubi fl. positum est, de fluvio autem, ubi *Arrabone* posuit, mihi fere persuasi sequentis diagrammatis compositione, quod miram fere Itinerarii Tabulaeque concordiam aperte comprobat:

* sec. p. 267. sunt 25. quod Tabulae Pent. convenit.

**) Item 30. sec. p. 267.

***) Pro Arrabe fl. l. Arrabona.

†) Item sec. p. 262. sed tum: *Salle* M. P. 30., *Sabaria* M. P. 31.

Marsilius dum (tom. II. p. 3.) sub rubrica PANON. Arrabonae fortalicium sive rudera eius describere sibi visus est, Bregetionis situm ac formam descripsit, (cf. supra ad p. 96*.)†. 7. sqq.) quod statim prima verba ostendunt: „Horae quadrantem infra Comaromium, ad ripam cis Danubialem, ante oppidum Zen, cavitates in terra multae, et rudera magnorum

aedificiorum^a et r. neque sese decipi Wesselingius ad It. Ant. p. 246. pati debebat eximii comitis hac annotatione: „Castrum vel oppidum fuisse, olim Arrabona dictum, videri possit; propterea quod huius nominis loci mentio fit apud Ptol. atque alios in ripa Danubii post Arrabonem fluvium^a.

PAG. 99*. §. 1.] *Promoti*. vide ad Not. Or. p. 185. sq. not. 6. — *Arabone* €, ut *Arrabone* superiore §., ad quem cf. annot.

— §. 2.] *Pancirolus*: „Sagittarii [cf. ad p. 95*. §. 19.] *Quadruburgio* praeerant, ubi etiam Dux Valeriae cohortem habebat^a. quod nemo crediderit. loci situm ignoramus: (cf. annot. ad p. 96*. §. 29.) nam a *Quadrato*, de quo seq. §. 8. habet, diversum fuisse haec ipsa utriusque loci memoratio argumento esse videtur.

— §. 3.] *alta nova* a¹¹,¹². Recte *Pancirolus*: „*Eqq. Dalm. Alam Novam* incolebant; nomen oppidi in Not. et in Itin., non autem intelligendum est, hos equites *Alam novam* fuisse, quia huius nomen oppidum hic repraesentatur^a. sed ipsum a *Nova* equitum ala nomen acceperat. De situ It. Ant. l. c. nos docet, in medio fuisse inter *Vindobonam* *Carnuntumque* XXVIII M. P. inter se distantes. utrum autem *Aequinoctio* contigua fuerit, ut *Reichardus*, *Lapiusque* volunt, qui utriusque loci hodiernum nomen *Fischament* exhibent, et *Mannertus* etiam qui p. 656. *Alam Novam* in muris Romanis dirutis infra *Fischament*, *Aequinoctium* autem prope *Fischament* quaeri vult, cum tamen *Ala Nova* supra *Aequinoctium*, occidentem versus, quaerenda esse videatur, an cum *Cluverio* l. c. p. 22. *Alam Novam* Itinerarii ac *Villam Gai* (*uillagai*) *Tabulae Peut.* idem castellum fuisse statuendum sit, iam certo definiri nequit. ceterum plus quam IIII M. P. *Alam Novam* infra *Vindobonam* propter It. Ant. quaesierim. *Simlerus* in *Ebersdorf* prope *Mannswerth* eam reperiri annotavit, eumque secutus est *Lambecius* l. c.; *Hormayr*. „*Mannswerth? Ebersdorf?*“ *Krusius* „*Elend*“, inter quem vicum et *Fischament* rudera, a *Marsilio* II. p. 2. tab. I. fig. I. cf. I. tab. III. sect. I. descripta, exstant, quae ex *Ala Nova* superesse *Wesselingio* *Mannertoque* visum est.

Mucharis „prope *Mannswerth*“ i. e. viculum in exeuntis in Danubium rivi *Schwöcha* (ubi stetisse Villam Gai Tabulae Peut. non bene Hormayr. p. 92. opinatus est), supra *Fischament* (cf. Marsil. I. tab. III.). ipse quoque Alam Novam ad ostia *Schwöchae*, Aequinoctium ad ostia *Fischae* et in iis rudibus, de quibus modo dictum est, quaesierim (Hormayr. l. c. „*Fischament, wo schon im frühen Mittelalter, in Salzburger und Passauer Urkunden, uralter, mächtiger Ruinen Erwähnung geschieht*“). Itaque diversae non multum inter se differunt opiniones.

— 4.] *equinocie* C, *aequinociae* aade'. *Aequinoctium* sec. Tab. Peut., quacum convenit It. Ant. l. c., XIII M. P. infra Vindobonam totidemque supra Carnuntum fuit, quod in hod. vicum *Fischament* (i. e. *Fischae* ostia), ut superiore nota diximus, incidit; et iam Simlerus recte annotavit „*Vischmund*“. *Vischmundi* in diplomate de condendo monasterio in monte Kotwigensi (*Göthweich*) a. 1083. dato (ap. Hormayr. *Wien et c. Urkundenb.* p. XI.) legitur.

— 5.] Haec *Ad Herculem* castra cum iis quae idem nomen gerentia superioribus capitibus memorantur, eadem fuisse vult Pancirolus, ut tres Duces, Pannoniae utriusque ac Valeriae, ad suorum limitum fines castra iuncta habuissent „non longe ab hoc oppido, et ideo semper scriptum est *Ad Herculem*, i. e. prope Herculem eos castrametatos fuisse“. quae somnia narret aliis, non nobis. cf. quae ad p. 95*. 13. et 28. annotavimus. Hodieque inter celebratissimum lacum *Peisonem* s. *Pelsonem* (*Neusiedler-See*) sive inter oppidum *Neusiedl* s. *Nezider* Mosoniensis comitatus atque vicum *Petronel* ad Danubium veterum munimentorum vallorumve reliquias multas superesse constat, in quibus etiam haec de quibus agitur castra quaerenda esse contenderim.

— 6.] *Gerolate* CDE. *Gerulata* It. Ant., *Gerulatis* (abl. plur.) Tab. Peut. secundum utrumque in medio inter Flexum (*Ovar*) et Carnuntum (prope *S. Petronellae*), ut in Mosoniensis comitatus oppido *Karlbürg* s. *Kerlbürg*, *Oroszvár* (Marsil.

I. tab. IV., Büsching. p. 428., Hassel. p. 509., Csaplovics. l. c. p. 219. sq.) quaerenda esse omnes fere consentiant, Lazius, Cluverius, Cellarius, Bruz. la Mart., Wesselingius, Lambec. l. c., D'Anvillius (p. 429. *Mém. de l'acad. des inscrr.* tom. XXVIII. Paris. 1761. 4°.), Mannertus, Reichardus, Mucharius, Lapieus. nam Simleri annotatio „*Heimburg, Wolfstal*“ improbanda est. Hormayrius nomini *Carlbург* adiecit *Fährendorf*, qui locus inter *Oroszvar* et *Neusiedl* conditus est: nescio an nulla vetustatis monumenta ibi reperta sint. *Χερτόβαλος* Ptolemaei II. 13 (15). mihi quoque cum Gerulatis idem oppidum fuisse videtur. Gerulatae (ut plerique fere omnes ita singulari nomine uti solent) Itinerarium legionem XIII. geminam adscribere Pancirolus parum recte ipse interpretans annotavit; Carnunto eandem adscripsit, ubi partem eiusdem etiam haec Notitia habet.

— γ. 7.] cf. annotationem ad γ. 1. et ad p. 98*. γ. 8.

— γ. 8.] *Quadrata* It. Ant. p. 247. cum *Stailuco* [an *Gailucus*? sive *Gailacus*? ut *Villa Gai*] Tab. Peut. IV. C in eundem locum incidere demonstrat diagramma ad superiores γγ. 9. sq. propositum, et viderunt etiam Cluver. l. c. p. 20. et Mannertus III. p. 659.; sed ille quidem nimium versus caurum in hod. Mosonio s. *Wieselburg* quaesivit et post Lambec. l. c. Hormayrius etiam p. 91. prope *Wieselburg* fuisse coniecit; rectius Mannertus ac Krusius in hod. mutatione *Hochstrass* prope S. Nicolai vicum (*Szent Miklos*) comitatus Oedenburgensis s. Soproniensis (cf. Hassel. p. 507.), ubi *Stailucum* etiam Reichardus („prope *Föltevény* [*Eöttevény*], *Hochstrass*, et *Birkenschatz*“) et Lapieus („*S. Miklos*“) quaerunt. Lazius XII. 3, 6. „ubi Pruga Austriae [*Bruck an der Leytha*?] sita est“. cf. Csaplovics. l. c. p. 234. Mucharius *Norik*. I. p. 264. perperam de Quadratis et *Stailuco* It. Ant. habere sic rettulit: „*Flexo. Ungarischaltenburg. Quadratis in medio. Mayerhof der Grafen Zitsi. Stailuco. Weiter unten noch um 1/2 deutsche Meile. Arrabona. Raab*“.

— γ. 9.] gentium *Marcomanorum* aa. Nominis *Gentis*,

quod pari sensu infra p. 103*. γ. 3. positum est, veram significationem neminem adhuc auguratum esse puto: de populo Marcomannorum, de quo vide ad p. 25*. γ. 17. supra p. 235*. sq. annotata, hic non dici in aprico est; nam quis ferret *Tribunum* populi Marcomannorum, tum proprios reges reginasve habentis? neque de Auxiliis Palatinis p. 25*. numm. 40. 41. (cf. p. 31*. γ. 26., p. 34*. γ. 13. et p. 39*. γ. 26.) recensitis eorumve Tribuno h. l. dictum esse putem, sed de *Gentilibus* Marcomannis, quales *Suevi Sarmataeque Gentiles* infra cap. XL. multotiens memorantur, quos genus colonicorum sive agricolarum militum, Laetorum quasi speciem, Buccellariis quoque Visigothorum comparandam, deterioris quam ordinarios Auxiliares conditionis fuisse infra demonstrabimus. Ita iam olim iuncti fuerunt Marcomanni Suevique, ut satis Strab. VII. p. 445. et Tacit. German. 42. 43. Annal. II. 45. 62. ostendunt; (cf. Grimm. *Gesch. d. deutsch. Sprache* p. 709. sqq.) ita porro Ammian. XXII. 5, 5. Iulianum imp. exclamantem inducit „O Marcomanni, o Quadi, o Sarmatae, tandem alios vobis inertiores inveni!“ (ab inertia vero ipsum Laetorum nomen deductum legemus ad cap. XL.) idem XXIX. 6, 1. ad a. 371. in iis locis, ubi secundum hanc Notit. p. 121*. praefectos Gentilium moratos esse videmus, in Italia superiore, Quados Marcomannosque saevisse, eosdemque arctos gentes circa flumen Histrum vagantes a. 376. rumores terribiles diffudisse enarrat XXXI. 4, 2. et Zosimus etiam I. 29. sub Valeriano imp. Scythas (Sarmatas) cum Marcomannis in Romanos fines irrumpentes ibique praedantes descripsit (Σκυθῶν δὲ ἐξ ἡθῶν ἀναστάντων καὶ Μαρκομαννῶν πρὸς τούτοις ἐξ ἐφόδου τὰ πρόσσινα τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ χωρὶα λεηλατούντων; εἰς ἔσχατον μὲν ἡ Θεσσαλονίκη περίεστη κινδύνου κ. τ. λ.); ita postea qui victi Romanis se dederant, in numerum Gentilium referebantur. ita de Diocletiani temporibus Aur. Vict. de Caess. c. 39. enarrat: „et interea caesi Marcomanni Carporumque natio translata omnis in nostrum solum, cuius fere pars iam tum ab Aureliano erat“. Pancirolus nihil de potestate vocabuli *gentis* subolens haec

annotavit: „Tribunus gentis Marcomannorum, quos nunc Moravios vocant, sub eodem Duce merebat: sed deest nomen loci ubi residebat; unde aliquid desiderari oportet. Hic Tribunus etiam ab aliis est seiunctus. Sequuntur enim Praefecti legionum et classium, quibus alii Tribuni et equites intermiscentur, prout in limitibus, ut puto, reperiebantur dispositi^a. Nomen loci excidisse mihi quoque persuasum est; nam infra p. 103*. §§. 3. sq. et p. 121*, ubi singuli Gentilium Tribuni Praefectique sederent, accurate significatur. et putem nomen *Vindomanae* hoc quoque loco reponendum esse. quod quasi re vera illud nomen hoc loco legeretur, etiam Hormayrium (*Wien.* I. 3. p. 9.) multa sine fide illum iactantem statuisse video.

— §§. 10. sq.] Etiam Ptol. et It. Ant. II. citt. Vindobonae Legionem X. geminam adscribunt: nam apud illum pro *Γερμανική* legendum esse *Γεμινή* nullum dubium habet, et iam Pancirolus vidit; pariter lapides in quibus LEG. X. GERM. legi lazius rettulit, re vera LEG. X. G. sive LEG. X. GEM. habent, ut et Wesseling. ad It. Ant. p. 248. annotavit. cf. etiam Orell. 2008. 4964., Dio Cass. LV. 23. „οἱ δεξιότεροι, οἱ τε ἐν τῇ Παννονίᾳ τῇ ἄνω, οἱ διδυμοί, καὶ οἱ ἐν Ἰουδαίᾳ“. Brevem eius historiam harum rerum, ut aliarum multarum, peritissimus Borghesius (*sulle iscr. Romm. del Reno.* Rom. 1839. 8°. p. 28. sq.) ita dedit: „La X. Gemina già usava questa denominazione ai tempi di Tiberio (*Grut.* 491, 10. *Donati* 297, 8). Militò questa sotto Augusto nella lunga guerra Cantabrica, per cui i suoi veterani furono premiati nella fondazione delle colonie Emerita, Patrizia e Cesaraugusta, come provano le loro medaglie. La Muratoriana 785, 7. di Q. Atatino Modesto TR. MIL. LEG. X. GEMINAE. IN. HISPANIA per non parlare di altre, ci mostra ch'ella rimase in quella provincia; ed anche alla morte di Galba vi continuava la sua residenza (*Tac. Hist.* II. 58.), essendosi fatta partire di là insieme colla sesta Vittrice, perchè occorresse a reprimere la più volte citata sommossa di Civile e di Clastico (*IV.* 68. 76). Concorda adunque che nelle

vicinanze della sua nuova collocazione siasi trovata una memoria posita de alcuni suoi soldati all' imperatore Vespasiano (Orell. 2008). Una buona mano di lapide presso lo Steiner ci assicura, che si fermò nella Germania inferiore, ma ai tempi di Antonino Pio era passata nella Pannonia superiore, perche Tolomeo II. 15., a cui consente l' Itinerario Ant. ne pone la stanza a Vindobona. La Gruter. 22, 7. dimostra che vi era certamente ai giorni di Severo, per cui non potendosi dubitare che sia stata una delle legioni, che concorsero all' elevazione di quell' imperatore, e che sono ricordate sulle medaglie di lui, fa meraviglia come non siasi peranche veduta la sua. Ai giorni di Dione persisteva nella stessa dimora, anzi se ne ha ivi memoria nello anno 1002. (Gruter. 74, 6), ed anche più oltre (Orell. 3100). Questa pure era stata divisa, quando fù scritta la Notizia, trovandosi ch'ella era soggetta al Magister militum per Orientem [cf. Not. Or. p. 27. C. 4.], mentre due suoi prefetti obbedivano in Occidente al Duca della Pannonia prima, stanziano a Vienna e ad Arrabona. Leggendosi in una pietra di Monterberg (Orell. 2090.) che Flavio Severo VET. LEG. X. G. P. F. V. V. TEMPLVM. CVM. ARBORIBVS. CONSTITVIT, si è creduto di poterle aggiungere i titoli di Valente Vittrice: ma piuttosto che ammettere una tale novità, che non ha altro appoggio, io interpreto quelle due sigle Vt Voverat, come nella Gruteriana 35, 1^a. Cf. etiam Laz. l. c., Lambec. l. c. p. 83. sqq. et Hormayr. Wien. p. 99. sqq. — Vindomarae ΑΒΩαα, Vindomare €̄. Corruptam hanc quoque Vindomanae scripturam increpat Lambecius l. c. p. 89., cui praeter Vindobonae nomen nullum probatur; Vindomona in „Notitiae nonnullis codicibus mss. legi“ testatus est atque hanc annotationem adiecit: „sic in vetustissimo codice Caesareo MSto [i. e. nostro €̄] semel quidem corrupte Vindomona, reliquis autem omnibus locis recte Vindobona legitur“. Cui non celebrata olim, nunc deplorata haec civitas, quae semetipsam amabat unicam esse iactare? Apud Ptol. l. c. variant codices: Οὐιλιοβονα, Οὐϊλιόβωνα, Ἰουλιόβονα, Ἰοὺλιόβωνα. Aga-

themerus de geogr. II. 4. (Hudson. geogr. min. II. p. 38.) „Ὁὐ πρὸ πολλοῦ δὲ τῶν τοῦ Ῥήνου πηγῶν τὰς ἀρχὰς ἔχων ὁ Ἰστρος, ὃν μέχρις Οὐνδοβοῦνης πόλεως Δανούβιον καλοῦσιν, ὁρίζει τὴν Γερμανίαν πρὸς τὰ ὑποκείμενα ἔθνη, Ῥαιτίαν καὶ Οὐνδελικίαν καὶ Νορικὴν, ὑπὲρ τὰς Ἀλπεις καὶ τὴν Ἰταλίαν κείμενα· ἐκτὸς δὲ τῶν Ἀλπέων τὰς δύο Παννονίας, ἐφ' αἷς ἐστὶ μετὰ τὰ ἀνατολικά ἢ Δαλματία καλεῖται“. De It. Ant. et Tab. Peut. vide tabulam p. 718*. sq. exhibitam. *Vendobonae* M. Aurelium Antoninum imp. decessisse refert S. Aur. Vict. de Caess. 16. et Epit. c. 16.; sed non Eutropii, apud quem *Vindobonae* nomen non legitur, ut Lambecius p. 94. sq. et ex hoc Hormayr. l. c. p. 89. cf. p. 127. not. 15. affirmarunt, sed ex Historiae miscellae lib. X. c. 17. (in Murat. Rer. Italicar. Scrr. I. p. 64.) desumpta sunt haec verba „cum fortunatam rem p. virtute et mansuetudine reddidisset, obiit in Campania [ita Murat. dedit pro *Pannonia*] apud oppidum *Vendobonam*“ et c. quocum consentit Nicephor. Callist. eccl. hist. III. 31. cf. Lambec. l. c. Denique Iornand. de reb. Get. c. 50. (ap. Murator. l. c. p. 217.) „Ornata“ inquit „patria [i. e. provincia, regio, *Pannonia*] civitatibus plurimis, quarum prima *Sirmis*, extrema *Vindomina*“. hanc quoque scripturam reicit Lambecius, cui sua *Vindobona* unice placet. Wesselingio assentior qui ad It. Ant. p. 233. „iam“ scripsit „quod verius nobilissimae urbis cognomen sit, magnum certamen apud eruditos est. Leunclavio Pand. Turcic. c. 224. *Vindomiana* ubique videtur appellanda; verum contra eum, non iniuria venit Cluverius, et post Cluverium Lambecius, qui tamen *Vindobonam* omnibus scriptoribus, qui urbis meminere, inculcans, nimius videri poterit: *Vindomanam* non improbaverim, tot testibus firmatam, arbitratus, quae et Cluveri sententia, in vocis sono fuisse variatum“. Utraque scriptura per i et per e iusta est, ut Veneti modo *Wendi*, modo *Windi* vocantur (cf. Zeuss. p. 67. sq.); neque nomen *bona* aliud esse videtur quam Romanis auribus commodius vocabulum, quod idem atque barbarum *mana* significat. Ne vero praetermisisse videar Plinii H. N.

III. 24. sect. 27. *Vianiomina* Noricam, errare eos exprimo, qui eam Vindobonam esse opinantur. cf. annot. ad p. 102*. §. 9. Cippum illum „apud nos Viennae (Lazii verba sunt, de re p. R. XII. 3, 7.), quam veteris Vindobonae rudera habere proprio seorsim opere [Rer. Viennensium libris] ostendimus, erutum [a. 1544. sec. Lambec. II. p. 97.]“, in quo de VINDO sive de MVN. VINDO habetur, fateor mihi magnopere suspectum esse: deperditum esse dicunt, nemo rei epigraphicae gnarus eum vidit descriptivae; sexcenties repetitus semper aliam formam aliaque verba habet, ut vel ex comparatione utriusque Laziani operis, Lambecio II. p. 69. sq. 97. sq., Gruter. 4, 11, Hormayr. p. 94. videmus. novimus MUNICIPIUM VINDENATIVM ex Gruter. 411, 3. et ex Plin. H. N. III. 14. sect. 19. VINDINATES Umbriae; novimus Vindonissam (Tac. Hist. IV. 61. 70., It. Ant., Tab. Peut. et c.) ac VICANOS VINDONISSENSIS Helvetiae (Orell. inscr. Helvet. n. 240. sq.) aliaque a Vindis deducta nomina multa, sed dubitamus vehementer de Romanorum MUNICIPIO VINDOBONA sive VINDOBONENSIS. verum et si non subditiua est ista Laziana inscriptio, atque si re vera de Vindobona interpretanda est, certe genuina non sunt edita exemplaria omnia. vellem aliquis Vindobonensis hanc quaestionem tractaret, cui non desit necessaria doctrina. Alium lapidem „ante hos fere LXXX annos in *Lanzenstein*“ fuisse Hormayrius (Wien. 1823. I. 1. p. 94. sqq.) rettulit, ita inscriptum FABIANA. COHORS. | VINDOBON. — | MVN. — — |; iisdem litteris inscriptos latericios lapides possedissee Lazium Hieronymumque Beck Leopoldsdorfensem atque hunc quidem miliariam quoque columnam prope Vindobonam effossam et a Leunclavio (Pandect. hist. Turcic.) editam, ita inscriptam servavisse: — — — IMP. CAES. | P. LICINIO. CORNEL. | VALERIANO. NOBILISS. | CAES. PRINCIPI | IVVENTVTIS — — — VIAS. | ET. PONTES. VETVSTA — — | CONLAPSA. — RESTIT. | A. VINDOB. M. P. II.; nuperque Vindobonae laterculum effossum esse, ANT. TIBER. VINDOB. exhibentem. Fateor his Hormayrianis narrationibus vix maiorem quam eiusdem viri de rebus Romanis commentationibus eiusque conatui Vindobonae nomen Fabianorum s.

Favianorum s. Fabianae vindicandi ab aliis multis frustra tem-
plato fidem habendam esse videri, atque usque dum meliora
docear, Vindobonam eo tempore, de quo nobis agendum est,
municipium fuisse non addubitare aut certe pro re nondum
satis idoneis testimoniis probata non declarare nequeo. sed
ne fines suos nimium haec annotatio excedat, refero lectorem
ad citt. libros, quibus addi possunt Fischeri Notitia urb. Vin-
dob. potiss. veteris Vind. 1767. et Prandau *Gesch. v. Wien*, item
Cluver. Vind. ac Noric. cap. V. p. 22., Bruz. la Mart. h. v., Interpp.
ad It. Ant. I. c., Cellar. I. p. 440. §. 9., Mannert. III. p. 655. sq.,
Wersebe p. 281. §. 12., Muchar. *Norikum* I. p. 166. sq., Georgii
II. p. 247. sq.

— 12...14.] *gemine* C. Hanc legionem etiam It. Ant.
p. 247. lapidesque Carnunto adscribunt, ut iam Dio Cass. LV.
23. „τὸ τέταρτον καὶ δέκατον, τὸ ἐν Παννονίᾳ τῇ ἄνω, τὸ
δίδυμον“. Ptol. II. 13 (15). *Flexo* eandem adscripsit: nam hoc
quoque loco pro *Γερμανικῇ* legendum esse *Γεμινῇ* satis con-
stat. cf. Interpp. ad It. Ant. I. c. Etiam in *Hernalis* prope Vin-
dobonam lateres eandem legionem memorantes inventi sunt,
quibus hae litterae „LEG. XIII. G., etiam GA. (Galbiana?) et MV.
(Muciani?)“ impressae fuerunt secundum perperam explican-
tem Hormayr. I. 1. p. 103. sed audiamus totius antiquitatis et
imprimis rei militaris Rom. doctissimum Borghesium (*iscr. del
Reno* p. 35. sq.) ita disserentem: *Ommettendo ciò che concerne
la legione XIV. Gemina Marzia Vittrice nei tempi anteriori
alla morte di Ottaviano, basta al nostro scopo di notare che
fu in appresso due volte in queste regioni [i. e. in regionibus
Rhenanis]. Ella era già sul Reno superiore al principio dell'
impero di Tiberio (Tac. Ann. I. c. 37. et 70.), e già denomi-
nandosi Gemina (Grut. 457, 4; Orelli 693). Fu trasportata
in Inghilterra per la guerra di Claudio, restandoci di presidio
con tre compagnie (Giuseppe Bell. Iud. II. 16.), e vi si coperse
di gloria sotto Suetonio Paulino guadagnandovi una segnalata
vittoria (Tac. Ann. lib. XIV. 34. e 37.), dalla quale si tiene
che le venisse il nome di Vincitrice. Andò superba della pre-*

ferenza che le diede Nerone sopra le sue conprovinciali, designandola all' impresa che meditava alle porte Caspie (Tac. Hist. II. 11.), ed era già pervenuta in Italia (I. 6. e 9.) quando successe Galba, che la mandò nella Dalmazia (II. 32). Di là venne, ma indarno, in aiuto di Ottone (43. e 54.), e Vitellio che temette la sua ferocia, la rispedì nella Brettagna (66). Non potè dunque meschiarsi nella seconda guerra (III. 13.), ma invece fu poco dopo chiamata in Germania, perchè ajutasse ad estinguere l'incendio suscitato da Cioile (IV. 68. e 76. V. 16.), nella quale occasione tornò ad abitare la provincia superiore (c. 19). Molte lapide vengono riferite dallo Steiner, le quali si confanno a questa duplice venuta, imperocchè quelle in cui si denomina *Vittrice* apparterranno alla seconda, mentre una gran parte dell' altre, in cui tace questo titolo, ed alcune specialmente in cui i suoi soldati secondo l'antico costume son privi del cognome, si potranno comodamente riferire alla prima. Nel n. 403, in cui si ricorda la LEG. XIII. M. G. V. per negligenza o del quadratario o del descrittore o dello stampatore sarà stata ommessa la decima. Ai tempi del geografo Tolomeo (II. 17. [13 (15).]) questa legione era passata nella Pannonia superiore, nella quale la colloca pure Dione [l. c.], onde sarà stato in questi luoghi che il suo legato L. Urinazio Quinziano conseguì i doni militari dall' imperator Commodò (Grut. 1029, 1; Maffei Mus. Ver. p. 113, 11.). La prima iscrizione di certa data che me la mostri nella sua nuova dimora è la seguente di Carnunto dell' anno 948, non so se stampata, e comunicatami dal mio amico cav. Labus:

I. O. M. | PRO. SAL. IMP | SERVILIVS. EME|BITVS. MIL. LEG | XIII.
G. VICO. GAL|LORVM. D. D. A|RAM. SCAP. TERTUL|LO. TINEIO. CLEM.
COS. | L'Orelli (n. 2103.) ne ha un' altra della stessa provenienza, ma dell' anno 964, e il Fabretti riferisce l'elogio di Tauro Volusiano console ordinario nel 1014., che si professa di essere stato tribuno LEG. XIII. GEM. PROV. PANNONIAE. SVPER. (p. 357, n. 69. [Gruter. 1028, 2.]). Dopo la divisione delle legioni fatta da Valentiniano e Valente, una parte seguì a

stare a Carnunto e ad Arrabona, obbedendo al duca della Pannonia prima, l'altra divenne una delle comitatensi sotto il magister militum per Thracias^a. [cf. Not. Or. p. 31. C 6.] — *Liburnariorum* nominis explicationes tres obtulit Pancirolus, primum duas falsas, quibus iustam quasi corollarii loco addidit: „Pars“ inquit „huius legionis [XIII. geminae] et aliquot sequentis X. cohortes ex liburnariis militibus constabant, unam titulo Praefecti legionis XIII. hic Praefectus regebat: Ipsa vero quod esset ex Liburnia contracta, Liburnaria est nominata; aut a Liburna, civitate Italiae, ubi primum Liburnas inventas et a loco nominatas fuisse Zosimus V. [cap. 20.] scribit; vel forte quod in liburnis triremibus pugnare consuevisent. Cum enim Augustus liburnarum praecipue auxilio M. Antonium superasset, ad earum similitudinem plures triremes fabricavit. Liburnas D. Hieronymus in II. Daniel. et Vegetius IV. 35. [III. 3.] naves longas vocant: quarum forma in libro de rebus bellicis huic Notitiae adiecto ostenditur, quam tamen ab antiquis diversam esse puto^a. Recte quidem, ut comprobatur Appian. de bell. civ. II. c. 39., Vegetius l. c. Liburnae originem e supero mari et vocabulum sic deducit: „Liburnia Dalmatiae pars est, Iadertinae subiacens civitati, cuius exemplo nunc naves bellicae fabricantur et appellantur Liburnae“; nec Isidor. Etym. XIX. 1, 12. „Liburnae dictae a Libyis, naves enim negotiatorum sunt“, sed „a Libyrnis aut a Liburnis“ scripsit; itaque falsa est a Pancirollo comprobata, quamvis eam Italus scriptor vel propter hodiernae civitatis Livorno recentius nomen non recipere debebat, Zosimiana haec explicatio: „πλοῖα γὰρ ἦν αὐτῶ [Φραονίτω] πρὸς ναυμαχίαν ἀρκοῦντα, Λίβερνα ταῦτα καλούμενα, ἀπὸ τινος πόλεως ἐν Ἰταλίᾳ κειμένης ὀνομασθέντα, καθ' ἣν ἐξ ἀρχῆς τούτων τῶν πλοίων τὸ εἶδος ἐναυπηγήθη. δοκοῦσι δὲ πῶς τὰ πλοῖα ταῦτα ταχυναυτεῖσθαι πεντηκοντόρων οὐχ' ἥττον [cf. Sil. Ital. XIII. v. 240. et de deceribus liburnicis Caligulae in eius vit. Suet. c. 17.], κατὰ πολὺ τῶν τριηρικῶν ἐλαττούμενα, πλείστοις ἔτεσι τῆς τούτων ἐκλιπούσης δημιουργίας, εἰ καὶ Πολύβιος ὁ συγ-

γραφεὺς ἐκτίθεσθαι πως ἔδοξε τῶν ἐξηρικῶν πλοίων τὰ μέτρα, οἷς φαίνονται πολλάκις Ῥωμαῖοι καὶ Καρχηδόνιοι πολεμήσαντες πρὸς ἀλλήλους“. cf. etiam interpp. ad Horat. Epod. I. 1., Lucan. III. 534., Suet. Aug. 17., Plin. X. 23. sect. 32., Tac. Germ. 9. et impr. Stewech. ad Veget. V. 2. sq. Liburnas ad solum militare usum sub imperatoribus destinatas fuisse contra Isidorum putaverim; unde nec mirum est, per totos Th. C. de Naviculariis et de Praediis Naviculariorum ac seqq. titulos (XIII. 5. sqq.) vocabula *Liburna* et *Liburnarii* non occurrere. Novas ineptias in his Liburnariis militibus explicandis Pancirolianís explicandi modis additas ex *Mucharío* (*Norik*. I. p. 53. not. a) cognovi *, quas refutare post ea quae de Musculis, Nauculariis ac Barcariis militibus, de militibus navibus amnicis deputatis, de Praefecturis Classium ac Riparum passim annotavimus, neque opus neque operae pretium est: insanus is patriae regionis amor est, qui non veritatis, sed mendacii amorem gignit. — *cohors* (pro *cohortis*) ¹...⁴. Numerum cohortis excidisse, non totam legionem liburnariorum fuisse vel ex p. 100*. §§. 4. sqq. probari videtur. — *superiorum* aa. cf. ad p. 92*. §§. 1...3. — *Carnuto* aa. De Carnunto ad p. 43*. §. 15.,

*) Ne duriora verba scripsisse videar, accipe locum Mucharianum: „Ueber die wahre Bedeutung dieses Beynahmens: Milites Liburnarii, wird viel gestritten. Einige leiten Liburnarus [sic] von Liburna einer Stadt in Italien ab; Andere von der Provinz Liburnia in Istrien; wieder Andere von den sehr schnell segelnden liburnischen Schiffen. Vaterländische Geschichtschreiber erkennen in dem Beynahmen Liburnarii gerade einen Ländtrich des alten Mittelnorikums: nämlich das oberkärnthische Drauthal. Diese Gegend trug noch im Mittelalter den Nahmen Liburnia, Lurna, Tiburnia, welcher wahrscheinlich von der dasselbst gelegenen uralten Celten- und Römerstadt Teurnia, Tiburnia hergenommen, und auf das ganze westliche Drauthal im heutigen Oberkärnthen ist ausgedehnt worden. Dieser Ableitung zufolge wären unter den Militibus Liburnariis einheimische, im Mittelnorikum ausgehobene römische Legionssoldaten, Abkömmlinge der uralten Ambidraver zu verstehen“. ?? Sic non historiae, ne fabulae quidem, sed nugae scribuntur.

p. 311*. sq. dictum est. Katancsich. quoque (Comm. in Plinii Pannon. p. 39.) „ruinae urbis“ inquit „Petronellam inter et Altenburgum visuntur, secus viam militarem, ex adverso arcus triumphalis, in campo, meridiem versus conspicui, X M. P. a *Vischa* s. *Fischa* amne in exortum. Vox Pannonica locum finitimum designat, qualem Velleius dixit, Norico, Plinius Germaniae, ex adversa Danubii parte, conterminum“. Ruinas civitatis adhuc ab accolis *magnae urbis Troiae* nomine designari refert Hormayr. *Wien*. I. 1. p. 26. qui, ut Lazius ac Lambecius, multa de Carnunto promiscue protulit. — Carnuntum Azaliorum urbem, ut Boiodurum (p. 100*. §. 11.) Boiorum fuisse crediderim, ad quas insigne Picentinum marmor, Firmi repertum, ap. Gruter. 490, 2. referendum est: L. VOLCATIO. Q. F. VEL. PRIMO | PRAEF. COH. I. NORICOR | IN. PANN. PRAEF. RIPAE | DANUVI. ET. CIVITATIVM | DVARVM. BOIOR. ET. AZALIOR | TRIB. MILIT. LEG. V | MACEDONICAE. IN | MOESIA. PRAEF. ALAE. I | PANNONIOR. IN. AFRICA | II. VIRO. QVINQ | FLAMINI. DIVOR. OMNIYM. P. C | EX. TESTAMENTO. EIVS | POSITA | M. ACCIO. SENECA | :: :: MANLIO. PLANTA | II. VIR. QVINQ

— §§. 15...17.] *quarte decimae* e². — *geminatae* omnes, pro *geminae*, ex mendo unius codicis nunc exstantium parentis. — *mit*: A. — *liburnar*: AB, *Liburnarum* aa. — *arrabone* C. De legionibus X. et XIII. proxime superioribus notis et de Arrabona ad p. 98*. §§. 9. sq. dictum est. Pancirolus: „Superior Praefectus cohortem tantum Liburnariorum legionis XIII. regebat; hic reliquos eiusdem legionis Liburnarios, et alios legionis X. item Liburnarios dictos...“

— §§. 18. sq.] De classe Histrica cf. ad p. 92*. §§. 14. sq. — *Arrunto* AB, *ārūto* C, *arrunto* D, *Arunto* aa. cf. ad §. 14. — *sive*: „cum enim prius Carnunti stationem haberet, postea Vindomanae resedit“ Pancirol. Cf. supra not. ad p. 91*. §. 24. Immerito ex eius modi translatione Carnuntum dilabi, Vindobonam caput extollere coepisse Hormayrius aliique probari posse putaverunt. — *Vindomanae* h. l. omnes. cf. ad §§. 10. sq. — *Carnuto* aa; ceteri h. l. *Carnunto* omnes habent. —

translatae A; *ceteri translata*. cf. p. 48*. §. 20., p. 49*. §§. 14. sq., p. 53*. §§. 28. sq.

— §. 20.] *Cohortis*. cf. not. ad p. 96*. §. 97. — *Arianis* C. Pancirolus „locum Pannoniae superioris ab Arrianis haereticis nomen derivantem“ esse nugatur. neque ferri potest *Suritae* ad voc. *Antianis* It. Ant. p. 232. suspicio, ita h. quoque l. legendum esse, quamvis facillime *ātīāis* et *āriāis* permutari potuerint: nam *Antiana* Pannoniae Secundae adscribenda esse extra dubium est. cf. tabulas ad capp. XXXI. et XXXII. supra (p. 662*. sq. 694*. sq.) propositas. Lazius (Comm. rei p. Rom. XII. 7, 4.) „Arriana castra fuisse, ubi est hodie *Altenhofen*, infra Anisum [*Enns*]“ scripsit, sed in eundem locum etiam castellum sequenti versu memoratum collocat; Ortelium Bruzenius la Mart. v. *Arrianae*, *arum*, scribere *Arianum* (genitiv. *Ariani*) refert, ipse locum et Pannoniae Primae et Norico Ripensi attribuens, sub v. *Altenhoven* autem haec habet: „*Baudrand* (edit. 1682. in v. *Caratae*) hält dafür, es [*Altenhofen*] sey die alte Wohnung derer Caraten, eines Volckes von denen Noricis Ripensibus... *Corneille* übersetzt *Altenhofen* durch *Curia* vetus, und durch *Arianum*“. Quibus coniecturis, ut videtur, nullam quidem fidem fecerim; ipse ex caussa ad §§. sqq. exposita locum Pannoniae superiori adscripserim. Apud Hormayr. I. 2. p. 136. legitur: „*Arriana castra möchten wir setzen zu der uralten und berühmten Donaufurth von Mautern, schon unter den Carlowingen eine Stadt... Von dort beginnt das Wachauer Thal*“ et c. *Mautern*, oppidum ad Danubium (cf. Hassel. p. 186.) Norici Ripensis est.

— §. 21.] *Caratensis* omnes, Nomen cuiusdam loci, sed fortasse corruptum: neque improbabile mihi videretur, hoc nomen (ut facillime in codicibus recentiorum temporum c et t permutantur) cum *Tarnantone* Tab. Peut. III. C idem significare, ut hoc nomen *Carantone* scribendum esset ac sumeremus Notitiam *Carantonis* (*carātois*, pro *carātēsis*) olim habuisse. *Tarnantone* Tabula XIII M. P. (non XIII, ut Mannertus III. p. 635. dedit) ab *Ioava* (*Salzburg*) *Ovilia* (*Wels*) versus

posuit, ut cum Mannerto l. c. in hodierno *Neumarkt* sive prope hunc vicum (Hassel. p. 217.) locus quaerendus sit, cui sententiae etiam Hormayrius, Muchar* et Lapieus favent. Verum cogitandum etiam est id quod ad seq. §. dicendum erit, quod efficeret, ut nomina *Arrianis* et *Caratensis* Pannoniae Primae, non Norico Ripensi adscribere deberemus. De coniecturis Lazii et eorum quos memorat Bruz. la Mart. paullo ante dictum est, qui v. *Caratae*, postquam de *Καράταις παρὰ τὸν Ἰαζάρην*, Sacarum populo ap. Ptol. VI. 13., verba fecit, secundum vers. Germanicam „*Caratae*“ inquit „*Lazius errichtet ein Volck dieses Namens in Norico, auf den einzigen Grund, weil man in der Not. Imp. findet Trib. coh. Caratensis . . .*“. Pancirolus *Caratensis* nomen cohortis fuisse eandemque idem significare atque *Catarienses* sub Comite Illyrici occidentalis [cf. p. 35*. §. 10. „*Catarienses*“ et annot. ad h. l. p. 279*], nomen autem loci, ubi resideret haec cohors, desiderari putavit. utrumque parum recte, quamvis illud etiam Hormayr. l. 2. p. 137. affirmaverit: *Catarienses* Pannoniae Inferiori adscribendi sunt; hic in Norico sive, quod minus crederem, in Superiore Pannonia versantur; nomen autem loci vocabulo *Caratensis* indicari omnes utroque capite, et hoc et superiore, sub F recensiti tribuni testantur. Labbaeus annotavit „*Quid si Carantenis?*“ sed non adiecit, ubi hoc castellum quaerendum foret. videtur de Carinthiacis (*Kärnthner*) qui Carentonorum etiam nomine medio aevo designabantur (cf. e. gr. vitam S. Ruperti in Act. SS. Mart. tom. III. p. 705. §. 3. „*Carentanorum regnum*“) cogitavisse.

*) Muchar. *Norik*. I. p. 267. postquam *Ternantone* (nam ita habet) hod. *Neumarkt* esse expressit, quod fecit etiam in tab. geogr. Norici Rom. tomo II. adiecta, haec addidit: „*Tarnantone, das einige im heut. Weissenstein, andere in Gmundten am Gmundtnersee (Traunsee) finden wollen, dürfte vielleicht besser nach Henndorf versetzt werden, woselbst heute noch ein Milliare Romanum bestehet. Die wohlerhaltene Aufschrift dieser Meilensäule dem Imperator Septimius Severus geweiht, s. in Virthalers Reisen durch Salzburg p. 61.*“

— §. 22.] *Surita* ad nomen *Ad Mures* It. Ant. p. 246. hunc quoque versum trahendum esse opinatus est, quod non comprobem: nam ille locus infra Arrabonam situs ad *Inferiorem* Pannoniam pertinuit (cf. e. gr. Mannert. III. p. 660.); equites autem in Pannonia *Superiore* sub eius Duce morantes supra B. 1...8. recensitos legimus, nunc B. 9...14. ii enumerantur qui Norico Ripensi defendendo in stativis erant. eodem modo D. 1...3. Pannonicos, D. 4...8. Noricos Praefectos legionum enumerare apparet. cf. etiam capita XXXI. et XXXIII. neque vero idem in F. 1. et 2. atque F. 3...5., si versus quoque 20. et 21. ad Noricum trahuntur, cadere palam est; sed F. 1. et 2. in montanis, F. 3...5. in ripensibus castellis stativa habuerunt, si ea castella quorum nomina vocabulis *Arrianis* et *Caratensis* exprimuntur, in Pannonia *Superiore* quaerenda non sunt. Simlerus ad It. Ant. l. c. et Lazius (Comm. XII. 3, 6.), qui hunc locum cum *Murocincta* Ammiani XXX. 10, 4. confundit, eum *Summereyn* s. *Summureyn* esse interpretati sunt, sed neutrum id nomen gerentem vicum Pannonicum huc pertinere demonstratum est. De situ nihil mihi constat: equidem locum inter Boiodurum (*Innsstadt*) atque Lentiam (*Linz*) fuisse conieclaverim; sed Rennerus „Ad Muros, *Mauer*“ non procul a confluentibus rivis *Url* et *Ips* (*Isin* s. *Isen* appellabant olim), ad latus inter *Wallsee* et *Ips*, habet, atque Hormayr. (I. 2. p. 136. cf. tab. ad I. 1. adiectam) certum esse propter vetustatis reliquias nomenque superstites affirmat castellum *Ad Muros* in loco *Mauer an der Url* prope *Seitenstetten* (Hassel. p. 188.) quaerendum esse.

— §. 23.] *letie* G, *Lencie* C, *Lanciae* D, et *Pancir*. vet. cod. *lantiae*. Satis constat Lentiam esse hodiernam civitatem *Linz* ad Danubium (Hassel. p. 206.), Simlerumque et *Pancirolum* errasse, cum de *Lancio* Raetiae inter Iulium Carnicum (hodieque *Zuglio*) et Aguntum (*Innichen*) sito (It. Ant. p. 279.), i. e. hodierno oppido Tirolensi *Lienz* (*im Pusterthal*, cf. Hassel. p. 298.), et *Pancirolus* quidem duplici confusione de *Lentudo* Pannoniae Superioris ap. Ptol. II. 13 (15). ad h. l.

verba facerent. Memoratur etiam „Lentiensis Alamannicus populus, tractibus Raetiarum confinis“ ab Ammiano XXXI. 10. cf. XV. 4. sed hunc populum propius ad lacum Brigantinum (*Bodensee*) sedisse apparet. Cf. Laz. Comm. rei p. R. XII. 7, 4. (ubi Lentiae reperti lapides exhibentur, repetiti ap. Hormayr. *Wien*. I. 2. p. 144.), Cluver. Vind. et Noric. c. 5., Bruz. la Mart. v. *Lintz*, Cellar. I. p. 431. §. 41., Büsching. part. V. ed. VII. Hamb. 1789. 8°. p. 458., Mannert. III. p. 658.

— γ. 24.] *lacus felicis* B. Locus qui sub nomine *Loco Felicis* It. Ant. p. 234. 248., non is qui ibid. p. 246. inter Crumerum Acincumque sub v. *Ad Lacum Felicis* ponitur. Numeri quidem Itinerarii in hodiernum vicum *Ardacker* (Hassel. p. 187.) fore ducunt, in quo Mannert. p. 640. et Lapieus illum locum reperiri opinati sunt; sed illi numeri cum non omnino sibi constant ac iusto maiores sint, accedendum esse videtur Cluveri sententiae, Lacum Felicis esse hod. vicum *Ober-Wallsee*, XXVI M. P. supra Arlapen, X M. P. infra oppidum *Enns*, prope quod vetus Lauriacum (*Lorch*) situm fuit; itaque in It. Ant. II. cilt. pro XX M. P. inter Lauriacum Locumque [scr. Lacum] Felicis positus scribendum XII M. P., tot enim *Wallsee* a *Lorch* distat; ab Arlapa vero Lacus Felicis distantia satis recte Itinerario indicata est; vicus vero *Ardacker* infra *Wallsee* VI fere M. P. situs est. Simlerus etiam *Nideren Valsee* [nam sic certe ipse scripsit, non *Vaulsee*, ut ed. Basil. 1575., nec *Vaulzee*, ut ed. Wesseling. habet] adscripsit, eidemque loco nomen de quo agimus assignant Renner., Hormayr. I. 2. p. 149. not. 22., qui multos ibi nummos Romanos reperiri observavit, Reichardus, Mucharius (I. p. 267.), alii, quibus etiam Cellar. I. p. 431. §. 43. adscripserim, ubi nomen *Ober-Wels* nihil nisi mendum est scripturae, pro *Ober-Walsee*, ut §. 41. ibid. ostendit, ubi Ovilia hodiernum *Wels* esse dixit; Lazius vero Comm. rei p. R. XII. 7, 2. Lacum Felicis pro *Gmunden am Gmundner-sive Traun-See* accepit. *Felicis* vocabulum idem a Legione III. Felice (Vopisc. in Aurelian. 11., in Prob. 5.), cum et It. Ant. p. 299. LEG. III. Lauriaco attribuat, deduci voluit; Lambecius

autem a Sextilio Felice (de cuius rebus in Norico gestis Tac. Hist. III. 5.) nomen habuisse putavit; cf. Wessel. ad It. Ant. p. 235. Utrique coniecturae non multum confido.

— §. 25.] Totum §. omisit a^u. — *Dalmatiae* e'. — *Arlape* mss. dff, *Ariape* re, ut et Schottus It. Ant. p. 234. dedit. *Arlapae* scripsi, *ae* (ae) in fine vocabulorum codices mss. fere cum *e* permutant. Ptol. I. c. *Ἀρελάτη*, al. *Ἀρεδάτη* ut Tab. quoque Peut. *Arelate* habet. Arelapam etiam Gothofr. in subscriptione L. 2. Th. C. de div. off. VIII. 7. pro *Arelato* (s. *Arelati*) reponi voluit in Topogr. Th. C. v. *Arelape*. De situ loci („der stat ze Bechelâren“) nullum dubium est: hodieque parvus vicus *Erlaph* s. *Erlaf* ad cognominem rivum non procul ab eius coniunctione cum Danubio, prope oppidum ex carmine de Nibelungis notissimo *Pöchlarn* exstat. (Hassel. p. 186.) cf. Muchar. *Norik*. I. p. 269. de castelli Romani reliquiis, et lapides ibi repertos exhibet Lazius et ex eo Hormayr. I. 2. p. 136. sq. not. 21. Iam Simlerus annotavit *Erla by Bachlarn*, et recentiores de situ non discrepant, Cluver. c. 5., Mannert. p. 639., Reichardus, Lapieus, alii; operae autem pretium non est de confusione eorum quae sibi ipsi contradicentia protulerunt Bisch. et Möller. vv. *Aredata* et *Arelate*, accuratius exponere.

— §. 26.] *Augustianis* omnes, non *Augustinianis*, ut Hormayr. I. c., qui Augustiniana castra cum Trigisamo Tab. Peut. (*Treisam*, *Trasen*, *Trasmauer*) idem castellum facere voluit, ut alterum alterius munimentum ad pontem defendendum fuisset, ut ipse Fabiana castra Vindobonensium castrorum propugnaculum fuisse sibi persuasit. (cf. ad seq. pag. §. 8.) Quae quamvis ordini enumeratorum stativorum satis bene conveniant, tamen testimoniis comprobata non sunt. Mihi vocabulum Tabulae *Trigisama* nihil esse videtur nisi *Tricesimo* s. *Trigesimo*: secundum ipsam Tabulam locus XXIX M. P. a Vindobona afuit, revera tamen XXX M. P. afuisse putem. Alii nomen a *Traisa*, *Treisem*, *Trigisa*, *Trasma*, vicino fluvio, Trigisami vocabulum deducunt. cf. Muchar. *Norik*. I. 269. Perperam Pancirolus nullas provinciarum limites, nulla locorum agnoscens

ξεν], ἃ καὶ Ἱταλικά κέκληται“. De legionibus secundis et adiutrice supra ad p. 81*. γ. 8. et p. 96*. γ. 10. verba fecimus, de hac Italica autem DIVITENSIVM p. 223*. sq., ad p. 23*. γ. 24. et p. 242*. sq. ad p. 26*. γ. 26. Unus ex innumeris erroribus Pancirolus est, hanc legionem Italicam *Liburnariorum* appellatam fuisse. vide annot. ad γγ. 12. sqq. — *Ioviacum*, in honorem puto Diocletiani imp., ut tot Ioviorum numeri, appellatum inter Boiodurum (*Innstadt*) Oviliaque (*Wels*) situm, ab illo XXXVIII, ab his XXVII M.P. distans, diversum fuit a Laciaco s. Laciadis, quem locum in itinere ab Ovilibus Iuvavum (*Salzburg*) inter se bene conspirantes Tab. Peut. et It. Ant. p. 235. habent. Ioviacum iam Simlerus in hod. *Assach* (*Aschach* ad Danubium, cf. Hassel. p. 209.) quaesivit; Rennerus etiam et Hormayrus adscripserunt „*Aschau*“. recte, ut mihi quidem videtur; certe Itinerarii diversa itinera non satis accurate ii inspexerunt (ut etiam Pancirolus „in Itinerario *Iouaicum* cum asterisco vocari“ perperam scripsit, cum Simleri exemplum p. 140. in eo itinere quod huc non pertinet, i. e. a Lauriaco per Ovilia Iuvavum, habeat „Ouilabis * M.P. XXVI. Iaciaco * M.P. XXXII. Iouaui * M.P. XXVIII.“, p. 142. autem in itinere quod huc pertinet, sic „Ouilatus M.P. XVI. Iouiaeo M.P. XXVII. Stanaco M.P. XVIII. Bolodero * M.P. XX.“) qui cum Lazio (Comm. rei p. R. XII. 6, 9.) Iouiacum pro ipsa Iuvavia sumpserunt, in quem errorem etiam Lapieus p. 73. incidit. et minus recte quam Simlerus atque contra Itinerarii numerorum indicationem alii situm definire conati sunt, ut Reichardus *Engelhardszell*, Mannert. III. p. 636. „*beym Dorfe Geyersberg, an der Gränze des Inn- und Hausruckviertels*“, Mucharius I. p. 285. „*Jaufenburg*“, cuius situm non novi. Krusius ad nomen *Ioviacum* apposuit *Pied*; voluit procul dubio vicum *Ried*. (Hassel. p. 213.)

PAG. 100*. γγ. 1. sq.] *Secundae* omis. omnes, ut superiore γ. *Legionis*. restituendum fuisse vocabulum confines versus docent. Fortasse Cohortis etiam mentio excidit ante vv. *Partis Inferioris* (*inferiorum* aa), de quibus vide ad p. 92*. γγ. 1...3. Nihil dicit Pancirolus hiis verbis: „Haec legio in-

ter hunc et praecedentem Praefectum [et sequentem] videtur fuisse divisa, ut et aliae in plures praefecturas erant dispersitae. Ita divisam fuisse dicas hanc legionem, ut Lauriaci eiusdem Cohortis Partis Superioris Praefectus stetisset; sed ut hoc capite de legione II. Italiae, ita superioribus capitibus de aliarum legionum praefectis ita expositum est, ut novissimo loco non nisi legio cum stativorum vocabulo legatur, unde lacunarum indicia quae p. 96*. §§. 20. 23. 25. facta sunt, nunc auferri velim. ceterum quinam legionum dispertiendarum modus hic observatus fuisset, Borghesium aliquem explicare cuperem. — *lentie* €, *Letiae* c¹... vide notam ad superiorem §. 23.

— §. 3.] Ita, *Secundae*, omnes praeter € qui totum verbum omisit; *Italicae* h. quoque l. mentionem fieri, non *Adiutricis* (de qua disputatum est ad p. 96*. §§. 10...12.), vix dubium esse poterit. sed It. Ant. p. 249. Lauriaco, si editis fides habenda est, *Tertiam* attribuit legionem; editorum culpa; nam variantes a Wesselingio recentissimisque editoribus annotatae scripturae *leg II*, *legu*, comparatae cum Dione Cassio (cf. supra ad §§. 28. sq.); cum hoc Notitiae loco lapidibusque satis evincunt, etiam in It. Ant. leg. II. Lauriaco adscribi. Legio III. in Raetia stetit (cf. p. 102*). An post v. *Secundae* exciderit *Italicae Cohortis* *Partis Superioris*, vide proxime superiorem annotationem. — De *Lauriaco* supra p. 250*, sq. diximus; ibi laudatis scriptoribus adde Laz. Comm. rei p. R. XII. 7, 5., Lambec. ed. Kollar. II. p. 293. sqq., Hormayr. Wien. I. 2. p. 140. sqq., Muchar. Norik. I. p. 164. sq., Rennerique tab. geogr. quae „*Laureacum, Lorch und Enns*“ exhibet; Eugipp. vit. S. Severin. oppidum *Lauriacum* celebrat c. 6. sect. 26., c. 9. sect. 38. 39. s. ap. Muchar. II. p. 210. 214. 216. sq.; item in Vitis S. Ruperti (Acta SS. Mart. tom. III. p. 702. 705. *Lauriacum, civitas Lauriacensis*, memoratur.

„

diu edel Ute ward begraben

so Lörse bi ir aptei“.

[Diu Klage. §§. 1990. sq.]

— §§. 4...6.] *Primae* Cum Dione Cass. LV. 24. referente

Legionem I. *Italicam* in Moesia inferiore, I. *Adiutricem* in Pannonia Inferiore hiemasse, quod ad illam attinet, haec Notitia convenit, non ita bene quod ad posteriorem (cf. Not. Or. p. 102., Not. Occ. p. 96*. §. 7.), quam hoc quoque loco indicari puto, ut partim in Norico, pro maiori vero parte in Pannonia Inferiore limitem contra Germanos ac Sarmatas tueretur. cf. annot. ad cit. §. 7. Pancirolus sic verba facit: „Haec legio inter hunc et sequentem Praefectum erat divisa; iste titulo Praefecti tantum cohorti quintae praeerat et in parte superiori prope Iuvense excubabat“. et ad sq. §. „vel Liburnis triremibus praeerant hi milites, vel ex his constabant, qui ex Liburnia et Noricis populis erant delecti. sunt pars legionis praecedentis“. — *libur* A, *Libur.* aa. cf. annot. ad p. 99*. §§. 12. sqq. — *quartae partis superiorum* aa; *Inferioris* omiserunt B(?)et. — *Adiuuense* Caa. Consentunt esse hod. *Salzburg*, quod *Iovavium* It. Ant. p. 235. 258. (ubi *Iovavi* legitur, quem genitivum ab *Iovavum* deducere solent), *Iuvavum* Tab. Peut., ubi *Iovavo* est, appellasse videntur; in lapide Salisburgensi „in aede sacra d. Ruperti“ exstante sec. Pighium (Hercul. Prodic. Colon. 1609. 8°. p. 145.), repetito ap. Gruter. 265, 4. legitur IMP. CAES | L. SEPTIMI. SEVERI | PII. PERTINACIS. AVG | ARAB. ADIAB. PARTHICI | MAX. ET. IMP. CAES. M. AVREL. | ANTONINI. AVG. PARTHICI | MAXIMI. COL(ONIA) HAD(riana) | IUVAV. D. D., ex quo, nescio an genuino, „versus antiqui [in cod. n. MIII. scripto superstites] in templo, qui leguntur exarati,

Tunc Hadriana vetus, quae post Iuvavia dicta,
Praesidialis erat Noricis et episcopo digna
Rudberti sedes, qui fidem contulit illis
Christi: quam retinet Saltzburgum sero vocata“.

ut Pigh. l. c. p. 142. habet, medio aevo facti sunt. item hi:

Urbs Iuvaviensis fuit olim splendida muris,
Aggeribus magnis munitaque turribus altis.
Sedes hic regum fuerant ac templa deorum,
Gente sub antiqua fulgenti marmore structa.
Sed veluti legimus, multis inculta diebus

Culmine de summo cecidit prolapsa Iuvavo

Ac tegitur silvis, tegitur lustrisque ferinis.

neque plus probare videntur ipsius S. Ruperti († a. 628.) vitae (Acta SS. Mart. tom. III. p. 702. sqq.), in quibus de Iuvavia haec per se satis memorabilia referuntur: „secus stagnum Wallarii lacu [= Waller-See, Walarseo Chronic. Gotwic. p. 761.] venit, ubi ecclesiam... construxit... Exiit inde ad Iuvavium flumen, ubi olim Iuvavia civitas fuit, quae antiquis mirabiliter exstructa temporibus, inter Bavaricas urbes eminebat nobilissima, sed tunc temporis raro incola habitante paene dilapsa et virgultis cooperta erat...“ et in altera vita: „... ad notitiam S. Ruperti pervenit, aliquem esse locum super fluvium Viarum [Iuvavum] nominatum, in quo tempore Romanorum imperatorum pulchra fuissent habitacula constructa, quae tunc temporis fuissent silvis detecta et absconsa...“. Perpendenda sunt quae in Eugippii vita S. Severini leguntur, cap. 5. n. 21. „oppidum quod Iuba [Iuvao ms.] appellatur“, quod alii Iuvaviam, alii Ioviacum interpretantur; VII. 32. „oppidi quod Iopia [Ludianum ms.] vocabatur, LXX et amplius a Batavis [Passau] millibus disparatum, „: utroque loco Mucharius *Iuvavo* dedit. *Salzburg* primum legitur in Einhardi vita Karoli M. (Monum. Germ. II. p. 461.) inter metropoles „Iuvavum quae et Salzburg“, ubi *Iuvavium* scribendum esse ex variantibus codicum scripturis probari potest. Multi Ptol. II. 12 (14). *Γαβανόδουρον* s. *Gabanodurum* Norici ante coloniam sub Hadriano deductam Salisburgi nomen fuisse censent. Cf. Laz. Comm. rei p. R. XII. 6, 9., interpp. ad It. Ant. I. c., Cluver. c. 5. p. 28., Pighii Herc. Prodic. I. c., Lambec. II. p. 363., Cellar. I. p. 433. §. 46., Mannert. III. p. 633. sqq., Muchar. *Norik*. I. p. 162., Georgii II. p. 240. Libri W. Hundii (Metropol. Salzburg. Monach. 1620., Ratisb. 1719. fol.) et Kleinmayeri (*Nachrichten von Juvavia. Salz. 1784. fol.*) mihi praesto non fuerunt.

— §. 7. sq.] Legionis numerum excidisse puto; adiecerim *Primae*; fortasse scribendum *Pf. Legionis Primae militum Liburnariorum Noricorum*, vel etiam Cohortis Quintae

Partis Inferioris adiciendum est. cf. annot. ad §§. 1. sq. — *Fasianae* distincte ABD, non certus sum an etiam CE; *Fasianae* editi. Pancirolus „Unus Codex pro *Fasianae* habet *Fasienae*“. Lazius (Comm. rei p. R. XII. 7, 3.) *Falsianam* habere Scotum in Codice praefecturarum Romanarum, i. e. hanc Notitiam Dignn., rettulit et oppidum *Wels* interpretatus est. Iam nullum, cum innumeris locis litteras *v*, *b* et *f* permutatas videmus, mihi dubium superest, quin *Favianae* (s. *Faviana*, abl. *Favianis*) scribendum sit, quamvis ex eorum qui de *Favianis* multotiens ab Eugippio in vita S. Severini memoratis scripserunt, haud exiguo numero nemo unus advertit, hoc *Notitiae Dignn.* capite aperte *Vindomanam* a *Fasianis*, i. e. *Favianis*, distinguente refelli errorem eorum qui inde a medio saeculo XII. *Faviana* aliud *Vindobonae* nomen fuisse statuerunt multi, ut Cuspinianus, Lazius, Baronius, Velserus, quod nuper in Renneri tab. geogr. repetitum etiam fuse demonstrare Hormayrius conatus est, unde in temerarias coniecturas incidit, quas singulas persequi longum est *. Quid, si quis ex Ottone Frisingensi ** († a. 1158.) eiusdemque aetatis diplomatis ***, ut fecit Muchar. *Norik*. II. p. 167., probari

*) Uno exemplo defungar. Hormayr. I. 2. p. 137. „ . Augustianis, Fasianis, Arrianis, Cannabiaca. Der Platz des Tribuns der caratensischen Cohorte wird gar nicht angegeben. Für alle diese Orte haben die ausschweifendsten Vermuthungen freyen Spielraum, zumahl die Donau in der Vorzeit eben so viele Ortschaften auf dem rechten, als seit dem 14. Jahrh. auf dem linken Ufer verschlungen hat. Fasiana vermutheten Einige in der Burg Zwentendorf, zwischen der Trasen und Perschling, sehr wohl gelegen, eine weite Fläche an beyden Donaufern zu überschauen. Die einst auf den Donauinseln und Auen sehr zahlreichen Fasanen, könnten dem Ort seinen Namen geschöpft haben — und der Tribun der caratensischen Cohorte wohl auf der uralten, nachmals höchstiftlich freysingischen Hollenburg gesessen seyn?“. Satis est.

**) de gest. Frid. imp. lib. I. c. 32. ap. Urstis. p. 426.: „Dux . . . in vicinum oppidum Viennis, quod olim a Romanis inhabitatum *Favianis* dicebatur, declinavit“.

***) Dipl. Heinrici ducis Austriae a. 1158. de condenda abbacia Hi-

posse putet, Vindobonam apud Romanos etiam Favianorum vocabulum gessisse, cum ex Eugippio etiam, in annotatione ad quem item Mucharius eum errorem commisit*, contrarium demonstrari poterit. De lapide Vindobonensi PRAEF. COR. FABI memorante aliaque inscriptione litteras FABIANA COHORS VINDOBON. MVN. exhibente (cf. Lambec. II. p. 70. sq.) iam supra dubitandum esse an nunquam exstiterint, annotavimus; sed si damus etiam exstitisse, minime Vindobonam unquam Faviana dictam fuisse argumento sunt. De *Flavianorum* s. *Flavii* vocabulo, Favianensis adulterini fratre, satis ap. Lambecium II. p. 14. sqq. actum est. *Faviana* non in Pannonia superiore, ad quam Vindobonam pertinuisse constat, sed in Norico Ripensi, non ita procul a Pannonicis finibus fuisse, quod et Lambecius observavit, et hic d. q. a. Notitiae locus (cf. ad p. 99*. y. 22.) et Eugippius in vita S. Severini comprobant, ex quo hi loci maxime huc pertinent: cap. 1. n. 9. (apud Muchar. sect. III.), unde apparet „civitatem nomine Favianis“ ad Danubium infra Oeni ostia stetisse; c. 2. n. 10. (Much. sect. IV.) „exeuntes [e Favianis?] in secundo milliario super rivum qui vocatur Dicuntia“; (pro Dicuntia al. *Taguntia*, *Gyguntia*, *Jaguntia*, *Tiguntius* exhibent; et cum alii *Schwöchat* rivum interpretantur, Rennerus *Steyer* rivo illud vocabulum attribuit.) et paullo post n. 11.: „Ipse ad secretum habitaculum quod Purgum [al. Burgum] oppidum appellatur ab accolis, quinque a Favianis distans milliariis, secedebat“. (Burgum faciunt hod.

bernorum (*Schottenkloster*): „in praedio nostro fundavimus et in territorio scilicet *Faviae*, quod a modernis *Viennae* nuncupatur. „ (ap. Hormayr. *Wien*, *Urkundenb.* p. XVI. cf. ibid. dipl. a. 1161. dat. p. XXIII.) Eiusdem Henrici dipl. a. 1159. (ap. eund. p. XXI. sq.) datum est „in civitate nostra *Favianis*, quae alio nomine dicitur *Vienna*“.

*) Verum non est quod post Lazium multosque alios etiam Lambec. II. p. 44. not. et Muchar. l. c. affirmaverunt, in diplomate de condendo monasterio Kotwigensi (*Göttweih*) legi „Fabianam villam cum tribus in ea conditis sacellis“, ut Hormayr. p. XII. sq. ad id ipsum diploma annotavit.

Burkersdorf, ut scil. Vindobonae Favianorum nomen vindicetur, quamvis nec desint pueriles de priorum utriusque vocabuli litterarum paritate sententiae). cap. 3. n. 15. (Much. s. VIII.) „cum quadam die in proximo a Favianis vico veniens aliquos ad se transferri Danubio praecepisset“. c. 4. n. 18. sq. (Much. s. XI. sq.) „Maurus basilicae monasterii aedituus... ad colligenda poma in secundo a Favianis milliario egressus mox a barbaris Danubio transvectus est..... ipse [Severinus] Istri fluenta praetermeans latrones properanter insequitur quos vulgus Scamaros [*Scamaras*, *Scameras* al.] appellabat. Cum adhuc Norici Ripensis oppida superiora constarent, et paene nullum castellum barbarorum vitaret incursus...“. c. 7. n. 30. (Much. s. XXIII.) „Ad antiquum itaque et omnibus maius monasterium suum iuxta muros oppidi Favianis, quod centum et ultra millibus aberat [a Boitro, i. e. Boioduro, *Innstadt*], Danubii navigationibus descendebat“*. c. 9. n. 39. (Much. s. XXX.) „Feletheus Rugorum rex, qui et Fava [*al.* *Feva*], audiens cunctorum reliquias oppidorum quae barbaricos evaserant gladios, Lauriacum se per dei famulum contulisse, assumpto veniebat exercitu, cogitans repente detentos abducere et in oppidis sibi tributariis atque vicinis, ex quibus unum erat Favianis, quod a Rugis tantum modo dirimebatur Danubio, collocare“. „Ipse vero (s. Severinus) Favianis degens in antiquo suo monasterio...“. c. 11. n. 50. (Much. sect. XXXV.): „cum Fridericus a fratre suo Rugorum rege Fava ex paucis quae super ripam Danubii permanserant oppidis, unum acciperet Favianis, iuxta quod s. Severinus commanebat...“. Aperte Paul. Diacon. de gest. Langob. 1. 19. (ap. Murat. Sscr. rer. Ital. I. p. 415.) „In Noricorum finibus“ ait „beati tunc (tempore belli inter Odoacharem et Feletheum, qui et Feva dictus est, Rugorum regem) erat Severini coenobium...“. Cf. etiam Lam-

*) Sec. It. Ant. a Vindobona Boiodurum CLXXXI M. P., sec. Tab. Peut. IV. ab Ovilibus (*Wels*) Vindobonam CX M. P.; re vera Boiodurum a Vindobona XL fere miliaria Germanica distat. Itaque hic quoque Eugippii locus Faviana Boioduro propiora facit, quam Vindobona fuit. Paullo post illud oppidum Lauriaco vicinum fuisse idem refert.

bec. II. p. 38. sqq. qui p. 74. se Plinii (H. N. III. 23. sect. 27.) Flavium [Solvense] idem oppidum esse atque Flaviana, i. e. castra, quorum Eugippius meminit (nam *Favianis*, *Fabianis* et *Flavabis* corrupta vocabula esse Lambecius contendit), persuasissimum habere declarat. „Situm autem sine dubio id fuit inter Comagena s. *Langenleber*, et Cetium montem s. *Kalenberg* . . . Cella vero s. Severini Ad Vineas . . . ad ipsam fuit radicem montis Cetii s. *Kalenberg*, itidem in Norico Ripensi, non autem in Pannonia“. atque equidem quae de situ Favianorum dixit, cum Lambecio omnino consentio.

— §. 9.] Quae ad hunc §. annotanda essent, peti possunt e superiore annot. ad p. 92*. §§. 14. sq., et de Arlapa ad superiorem §. 25., ut de Comagenis ibid. ad §. 27. et p. 251*. dictum est. nam ad Comagenas referendum esse hoc nomen adiectivum *Maginensis* extra dubium esse puto, sive, quod mihi videtur, ex *Imaginensis* sigla *Ἰ* excidit, sive promiscui utrumque vocabulum *Comaginensis* et *Maginensis* usus fuit. nihil enim est quod proprium castellum Maginam, a Comagenis diversum, exstitisse sumamus, ut e. gr. Bruz. la Mart. h. v. fecit: „*Magina, ein Platz in Pannonien oder in Norico*“. Panciroli ad h. l. nota pervertit rerum ordinem; nam Stephani *Μαγία*, πόλις Ἰλλυρίας, non ad Comagenas, et hoc oppidum non ad Pannoniam, sed ad Noricum Ripense pertinet: ipse Cetius mons utriusque provinciae ad Danubium finis erat.

— §. 10.] Hunc §. omis. C. De Lauriaco cf. ad §. 3. annotata. Hormayr. *Wien* I. 2. p. 144. „*Die Bucht der Lorcher Flotille ist noch unter dem Namen des Enghafens bekannt*“.

— §. 11.] *Boiodoro* omnes, per *o*; *Βοιόδορον* Ptol. Vindeliciae attribuit, quae propria post Constantinum provincia non fuit. Mannert. III. p. 524. sq. nimis generaliter Romanos Vindeliciam provinciam ullo tempore agnovisse negat: contra probant non solum Ptolemaeus, sed et lapides, e. gr. p. 444*. ad §. 4. p. 66*. transcriptus. Scripturae per *l* pro *i* menda librariorum sunt, ut in It. Ant. *Bolodoro* vel *Bolodero* et in Tab. Peut. *Castellum Bolodurum*, quae in eo quoque falsa est, quod

hoc castellum quasi conditum fuisset in sinistra Oeni (*Inn*) aut Iuvavi (*Salza*) fl. ripa (nam Iuvavum in Danubium exeuntem exhibet,) collocavit: Boiorum civitas (ut in lapide supra i. f. not. ad p. 99*. §§. 12...14. transcripto vocatur) fuit hodierni *Passau*, Batavorum oppidi (cf. ad p. 102*. §§. 18. sq.), suburbium *Innstadt*, eaque ab hoc, Batavoduro, Oeno fluvio separatur. Praecipui de hoc castello Eugippii in vit. s. Severini hi duo loci sunt: cap. VII. n. 30. (ap. Muchar. s. XXIII.) „Basilicae extra muros oppidi Batavini [*Passau*], in loco nomine *Boitro* [*Boiotro* Laz.] trans Oenum fluvium constitutae...“ c. X. n. 44. (Much. s. XXXII.) „In loco *Boitro* [*Poiotro* Muchar., *Barotro* Surius, *Bolotto* al.] superius memorato...“ Non praetereunda esse videntur Lazii (Comm. rei p. Rom. XII. 7, 1.) verba: „Trans Oenum namque portio est excurrentis oppidi, quod gentilitio idiomate *S. Severin im Boiotro* vocant; et agrum proximum versus Salisburgum extentum, *im Boitengau*“. Ceterum hunc pagum me legere non memini. Ii quoque qui Boiodurum hodiernum *Passau* esse interpretati sunt, ut Simlerus, Lazius atque Hormayrius, diversam ab iis qui exactius *Innstadt* interpretantur, sententiam dicere noluerunt; Mannertus (III. p. 623. sq.) autem *Boiodurum* ab initio ibi situm fuisse censet, ubi nunc *Passau*, deinde a cohorte Batavorum hoc oppidum Batavinum dictum et Boioduri nomen in dextram Oeni ripam translatum esse; quam sententiam argutiorum quam veriorum esse censeo. Fuse de Boioduro Castrisque Batavis egit F. Mulzerus in ephemeridibus litterariis, quas nunc ad manus non habeo, *Verhandlungen des histor. Vereins für Niederbayern*, I. Landshut. a. 1846. in 8°. editar. p. 37...64. cf. etiam Cluver. Vind. et Nor. c. 5. p. 24., Cellar. I. p. 430. §. 40., Wersebe p. 274., Georgii II. p. 239., Iac. Grimm. *Gesch. d. d. Spr.* p. 585. not. *.

— §. 12.] *Austurum* aa, *Austuris* ceteri omnes. *Asturis* habet Eugipp. vit. s. Severini, unus qui praeter hanc Notitiam hoc castellum memorat. cap. 1. num. 7. (Bollandist. I. p. 486., Much. sect. I.) „...s. Severinus de partibus Orientis adveniens in vicinis Norici Ripensis et Pannoniorum partibus, quod *Astu-*

ris dicitur oppido morabatur . . . inde [occidentem versus] ad proximum quod *Commagenis* [cf. ad superiorem γ. 27.] appellabatur oppidum, declinavit. hoc barbarorum intrinsecus consistentium, qui cum Romanis foedus inierant, custodia servabatur arctissima, nullique ingrediendi aut egrediendi facilis licentia praestabatur^a. et paullo post iterum „in *Asturis*“ occurrit. sed in aliis codicibus legitur *Astaris*, *Casturis*, quod, sive *Castuns*, Lazius pro *Castris Augustis* sumi temere voluerat; *Astura* post Ortelium multi scribunt, *Asturum oppidum* Aventinus Annalib. lib. II., quae scriptura, ab Asturibus Hispaniae deducenda, si comprobari posset eos in his regionibus olim stetisse, mihi maxime placeret. Certe falluntur qui post Cuspinianum, ut Lambecius II. p. 24. et Hormayr. I. 2. p. 134. (qui alio loco apponit „*Stockerau*, *Greifenstein*, *Zeiselmauer*?^a), castellum in hod. vico *Stockerau* in sinistra Danubii ripa (cf. Hassel. p. 191.) reperiri putant; refutantur et hoc Notitiae loco et ipsa Eugippii commemoratione. is enim cap. IV. n. 19. (Much. sect. XII.) „cum adhuc“ inquit „Norici Ripensis oppida superiora constarent“, et inter eadem etiam *Asturis* dictum comprehendit. Hansizio castrum *Osterburg* ad vocabulum *Asturis* alludere videri Kollarius ad Lambec. II. p. 34. annotavit. Nec Mannerto III. p. 643. accesserim, ubi „*Austura* cum vico Celio Tabulae Peutingeranae, recentioribus demum temporibus munito“, eundem locum fuisse coniecit. Mucharius II. p. 163. maxime receptae eorum sententiae, qui locum prope hod. *Oberberg* ad *Bielach* rivum, non ita procul ab oppido *Mölk*, stetisse putant, sese accedere scripsit. sed aperte nimis remotus est is locus, quam qui „*Commagenis proximus*“ ab Eugippio dici potuisset. rectius, puto, Rennerus vocabulo *Asturis* locum inter vicos *Langenlebern* et *Greifenstein*, Sprunerus paullo inferiorem inter *Citium* et *Comagenam* assignaverunt. Non nisi ioci causa etiam Panciroli annotatio repetenda esse videtur haec: „Tribunis cohortis *Austuris* residebat. Mysiae est oppidum. *Asuras* [voluit *Ἀστύρα*] Stephanus vocat. et hic cohortis nomen reticetur“.

— §. 13.] *Canabiaca* aa. Ex Pancirolanis est: „forte *Cardabianca*“, scil. Valeriae castellum *Cardabiaca* supra, p. 96*. §. 6.; cur non pro suo more Syriacam Cannabam (cf. Not. Or. p. 90. §. 3. cum annot.) huc traxit, ut ad eam uterque Dux, et Osrhoenae et Pannonicus castra metati essent? si tandem coniecturis ludendum esset, malim, ex uno vico Hispanico faciens alterum, *Cantabrica*, ut *Asturum oppidi* proxime ante recensiti populare etiam in Germania nostra vicinum esset, nos autem duos vicos Hispanicos (*spanische Dörfer*) Austria-cis, cum iam dudum Hispanicas provincias omnes amiserint, ut nunc olim alias etiam amissuri sunt, recuperaremus. Sed mittamus facetias. castellum a cannabi nomen accepisse videtur. situm eius nos nescire bis Mannertus (III. p. 639. 643.) fassus est et ipse etiam semel fateor, quamvis non nesciam esse qui fortalicium *Schönbühel* prope ostia rivi *Bielach* non procul ab oppido *Mölk* ad Danubium veteris illius castelli locum obtinere putent, ut Hormayr. I. 2. p. 138.; sed hae merae coniecturae sunt.

— §. 16.] *ex eodem a^{11,13}.*

— §§. 22. sq.] *Exceptores singulares iunctim aa.*

— §. 24.] *offitiales BE.*

CAPVT XXXIII.*

[PAG. 101*. §. 2. rubric.] *Rhetiae Aaa, Reciae BD, Tertie E, Retiae Primae et Secundae eiusque insignia te.* — Fulvius Boius primus dum Romani Bavariam tenerent, Dux Raetici limitis nominatim memoratur ap. Vopisc. in Aurelian. 13. „Cum consedisset Valerianus Augustus in thermis apud Byzantium, praesente exercitu, praesente etiam officio palatino, assidentibus Memmio Fusco consule ordinario, Baebio Macro pf. p., Q. Ancario praeside [sic] Orientis, assidentibus etiam a parte

*) Hoc caput Notitiae Dignitatum exhibet etiam Marcus Velserus Rerum Augustanar. Vindelicar. libb. VIII. Venet. 1594. fol. p. 189. sive Operum Norimb. a. 1632. fol. editor. p. 353.

laeva Amulio Saturnino Scythici limitis duce, et Maecio Brundusino pf. ann. orientis, et Ulpio Crinito duce Illyriciani limitis et Thracii, et Fulvio Boio duce Raetici limitis, Valerianus A. dixit* et r. Bonosus etiam, vinosus ille, „militavit primum inter ordinarios, deinde inter equites, duxit ordines, tribunatus egit, dux Raetici limitis fuit“, ut idem in eius vita auctor est*. De Generido, non Duce, sed Magisterio militum honorato, Raeticis quoque praesidiis praeposito ab Honorio imp. supra p. 716*.sq. dixi. Intra Danubium Alpesque cum haec Notitia componeretur, Romanorum Raetiae redactae erant, cum antea Transdanubianus quoque tractus iisdem concluderetur, ut vel ex notissimo Taciti loco (Germ. 29.) constat: „Non numeraverim inter Germaniae populos, quanquam trans Rhenum Danuviumque consederint, eos qui Decumates agros exercent. levissimus quisque Gallorum et inopia audax dubiae possessionis solum occupavere. *mox limite acto promotisque praesidiis sinus imperii et pars provinciae habentur*“. cf. etiam de Traiano ex Aur. Victore ad p. 91*. §§. 25. sq. relatum locum. Postea maxime Maximianum Herculium limitem promovisse panegyrici testantur. ita Mamertin. paneg. Maximiano d. cap. 9. „Ingressus es nuper illam quae Raetis est obiecta Germaniam, similique virtute Romanum limitem victoria protulit...“; et in genethliaco eiusd. imp. c. 5. „Taceo tropaea Germanica, in media defixa barbaria; transeo limitem Raetiae repentina hostium clade promotum; omitto Sarmatiae vastationem...“ c. 7. „Laurea illa de victis accolentibus Syriam nationibus, et illa Raetica, et illa Sarmatica te, Maximiane, fecerunt pio gaudio triumphare“. c. 16. „...tantam esse imperii vestri felicitatem, ut undique se barbarae nationes vicissim lacerent et excidant, alternis dimicationibus et insidiis clades suas duplicent

*) Parum itaque recte Velser. Opp. p. 311. „Quod Aventinus Bonosum sub Aurelio Rhaetiarum fuisse Ducem asserit, a coniectura est“. sed recte idem reppulit p. 317. Aventini errorem, qui Magnentium a. 350. Raetiae Vindelicique limitis Ducem factum fuisse voluerat.

et instaurent, Sarmaticas vestras et Raeticas et Transrhennas expeditiones furore percitae in semet imitentur⁴. Eumen. in paneg. Constantio d. cap. 2. „... mihi... transeunda sunt... ea quibus officio delati mihi a divinitate vestra honoris interfui, captus scil. rex ferocissimae nationis inter ipsas quas moliebatur insidias et a ponte Rheni usque ad Danubii transitum Guntiensem (cf. infra ad §. 11.) devastata atque exhausta penitus Alamannia...“ id. c. 3. „... porrectis usque ad Danubii caput Germaniae Raetiaeque limitibus destinata Bataviae Britanniaeque vindicta...“ et cap. 10. „Tunc (sub principe Gallieno) sive incuria rerum sive quadam inclinatione fatorum omnibus fere membris erat truncata resp.; tunc se nimium et Parthus extulerat et Palmyrenus aequaverat, tota Aegyptus Syriaeque defecerant, amissa Raetia, Noricum Pannoniaeque vastatae, Italia ipsa gentium domina plurimarum urbium suarum excidia maerebat“. Cf. Ioa. Mülleri hist. Helvet. I. 7. Etiam postquam Raetiae, bellis ac barbarorum incursionibus fere post Romanorum primam occupationem vexatissimae (ut imprimis ex superstitibus Ammiani historiarum libris Zosimoque de iis temporibus quae hanc Notitiam et praecesserunt et subsequuta sunt, facile videmus) Romanae provinciae esse desierant, usque ad interitum Gotthici regni, Dux Raetiarum has regiones tuebatur, cuius formulam hanc exhibet Cassidor. Var. VII. 4. „*Formula ducatus Raetiarum*. Quamvis spectabilitatis honor unus esse videatur, nec in his aliquid aliud nisi tempus soleat anteferri, tamen rerum qualitate perpensa multum his creditum videtur, quibus confinales populi deputantur, quia non est tale pacatis regionibus ius dicere, quale suspectis gentibus assidere, ubi non tantum vitia quantum bella suspecta sunt: nec solum vox praeconis insonat, sed tubarum crepitus frequenter insultat: Raetiae namque munimina sunt Italiae et claustra provinciae. quae non immerito sic appellata esse iudicamus, quando contra feras et agrestissimas gentes velut quaedam plagarum obstacula disponuntur. ibi enim impetus gentilis excipitur et transmissis iaculis saucia-

tur furibunda praesumptio. Sic gentilis impetus Vestra venatio est et ludo geritis quod Nos [*Iuret. vos*] assidue feliciter egisse sentitis. Ideoque valido Te ingenio ac viribus audientes per illam indictionem Ducatum Tibi credimus Raeliarum, ut milites et in pace regas et cum eis fines Nostros solemni alacritate circumeas; quia non parvam rem Tibi respicis fuisse commissam, quando tranquillitas regni Nostri Tua creditur sollicitudine custodiri; ita tamen, ut milites Tibi commissi vivant cum provincialibus iure civili, nec insolescat animus qui se sentit armatum, quia clipeus ille exercitus Nostri quietem debet praestare Romanis; quos ideo constat appositos, ut intus vita felicior secunda libertate carpatur. Quapropter Nostro responde iudicio fide Nobis et industria placiturus, ut nec gentiles sine discussione suscipias, nec Nostros ad gentes sub incuriositate transmittas; ad necessitatem siquidem rarius venit armorum, ubi suscepta surreptio custodiri posse sentitur. Privilegia vero dignitatis Tuae Nostris Tibi iussionibus vindicabis. Apud eund. l. 11. exstat Theoderici regis rescriptum quo Servato Duci Raeliarum imperat, ut a Breonibus Moniario cuidam ablata mancipia restitui faciat. De Raetiae in duas provincias divisione supra p. 443*. sq. ad p. 66*. §§. 3. 4. disputavimus. Litteras „..... P. P. RETIE in lapide sepulchrali Velserus (p. 105. sq. ed. Venet., p. 363. sq. Opp.) ac Raiserus et in libro *Die röm. Alterth. zu Augsb.* 1820. 4°. p. 20. sq. et in recentiori *Der Ober-Donau-Kreis.* Augsb. 1830. sqq. 4°. fasc. III. p. 68.) Praesidem provinciae Raetiae interpretati sunt, cum *legatum pro praetore* Raetiae designent, ut in ara paullo post exhibita MERCVRIO | CVIVS. SEDES. A. ERGO | SVNT | APTIVS. | CL. LATERANS | XV. VIR. SACR. PAC | COS. DESIGN | LEG. AVG. PR. PR | LEG. III. ITAL | V. S. I. M atque in hoc lapide Laugingensi (ibid. p. 246. s. 406. Opp.) DIONYSIVS. LEG. AVG. PR. PR | raetiae KAL. IVNIAS. d. d. Quae Pancirolus de Duce Raeliarum habet, haec sunt: „Retiae sitae in Alpibus Italiam a Germania dividunt, quibus Dux praefuit, inter quos Fulvius Boius sub Valeriano (Vopisc. in Aureliano) et Bonosus unus

ex XXX tyrannis Aureliano imperante recensentur. (Spartian. in eo. De eo Cassiodorus in VII.) Annonam quae equis huius limitis militibus deportabatur, Reticam fuisse vocatam, quia ad Retios ferebatur, D. Augustinus tradit (de civ. dei XVIII. 18.). Hic Dux praesidia XIX [immo XXI] tuebatur, quorum X tantum delineantur, cum Alis III equitum, Turmis item III, Praefecturis peditum VII, Cohortibus VIII. Qui minimum efficiebant equites circiter 500, peditum circiter octo millia^a.

Picturam cum castellorum inscriptionibus ex A dedimus. In libro mandatorum INTALL editi habent pro *intali* codicum mss. ac siglas volumini iuxta eum librum inscriptas non exhibent. ceterum in vocabulis castellorum his discrepat C: c) *Phebianis* g) *Cambidano*; editi habent: c) *Phebianis* g) *Cambiduno*; in ceteris conveniunt cum nominibus quae nos dedimus.

— γγ. 6. sq.] *Comitis* (pro *Ducis*) per negligentiam ^{ε^{1,4,6,7}}. — *Rhetiae* Aaa, *Reciao* BD, *Retiae* Cdrff. De duabus Raetiis cf. supra p. 443*. sq. ad p. 66*. γγ. 3. 4. et ad superiorem γ. 11. annotata. Ptolemaeus II. 11 (12). Raetiae Vindeliciaeque, quae cum haec Notitia Dign. componeretur, Raetia Secunda comprehendebatur, finis sic describit: Τῆς 'Ραιτίας ἡ μὲν δυσμικὴ πλευρὰ ὁρίζεται τῷ τε 'Αδούλῳ ὄρει καὶ τῇ μεταξὺ τῶν κεφαλῶν τοῦ τε 'Ρήνου καὶ τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ γραμμῇ, ἡ δὲ ἀρκτικὴ μέρει τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ τῷ ἀπὸ τῶν πηγῶν μέχρι τῆς τοῦ Αἴνου (Inn) ποταμοῦ ἐκτροπῆς λδ μζ γ', ἡ δ' ἀνατολικὴ πλευρὰ αὐτῷ τῷ Αἴνῳ ποταμῷ, τῆς τὸ νοτιώτατον πέρας ἐπέχει μοίρας λδ με δ', ἡ δὲ ἀπὸ μεσημβρίας τοῖς ἐντεῦθεν ὑπὲρ τὴν Ἰταλίαν Ἀλπίοις ὄρεσιν, ὧν τὰ μὲν πρὸς ταῖς Γραιαῖς ἐπέχει μοίρας λ με γ', τὰ δὲ πρὸς ταῖς Ποιναῖς κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ Λικίου (Lech) ποταμοῦ τοῦ εἰς τὸν Δανούβιον ἐμβάλλοντος, ὃς διορίζει τὴν 'Ραιτίαν ἀπὸ τῆς Οὐνδελκίας λα ζ' με ε', τὰ δὲ πρὸς τῇ Ὀκρᾷ ὄρει λγ ζ' με ε'. Oppida ex iis quae Notitia recenset, ab ipso quoque recensita suo quodque loco indicabimus. ex Itinerario autem Antonini Tabulaque Peutingerana ad hoc caput pertinentes partes sequenti tabula in conspectum redegimus.

TABVLA PEVTING. sect. III.		ITINERARIUM A p. 235...238.		p. 248. sq.
		<i>Pars itineris de Pannoniis in Gallias.</i>	<i>...a Lauriaco per medium Augusta Vindelicum usque Brigantia M. P. CCCXI. sic.</i>	
Castellū Bolodurū. XXVIII.		Ivavo.	Iovavi.	Iovavi.
P. Rensib ⁹ . XXXII.	XVI.	Artobrige.	XXXIII.	XXXIII.
Soruioduro. XXVIII.	XVI.	Bedaio.	Bidaio.	Bidaio.
Regino.	XIII.	Ad enum.	XVIII.	XVIII.
XXII.	XX.	Isunisca.	Ponte Aeni.	Ponte Aeni.
Arusena.	XX.	Isinisca.	XX.	XX.
III.	XII.	Bratananio.	Isinisco.	Isinisco.
Celeuso.	XXXII.	Urusa.	XXXII.	XXXII.
VIII.	XII.	Abodiaco.	Ambre.	Ambre.
Germanico.	XIII.	Escone.	XXVII.	XXVII.
	XVIII.	Camboduno.	Augusta Vindelicum.	Augusta Vindelicum.
	XX.	Navoac.	XXV.	XXV.
	XXIII.	Rapis.	Rostro Nemaviae.	Rostro Nemaviae.
	XVIII.	(Augusta Vindelicū)*.	XXXII.	XXXII.
	XX.	Viaca.	Campoduno.	Campoduno.
	XXIII.	Vermania.	XV.	XV.
	XV.	Ad Renum.	Vermania.	Vermania.
	VIII.	[cf. ad p. 103* γ. 6.]	XXIII.	XXIII.
	X.	Brigantio.	Brigantia.	Brigantia.
	XXI.	Arbor felix.	XX.	
		Ad fines.	Arbore felice.	
			Ad Fines.	

*) Hoc nomen aediculis suprascriptum huc non pertinere videtur, sed ad superius iter a Regino Augustam Vindelicum. Hoc iter a Camboduno Brigantium nec Mannert. III. p. 604. recte explicat.

N T O N I M I A V G V S T I

p. 249. sqq.	p. 256. sqq.	p. 259.	
a Tauruno in Gal- lias. . .	A Lauriaco Veldi- dena M.P. CCLXVI.	A ponte Aeni ad Castra M. P. CL. sic:	A ponte Aeni Veldidena M.P. XC. sic:
Boiodoro.			
XXIII.			
Quintianis.	Iovavi.		
XX.	XXXIII.		
Augustis.	Bidaio.		
XXIII.	XVIII.		
Regino.	Ponte Aeni.		
XX.	Isinisco.		
Abusina.			
XVIII.	XXXII.	XLIII.	
Vallato.	Ambre.	Turo.	
XVI.			
Summuntorio.			
XX.	XL.		
Augusta Vin- delicum.		LXIII.	XXXVIII.
XXII.			Albiano.
Guntia.	XX.		XXVI.
XVI.	Ad pontes Tessenios.		Masciaco.
Celio monte.	Parthano.	Iovisura.	XXVI.
XIII.	XXIII.		Veldidena.
Campoduno.	Veldidena.		
XV.		LXII.	
Vermania.			
XXIII.			
Brigantia.		Ad Castra.	
XX.			
Arbore felice.			
XX.			
Finibus.			

Raetia Transdanubiana, i. e. in sinistra Danubii ripa sita, cum haec Notitia componeretur, in Germanorum potestatem redierat, neque Alamannicis expeditionibus eam recuperare valuerunt Romani; unde non est quod de limite vallove Transdanubiano verba faciamus, de quo, ut velustiora scripta omittam, videndi sunt Schoepflin. Als. ill. I. p. 241. sq., I. A. Buchnerus „Reise auf der Teufelsmauer, . . . üb. d. Ueberbleibsel der Röm. Schutzanstalten im jenseits der Donau gelegenen Rhätien. Mit . . . Karte und Plan. Regensb. 1818. 1821. 1831. 8°, Iul. Leichtlen. Schwaben unter den Röm. Freib. im Breisg. 1825. 8°. p. 1...9., et v. Raiser. Der Oberdonau-Kreis fascic. III. Augsb. 1830...32. 4°. II. p. 61. sqq. et passim, Ukert. Germania. Weimar. 1843. 8°. p. 267. sqq.

— γ. 8.] De Stablesianis vide ad p. 31*. γ. 25., p. 32*. γ. 15. — *Augustanis*] Augustam Vindelicorum (*Augsburg*), de qua supra p. 348*. ad p. 48*. γγ. 2. sq. dictum est, indicari putaverunt Pancirolus, A. Roschmannus (*Veldidena*, Ulm. 1744. 4°. c. VII. p. 23. 25.), Wersebe p. 275. not. 387. n. 1. Rectius alii cum *Surita* de *Augustis* It. Ant. p. 249. fere mediis inter *Quintiana* (cf. ad sq. γ. 17.) ac *Reginum* (*Regensburg*), XXIII M. P. ab hoc, a *Boioduro* XLIII M. P. remotis, sumpserunt. *Lazii* (Comm. rei p. Rom. XII. 6, 8.) opinionem de his castris in *Gastanio* „veteri voce Latina detruncata ac prima syllaba dempta“ (*Gastein*) regionis *Salisburgensis* intra montes quaerentis speciminis caussa referenda est: scire velim, cui bono in loco inaccessio castra haberi potuissent; scilicet ut milites lavarentur? *Simlerus* hodie *Azelburg* dici annotavit; *Cluverius* autem (c. 4. p. 19.) „quidam volunt esse hodie vicum *Gaisting*, XI M. P. infra *Reginum*, haud procul *Danubio* situm. quibus ego reclamare nolim; quando situs et nomen haud male congruunt: nam millium numeris non semper fidem esse habendam iam dudum patuit“. *Cellarius* quoque (l. p. 418. γ. 15.) numerum XXIII nimium esse putat; sed tum illa XLIII M. P. in *Boiodurum* *Augustaque* non sufficere haud observavit. *Mannertus* contra (III. p. 622.) pro XXIII legi XXVIII

vult locumque cum Simlero in hod. *Azelburg* prope *Straubingam* quaerit; item Muchar. *Norik*. I. p. 285.; et Hasselius (*Erdbeschr. v. Deutschl.* part. I. Vinar. 1819. 8°. p. 174.) de hoc oppido, Castra Augustana ibi stetisse affirmat. Neque multum abeunt cum Buchnero Reichardus aliique: ille (*Gesch. v. Baiern.* part. I. p. 51. et part. II. fol. ult. *Regensb.* 1820. sq. 8°.) Augustana castra *an der kleinen Laber* prope *Geiselhöring*, hic, Buchneri sententiam in *Münchn. lit. Zeit.* n°. 11. a. 1819. secutus, „inter *Rinkham* et *Ating*“ fuisse scripsit. Rem absolvisse atque ut Itinerarii, ita Tabulae quoque Peut. numerorum indicationem satis defendisse videtur Mussinanus ap. Raiserum *Der Ober-Donau-Kreis im Königr. Bayern.* Augsb. 1831. 4°. part. II. p. 7. not. 16. cit., cum illa castra in loco *Ast*, cui *Awsten* s. *Austen* nomen in diplomatis medii aevi est, usque ad vicum *Alburg* s. *Allburg* Straubingae proximum fuisse demonstraret, testimoniis usus castrorum Romanorum superstitum, columnarum, armorum, supellectilis, nummorum ibi repertorum. (A Raisero citatis Hormayr. in ephemeridib. *das Inland* dictis, 1830. n. 103. p. 411. sqq. et Buchner. *Reisen auf der Teufelsmauer* 1831. fasc. III. p. 9. adde comment. Mulzeri ad p. 100*. §. 11. indicatam). Lapieus p. 73. habet „Augustis (al. Augustanis) *Greulsparg*, quem locum ab oppido *Landau* ad *Isaram*, quod eidem *Quintiana* est, XX, a *Ratisbona* XXIII M. P. remotum indicat.

— §§. 9. sq.] *ponte aoni ABCD*, *Ponte aeni aa*, *Ponte oeni E(?)dee*, *Ponte-Oeni ff.* Lazius (XII. 6, 9.), Simler. ad *It. Ant.* l. c., Velser. *Rer. Boic.* l. III. (Opp. p. 90.) et Rennerus („*Alt-Oetting*“) pro *Oettinga* (*Huodinga*) ad *Oenum* sumentes locum ostiis propiorem quam fuit fecerunt, ut Pancirolus fonti, cum suaviter annotaret: „Hi in *Oeni* [*Inn*] fluminis, quod *Salsam* [*Salzach*] vocant, *Ponte* habitant, ubi nunc est *Oenopōs*, vulgo *Ispruch* dictus, postea ad *Febiana* castra sunt translati. *Ptolomaeus* *Pheniana*, nunc *Laubianum* appellant. Sunt inter *Danubium* et *Lycum* fluvium. *Oenus*, ait *Tacitus*, *Rhetos Noricosque* interfluit“. *Cluverius* l. c., cui adstipulatus est *Wersebe*

I. c., *Alten-Hohenau*, vicum in dextra Oeni ripa, III fere M. P. supra oppidum *Wasserburg* (Hassel. p. 166.) conditum, Lapius hoc ipsum oppidum esse putarunt. Ceteri quos inspexi, praeter Muchar. *Norik*. I. p. 283. sqq. qui hunc pontem *Ennsdorf bey Kraiburg* interpretatur, consentiunt omnes recentiores esse *Pfunzen* s. *Pfünzen*, circiter VI M. P. supra illum vicum, III fere M. P. infra oppidum *Rosenheim* (cf. Hassel. l. c. p. 160., qui Romanorum operum vestigia ibi superesse testatur) situm. cf. Buchner. l. c. p. 71., Mannert. III. p. 627., Reichard., Raiser. l. c. p. 7., Georgii II. p. 230. Ad dextram Oeni est *Pfunzen*, ad sinistram *Langen-Pfunzen*. Vocabulum ipsum ex veteri nomine transformatum esse apparet. — nunc] Septies hoc vocabulo utitur Notitia (p. 92*. γ. 24., p. 95*. γγ. 6. 8. 25., p. 96*. γ. 1., h. l. et p. 102*. γ. 3.) ita, ut translationem stationis indicaret, sed incertum relinquo, utrum alternationem inter duo castella, an prioris perpetuam relictionem. eos vero errare apparet qui hoc adverbium ad locorum nomina trahendum esse horumque eodem mutationem indicari opinantur. — *febians* ABCD, *Febians* aa. Panciroli explicationem modo rettulimus. Ptolemaei *Φαρία* cum *Pinianis* Raetiae Primae infra (γ. 29.) recensitis idem castellum fuisse ego quoque censeo; haec *Febiana* in Raetia Secunda quaerenda sunt (cf. annot. ad p. 99*. γ. 22.). Rennerus cum Rhenano et Cluverio *Febiana castra* in *Babenhause*n ad Guntiam amnem (Hassel. p. 284.) collocavit; Mannert. p. 627. *Febianas* (nam *Febianae* scripsit) sibi incognitas esse dixit, sed p. 630. teste adducto Limbrunio (in *Abhandl. der baier. Acad. der Wissenschaften* vol. II. p. 133.) vestigia viae munitae, pontis, castelli cum muris ac fossis in itinere ab Iuvavio Veldidenam (It. Ant. p. 256. sqq. supra transcr.) prope vicum *Grünwald*, qui III fere M. P. supra Monachium in dextra Isarae ripa situs est (Hassel. p. 157.), reperta Febianis attribuit. Longe aliter Buchnerus, quem Reichardus sequitur, I. p. 73. ea castra in itinere a Campiduno (*Kempten*) ad lacum Brigantinum (*Bodensee*) in *Viaca*, Ptol. *Οὐία*, non procul ab oppido *Memmingen* quaerenda esse coniecit et in indice

exhibuit „Febiana, *Faimingen*; Finiana, *Finningen bei Ulm*“; atque sic in topographica delineatione libro adiecta *Viaca* hodiernae Memmingae, *Finiana* hodierni *Finningen* prope Ulmam locum obtinent. Leichtlen. (*Schwaben unter d. Röm.* 1825. 8°.) p. 207. habet „Pomo, *St. Faimingen*“; locus *Pomone* Tab. Peut. III. B. a *Pomona* dictus fuisse videtur, ut istud vocabulum pro *Pomonae* accipiendum sit. Raiserus l. c. §. 3., ut alias a Pancirolo sese decipi passus est, ita haec quoque Febiana cum infra (p. 102*. §. ult.) positis Pinianis confudit, quae ipse quoque pro hod. *Finningen* accepit. cf. eund. II. p. 8. sqq. et *Röm. Alt. z. Augsb.* p. 57. not. 87. et p. 58. Usque dum certiora docebuntur, Limbrunio Mannertoque accedimus.

PAG. 102*. §. 1.] sub Montorio A, Submontorio CCa¹, eff, submontorio a¹⁵. Sumuntorio Velser. l. c. De Sumuntorio, etiam It. Ant. p. 250. memorato, XX M. P. ab Augusta Vindelicum, a Vallato (*Manching*, cf. sq. annot.) XVI M. P. remoto, multus est Raiserus l. c. fasc. III. p. 48...60.; refert Simlerum, Cluverium („supra oppidum *Hohenwart*“), Cellarium, Falkensteinium aliosque recentiores multos, quibus etiam ipse Raiser. *Röm. A. z. Augsb.* p. 38., Rennerus, Wersebius, Mucharius addi possunt, locum in hod. oppido *Hohenwart* ad Paar fl. (*Hassel.* p. 158.), Schönwisnerum autem paullo altius ad eundem fluvium in oppido *Schrobenhausen* quaerere. Nimis ab Augusta Vindelica, si unico de situ testi, Itinerario, fides habetur, locum removit Mannert. III. p. 625., cum in hod. opp. *Reichertshofen* infra *Hohenwart* (*Hassel.* p. 278.), contra Lapius nimis a Vallato remotum Augustae plus iusto appropinquavit, cum in vicum *Kühebach* (*Hassel.* p. 271.) collocaret. Buchnerus in libro *Baier. Gesch.* II. p. ult. Submontorium *Hohenwart* interpretatus est, sed postea in libro *Reisen auf der Teufelsmauer* 1831. fasc. III. p. 21. 37. castellum in loco infra montes apud Neoburgum ad Danubium, *Ripam Primam* (cf. §. 6.) in castris vallisque inter Neoburgum et locum ad Danubium, contra quem in sinistra fluminis ripa *Steppberg* est, quaeri voluit, et hanc opinionem etiam Reichardus suam fecit. Rai-

sero de situ Submuntorii disputanti* accedendum esse censeo, qui haec loca singula accuratius descripsit et de viis, castellis, eorumque vestigiis superstitibus egit.

— §§. 2...4.] Legio III. Italica, quam supra p. 244*. ad p. 26*. §. 28. attigimus, in Raetiis inde a M. Antonini temporibus stetit, ut Dio Cass. ad p. 99*. §§. 28. sq. transcr. et magna titulorum copia ostendunt, quorum συλλογὰς dant Lazius (Comm. rei p. Rom. V. 10. „De legionibus Romanis iuxta ternarium

*) Pag. 49. l. c. „Ich halte dafür: dass die Station Summontorium des Itinerars derselbe in der Notitia vorkommende Ort Submuntorium sey, dass jedoch später, als die Römer von den Deutschen wieder auf das rechte Donau-Ufer zurückgedrängt waren, diese Römer-Station eine weitere Ausdehnung erhalten habe, und namentlich durch die Burgen und Castra in der Uferlinie von Neuburg, Altenburg, Kaiserburg, und auf dem diesseitigen Stepperg unter der früher nicht vorkommenden Benennung Ripa prima augmentirt worden sey; wie damals ähnliche militärische Linien auf den Ufer-Anhöhen gegen die Donau jenseits des Lechs durch Parradunum, dann der Donau nach abwärts durch die castra an der Abens, die Castra Augustana, die Castra Quintana und die Castra Batava, angelegt wurden. Das ganze System dieser Reihen-Folge von militärischen Linien zwischen der Iller, dem Lech und Inn gegen die Donau bildete ein grosses, in den von Bergen entblösten geographischen Lücken mit starken Vestungen wie Drusomagus und Vallatum waren, ausgefülltes Ufer-Vertheidigungs-Werk. Dann halte ich ferner dafür, dass das Summontorium des Itinerars nicht zu Feldkirchen bei Neuburg oder in Neuburg selbst, sondern auf den rückwärtigen Höhe-Punkten der Umgegend zu suchen sey, welche in der bezeichneten Entfernung von 5 bis 6 Stunden [XVI M. P.] von Manching, und von 8 Stunden [XX M. P.] von Augsburg lagen, und die eine aus mehreren Theilen bestehende Station bildeten, dass somit Ripa prima nicht für identisch, oder als untrennbar zusammenhängend mit dem Summontorium der Notitia angenommen werden könne; dass endlich eine rückwärts von dieser ersten Donau-Ufer-Linie gelegene zweite Linie von Lager-Stätten auf Berg-Anhöhen, welche zwischen Wächtering westlich, und Walda östlich, mit 2 nördlich ausgelaufenen horizontalen Seiten-Linien aufzufinden ist, das Summontorium des Itinerars sey, wohin die Entfernung von Vallatum und Augusta Vindelicum auch genau zutrifft“.

numerus", ed. Francof. 1598. fol. p. 534. sqq., coll. lib. XII. passim), M. Velserus (Antiqua quae Aug. Vind. extant monumenta, post Rer. Augustanar. libb. VIII.), Raiserus (*Röm. A. z. Augsb. et Der Ober-Donau-Kreis* fasc. III., ex cuius descriptione monumentorum Romm. Aug. Vind. huic recentiori libro adiecta p. 61. sqq. ad leg. III. Ital. pertinent numm. 14. 51. 54. 59. 61. 67. 69. 71. 72. qui tituli in adiectis tabulis aeri incisi sunt). Idem ibid. p. 38...42. de monumentis Romm. Ratisbonensibus tractavit, inter quae numm. 1. 11. 12. 13. 16. ad illam legionem pertinent. sed in duobus latericiis lapidibus Ratisbonensibus (n. 3.) legi LEG. III. ITAL tradit, ablegans lectorem ad Zirngibl. comm. in *Abhandl. der baier. Acad. der Wissensch.* vol. II. Monach. 1813. 4o. p. 242. Non nullas ex his inscr. recepit etiam illustravitque Orellius locc. supra citt. Cum Boiis iam a. u. 556. sq. sub eorum regulis Corolamo et Boiorige aspera proelia priores duas quartamque legiones pugnasse refert Liv. XXXIII. 36. XXXIV. 46. sq. — *partis superioris] superiorum* ad. cf. annot. ad p. 92*. §§. 1. sqq. — *Castra Regina] Regino* Surita ad It. Ant. p. 250. legi voluit. perperam. Ut a Mogono s. Moeno Mogontiacum, ita a Regino s. Regano (hod. *Regen*) fl. Reginum s. Regina castra, *Regensburg*, appellaverunt. *Radasponae* vocabulum octavo saeculo primum usitatum, unde *Ratisbona* venit, apud Romanienses omnes Germanico Reginoburgi nomini derogavit. In Einhardi Annal. ad a. 792. 'Reginum Baioariae civitas', saepius autem *Reganesburg* vocatur. ceterae in tomo I. Monumentor. Germ. obviae nominis formae hae sunt: *Radasbona*, *Radesbona*, *Radespona*, *Radisbona*, *Ratisbona*, *Raganesburch*, *Raganesburg*, *Raganespurc*, *Ragenisburg*, *Ragnisburg*, *Rainesburgum*, *Reganesburc*, *Reganesburg*, *Reganespurc*, *Regenesburg*, *Regenespurc*, *Reginisburch*, *Reginisburg*, et *Urbs regia*. Nomina *Hyetopolis*, *Hyaspolis*, *Imbropolis*, *Urbs quadrata* et similia male conficta; *Ratisbona* (ratibus bona s. a ratibus ponendis), *Raetabona* (a Raelia) pueriliter explicata; *Tiburnia*, *Teurnia*, *Colonia Tiberia Augusta* s. *Quartanorum*, *Colonia Quartanorum* per ἀνιστορησίαν adsumpta

sunt. neque Ptolemaei (II. 11 [13].) Ἀρτοβριγα Vindeliciae παρὰ τὸν Δανούβιον πόλις, quod Mannert. III. p. 619. sqq. fecit, ad Reginum referenda est, ut ille quidem vel ex Tab. Peut. III. C., ubi *Artobrige* XVI M. P. ab *Ioava* remota legitur, vidisse debebat. Cf. Cluver. I. c. p. 18., Cellar. I. p. 418. §. 14., Büsching. VII. ed. VII. p. 837. sq., Hassel. p. 189. sq. et impr. Raiser. I. c. qui p. 37. sq. aliorum de Reginoburgo scripta recenset. — *superiorum*, ut solent, aa. Fortasse h. l. *Inferioris* legendum est: nam *Partis Superioris* sub sequenti Praefecto mentio fit ac *pro parte media* eiusdem legionis portio sub tertio ab hoc Praefecto praetendebat. — *nunc*] cf. ad superiorem γ. 10. — *Vallato*] Simler. *Veilenbach* [*Fählenbach*, 1 mil. geogr. ab oppidulo *Geisenfeld* ad *Ilm* fl.], item Cluver. I. c. p. 19. „supra opidum *Geisenfeld*“ (cf. Hassel. p. 158.) esse scripsit, et hunc sequuntur Cellar. I. p. 420. §. 19., Rennerus, Wersebe I. c. alii. Mannert. III. p. 625. contra It. Ant. numeros [cf. supra ad γ. 1.] locum supra *Schrobenhausen* I. hor. merid. vers. ab hoc oppido fuisse opinatus est, Leichtlen. p. 208. et Muchar. I. p. 285. in hod. *Wal s. Wahl* ad *Ilm* fl., Lapieus in *Bornbach*. sed post Buchnerum, Reichardum, Reisachium, Stichanerum, Grasseggerum ap. Raiserum I. c. p. 44. citt. Vallatum in reliquiis valli, quae a vico *Manching* ad Paar et *Sandrach* rivos prope Danubium confluentes, fere in medio inter *Ingolstadium* et *Geisenfeld* sito versus curum tendunt, quasque accuratius descriptas et depictas proposuit Raiserus *, superesse constat.

*) Raiser. p. 45. „Nach Grassegger und Buchner ist bei Manching in der [mit dem It. Ant. p. 250.] zutreffenden Entfernung von 18 röm. Meilen (7 geometr. Stunden) von den Lager-Stätten an der Abens [*Abusina*], und von 20 röm. Meilen (oder 8 germ. St.) von Summuntorio ein grosser, in seiner zirkelförmigen Circumvallation 1 deutsche Meile, im Durchschnitt aber 1/2 Stunde betragender Wall sichtbar, in dessen Graben, wie der Name Pfahl beweist, ehemals Pfähle oder Pallisaden stachen, und der durchaus noch 8-bis 10, und an einigen Stellen noch 18 bis 20 Fuss hoch ist“. Vocabulum *Pfahl* male hic intellectum esse vix est

— §§. 5...7.] *Italiae* E. — *superiorum* aa. cf. *superiorem* annotationem. — *deputata* ABCDaa. Cf. ad Not. Or. p. 235. not. 11. et p. 397*. ad Not. Occ. p. 55*. §. 8. et impr. Gothofr. ibi cit., ex quo haec ad h. l., quamvis ad eum Gothofredus non respexit, omnino pertinent: „*Deputati* autem, quae vox in re militari propria fuit (L. 17. Th. C. de re mil. VII. 1., L. un. Th. C. de lusor. Danub. VII. 17., L. 10. Th. C. de decurionib. XII. 1.) seu locati positique milites erant, vel ad provisionem et curam, quae vox et ipsa propria est, tuitionemque et munitionem limitis et fossati, ad timoris suspicionem amoliendam, ut Gentiles L. 1. Th. C. de terris limitan. VII. 15. In limitibus imperii (L. 15. Th. C. de erog. mil. annon. VII. 4.), veluti in Rhetico limite (LL. 15. 18. Th. C. de e. o. s. sord. mun. XI. 16.), unde Limitanei milites et Limitanea militia (L. 30. Th. C. de erog. VII. 4., L. 56. Th. C. de decurion. XII. 1.). Stationesque certae horum militum erant (L. 12. Th. C. de erog.) seu per Stationes locati milites, in locis quibusdam praetendebant. (L. 1. Th. C. de com meatu VII. 12.) Aliis fluminum nominatim limitancorum custodia commissa erat, veluti Rheni (L. 9. Th. C. de re mil.), in ripa per Cuncos et Auxilia constituti (L. 7. Th. C. de tironib. VII. 13.), unde et Riparienses seu Ripenses dicti et r. Panciroli verba haec sunt: „Haec [legio] tuebatur primam ripam Danubii, apud Submuntorium in parte superiori, et erat pars praecedentis legionis“. Hanc *Ripam Primam* Buchnerus *Neuburg, Altenburg, Kaiserburg, Stettberg, Leichtlen. Berbach* interpretantur; Buchnero consenserunt Grasseggerus ac Raiserus qui III. p. 48...55. de castellorum ibi superstitibus reliquiis fusius egit. — De Submuntorio (*Submuntorio* Ca^{7,11}, cfff) paullo ante tractavimus.

— §§. 8...10.] *Legionis* omisit A. — *terciae* D. — *pro parte media*] Uno h. l. *mediae* partis s. pedaturae, castellorum, fossatorum aliarumve munitionum velut serie cohaerentium

quod exprimamus: non a palis sed ab ipso vallo (*Wall*) deducendum est, enatum ex ignorantia quae docta videri vult.

mentio fit. cf. ad voc. *Superioris* γ. 3. supra annotatum. Praefectus legionis Cambiduni stativa habuit; praetentura a Vimania usque ad Cassiliacum extensa fuit. Quasi tumultuarie errores cumulat Pancirolus, sic: „Pf. leg. III. Ital. pro parte media praetendentis a Vim. Cass. usque Cambiduno insidebat, nunc Munchen vocant. [De hoc errore a Pancirollo non excogitato cf. Büsching. VII. ed. VII. p. 742. et Raiser. I. p. 45.] Campodunum legunt Strabo, Itinerarium et Ptolomaeus. A Duno Moesiae Secundae oppido nomen est compositum, sicut Noviodunum, Parrodunum infra sub hoc Duce. Sunt haec loca inter Lycum et Oenum [immo, sunt omnia versus occidentem a Lyco, in Wurtembergico circulo Danubii superioris], non longe a Paeoniis Alpibus. Excubabat haec legio in castris a media parte itineris [!] a Vimania Cassiliacum usque“. Et sic Raiserus (*Röm. Alt. in Augsb.* p. 56.) verba pro parte media vertit: *für das Mittelland, dessen Bezirk von Wangen bis Kesselburg reichte*“. — praetendent ACD, praetendens B, praetendente. id est contra Alamannos. cf. Ambrosii locum quem ad cap. XXVII. supra exhibuimus. Praetendere et Praetenturas vocabula artis militaris esse satis constat, de quibus egerunt Turneb. *Adversarior.* III. 7., Lindenbrog. ad Amm. XIV. 2, 4. et Vales. ad eund. XIV. 3, 2., Stewech. ad Veget. I. 1. et 3., P. Pithoeus *Adversarior.* I. 14., C. Barthius *Adversarior.* XLVII. 1. p. 2183. sq. atque Schel. in notis ad Hygin. (*Graev. thes. antt. Romm.* X. 1047. sq.), quorum commentaria et si qua alia sunt ab ipso non laudata Gothofr. in suo comm. (quem auctum infra * repeti curavi) ad L. 1. Th. C. de comaeatu VII. 12. componendo adhibuit. Quae Constantini A. constitutio, paullo immutata

*) „De praetenturis . . . Ita panegyrico Incerti, quem dixit Constantino c. 21. *‘Iam obliti deliciarum Circi maximi et Pompeiani theatri et nobilium lavacrorum Rheno Danubioque praetendunt’*. Praetentura in Glossis Philoxeni *‘προβολή, ἐπιτείχισμα’*, a verbo praetendere, quod est ante tendere. [Hanc vocem videtur mihi Zosimus exprimere voluisse, cum scribit IV. 10. τὸ μὲν στρατόπεδον τῇ ὀχθρῇ τοῦ Ἰστροῦ

L. 1. Iust. Cod. de comneatu XII. 43., egregie ad hunc Notitiae locum facit; est autem haec: „Ne cui liceat Praeposito-

συμπαρατελναι. Vales. l. c.] Harum frequens mentio extat apud Ammianum: ut lib. 14. c. 2[, 4]. ‘ibique densis intersaeipientes itinera praetenturis provincialium et viatorum opibus pascebantur’. ibid. c. 3[, 2]. ‘Mesopotamiae tractus omnes crebro inquietari sucti praetenturis et stationibus servabantur agrariis’. lib. 16. c. 11[, 14]. ‘Dum castrorum opera mature consurgunt, militisque pars stationes praetendit agrarias’. lib. 19. c. 13[, 1]. ‘Praetenturas militum ut montani fallentes, perque rupes et dumeta ex usu facile discurrentes’. Et lib. 21. c. 13[, 3 et 4.] ‘Arbetionem et Agilonem... militiae magistros cum agminibus maximis properare coegit, non ut lacesserent Persas in proelia, sed praetenturis iuncturos citiores Tigridis ripas et speculatores quonam rex erumperet violentus. dumque conlimitia iussa custodiunt duces et occulta fallacissimae gentis observantur, agens ipse cum parte validiori exercitus curabat urgentia, velut pugnaturus oppidaque tuebatur excursu’ et c. Et lib. 25. c. 4[, 11]. ‘salubriter et caute castra metata, praetenturae stationesque agrariae tutis rationibus ordinatae’. Et lib. 29. c. 5[, 5]. ‘Romanum (Theodosius mag. eq.) misit ad vigilias ordinandas et praetenturas’. Denique lib. 31. c. 8[, 3. 5. et 6.], ubi de praetenturis in limite Scythico, pariter ut h. l., tractat, ‘Saturninum’ inquit ‘equestris exercitus ad tempus cura commissa, suppetias Traiano ferentem misit et Profuturo’. et mox ‘Quo cognito Saturninus (iam enim aderat et praetenturas stationesque disponebat agrarias) paulatim colligens suos digredi parabat, consilio non absurdo: ne subita multitudo uti amnis impulsu undarum obicibus ruptis emissus convelleret levi negotio cunctos, suspecta loca accuratius [diutius Amm.] observantes. Deinde post reseratas angustias abitumque militis tempestivum incomposite, qua quisque clausorum potuit, nullo retante turbandis incubuit rebus et vastabundi omnes per latitudines Thraciae pandebantur impune’. Ex his omnibus Ammiani Marcellini locis... liquido colligi potest, quidnam fuerint Praetenturae: nempe praetenturae fuerunt agmina militum sive Peditum sive Equitum, qui non pro castris, ut quidam opinantur [Valesium l. c. voluit], securitatis causa, quod faciebant quae praesidia et praesidere [cf. supra p. 91*. §. 27.] dicebantur; verum per suspecta hostibus loca ordinabantur, disponebantur, dispergebantur speculaturi, ne qua hostis perrumperet atque in id modo huc modo illuc discurrerent. [Bene Schelius etiam l. c. „praetenturae et agrariae et sta-

rum vel Decurionum vel Tribunorum Cohortium quocunque genere cuiquam de militibus a castris atque a signis vel his

liones agrariae passim pro praesidiis militum, quae castellis et aliis locis extra castra, tuendae regionis causa imponebantur: ipsa etiam loca, in quibus haec stationes, praetenturae dicuntur: ut et praesidium locus, in quo praesidium est.] Hinc est quod a stationibus agrariis separantur ab Amm. Marc.: eodem scil. sensu, quo *naves iudiciariae et agrariae* opponuntur L. un. [Th. C.] de lusor. Danubii [VII. 17]. Inter *agrarias*, inquam, et *praetenturas* id interfuit, quod haec iudiciariae et discursoriae erant, illae vero certa fixaque statione in excubiis, non tamen in castris aut oppidis, verum ἐν ὑπαιθροις: contra vigiliis ab Amm. Marc. iunguntur, et itinera intersaepe dicit, itemque suspecta loca observare, speculari; et omnibus locis illis per agmina dispersos indicat. Erant igitur exploratorum manus et agmina. [sed cave credas, omnes in praetenturis agentes milites Exploratores fuisse proprie sic dictos, de quibus supra cf. p. 286*. ad γ. 2. et ibi cit. not. ad Not. Or.; Praetendentes neque proprium militum genus, neque semper ὑπαιθριάζοντες fuerunt, ut ex Hygino paullo post et iam a Valesio adducto patet.] *Tenders* non tantum, sed et *praetendere* castrensia sunt vocabula. De iisdem sensit et Hegesipp. de exc. Hieros. V. 20. sive quis alius auctor 'Castellum' inquit 'in quo praetendebant', et c. 25. 'custodias praetendentium' pariter dixit. Ad easdem d. Ambrosius saepe alludit. ita de Offic. I. 38. n. 189. ed. Benedict. 'Fortis viri' inquit 'est non dissimulare cum aliquid immineat, sed praetendere et tanquam explorare de specula quadam mentis'. et Hexaem. VI. 9. n. 58. 'gemina saepes superciliorum, quae oculis munimenta praetendunt'. et Ep. 16. (76. i. f. ed. Ben.) 'Quasi bonum bellatorem sumere arma Dei ac praetendere semper, non solum adversus carmen et c.' et Ep. 26. (1. n. 1. ed. Ben.) 'Nocte ac die in tuis castris cura et sensu locatus orationum excubiis praetendebam'. Ep. 27. (24. n. 8. ed. Ben.) 'Dum tu militem' [et r. ut supra p. 585*. ad cap. XXVII. legitur]. Ep. 82. (63. n. 44. ed. Ben.) 'Stat autem speculator providus; explorator impiger, pertigit custos, qui praetendit in castris'. Idem eo saepe alludit, de Offic. I. 10. n. 32., 18. n. 68., 37. n. 185., 47. n. 238. ed. Benedict. [Pari modo etiam alii scriptores multi, e. gr. Claudian. in l. cons. Stil. II. γ. 80.

„Praetendens proprio nomen regale furori“.]

Vox mutuata e venatica, ubi spatia terrarum includuntur. Gratius in Cynegetico γ. 31.

etiam in locis quibus praetendant, discedendi commeatum dare. si quis vero contra legem facere ausus fuerit et militem contra indictum (interdictum *Iust. C.*) commeatu dimiserit, atque id temporis nulla eruptio erit, tunc deportatione cum amissione bonorum afficiatur; sin vero aliqua barbarorum incursio exstiterit et tunc cum praesentes in castris atque apud signa milites esse debeant, quisquam afuerit, capite vindicetur. Dat. III. kal. Maii Severo et Rufino coss. [a.

Et bis vicanos spatium praetendere passus

Retē velim

Columella quoque VIII. 9. *'praetentis retibus, quibus prohibentur volare'*. Tendendi et Praetenturarum frequens mentio apud Hyginum in Gromatico s. de Castrametatione, quo loco scil. in castris *'ad vallum, ubi Cohortes Primae et Exploratores et Classici cum Auxiliariis Equitibus praetendebant'*. Denique quod dixi Praetenturas fuisse agmina dispersa, ex hac ipsa lege satis colligitur: separantur enim a Castris et a Signis. Notitia Imperii sub Duce Retiae Sed Praetenturas quoque dixere, et quidem non nullis locis superius laudatis generali iam appellatione de omnibus omnino copiis hostibus obicis vice oppositis; quo sensu quoque *Galliam praetentis* clavisisse Manilius lib. IV. v. 684. (al. 691.) *'Gallia praetentis, Hispania maxima bellis'* dixerit, si tamen Vixit, uti vir magnus [Scaliger] putat; quippe loco *praetentis* ex mss. legit *per census* [et ita etiam Benlei. v. 693.]. Quo loco *praetentae* pro *praetenturis* accipiendae sunt. At eodem sensu Claudianus de bell. Goth. v. 416. *'Venit et extremis legio praetenta Britannis'*.^u

[Poterat alia quoque ex Barthio l. c. aliisque supra laudatis scriptoribus exempla adducere Gothofredus, et sua admodum infrequentia melius disponere debebat Forcellinius. Praeter id quod supra p. 526*. i. f. ex titulo Auziensi exhibitum est, unum ex multis ab aliis praetermissum, ex Frontini Strategem. II. 3, 14. addam, hoc: „Cn. Pompeius in Albania, quia hostes innumero equitatu praevalabant, iuxta collem in angustiis protegere galeas, ne fulgore earum conspicui fierent, iussit equites deinde in aequum procedere ac velut praetendere militibus, praecepitque eis, ut ad primum impetum hostium refugerent, et simul ad pedites ventum esset, in latera discederent. Quod ubi explicitum est, patefacto loco subita peditum consurrexit acies inextosque temere hostes inopinato interfusa proelio cecidit.“]

323.]⁴. — *Vimania*] *Auimania* A, inde à *Cumania* aa. *Vemania* It. Ant. et Tab. Peut. II. cilt. et Velser. l. c.; Simler. „*Vemania* vel *Veniania*: Ptol. *Viana*: lib. Notit. *Viniania*, *Wangen*“, et paullo post: „*Vemanie*, rectius *Meuanice*“. Surita *Nimavia*. M. Velserus (Opp. p. 781.) *Memmingen* esse opinabatur. *Vemania* vel *Nemavia* dedit Rennerus, quocum Buchnerus locum hod. oppidum Wurtembergicum *Isny* ad *Isnam* (Hassel. p. 656.) esse interpretatus est; cum Simlero ac Cluverio *Mannertus*, *Leichtlenius*, *Lapieus*, alii pro vicino oppido *Wangen* (Hassel. l. c.), *Reichardus* pro Bavarico oppido *Immenstadt* (Hassel. p. 276.), *Stichanerus* pro vico Bavarico *Wengen* inter oppida *Isny* ac *Kempton* sito sumpserunt. *Raiser*. I. §. 15. (cui accessit etiam *Georgii* II. p. 231.) demonstrat praetorium in opp. *Isny* stetisse, cum castris turribusque ad rivos hodie *Obere* et *Untere Arge* vocatos, qui iuncti prope *Langenargen* in *Brigantium* lacum exeunt, ita ut castrorum *Vemaniarum* situs n. supra nominatis scriptoribus praeter *Reichardum* omnibus recte definitus fuisset. sed vereor ne invitis grammaticis *Raiserus* dixerit „nach keltischer Wort-Analyse liegt in dem Worte *Vemania* der Sinn eines verheerenden (argen) Gebirgs-Flusses“. utrum vero idem de loco *Castrorum Vemaniarum* (sic enim vult; mihi *Vemaniae* nomen vel ex hac Notitia defendendum esse videtur) recte descriptionem * adiecerit necne,

*) Unter diesen Castris *Vemaniis* war nun *Issny* und seine nächste Umgebung das praetorium; es gehörten aber auch noch *Gestras* (von dem lat. Wort *Castrum* oder *Castra* abzuleiten) [quod negaverim: nomen in mentem revocat *Viaca* Tab. Peut. l. c., quod cum loco qui *Ptolemaeo* *Ovixos*, non cum eo qui eidem *Oviava* dicitur, fortasse componendum erit.] mit der *Alten- und Thalendorfer Burg*, die *Castra* und *Römer-Thürme bey Wangen*, und jene bey dem Dorfe *Wengen* in der Grafschaft *Trauchburg*, und die verschanzten *Wacht-Thürme* zu *Sirgenstein*, *Alt-Trauchburg*, *Burgwang*, und vielleicht noch andere *Burgstellen bey Gestras* zu diesen röm. Lagern. Zu *Wangen*, *Sirgenstein*, bey *Issny*, und zu *Gestras* waren insbesondere auch die durch *Brücken-Köpfe* geschützten *Fluss-Uebergänge* zu bewachen“.

equidem aliis pervestigandum relinquere debeo. — *Cassiliacum usque*] *Cassa-ilia Cumusq;* A, *Cassilia cum usque* a^{11,15}, *Cassilia usq;* E. *Cassiliacum* Mannertus III. p. 604. in opp. *Isny*, Buchnerus in *Kesselbrunn*, Wersebius, Reichardus, Leichtlen. et Georgii II. p. 231. in *Kisslegg* (Hassel. p. 656.), alii sec. Raiser. I. p. 37. not. 59. in *Kesselburg* apud *Warthausen* (Hassel. p. 644.), alii in vico *Römer-Kessel* apud *Epfach* ad *Licum* [!], alii in contiguis castris, turribus propugnaculisque ad *Iller* fl. quaerendum esse putaverunt. Maxime pro vico *Kisslegg* situs ac nomen loci certare videntur, ut itaque praetentura a *Vermania* *Cassiliacum usque* per XX fere M. P., non adnumeratis vallium montiumque ambagibus, extenderetur. Vide etiam additamenta ad Raiserii librum *Auszüge aus den... Beiträgen zu Beschreibung... des Ob.-Donau Kreises*. 1829. 4°. p. 27. sq. — *Cambidano* ABCD, *Campiduno* aa, *Camboduno* Velser. Strab. IV. 4. p. 206. (ed. Amelov. p. 316.) „Καὶ οἱ Ἑστίωνες δὲ τῶν Οὐνδελικῶν εἰσι, καὶ Βριγάντιοι καὶ πόλεις αὐτῶν Βριγάντιον καὶ Καμπόδουνον καὶ ἡ τῶν Λικαυτίων [ad *Licum* fl. populi] ὥσπερ ἀκρόπολις Δαμασία“. De Ptol. II. 11 (12). qui *Καμβόδουνον* *Vindeliciae* quidem adscripsit, sed nimis versus orientem collocavit, cf. Mannert. III. p. 605. contra Velserum Opp. p. 781. aliosque. *Campoduno* It. Ant. ter II. cit., *Camboduno* Tab. Peut. l. c. et CAMB habet lapis miliar. a. p. Chr. 202. positus, olim in oppido *Isny*, deinde *Cambiduni*, nunc *Augustae Vindel.* servatus, quem, ut recentiores omittam, etiam Gruter. 157, 8. exhibet, sive *Cambiduno* s. *Camboduno* legas; *Campidona* et *Castrum Campidonense* in vita S. Magni saec. VII. scripta apud Wesseling. ad It. Ant. p. 237., sive ap. Raiser. l. c. I. p. 42. not. 66., „ubi reppererunt oppidum valde formosum, sed in toto desertum“. Consentiant fere omnes hod. *Bavaricum* oppidum *Kempten* ad *Iller* fl. esse. Priores in *München* (cf. init. hui. notae), Velserus (Opp. I. p. 781.) in *Freysing*, *Limbrunnus* apud *Strasslach* ad *Isaram* fl. quaeri voluerant, Ptolemaei indicatione decepti. Cf. praeter scrr. cilt. Cluver. l. c. p. 14., Cellar. I. p. 415. §. 10., Leichtlen. et Wersebe II. cilt.,

Karrer *Beschreib. u. Gesch. der Alt-Stadt Kempten. Kempt. 1828.* 8°. aliosque scriptores ap. Raiser. I. p. 40. recensitos, qui ipse uberius de antiquitatibus Cambidunensibus egit.

— γ. 11.] *Ursariensium* h. l. omnes. cf. supra p. 246. sq. ad p. 27*. γ. 8., ubi etiam Geogr. Rav. V. 24. memorandus erat, qui *Ursariam* insulam inter Pullariam et Cervariam habet. Pancirolus ad h. l. ut inter duos errores eligi posset, „Ursa“ annotavit „Picenorum est civitas; et urbs in Hispania, unde hi milites sunt extracti“; posteriorem Raiserus II. p. 20. not. 48. et *Röm. A. z. A.* p. 57. elegit. — *Gunciae* β. Ex It. Ant. p. 250. apparet esse hod. oppidum *Günzburg* ad confluentes Guntiam Danubiumque (Hassel. p. 274.), ut cum Rhenano etiam interpretes ad It. Ant. l. c., Leichtlenius, Wersebius, Raiserus II. §. 6., Georgii II. p. 232. et Lapieus volunt. Velseri, Cluverii (p. 15.), Cellarii (l. p. 416. §. 12.) Mannertique (III. p. 606.) opinionem esse hod. *Obergünzburg* s. *Günzburg* prope Guntiae fontem (Hassel. p. 279.), ipsi Itinerarii numeri refellunt. Buchnerus habet: „Guntia, *Gunzelech am Lechfeld*“, et „Guntia, *Untergünzburg*“; Reichardus: „Guntia, *Ober-Günz*“. Raiserus l. c. de Romanorum castrorum aliisque reliquiis Guntiae adhuc exstantibus fusius egit, scriptaque non nulla ad oppidi historiam pertinentia recenset idemque peculiarem commentarium inscriptum *Guntia u. merkw. Ereignisse der Donau-Stadt Günzburg . . . u. der Markgrafschaft Burgau. mit 8 Kupfert. Augsb. a. 1823. 4°.* edidit. Danubii Transitum Guntiensem memorat Eumen. supra p. 755*. transcriptus.

— γγ. 12. sq.] *3ae* β, *terciae* D. — *transuectionis petierum* ε, *spetierum* etiam A. *Species* eo sensu quo h. l. et passim in constitutionibus imp. et ipsis Ictorum scriptis accipiendae sunt, in vulgaribus L. L. lexicis non recte definiuntur. cf. autem Gothofr. Glossar. nomic. Cod. Theod. h. v. et Dirksen. Manuale Latinitatis h. v. §. 4. Ille res sive corpora quaecunque esse dicit, „quorum usus est aliquis in humana conversatione, et quidem quae vel tributis vel annonarum nomine fisco penduntur“; ut annona, vestes, equi, aes, arma ceterae-

que sive annonariae militaresque sive largitionales species, sive in fiscum inferendae sive ex eo emissae, ὥστε, ut Zosim. IV. 10. dicit, ἐξ ἐτοίμου γενέσθαι τῷ στρατονέδῳ τὴν χορηγίαν, unde totiens de *transvehendis* speciebus sermo fit, quam transvectionem nos *Transport* appellare solemus. Ferri potest haec Panciroli annotatio: „Haec legio comitatur annonas [aliasque] species, i. e. frumentum, vinum, vestem, laceridum acetumque et similia quae pro alendis militibus transvehabantur in castra: haec enim species vocabantur. (L. 1. [3. et LL. 4. 7.] C. de navicular. [XI. 1 (2). et multis aliis locis. „onus frumentarii commeatus“ L. 6. ibid.]) Continebantur in his et sericum, purpura, gemmae et alia principum ornamenta. Id ‘onus publicum’ appellatur in L. un. C. ne quid oneri publ. [XI. 4 (5).] et ‘Bastaga’ in L. 3. C. de cohort. princip. [XII. 58 (57).] Qui vero Bastagas transvehi curabant, Praepositi Bastagarum, sub Comite largitionum, dicebantur“. de quibus egimus supra p. 365*. sq. ad p. 50*. γγ. 13. sqq. De transvectione specierum per inferiorem Danubium insignis est Honorii Theodosiique AA. Constanti Mag. Mil. per Thracias a. 412. data L. un. Th. C. de lusor. Danub. VII. 17., de lusoriis limitibus Moesiaco Scythicoque reparandis denuoque exstruendis, ubi praecipitur: „...si memoratus lusoriarum numerus cum omni suo instrumento non fuerit apparatus, Dux quidem, cuius tempore dispositio fuerit ista neglecta, XXX librarum auri, Officium vero eius L procul dubio mulctabitur, etiam sublimitatis Tuae Officio L libras auri condemnatione subficiendo, si non per singulos annos aut completum numerum, aut certe negligentia praetermissum magisteriae potestati suggesserit. Illo nihilo minus observando, ut istis secundum dispositionem Tuae praestantiae ad belli aleam praeparatis atque in conflictus specula munitissima statione vel discursus opportunitate deligentibus [Gothofr. voluit degentibus, Haenel. delitentibus vel delitescantibus; fortasse velitantibus] haec duntaxat quaecunque ex veteribus fuerint reformatae, transvectioni speciei annonariae secernantur“. Et specialim sordidorum munerum ac

paraveredorum (unde nomen Germanicum *Pferd*) aut parangariarum praebendarum immunitas ab imp. Grat. Valentinian. et Theod. L. 15. Th. C. de e. o. sive sord. mun. XI. 16. a. 382. tributa est, „exceptis his quibus ex more Raeticus limes includitur vel expeditionis Illyricae pro necessitate vel tempore utilitas adiuvatur“, sive, ut a. 390. Val. Theod. et Arc. AAA. L. 18. Th. C. eod. expresserunt, „exceptis his quas Raetiarum limes, expeditiones Illyricae, quas pastus translatio militaris vel pro necessitate vel pro sollemnitate deposcunt“, unde „onera Raeticorum“ propria appellatione utuntur Arc. et Hon. AA. L. 4. Th. C. de conlat. fundor. XI. 19. a. 398. ad Firminum Comitem ss. largitt. emissa. Ad illam constitutionem Gothofredus „Annonam proinde“ inquit „et species annonarias ad [et per] limitem istum Rhaeticum transvehi oportuit, iisque limitaneum militem instrui, adeo quidem, ut huic specierum transvectioni integrae legiones deputatae fuerint, ut diserte [scilicet de partibus legionis tertiae Ital.] testatur Notitia Imperii... Quinimo et extra ordinem transvectioni isti provinciales paraveredos et parangarias praestare cogeantur, ut hac L. et L. 18. apparet. Atque haec ipsa onera Rhetica sunt, quae memorantur L. ult. de conl. fund. patrim., ubi ait ‘mediam pensionem horum onerum solvere iussos detentatores patrimonialium et emphyteuticorum fundorum’. Sane de hac annona Rhetica accipiendus quoque Augustini locus, de civ. d. XVIII. 18. ‘Annonam’ inquit ‘inter alia iumenta baiulasse militibus quae dicitur Raetica, quoniam ad Raetias deportatur’. Nam quae ibi de Reticulo panis nonnulli observant, somnia sunt“. Et Ambros. ep. ad Valentinian. XVIII. 21. (p. 838. ed. Ben.) „De Galliis“ inquit „quid loquar solito ditioribus? Frumentum Pannoniae quod non severant, vendiderunt; et Secunda Raetia fertilitatis suae novit invidiam; nam quae solebat tutior esse ieiunio, fecunditate hostem in se excitavit.“. scilicet de Raeticis montanis regionibus;

„Aspera nubiferas qua Raetia porrigit Alpes“, ut Claudianus de IIII. cons. Honorii y. 442. habet, sanctus pa-

ter loquitur; nam ceteras propter fertilitatem suam non uno loco celebrarunt veteres scriptores. In celebratissima columna Igelensi prope Treveros non nulla latercula ad specierum transvectionem spectant et non nulla quoque ad explicandam transvectionum sub prioribus imperatoribus historiam egregie facientia continet Hispalensis s. Sevillanae basis imp. Nervae Traiano dedicatae pars, quae ap. Donium p. 173. n. 50. (sive Murat. 1099, 6.) legitur: SEX. IVLIO. . . . ||||| ADLECTO | IN DECURIAS AB OPTIMIS. MAXIMISQUE | IMPP. ANTONINO. ET. VERO. AVGG. ADIV|TORI ~~ANTONINI~~ ANTONINI PRAEF. ANNON | AD. OTIVM ~~HISPANVM~~ HISPANVM. RECEN|SENTVM [i. e. recensendum] ITEM. SOLAMINA. TRANSFE|REND. ITEM. VECTVRAS. NAVCLEA|RIIS EXOLVENDAS. PROC. AVGG. AD | RIPAM. BAETIS. SCAPHARII. HISPALEN|SES. OB. INNOCENTIAM. IVSTITIAM|QVAE[SIC]. EIVS. SINGVLAREM. — *deputatae*] cf. quae supra ad γγ. 5. sqq. annotavimus. — *fetibus* C. Locus ignotus, nomenque fortasse corruptum (*Fortibus? Fontibus? Faucibus? Pontibus?*): Lazius Comm. rei p. Rom. XII. 6, 7. *Fortia* dedit explicavitque *Sterczigen*, i. e. oppidum *Sterzing* ad *Eisach* fl. in comitatu Tirolensi (Hassel. *Oesterr.* p. 298.), quem locum alii pro *Vipiteno* It. Ant. s. *Vepiteno* Tab. Peut. habuerunt; ibi in ecclesiae muro lapis sepulcralis exstat Postumiae Victorinae et Ti. Claudii Reticiani. Buchnerus vult *Pfaten* et Reichardus „*Pfälen iuxta Brandsol*“; paullo supra *Pfaten* contra *Branzoll* Athesi Isacus (*Eisach*) fluvius coniungitur, et inde a *Branzoll* Athesis naviculas ferre incipit *; itaque si *Teriola* s. *Teriolis* (cf. sqq. γγ. 15. et 4.) re vera ho-

*) Huc, ad iter a Verona per Tridentum ac Brennerum montem Oenipontum, cum Mannerto III. p. 515. traxerim Strabonis IV. 6. p. 207., ed. Almel. 317. verba non ita stricte sumenda haec: *ὑπέρκειται δὲ τῶν Καρνῶν τὸ Ἀπέννινον ὄρος [Brenner?], λίμνην ἔχον [Brenner-See?] ἐξείσαν εἰς τὸν Ἰσαρον [? Ἰσακον s. Ἰσαρχον, Eisach?] ποταμόν· ὃς παραλαβὼν Ἀταγιν [Athesim, Etsch?] ἄλλον ποταμόν εἰς τὸν Ἀδρίαν ἐκβάλλει. ἐκ δὲ τῆς αὐτῆς λίμνης [Oberberg-See, alio stagno item in Brennero monte?] καὶ ἄλλος ποταμός [Sill, infra Oenipontum Oenosese miscens?] εἰς τὸν Ἰστρον [? Αἶνον? sive ipse Oenus Histri no-*

dierni vici *Tirol* prope *Meran* locum olim obtinuit, huic sententiae accesserim; ceterum non ita in Alpibus Tirolensibus, sed ad fluvium navigabiliorem quaesierit quis has stationes, quamvis mirum non est ἐπὶ *Ῥαιτῖονα ὁδόν*, ut Zosim. II. 14. hunc Alpinum transitum appellat, praesidia Romana stationesque praefectianas exstilis, ut etiam Ammian. XXI. 8, 3. de agminibus per mediterranea Raetiarum distributis loquitur. Raiserus (l. p. 15. not. 20. p. 37. not. 59. cf. p. 74.) teste adducto Pallhausenio stationem de qua quaerimus, in opp. *Landsberg* ad Licum fl. (Hassel. p. 164.), V fere miliaria geogr. ab Augusta Vindelicum, meridiem versus sito, fuisse opinatur. sed Pallhausenii (Boioariae topogr. Rom. Celtica. *München*. 1816. 8°.) ipsa haec verba sunt (p. 79.): „Die 2 (*Branzoll*) gegenüber liegenden Dörfer Ober- und Unterpfäten haben noch ihren Namen von Foetus. Diese römische Hauptzollstation [? scilicet transvectio specierum huic scriptori est 'der Transport der Kaufmannswaaren' *], Foetibus, haben viele Forscher an ver-

mine h. l. ornatur, quod re vera, ubi Danubio miscetur, hoc ipso maior est] ἤτι, καλούμενος *Ῥαιτῖνος*. [itaque Athesis s. *Ῥαιτῖς* meridionalis, Atesinus borealis Alpinus fluvius esset, qui Italiam Noricis iungeret.] καὶ γὰρ ὁ *Ῥαιτῖνος* [i. e. Oenus] τὰς ἀρχὰς ἀπὸ τούτων λαμβάνει τῶν ὄρων, πολυσχιδῶν ὄρων καὶ πολυκευάλων. Raeticarum Alpium mons, ex cuius lacubus Lugnino Silsensique Oenus exit per vallēs Ignadinas s. Engadinenses, ipso inter montes Iulium Septimumque situs est, per quos antiquitus a Como et Clavenna per Bregalliam transitum habuerunt in Raetiae Primae partes perque vallem Rheni ad Helvetios orientales atque Germanias.

*) Similiter quid significet transvectio specierum, ignoravit Georgius, cum II. p. 230. de praefecto legionis III., „der die Versendung der öffentlichen Gelder in Rhätien zu besorgen hatte“, verba faceret. Falsis vera sic intermiscuit Raiser. *Röm. A. z. Augsb.* p. 56. „Zwei Commandantschaften standen in den Lagern bey Brandzoll in Tyrol und zu Tyrol (dem castrum) selbst; sie hatten die Zufuhr, und die Versendung der öffentlichen Gelder zu sichern; ihnen war auch das Vorspannswesen (cursus publicus) untergeordnet“. Minime quidem. cf. L. ult. Tb. C. de cursu publ. supra p. 606*.

schiedenen Orten, als zu Pfunds am Inn, unweit Finstermünz, zu Landsberg am Lech u. s. w. gesucht, oder finden wollen; es ist aber in jeder Hinsicht kein Ort passender, als hier bey Branzoll, wo noch heutzutage von der Römer Zeiten her [!] die Hauptmaut- und Zollstation ist, und wo der Praefect der Legion am rechten Etschufer in den zwey Pfäten (foetibus) seinen Sitz hatte^a. Puerilia eiusdem scriptoris somnia etymologica de Phetine (Landsberg) prolata p. 262., quae Raisero p. 74. mire placuerunt, corrigere, immo referre nihil attinet. certe non ita Graeca vocabula e vulgaribus lexicis petita, sed maximam partem perperam scripta, cum Celticis confundenda atque ad explicanda hodierna oppidorum vicorumque vocabula adhibenda sunt. id autem monendum est, Latine aut *Fetibus* (est *℄*) aut *Faetibus*, quod proxime ad Tirolense *Pfäten* accederet, scribendum esse, si vocabuli origo ab obsoleto *FEO* petenda esset. Neque silentio praetereundus est lapis prope Tridentum repertus et adhuc ibi ad episcopi palatium affictus (cf. Pallhausen. l. c. p. 62. sq., ubi male explicatur), quem Gruter. 479, 6. et bis Orell. 2183. et 3905. repetierunt: C. VALERIO. C. F. PAP | MARIANO | HONORES. OMNES | ADEPTO. TRIDENT | FLAM. ROM. ET. AVG | PRAEF. QVINQ. AVGV | ADLECTO. [Reines. voluit PRAEFECTO] ANNON. LEG. III | ITAL. SODALI. SACROR | TVSCVLANOR. IVDICI. SELECTO | DECVR. TRID [TRIB. Orell. quem vide] | DECVRIONI. BRIKIAE | CVRATORI. REI. P. MANT. | EQVO. PVBL. PRAEF. FABR | PATRONO. COLON | PVBLICE.

— §§. 14. sq.] *transvectionis* *ACDE*, *spetierum* *AE*. Cf. praeced. notam. — *Teriolis* omnes. Consentiant quos inspexi omnes, esse hod. *Tirol*, neque quod contra dicam habeo, nisi quod situs huius arcis vicique stationi militum transvectioni specierum deputatorum non satis aptus videatur, ut paullo ante significavi; nam vix transitus ex Aduac valle per Bormiana iuga vallemque Venustae s. *Vintschgau*, (si quis

„occulto tentabat tramite montes,
Si qua per scopulos subitas exquirere posset
In Raetos Gallosque vias^a,

ut cum Claudiano de VI. cons. Honor. vv. 230. sqq. loquamur,) nunc quidem inde ab a. 1824. admirabiliter munitus, rei explicandae sufficiet: nam illius temporis viarum condicionem sic describit Claudianus de bell. Get. vv. 340. sqq.

„Sed latus Hesperiae quo Raetia iungitur orae,
Praeruptis ferit astris iugis panditque terendam
Vix aestate viam: multi ceu Gorgone visa
Obriguere gelu, multos hausere profundae
Vasta mole nives, cumque ipsis saepe iuvenis
Naufraga candenti merguntur plastra barathro.
Interdum glacie subitam labente ruinam
Mons dedit et tepidis fundamina subruit Austris
Pendenti malefida solo“

Ceterum perquam memorabile esse mihi videtur, quod lapides duo miliarii in valle Athesina prope *Tirol* supra *Meran* reperti exstant, unus in vico *Rabland* a. 1552. repertus et inde in viculum *Maretsch* prope Bolzanum (*Bolzen*) translatus sec. Pallh. p. 90. sq. qui, valde vereor ut sine mendis, cum sic exhibet TI. CLAVDIVS. CAESAR | AVGVSTVS. GERMANICVS | PONT. MAX. TRIB. POT. VI. | COS. DESIG. III. IMP. XI. P. P. | VIAM. CLAVDIAM [sic Pallh.]. AVGVSTAM | QVAM. DRVSVS. PATER. ALPIDVS | BELLO. PATEFACTIS. DEREXERIT [sic P.] | MVNIT. A. FLVMINE. PADO. AT (ad) | FLVMEN. DANVVIVM. PER | — P. — CC — — Alter consimilis prope *Töll* (Telonii?), item in vicinia oppidi *Meran* arcisque Tirolensis repertus ac nunc in *Maretsch* servatus, aliter atque a Masseio Mus. Ver. 453, 6. a Pallh. p. 85. sq. exhibetur: Masseii scripturae Pallhausenianam uncinis inclusam adiciemus: TI. CLAVDIVS. CAESAR | AVGVSTVS. GERM | PONT. MAX. TRIB. POTEST [VI. supplet P.] COS. DESIG. IIII [III Pallh.] IMP. XI. P. P | . . . AM [VIAM P.] CLAVDIAM AVGVSTAM | QVAM DRVSVS CAESAR PRIVS | [OBICIBUS P.] PATEFACTIS ITER EX . . . [ITERUM. EXSICCATO P.] | FLVMINE | [Muniendam ac ReStituendam] Sua Pecunia per M. P. CVravit. P.] Tertium eius modi miliarium lapidem, eodem anno quo superiores duo scriptum, a. 1786. in ecclesia Feltriae detectum, legimus ap. Marin. Atti p. 77. (unde Orell. n. 648. eum transcripsit) sic: TI. CLAVDIVS. DRVSI.

P | CAESAR· AVG· GERMA|NICVS· PONTIFEX· MAXV|MVS· TRIBVNICIA·
 POTESTA|TE· VI· COS· IV· IMP· XI· P· P | CENSOR· VIAM· CLAVDIAM |
 AVGVSTAM· QVAM· DRVSVS | PATER· ALPIBVS· BELLO· PATE|FACTIS·
 DERIVAVIT· MVNIT· AB | ALTINO· VSQVE· AD· FLVMEN | DANVVIVM·
 M·P·CCC· | Docte hunc titulum illustratum esse ab Aur. Guar-
 niero comite *Diss. intorno al corso dell' antica Via Claudia*,
 Bassani a. 1789. edita etiam Marinius annotavit. Sed redea-
 mus in ipsam superioris Athesis vallem. Inflatibus buccis vo-
 cabulum *Teriolis* explicat Pallhaus. l. c. p. 88. sq. esse Celticum
 ac Graecum, compositum verbis „τηρεω = custodio et λίσσος
 = altus, praeruptus“ [sic]; itaque *Teriolis* est *alta custodia* s.
alta specula. Ita nugari solet iste scriptor in rebus etymo-
 logicis.

Schoepflinus (Alsat. ill. I. p. 311. §. LIX.) tanquam „ex ipsa
 Imperii Notitia“ desumpsisset, post v. *Teriolis* addit: „Item Le-
 gio III. Italica ad Prentium amnem, et Pagum“, annotatque:
 „Prenzius amnis iuxta Gundelfingam oppidum in Danubium
 egreditur“. sed nihil eius modi in Notitia Dignn., cuius scri-
 ptis exemplaribus Schoepflinus usus est nullis, eum legisse
 certum mihi est, sed, ut erat in his rebus et parum accura-
 tus et parum doctus, ex nescio quo recentiori libro titulum
 ad legionem III. Ital. spectantem explicante istud comma trans-
 sumpsit. Fortasse error inde enatus est, quod Brigantinus
 (*Bregenzer*) lapis (ap. Gruter. 53, 10.) LEG. III. ITAL. memorat.

— §§. 16. sq.] *Retorum* ABCDteff, *Rethorum* E, *Rheto-*
rum aa. Infrequens *Alarum* Raetorum mentio est, frequens
Cohortium eorundem, de quibus ad sqq. §§. 24. 25. dicemus.
 „Raetica Auxilia“ et „Raeticae Alae Cohortesque et ipsorum
 Raetorum iuventus, sueta armis et more militiae exercita“ ce-
 lebrantur a Tac. Hist. I. 67. sq. ad ann. 69. p. Chr. Hac Notitia duae
 Alae, haec i. Flavia, et v. Raetorum sub Comite Aegypti con-
 stituta, de minore Laterculo emissa (Not. Or. p. 68.) memo-
 rantur. Zosimus I. 52. Celticis numeris eos adscribit: τη τε
 Δαλματω̃ν ἰππῳ καὶ Μυσοῖς καὶ Παίοσι καὶ ἔτι γε Νωρι-
 κοῖς καὶ Ραίτοις, ἅπερ ἐστὶ Κελτικὰ τάγματα. De titulo in

honorem Ant. Pii imp. scripto, ap. vicum *Kösching* prope Ingolstadt reperto; in cuius fine legimus AL I^a .F FL. C sec. Leichtl. p. XIII., ALA. I. FL. O. P. sec. Raiser. III. p. 25., disputare nolo, usque dum de vera scriptura satis certi erimus; ceterum neque *Aelia Flavia Caesarea*, neque *Ala prima Flavia optimo principi* istis litteris significari satis certum esse videtur. — De *Quintianis* (quod vocabulum vocabulo *Kinzing* accuratius respondet) It. Ant. p. 249. a Boioduro (*Innstadt*) XXIII., ab Augustis (prope *Straubing*, cf. p. 102*. §. 8.) XX M.P. ea remota fuisse indicat, deque eodem oppido Eugipp. in vit. S. Severini c. 5. sect. 23. (ap. Velser. Opp. p. 647. sect. XV., ap. Muchar. II. p. 194. sect. XVI.) refert: „Quintianis appellabatur Secundarum municipium Raetiarum super ripam Danubii situm; huic ex alia parte parvus fluvijs Businca [Quintana Velser., Quintanica Surius] propinquabat. Is crebra inundatione Danubii superfluentis excrecens non nulla castelli spatia, quia in plano fundatum erat, occupabat . . . Quintanensium itaque fide s. Severinus illuc fuerat invitatus“ etc., et postea c. VIII. sect. 35. (Velser. cap. 37., Much. sect. XXVI.): „Eodem tempore mansores oppidi Quintanensis, creberrimis Alamannorum incursibus defessi, sedes proprias relinquentes in Batavis oppidum [*Passau*] migraverunt“. Ex his locis mihi cum Aventino, Lazio, Velsero, Cluverio, Wesselingio, Cellario, Wersebio, Muchario aliisque hoc castellum in hod. vico *Kinzing* (Laz. *Khynczingen*, Cluver. *Kinzen*, Muchar. *Küntzen* scripsere), non procul ab ostiis cognominis rivi Danubio sese miscantis (Hassel. p. 183.), quaerendum esse videtur; sed cum Velsero Wesselingioque contra Panvinium, Holstenium et qui hos secuti sunt, *Colonia Augustam Quintanorum* hoc idem oppidum esse pernego. istam opinionem etiam Besselius suam fecit, cum Chron. Gotwic. p. 733. daret: „*Quinzingowe, Kunzingowe, Cunzingawe*. Pagus Ducatus Baioariae ad utramque Danubii ripam, . . . qui ab antiqua civitate *Colonia Quintanorum* dicta, hodie *Kinzen* prope *Plainling*, inter *Osterhofen* et *Vilshofen*, denominationem suam adeptus est . . .“. Rennerus eumque se-

cutus Mannert. p. 623. apud ipsum oppidum *Osterhofen* (Hassel. l. c. *), Itinerarii numeris, ut videtur, moti sibi repperisse stationem, de quo agimus, visi sunt. in eo quoque Mannertus parum accuratus fuit, quod rivum prope *Kinsing*, sive, ut ipse dedit, *Künzen*, esse negavit. Cum Buchnero Reichardus *Wischelburg* dedit; Lapieus, quem refutat Eugipp. l. c., *Landau* ad *Isaram* fl. Mulzeri commentatio supra (p. 751*) cit. mihi nunc non est in promptu. Pancirolus haec annotavit: „Quintana via erat Festo et Vegetio (H. 23.) in castris, ubi forum rerum venalium, et in qua milites exercebantur ad polum. [Cf. Hygin. gromat. p. 1022. in Thes. Graev. tom. X. c. Scheel. annot.] Hinc ludus Quintanae prodiit, quo hasta equites exercentur (L. ult. Graeca et L. 1. C. de aleatorib. [III. 43.]): et hodie frequens est in Galliis et Italia. Inde forte hic locus est denominatus. *Quintianis* legit Itinerarium. A *Retiis*, ubi excubabat, haec ala est denominata. Sequentes non habent depicta castra“.

— §§. 18. sq.] *Nova ABCD*, *Novae* ceteri; Mannert. p. 624. perperam *nonae* legit („die neunte *Batavische Cohorte*“); de octo Batavorum cohortibus Tacitus habet, ut ad p. 114*. §§. 6. sq. indicatum est, de *Nona* nihil compertum habemus, quod equidem sciam. ceterum „*Cohors Nova*“ non uno loco in hac ipsa Notitia legitur, neque haec appellatio idem significat quod *cohortis novae tironum*, quae passim in lapidibus legitur; sed novam eam dici consuevisse putem quae „nuper restituta“ fuerat, ut haec Notitia de *Alis* „nuper constitutis“ aliquotiens (cf. Not. Or. p. 68. 96.) mentionem facit. Batavorum cohortes praeter hanc novam, hoc uno loco memoratam, et sub Duce Britanniarum constitutam Primam, quam unum diploma militare unusque lapis exhibent, subsidia epigraphica nullas celebrant, neque *Alas Batavorum*; contra frequentior

*) Hasselii annotationem, *Osterhofen* esse *Castra Praetensia* Romanorum, non ex ipsa Tab. Pent. l. c. *P. Rensib*⁹ (quod ex *P. Isarens*. enatum esse videtur, i. e. *Pons Isarae*) sumptam esse apparet.

est in utraque huius libri parte, apud Ammianum et Zosimum Equitum Batavorum inter Vexillationes Palatinas, Batavorum [peditum] inter Auxilia Palatina mentio. Perverse Raiserus (*Röm. Alt. zu Augsb.* p. 57.) vertit: „*der 'Chef der neuen Cohorte aus Landesbewohnern um Passau*“: verum quidem est eos qui in Batavorum cohortibus militabant, non omnes fuisse Batavia oriundos, ut iam ad Not. Or. p. 188. not. 20. annotavimus et multi lapides comprobant, quibus cuius nationis fuerunt milites, expressum est; sed verum non est, Batavinos sive Passavienses ipsos Batavos appellari. — *Batavis (Batavis)* omnes. Vocabulum hodiernae civitatis *Passau* h. l. primum legitur, neque Ptol. neque It. Ant. Tabulae Peut. idem norunt (cf. ad p. 100*. §. 11.); varie scribitur apud Eugipp. vit. s. Severin.: c. 6. sect. 27. (c. 19. Velser., sect. 20. Muchar.) „*Patavis [Batavis Much.]* appellatur oppidum inter utraque flumina, Oenum videlicet atque Danubium, constitutum, ubi beatus Severinus cellulam paucis solito more fundaverat, . . maxime propter Alamannorum incursus assiduos, quorum rex Gibuldus summa eum reverentia diligebat“; et paullo post de „*limite Batavino*“ sermo est, pro quo Velserus „*milite Batavino*“, Mucharius „*limite Battonino*“ exhibent. „*Oppidi Batavini*“ nomen in loco quem ad p. 100*. §. 11. transcripsimus, legitur; „*oppidum Batavis*“ ibidem appellatur; item „*Batavis [Battavis Much.] oppidum*“ c. 8. s. 35. (c. 24. Vels., sect. 26. Much.); „*Batavinis [Battavinis Much.]*“ ibidem inhabitatoribus nomen est. „*Pattavia crematur*“ ad a. 845. habent Annales s. Emmerani in Monum. Germ. I. p. 93. et in Annal. Fuldens. ibid. p. 415. *Pactaviensis* (i. e. *Pataviensis*) sedis mentio fit. Litterae *tt* in *ss* transierunt: Grimm. *Gesch. d. deutsch. Spr.* p. 581., qui p. 584. sq. ita disserit: „*Den namen Batavi musten sie schon aus der alten heimat [i. e. Chattrorum sedibus] her mitgebracht haben . . . zum hessischen Pazaha, Besse stimmt Passau am zusammenfluss des Inns und der Donau in Baiern, althochdeutsch Pazawa Bazawa (Graff III. 234. 356.), wofür die vita Severini Battavis Battabis Patavis, battabinus vicus [?] darbietet; es wurde batava castra*

nach einer batavischen cohorte genannt, die da zur besatzung lag“, ut vicus Britannorum, hod. *Bretzenheim* prope Moguntiacum, ubi Severus Alexander trucidatus est, a Britannorum stativis dictus est; de quo nomine tot errores olim prolati sunt. Haec castra Batava hod. *Passau* esse iam inter omnes constat; *Lazius* (Comm. rei p. R. XII. 6, 7.) Orteliusque pro Tirolensi oppido *Bolzano*, *Botsen*, sumpserant; sed deinde *Lazius* seq. sectionis cap. 1. recte hod. *Passau* esse explicavit. nihilo minus iste error Gothofredo offecit, cum ad L. 3. Th. C. de Palatinis S. L. VI. 30. annotaret: „Forte Bauzanum hoc idem cum eo quod in Notitia sub Duce Rhetiae *Batauis* (pro Bauzanis) vocatur, quod Ortelius indicavit“. Panciroli comm. sic habet: „Constat Bataviam esse insulam, quam in Oceanum fluens Rhenus efficit, nunc Hollandia vocatur, unde erat haec cohors deleta, quae loco ubi residebat nomen dedit. Batavos enim tanquam Batavorum stationem appellarunt; vel forte ipsa ab hoc loco est denominata“. Ex Germanis Germanice doctis nemo facile ignorabit hos versus:

„	<i>Swemmel ritten dō began</i>
<i>dā er sine wege vant,</i>	<i>ūf in der Beier lant:</i>
<i>wan dā gie sin strāze hin.</i>	<i>zwischen Tuonowe unt dem In</i>
<i>noch ein altiu burc stāt:</i>	<i>Pazzowe den namen hāt:</i>
<i>dā sas ein riche bischof:</i>	<i>sin lob, sin ere, sin hof</i>
<i>wāren wōten bekant.</i>	<i>der was Pilgrim genant.</i>

Die Klage §§. 1642. sqq.

— §§. 20. sq.] *Brutor A, Brittorum BCD Edeff, Britonum aa.* Ex *brittōū* factum erat *brittōū*. Pancirolus: „Pro *Brittorum* lege *Britonum*, qui sunt populi Galliae [*Bretagne*], aut insulae Britanniae sive Angliae“. Brittonum haec una cohors, unaque ala, quarta, eorundem (p. 75. Not. Or.) hoc libro recensentur. Eiusdem Tertiae Cohortis eiusque praefecti T. Flavii Felicis meminit etiam lapis qui Aventini temporibus in muro ecclesiae vici *Eining* prope *Abensberg* fuit, nunc vero periisse videtur (cf. Raiser. III. p. 34.), quemque Gruter. 24, 7. sic dedit: IVNO. R. ET. MINER. SAC | GENIO. COH. III. BRIT. ARAM | T. FL. FELIX. PRAEF. EX | VOTO. POSUIT. L. M | DEDICAVIT. KAL. DEC |

GENTIANO. ET | BASSO. COS. I. E. A. 211. Diversa ab hac fuit
 COH. III. BRITTONVM VETERANOR. EQVITATA, de qua ad p. 113*.
 §§. 27. sq. habemus. Frequentissima Primarum Cohortium Brit-
 tonum et Britannicarum mentio facta est. Raiserus tab. E. fig.
 3. lapidem votivum in viculo *Pfünz* ad *Altmühl* fl. non procul
 ab oppido *Eichstädt* repertum. sic dedit SEDATO | SACRVM |
 CORIBRE | EX VS L | VSCAIVL | MAXIM | ODEC; litteras BRE recte ipse
 II. p. 34. ad cohortem primam *Brittonum* s. *Britannicam* rettulit,
 sed perperam p. 18. sic BRE (quod *Breucos* significaret) expressit,
 neque observasse videtur, inter *Brittonum* et *Britannicas* cohortes
 distinguendam esse, de qua differentia, aperte diplomate Domitiani,
 de quo statim dicemus, indicata, ad p. 114*. §§. 10. sq. verba faciemus.
 cf. etiam Orell. ad n. 804. not. 3. Item in lapide Albae Iuliae (*Weissenburg*)
 reperto COH. I. BRIT. est ap. Gruter. 425, 5.; COH. I. AELIAE. BRITTON in lapide
 ad p. 114*. §§. 10. sq. exhibito, et CHOR. I. FL. BRIT in Carinthiaco
 ap. Gruter. 103, 13., TRIB. COH. I. FL | BRITTON in Pisaurensi, de quo
 alias diximus, ap. Murat. 114, 5. mentio fit. Cohors I BRITANNICA
 inter eas quae sunt in PANNONIA SVB T. ATILIO RVFO legitur in
 dipl. mil. Titi a. 80. emissio, ap. Arneth. p. 33. sqq. Millariae
 sequentes Primae fuerunt: ET. I. BRITANNICA. MILLIARIA. ET. I.
 BRITTONVM. MILLIARIA, quae sunt in PANNONIA SVB L. FVNI-
 SVIANO. [?] VETTONIANO, in dipl. mil. Domitiani a. 85. scripto (ap.
 Arneth. p. 39. sqq.) memoratae. Item et COH. I. VLPIA BRITTON
 M CUI PRAEST L NONIVS BASSVS PICEN et (i.) BRITT M sunt in
 dipl. Antonini Pii (a. 145?) ap. Arneth. p. 61. sqq., et de Prima
 BRITTONVM aliud eiusdem imp. diploma, quo Pannonicis mili-
 tibus missio datur, ap. Arneth. p. 69. habuisse apparet. Cohors
 I. BRITANNICA M CR (miliaria civium Romanorum), ab ante di-
 ctis diversa, in DACIA SVB H. TERENTIO SCAVRIANO fuit sec. Tra-
 iani dipl. a. 110. emissum, ap. Arneth. p. 49. COH. II. FL. BRIT-
 TON. EQVITAT. celebratur in lapide Camerinensi, quem ad p.
 114*. §§. 20. sq. dabimus. Ad Cohortes Secundam Brittonum
 Equitatum et Primam Brittonum Miliariam Equitatum fortasse
 etiam lapidem Taurinensem ap. Mur. 778, 2., ubi COH. II. BR. EQ.

et coh. I. BR. M. EQ. legitur, referri posse editor indicavit. De *Tertia* Coh. paullo ante diximus. De *Sexta* denique habet titulus Bracarum in Lusitania repertus ap. Gruter. 1101, 3. L. TERENTIO PRAEF. COH. VI. BRITTON | D. LEG. I. M. P. F. DON. DON. AB | IMP. TRAIANO. BEL. DAC|||| In lapide Ascaphaburgensi* ap. Steiner. Cod. inscr. Romm. Rheni n. 161. est N. BRIT. (Numerus Brittonum?) Litteras ORD. BRITO in lapide Coloniensi ap. Hüpsch. p. 10. n. 28., Steiner. n. 887. non cum hoc pro *Cohortis Britonum* sumendas esse apparet. an oriundus ex *Britannia*? — *Abusina* [*Abusinam*, *Ausina*, *Allusina* al.] sec. It. Ant. p. 250. a Regino (*Regensburg*) XX, a Vallato (*Manching*) XVIII M. P. distans, *Arusena* sec. Tab. Pent. XXII M. P. a Regino, III a Ceuseo satis bene hod. opp. *Abensberg* ad rivum *Abens* (Hassel. p. 192.) convenit, in quo castellum illud reperiri Aventinus ipse ibi natus, Simlerus, Cluverius, cum Buchnero Reschardus, Mucharius et Raiserus putarunt; contra vero prope oppidum *Neustadt* ad confluentes *Abens* et Danubium situm Rennerus, Mannertus, Leichtlenius et Lapieus. Menso Altingius ex intervallo *Abenstorff* praefendum esse putavit. Ex Buchnero sic aptissime ad h. l. explicandum Raiserus III. p. 34. „*Dass die Castra Abusina südlich bei der Abenst-Brücke zu Siegenburg, und noch weiter aufwärts bei Neukirchen beginnen, und sich daselbst westlich in den itzigen Forst Dürnbuch, wo auch Gräbhügel bemerkt würden, hineinzögen; diese Verschanzungen wären so gross, wie jene an der Lauer, und strategisch zu Deckung des Fluss-Uebergangs, und zu Abhaltung jedes feindlichen Angriffs von Nordost vortrefflich gelegen. Eine zweite Partie dieser Verschanzungen zeige sich auf den Anhöhen von Allersdorf, 1/4 Stunde südlich von dem Städtchen Abensberg. Rückwärts von diesen Verschanzungen gegen Alt-Dürnbuch,*

*) Non possum ad h. l. non annotare *Ascaphaburgum* esse, unde monstrosa vocabula *Ascapha*, *Uburzis* (i. e. *Ascaphaburgis*) ap. Geogr. Rav. IV. 26. onata sunt. Leichtlenius (*Schwaben*. p. 199.) certum sibi esse dixit, *Uburzis* esse vetus *Wirceburgum*.

und in der Gegend Welschenbach, (in dem Namen die Aventinschen Vestigia castrorum 'italica', = die welschen Schanzen, bewahrend) lägen wieder über 30 noch uneröffnete römische Grabhügel. Dann wären an den beiderseitigen Ufern der Donau 2 die ehemalige Donaubrücke beschützenden Castra auf den Anhöhen bei Sittling, und jenseits bei Irnsing gelegen gewesen. Endlich sei eine quadratförmige Hauptbefestigung etwas weiter abwärts an der Donau bei Eining bemerkbar, welche Buchner daher auch das Praetorium dieser Lagerstätten nennt^a. Raiserum etiam Georgii II. p. 232. sequitur. De genere vocabuli, utrum *Abusina* nominativus singularis fem. gen. sit, quod Cellar. I. p. 418. §. 14. propter formam *Abusinam*, quam Surita dedit, affirmavit, aut pluralis neutr. gen. (i. e. *Abusina castra*), diiudicari pro certo non poterit, cum tam Itinerarium Tabulaque Peut., quam haec Notitia in declinatis locorum vocabulis saepius a grammaticis legibus recedant quam eas sequuntur.

— γγ. 22. sq.] *singularum* aa. Propter ὁμοιοτέλευτον (*Valeriae*) verba *Singularis Vallato*. *Tribunus Cohortis Sextae Valeriae* omisit A. Hanc Alam alibi memorari non novi: omnino *Singularium* sive Alarum sive Cohortium haud ita frequens, et in hac Notitia hoc uno tantum loco mentio fit. *Cohortis Singularis* supra p. 526*. i. f. exemplum unicum quod novi, prolatum est ex titulo Auziensi. videamus de Alis. Cincius de re militari libro VI. sec. Gell. XVI. 4. definit Alas „exercitus equitum ordines, quod circa legiones dextra sinistraque tanquam alae in avium corporibus locabantur“, et Hygin. gromat. (ap. Graev. in Thes. X. p. 1022.) „Cohortes praetoriae lateribus praetorii tendere debent. . . primipilares etiam et evocati in eadem pedatura locum accipiant. equites praetoriani latere dextro praetorii, Singulares imperatoris latere sinistro, quorum si maior numerus fuerit, ut puta Singulares sexcenti, praetoriani trecenti, poterunt CL Singulares in striga praetorianorum tendere . . . Singulares autem si DCCC aut DCCCC fuerint, pari numero integris strigis lateribus praetorii Cohortes praeto-

riae; ad hoc Equites praetoriani, Equites singulares imperatoris, Alae miliariae vel quingenariae. . .⁴. *Singulares* sive *Singularii* (cf. Salmas. ad Spartiani Pesc. Nig. c. 2.) tam in Alas quam in Cohortes ex omnibus indistincte cuiuscunque nationis Numeris, ut certum quasi praetorianorum (*Gardesoldaten*) genus eligebantur et civium Romanorum iure, ut videtur, frui solebant. unde factum est et ut eorum ipsis numeris, i. e. Alis Cohortibusve Singularibus (a quibus, quamvis recentiores non distinguere solent, Equites Singulares huius illiusve Legionis sive Turmae, passim in lapidibus memorati distingui debent, pariter atque PEDITES SINGVLARES BRITANNICI post Alas Cohortesque memorati in diplomate Traiani ap. Arneth. p. 49. 51.)⁵ vocabulum unius alicuius populi nationisve non adiceretur, et ut a Lectis, Electis, Selectis, Praelectis, aliisque praestantioribus Numeris, qui itidem ex diversis sive legionibus auxiliisque sive populis componebantur, accuratius distinguerentur. Neque contra facit titulus prope *Pförling* ad Danubii sinistram ripam (non ita procul a Celeuso Abusinaque) ab Aventino repertus, quem varie exhibent Gruter. 87, 6., Donat. 59, 5., quemque de *Ala prima Singulariorum Hispanorum civium Romanorum* interpretatus est Leichtlen. p. 189. sqq.; ex Donato sive ex v. *Lingen*, *Kleine deutsche Schriften*. Wittenb. 1730. sqq. part. II. §. 7. pag. 81. sqq. etiam Buchnerus (*Teufelsmauer* I. p. 82.) perperam *Ala I Singulariorum Thracum* (ALA. I. | skg. THRAC. CVI. RÆEST | AIL. et c. v. *Lingen*.) eas litteras significare sumpsit, quae aut ALA I SINGVL C II (ala prima singularis civium Romanorum) aut ALA I SING P(ia) F(idelis) C II legendaerant, quam posteriorem lectionem etiam Henzenius (*Jahrbh. des Ver. v. A. F. i. Rheint.* XIII. p. 44.) ex alio titulo ibidem reperto („ala I singvlar Pia Fidelis Civium Romanorum“ cf. v.

*) Ne quis huc traheret *Singulares* qui in Officiis fere omnium dignitatum administrationumque per totam hanc Notitiam aliisque locis leguntur, vix monere ausus essem, nisi in hunc quoque errorem non nullos delapsos esse meminissem.

Hefner, *Die röm. Denkmäler Oberbaierns. II.* n°. 36.) defendit, praeter quem etiam hunc Notitiae locum adhibere debebat. Ceteri tituli qui de Alis Singularibus pauci numero exstant, ut notissimus etiam Tac. Hist. IV. 70. locus („XXI. legio Vindonissa, Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Raetiam irrupere. Accessit Ala Singularium, excita olim a Vitellio, deinde in partes Vespasiani transgressa“.), sententiam prolatam comprobant: Romani ap. Kellerm. (Vigill. Romm. n°. 272. item Gorium II. 336., Murat. 1038, 6.) C. VIBIO. C. P. POMPTIN | CELERI. PAPERIO RVFO |||. PRAEF. ALAE. I. VLP | SINGVL | et c. (cf. infra ad p. 114*. §§. 22. sq.), et decretum decurionum ap. Marin. (*Atti* p. 5. s. Orell. 3651.) C. MINICIO. C. FIL | VEL. ITALO... ||| PRAEF. EQ. ALAE. I. SING. C. R. DONIS. DONATO. A. DIVO | VESPASIANO et r.; ara denique a. 1731. ad Wertach rivum prope Pfersee in vicinia Augustae Vindelicorum detecta (Raiser. III. p. 81.), cuius inscriptionem repetierunt Murator. IV. p. 5. n°. 1., Orell. 3510., depingi curavit Raiser. tab. VI. fig. 5.: D M | VICTORINI | LONGIN. EQ. A. II. | FL. SING. CL. LATINVS | AEDITVVS SINGVL | RIVM H. F. C. Peculiarem commentarium ad h. tit. composuit I. G. Richter (Ἐξηγήσεις inscr. ant. in agro Augustano rep. Lips. 1739. 4°.), qui p. 20. „Equites Singulares in locum Extraordinariorum, quos in libera rep. ad proprium usum consulum ex omnibus sociis delectos esse e Polybio ostendit Lips. de mil. Röm. II. 7., successisse“ putavit, differentiam autem supra indicatam omnino non vidit, neque ullum Alae Singularis mentionem facientem titulum novit praeter Pföringensem, de quo modo diximus, e Grut. 87, 6., ex cuius explicatione Reinesiana (Synt. inscr. Lips. 1782. fol. p. 41.) id quod unum verum est, reiecit, i. e. ex civibus Romanis lectos, sive, ut accuratius explicavit ipse Reinesius, ex sociis auxiliaribusque lectos civitate donatos fuisse equites illius alae singularis. reliqua vero Reinesii explicatio non tenet, haec: „Sunt autem Singulares, Singularii, Singulatores, Ἰππασται, Κέλητες, Celeres, qui uno equo merentur, nostris Einspänniger, tam in urbe Imperatoris, quam in provinciis maiorum magistratuum et in castris Praefectorum

adparitores“. De eo quoque, quod Reinesius p. 510. recte puto indicavit, Singulares fuisse Primipilarium vel Evocatorum honore ac gradu, dubitavit Richter p. 21. Etiam Fuchs (Mainz I. p. 484. sq.) et Lehnus II. p. 314. promiscue de Singularibus verba fecerunt neque diversa eorum genera distinxerunt. Pancirolus agmini eorum qui commenticias explicationes pro commentantibus protulerunt, non deesse debet: „... quod ex Valeria regione esset contracta, *Valeria* ala est dicta, et *singularis* forte quia erat insignis, vel quia sola, et nulli permixta per se militabat“. *Valeriam* hanc quoque Alam, ut ceterae hac Notitia recensitae, i. et vii. Not. Or. p. 76. 90, ii., de qua paullo infra dicendum erit, item Cohortes Valerias (e. gr. Not. Or. p. 79. 88. 93. 103., et sqq. numm. 3. et 5.) pariter ac provinciam Pannonicam *Valeriam* a Diocletiano Maximianoque institutam appellatamve esse mihi extra dubium videtur. cf. supra p. 143*. cum annot. ad Not. Or. p. 336. not. 75. — De *Vallato* (prope hod. vic. *Manching*) ad superiores γγ. 2...4. egimus.

— γγ. 24. sq.] *Retorum* ΑΒΕΩff, *rethorum* Ε, *Rhetorum* ααε, *retorum* δ. Cf. de *Raetorum* Alis ad γ. 16. disputata. Cohortes *Raetorum* VII e lapidibus collegisse Hagenbuchium in *Post-Helvet.* annotavit Orell. n. 492.; e diplomatis honeste mittendorum militum augmentum ad Hagenbuchianam συλλογήν, quae mihi non ad manus est, faciemus. P. BESIO... | C. MARIO. MEMMIO. SABINO. PRAEF. COH. I. RAETORVM | in marmore Tingitano, Orell. 3570. (Fabrett. p. 197., Chandler. Marm. Oxon. 131, 16.); M. PETRONIO M. F. | QVIR. HONORATO. ||| PRAEF. COH. I. RAETORVM et c. in Tusculano ap. Murat. 1088, 4., et in consimili Romano ap. Reines. p. 459. sq. P. PETRONIO. M. F. | QVIR. HONORATO. | PRAEF. COH. I. RAETICAE et c. Fortasse Graecus quoque lapis ap. Gruter. 402, 4. L. DIDIO. MARINO. ||||| TRIB. CO. I. RAETICOR huc pertinet. *Praefectus Cohortis Primae Herculeae Raetorum* statim hunc d. q. a. versum sequitur. Titulus Oetlingensis ab Aventino repertus et ap. Buchner. *Teufelsm.* I. p. 83. et Leichtlen. p. 192. sq. repetitus neque verba „*Raeticae cohortis primae milites*“, ut Buchnerus voluit, neque „*Praefecti Cohortis primae militum*

Singulariorum“, quae Leichtlenii opinio est, continet, sed a *Praefecto Cohortis Primae Miliariae* cuiusdam positus est; cuiusnam, ex incertis apographis definire non ausim. neque quicquam incertius, quam cum Cardinalio p. 84. litteras in fragmento quodam Muratoriano, perperam ab illo indicato, PRAEF. COH.....RVM EQVITATAE de Raetorum coh. i. *equitata* sumere, qualis alibi non legitur. — *Secundam* memorat tit. Veron. ap. Maff. Mus. Ver. 120, 1. sive Murat. 787, 3. c. ATTIO ||||| PRAEF. COH. II | RAETORVM. Etiam T. Vesulanium Crescentem Praefectum coh. II. Rael. e *Schiassi Guida* p. 72. recenset Cardinal. l. c. Addimus titulum Mogunt. a. 1823. repertum, ex Leh- nio II. p. 308., depictum ibid. tab. XV. n. 59.: CAPITO· AVGVRI | F·VETRAVVS·EX·COH·II·RAEORV | AN·LII·H·F·C· — *Tertiae* nulla equidem exempla proferre possum. — De *Quarta*, sec. Not. Or. p. 96. sub Duce Armeniae constituta, cf. etiam tit. Messan. infra ad p. 113*. §. 27. sq. exhibitum. — *Quintam* memorari non invenio. — *Sextae* plures memorantur: *Sexta Valeria* (cf. antec. not.) hoc ipso loco; EQ. COH. VI. R. in lapide Rom. (ap. Velser., Grut. 568, 8. aliosque) ad *Sextam Cohortem Raetorum* sunt qui referant, sed aperte legitur in lapide Celeiensi, quem varie exhibent Murat. 230, 8. et 1038, 2., Maff. Mus. Ver. 240, 2., Donat. 138, 9., Orell. 785. et ex Duellio mendose Muchar. *Steiermark* I. p. 369. c. RVPIVS. MODERATVS | IVNIANVS. IVNCINVS. PRAEF. COH. VI. RAET. — *Cohors Septima Raetorum Equitata* memora- tur in lapide Italo ap. Orell. 516. (= Murat. 686, 6. et iterum 1096, 3.) et in dipl. Vespasiani a. 74. dato (Arneth. p. 29. sqq., Cardinal. n°. VI.) VII. RAETORVM EX IIS EST QVAE SVNT IN GER- MANIA SVB CN. PINARIO CORNELIO CLEMENTE. Non recte, ut mihi quidem videtur et Orellio 3425., ad eandem cohortem Cardinalius p. 84. etiam lapidem Hispanicum ap. Gruter. 550, 4. referri voluit. — *Octavam* legimus in diplomatis Titi a. 80. scripto (VIII. RAETORVM EX IIS QVAE SVNT IN PANNONIA SVB T. ATILIO RVFO, Arneth. p. 33. sqq.), Domitiani a. 85. dato (VIII. RAETORVM ultima inter eas QVAE SVNT. IN. PANNONIA. SVB. L. FVN- SVIANO [?]. VETTONIANO, Arneth. p. 39. sqq.), Traiani a. 110. emisso

(VIII RAETORVM C[ivium] R[omanorum] ex iis quae SVNT IN DACIA SVB D. TERENTIO SCAVRIANO, Arneth. p. 49. sqq.) — Sine numeris Cohortes Raelorum: MIL. COH. RAITORVM in lap. Mogunt. ap. Velser., Grut. 524, 3., Maff. Mus. 451, 3., Donat. 283, 9., Lehne II. p. 309. et Steiner. n. 439.; EX. COH. RAET. ET. VIN(delicorum) item in lap. Mogunt. ap. Fuchs., Lehn. II. p. 307. et Steiner. n. 438. Ita Raetis Vindelici cum Valle Poenina etiam in antiquo titulo Interpromiensi, „ora incrostato nel muro esteriore della chiesa di S. Donato in S. Valentino“, sec. Corciam (Storia delle due Sicilie. tom. I. Napol. 1843. 8°. p. 144.) SEX. PEDIO. S. F. AN | LVSIANO. HIRVTO | PRIM. PIL. LEG. XXI. PRAE... | RAETIS. VINDELICIS. VALL..... | ROENINÆ [sic Corcia]. ET. LEVIS. ARMATV | IIII. VIR. I. D. PRAEF. GERMANIC | CAESARIS. QVINQVENNALIC. ... | VRIS. EX. S. C. QVINQVEN. ITERVM | HIC. AMPHITEATRVM [sic Corc.] D. S. P. FECIT | M. DVLLIVS (sic). M. F. GALLVS.; et est MILES. EX. COH. RAETO in lap. Borbetomag. ap. Lehn. II. p. 305. et Steiner. n. 288. et Donat. 307, 3. Cf. etiam ad p. 114*. §§. 6. sq. de COH. RAETORV. — Venaxamodor, AC, Venaxamodorum S Da^{1,2,13}, Venaxadorum a¹¹. Terminatio vocabuli, alibi non obvii, sine dubio est *durum*, ipseque interpreter *oppidum ad s. contra ostia Venaxami*. sed quis est *Venaxamus* rivus fluviusve? an *Zusam*? qui ubi Danubio miscetur, apud opp. *Donauwörth*, e regione *Wörmitz* (*Biricianae*?) fluvioli ostia habet; prope *Zusam* est vicus *O esheim* et Raiser. II. p. 46. contra *Donauwörth* Isidis simulacrum effossum esse refert, cuius delineationem in adiectae tab. fig. 54. exhibet. ceterum prope *Donauwörth* in utraque Danubii ripa vestigia castrorum viarumque Romanorum, supellectilis, numorum lapidumque reliquias satis multas reperiri constat. cf. Raiser. II. p. 86. sqq. Ita scripseram, cum viderem etiam *Leichtlenium* *Venaxamodorum* in vico *Auxesheim*, ubi rivi *Zusam* et *Schmutter* Danubio miscentur, quacivisse. Longe recedit Buchneri, Reichardi ac Raiser (II. p. 4.) opinio, secundum quam prope opp. *Weissenhorn* ad rivum *Roth* (Hassel. p. 285.) castellum, de quo agitur, foret quarendum. sed displicent, quae sola habuisse videtur, viri argu-

menta etymologica *, neque favet eius opinioni, sed nostrae, stalivorum enumeratorum series: ipse in vico *Finningen*, qui II mil. geogr. a *Weissenhorn* distat, castra Febiana sive Piniana (nam utraque confundit) quaerenda esse opinatur. cf. ad p. 101*. §§. 9. et ad sqq. §§. 28. sqq. annotata. Wersebii sententia, Venaxamodorum in faucibus *Finstermünz*, ubi Tirolim Oenus intrat, (Hassel. *Oesterr.* p. 297.) olim stelisse, ex omnibus maxime improbabilis est. Etiam series castellorum recensitorum plurimum nostrae coniecturae favet.

— §§. 26. sq.] *Retorum* ABCDff, *Rethorum* E, *Rhetorum* aadee. cf. proxime superiorem notam. — *Paraduno* A, *Paroduno*, *Parroduno* EDEaade^{1,5,7}, ff, *Parraduno* e^{1,3,4}. *Parradum* Raiser. (*Röm. A. zu Augsb.* p. 57.) Quis non cogitabit de fluvio *Par* s. *Paar*, infra *Ingolstadt* prope vicum *Manching* (cf. supra ad §§. 2...4.) Danubio sese miscente? scilicet nemo quem sciam de eo cogitavit; neque bene vallis huius fluvii ordini enumeratorum castellorum convenire videtur, nisi forte in vicinia oppidi *Aichach* arcisque *Wittelsbach* (Hassel. p. 270. sq.) castellum d. q. a. stetit. certe Raiserii sententia satis bene illi ordini convenit. hic enim (II. §. 9.) *Parradunum* nomen gessisse continuam castrorum, partim ab ipso delineatorum, seriem contendit, quae ab opp. *Aisslingen* (Hassel. p. 272.) usque ad vicos *Thürheim* et *Drusomagus* usque, per tractum *Donau-Ried* dictum, ad montes olim fere per sex horarum longitudinem sese extendisset. (Quae idem Raiser. *R. A. zu Augsb.* p. 57. not. 86. de *Parrado* [nam bis *Parradum* dedit] et de coh. I. Her-

*) I. c. n. 10. „Zu Venaxamodurum, wie der Name andeutet [scil. a venando deduci vult], in einer jagdreichen Gegend, und an einem Flusse gelegen (an der Roth), gehörte Weissenhorn (das weisse Hüflhorn im Wappen führend), Hegel- oder Hügelhofen (von den dortigen röm. Grabhügeln zugenannt), und die Befestigung bei Wallenhausen, welcher Ort von diesen Wällen den Namen führt... Die Burgstelle zu Bobenitz Bubenhausen scheint auch noch zum Complexe von Venaxamodurum gehört zu haben“.

culia protulit, puerilia sunt.) Omnino vero reiciendam esse opinionem eam quae maxime recepta est (e. gr. apud Cluver., Cellar., Renner., Mannert., Werseb., Reichardumque), equidem arbitror, ac si hoc Parrodunum cum *Parthano* It. Ant. p. 257. 275., hod. opp. *Partenkirchen* Bavariae meridionalis (Hassel. p. 168.), idem locus fuisset; quod merito etiam Wesseling. ad It. Ant. l. c. addubitavit. (De *Parthano* vid. etiam Raiser. I. p. 81.) Cluverius, et post eum Cellarius, Mannertus ac Wersebius etiam Ptolemaei (II. 11.) *Καρρόδουνον* idem oppidum fuisse opinati sunt. alterum huius nominis oppidum Ptol. Vindeliciae adscribit, inter Augustam Vindelicum et Abudiacum (*Epsach* ad Licum fl.?) collocans, atque hoc quidem ad h. l. trahi posset. alterum *Καρρόδουνον* (II. 10.) Germaniae Magnae, tertium (II. 13.) Pamoniae Superioris fuit. de duobus prioribus Carrodunis Wesselingius l. c. non cogitavit.

— γγ. 28. sq.] *Frigum* s. *frigum* omnes. quod idem atque *Phrygum* (ut Velserus dedit) esse, nullum dubium esse potest: a Phrygia, cuius nominis duas praesidiales Asianae dioeceseos provincias Not. Or. capp. I. II. recenset, appellantur: his temporibus aptum erat, quod apud Claudianum in Eutrop. II. 159. Bellonae dicitur:

„Barbara Romano succurrant arma pudori“.

unde idem paullo ante, γγ. 152. sqq.

„Non per Caucasias accito turbine valles

Est opus: Ostrogotthis colitur mixtisque Gruthungis

Phryx ager“

Pancirolus sic delirat: „Ex Frigibus Valeriam incolentibus erat haec cohors contracta. Hos credo esse unde Frisii descendunt“; et Raiser. II. p. 7. hunc Tribunum appellat „*Bataillons-Chef der 5ten Valerischen Cohorte (eines Bataillons) aus Friesland*“, sive „aus Friesen“, ut in *Röm. A. zu Augsb.* p. 57. Cohors III. Frygum (ubi in aliis codd. item *frigum* legitur) sub Duce Palaestinae stetit sec. Not. Or. p. 80. γ. 2. Ceterum Phrygum Cohortes nullas memorari reperio; Alae Phrygum complures celebrantur; ita in lap. Tarracon. ap. Gruter. 481, 1.

et in Rom. ap. Mural. 1053, 1. PRAEF. ALAE. PHRYGVM, et in Rom. ap. Gruter. 367, 6. PRAEF. ALAE. VII. PHRYG. Wersebius *Frigum Pinianis* nomen oppidi *Freisingen* esse opinatus est, quod refutari non meretur. *Pinianis*, ut omnes exhibent, abl. cas. est vocabuli *Piniana*, quod ap. Ptol. *Φαίνα* scriptum est, ut ad p. 101*. §§. 9. sq. indicavi. Lazius (Comm. rei p. R. XII. 6, 7.) Poeniana castra a monte Poenino nomen accepisse, indeque hodie *das Pyntzgaw* appellari inepte putavit; de situ *Φαίνα* nihil liquere Cluverius prudentius fatetur, eidemque accessit Mannert. p. 619. Velserus et Buchnerus, quem Reichardus et Leichtlenius („Faeniana, *Finingen*“) sequuntur, item Raiserus l. c. (et in *Röm. Alterth. zu Augsb.* 1820. p. 57. not. 87.), sed hic, cum Pancirolo *Φαίνα* Ptolemaei cum *Febianis* supra recensitis confundens, haec *Piniana* hod. vicum *Finningen*, 1 fere miliare geogr. ab Ulma distantem, in dextra Danubii ripa situm, esse interpretatur, de cuius antiquitatibus idem Raiserus videndus est. Vocabulum *Finningen* satis bene *Pinianis* s. *Φαίνα* respondet; sed eiusdem nominis etiam in sinistra Danubii ripa prope *Höchstet* (Hassel. p. 275.) duo vici (*Ober-* et *Unter-Finningen*) exstant, prope quos aram Apollini Granno dedicatam invenerunt, teste eodem Raisero p. 8. Itaque ampliandum esse apparet.

PAG. 103*. §§. 1. sq.] *terciae D. Herculae A. Pannioniorum a¹*. *Pannoniciani Seniores* inter Legiones palatinas sunt Not. Occ. p. 23*. §. 26., *Iuniores* inter Legiones comitatenses Not. Or. p. 31. n. 15. *Cohortes Pannoniorum* duae tantum priores, quarum Prima complures species habuit, aliunde notae sunt hae: *Prima Augusta* sub Comite limitis Aegypti stetit sec. Not. Or. p. 69.; i. VLP. *Pannoniorum* in dipl. Hadriani a. 138. dato (ap. Cardinal. p. XXXVII.) et i VLP. *PANNON* in inter eas quae SVNT IN PANNONIA SVPER SVB CLAVDIO MAXIMO memoratur in dipl. Antonini Pii a. 154. emisso (ap. Arneth. p. 64. sqq., Cardinal. n. XX.). Simpliciter *Cohortis Primae Pannoniorum* mentio in his quattuor lapidibus sit: 1) *Ulpiae Traianae* reperto ap. Gruter. 448, 3. M. PAPIRIO. M. F. COR | PRAEF. COH. I. PANN. IN.

DACIA | etc. 2) Aeserniensi, quem ex Corcia I. p. 309. repeto: P. SEPTIMIO. P. F. TRO(mentina) | PATERCVLO..... | PRAEF. COH. I. PANNONI... | IN BRITANNIA PRAEF. COH | HISPANOR. IN. CAPPADOC. | FLAMINI DIVI TRAIANI | PATRONO MVNICIPII | III VIR. I. D. IIII. VIR. QVINQ. Q. II | D. D. 3) Brixienti ap. Gruter. 1097, 8. s. Donat. 339, 8. T. IVLIVS. IVLIANVS. TRIB. | COLL. [I. COH.] PRIM. PANN. et r. 4) in Ligoriano ap. Murat. 781, 1. est MIL. COH | I. PANNONVM. — De *Cohorte Secunda Pannoniorum* duo sunt loci: 1) lapis Benevent. ap. Gruter. 444, 5. C. OCTAVIO. C. F | PAL. MODESTO ||. . PRAEF | COH. II. PANNONIOR. etc. 2) diplomatis M. Aurelii et L. Veri a. 165. dati fragm. ap. Ursat. Monum. Petav. p. 329. sq., Grut. 1032, 6., Cardinal. n. XXII.: COHOR. II. PANNONIOR. CVI. PRAEEST | SEPTIMIVS. VRSVS. — Sine numeri adiectione paullo post h. pag. §§. 9. sq. *Cohors Herculea Pannoniorum* occurrit, et sine cognomine ac numero Tac. Hist. II. 17. ad a. 69. „capta“ inquit „*Pannoniorum Cohors* apud Cremonam“; Centurionis *Numeri Pannoniorum* in hoc lapide Ravenn. ap. Murat. 775. mentio fit: C. AEMILIO. SEVERO | 7. N. PAN. etc. — De *Alis Pannoniorum* haec enotavi: I. 1) De L. VOLCATIO PRIMO PRAEF. ALAE. I | PANNONIOR. IN. AFRICA vide lapidem Firmanum p. 736*. med. exhibitum; 2) SEX. FVLFENNIO. C. F. TER. SALVTARI | PRAEF. COHOR. IIII. GALL. EQVIT. | TRIB. MIL. COH. I. MIL. VINDELICOR. | PRAEF. ALAE. I. PANNONIORVM |||| FLAMINI. DIVI. TRAIANI Venesfranus lapis ap. Murat. 816, 7. et 3) in basi Rom. ap. Gruter. 130, 1. M. ARTORIVS. M. F. PAL. PRISCVS. VICASIVS | SABIDIANVS.... PRAEF. ALAE. I. PANN.... Denique 4) I. PANNONIORVM. TAMPIANA ex iis quae SVNT | IN BRITANNIA SVB L. NERATIO MARCELLO in Traiani diplomate a. 104. emisso ap. Cardinal. n. XI. — II) ALAE II. PANNONIORVM in lapidibus T. Vario Clementi positis mentio fit, quorum quattuor, Poetovione, in Valeriae agro, Celeiae et Graecii repertos omnes eiusdem tenoris exhibet Velser. Rer. August. libb. ed. Venet. p. 268. sq. et Gruter. 482. numm. 8., 4., 7. et 5. cf. Maffei Mus. Ver. 241, 5. 242, 1. et 2., Morcell. p. 456. III) *Ala PANN* | *catafracta* legitur in exeso dipl. Antonini Pii a. 145. dato, ap. Cardinal. n. XVIII. IV) *Equites Alae Pannoniorum* memorantur in lapidibus

Ebersdorfianis ap. Gruter. 533, 10. 571, 8. V) „Duae Pannonicae ac Moesicae Alae“ celebrantur ap. Tac. Hist. III. 2. (Sec. Bianchi M. Crem. p. 278. a Cardinal. p. 144. n. IV. cit. etiam C. *Iulius Ianuarius* Alae Pannon. quondam praefuit.) — *celio* C, *Coelio* etc¹³. Secundum It. Ant. p. 250. *Celius mons*, quem iam Surita hoc quoque loco indicari recte annotavit, a Guntia XVI, a Campoduno XIII M. P. distitit, ut fere nullum dubium supersit, esse opp. *Kelmünz* s. *Kellmünz* ad Ilargum (*Iller*) fl., quod hodieque vetus nomen fere retinet. et hanc sententiam amplexi sunt Simlerus, Cluverius, Cellarius, Reichardus, Raiserus, Wersebius, Leichtlenius, Lapieus, alii. vide impr. Raiser. *Oberdonaukr.* II. §. 2. cum delineationibus castrorum. *Pancirolo*, quem non offendit Norica oppida in Raetiis collocari, *Κέλεια* Ptolemaei, i. e. hod. Stiriae opp. *Cilly*, huc traxit: „*Caeliam* vocat Ptolomacus, vulgo *Ciliam* dicunt, quae est in Norico“. Buchnerus (*Gesch. v. Baiern.* II. p. paenult.) „*Celius mons, Keltenstein bei Oberdorf. Celium, Kellmünz*“: cui distinctioni refragatur Itin. Ant. l. c., quod neque Rennerus nec Mannertus (III. p. 606. sq.) recte interpretati sunt, cum in vico *Türkheim* ad *Wertach* fl. (nam certum est hunc voluisse etiam Mannertum, apud quem legitur *Tarkheim*) Caelium quaererent.

— γγ. 3. sq.] *Gentis*] *Pancirolo*: „Hi erant gentiles seu pagani, et idolatrae, id enim significat vox gentis, et prout opus erat locis per Retios succurrebant: sed Teriolis Tribunus commorabatur“. Nec supersticiosissimus istam definitionem veram esse credet, quam neque constitutionibus ab ipso *Pancirolo* citatis (L. ult. C. de off. mil. iudic. I. 45., L. ult. C. de off. M. M. I. 29., L. 8. C. de vect. et comm. IV. 61., L. ult. C. de temp. app. VII. 63.), in quibus tamen *Gentium* vocabulum ad populos in Romani imperii fines non receptos needum subactos trahitur, satis convenire apparet. cf. quae p. 727*. sq. ad p. 99*. γ. 9. exposuimus. Veri non nihil suboluit Raisero (*Röm. A. zu Augsb.* p. 57.) explicanti: „in Tirol war ein Corps von Nicht-Christen oder Haiden; (wenn dieses Corps nicht vielmehr eine Landwehrmannschaft gewesen ist)“. Coloni militares ex barbaris

populis recepti asperioribus limitaneorum provinciarum tractibus et colendis et tuendis destinati proprio *Gentis* vocabulo h. l. indicantur. atque de Gentilibus Suevis Alamannisque hunc locum fortassis intellexeris: Suevos Raetiis iam sub Augusto imminuisse Tac. Ann. I. 44. auctor est, et ad a. 356. Ammianus (XVI. 10, 20.) de Constantio imp. „adsiduis“ ait „nuntiis terrebatur et certis, indicantibus Suevos Raetias incursare, Quadosque Valeriam, et Sarmatas, latrocinandi peritissimum genus, Superiorem Moesiam et Secundam populari Pannoniam“, de Alamannis autem Raetias infestantibus supra saepius vidimus. quorum populorum agmina devicta in Romanas provincias translata militiaeque Gentilium tradita esse, vel ex huius ipsius Notitiae cap. XL. constat. Sed accuratius re perpensa Sarmatas fuisse Gentiles per Raetias deputatos crediderim: Sarmatae enim omnes in Italia superiore constituti Gentiles fuerunt, de quorum stativis infra p. 121*. relatum est; atque ex Italia superiore per Raetias deputatos fuisse non est quod dubitemus. Neque probabile cuquam videbitur, Laetorum Gentiliumque numeros, in interioribus imperii regionibus habitos, per eas provincias facile deputatos fuisse, quae ipsorum patriae vicinae essent: nam vel domiti leones in silvas patrias erumpere amant, caprisque arcendis non bene hircis uteris. — *Rhetias* Aaa, *Retias* BCD Edeff. Maxime per montana Tirolensia castella dispositos fuisse Gentiles et per se et ex h. l. probabile esse videtur. De vocabulo *deputare* vide quae p. 767*. ad p. 102*. §§. 5. sqq. protulimus. De Teriolis sive Terioli (nam de forma nihil constat) ad superiorem §. 15. actum est.

— §§. 5. sq.] *Barbaricariorum* omnes praeter E, in quo *Barbariaricorum* est. mihi vero nullum dubium superest, quin de Barcariis, ut infra p. 113*. §. 6., ubi vide annot., et p. 118*. §. 21., hoc quoque loco sermo sit, et *Barcariorum* recte iam Velserum (ed. Venet. 1594.) dedisse tempestive video: litteras *bari* ex inepta repetitione enatas ideo uncinis inclusi. Pancirolus omnia suo more explicat: „Barbaricarii sunt (Donat. in

11. Aen.) qui ex auro coloratis filis *etr.* [cf. annot. ad Not. Or. p. 245. not. 58. et cf. supra p. 364*. sq. ad γγ. 5. sq. p. 50*.] Alias sunt milites qui cassides, vel buculas eodem modo auro vel argento exornant. . . . Ab armis quae hoc modo ornata gestabant hi milites Barbaricarii potuerunt vocari, vel forte quod ex Barbarico loco Romanis minime subiecto essent collecti[?]; cum vero instar legionis essent, eis imperans Praefectus est appellatus, qui etiam legionis partem regentis est titulus^a. Ita noster ipse Praefectus errorum, eorumque quidem integrae legionis, qui statim ante affirmavit: „In Rheni ripa inter lacum Acronium et Basileam Bricantium Strabo et Ptolomaeus locant . . .“ — quasi quis Patavium inter Medoacum maiorem ac Tergesten locaret —; neque illi obsequentes milites desunt: ecce e. gr. Raiserus l. p. 26. sq. (cf. *Röm. A. zu Augsb.* p. 57.) „Die Notitia Imperii erwähnt: dass das bewaffnete Corps von Ouvriers, oder ein zur IIIten Italischen Legion eingetheiltes Frey-Corps (!) zu Rheineck, oder Bregenz stationirt gewesen sey“, cum hac annotatione: „So wird Numerus Barbaricario- rum und Confluentibus (am Einfl. des Rheins in den Boden- See) übersetzt. Vgl. die röm. Alterth. zu Augsb. S. 97. ad 9. und Note 88 daselbst“. Durus mehercule labor est stabula purgare. — Confluentibus sive Brecantiae] Brecantia ABC, Brigantia aa, Braecantia r³¹. Confluentes et Brecantiam diversa oppida fuisse recte etiam Raiserus * interpretatur (cf. quae de vo-

*) Cuius verba haec sunt: „Confluentibus sive Braecantiae. Beyde Orte sind jedoch nicht identisch. Es könnte angenommen werden, dass sowohl wegen der weiter als zu dem heutigen Bregenz reichenden röm. Meilen-Bezeichnung von 24 M. P. [in It. Ant.], und wegen des Wortes aut [immo, 'sive' habet hic Not. locus], und der Separat-Bezeichnung der Meilen-Distanz ad Rhenum mit 9 M. P. und ad Brigantiam mit 15 M. P. [falso haec ex Tab. Peut. sect. III. relata sunt]; mit der zutreffenden Zusammen-Berechnung von 24 M. P., dann wegen der Gewissheit, dass der Rhein-Uebergang von den in der Castrametation wohl erfahrenen Römern stark befestiget gewesen sey, die Castra, welche sich von dem heutigen Bregenz

cula sive p. 672*. ad p. 91*. γ. 24. annotavimus) Confluentesque hod. *Rheineck* (Hassel. *Helvet. Eidgen.* p. 156.), *Brecontiam Bregenz* (Hassel. *Oesterr.* p. 303. sq.) esse affirmavit. Prior locus in Tab. Peut. *Ad Renum* appellatur, sed transposita ibi esse nomina *Brigantio* et *Ad Renum*, ita ut illud ab hoc occidentem versus situm videretur, cum orientem versus ab eo situm est, etiam Mannert. III. p. 602. observavit. Ceterum quamvis Confluentium vocabulum ad designandam Rheni in lacum Brigantinum ἐκβολήν * aliquid offensionis habeat, cum non confluant

bis zum Rhein, und bis zu seinem Einfluss in den Boden-See (Confluentibus) erstreckt haben, zusammen die mehreren Castra Brigantiae (am Wasser) constituirt hätten“. Sed plane commenticia foret ista sumptio, atque in universum Raiserus in eum errorem propensissimus fuit, ut plura castella vicina et per longiores etiam tractus quadam continuatione inter se coniuncta uno vocabulo comprehensa fuisse opinaretur.

*) Strab. IV. p. 192. sq., ed. Almel. p. 293. sq. „Καὶ ὁ Πῆγος δὲ εἰς ἑλὴ μεγάλα καὶ λίμνην ἀναχέεται μεγάλην, ἧς ἐφάπτονται καὶ Παιτοὶ καὶ Οὐινδελικοὶ τῶν Ἀλπεῖων τινὲς καὶ τῶν ὑπεραλπεῖων“; et VII. p. 292., ed. Alm. p. 448. ἔστι δὲ πλησίον αὐτῆς (regionis in medio Hercyniae silvae) ἡ τε τοῦ Ἰστρου πηγὴ καὶ ἡ τοῦ Πήγου, καὶ ἡ μεταξὺ ἀμφοῖν λίμνη, καὶ τὰ ἑλὴ τὰ ἐκ τοῦ Πήγου διαχεόμενα· ἔστι δ' ἡ λίμνη τὴν μὲν περιμετρον σταδίων πλειόνων ἢ ἑ, διαρμα δὲ ἐγγὺς σ'. Ἐχει δὲ καὶ νῆσον, ἧς ἐχρήσατο ὁρμητηρίῳ Τιβέριος ναυμαχῶν πρὸς Οὐινδελικούς [Lindau?]. Νοτιωτέρα δ' ἔστι τῶν τοῦ Ἰστρου πηγῶν καὶ αὕτη, καὶ ὁ Ἐρχύνιος θρυμὸς, ὥστ' ἀνάγκη τῷ ἐκ τῆς Κελτικῆς ἐπὶ τὸν Ἐρχύνιον θρυμὸν ἰόντι πρῶτον μὲν διαπεράσαι τὴν λίμνην, ἔπειτα τὸν Ἰστρον, εἰτ' ἤδη δι' εὐπειτέστερων χωρίων ἐπὶ τὸν θρυμὸν τὰς προβάσεις ποιεῖσθαι δι' ὁροπεδίων. ἡμερῆσιον δὲ ἀπὸ τῆς λίμνης προελθὼν ὁδὸν Τιβέριος εἶδε τὰς τοῦ Ἰστρου πηγὰς. Προσάπτονται δὲ τῆς λίμνης ἐπ' ὀλίγον μὲν οἱ Παιτοὶ, τὸ δὲ πλεον Ἑλουήτιοι καὶ Οὐινδελικοὶ καὶ ἡ Βοῖων ἐρημία. Mel. III. 2. „Rhenus ab Alpibus decidens prope a capite duos lacus efficit, Venetum et Acronium“ (i. e. den Zeller- sive Unter-See et den Bodensee). Plin. H. N. IX. 17. sect. 29. „lacus Raetiae Brigantinus“. Ammian. XV. 4, 1. et 3. sqq. (qui utrum ubi lacuna §. 2. est, de catarractis prope Scaphusam dixerit necne, vide quos Wagnerus ad h. l. citavit Ioann. Müllerum Hist. Helvet. I. 6. not. 92. et

duo fluvii, tamen de confluentibus Arola (*Aar*) Rhenoque apud vicum Aargoviensem *Coblentz*, ubi hodieque corpus barcariorum sive nautarum exstat, et situs distantiaque locorum atque inter alia etiam id, quod tota hodierna Aargovia provinciae Maximae Sequanorum pars fuit, vetant. — *Brigantiae* Velser. De Brigantiis Strabonis locum supra p. 773*. ad p. 102*. §. 10. v. *Cambriduno* dedimus; *Βριγάντιον* item Ptol. II. 11 (12). habet; Tab. Peut. *Brigantio*; It. Ant. *Brigantia*; *Brigantium* et *Brigantia* „iuxta lacum Brigantinum“ legitur in vita S. Magni c. 6. 17. cf. Interpp. ad It. Ant. II. c. 11. Cluver. p. 11. sq., Cellar. I. p. 228. §. 46., p. 415. §. 10., Mannert. III. p. 601., Wilhelm. *German.* p. 62., Leichtlen., Werseb. et Raiser. II. c. 11. Georgii II. p. 230.

— §. 7. sq.] Sequanorum neque Alas neque Cohortes aliosve Numeros me legere memini, neque in lapidibus neque in diplomatis quae dicuntur imperatorum. Supra p. 25*. num. 34. *Sequani* inter Auxilia Palatina recensentur, sed p. 34*. num. 3. iidem Comiti Illyrici adscribuntur. * cf. p. 234*. ad cit.

F. L. Hallerum, cui posteriori id quidem concedendum est, de illis catarractis veteres scriptores omnes silere, neque vero hoc, recentioribus demum temporibus eam viam sibi aperuisse Rhenum) „... lacus Brigantiae“. „Iamque absolutus altaque divortia riparum adradens lacum invadit [Rhenus] rotundum et vastum, quem Brigantiam accola Raetus adpellat, perque CCCCLX stadia longum, parique paene spatio late diffusum, horrore silvarum squalentium inaccessum, nisi qua vetus illa Romana virtus et sobria iter composuit latum, barbaris et natura locorum et caeli inclementia refragante. Hanc ergo paludem spumosis strependo verticibus amnis irrumpens et undarum quietem permeans pigram, mediam velut finali intersecat libramento, et tanquam elementum perenni discordia separatum nec aucto nec imminuto agmine quod intulit, vocabulo et viribus absolvitur integris, nec contagia deinde ulla perpetuens oceani gurgitibus intimatur. Quodque est impendio mirum, nec stagnum aquarum rapido transcurso movetur, nec limosa subluvie tardatur properans flumen, et confusum misceri non potest corpus. quod, ni ita agi ipso doceret aspectus, nulla vi credebatur posse discerni“. Gustavi Schwabii librum de lacu Brigantino non possideo. Cf. Georgii *Geogr.* II. p. 226. sq.

§. 11. *Valeriam* hanc alam dictam fuisse „forte quod diu in Valeria esset morata“, Panciroliana explicatio est, contra quam vide annot. ad superiores §§. 22. sq. — *Iuuania* aa. De *Vimania* p. 772*. sqq. ad p. 102*. §§. 8. sqq. disputavimus.

— §§. 9. sq.] *Herculae* AB. Nescio an numerus ordinalis ante v. *Herculeae* non exciderit. cf. supra p. 538*. ad p. 79*. §. 4. et quae de Cohortibus Pannoniorum ad proxime superiores §§. 1. sq. disputata sunt. — *Arborae* s. *arborae* AB^W, *arbor*; a^t, *arbore* a^t,¹¹,¹², *Arbore* C^{Edtiff} et Velserus, et ita me quoque dedisse velim; nam *Arbona*, ut Walafr. Strabo in vita s. Galli, s. *Castrum Arbonense*, *oppidum Arbonense*, ut vita s. Magni habet, recentiores formae videntur esse. Tab. Peut. habet *Arbor felix*, It. Ant. *Arbore felice*, bis; Ammian. XXXI. 10, 20. „castra quibus Felicis Arboris nomen est“. Consentiant omnes esse hodiernum Thurgoviae oppidum *Arbon* ad lacum Brigantium. (Hassel. *Helv. Eidg.* p. 191.) Meyerus Knonaviensis *Erdk. der Schweiz. Eidg.* ed. II. tom. II. p. 210. sq. Romm. lapides, lateres, nummos ibi multos repertos esse, et Ebelius *Anleit. die Schweiz zu bereisen*, ed. III. tom. II. p. 128. decrecente aqua in lacu veteres muros conspici, homines narrare refert. sed quod in libro iis qui per Helvetiam iter faciunt utilissimo, inscripto *Anleit. d. Schw. zu bereisen v. Ebel. Neu bearb. v. Escher.* ed. VIII. Turic. 1843. 8°. p. 114. legitur, *Arbonae* usque ad medium saec. V. Romanos milites stetisse, id ex falsa de tempore huius Notitiae compositae opinione enatum, ideoque negandum est. De nominis causa non constat: Guillimannus (de reb. Helvetior. Friburg. Avent. 1598. 4°. p. 94. sq. „Arbores“ inquit „eas dictas felices quae uberes, et fructuosae vulgo notum“, et Meyerus etiam oppidum ab arborum pomiferarum copia bonitateque nomen accepisse censet. sed fortasse a quodam eventu felici (et cogitari potest vel ab infelici, ut ominis causa postea nomen converterint, ut *ἀγείρον* mare in Euxinum, Beneventum ex Malevento quasi transbaptizaverunt), nobis incognito, Romani castello nomen indiderunt: nimis enim nota erat Infelicis arboris significatio, quam quod simpliciter castris in agro fru-

giferarum arborum pleno conditis illud nomen dedissent; ceterum supra ex Ammiano vidimus, saeculis p. Chr. n. prioribus non ita ut hodie ripas lacus Brigantini risisse. Neque vero prorsus negaverim, istius amoeni castelli vocabulum e veteri iure pontificio aliquo modo deductum fuisse. „Ait enim (ut Macrobius Saturn. II. 16. habet) Veranius de verbis pontificalibus: ‘Felices arbores putantur esse quercus, aesculus, ilex, suber, fagus, corylus, sorbus, ficus alba, picus, malus, vitis, prunus, cornus, lotus’. Tarquinius autem Priscus in ostentatio arborario sic ait: ‘Arbores quae inferum deorum avertentiumque in tutela sunt, eas infelices nominant, Alaternum, salicem, filicem, ficum atram, quaeque baccam nigram nigrosque fructus ferunt; itemque acrifolium, pirum silvaticam, ruscum, rubum sentesque, quibus portenta prodigiaque mala comburi iubere oportet’. et ap. Gell. N. A. X. 15. ex Fabii Pictoris de sacerdotibus publicis libro primo legimus inter caerimonias impositas Flamini Diali: „unguium Dialis et capilli segmina subter arborem felicem terra operiuntur“. Et generaliter Plin. H. N. XVI. 26. sect. 45. „Infelices autem existimantur damnataeque religione quae neque seruntur unquam, neque fructum ferunt“. cf. eund. XXIV. 9. sect. 41. i. f. et vide Salmas. in Plinianis exercitt. ed. 1689. fol. p. 371. 675. Cf. etiam de Arbona praeter interpp. It. Ant. Cluver. II. p. 19. et V. p. 15., Cellar. I. p. 227. §. 42., Mannert. III. p. 602. sq., Wersebius l. c., Raiserum I. §. 11. (qui falso *Secundae* Raetiae oppidum adscripsit: Raetiae Primae Maximaeque Sequanorum fines ipso loco *Finibus* s. *Ad Fines* dicto [hod. *Pfyn*] indicatos fuisse non est quod dubitetur. Cf. etiam de Raetiae finibus Schoepflin. Als. ill. I. p. 130. §. XIV., Io. Mülleri Hist. Helv. I. 7. ad nott. 80. sqq.) et Georgii II. p. 230.

— §. 11.] De poena huic Officio propter negligentiam in apparandis lusoriis imponenda vide L. un. Th. C. de lusoriis Danubii, supra p. 775*. ad §§. 12. sq. transcriptam.

— §. 13.] *offitiis* et sic etiam in sqq. *z* habet *ß*.

— §. 14.] *praesentialium* aa et statim post *praesentialibus*.

— §. 15.] *utriusque* c⁵.⁶.

- γ. 17.] *utriusque* c¹.
- γ. 21.] *Regendarium* C.
- γγ. 22. 23.] *Exceptores singulares* iunctim, ut ubique, aa.
- γ. 24.] *offitiales* B.

DE DVCE ET PRAESIDE SARDINIAE

ante quam ad Duces Gallicos Britannicumque post explicatos Africanos, Illyricos Italicosque nos convertamus, pauca tum repetenda tum addenda esse videtur. vidimus enim (p. 138*. ad p. 7*. γ. 1. et p. 436*. ad p. 64*. γ. 8.) non ita diu ante hanc Notitiam conscriptam *Matroniano Duci et Praesidi Sardiniae* datam esse ab imp. Gratiano, Valentiniano Theodosioque AAA. L. 3. Th. C. ad L. Iul. repetund. IX. 27. (quae paulum immutata est L. 1. Iust. Cod. eod. IX. 27.), sic habentem: „Ut unius poena metus possit esse multorum, Natalem quondam Ducem sub custodia Protectorum ad provinciam quam nudaverat, ire praecipimus, ut non solum quod eius non dicam domesticus, sed manipularius et minister accepit, verum etiam quod ipse a provincialibus nostris rapuit ac sustulit, in quadruplum invitus exsolvat. DAT. PRID. ID. IVN. CONSTANTINOPOLI ANTONIO ET SYAGRIO COSS.“ i. e. anno 382. Ducatum cum Praesidatu sive, ut p. 606*. rettulimus, cum correctoria dignitate sive Correctura interdum coniunctum fuisse, ut locc. cit. expositum est, iam nihil difficultatis habet; neque etiam sibi per omnes tractus, limites provinciasve semper constitisse militarium rectorum institutionem, ut et capp. XXVII. sqq. vidimus et p. 594*. not. * ac p. 606*. expressimus, denuo exponi opus est. ideo vero ad illam constitutionem recurrendum nobis fuit, quod ex eius subscriptione Gothofredus apparere putavit, „Sardiniam his temporibus *Orientalis imperii* provinciam fuisse; quae *postea* Occidentali, et quidem Italiae primum, postea vero Africae attributa fuit“. quod non solum non ex hac subscriptione, sed omnino non probari posse puto. Ex multis quae adduci possent caussis, cur Constantinopoli data illa constitutio credi potest, exempli gratia hanc unam profero, quod Natalis iste

quondam Dux, propter repetundas puniendus, orientalem aliquam suam provinciam presserit, ideoque a Duce Praesideque Sardiniae Theodosius imp. cum repetierit: nam hunc Natalem Sardiniae ipsum Ducem fuisse, sub Valente, ut Gothofredus coniecit, ex ipsius constitutionis tenore refutari mihi videtur: Natalis e Sardinia, ubi morabatur, in provinciam ab ipso nudatam, sub custodia Protectorum ire, i. e. sub custodia remitti iubetur. Facit autem contra Gothofredi opinionem etiam provinciae Sardiniae historia: senatui populoque eam provinciam cecidisse, cum Octavianus imperium divideret, ex Dione LIII. 12. notum est, qui passim etiam praefectos in insulam missos eamve aliquando militibus et ducibus equestribus commissam fuisse memorat. A praetoribus, deinde, post Constantinum M., a praesidibus eam regi consuevisse et supra transcriptus S. Rufi locus et haec Notitia Dignn. (cf. p. 6*. §. 28., p. 10*. §. 14.) ostendunt, quae p. 47*. §. 12. res quoque largitionales Sardiniae sub occidentali Comite ss. largitionum fuisse testatur; imprimis autem etiam Theodosianus Codex ostendit Sardiniam ad Praefecturam praetorianam Italiae pertinuisse, nam ad Pff. Praet. Italiae datae sunt L. 27. de appell. XI. 30. (a. 357.), L. 15. de episcop. XVI. 2. (360.), LL. 12. 16. de cursu publ. VIII. 5. (362. 363.), L. 6. de metall. X. 19. (369.), quibuscum cf. L. 3. de poenis IX. 40. (a. 319.), quae omnes de administratione iurisve dictione per Sardiniam latae sunt; neque vero quisquam opinari potest, rerum militarium summam penes orientales, civilium contra penes occidentales praefectos fuisse, quod vel ex ipsa coniunctione Ducatus ac Praesidatus Sardiniae refelleretur. Itaque Gothofredi sententia reprobanda dicendumque est, Sardiniam, usque dum Vandali insulam expugnatam depopularentur (annis 340. sq.), sub Italiae praefectis praetorio magistrisque militum stetisse. Quo deinde modo Iustinianus eandem Africae attribuerit, satis ipsius imperatoris verba ostendunt, quae vide supra p. 155*. §§. 2. sqq. et p. 158*. §§. 3. sq.; atque hunc Iustinianum rerum ordinem etiam temporibus Gregorii M. observatum reperimus, inter cuius epi-

stolas, quarum vero inscriptiones nequaquam a suspitione falsitatis liberae sunt, non nullae Ducibus Sardiniae Magistrisque Militum Africae datae leguntur. Verum remotiores hae sunt ab iis temporibus, ad quae hic liber spectat; at contra proximus iisdem Claudiani panegyricus de consulatu Fl. Mallii Theodori est, quem exeunte saeculo quarto composuit, paucis annis ante hanc Notitiam scriptam, in quo hi versus 198. sqq. (quos non neglegere debebam, cum ad p. 47*. §. 11. sq. de *Trium provinciarum* nomine verba facerem) admodum memorabiles leguntur:

... tradente dea [*Iustitia*] suscepit [*Theodorus*] habenas

Quattuor, ingenti Iuris temone refusas:

Prima Padum Tiberimque ligat crebrisque micantem

Urbibus Italiam; Libyas Poenosque *secunda*

Temperat; Illyrico se *tertia* porrigit orbi;

Ultima Sardiniam, Cynnon trifidamque retentat

Sicaniam et quicquid Tyrrhena tunditur unda

Vel gemit Ionia. nec Te tot limina rerum

Aut tantum turbavit onus*

Aperte quattuor praetorianae praefecturae Italicae dioeceses sive vicariatus recenset poeta, quarum ultima, *Trium Insularum*, Sardiniae, Corsicae et Siciliae cum reliquis Tusci Ionii-que maris insulis, i. e. praeter Baleares cum Pityusis ac parvas Gallici Ligustici-que fretorum easque quae in Hadriatico sunt sive Dalmatinas, omnibus ad Occidentis imperii partes pertinentibus*, apud neminem alium quem scio memoratur. neque propriam *Trium Insularum* unquam dioecesein exstitisse crediderim; sed aut licentius poeta locutus est, fortasse ideo, quod Theodorus insignem, cum Italiae pro praefecto iterum praesset, insulis ipse easdem peragrans diligentiam curam-que exhibuerit, aut certe unius tantum anni *Trium insularum* a ceteris Italiae provinciis divisio fuit. mihi quidem illud placet, sed videant alii num quid possint rectius excogitare ad

*) De quibus insulis vide Plin. H. N. III. 5. sqq., It. marit. ap. Wesseling. p. 487. sqq. et Geogr. Rav. V. 23. sqq.

explicandum carminis locum, quem interpretes adhuc vix attigerunt, nisi quod Gesnerus Augustum sibi servasse annotavit, ut ex suo arbitrio vel ex rei p. usu divisionem administrationemque provinciarum mutare liceret, ut ex fine librorum Strabonis, ex Suetonio (Octavian. c. 47.) Cassioque Dione (LIII. 14.) satis notum est.

CAPVT XXXV.

PAG. 104*. §. 2. rubr.] *Prouintie E.* — *Sequanci B*, *Sequanaci C*, *Sequanicae aa* et Schoepflin. Als. ill. I. p. 129. not. d. D'Anvill. *Not. de la Gaule* p. 503. post B. Rhenanum „*Limitis*“ subaudiendum esse monet; parum recte, nam *Sequanicum* (p. 53*. §. 16.), ut *Noricum*, *Illyricum* aliaque eius modi etiam Romanos dixisse, ut Romanicis linguis utentes recentiores quoque populi dicunt, apparet, pariter ut nos *das Sequanische*, *im Burgundischen*, *aus dem Preussischen* et similia dicimus. De *Maxima Sequanorum* supra p. 489*. sqq. ad p. 72*. §. 13. disserui, ubi ex Dunodii *Histoire des Séquanois*. Paris. 1735. 4°. p. 25. sq., nisi sero hunc librum nactus essem, ex huius quoque scriptoris opinione *Maximae* vocabulum ab extensione sua provinciae inditum fuisse, annotavissem. Nunc ad illam quaestionem, qua de caussa non nullae provinciae *Maximae* dicerentur, cum tamen iisdem maiores in iisdem dioccesibus exstarent, fortasse a quodam praecipuo harum provinciarum iure id factum esse, apertius annotare liceat, ut p. 506*. de *Maxima Caesariensi*, eam metropolitano iure gavisam fuisse diximus. atque de principatu *Sequanorum Aeduorumque* iam Caes. B. G. VI. 12. cf. I. 31. loquitur, ut eorum ager „*optimus totius Galliae*“ appellatur cit. I. 31. Et vicinos *Aeduos* Tac. Ann. III. 46. „*pecunia dices et voluptatibus opulentos*“ appellat, atque Hist. I. 51. iisdem *Sequanos* ut opulentiores praeposuit. Ita Dunodius l. c., sed non illius quaestionis explicandae caussa, „*la province ecclésiastique des Séquanois*“ inquit „*n'a point reconnu de*

primat; ce qui nous marque qu'elle étoit principale et indépendante dans le troisième siècle, dans lequel l'église de Besançon compte déjà des évêques, et Constantin n'a commencé à régner qu'en 306. de similitudine autem civilis ecclesiasticae constitutionis provinciarum iam p. 508*. ad p. 75*. §. 3. monuimus. Quid, quod hic Dux inter eos qui sub dispositione Magistri Militum praesentalis fuerunt (p. 23*. B.), non enumeratur, cum in Indice inter XII per occidentem Duces (p. 5*. §. 4.) recenseatur? Idem bene scio et in Ducem Tractus Armorici Nervicanique cadere; sed neque haec mea sententia est, Sequanicum *Maximae* vocabulum inde accepisse, quod eius Dux illi Magistro non subfuisset, sed tantum indicaverim hanc quoque exemptionem fortasse ex eadem causa ortam fuisse, ex qua provincia de qua quaerimus Maximae nomine ornata fuit. cf. etiam p. 223*. ad §§. 16. 17. *Sequanici* nomen a veteri *Sequanorum* populo, in cuius finibus „maximum flumen“ *Sequana* oritur, aperte deducendum est; nec obstat quod hodierna praefectura *Côte d'Or*, in qua *Sequanae* (hod. *Seine*, Geogr. Rav. IV. 27. *Sagana* dicitur) caput est, ad Primam *Lugdunensem* huius Notitiae compositae tempore pertinuit: longe alios fines populus (cf. Caes. B. G. I. 1. 8. et 12. IV. 10., Strab. IV. p. 193., ed. Almel. p. 295., Ptol. II. 8(9).) atque postea provincia habuit (cf. supra p. 490*), quamvis eosdem dicat qui nuper crassum volumen de veteri Europae geographia compilavit, Forbigerus III. p. 237. sq.; et diserte de *Sequana* Strabo IV. 192. ed. Almel. p. 293. „ὅτι δ' εἰς τὸν ὠκεανόν, inquit, παράλληλος τῇ Πήνῳ διὰ ἔθλους ὁμωνύμων. Quid Ioannem Müllerum moverit, ut Hadriano Maximae *Sequanorum* provinciae institutionem adscriberet (Hist. Helv. I. 6. ad not. 79.), equidem non video: nam neque Eutropius neque Ammianus, quos testes adduxit, eum iuvant, cum ille VI. 17. Iulium Caesarem primo vicisse „*Helvetios*, qui nunc *Sequani* appellantur“, hic autem (vide p. 164*. supra) de *Sequanis* in *Galliarum* provinciarum enumeratione, quam non iustam esse constat, solummodo verba fecerit. neque erat quod ad hanc quaestionem a

Ptolemaeo Orosioque ne tactam quidem, in hos scriptores ut inaccuratos inveheretur*. Verum nec Schoepflinum (Als. ill. I. p. 129. §. XII.), saeculo IV. demum exortam esse eam provinciam, recte contendere docet inscriptio supra (p. 489*) repetita; ergo Diocletiano Maximianoque nova ordinatio adscribenda esse videbitur. cf. Dunod. p. 25.

Hunc Sequanici Ducem ex iis esse, „quibus Rheni mandata est custodia“, ut *L. 9. Th. C. de re militari* legitur (p. 590*. sq.), et de Severiano, fortasse Sequanici Duce, p. 593*. sq. dictum est. alium apud veteres scriptores equidem non legi. Sedem suam non Vesontione (*Besançon*), sed Olinone hunc Ducem habuisse, Schoepflinus (I. p. 308.) ex eo collegit, quod aliud oppidum hoc Notitiae caput non recenset. mihi vero res aliter explicanda esse videtur. Vesontione, quae provinciae caput fuit, ut Praesidem, ita Ducem quoque ordinariam sedem habuisse crediderim, non in exiguo, quamvis firmo castello; milites autem qui Olinone in stativis erant, perpetuo sub dispositione habebat; sed prout res incideret, alios quoque Magister Militum per Gallias eidem committebat. Et haec eadem fortasse causa est, quod neque Italiae neque Argentoratensi Comitibus certos militum numeros adscriptos legimus capp. XXVII. sq.: Mediolano ille, hic Treviris tam vicinum tractum sub dispositione sua habuit, ut ubi necessitas postularet, ipsorum Magistrorum Militum decreta, quibusnam copiis numerisque Comites uti deberent, tempestive dari potuerint: scilicet cogitandum est, proprie non oppida sive castella, sed milites in

) Ipsius Mälleri, cui non nimium fidendum est, verba haec sunt: „Da der ganze [!] Rheinstrom in dem belgischen Gallien floss (nach der Einrichtung des Augustus), trennte Kaiser Hadrianus bey zunehmendem Glück das Land Helvetien von der Provinz Belgien, und verordnete von dem venetischen [Boden-]See [!] bis an den Fluss Arar (Saône) disseits, und jenseits dem Berg Jura die grosse Provinz der Sequaner. (Provincia Maxima Sequanorum; Eutrop. I. IV. c. 17.; Ammian. I. XV. c. 11. Ptolomaeus II. 9. und Orosius I. VI. c. 2. sind nicht genau). Apud nullum horum scriptorum Maximae Sequanorum nomen legitur.

iisdem stativa habentes sub dispositione militarium virorum esse; qua de caussa, ubi non certi numeri sub dispositione alicuius sive Comitis sive Ducis recensendi erant, haec Notitia nec castella per tractum limitemve condita enumerat, quorum tamen plura per singulos tractus fuisse, de Sequanico vel ex Notitia provinciar. Gallicanar. p. 490*. exhibita constat. Atque hanc quoque rationem esse, ex qua de Comite Britanniarum, quamvis a Magistro Peditum praesentali remotam sedem habente, capite XXVI. simpliciter provincias Britanniae sub eius dispositione esse relatum est, neque enumerantur milites quos *cum* ipso fuisse p. 38*. G et p. 40*. D demonstrant, dum contra Comiti litoris Saxonici per Britanniam Ducique Britanniarum sui cuique numeri adscribuntur. Quid quod ita tandem explicari poterit, quid sibi velit istud verbum, octies cap. VII. in rubricis occurrens „*cum* aliquo viro illustri aut spectabili“ esse? non stationarii, id est non sub perpetua alicuius militaris rectoris in certis stativis positi milites ii qui non nisi cum aliquo viro militari fuerunt, sed prout res postulare, per hanc illamve provinciam *habebantur*, ut ipsa capit. VII. principali rubrica expressum est. Non dubito fore ut haec interpretatio, modo recte a me excogitata sit, (de quo Borghesium iudicare impense velim) ad explicandam rei militaris decrescentis imperii Romani historiam et ad usum ipsius huius Notitiae Dignn. haud parum conferat.

Picturam ex cod. A, ut ceteras, repetendam curavi. Editi non solum in delineatione, sed et in eo discrepant, quod in libro mandatorum omissis iis signis quae in apposito volumine scripta sunt, pro litteris *intall* exhibent INTALL, et pro vocabulo *Olinone* dant *Olino*.

— §§. 3...5.] *Sub dispositione uiri spect. Ducis prouinciae Sequanici limitis (limicis a). | Latauiensis Olinonae. aa.*

— §. 5.] Utrumque vocabulum *Latauienses* et *Olinone*, quid significet, inexploratum est. De Lataviensibus negotium conficere posse confido. Pancirolus: „Hic Dux limitaneis praerant militibus, qui *Latauienses* a *Latauia* Bithyniae civitate apud

Stephanum⁴. Verum est nomen *Lataui* legi in Not. Or. p. 85. §. 2. inter Phoenices castella, sed verum non est, apud Stephanum Latavia s. Lataviam Bithyniae civitatem legi. Ab isto vero castello, vel si vocabulum corruptum non esset, nemo hos milites deduxerit. Hadr. Valesius (Notit. Galliar. p. 599.) mutata scriptura voluit *Milites Batavi Vesontione*, quam conjecturam ipse certissimam esse affirmavit, D'Anvillius autem (Not. de la Gaule p. 503.) merito eam iusto audaciorem esse increpavit. Cum Beato Rhenano Schoepflinus (l. p. 88.) *Batavienses* legendum esse opinatus est, quae insolita forma ab hac Notitia plane aliena est. Itaque ego hanc annotationem olim loco apposui, quam ut in re dubia profero, si cui forte quae mihi ipsi displicet, placere possit: „Fortasse legendum est *Lataviceses* s. *Latovicenses*. Plin. H. N. III. 25. sect. 28. *Latovicos* inter Pannoniae populos memorat, eosdemque Pannoniae Superioris partes ἐνὸ τὸ Νορικὸν inhabitare testatur Ptol. II. 13 (15). Eorum oppidum, *Praetorium Latovicorum* sec. It. Ant. p. 259. ab Aemona (*Laibach*) XXXIII M. P., a Novioduno ad Colapim (*Novigrad ad Kulpam fl.*) XXXI M. P. distitit; Tab. Peut. IV. E fere consentit hoc modo: 'Emona. XVIII. Aceruone. XIII. Ad protoriū. XVI. Crucio. XVI. Nouioduni'. quaerimus itaque hoc Praetorium in hod. opp. Carnico *Neustädtl* ad *Gurk fl.* Cf. Mannert. III. p. 700. Pro *Latobrigis* Caesaris (B. G. I. 5. 28. 29.) in codd. mss. editisque praeter alias variantes scripturas etiam *Latobicis* et *Latovicis* occurrere non nescio (cf. Oudend. ad II. citt.); sed de hoc populo, quamvis ipso Helvetiis et Sequanis vicino, ad h. l. non cogito: unius pagi incolae olim hi *Latobrigi*, non nisi Caesari memorati, fuisse videntur, quorum nomen usque ad tempora huius Notitiae non duravit⁴. Nunc haec omnia iustam, quinam hi *Latavienses* fuerint, interpretationem non continere mihi persuasi: si me audis, *Catarienses* ab initio scriptum fuit, qui supra p. 35*. §. 10. recensentur: litterae utriusque vocabuli, et corrupti et iusti, tantam inter se similitudinem habent, ut facillime permutari potuerint; neque huic emendationi obstat, quod *Catarienses* inter milites

„cum viro spectabili Comite Illyrici“ habitos supra enumerati leguntur. etiam ipsi *Sequani* cum eodem Comite fuerunt (p. 34*. §. 19.), et, ut paucis exemplis defungar, *Pacatianenses* „cum Comite Illyrici“ p. 35*. §. 3., *Pacatianensem Cohortem* sub dispositione Comitis Tingitaniae p. 79*. §. 11., *Fortenses* „intra Hispanias cum sp. Comite“ p. 37*. §. 26. et *Numerum Fortensium* sub disp. Comitis litoris Saxon. per Britann. p. 80*. i. f. legimus. De *Catariensibus* autem cf. annot. p. 279*. ad cit. §. 10., laudatisque ibi scriptoribus adde Katancsich. Comm. in Plinii Pannoniam. Budae. 1829. 8°. p. 36. sq. et Borghes. *Iscriz. Rom. del Reno* p. 13. sq., qui item cum Furlanetto *Catarienses* sive *Catarianenses* ex populo Inferioris Pannoniae apud Plin. l. c. memorato desumptos fuisse statuit, sed non recte ita verba fecit, ac si de ‘*Numeris*’ *Catarianensium* s. *Catariensium* in Notitia Dignn. legeretur: nam rubrica capitis VII. „QVI NUMERI“ et r. non ita ad sequentia nomina omnia trahi potest, ut singula *Numeris* militum proprie sic dictis applicentur; sunt enim nomina ibi enumerata tam Vexillationum Legionumque diversorum generum et Auxiliorum quam Numerorum proprie sic appellatorum. De *Numero Catariensium* autem interpretari possis lapidem Mogontiac. ap. Murator. 852, 7., Lehnium (*Gesammelte Schriften v. Külb. Mainz. 1836. sqq. 8°. II. p. 269. s. Steiner. n. 504. CIRC. N. CATTHARENSIVM, (Stein. CATTHAR.) Orell. 3414. CIRCITOR NUMERI CATTHARENS., quod nomen Hagenbuch. pro Chattuariorum s. Hattuariensium sumpsit, Steinerus ad n. 369. post Lehn. I. p. 159. sqq. (ubi in ara Castelli contra Mogont. reperta legitur I O M | 3. IVN. REG | FINITIVS FI|DELIS. MIL | N. CATHA|RENSIVM | IN. SVO | POSIT | FVSCO. ET | DEXTR. COS I. E. ANNO p. Chr. n. 225.) *Gaddarenses* et *Cattharenses* eisdem fuisse putat, quod ipse propter locum, ubi uterque lapis repertus est, atque singularem illam litterarum *DD* formam probem; sed hoc ipsum facit, ut de Gadarensibus s. Gadarenis Iudaeae, quamvis innumeris locis ab Octaviani inde temporibus a veteribus scriptoribus celebrato populo, hos titulos non ita bene accipiendos esse censeam; Lehnus II. p. 269., *Catarienses* sub*

Comite Illyrici, quos Pannonios fuisse nullum mihi dubium superest, cum Cattharensibus in tit. Mogont. eosdem fuisse quasi rem exploratam affirmans, Numerum utrum Gadarensium Iudaeae an Gaddanorum Arabiae (cf. Not. Or. p. 82. §. 5. c. annot. mea) declarare deberet, ambegit I. p. 161. — *Olinone*] *Olictione* C, *Olicione* D, *Olinonae* aa. De loco quem nullus vetus scriptor memorat, post Beat. Rhenanum recentiores scriptores, paucis tantum exceptis, consentiunt in hodie viculo *Hole* prope Basileam quaerendum esse. Rhenanus (Rer. Germanicar. lib. I. p. 12. ed. Basil. 1531. fol.) Dux Sequanici, inquit „apud *Olinonem castellum*, ubi hodie nemusculum est, vulgo *Holè* dictum, et viculus, veteris villae nomine proxime Basileam, praesidium perpetuum habebat pro custodia limitis in Rheno contra Alemannos. Ibi loci liber praefectarum Romanarum [i. e. Notit. Dignn.] *milites Batavienses* commemorat“, et III. p. 145. „*Olinonem* hodie Basilienses vocant *Holè*, nam amant aspirationes Germani. Protenditur versus vicum *Altschvilerium*. Ibi non solum numismata Romana reperiuntur, sed et sepulchra et sarcophagi. Vulgi commentum est illic habitasse regem“. Ex Rhenano hauserunt Lazius (Comm. rei p. R. XII. 2, 1.), Ortelius h. v. et Pancirolus („... *Olinoni* debebant. *Olinam* fluvium Ptolomaeus in alia parte Galliae statuit. Hic *Olin* est nomen vici prope Basileam cum nemusculo“, item Bucher. Belg. Rom. p. 496., Dunod. *Hist. des Seq.* p. 30.* et Schoepflin. I. p. 50. et 188., qui

*) F. J. Dunod *Histoire des Sequanois*. Paris. 1735. 4°. p. 30.: „*Olin*, Forteresse de l'ancienne Province Séquanouse, étoit le lieu de la résidence du Duc qui commandoit sur la frontière. Il y avoit une garnison, dont les Soldats sont apellés Latavienses dans la Notice, d'où l'on conclut qu'ils étoient de Latavie en Phénicie. N'y auroit-il point ici une faute de Copiste? et ne faudroit-il pas lire Batavi au lieu de Latavienses? car il est plus probable que cette garnison étoit de troupes Hollandoises, que de Phéniciens dont le Pais est si éloigné, et n'étoit pas sous l'Empire d'Occident dont la Forteresse d'*Olin* dépendoit. L'on voit dans la Notice la figure [?] de cette Forteresse, distinguée et plus belle que celle de toutes les autres. [? scilicet uni castello pingendo

ita descripsit: „Locus est in colle, qui valleculam Binningensem [Ariabinnensem] ingredientibus ad dextram est, vix M. P. ab urbe distans. Ne hoc quidem tempore exolevit nomen, vocatur enim *Holée*“; eandemque sententiam secuti sunt Guil-
limann. *Habsburg.* II. c. 6., Urstis. *chronic.* Basil. II. 1. p. 71., D'Anvill. v. *Olino*, Ioa. Müllerus (*Allgem. Gesch.* lib. VIII. c. 5.), Mannert. II. 1. p. 240., Ukert. II. 2. p. 498., Ebelius ac Meyerus Knonaviensis cum lexicor. geogr. compilatoribus et Forbigero III. p. 236. Dubia tamen et Schoepflino illa explicatio visa est, quam primus Dunodus reliquit, de quo idem Schoepfl. p. 189. sic refert: „Dunodus, a Sequanicae Historiae Auctore diversus, in tractatu suo *Decouverte de la Ville d'Antre Part.* II. c. XII. p. 195. ita scribit: *Olino marqué dans la Notice pour le Camp ordinaire des Romains, est Cita, qui est près de Vesoul, dont on voit encore presentement les forts et les lignes, les entrées et les issues des legions, et tous leurs retranchemens. Charrier à une petite lieu de Vesoul, étoit le Camp de la Cavallerie, et Cita de l'Infanterie. Le nom de Cita veut dire Cité, une ville considerable, ou demeuroit souvent le Gouverneur Romain.* pag. seq. S'il faut encore l'allusion d'Olino, peut être que le nom de village voisin, Echenau la Moline, vient du Camp d'Olino, plutôt que des Moulins, qui y sont“. Sed hanc coniecturam nihili faciendam esse, etiam Schoepflinus indicavit. Reichardus dedit: „Olino, Not. Imp. *Ollans*“ et in tab. geogr. Galliae vocabulum prope Vesontionem, ubi hod. vicus *Roulans* (Cannabich. *Frankr.* p. 310.) situs est, posuit; infelici sane non minus quam Dunodianum commento, nam limitanei milites non ita in interioribus provinciis stativa ha-

tota pagina vacabat, dum ceteri Duces omnes plura sub se haberent. ita tria castella cap. XXXVII. maiora quam in iis picturis sunt, quibus maior castellorum numerus repraesentandus erat. cf. etiam capp. XXVI. ...XXVIII.] Il faut la chercher sur le bord du Rhein auprès de Basle, où les Allemans contre lesquels elle avoit probablement été bâtie, avoient coutume de passer. L'on prétend qu'elle étoit au lieu qu'on nomme *Holée*“.

bere solebant. Leichtlenio (*Schwaben* p. 208. et in adiecta tab. geogr.) *Olino* in hod. vico *Olsburg* quaerenda est visa, eumque Sprunerus sequi voluisse videtur; quod tamen non comprobandum est: vicus Aargoviensis *Olsberg* (non *Olsburg*) ad rivum *Violenbach* dictum, nomen suum a vocabulo *Oelberg* habet (cf. Meyeri Knonav. *Erdk. der Schweiz. Eidg.* II. ed. II. p. 194.), neque situs vici, celeberrimae Augustae Rauracorum (*Aeugst*) vicini, huic opinioni magis favet quam eorum qui *Hole* Olinonis nomine cohonestare voluerunt. Quae mihi vera videtur sententia, eius notitiam debeo C. L. Rothio, qui in analib. litterariis inscriptis *Mittheilungen der Gesellsch. für vaterl. Alterth. in Basel*, a. 1843. 4°. editis I. p. 42. sq. ita disputavit: „Bekanntlich hat man seit Beat. Rhenanus ziemlich allgemein den Weiler Holee bei Basel für Olino gehalten, wofür aber nichts als die Namensähnlichkeit angeführt werden konnte. Ochs *Gesch. v. Basel* I. S. 113. erwähnt eines solothurn. Gelehrten, der auf Olten rieth. Julius Leichtlen (*Forsch. im Gebiete der Gesch.* 4. Heft 1825.) nennt den Violenbach Olina und das Kloster Olsburg 'Olino', wo bloss eine und zwar ganz unbedeutende Ruine ist. Dagegen scheint es wenig bekannt geworden zu sein, dass die wahrscheinlichste Vermutung schon i. J. 1787. ausgesprochen und mit guten Gründen unterstützt worden ist. Der Abbe Grandidier nemlich zählt in seiner *Histoire ecclésiastique, militaire, civile et littéraire de l'Alsace* I. S. 23. Strasb. 1787. die verschiedenen Muthmassungen der Gelehrten über Olino auf, macht aber gegen alle geltend, dass jene Orte zu militärischen Zwecken nicht passten. Hingegen das Dorf Edenburg, früher Oelenburg oder Oelenburgheim, zwischen Kühnheim und Biesheim unter Neubreisach gelegen u. im 30jähr. Kriege sehr heruntergekommen, eigne sich seiner Lage nach sehr gut zu einer Festung, besonders auch wegen der Nähe des Rheins. Dort sei ein grosser Schutthügel, in dem man schon bedeutende römische Antiquitäten, Vasen, Ziegel mit dem Stempel der XXIsten Legion, Münzen u. s. w. gefunden habe. Auch bedeute Olino im Keltischen l'endroit voi-

sin du fleuve. Später war auch Iul. Leichtlen einmal auf diese Vermutung gekommen, s. dessen *Forschungen* 1s Hest 1818. S. 104. Ebenso, wie ich höre, der ausgezeichnete Archäolog Herr geistl. Rath Schreiber in Freiburg. Auch ich gelangte unabhängig zu derselben Ansicht, als ich in Schöpflins *Als. diplomatica* S. 484. in einer Urkunde v. J. 1248 einen Abt von Oelenberg oder Olimberg in Sundgovia erwähnt fand: *Klöster deuten oft auf alte Orte*“.

PAG. 105*. γ. 3.] *Offitiis et infra offitiales B. — militum magistrorum D.*

— γ. 4.] *Praesentalium omis. C. praesentialium habent aa.*

— γ. 5.] *vir₊ (pro vtr₊) A, utr₊ BC, utrunque cc. Vocabulum omiserunt aa.*

— γγ. 10. 11.] *Exceptores singulares. aa.*

CAPVT XXXVI.

AD PAG. 106*. γ. 2.] *Armoritani C. — eiusque insignia add. cc. — Quid Tractus significet, annotationis ad Not. Or. p. 291. exposuimus. neque verum est quod Raepsaetius (Oeuvres. 1838. III. p. 78. sqq.) de tractibus civilibus protulit, neque fere quicquam iustum est in hac eiusdem viri (p. 80.) tractus definitione: „Le Tractus était donc, sous le rapport civil, un gouvernement général comprenant plusieurs comtés ou provinces, localement gouvernés par des comtes particuliers, et, sous le rapport militaire, un gouvernement général sur les milites comitatenses et limitaneos“. Etiam Gothofredus in glossario nomico Th. C. „Tractus pro dioecesi“ non recte explicavit: vocabulo *τεχνητός* non nisi ad militarem imperii divisionem significandam eo tempore, ad quod nobis spectandum est, usos esse, ex huius ipsius Notitiae locis, in quibus illud legitur, aperte comprobari videtur, atque hoc quidem etiam abbas Dubos* recte perspexit. idemque et de iis locis*

*) *Histoire critique... de la monarchie franç.* Amsterd. 1734. 4°.

contenderim, qui *tractum Orientis* (ut Theodosii II. Novell. Ne duciani. tit. IV. §. 1. et De patrimonialib. tit. V. c. 2. §. 1.) sive *totius Orientalis tractus partes* memorant (ut Anast. L. 23. Iust. C. de cursu p. XII. 51.); ita etiam *Illyrici tractus* in L. 8. Th. C. de metallis X. 19. Daciam Ripensem Moesiamque primam sub Ducibus constitutas significat, unde *per Macedoniam et Illyrici tractum*, non *per Macedoniae et Illyrici tractus* imperatores posuerunt, nam dioecesi Macedoniae eiusdemve provinciis nullus Comes rei militaris aut Dux praefuit; ita *Aegyptiaci tractus* appellatio in L. 3. Th. C. de indictionib. XI. 5. regiones quae sub Comite rei militaris per Aegyptum essent, designat. De Tractu Armoricano et Nervicano, parte eorum quos Ammianus p. 553*. transcriptus *Gallicanos Tractus* nuncupavit, supra p. 547*. sqq. diximus, ubi de Comite Litoris Saxonici per Britanniam egimus, quod litus huic Tractui oppanditur, qui secundum huius capitis §. II. veterum Celtarum sive Gallorum inter Garumnam Sequanamque sitam patriam (Caes. B. G. I. 1.) comprehendebat. itaque haec Notitia iis repugnat qui Armoricanum tractum Ligeri Sequanaque inclusum fuisse rettulerunt, ut D'Anvill. *Not. de la G.* p. 103., Ritterus in *Allg. Weltgesch.* tom. V. part. III. p. 76. sq., alique multi, dum paullo cautius Aquitaniam utramque improprie huic tractui adscribi putaverunt Valesius* *Not. Galliar.* p. 43. et Ukert. II. 2. p. 333. sed in eo erraverunt omnes, et quod in Caesaris commentariis non nisi populos inter Ligerim Sequanamque habitantes Armoricis, quo Celtico

I. p. 70., quem librum non sine meo meique libri damno nunc tandem utendum recepi. „*Nous voyons par la Notice de l'Empire, que les Romains donnoient le nom particulier de Tractus à ces commandemens [militaires], dont l'étendue ne répondoit en aucune manière à celle d'une des 17 Provinces des Gaules*“.

*) „*Armoricanus*“ inquit „*tractus per annos amplius 1300 Ligere et Sequana terminabatur, h. e. totam oram Britanniae Minoris [Bretagne] et Nortmanniae [Normandie], seu provincias Lugdunensem II. et III. continebat*“. Cf. etiam Cellar. I. p. 157. sq. §. LVI.

vocabulo maritimas oras inhabitantes, *παρθαλασσίους* sive *παρωχεανίους* significari constat, adscribi, et quod praesidia hoc capite enumerata in iisdem finibus omnia fuisse opinati sunt. Caesar enim de B. G. haec habet: II. 34. „ Venetos, Unellos, Osismios, Curiosolitas, Sesuvios, Aulercos, Rhedones, quae sunt maritimae civitates oceanumque adtingunt“; V. 53. mentionem facit „earum civitatum quae Armoricae adpellantur“, tum VII. 75. loquitur de „universis civitatibus quae oceanum adtingunt, quaeque eorum consuetudine Armoricae adpellantur; quo sunt in numero Curiosolites, Rhedones, Ambibari, Caletes, Osismii, Lemovices, Veneti, Unelli“; denique apud Hirtium VIII. 31. memorantur „ceteraeque civitates positae in ultimis Galliae finibus, oceano coniunctae, quae Armoricae adpellantur“. Itaque apparet Armoricas civitates quas Caesar enumerat, partim et in dextra Sequanae, ut Caletes sive Caletae (sic Ptol. II. 7 (8). eos appellat), partim et in sinistra Ligeris ripa, ut Lemovices, qui Aquitaniae Primae populus fuit, (unde pro '*Lemovices*' post alios etiam Zeussius '*Lexovii*', ut est B. G. III. 9. 11. 17., legi vult) quaerendas esse, et ita ipse D'Anvillius hos populos collocavit. Et Ambibari etiam, si cum Cluverio Zeussioque eos pro Ambiliatis, qui B. G. III. 9. memorantur, eosdemque pro Ambilatis sumimus, quos primos inter Aquitanicos, in sinistra Ligeris sedentes Plin. H. N. IV. 19. sect. 33. recenset, isti de Aremoricae finibus opinioni repugnant. Quid quod Plinio H. N. IV. 17. sect. 31., quem errasse plerique fere omnes significare satis habere solent, „inde (a Garumna) ad Pyrenaei montis excursum Aquitanica (Gallia), Aremorica antea dicta“ extenditur? * Neque Ausonii versus epist. IX. 35. sqq.

„Sunt et Aremorici qui laudent ostrea ponti,

*) Quod Plinius ibidem „a Scalde ad Sequanam Belgica“ dixit, id ad divisionem sub Iul. Caesare institutam referendum est [cf. B. G. II. 4.], et quod sect. seq. dixit „Lugdunensis Gallia habet Lexovios, Vollocasses, Galletos“ [i. e. Caletas Ptol.], id ad divisionem sub Octaviano Caesare factam pertinet.

Et quae Pictonici legit accola litoris, et quae
 Mira Caledonius nonnumquam delegit aestus^u,
 quod non nulli volunt, Pictonicum litus Aremoricum non fuisse
 probant. Eutropii p. 549*, Apollinaris Sidonii p. 558*. et Zo-
 simi p. 557*. exhibiti loci de finibus Aremoricae certiores nos
 non faciunt, non magis quam ubi Claudius Rutilius (Itin. I. v.
 213.) praesidem Exsuperantium laudat, quod Aremoricas oras
 postliminium pacis amare docuisset. Sed quod dixi, praesi-
 dia hoc Notitiae capite enumerata non omnia inter Sequanam
 Ligerimque exlitisse, sponte apparebit, ubi Blabiam hod. *Blaye*,
 Rotomagum *Rouen* esse ostenderimus (cf. annot. ad p. 107*. vv.
 1. et 10.). In peculiarem errorem incidit Dubos, cum ex ver-
 bis §i II. efficere voluit, tractum Armoricanum usque ad Rheni
 ostia sese extendisse*, qui error eo magis vitandus erat,

*) Pag. 71. tanquam ipsa Notitia ita haberet, dat „*Ce Commandement (du Duc ou General du commandement Armorique) renferme cinq Provinces en- tieres, sçavoir, les 2 Aquitaines, la Senonoise, la 3me Lyonoise et la 2de Lyonoise, et il s'étend encore jusques dans le pays des Ner- viens, c'est-à dire jusqu'à l'embouchure du Rhin dans l'Océan. Ainsi le Commandement Armorique comprenoit trois Cités de la seconde Belgique, sçavoir, celle de Boulogne, celle des Morins, et enfin celle des Nerriens, qui étoit à l'extrémité des Gaules et touchoit au Rhin. On avoit apparemment renfermé dans le Gouvernement Armorique et Nervien ces 3 Cités, situées entre le Rhin et les confins de la seconde Lyonoise qui est notre Norman- die, afin que toutes les troupes et toutes les flottes destinées à la garde des côtes de la Gaule sur l'Océan, fussent sous les ordres du même Of- ficier, du Duc qui commanderoit dans ce Gouvernement*“. Et paullo post, p. 74. sq. huic Duci imperium maritimum ab ostiis Rheni usque ad La- purdum (*Bayonne*) adscribit. Apparet scriptorem utrumque ducatum, et Tractus Armoricani Nervicanique et Belgicae Secundae commiscuisse illumque etiam versus Hispaniam nimium extendisse, per totam Novem- populanam, quod vereor ne Bosius fecerit non nullis capitulis XL. versi- bus, qui omnino ad hunc Armoricanum ducatum non pertinent, huc tractis: cum tractum qui ab Ambianorum finibus, intra quos Samarne (*Somme*) ostia sunt, septentrionem versus extendebatur, sub proprio Belgicae Secundae Duce fuisse sequenti capite docemur. Vide etiam eiusdem Bosii disputationem in inferiore nota ad p. 107. vv. 14. sq.

quod Ducem Belgicae Secundae sub dispositione Magistri Pedifum Praesentalis fuisse constat (vide p. 23*. §. 47.), Duces vero Armorici Nervici ac Sequanici Tractum sub altero ex Magistris Equitum, sive Praesentali sive, quod potius crediderim, Galliarum, fuisse apparet. cf. p. 223*. et 809*. Aliorum de Aremoricis disputationes, ut Broweri fusius hunc locum commentantis ad Venant. Fortun. carm. III. 6. (8. ed. Luchi) §§. 3. sq. „Ultima quamvis sit regio Armorici in orbe,

Felicis [episcopi Namnetici] meritis cernitur esse prior“ iam percensere non attinet; sed Panciroli errores ne semper recoquantur, annotationem eius breviter examinemus: „Armorici tractus in Galliis, nunc Normandia, ac Britannia dicitur [et latius etiam meridiem versus extendebatur]. Caesar Baro[nius] in codice Vaticanae bibl. de rebus Britannis se legisse scribit, Maximum tyrannum, cum Gallias invasisset, ac vicinos Britanniae Armoricos expulisset, vacuum provinciam inter Britannos milites novos colonos factos divisisse. Unde ea provincia minor Britannia est dicta“. [scilicet secundum fabulas ad Gildae, Nennique enarrationes apud Henricum Huntingdonensem, Galfridum Monumethensem, Guilelmum Malmesburiensem et si qui sunt alii, exornatas, quas vel Zosimi locus p. 557*. exhibitus refellit et ex recentioribus etiam scriptoribus non nulli refutaverunt, ut e. gr. Browerus l. c., alii denuo protulerunt, ex quibus unum Galletium (*Diss. histor. sur l'origine des Bretons, sur leur établ. dans l'Armorique* etc. Paris. 1739.) nominasse sufficiat. ante Romanos e Britannia insula expulsos, quo tempore haec Notitia diu composita fuit, Minoris Britanniae vocabulum inauditum fuit; occidentalis imperii partes omnino corruerant, ante quam

„Vicit Aremoricas animosa Britannia gentes

Et dedit imposito nomina prisca iugo“,

ut Scaligeri versibus utar. „Cum ab Anglis“ (Einhardi verba sunt Annal. ad a. 786. ap. Pertz. Monum. I. p. 169.) „ac Saxonibus Britannia insula fuisset invasa, magna pars incolarum eius mare traiciens in ultimis Galliae finibus Venetorum et Corio-

solitarum regiones occupavit^a. Cf. etiam Gregor. Turon. Hist. Franc. IV. c. 4. sq. et Bedae H. E. II. 10. item Zeuss. p. 578. sq.] „Ea est inter Sequanam et Ligerim. Hic est Maximus Clemens, qui Maximam Sequanorum et Maximam Caesariensem a se denominavit^a. [immo cf. supra p. 489*. sq. ad p. 72*. §. 13., p. 505*. sq. ad p. 74*. §. 9. et p. 808*. sq.] „Sed tempore huius Notitiae iam Maximo extincto, haec regio Britannia minor erat appellanda. Forte cum latius extenderetur, antiquo nomine Armorici est nuncupata. Apud Ptolomaeum legitur etiam Aquitaniam olim Aremaricam vocatam, [immo, constat Armoricae vocabulum ap. Ptol. omnino non legi.] continet Lexouicos, et Turones ad mare Britannicum, extenditurque, inquit Notitia, in alias V provincias...^a. ac si Lexovii non Secundae, Turones non Tertiae Lugdunensis populi fuissent; ac si de aliis praeter Lexovios Turonesque provinciis V Notitia loqueretur: sed iam nimium Pancirolianis erroribus honorem tribuimus. Cur interiores quoque Galliarum partes huic Duci commissae fuerint, infra videbimus ad §. II.

In castellorum inscriptionibus discrepant X: e) *Corūmofismis* [monstruosa haec forma explicatur ex annot. ad p. 107*. §. 4. sq.] k) *Rotomage*; C: b) *Litus Saxoniciani*, e) *Cornmofismis*; C: b) *Litt⁹ Saxonitian*, e) *Gerinnofismiis*, h) *Alleto*; d: b) *Grannona*, d) *Venetis*; et: b) *Grannona*, d) *Venetiis*; e^{1,4}: c) *Bladia*, h) *Alæto*, k) *Rothomago*, l) *Abriacatis*; et^{6,7}: e) *Ofismis*, h) *Alæto*, k) *Rothomago*, l) *Abriacatus*. Et pro *intall* in libro mandatorum editi habent *INTALL*.

— §. 6. sq.] *Tractus omis. C.* — *Armonici B.* — et *omis. C.* — *Neruicani omnes*, et sine dubio recte, quamquam Ios. Scaliger (Auson. lectt. II. 6. et 14.) *Ebruicani* legendum esse censuit et Browerus* l. c. p. 57. ei accessit et in actis quoque

*) Verum non est quod hic asserit „civitatis Ebroicorum nobilis agrum vicinum Aremoriciis apud Aethicum et Vibium Sequestrum describi^a: neuter id nomen habet, sed est in Notitia provinciar. Gallicar. quarta inter Lugdunensis Secundae civitates civitas Ebroicorum, hod: *Écreux, dépt. de l'Eure*.

ss. Quintini, Crispini et Crispiniani, ubi Rictius Varus scribitur *Nervici limitis* praefectus, *Ebruici limitis* corrigere voluit. verum in epistola quoque s. Paulini ad Victricium Rotomagensis episcopum a Valesio (Not. Gall. p. 568.) et D'Anvillio (Not. de la G. p. 482.) cit. de remotissimo *Nervici limitis tractu* legimus. Neque vero, praesertim cum iam Bucherius (Belg. Rom. p. 382.) monuerit, ne Nervicani tractus incolae cum Nervii confunderentur, cum D'Anvillio, cuius tab. geogr. Gall. ant. *Nervicanum tractum* usque ad Scaldis ostia extensum repraesentat, equidem dixerim: „ainsi, le nom des Nervii s'est étendu jusqu'à la mer, dans un espace qui devoit séparer le pays des Morini d'avec l'embouchure de l'Escaut“; sed Nervicani vocabulum ideo potius Armoricano tractui additum fuisse crediderim, tum quod Nerviorum nomen eo tempore ad Sequanam usque pertinuit, quae Valesii etiam opinio fuit, tum quod per Isaram (*Oise*) usque ad veteres ipsos Nervios extendebatur. cf. annot. ad §. II. Ex praesidiis statim enumeratis certe nullum in ipsis veterum Nerviorum finibus fuit. Nervicanam totius huius tractus partem inter Sequanam Samaramque fuisse censeo. Cf. etiam annot. ad pag. sq. §§. 2. 3.

— §§. 8. sq.] *Novae*. vide supra p. 783*. ad p. 102*. §§. 18. sq. Bucher. p. 496. „ex ipsis Armoricis paulo ante rebellibus [l cf. annot. ad p. 119*. §§. 2. sq.] lectam puto“. — *Armonicae* e... — *Grannona* h. l. omnes. infra §§. 11. 12. *Grannono*, unde post Valesii suspicionem D'Anvill. p. 358. sqq. diversa fuisse oppida *Grannonum* et *Grannonam* sumpsit et in tabula geographica Galliae antiquae significavit. quod mihi displicet: D'Anvillius non observavit Notitiam pro suo more primum unam, deinde alteram numerorum militarium speciem totam percensere; post Tribunum Cohortis sequuntur Praefecti militum: Cohors Nova Armorica et Milites Grannonenses in eodem Baiocassium oppido stativa habebant, cuius rei exempla multa in capp. XXXI. sqq. exstant. neque si quis quam misera sit condicio scripturae in codd. mss. hanc Notitiam exhibentibus cognoverit, eum discrepantia inter *na* et *no* offendet. Priorum scriptorum sen-

tentias rettulit D'Anvill. l. c.: Sanso [et Bucher. l. c.] *Grannonum* in hod. opp. *Granville* s. *Grandville* (dépt. de la Manche; cf. Cannabich, *Erdbeschr. Frankr.* Vimar. 1820. 8°. p. 401.), Valesius p. 236. *Grannonam* in opp. *Garande* s. *Guerande* (dépt. Loire infer., cf. Cannab. p. 443.) quaesivit, de *Grannono*, utrum a *Grannona* diversum, atque ubi quaerendum esset, se nescire fassus. *De la Barre* (*Mém. des inscr.* VIII. p. 419.) *Grannonam* in hodierno *Lo Crenan* (dépt. Finisterre, entre Brest et Quimper) repperisse sibi visus est; sed hoc oppidum *Loc Ronan* s. *Loc Renan* (= locus sancti Renani sive Ronani) appellari palam est. (cf. Cannab. p. 428.) *Grannonam* D'Anvillius statuit esse „*Port en Bessin, où l'on reconnoît les vestiges d'un ancien havre, ou navale, qui devoit être protégé par quelque place, munie d'une garnison, et qui n'existe plus*“. et aperte situs huius *Portus Baiocassini* optime huic Notitiae convenit. Pro *Grannono* cum Sansone D'Anvillius illam *Granvillam* inter *Constantiam* et *Abrincatuorum* civitatem sumi posse putavit. Ukert. II. 2. p. 488. „*Grannonum, Port en Bessin*“, Reichardus: „*Grannonum. Scr. med. aev. [scil. ignoravit, ubi legeretur], Granville*“. *Grauinum* Tab. Peut. I. A. huc non traxerim, ut faciendum esse suspicatur Bruz. la Mart. v. *Grannona*; fuit inter *Liobonam* (*Lillebonne, Seine inf.*) et *Bononiam* (*Boulogne, Pas de Calais*), hod. *Grainville la Teinturière* ad *Durdanum fl.* (*Seine inf.* cf. Cannabich. p. 360.) sec. D'Anvill. h. v., cui accesserunt Reichardus, Ukertus, Lapieus, Sprunerus, alii. *Grannonae* vocabulum olim ex *Grānanoua*, i. e. *Gratiana noua* corruptum esse mihi visum est, sed hoc aeque incertum est, ac si quis a *Granniis*, *Norvegiae meridionalis* populo*, vel a *Granis***

*) Apud Iornand. de reb. Getic. c. 3. inter „*Scanziae nationes*“ celebrantur *Grannii*. cf. Zeuss. p. 506. sq.

**) Isidor. Or. XIX. 23, 7. „Non nullae gentes ... et in corpore aliqua sibi propria quasi insignia vindicant, ut videmus cirros Germanorum, *granos* et *cinnabar* Gothorum ...“. DuCangius v. *Grani*: „si *Savaronem* et *Salmasium* audimus, dicuntur *Capilli sparsi* ac *discriminati*,

Celticoque vocabulo *granawr*, unde Apollinis *Grami* nomen deducendum esse non nulli voluerunt, originem peteret. Ceterum ut alia multa civitatum populorumque nomina in utraque freti Gallici ora mire inter se conveniunt, ita cum hac statione, quae p. seq. γ. 12. iterum, si me audis, recensetur, conferendi sunt Gariannonenses Gariannono sub Britannico Comite Litoris Saxonici merentes. p. 81*. γγ. 4. sq. — *litore recte βδ.* — *Saxo- nio ABC.* De Litore Saxonico dixi supra p. 547*. sq. Ex comparatione huius loci cum sequentis cap. §. I. num. 1. apparet totam oram Normandiae septentrionalis usque ad Morinos illud Saxonici litoris per Gallias nomen gessisse, cuius meridionalis portio, ex mea quidem sententia, usque ad Samaram, sub hoc Duce, septentrionalis autem, i. e. a Samara usque in Germaniae inferioris fines, sub Duce Belgicae Secundae fuit, cui ipsas quoque Germaniae Secundae, quae proprium rei militaris Comitem Ducemve non habebat, navigabiles partes pariter atque Duci Germaniae Primae subfuisse non dubito.

PAG. 107*. γ. 1.] Hos γγ. omis. *Ε.* — *milium ff.* — *Car- ronentium ABC.* *Camonensium a¹⁵.* Pancirolus: „Hi ex Carro- nio Hispaniae urbe apud Plinium erant contracti“. Immo, Plin. H. N. II. 103. sect. 106. „In Carrinensi Hispaniae agro. “. Ne- que *Καρόριον* Ptol. II. 5 (6). Callaicorum Lucensium oppidum mediterraneum (cave credas esse *Coruña*) huc pertinere credo: de *Garronensibus* s. Garumnensibus, Aquitaniae populo, de quo p. 281*. adp. 36*. γ. 20. diximus, hoc vocabulum accipio; milites inde nominati „intra Gallias cum v. ill. Mag. Eqq. Galliarum“ fuerunt. — *Blabia.* Cum Salvagerio (*de la Sauvagère Recueil d'antiqq. dans les Gaules. Par. 1770. 4°. p. 492.*) Aquitaniae Secundae oppidum h. l. designari puto, quod militari praesidio defensum celebrat Auson. epist. X. 15. sq.

„ glarea trita viarum

Fert militarem ad Blaviam“.

quia cum sint in fine rotundati, granorum formam efficiunt. . . . Sed videtur haec vox. . . significasse. . . barbae eam partem quae infra nares est seu mystacem [*Schnurrbart*]“, ut ex Ernulfo Roffensi probat.

It. Ant. p. 458.: De Aquitania in Gallias. Item a Burdigala Augustodunum M. P. CCLXXIII. sic: Blavio [al. Blavuto, Blanuto, Blavito, Blauto, Blaunto, Flavio] M. P. XVIII. Tamnum M. P. XVI.^a Tab. Pent. I. A „Burdigalo. IX. Blama [leg. Blauia]. XXII. lamnum^a. *Blavia* habet etiam Geogr. Rav. IV. 40.; Gregor. Tur. Glor. confess. c. 46.: „Blaviense castellum super litus amnis Garumnae^a; Testam. Bertichramni (Mabillon. Anall. p. 259.): „castrum Blavit super alveum Garonnae^a. Mihi constat esse hod. munitum oppidum *Blaye* (dép^t. de la Gironde; cf. Cannabich. p. 578. sq.). Et Pancirolus Blabiam de Garumnensi oppido *Blaye* accepit, sed adiecit inepte „forte legendum Carnutorum Blesiae^a. Bucherius l. c. „hodie *Blazet*^a et Valesius p. 89., D'Anvillius p. 164. sq. et Ukertus II. 2. p. 485. alique horum pedissequi ut contra aperta §i II. verba negant Armoricanum tractum usque ad Garumnam sese extendisse, ita negant etiam hanc d. q. a. Blabiam hod. *Blaye* esse, illamque ad ostia Blaveti fluvii (dép^t. du Morbihan), certum loci nomen non edentes collocant. Valesius eo progressus est, ut in hac Notitia pro *Blabia* scribi voluerit *Blabita*. „crediderimque^a inquit „*Blavittam* castrum Armoricae maritimum, quod et *Blavetum* nomine fluvii sui appellant, ibi designari^a. Blavetum Venetorum oppidum supra hod. *Port-Louis* contra hod. opp. *l'Orient* (Morbihan), quod mediae aetatis scriptores etiam Blaviam appellaverunt, a nullo veteri scriptore memorari memini. Ceterum contra illam Valesii aliorumque opinionem id quoque adduxerim, quod Garronnenses Aquitanicae Blabiae facilius quam Lugdunensi adscribuntur, et quod Lugdunensis Blavia, si tandem idem nomen tempore huius Notitiae iam gessit, Venetorum capiti propinquior fuit. neque intra eiusdem parvi populi fines duabus Praefecturis opus fuerit, maxime cum Dio Cass. XXXIX. 40. diserte testetur: αἱ τε γὰρ πόλεις ἐπ' ἐρυμνῶν χωρίων ἰδρυμέναι ἀπρόσιτοι ἦσαν, καὶ ἐ ὠκεανὸς πάσης ὥς εἰπεῖν αὐτὰς περικλύζων ἄπορον μὲν τῷ πεζῷ, ἄπορον δὲ καὶ τῷ ναυτικῷ τὴν προσβολὴν καὶ πλημυρῶν καὶ ἀναρρέων ἐν τῇ ἀμπώτιδι καὶ ἐν τῇ ῥαχίᾳ ἐποίει.

— §§. 2. sq.] *benetorum benetis* mss., ut fere *b* pro *v* ponere solent. Pancirolus: „Hi milites genere Mauri, Veneti sunt appellati, quia in Venetis morabantur, sicut sequentes Mauri Osismiacci sunt nuncupati, quia apud Osismios habitabant. Hos et Venetos in Tertia Lugdunensi Itinerarium [vult Notitiam provinciar. Gallicanar.] locat, quam regionem sub Nervicanis Notitia complecti videtur“. De *Maurorum* vocabulo vid. ad Not. Or. p. 188. not. 20.; supra cap. V. VII. hi Mauri Veneti non memorantur. Quod de Venetis Nervicanis adscriptis Pancirolus dicit, falsum esse, ex iis quae ad superiores §§. 6. sq. annotavimus, sponte apparet. De his Venetis, Osismiorum vicinis, Ἰλλυριῶν Ἑνετοῖς (Herodot. I. 196.) cognatis, ut Polyb. II. 17. testari videtur („Οὐένετοι [ad mare Adriaticum sedentes] τοῖς μὲν ἔθρεσι καὶ τῷ κόσμῳ βραχὺ διαφέροντες Κελτῶν, γλώττη δ' ἄλλοιά χρώμενοι.), quosque Strabo (IV. 4. p. 195., ed. Almel. p. 298.) οἰκιστὰς εἶναι τῶν κατὰ τὴν Ἀδρίαν putavit *, Caes. B. G. III. 8.: „Huius est civitatis [Venetiam vocat III. 9., maritima oceanumque adtingentem II. 34.] longe amplissima auctoritas omnis orae maritimae regionum earum, quod et naves habent Veneti plurimas, quibus in Britanniam navigare consuerunt [quasque accuratius describit Strab. l. c.], et scientia atque usu nauticarum rerum reliquos antecedunt; et in magno impetu maris atque aperto paucis portubus interiectis quos tenent ipsi, omnes fere qui eo mari uti consuerant, habent vectigales“. Ptol. II. 7 (8). „Τὴν δὲ δυσμικὴν παράλιον ὑπὸ τοὺς Ὀσισμίους ἔχονσι Οὐένετοί, ὧν πόλις Δαριόριον“. Et Plin. etiam H. N. IV. 18. sect. 32. Venetos inter Lugdunensis Galliae populos enumerat. Strabo * autem (IV. p. 194. s. ed.

*) Admodum memorabilis est hic Strabonis locus: Τούτους οἶμαι τοὺς Οὐένετους οἰκιστὰς εἶναι τῶν κατὰ τὴν Ἀδρίαν. καὶ γὰρ οἱ ἄλλοι πάντες σχεδὸν τι οἱ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ Κελτοὶ μετανέστησαν ἐκ τῆς ὑπὲρ τῶν Ἀλπεων γῆς, καθάπερ καὶ οἱ Βοῖοι καὶ οἱ Σέρονες· διὰ δὲ τὴν ὁμωνυμίαν Παφλαγόνας φασὶν αὐτοῖς· λέγω δ' οὐκ ἰσχυρίζομενος, ἀρκεῖ γὰρ περὶ τῶν τοιούτων τὸ εἶκος. Ἐνθένδε οἱ Ὀσίσμιοι δ' εἶσιν κ. τ. λ. Cf. Liv. V. 34.

Almel. p. 297.) *Βελγῶν* esse Venetos neglegenter affirmavit et reclamantibus etiam recentioribus, Valesio, D'Anvillio, Ukerto II. 2. p. 334., Georgio II. 95. Venetorum nomine modo universum huius populi territorium, *le Vannois en Bretagne*, modo, ut h. l., principale oppidum eorum, *Dariorigum* Ptolemaeo, *Dartoritum* Tab. Peut. I. A, *Venetis in Britannia in paludibus* Geogr. Rav. IV. 39. dictum, significatur. Merito quidem D'Anvillius p. 262. Valesium reprehendit affirmantem (p. 591.) in Tab. Peut. Venetorum caput et urbem primariam nomine gentis *Venetos* vocari; sed ipse Valesius seq. p. de Tabula Peut. accuratius dixit et alios locos adduxit, quibus *Veneti urbs*, *civitas Venetica* sive *Venetum* memoratur. Hodieque Bretones civitatem *Vannes* (dépt. du Morbihan, cf. Cannabich. p. 431. sq.) nominare *Wenet* sive *Guenet* testatur D'Anvill. l. c., e quo haec quoque enotanda esse videntur: *L'emplacement de Dariorigum ne répondoit pas précisément à celui que Vennes occupe aujourd'hui selon D. Lobineau. Il veut que Dariorig fût situé sur une pointe de terre, qui est isolée deux fois par jour au montant de la marée... Cet emplacement seroit-il celui d'un terrain que la mer enveloppe ainsi au fond du Morbihan, à une lieue au-dessous de Vennes, et que l'on nomme Durouec? Et ce nom de Durouec auroit-il quelque rapport à Dariorig?* Cf. etiam Salvagerium p. 278., Cellar. I. p. 159. §. LVIII.

— §§. 4. sq.] *Osismia Corumosismis* aa. *Osismia* A, *Osis-mis* BCD, *insismiis* E. Cf. annot. p. 255*. sq. ad p. 28*. §. 4. et p. 281*. ad p. 36*. §. 15. Hic quoque exemplum habemus vocabuli « populo ad eius metropolin translati, quam Ptolemaeus *Ὀσισμῶν*, Tab. Peut. I. A *Vorgium* vocant; apud Geogr. Rav. IV. 39. corruptum vocabulum *Chris* ex *Osismis* enatum esse opinor. est hod. *Karhez* s. *Carhaix*, dépt. du Finistère.

— §§. 6. sq.] *Superventores iuniores* supra p. 28*. §. 6. et p. 36*. §. 17. inter *Pseudocomitalenses* qui fuerunt intra Gallias cum v. ill. Mag. Eqq. Galliarum, memorantur, et dixi de hoc militum genere ad Not. Or. p. 446. sq. not. 18. — *Mannacias* a^{ss}. *Nannetias* aut *Nannetas* Bucherius l. c., *Namnetas* legendum

esse Valesius p. 367. et D'Anvillius p. 240. conieclaverunt, de cuius coniecturae, in quam ipse quoque statim incideram, veritate nullum mihi dubium superest. Valesii haec sunt verba: „emendandum puto *Namnatas*, aut *Namnatis*, sive *Namnetas* vel *Namnetis*“. Aliud exemplum oppidi a populo suo appellati praebet metropolis hodiernae praefecturae Ligensis inferioris *Nantes* (Cannabich. p. 439. sqq.). Caes. B. G. III. 9. et Plin. H. N. IV. 18. sect. 32. *Nannetes*. Strab. IV. 2. (p. 191.) „ὁ δὲ Αἰίγηρ μεταξὺ Πικτόνων τε καὶ Ναμνιτῶν ἐκβάλλει“. Ptol. II. 7 (8). „ὑφ' οὗς (Venetos) Σαμνῖται πλησιάζοντες τῷ Αἰίγερι ποταμῷ“. horum oppidum non nominat; sed paullo post: „μεθ' οὗς (Aulercios Cenomanos) Ναμνηται, ὧν πόλις Κονδηοῦινκον [al. Κονδιουῖινκον, Κονδιουῖινκον]“. Notit. prov. Gall. inter Lugdunensis III. civitates quinto loco *Namnetum* habet, quam *Namneticam* s. *Namnetensem* Venantius Fort. et Gregorius Turon. appellant. Titulus Mannhem. (Act. acad. I. p. 21., repet. Orell. n. 188.): ARGIO TALVS | SMEPTVLITANI | F. NAMNIS EQV. | ALA INDIANA | STIP. X. et c. Cf. Vales. l. c., Cellar. I. p. 158., D'Anvill. p. 239. sq. 441. sq., Ukert. II. 2. p. 334. 484. sq. *

*) Mannert. II. 1. ed. II. 1804. p. 166. sq. *Namnetas* Ptolemaei a *Nannetibus* Strabonis Pliniique diversum populum fuisse contendit, hosque a Ptol. *Samnitas* vocari; neque *Condivicnum* cum hodierna civitate *Nantes* convenire. Sed haec Mannerti disputatio, vel si *Samnitas* recte suoque iusto loco memorasset Ptolemaeus, parum id quod ipse voluit, probat. Neque Reichardus audiendus est, qui suo more propter levissimam soni similitudinem castellum Gunthacharii (*Chateau Gontier*, *Mayenne*, cf. Cannab. p. 455.) ex *Condivicno* enatum esse opinatur. „Veritas“ inquit „est in propinquo, si Ptolemaeo, *Namnetis* hanc urbem adscribenti, fidem habemus. Quam vero gentem ab eodem vitiose collocatam esse, in aprico est. *Namnetas* enim et *Samnitas* diversas haud fuisse gentes, colligimus ex Strabone (p. 190. et 198. ed. Cas.) qui utramque in eandem transtulit regionem. Quare toto coelo erravit D'Anvillius, *Nantes* eligens“. Scilicet ab oppido *Chateau-Gontier* *Namnetas* (*Nantes*) usque uno die cursu publico utens pervenias. ceterum Reichardus didicisse debebat *Meduanna* (*Mayenne*) fluvii vallem totam *Namnetum* non fuisse. Cf. etiam Zeuss. p. 205.

— §. 8.] *Martentium* ABCD. cf. p. 254*. ad p. 28* §. 1. — *Aleto*. Pancirolus: „Aleto in Neruicano littore. alii Aletham scribunt“. Immo, in Armoricano litore. Alibi de *Aleto* ante saec. IX. mentionem factam non invenimus. *Aletum* Lugdunensis Tertiae oppidum sive civitas *Alita* sub nominibus *Alet*, *Guich-* [i. e. vicus] *Alet*, *Pou* [i. e. pagus] *Alet* s. *Elet* retinetur. fuit episcopalis olim sedes prope S. *Servan* et oppidum S. *Maclovii* (S. *Malo*, *Ille et Vilaine*), ubi *Rinctius* (*la Rance*) in mare effunditur. Bucher. Belg. Rom. p. 496. „Aleto, hodie S. *Malo*“. Valesius p. 12. „Visuntur“ inquit „hodieque ruinae et rudera murorum, et portus eo in loco, castrumque *Solidorum*, vulgo *Solidor* aut *Solidors* dictum. Aleto diruto sedes episcopatus translata est in paeninsulam S. *Maclovii*...“ Insignis locus est et ex quo Mannerti (II. 1. p. 157. 155.) opinio, ac si hoc *Aletum* idem esset atque Tabulae Peut. *Fanum Martis*, quod in vico *Sauvagère* prope *Dinan* (dépt. *Côtes du Nord*) quaeri voluit, bene refutatur, qui in Vita S. *Maclovii* *Aletensis* episcopi a Mabillonio edita legitur p. 219. „Est vicina quasi altera insula, non tamen a terris tam longe semota, sed spatium latior, rupibus altior, in qua antiquissima civitas *Aletis* est sita, quae a meridiana parte *Rinctio* fluvio illic mari influenti lambitur, ab aquilone freto interrumpente a prius dicta insula separatur. Civitas ergo illa eo tempore populis et navalibus commerciis frequentata...“ Cf. C. a S. Paulo Geogr. sacr. ed. Holst. p. 150., Cellar. I. p. 160. §. LXI., D'Anvill. p. 50. sq., Ukert. II. 2. p. 487., Cannabich. p. 410. sq.

— §. 9.] *Prima Flavia* ABCD, *Primae Flaviae* E(?) editi. *Prima Flavia Gallicana Constantia* (i. e. Constantiae stativa habens) cap. V. (p. 27*. §. 29.) inter XVIII Pseudocomitatenses legitur, eademque *Prima Flavia Gallicana* cap. VII. (p. 36*. §. 11.), sed et alia *Prima Flavia* ibid. §. 16., quae posterior p. 28*. §. 5. *Prima Flavia Metis* appellatur. Illa prior pseudocomitatensis h. l. indicatur. — *Constantiae Lugdunensis Secundae* p. 119*. i. f. legitur, et consentiunt Notitiae Gall., in quibus *Civitas Constantia* s. *Constantinorum* novissimo loco inter Lug-

dunensis II. civitates ponitur. Quam Unellorum Constantiam, Constantinam urbem s. civitatem ap. Gregor. Tur. V. 19. VIII. 31. dictam, hod. oppidum *Coutances* (dépt. de la Manche, cf. Cannab. p. 399.) esse consentiunt Valesius p. 156., Bouquet. I. p. 122., D'Anvill. p. 243., Ukert. II. 2. p. 487., alii. Neglegentius itaque Amm. Marc. XV. 11, 3. et de hoc oppido scripsit: „Matrona et Sequana . . . consociatim . . . prope castra Constantia funduntur in mare“. Reichardus v. *Legedia* (quod oppidum Tab. Peut. I. A memoratum cum civitate Constantia idem fuisse sibi, non mihi, persuasit) „verba prope castra ad vivum non resecanda“ esse suadet, eaque ita interpretatur „cum D'Anvillio, ut castra in regione iis subdita (*Cotentin* et r.) circa ostium sita sint intelligenda“. sed verum est totum illum Ammiani de Galliis locum erroribus scatere. Constantiam, secundum Ordericum Vitalem ap. Vales. et D'Anvill. cit. a Constantio Chloro, Constantini M. patre, conditam denominatamque cum *Cosedia* confuderunt Sanso Brietiusque; cum *Cronciatono* Venelorum (ap. Ptol.; *Cronciaconnum* Tab. Peut. I. A) idem oppidum fuisse voluit Valesius l. c., repugnante D'Anvillio; Mannertus autem (II. 1. p. 160.) cum *Carocotino* It. Ant. p. 381., de quo valde inter se dissentiunt Valesius et D'Anvillius, Constantiam fortasse eandem civitatem fuisse opinatus est.

— γ 10.] *Ursarientium* mss. cf. p. 246*. sq. ad p. 27*. γ. 8.

— *Rhotomago* □, *Rothomago* ε^{2,3,4,6,7}. Ptol. II. 7 (8). μεθ' οὗς (*Arvios*) μέχρι τοῦ Σηκοάντα Οὐνεελιοκάσιοι, ὧν πόλις Πατόμαγος. Ammian. XV. 11, 12. corrupte „Secundam Lugdunensem *Rothomagi* et Turones Mediolanum ostendunt et Tricassini“. It. Ant. p. 382. *Ratomago* [al. *Latomago*, *Lacomago*] et p. 384. *Rathomago* [al. *Rothomago*, *Rotomago*, *Rotomagomao*]. Tab. Peut. I. A *Ratumagus*; in numm. ap. Mionnet. I. p. 82. suppl. I. p. 149. *Ratumacos*; Notitt. Gall. *Civitas Rotomagensium* Lugd. II. et passim ap. Gregor. Tur. *civitas Rothomagensis*. Constat esse caput hodiernae praefecturae Sequanae inferioris *Rouen* (Cannab. p. 355. sqq.), de quo sic Ordericus Vitalis ap. Vales. p. 482.

„Super Sequanam fluvium urbem Rotomagum construi praecepit C. Iulius Caesar in loco aptissimo, ubi ad orientale caput urbis Albula (*Aubette*) fluvius cum Rodebecco (*Robec*) et ab occasu Matrona (*Marne*) in Sequanam influit“. Recentiores vocabuli scripturae *Rodomacum*, *Rodomum*, *Rotumo* in scr. med. aevi passim occurrunt. Cf. etiam interpp. ad ll. citt., Cellar. p. 165. sq. §. LXXII., D'Anvill. p. 559. sq., Mannert. I. 1. p. 168., Ukert. II. 2. p. 546.

— §. 11.] Populi nomen in eius urbem capitalem, quae *Ivyeva* ap. Ptolemaeum vocatur, ut saepius factum esse vidimus, translatum est. Hodie *Avranches*. cf. p. 254*. sq. ad p. 28*. §. 2.

§§. 12. sq.] *Graunontium*, *ACDE*, *Graunonensium* c. — *Graunono* omnes, Vide annot. p. 823*. sqq. ad p. 106*. §. 9.

— §§. 14. sq.] *Armonici* C. — *prouintias* BD. — *Quinque provincias* h. l. enumeratas ab iis *Quinque provinciis* quae supra p. 47*. §§. 16. sq. p. 53*. §. 8. indicantur, diversas esse et sponte apparet et diligentius p. 344*. sq. 384*. sq. 470*. sqq. ostendimus. Supina Panciroli negligentia fuit, qui omnino eorum quae proxime praecesserunt oblitus hanc annotationem adiecit: „Horum praesidia Notitia recenset, quia totus hic Tractus Britanniam respiciens a Transrhenanis Barbaris vexatus, Romanorum iugo excusso, in libertatem se receperat. Zosimus in VI. [cf. supra p. 556*. sq. exhibitum locum] Id fuit circa annum sal. CCCCXI. Unde cum in hoc tractu non amplius essent Duces Romani nec Praepositi, his omissis satis fuit quinque provincias in Armorico tractu et Nervicano nominasse“. Mediterranearum duarum quas Armoricanus Nervicanusque Tractus complectebatur, provinciarum, i. e. Aquitaniae Primae Senoniaeque sive Lugdunensis Quartae, nulla quidem praesidia supra recensita sunt, neque habuisse videntur: nam navales militum praefecturae fuerunt omnes hoc capite enumeratae, pariter atque capp. XXXVII. et XXXIX. recensitae, eaeque in maritimis oppidis sive prope maiorum fluviorum ostia conditis stativa habebant. nihilo vero minus

Duci suberant atque ad Limitem illi tuendum commissum eae quoque partes pertinebant, in quas per navigabilia flumina, pro ut barbarorum incursiones postularent, militia quasi dispensari distribuique potuit. quam rem etiam Dubos * ita expli-

*) *Histoire critique de l'établissement de la monarchie françoise dans les Gaules. Amsterd. 1734. 4°. p. 74. sqq.* „Quoique nous n'ayons que de foibles lueurs de ce qui se passoit dans les Gaules sous le bas Empire, nous ne laissons pas cependant d'entrevoir les raisons qui portèrent Constantin, ou celui de ses Successeurs qui avoit réglé les districts de chacun des commandemens sur le pied où ils étoient lorsque la Notice fut rédigée, à mettre sous un seul et même Chef toutes les forces destinées à garder les côtes de cette grande Province sur l'Océan. [Cave credas totam occidentalem Galliarum maritimam oram sub uno Duce Tractus Armorici Nervicani fuisse, neque praetereundum est, quod rebus militaribus per Gallias summo loco praesuerunt Magister Peditum in praesenti, sub cuius dispositione praeter duos omnes Duces limitum fuerunt, et Magistri Equitum duo, unus praesentalis, alter per Gallias, atque hic per Gallias quidem Duces Tractuum Sequanici et Armorici Nervicani sub dispositione habuisse dicendus videtur. cf. p. 23*. §§. 10...20. et annot. p. 223*.] Comme les flottes ennemies n'avertissent point des lieux où elles prétendent faire leur descentes, une seule flotte qui est [en] mer, avec un pareil dessein, donne de l'inquiétude à deux cens lieues de côte. Aujourd'hui c'est un lieu qui est menacé, et demain c'en est un autre; si tous les bâtimens et toutes les troupes destinées à la garde de cette côte ne sont point sous les ordres du même Officier, et s'il ne peut point à son plaisir les faire passer d'un endroit à un autre, le bien du service en doit souffrir beaucoup. Dire que l'Officier qui commande dans le Pays où l'alarme cesse, enverra sur le champ ses forces dans le Pays qui commence d'être menacé par l'armée navale des ennemis, c'est n'avoir point une idée juste de cette espece de guerre; c'est encore ne pas connoître à quel point la jalousie regne ordinairement entre les Officiers de même grade qui commandent chacun en chef dans des départemens voisins, et combien elle apporte d'obstacle au service du Prince. Voilà donc ce qui aura fait comprendre dans le même commandement, non seulement la seconde et la troisième Lyonnaise, ainsi que la première Aquitaine et la seconde Aquitaine, mais encore une partie de la seconde Belgique, c'est-à-dire, toute la côte de

cavit, ut eius disputationem subiungendam censuerim. Panciroli autem erroneam de hac Notitia post Tractum Armoricanum Nervicanumque a barbaris occupatum, conscripta opinionem id ipsum satis refellit, quod eadem Notitia et eiusdem Armorici et Belgici tractus Duces et maritima sub his Ducibus constituta praesidia diserte enumerat.

— §§. 16...20. sic habent **ABCD**: *Per Aquitaniam primam et secundam | Senoniam secundam | Lugdonensem [Lugdunensem **CD**] | et tertiam.* ; in **E** nomina *Senoniam secundam Lugdunensem* unum versum efficiunt.

cette Province là, de maniere que le commandement Maritime commençoit à l'Embouchure du Rhin, et s'étendoit jusqu'à Bayonne. [Gravem hunc errorem in his huius Ducatus finibus indicandis commissum supra p. 820*. notavimus.] Quant aux raisons qui auroient fait aussi renfermer dans ce gouvernement Tours et quelques autres Cités Méditerranées de la troisième Lyonoise, et toute la quatrième Lyonoise ou la Senonoise, dont aucune Cité n'étoit baignée par la mer, voici ce que j'imagine. Non seulement les Saxons et les autres Barbares qui faisoient alors le metier de Pirates, descendoient souvent sur les côtes; mais... ils remontoient les fleuves sur leurs barques legeres; souvent il leur arrivoit de mettre pied à terre à cinquante lieues de la mer. Il étoit donc nécessaire d'entretenir dans les rivieres des flotes composées de barques et d'autres bâtimens plats, et il convenoit que les bassins et les arsenaux de ces flotes fussent fort avant dans les terres, afin que ces ennemis qui venoient par mer ne pussent point les surprendre. Ainsi la nécessité de mettre les petits bâtimens des flotes qui gardoient la Loire et la Seine, dans des bassins où ils fussent en sureté, et la convenance qu'il y avoit à leur donner ces abris dans le district du commandement Armorique, y auront fait comprendre la Province Senonoise. Nous verrons que la flote destinée à garder la Seine, avoit son bassin et ses arsenaux à Paris [cf. p. 119*. §§. 6. sq.], qui étoit de cette Province. Il se peut bien faire encore que les différentes flotes qui étoient aux ordres du Commandant de ce district, et qui étoient destinées, soit pour croiser sur les Pirates, soit pour garder le lit des fleuves, tirassent de cette Province des bois de construction, des chanvres, et d'autres matieres dont elles avoient besoin journellement^u.

- ꝥ. 16.] Vid. p. 491*. ad p. 72*. ꝥ. 14.
- ꝥ. 17.] Vid. ibid. ad ꝥ. 15.
- ꝥꝥ. 18...20.] Vid. p. 495*. ad p. 72*. ꝥꝥ. 19...21.
- ꝥ. 21.] *offitium* B, ut solet, et sic in sqq. et in fine capitis *offitiales*.
- ꝥ. 24.] *praesentialium* aa.
- ꝥ. 25.] *altero a parte Equitum* excidisse videtur.
- ꝥ. 29.] *Regendarium* f^a.
- PAG. 108*. ꝥꝥ. 1. 2.] *Exceptores singulares*, iunctim, ut solent, aa.
- ꝥ. 3.] *reliquos* omisit e^a.

CAPVT XXXVII.

— ꝥ. 5.] *Belgicae secunde* D, *Belgice secunde* E. cum *insignibus*. add. e^{6,7}. — De huius Tractus finibus satis ad superius caput et ad cap. XXV. itemque p. 480*.sq. ad p. 72*. ꝥꝥ. 8. 9. disputavimus *, unde sponte etiam apparet, quam nihili sit Panciroli, cui Belgica prima nunc Brabantia, Secunda nunc Flandria est, annotatio haec: „Alius Dux Belgicae Primae forte tum a Barbaris detentae non nominatur“: et postea: „Belgicae item primae, cuius metropolitae sunt Triueri, nullus in tota Notitia Dux apparet, quod illa provincia ab hostibus esset detenta“. immo, haec Notitia composita fuit ante quam

*) Orosii l. 2. (p. 25. ed. Haverc.) descriptio, quae iisdem omnibus verbis apud Aethicum quem vocant, legitur (Pomp. Mela Abr. Gronovii. L. B. 1722. 8°. p. 728. sq.) nulli tempori convenit: „Gallia Belgica habet ab oriente finitem fluminis Rheni et Germaniam, ab euro Alpes Penninas [interiacet Maxima Sequanorum], a meridie provinciam Narbonensem [scilicet si totam Rhodani vallem a lacu Lemanno usque ad Helvios Belgicae adtribuas], ab occasu provinciam Lugdunensem, a circio oceanum Britannicum, a septentrione Britanniam insulam[!].“

„Francus Germanum Primum Belgamque Secundum
Sternebat, Rhenumque, ferox Alamanne, bibebas,
Romanis ripis et utroque superbus in agro
Vel civis vel victor eras . . .“

ut Sidon. Apoll. carm. VII. γγ. 73. sqq. habet, et apertae stultitiae est Belgicam Primam a Francis Hunnisque detentam sibi fingere, dum totus Tractus Armoricanus Nervicanusque, Belgica secunda, Germania Prima Tractusque Mogontiacensis ac Maxima Sequanorum suos Duces Romanos, Tractus Argentoratensis suum Comitem rei militaris, ceteraeque omnes Galliarum provinciae suos, ut antea, rectores, quos omnes haec Notitia percenset, haberent. Quod Gothofredus in comm. ad L. 9. Th. C. de re militari VII. 1. hanc Notitiam „item Ducem Belgicae Primae et Ducem Belgicae Secundae“ fuisse docere scripsit, levitatis negligentiaeque crimen, quod non ita saepe fecit, commisisse dicendus est. Cf. supra p. 594*. sq. Hunc Belgicae Secundae Ducem sub dispositione Magistri Peditum praesentalis fuisse cap. V. §. I. B docet.

In libro mandatorum hic quoque editi INTALL habent. In castellorum inscriptionibus *Litus saxonicum* habent BCDde, et A *Portūe patiaci*, E *Portus patiali*, ceteri *Portu aepatiaci*.

— γ. 10.] *litore* recte BCD, de quo Litore Saxonico ad capp. XXV. et XXXVI. egimus. — Cluverius Germ. ant. lib. II. c. 28. i. f. p. 132. „Hic locus“ inquit „cui nomen *Marci* [sive *Marcae* s. *Marca*?], haud dubie is est, qui hodieque, paullo supra portum Ambletoeliensem, dicitur vulgari vocabulo *Marquise*. *Ambleteuse* et *Marquise* oppidula non procul a freto Gallico sita sunt, in praefectura *Pas de Calais* dicta. (cf. Cannabich. *Erdbe-schr. Frankr.* p. 205.) Bucher. Belg. Rom. p. 494. „hodie“ annotat „*Mardick*, portus celebris et capacissimus prope Dunkercam, nam *Dick* ad priscam vocem *Marc* additum, nihil aliud Flandris sonat, quam colliculus arenaceus, quales hic ad mare plurimi. et sententiam hanc confirmat prisca militaris via, quae Atrebato per Minariacum et Casletum seu Castellum Morinorum ad *Mardick* usque deducitur, adhuc hodie superstes

et satis integra^a. Etiam secundum Malbranquium a D'Anvillio cit. locus in hod. vico *Mardick* (dépt. du Nord, cf. Canab. p. 219.), secundum Valesium autem p. 315. et D'Anvillium p. 433. in loco *Merk*, *Merq* sive *Mark*, *Marque* inter oppida Calesium (*Calais*) et Gravenengas (*Gravelines*) quaerendus est, quam sententiam sequimur; Bucherianam non expresse comprobat Wastelain *Descr. de la Gaule Belgique*. Insulis 1761, 4°. p. 386.; Reichardus: „*Marci portus* [?] scr. med. aev. [?], *Marcq*“; Ukertus (II. 2. p. 555.) nihil decidere ausus est. In quodam meo Notitiae exemplo, quod olim beati Crameri Ki-liensis fuit, haec eius annotatio legitur: „Pro *Marcis* Chiffletius *Mardiçis* volebat, in *Portu Mardicio* Iulii Caesaris quaerens *Portum Iccium*. Id reprehendens Guil. Somner, ipse coniectat *Marquisis*, avibus haud credo felicioribus. Vid. illa in libello: Iulii Caesaris Portus Iccius illustratus etc. edit. Edm. Gibson. Oxon. 1694. 8°. p. 21. sqq.“

PAG. 109*. γγ. 1. sq.] Versum 1. A sic habet: *Classes* [om. *Praefectus*] *iambrica in lococo Quartensi*, C: *Pref. class* *iamb'ce in loco Quartensi*, E: *Equites classis sambrica in loco coquartenfi*, d: * *Sambricae in loco Coquartensi*. In aa desunt verba *Praefectus classis*, ut statim Saxonico *Sambricae* iungantur. Etiam B *iambicae* habet. Vocabulum siue om. E. — *Hornenf* EE. — De praefectis classium fusius dicam ad p. 118*. γ. 6. Pancirolus sic verba fecit; „Pro *Sambrica Samarobrigam* Ptolomaeus legit, quod est oppidum apud Phrudium fluvium. Caesar in commentariis, Cicero ad Trebatium et Itinerarium Samarobrinam, Scheda Volserii *Samarobrinam* [Tab. Peut. l. B. *Sammarobriua*] appellant, vulgo ut aliqui volunt, dicitur *Cambray*, seu *Cameracensis*^a. Magis ad rem loquitur Bucherius Belg. Rom. p. 494. ita: „De hac classe *Sambrica* tres esse possunt sententiae. Prima ad portum *Witsand* ponit, ad quem in mare decurrit rivulus cognominis *Sombre*. et portum eum iam inde a tempore Normannorum ultra a. Chr. 1300. frequentatissimum fuisse infra docebo; tametsi iam arenis oppletus sit et nullus. Secunda ad ostium

Somonae fluvii Picardiae collocat: quem olim quoque Samarum dictum, urbs Ambianorum *Samarobrica* s. *Samarobriga*, hodie *Amiens* testatur. et patens est istius fluminis ostium commodumque ad classem seu recipiendam, seu contra Saxonas mare illud infestantes emittendam. Ita classis Samarica Notitiae per contractionem esset Sambrica. Tertia ad Sabim Hannoniae fluvium constituit; qui hodie vernacule *Sambre* dicitur. Qui fluvius qua parte Bavaco maxime vicinus fluit, vicum habet sibi adsitum, *Quartes* dictum: habet et alterum, parum inde distantem nomine *Hargnies*, utrumque plurimis antiquitatibus illustrem. prorsus ut et fluvii nomen *Sambra*, et vicorum Quartensis et Hornensis voces nos eo manu ducere videantur. Nec ignotae sunt aliae Romanorum similes et amnicae classes. . . . Sed neque inutilis (haec Sambrica classis exstitisset, quando Namurcum usque et infra comeatui Lagiensi prope Tungros praesidio, et similibus forte aliis subvehendo servire potuerit. Ita haec sententia supra ceteras arrideret; si Notitia eo loci sub Duce Belgicae II. non magis litoralia quam mediterranea loca persequi, aut non magis maritima classe contra Saxonas, quam amnica pro Lagio tunc eguisse videretur. Ne quid de assiduo Romanorum in Britanniam e Belgica traiectu dicam; cui multo magis quam unius alteriusve castelli comeatui subvehendo indulgeri debuit classis; quae nulla in Notitia alia, quam ista: tametsi alii adhuc por'us. Quare aut de Sambrica ad Witsand classe, aut de Samarica ad ostium Samarac seu Somonae fluvii commodius capi posse videtur. Valesius p. 499.: „Classis Sambrica heic videtur dicta a *Sambra* flumine, ut classis *Ararica* ab *Arare*. [p. 119*. §. 5., et *Classis fluminis Rhodani* p. 118*. §. 19., *Classes Histricae* p. 92*. §. 17. p. 96*. §. 26. p. 99*. §. 18. et Not. Or. p. 106. §. 7., p. 109. §. 17. etc.] *Sambra* autem fluvius, aut est *Sabis* vel *Saba*, la *Sambre*, . . . aut potius *Samara* vel *Sumina*, la *Somme*, in Oceanum effluens, qui et *Sambra* nuncupatus sit. Nam in Notitia sermo ibi est de ora Belgicae II. deque locis maritimis. Crederet forte aliquis Sam-

bricam nomen esse non fluminis, sed loci in quo classis stahat, nimirum *Sambre*, qui est locus ad mare non procul a Montibus S. Angilberti, inter Witsantum et Sangaram, sed eam interpretationem verba Notitiae ferre non possunt aut capere. In codd. scriptum reperitur *Praefectus classis Lambricae in loco Quaterni*. Sed *Lambricam* et locum *Quaterni* ignorare me fateor: nisi forte *Lambrica* sit *Brica* (*Bricque*) locus ad mare inter *Alteiam* et *Quantiam* fluvios, sed *Quantiae* multo propior quam *Alteiae*. . . sed hic obliviscitur Valesius quod paullo ante recte monuit ipse, talem interpretationem, *Lambricae* pro nomine loci, non pro adiectivo summentem ipsis Notitiae verbis refutari. Sanso cum Valesio *Sambricae* de classe *Suminae* interpretatus Locum *Quartensem* in oppido *Crotoy* ad dextram *Suminae* in mare exeuntis ripam condito (*dép. de la Somme*, cf. *Cannab. p. 195.*) quaeri voluit. Ortelius, ut *Bruz. la Mart. v. Quartensis* et *D'Anvillius* referunt, locos *Quartensem* in hod. *Wert [Weert]*, *Hornensem* in hod. *Horn* s. *Hoorn* quaesivit, qui vici sunt ad laevam *Mosae* fl. in *Neerlandico* territorio *Limburgensi*, sed non prope flumen, ut classis ibi stationem habuisse possit, neque in *Belgica Secunda*, sed in *Germania Secunda*; atque hoc quidem etiam *D'Anvillius* recte observavit, in cuius tamen *tab. geogr. Gall. ant. Hornensis locus* ad *Sabim* quidem, sed intra *Germaniae Secundae* fines collocatus est, quamvis ipse p. 373. scripsisset: „La position du locus Quartensis est fixée indubitablement [?] à Quartè sur la Sambre. vid. p. 537. Le Hornensis ne m'est pas connu d'une manière aussi positive; et c'est par conjecture qu'en examinant les lieux sur le bord de la même rivière en descendant plus bas, l'emplacement de Marchienne [au Pont, in *Hannonia*, cf. *Cannabich. Erdb. der Nederl. Vinar. 1820. 8. p. 699.*] me paroît le plus convenable, se trouvant au confluent d'une petite rivière, dont le nom de Hour ou Heur, a quelque affinité à celui de *Hornensis locus*“. Si re vera hic locus ad rivum *Heure* referendus esset, vocabulum illud fortasse *Horuensis* s. *Horensis* scribendum foret. De *Quartensi*

loco, quem etiam Bruz. la Mart. ad Sabim (Sambre) collocandum esse opinatus est, haec D'Anvillius: „ce nom est consacré très-purement dans celui de Quarte, sur le bord de la Sambre, en conformité de ce que porte la Notice. . . On peut tenir pour certain, que ce nom de Quarte vient de la distance à l'égard d'un lieu principal et dominant dans la contrée. C'étoit le droit des capitales de compter ainsi les distances sur les grandes voies qui en sortoient, jusqu'aux confins de leurs dépendances. Bavai est le chef-lieu voisin de Quarte, et dans le territoire duquel Quarte se trouve compris. La grande voie romaine qui conduisoit de Bavai à Reims, et dont on reconnoît la direction et les vestiges en beaucoup d'endroits, passe à Quarte. La mesure que je me suis procurée du centre de Bavai à Quarte est de 4500 toises, peu de chose de plus, ce qui répond précisément à quatre lieues gauloises, selon l'évaluation de la lieue gauloise à 1134 toises. Que le nom de Quarte soit effectivement Quarta, c'est ce que l'on apprend d'un titre de la collégiale de S. Geri (S. Gaugerici) à Cambrai, et de l'an 1125, dans lequel Altare de Quarta supra Sambram désigne l'église de Quarte^a. * Fateor quidem haec ad persuadendum non inepta videri, et persuaserunt etiam Ukerto II. 2. p. 544. not. 19. p. 550. de utroque loco; item

^a) D'Anvillium sive potius Bucherium sequitur Wastelain p. 429. „Locus Quartensis et Hornensis sont les villages de Quarte et de Hargnies. Le premier est ainsi nommé à cause qu'il est éloigné de 4 lieues gauloises, ou de 2 lieues communes, de Bavai Capitale du Peuple. Sa situation est sur le bord de la Sambre: Hargnies en est un peu reculé; c'est le locus Hornensis. Il en est fait mention dans la Not. de l'Empire. . . C'est-là que les Romains avoient leurs Arsenaux pour la flotte destinée à garder la Meuse, qui avoit son bassin dans le lit de la Sambre. Par ces préparatifs les Romains tâchoient de se mettre en état de s'opposer aux cruelles dévastations des Saxons, qui remontoient la Meuse jusqu'à des lieux éloignés de son embouchure^a. Et hunc locum falso citatum excerpit Schayes Les Pays-Bas avant et durant la domination Rom. Bruxell. 1838. tom. II. p. 249. not. i.

Reichardo qui in tab. geogr. Gall., pariter atque Sprunerus, Quartensem locum ibi collocavit, ubi *Quarte* hodie exstat, et de Hornensi in indicibus ad tabb. suas dedit: „Hornensis locus. Scr. med. aev. *Marchienne au Pont*“. neque vero D'Anvillius ab omni scrupulo nos liberavit: primum enim in portu potius maritimo sive mari propiori quam in mediterraneo quodam classem stetisse veri videtur similis, ut ceteri quoque et hoc et superiore capite nominati loci comprobant; adde titulum Bononiae s. Gessoriaci (*Boulogne-sur-mer*) repertum: D. M | Q. ARBENIO | VERECUNDO | TR(ierarcho) CL(assis) BR(itan-
nicae) | HEREDES FG. (Orell. p. 3603.); deinde Beda H. E. IV. 1. „portum cui nomen est *Quentovic* [ad Quantiam vicus? sive *Quintus vicus?*]“, unde navigatur in Britanniam, memoravit; constat autem ex Capitularibus regum Francor. Quentovicum esse *S. Josse sur mer*. (cf. Pertz Monum. Germ. tom. I. legum p. 359. 490.) tum loci qui a numeris vocabulum inditum habent, non omnes a miliarium sive leugarum numeris appellati sunt, ut e. gr. vicos ad lacum Ripanum (*Wallenstätter-See*), qui hodieque *Terzen*, *Quarten* et *Quinten* vocantur, a militum olim stativa ibi habentium numeris appellatos esse perhibent. Suminam autem fluvium (*la Somme*) Samarac nomen olim gessisse vel si alia indicia non exstarent, quae tamen exstant, (cf. Vales. p. 539.) satis unum *Samarobriacae* s. *Samarobrigae* nomen doceret. *Samara* vero et *Sambra* nihil nisi eiusdem vocabuli diversae formae sunt. Itaque apud Ambianos potius quam apud Nervios Quartensem Hornensemque locos quaesierim, quamvis neque Hornensem pro *Hornoy*, vico in Ambianis (cf. Cannab. *Frankr.* p. 194.), cumque Valesio Quartensem pro *Crotoy* interpreter, neque negaverim vicum *Quarte* nomen suum a quarto a Bagaco lapide habere. videant alii an legendum sit *Quantensi* sive *Quantensi*. Ceterum loci appellatio quaeri potest utrum hic vicum vel pagum aut stationem vel portum significet; illud accipimus propterea quod coniunctione sive ita uti solita sit haec Notitia, ut eam inter duo utriusque castelli locive, in quo alternis

vicibus milites stativa haberent, nomina collocet. cf. annot. ad p. 91*. §. 24. supra p. 672*.

— §. 3.] *Tribunus* omis. €. — *Nerviorum*. cf. p. 228*. ad p. 24*. §. 18. — *portue patiaci* ABC, *portuas patiaci* D, *portus patiaci* E, *Portuae paciacy* a^{4,7}, *Protuaepaciacy* a^{11,16}, *Portu aepaciacy* dr¹, *Portu epaciacy* r², *Portuae patiaci* r^{3,4,6,7}. Pancirolus: „Forte locus est quem *Petrumuiaco* Scheda Volserii appellat“. Tabulae Peut. I. B *Petrum. uiaco* cum *Petromantalo* sive *Petromantatio* It. Ant. p. 382. 384. idem oppidum fuisse plerique fere omnes consentiunt, quod constat in *Lugdunensi Secunda*, non in *Belgica Secunda* quaerendum esse. Bucher. Belg. Rom. p. 495. „Sunt“ inquit „qui vicum putent, quem ad ostium fluminis *Altheiae* (quo *Artesia* *Picardiaque* distinguuntur) incolae hodie vocant *Pas d'Authy*. Sed vox ista vernacula recentior est, quam ut tantam antiquitatem attingere possit. Puto legendum *Portu Gessoriacy*, exili litterarum mutatione. Quod si est, *Classis* illa *Sambrica*, *Mardicum* inter et *Gessoriacum*, (quod *Bononiam* etiam dici Peut. Tab. testatur) prorsus ad *Wilsand*, in extremo Promontorii, quod *Itium* Ptolemaeus appellat, procursu et quasi naso extiterit; qui etiamnum *Blanchest* appellatur, unde et brevissimus et vix 25 milium est in *Britanniam* e *Belgica* transitus. nam *Gessoriacum* longius recedit. Hi portus omnes *Morinorum* erant, quos praesidia ista contra *Saxonas* eo maxime Oceani tractu piraticam exercentes tuebantur et ad fretum opportune excubabant. *Taruana* gentis caput hic siletur, seu tum diruta, seu quod *Romani* iam fatiscentes nonnisi modica loca milite insiderent“. Sed isti coniecturae, per se satis probabili neque nimis audaci, quam *Valesius* (p. 232.) quoque suam fecit, legendum esse *Portu Gesoriacy*, quem *Galli* post *Constantinum Bononiam* vocarunt (hod. *Boulogne sur-mer*), *D'Anvillius* (p. 531.) opposuit, ipsius huius *Notitiae* conscriptae tempore *Bononiae* vocabulum in locum *Gessoriacy* iam successisse. quod argumentum fateor non magni ponderis videri, cum exeunte quarto p. Chr. n. saeculo, ut hic ipse liber non

uno loco testatur, modo antiquioribus civitatum oppidorum-
que nominibus, modo recentiori more populorum appellatio-
nibus uterentur; Bononia vero Morinorum sive *Boulogne-sur-*
mer nullo alio loco hac ipsa Notitia memoretur. D'Anvillii
opinionem, portum d. q. a. in *Veteri burgo*, *Oudenburgh* inter
Ostende et *Bruges* quaerendum esse*, accepit etiam Ukert.
II. 2. p. 551. Utut est, nomen *Aepatiaci* corruptum esse vi-
detur. de *portu Aduatico* s. *Aduaticorum* ad *Sabim fl.* cogita-
rem, nisi hoc nomen in Germaniam Secundam nos abstrahe-
ret. itaque usque dum meliora doceamur, si quis Valesii con-
iecturam reiciat, fortasse eam recipiat quae mihi in mentem
venit, *portu levaciaco* s. *levaciorum* legendum eumque ad *Ta-*
budam (*Hont fl.* sive *Scaldim occidentalem*) quaerendum esse.
Levacos Belgicae ex Caes. B. G. V. 39. novimus, de quorum

*) In hunc modum disputavit p. 530. „c'est sur la côte qui s'étend depuis le district des Morini, jusqu'à l'embouchure de l'Escaut, où se terminoit la Belgique, qu'il faut chercher le portus Aepatiaci. Le lieu que l'on tient avoir été autrefois le plus fréquenté dans le canton voisin de la mer, est celui que pour cette raison on a appelé Aldoburgum, Ouden-borg, ou le vieux Bourg. La rivière d'Iper, dont l'embouchure est aujourd'hui à Nieuport, ne s'y rendoit autrefois que par un bras qu'elle détachoit, et elle continuoit son cours parallèlement à la côte, communiquant à la mer par une seconde embouchure près d'Ostende, puis d'Aldeborg tendant à Bruges, en conservant le nom d'Iper. Les cartes dressées il y a 200 ans nous représentent les choses dans cet état, auquel en creusant plusieurs canaux on a apporté du changement depuis ce tems-là. On sait encore que Bruges communiquoit à la mer, non seulement par un canal vers Lamins-fleet, qui a pris le nom de Sluys ou d'Ecluse, mais encore par un autre, qui se débouchoit dans un port, dont le nom étoit Scarp-haut, qui fut détruit par la violence des marées en 1331, et dont on voit quelques vestiges auprès de Blankenberg. Or, en supposant que la position d'Ald-borg, comme n'étant pas précisément sur le rissage, ne puisse représenter le portus Aepatiaci; il y a quelque apparence que celui dont on vient de faire la découverte, peut en tenir lieu“.

sedibus cf. D'Anvill. p. 411. sq., Ukert. II. 2. p. 374. ibiq. cilt. scriptores.

„Hic desunt“ putat Pancirolus „quinque Praefecti cum totidem praesidiis, qui infra post Ducem Moguntiacensem cum aliis recensentur, videlicet [p. 120*. §§. 10...21.]“. Sed nihil deest, atque Praefecti Laetorum Gentiliumque infra recensiti sub Ducibus limitaneis non fuisse apparent.

— §. 4.] *Offitium* et infra *offitiales* B. — *Dux* omiserunt praeter C omnes.

— §. 7.] Pro *Numerarium* habent *Cornicularium* aadff, *Cornicularium*. | *Numerarium* et. et tamen ipse Pancirolus annotavit: „Loco Numerarii, qui hic desideratur, habebat Cornicularium, quo fere omnes alii Duces carebant“. Immo, et hic Dux Cornicularium non habebat, quales secundum hanc Notitiam non nisi Dux Arabiae, qui simul provinciae Praeses erat (Not. Or. p. 83. §. 12.), item Dux et Praeses Mauretaniae Caesariensis (Not. Occ. p. 87*. §. 14.) atque Dux provinciae Tripolitanae (Not. Occ. p. 89*. §. 20.) in Officio habebant.

— §§. 12. 13.] *Exceptores singulares* iunctim aa.

CAPVT 37A.

PAGG. 110*. 111*.] Acerbam iacturam fecimus, quod ex codicibus, quibus hanc Notitiam debemus, omnibus sive, ut accuratius loquar, ex codice olim Spirensi folium, quo huius Ducis Germaniae Primae descriptio cum pictura olim continebatur, infelici fato excidit. nam haec una causa est, ex qua hac pictura descriptioneque hodie caremus, non ea quam Panciroli deliratio nobis iterum iterumque obtrudit, haec: „Quatuor Germaniae primae civitates Itinerarium [i. e. Notitia provinciar. Gallicanar.] recitat, Maguntium, cuius tractui Comes praecerat [immo, Dux, ut statim post ipse Pancirolus dicit; vid. cap. XXXIX.], Argentoratum, quod Dux tuebatur [immo, Comes. vid. cap. XXVIII.], Nemetum, nunc Spiram, et

Vangiones, nunc Wormensienses, quibus praefectus erat hic Dux [immo, Nemetas Vangionesque praefecturas sub Duce Mogontiacensi constitutas habuisse, aperte testatur cap. XXXIX. §. I. A numm. 4. et 6.], quem in indice Notitiae [p. 5*. §. 7., item p. 23*. §. 18.] praenominatis annectit; sed eius insignia, officia militesque praetermittit. Prius enim Franci eam regionem vastaverant: itaque cessante hoc Duce, vix Dux tractus Maguntiacensis, et Comes Argentoratensis in ea provincia hostibus resistebant. Demum circa annum salutis 450. succenso ab Attila Hunnorum Rege Maguntio Germaniae primae metropoli, atque Argentorato, etiam eorum Comes et Dux esse desierunt. Quare huius quoque provinciae Ducis cum insignibus, officia, et numeri omittuntur. Vel Pancirolus vidisse debebat, Ducem non esse sine iis qui ducerentur; sed, ut cum Lichtenbergio nostro loquar, sibi cultrum ille sine manubrio laminaque fecit. Tum Ptolemaei Dionisque Cassii locos paullo post exhibendos profert, deinde sic pergit: „Harum [legionum] forte pars usque ad Notitiae tempora in Germania prima permansit; sed ea a Barbaris tota pene occupata, eius Dux cum militibus esse desiit... Germaniae secundae nullus Dux in universa Notitia nominatur: vel quod unus Dux utranque Germaniam tueri olim consuevisset, vel quod tota ea provincia a Barbaris detineretur“. immo, ex neutra harum caussarum, sed quod Germania Secunda sub ipsorum Magistrorum Militum imperio erat, qui pro necessitate commoditateque, ubi non sufficerent qui perpetuo legionibus, auxiliis, numeris, classibus, Lætis praefecti erant, militares rectores provinciae praesidiisve imposerent. Centiens in alios errores Pancirolum is unus error abduxit, quod huius Notitiae compositionem medio demum saeculo quinto p. Chr. n. adscripsit. Non possum quin hoc loco non nullos versiculos insolentis iactationis plenas ex Mamertini paneg. Maximiano A. dicto c. 7. exhibeam iisdemque alios non nullos ex Salviano quasi opponam. atque ille „Tu primus omnium imperatorum“ inquit „probasti Romani imperii nullum esse terminum, nisi qui Tuorum

esset armorum. Atqui Rhenum antea videbatur ipsa sic natura duxisse, ut eo limite Romanae provinciae ab immanitate barbariae vindicarentur. Et quis unquam ante Vos principes non gratulatus est Gallias illo amne muniri? Licet Rhenus arescat tenuique lapsu vix leves calculos perspicuo vado pellat, nullus inde metus est. quicquid ultra Rhenum prospicio, Romanum est*. Salvianus autem (de gub. dei VII. 12.) „excitata est“ increpat „in perniciem ac dedecus nostrum gens quae de loco in locum pergens, de urbe in urbem transiens universa vastaret. ac primum a solo patrio effusa est in Germaniam Primam, nomine barbaram, ditione Romanam; post cuius exitium primum arsit regio Belgarum, deinde opes Aquitanorum luxuriantium, et post haec corpus omnium Galliarum“. Atque ex hoc ipso Salviani loco, quem fusius interpretatus est Bucherius (Belg. Rom. Leodii 1655. fol. p. 402. sqq.), etiam hic scriptor suam de Notitiae Imperii aetate opinionem, qua illam „circiter a. p. Chr. CCCXXXVII. vel sequentem“ editam putavit, facile corrigere poterat.

Utinam Eumenius, quamvis aridus rhelot, fecisset quod in orat. pro restaur. schol. c. 18. se facere posse videri voluit: „quid ego alarum et cohortium castra percenseam toto Rheni et Istri et Euphratis limite restituta? . . . quot ubique muri vix repertis veterum fundamentorum vestigiis excitantur?“ tum facilius videremus quonam modo, quem nunc non ita facile quis explicabit, Germaniae Primae regiones inter hunc eius Ducem ac Comitem tractus Argentoratensis Ducemque Mogontiacensem dispertitae fuissent: totam Rheni fluminis oram a finibus Maximae Sequanorum usque ad Ducatus Mogontiacensis fines Comes Argentoratensis (cf. p. 597*. sq. ad p. 85*. §. 6.), et inde usque ad Antonnacum (*Andernach*), supra Arolae Ubiorum (*Ahr*) fl. ostia situm, Dux Mogontiacensis (cf. cap. XXXIX.) cohibebat. ubi tandem locus fuit Duci Germaniae Primae? Cuius quaestionis solvendae cum nemo quem sciam, periculum fecerit*, dicam quod sentio: provincias militares,

*) Nam quod Schoepflin. Als. ill. I. p. 310. sq. §. LVIII. protulit, et

si ita dicere licet, non utique cum civilibus eosdem fines habuisse, non uno loco iam vidimus (cf. p. 483*.); itaque cum post medium quartum saeculum propter crebriores gravioresque Alamannorum aliorumque transrhenanorum barbarorum infestationes * praeter Ducem suum iam prius institutum, postquam utraque Germania unum primum, deinde duos rei militaris Comites acceperat (cf. supra p. 591* sqq.), etiam Comes Argentoratensis Duxque Mogontiacensis Germaniae Primae apponeretur (cf. supra p. 589* sqq.), hi quidem intra novas suas sedes res militares regebant invadentesque barbaros dispalantes, si dispacet, repellebant ac prosequabantur in Alamanniam Germaniamque magnam; Duci vero Germaniae Primae iniunctum fuit, a tergo, ex finibus Belgicae Primae Germaniaeque Secundae, et succurrere praesidiis ripensibus et ipsum cum suis ripam Rheni tueri, ubi per invasionum ne-

per se falsum est, et sibi ipsum contradicit: „Omnis ergo res militaris Germaniae Primae a Duce Moguntiacensi et a Comite Argentoratensi sub Magistro Equitum Galliae recta fuit“. Fallitur: et Comitem Argentoratensem et Ducem Mogontiacensem sub dispositione Magistri Peditum Praesentalis fuisse ex ipsa Notitia (p. 23*. γγ. 7. et 20.) constat, atque non omnem rem militarem sub illo Comite illoque Duce fuisse, idem paullo post ipse adicit: „Sed ... eadem Germania Prima quoque habuit, uti diximus, Ducem, qui rerum militarium causa in eadem hac urbe Mogontiacensi sedebat“. Credant alii, non ego. ceterum Schoepflinus in tantum constitutionis rei publicae, quam haec Notitia describit, ignarus fuit, ut utrum Comites Ducesque limitanei etiam togatam, ut ipse vocat, iuris dictionem haberent, necne, incertus haereret. Cf. supra p. 597*.

*) Ita e. gr. Zosim. III. 1. ad ann. 354. „... ὁ Κωνσταντῖος ... θεώμενος δὲ τὰ πανταχοῦ Ῥωμαίοις ὑπήκοα βαρβαρικάς ἐφόδοις ἀπειλημένα, καὶ φράγχους μὲν καὶ Ἀλαμανοὺς καὶ Σάξονας ἤδη τεσσαράκοντα πόλεις ἐπικειμένας τῇ Ῥήνῳ κατειληφότας, καὶ αὐτὰς μὲν ἀνασταίτους πεποιηκότας, τοὺς δὲ τούτων οὐκ ὀλίγοις ἀπειρον ὄντας πλῆθος ληϊσαμένους μετὰ πλούτου λαφύρων ἀναριθμήτου, Κουάδους δὲ καὶ Σαυρομάτας ἐπὶ πολλῇς ἀδείας Παιονίαν κατατρέχοντας καὶ τὴν ἀνωτέρω Μυσίαν κ.τ.λ.

cessitatem illi militares rectores a suis stationibus avocarentur, itemque mediterranea provinciarum confinia, tractum quem ab Hunnis aequè falso quam a cane denominatum fuisse opinantur (*den Hunsrück*), Eifliam cum Arduennensibus regionibus quod ad res militares pertineret, commode gubernare. Quantum caveri opus fuerit, ne denudarentur praesidia, sed ut in locum aliorum evocatorum statim alia succederent, alterumque alterius tergum tegeret, uno exemplo, qualia etiam innumera olim inter Scotos Anglosque utriusque populi confinia viderunt, demonstrare liceat, ex Ammian. XXVII. 10. init. desumpto, ubi ad ann. 368. haec rettulit: „Sub idem fere tempus Valentiniano ad expeditionem caute, ut rebatur, profecto Alamannus regalis Rando nomine, diu praestruens quod cogitabat, Mogontiacum praesidiis vacuum cum expeditis ad latrocinandum latenter irrepsit. et quoniam casu Christiani ritus invenit celebrari sollemnitatem, impraepedite cuiusque modi fortunae virile et muliebre secus cum suppellectili non parva indefensum abduxit“. Magister Peditum praesentalis sine dubio Treviris sedem suam ordinariam habuit (cf. p. 598*), idemque, si recte coniectavi, Ducem Germaniae Primae in comitatu suo habere solebat eoque pro vicario suo utebatur ad eum tractum regendum, qui tum acerrime praeter ceteris infestabatur, id est Rheni ripam per Germaniam Superiorem, quotiens ipsum Magistrum Militum per alias Galliarum sive totius Occidentalis imperii limites, qui fere omnes sub ipsius dispositione fuisse leguntur p. 23*, belli sollicitudines circumagitarent. Neque vero praeterierim etiam navalem per Rhenum militiam, de qua neque sub Comite Argentoratensi neque sub Duce Mogontiacensi disertam haec Notitia mentionem fecit*, fortasse sub huius Ducis Germa-

*) Ita e. gr. nemo facile dubitabit, Confluentibus,

„vel qua Germanis sub portibus ostia solvit“

Mosella (Auson. Mos. v. 473.), classem, liburnas lembosve lusoriasque aut musculos in statione fuisse; haec autem Notitia infra (p. 117*. v. 11.)

niae Primae dispositione fuisse. nullum enim dubium et historiarum scriptores et ipsae leges relinquunt, quin suas classes hio tractus haberet: nam ut ipsi barbari „per totum paene orbem pedibus et navigando vagati sunt“ (Vopisc. in Probo c. 18.), ita Romanos tam in Orientis quam in Occidentis partibus per flumina limitanea illis suas classes obiciebant; et e. gr. idem Vopisc. in Bonos. c. 15. de incensis quodam tempore a Germanis Romanis lusoriis rettulit. cf. etiam annot. ad Not. Or. p. 450. sq. not. 32.

Hunc Ducem Germaniae Primae ex iis fuisse, „quibus Rheni mandata est custodia“, ut legimus L. 9. Th. C. de re militari, supra p. 590*. sqq. vidimus. Unius tantum quem sciam eiusmodi Ducis (nam de Comitibus rei militaris per Germanias ad ea quae in commentario de Comite Argentoratensi protulimus, et de Severiano Duce, ad quem L. 1. Th. C. de postlimin. V. 5. a. 366. emissa est, ad p. 594*. referre lectorem licet) nominatim mentio facta est apud Ammian. XXIX. 4, 7. ad ann. 371. „Bitheridum vero et Hortarium nationis eiusdem [Alamannorum] primates item regere milites iussit [Valentinianus]. e quibus Hortarius proditus relatione *Florentii** Germaniae Ducis, contra rem p. quaedam ad Macrianum scripsisse barbarosque optimates, veritate tormentis expressa, conflavit flamma poenali“.

Fines provinciae Germaniae Primae, de quibus p. 482*. sqq. ad p. 72*. §. 6. egimus, cum finibus huius ducatus non omnino eosdem fuisse supra proposuimus. Ptolemaei locum, ad quem

Milites Defensores, i. e. levis armaturae pedites (cf. annot. ad Not. Or. p. 195. not. 49.), ei castello adscribit.

*) „Ms. Germaniaca“ annotatum habent editi libri. Sed postquam Pancirolus „Florentium Magontiaci Ducem fuisse“ pro suo ἀκριβολογίας odio scripserat, alii, ut Lehmannus in Chronico Spirensi lib. I. c. 9., Ammiano *Moguntiaci* pro *Germaniae* (sive *Germaniae I.* scripserit Ammianus) obtrudunt, alii, ut Schoepflinus, falsam scripturam falsis argumentis tueri conati sunt. Cf. infra commentar. ad cap. XXXIX.

Pancirolus provocavit [II. 8 (9).] constat mendis laborare; est autem hic: Τῆς δὲ παρὰ τὸν Ῥῆνον χώρας ἡ μὲν ἀπὸ θαλάσσης μέχρι τοῦ Ὀβρίγκα [vulgo Ὀβρίγγα, al. Ὀβρίγμα, Ὀμβρίκα, Ὀμβρίγγα] ποταμοῦ καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω, ἐν ἣ πόλεις ἀπὸ δυσμῶν τοῦ Ῥήνου ποταμοῦ τῶν μὲν Βατανῶν μεσόγειος Βατανόδουρον. ὑφ' ἣν Οὔετερα λεγίων λ' Οὐλπία, εἶτα Ἀγριππινησίς, εἶτα Βόννα [al. Βόνα, Βώννα] λεγίων α' Ἀθηναϊκή, εἶτα Τραϊανὴ λεγίων, εἶτα Μοκοντίακον. Ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ Ὀβρίγκα ποταμοῦ πρὸς μεσημβρίαν καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω, ἐν ἣ πόλεις ἀρχομένων ἀπὸ τοῦ Ὀβρίγκα ποταμοῦ Νεμετῶν μὲν Νοϊόμαγος, Ρουφιὰνα. Οὐαγγιόνων δὲ Βορβητόμαγος, Ἀργεντόρατον λεγίων ἡ σεβαστή. Τριβόκων δὲ Βρενχόμαγος, Ἐλκηβος. Ραυρικῶν δὲ Αὐγούστα Ραυρικῶν, Ἀργεντουαρία. Ὑπὸ δὲ τούτους καὶ τοὺς Λευκοὺς παρήκουσι Λόγγονες κ. τ. λ. de quo loco etiam nota ** p. 595*. sq. conferenda est. Obiter moneo de Isidori confusione, Etym. XIV. 4, 4. „Duae sunt autem Germaniae, Superior iuxta septentrionalem oceanum, Inferior circa Rhenum“.

Quae de legionibus Pancirolus effutit, ut cuique quam falsa sint, adspicere in promptu sit, ex ed. Venet. a. 1593. publicata repeto accurate: „Augustus in Germania Superiore ad Danubium quatuor legiones locauerat XI. Augustam, XIII. Geminam, Piam, Fidelem, XIII. Geminam Martiam Victricem, & XVI. Claudius XI. Augustam in Britanniam a se subactam translulit, quae cum bello civili Vitellio adhaesisset, à Vespasiano per Illyricū est dispersa, XIII. Gemina in Pannoniam traducta, primò & ipsa pro Vitellio pugnauit: Exinde a Nerone in Dalmatiam deducta, pro Othone in Italiam venit; quo occiso in Britanniam reuersa, demum in superiorem Germaniam rediit. XVI. cum pro Vitellio pugnasset, tandem in sua castra est remissa“. Nemo facile ex eiusmodi verborum serie ea recognoscet quae apud Dionem Cass. LV. 23. sq. relata sunt, sed quae paruum pondus ad eorum temporum historiam, de quibus nobis agendum est, explicandam habent.

PAG. 110*. §§. 3. sq.] Hanc rubricam etiam Andreas du

Chesne, Histor. Francor. Scriptt. tom. I. Paris. 1636. fol. p. 3. dedit.

— §. 9. et PAG. 111*. §§. 1. sqq.] Utrum *Principem* ex eodem corpore an ex officiis Magistrorum Militum praesentalium habuerit, non definierim (cf. quae supra p. 715*. sq. ad p. 97*. §. 9. observavimus); neque post *Numerarium* et *Commentariensem* eosdem omnes officiales, ut in ceterorum Ducum officiis, enumeratos fuisse exploratum habemus. *Cornicularium* inter huius Ducis officiales fuisse negaverim. cf. p. 844*. ad p. 109*. §. 7.

CAPVT XXXVIII.

PAG. 112*.] De finibus potestatis huius Ducis Britanniarum, quae dioecesis etiam duos Comites rei militaris habuit (capp. XXV. XXVI.), in universum supra p. 580*. sqq. ad p. 82*. verba fecimus: accuratius iidem ex hoc ipso capite poterunt explicari. Quo tempore primum proprium Ducem habere Britanniae coeperint, ex Ammiano, si integrum possideremus, cognosci posse puto; nunc neque a veteribus relatum neque a recentioribus exquisitum est. A Constantino hunc quoque ducatum primum ordinatum esse censuerim: videri quidem possit, sub Constantio ac Iuliano nondum eum introductum fuisse, quoniam, ut Ammianus XX. 1. ad a. 360. enarrat, Iulianus Caesar Lupicinum Magistrum Armorum cum Herulis et Batavis duobusque Moesiacorum numeris contra Scotos Pictosque loca limitibus vicina vastantes in Britannias ire iussit, ut haec ratione vel vi componeret. „adulta hieme dux ante dictus Bononiam [*Boulogne*] venit, quaesitisque navigiis et omni imposito milite, observato flatu secundo ventorum, ad Rutupias [cf. p. 574*. sqq.] sitas ex adverso defertur, petitque Lundinium, ut exinde suscepto pro rei qualitate consilio festinaret ocius ad procinctum“. (cf. etiam eund. XXVII. 8, 4. sqq.) at coniectatio illa non tenet: nam pari modo cum Ful-

lofaudes dux Britanniarum, anno 368., hostium insidiis circumventus esset, Severus Comes Domesticorum aliique post hunc, ut sequius gesta corrigerent, in Britanniam e Galliis mittuntur (ut idem Ammianus XXVII. 8. 1. sqq. rettulit); inter quos opitulatores etiam Theodosius, Theodosii I. imp. pater, insequenti anno ipse Britanniarum Dux ac paullo post (a. 370.) Magister Equitum fuit (Ammian. XXVII. 1, 4. XXVIII. 3. et 5, 15. XXIX. 5, 4. cf. supra p. 499*). idemque Dulcitium, ducem scientia rei militaris insignem, quem p. 442*. Aemiliae Consularem a. 357. fuisse vidimus, ad se mitti poposcit (Ammian. XXVII. 8, 10.); eundemque anno quoque 369. Britanniarum Ducem fuisse legimus ap. eund. XXVIII. 3, 6. De Theodosio ac Dulcilio ducibus conferatur etiam Gothofredi prosopogr. Th. C. De sede Ducis Britanniarum ordinaria Eburaci (*York*) eam fuisse non dubito.

— γ. 2.] *Britanniorum* ACD, *Brittanniorum* B, *Brittannorum* E. — cum insignibus addunt e⁶?

In pictura libri mandatorum inscriptionem, quam ex A dedimus, quocum BE conveniunt, sic habet D: FL | INTALL | COMORD | PR |, editi sic: FL. | INTALL | COMORD | PR | praeter e⁶?, ubi est: F.L. | I.N.T.A.LL | CO.M.ORD | P.R. In castellorum inscriptionibus ita variant codices: b) *Sexte* AE. c) *psidium* A, *Vresidium* E. f) *Albeia* A, *Arbela* e⁶?. g) *Dictum* E. h) *Concagios* E. k) *Merteris* E. l) *Braboniac* e^{1...4}. m) *Magloüe* AE. o) *Longovicio* E, *Longovico* dec. p) *Deruentione* A, *Deruencione* D.

— γγ. 7. sq.] *Britanniorum* ACD, *Britannorum* BE.

— γ. 9.] Stationis nomen, *Eburacum* sive *Eboracum*, neque mss., neque editi libri exhibent, neque lacunae indicium praebent. (cf. p. 506*). Si quis falsum istum Ricardum Corinensem * sequitur, possit *Sextae* pro ipso Eburaci vocabulo

) Rectius etiam p. 497. scripsissem, Pseudo-Ricardus: nam postea didici non ipsum Ricardum Corinensem post medium saeculum XIII. [per errorem operarum p. 497*. expressum est XIII.] composuisse,

sumere, ut bis idem positum fuisset, prius ad Legionem, alterum ad stationem referendum, unde librarius alterum *Sextae* omisisset: nam is ipsam Romanorum coloniam Eboracum *Sextae* nomen gessisse I. 6, 32. asserit. „Eboraci Fausto et Rufo coss.“ i. e. a. 210. „Impp. Severus et Antoninus AA. Caeciliae“ L. 1. Iust. Cod. de rei vind. III. 32. ediderunt. COL. EBVR. i. e. Colonia Eburacum in lapidibus nummisque legitur, et de „Britanniae municipio, cui Eboraci nomen“, habemus ap. Aur. Vict. de Caes. c. 20. §. 27. ed. Arntzen., eandemque „civitatem“ absolute nominat Spart. in Sever. c. 22., Eboracum oppidum Beda H. E. I. 5. De Eburaco conferendi sunt Camden. p. 407. sqq., Camden-Gibson. p. 717. sqq., Thomae Galei Antonini iter Britanniar. Lond. 1709. 4o. p. 19. sqq., Cellar. I. p. 345. §. LV., Mannert. II. 2. ed. II. p. 123., Georgii II. p. 136. et de hodierna civitate *York* Bruz. la Mart. h. v., Hasselii *Erdbeschr. des brit. Reichs* p. 295.; imprimis Gortoni *Topographical Dictionary of Great Britain*. Lond. 1833. 8o. III voll. adhibui, ex quo * non nulla

sed procul dubio Havniensem professorem Car. Iulium Bertram post medium saeculum XVIII. conflinxisse istam Britannicarum gentium historiam, quam Angli hodieque pro genuino monachi ordinis S. Benedicti Westmonasteriensis opere habere solent, ut ipse in hunc errorem incideram, cum illam annotationem ad Notitiam Occ. scriberem. Itaque utendo isto libro, quo non nisi ex Gilesii Anglica versione uti potui, tempus me perdidisse confiteor. ceterum editos ad capp. XXII. XXV. XXVI. commentarios, ubi aliquotiens Pseudo-Ricardi testimonio me decipi passus sum, revocare neque fieri potest, neque si fieri posset, operae pretium est. Vide Car. Wex, Prolegomenon in Taciti Agric. in programme gymnas. Suerin. a. 1845. 4o. publicato, eiusdemque viri commentarium in „*Rhein. Mus. für Philologie*. Bonn. 1846. 8o. p. 346...53.

*) *York. A maritime county, far exceeding in size any other in the kingdom, bounded on the N. by Westmoreland and Durham, on the E. by the German ocean, on the S. by the river Humber and the counties of Lincoln, Nottingham, Derby and Chester; and on the W. by Lancashire and Westmoreland. From the latter counties it is chiefly separated by hills and moorlands, which have been termed the English Apennines, and its northern border line is formed throughout by the ri-*

subiungenda videntur. *Er. Drakii apud Anglos aestimatissimum librum, Eboracum, or the history and antiquities of the*

ver. Tees. Its most ancient inhabitants of whom we have any account were the British tribes called Brigantes, whose dominion extended over a wide tract of country. In the invasion of Britain by the Romans this region was overrun by Ostorius Scapula; and its inhabitants being defeated by Petilius Cerealis, at length submitted to Agricola. In the reign of Antoninus Pius the Brigantes revolted against the Roman government, but they were reduced to subjection by Lollius Urbicus. During the later period of the Roman ascendancy in Britain this county formed a part of the province called Maxima Caesariensis; and after the departure of the Romans it was, from its situation, peculiarly exposed to the predatory incursions of the Picts and Scots. This county was intersected from S. to N. by the Walling Street, which was crossed obliquely by the Ermin Street, entering Yorkshire on the south-east, and by the Rykniold Street, entering it on the south-west. In this spacious county were several Roman stations: as Eboracum (York), Catarracton (Catterick), Latarac (Bowes), Olicana (Ilkley), Isurium (Aldborough), Cambodunum (Slaok), Calcaria (Tadcaster), Praetorium or Praetorium, probably near Flamborough Head; Legiolium, at Castleford, near the confluence of the rivers Aire and Calder, and Ad Danum, supposed to be at or near Doncaster. At York, and in other places have been found a multitude of inscribed stones, altars, urns, coins, and other Roman antiquities. . . . The 3 grand divisions of the county are named, from their relative situations, the North, West, and East Ridings. . . . Et post: „York. An ancient city, having exclusive jurisdiction over the district called the Ainstey of York, which constitutes a distinct county. The ancient Britons had probably a considerable settlement at this place, and the Romans, after their conquest of the country, established a colony here, which Richard of Cirencester says was called Sexta, from its being the station of the sixth legion, termed the Victorious; and that it was afterwards distinguished by the presence of many emperors, and raised to the privileges of a municipal city. It is called in the writings of Ptolemy and Antoninus, Eboracum, an appellation probably derived from its British name [locus ad Urum aquam]. The emperor Adrian resided here in 124, Severus died in this city in 212, and a memorial of his funeral obsequies still subsists, at a place on the west side of the

city of York etc. Lond. 1736. fol. mihi ut compararem frustra-
neam operam impendi. Secundum Galeum „Eboracum vel
Eburacum formatur a voce Britannica: fuerit ea *Wruch*,
Vruch, *Ebrauch*, *Effreoch*, [Saxonice *Eborric*,] vis vocabuli
est supra Urum fl. (*Ouse*), qui licet hodie ad Eburacum *Isis*
vocatur, olim per totum aquarum suarum cursum nomen Uri
retinebat, et hinc certe Latini Eburacum expresserunt^a. Pan-
cirolus: „locus deest, ubi haec legio excubabat. Ptolómaeus*
eam apud Eboracos collocat. Dion [LV, 23.] scribit sextam
legionem postea in duas divisam [τὸ μὲν ἐν Βρετανίᾳ τῇ
κάτω, τὸ τῶν Νικητόρων, τὸ δὲ ἐν Ἰουδαίᾳ, τὸ σιδηροῦν]...
unde haec legio Victrix dimidia [!] permansit. Ptolomaeus
alias duas legiones in Britannia ponit, Vicesimam Victricem
[l. c. Κορνάνιοι, ἐν οἷς πόλεις Διούανα καὶ λεγίων ἡ νικηφό-
ρος, Οὐίροκόνιον.] et Secundam Augustam, quarum Notitia non
meminit [immo, legio II. Aug. memorata est sub Comite lit.
Sax. per Brit. p. 81*. γ. 8. **], forte alio translatae aut in co-
hortes erant transfusae^a, aut Legio XX. Victrix in Victoribus

city, where are 3 sandhills, called Severus's Hills. Here also died the
Emperor Constantius Chlorus in 307. Many traces of Roman residence
have at various times been brought to light, as altars, urns, and coins;
and there are some remains of Roman architecture....^a

*) Ptolem. II. 2 (3). Βρεταντες, ἐν οἷς πόλεις... Ἐβόρακον λε-
γίων ἡ νικηφόρος, Καμουνλόδουνον. Galeus p. 19. opinatur Brigan-
tium civitatem Eburacum non fuisse, „sed Brigantium mendose scri-
ptum esse pro Segontio, vel pro *Brecannioc*: cui loco lineae metien-
tes Ptolemaei melius conveniunt^a. Sed Galei suspicio falsa est.

**) Addidissem potae cuius postrema pars p. 572*. legitur, etiam
hunc Londinensem titulum nunc Oxonii servatum a Galeo p. 68., (s.
Marmor. Oxoniens. 1763, fol. max. Inscr. Latinar. tab. II, n. X.) nisi sero
huius libri comparandi copiam nactus essem: D M | VIVIO · MARC | ANO ·
M · L · E · O · II | AVG · IANVARIA | MARTINA CHIVNX | PIENTISSIMA POSV | IT ME-
MORIAM (memoriam). Item hunc Aquensem (in oppido *Bath*) repertum:
CHVRRIVS | CFARNIENSIS | FORDIVLIMO | DESTVSMIL · | LEG II ADPF | IVLI SE-
CVNDI | ANXXVSTIP | H S ibid. p. 133.

Britannicianis quaerenda est; nam haec legio inde a Claudii imp. temporibus, inferiore Rheno relicto, Britanniam non reliquit. cf. Borghesi *Iscr. Rom. del Reno* p. 43. Dio Cassius legionem vicensimam, τοὺς εἰκοστούς οἱ καὶ Οὐαλέρειοι καὶ Νικήτορες ὠνομασμένοι, ἐν Βρετανίᾳ τῇ ἄνω stativa habere affirmavit, putatque procul dubio *Devae*, (ibique stetisse nummi lapidesque testantur, quos vide e. c. ap. Galeum p. 51. sq. *; Geographi Rav. V. 31. *Dena victrix* idem illud testatur.) ubi Pseudo-Ricardus fines Flaviae Secundaeque Britanniae ponit; verum ad marginem Leunclaviani exemplaris pro ἄνω est κάρω, ut non multumtribuendum sit argumentis Cellarii I. p. 326. sq. §§. XI. sq. et Mannerti II. 2. ed. II. p. 107. sq. Iunctas tres legiones II., VI., XX. vide ad p. 81*. γ. 8. supra p. 573*. vicensimam ac secundam legimus in hoc lapide Westmorlandico ap. Camden-Gibson. p. 808. et accuratius p. 815.: --- C. VARRONIVS | ---- ESSVS. LEG XXV V. [= legionis vicensimae valentis victricis] | --- AEL. LVCANVS | --- R. LEG II AVG QV² sed posteriores duo versus recentioris aetatis sunt elegantiusque scripti. Aliam easdem duas legiones memorantem inscriptionem vicina rupes sic fere exhibet (ap. Camd. Gibs. p. 816.): LEG II AVG XXV. De Sexta legione Eburaci degente praeter Ptol. Dionemque II. citt. etiam lapides nummique conferendi sunt. equidem si post Borghesium ** plura de eadem verba face-

*) Ap. eund. p. 133. exstant tituli Aquis Solis (*Bath*) reperti hi: DIS MANIVS | MVALERIVM | FILLATINVSQ | MLES (= *NLES* sive *NLES*) LEG XXX (= XX ann.) | XXX STIPENXX | H S E et alter: IVLIVS VITA | LIS. FABRICIUS | IS. LEG. XX. V. V. | STIPENDIOR | IX. ANNVM. XXIX | NATIONE BELGA. EX COLLEGO | FABRICE. | SLATV | S. H. S. R.

**) Qui in libro *Iscriz. del Reno* p. 25. sq. ita disputavit: „...due legioni si ebbero col numero VI, ambedue d'antica fondazione, cioè la Ferrata che residieva in Oriente, e quella ch'ebbe il soprannome di Vincitrice non saprei dir quando, ma sicuramente innanzi Nerone. Una pietra corretta dal Kellermann Vig. 40. ci parla di un suo centurione che dopo la spedizione Britannica dal Claudio fù donato dei premj mi-

rem, audacior esse merito increparer. — Etiam Legionem IX. Victricem Eburaci per aliquod tempus degisse e lapide inibi reperto comprobari annotavit Wesseling. ad It. I. c., legiturque etiam leg. VIII. in nummis Gallieni atque Carausii. cf. Eckhel. VIII. p. 489. Vid. quoque Tac. Hist. III. 22. p. 572*. not.* exhib. et Agric. c. 26.

litari OB. RES. PROSPERE. GESTAS. CONTRA. ASTVRES, della qual guerra non trovo altro sentore. Se le è data esizandio l'appellazione di Claudia, attribuendole tre iscrizioni che ricordano la LEG. VI. CLAVD. P. F (Grut. 387, 8., Murat. 696, 5., Marini Arc. 771). Ma uno di quei marmi era assai corroso, gli altri provengono da descrittori di poca autorità, per cui tengo che invece di VI si avesse dovuto leggervi o XI o VII CLAVD. Quello dato due volte dal Muratori p. 717, 5. e p. 2023, 3. con LEG. VI. G. P. F si accusa scantonato dal canto del numero, ond' è chiaro che spetta alla Settima Gemina. Questa legione era da prima in Ispagna, ove le medaglie di Acci e di Saragozza la ricordano sotto Augusto e sotto Tiberio. Fù dessa che fece prencipe Galba (Tac. Hist. V. 16.), ed al cominciare dell' impero di Vespasiano fu fatta venire dalla Spagna in Germania per la ribellione di Civile (Tac. IV. 68. V. 14.). Otto figuline e quattro marmi del Steiner ci attestano, che si fermò nella provincia inferiore, finchè ai tempi di Adriano fu trasportata in Inghilterra, siccome apprendiamo da un nobilissimo frammento del Grutero 457, 2. [CANDIDATO | IMP. DIVI. HADRIANI. AB. ACT. SENAT. QVAESTOR. PROV | NARB. TRIB. MIL. LEG. VI. VICT. CVM. QVA. EX. GERM. IN | BRITANN. TRANSIT. ...] Troviamo infatti che sotto Antonino Pio vi lavorava alla costruzione del vallo (Orelli n. 845. [IMP. CAES. T. AELIO | HADRIANO. ANTONINO | AVG. PIO. P. P. VEXILLATIO. LEG. VI. VICTR. P. F. | PER. M. P. III. DCLXVI.]), ed impariamo da Tolomeo e dall' Itinerario Antoniniano, che aveva i quartieri a Yorck, nei quali perseverava quando Dione scriveva la sua storia, ed anche ai tempi del terzo Gordiano. Fa meraviglia come fin qui non si sia veduta memoria di lei sulle medaglie legionarie di Gallieno e di Carausio, sembrando che a quei tempi dovesse sussistere ancora, giacchè dalla Notizia si ricorda il Praefectus legionis sextae sub disp. Ducis Britanniarum. Cf. Eckhel. Doctr. num. VII. p. 402. 404. sq. Raschii Lexic. rei num. v. Leg. VI. Conferendus etiam est titulus Lingonensis ap. Grut. 92, 2.: H. D. D | DEAEVS. MAIR (matribus) | IVLIVS. REGVLVS. MI | LKS. LEGIONIS. VI | ANTONINIANE. A | ABSARIVS. EXVO | PRO. SE. ET. SVIS | V. S. L. M.

PAG. 113*. §§. 1. sq.] *Dalma*: A, *Dalmat.* da. Cf. supra p. 31*. §§. 17. 18. — *praesidio* ff. Geogr. Rav. V. 31. „in ipsa Britannia... Camulossesa, Praesidium, Brigomono...” ad quae priora duo vocabula Galeus *Camulon* adscripsit et annotavit: „An *Camulon* sextae [legionis] praesidium“. sed apparet *Praesidium* ap. Geographum proprium oppidi nomen esse. Nomen *Brigomono* idem pro *Bargeny* accepit et annotavit: „Ptolemaeo *Rerigonium*, et *Berigonium*“. Camden. p. 320. „Ab hoc castro (*Kenilworth*), si prospectum non impedirent sylvae, praecipuum totius agri oppidum videres (vix enim V milliaribus abest) quod nos *Warwick* vocamus, Saxones *Warringvic*, Nennius et Britanni *Caer Guarvicio* et *Caer Leon* *. quae omnia nomina quum a *guarth* Britannica dictione, quae *praesidium* significat, vel a Legionibus quae locorum defensionem imponebantur, profluxisse videantur, quodammodo persuaserunt, hoc illud oppidum esse quod *Praesidium* Romanis in Britannia dicebatur, ubi... Praefectus Equitum Dalmatarum... egit... Sed hoc *Praesidium* fuisse et Annalium nostrorum auctoritas docet, qui Romanas legiones hic consedissee memorant, et ipse etiam situs in provinciae paene umbilico innuit; aequali enim spatio hinc ab orientali Norfolciae, illinc ab occidentali Cambriae littore disiungitur, cuiusmodi situm *Praesidium* Corsicae oppidum, in ipsa media insula positum, obtinuit. Nec mirum si praesidium et militum stationem hic Romani habuerint, cum Avonae flumini satis praerupta immineret, et omnes aditus ex ipso saxo sint effossi. Moenibus et fossis munitum fuisse apparet, castrum vero et natura et opere firmissimum, Warwicensium Comitum sedem ad africanum praetendit, oppidumque ipsis aedificiis speciosis est exornatum.“ cf. Camden-Gibson. p. 501., Hassel. p. 235. sq. Camdenum secuti sunt Bruz. la Mart., Bischoffius Möllerusque et Reichardus; ceteros quos consului recentiores geographi locum

*) Nennii §. 7. *Cair ligion* est *Deva*, *Chester*, *Cair lion* autem *Isca Silurum*, *Caerleon upon Usk*.

omnino praeterierunt. Mihi non satis probabile esse videtur, hoc Praesidium quasi in umbilico insulae quaerendum esse, cum cetera castella omnia, quotquot hoc capite recensentur, septentrionalibus dioeceseos partibus adscribenda sint, minusque displicet quod Sprunerus fecit, *Praetorium* in comitatu Eburacensi It. Ant. p. 464. 466., plerisque fere omnibus recentioribus cum Camdeno et Galeo, recte puto, *Patrington*, Mannerto *Kingston upon Hull*, aliis *Hornsea*, aliis *Flamborough* (cf. Hassel. p. 296. sq.), cum Praesidio eundem locum fuisse opinari. cf. infra ad §§. 20. sq. *Patrington* Gortonus dicit esse „an ancient market town and parish in the south division of the wapentake of Holderness, situated on a branch of the Humber, where a creek forms a kind of haven for smallcraft, which convey corn to Hull and London, and import lime and coal from the West Riding.“. monendum autem est Praetorii (Praesidii) nomen in Spruneriana tab. geogr. perperam inter Lindum (*Lincoln*) et Ad Abum (prope *Barton*) in Coritanis positum esse, cum ad septentrionale Abi (*Humber*) fl. litus in Parisorum finibus ab aliis omnibus recte quaeratur. Ceterum frustra Wessel. ad It. Ant. p. 464. contra iustam Camdeni sententiam verba fecit, ut demonstraret verba *a limite* recte explicari potuisse i. e. *a vallo*: vallum (Hadriani murus) totum intra limitem fuit: verba i. e. *a vallo* ab imperito, quamvis antiquo librario sciolo assuta sunt.

— §. 3.] *Crippianorum* €. Pancirolus: „*Crispiana* est Pannoniae [Secundae] oppidum apud Itinerarium [Ant. p. 267., ab Arrabona XXV M.P. totidemque a Cimbrianis remotum (cf. ad p. 98*. §. 9. et ad Not. Or. p. 466. not. 33.), unde Mannert. III. p. 681. sq. apud hod. vicum *Sarkany* inter civitates *Stuhlweissenburg* et *Raab* quaerendum esse censet], a quo hi potuerunt denominari. sed forte legendum *Crepstinorum*, qui in scheda Volseri [i. e. Tab. Pent. I. A ubi inter confuse partimque perperam scripta Germanicorum populorum nomina etiam corruptum nomen CHREPSTINI sive potius RREPSTINI legi posse videtur] populi sunt e regione Dorilaniae [? Britanniae] in

Belgica secundum Rhenum, ex quibus hi facile contrahi poterant^a. Facilius poterant a quodam Crispo, fortasse a Constantini filio eius nominis, vocabulum sumpsisse, ut a Germanico Germaniciani, a Tetrico Tetriciani, ut alae Alexandriana, Antoniniana, Deciana, Gordiana, Philippiana, Severiana aliaque eiusmodi vocabula ad imperatorum nomina formata sunt. cf. Henzen. in *Jahrbb. des Ver. v. A. F. im Rheint.* XIII. p. 74. sqq., qui tamen ei regulae, in *ianus* exeuntia vocabula ab hominum nominibus deducenda esse, nimium tribuere videtur, ut e. gr. Cimbriani (Not. Or. p. 102. num. 9.) ostendunt, ne dicam de iis nominibus quae a provinciis, ut Pannoniciani, ala Picentiana, vel a legionum numeris, ut Tertiani, vel a muneribus, ut Stablesiani, formata sunt, et r. Neque nunc mihi satis probatum est Alam Aprianam (Not. Or. p. 68. B. 9.) non ab Apris colonia, sed ab Apro quodam, ut Henzenius (p. 75. l. c.) censorie innuit, appellatam fuisse. De nominibus virorum impositis militum Numeris vide etiam Fabrett. p. 535. ad num. LVII. Ceterum *Crispinianorum* scripsit Camdenus. — Danum, sec. It. Ant. p. 475. 478. a Lindo [*Lincoln*] XXXV, ab Eburaco [*York*] XXXVII M. P. remotum, hodie *Duncaster* comitatus Eburacensis (Hassel. p. 298.); Dano Pseudo-Ric. Corin. adscripsit „ibi intras Maximam Caesariensem“, quae loquendi forma ex Itin. Hieros. deprompta est. de Dano Camdenus p. 399. sq. sic disputavit: „*Danus*, vulgo *Don* et *Dune*, ita uti videtur nominatus quod pressiori et inferiori in solum labitur alveo, id enim *Dan* Britannis significat, primum *Sheafeld* [*Sheffield*] oppidum praeterit... Dispartito deinde alveo *Danus* vetusto oppido allabens nomen impertit suum, quod nos hodie *Duncaster*, Scoti *Doncaster*, Saxones *Donacester*, Nennius *Caer-Daun*, sed Antoninus *Danum*, uti et Notitiarum liber, qui prodidit Praefectum Equitum Crispinianorum ibi sub Duce Brit. stationem habuisse...“ cf. Camden-Gibson. p. 707., Gale p. 97., Cellar. I. p. 346. §. 55., Büsching. p. 733., qui viam Romanam hic superesse testatur, Volkmann. IV. p. 25. et Mannert. II. 2. ed. II. p. 150.; sed hic quidem p. seq. diversam sententiam

defendere conatus est, secundum quam Danum in hod. vico *Wintheringham* (*Lincolnshire*, cf. Hässel. p. 262.) ad Abum (*Humber*) fl. quaerendum foret, quod certe neque cum numeris Itinerarii convenit, quicquid dicat Mannertus, neque oppidi fluviique nomina patiuntur. Surita quoque falsus est, cum ad It. Ant. l. c. annotaret, ap. Ptolem. [II. 2 (3).] in Durotrigibus fortasse Δούριον pro Δάρον esse; nam id Δούριον hod. *Dorchester* Dorcestriae est. Iam Pancirolus rectum vidit: „Dano penes vallum Itinerarium collocat. vulgo Daneaster [sic] dictum“. Gortonus: „Doncaster, co. York. A large and handsome corporation and market-town, having separate jurisdiction, but locally situated in the wapentake of Strassforth and Tickhill, West Riding of Yorkshire; situated on the river Don, and, as its name implies, in ancient times defended by a castle. The origin of this town may be attributed to the establishment of a passage over the river in the line of the Roman road, and there was doubtless the station called Danum, or Ad Danum, in the Itin. of Ant.... The river Don, here navigable, supplies the means of communication with several towns in the S. of Yorkshire, and the northern part of Lincolnshire...“

— §§. 4. sq.] *cataphractorum* A, *Cataphractariorum* aaff. Cf. p. 40*. §. 16. cum annot. p. 291*. — *Morbium* a nullo veteri scriptore memoratur. Camdenus p. 451. sq. „Procedit hinc [a castro *Egremont*] littus paulatim se subtrahendo, et ut ex rudetis apparet, ubique a Romanis permunitum fuit. Ultimus enim erat Romani imperii limes, et hanc oram Scoti imprimis infestam habuerunt, cum ex Hibernia in hanc insulam quasi belli diluvio inundarent. *Moresby* viculum ex his munimentis fuisse, par est existimare. Multa inscriptorum lapidum fragmenta ibi eruuntur, quorum unus *LVCIVM SEVERINVM ORDINATVM*, alter *CON. VII.* praë se fert, sed nullus adhuc repertus *Morbium* fuisse docet, ubi Equites Cataphractarii meruerunt, quod nomen tamen quodammodo subindicat. Post hoc *Derventio* flumen oceano se occulit...“ (*Moresby* prope Portum album, *Whitehaven*, *Cumbriae*, septentrionem versus, non ita

procul a mari conditus viculus est. Gorton. „Moresby, co. Cumberl. A parish and township in Allerdale ward above Darwent; bounded on the west by the Irish Sea;... this parish, in the opinion of Horsley, was the Roman station Arbeia*.) Apud Camden-Gibson. p.821. legitur ille titulus sic: DEO SILVAN--- | COH. II. LING | CVI PRAEES--- | G. POMPEIVS M--- | SATVRNIN--- | Cohortem Secundam Lingonum p. 114*. num. 10. Congavatae adscriptam habemus. Additus est hic alter Moresbii repertus: --- | --- | OB PROSPERITATEM | CVLMINIS | INSTITVTI | . Cf. sis Bruz. la Martin. h. v. Secundum Reichardum *Morbium* est hod. *Workington*, non procul a Derventionis ostiis, in Cumbria, de quo Hassel. p. 314. et impr. Gorton. „*Workington*, co. Cumberl. A market and seaport town and parish in Allerdale ward, above Darwent, situated on the south bank of the river Derwent near the sea On an eminence in the vicinity is an ancient building, supposed to have been used as a watchtower; it commands very extensive views into Scotland*.

— γγ. 6. sq.] *Barcariorum* α^{7,11,15}. Pancirolus: „forte legendum *Barcaniorum*, qui sunt populi Hircanis contermini Stephano et Q. Curtio: vel *Bracariorum*, qui sunt gentes Hispaniae*. Utrumque displicet. *barcarii* sunt qui in *barcis*, parvo navicularum genere, militant (*barcaruoli* s. *barcajuoli* Italice), ut supra p. 103*. γ. 5. et infra p. 118*. γ. 21. Gloss. Philox. „*Barca*, σκάφος*. cf. Du Cange lexic. v. *Barca*. omnino addendus est Lyd. de magg. II. 14. „... εἰσὶν ἔτι καὶ νῦν πορθμίδες τρεῖς τῇ ἀρχῇ πρὸς τὰς ἀντιπόρθμους διαπεραιώσεις ἐκ τῆς βασιλίδος ἐπὶ τὰς γείτονας ἡπείρους. βάρκας αὐτὰς ἀντὶ τοῦ ‘δρόμωνας’ πατρίως ἐκάλεσαν οἱ παλαιότεροι, καὶ κήλοκας οἷον ταχινάς, ὅτι κέλερ κατ’ αὐτοὺς ὁ ταχὺς λέγεται, καὶ σαρκιναρίας ἀντὶ τοῦ ‘ὀλκάδας’, ὅτι σάρκινα κατ’ αὐτοὺς τὸ ἄχθος καλεῖται*. Videsis etiam de *Naucleariis* ad Not. Or. p. 445. sq. not. 16., item de *Liburnariis* ad p. 99*. γγ. 12. sqq. annotata, et quae de *Musculis* (Not. Or. p. 100.), de *Navibus amnicis* et *Militibus* ibidem deputatis (Not. Or. p. 103.)

deque Praefecturis Classium Riparumque passim hac Notitia memoratis suo quaeque loco diximus. — *Tigrisientium* *ABCE*, *Tigriensium* legit Camdenus. Pancirolus: „*Tigrisusam* oppidum apud Tigrim Plinius VI. 23. commemorat, unde forte hi milites *Tigrisienses* vel *Tigrisissenses* sunt vocati². Tigres sive Tigrides navium genus sive certe liburnarum triremiumve quarundam nomen fuisse et ex Vergilii „...secat aequora Tigri“ (Aen. X. 166.) * et imprimis ex inscriptionibus probari potest, e. gr. ex Marin. Atti II. p. 410. D. M | L. VALERI. PA|PIRIANI | MIL. CL[assis] PR[aetoriae] MIS[enensis] | EX III. [i. e. tri-ride] TICRI|DE. NATIONE | ALEX. Q. V. A | XLV. etc. Veteres, ut hodieque solent, singulis sua vocabula navibus olim dedisse constat, a deorum dearumve, heroum, hominum animaliumque, a fluminum, urbium, regionum nominibus desumpta. Cf. praeter citatos ab Orellio n. 3611. Gorium (Inscr. in Etrur. etc. tom. III. Florent. 1743. 4°. p. 72...84.), Dav. Ruhnkenium Diss. de tutelis et insignib. navium, in Opuscc. Lugd. Bat. 1807. 8°. p. 267...285. ac, quo aegre careo, Clementem Cardinalium (*Memorie Romane* I. 2. p. 60., qui LXXX navium nomina habet), etiam Reinesium p. 530., Vernazzam (*diploma di Adriano*. Torino 1817. 4°. p. 79...82.) Hasiumque ad Io. Laur. Lyd. de ostent. c. 46. (in Io. Lydo ed. Bekker. p. 400. sq.) qui laudat Pighii Hercul. Prodic. Antverp. 1587. 8°. p. 502²., apud quem tres tituli navium FIDEI, GALLI et ISIDIS leguntur. Utrum vero naves Tigris s. Tigridis nomine insignitae a rapido fluvio, an a rapida bestia Tigri appellatae essent, dubitari potest; at prior sententia, quae magis etiam Romanae iactantiae convenit, verae similior est, cum et triremis *Euphrates* inter Misenenses legatur ap. Reines. p. 530. n. XLVI. Sed tandem quaeri potest, utrum barcae illae, in quibus Arbeienses numeri militabant, ad formam sive similitudinem istarum navium Tigridum dictae fuerint, an, quod magis fortasse placebit, propterea quod id

*) Cf. Shakspearii Macb. I. 3. „A sailor's wife... Her husband's to Aleppo gone, master o' the Tiger“.

genus navibus inservirent: nam Isidor. Or. XIX. 1, 9. „Barca“ inquit „est quae cuncta navis commercia ad litus portat. hanc navis in pelago propter nimias undas suo suscipit gremio“; ubi autem appropinquaverit ad portum, reddit vicem barca navi, quam accepit in pelago“. — *Arbeiam*, alibi non memoratam, in hodierno Cumbriae foro *Ireby* (cf. Hassel. p. 313.) propter sonum situmque quaerendum esse mihi visum erat, ante quam ap. Büsching. p. 741. legerem *soll das alte Ardeia [sic] seyn*“, aut Bruz. la Martin. Reichardumque h. v. consentientes viderem Camdenumque consulerem ita disserentem (p. 453.) „Hinc [ab ostiis Derventionis fl.] murum ad defendendum littus IV plus minus M. P. perductum fuisse credunt nonnulli, adeo continuae sunt parietinae ad *Oleni* sive *Eleni* ostium, *Elne* nunc nominant, qui non longum permensus iter ad fontes *Ierby* habet, forum non minimum, *Arbeiam* fuisse iudicamus, ubi Barcarii Tigrienses stationem egerunt; et ad ostium *Ellenburrough* i. e. Burgus ad Elenum, quem *Olenacum* [p. 115*. §§. 4. sq.] fuisse, ubi Ala prima Herculea in praesidio erat, si coniecturae sit locus, tam ex antiquitatis vestigiis, quam nominis agnatione coniectarem. Tot enim inscripta saxa et statuae hic eruuntur, ut in columbariis, furnis, et caminis nihil sit frequentius; sed quae ita oblitterata sunt, ut praeter Romana nomina plane nihil elicias“. In Camden-Gibson. p. 826. sq. illi tituli Olenacenses leguntur ad Alam Augustam ac Cohortem Primam Delmatarum spectantes. Gorton. „Low-Ireby, co. Cumberl. A market town and township, forming, with High-Ireby, a parish, in Allerdale ward, below Darwent, situated near the source of the river Ellen. It is called Low Ireby and also Market Ireby, to distinguish it from the village of High Ireby, in its vicinity. Though now an inconsiderable place, its origin has been referred to a remote period; for Camden supposes, from the similarity of

*) Dum haec scribo, ante oculos meos praetervehitur Düsseldorfensis navis vaporibus acta, quae barcam post puppim suspensam habet.

names, that is was the Arbeia of the Romans . . ; but this opinion is controverted by Horsley, who observes that no Roman antiquities have been discovered here^a. quam rationem non satis aptam esse ad probandam negationem, vix est quod exprimi oporteat. Cf. etiam Volkmann. IV. p. 401. sq. Horsleium in *Moresby* Arbeiam quaesivisse superiore annot. relatum est.

— §§. 8. sq.] De Nervii vide annot. p. 228*. ad §. 18. et cf. p. 115*. §§. 1. 6. — *Dictentium* ABCD. Pancirolus „Dicti stationa habebat [praefectus]. unde Dictenses vocati [Nervii milites]^a. — *dicti* C. Non *Dictum* neque *Dictis*, sed *Dictium* huius loci nomen fuit; in Notitia *Dicti* est *Dicti*, ut *Sirmi*, *Aeli* aliaque huiusmodi, quod probatur vocabulo *Dixio* quod ap. Geogr. Rav. V. 31. inter *Devoticia* [*Delgovicia* s. *Delgovitia* It. Ant. p. 466. = *Wighton* s. *Weighton* in comit. Eburac., *East-Riding*, sec. Camden., *Galeum* ac *Lap.*] et *Lugundino*, *Coganges* [cf. seq. §.] habet. Itaque legerim *Dictensium*, et valde, ne Camdenus de *Dictio* perperam opinatus sit, vereor, cum imprimis etiam huius ipsius Notitiae series stationum recensendarum argumentum e geogr. Rav. petiitum comprobet. ille p. 388. haec habet: „Ex huius [i. e. *Aber Conwey*, i. e. *Conovii*, nunc *Conway*, fl. ostii, de quo vid. Hassel. p. 346.] opposito cis flumen prominet inflectente cubito, quasi stationem moliretur natura, promontoriolum, quod huius etiam agri censetur, *Gogarth* dictum. In quo, *Conovio* mare subeunti *Diganwoy* antiqua urbs impendebat, quae multa ante secula ictu fulminis deflagavit. *Dictum* autem urbem esse credimus, ubi sub imperatoribus Praepositus Numeri Nerviorum *Dictensium* excubias egit. Quod autem *Diganwoy* postea appellatum fuerit, quis non videt *Ganwoy* ex *Conwoy* profluxisse, et inde Anglicum nomen *Ganoc*: sic enim nominatum erat castellum, quod postea eo loci construxit Henricus III.^a cf. Camden-Gibson. p. 666. 672. et Gorton. v. *Eglwys-Rhos*, county *Carnarvon*. „Here are the ruins of castles *Fardre* and of *Diganwoy*^a. sed Romana ea castella esse non indicat, nec probabile videtur. Consentiant cum Camdeno Bruz. la Martin. et Bischoffii Möllerique lexica. sed cum

cetera omnia nomina h.l. exhibita, si incerta *Praesidii*, *Maglo-nae* et *Magis* excipias, ad Maximam Caesariensem pertineant, malim hoc *Dictum* in comitatu Eburacensi aut Westmorelandiae Cumbriaeve quam in confinibus comitatum *Denbigh* et *Carnarvon* quaeri. Galeus p. 146. recentius nomen *Dixio* Geographi Rav. nullum adscripsit.

— γ. 10.] *uigilium* ABCaa. Pancirolus „quod vigiliis obire consuevissent, sunt denominati“. Sane, vigiles vigilant. nautas i. e. navales milites Scotis ex Hibernia irrumpentibus oppositos fuisse coniectaverim, similiter atque *bārcarii* *Ar-beienses*. — *Concagios* (*Concogios* a^{ss}.)aa. *Coganges* Geogr. Rav. V. 31., ubi Galeus p. 146. recentius nomen *Cayngham* adscripsit. [*Cainham*, parochiatus in comitatu Salopiensi?] Pancirolus de *Congis* interiorem Valliae partem ad occidentem incolentibus sec. Tacit. Ann. XII. 32. et Polyd. Angl. hist. lib. II. *Concangios* oppidum derivatum opinatus est. sed nihil hi *Cangi* Taciti sive *Decantae* Ptolemaei ad hunc de quo agimus locum. Camdenus p. 447. sq. „*Candalia*, i. e. vallis ad *Kanum*. *Kan* enim fluvius qui saxis asperatus hanc vallem perstringit, nomen indidit, ad cuius occiduam ripam frequentissimum oppidum *Kendale*, sive *Kirke by Kandale*, i. e. fanum in valle ad *Canum* vetustatis autem gloriam sibi nullam vendicat, nisi *Concangii* sint, apud quos Numerus Vigilium stationem olim habuit . . . *Com-Can* etenim idem sonat Britannice, quod *Candale* Anglice, et Vallis ad *Canum* Latine. Sed cum Latinae aures *Comcangios* non paterentur, *Concangios* leniori voce vocasse videantur“. cf. Camden-Gibson. p. 564., ubi cum Pancirollo *Cangi* Cornavorum ad hunc Notitiae locum trahuntur; sed p. 805. haec leguntur: „Once indeed I was of opinion, that Kendal was the old Roman station *Concangii*; but time has informed me better. Lower in the river *Can*, there are two Water-falls et c.“, ad quem locum p. 810. sq. haec annotata sunt: „Not far from hence is Water-Crooke (so call'd from a remarkable crooking in the river), where upon the east-side of that river is an old square fort, the banks and

ditches whereof are still visible. That it was Roman, the discovery of coins, broken Altars, and other pieces of Antiquity will not give us leave to make the least scruple of: which if our Author had found, 'tis possible he might have fix'd the Concangii rather here than in any other place; because in the Notitia it is plac'd, as it were, in the very middle of the Northern Stations. For whereas between York and Derwent, it speaks of 14 Stations, the Concangii is the 7th; and the very next that come after it are Lavatrae (Bowes), Verterae (Brough) and Brovoniacum (Browham [sed vide annot. ad seq. y. 14.]): both the two last in this country [Westmoreland], and the first upon the edge of it. Non nullos in hod. Kendal Concangios quaerere refert Volkmann. IV. p. 312.; itemque Bruz. la Mart. atque Bischoffius et Möllerus Concangios ex mutata Camdeni sententia, sed uterque novis admixtis erroribus in hod. Kendal Westmorelandiae quaerendos esse volunt. Gortonus: „Kendal, co. Westmorel. An incorporated market town, locally situated in Kendale ward, but having a separate jurisdiction. It stands in a pleasant valley, watered by the river Ken or Kent; whence its appellation, which is a contraction of Kirkby Kendale, or the church in the vale of the Ken. Horsley supposes the Roman station of Concangium... to have been very near this place; and the remains of a baronial castle, on a hill to the east of the town, are said to occupy the site of a Roman fortress. Portion of 2 square and 2 round towers are yet standing, as also a considerable part of the wall surrounding the outer ballium; and in 1813, the fence encompassing these relics of antiquity was strengthened and extended, and other measures adopted for their preservation...“ Mihi locus ad confluentes Coker et Darwent in Cambriae burgo Cockermouth (Volkmann. IV. p. 355. sq., Hassel. p. 313.), cuius vetustas extra dubium posita est, quaerendus esse videtur: supersunt Romanorum militum vestigia in ipso castelli suggestu, quod in clivo arte facto constiterat, propeque hunc locum lapides aliaque monumenta

Romanos ibi stelisse milites testantur, ut ex ipso Camdeno Gibsoni p. 822. didici. Quod ut coniectem, non tantum nominis sonus facit, sed imprimis loci situs inter stationes, quas rivus ipsumque navigabilem Derventionem non ita procul ab ora maris Irici, versus meridiem a muro Hadriani sive a Vallo, Romani habuerunt in hod. *Moresby* et *Keswick*, atque in *Ireby*, *Ellenborough*, Castris Exploratorum et *Wighton*. Coccium It. Ant. p. 481. huc non pertinet. Gortonus de *Cockermouth*, co. *Cumberland*. Runica, Saxonica, Nortmannicaque monumenta ibi superesse refert, de Romanis tacet; situm loci sic describit: „*A market town and borough in the Allerdale ward, above Darwent and parish of Brigham. Its situation is low, being placed between the rivers Darwent and Cocker, the latter of which divides the town into 2 equal parts...*“.

— γγ. 11. sq.] De Exploratoribus cf. supra p. 286*. ad γ. 2. ibique cit. annot. ad Not. Or. p. 488. sqq. not. 37. Ab eorum stativis proprium nomen habuerunt *Castra Exploratorum*, quae inter *Blatum Bulgium* (sec. Camden. *Bowlness* Cumbriae, sec. Horsleium autem, Mannertum ac recentiores *Middleby* Scotiae, sive accuratius *Birrens* prope illum locum. cf. Chalmers *Caledonia* I. p. 151. sq.) ac *Luguvallum* (*Carlisle*), ab utroque loco XII M. P. distantia habet It. Ant. p. 467., ubi ALA AVG. GORDIA OB VIRTUTEM APPELLATA olim steterat (Camden-Gibson. p. 828. sqq.). Cum recentioribus Anglis ac Mannerto p. 124. nostratibusque *Castra Exploratorum* in hod. vico *Netherby* ad *Esk* fl., ubi Camdenus Aesicam (p. 114*. γ. 12.) quaesierat, reperriri opinor. Cf. Camden-Gibson. p. 828. 834. — *Lavatres* omnes, sed *Lavacris* ab initio scriptum fuisse mihi persuasum est: *Lavacra* (orum) nomen loci, quod recentiores modo *Lavatres*, modo *Lavatras*, modo *Lavatrim*, modo *Lavatra* scribunt, apud Ric. Corin. Gilesii p. 481. 489. *Lataris* legitur, olim fuisse statim probabitur. Memoratur locus praeter hanc Notitiam et Geogr. Rav. V. 31., qui *Lavaris* inter nomina *Vinonia* [*Vinovia* = *Binchester* episcopatus Dunelmensis] et *Cataractonion* [a cataracta rivi *Stoale*, quae infra burgum *Richmond* apud locum

hodieque *Catterick* s. *Cotterick* dictum aestuat] etiam It. Ant. p. 468. et 476., primum in itinere „a Vallo ad portum Ritupis, sic: A Blato Bulgio Castra Exploratorum M. P. XII. Luguvallo M. P. XII. Voreda M. P. XIII. Brovonacis M. P. XIII. Verteris M. P. XIII. [al. XX.] Lavatris [codd. *Matritensis* et *Florentinus Laurentianus* lauacris] M. P. XIII. Cataractoni M. P. XVI. [al. XIII.] Isurium M. P. XXIII. Eburacum M. P. XVII.“ Et paullo post in itinere „a Londinio Luguvallo ad vallum: Eburaco Isubrigantum [= Isurium Brigantum] M. P. XVII. Cataractoni M. P. XXIII. Lavatris [al. leuatrix, Wessel. Lavatris] M. P. XVIII. Verteris M. P. XIII. Brocavo M. P. XX. Luguvalio M. P. XXII.“ Pseudo-Ric. Corin. l. c. sic habet: „Iter VIII. ab Eboraco Luguvalium usque sic: Cattaractoni M. P. XL. Lataris XVI. Vataris XVI. Brocavonacis XVIII. Vorreda XVIII. Luguballia XVIII.“ Consentiant locum in hod. oppidulo *Bowes* ad Grotam fl. in septentrionali agri Eburacensis parte, *North-Riding*, (Hassel. p. 296.) quaerendum esse Camden. p. 426., Camden-Gibson. p. 762. sq., Wessel. ad It. Ant. l. c., Bruz. la Mart. h. v., Volkmann. IV. p. 103., Maunert. II. 2. p. 126., Gilesius alique recentiores. Galeus p. 40. „*Bowes* in saxeto de *Stanmore*. huius stationis expressa fit mentio in Not. Imp. Nominis vestigia adhuc superesse videntur in *Lartington* oppidulo in vicinia super *Laver* fluviolum [*North-Riding*, county *York*]. Ravennas *Lavaris* vocat, quod etiam nomen praeterlabentis fluvii non male refert. Floruit hoc oppidum tempore Severi Imperatoris, nam Virius Lupus sub eo Britanniae Praeses hic balneum exustum restituit“. Lapius autem dedit: „Verteris, *sur la Tees* riv. Lavatris, *Bernard-Castle*“. Gortonus: „*Bowes N. R. co. York. A parish and township in the wapentake of Gilling west, situated on the edge of Stanmore, and on the banks of the river Greta. It consists principally of one street, extending nearly $\frac{3}{4}$ of a mile from E. to W. It was anciently a Roman station, and soon after the Conquest, Alan, Earl of Richmond, built a castle here...*“ Prope *Bowes* effossi sunt lapides ita inscripti, ex Camd. Gibs. l. c. (Galeo p. 41.) repetendi:

DAE. . . FORTVNAE | VIRIVS. LVPVS | LEG. AVG. PR. PR | BALINEVM.
 VI | IGNIS. EXVST|VM. COH. I. THR|ACVM REST|ITVIT. CVRANTE |
 VAL. FRON|TONE. PRAEF ---- | EQ. ALAE. VETTO | Item: IMP. CAE-
 SARI. DIVI. TRAIANI. PARTHICI. MAX. filio | DIVI. NERVAE. NEPOTI.
 TRAIANO. Hadria|NO. AVG. PONT. MAXM. ----- | COS.
 I. ---- P. P. COH. III. F. ---- | IO. SEV. | Et sequens particula:
 ----- | ----- | NO L. CAE | FRONTIVS |
 COH. I. THRAC. | -----

Prior ille titulus de Lavacrorum co-
 dicibus etiam comprobato vocabulo nullum fere dubium re-
 linquere videtur; nihilo tamen minus Camdenus sec. Gibson.
 p. 763. „Now seeing“ inquit „these Baths were also call'd La-
 vacra by the Latins, perhaps some critick or other will ima-
 gine that this place was call'd Lavatrae instead of Lavacra;
 yet I should rather derive it from that little river running
 hard by, which I hear is call'd Laver. This modern name
 Bowes (seeing the old town was burnt to the ground, accord-
 ing to a tradition among the inhabitants) seems to me to be
 deriv'd from that accident: for that which is burnt with fire
 is call'd by the Britains Boeth..“.

— γ. 13.] Quinam fuerint hi *Directores*, quid direxerint,
 militesne navesve aut barcas, bellicas machinas vel ipsa ca-
 stella (cf. Duker. ad Flor. IV. 12, 26.) nemo quem sciam expo-
 suit. Labbaeus an nihil cogitaverit, cum verba *Directi veteres*
 in Indicem generalem reciperet, equidem nescio. quod verba
Directi (per errorem ita pro '*Directores*' scripsit) et *veteres*
 coniunxit, error est qui paullo post explicabitur. Nihilique
 etiam Panciroli explicatio haec est: „*Duroctorum* legionem in
 Moesia Inferiore ponit Ptolomaeus, cuius partem esse puto
 huc translatum. Ab oppido sunt denominati, quod *Durocor-*
tum vocat Caesar, unde sumpta est haec legio“. Immo, ne-
 que Silistrienses (cf. annot. ad Not. Or. p. 466. not. 31.) neque
 Remenses (cf. annot. ad Not. Occ. p. 319*. ad γ. 3.) hi Directo-
 res fuerunt. de corrupto nomine εθνικῶ cogitandum non est;
 sed nec legendum est *Direptorum*, ut ab hostibus discinden-
 dis laudabile nomen habuissent, nec *Dilectorum*, quod pro

Delectorum haud ita raro in scriptis codicibus legi constat: utrumque quidem in mentem olim mihi venerat: iam vero persuasi mihi, *Directorum* nomen a militia in navigiis onerariis aut speculatoriis nuntiatoriisque (*Fracht- und Paket-Booten*) deductum fuisse, quibus „recta navigatione contempta litora devia sectari“ (L. 33. Th. C. de navicul. XIII. 5.) aut „mutatis directoriis“ (L. 3. Th. C. de can. frum. urb. Rom. XIII. 15.) iter facere non licebat. Gothofredus ad hanc L. 3. annotavit: „*Directorium* est iter rectum, recta navigatio . . . sic et *δηρογυρόμενος*, quasi dicas *director viarum*, mansionum, qui scil. viam dirigit, praeparat, ap. Suidam“; non bene, ut mihi quidem videtur: *directoria* illa litteras iter faciendum praescribentes (*Reise-Routen*) fuisse censeo. — uerteris AB, uēteris C, uerterum D, veteris E, ueterum aad, veterum, alias Veneris ii, veterum Veneris f, veterum Venetis f. Pancirol. „*Directorum Veterum*, legendum *Verteris*, quemadmodum inscriptum est oppido [in pictura], et habent manuscripti, et Itinerarium“. De It. Ant. vide annot. proxime superiorem. Geogr. Rav. V. 31. habet *Valteris*, Pseudo-Ric. Corin. ap. Giles. p. 481. 489. *Vataris*. Recentiores, *Verterae(arum)* pro iusto nomine habentes, in eo consentiunt omnes, locum in hod. *Brough* sive *Burgh upon Stanmore* Westmorelandiae (Hassel. p. 308.) quaerendum esse. mihi nomen loci *Vetera* potius fuisse quam *Verterae* videtur, quod *Caesaris* etiam *turri*, de qua mox dicetur, fortasse probari potest. Camdenus p. 449. „Hic [apud *Musgrave*] aquas *Ituna* (hod. *Eden* fl.) quasi remoratur, ut aliis rivulis consocietur, quorum uni vix duobus M. P. ab ipso *Ituna* *Verterae* incubuerunt, priscoe memoriae oppidum, ab Antonino et Notitiarum libro memoratum . . . Nunc vero ipsum oppidum in tenuem vicum exiguo propugnaculo munitum et nomen in *Burgh* abiit, nostrates enim *Burgh upon Stanmore*, i. e. *Burgus* in Saxeto nuncupant . . . Burgum hunc *Verteras* fuisse vel affirmare ausim, quod distantia hinc a *Leuatriis*, illinc a *Brovonaco* in Italica resoluta milliaria exacte Antonini numeris respondeat, quodque via militaris Romanorum suo aggere

etiamnum conspicua hac ducit ad Brovonacum per Aballabam...⁴, ad quem locum Gibsonus p. 812. not. k haec addidit: „... Brough, consisting at present of two good villages: Upper, otherwise Church-Brough... Here also stands the Castle of Brough, and a tower call'd Caesar's tower; which is probably the Propugnaculum our Author speaks of, because the Castle was in his time raz'd to the ground (the walls of the Tower only remaining) which was lately rebuilt.... The other village is call'd Lower-Brough from its situation, and Market-Brough from a market held there every thursday⁴. Galeus p. 40. „Brough under Stainmore. ad viam militarem XX M. P. a Brocanacis, ut diximus sedent hae Verterae⁴. Gortonus „Brough, co. Westmorel. A market town and parish in East ward, situated upon a rivulet, 2 miles from the river Eden... It was the Verterae of the Romans, and a central station on the Maiden way between Bowes and Brougham.... Upon a lofty eminence, near the church, stand the remains of Burgh Castle...; but it is now rapidly disappearing for the materials. An urn filled with Roman silver coins was dug up in the neighbourhood of the castle in 1792.“ Et paullo post: „Brougham, or Burgham, co. Westmoreland. A parish and township in West ward; ... Brougham Castle, a majestic and venerable pile, is situated on a woody eminence, at the confluence of the Eamont and Lowther rivers, a mile from Penrith, on the site of the Norman [sic] station Bonvoniacum [sic]. It is of Roman architecture, and was built by the Veteriponts and Cliffords...“

— §§. 14. sq.] Defensores (de quibus cf. annot. ad Not. Or. p. 195. not. 49.) Seniores (cf. p. 36*. num. 36, ubi Defensores Iuniores intra Gallias Magistro Equitum adscripti sunt), sed utrum e legione comitatensi (p. 26*. §. 18.) an pseudocomitatensi (p. 28*. §. 3.), non constat. — *bāboniaco*. C. Pancirol. „Brouonacis et Brocouonacis Britanniae oppida Itinerarium ponit⁴. cf. itinerum indicem ex It. Ant. ad §§. 11. sq. supra exhibitum, unde probatur Brovonaca et Brocarum eun-

dem locum non fuisse, ut cum Camdeno p. 449. (Camd. Gibs. p. 808.) alii sumpserunt. *Brocavum* esse hod. *Brougham* s. *Browham* Westmorelandiae consentiunt omnes; *Brovonaca* (*Brovonacae* est ap. Mannertum, Reichardum, Forbigerum, alios, perperam, ut puto, ut Suritae '*Brovonacim*') Itinerarii cum *Braboniaco* Notitiae eundem locum fuisse non dubitatur. *Braboniaco* Notitiam habere ad It. Ant. p. 467. annotarunt Simlerus ac Surita, *Broconiacum* in Notitiarum libro legi scripsit Camdenus, minus accurate omnes. Fortasse *Ravonia* ap. Geogr. Rav. V. 31., quod Galeus p. 146. *Ravonglasse* interpretatur, nihil nisi corruptum nomen *Braboniacum* est. Pseud. Ric. Cor. ed. Giles. p. 481. 489. habet *Brocavonacis*. Contra Galeum p. 40., qui hod. oppidum *Kendal* [cf. supra ad §. 10.] locum veteris *Brovonaci* [rectius scribi puto *Brovonacorum* s. *Brovoniaci*] obtinere putavit, cum Horsleio Brit. Rom. III. 2. Wesselingius ad It. Ant. l. c. vult *Kirbythure*, „ubi Romani operis vestigia visuntur“, „cum Candalia extra viam militarem sit, et [quod ipso Galeus concessit] numeri (Itinerarii) obstant“. (Gorton. „Kirkby Thore, co. Westmorel. A parish and township in the east ward... A great number of Roman coins and antiquities have been dug up here at several times“. Idem volunt qui stationem, de qua agitur, in hod. *Whelp-Castle* infra oppidum *Appleby* ad Itunam (*Eden*) fl. reperiri scribunt, ut Mannert. p. 125., Reichard. h. v., Forbiger. III. p. 298. Lapius p. 141. habet „*Brovonacis, Aldstone-Moor*“. Hoc *Whelp-Castle* Camdenus pro *Gallago* s. *Calaco* veteri sumpsit: nam (ap. Camd. Gibs. p. 807.) legitur: „From hence (*Apelby*) the river posts forward to the northwest by *Buley-Castle*, .. and by *Kirkby Thore* [the present name '*Kirbythure*' Gibs.], below which there appear the vast ruins of an old town: where also Roman coins are now and then dug up; and not long ago this inscription: DEO BELATVCAD|RO LIB. VOTV|M FECIT | IO-LVS. Age has quite worn out the old name; and they call it at this day *Wheallep-Castle* [*Whelp-Castle* scribendum esse Gibsonus annotat] ... I should say this was the *Gallagum*

[Κάλατον] mention'd by Ptolemy, and call'd by Antoninus Gallatum [Calacum, al. Galacum, al. Gallacum]. Which conjecture, as it agrees with the distances in the Itinerary, so it is partly favour'd by the present name" etc.

— †. 16.] Solentium mss. Pancirolus „a Sole [Solis] Cili-
liciae oppido“ appellatos vult. sed cf. ad Not. Or. p. 217. not.
14. — *Maglone* C, *Magloue* AB(D?)aa, *Maglouae* dtrff. Cam-
denus p. 381. quem secuti sunt Bruz. la Mart. h. v. et Reichar-
dus, *Maglonam* in *Machleneth* (*Machynleth* ad Dovy fl., cf. Has-
sel. p. 338.) in extremo agri Montis Gomerici (*Montgomeryshire*)
angulo quaerendam esse coniecit. Nimium meridiem ver-
sus evagatum esse sagacissimum topographum censeo: ipse
locum item in Westmorelandia quaesierim putemque ad Lo-
nae sive Lunae fluvium situm fuisse, ubi infra locum Orton
(Hassel. p. 308.) apud *Tebay*, supra *Burrowbridge* Lona alios
rivulos excipit: per hunc locum via militaris a Candalia (*Ken-
dal*) Brocavum (*Brougham*) ducebat. Nunc Gortonus conie-
cturam meam mihi confirmare videtur: „Orton or Overton,
co. Westmorel. A market town and parish in East ward plea-
santly situated on the road between Appleby and Kendal, near
the river Lune.... Near Orton Scar is Castle Folds, formerly
surrounded by a strong wall, with a small fort for the de-
fence of the castle &c., during the incursions of the Scots,
and upon the highest part of the Scar was a beacon, which
communicated with those of Penrith, Stainmore and Whinfell...
At a short distance from the town are the remains of a Cast-
le, which appears to have been a very strong fortress: Dr.
Burn, . . joint editor of the 'History and Antiquities of Cum-
berland and Westmoreland', was vicar of this parish for 30
years...". Sed Camdeni opinionem ipse Gortonus recepit:
„Machynllaeth, county Montgomery. A town in the parish and
hundred of the same name, situated near the river Dyfi, and
adjacent to its conflux with the Dulas. The position of the
town is extremely beautiful, the stupendous hill of Arran-y-
Gessel, 2220 feet in height, appears impending over it... This

place is supposed to be the *Maglona* of the Romans, where a lieutenant was stationed in the reign of Honorius. At a place called *Cefn Caer*, or the Ridge of the City, Roman coins have been found, and the traces of a circular intrenchment and a paved road discovered. A Roman fort is believed to have been at a little distance from the same place, and near its supposed site silver coins of Augustus and Tiberius were discovered...

— 17.] *Pacentium* mss. et aa. *Pancirulus* „a Pace Iulia urbe Lusitaniae dicti, nunc *Badajoz* [immo, *Beja* in provincia *Alenteiensi*] vocatur, vel a Foro Iulio Octavianorum, Colonia *Pacensi* [hod. *Frejus*] dicta, quam *Plinius* III. 4. in *Gallia Narbonensi* collocat. Mihi hos milites a cognomine *Pacis*, quod e. gr. legio I. gessit, appellatos videri ad p. 27*. 13. supra p. 249. annotavi. cf. infra p. 116*. 9. — magis aa. *Pancir*. „*Itinerarium Magium Vinium Britanniae urbem esse dicit*“; ita *Simlerus* quoque ad *It. Ant.* p. 479. (in *Simleri Aethico* Basil. ed. a. 1575. 16°. p. 286. ad p. 204.) nomen *Magiovinio* annotaverat „*Magis liber Notit.*“. Falso, *Magiovintum* s. *Magiovinium* *It. Ant.* p. 471. 476. 479. XLV tantum M. P. a Londinio septentrionem versus distans omnino huc non pertinet, ubi de praesidiis borealis Britanniae agitur. Neque *Camdeni* p. 354. (cf. *Camd. Gibson.* p. 585.) opinioni accesserim, qui locum in *Radnorshire* sibi visus est repperisse: „*Old-Radnor*, i. e. vetus *Radnor*, Britannice *Maiseueth-hean*, et ab edito situ *Pencrag*“. [*Gorton.* „*New Radnor or Maes-yfed, co. Radnor, S. W. A borough-town... on the banks of the Somergill river...; few traces of its old fortifications or intrenchments are now visible...*“; et „*Old Radnor, or Pen-y-Craig, co. Radnor S. W. A parish... upon the southern bank of the Somergill river...*“] „...Si hanc *Maiseueth* fuisse *Magos* urbem dixero, quam *Antoninus* [p. 484. „*Magnis*“] *Magnos* vocare videtur, ubi, ut est in *Notitiarum* libro, Praef. militum *Pacensium*... egit, a veritate... non descivero. Huius enim tractus incolas *Magesetas* vocatos, Comitesque *Masegetenses* et *Magesetenses* apud me-

diae aetatis scriptores legimus...⁴. Denique nec *Magna* (nam Magnorum nomen habuisse mansionem illam It. Ant. l. c., convenientem eam cum *Magnis* Geogr. Rav. V. 31. primam [inter *Cicutio* et *Branogenium*] memoratis, quae etiam Galeus p. 143. hod. *Old-Radnor* esse annotavit, puto) in itinere a Muriduno Viroconium memoratum ad hunc Notitiae locum pertinere, quod Surita Camdenusque putaverunt, cum Wesselingio arbitror, quamvis hunc paullo confidentius ita scripsisse confitear: „illa [*Magis* Notit. h. l.] a Lavatris et Verteribus, ut ex stationum ordine, quem Notitia observare solet, cuivis apertum est, haud longe aberat⁴. Verum est Notitiam hanc ordinem quendam observare, non tamen eum, ut nominis aliquius inter alia nomina positio cum locum cuius vocabulum in medio positum est, inter duo alia loca in medio positum fuisse indicaret; ceterum hoc nomen *Magis* non inter Lavacra Veteraque (ut mihi scribendum esse videtur), sed inter Maglonae Longique vici item satis incerta nominaque locaque positum legitur. Itaque nec pro certo affirmarim, v. *Magnis* Geogr. Rav. V. 31. inter Lugubalum et Babaglanda (quae nomina sec. Gal. p. 146. forent *Boulness* inter *Old Carlile* et *Ambleside*) cum *Magis* h. l. explicandis eundem locum designare. Quid, si de vico *Gretland* ad *Calder* fl. in comitatu Eburacensi, non ita procul ab oppido *Halifax* sito, cogitemus? de quo ap. Camden - Gibson. p. 707. sq. haec legimus: „*The river Calder, which flows along the borders between this [Nosthill] and Lancashire... runs by Gretland, situated on the very top of a hill, and accessible but on one side, where was dugged up this votive altar, sacred, as it seems, to the tutelar God of the city of the Brigantes: DVI CI. BRIG. | ET NVM. GG. | T. AVR. AVRELIAN | VS DD PRO SE | ET SVIS. S. M. A. G. S.*“ et in altero eiusdem arae latere: „*ANTONINO | III. ET GET. COSS | [i. e. a. Chr. 209.]...⁴* Et paullo post de loco *Eland* idem refert, lateres ibi effossos esse inscriptos „*COH. IIII. BRE.*“ An Breucorum? quarta eorum cohors dubito an aliunde nota non sit. Gruter. 515, 3. hanc inscr. repetiit. Gorton. „*Greetland, West-Riding*

county York. A township in the parish of Halifax and wapentake of Morley. . . Here was discovered a votive altar" etc.
 „Elland, W. R. co. York. A township and chapelry in the parish of Halifax and wapentake of Morley, pleasantly situated on the river Calder. . .“.

— §§. 18. sq.] Hunc et seq. numerum, i. e. §§. nostros 18 ...24. omisit A, quinque lineis vacuis relictis; in B inde a vocab. *Longovicariorum* usque ad nomen *Derwentione* omnia desunt, sed tantum spatium relictum est, ut quae desunt inscribi possint; ita D versus nostros 18. 19. et sequentis verba *Praefectus Numeri Supervenientium* omisit, duabus lineis vacuis relictis. E sic habet: „*Praefect^o numeri | longo tica Praefect^o numeri lon|ge vitio*“. *Longovicio* nobiscum Eaa, *Longovico* Dreff, sed „emendatos codices habere *Longovicio*“ testatus est Pancirolus. At de hoc *Longovico* sive *Longovicio* pariter atque de Numero *Longovicariorum* altissimum silentium est in veteri non solum litteratura, sed et apud recentiores, quibus uti mihi datum est, nisi quod Camdenus, qui, ut ad p. 115*. §§. 1. sq. videbimus, etiam Alionam aliquando in eodem Dunelmensi Longocastro quaesivit, olim p. 445. affirmavit „ad ipsius fere trianguli [episcopatus Dunelmensis] medium exiguum vicum *Lanchester Longovicum* Notitiarum libri esse, et nomen et significationem argumentari; quod enim Latinis *Longovicus*, id est Saxonibus *Langceaster*“. Verum ipse Camdenus postea sec. Gibsonum p. 778. scripsit „*Lanchester I once imagin'd to be the old Longovicum*“. itaque priore opinione ab ipso recte quidem puto derelicta hanc dedit p. 795. ibid. „*The Lone... sees Lancaster on the south side of it, the chief town of this county, which the inhabitants more truly call Lancaster, and the Scots Loncastell, from the river Lon. Both its name at this day, and the river under it, in a manner prove it to be the Longovicum, where under the lieutenant of Britain (as the Notitia informs us) a Company of the Longovicarians, who took that name from the place, kept garrison*“. Bruz. la Mart. h. v. rettulit Camdeno esse *Lanchester*, aliis Lan-

caster; atque inter hos etiam Volkmann. IV. p. 287. est. Et Gortonus: „Lancaster, co. Lancaster. A market, borough, sea-port and county town, under separate jurisdiction, but locally within the hundred of Lonsdale South of the sands. It is situated on the southern bank of the river Lon or Lune, at a considerable bend of the stream towards the S. W., before it becomes an estuary or open harbour. There can be little doubt that this place was the site of a Roman station. Camden supposes it to have been the Longovicum of Antoninus; and Whitaker contends that it was the station, designated Ad Alaunam, by Richard of Cirencester; but though the name is uncertain, there is sufficient evidence of its having been a settlement of the Romans, in the coins, fragments of pottery, burnt bones, and other relics of antiquity, which have been discovered at different periods. A fortress existed at this place, under the government of the Anglo Saxons...” For-

tassis autem propius ad mare Hibernicum praesidium de quo agitur, quaerendum esse videbitur, ut contra Scotorum Pictorumque incursiones fines Romanos lueretur: ea enim praesidia quae per lineam valli condita erant, paullo post enumerata sunt. itaque veri non absimile videri potest, hunc Longum vicum esse Longtown s. Langtown in Cumbria, ubi Aesicae (*Esk*) fluvio rivus *Kirsop* s. *Kirksop* miscetur olimque fines erant inter Angliam Scotiamque (cf. Camden-Gibson. p. 834., Hassel. p. 313.); per hunc enim locum, ut Chalmersii tabula geogr. Britanniae septentr. sub Britannis Romanisque docet, via militaris a Luguvallio (*Carlisle*) Blatum Bulgium (*Birrens*; cf. supra ad §. 11. sq.) et ad Castra Exploratorum (cf. ibid.) ducebat, vicinamque regionem Romanae antiquitatis vestigia multa exhibere constat. Neque tamen negaverim et nomen *vici* et ordinem enumeratorum praesidiorum magis pro metropoli cognominis comitatus *Lancaster* pugnare, ad cuius nomen Mordenius quoque in tab. Lancastriae, quae in Gibsoniano Camdeni exemplo est, nomen *Longovicum* adscripsit.

— §§. 20. sq.] De **ABD** cf. annot. proxime superiorem. **€** sic habet; *Praefectus numeri bonē|tium* || [p. 329. col. 2.] *Petueriēse De|ruentione*. **D** non nisi *petueriense Deruentione* exhibet. In **aa** est: *Prēf. nū Peturiense de Ruentione*. in **deff** sic: *Praefectus Numeri Deruentiensis (Deruentionsis ^{1,2}, Deruentionensis ^{3,4,6,7}) Deruentione*. Nos scripturam codicis **€** dedimus. Pancirolus annotavit: „In codice manuscripto Ursini legitur *Numeri Bonensium, Peturiense Deuersione*; sed legendum *Deruentio*...“. Apparet ex syllabis uenientium istud *bonentium* et fortasse insuper et nomen *Petueriensis* enatum esse, ut scriptura quam exhibuimus, aut iusta sit, aut vocabulum *Petueriensis* abundet. *Supervenientes* eiusdem generis milites fuisse ac *Superventores*, de quibus ad Not. Or. p. 446. not. 18. diximus, fusius explicare non est opus. item supervacaneum est, ad explicandum nomen *Bonensium* sive *Boniensium*, quippe quod per corruptionem in nonnullos codices irrepsit, de *Bomio* [al. *Bono*, *Bonno*, *Bobio*, *Bocoio*], ab Isca Silurum (*Caerleon*) XXVII M. P. septentrionem versus distante sec. II. Ant. p. 484., quod rectius *Bovium* scribi Camdenus putavit *, sive de *Bovio* It. Ant. p. 469., ubi Simlerus „sive *Bonio*“ annotavit, quod a *Deva* (*Chester*) X, a *Mediolano* XX M. P. remotum fuit **, sive de *Vacomagorum* oppido *Bavaria* apud Ptol. II. 2 (3). et *Pseudo-Ric. Corin.* I. 6, 47., quod hodieque *Bana* s. *Bona* s. *Boness* de situ ad rivum *Ness* appel-

*) Camden. p. 367. (cf. Camden-Gibson. p. 611.) alique multi et nuper etiam Lapius hoc *Bomium*, ut ille corrupto pro *Bovio* scriptum esse opinatus est, propter nominis significationem in hod. *Cowbridge* (*Glamorganshire*), *Wesselingius* circa *Portbury*, *Mannertus* infra *Bridgewater* (*Somersetshire*) ad confluentes *Tons* et *Parret*, *Reichardus* „prope *Bridgend*“ quaesiverunt.

**) Camden. p. 341. (cf. Camden-Gibson. p. 556.) *Bovium* Itinerarii (ipse *Bonium* scripsit) quaesivit in hod. *Banchor* (*Flintshire*), *Wesselingius*, ampliandum ipse censens, refert *Horsleium* „circa *Stretton*“ quaesivisse, *Mannertus* p. 139. apud vicum *Harthill* fuisse putavit, *Lapius* in *Burwardsley*.

lari Chalmers. Caledon. I. p. 179. testatur, plura verba facere. Sed non pari confidentia reiecerim vocabulum *Petueriensis*, quamvis suspectum habeam: possit enim et ipsum ex alia nominis *Supervenientium* corruptione enatum esso; (nam ne XV praesidia pro XIV quae enumerata dedimus, olim recensita fuisse opinemur, ipsa pictura cum XIV castellis, quorum ultimo *Derventione* inscriptum est, salis pugnare videtur) potest autem hic Numerus, nauticus, ut puto, a veteri statione ad Abum (*Humber*). fl. in Parisiis *Petuaris* nomen habuisse. Ptol. II. 2(3). περί τὸν εὐλίμενον κόλπον Παρίσοι καὶ πόλις Πετοναρία, et sec. Pseudo-Ric. Corin. I. 6, 31. apud Parisios oppida sunt *Petuaris* et *Portus Felix*. idemque in itineribus suis, num. XVII., habet „. . ad Abum, unde transis in Maximam [Caesariensem], ad *Petuariam* M. P. VI. deinde Eboraco“. Camdenus p. 414. sq. (Camd. Gibs. p. 738.) in burgo *Beverley* Eburacensis comitatus, Galeus, cuius annotationem subiunximus *,

*) Gale p. 24. sq. „Derventione. *Aldby* ad fl. Derventionem . . . Sunt et aliae apud nos Derventiones: constat tamen in Not. Imp. fieri huius Derventionis mentionem, ubi scribitur, *sub dispositione Viri spectabilis ducis Britanniarum, Praefectus numeri Derventionensis Derventione*. Interim *Petuaris* Ptolemaei et Parisorum hic alicubi invenienda est. Non dubitarem cum Camdeno eandem facere cum *Beverlega* (*Beverley*), aut *Praetorio* (*Patrington*), nisi Ravennas, et proxime ab Eboraco, et ante Delgovitiam illam collocasset. Scribit ille fateor *Decuaria*, sed vitiose ut fere semper alia, emendandus haud dubie ex Ptolemaeo et Notitia Imperii, ubi *Peturiense* Derventione occurrit. Quoniam nec Ptolemaeus, nec Ravennas Derventionis meminit, cum tamen uterque *Petuariam* commemoret, non longe absum ut arbitrer *Petuariam* hanc esse Antonini Derventionem. Primo, ut dixi, apud Ravennatem proxime succedit Eboraco, et praecedit Delgovitiam, qui ipsissimus est apud illum Derventionis situs. Deinde vocabulum *Varis* notat traiectionem [*Fähre*], in hoc provinciali sermone; patetque hoc ex aliis apud nos *Variis*: ut *Vindovaria* in Scotia (*Queens-Ferry*), *Durnovaria* in Durotrigibus (*Dorchester*), et *Variis* illis (*Bodvay*) in Itinere XI. apud Flintenses [It. Ant. p. 482. „*Varis*“]. Traiectionem ad Derventionem fuisse res ipsa indicat prope *Aldby*. Denique ideo Not. Imp. apposuit huic, epitheton illud, *Petuariensi* (ut mihi saltem videtur) distinctionis notam“.

in ipsa hac Derventione s. *Oldby*, D'Anvillius in vico *Brough* versus occ. ab oppido *Kingston upon Hull*, Mannertus p. 126. 187. hanc Petuariam cum *Praetorio* It. Ant. p. 466., de quo supra ad §§. 1. sq. dictum est, idem praesidium fuisse contendens (contra quam opinionem, a Forbigero p. 296. denuo acceptam, cf. Giles. p. 499.), apud opp. *Kingston*, Reichardus autem, soni similitudine sese decipi saepe passus, in hod. *Peterborough (Northamptonshire)* quaesivit, quamvis ipse Parisiis sedem in orientali Eburacensis agri parte (*East-Riding*) recte assignaret. D'Anvillio consentiunt recentiores Angli, si Gilesio fidem facimus, affirmanti p. 487. „*Petuarium was certainly at Brough on the Humber*“, et p. 499. „*there is a Roman road still existing from Brough towards Weighton, and then over Barmby Moor to York*“. *Weighton, East Riding, county York*, ut Gortonus refert, „*is supposed to have been a Roman station; in the neighbourhood are several tumuli, in which human bones and remains of ancient armour have been found*“. Pancirolus incohaerentia secumque repugnantia haec annotavit: „... *Derventio* ... est civitas Britanniae, ubi milites castrametabantur, et inde nomen habuerunt [scil. secundum scripturam *Deeff*]. Forte hi Numeri *Bonenses* a *Bonio* Britanniae oppido apud Itinerarium sunt appellati. *Petuarium* vero est urbs Albionis Ptolomaeo. Hos ergo Numeros *Bonenses* in oppido *Deuersione* *Peturiensi* degisse significatur. Hae sunt munitiones XIII, quibus praecerant Praefecti sub Duce Britanniae. Omnes sunt legio I., numeri X, equitum ordines III, efficiebant circiter 52 millia peditum, equites 300, prout computat Constantinus Porphyrogenneta de *Thematibus*“. — *Derventio*] It. Ant. p. 466. item Ps.-Ric. *Corin.* iter V. „*Eburacum: Derventione M. P. VII. Delgovicia M. P. XIII. Praetorio M. P. XXV.*“ Geogr. Rav. V. 31. „*Olerica, Derventione, Ravonia*“. Bedae H. E. II. 9. „... iuxta amnem *Derwentionem*, ubi tunc erat villa regalis...“ Camden. p. 413. „*Inde sed inferius [Malton et Montferrant] sui cognominis civitatem habuit [Derventio fl.]... Locum tamen signare non possum; ad*

Standfordbridge ex distantia fuisse colligamus, qui etiam a bello ibi commisso *Battlebridge* vocatur^a; sed exactius idem ap. Camd. Gibson. p. 736. „*He [Rob. Marshall] shewed me, that at the distance from York I mention'd [VII M. P.], there is a little town seated upon the Derwent, called Auldby [Oldby], which signifies in Saxon the old habitation; where some remains of antiquity are still extant: and upon the top of the hill towards the river is to be seen the rubbish of an old castle: so that this cannot but be the Derventio. From hence the river flows through Stanfordbridge*“ etc. Et sic in Mor-denii tab. geogr. orientalis partis comitatus Eburacensis legitur „*Derventio, nunc Auldby*“. Apud Gortonum oppidum non invenio. Post haec non erat quod discreparent recentiores, inter quos Galeum p. 24. et Bruz. la Mart. h. v. Camdeno assentientes video; Mannertus p. 126. locum prope vicum *Kexby* aut paullo plus versus meridiem quaeri vult; Reichardus autem, Derventionem Itin. Ant. eamque Notitiae diversas faciens, habet „*Derventio It. Ant. Gg. Rav. Prope Kexby, ad fl. Derwent. Derventio Not. Imp. Derby*“. Nimium auribus sonique similitudini, parum solidioribus rationibus tribuere solitus est iste scriptor: civitas *Derby* ea *Derventio* est quae in Pseudo-Ric. Corin. itinere XVIII. memoratur, quaeque cum *Derbentione* ap. Geogr. Rav. V. 31. inter *Lutudarum* et *Salinis* positam eadem fuisse videtur, cognominis comitatus metropolis, eaque item ad Derventionem fl. sita est, sed ad eum qui fl. *Trent* miscetur, non ad eum, de quo ad h. l. dicendum erat, i. e. qui permeat comitatum Eburacensem inque fl. *Urum, Ouse*, exit (de *Derwent* fluviiis rivisque in Cumbria eoque qui *Tinae* miscetur, in episcopatu Dunelmensi, hic non agi, ut novi errores evitentur, exprimi iuvat. *Derwent* est rapidus rivus; nam *Der* Gaelice ‘rapidum’ significat.): praesidia omnia hoc capite enumerata in borealibus Angliae partibus, in Maxima Caesariensi Valentiaque fuisse, iam supra monuimus. nihilominus nuper Forbigerus III. p. 295. Reichardi opinionem rettulisse satis habuit, veriore sententia omnino praetermissa. Lapieus Derventio-

nem in hod. „*Elwington sur la Derwent*“ repperisse sibi visus est, Gilesius denique ad suum Ric. Corin. l. c. ‘*Derwentione*’ annotatum habet „*on the Derwent, near Stamford-Bridge*“ et Gortonus, quem vide ad p. 114*. §§. 10. sq. exhibitum, Derventionem stetisse, ubi nunc oppidum *Littlechester, county Derby* est, affirmat. Totum versum itaque sic explicem: Praefectus eius numeri Supervenientium, militum naviculariorum(?), qui ab oppido Petuaria, ibi sito, ubi nunc vicus *Brough on the Humber* conditus est, propterea quod olim ibi stativa habuerat, nomen gessit, iam autem Derventione in praesidio est, i. e. ubi hodie *Auldby s. Oldby* ad sinistram *Derwent s. Darwent* fl. ripam, in comitatus Eburacensis orientali parte (*East-Riding*), conspicitur. Ceterum haud praetereundum esse censeo, hodieque oppidum Derventionem (*Derwent*) in Cumbria, prope *Cockermouth* (cf. not. ad §. 10.) superesse, de quo Volkmann. IV. p. 356.; id vero, si Concangios recte in hod. *Cockermouth* quaesivimus, Derventionemque, de qua h. l. sermo est, eandem esse cum Derventione It. Ant. sumpsimus, h. l. indicatum non est.

Ex tabulis quae sequentibus tribus paginis exhibentur, facilius recentiorum de praesidiis PER LINEAM VALLI constitutis opiniones conspici poterunt.

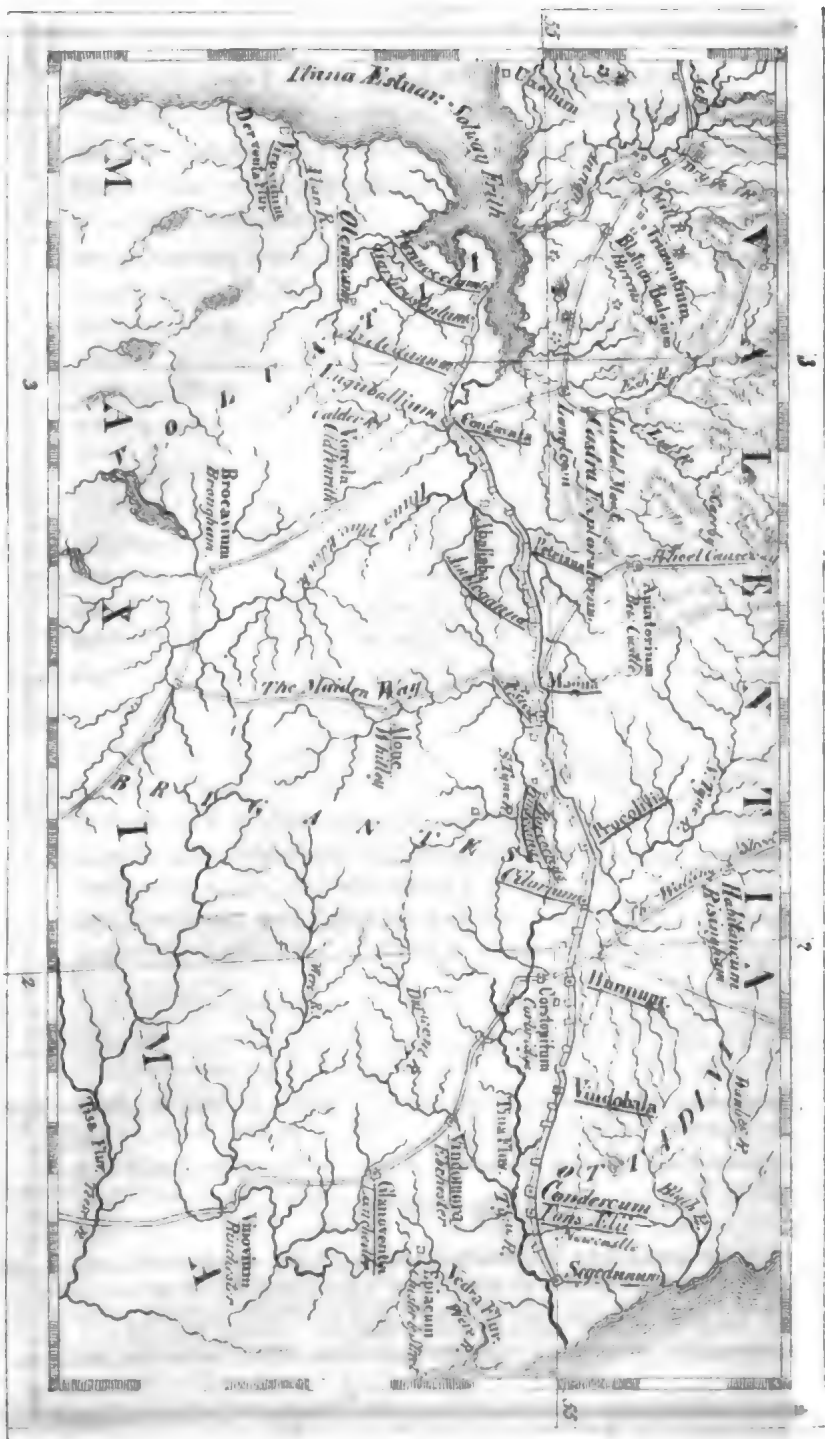
— §. 22.] *Linea* h. l. non stricte longitudinem sine latitudine et altitudine, ut Varro olim definiit, sed tractum longiorem minus latum significat. atque ex genere quidem flexuosarum haec linea fuit: non omnia castella militumque stationes XXIII infra recensitas ad ipsum Vallum acclinasse sed non nullas meridiem versus sitas fuisse putant, neque vero de omnium situ satis nobis constat. De vallis Romanis verba facturus aëgerrime fero, quod his libris, quos consuluisse velim, careo, Ioa. Warburtoni Vallo Romano Lond.? 1715.?, Horsleii Britannia Rom. Lond. 1732. fol. c. tabb., Alex. Gordoni Itinerar. septentrionale. Lond. 1726. sqq. II. fol. et Roy's *Military Antiquities*. Tria valla sive muros (si h. l. differentiam quae inter vallum ac murum obtinet, ut pote per se satis no-

Notitia Dign.		Geogr. Ravenn. V. 31.	Camden.	Camden.-Gibson.	Thom. Gale, Antonini It. Britann.
B a 1	SEGEDVNO	Serduno	Seton Northumberl.	Seghill Northumb.	?
-- 2	PONTE AELI ¹		Ponteland "	Pont-Eland "	
- b 1	CONDERCO	Conderco	Chester on the street <i>Durham</i>	Chester upon the street	?
- a 3	VINDOBALA	Vindovala	Wallsend Northumb.	Wallsend = Vindo- bala Notit. et Vindomora It. Aug.	Winchester
- b 2	HVNNO	Onno	Sevenshale "	Seavenshale	Hunwick et Escomb &
-- 3	CILVRNO	Celunno	Collerford "	Collerford aut Scil- cester	Colerton
- a 4	PROCOLITIA	Brocoliti	Colecester "	Prudhow-Castle up. Tyne Northumberl.	?
-- 5	BORCOVICIO	Volur- ilon?	Borwick "	Borwick	?
-- 6	VINDOLANA	Vindolan- de	Winchester "	Old-Winchester	Dolando
-- 7	AESICA	Aesica	ap. Netherby Cum- berland.	ap. Netherby	Netherby ad Aesicam fl.
-- 8	MAGNIS ²	Magnis	Chester Northumb.	Chester	Boulnesso
-- 9	AMBROGLANNA	Babaglan- da?	Cambbeke Cumberl.	Ambleside Westmor.? (appr. Gibs.) sed p 836.	Ambleside. Willowford Cumb.
- b 4	PETRIANIS	Banna?	Penrith Cumberl.	Old-Perith	?
-- 5	ABALLADA	Avalaria	Appleby Westmorel.	Apelby (s. Appleby)	Walwick
- a 10	CONGAVATA		prope Rose-Castle <i>Cumberland.</i>	prope Rose-Castle	
-- 11	AXELODVNO	Uxeludia- no	Hexham infra Col- lerford Northumberl.	Hexam [Hexham] upon Tyne	Hexham
-- 12	GABROSENTI	Gabro- centio	Gateshead <i>Durham</i>	Gateshead	Gateshead. p. 145.
-- 13	TVNNOCELO	Fanocedi	Penbalcrag Nort- umberland.	Penbalcrag	?
-- 14	GLANNIBANTA ³		Banbrig <i>Richmondsh.</i>	ad ripam rivi Wents- beck North. sed sec. Gibs.	Caervorran.
-- 15	ALIONE ⁴		Lancaster ad Lonum fl. <i>Lancashire.</i>	Whitley-Castle on the Alne, Cumberl. ⁵	
- c	BREMETENNACO ⁵	Bresnete- nati Vete- ranorum?	Ribchester <i>Lancash.</i>	Overburrow <i>Lanca- shire</i> = <i>Bremetona- cum.</i> ⁶	Overburrow. p 146.
- b 6	OLENACO ⁶		Ellenborough <i>Cumb.</i>	Linstoc Cumberl.	
- a 10	VIROSIDO		Werowic ap. Carlisle	Warwic	

1) It. Ant. p. 477. Ad Pontem (*Farndon* sec. Reynolds et Mannert; prope *Sterston* sec. Lapie) hic non pertinet. — 2) It. Ant. p. 484. Magnis (*Kenchester* s. Reyn. Mann., *Hereford* Lap.): non confundenda sunt haec Magna cum supra positis. — 3) It. Ant. p. 481. Clanoventa (*Cockermouth* sec. Reyn., *Lancaster* Horsl., *Penrith* Lap.) — 4) It. Ant. p. 481. Alione (*Ambleside* Reyn., *Whitley-Castle* Horsl., *Town-End* Lapie). — 5) It. Ant. l. c. Bremetonaci (*Overborough* Rauthmell Roman Antiqui-

Bruzen la Martinière.	Volkmann, Rel- sen.	Maunert. II.2.ed.2. p.116...118.	Reichardt hes. topogr. antiq.	Forbiger Hdb.d. allg. Geogr. III. p. 298..301.
Seton		<i>Sagedunum</i> = Cou- sinshouse.	<i>Sagedunum</i> = prope Cousinshouse	prope Cou- sinshouse
Ponteland		New-Castle up.Tyne	prope Carrawbo- rough (cf. infra.)	New-Castel
Chester upon the street	cf. IV. p. 187.	prope Benwel	iuxta pag. Benwell	Benwel
cf. Vindomora et Wal- send (sec. Gale = Dolande).		<i>Vindobela</i> apud Rut- chester	<i>Vindobela</i> = iuxt. vic. Rutchester	ap. Rutche- ster
Sewenshalle		prope Halton-Chest- ers	iuxta Halton-Chest- ers	ap. Halton- Chesters
Collerford s. Coller- ton. al. Walwick. al. Scillcester		prope Walwick- Chesters	Walwick-Chesters	ap. Walwick- Chesters
Colecester		prope Carrawburgh	prope Carrawbo- rough	{ Confunduntur
Barwick s. Warwick		<i>Borcovicus</i> = House- steeds	<i>Borcovicus</i> = Hous- sesteeds	
cf. Winchester		ap. Littlechesters	prope Littlechester	fort. ap. Litt- lechesters
ap. Netherby		probabiliter Great- chesters	Greatchester	prob. Great- chesters
Magni s. Magi olim opp. Britann.		<i>Magnae</i> , Carrvoran ad fl. Tippal.	Carrvoran ad fl. Tip- pal	fort. Carrvo- ran
sec. non nullos Am- bleside (sic)	Ambleside? IV. 309.	Burdoswald	Burdoswald	Burdoswald
Petrit	Penrith? IV. 337.	probab. Castlesteeds	Old-Penrith [sed et Foreda Itin. et Bereda Geogr. R. et Old-Penrith]	prob. Castle- steeds
Appleby	Appleby IV. 381.	definitu nequit.	Appleby	Incerti situs, sed Reich. Appleby
Rose-Castle sec. Camden.		Stanwicks, Castel- lum <i>Luguballi</i> s. Carl.	Stanwick e regione <i>Luguballi</i>	Stanwick
infra Collerford.	Hexham IV. 213.; sed 404. Burgh up.sands.	<i>Axellodunum</i> prob. Burgh Y. occ. a Carlisle	Brugh	Brugh
Gateshead	Gateshead IV. 192.	fortasse Drumbrugh ad Solway frith	videtur Drumbo- rough ad Ituna aest.	Drumbrough
Tinnmouth sec. C. Sheale sec. alios.	Bowness IV. 425.	Bowlness	Boulness	Boulness
Bainbrig sec. C. sec. Ortel. = Clamoventa,	Glanoventa.	Holm <i>Cumbriae</i>	<i>Clanoventa</i> = Ellen- borough	Mann. et Reich. repetuntur.
cf. Alone et Lancast- er †		Keswick ad Dervent. fl. <i>Cumbriae</i>	Withley-Castle, di- vers. ab Alona (prope Keswick) censemus.	Mann. repetitur.
Ribcester. = Bremon- tonaca, Bremetonacum	Overborough IV. 302.	ad oram marit.	<i>Bremetenracum</i> = Lancaster	Mann. et Reich., perperam ille, repetuntur.
Ellenborough = Ole- nacum s. Olenagum		Kendal	<i>Galacum</i> , Not imp. [?]	[deest.]
Warwick		prope Preston	<i>Calagum</i> et <i>Calatum</i> Ptol. [sic] Kendale. [deest].	Mann. Reich. Camd. repet.

ties of Overborough. Lond. 1746. 4°., Lancaster Reyn., Garstang Lapie). — 6) Ptol. II.2(3). *Ὀλλίνα* Bri-
gantium oppidum? ut *Ὀλλίνα* legendum foret. Alii Ptolemaei *Ἀλαῦνα*, Damnoniorum oppidum huc
trahendum esse existimaverunt. — *) Sec. Gibson. Old-Town on the Alon. — **) divers. a *Bremeturaco*
sec. p. 794.; *Bremeturacum*, hod. Brampton Cumb. sec. p. 835., — — †) iuxta Binchester p. 10. Onno =
Seavenshale p. 147. — — ‡) *Alawna* = Allawal sec. Camd.; Whitel castell. sec. Halley; Alaunay Brietto.

tam, negligere licet) contra Pictos Caledoniosque olim Romani condiderunt, quorum velustius, Agricolae, Antoninique Pii sive Lollii Urbici inter Clotam Bodotriamque (*the Friths of Clyde and of Forth*) erectum * ad hunc Notitiae locum non

) Tacit. Agric. 23. „Quarta aestas [a. u. 835., p. Chr. 81.] obtinendis quae percurrerat, insumpta; ac, si virtus exercituum et Romani nominis gloria pateretur, inventus in ipsa Britannia terminus. nam Clota et Bodotria, diversi maris [Hibernici Germanicique] aestibus per immensum revectae, angusto terrarum spatio dirimuntur; quod tum praesidiis firmabatur, atque omnis propior sinus tenebatur, summotis velut in aliam insulam hostibus“. Cf. ibid. c. 20. „... Sed ubi aestas [a. u. 832.] advenit, ... loca castris ipse capere, aestuaria ac silvas ipse praetentare, et nihil interim apud hostes quietum pati, quo minus subitis excursibus popularetur...“ Agricolae opus a. p. Chr. 140. sub Antonino Pio per Lollium Urbicum vallo cum fossa viaque militari constructis perfectum est. vide Capitolin. in Ant. Pio c. 5., supra p. 499. transcr. (et cf. ad explicationem muri caespiticii ibi memorati quae Veget. de R. M. I. 24. de castrorum munitionibus explicat. „Caespites circumciduntur e terra et ex illis velut murus instruitur, altus tribus pedibus supra terram, ita ut inante sit fossa, de qua levati sint caespites; deinde tumultuaria fossa fit lata pedes viii et alta pedes vii“. Item cf. Ruffi quae dicuntur leges militares c. 33. [post Veget. Sriver. 1607. 4°. p. 119.] „Si quis vallum sibi adsignatum excesserit aut per murum castra fuerit ingressus, poena capitis addiciatur. si vero fossam castrorum transiliat, militiam amittit“. et Pausan. VIII. 43. „Ἀντωνίνος... ἀπειτέμετο δὲ καὶ τῶν ἐν Βριτανίᾳ Βριγάντων τὴν πολλήν, ὅτι ἐπεςβάλυνεν καὶ οὗτοι σὺν ὅπλοις ἤρξαν ἐς τὴν Γενουνίαν μοῖραν, ὑπηκόους Ῥωμαίων“. Dio Cass. LXXII. 8. (ad a. 181. p. Chr.). „μέγιστος δὲ [πόλεμος] ὁ Βρετανικός. τῶν γὰρ ἐν τῇ νήσῳ ἔθνῶν ὑπερβεβηκότων τὸ τεῖχος τὸ διορίζον αὐτοὺς τε καὶ τὰ τῶν Ῥωμαίων στρατόπεδα, ... ὁ Κόμμοδος Μάρκελλον Οὐλπιον ἐπ' αὐτοὺς ἐπεμψεν“. Hodieque idem murus sub appellationibus *Grames-* sive *Grahams-* s. *Grime's-Dyke*, s. *Wall of Abercorneth*, magnam partem superest, de quo exactius tractat Chalmers *Caledonia*. Lond. 1807. 4°. vol. I. 104. sqq. p. 116. sqq. Cf. etiam Camden-Gibson. p. 921. et imprimis 957. sqq. atque inserr. ex Gordonio ap. Maff. Mus. Veron. p. 446, 11...14. repetitas: 1) IMP. C. ABLIO | HADRIANO. ANTO|NINO. AVG. P. P | VEX. LEG. VI. VIG | PP. OPVS VALLI | P PCCCXLI. 2) IMP. CAES. TITO. ABLIO | HADRIANO. AN-

pertinet. pertinent autem duo recentiora valla, i. e. Hadriani Septimique Severi, de quibus hi veterum loci habent. primus quem scio, quemque in hoc argumento recentiores geographi memorare non solent, Agathemerus s. Agathemeris τῆς γέω-γραφίας ὑποτυπώσεων lib. II. cap. 4., ubi νῆσοι αἱ Βρεταννικαὶ δύο, Ἰουερνίας τε καὶ Ἀλουίωνος indicantur, primum illa, deinde „ἡ δὲ Ἀλουίων, ἐν ᾗ καὶ τὰ στρατόπεδα ἱδρύται, μεγίστη τί ἐστι καὶ ἐπιμηκεστάτη· ἀρξαμένη γὰρ ἀπὸ τῶν ἄρκτων μέσον τῆς Ταρρακωνησίας πρόσκεισιν, ἐπ' ἀνατολὰς μέχρι τῶν μέσων σχεδὸν τῆς Γερμανίας“. Spartian. in Hadr. 11. „... conversis regio more militibus Britanniam petiit, in qua multa correxit murumque per octoginta milia passuum primus duxit, qui barbaros Romanosque divideret“. Spartian. in Sever. 18. „Britanniam, quod maximum eius imperii decus est, muro per transversam insulam ducto utrimque ad finem Oceani munivit; unde etiam Britannici nomen accepit“. et cap. 22. „Post murum apud [Salmas. vult aut] vallum missum [? firmissimum?] in Britannia, cum ad proximam mansionem rediret, non solum victor, sed etiam in aeternum pace fundata, volvens animo quid ominis sibi occurreret, Aethiops quidam e numero militari, clarae inter scurras famae et celebratorum semper iocorum, cum corona e cupressu facta eidem occurrit“ et r. Aur. Vict. de Caesarib. 20. in Septimio Severo: „... Britanniam, quae ad ea utilis erat, pulsus hostibus muro munivit per transversam insulam ducto utrinque ad finem Oceani“. Eutrop. VIII. 10. (19. ed. Verheyk.) „Novissimum bellum in Britannia habuit [Septimius Severus], utque receptas provincias omni securitate muniret, vallum per XXXII [al. CXXXII] milia passuum a mari

TONINO | AVG. PIO. P. P. LEG. II. AVG | PER. M. P. III DCLXVI 3) IMP. C |
T. AEL. HADRIA|NO. ANTONINO. AVG. PIO. P. P. | VEX | LEG XX | VVFB | P. III.
CDXI 4) IMP. ANTON | AVG. PIO | P. P. | LEG | II | AVG | P. P. III CCLXXI
quae sic apud Camd.-Gibson. p. 920. expressae sunt: 2) IMP. CÆS. TIT. IO
ABLIO | HADRIANO. ANTON | AVG. PIO. P. P. LEG. II. AVG. | PER. M. P. III.
CIXVIS 3) IMP. CÆSARI | T. AELIO HADRI|ANO ANTONINO | AVG. PIO P. P. |
VEXILLATIO | LEG. XX. VAL. VIC. P. | PER MIL. P. III.

ad mare deduxit. Decessit Eboraci^a etc. (Sec. Dion. Cass. latitudo Britanniae, ubi angustissima est, CCC stadiorum est, quae latitudo fere cum istis XXXII M. P. convenit.) Cum hoc loco Paeanii Metaphr. nisi quod CXXXII M. P. valli longitudinem facit, convenit his verbis: „Υστιατόν τε πόλεμον πρὸς Βρετανούς συγκροτήσας τὰς τε πόλεις ἀνεκτίησαιο, καὶ τὰς ἐπαρχίας ἀσφαλιζόμενος χάρακα περιέβαλεν ἐπὶ δύο καὶ τριάκοντα πρὸς τοῖς ἑκατὸν σημείοις ἐκτείνας αὐτὸν πρὸς θάλασσαν. Ἐπὶ τούτοις τοῖς ἔργοις ἐτελεύτησεν ἐν Ἐβοράκῃ κ. τ. λ. Euseb. Chronic. ad a. Chr. 207. (in Scalig. Thes. tempor. Amst. 1658. fol. p. 172.) et totidem fere verbis inde a nomine *Severus* Cassiodor. Chronic. coss. Apro et Maximo: „Clodio Albino, qui se in Gallia Caesarem fecerat, interfecto apud Lugdunum, Severus in Britannos bellum transfert, ubi, ut receptas provincias ab incursione barbarica faceret securiores, vallum per CXXXII passuum milia a mari ad mare duxit“. Oros. VII. 17. „Severus victor [contra Albinum apud Lugdunum] in Britannias defectu paene omnium sociorum trahitur, ubi magnis gravibusque proeliis saepe gestis receptam partem insulae a ceteris indomitis gentibus vallo distinguendam putavit. itaque magnam fossam firmissimumque vallum, crebris insuper turribus communitum, per centum triginta et duo milia passuum a mari ad mare deduxit. ibique apud Eboracum oppidum morbo obiit“. Iisdem fere verbis usus est scriptor Historiae miscell. lib. X. in Sept. Severo (Murat. Rer. Italicar. scrr. I. p. 65.): „Novissimum bellum in Britannia habuit, atque receptas provincias omni securitate munivit...“ in reliquis non nisi verbum ‘communitum’ omittens. Ad Severi murum etiam duo sequentes loci referendi sunt: Xiphilin. ex Dion. Cass. LXXVI. 12. (ad a. 207.) „Δύο δὲ γένη τῶν Βρεττανῶν μέγιστα εἰσι, Καληδόριοι καὶ Μαιάται· καὶ ἐς αὐτὰ καὶ τὰ τῶν ἄλλων προσρήματα, ὥς εἰπεῖν, συγκεχώρηκεν. οἰκοῖσι δὲ οἱ μὲν Μαιάται πρὸς αὐτῷ τῷ διατειχίσματι, ὃ τὴν νῆσον διχῇ τέμνει· Καληδόριοι δὲ μετ’ ἐκείνους“. Herodian. III. 14, 10. (ad a. 207.) „... Ὑπερβάντος δὲ τοῦ στρατοῦ τὰ προβεβλημένα ῥεύματα

τε καὶ χώματα τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς, συμβολαὶ καὶ ἀκροβο-
λισμοὶ πολλάκις ἐγίνοντο, τροπαί τε τῶν βαρβάρων. ἀλλὰ
τοῖς μὲν ῥαδία ἦν ἡ φυγή, καὶ διελάνθανον ἐν τε δρυμοῖς
καὶ ἔλθοι, καὶ τῇ τῶν χωρίων γνώσει..“ De recentioribus
temporibus agitur apud Zosim. II. 34., quem locum supra p.
513*. repetivimus, ubi Constantinum M. praesidiorum a Dio-
cletiano instauratorum munitionem abolevisse militibusque de
limitibus submotis Romanas provincias barbaris aperuisse que-
ritur, et apud Ammian. Marcellin. XXVIII. 3, 1. sq. 7. sq. (ad a.
369.): „Theodosius [Theodosii I. imp. pater] vero dux nominis
incliti animo vigore collecto ab Augusta profectus, quam ve-
teres appellavere Lundinium, cum milite industria comparato
sollerti versis turbatisque Britannorum fortunis opem maxi-
mam tulit, opportuna ubique ad insidiandum barbaris prae-
veniens loca, nihil gregariis imperans, cuius non ipse primi-
lias alacri capesseret mente. Hocque genere cum strenui
militis munia et praeclari ducis curas expleret, fuis variis
gentibus et fugatis, quas insolentia nutriente securitate ag-
gredi Romanas res inflammabat, in integrum restituit civita-
tes et castra multiplicibus quidem damnis afflicta, sed ad
quietem temporis longi fundata.... Hinc ad corrigenda plura
conversus et necessaria periculo penitus dempto [quod Va-
lentinus ei moverat], cum aperte constaret nulla eius coepta
propitiam deservisse fortunam, instaurabat urbes et praesi-
diaria, ut diximus, castra limitesque vigiliis tuebatur et prae-
tenturis, recuperatamque provinciam, quae in dicionem con-
cesserat hostium, ita reddiderat statui pristino, ut eodem re-
ferente [reparante?] et rectorem haberet legitimum et Valentinia
deinde vocaretur arbitrio principis velut ovantis, *****
Areanos * genus hominum a veteribus institutum, super quibus

*) Alias Arianos. an Curagendarios? Ritterus voluit Angaria-
nos, i. e. Frumentarios s. Curiosos s. Agentes in rebus; cf. Salmas. ad
Spart. Hadr. 2. et de Fonscolombe *Mémoire sur... un édit de Dioclétien*.
Paris. 1829. 8°. p. 76...103.

aliqua in [*deperditis*] actibus Constantis rettulimus, paullatim prolapsos in vitia a stationibus suis removit, aperte convictos, acceptarum promissarumque magnitudine praedarum allectos, quae apud nos agebantur, aliquotiens barbaris prodidisse: id enim illis erat officium, ut ultro citroque per longa spatia discurrentes vicinarum gentium strepitus nostris ducibus intimarent*. Britannia denique Stiliconis gloriam ap. Claudian. tumentibus verbis praedicat, quae supra p. 555*. repetenda curavimus. neque vero longe duravit auxilium Britannis a Stilicone latum. De It. Ant. p. 464. rubrica „A limite *id est* a Vallo Praetorio usque“ iam monuimus verba *id est* a vallo insiticia esse, eaque etiam Ps. Ricardi Corin. Itinerar. n°.V. omisit, quod habet „A limite Praeturiam usque, sic“ etc. Ex scriptoribus medii aevi haec de Vallis observata enotare visum est: Gildas Sapiens de excid. Britanniae lib. querul. I. capp. 11. sqq. „XI. *De duabus gentibus victricibus et de prima vastatione.* Exin Britannia omni armato milite militaribusque copiis rectoribus linquitur immanibus ingenti iuventute spoliata, quae comitata vestigiis supra dicti tyranni [Maximi] domum nusquam ultra rediit, et omnis belli usus ignara penitus duabus primum gentibus transmarinis vehementer saevis, Scotorum a circione, Pictorum ab aquilone calcabilis multos stupet gemitque per annos. XII. *De defensione.* Gens igitur Britonum, Scotorum Pictorumque non ferens, ob quorum infestationem ac dirissimam oppressionem legatos Romam cum epistolis mittit militarem manum ad se vindicandam lacrimosis postulationibus poscens, et subiectionem sui Romano imperio continue tota animi virtute, si hostis longius arceretur, vovens. Cui mox destinatur legio praeteriti mali immemor, sufficienter armis instructa. quae ratibus trans oceanum in patriam advecta et cominus cum gravibus hostibus congressa magnamque ex eis multitudinem sternens et omnes e finibus depulit et subiectos cives tam atroci dilaceratione ex imminenti captivitate liberavit. quos iussit construere inter duo maria trans insulam murum, ut esset arcendis hostibus turba

instructus terrori civibusque tutamini; qui vulgo irrationabili, absque rectore, factus, non tam lapidibus quam caespitibus, non profuit. XIII. *De secunda vastatione.* Illa legione cum triumpho magno et gaudio domum repetente illi priores inimici ac quasi ambrones lupi profunda fame tabidi siccis faucibus in ovile transilientes non comparente pastore, ac velis vento sinuatis vecti terminos rumpunt caeduntque omnia et quaeque omnia maturam ceu segetem metunt, calcant, trans-eunt. XIII. *Iterum de eadem vastatione.* Itemque mittuntur queruli legati, scissis ut dicitur vestibis opertisque sablone capitibus, impetrantes a Romanis auxilia ac velut timidi pulli matrum fidelissimis alis succumbentes, ne penitus misera patria deleteretur, nomenque Romanum, quod verbis tantum apud eos auribus resultabat, vel exterarum gentium opprobrio ob-rosum vilesceret. At illi quantum humanae naturae possibile est, commoti tantae historia tragoediae, volatus ceu aquilarum, equitum in terra, nautarum in mari, cursus accelerantes inopinatos primum, tandem terribiles inimicorum ungues cervicibus infigunt mucronum casibusque foliorum tempore certo ad simulandam istam peragunt stragem....: ita aemulorum agmina auxiliores egregii, si qua tamen evadere potuerant, propere trans maria fugaverunt, quia anniversarias avide praedas nullo obsistente trans maria exaggerabant. Igitur Romani patria reversi denuntiantes nequaquam se tam laboriosis expeditionibus posse frequentius vexari et ob imbelles erraticosque latrunculos, Romana stigmata, tantum talemque exercitum terra ac mari fatigari; sed ut insula potius consuescendo armis ac viriliter dimicando terram, substantio-lam, coniuges, liberos et...libertatem vitamque totis viribus vindicaret et gentibus nequaquam se fortioribus, nisi segnitia et torpore dissolverentur, ut inermes vinculis vincendas nullo modo, sed instructas pellis, ensibus, hastis et ad caedem promptas praetenderet manus, suadentes (quia et hoc putabant aliquid derelinquendo populo commodi accrescere) murum, non ut alterum, sumptu publico privatoque adiunctis

secum miserabilibus indigenis solito structurae more, tramite a mari usque ad mare inter urbes quae ibidem forte ob metum hostium collocatae fuerant, directo librant, fortia formidoloso populo monita tradunt, exemplaria instituendorum armorum relinquunt, in litore quoque oceani ad meridianam plagam, qua naves eorum habebantur, turres per intervalla ad prospectum maris collocant, vale dicunt tanquam ultra non reversuri. XV. *De tertia vastatione.* Itaque illis ad sua remeantibus emergunt certatim de carrucis, quibus sunt trans Tithicam [*al. Scyticam, al. Stylicam*] vallem [*an Scoticum val- lum? Camdenus: possibly the Scotch sea*] vecti . . . tetri Scottorum Pictorumque greges, moribus ex parte dissidentes, set una eademque sanguinis fundendi aviditate concordēs furciferosque magis vultus pilis quam corporum pudenda pudendis proxima vestibis legentes; cognitaque condebitorum reversione et reditus denegatione solito confidentius omnem aquilonalem extremamque terrae partem pro indigenis muro tenus capessunt. Statuitur ad haec in edito arcis acies ad pugnam, inhabilis ad fugam, trementibus praecordiis inepta, quae diebus ac noctibus stupido sedili marcebat. Interea non cessant uncinata nudorum tela, quibus miserrimi cives de muris tracti solo allidebantur: hoc scil. eis immaturae mortis supplicium, qui tali funere rapiebantur, fratrum quo pignorum(que) suorum miserandas imminentes poenas cito exitu devitabant. Quid plura? relictis civitatibus muroque celso iterum quibus fugae, iterum dispersiones solito desperabiliores. item ab hoste insectationes, item strages accelerantur crudeliores, et sicut agni a lanionibus, ita deflendi cives ab inimicis discerpuntur, ut commemoratio eorum ferarum assimilaretur agrestium. XVI. *De fame.* ... XVII. *De epistolis.* Igitur rursus miserae reliquiae mittentes epistolas ad Agitium [*Aetium*] Romanae potestatis virum [*cons. a. 446.*], hoc modo loquentes inquit: 'Agitio ter consuli gemitus Britannorum'. et post pauca .. 'repellunt nos barbari ad mare, repellit nos mare ad barbaros; inter haec oriuntur duo

genera funerum, aut iugulamur aut mergimur¹. Nec pro eis quicquam adiutorii habent. Interea famis dira ac famosissima vagis ac nutabundis haeret, quae multos eorum cruentis compellit praedonibus sine dilatione victas dare manus, ut pauxillum ad refocillandam animam cibi caperent, alios vero nusquam; quin potius de ipsis montibus, speluncia ac saltibus, dumis consertis continue rebellabant. XVIII. *De victoria*. Et tum primum inimicis per multos annos in terra agentibus strages dabant.... Quievit parumper inimicorum audacia, nec tamen nostrorum malitia: recesserunt hostes a civibus, nec cives a suis sceleribus. XIX. *De sceleribus*. Revertuntur ergo impudentes grassatores ad hibernas domos post non multum temporis reversuri. Picti in extrema parte insulae tunc primum et deinceps requieverunt praedas et contritiones nonnunquam facientes. In talibus itaque induciis desolato populo saeva cicatrix obducitur, alia virulentiore tactus pullulante. quiescente autem vastatione tantis abundantiarum copiis insula affluebat, ut nulla haberi tales retro aetas meminisset..... XX. *De munitatis subito hostibus*. Interea... omnium penetrat aures, iam iamque adventus veterum hostium volentium penitus totam delere et inhabitare solito more a fine usque ad terminum regionem.... XXI. *De famosa peste*. XXII. *De consilio*. ... XXIII. *De saeviore multo primis hoste*. Tum omnes consiliarii una cum superbo tyranno Guthrigerno, Britannorum duce, caecantur et adinvenientes tale praesidium, imo excidium patriae, ut ferocissimi illi nefandi nominis Saxones, deo hominibusque invisi, quasi in caulas lupi in insulam ad retrudendas aquilonales gentes intromitterentur. quo utique nihil ei usquam perniciosius, nihil amarius factum est.....². Beda H. E. I. 5. (maxime ex Oros. l. c.) „Ut Severus receptam Britanniae partem vallo a cetera distinxerit. Victor ergo civilium bellorum, quae ei gravissima occurrerant, in Britannias defectu paene omnium sociorum trahitur, ubi magnis gravibusque proeliis saepe gestis receptam partem insulae a ceteris indomitis gentibus, non muro,

ut quidam aestimant, sed vallo distinguendam putavit: murus etenim de lapidibus, vallum vero, quo ad repellendam vim hostium castra muniuntur, fit de caespitibus, quibus circumcisis e terra velut murus exstruitur altus supra terram, ita ut inante sit fossa, de qua levati sunt caespites, supra quam sudes de lignis fortissimis praefiguntur. Itaque Severus magnam fossam firmissimumque vallum, crebris insuper turribus communitum, a mari ad mare duxit. ibique apud Eboracum oppidum morbo obiit. Id. l. 12. (ad a. 414. sqq.) „Ob harum ergo infestationem gentium [Scotorum a circio, Pictorum ab aquilone irrumpentium] Britones legatos Romam cum epistolis mittentes lacrimosis precibus auxilia flagitabant, subiectionemque continuam, dum modo hostis imminens longius arceretur, promittebant. Quibus mox legio destinatur armata, quae, ubi in insulam advecta et congressa est cum hostibus, magnam eorum multitudinem sternens ceteros sociorum finibus expulit eosque interim a dirissima depressione liberatos hortata est instruere inter duo maria trans insulam murum qui arcendis hostibus posset esse praesidio; sicque domum cum triumpho magno reversa est. At insulani murum quem iussi fuerant, non tam lapidibus quam caespitibus construentes, ut pote nullum tanti operis artificem habentes, ad nihil utilem statuunt. fecerunt autem eum inter duo freta vel sinus, de quibus diximus, maris [i. e. *the friths of Forth and of Clyde*] per milia passuum plurima, ut, ubi aquarum munitio deerat, ibi praesidio valli fines suos ab hostium irruptione defenderent. cuius operis ibidem facti, i. e. valli latissimi et altissimi, usque hodie certissima vestigia cernere licet. incipit autem duorum ferme millium spatio a monasterio *Abercurnig* [*Abercorn on the Carron*] ad occidentem, in loco qui sermone Pictorum *Peanfahel*, lingua autem Anglorum *Penneltun* appellatur, et tendens contra occidentem terminatur iuxta urbem *Alcluith* [*Dunbarton Scotiae*]. . . . Rursum mittuntur Romam legati, . . . rursum mittitur legio, quae inopinata tempore autumnii adveniens magnas hostium strages

dedit... Tum Romani denuntiavere Britonibus non se ultra ob eorum defensionem tam laboriosis expeditionibus posse fatigari, ipsos potius monent arma corripere et certandi cum hostibus studium subire... quin etiam, quod et hoc sociis quos derelinquere cogeantur, aliquid commodi allaturum putabant, murum a mari ad mare recto tramite inter urbes quae ibidem ob metum hostium factae fuerant, ubi et Severus quondam vallum fecerat, firmo de lapide locarunt; quem videlicet murum hactenus famosum atque conspicuum sumptu publico privatoque, adiuncta secum Britannorum manu, construebant, octo pedes latum et duodecim altum, recta ab oriente in occasum linea, ut usque hodie intuentibus clarum est; quo mox condito dant fortia sequi populo monita, praebent instituendorum exemplaria armorum. Sed et in litore oceani ad meridiem, quo naves eorum habebantur, quia et inde barbarorum irruptio timebatur, turres per intervalla ad prospectum maris collocant et vale dicunt sociis tanquam ultra non reversuri^a. Quibus locis ex Pseudo-Ricardi Corinensis libro Anglice per Gilesium publicato (aliud exemplum ad manus non est) non nullos alios infra* appono, ut quo modo hi ex superioribus genuinis compilati sint, conferri possit.

*) I. 6, 2. „*Maxima*, [Caesariensis], beginning at the extreme boundary of Flavia, reaches to the wall [of Severus], which traverses the whole island [from Solway Frith to the mouth of the Tyne], and faces the north. Valentia occupies the whole space between this wall and that built by the emperor Antoninus Pius, from the estuary of the Eborac to that of the Clydda^a. I. 6, 35. „The northern frontier of this province [Max. Caes.] was protected by a wall of stupendous magnitude built by the Romans across the Isthmus, 80 miles in length, 12 feet high and (9) thick, strengthened with towers^a. I. 6, 41. sqq. „The Damnii... were a very powerful people, but lost a considerable portion of their territory, when the wall was built, being subdued and spoiled by the Caledonians. Besides which, a Roman garrison occupied Vanduarium to defend the wall. In this part, Britain, as if again delighted with the embraces of the sea, becomes narrower than elsewhere, in con-

Ex quibus locis omnibus fatendum est historiam delineationemque vallorum murorumque contra Pictos Caledoniosque

sequence of the rapid influx of the two estuaries, Bodotria and Clotta. Agricola first secured this isthmus with fortifications, and the emperor Antoninus erected another wall celebrated in history, which extended nearly five and thirty miles, in order to check the incursions of the barbarians. It was repaired and strengthened with 11 towers, by the general Aetius. These regions probably constituted that province, which, being recovered by the victorious arms of the Romans under Theodosius, was supposed to have been named Valentia, in honour of the family from whom the reigning emperor was descended. Beyond the wall lay the province Vespasiana^a. Et II. 1. num. XXII. „The emperor Hadrian himself came into the island, and separated one part of it from the other by an immense wall^a. num. XXVII. „The emperor Severus, passing over into Britain, repaired the wall built by the Romans, which had been ruined, and died not long after...“ num. XXXVI. „... The legion, upon its departure homewards [sub Theodosii M. imperio] advised its allies to construct a wall between the two estuaries, to restrain the enemy [Pictos Scotosque]. A wall was accordingly made in an unskilful manner, with a greater proportion of turf than stone, which was of no advantage; for on the departure of the Romans the former enemies returned in ships, slew, trampled on and devoured all things before them like a ripened harvest^a. n. XXXVII. „Assistance being again entreated, the Romans came, and with the aid of the Britons drove the enemy beyond sea, and built a wall from sea to sea, not as before with earth, but with solid stone, between the fortresses erected in that part to curb the enemy. On the southern coast, where an invasion of the Saxons was apprehended, he erected watch towers. This was the work of Stilicho, as appears from Claudian^a. n. XXXIX. „The Roman legion retiring from Britain, and refusing to return, the Scots and Picts ravaged all the island from the north as far as the wall, the guards of which being slain, taken prisoners, or driven away, and the wall itself broken through, the predatory enemy then poured into the country. An epistle was sent filled with tears and sorrows to Fl. Aetius, thrice consul, in the 23d year of Theodosius, begging the assistance of the Roman power but without effect^a. (cf. Hist. miscell. lib. XIV. vers. fin. ap. Murat. Rer. Italicar. scr. I. p. 96., Bedae H. E. I. 13. et Godofr. Monumeth. hist.

exstructorum accurate componi non posse, unde fieri non potuit, quin recentiores, quorum quæ nobis in promptu sunt, commentaria huc pertinentia corollarii loco annotationi ad hoc caput subiungemus, hinc inde discreparent inter sese. in eo vero præter Mannertum, cui favet tabula geogr. D'Anvilliana orb. Rom. part. occid., ubi Scoticum vallum 'Severi' appellatum, ut et in commentariis ad D'Anv. tabulas (*Hdb. der alten Erdbeschr.* Norimb. 1808. 8°. I. p. 180.) Agricolaë munita a Septimio Severo redintegrata esse legitur, atque cui nuper Forbigerus (III. p. 277. 302.) sed nullis novis rationibus adductis se accessisse significavit, omnes consentiunt, ut Hadriani, ita et Septimii Severi vallum, sive murum quem Mannertus inter Clotam Bodotriamque quaerendum esse demonstrare voluit, a Tinae potius fl. ostiis (*Tynemouth Northumbriae*) ad Itunae aestuarium (*Solwayfirth*) sese extendisse, quamvis hic inde Severianum vallum plus minusve ab Hadriano septentrionem versus distet. Vallum hoc Notitiae loco indicatum, ab Hadriano conditum, a Septimio Severo reparatum instauratumque esse veterum scriptorum loci cum Beda comparati, quamvis inter se non per omnia consentientes, contra Mannertum non relinquunt dubium; quænam vero Severi in Scotici valli restauratione partes fuerint, nunc non inquirimus.

De castellis hic (p. 113*. §. 24. ... p. 115*. §§. 6. sq.) recensitis et ad tabulam p. 884*. sq. exhibitam in universum præfari liceat, ea et apud Mannertum, Reichardum ac Forbigerum enumerari, quamvis iidem ceterorum castellorum, quibus Dux Brit. præ-

VI. 3.) Denique II. 2, 17. sqq. „About this time the emperor Hadrian visiting this island, erected a wall justly wonderful. . . . Antoninus Pius . . . conquered the Britons by means of Lollius Urbicus, the proprætor, and Saturninus, prefect of the fleet, and, the barbarians being driven back, another wall was built Severus, who, having rapidly put the enemy to flight, repaired the wall of Hadrian, now become ruinous, and restored it to its former perfection . . .“

fuit, nomina magnam partem neglexerint; Mannertum autem Horsleii explicationem sese fero sequi praemonuisse, neque satis accurate eum versatum esse; nullius autem pretii Reichardi Forbigerique de Notitia Dignn. dicta videri, cum uterque scriptor eum librum non adhibuisse tam ex scripturae mendis quam ex nonnullis nominibus quasi ex Notitia deprompta essent, cum in eadem omnino non legantur, prolatis ipse convincatur. Apud geographum Ravennatem vocabula a nobis in synopsi apposita aliaque supra memorata hoc ordine sese excipiunt (p. 809. post Pomp. Mel. ed. Abr. Gronov. L. B. 1722. 8°.): „*Gabrocentio, Alauna, Bibra, Maio, Olerica, Derventione, Ravonia, Bresnetenati Veteranorum, Pampocalia, Lagentium, Valteris, Bereda, Lugubalum, Magnis, Babaglanda, Vindolande, Lineoiugla, Vinonia, Lavaris, Cataractonion, Eburacum, Decuaria, Devovicia, Dixio, Lugundino, Coganges, Corie, Lopocarium*. Iterum sunt civitates in ipsa Britannia, quae recto tramite de una parte in alia, i. e. de Oceano in Oceano, et Sistuntiaci dividunt in tertia portione ipsam Britanniam, i. e. *Serduno, Conderco, Vindovala, Onno, Celunno, Brocoliti, Volurtion, Aesica, Banna, Uxeludiano, Avalaria, Maia, Fanocedi, Brocara...*“. Ex tabula geogr. Britanniae septentr., qualis Britonum Romanorumque temporibus fuit, Chalmersii libro *Caledonia* addita eam partem, quae praesidia per lineam valli constructa praeter Bremetennacum omnia exhibet, repellendam curavimus p. 886*.

— §§. 23. sq.] *Lergorum* omnes. perperam; nec rectius Pancirol. „forte legendum aut *Lorsorum*, a *Lerso* oppido Hispaniae Appiano in Ibericis, aut *Lernorum*, a *Lerna* Laconicae urbe Ptolomaeo. Et est secunda *Lergorum* cohors sub hoc Duce infra“. nec probabilis foret scriptura *Ligurum*, nec *Aulercorum*, ut sumeremus scriptum fuisse *IIIaulercorum*, indeque librarium *IIIlae lercorum* fecisse. Scriptura *Lingonum* omnino accipienda est, ut ex nostro exemplo fecit Henzenius in *Jahrbb. d. Ver. v. A. F. im Rheint.* XIII. p. 92. de quattuor quas novimus *Lingonum* Cohortibus tractans, qui corrupti istius

Lergorum ne mentionem quidem fecit. Primam, equitatem sec. Fabrett. p. 486. n. 164., quae sec. diploma Traiani ap. Cardinalium p. XXXII. n. XII. anno p. Chr. 106. IN BRITANNIA fuit, memoratam etiam in titulo Anglico ap. Murat. Thes. 78, 3., ac Tertiam, item equitatem sec. Murat. 741, 6. sive 1122, 4. atque a. p. Chr. 104. IN BRITANNIA SVB LVGIO HERATIO MARCELLO stativa habentem sec. Traiani dipl. ap. Cardinal. p. XXXI. (cf. ibid. p. 148. 157. n. XXVIII.). Notitia haec non memorat. Secundam et Quartam sub Ducis Britanniarum dispositione fuisse hoc cap. docemur. Secunda quoque, p. 114*. §. 20. memorata, equitata fuit, ut lapis Forosempronensis docet ap. Orell. 4039. c. HEDIO. C. F. CLVST. VERO||| PRAEF. COH. II. LING. EQ|, eaque iam a. u. 877. IN BRITANN. SVB PLATORIO NEPOTE fuit sec. dipl. militare Hadr. (vide p. 906*), quod Stanningtonii in com. Eburacensi repertum Henzenius l. c. repeti curavit ac docte interpretatus est. Eiusdem cohortis tribunus memoratur in lapide Lanchestriae in episc. Dunelm. reperto, n Camdeno ap. Orell. 1707. repetito: GENIO PRAETORI | CL. EPAPHRODITVS | CLAVDIANVS CHO | II. LING. V. L. P. M., duoque praefecti leguntur, G. POMPEIVS M... | SATVRNIN... in lapide Moresbeiae in Cumbria reperto ap. Gruter. 64, 8., et CLODIVS FRONTO | PRAEF. COH. II. LINGON in lapide Ilkleiae [Gruter. 89, 7. et Orell. 2061. perperam dederunt *Welejae*, Gruter. 1017, 2. *Ikeleiae*] in comit. Ebur. ap. Camd. Gibs. p. 714. Huc rettulerim etiam titulum Luvualli (*Old-Carlisle*) repertum, quem Galeus p. 38. sic exhibet: I. O. M. | ALA. AVG. OB | RTVT. APPEL. CVI. | PRAEEST TIB. CL. TIB. F. P. | LING..N. IVSTINVS. | PRAEF. FVSCIANO | II. SILANO. II. COS. sed ita non recte se habet, neque ap. Grut. 1006, 9. Quarta Lingonum Cohors non nisi ex lapide Rom. ap. Gruter. 493, 1. et ex hoc Notitiae loco nota est: nam quod interior diplomatis Traiani supra dicti pagina IIII. pro IIII. habet (cf. Gazzera *Notizie di... dipl. imp. Torino* 1831. 4^a. p. 40. not. 4.), id per errorem scriptum est, neque ab Arnetho p. 13. IIII. Lingonum illi diplomati adscribi debebat: cf. Cardinal. et Henzen. II. citt. Per inversum errorem in Camd.-Gibs. p. 858. Segeduno *tertia* (pro quarta)

adscripta est. Ex illo lapide colligi potest, hanc cohortem sub Hadriano in Iudaea militavisse; nam sic habet: ... O. M. F. CL[audia] PRISCO | LICINIO. ITALICO. LEGATO. AVGVSTORVM |||||
 ... PRAEF. COH. IIII. LINGONVM. VEXILLO. MIL | DONATO. A. DIVO. HADRIANO. IN. EXPEDITIONE. IVDAIC ||| ...^a. De Lingonibus, populo eiusque oppido, dicemus ad p. 120*. §. 6. — Segeduno] Serduno A. Scriptura Sagedunum ap. Mannert. et Reichard. non nisi neglegentiae tribuenda est. Nomen illud in hod. Seton s. Seaton Delaval Northumbriae (cf. Volkmann. IV. p. 203. sq. Gorton. „Seaton Delaval, county Northumberl. A township in the parish of Earsdon and east division of Castle ward^a.) superesse videtur, neque est quod Camdeni sententiam desermus, ita ap. Gibs. p. 858. disserentis: „Behind the Promontory, whereon Tunnocellum (or Tinmouth) is seated, (near Seton, part of the Barony De la-vall in the reign of Henry III.) stands Seghill, call'd Segedunum, the station of the third [immo, the fourth] Cohort of the Lergi [Lingones l.], on the Wall or Rampier; and indeed Segedunum in the British tongue signifies the same thing as Seghill in the English^a. Sedghill scribitur ap. Volkmann. IV. 205. Ceterum Romanorum vestigia ibi superesse non legi. Aliter Gortonus, quem suas de Romanis antiquitatibus observationes ex Horsleio maxime sumpsisse puto, v. Wallsend, co. Northumberland. „A parish in the east division of Castle ward. Its name is derived from its situation at the extremity of the wall of Severus on the east; it contained the Roman station, Legedunum [sic], and was garrisoned by the first [sic] cohort of the Lergi [sic], who were stationed here for the defence of their shipping; many altars, coins, and urns, with other curious relics, have been discovered here; and the ruins of a quay, as well as the causeway which communicated with it, evidently prove it to have been a considerable trading colony of the Romans...“

— §§. 25. sq.] Primae omiserunt BD(?)dreff; habent AC Caa. — Coruiorum AC. Pancirol. „legendum Cornubiorum: est enim Cornubia una ex quatuor partibus Britanniae, quae

Hispaniam versus extenditur ac velut peninsula mari circumdatur, instar cornu, primo angusta, postea latius se extendit, idcirco *Cornubia* est vocata, vulgo *Cornovallia*, a quo loco nomen milites acceperunt^a. Immo, non de Cornubiis Damnonicis s. Domnonicis, ab Anglosaxonibus *Cornvealas* s. *Vestvealas* appellatis (Zeuss. p. 576.), in *Cornwallia* sedentibus, sed de iis qui in hod. *Cheshire* circumque iacentibus comitatibus sedebant, h. l. sermo esse videtur: Ptol. II. 2 (3). *Κορνάβιοι* [al. *Κορνάβιοι*] ab Ordovicibus ad ortum sunt, iisdemque oppida *Devam* cum leg. XX. victr. et *Viroconium* (*Chester* et *Wroxe-ter*) adscribit. Paullo ante de Cornaviis Scotiae haec habet: Μετὰ δὲ τοὺς Δαμνονίους πρὸς ἀνατολὰς ἀρχτικώτεροι μὲν ἀπὸ τοῦ Ἐπιδίου ἄκρου [i. e. meridionalis partis Scoticae pae-ninsulae *Cantyre*] ὡς πρὸς ἀνατολὰς Ἐπίδιοι, μεθ' οὓς Κέρωνες· εἴτα ἀνατολικώτεροι Κρέωνες· εἴτα Καρνονάκαι· εἴτα Καρινοὶ καὶ ἀνατολικώτατοι καὶ τελευταῖοι Κορνάβιοι [al. *Κουρνάβιοι*, al. *Κορνάβιοι*]. Ἀπὸ δὲ τοῦ Λεμααννονίου κόλπου [*Loch Finn*] μέχρι τῆς Οὐάραρ εἰςχύσεως [*firth of Cromar-thie*] Καληδόνιοι καὶ ὑπὲρ αὐτοὺς ὁ Καληδόνιος δρυμὸς, ὧν ἀνατολικώτεροι Δεκάνται, μεθ' οὓς Λοῦγιοι συνάντοντες τοῖς Κορνάβιοις ..^a. Hi boreales „Carnabii (verba sunt Chalmersii I. p. 66. sq.) inhabited the south, the east and north-east of Cathness, from the Ila river; comprehending the 3 great promontories of Virubium or Noss-Head, of Virvedrum or Duncansby-Head, and of Tarvedrum, or the Orcas promontorium, the Dunnet-Head of the present times. The Carnabii derived their appropriate appellation, like the kindred Carnabii of Cornwall, from their residence on remarkable promontories^a. Cornaviorum vocabulum alias inter cohortes alasve Romanas non legitur, unde nimium Camdenus p. 316. dixisse videtur his verbis: „sub posterioribus imperatoribus Cornaviorum numeri et turmae meruerunt, ut videre est in libro Notitiarum^a. ceterum duas certe Cornaviorum cohortes exstitisse ex eo quod haec *Prima* dicta est, colligi poterit. Cf. etiam Camden-Gibson. p. 1. sq. 499. 565. 947., Cellar. I. p. 341. §. 48. et p.

352. §. 71., Mannert. II. 2. p. 188. 211. — *Ponte Aelii* eli C, *Aelii* deeff. Sine dubio ab imp. Hadriano nomen gessit, ut et Pancirolo, Camdeno aliisque visum est. Ille haec annotavit: „Excubabant ad partem pontis Aelii, quem super Tinam, aut Escam amnes fuisse verisimile est, et ab Aelio Hadriano, qui multa in Britannia correxit, est aedificatus. Pontem Itinerarium inter Londinum et Lindum collocat et vocat *Ad Pontem* [qui locus itaque huc non pertinet]. Tribunis Praefectos Notitia intermiscet, prout per valli longitudinem dispositi reperiuntur“. Tinae pontem eum fuisse, de quo l. l. sermo est, veri sane similis est, quam a vallo remotiorem pontem rivi *Pont*, ad quem *Pont-Eland* iacet, quem locum propter nominis similitudinem, ut videtur, veterem Pontem Aelii fuisse Camdenus aliique putaverunt. itaque cum Horsleio, Chalmerio, Mannerto aliisque recentioribus burgum *Newcastle upon Tyne* (Volkmann. IV. 206. sqq., Hassel. p. 317.) veteris illius praesidii locum obtinere sumimus. Reichardi opinio „prope *Carrawborough*“, quae verba item ad Procolitiae situm designandum posuit, nihili facienda est. Gortonus: „*Newcastle-on-Tyne. county Northumberland. A borough, seaport, market and county town, under a separate iurisdiction, but locally with Castle ward. It occupies the north bank of the river Tyne, over which there is a handsome stone bridge, connecting this place with Gateshead in the county of Durham. Here was the eastern termination of the rampart, erected by order of the Emperor Adrian A. D. 120, to defend the Roman province from the incursions of the Caledonian Britons; and the town is supposed to have originated from a bridge over the river, built by the same emperor, and called from his family name Pons Aelii. Roman coins and other antiquities have been discovered here at different times, especially after the great flood in 1771, when the foundations of the bridge having been damaged, coins of Adrian and other emperors were discovered at the bases of the piers; and in 1810, in excavating the ground for the erection of the new county court,*

two Roman altars were disinterred, together with coins of Antoninus Pius . . and various other remains of antiquity...⁴.

— §§. 27. sq.] Astorum mss., astorum aa, Ascorum per errorem ^{2,3,4}. et Pancirolus annotavit „ab Asta colonia Ligu- rum civitate derivantur⁴. Pariter contra grammaticas leges, sed minus contra geographiam peccasset, si de Asta regia colonia felici, Hispaniae oppido, somniavisset. De Cohortibus Asturum dixi ad p. 79*. §. 12: Alas quoque eiusdem populi tres notae sunt: priores duae hoc capite memorantur, Tertia in titulo Viterbiensi ap. Orell. 3507.: D. M. | M. VLPPIO. C. FIL | SPORO. MEDICO. ALAR | IN. DIANAE [I. INDIANAE] ETHERIAE | ASTO- RVM [sic]. ET. SALARARIO | CIVITATI. SPLENDIDISSIMAE. | FERENTI- NENSIVM | VLPIVS. PROTEGENES | LIB. PAT. B. M. F. De Primae huius praefecto legimus in tit. ap. Gruter. 1028, 6. T. PRIFERNIO | P. F. QVI[nto, cf. Gruter. 437, 7.] PAETO | MEMMIO. APOLLINARI||...PRAEF. ALAE. I. ASTVRVM. DONIS | DONATO. EXPEDIT. DAC. AB. IMP | TRAIANO. RASTA. PVRA. VEXILLO | CORONA. MYRALI....⁴, et in lapide Ari- minensi ap. Maff. Mus. Veron. 365. [per error. positum est CCCLXXV], 3. s. Orell. 3155. de praefecto et decurione eius- dem Alae primae: C. NONIO | C. F. AN. CAEPIANO||PRAEF. COH. III. BRITTO|NVM. VETERANOR | EQVITATAE [cf. p. 102*. §. 20.] | PRAEF. | ALAE. I. ASTVRVM. PRAEPOS | NVNERI. EQVITVM. ELECTOR | EX. ILLYRICO | C. VALEBIVS. SATVRNIVS. D*** | ALAE. I. ASTVRVM. PRAEF. OPTIM | L. D. D. D. In vico quoque Northumbriae *Bemoell* prope *Newcastle upon Tyne* lapidem huius Alae Primae men- tionem facientem repertum esse Gibson. p. 778. et ex Horsleio Mannert. II. 2. p. 116. memorant. Sine numeri ordinalis adie- ctione ala Asturum memoratur in altari in *Salisbury - Hall* (*Lancashire*) a Camdeno viso, quod maximum ac pulcherri- mum omnium quae unquam vidisset, veracissimus scriptor appellat, et sec. Camd. Gibs. p. 792. (s. ap. Iansson. *Nouvel Atlas*. IV. p. 335.) sic inscriptum est: DEIS MATRIBVS | M. INGENVI|VS ASIATICVS | DEC. AL. AST. | SS. LL. M. item in tit. Messan. ap. Grut. 373, 4. „L. BAEBIVS. L. F | GAL. IVNCIVS | PRAEF. FABR. PRAEF | COH. IIII. RAETORVM | TRIB. MILIT. LEG. XXII | DEIOTARIANAE | PRAEF.

ALAE. ASTYRVM | PRAEF. VEHICVLORVM | IVRIDICVS. AEGYPTI⁶. Primae Alae hos quoque lapides adscripserim. Cf. etiam Henzenii comm. supra laud. p. 94. — *Condercum* Camdenus in hod. *Chester on the street* in episc. Dunelmensi inter *Durham* et *Newcastle upon Tyne* sito, Saxonibus *Concester* dicto, quaerendum esse propter nominis sonum conieclaverat; sed iam Gibsonus p. 778. annotavit, propter aram ibi repertam quae *alae primae Asturum* memoriam retinet, potius Northumbriae vicum *Benwall* (s. *Benwell*) veteris Conderci locum obtinere putandum esse, quocum recentiores et ego consentiunt: *Benwall* s. *Benwell* ad ipsum vallum contra Derventionis rivi *Tinae* sese miscentis ostia situm ab eodem ipso vallo *Penfahel* dicto, ut supra (p. 895*) ex Beda ostendimus, nomen gerere videtur. Gortonus: „Benwell, county Northumb. A township in the parish of St. John, within the town and county of Newcastle. This village is the Condercum of the Romans, and the station of the Ala Astorum. Some very remarkable Roman antiquities have been discovered here, particularly a stone, with an inscription, supposed to be in honour of M. Aurelius and L. Verus; and an altar with a votive inscription to Jupiter Dolichenus, a deity worshipped by miners...“

PAG. 114*. γγ. 1. sq.] *Frixagorum* corruptum vocabulum omnes habent, neque Pancirolus, quamvis alias nihil intactum relinquere solitus, explicare conatus est. *Frisiavonum* s. *Frisiabonum* ex Plinii H. N. IV. 15. sect. 29. et 17. sect. 31., aut *Frisianorum* ex lapidibus legendum esse (*frisiavonum* aut *frisianorum* pro *frixagorum*) iam olim vidi. prima scriptura Henzenio l. c. p. 84., placuit; sed ultra in contextum recipienda esset, definire ausus non essem, vel si eo tempore quo hunc publicavi, diploma Hadriani ab Henzenio repetitum atque explicatum quo, a. p. Chr. 124., inter cohortes XXI QVAE SVNT IN BRITANN SVB PLATORIO NEPOTZ, etiam I FRISIAV civitate exornatur, mihi notum fuisset*: ne dicam de formis PRISAEVONE,

*) Quod diploma cum magnam partem hoc capite recensitorum nume-

FRISAEIO, FRISEO et FRISIIS, quae in lapidibus Italicis occurrunt (cf. Orell. 172...175.). Titulus Mancastellensis prope Mancunium s. *Manchester* repertus (ap. Camd.-Gibb. p. 788. sive Ianson. *Nouv. Att.* IV. p. 333.) sic habet: CORO. I. FRISIN | D MASA-
VONIS | P. XXIII.), et in diplomate Traiani a. 106. scripto (ap. *Cardinalium* p. XXXII.) ex COHORTIBVS. DECIM. ET. VNA. QVAE--
--SVNT IN BRITANNIA. SVB. [praefecti nomen interit] una est
i FRISIAN (apud Gaggeram p. 42. est i. FRISIANORUM); unde in
illo quoque titulo Mancunniensi FRISIAV pro FRISIN legendum
esse apparet, neque pro certo affirmari posse contenderim,
in diplomate ab Henzenio repetito legi FRISIAV, ut Henz. de-
dit, non FRISIAN. itaque corruptam codicum mss. et edito-
rum scripturam *Frisagorum*, quae legentem non offendere
non potest, retinere quam arbitrio meo utens veram scri-
pturam obfuscare malui. ceterum *Frisianorum* nunc magis

rorum contineat, neque Henzenii commentarium neque ii libri ex qui-
bus ipse id diploma transcripsit, iis qui meo libro utentur, facile ad
manus fuerit, h. l. repetendum esse existimaui: IMP CAESAR DIVI TRA-
IANI PARTHICI F DIVI NERVARIS DEPOS TRAIBRUS HADRIANVS AVG PONTIF |
MAXIM TRIBVNIC potest VIII COS III PROCOS | EQVITIB ET PEDITIB qui mili-
TAVER IN ALIS VI ET | COXXXI QVAE APPELLANT HISP VETTON CR ET IQVGERN(?) |
.....P.....R.....ET PETRIAN |I HISP ET I FRISIAV ET I | ..M.SALIN ET
I SVNVIC ET I YANG ET I BAETASIOR | ET I DELM ET I AQVIT ET I MENAP ET
I VLP TRALANA | AVG CH ET I FIDA VERDCH EI. .R ET I BATAV*) ET ITVR | GR ET II
LING ET II ASTVR ET II DONGON ET II NERV | ET III BRAC AVGVSTANOR ET
III NERV et VI NERV | QVAE SVNT IN BRITANN SVB PLATORIO NEPOTE | QVI-
NIS ET VIGINTI PLVRIBVSVE STIPENDIIS | EMERITIS DIMISSIS HONESTA MISSIONE |
QVORVM NOMINA SVBSCRIPTA SVNT IPSIS | LIBERIS POSTERISQVE EORVM CI-
VITATEM | DEDIT ET CONNVBIVM CVM VXORIBVS QVAE TVNC | HABVISSENT CVM EST
CIVITAS EIS DATA VEL SI | QVI CAELIBES ESSENT CVM EIS QVAE POSTEA | DVXISSENT
DVX TAXAT SINGVLI SINGVLAS | AD XVI KOCT | C IVLIO GALLO C VALERIO SEVERO
COS | COS I SVNVICOR CUI PRAEST | AVLNTVS CLAVDIANVS | EXPEDITE | EN-
TIPONT ALBANI F SVNVICOR | DESCRIPTVM ET RECOGNITVM EX TABVLA | SCENIA
QVAE FIXA EST ROMAE IN NVRO PO | SI TEMPLVM DIVI AVG AD MINERVAM |.

*) Pro BATAV in ipso diplom. est: SATQV

mibi placet, ut epigraphicis subsidiis maxime probabile vocabulum *. Plinius II. c. 11. „In Rheno ipso prope C. M. P. in longitudinem nobilissima Batavorum insula et Cannenufatum, et aliae Frisiorum, Chaucorum, Frisiavonum [al. Frisiabonum], Sturiorum, Marsaciorum, quae sternuntur inter Helium ac Flevum“, et paullo infra Frisiabones inter Galliae Belgicae populos ex quibus magna pars numerorum hoc capite indicatorum desumpta fuit, hoc ordine recensentur „Tungri, Sunuci, Frisiabones, Betasi, Leuci liberi, Treveri liberi antea, et Lingones foederati..“. Tac. Germ. 34. „Angrivarios et Chamavos... a fronte Frisii excipiunt [sed cf. Zeuss. p. 93.]: Maioribus Minoribusque Frisiis vocabulum est ex modo virium. Utraeque nationes usque ad oceanum Rheno praetexuntur ambiuntque immensos insuper lacus et Romanis classibus navigatos“. cf. Ann. IV. 72. sqq. XI. 19. sq. XIII. 54. sqq. Hist. IV. 79. (Frisiabones cum Tac. Frisiis Minoribus eandem populum fuisse coniecerunt Zeuss. p. 138. et Grimm, *Gesch. d. d. Spr.* p. 671.) Ptol. II. 10 (11). „...τὴν δὲ παρωκεανίτιν ὑπὲρ μὲν τοὺς Βουσαχτέρους οἱ Φρίσιοι [al. Φρίσσιοι] μέχρι τοῦ Ἀμασίου ποταμοῦ [Ems], μετὰ δὲ τούτους Καῦχοι οἱ μικροὶ μέχρι τοῦ Οὐισούργιος ποταμοῦ“. Dio C. LIV. 32. Φρεισίους, chronicorum scriptores *Fresones, Frisones, Frisiones, Fresos* appellant. Vide de sedibus populi Cluver. Germ. III. c. 17., Mensonis Alting. Notit. Germ. infer. Amst. 1697. fol. p. 71. 199. n. 16., p. 203. n. 36., Cellar. I. p. 278. §. 159. p. 373. §. 40., Mannert. III. ed. 2. p. 271., Wilhelm. German. p. 107. 151. sq., Wersebe *Völker*

*) De etymo vocabuli Frisorum s. Frisonum lis inter grammaticos adhuc sub iudice est: Zeuss. p. 136. radicem esse *freisan, frais, frisun* coniecit, ut ipsi essent *audaces, fortes*; Grimm. (*Gesch. d. d. Spr.* p. 670.) *fris* s. *frise* = *liber, liberalis*. Miror Zeussium Geographi Ravennatis IV. 23. auxilium sprevisse: „Sed nos secundum praefatum Marcomirum Gothorum philosophum eam (Frigionum patriam [i. e. regionem s. terram]) nominavimus, qui quoque eam designavit, et *audaces homines eandem patriam proferre* asserunt, et in nullo modo civitates eandem Frigionum patriam fuisse legimus“ et r.

Teutschl. p. 190. sqq. 329. sq., Ukert. III. 1. p. 367. sq. et imprimis Zeuss. p. 136. sqq. 397. sq. 582. et Iac. Grimm. *Gesch. d. d. Spr.* 668...72. — *Vindobala*] *Vindovala* Geogr. Rav. Quod *Vindobela* Mannertus aliique recentiores scripserunt, negligentiae eorum tribuendum est. Pancirol. „*Vindoladiam* vocat Itinerarium, Angliae oppidum: aliqui legunt *Vindolana*, ut infra“. *Vindogladiam* It. Ant. p. 486. 483. huc non pertinere non minus apertum est, quam *Vindobalam* et *Vindolanam* diversas fuisse. Sed nec Camdeno (p. 469. *Camd.-Gibb.* p. 857.), quem Bruz. la Mart. secutus est, accedi potest, *Vindomoram* It. Ant. p. 464., quam hod. *Ebchester* esse putant, et hanc *Vindobalam* eundem locum fuisse atque in hod. viculo Northumbriae *Wallsend* quaerendum esse, ut in eo quoque negligentius versatus est idem vir summus, quod *Vindobalae* Cohortem Secundam Thracum adscripsit. Locus a Mannerto (post Horsleium puto) et qui eum sequuntur, prope vicum *Rutchester* sive *Ruchester* (cf. Volkmann. IV. 215. sq.) quaeritur, quem Camdenus vetus *Bremenium* esse opinatus est, quia N. EXPLOR. BREMEN. memorans ara ibi reperta est. Paullo plus versus occidentem item ad vallum situs in Mordeni tab. geogr. Northumbriae vicus *Winchester* legitur, in quem fortasse *Vindobalae* nomen transiit; Camdenus in eodem *Winchester* *Vindolanam*, de qua ad ȳ. 10. sq. dicendum est, quaesivit. In Mordeni tab. geogr. Northumbriae *Ruchester* ad vallum, *Rutchester* autem ad Tinam borealem prope *Burtley* infra *Risingham* legitur. Gortonus: „*Rutchester, or Rowchester, county Northumb. A township in the parish of Ovingham, and east division of Tinedale ward. A noted station of Hercules, [? Herculeans?] and several Roman coins have been found here*“.

— ȳ. 3.] *Sauiniane* A, *fauimane* C. Pancirolus: „a *Sauiensi* regione in Pannonia inferiore forte haec ala est denominata: aut legendum *Sabinianae*, a *Sabinis*“, sive potius hae nugae sunt et nomen a *Sabina*, Hadriani imp. uxore, deducendum est, ut et Camdenus vidit; sed vix oculis credas legens sequentem eiusdem Pancirolis annotationem: „*Hunnum*

vero ab Hunnis insulam ingressis dici potuit^a. Sec. Camd.-Gibs. p. 855. (et Iansson. *Nouv. Atl.* IV. p. 357., Donat. 295, 3.) apud *Aidon-Castle*, non procul a Corstopito (*Corbridge*) in Northumbria repertus est lapis „wherein was draion the pour-traiture of a man lying on his bed leaning upon his left hand, and touching his right knee with his right; together with the following inscriptions: NORICI. AN. XXX | - - ESSOIRVS * MAGNVS | FRATER EIVS | DVPL[ARIUS]. ALAE | SABINIANAE. || M. MARI|VS VEL- LI|A LONG|VS AQVI|S HANC | POSVIT | V. S. L.“ Liceat h. l. annotare me nuper vidisse anulum signatorium aeneum cum litteris CPETRONISVAVINIS (= Gai Petroni Suavini signum s. sigillum), quem a. cccccccxxxviii. Pompeiis effossum Saxoniae duci Bernardo Siciliarum rex donavit. A *Sabiniana Ala* nomen vici Northumbrici *Seavensheale* s. *Sevenshale* Camdenus p. 466., ed. Gibson. p. 848.) deducere voluit, falsa puto etymologia usus (*sheal* in multis Northumbricis nominibus est., certe ab *ala* non deducendum, et *seaven* s. *seven*, septem, a v. *Sabiniana* derivari non posse apparet); sed nimis etiam ad occidentem, Luguwallum (*Carlisle*) versus, is vicus situs est, si Notitiam secundum ordinem praesidia ad vallum condita percensere sumimus, unde recentiorum opinionem, cum imprimis etiam titulus supra transcriptus eidem faveat, comprobendam esse censeo, ut prope *Aidon-Castle* atque *Halton-hall* vetus Hunnum quaeramus. Verum tacendum non est, ipsum quoque Camdenum eidem opinioni favere his verbis (ap. Camd.-Gibs. p. 855.) „Aidon-Castle . . . a great many places on the Wall bear the name of Aidon, and the same word (in the British tongue) signifies a Military Wing, Ala militaris, or Troop of Horse, many whereof were (as the Liber Notitiarum teaches us) placed along the Wall“. Gortonus: „Aydon-Castle, county Northumberl. A township in the parish of Corbridge, and east

*) In lapide qui ap. vicum *Risingham* Northumbriae repertus est, ap. Camden-Gibs. p. 850., legitur AVR. ANTONI|NI. PII AVG. M | MESSORIVS | DILIGENS TRI|BVNVS SACRVN.

division of Tindale ward. The ruins of the castle, from which it takes its name, stand on the west side of a deep dale. The extent of these remains prove it to have been a place of great size and strength..“. Et: „Halton Shields, county Northumberl. A township in the parish of Corbridge and east division of Tindale ward, situated on the Great Roman Wall“.

— ꝥꝥ. 4. sq.] *hastorum* ABCEaa, *Astorum* Wdceff, *Astorum* e³.⁴. *Asturum* ad h. l. iam Camdenus (ed. Gibs. p. 852.) recte dedit. De Alis *Asturum* ad superiorem ꝥ. 27. disputavi. — *Cilurnum* Camdenus l. c. sive ed. 1586. p. 467. aut in Northumbriae vico *Colterford* sive potius in vicino castro *Walwick* aut in proximo vico *Scilicester* in Muro s. ad Vallum, qui recentius nomen a S. Oswaldo habet, quaerendum esse statuit; illamque sententiam amplecti videntur recentiores plerique fere omnes qui ex Horsleio cum Mannerto in *Walwick-Chesters* ad Tinae borealis ripam sito vetus *Cilurnum* reperrisse volunt. Galeus autem ad Geogr. Rav. *Celunno* annotavit *Colerton*. Ceterum in Mordeni tab. geogr. Northumbriae supra nomen *Walwick* scriptum est vocabulum *Gallana*, quo *Galava* It. Ant. p. 481. indicari voluit scriptor, ut testatur Camd. ed. Gibs. p. 848. „*beyond Carraw and Walton stands Walwick, which some have fancied to be the Gallana of Antoninus: in all which places there are evident remains of old fortifications*“. Nec praetereundum est, eo facile errorum causas tam de topographia quam de historia rerum militarium praeberi, si quis sola vetera locorum vocabula, quae quibusnam recentioribus nominibus respondeant, incertum est, praebeat, ubi de titulorum antiquorum detectionibus refertur: ita e. gr. Henzen. p. 26. *Cilurni*, non addito recentiore loci vocabulo, complures lapides repertos esse scripsit, in quibus *coh. I. Vangionum* legitur, quam ea de causa *Cilurni* stetisse coniecit; sed duos eius modi titulos in oppidulo Northumbriae *Risingham*, quod nemo quem sciam pro veteri *Cilurno* sumpsit, nam *Habitancum* fuisse creditur, repertos exhibet Camd.-Gibs. p. 850. sq.; Orellius n. 1755. lapidem *coh. I. Batavorum* memoran-

tem „Cilarni (Colerton)“ reperit, iterumque n. 3400. eundem lapidem, ac si in „Walwick in Northumberland“ repertus esset, repeliit. Gortonus apud quem neque Colterford neque Colerton legi, de Walwick. Chesters, county Northumberl., haec habet: „An extra-parochial liberty in the north-west division of Tindale ward, situated on the west bank of the river Tyne, and on the side of the Roman wall. It was the Cilurnum of the Romans, where the Ala Secunda Asturum was quartered; its extent, which may still be traced, was 570 feet from east to west, and 400 from north to south. Numerous relics have been discovered, among which are a spacious vault, a broken statue of Europa, and a remarkable tablet commemorative of the rebuilding of some edifice by the Astures..“

§§. 6. sq.] Etiam Cohors I BATAV inter XXI QVAE SVNT IN BRITANN SVB PLATORIO NEPOTE legitur in Hadriani dipl. ad §. 1. repetito, et Herzenius p. 66. rettulit, in appendice ad Hodgsoni *history of Northumberland* p. 437. fragmentum lapidis Procolitiae [non addidit Henzenius, quod nomen eadem hodie sec. Hodgson. gerat] reperti eandem cohortem memorantis itemque verba a platorio NEPOTE leg. pr. pr. publicatum esse. Item memoratur in hoc titulo Murat. 81, 3. bis ab Orellio repetito (cf. priorem annotationem): FORTVNAE | COH. I. BATAVOR | CUI PRAEEST | M. ELACCINIVS [Orell. 3400. MELACCINIVS] | MARCELLVS PRAE | Immerito apud Gruter. 268, 2. pro COH. BAETORV (i. e. Raetorum) Cardinalium COH. BATAVORV voluisse cum Henzenio censeo. Tac. Hist. I. 59. „in civitate Lingonum (Langres) octo Batavorum cohortes“ ad a. 69. p. Chr. memorat. cf. II. 27. 69. IV. 15. 19. Agric. c. 36., ubi „Agricola Batavorum cohortes ac Tungrorum duas cohortatus est, ut rem [contra Britannos] ad mucrones ac manus adducerent“. Coh. Nova Batavorum sub Duce Raetiae stetit, ut p. 120*. §§. 18. sq. vidimus. Attius PRAEF. ALAE. I. BATAVOR. MILLIAR. celebratur in lapide prope Leibnitz reperto sec. Muchar. *Steierm.* I. p. 430. De Batavis satis supra diximus (cf. p. 227*. ad §§. 12. sq. p. 24*.); unum hic addere liceat locum Tac. Hist. IV. 12. „Batavi, donec trans

Rhenum agebant, pars Chaltorum, seditione domestica pulsi extrema Gallicae orae vacua cultoribus simulque insulam iuxta sitam occupavere, quam mare a fronte, Rhenus amnis tergum ac latéra circumluit. nec opibus Romanis, societate validiorum attriti viros tantum armaque imperio ministrant, diu Germanicis bellis exerciti, mox aucta per Britanniam gloria, transmissis illuc cohortibus, quas vetere instituto nobilissimi popularium regebant. Erat et domi delectus eques, praecipuo nandi studio, arma equosque retinens integris turmis Rhenum perumpere. Ceterum iam conferenda quoque est Iac. Grimm. *Gesch. d. d. Spr.* p. 583. sqq. — De *Procolitia*, sive ex Geogr. Rav. *Brocolitia* aut *Brocolitium* (ubi tamen Gale. p. 147. *Procoliti* et *Procolitia* dedit) scribendum sit, Camdenus p. 468. primum putavit „vetustae munitionis rudetum (prope *Corbridge*, cf. Volkm. p. 213. sq., Hassel. p. 319.), quod *Colecester* appellitant, *Procolitiam* fuisse; deinde ex ed. Gibs. p. 855. paullo inferius, orientem versus, ubi *Prudhow-Castle* ad *Tinam* est, situm fuisse censuit: „*Hence (below the castle of Biwell) Tine runs under Prudhow-Castle (in old writings Prodhow) which is pleasantly seated on the ridge of a hill. This, till I am better inform'd, I shall guess to be Protolitia, which is also written Procolitia [sed nusquam 'Protolitia'], and was the station of the first Cohort of the Batavi*“. Quod castellum autem cum a vallo paullo remotum, in dextra Tinae ripa situm sit (fidem facio tab. geogr. Mordeni), Camdenique opinio ordini horum praesidiorum enumerandorum, ut ab oriente versus occidentem progrederetur Notitia, non satis faciat, minus suspecta mihi ea sententia est, quam Mannertus alique secuti sunt, Horsleii puto, prope hod. *Carrawborough* illud praesidium olim fuisse. *Carraw* ad vallum inter *Walwick* et *Seavenshale* in Mordeni tab. geogr. Northumbriae legitur. De his recentioribus nominibus omnibus ap. Gortonum nihil quod huc pertineat, invenio, nisi sub v. *Corbridge*, co. *Northumberl.* hanc annotationem: „*About a century since, an altar, dedicated to Hercules, was found among some ruins, with some*

bones of a very large size, supposed to be those of an ox which had been sacrificed to that deity.*

— §§. 8. sq.] Coh. I. Tungrorum et ap. Tacit. et in diplomate Hadriani cum I. Batavorum memoratur. cf. annot. superiorem; duas Tungrorum cohortes nominat id. Tac. Hist. II. 14. sq. In diplomate Traiani a. 104. (ap. Cardinalium p. XXXI.) EX. COHORTIBVS. DECEN. ET. VNA. QVAE....SVNT. IN. BRITANNIA. SVB. L. NERATIO. MARCELLO eliam I. TVNGRORVM. MILLIARIA. ET. II. THRA-CVM (cf. infra §. 24.) sunt; I. TVNGR. ET. CLASSIANA item in eiusdem imperatoris diplomate a. 106. militibus Britannicis dato ap. eund. Cardinal. p. XXXII. Ad hanc cohortem pertinentes inscriptiones collegi has: ex Camd.-Gibson. p. 835. in Cumbria „at Castlesteeds, i. e. the place of a castle, as also at Trederman hard by“ repertas: I. O. M | COH. I. TVNGR | IABCCXCVI pr | AEESI AVREI | OPTAVS Q... | FVII STAN.. | MES OBSP... | PI INC; alteram: IV..... | N..... | CVPAL..... | LEG: XX: PP: COH: I: * | TVNG: POSVIT; tertiam „at House-steeds in Northumberland“ repertam repetierunt ex Transact. philoss. Angl. Murat. 12, 2. et ex Camden-Gibson. II. p. 201. [quod recentius exemplum mihi ad manus non est] Orell. 3399.: I. O. M | ET. NVMINIBVS | AVG. COH. I. TVNGRORVM | MIL[iaria]. CVI. PRAEEST. Q. VERIVS | SVPERSTIS | PRAEFECTVS. Item Murat. 12, 3. ex iisdem Transact.: ET NVMINIBVS | AVG. COH. I. | TVNGROR | CVI. PRAEEST | Q. IVL. MAXIMVS. PRAEF. Et Maffei (Mus. Ver. 446, 7. et 10.) ex Gordoni Itin. Angl. septentr.: HERCVLI | COH. I. TVNGROR | MIL[iaria] | CVI. PRAEEST. P. AEI MODESTVS. PRAEF.; alteram hanc: DEO | MARTI. QVIN | FLOREVS. MATERNVS. PRAEF | COH. I. TVNG | V. S. L. M. Ad eandem coh. I. Tungr. rettulerim titulum ex Gordono ap. Maff. 447, 2. exhibitum: | ET. NVMINIBVS. AVG | COH. TVNGRO | CVI. PRAEEST. Q. IVLIVS |“. Apud Gruter. 1179, 4. pro COH. TVANG apparet COH. I. VANG(ionum), non COH. TVNG(rorum), ut Cardinalius voluit, legendum esse. cf. Henzen. p. 85. sq. De Tun-

*) Cf. etiam Iansson. Atl. IV. p. 346. Perperam ap. Gruter. 1178, 12. legitur coh. II, quod Henzenium l. c. p. 91. fefellit. Cohortem Secundam Tungrorum lapides quos sciam, non memorant.

grorum populo vide quae ad p. 24*. γ. 22. supra p. 229*. annotata sunt. — *Borcovicio*] *Borcouitio* ADE, nobiscum faciunt BE, *Borcouico* deeff, *Brocouicio* aa. Fortasse *Volurtion* Geogr. Rav. eundem locum indicare in tabula synoptica expressimus. Pancirolus: „Trib. coh. I. Tungr. praesidebat *Borcouico*, qui est quasi vicus *Borci* [*Boici* falso dederunt ε¹.], vulgo *Baruuyck*“. Et Camdenus quoque in Northumbrico *Borwick* prope *Pont-Eland* (cf. supra ad γγ. 25. sq.) '*Borcovicum*' Notitiae quaeri voluit, nescio an nulla alia ex causa quam soni similitudine. Gortonus de *Borwick*, co. *Pal. of Lancaster* haec tantum: „*A township in the parish of Warton and hundred of Lonsdale south of the sands*“. neque vero iis accesserim, qui ex tituli araeve alicuius numeri mentionem facientis loco statim, ibi eundem numerum stativa habuisse, colligi posse putant. quod dubito an in eos cadat, qui *Housesteeds* velus *Borcovicium* esse affirmant. Ex ordine Notitiae simulque linea valli, ut in Mordeni tab. geogr. Northumbriae Cumbriaeque delineata est, potius de *Seavenshale* cogitandum esse videtur. sed ex Gortono didici *Housesteeds* antiquam stationem parochiatus *Warden* in Northumbria, de quo ille haec habet: „*A parish in the N.W. division of Tindale ward, situated between the Roman wall and the North and South Tyne rivers.... On an eminence, called Castle-Hill, are vestiges of an ancient British intrenchment, which was defended by a rampart of rough stone, to which the Romans subsequently raised additional earth-works and ditches; within the area, foundations of building and several hand-mills have been discovered. Near the vicarage-house are traces of another fort also called Castle-Hill.*

— γγ. 10. sq.] Proprie Cohortes Alaeve Gallicae et Gallorum inter se differunt: hi natione Galli, certe ab initio, illae vero ad Gallias debellandas sive tuendas constitutae sive missae fuerunt. Ita recte Ritterus ap. Tac. Hist. I. 6. pro *legione Hispana* vult *legione Hispanica*. *Auxiliarium* Gallorum mentionem facit Tac. Hist. I. 68. sq. III. 31.; de „*Gallorum Lu-*

sitanorumque et Britannorum cohortibus et Germanorum vexillis cum ala Petriana“ loquitur ibid. I. 70.; „Raetorum Vindellicorumque et Gallicae cohortes“ memorantur Annal. II. 17. Cohors Quarta Gallorum in minore laterculo emissa in provincia Rhodopa sub Duce Moesiae Secundae stetit, ut Not. Or. p. 103. B. in legimus. Septem sive Gallorum sive Gallicas Cohortes fuisse ex inscriptionibus notum est, e quibus II. III. IIII. et V. equitatae fuerunt. Prima et Secunda Gallicae cohortes infra p. 119*. §§. 21. et 15. recensentur. Gallorum *Prima* memoratur in lapide Nevidunensi (*Nyon*) ex Sponii Miscellan. p. 258. apud Grut. 425, 6. et paullo aliter ap. Orell. 313. 5., Inscr. Helv. n°. 117., repetito (COH. I. GAL); *Secunda* in Puteolano ap. Grut. 389, 7. (COH. II. GALLORVM); et COHORTIS. II | GALLORVM | EQVITATE. IN | DACIA mentio facta est in lap. Hispanico ap. Grut. 550, 5.; item dipl. Traiani a. 106. datum, ap. Arneth. p. 43. sq. habet de ALIS TRIBVS ET COHORTIBVS SEPTEM QVAE APPELLANTVR I CLAVDIA GALLORVM ET I VESPASIANA DARDANORVM ET GALLORVM FLAVIANA | ET II ET III ET IIII GALLORVM ET SVNT IN MOESIA INFERIORE SVB A. CAECILIO FAVSTINO; sed et in Britannia aliquando stetisse COH. II. GALL. EQ. ex Murat. 53, 15. apparet. *Cohors Secunda Gallorum Macedonica* a. 110. in Dacia stetit sec. eiusd. imp. dipl. ap. Arneth. p. 49. eademque memoratur in lapidibus ap. Gruter. 482, 5. 7. 8. sive Maff. Mus. Ver. 241, 5. 242, 1. 2. *Cohors Tertia Gallorum* sub Vespasiano a. 80. in Germania steterat secundum huius imp. dipl. ap. Arneth. p. 29. s. Cardinalium p. XXIV., memoratur etiam in titulo Hispalensi ap. Donium p. 173. n. 50., Murator. 1099, 6. (COH. III. GALLOR) et COH. III. GAL | EQ ap. Gruter. 1179, 2., nisi pro III. legendum est IIII., quod mihi videtur. Falsam esse inscr. ap. Murat. 37, 7. in cuius fine legitur LEG. III. GALLICAE COHORTI | GALLICAE MILITVM ROMANORVM PRAEFECTO sponte apparet. De *Quarta*, equitata, has habemus inscriptiones: Risinghamensem Northumbricam figuris ornata ap. Camd.-Gibson. p. 851. (= Ianson. IV. 355.) NVMINIB | AVGVSTOR | COH. IIII. GAL | EQ | FEC et ex Gordono desumptam, item Britannicam, ap. Maff. Mus. Ver.

446, 5. (= Donat. 2, 8.) I. O. M | COH. IIII | GALLORVM | C. P. VOLCA. . | VS. HOSPES | PRAEF. EQ atque Firmi in Piceno reper- tam ap. Orell. n. 2223. (= Gruter. 359, 3. ex Panvinio et Simeo- nio, item ap. Doni 143, 28.) T. APPAEO [TAPALIO. Doni] T. F. VEL ALFINIO. SECVNDO | PROC. AVG. XX. HERED | PROC. ALP. ATRECTIA- NAR [ALPIATRECTIANAR DON.] | PRAEF. VERICVL. SVB. PRAEF | CLASS. PRAET. RAVENN. PR | ALAE. I. AVG. THRAC. TRIB. COH | I. AELIAE. BRITTON. PRAEF | COH. IIII. GALLOR. PATRON. COLON. FLAMINI. DI- VOR | OMNIVM. AVGVRI [AVGVRI DON.] II VIR. QVINQ. BIS | OB. ME- RITA. EIVS | D. D., Venafranam post Traiani obitum positam ap. Murat. 816, 7. SEX. FVLFENNIO. C. F. TER. SALVTARI | PRAEF. CO- HOR. IIII. GALL. EQVIT. etc. (cf. ad p. 103*. §. 1. sq.) De C. MINI- CIO. C. FIL | VEL. ITALO. IIII VIRO. I. D | PRAEF. COH. V. GALLOR. EQVIT. et r. legitur in decreto decurionum ex Marinio (*Atti* p. 5.) ab Orell. 3651. repetito. Inscriptio Vesuntionensis ap. Mu- rat. PRAEFECTO COH. VI | GALLORVM [sic] dedicata est. COH. VII. GALL. est ap. Grut. 425, 5. Cf. Cardinal. p. 206. n°. III. p. 225. — De Vindolanae situ Camdenus p. 468. (Camd.-Gibb. p. 856.) nulla caussa expressa statuit in hod. *Winchester*, *Old - Winchester* Northumbriae eam quaerendam esse, quem locum supra ad §. 2. pro veteri Vindobala potius habendum esse coniectavi- mus. secundum plerorumque recentiorum opinionem prope vicum *Littlechesters* paullo supra Tinam australem septentrio- nem versus situm Vindolana olim stetit. sed in eodem op- pido Gortonus veterem Derventionem inveniri affirmat: „*Chester, Little, co. Derby. A township in the parish of St. Alkmund and hundred of Morleston and Litchurch, situated on the banks of the Derwent. It is the site of the Roman Derventio. A great number of Roman coins have at different times been found here*“. Secundum huius Notitiae ordinem ipse locum in medio eorum locorum quaererem, qui in Mordeni tab. geogr. Northumbriae *Seavenshale* et *Walltowne* appellantur. Galeus p. 10. Vindomoram It. Ant. p. 464. inter Corstopitum (*Corbridge*) ac Vinoniam (*Binchester*) pro eodem oppido atque hanc No- titiae *Vindolanam* (Geogr. Rav. *Vindolande*) sumens ita scri-

psit: „Iam ad quintum a Corbridge lapidem occurrit *Dolande*. Hoc esse Vindolana, vox ipsa suadet, et recta fere linea quae nos ducit ad Vinoniam“. Galeus sese decepisse videtur: a Corstopito Vindomora non V sed VIII M.P. secundum It. Ant. distitit; et locus quem Galeus *Dolande* appellat, apud Mordenum *Doteland* scribitur, neque *Dolande* alibi invenio; denique nihil est quod Vindomoram Itinerarii a Vindolana huius Notitiae non distinguamus.

— §. 12.] *Astorum* mss. deeff, *astorum* aa. *Tribune of the first cohort of the Astures* recte habet Camden-Gibson. p. 834. De Cohortibus Asturum ad p. 79*. §. 12. disputavimus. — *Aesica* C. Pancirolus: „forte legendum *Aesca*, qui est fluvius tendens Hiberniam versus in Oceanum“. non voluit ad h. l. non pertinentem Scoticum fluvium *Esk* provinciae *Angus*, ad quem locus conditus fuit, qui *Ad Aesicam* appellatur a Pseudo-Ric. Corin. itinere IX. quemque hod. *Brechin on the South-Esk* esse putant (cf. Chalmers. I. p. 124., Giles. p. 490., Hassel. p. 438.), sed procul dubio scripsit sive scribere debebat *Aesca*, ut indicetur rivus *Esk* qui in Itunae aestuarium (*Solway-Firth*) exit. et sic etiam Camdenus p. 438. ad *Escam* fl., „ubi *Netherby* viculus ex una et altera casula iam cernitur, adeo mira et magna sunt priscae urbis rudera, et praefluentis *Escae* nomen ita consonat, ut *Aesicam* fuisse suspicemur, in qua Tribunus primae cohortis Astorum excubias olim contra Barbaros egerit“. cf. Camden-Gibson. l. c. Secundum Gortonum prope *Netherby-Hall* „have been discovered some Roman antiquities“. Nos *Castra Exploratorum* apud vicum *Netherby* fuisse statuimus (ad p. 113*. §§. 11. sq.); secundum ordinem enumerationis *Aesicam* in *Walltown*, secundum nominis vero sonum ad rivi *Esk* ostia quaereremus, in cuius valle multa Romanorum operum suppellectiliumque vestigia superesse constat; Horsleius et qui eam secuti sunt recentiores, probabiliter *Greatchesters*, quod nomen neque Mordeni tab. geogr. neque Gortonus habet, sed prope *Walltown* ponendum esse videtur, pro hac *Aesica* sumi volunt.

— §§. 13. sq.] De Dalmatarum s. Delmatarum cohortibus *Primam*, miliariam, constat diu in Britannia et septentrionalibus quidem eius dioeceseos partibus stetisse, ut diplomata militaria Traiani a. 106. datum (ap. Cardinalium p. XXXII.) Hadrianique a. 124. datum (supra p. 906*. transcr.) atque inscriptiones multae docent, quas indicaverunt Cardinalius p. 158. sq. et p. 168. nott. 339. sqq., Henzeniusque p. 87.; adde Camden-Gibson. p. 826. sive Iansson. IV. p. 342. *Secundam* non nisi h. L., *Tertiam* omnino non memorari memini. *Quarta*, item in Britannia constituta legitur in dipl. mil. Traiani a. 104. dato ap. Cardinal. p. XXXI., *Quinta* sec. dipl. mil. Vespasiani a. 74. datum in Germania steterat, memoraturque in titulo Mogontiac. ap. Grut. 572, 2., Fuchsius I. p. 184. et II. p. 353., Lehnium, ed. Külb. II. p. 271. s. Steiner. n. 436. CO. DALMATA sine adiecto numero est in lapide Mainhardensi ap. eund. Steiner. n. 14. — *magnis* aa. Magna, ut supplendum sit castra s. simile quid, loci nomen fuisse putem, ut *Greatchesters* plane idem vocabulum esse appareat, de quo superiore annotatione dictum est. Camdenus (p. 848. ed. Gibson. 1695.) in hod. Northumbrico „*Chester in the Wall, near Busy-gapp*“ haec Magna sibi repperisse visus est; recentiores autem in *Caerborran* ad fl. *Tippall* (cuius vetus nomen se ignorare fatetur Camdenus l. c.), sed quod Gibsonus p. 869. pro veteri Glanoventa (cf. infra §. 29.) sumpsit, illa Magna quaerunt, quod sane ordini enumerationis horum castellorum magis convenire videtur. De hoc loco Camd.-Gibs. l. c. „*Beyond Thirlwall*“ inquit „*the wall opens a passage for the mad river of Tippall; where, on the descent of a hill, a little within the wall, may be seen the draught of a square Roman Fort, each side whereof is 140 paces in length; the very foundations of the houses and tracks of the streets, being yet fairly discernable. The moss-troopers report, that there lay a high street-way, paved with flint and other stone, over the tops of the mountains, from hence to Maiden-Castle on Stanemoor. 'Tis certain it went directly to Kirkbythor... An old woman... shew'd us a little old conse-*

crated altar, thus inscribed: DEO | VITI | RINE- - - | - - - LIMEO |
ROV | P. L. M.

— §§. 15. sq.] *elie* €. Ab Hadriano imp. nomen geren-
tis. cf. p. 113*. §. 26., p. 114*. §. 3. Haec cohors in titulis Bri-
tannicis multis memoratur, interdum ita ut recentioris ali-
cuius imperatoris vocabulum adiceretur, ut Ī. AELIA. DACORVM.
GORDIANA, TETRICIANA S. TETRICIANORVM. cf. Henzen. p. 74. Hos
in Cumbrico vico *Willowford* ad fl. *Irthing* repertos exhibet
Camd.-Gibs. p. 836. 1) I. O. M | COH. Ī. AEL | DAC. CVI | PRAE*****|
IG*****|*****|***** (cf. Gruter. 1007, 6.) 2) I. O. M | COH. Ī. AEL.
DA|C.**C.**A. GETA | IRELSAVRNES*****|*****|***** (cf.
Gruter. 1007, 5.) 3) I. O. M | COH. Ī. AEL | DAC. C. F | STATV (STA-
TIVS Gruter. 1007, 4.) LON|GINVS. TRIB. 4) I. O. M | COH. Ī. AEL.
DAC | TETRICIANORO | **C. P. P. LV TIC|**** V. S. DESIG|NATVS| TRIB
(cf. Gruter. 1063, 10.) 5) I. O. M | COH. Ī. AEL | DAC. GORD*|ANA.
C. P**|EST* (Hanc ita Gruter. 1063, 11.: I. O. M | CHO. Ī. AEL |
DAC. CORDI|ANAE. C. PREEST|.....|.....) Gibsonus autem p.
844. hos: 1) Cumbricum, incerti loci, DEO. COCIDI | COH. Ī. AE-
L**|*****|*****|*****A****VS. 2) In *Naworth-Castle* ad
Irthing repertos hos duos: COH. Ī. AEL. DAC. CORD**ALEC. PER****,
et hunc: I. O. M...II. AEL. DAC. . C. PRAEST| AELIVS. FA, L. S. TRIB.
PET. VO. COS. (Gruter. 1064, 1. AELIVS. FA|....S. TRIB | PERPETVO
[a. u. c. 989.] ...cos) De cohorte Ī Aelia Brittonum cf. titu-
lum ad §§. 10. transcriptum. — *Amboglana* €, *ambo Glanna* aa.
De situ huius loci, quem eundem esse putem atque Geogr.
Rav. V. 31. *Babaglanda*, ut ante me Galeum quoque putasse
video, Camdenus sibi non constitit; primum (p. 464. ed. 1586.)
ita scripserat: „...procurrit, Irthingumque fl. subiectum habet
Camb-becke rivulum transmittens, ubi castelli magna indicia.
Si auderem *Camboglanam*, i. e. Cambi ripa, pro *Amboglana*
apud Notitiam legere, *Camboglanam* ad *Cambum* hunc fuisse
etiam affirmaverim, ubi olim vigilias habuit coh. Ī. Aelia
Dacorum“. sed cum iterum liber ederetur, locum in hod.
Ambleside Westmorelandiae, approbantibus Gibsono et Galeo,
quaesivit, deinde in *Willoford*, de quo paullo ante dixi-

mus. cf. Camd.-Gibs. p. 806. 811. 836, Recentiores, post Horsleium puto, in *Burdoswald*, item Cumbriae loco, ad vallum, inter *Camb-becke* et *Irthing* rivos sito, quaerendum esse putant.

— §. 17.] Alam Petrianam Tac. Hist. I. 70. IV. 49. ad a. 69. sq. posterioreque loco Claudium Sagittam eius praefectum memorat. editores *Petrinam* dare solent; alii vero codices *petriaria*, alii *petrianna*, alii *petarina*, alii *petriarina*, unde Lipsius *Taurina* facere voluit; Broterius „ab equitibus illustribus, quibus Petra nomen dictam“ opinatus est. *Petrianae* nomine neglecto recentissimus Taciti editor, Ritterus, quasi indubitata scripturam *Petrina* dedit, cum illam, lapide mox memorando et hoc Notitiae loco comprobata, recipere deberet. EX ALIS VI QVAE SVNT IN BRITANN SVB PLATORIO NEPOTE EST ET PETRIAN IN Hadriani diplomate saepe citato, p. 906*. exhib. cf. Henzen. p. 73. sqq., eademque memoratur in lapide Cumbri-co, in loco *Old-Perith* reperto, ap. Camd.-Gibs. p. 831. sic exhibito: ----- | GADVNO | VLP TRAI | EM. AL. PET [Donat. 283, 3. dat PETR] | MARTIVS F. P. C. sed ap. Gruter. 572, 3. sic: A | CADVNO | VLP Φ. TRAI | EM. AL. PETR | etc. Omnibus suis litteris nomen scriptum est in titulo Traiani imp. temporibus posito, quem bis Murat. exhibuit repetiitque Orell. 516. „C. CAMVRIO C. F. | LEM. CLEMENTI,.....TRIB. MIL. COH. VLP. PETREOR. MILLIAR. | EQVITI [*lege* EQVITATAE] PRAEF. ALAE PETRIANAE | MILLIAR C. R. BIS TORQVATAE etc., cum Hagenbuchii annotatione, se non ausum esse pro PETRIANAE cum Murat. admittere PRAETOR. et PRAETORIANAE; sed ad hunc de quo agimus Notitiae locum neque Muratorius Hagenbuchiusve neque Orellius respexerunt. cf. etiam diploma ad Not. Or. c. XXV. not. 22. exhibitum. Recte quidem, ut mihi videtur, Henzenius negavit nomen huius alae, cum non *Petraeorum* sive *Petraea* dicatur, ab Arabico oppido Petra deduci posse, sed confidentius a nomine alicuius viri formatum esse affirmavit: *Petreius* nomen inauditum non est, *Petrius* autem, unde *Petriana* veniret, inter nomina Romana quod sciam non legitur. cf. quae ad p. 113*. §. 3. annotavimus. Fortasse Pancirolus ordinem

etymologicum non invertit his verbis: „a loco ubi manebat, haec ala est denominata, nunc *Penul* [? fort. *Petril* scripsit] vocatur“: cf. vocabulum *Petraria* ap. Spelmann. Glossar. Londin. 1687. Nomen *Peterill* s. *Petril* s. *Petterel* significat rivulum (*rill*) ex caespitibus sive per caespites qui *torf* Germanice, *peat* Anglice vocantur, defluentem. *Pen* Celtice est summitas montis. — *petanu* €, *Petriannis* a¹¹. Camdenus p. 455. propter lapidem de quo paullo ante diximus, ibi repertum ac nominis sonum et quod *πέριον* recentioris vocabuli *Petrill* rationem non habuit, in Cumbriae loco *Penrith* *Petrianas*, ut ipse dedit, cum *Petriana*, scil. castra, scribendum esse mihi videatur, quaesivit: „parum ab Eimoti ripa abest *Penrith*, i. e. si Britannica lingua interpretaris, Primarium vadum, vulgo autem *Perith* dicitur. Emporiolum celebre castro regio satis firmatum, in cuius usum R. Stricland... incile duxit e *Peterill*, i. e. *Petero* fluviolo, qui ad suam ripam prope *Plompton-parke* dirutae urbis reliquias multas ostendit, quam illi *Antiquum Perith* nunc vocant, *Petrianas* fuisse iudicarem“ et r. cf. Camden-Gibson. p. 832. Nomen oppiduli *Old-Perith* (Hassel. p. 313.) Wesseling. ad It. Ant. p. 467. et Mannertus p. 117. alii-que olim *Voreda* (Geogr. Rav. V. 31. *Bereda*) fuisse, Horsleii puto sententiam seculi, putant. Reichardo idem *Old-Penrith* et *Petriana* et *Voreda* est. Sane *Penrith* nimium a vallo distat, quam quod inter castella „per lineam valli“ recenseri posset. rectius itaque in *Castle-steeds*, Cumbriae loco prope vallum ad confluentes *Irthing* et *Cambeck* fluviolos sito, ubi Romanos item titulos effoderunt (cf. Camden-Gibson. p. 835. et 839.), vetera *Petriana* quaerenda esse mihi quoque videtur.

— §§. 18. sq.] *Maurorum Aurelianorum*] Pancirol. „Hi ab Aureliano imp. cognominantur“. De his Mauris cf. annot. ad Not. Or. p. 188. not. 20. De Mauris, aulicis ministris, cf. Salmas. ad Capitolin. Gord. III. c. 25. Cohors milliaria *Mauro- rum* memoratur ap. Orell. 3401. ceterum neque alas nec cohortes *Maurorum* neque diplomatis quae dicimus honestae missionis neque lapidibus neque fere in historiis celebrari,

cum de 'ingenti Maurorum numero', per latrocinia et raptus apta bello manu', iam Tac. Hist. II. 58. locus sit ac tot locis haec Notitia Mauros Equites, Honorianos Mauros, Mauros Alites, Tonantes, Cetratos, Feroces, Osismiacos, Venetos et quae sunt rel. recenseat, mirum videri possit. item *Aurelianorum* Maurorum nomen habet in se quod miremur: Aurelianus imp. contra Danubianas, Thracicas, Sarmaticas, Dacicas Orientisque gentes, sed non contra Mauras dimicavit, neque Mauri inter omnes populos quos captivos in triumpho duxit (Vopisc. Aurelian. 33.), enumerantur: itaque non ab hoc imperatore, sed ab aliquo Aurelio Antonino, et magis pulem a divo Pio, qui Mauros ad pacem postulandam coegit (Capitolin. in Pio 5.), quam a Philosopho, cui flaminem et sodales Aurelianos creavere (Id. in Ant. philos. 7.), nomen Maurorum Aurelianorum deduxerim. possit tamen et ab Aurelianensi urbe, Aurelia, Aureliis, sive Aurelianis, quam antea Genabum Carnutum dictam fuisse constat et ab Aureliano Aug. restitutore suo Aurelianorum appellationem accepisse referunt, e. gr. Vales. Not. Gall. p. 225., A. Hugo *France pittoresque* tom. II. p. 172.; hodieque *Orleans* appellatur, deduci, ut alii Mauri Gallicani, Osismiaci Venetique hac eadem Notitia memorantur: ante cuius compositionem ea urbium vocabulorum transformatio in usu esse coepit, ut populorum nomina iisdem induerent, cuius rei haec ipsa Notitia in Remorum, Vangionum, Trevirorum, Metis aliisque eius modi oppidorum vocabulis satis multis atque imprimis Libellus provinciarum testes sunt. — *Aballaba*] Hunc locum Simlerus ad It. Ant. p. 467. cum *Blato Bulgio* eundem fuisse suspicatus erat, sed non, ut Wesselingii exemplum habet „Liber Notit. *Aballata*“, sed „lib. Notit. forte *Aballaba*“ dedit Simlerus. Wesseling. annotavit, cum Horsleio „Brit. Rom. I. 7. Blatum Bulgium ultra vallum in *Middleby* quaesiveris. *Aballaba* ... longissime [?] hinc diversa fuit“. (cf. supra ad p. 113*. §§. 11. sq.) Camdenus p. 449. propter nominis similitudinem non dubitandum esse scripsit, neque dubitavit Galeus p. 117., quin Westmorelandiae burgus me-

tropolitanus *Appleby* ad *Itunam* (*Eden*) fl. situs (cf. Hassel. p. 308.) vetus *Aballaba* sit. cf. Camd.-Gibson. p. 807. Nimia vero distantia huius loci a vallo est, quam qui „per lineam valli“ esse dici possit. Horsleius vetus huius loci nomen *Gala-cum* fuisse putavit: cf. ad p. 115*. §§. 7. sq. Mannertus p. 118. situm definiri non posse opinatus est, quoniam Valli in his regionibus usque ad civitatem *Carlisle* nullae reliquiae superessent. Locum fere medium fuisse inter *Castlesteads* et *Carlisle*, in dextra *Itunae* ripa situm etiam Chalmersii tab. geogr. indicat: prope *Linstock* et *Crosby-upon-Eden* (cf. Camd.-Gibson. p. 832.) mihi quaerendus esse videtur. Gortonus „*Appleby*“ inquit „is supposed by some antiquaries to occupy the site of the Roman station, *Anaballa* [sic]“. Item „*Linstock*, county *Cumberland*. A township in the parish of *Stanevix*, *Eskdale ward*. Here was anciently a castle, the square tower of which is still remaining“.

— §§. 20. sq.] *Lergorum* (pro *Lingonum*) omnes. cf. annot. ad §. 23. proxime superiorem. — *Congauatae* ^{1,2,3,4}. Camdenus p. 456. „Ad *Caudam* [*Morden*. „*Canda river*“, *Büsching*. p. 740. „*die Caude*“, Hassel. p. 312. „*der Calden*“] praeter aeris fodinas ad *Caudebeck* et exiguum *Carliolensis* episcopi castrum, the *Rose-Castle* dictum, *Congauata* etiam fuisse videtur... *Congauata* enim vallis ad *Gauatam* quam in *Caudam* nunc contraxerunt, *Britannis* significat. Sed huius locum digito designare nondum potui“. cf. Camd.-Gibson. p. 833. Rectius paullo plus versus septentrionem in hod. *Stanwick*, contra *Carlisle*, vetus *Luguvallum*, ad dextram *Itunae* ripam sito recentiores, post Horsleium puto, illud castellum quaeri volunt, et ita etiam Gortonus: „*Stanwix*, or *Stanewick*, county *Cumberland*. A parish and township, partly in *Cumberland* and partly in *Eskdale wards*, pleasantly situated at the north end of the handsome bridge which crosses the river *Eden*, and connects the village with the city of *Carlisle*... The church, which is dedicated to *St. Michael*, is an ancient edifice, situated on the site of the *Congavata* of the Romans“.

— §§. 22. sq.] Cohortes Hispanas in campis Pharsalicis „firmissimas se habere Pompeius existimabat“ Caes. B. C. III. 88. Cohortem I. Hispanorum, quae sub Nerone a. 60. p. Chr. in ILLYRICO SVB L. SALVIDIENO SALVIANO RVFO steterat (cf. Arneth. p. 27.), iam a. 104. in BRITANNIA SVB L. NERATIO MARCELLO militasse docet Traiani dipl. mil. ap. Cardinal. p. XXXI., item duobus annis post ibidem fuit sec. diploma ap. eund. p. XXXII., in quo pro .x. HISP. legendum esse .i. HISP. series enumerationum cohortium probat. eadem deinde memoratur in dipl. mil. Hadriani a. 124., p. 906*. transcr., i HISP., inter coh. XXI, QVAE SVNT IN BRITANN SVB PLATORIO NEPOTE (cf. supra ad §. 1.) sed sec. eiusd. imp. dipl. a. 129. datum (ap. Arneth. p. 54. sqq.) inter coh. III QVAE SVNT IN DACIA INFERIORE SVB PLAVTIO CAESIANO SUNT i HISPANOR ET i HISPANOR VETERANA; ut in DACIA SVB TERENCEIO SCAVRIANO fuerunt i HISPANOR P F (cf. supra ad p. 79*. §. 12.) ET i FLAVIA VLPIA HISPANORVM miliaria civium Romanorum sec. Traiani dipl. a. 110. datum (ap. Arneth. p. 49. sqq.); in Aegypto steterunt SVB MACRINIO Vindice cohortes i FL VLP HISP m... ET i HISP (desunt non nullae litterae; an *veter*[?] sive *mcr*[?] sive *equit*) et ii HISP SCVTAT sec. Antonini Pii non ante a. 145. datum dipl. mil. ap. Arneth. p. 62. sqq. et paullo aliter ap. Cardinal. p. XXXVIII. Florentinus titulus ap. Gor. I. 337. = Gud. 154, 1. = Murat. 795, 5.: M. AVRELIO. M. F. | LYAEO. EQVIT. ROM. | PRAEF. COH. I. FL. | HISPANOR. tell.; Circeiensis ad p. 102*. §§. 22. sq. cit.: C. VIBIO. C. F. POMPI IN [POMPTIN Murat.] CILERI [CELERI Mur.] PAPIRIO RVFO | PRAIF [PRAEF. Mur.] COH. i. MONTANOR. [MONTANOR. Mur.] | TRIB. COH. i. FLAVIAE. HISP. | m. EQ. PRAEF. ALAE. I. VLP. | SINGVL. | CIRCEIENSES | EX. DD. PP. Complures itaque Primae Hispanorum cohortes fuerunt, ut Cardinalius quoque (p. 187. n. XXIX.), Henzenius (p. 81.) alii-que agnoscunt et lapides etiam comprobant. inter quos ad eam de qua loquimur pertinentes primum locum tres apud Maff. Mus. Ver. 446, 2. et 6. 447, 1. ex Gordonio repetiti, in Britannia septentrionali reperti habeant: 1)... | coh. i. his | cvi. PRAE | M. MAENI | vs. AGRIP | TRIBV[nus] (= Donat. 1, 3.) 2)...

M. CENSORIVS | M. FIL. VOLTINIA | CORNELIANVS. . . . PRAE|FECTVS
 COH I | HISP...||| (= Camden-Gibson. p. 1101. et Donat. 53, 5.)
 3)... | AMMONIVS. DA|MIONIS. . . COH | I. HISPANORVM||| Lusi-
 tanus tit. ap. Gruter. 368, 5. habet Q. ATTIO. T. F | MAEC. PRISCO|||
 . . . PRAEF. COH. I | HISPANORVM. ET. COH. I | MONTANORVM. ET. COH.
 I | LVSITANOR. TRIB. MIL. LEG. I | ADIVTRIC. DONIS. DONATO | AB.
 IMP. NERVA. CAES. AVG. GERM. et r. Equitatem fuisse cohortem
 I. Hispan. docet memorabilis Camerinensis titulus apud Do-
 nium p. 229. qui ipse eum vidit et exscripsit, s. Reines. p. 462.
 s. Gudium p. 175, 1. s. Orell. 804. M. | MAENIO. C. F. COR. AGRIP-
 PAE. TVSIDIO. CAMPESTRI | HOSPITI. DIVI. HADRIANI. PATRIS | SENA-
 TORIS. PRAE. COH. II. FL. [FE Gud.] | BRITTON. EQVITAT. ELECTO|
 A. DIVO. HADRIANO. ET. MISSE | IN. EXPEDITIONEM. BRITAN|NICAM.
 TRIB. COH. I. HISPAN | EQVIT. PRAE. ALAE. I. GALLOR | ET. PAN-
 NONIOR. CATAFR. ACHA|IAE [CATA|PHRACTAE Reines.] PROC. AVG.
 PRAE. CLASSIS | BRITANNICAE. PROC. PROVIN|CIAE. BRITANNIAE [BRIT-
 ANNIAE Gud.] EQVO. PV|BLICO. PATRONO. MVNICIPI | VICANI. CEN-
 SORGLACENSES M P L | CONSECVTI AB. INDVLGENTIA | OPTIMI. MAXI-
 MIQVE. IMP. ANTO|NINI. AVG. PII. BENEFICIO. INTER|PRETATIONIS.
 EIVS. PRIVILEGIA | QVIBVS. IN. IVRE. CIVIVM. AVCTI | CONFIRMATI-
 QVE. SVNT | L. D. D. D. Sine numeri adiectione celebratur PRAEF.
 COH. HIPAN [sic] titulo Rom. ap. Oderic. inserr. Rom. 1765. 4.
 p. 198. n. XXVI. = Donat. 452, 9. item in lap. Aeserniensi quem
 ad p. 103*. §§. 1. sq. dedimus, PRAEF. COH. HISPANOR. IN CAPPADOC.
 De Cohorte *Secunda* Hispanorum ad p. 79*. §. 5. disputavimus;
Tertiam Quartamque memoratas non invenio; *Quinta* sec.
 Vespasiani dipl. mil. a. 74. datum ap. Arneth. p. 29. sqq. IN GERMA-
 NIA SVB CN. PINARIO CORNELIO CLEMENTE stetit; equitata dici-
 tur in lap. Etrusco ap. Gor. I. 337, 6. (= Gud. 165, 2. s. Murator.
 813, 5.) D. M. | L. FADI. CORNV^I | TITI. MESSIANI | PRAEF. COH. V.
 EQ | SPANOR. TRIB. MIL | LEG. V. MACED. et c. De *Sexta* est tit.
 Amerinus ap. Gruter. 1104, 3. hic: „... PRAEF. COH. VI. HISPAN-
 NIAE | TRAIANI | EAS“. *Decimam* non nisi
 per errorem memoratam videri supra monitum est. — *Axe-*
loduno] *Uxeludiano* Geogr. Rav. V. 31. quod Galeus p. 147. *Hex-*

ham interpretatus est. Camden. p. 467. „Infra *Chollerford* uterque *Tina* confluit, qui iam auctus subindeque auctior uno alveo urget ad Oceanum iter per *Hexham*, Bedae [*Hagulstad* III. 2. IV. 12. V. 20.] *Hangustald*, Saxonice *Hexteldesham*, quod Rom. saeculo *Axelodunum* fuisse nomen persuadet“. cf. Camden-Gibson. p. 854. Sed haec vocabuli fallax similitudo neque nos movet, ut retro in Northumbriam eamus in eam regionem, ubi nos *Corstopitum* et *Hunnum* (cf. ad γ. 3.) quaerenda esse coniectavimus; sed locum in Cumbria, ubi nunc est *Burgh upon sand*, ut uno loco Volkmannus quoque voluit, cum alio Camdenum sequeretur, potius fuisse credimus. Mannerlus et qui ex eo hauserunt, Reichardus ac Forbigerus, dant *Brugh*, sed de eodem loco eos sensisse apparet. Gortonus etiam v. *Hexham*, county Northumberland, observavit: „Some have supposed it to have been the site of... Axelodunum; but its origin may with greater probability be ascribed to the period of the Saxon Heptarchie...“ et „*Burgh-upon-the-sands*, county Cumberland. A parish and township in Cumberland ward, situated on the north side of the ship canal and on the south side of the great Roman wall...“

— γγ. 24. sq.] *Cohors Secunda Thracum* etiam sub Comite limitis Aegypti stetit, ut Not. Or. (p. 69.) c. XXV. §. I. C. 8. indicat. Haec h. l. memorata iam sub Traiano a. 104. IN BRITANNIA SVB L. NERATIO MARCELLO fuit, ut dipl. mil. ap. Cardinal. p. XXXI. docet; antea cohortes I. ET II. THRACVM steterant IN IYDAEA SVB CN POMPEIO LONGINO sec. Domitiani dipl. mil. a. 86. dat. ap. Henzen. p. 26. sq. Aegyptiaca illa fortasse II AV- C[usta] THRACVM fuit, quae a. 167. IN PANNONIA INFERIORE SVB CLAVDIO POMPEIANO militaverat sec. dipl. mil. ap. Cardinal. p. XXXIII. Unam tantum Secundam Thracum cohortem fuisse, ut Henzen. p. 46. sumpsit, haec Notitia ut credamus, vetare videtur; sed utrum COH. II. THRACVM SYRIACA in lapide Praenestino ap. Gruter. 565, 2. memorata cum Augusta, an cum illa Britannica eadem, aut ab utraque diversa fuerit, nunc in medio relinquendum est. Cf. quae ad p. 92*. γγ. 28. sq. de co-

hortibus Thracum disputata sunt. — *Gabrosenti*] *Gabrocentio* Geogr. Rav. V. 31. Pancirol. „Gabrantanicum in hac insula Ptolomaeus collocat“. omnino vero Ptolem. II. 2(3). *Γαβραν- τουϊχων* (Gabrantovicorum) *εὐλίμενος κόλπος* non ad vallum, sed ad comitatum Eburacensem pertinet. cf. Camden. p. 416., Camden-Gibson. p. 740., Mannert. II. 2. ed. 2. p. 185. Camdenus quasi nullum omnino in castellis enumerandis ordinem Noti- tia teneret, vacillat et ex uno comitatu in alterum transilit: ita ad h. l. in Dunelmensem episcopatum quasi resupinus de- lapsus est in eum locum, ubi pontem Aeli fuisse supra ad p. 113*. γ. 26. coniectavimus, cum p. 445. (cf. p. 856. ap. Gibson.) scriberet „Ad Tinam est *Gateshead*, Saxonice *Gaetsheved*, et historicis, quod idem sonat, *Caprae caput*, quasi Novi Castri [*New-Castle*, Northumbriae metropoleos], quod alteram Tinae ripam occupat, suburbium.... Si ego etiam hoc limitaneam illam stationem fuisse dixero quam *Gabrosentum* Britannico saeculo vocarunt, ..nihil uti spero, veritati absonum dixerō. *gaffer* enim pro capra et *hen* in sermonis contextu pro *pen* quod caput est, usurpant Britanni, et eadem plane significa- tione *caprae caput* nostris Latine dicitur, ut *Brundisium* Messapiorum lingua a cervi capite nomen habet“. neque Ga- leus *Gabrosentum Gateshead* interpretandum esse dubitavit, de quo burgo Gortonus sic scripsit: „*Gateshead*, county pu- latin of Durham. An ancient borough and parish in the east division of Chester ward, situated on the south side of the river Tyne, opposite New-Castle, to which it is a suburb, and connected by a handsome stone bridge. It has been suppos- ed, that it was once a fortified Roman station, and many antiquities have been discovered“. Cum recentioribus versus occ. ab Axeloduno hoc castellum prope hod. *Drumbrough-Castle* quaesierim. Gorton. v. „*Drumburgh*, county Cumberland. A township in the parish of Bowness, Cumberland ward, and the site of a Roman station; the fort is about 110 yards square, with high ramparts and a deep ditch. Its area has been converted into a garden and orchard to Drumburgh castle,

an old mansion which was built out of the ruins of the fort and wall^a.

— ȳȳ. 20. sq.] *elie* C. *classi caetunnocelo* A, *classicae Tunnocoelo* B, *classicentūno celo* C, *classicae & Vnocello* aa. *Aeliae* nomen haec quoque cohors (cf. ȳ. 15.) ab Hadriano imp. gesserit; *ALA CLASSIANA civium romanorum IN BRITANNIA* a. 106. militavit sec. Traiani dipl. mil. ap. Cardinal. p. XXXII. *COH. II. CLASSICA* ap. Gruter. 413, 3. ex Ursini schedis s. ap. Orell. 3620. in lapide Bochignianensi legitur. *Classiarios* milites fuisse nomen indicat, quod Pancirolus quoque ac Camdenus viderunt. Ille sic annotavit: „Ab Aelio Hadriano forte haec cohors restituta *Aelia* est nuncupata. Nero ex classe legionem conscripsit, classicam dictam. [cf. Sueton. Galb. 12. „cum (Galba) classiarios, quos Nero ex remigibus iustos milites fecerat, redire ad pristinum statum cogeret, recusantes atque insuper aquilam et signa pertinacius flagitantes non modo immisso equite disiecit, sed decimavit etiam^a. Vide quoque Plutarch. in Galb. c. 15.] Tacitus [Hist. I. 6.] ‘*Inducta, inquit, legione Hispanica [lege Hispana], remanente ea quam e classe Nero conscripserat*’. Haec tum erat Romae, quam idem Tacitus deinde classicam his verbis [ib. I. 31.] nominat: *legio classica nihil cunctata praetorianis adiungitur*. Vel classica haec cohors est dicta, quia classem Britannicam comitabatur, cuius meminit Iavolenus in L. 46. D. ad SC. Trebell. [XXXVI. 1.] ... Reperitur et legio prima classicorum, de qua ita Tacitus [Hist. II. 67. et aliis locis multis de eadem legione] ‘*Prima, inquit, classicorum legio in Hispaniam missa, ut pace et otio mitesceret*’, cuius pars forte haec cohors fuit. Idem [ib. I. 31.] ‘*Legioni ait classicae diffidebatur*’, et alibi [ib. II. 14.] ‘*Acie ita instructa, ut pars classicorum mixtis paganis in colles mari propinquos exurgeret*’; rursus [ib. II. 17.] ‘*Intercepti C equites ac M classici*’. *Classiarios* milites vocat Lampridius in Commodo [c. 15.] ‘*qui vela comitabantur*’ [‘*ducebant*’ habet Lamprid.] ... A Classica etiam Galliae Narbonensis colonia haec cohors posset derivari^a. Ita priorem satis bonam annotatio-

nem ipse clausula adiecta, perquam inepta, corrumpit Panciro-
lus: potius admitti possit annotatio, etiam Ravennam a classe
sua Classitanam v. Classensem civitatem dictam esse, sec. Ma-
rin. *papiri diplom.* p. 249. b. Cf. Iornand. ad p. 118*. γγ. 10. sq.
transcr. et quae ad eiusd. pag. γ. 6. de re classica exhibui-
mus. Camdenus p. 469. „Nec credibile est Vallum sive Mu-
rum ulterius [ultra *Wallsend* Northumbriae] perductum fuisse,
cum nulla ulterius sint eius indicia, et Tina iam proximi-
mus Oceano alveo suo altissimo pro munimento est firmis-
simo. Sunt tamen qui ad ipsum Tinae ostium, quod *Tinmouth*
nuncupatur, pertigisse volunt, illudque *Pen bal crag*, i. e. ca-
put valli in rupe dictum contendunt, quibus nec ego refraga-
bor. Sed hoc Romanorum saeculo *Tunnocellum* fuisse fere
asseverabo, cum *Tunnocellum* promontorium Tunnae vel Ti-
nae sonat, ubi Coh. I. Ael. Classica (ab Aelio Hadriano, ut
probabile est, instituta) navalibus operis meruit. Naves enim
Lusorias dictas in fluminibus limitaneis habuerunt Romani...
Saxonica Heptarchia *Tunnacester* vocabatur, non a Tunna
abbate, ut Beda [H. E. IV. 22.] minus considerate tradit, sed
a flumine ... nunc autem *Tinmouth-Castle* appellatur“ etr.
cf. Camden-Gibson. p. 857. De Northumbrico *Tynemouth* Gor-
tonus refert: „*A parish and township in the east division of
Castle ward. It is of great extent and forms the south-east
corner of the county, being bounded on the south by the river
Tyne, and on the east by the ocean... In the time of the
ancient Britons, this place was called Penbal-Crag, or the
Head of the Rampart on the Rock; where from remains dis-
covered in 1783, the Romans are supposed to have had a
strong fortress...*“ Dextrorsum ad mare Germanicum reces-
sit Camdenus, nos sinistrorsum pergimus atque, quod recen-
tiores omnes comprobare video, *Tunnocelum** ad occiden-

*) Si haec iusta scriptura est, nec geogr. Rav. *Fanocedi* (pro *Fano
Coeli*?) propius ad veritatem accedit, quod aliorum codd. discrepantes
scripturae a Galeo p. 147. annotatae (*Fanocodi* Ms. reg. Gall.) et *Fanoco-
cidi* ms. Vat.) confirmare videntur; sed ipse eo magis inclino, ut ab
Ituna priorem vocabuli partem deductam esse putem.

talem oceanum in Cumbria quaerimus, ubi vicus *Bowness* (cf. Volkmann. IV. 425., Hassel. p. 314., Gorton. h. v.), quem alii *Bowlness* s. *Boulness*, *Bulness* scribunt, ad Itunae aestuarium (*Solway firth, Cumberland ward*) conditus est.

— §§. 28. sq.] *Armorum* (pro *Morinorum*) & *Marinorum* aa. Cohors I. IN BRITANNIA SVB L. NERATIO MARCELLO militavit sec. Traiani diploma supra ad p. 81*. §§. 6. sq. exhibitum. memoratur in lap. Salonit. ap. Murat. 853, 3. Q. SERVILIO | M. F. PALAT | PACUVIANO. AED | PRAEF. COHORT. I | MORINORVM | M. SERVILIUS. COPIEN|SIS. PACUVIANVS | PATER. FECIT. ET. SIBI. De Morinis, quos Vergilius VIII. 727. extremos hominum, Pomp. Mela III. 2. 'ultimos Gallicarum gentium', et Tac. Hist. IV. 28. cum Menapiis 'extrema Galliarum' vocat, Iulii Caesaris temporibus iam celeberrimo populo in hod. Flandria, unde „erat brevissimus in Britanniam transiectus“ (Caes. B. G. IV. 21.), cuius nomen Oceanum accolentes significat, etiam Strabo IV. p. 194. 199., Ptolem. II. 8(9)., Plin. H. N. IV. 17. sect. 3. XIX. 2, 1., Dio Cass. XXXIX. 44. 50. sq. LI. 21. alif, atque inter recentiores Vales. Not. Gall. p. 357. sqq., Menonis Alting. German. infer. p. 97. sq., D'Anvill. *Notice de la G.* p. 466., Ukert. II. 2. p. 376., Herm. Mülleri *Die Marken* I. 15. sqq. atque imprimis Zeuss. p. 209. sqq. conferendi sunt. — *Glamibanta* Notitiam habere et in vetusto exemplari legi *Glamubanta* annot. Surita It. Ant. ed. Wess. p. 480. ad nomen *Clanoventa* p. 481., Simlerus *Clamoventa*, Galeus *Glanoventa* dederunt. Camden. p. 423. „Ut hanc *Banbrig* [in comitatu *Richmond*] *Glannobantam* s. *Glanoventam* . . . credam, aliqua me ratio movet, et iubet illa quae est nominis et significationis affinitas, ut VENT in inscriptione [quae ibi reperta est et sic habet: ----- CAESARI AVGVSTO | MARCI AVRELII FILIO | ----- | SENIS IOVIS (Camd.-Gibb. p. 760. IONIS) AMPLISSIMI | VENTS PIVS.] taceam, Vallis enim *Wentdale* dicitur . . .“. Sed in edit. II. ad ripam fluvii *Wentbeck* infra Northumbricum oppidum *Morpeth*, ubi Gibsonus natus est et Horsleius olim parochus dissentientium fuit, *Glanoventam* quaerendam esse significavit. cf. Camden-Gibson.

p. 859. Sed neque ille locus ad Urum fl. neque hic Northumbri-
 bricus in linea valli esse dici potuit, non magis quam *Gebrin*
 aut *Anterchester* in *Glendale*, ubi *Galvus* *Glanoventam* repe-
 riri putavit*; neque cum *Gibsono* p. 869. in Northumbrico
Caervorran, neque cum *Wesselingio*, *Chalmersio* *Sprunero*-
 que in Dunelmensi *Lanchester* illud Morinorum castellum quae-
 rendum esse videtur; sed nec ad Moricamben aestuarium in
 Cumbrico vico *Holm* (*Hassel*. p. 315.), ubi *Mannertus* quaeri
 voluit; nam huius tractus praesidia in prima huius capitis
 parte (§. I. A.) recensita vidimus. et multo magis versus me-
 ridiem situs est vicus Cumbricus *Ellenborough* i. e. burgus ad
Elnæ fl., in quo *Reichardus* *Glannibantam* repperisse sibi vi-
 sus est, quemque alii pro *Olenaco* sumpserunt. Ceterum mo-
 nendum est nequaquam constare diversas non fuisse *Glanni*-
bantam *Notitiae* *Clamoventam*que sive *Clanoventam* sive *Da*-
noventam sive *Chanoventam* *Itinerarii*; ut recte haec in Du-
 nelmensi episcopatu, illa in Cumbriae partibus prope vallum
 quaeri possit. Veri tamen similem esse hanc diversitatem
 ipse non crediderim, cum praesertim et inter sequentium trium
 castellorum vocabula eaque quae *It. Ant.* p. 481. habet, magna
 similitudo intercedat; nam ibi sic legitur „a *Clanoventa* *Me*-
diolano M. P. CL sic: *Galava* [*al. Calava, al. Gallava*] M. P. XVIII.
Alone M. P. XII. *Galacum* [*al. Calacum, al. Gallacum*] M. P. XVIII.
Bremetonaci [*al. Bremetonnaci, al. Brēmtonaci*] M. P. XXVII.
Coccio [*al. Coetio, al. Coctio, al. Goccio*] M. P. XX. *Mancunio*

*) *Galvus* opinionem p. 116. prolatam ipse sequenti p. refutare vi-
 detur. verba eius haec sunt: „*Glanoventa*. Forte *Gebrin* *Beda*e, *Regia*
 olim villa in *Glendale*, quae in vicinia sua *Anterchester* prospicit; cuius
 nomen et rudera satis prae se ferunt Romanorum temporum, et cuius
 e ruinis *Gebrin*, verisimile est, noscebatur. Fluvius ille qui nunc *Boo-*
ent, *Glan* olim dicebatur vel *Glain*, ab eo tota vallis nomen traxit
Glendale. *Notitia* quidem Imperii *Glanibentam* ponit ad *Lineam Valli*,
 sed ita fere laxè locuta est, ac cum *Aballabam* (*Appleby* [immo, cf.
 supra]) etiam ad *Lineam Valli* designaverit, quae tamen ad XXV. abest
 a Vallo lapidem, haec autem statio XXXIV.“

rosidi stetisse §§. 6. sq. docent, memoratur in lapide reperto in *Baintbrig* (*Richmondsh.*), quem ut ap. Gruter. 266, 4. et superscriptio et ipse titulus emendari possit, ex Camd.-Gibs. p. 759. transcribo: „...among several proofs of Roman Antiquity, I have seen this fragment of an old Inscription in a very fair character, with a winged Victory supporting it: IMP. CAES. L. SEPTIMIO | PIO PERTINACI AVGV. -- | IMP. CAESARI. M. AURELIO A- | PIO FELICI AVGVSTO --- | IIIIIIIII | IIIIIIIII | BRACCHIO CEMENTICIVM -- | VI NERVIVM SVB CVRA LA | SENECTION AMPLISSIMI- | OPERI L. VI SPIVS PRÆ- | --- LEGIO. ---“.

— *Alione* aa. De *Alionae* s. *Alionis* situ minime certi sumus. cf. proxime superiorem annot. i. f. Pancirolus: „*Lancaster* nunc dicitur“. Camdenus (de quo videnda quoque sunt ad p. 113*. §§. 18. sq. annotata) p. 433. sq. primum haec dederat: „... sic ego iter illud [It. Ant. l. c.] disponendum existimo: GALACVM XIX. ALONE XII. BREMETONACI XXVII. *Alone* enim statim a *Bremetonaco*, *Galaco* non interposito, locat *Notitia*... Ab hoc burgo *Lonus* fl. *Lancaster* ad australem ripam videt, praecipuum regionis oppidum, quod incolae verius *Loncaster*, uti et Scoti qui *Loncastell* vocant; ■ *Lono* enim fl. nomen assumpsit. Cur igitur non hanc urbem illam fuisse existimem, quam Romani *Alone*, et *Notitiarum* liber *Alione* dixerit... Distantia utrinque suffragatur, nec absurdum erit, si Romanos *Alone* pro *Arlone* nominasse putemus, quod *Britannis* ad vel super *Lonum* sonat“ etc. (Gorton. v. *Lanchester*. „co. Pal. of Durham. A parish and township in the west division of Chester ward was once a place of considerable importance, and a great Roman station; and though its irregular ruins have long been levelled, yet it still exhibits one of the most conspicuous remains of a Roman fortress at present extant in England“.) Idem vero Camdenus in ed. II. ipse a se descivit; nam ap. Gibson. p. 836. post exhibitam in *Whitley-Castle* („*Whitley*, co. *Northumberl.* A township and chapelry in the parish of *Tynemouth* and east division of *Castle* ward, pleasantly situated near the sea“ etc. Gorton.) repertam inscr. ita

pergit: „Now seeing the third cohort of the Nervii was quarter'd in this place, seeing also the Notitia sets them at Alione, as Antoninus does [?] at Alone, and a little river running under it is call'd Alno; if I should think this to be the very Alone, I could not indeed deliver it for a positive truth, ... but it would at least seem provable“. Et probaverunt multi, inter quos etiam Galeus p. 117., Wesseling. l. c., Chalmersius, Sprunerus et Reichardus, qui praesidium in Notitia recensitum a mansione Itinerarii diversum fuisse affirmat. sed iam ipse Gibsonus p. 869. ad Camdenum annotavit: „Old-town [Northumbriae locus non ita procul a confluentibus duobus Alon rivis distans] seems more likely to be the Alone of Antoninus (in the Liber Notitiarum Alione), than any other place which has hitherto been thought on. It answers best the distances both from Galana and Galacum; and many Roman antiquities, which have been found there, strengthen the conjecture. The name of the river also ... argues as strongly for this place, as West-Alon can do for Whitley“. Mannert. p. 134. 137. hoc praesidium a Cumbriae oppido *Keswick* ad *Derwent* fl. sito (Volkmann. IV. 357., Büsching. p. 741. n. 11., Hassel. p. 313., Gorton. „K. co. Cumberl. An ancient market-town and chapelry in the parish of Crosthwaite, ward of Allerdale below Darwent“ et c.) unum miliare geogr. meridiem versus afuisse putavit. At videant alii an hi loci omnes nimis a linea valli remoti non sint.

— γ. 3.] *armatarum* (pro *armaturarum*) mss., *armatorum* aa. Cf. Notit. Or. cap. X. §. I. A. 6., Not. Occ. c. VIII. §. I. A. a. 3. et annot. ad h. l. pag. 304*. *Armaturarum* h. l. alia significatio est atque in illis; nam hic pro levis armaturae militibus, peditibus puto, sumendi esse videntur, ut inopportuno loco ad Not. Or. l. c. annotavi. Veget. II. 15. „Post hos [hastatos] erant Ferentarii et levis armatura, quos nunc Exculcatores et Armaturas dicimus.“ et II. 17. „Ferentarii autem, Armaturae, Exculcatores, Sagittarii, Funditores, h. e. levis armatura“. (cf. Stewech. ad h. l.) III. 14. „Tertius ordo disponitur de Arma-

turis velocissimis, de Sagittariis iuvenibus, de bonis iaculatoribus, quos antea Ferentarios vocabant⁴. ARMATVBA LEGIONIS II. L. CALPVRNIVS AMORIOTIVS CONCITATVS est in inscr. Belgrad. ap. Murat. 801, 8. et IVL. MAR|INVS. A. RA. [s. potius ARA, i. e. Ara oriundus] LEG. XIII. G. M. V. in lap. prope Mogont. reperto ap. Steiner. n. 332. et CANDIDIAE. VBBANAE | MATERNIVS. PARDVS. . . . | ARMATVBAE. . . [legionis] XXII. MARIT. | F. C. ibid. n. 473. ad hos titulos cf. Borghesi *Inscr. del Reno* p. 6. Pancirolus perperam: „equites sunt totis armis tecti, etiam Armigeri vocati“. neque rectius puto Camden. ap. Gibson. p. 835. „Those Armourae were Horse arm'd cap-a-pee; but whether they were duplares or simplares (Veget. II. 7.), my author has not told us“. Ap. Amm. Marc. XIV. 11, 21. XV. 5, 6. Mellobaudes s. Mallobaudes, et XXVII. 2, 6. Balchobaudes armaturarum tribuni, XV. 4, 10. Arintheus agens vicem armaturarum rectoris memorantur. Vales. ad Ammian. XV. 5, 33. v. cum armaturis: „ex Iuliani (imp. in Orat. I. ad Constantium, p. 48. Spanh., et Orat. II. i. f. τάξις μὲν ἰππέων et ἱλὴ δὲ τῶν ἰππέων) verbis Armaturas equites fuisse apparet, quanquam Zonaras [XIII. 8. μετὰ πλήθους ὀπλιτῶν] pedites videtur vocare“. Utrum equites peditesve Armaturae fuerint, neque ex Iuliano neque ex Zonara probari posse videtur. parum autem recte Forcellinius h. v. Armaturas ap. Ammian. cum Scholis Armaturarum Magistris Officiorum constitutis easdem fuisse sumpsit. Armaturas hic intellego Legionis Sextae. — *bremēteraco* A, *Breme-
teuraco* aa, *Bremetenraco* (*bremeteñaco* pro *bremeteñaco*) ceteri; *Bremetonaci* It. Ant. supra ad §§. 28. sq. cit.; *Bresnetenati* [corrigo *Bremetenaci* s. *Bremetonaci*] Veteranorum Geogr. Rav. V. 31. De situ non constat inter recentiores. Pancirolus Ptolemaei *Βρεμέτιον*, Oladinorum oppidum, huc trahi voluit. Camdenus p. 431. de Lancastriae loco *Riblechester* s. *Ribchester* inter alia haec protulit: „Ptolemaeus *Rigodunum*, si pro *Ribodunum* n. *Riblechester* non omnino abludit, et Antoninus *Bremetonacum* posuit. *Bremeturacum* Notitiarum liber vocat.... Sed qui sit, occurrat quispiam ex Notitiarum libro, ut cum

Armaturarum Cuneus ad valli defensionem institueretur, in hac urbe ageret, quae Vallo plus minus 60 mill. pass. abest? Hunc scrupulum tollit Zosimus⁴ II. 34. supra ad p. 76*. transcriptus, ubi Constantinus vituperatur, quod limites a praesidiis nudasset, militibus in oppida redactis; qui tamen locus aperte non excusat, si quis praesidium, quod „per lineam valli“ fuisse indicatur, LX M. P. a vallo remotum fuisse statuere velit. De Ribchester, co. Pal. of Lancaster, Gortonus refert esse „celebrated as being the site of a Roman station of considerable magnitude, said to have been the Rigodunum of the Romans; from the great number of antiquities which have been discovered, it appears to have been of great wealth and elegance; two remains of military ways may still be traced, one leading to York, and the other to the north over the forest of Bowland“. In Lancastria idem Camdenus substitit, quamvis magis septentrionem versus tendens, cum in altera editione (ap. Gibson. p. 794.) scriberet: „If a man might have the liberty of a conjecture, I should take it (Overburrow, vicum ad Lonum s. Lunum fl.) to be Bremetonacum, which was a distinct place from Brementuracum, as Surita very reasonably supposes, upon the account of its distance from Coccium or Ribchester“. Et hanc sententiam etiam Galeus p. 119. comprobavit; Britannice locum *Bremeinig-Tan* sonare, i. e. collem saxeum, cui ignis imponitur, idemque Saxonice vocabulum *Ingleburrough-hill* significare. „Non errat itaque Camdenus (pergit Galeus) cum Bremetonaca locat apud *Overburrow*, ad radices huius montis. Praeter nomen, nummi, lapides insculpti, et pavimenta tessellata hic figunt stationem. Distat vero M. P. XXXII a Galaco; levi negotio ex istis numeris fecit incuria librariorum XXVII, mutando tertiam X in V.“ Vereor autem ne Galeus nobis X pro V fecerit. Gortonus etiam „Burrow, co. Pal. of Lancaster. A township in the parish of Tunstall and hundred of Lonsdale, south of the sands, .. is the site of the Roman station of Bremetonacae ..“ et in addendis: „Overburrow, co. Pal. of Lancaster. A town-

ship in the parish of Tunstall and hundred of Lonsdale, south of the sands, situated near the conflux of the Ledbeck and the Lune. This place, now a small village, appears to have been anciently a Roman station, perhaps that called by Richard of Cirencester *Ad Alaunam*, as tessellated pavements, coins, and other relics of antiquity have been found here..“ Certe veri multo similis est, praesidium de quo agitur, in Cumbria quam in Lancastria fuisse, ut *Camd. ap. Gibson. p. 835. coniectavit*, his verbis: „*Hard by [Castle-stead et Gillesland] is Brampton, a little market-town, which I take to be the Bremetunacum along the Wall (for 't is scarce a mile from the Wall), where formerly the first Cohort of the Tungri from Germany [quod ex lapide ibi reperto colligitur], and in the decline of the Roman Empire the Cuneus Armaturarum.. was quarter'd*“. Gorton. „*Brampton, co. Cumberl. A parish and market-town, the latter of which is seated in a deep and narrow vale.... A lofty conical mount at the east end of the town, called the moat, bears marks of an ancient fortification, but is now covered with trees*“. Ceterorum coniecturae e tabula supra (p. 885*) inserta cognosci possunt. Id unum observasse iuvabit, *Bremetonacum* (pariter atque *Olenacum*, de quo paullo post, ac nostrum *Rhenanum oppidum Antonnacum*, ad confluentes *Nelle* rivum *Rhenumque* situm) ad aquam conditum locum significare. Vide magnam nominum in *acum* exeuntium copiam, quae omnia locorum ad fluvios sitorum fuerunt, in *Annalib. Lauriss. ap. Pertz. Monum. Germ. I. p. 148. §§. 10...20.*

— §§. 4. sq.] *Herculae B. Ala Prima Herculia* est in *Not. Or. c. XXV. §. I. B. 6. sub Comite Limitis Aegypti, Ala Prima Nova Herculia* ib. c. XXXII. §. I. B. 1. sub Duce Syriae, *Ala Herculea* supra cap. XXIII. §. I. 1. sub Comite Tingitaniae; ceterum neque alas neque cohortes Herculeas in lapidibus, nedum in imperialibus diplomatis, me legere memini. — Neque de *Olenaci* situ certi quicquam habemus praeter huius *Notitiae* designationem, quod „per lineam valli“ fuit. *Camde-*

nus p. 453. primum „ad ostium [Oleni s. Eleni, *Elnæ* nunc nominant] *Elenburrrough* i. e. Burgus ad Elenum, *Olenacum* fuisse^a coniecit. (cf. ad p. 113*. §. 6. sq.) idemque fere ad Camd.—Gibs. p. 824. not. 6. annotatum legitur; sed paullo post (p. 832.) legitur de castello Cumbrico *Linstoc in the barony of Crosby*, in dextra Itunæ (*Eden*) fl. ripa supra *Carlisle* condito: „*the present name, I fancy, is contracted from Olenacum. For that Olenacum, where the ala prima Herculea lay in garison against the Barbarians, seems to have been along the Wall*“. Gorton. „*Linstock, co. Cumberl. A township in the parish of Stanevia, Eskdale ward. Here was anciently a castle, the square tower of which is still remaining*“. De loco Itiner. Aug. p. 481. *Galaco* dicto (cf. ad p. 114*. §. 28. sq. annot. i. f.), quem cum Ptolemaei (II. 2[3].) *Καλάτω* s. *Καλάγω* in Brigantibus eundem fuisse putant, ad h. l. difficile est non cogitare. sed Camdenus *Galacum* primum (p. 433.) in Lancastrico *Overburrow* (cf. annot. proxime superiorem), deinde ap. Camd.—Gibs. p. 807. in Westmorelandico *Wheallep*—[s. potius *Whelp*—] *Castle* quaeri voluit, Horsleius autem in *Appleby* (cf. ad p. 114*. §. 19.); Mannertus II. 2. p. 136. *Galacum* sive *Olenacum* prope hodiernum Westmorelandicum *Kendal* ad *Ken* fl. (cf. ad p. 113*. §. 10.) stetisse opinatus est. quod certe de Olenaco dictum huic Notitiae repugnat. Nomen Olenaci locum ad aquam conditum aperte indicat, cogitareque cum Camdeno de castello ad *Elnæ* fl. ostia sito, nisi *Ellenborough* nimium a vallo, meridiem versus, distaret (Gorton. „*Ellenborough, co. Cumberl. A township in the parish of Dearham, Allerdale ward below Derwent*“.); magis itaque est, ut hoc castellum in vicinia hodierni Cumbrici *Holm* (cf. Hassel. p. 313.) sive paullo plus versus septentrionem quaeramus. Gorton. „*Holme Cultram or Abbey Holme, co. Cumberl. A parish in Allerdale ward, below Darwent, situated on the west side, and near the mouth of that river and Solway Frith*“.

— §. 6. sq.] De hac cohorte vide annotationem ad §. 1. superiorem. — *Virosidum* Camdenus „*Werewic* s. *Warwic upon*

Eden near Carlisle“ in Cumbria fuisse interpretatus est, de quo loco Gortonus: „Warwick, co. Cumberl. A parish and township in Cumberland ward, pleasantly situated on the west bank of the river Eden, over which is a stone bridge of 4 arches, near the fort of an eminence, on which are the remains of trenches, probably raised to guard the pass during the times of Scottish invasion. From the large earth-works, still remaining, this place is supposed to have been a Roman station“. cf. Camd.-Gibs. 832. Camdenianae sententiae multo libentius accederem, quam Mannerti, qui p. 137. infra *Lancaster* prope burgum *Preston* paullo supra *Ribble* fl. ostia in *Lancastria* situm quaerendum esse opinatus est, atque addidit, finibus Britanniae tuendis magis meridiem versus nullis castellis opus fuisse, legionem enim [XX. victricem] Devae (*Chester*) oram maritimam defendisse. Neque vero Camdeno subscripserim, *Warwick* pro *Virosido* sumenti, sed locum *Itunae* aestuario propiorem fuisse crediderim. *Chalmersius* ac *Sprunerus* nomen ei loco adscripserunt, ubi *Ellenborough* (cf. superiorem annot.) recentiores tabulae geographicae habent. —

De universis Britanniam secundum hanc Notitiam tuentibus militibus has rationes *Pancirolos* confici posse putavit: „Haec sunt praesidia 37, cohortes 16, quae cum unis Numeris Maurorum continent ferme peditum 8000. Alae vero quinque et Cuneus Clibanariorum [vult Armaturarum] minimum sunt equites 600. Extra lineam Valli per Britanniam erat legio VI. continens milites circiter 1000, Numeri 10, quos interpretor fuisse partes legionum sub praefecturis, omnes poterant esse 6000 peditum. Tres equitum ordines ferme 300. Pedites sunt omnes ferme 14000. Equites 900. qui merebant sub Duce in Britannia, praeter eos qui in eadem insula regebantur a Comitibus, et erant circiter peditum 9000, et mille equites, qui simul iuncti efficiunt ferme 23000 peditum et equitum 2900. qui universam Britanniam tuebantur. Hic nulla Classis Britannica nominatur, cuius Iureconsultus (in dicta L. Seius 46.[Dig.] ad [S.C.] Trebell.) et Tacitus (in II.) meminerunt“.

- γ. 8.] *Offitium* et paullo post *offitiis*, *offitiales* B. —
idem vir spectabilis *Dux* omis. B, *Dux* omis. D.
- γ. 10.] *officio* (pro *officiis*) B.
- γ. 11.] *praesentialium* aa.
- γ. 12.] *virū* A, utrū BC, *utrunque* aade'....
- γγ. 17. 18.] *Exceptores singulares iunctim* aa.

APPENDIX

ad annotationem cap. XXXVIII. Notitiae Occidentis DE VALLO BRITANNICO

non nullorum recentiorum scriptorum commentariola.

I. HIERONYMI SYRTAE AD ITIN. ANTON. ED. WESSELING. PAG. 464.

Cum Spartianus in Hadr. c. 11. auctor sit, murum Hadrianum in Britannia per LXXX M.P. primum duxisse, qui Romanos a barbaris divideret, et Valli nomine magna munitionum mole a Septimio Severo longius productum fuisse; dubium erit, quis *limes* hoc Itinerario designetur. Ac mihi magis sit verisimile Severi *Vallum* intellegi: quod si ita esse donemus, auctor huius Itinerarii aetate Imperatoris Antonini Bassiani Severi F. opus hoc composuisse tradetur: et Imperatoris huius Antonini titulus erit, non Antonini Pii. Nam adeo singillatim hoc Itinerario a Vallo itinera ducuntur et ex aliis urbibus ad Vallum, ut verisimile non sit Valli Hadriani fieri mentionem, sed Severi: . . . Julius tamen Capitolinus in vita P. Anton. c. 5. Antoninum Pium auctor est Britannos per Lollium Urbicum vicisse, alio muro cespicio, submolis barbaris, ducto. De Vallo Xiphilinus ex Dione haec prodit in Severo *Ολοῦσι... διχῇ τέμνει*. Eum itidem murum a Severo erectum atque constructum fuisse idem Spartianus in Severo c. 18. auctor est. 'Britanniam' inquit '...munivit, unde et Britannici nomen accepit'. Aurelius Victor in Epit. hist. Aug. et Eutropius VIII. 19. in Severo, Vallum per XXXII M.P. a mari ad mare deduxisse, ut Spartianus, auctores sunt, si numeri mendo non carent. Nam Eusebius in libello Temporum ita prodit: 'Severus... vallum per CXXXII M.P. a mari ad mare duxit'. Orosius VII. 17., ut Cassiodorum omittam, haec prodidit: 'Severus victor... vallum... per CXXXII M.P. a mari ad mare duxit: ibique apud oppidum Eboracum morbo obiit'. In Notitia Provinciarum [i. e. Dignitatum] Tribuni cohortium per lineam Valli recensentur. Eo Vallo Picti, et regiones reliquae, quibus Scotiae regnum continetur, excludebantur.

II. GVIDONIS PANCIROLI COMMENTAR. AD NOTIT. OCC. CAP. LXXXIX.

... Subacta a Claudio Caesare Britannia, plures Legati, procuratoresque in eam insulam ab Imperatoribus missi fuere, qui illam in officio continerent, ut Tacitus (libro XIV. et in vita Agricolae) late explicat; Cumque saepe Britanni defecissent, Agricola penitus eos paca-

vit, postea imperante Hadriano cum rursus rebellassent, ipse eo profectus multa correxit, et neglecta Transmedana [? Transtwedana] regione, quae est Scotia, vallum per 8000 [ita ed. princ., recentiores: octoginta millia] passuum primus duxit, qui Barbaros a Romanis divideret: Eundem collapsum a Severo Imperatore restitutum fuisse Spartianus memorat... Hic autem murus a Tinae fluminis ostio ad alterum amnem, qui Esca [sic] appellatur, usque ad Hibernicum Oceanum est perductus, ut ait Polydorus Virgil. (libro hist. Anglicae II.) et ex Goldae [sic omnes pro: Gildae] annalibus subdit; Id vallum primo non tam ex lapidibus, quam cespitibus factum, et propterea parum adversus incursus Barbarorum profuisse, quare hortatu legionis eo missae postea lapidibus extractum, et turribus aequis spaciis interpositis munitum fuit: nam prius maceries potius fuit, quam murus. Quod factum est Scotis et Pictis Angliam invadentibus; sed quia totam hanc historiam Beda (lib. I. [cap. 12.] eccl. hist. gent. Anglic.) exacte recitat, eius verba hic apposui. 'Ob harum ergo infestationem gentium..... ad murum usque capessunt'. Haec Beda. Denique circiter ann. sal. 455. Martiano imperante, cum amplius hostium impetum Britanni sustinere nequirent, Anglos et Saxones ad sui tutelam vocaverunt, qui Vitos [lutos] secum adducentes, cum tribus longis navibus vecti Orientalem insulae partem tenuerunt, cumque feliciter contra Pictos Scotosque pugnassent, in socios Britannos arma sumpserunt, et insulam tenuerunt. (Beda lib. I. cap. 15. et Zosimus.) Itaque eiectis praesidibus et militibus Romanis tota iusula est amissa post quingentos annos, quam eam C. Caesar adiit. Valli autem per cuius lineam infra scripti milites excubabant, etiam nunc vestigia extare memorantur. Itinerarium Vallum imperii limitem appellat, in cuius linea excubabant XXIII tum cohortium Tribuni, tum legionum Praefecti, cum equitum Cuneo⁴.

III. GVILELMI CAMDENI DISS. DE VALLO

sive the Picts-Wall in Camdeni Britannia, by Edm. Gibson. Lond. 1695. fol. p. 837. sqq. cum annot. Gibsoni p. 845.

*That famous Wall, which was the bound of the Roman Province, call'd by ancient (Latin) Writers, Vallum Barbaricum, Praetentura, and Clusura¹, i. e. the Barbarous Wall, the Breast-work, the Fence or Hedge, crosses the upper part of Cumberland, and is not by any means to be past over in silence. 'Tis by Dio call'd *Διατείχιον*, or Thorough-wall; by Herodian *Χῶμα*, or A vast Ditch; by Antoninus, Cassiodorus, and others Vallum, by Bede Murus, by the Britains Gual-Sever, Gal-Sever, and Mur-Sever; by the Scots Scottis-waith, by the English and those that live about it, the Picts-wall, or the Pebits-wall; also the Keepe-wall, and by way of eminence, The Wall. When by the Providence of God, and the assistance of Courage, the Roman affairs had succeeded beyond expectation, and the ambitious bravery of that people had so enlarg'd their Conquests on all sides, that they began to be jealous of their own greatness, the Emperours thought it most advisable to set some bounds to their Dominions. For like prudent Politicians, they observ'd that Greatness ought to have its bounds;*

¹) The Fences in the Frontiers of the Provinces are call'd Clusurae, ab excludendo, from shutting out the enemy; and Praetenturae a praetendendo, from being stretcht out against the enemy. See P. Pithoeus in Advers. l. I. c. 14. Limits or bounds of the Empire.

just as the Heavens keep their exact compass, and the Seas toss about within their own limits. Now these bounds were either natural, as the Sea, the larger Rivers, Mountains, Deserts; or artificial, viz. Fences contriv'd, such are Ditches, Castles, Towers, Barricadoes of Trees², Walls of Earth or Stone, with Garisons planted along them to keep out the Barbarians. Whereupon Theodosius's Novels (lit. 43.) [ed. Haenel. p. 16.]: By the contrivance of our Ancestors, whatever is under the power of the Romans, is defended against the incursions of Barbarians by a boundary-wall³. In times of peace, the Frontier-garisons lay along the Line in Castles and Cities; but when they were apprehensive of the incursions of the neighbours, part of them, for the defence of their own, pitcht their Tents in the Enemies Country, and part made excursions into the Enemies quarters, to observe their motions, and to engage, if they could, upon an advantage. In this Island particularly, when they found that those more remote parts of Britain had nothing agreeable either in the Air or Soil, that they were inhabited by that barbarous crew of Caledonians, and that the advantages by subduing them could never answer the trouble, they did at several times contrive several Fences, to bound and secure the Province. The first Praetentura. The first of that kind seems to have been done by Julius Agricola, when he set Garisons along that narrow slip of ground between (Bodotria et Glotta) Edenborough-Frith and Dunbritten-Frith⁴; which was afterwards fortify'd, as occasion requir'd. The second Praetentura. Hadrian, for whom the God Terminus retreated⁵, made the second, after he had retir'd about 80 miles, either out of envy to the glory of Traian (under whom the Empire was at it's utmost extent,) or out of fear. He (says Spartian) drew a Wall of eighty miles in length, to divide the Barbarians from the Romans; which one may gather from what follows in Spartian, to have been made in fashion of a Mural hedge (Muralis sepi. Some read Militaris), of large stakes fixt deep in the ground, and fastned together with wattles. And this is it we are now speaking of, for it runs along for

²) Concaedes. — ³) Hence we meet with Stationes Agrariae in Vegetius. — ⁴) If our Author means by the Praetentura of Agricola, any thing of Walls or Rampiers, we may justly question the truth of it, since the learned Archbishop Usher (Ant. Eccl. Brit. p. 316.) has prov'd out of Tacitus, that Agricola only garison'd the Frontiers at this place, without contriving any other fence. 'Tis likely, that according to the Roman custom, he plac'd some of his troops within the limits of the Barbarians Country, intra fines Horestorum: for these Horesti were not the inhabitants on the river Esk, near the borders of England (as our Author afterwards in his description of Scotland asserts) but those of Angus and Mernes, as the Scotch Historians sufficiently evidence, particularly the learned Sir George Mackenzie, Defence of the Royal Line, p. 79. Not but Mr. Camden's foundation may for all that stand good, and the Horesti be deriv'd from Ar-Esc; considering there is a South as well as a North Esk. — ⁵) Not many years ago there was found (on the ruins of the Wall, a little below Carlisle) a small wing'd image of brass, somewhat more than half a foot in length, well agreeing with the description which some of the ancients have given us of the god Terminus. 'Tis now in the possession of the right honourable Sir John Lowther of Lowther, Baronet.

80 miles together; and upon it are the Pons Aeli, Classis Aelia, Cohors Aelia, Ala Sabiniana, which took their names from Aelius Hadrianus and Sabina his wife. And the Scotch Historian, who wrote the *Rota Temporum*, tells us, That Hadrian did first of all draw a Wall of a prodigious bigness made of Turfs (of that height that it lookt like a mountain, and with a deep ditch before it) from the mouth of the Tine to the river Eske, i. e. from the German to the Irish Ocean. Which *Hector Boëtius* delivers in the very same words. The third *Praetentura*. *Lollius Urbicus*, Lieutenant of Britain under Antoninus Pius, by his great success remov'd back the bounds to where Julius Agricola had first set them, and rais'd a Wall there, which was the third Fence or *Praetentura*. He (says *Capitolinus*) conquer'd the Britains, and driving back the Barbarians, made another Wall of Turf, i. e. distinct from that of Hadrian's. The honour of *Lollius's* success in Britain was by *Fronto* (as the *Panegyrist* has it) given entirely to Antoninus the Emperour; affirming, that tho' he liv'd quietly in his palace at Rome, and had only given out a Commission to the Lieutenant, yet he had merited all the glory; as a Pilot sitting at the Stern deserves the whole honour of the voyage and expedition. But that this Wall of Antoninus Pius, and of his Lieutenant *Lollius Urbicus*, was in Scotland, shall be shewn hereafter. The fourth *Praetentura*. But when the Caledonian Britains, under Commodus the Emperour, had broke thorow this, Severus neglecting that farther Wall, and that large Country between, drew a Wall across the Island from Solway-Frith to Tinmouth⁶. And this

⁶ *Buchanan* maintains, that Severus's Rampier was at Grimes-dike; but *Fordon* and *Major*, as well as *Hector Boëtius*, are of *Camden's* opinion. The Controversie will be best determin'd by considering the length, as it is deliver'd by several authors. *Eutropius* sets it at XXXII; and if some others have XXXV, 'tis easie to imagine, that a little inadvertency in a Transcriber might change II into V. Thus far the account seems to make for *Buchanan*, that Severus's fortification was really between the two Friths of Edenburrow and Dumbritton. And *Paulus Orosius* (who computes its length at CXXXII. miles) goes so far beyond the extent of that which reach'd from Solway to Tinmouth, that thence no true estimate is to be had. But 'tis most likely, that this whole difference is to be stated by *Spartianus*, who (rightly) asserts, that the extent of Hadrian's ditch was LXXX miles. Out of this number (by the heedless change of L into C) the copyers of *Orosius* made CXXX, and by a careless dropping of the same Letter, the transcribers of *Eutropius* turn'd it into XXX. As to the dispute betwixt the Archbishop *Usher* *Antiquit.* p. 316. and our Author, Whether Severus's work was a wall of stone or a rampier of earth? we shall only add to the authorities produc'd by *Camden*, that the Royal Paraphrast upon *Bede* says, it was mid dice and eorth-pealle; and afterwards speaking of a later fabrick of Stone in the same place, he says, it was built daer Severus se Casere in het dician I eorð pall gepyrean. The Saxon Chronicle also affirms, that it was of turfum. And if that expression [*Ἡ δ' ἀλουλὼν, ἐν ᾗ καὶ τὰ σιγαίοντα ἴδονται*] of *Agathemer* (who is suppos'd to have liv'd in Severus's time) have any relation to this work, it very much countenances the opinion of *Bede* and *Mr. Camden*. Vide *Geogr. Agathem.* (edit. a *Sam. Tennulio*, Amst. 1671.) p. 45, 74 et 86.

(if my judgment signifie any thing) was along the very same ground, where Hadrian had before made his of stakes. In this matter I have the opinion of Hector Boëtius on my side. Severus (says he) order'd Hadrian's Wall to be repair'd, Stone fortresses to be built upon it, and Turrets at such a distance as the sound of a Trumpet, against the wind, might be heard from one to the other. And in another place: Our Annals tell us that the Wall which was begun by Hadrian, was finisht by Severus. The learned Spaniard also, Hieronymus Surita, tells us that Hadrian's Fence was carry'd on and compleated (*longius productum fuisse*) with vast works by Septimius Severus, and had the name of Vallum given it. Guidus Pancirolus likewise affirms that Severus only repair'd Hadrian's wall which was fall'n. He (says Spartian) secur'd Britain by a Wall drawn across the Island, from sea to sea; which is the great glory of his Government: whereupon he took the name of Britannicus. He clear'd Britain, (says Aurelius Victor) of the enemy, and fenc'd in as much of it with a Wall, as was for his interest. Which also we meet with in Spartian. And Eutropius; That he might make the utmost provisions for the security of the Provinces he had got, he drew a Wall for 35 miles together (*read 80.*) from sea to sea. And he found it necessary (says Orosius) to separate with a Wall that part of the Island he had possess'd himself of, from the other Nations that were unconquer'd. For which reason he drew a great Ditch, and built a strong Wall, fortify'd with several Towers, from sea to sea, for 122.[sic] miles. Bede agrees with him; but is not willing to believe that Severus built a Wall; urging, that a Murus or Wall is of stone, but a Vallum is made of pales (call'd Valli) and turfs; (notwithstanding which, 'tis certain that Vallum and Murus are us'd promiscuously.) Spartian calls it Murus, and hints that Severus built both a Murus and Vallum, in these words, *Post Murum apud Vallum in Britannia missum*. But one may gather from Bede, that this Vallum was nothing else but a Wall of turf; and it cannot be affirm'd with any truth, that Severus's Wall was of stone. However, take Bede's own words: [l. 5. *supra transcr.*] Nor is it exprest by any other word than Vallum, either in Antoninus or the Notitia: and in British 'tis call'd Gual-Sever. Take also what Ethelwerd (the most ancient Writer we have, next Bede) has said of Severus: He drew a Ditch across the foresaid Island from sea to sea, and within it built a Wall (Murus) with Towers and Forts. This he afterwards calls *Fossa Severia*; as also our ancient Saxon-Annals. *Severus Britenland mid die forgyrd fram Sæ oð Sæ*, i. e. Severus girt in Britain with a dike from sea to sea. And other Annals of later date, *Severus on Brytene geporht peal of turfum fram Sæ to Sæ*, i. e. Severus made a Wall of turf (or a Vallum) from sea to sea. Malmesbury also calls it the eminent and famous Ditch. In the place whereof a Wall of stone was built about 200 years after; of which we shall have occasion to speak by and by. As to Eutropius making the length 35 miles, Victor 32 and other Authors 132. I fancy this difference has rose from a corruption in the Numerals. For the Island is not 132. miles broad at this place even, tho you reckon the winding course of the Wall over hills and valleys; and if you take your computation according to the Italian miles, you'll make it amount to little more than 80. as Spartian has truly stated the account. A few years after, they seem to have begun to neglect this Wall. (Why the grounds [along the Frontiers] were granted to the Commanders there.) But when the Emperour Alexander

Severus (as we read in Lampridius) had given such Lands as were taken from the Enemy to the Frontier garisons and their Officers (so that all was to be theirs, upon condition that their heirs too were brought up in the service of the Empire, and no attempt was made to convert them to private uses;) imagining they would be more diligent and courageous when they fought for their own: (*I desire, particular notice may be taken of this, because here we have either the original of Feudal-tenures, or at least a species of them:*) then the Romans pass'd the Wall, and fixing in the Barbarian's Country, built and mann'd garisons, and by degrees carried the bounds of the Empire as far as Bodotria. Not but the Barbarians by frequent sallies and skirmishes now and then drove them back to Severus's Wall. Dioclesian took great care to keep his ground, under whom the government of Britain was granted to Carausius, as a person every way fit to engage such a desperate warlike People; and he (as we shall observe in its proper place) set up (restituit) the old Barrier between Glotta and Bodotria. Constantine the Great is the first we find censur'd for neglecting this Boundary. For Zosimus (Lib. 2.) says [*l. supra p. 515^a.sq. transcr.*]. The Country between the two Frontier-fences was so entirely recover'd by Theodosius, father of Theodosius the Emperour, that he built Cities in it, fortify'd it with Castles, Garisons and Barriers. (Marcellin. l. 38. About the year 367.); and having thus recover'd it, so compleatly reduc'd it to the former condition, as to set over it a lawful Governour (rectorem legitimum), and have it call'd Valentia, in honour of Valentinian. Theodosius also his son, when his signal courage had promoted him to the Empire, took particular care of the Frontiers, and commanded that the Magister Officiorum (or Scout-Master-General) should every year signifie to the Emperour how the Souldiery stood, and what care was taken of the Castles and Fences. But when the affairs of the Empire begun visibly to run to ruin, and the Picts and Scots breaking through the Turf-wall at Bodotria, made havock of all these parts, the Roman Legion under Gallio of Rarenas, was sent to their assistance, and repuls'd the Barbarians (Blondus). The fifth Praetentura. But being recall'd for the defence of Gaul, they advis'd the Britains (take it in the very words of Gildas and Bede) to build a Wall cross the Island between the two Seas, which might secure them against the Incursions of the Enemy; and so return'd home in great triumph. But the Islanders building this Wall not of stone but of turf [*non tam lapidibus quam caespitibus*] (as wanting skilful hands to carry on such a great work) it signified nothing. So Gildas tells us, that being built up of turf, not of stone, and that by an unskilful rabble, without any Director, it stood them in no stead. Concerning the place where this Wall was built, Bede goes on thus: Now they made it between the two arms or bosoms of the sea, for a great many miles together; that where the Waters did not defend them, the Wall might be a security against the Incursions of the Enemy. (Such a Wall as this, but of a vast length, defended Assyria against foreign Invasions, as Marcellinus has told us. And the Chinese at this day (as we read in Osorius) fence their Valleys and Plains with Walls, to assist them in keeping out the Scythians.) Of which work, i. e. of a very broad and high Wall, the express foot-steps are visible at this day. It begins [*etc. ut supra p. 895^a.sq.*] And now the Romans retir'd to Severus's wall, and along the Linea Valli (as the Notitia, which was writ about the latter end of Theodosius the younger

[about the year of our Lord 420. Alciatus calls it Theodosius's Breviary], has it) i. e. all-along the wall, on both sides, there lay in garison five wings of Horse (Alae), with their Praefects, fifteen Cohorts of Foot with their Tribunes, one band (Numerus), and one squadron (Cuneus)... Concerning what follow'd, Bede goes on thus. [l. 12. supra p. 895*. sq. transcr.] A wall of stone, the sixth Praetentura. I will also set down here Gildas's words, from whom Bede had this. The Romans etc. [ut Latine supra p. 891*. sq. dedimus]. But to return to Bede. . . . From which words of Bede [quem videl. murum . . . intuentibus clarum est] 'tis plain, that a certain learned man, instead of hitting the mark, put out his own Eyes, when he affirm'd with so much zeal and eagerness against Boëtius and the other Scotch writers, that Severus's wall was in Scotland. Does not Bede, after he has done with that Vallum at Abercrombie in Scotland, expressly tell us of a wall of stone built in the place of Severus's turf wall? and where, pray, should this stone-wall be, but betwixen Tinmouth and Solway frith? and was not Severus's Vallum there too? The remains of a wall are all along so very visible, that one may follow the track; and in the Wastes (in Vastis) I my self have seen pieces of it for a long way together standing entire, except the battlements only that are thrown down⁷. For I have observ'd the tracks of it running wonderfully up the mountains, and down again; that where the fields are plain and open, there lies a broad and deep ditch all along the outside of it, only in some place it's fill'd up; and on the inside a Causey or military way, but very often broke and discontinu'd. It had great numbers of towers or little castles = mile one from another, call'd now Castle-steeds; and on the inside a fort of fortify'd little towns, which they call to this day Chesters, the foundations whereof, in some places, appear in a square form. These had towers between them, wherein the souldiers were always in readiness to receive the Barbarians, and the Areans (whom that Theodosius but just now mention'd, remov'd for their treachery) had their stations (Areani Exploratores). These Areans were an order of men instituted by the ancients, whose business it was (as Marcellinus tells us) to make excursions into the ene-

⁷) That this last Wall was built betwixt Tinmouth and Solway-Frith, Bede seems most peremptorily to assert. And yet Archbishop Usher (*Antiquitat. Eccl.* p. 317.) inclines rather to Buchanan's opinion, that it was at Grimesdike, and thinks this conjecture supported by Gildas's saying, that it was built recto tramite; which (says he) that betwixt Bowness and Tinmouth is not. With the Archbishop agrees our very learned Bishop of Coventry and Lichfield (then of St. Asaph) in his historical account of Churchgovernment, etc. p. 4. And 'tis certain, that along Grimesdike there are here and there (as the Gordons in Blaeu's Atlas have observ'd) several ruins of Stone buildings: nor can we doubt but there were Forts of stone erected at due distances along that Rampier. But 'tis certain, that in most places there appear no manner of remains of a stone-building; whereas a continu'd stone-wall is easily follow'd from Carlisle to New-castle. As for Nennius's story, (*Hist. Brit.* cap. 19.) 'tis so full of contradictions, that there's no regarding it: and after all the stress that's laid upon Gildas's expression, a man shall hardly travel the length of The Picts-Wall in any great road in England, that goes more (recto tramite) in a straight line than it does.

my's country, and give intelligence of their motions to our officers. So that the first founders seem to have follow'd the counsel of him who writ a Book to Theodosius and his sons concerning the Arts of War. For thus he has it [locum supra p. 515^a. exhibuimus]. The inhabitants tell you that there was also a brazen Trumpet (tubulus) or Pipe whereof they now and then find pieces) so artificially laid in the wall between each castle and tower, that upon the apprehension of danger at any single place, by the sounding of it, notice might be given to the next, then to the third, and so on. Such a wonderful contrivance as this, Xiphilin mentions out of Dio, speaking of the towers at Constantinople, in the History of Severus. But now, tho' the walls be down, and no such thing as a trumpet to be met with, yet several hereabouts hold manours and lands of the King in Cornage (as the Lawyers word it) namely, upon condition that they give their neighbours notice of incursion of the enemy by sounding of a horn; which some imagine to be a remain of the old Roman custom. They were also bound to serve in the Scotch wars, upon the King's summons, (as 'tis express'd from the publick Records,) in their march thither, in the van; but in their return, in the rear. But to mark out the track of the Wall more accurately: it begins at Blatum Bulgium, or Bulness, upon the Irish sea; so keeps along the side of Frith of Eden by Burg upon Sands, to Luguwallum or Carlile, where it passes the Iluna or Eden. Thence it runs along with the river Irthing below it, and passes the winding little river of Cambeck, where are the east marks of a Castle. Afterwards passing the rivers Irthing and Poltrosse, it enters Northumberland, and through those crowding mountains runs along with the river call'd South-Tine without any interruption (save only at North-Tine, over which it was formerly continued by a bridge) to the very German ocean; as I shall shew in the proper place when I come to Northumberland. But this structure, however great and wonderful, was not able to stop the incursions of the enemy; for no sooner had the Romans left Britain, but the Picts and Scots surprise them, make an attempt upon the wall, pull down the Guards with their crooked weapons, break through the fortifications, and make a strange havoc of Britain, which was before almost ruin'd with civil wars, and a most grievous famine; but Gildas, a Britain, who liv'd not long after, describes to you the most deplorable calamities of those times: The Romans being drawn home there descend in great crowds from the little narrow bores of their^a Caroghes or Carts, wherein they were brought over the Stitick Vale^b, about the middle of summer etc. [ut cap. XV. Gild. habet.] The prudence of the Romans in contriving the wall. Thus much is farther observable, That as the prudence of the Romans did so contrive this Wall as to have on the inside of it two great rivers (the Tine and Irthing, divided only by a narrow slip of land) which might be as it were another fence; so the cunning Barbarians, in their attempts upon it, commonly made choice of that part of the wall between the rivers, that after they had broke thorow, they might have no rivers in their way, but have a clear passage into the heart of the Province; as we will shew by and by in Northumberland. As for the odd stories of the common people concern-

^a) The highland Scots call their little Ships at this day Caroches. — ^b) Stitica Vallis in the text, but the Paris edition reads Scytica Vallis, possibly the Scotch sea.

ing this wall, I purposely omit them; but one thing there is which I will not keep from the Reader, because I had it confirm'd by persons of good credit. There is a persuasion among most of the neighbourhood, handed down by Tradition, that the Roman garisons upon the frontiers, planted in these parts abundance of Medicinal Plants for their own use. Whereupon the Scotch Emperick Surgeons come to gather them every year in the beginning of Summer; the vertue whereof having found by long experience, they magnifie very much, and affirm it to be very soveraign¹⁰.

IV. CONRADI MANNERTI DE VALLIS ROMM. DISPUTATIO

(Ex libro Geographie der Gr. u. Röm. Edit. II. Tomi II. part. II. Lips. 1822. 8°. p. 67. sqq. 113. sqq. 215. sq.)

Wälle der Römer. Unternehmungen des Kaisers Severus.

„Die Römer waren durch des Agricola Eroberungen zum Besitz eines südlichen Stücks von Scotland bis nach Glasgow und Edinburgh gekommen und erhielten sich eine Zeitlang in demselben durch die zwischen den beyden Firth gezogene Reihe von Kastellen und Schanzen, welche gegen die Einfälle der nördlichern freyen Bewohner sichern sollten. Dieser Römische General war noch weiter gegen Norden vorgedrungen und hatte auch daselbst in vortheilhaften Lagen einige Befestigungen angelegt; aber diese konnten bloß bey weitem Unternehmungen als Sicherheitspunkte einer vordringenden Armee dienen. Da nun von diesen nicht ferner die Rede ist, so standen sie zu isolirt, ohne gegenseitige Unterstützung, um nicht dem täglichen Angriffe der sie umgebenden Feinde unterliegen zu müssen, wurden also sicher verlassen, wenn gleich die Geschichte hievon nicht belehrt. Selbst die Kette von Befestigungen, welche den kleinern nördlichen Theil der Insel völlig von dem südlichen absonderte, schützte nicht immer gegen muthige Haufen freyer Kaledonier, die durch viele Flüchtlinge aus dem bezwungenen Lande einen Zuwachs an Menschen erhalten hatten, und vielleicht eben deswegen hinlängliche Nahrung in den vaterländischen Sitzen nicht fanden. Für die Geschichte des Römischen Staats schienen kleine Unternehmungen von beyden Theilen zu unbedeutend, um mit ihren Umständen für die Nachwelt aufgezeichnet zu werden; wir wissen bloß, dass es weder zu Trajans noch Hadrians Zeiten an Unruhen in den nördlichen Theilen der Insel fehlte, dass der Letztere endlich seine Gegenwart für nöthig hielt und manche der bisherigen Verfügungen abänderte. Vorhin hatten die Besitzungen der Römer bis an die Landenge bey Glasgow gereicht, er zog die Truppen an den Busen von Solway zurück, welcher noch jetzt England und Scotland trennt, führte von hier aus eine Mauer von 80 Milliar. = 16 geogr. Meilen bis zur Mündung des gegenüber liegenden Tyne-Fl. und trat auf diese Art einen Theil der ehemals gemachten Eroberungen ab. Vermuthlich waren die Völker, welche einst Agricola nördlich vom Firth of Solway bezwungen hatte, nie ganz in Römische Unterthanen, in friedliche Bebauer ihres Feldes umgewandelt

¹⁰) As to the Medicinal Plants, Mr. Nicolson (to whom we owe these observations upon the WALL, as well as several others throughout the Province of York) has made very diligent search, but could never meet with any sort of Plants growing along the Wall, which is not as plentiful in some other part of the Country.

worden. Weil nun bey Anfällen der Kaledonier die Truppen in den Linien bey Glasgow nicht immer Sicherheit auf dem Rücken hatten, so ist dieser Schritt Hadrians, welcher die Römer sicherte, und den nördlichen Bewohnern mehrern Spielraum zu ihrer Nahrung gab, zu billigen, wenn auch der Erfolg seinen Erwartungen, dass die Kaledonier in Ruhe ihrer Freyheit und ihres Landes geniessen sollten, nicht entsprach. Dass Hadrians Mauer an der Nordgränze des heutigen Englands geführt wurde, da wo sich noch die Ueberbleibsel unter dem Namen Picts-Wall zeigen, lässt sich nicht bezweifeln. Spartians¹ Stelle beweist, dass es eine Mauer, kein Wall, war; das nämliche zeigen die Rudera. — 'Es war die erste Mauer, welche die Römer von einem Meere zum andern führten'. Richtig, denn die Linien des Agricola bestanden aus einer Reihe kleiner Festungen. — 'Die Mauer zog sich 16 geogr. Meilen in die Länge'. Eben so gross berechnet man die Ausdehnung des Picts-Wall; in den nördlichen Gegenden bey Glasgow ist die Entfernung von einem Firth zum andern weit unbeträchtlicher. — Die spätere Verschanzung des Antoninus Pius endlich war ein bloßer Rasenwall, keine Mauer, und lag im nördlichen Lande; auch die Mauer des Severus stand ganz unstreitig in höhern Gegenden. Denn Hadrian hatte sich vergeblich mit der Hofnung geschmeichelt, dass die nördlichen Barbaren, im ungestörten Besitz ihres Landes, die Gränzen der Römer nicht ferner beunruhigen würden. Schon unter seinem Nachfolger Antoninus Pius fielen sie ein, wurden aber durch den Legaten Lollius Urbicus zurück geschlagen und durch einen andern im tiefern Lande gezogenen Erdwall um einen Theil ihrer Besitzungen gebracht². Brigantes nennt Pausanias³ diesen Theil der Nation. Die eigentlichen Brigantes im nördlichen England können es nicht gewesen seyn, welche längst unter den Römern standen, wohnend südlich von Hadrians Wall. Entweder verstand man unter dieser Benennung einen ausgewanderten Theil dieses Volks; oder wahrscheinlicher alle Nordvölker mit gemeinschaftlicher Benennung, weil sie vom Raube der südlichen zu leben suchten. Noch jetzt hat der Franzose den Namen Brigand (Räuber) aus dem Keltischen behalten. — Dass Antoninus Wall wieder die Stelle von Agricolas alten Befestigungen einnahm, versteht sich von selbst, weil es sonst keinen Ort giebt, wo der Wall beyde Meere erreichen konnte... „Die Kaledonier durchbrachen (J. Chr. 183) den Wall, ericürgten einen Legaten mit seiner Mannschaft, und verheerten einen ansehnlichen Theil der Römischen Besitzungen. Nur durch die äussersten Anstrengungen konnte Marcellus Ulpius innerhalb drey Jahren die tapfern durch mehrere Niederlagen in ihre alten Sitze zurück drängen“... „Der Kriegszug des Severus gegen die höhern Nordländer begann (J. Chr. 208) von den, anfangs durch Agricola gezogenen und in der Folge durch den Legaten des Antoninus Pius erneuerten Linien, zwischen dem Firth of Clyde und Firth of Forth in Scotland: und um seinen Zug mehr zu sichern, verstärkte er diese Befestigungen durch eine von Meer zu Meer gezogene oder erneuerte Mauer. Da meine Behauptung beynahe allen neuern Auslegern widerspricht, so sehe ich mich genöthigt, nähere Er-

¹) Aelii Spartiani Hadrianus, c. 11. Britanniam petiit, in qua multa correxit, murumque per octoginta millia passuum primus duxit, qui barbaros Romanosque divideret. — ²) Capitolin. Antonin. Pius, c. 5. Britannos vicit, alio muro cespitilio summotis barbaris ducto. — ³) Pausan. VIII, 43. [Vide p. 887^a. not. *].

örterungen über diesen Gegenstand hier einzuschalten. Wir wissen . . . dass Hadrian die Truppen bis an Englands Gränze zurück zog und dasselbst die Mauer errichtete, dass aber der Legat des Antoninus Pius ein verschiedenes System annahm und nach Zurückjagung der Barbaren die Verschanzungen des Agricola erneuerte. Unter den nächstfolgenden Kaisern gieng keine Veränderung vor; die Nordbewohner wiederholten zwar ihre gewöhnlichen Einfälle, wurden aber immer zurückgetrieben, und das Reich hatte unter Severus seine alten Gränzen. Dieser kam an, fand die Gegner ruhig und um Friede bittend⁴, weil der Ruf seiner fürchterlichen Armee sie schreckte; folglich hielten sie sich innerhalb ihrer eignen Gränzen; er dringt aber dem ungeachtet vor, mit der Absicht sie völlig zu demüthigen, oder auch wo möglich die ganze Insel zu bezwingen, und beschliesst zugleich einen Wall oder eine Mauer anzulegen. Ohne Absicht handelte Severus nicht, wie können da seine Schanzen nach England zu stehen kommen? Er hat schon einen Wall und Gränztruppen in Scotland; beydes dient zur Ausführung seines Vorhabens, sichert ihm im unglücklichen Fall seinen Rückzug, erleichtert die benöthigte Zufuhr, und hindert einen Angriff auf dem Rücken, welchen die Kaledonier zu machen gewiss nicht würden ermangelt haben, sobald der Kaiser tief in ihre Berge sich verwickelt hätte. Er verstärkt also die schon vorhandenen Schanzen und unternimmt seinen Zug mit der nöthigen Klugheit. Alle diese Gründe fallen bey der weit entfernten Mauer Hadrians völlig weg; und wenn man annehmen wollte, zwey in verschiedenen Gegenden gezogene Mauern hätten mehrere Sicherheit geben können, als eine einzige: so erlaubt doch die Kürze der Zeit, die zu grosse Trennung der Armee und die Krankheit des Kaisers nicht, dieses ziemlich zwecklose Geschäft als möglich zu denken. Hiesu kommt noch das gegebene Maass. Eutropius und Sext. Aurel. Victor⁵ sprechen der Mauer eine Länge von 32 Mill. = $6\frac{2}{5}$ geogr. Meilen zu, und genau so weit liegen die beyden Firth an den Stellen, wo sich noch die Rudera des Römerwerks zeigen, von einander. Die neuern Ausgaben des Eutropius⁶ fügen zwar noch 100 Mill. hinzu, und selbst die alte griechische Uebersetzung liest 132; aber die Verfälschung ist zu sichtbar, als dass diess für eine Schwierigkeit gelten könnte. Die erstere Angabe bestätigt Victor, und die Lage der Gegend selbst; die zweyte passt zwar nicht nach Scotland, aber auch eben so wenig nach England, denn Hadrians Wall und die Breite des ganzen Landes hält nur 80 Mill. Nicht glücklicher ist eine Verbesserung, nach welcher man statt C hundert, L funfzig, folglich die ganze Zahl 82 Mill. lesen will. Das Maass kommt zwar dadurch Hadrians Wall nahe, widerspricht aber allen Lesarten und der Griech. Uebersetzung zugleich. — Da also für die Lage in Scotland die äusserste Wahrscheinlichkeit der Sache selbst, der natürliche Zusammenhang der Kriegsunternehmungen und die gegebenen Maasse der Alten entscheiden, so muss sich der Geograph für diese Lage erklären. Severus drang also mit der Armee über die Flüsse und Wälle,

⁴) Herodian. III, 14. — ⁵) Eutrop. VIII, c. 19. ut receptas provincias omni securitate muniret; vallum per XXXII. M. P. a mari ad mare duxit. S. Aurel. Victor, epit. c. 36. Severus in Britannia vallum per triginta duo passuum millia a mari ad mare duxit. — ⁶) Seit Sylburg; aber Verheyk hat die richtige alte Lesart (32 Mill.) wieder angenommen. — Wahrscheinlich entstand der Irrthum aus dem Euseb. und Beda im Chron. de sex aetat., welche 132 M. P. ansetzen.

welche die Römische Herrschaft begränzen?, in der Feinde Land. Unabsehbliche Schwierigkeiten legte ihm die Natur, so wie der tapfere Kaledonier, entgegen, und er besiegte sie alle. Sümpfe und Flüsse wurden durch gelegte Brücken gangbar gemacht, dicke Wälle durchgehauen, unwegsame Berge geebnet, der immer kämpfende Gegner abgetrieben, und auf diese Weise die Nordspitze der Insel erreicht, ohne dass der kühne Barbar das unwiderstehliche Vordringen abzuhalten vermochte⁸. Aber was war mit allem dem gewonnen? die Armee beobachtete die Dauer des längsten Tages in diesem nördlichen Striche der bekannten Erde, und Severus liess sich dann in seinem Tragsessel (er litt am Podagra) des nämlichen Wegs wieder zurückbringen, auf welchem er hergetragen worden war. Eine durch grosse Mühseligkeiten, Gefahren, und mit dem Verluste von beynahe 50000 Mann⁹ erkaufte Reise! Denn Scotlands Bewohner waren klug genug gewesen, sich dem gewaltigen Strome nicht geradezu zu widersetzen¹⁰; des Kaisers erlittener Verlust zeigt von der Grösse der angewendeten Kräfte, gegen welche alle Hoffnung des glücklichen Erfolgs in offener Feldschlacht verschwinden musste. Aber durch unaufhörliche kleine Anfälle aus den Sümpfen, die sie kannten, und halb nackend, leicht bewaffnet, durchwaden konnten, aus Wäldern, auf engen Wegen, durch Lockung in manchen Hinterhalt, ermüdeten sie den übermächtigen Gegner und schwächten ihn durch den so oft wiederkommenden Verlust in einzelnen Theilen¹¹. „Unterjocht wurde also Scotland durch den Angriff des Severus nicht, aber beugen musste es sich auf einige Zeit vor dem Sieger; es suchte Frieden, und erkaufte ihn durch den Abtritt eines Landstrichs¹². Auf einige Zeit; denn kaum war der Kaiser entfernt und sie in mehrerer Fassung, so hörte man von dem neuen Absalle, welcher den Severus so sehr erbitterte, dass er den grausamen Befehl zur allgemeinen Niedermetzlung ohne Rücksicht auf Geschlecht und Alter gab¹³. Der Tod hinderte seine Rache; Caracalla kümmerte sich wenig um den Barbaren des Norden, ihm war blos daran gelegen, die Alleinherrschaft gegen seinen Bruder zu erringen. Plötzlich machte er also Frieden, trat alle erworbenen Besitzungen nebst den Gränzfestungen ab¹⁴, und zog die Truppen völlig aus den nördlichen Theilen zurück¹⁵“.

Spätere Schicksale Britanniens, bis in das 5. Jahrh.

„Von dieser Zeit an endigten sich die Römischen Besitzungen mit Hadrians Mauer am Firth von Solway und nie dachte man in der Folge mehr auf Erweiterung derselben. Doch durfte der Nordländer keine Wohnungen in der Nähe der Befestigungen aufschlagen, theils aus Vorsicht gegen unvermuthete Ueberfälle, theils um die angränzenden Striche

⁸) Herodian. III, 14. — ⁹) Ohne Zweifel begleitete auch eine Flotte seinen Zug längs der Küste, denn Dio versichert, dass man erstlich durch Agricola und dann durch Severus mit Gewissheit erfahren habe, Britannia sey eine Insel: diese Entdeckung konnte die Armee nicht machen, wenn sie auch einen Punkt der Nordküste erreichte. Die Wahrscheinlichkeit und das Bedürfniss der Zufuhr von Lebensmitteln in diesen entblösten Gegenden spricht ohnedem für die Annahme. — ¹⁰) Dio Cass. LXXVI, 13. — ¹¹) Dio Cass. I. c. Herodian. III, 14. — ¹²) Dio Cass. LXXVI, 13. — ¹³) Dio Cass. LXXVI, 15. — ¹⁴) Dio Cass. LXXVII, 1. τὰ ἡρώδια ἐξέλιπε. — ¹⁵) Herodian. III, 15. ἐξῆλθε τῆς βαρβαρίας.

zu Weideplätzen und andern Bedürfnissen der Linientruppen benützen zu können. Daher zeigt das Itinerarium Anton. noch im 4ten Jahrh. einige Römische Orte jenseits der Mauer; und nicht blos in Britannien, sondern an allen übrigen Gränzen des Reichs handelte der Römer nach dem nämlichen Grundsatz.

Der Röm. Wall quer durch England, von Solway-Firth bis zur Mündung des Tinesflusses, gemeiniglich Pictswall genannt.

„Von Boulness, der südlichen Spitze des Firth of Solway, hebt sich der Wall der Römer an, und zieht gegen Osten. Bey Carlisle durchschneidet er den Fluss Eden, und nimmt von hier an eine etwas nördliche Wendung, in welcher er über die Flüsse Irthing und Nord-Tyne läuft, endlich mit südöstlicher Wendung Newcastle und von hier die Nordmündung der Tyne erreicht. Diese ganze Länge geben die Alten mit runder Zahl auf 80 Mill. an; unter den Neuern bestimmen sie Gordon und Horsley nur ungefähr auf 73 Mill., vermuthlich weil die Mauer einst weiter östlich reichte, als sich die heutigen Spuren zeigen, und vielleicht durch kleine Irrthümer des Messens selbst; denn alle neuern Karten geben diesem Zwischenraume einen geraden Durchschnitt von mehr als 16 geogr. Meilen. Eigentlich bildet dieser sogenannte Pictswall eine doppelte Kette von Verschanzungen, deren jede mit ihrem eigenen Graben versehen ist. Die nördlichere Linie ist von Steinen errichtet, macht mehrere Ausbeugungen, legt folglich einen etwas gedehntern Weg zurück, als die südliche. Man zählt längs der Mauer 81 Kastele, welche alle (etliche von etwas grösserm Umfange ausgenommen) 65 Fuss im Durchschnitte haben, und zwischen ihnen die Ueberbleibsel vieler kleinen Thürme. Spuren von einem Thore durch die Mauer zeigen sich nur an drey oder höchstens vier Orten, wo ein militärischer Weg durch dieselben in nördlichere Gegenden führt. Die südlichere Linie besteht blos aus einem von Erde aufgeworfenen, doch häufig mit Steinen untermischten Wall und Graben, welche sich zuweilen beträchtlich von der nördlichen entfernt und in einem geraden Strich beyde Meere verbindet. Die Höhe des Walls hat Beda, der nur von einem spricht, auf 12 Fuss, die Breite auf 4 Fuss angegeben; und in der That entsprechen die Ueberbleibsel, wo sie noch am vollständigsten vorhanden sind, diesem Maass sehr nahe; doch scheint es, dass nicht immer gleiche Höhe und Breite beybehalten wurde. Zwischen beyden Wällen streicht noch eine dritte Erhebung durch, die sich beynahe immer in paralleler Entfernung von dem südlichen Wall hält, und von Horsley mit Wahrscheinlichkeit für eine Römische Strasse gehalten wird. Den südlichen Wall erklärt jedermann für Hadrians Werk, obgleich die Angabe der Alten entgegen zu stehen scheint, dass dieser Kaiser eine Mauer anlegte. Den nördlichen erklären fast alle Englische Schriftsteller für das Werk des Severus; aber gewiss mehr durch ein Lieblingsvorurtheil, als nach wirklichen Gründen. Die Behauptung hat alles wider sich, was schon oben in der Geschichte des Landes angeführt worden ist; die Maasse der alten Schriftsteller widersprechen geradezu; und unter den vielen Inschriften aus diesen Gegenden finden sich keine, welche zum Vortheil des Severus entscheiden, oder auch nur seinen Namen angeben. Wahrscheinlich war die Mauer nicht das Werk eines einzigen Fürsten. Der lange Zeitraum des Römischen Besitzes, die zahlreiche Besatzung, welche nach Römischen Grundsätzen nicht unbeschädigt bleiben

durfte, die öftern Einfälle der Nordvölker, welche einzelne Theile der Mauer vernichteten, die Vorsorge mehrerer Kaiser und Cäsarn, von denen einige Britannien zu ihrem Aufenthalte wählten; alles zeigt schon selbst für allmählig entstandene Umänderungen und Verbesserungen, wenn auch gleichzeitige Schriftsteller die Sache völlig mit Stillschweigen übergegangen hätten. Aber wir wissen auch aus diesen, dass Theodosius die Gränzbefestigungen wieder herstellte ¹⁶, dass die letzte Römische Legion noch vor ihrem Abzuge aus Britannien den Einwohnern des Landes zur Ziehung einer neuen Mauer behülflich war ¹⁷. Und wir sollten einem Constantius, einem Carausius und andern hierin weniger Fürsorge zutrauen? Manche wollten den südlichen Wall nur für die Gegenseite des nördlichen, für eine Schutzwehr gegen unvermuthete Angriffe Römischer Unterthanen erklären; aber der oft sehr ungleiche Abstand beyder Mauern ist der Hypothese nicht günstig, und noch weniger, dass die südliche, so wie die nördliche, ihren Graben auf der Nordseite gegen Feinde aus Norden hat.

Kastelle längs des Walles.

An dieser langen Mauer befanden sich unter der Menge von kleinen Kastellen auch eine Anzahl beträchtlicherer, in welchen einzelne Cohorten und Reiterhaufen der zahlreichen Besatzung ihre Standquartiere hatten. Die Ueberbleibsel derselben zeigen sich noch heute, und auch ihre Namen wissen wir aus der Notitia Imperii. Sie zählt ihrer 23 längs des Walls (per lineam valli), doch ist es wohl gewiss, dass man diesen Ausdruck nicht im engsten Verstande nehmen darf, dass einige derselben südlicher, in der Entfernung einiger Meilen von ihm standen, und nur hieher gerechnet werden, weil sie zum Vertheidigungs-System der Nordgränze gehörten. Ob wir nun gleich im Allgemeinen die Namen kennen, und die Merkmale der Lage vor Augen haben, so hält es doch schwer, jedem einzelnen derselben seine Stelle anzuweisen. Da es aber wahrscheinlich ist, dass die Notitia dem Gang von Osten nach Westen folgt, da bey manchem noch andere Beweise zur Bestimmung der Wahrheit helfen, so bleibt wohl Horsleys Erklärung, der ich meist folgen werde, die richtigste^a. — —

[Pag. 214. sq.] „Ausser den von Ptolem. angegebenen Orten zeigen sich noch die Ueberbleibsel von 18 Römischen Kastellen längs des Scotischen Walls, immer in einem Abstand von ungefähr zwey Milliarien von einander entlegen. Da keine Notitia Imperii aus diesen Zeiten übrig ist, welche die einzelnen Namen derselben lehren könnte, so bleibt die Nachwelt über diesen Punkt in Unwissenheit. Der Wall selbst, an welchem diese Kastelle liegen, bey den Anwohnern Grames Dike genannt, fängt auf der Westseite am Firth of Clyde nicht ferne von Alt-Kirkpatrick an, zieht sich gerade gegen Osten nach Neu-Kirkpatrick, von da nicht ferne von den Südufern des kleinen Flusses Kilvin nach Kirkintilloch, streckt sich weiter östlich nach Falkirk, und von da nach dem kleinen Flusse Avon, schon auf der Südseite des Firth of Forth, und schliesst sich wahrscheinlich in der Nähe; wenigstens zeigen sich in weiterer östlicher Ferne keine sichern Spuren. Doch lässt man ihn gewöhnlich noch einige Milliarien weiter bis Burrows-Tawness, oder noch weiter östlich bis Abercorn reichen, weil daselbst und an mehreren Orten in der Nachbarschaft Römische Alterthümer sind gefunden worden. Dieses berech-

¹⁶) Ammian. XXVIII, 3. — ¹⁷) Beda I, 12.

tigt freylich noch nicht zu der Voraussetzung, da die Römer mehrere Befestigungen in den nämlichen Gegenden anlegten, die deswegen doch keine Theile des Walls ausmachten, und da es völlig unnütze Arbeit war, die Mauer so weit zu führen; denn der Firth ist zu tief und viel zu breit, als dass er durchwaded werden könnte. Horsley fand das Maass des Ganzen, in möglichst gerader Länge genommen, etwas über 34 Engl. Meilen, welches nach dem Verhältniss von 69:75 etwa 37 Mill. beträgt. Rechnet man am Anfange und Ende ab, was die Muthmassungen der Neuern zur sichtbaren Länge gefügt haben, so bleiben ungefähr 32 Mill., das nämliche Maass, welches die Alten der des Severus zuschrieben¹⁸; eine etwas grössere Entfernung zwischen den beyden äussersten Standpunkten gehen die besten neuern Charten. Der Wall besteht aus einer Mauer, aus einem sehr breiten und tiefen Graben auf der Nordseite, und aus einem ansehnlichen militärischen Weg auf der Südseite desselben. Die Mauer selbst ist aus gehauenen grossen Steinen angelegt, so weit sie sichtbar bleibt; denn oft erblickt man durch lange Strecken blos den Graben und die angelegte Strasse, weil benachbarte Gutsbesitzer die Steine der Mauer zur Aufführung ihrer Gebäude weggeschafft haben. Die obersten Theile waren aber vermuthlich blos mit Erde und Rasen erhöht. Also sucht man vergeblich an dieser Stelle den blosen Erdwall des Antoninus Pius¹⁹. Sicher ist es, dass Agricola an dieser Gegend die ersten Befestigungen errichtete, wozu die Lage selbst jeden eindringenden Gegner einladen musste, und vielleicht sind viele der noch vorhandenen von seiner Anlage. Sicher ist es, dass Antoninus Legat die alten Festungen erneuerte und zu ihrer Verbindung und grösseren Deckung den zusammenhängenden Wall ziehen liess; die Nachrichten der Alten und die vielen noch vorhandenen Steinschriften längs des Walls mit Antonins Namen lassen keinen Zweifel übrig. Aber eben so gewiss ist, aus den oben angeführten Gründen und aus der Beschreibung des Walls selbst, dass Severus die schwache Anlage verstärkte, aus dem Erdwall eine feste Mauer machte. Man bemerkt auch auf der Nordseite des Grabens in vielen Strecken noch die Ueberbleibsel eines andern Walls; Horsley hält dies für eine Art von Glacis; ich überlasse es aber dem Leser, ob er sie nicht natürlicher für Theile des alten Walls erklärt, an solchen Stellen, wo man bey der spätern Anlage nöthig fand, von der vorigen Linie abzuweichen. Es finden sich keine Inschriften längs des Walls, die den Namen des Severus angeben, da so viele den K. Antonin an ihrer Spitze führen. Ganz natürlich; in der ältern Zeit lag die 2te Legion und viele einzelne Cohorten hier in gewöhnlicher Besatzung, sie hatte Raum und Musse genug zur Errichtung verschiedener Denkmale; Severus überlebte kaum zwey Jahre die Vollendung seiner Mauer, und der Soldat, in einen gefährlichen Krieg verwickelt, konnte jetzt wohl nicht auf Beschäftigungen denken, welche die Ruhe des Friedens zu fordern scheinen. Ueberdies zeigt der südlichere Wall an Englands Gränze eben so wenig als dieser nördliche Severus Namen^a.

V. LVDOVICI GEORGII DE EOD. ARGVMENTO DISPT.
(Ex libro *Alte Geographic.* tom. II. 8°. Stuttg. 1840. p. 130. sqq.)

„Nachdem Agricola die Besitzungen der Römer bis gegen das h.

¹⁸) Eutrop. VIII, 19. Aurel. Vict. epit. c. 36. — ¹⁹) Capitolin. Antonin. c. 6.

Edinburg und Glasgow hin ausgedehnt zu haben scheint und durch Anlegung von Castellen zu sichern gesucht hatte, so hielt es Kaiser Hadrian, während dessen Regierung — 117 bis 138 — der Freiheitsinn auch im übrigen Britannien wieder erwacht zu seyn schien¹, für angemessen, diese Grenzlinie aufzugeben, die Truppen bis an das h. Solway Frith, Aestuarium Itunae, zurückzuziehen, und zwischen diesem Busen und der Mündung des Tyne-Fluss — Tina — einen mit einem Graben versehenen Wall (nicht Mauer), den heute sogenannten Pictenwall aufzuführen². Doch schon unter Hadrians Nachfolger, dem Antoninus pius — 138 bis 161 — fielen die Bewohner des südlichen Schottlands, Brigantes nennt sie Pausanias³, wieder in das römische Britannien ein. Der Legat Lollius Urbicus schlug sie zurück und führte den nach seinem Kaiser, Antoninus pius, benannten Wall⁴ auf, man ist nicht entschieden ob in der Nähe des hadrianischen Walls oder weiter nördlicher zwischen Firth of Forth und Firth of Clyde auf der Landenge, auf welcher Glasgow steht, und wo früher Agricola seine Befestigungen anlegte⁵. Aber auch diese Befestigung wurde durchbrochen. Daher Severus eine Mauer, wahrscheinlich in der Nähe des Hadrian-Walles auführen liess⁶. Der

¹) Spartiani Hadrianus c. 5. Britanni teneri sub romana ditione non poterant. Fronto de bell. parthico §. 4. Hadriano imperium obtinente, quantum militum a Britannis caesum. — ²) Spartiani Hadrianus c. 11. Britanniam petiit, in qua multa correxit, murumque per octoginta millia passuum primus duxit, qui Barbaros Romanosque divideret; dass die Verschanzung Hadrians keine Mauer, sondern ein Wall war, wie jene des Antoninus pius, geht nicht nur aus Capitolini Antoninus pius c. 5, alio muro cespitio summotis barbaris ducto, und aus Herodian III, 14 der vor Severus nur von χωματα, Wälle, spricht, sondern auch aus den Spuren hervor, welche die hadrianische Befestigung in dem h. Pictenwall hinterlassen hat. — ³) VIII, 43, entweder ein ausgewanderter Theil des britischen Volks dieses Namens, oder allgemeine Benennung der räuberischen (brigand, Räuber) Nordvölker. Mannert. — ⁴) Capitolini Antonin. pius, c. 5. — ⁵) Die Alten lassen uns bei der Untersuchung, wo sowohl der Antoninische Wall als die Mauer des Severus gestanden, ganz unberathen. Antonins Wall betreffend will man zwischen Firth of Forth und of Clyde noch Spuren des römischen Walles erkennen und gefundene Inschriften sollen auf Antonin hinweisen. Jedoch auch für die Annahme des Walls in der Nähe des Hadrianischen gibt es Gründe. Da die Gegenden bei Glasgow so nahe dem Heerde der stets sich wiederholenden Einfälle, ja in Feindes-Land selbst lagen und überdiess nach Dio Cassius LXXVI, 12 rauh und wasserarm waren, so hätte es der römische General wohl für angemessen halten können, den bereits vorhandenen Wall durch einen zweiten noch zu verstärken. Wäre der Wall auf der Landenge bei Glasgow gestanden, so könnte es nicht heissen, der Wall- seye entfernt von den Barbaren (summotis barbaris) angelegt worden. Ueberdiess weiss Dio Cassius l. c. nur von einer Mauer, und die Ueberbleibsel des Hadriansalles lassen wohl die Annahme zu, dass hier ein doppelter, von Verschiedenen aufgeführter Wall gestanden seyn könnte. — ⁶) Eutropius VIII, 19, ut receptas provincias omni securitate (Severus) muniret, vallum per XXXII. M. P. a mari ad mare duxit. Aurel. Victor epitome c. 36. Severus in Britannia vallum per XXXII. M. P. a mari ad mare duxit. Herodian. III, 14 spricht nur von Wällen, welche die römische Herrschaft begrenzen. Dio Cassius XXXVI,

heute sogenannte Pictenwall (the Picts Wall), eines der vornehmsten Alterthümer in Britannien, begreift die Ueberbleibsel zweier römischer Schutzwehren. Die eine ist von Erde, Hadrianswall (und Antoninswall?) die andere von Steinen, die Severus-Mauer (?). Die erste in einer Entfernung von oft 40' oft 2 bis 3000' von der zweiten, besteht aus einer Erhöhung, mit einem Graben zur Seite. Dem Graben und der erwähnten Erhöhung liefen südlich und nördlich noch zwei andere Erhöhungen parallel. Nördlich stand die Mauer aus Quadersteinen errichtet. An ihr zog sich ein da und dort noch erkennbarer militärischer Weg hin und gleichfalls ein Graben auf der Nordseite. In gewissen Entfernungen sieht man die Spuren von angelegten Castellen und Thürmen. Die Mauer lief an den meisten Orten auf einem höheren Boden mit einem Abhange gegen Schottland hin, und um diesen Vorthail nicht zu verlieren, machte sie öfters Krümmungen, während der Hadrianswall meist in gerader Linie sich fortzog. An dem letzteren bemerkt man noch Oeffnungen, durch welche die militärischen Strassen nach Norden durchgingen. Es sind aber von diesem Walle an manchen Stellen nur noch sehr wenige Spuren übrig. Diess gilt auch, doch weniger, von der Mauer. Von dem Dorfe Stanwick bei Carlisle sieht man die Ueberbleibsel deutlich bis Bowness an Solway Firth. Bei Stanwick, glaubt man, habe Congavata, und bei Bowness Tunocellum gestanden, zwei jener Castelle, deren die Notitia imperii 23 längs dieser Schutzwehr (per lineam valli) angibt. Bei Thirlwall-Castle sieht man Spuren einer römischen Stadt mit tiefem Graben, zwei Meilen weiter gegen Osten, zu Chesters, gleichfalls Ruinen einer Stadt, bei Seavenshale, weilläufiges Gemäuer alter Castelle. An manchen Stellen soll die Mauer unter heutigen Dörfern durchlaufen, an andern dient sie den Feldern zur Einzäunung oder Grenze. Aehnlich diesen Ueberbleibseln sind jene oben genannten in Schottland, zwischen Firth of Forth und

12 nur von einer Mauer, die mitten durch die Insel geht. Mannert setzt die Mauer des Severus gleichfalls auf die Landenge von Glasgow. Ausser den Ueberbleibseln von Befestigungen dort ist sein Hauptgrund, dass Eutrop, wie Aurel. Victor die Länge auf 32 M. P. (sechs drei Viertel geograph. Meilen) angeben. Man hat daher die Leseart auf 82 M. P., die der Ausdehnung des Hadrian. Walles gleichkommt, verbessert. Mannert verwirft diese Verbesserung. Wir nehmen sie an. Die Mäaten, zwischen dem Hadrianswall und den Caledoniern wohnend, waren Feinde der Römer, die bald (Dio Cass. LXXVI, 15) nach dem nördlichen Zuge des Severus sich wieder empörten und die Empörung den Caledoniern mittheilten. Zwischen diesen beiden Völkern würde die Mauer bei der bestrittenen Ansicht stehen. Können wir aber glauben, dass sie die Befestigungen gerade vor ihrem Angesicht aufführen liessen? Man muss annehmen, dass die Römer noch einen Strich Landes jenseits der Mauer gegen Norden besetzt hielten. Diess könnte nur der Fall seyn, wenn Severus seine Mauer nahe an dem Hadrianswall baute. Nördlich von Glasgow im rauhen Gebirge, zwischen den, wenn auch gedemüthigten, doch feindlichen Gebirgsbewohnern hätten sich die Römer in Standquartieren nicht halten können. Wie hätte auch Dio Cassius, der sehr umständlich den Zug des Severus erzählt, diese Mauer unerwähnt lassen können? Auch sind ohnehin die Mauerreste und andere Befestigungs-Ueberbleibsel bei dem Hadrianswall ohne Beziehung auf die Severus-mauer nicht erklärbar.

Firth of Clyde. Wo man Bruchstücke einer Mauer aus grossen gehauenen Steinen sieht, soll man auch einen tiefen breiten Graben auf der Nordseite, einen militärischen Weg auf der Südseite und überdiess Spuren von 18 Castellen längs des Walles wahrnehmen¹⁾. Es ist oben bemerkt, dass hier gefundene Inschriften den Namen Antonins zeigen und Mannert nimmt als gewiss an, nicht nur dass Agricola zuerst hier seine Befestigung anlegte, Antonins Legat die alten Befestigungen erneuerte, und Antonins Wall aufführte, sondern auch, dass Severus aus Antonins Erdwall hier eine feste Mauer machte.

VI. I. A. GILESII ANNOTATIO DE VALLIS BRITANN.

(Ex libro Six old english Chronicles. Londin. 1848. 8°. p. 448. sq.)

The exact site of the barrier erected by Seterus against the northern tribes, has furnished matter of dispute to many of our antiquaries. The researches of others, particularly Horsley, have, however, set this question at rest. From their information, joined to the scanty evidence of history, it has been proved that three walls or ramparts were erected by the Romans at different times, to secure the northern frontier of their dominions in Britain. The first was a rampart of earth, from the Solway Frith to the Tine, raised by Hadrian about the year 120; but its form and construction have not been satisfactorily ascertained. It was, however, evidently nothing more than a line intended to obstruct the passage of an enemy between the stations which constituted the real defences of the frontier. The second was raised by Lollius Urbicus under the reign of Antoninus Pius, about 140, between the Friths of Forth and Clyde. This was likewise of earth, though perhaps faced with stone, and, like that of Hadrian, seems to have been intended as a line connecting the chain of stations, which formed a new barrier on the advance of the Roman arms. In the course of both these was a military road communicating from station to station. The last and most important is that begun by Seterus, after his expedition against the Caledonians, about 208. It runs nearly over the same ground as that of Hadrian; but is a complete and well combined system of fortification. From an examination of its remains it appears to have been built of stone, fifteen feet high and nine thick. It had parapet and ditch, a military road, and was defended by eighteen greater stations placed at intervals of three to six miles; eighty-tree castles at intervals of six to eight furlongs, and, as it is imagined, a considerable number of turrets placed at shorter distances. Either from superior sagacity or superior information, Richard clearly distinguishes these three walls, which so much puzzled later writers, though it must be confessed that in other places he has suffered himself to be led into some errors in regard to their situation, and the persons by whom they were erected. — See b. ii. ch. 1, sect. 22, 27, 36, 37; ch. 2, sect. 17, 23. * For a detailed account of these works the reader is referred to Horsley's *Britannia Romana*; Warburton's *Account of the Roman Wall*; Hutchinson's *Northumberland*; Roy's *Military Antiquities*; Hutton's *Account of the Roman Wall*.

¹⁾ Mannert etc. p. 245 nach Horsley.

[*] Cf. supra p. 852*. not. *].

CAPVT XXXIX. *

PAG. 116*. γ. 2.] *Moguntiacencensis* B, *Mogonciacensis* C, *Mogontiatensis* D, *Mogontiacensis* Eder. — *eiusque insignia*. add. r⁶, 7. — De hoc Duce repetenda sunt quae ad capita XXVIII. et 37^a. exposuimus, unde Panciroli opinionem, ob incursum Hunnorum tot in eadem provincia [Germania Prima] copiarum Duces esse oportuisse, ἀναγκαστικῶς sponte apparebit. Nomen alicuius Ducis Mogontiacensis expressum me legere non memini; sed Aratorem sive Oratorem Hermogenemque illius successorem ap. Ammian. XXVIII. 2, 5. sq. ad ann. 369. Duces Mogontiacenses fuisse crediderim. Certe Pancirolus Ammiani supra (p. 849*) relata verba non accurate legit, cum ex iisdem Florentium Mogontiaci Ducem fuisse sibi sumeret, quae negligentia bono Schoepflino (Als. ill. I. p. 313.) sic ineptiendi causam dedit: „vocatur quidem [Florentius] ab Ammiano simpliciter *Germaniae Dux*, at Germaniae primae Ducem Mogontiacensem intelligi debere, circumstantiae suadent“. Quod Pancirolus „Gerantium“ Mogontiacensem Ducem fuisse putavit, in eum errorem falsa ap. Ammian. XIV. 5, 1. scriptura ** de-

*) Hoc caput etiam Chph. Lehmanni Chronicon Spirense lib. I. c. 9. repetiit cum hac praefatione: „Im Buch, dessen Titul ist Notitia Imperii, von allen Landen, Provinzien, Städten, Herrschaften, und darinnen bestellten Obristen, Befehlshabern und Kriegsvolk der Römischen Käyser Arcadii und Honorii Zeiten, das ist ums Jahr Christi 400. und etliche Jahr hernach beschrieben, seynd der Hertzogen Hoffstatt zu Mäyntz, und alle ihre Hauptleute und Rotten, so sie in den Landschaften des Rheinstroms in ihrer Verwaltung gehabt, also verzeichnet: Dux Mogontiacensis. Sub disp. etc. Das ist: Der Achtbare Hertzog zu Mäyntz hat in seiner Verwaltung folgende Capitänen und Rotten: zu Seltz, zu den dreyen Zabern, zu Speyr, zu Altripp, zu Wormbs, zu Mäyntz, zu Bingen, zu Coblentz, etc.“

**) „inter alia excarnificatum Gerontium, Magnentianae Comitum partis, exsulari macerore multavit [Constantius]“. Pro Magnentianae alii Moguntinae perperam habent.

ceptus incidit. Ipse quidem nummum aurcum medii moduli vidi, inscriptum ALOYS. MOGVN. in medio ad figuram Christi sive cuiusdam sancti, quem nescio quis episcopus flexis genibus adorat, puto ut ducem suum, sunt litterae $\frac{P}{X}$ sed nihil omnino hic dux ad rem nostram, sed ad tempora imperii Romano-Germanici facit: ceterum ex episcopis archiepiscopisve Mogontiacensibus nulli Aloysio nomen fuit. De finibus tractus Mogontiacensis ex annotatione ad capp. citt. satis constat. itaque quae maxime ad hoc caput faciunt e veteribus scriptoribus subsidia geographica topographicave, statim subiciam. Ptolemaei II. 8(9). locum supra p. 850*.) transcripsimus. Ammian. XV. 11, 8. vide p. 164*. med.; eund. XVI. 2, 12. supra p. 589*. sq. not. *. Id. XVIII. 2, 4. ad a. 359. „. civitates occupatae sunt septem: Castra Herculis, Quadriburgium, Tricesimae, Novesium, Bonna, Antunnacum et Bingio, ubi lacto quodam eventu etiam Florentius praefectus adparuit subito..“. Ex Itin. Ant. et Tab. Peut. huc pertinentia itinera sequentibus indicibus exhibuimus*.

*) Ad hos indices explicandos praeter communes Gallicarum Germanicarumque provinciarum descriptiones Cluveri, Valesii, Cellarii, D'Anvillii, Mannerti, Reichardi, Ukerti, Lapiei aliorumque imprimis hi commentarii adhibendi sunt: 1) I. B. Hetzrodt *Nachrichten üb. d. alten Trierer*. ed. II. Trevir. 1821. 8°. cap. 3. (qui libellus etiam Gallice exstat); 2) *Ueber die Römerstrassen in den Rhein- und Moselgegenden, nach den von dem kön. Hauptmann Schmidt l. angestellten Untersuchungen aus den Akten des kön. Generalstabs ausgez. u. mit Anmm. versehen v. Zwirner* (cum tab. geogr. regionum Rhenanarum a Bingio usque ad Noviomagum [Nymegen] ac Mosellanarum a Divoduro [Metz] usque ad Confluentes, quae utilissimi ipsa de Itinerariorum huc pertinentibus locis commentarii instar esse potest). prodiit hoc opus in ephemeridibus inscriptis *Verhandlungen des Vereins zur Beförd. des Gewerbflusses in Preussen*. 1833. Befol. 4°. 3) I. Steininger *Gesch. der Trevirer unter d. Herrsch. d. Römer. Mit einer Karte. Trier*. 1845. 8°. p. 133...200. 4) I. Freudenberg *Zur s. g. Tab. Peut. gehörige Schriften*, in *Annalib. antiqq. Rhenanar. curiosorum fasc. IX*. Bonn. 1846. 8°. p. 168...190.

Libellus qui dicitur Provinciarum Gallicarum: „PROVINCIA GERMANIA PRIMA civitates numero IIII. Metropolitana civitas Magontiacensium, id est Magontia; Civitas Argentoratensium; Civitas Nemetum, id est Spira; Civitas Wangionum, id est Wormatia“. Ex Hieronymi epist. 123., ad Ageruchiam anno 409. scripta hic locus (§. 16.) apprime ad hoc caput explicandum et ad eorum qui hanc Notitiam ineunte quinto saeculo nondum compositam fuisse opinati sunt, errorem refutandum facit: „Innumerabiles et ferocissimae nationes universas Gallias occuparunt: quicquid inter Alpes et Pyrenaeum est, quod Oceano et Rheno includitur, Quadus, Wandalus, Sarmata, Halani, Gipedes, Heruli, Saxones, Burgundiones, Alemanni et, o lugenda res publica, hostes Pannonii vastarunt. (Etenim Assur venit cum illis. Psalm. 82. 9.) Moguntiacum [*al.* Maguntiacum], nobilis quondam civitas, capta atque subversa est, et in ecclesia multa hominum milia trucidata; Vangiones longa obsidione deleti; Remorum urbs praepotens, Ambiani, Attrebatae ‘extremique hominum Morini’, Tornacus, Nemetae, Argentoratus, translatae in Germaniam; Aquitaniae Novemque populorum, Lugdunensis et Narbonensis provinciae praeter paucas urbes populata sunt cuncta: quas et ipsas foris gladius, intus vastat fames. Non possum absque lacrimis Tolosae facere mentionem, quae ut huc usque non rueret, sancti episcopi Exuperii merita praestiterunt. Ipsae Hispaniae iam iamque periturae quotidie contremiscunt recordantes irruptionis Cimbricae, et quicquid alii semel passi sunt, illae semper timore patiuntur“. Denique agmen claudat Geogr. Rav. IV. 24. „...ego secundum praefatum Anaridum Gothorum philosophum inferius dictas civitates praefatae Francorum patriae nominavi. In qua patria plurimas fuisse civitates legimus, ex quibus aliquantas nominare volumus, id est iuxta fluvium Rhenum civitatem quae dicitur Maguntia, Bigum [*l.* Bingum], Boderecas [*Bacharach*, (an *Bachracas*?)], Bosagnia [*Ober-Wesel*, *Vosauia*], Confluentes, Anternacha, Rigomagus, Bonnae, Colonia Agrippina, Rongo Serima Novesio [*l.* *Boron-*

go (s. Burunco), *Dormago*, Nov.] et c.⁴. Item IV. 26. „... Quam Alamanorum patriam plurimi descripserunt philosophi... Ego autem secundum praefatum Anaridum praenominatae patriae civitates nominavi. In qua patria... iuxta supra scriptum Rhenum sunt civitates, id est Gormetia (*Worms*) quae confinalis est cum praenominata Maguntia civitate Francorum, item civitates Altripe, Sphira, Porca [? Porta? *Pforz* prope Tabernas, *Rhein-Zabern*], Argentaria quae modo Stratisburgo dicitur [immo, cf. p. 595*], Brececha (*Breisach*), Bazela, Augusta (*Aeugst*)..... Item iuxta praenominatum fluvium Mosela, quam Franciam Rhinensem nominavimus, sunt civitates, id est Tulla, Scarbona (*Charpagne*), Mecusa (? *Metz*), Gannia (? *Ucange?*), Treoris (*Trier*), Nobia (*Neumagen*), Princa-stellum (*Berncastell*), Cardena (*Carden*), Cobulantia (*Coblenz*)⁴.

Pictura cum inscriptionibus castellorum ex A repetita est. In B liber mandatorum habet litteras FFL | INTALI | COMORD | PR. in dec. FL. | INTALL | COMORD | PR In C castellorum inscriptiones sic differunt: h) *Mogonciaco*; in D item: h) *Mogonciaco* et m) *Antoniaco*; in E: e) *Nemettis* f) *Altarippa* g) *Wangionis* h) *Moguntiaco* k) *Bodabrica* m) *Aistonaco*; in dec sic: c) *Tabernae* g) *Vuangionis* et ^{1,3,4}: k) *Bodobriga*.

— §. 7. sq.] *Mogonciacensis* C, *Mogontiacenses* D, *Moguntiacensis* aa (*Monguntiacensis* a¹¹). —

— §. 9.] *Pacentium* ABC, *Pacentum* D, *Patentium* E. Cf. annot. ad p. 27*. §. 13. et ad p. 113*. §. 17. supra p. 249*. et p. 875*. — *Salecione* B, *Saletoniae* aa. *Saletione* est etiam in Tab. Peut. et It. Ant. II. citt., *Salisonem* inverso vocabulorum ordine nominat Ammian. XVI. 2, 12. supra transcr., non confundendam eam, ut Pancirolus, Freherus, et nuper Ukertus etiam II. 2. p. 516. fecerunt, cum *Salissone* It. Ant. p. 374. inter Treviros Binghamque sita. Schoepflin. Als. ill. I. p. 226. sqq. *Saletionem* Latinam, *Salisonem* Celticam vocabuli formam fuisse arbitratur, sed apud me non magni ponderis Schoepflini de eiusce modi rebus iudicium est. A *sale* et rivum et oppidum nominatum puto, pariter atque paullo inferius ad dextram Rheni ripam

obvium pagum *Salzgau*. cf. W. Humboldti *Opp.* II. p. 79. sq. constat enim hodie loci nomen esse *Selz* s. *Seltz* ad confluentes Saletionem rivum (*Selzbach*) Rhenumque in praefectura Gallica Rheni inferioris. (Cannabich. *Erdb. Frankr.* p. 287.) Cf. Freher. *Orig. Palat.* II. cap. 16., Minola *Uebersicht dessen was sich unt. d. Röm am Rheinstr. merkw. ereignete.* ed. II. Col. Agr. 1816. 8°. p. 122., Weick *Röm. Niederlassungen von Windisch bis Mainz.* Friburg. 1822. 8°. p. 63. sq. Videsis etiam Cluver. *German.* II. 12., Vales. p. 495. sq., Cellar. I. p. 248., D'Anvill. p. 567., Mannert. II. 1. p. 268., Ukert. II. 2. p. 508., Georgii II. p. 109.

PAG. 117*. ¶. 1.] *Mapione* (pro *Menapiorum*) & *Menapiorum* e³. Cf. p. 239*. annot. ad p. 26*. ¶. 15. — *Tabernis*] Pancirol. „Huius loci Itinerarium [et Tab. Peut. item Ammian. supra cit.] meminit, vulgo *Tabem*^a. scripsit procul dubio, certe scribere debebat *Zabern*. nullum enim dubium est, quin h. l. oppidum Nemetum, nunc Bavariae Rhenanae non procul a Rheno situm *Zabern* s. *Rhein-Zabern* indicetur (ne confundatur neque cum Triboccorum, nunc Gallico *Saverne* s. *Zabern* in praefectura Rheni inferioris [Cannib. p. 287.], quae fortasse ea est quam *Ziaberna* Geogr. Rav. IV. 26. appellat, neque cum altero item Nemetum et nunc Bavarico oppido tria fere mil. geogr. dissito *Bergzabern* [Hassel, *Erdb. Deutschl.* I. p. 327.]) cf. Hassel. l. c. p. 328. Per errorem Pancirolus huc traxit locum Ammiani XVI. 11, 11. de Tribus Tabernis i. e. hod. *Berg-Zabern*, *Tabernis* It. Ant. p. 240. et Tab. Peut. II. C inter *Ponte Saraui* et *Argentorate*, ut inverso errore Henr. Vales. et Cellarius locum Ammiani XVI. 2, 12. qui de Tabernis Rhenanis intellegendus est, de Tribus sive Montanis Tabernis acceperunt, quod et ab aliis et a Schoepflino I. p. 229. observatum est. Vid. etiam Hadr. Vales. *Not. Gall.* p. 542. sq., Freher., Cluver., Cellar., D'Anvill. (p. 627.), Minola, Mannert., Ukert., Weick. II. citt., Georgii II. p. 108.

— ¶. 2. sq.] *Anderecianorum* BCDdeff, *Andericianorum* Eaa. De his Aquitanicis ad p. 36*. ¶. 21. supra p. 282*. sq. accuratius dixi. Vere monstrosam ad h. l. Pancirolus 'undique

collatis membris' hanc explicationem genuit: „Andes Celtarum populi, ■ Caesare Andegauenses appellantur, ex quibus et Retiis hos milites constare arbitror“. Etiam de Vico Iulio Patavinus scriptor ὡςπερ παραγενησάκως egregie sic falsus est: „Vico Iulium vero est Vicus Iulii oppidi in Belgis vulgo Iulach dicti [vult *Jülich*], prope Maguntiam. Itinerarium legit Iuliaceum“. Hunc Vicum Iulium olim ibi fuisse, ubi nunc Bavaricum munimentum *Germersheim* ad Queichae Rhenique confluentes situm est (Hassel. p. 327.), consentiunt Freher. II. 16., Cluver. II. 12., Vales. p. 154., Cellar. I. p. 250., Schoepflin. I. p. 230. sq., D'Anvill. p. 700., Minola l. c., Ukert. II. 2. p. 509.

— §. 4.] De Vindicibus vide annot. ad Not. Or. p. 203. not. 34. — *Nemetes* Ἐδέττ. *Nemetes* usitatio antiquioribus vocabuli forma est, quam exhibent Caes. B. G. I. 51. VI. 25., Plin. IV. 17. sect. 31., Tac. Germ. 28., Libell. provv. Gall. l. c.; apud Ptol. II. 8(9). *Νεμητῶν*, sed ap. alios *Νεμήτων*, ut utrum nominativus *Nemetae* an *Nemetes*, *Νέμητες* an *Νεμηταί* fuerit, dubitare possis; apud Tac. Ann. XII. 27. et Ammian. XVI. 2, 12. est *Nemetas*, et aperte ap. hunc XV. 11, 8. *Nemetae*, atque hoc quidem loco etiam, ut in Notitia, et apud s. Hieronymum l. c. pro ipsius metropolitanae populi Nemetum civitatis nomine, quod antea *Noviomagus*, (It. Ant. et Tab. Peut. II. citt.) Ptol. *Νοιόμαγος*, fuisse constat. *Spira* in Libello provinciar. Gall. l. c., *Sphira* ap. Geogr. Rav. l. c. legitur. Huic civitati nos eum Notitiae codicem debere, e quo qui non decurtati exstant, omnes sive primo sive longiori gradu enati sunt, ingratum foret non annotasse. Celebrem in monte sancto prope Heidelbergam inventae, nunc Mannhemii servatae arae Mercurii inscriptionem hanc

VISV CIO	
ADMGMS'GN	I. AEDM
CCANDIDIV	
CALPVRNAI V	
DCCSNĒMĒ	
CNE NE FEC	

ex „Hist. et Commentt. acad. Theodoro-Palatinae vol. I. Mannh. 1766. 4°.“ p. 201. repetendam curavi, quoniam ab aliis multis et nuper etiam a Graeffio *Das Antiquarium zu Mannh.* 1737. 8°. p. 13. parum recte repetita est. Pancirolus *Nemetacum* (hod. *Arras*) cum *Nemetis* confudit. (cf. infra p. 120*. §§. 12. sq.) et Freher. II. c. 15. cum *Nemetis Byzantinum* v. *Νεμέτζους* s. *Νεμίτζους* [i. e. mutos], *Κελτικὸν ἔθνος*, Slavicum ad Germanos designandos vocabulum, parum apte contulit. (cf. Grimm. *Gesch. der deutsch. Spr.* II. p. 780., Niebuhr. *kleine hist. Schriften* I. p. 394.) sed non ineptum videtur annotare, etiam Callacciam suam Nemetum civitatem, *Nemetobrigam*, habuisse, sec. It. Ant. p. 428., *Τειβούρων πόλιν* sec. Ptol. II. 5 (6). De vocabuli significatione Lancelotus in *Mémoires de l'acad. des inscrr.* tom. VI. Paris. 1729. 4°. p. 667. ad Venantii Fort. I. 9. §§. 9. sq.

„Nomine Vernemetis [in agro Burdegalensi] voluit vocitare vetustas

Quod quasi fanum ingens Gallica lingua refert“:

„Il n'est pas difficile de reconnoître que ver est ingens, et que Nemetis est templum... Augusto-Nemetum est le temple d'Auguste; Nemetodurum est la porte [?] du temple; Nemetacum, locus [?] templi; Nemetocenna, le temple des Vierges ou des prêtresses; cenna, quena, sacerdos [?] femina, mulier. Ver signifiant grand...“. Etiam Britannia suum oppidum *Vernemetum* habuit. cf. Itin. Ant. p. 479. 477. Memoratu digna videtur vocabulorum *τέμενος* et *Nemetes* inter se similitudo, neque praetereundum est Spiram Germaniae olim *νεκρόπολιν* fuisse (cf. Car. Simrock *Rheinland.* ed. II. Lips. 1847. p. 64. sqq.). Vide quoque inscriptionem infra ad p. 119*. §. 17. exhibitam de Luco Augusti Germaniae Superioris. De Spira, in qua tantum lites spirare neque exspirare olim, dum iudicium camerae imperialis ibi esset, in proverbio fuit, vide Lehmanni *Chronic. Spirens.* lib. I., Cluver. II. 12., Vales. p. 386., Cellar. I. p. 246., D'Anvill. p. 493., Minola p. 124., Mannert. II. 1. p. 267., Weick. p. 68., Zeuss. p. 217. sqq., Ukert. II. 2. p. 509.

— §. 5.] *Martentium* mss. Pancirolus ad h. l. aliarum suarum eiusdem vocabuli explicationum oblitus annotavit:

„Martenses ex Marcia oppido Belgicae [putavit ex *Marcis*, de quib. p. 108*. §. ult.] videntur deducti“; immo a Marte et Legione Martia nominati sunt. cf. p. 254*. ad p. 28*. §. 1. — Alta Ripa hodieque velus nomen servat; est enim vicus *Altrip* infra Spiram ad Rheni ripam, quae fere ad linguae sive Graecae Ω similitudinem formata est. „qua regio Nemetensis (verba sunt Symmachi in laud. Valentiniani sen. c. 21.) extenditur, recessum fluminis murorum ambitus vindicavit, parvo aditu nec satis libero, ut stationis exitus propugnaculis desuper protegatur. habent sua quodam modo castra rostratae, et intro conclave Rheni regia classis armatur. fallit eminus intuentes theatrum consaeptum, qui cum videant per summa discurri, per ima nesciunt navigari“. Altae Ripae Valentinianus XIII. kal. Iul. anni 369. emisit L. 4. Th. C. de reparat. appell. XI. 31., indeque Brisiacum sese contulit. Cf. Gothofr. Topogr. h. v. Geogr. Rav. IV. 26. „civitate Altripe“. In donationis diplomate Ruperti sen. Palatini Electoris, dato Heidelb. anno 1380. (ap. Freher. Or. Pal. II. 14.) legimus „...curias in Nuwenhoffe prope villam Altripf Spirensis dioecesis cum area ibidem, super quas ab olim fortalitium sive castellum fuerat aedificatum. . .“. Cf. etiam Cluver. l. c., Vales. p. 154., Cellar. I. p. 250. §. 90., D'Anvill. p. 60., Minola p. 124., Mannert., Weick. et Ukert. II. cc.

— §§. 6. sq.] Secundae Flaviae. Pancirol. „Hi milites sunt pars legionis Flaviae Secundae Virtutis, quae est una ex XXXII Comitatusibus“. cf. p. 27*. §. 14. sed pari iure pars Secundae Flaviae Constantinianae (cf. ibid. §. 18.) dici possunt. vide etiam p. 119*. §§. 13. sq. Ad h. l. facit titulus Mogontiacensis quem Fuchs. I. p. 108. (aliter Steiner. n. 491.) sic exhibet: ANN. VSO SEDA|VONIS CIVES | BETÆSE | II. FLAV. I. A, Gruter. 520, 9. sic: ANNAEVS. OSEDAVONIS. CIVES | BETASH..... | II. FLAVIA..... | Lapis Wormatiensis ap. Grut. 14, 8. s. Steiner. n. 286. habet: I. O. M | L. OCTAVIVS | CELER. PRAEF | COH. VII. BREV-(corum) | ET COH. I. THRAC(um). Ex ceteris Wormatiensibus lapidibus e Lameio in Hist. acad. Theod. Pal. I. p. 20. sqq. et Steinero I. p. 168...173. enoto haec: EQVES ALA | HISP.; EQVITI

ALA | HISPANORVM; EQV. | ALA INDIANA; MIL|ES EX COH|ORTE RAE-
TO; TRIB. LEG | VII. G. F. PRAEF | ALAE. SCVBVLORVM (i. e. *Excubulorum* = *Excubitorum*, sec. Borghes.); EQ. LEG. XV. et prope
Wormatiam in vico *Weinsheim* repertus habet MIL | L. XXII. P.
P.F. (legionis XXII. primigeniae piae fidelis). — *Vuangiones*
ε², *Vuāgiones* ε^{3,4}, *Vangionae* α⁴, *Vangione* α^{7,11,15}. Celebris ci-
vitas Hassiaca ad sinistram Rheni ripam, *Wormz bi dem Rine*,
Wormez diu stat wit, (cf. Hassel. *Deutschl.* II. p. 261.) per va-
rias vocabuli correptiones suum nomen *Worms* adeptā est:
Βορβητόμαγος Ptol., *Vangiones* in subscr. L. 3. Th. C. de prae-
diis navicularior. XIII. 6. a. 365. emissa et ap. Ammian. l. c. at-
que Hieronym. ep. ad Ageruch. l. c., *Borbitomago* [al. *Bormito-*
mago, *Bromitomago*] It. Ant., *Borgetomagi* Tab. Peut., *Wor-*
matia [al. *Warmatia*, *Guarmatia*] Libell. provv. Gall., *Gormetia*
Geogr. Rav.; Freher. II. c. 13. „Borbetomagus“ inquit „inde
paulatim detorta *Vorvetomagus*, *Vormagus*, *Vormagia*, *Vorma-*
tia. clerici etiam *Guarmacia*. Benjamin Tudelensis in Itin. suo
scribit corrupte *Germetza*: alii elegantuli urbem *Wangiam*
commenti sunt...“. Ceterum de nominis Vangionum ἐτυμῶ
satis constat. cf. Graff, *Althochd. Sprachschatz* I. p. 894. v. *Wang*,
et 1045. v. *Wormiza*, H. Müller *Die Lex Salica* p. 37. * Vid. etiam

*) „Schon vor Cäsar hiessen die Bewohner des Wormsgaues Van-
giones, d. h. Bewohner der Fläche, des campus, der campania von wang,
goth. wagg, campus; goth. also vaggia und ahd. wangjo = lat. vangio....
Zugleich liegt aber im Namen Borbetomagus der Beweis, dass auch die
von den deutschen Wangionen vertriebenen Kelten diese Campania gleich
benannten; denn magus heisst im Kelt. Feld, Borbetomagus heisst Feld
der Borbetes (vgl. Usipetes, Nemetes, Nemetocenna) und ist eigentlich
der Gauname, ähnlich wie unsere Ortsnamen auf wang und wangen
(= campis); die Stadt hiess nur ad Borbetomagum oder auch Borbetes,
woraus Worms entstanden ist. (Wormitomagus ist schon alte Nebenform,
daraus wurde Wormiz, Worms). Im Mittelalter, als das Wort wang
veraltet war, begegnet als der Name des Gaues Wormesfeld = Borme-
thwang. Wir sehen also, dass die schöne Ebene von Worms schon vor
einer vorcäsarischen Völkerwanderung gewissermassen la Champagne, la

Cluver. II. 13. (qui antiquitus Germanice *Wormilmagen* sive *Wormiltzungen* dictam fuisse putat, unde cetera nomina enata essent), Bucher. Belg. Rom. XIII. 5. p. 402. §. 5., Schannat. Hist. episc. Wormat. tom. I. c. 3., Vales. Not. Gall. p. 92., Chronic. Gotwic. p. 524. sq., Cellar. I. p. 250., D'Anvill. p. 171. 672. sq., Minola p. 129., Mannert. II. 1. p. 267., Weick. p. 69., Ukert. II. 2. p. 509., Lange *Gesch. u. Beschr. v. Worms*, Lehne *Gesch. der Stadt Worms* in eius scriptis a Külbio editis IV. p. 204. sqq., P. A. Pauli *Gesch. d. Stadt Worms*. 1825. 12°, H. Müller. l. c., C. Simrock. l. c. p. 70. sqq.

— §. 8.] *Armigeri Propugnatores Seniores et Iuniores* inter Legiones Palatinas XII. supra p. 23*. §. 28. et p. 24*. §. 5. recensentur, ad quos II. cf. annot. p. 224*. Inscriptionibus Mogontiacensibus quas Steinerus (Cod. inscr. Romm. Rheni I. p. 216...290.), sed magnam partem parum accurate repetiit, hae copiae, de quibus vide Lehnii scriptorum a Külbio editor. tom. II., memorantur: ALA ISPANA, AL. RVSONIS; Cohortes hae: I. AVG. ITVREOR., I. CYREN., I. PRAETORIANA, II. BITVRICVM, V. DALMATARVM, CHO. RAET. ET. VINDELICORVM, COR. RAITORVM, COH. THRACVM et VI. THRACVM; NUMERVS EXPLORATORVM DIVITIESIVM ANTONINIANORVM; legiones: LEG. I. ADIUTRIX, SIVE AD., SIVE ADI., SIVE ADIVT. (duodeciens), LEG. II., LEG. II. ADI., LEG. II. TRAIANA, LEG. III. M. G. (Martia Gemina), M. G. V(ictrix), LEG. VII. (bis), VII. G., LEG. VIII. AVG., LEG. VIII. AVG. SEVERIANA, LEG. X., LEG. XI., LEG. XII. (bis), LEG. XIII., LEG. XIII. GEM., LEG. XIII., LEG. XIII. G. SIVE GE. SIVE GEM. (quinq̄iens) SIVE GEMINA, LEG. XIII. M(artia), G. M., G. M. V(ictrix, bis), LEG. XVI. (quater), LEG. XVIII. (bis), LEG. XIX., LEG. XXI., LEG. XXII. (septiens), LEG. XXII. ALEXANDRI, LEG. XXII. P(rimigenia), PR. (ter), PR. (bis), PRIM., PRIMIGENIA, P. P. F. (Primigenia Pia Fidelis, ter), PR. P. F. (noviens). In vicis *Bretzenheim* (Britannorum vico), *Hechtsheim*, *Castell*, Mogontiaci vicinis, alii la-

Campine, Campania genannt wurde, und dass die einrückenden Deutschen diess früher mit wang, später (vielleicht bei neuer Einwanderung) mit Feld übersetzten“.

pides ad legiones II., III., VIII. et VIII. AVG. et VIII. ANTONINIAN., XI. C. P. F. (Claudiam Piam Fidelem), XIII. G. et G. P. F. (Geminam Piam Fidelem), XIII., XIII. GE., XIII. G. M. V. (saepius), XIII. G. M. VIC., LEG. XXI. RAP(acem, bis), LEG. XXII (quater), XXII. PRI., PRIM., P. P. F., P. R. P. F.(ter), et ad ALAM PICENTINAM pertinentes inventi sunt, quos vide apud eos ex quibus Steinerus p. 184. sqq. eos desumpsit. Batavorum cohortes missas in Germaniam ac tum Mogontiacy agentes memorat Tac. Hist. IV. 15. ad a. 69. p. Chr. et de Aureliano Vopisc. in ei. vit. c. 7., „apud Mogontiacum tribunus legionis VI. Gallicanae Francos irruentes, cum vagarentur per totam Galliam, sic adflixit, ut CCC ex his captos, DCC interemptis, sub corona vendiderit“. — *Mogonitaco* €, *Maguntiaco* aa. Hod. *Mainz*, vulgo et Anglis *Mentz*, Gallice *Mayence*. Vocabuli formam *Mogont.* tuentur optimi codd. ap. Tac. Hist. IV. 15. 24. 25. 33. 37. 59. 61. 70., Ptol. I. c. *Μογοντίακον*, Eutrop. VII. 13 (8). [„Drusi qui apud Mogontiacum monumentum habet“ — ad quem I. Tzschuckius de Tac. codd. ac Tab. Peut. perperam rettulit], Ammianus *, Itin. Ant. et Tab. Peut. II. citt. et MOGONTIACI (NON MOGVNTIACI, ut Cluver. Ital. p. 246., Gruter. 468, 3. et Fuchs. I. p. 159. dederunt) habet etiam lapis qui etiam nunc Modiciae (*Monza* regionis Mediolanensis, cf. Mannert. IX. 1. p. 168.) servatur et ex quo hoc quoque oppidum olim Mogontiacy nomen gessisse non nulli opinati sunt. cf. Orell. 4976., Steiner. num. 404 (non 104). item moc. est in lapide ap. Lameium I. p. 185.; variant inter formas *Mogont.*, *Mogunt.*, *Magunt.* alii, ut ap. Vopisc. et s. Hieronym. II. citt. itemque huius Notitiae codices. MAGONTIACI legitur in subscr. L. 2. Th. C. de scaenicis XV. 2. a. 371. datae, MOGONTIACI in subscr. Fgm. Vatic. §. 270. a. 286. et L. 13. Th. C. de off. rector. prov. I. 16. a. 377. datarum. „Felix Maguntia“ habet Venant. Fort. IX. 9. et *Maguntia* etiam ap. Geogr. Rav. legitur. Item

*) Apud quem II. supra citt. et XVII. 1, 2. XVIII. 2, 7. et 8. XXVII. 10, 1. *Mogontiacus*, *Mogontiacum* modo simpliciter, modo *municipium*, modo *civitas* appellatur.

apud scriptores medii aevi formae *Mogontiacum*, *Mogontia*, *urbs Mogontina*, *Mogontiaca*, *Moguntia*, *Magontiacum*, *Mogontia*, *Maguntia* saepe leguntur. cf. e. gr. Monum. Germ. I. p. 647. hh. vv. Postea *aureae* vocabulum ex causa nondum explorata civitatem accepisse notum est (cf. Bruzen la Mart. tom. VII. col. 975. et Simrock. p. 111.; sed quod idem amicus meus scripsit, temporibus Romanorum *Mogontiacum ferreum* dictum esse, unde haberet nec significavit neque nunc reminiscitur: certe usitatum hoc adiectivum neque ita, ut *aurei*, fuisse videtur, neque ita ut nequitiae convicium, quod Mogontiacensibus olim propter Germanici vocabuli *mein* (i. e. falsus, nefas, nequam) significationem inhaesit. De nominis *ἐρύμῳ* valde disputant docti; mihi quoque maxime placet ab ostiis Moeni*, civitati contrariis, hanc appellatam esse, quae et ipsa syllabis *acum* civitatem ad aquas silam sese prodit (cf. p. 937*. ad p. 115*. γ. 3.): ipsius fluvii appellationes *Mohin*, *Moin* (cf. Monum. Germ. I.) ad formam antiquiorem *Mogin* (*Mogen?* *Mogon?*) referunt: nam quod Zeussius**, cui in his rebus aegre contra dico, nomen Celticum *magus*, Galicum *magh*, i. e. campus, planum, in priore *Mogontiaci* parte reperiri scripsit, verum non esse puto, tum propter vetustatem formae *Mogont*, tum propter locum quem istae syllabae, alias non nisi vocabula composita finientes, in *Mogontiaci* vocabulo obtinerent,

*) Operarum errore in Panciroli comm. ex ed. 1593. legitur *ostia oeni fluminis*, inde sequentes omnes *Oeni*.

**) Ipsius verba haec sunt (p. 14.): „*der Main, Moenis Mel., Moenus Plin. Tac. Eumen., althochd. Moin, Mohin, Mogin. Mogus in späteren Urkunden, Formen, welche die irrige Ableitung des Namens Mogontiacum veranlassten: 'Mogin, ex quo, ut fama sonat, Mogontia dicta est'. Vita S. Aegili, Broweri Sidera p. 36. Magontiacum, mit wechselndem Vokal Mogontiacum, hat nichts mit Moenus, Moin gemein und ist mit Ableitung aus dem in keltischen Ortsnamen häufigen magus, gal. magh, Feld, Ebene, etica das deutsche Feldenze*“. Videsis etiam Schoepflin. Als. ill. I. p. 463.

denique etiam propter non negandam *Mogini* (*Mogoni*?) et nominis quod civitas habet similitudinem. Quam olim maxime accipere solebant explicationem, eam commode ex Beato Rhenano et Bruz. la Mart. Lexico * perspicere possumus. — Ios. Fuchsii liber multa quae egregie ad rem nostram faciunt continens, *Alte Gesch. v. Mainz* tomis II. 4°. Mogont. 1771. sq. editus historiam civitatis usque ad a. 180. p. Chr. n. exhibet, eiusque prior tomus etiam Latine exstat. De Mogontiaco Romano, cuius accuratam delineationem etiam graphicam Fuchsio debemus, disputat K. A. Schaab *Die Gesch. d. Bundesfestung Mainz, hist. u. militär. bearb. Mainz* 1835. 8°. p. 7...62. Vide etiam praeter auctores iam citt. Stph. Al. Würdtwein, Nero Claudius Drusus Germanicus, Moguntiaci conditor. Mogont. 1782. 8°, Cluver. II. 13., Vales. p. 339. sqq., Cellar. I. p. 251. §. 93., D'Anvill. p. 463., Lehne *Gesch. der Stadt Mainz* in opp. tom. IV., Minola p. 132. sqq., Mannert. II. 1. p. 263. sqq., Weick p. 70. sqq., Ukert. II. 2. p. 509. sq., Georgii II. p. 108.

Aestate a. 1848. in vico *Weissenau* prope Mogontiacum post domum urbi proximam repertus lapis sepulcralis a Kleinio editus est, in cuius antica parte legitur:

**) Beat. Rhen. Rer. Germanicar. III. (ed. Ulm. 1693. 4°. p. 619.): „*Magum* videtur priscis Gallis domum significasse, et *Cia* fluviolus est. unde *Magunciacum* quasi Domicilium *Ciae* coniunctum. Sic habes *Rotomagum*, *Noviomagum*, *Drusomagum*. Nam *Moenus* Germaniae fluvius nunquam eruditus vel *Mogus* vel *Moganus* dictus est“. Ego vero nomina *Mogonus* vel *Mogana*, similiter ut *Loganus*, *Logana*, quī fluvius Venant. Fort. VII. 7, 58. *Laugona* (i. q. *Lōgona*) dicitur, in usu fuisse puto. Bruz. la Mart. VII. p. 957. „*Moguntia*, welcher letztere Name ohn-
streitig von den 3 Flüssen herkommt, so bey *Mayntz* zusammen kommen, davon vor Alters der erste *Mon*, der jetzige *Mayn*, der andere *Gon*, oder die *Güntz*, und der dritte *Cia*, oder die *Oenbach* geheissen hat. Der deutsche Name *Mayntz* hat ohne Zweifel seinen Ursprung von dem *Mayn*, so allda in den Rhein fällt. Anfänglich hat sie nicht so nah am Rhein gelegen, sondern .. in der Ebene, wo das Sieckenhauss und das Dorff *Zabern* zu suchen sind“.

BLVSSVS·ATVS.....
 AN·LXX·H·S·F·R.....
 NS·F·AN VXS.....
 SATTO·VERN.....
 P·PARENIBVS·P.....

in postica:

BLVSSVS. ATVSHI·P·
 NAVTA·AN· LXXV· H· S· E·
 MENIANI·BRIGIONS·F·AN·
 VXSOR·VIVA·SIBI·FECT·PRMVS·F·
 PARENIBVS·PRO·PIETATE·POSI T·

i. e.

Blussus Attusirii filius
 nauta annorum LXXV hic situs est
 Menimani Brigionis filia annorum [quot, omisum est]
 uxor viva sibi fecit
 Satto vern.....
 Primus filius
 parentibus pro pietate posuit.

— 7. 9.] *Bringentium* ACD E, *Bringensium* B, *Brigensium* aa. pro *bīgēfiū* falso *bīgētiū* aut *bīgenfiū* scripserant librarii. Nomen milites, quod Bingii degebant, non quod inde oriundi essent, habebant. — Ut certum est vetus Bingium, quod *Bingiam* appellant Einhardi annal. ad a. 819. (Monum. Germ. I. p. 206.), *Pingua* Ruodolfus infra cit., hod. Hassiacum oppidum amoenissimum *Bingen* esse (cf. Hassel. *Deutschl.* II. p. 258.), ita magna quaestio est, utrum oppidum ad dextram Navae in Rhenum exeuntis ripam hodie situm, antiquis temporibus ad sinistram Navae, tum alio loco sese Rheno miscentis ripam iacuerit nec ne: oppidum semper ibi stetisse, ubi hodieque pars eius meridionalis condita est, mihi extra dubium est*,

*) Non ita Minolae p. 154. sic dicenti: „Wir gehen nun wieder auf das linke Ufer [der Nahe] nach Bingium... es lag der Nahe westwärts... Das heutige Bingen liegt auf dem rechten Ufer der Nahe, zu seiner diesseitigen Anlage gab die im J. 883. durch Normänner geschehene Zerstörung des alten die Veranlassung. s. Gelen. p. 689. Aber auch nach dieser Verpflanzung war dem Binger das Andenken an Drusus noch theuer... Drusus veranstaltete... diese Wasserleitung hierhin nicht,

sed Navam fluvium olim non prope ipsum Bingium, sed prope vicum *Kempton*, supra Bingium ad pedem montis S. Rochi situm, ostia habuisse, quod p. 483*. non satis caute ut rem indubitam affirmavi, argumentis haud sane levibus indicatur. Ex veteribus scriptis Bingium memorantibus, cum Ammianus XVIII. 2, 4. de loci situ nihil indicet, atque It. Ant. ac Tab. Peut. ll. citt. Navam non significant, ad dirimendam illam quaestionem non nisi Tac. Hist. IV. 70. et Auson. Mosell. init. adhibendi sunt*. Ille: „Tutor“ inquit „vitato Mogontiaco Bingium con-

weil sein Bingen auf einem andern Ort lag“ etc. Quae procul dubio ex eiusce modi libris desumpta sunt, qualis est Io. Schollii *Chronick oder zeitregister der uhralten statt Bingen*, quem his ipsis diebus, quibus operis commentar. meum tradidi, E. Sanderus publicavit, ubi p. 10. legimus: „Bingen aber, wie S. Hildegardis in vita S. Ruperti Confess. bezeügt, hatt nicht an dem ord, da ess jetzund gelegen ist, sondern über der Nahe, da das Kloster S. Ruperti ligt, auff der Ebene unten am berg hinab [gelegen], und ist umbs jahr Christi 891 von den Nortmannern zerstört, und nachmahlss von den inwohnern auff diese seyth der Nahe, und wie ess jets ligt erbauet worden“. Quae editor adiecit, ut demonstraret Navae alveum Bingique situm semper eodem fuisse, quales hodie sunt, non opus est refutare: inter cetera nullius pretii argumenta testimonium tabulae Peut. adhibere voluit, quae secundum hunc scriptorem „Bingen nicht hinter der Nahe auf dem linken Ufer, sondern vor derselben auf dem rechten Ufer an seiner jetsigen Stelle verzeichnet“. Scilicet aut Rheni flumen in Tab. delineatum Navam, quae neque nominata neque delineata est in eadem Tabula, significare et ex oceano in lacum Brigantium decurrere Rhenum interpretatus est, pari fere sagacitate, atque Taciti Ausoniiue locos infra transcriptos explicavit, aut — non inspexit tabulam Peutingeranam.

*) Nam somnia sunt quae Keuscherus in commentario *Bingen zur Zeit der Römer* in „*Zeitschr. des Vereins z. Erforsch. d. rhein. Gesch. u. Alterth. in Mainz*“ tom. I. p. 293. scripsit: „Nach der Erzählung des Florus erbaute Drusus gleichzeitig mit dem Castell Bingen die Brücke über die Nahe“. Neque Bingium neque Navam memorat Florus, cuius verba totiens temptata IV. 12, 26. „Bonnam et Gesogiacum [edd.: Gesoniā cum, Gesoniam cum] pontibus iunxit“ sic scribenda „Bonnam et Gesoriacum pontibus vinxit etc.“ et sic interpretanda esse arbitror:

cessit, fidens loco, quia pontem Navae fluminis abruperat. sed incursu cohortium quas Sextilius ducebat et reperto vado proditus fususque^a. Tutor secundo Rheno sive certe ab euronoto Bingio appropinquavit, quo occupato ideo a Sextilii impetu tutum se putavit, quod abrupto Navae fluminis ponte cohortes Sextilii a Mogontiaco venientes Bingium capere non possent; sed tamen per Navae vadum euntes Tutorem cum suis copiis fundunt. itaque Bingium a Mogontiaco sive ab Altiaia (*Alzey*) et *Wörrstadt* venientibus trans Navam, i. e. in sinistra Navae ripa fuit *. Et Ausonius quoque cum a Mogontiaco per tractum *Hunsrück* a Bingio iter fecisset:

„Transieram celerem nebuloso flumine Navam,
Addita miratus veteri nova moenia vico [Vincō],
Aequavit Latias ubi quondam Gallia Cannas.

.

Unde iter ingrediens nemorosa per avia solum^a e. q. s.

De Bingio poetam loqui, vel si quis vico pro Vincō retineri

*Bonn und Boulogne befestigte er durch Brückenköpfe und versah jeden beider Orte mit einer Flotille^a. Sic Cic. ad Att. VII. 18, 2. „loca vincere praesidiis^a. Pontis significationem quam posui, quamvis non usitatam nec refelli quidem posse puto, neque equidem aliud argumentum quo probem habeo, nisi ipsam rei convenientiam, ut obsidionalis quoque machina, per quam ad muros urbium capiendarum ibatur, illud nomen gessit. Littera 9 pro a in vocabulo *Gesoriacum* facile permutari potuit, ut etiam Tab. Peut. I. A habet „*Gesogiacō quod nunc Bononia*“; et verba *uinxit* ac *iunxit* eandem in codd. mss. formam habent.*

*) Secundum Doederlinium non in ipso Bingio, sed prope id in sinistra Navae ripa consedit Tutor. quod merito reprobat Franc. Ritterus ad Tac. l. c.; sed eidem praepostere venti flaverunt aut inutili acu magnetica usus est, cum annotaret, cum Taciti verbis hodiernum Bingii ad dextram Navae situm sic conciliari posse: „nam Tutor loco fidebat, qui ab una parte (meridiem versus [undo nunc Nava venit]) moenibus oppidi, ab altera (in septentrionem [ubi Rhenus praeter fluit]) flumine Nava defendebatur. Pontem abruperat, ne a tergo invaderetur^a. sane, sed a tergo habuit Mogontiacum et Sextilium et secundum Tacitum ipsam Navam.

malit, iam nemo est qui neget. Quid ergo? transit Navam, a Mogontiaco veniens transit Navam, deinde Bingii moenia miratur. at fortasse a sinistra Navae ripa, relicto Bingio retro spiciens eius moenia miratus est? fateor nebuloso flumine interiecto (sive malis *nebuloso lumine*, ut omnino artem suam in eo quoque probaret poeta, ut moenia miraretur quae ne conspicere quidem posset) non ita bene moenia in altera ripa condita spectari. Vix possis vel poetae verba sic accipere: postquam miratus eram Bingii moenia Navaeque pontem transieram, iter ingrediebar per avia etc. Itaque non possum quin Ausonium quoque testari, Navam inter Bingium Mogontiacumque olim interfluxisse, opiner. Nec parvi ponderis videtur, quod vetus via Mogontiacensis per Gaualgeshemium Ockenhemium versus atque inde ad Būdeshemium angulumque scarlatinum (*Scharlachecke*) ducebat, ut Keuscherus l. c. docuit. certe per Rheni vallem ad septentrionalem montis sancti Rochi pedem viam, ut nunc est, etiam Romani duxissent, nisi aliam atque nunc habent, vallesque et clivi Bingium circumdantes formam olim habuissent. Accessit quod in Ruodolfi Annalib. Fuldensib. ad a. 858. (Monum. German. I. p. 372.) legimus: „Villa quaedam haud procul ab urbe Pinguia [*Bingen*] sita est, Caput montium vocata eo quod ibi montes per alveum Rheni fluminis tendentes initium habent, quam vulgus corrupte [?] *Capmunti* [al. *cammunti*, *cammunzi*] nominare solet; ubi malignus spiritus evidens nequitiae suae ostendit indicium....“ ad quem locum editor „*Chamund*, hodie *Kempten*, supra *Bingam*“ annotavit; eiusd. a. diploma ap. Lamei. in Actis acad. Palat. I. p. 272. memorat *Chamunder marcam* *. sed non cum Frehero II, 11. p. 45. adscripta vocabula *Gæmunde*, *Gemunda*, *Gemünde*, a mundio, i. e. tutela et defensione, sed cum Simrockio p. 252. ab antiquis Navae ostiis (cf. Graff *Althochd.*

*) Ex verbis documenti apud eund. p. 273. „in pago Vvormacinse in castro Pinginse, quod est constructum super fluvium Naba“ de quaestione supra agitata nihil definiri potest.

Sprachsch. II. p. 812.) interpreter, si hoc per eas leges, quibus clivi collesque fiunt, licebit: nam hodie Nava quo minus ad meridionalem montis S. Rochi pedem, ipsius quasi montium Hunsruckianorum promontorii, Gemundam versus fluat, clivis interiectis vetatur, qui utrum Rhenique Navaeque exundantium aut vinitorum imbriumque etiam viribus (sive id istius maligni spiritus nequitia factum est, Elbegasti fortasse) post Romanorum tempora effecti, an illis etiam temporibus exstitisse dicendi sint, naturalis historiae peritioribus veterisque Navae alvei, si qui fuit ab hodierno diversi, investigatoribus diiudicandum relinquimus. Lapidem Bingiensem Fuldae servatum hunc ex Steineri n. 321. repeto: I. H. D. D | I. O. M. PATRONVS | PATRINVS. ARA | M. DE. SVO. IN. | SVO. POSVIT | L. L. M | D. N. SEVERO | ALEXANDRO. III | EL. DIONE. COS. I. E. anno p. Chr. n. 229. Vide praeter scriptt. citt. Cluver. II. 14., Vales. p. 84. sq., Bruz. la Mart. II. p. 929. sqq., Cellar. I. p. 252., D'Anvill. p. 161., Mannert. II. 1. p. 257. (qui Auson. l. c. male intellexit), Ukert. II. 2. p. 210. measque ad Auson. annot.

— §. 10.] *ballistariorum* a⁴. Cf. p. 281*. ad p. 36*. §. 18. Hunc titulum Bodobricae repertum exhibent Orell. 3460. et accuratius 4968. et Steiner. 734.: PRINCEPS. II. LEG. XIII | GEM. AN. LXIII. STIP | XLVI. MILIT. XVI. CVRA | TORIA. VETERAN. III | EVOCATI-VA. III. — *Iodobrica* €, *Bodobriga* t²...⁴. It. Ant. p. 254. *Baudobrica* [ul. Boudobrica, Baudobriga, Bondobrica, Bondobriga] perperam transpositis nominibus *Antunnaco* et *Baudobrica*; Tab. Peut. *Bontobrice*. (nusquam *Bodobria* appellatur, nisi apud Ukert. II. 2. p. 517. not. 70. et qui hunc sequuntur.) ex quibus locis constat esse hod. oppidum *Boppard*, oppidum in profundo, ab Hunsrückianis non raro *Bupperich* dictum, quod paullo plus quam tria miliaria Borussica sive XIII M. P. vel VIII leugas supra Confluentes ad sinistram Rheni ripam conditum est. (Hassel. *Erdb. der preuss. Mon.* p. 506.) In diplomatis medi aevi *Bobardia*, *Bochbardon* in pago Trechirensi nominatur. cf. *Chronic. Gotwic.* p. 461. Videsis Freher. II. 2., Cluver. II. 14., Vales. p. 91., Bruz. la Mart. v. *Boppard*, Cellar. I. p. 258. §.

102., D'Anvill. p. 144. sq., Minola p. 165. sqq., W. Humboldt *gesamm. Werke* II. p. 106. et §§. 23. sqq. ibid., Mannert. II. 1. p. 256., Ukert. I. c., Simrock p. 279. Apparet ab illa Baudobrica diversam esse Baudobrigam in itinere a Treviris Argentoratum inter illam metropolin Bingiumque (de quo temere conieclaverunt Hetzrodt *üb. die alten Trierer* §. 8., Ukert. p. 517. alii, non esse Bingium Rhenanum, de quo supra egimus) sitam, a Treviris XVIII, ■ Bingio XLV M. P. sive potius leugas distantem, neque Salissonem ■ Bingio XXIII M. P. sive leugas distantem cum Saletione, hod. oppido *Selz* ad Rhenum sito (cf. ad p. 116*. §. ult.) confundi debere. Olim pro *Baudobriga* scriptum fuisse *Drahonobriga* et pro *Salissone* '*Dumnisso*' lusi, ut illa mansio in hod. vico *Büdelich* ad Drahonum, hanc in vico *Denssen* prope *Kirchberg* quaeras et Hetzrodtii ab Ukerto accepta sententia stare posset. Aliorum opiniones rettulit Freudenbergius I. c. p. 186. sqq., omissa tamen Reichardiana, secundum quam Baudobrica ista in eo oppido, in quo cunae meae steterunt, i. e. „*Trarbach* ad rivum *Kautenbach* et Mosellam“ quaerenda est. et adiecit scriptor „Num *Kautenbach* vox corrupta sit vocis *Bautobrica*, definiant rei peritiores“. Utrumque facile refutari potest: Trarbacum, sacculo *xiiii.* ex nummis, quibus archiepiscopus Balduinus a comitissa Lauretta Spanhemienſi captus anno 1328. se redemerat (cf. Güntheri Cod. dipl. Rheno-Mosell. III. p. 256. sqq. numm. 155. 156., Stramberg *Das Moselthal zw. Zell und Konz. Kobl.* 1837. 8°. p. 70. sqq. * et Simrock p. 300.), condi sive ■ viculo oppidum fieri coeptum nomen suum a Travennensi rivo, *Trarverbach*, i. e. ipso *Kautenbach*, ab excavationibus, quae *Kaute*, *Kaule*, *Küle* vulgo dicuntur, sic vocato accepit: nam ostia idem con-

*) Non possum errorem a Strambergio, quod miror, p. 71. admissum non notare. „*Laureta . . . hatte ihrem Gefangenen, dem Erzbisch. Balduin, in der Sühne die ungeheure Summe von 11,000 Pf. Heller abgetrotzt*“, immo „*driezig tusend Punt Hallere*“. Vide Günther. Cod. dipl. I. c. p. 266.

tra velustiore vicum Travennam (*Traben*) in sinistra Mosellae ripa situm habet. neque viam Romanam a Treveris per Trarbacum aut Bingium aut Winningam, quam non nulli pro Vingio s. Bingio It. Ant. p. 374. perperam sumpserunt, unquam duxisse constat. Sed, quod maximam partem etiam Schmidtii delineatio ostendit, explicat Steiningerus l. c. p. 171. sqq. a Treveris per *Pellingen*, *Zerf*, *Noswendel*, *Baumholder*, *Sobernheim* ad Bingium viam habuisse Romanos; atque hanc indicare Itinerarium l. c. puto, ideoque cum praesertim et leugarum indicatarum numeri et vocabulorum sonus satis bene concinant, Baudobrigam in viculo *Bupperich* * non procul a *Prims* rivulo, qui Saravo miscetur, neque ita procul a vico *Lebach* (cf. Hassel. *preuss. Mon.* p. 529.) sito quaerendam esse opinor, ut Steiningerus quoque Baudobrigam *Bubrig* interpretatus est. Salissonis autem vocabulum et distantia ad vicum *Sulzbach* non ita procul supra oppidum *Kirn* in sinistra Navae ripa ad cognominem rivum ibi Navae sese miscentem situm, ubi Romanorum sepulcra, nummi supellectiliaque interdum effodiuntur, nos deducit; sed vetus via Rom. non per eundem vicum ducebat, sed per dextram Navae ripam vicosque *Sien* et *Hundsbach*. Cf. de hac via et de Mithraeo prope vicum *Schweinschied* adhuc exstante Friedlieb *Röm. Denkmal bei Schw.* in annalib. antiqq. Rhenanar. curios. IV. Bonn. 1844. 8. p. 94. sqq.

— γγ. 11. sq.] *Armigeri Defensores Seniores* inter XXXII legiones comitatenses, *Defensores Seniores* inter XVIII pseudocomitatenses sub dispositione Magistri militum praesentalis constitutas recensentur p. 26*. γ. 18., p. 28*. γ. 3. Vide annot. ad Not. Or. p. 195. not. 49. — Nemini dubium est quin *Confluentes* sint hod. civitas *Coblenz* (Hassel. *Preuss. Monarch.* p. 494. sq.), iam a geogr. Rav. *Cobulantia* dicta, ubi Mosella

„Germanis sub portibus ostia solvit“,

) Observatu digna est convenientia huius et vulgaris Boppardiae vocabuli, quae plane eadem est, atque Latinae utriusque loci appellationis. Cf. p. 976.

ut Auson. Mos. §. 473. habet, sive, ut Venantii quoque Fortunati X. 10(12. ed. Brower.) §§. 47. sq. utar,

„ . . . qua se duo flumina conflua iungunt,

Hinc Rhenus spumans, inde Musella ferax“.

sed utrum ante Ammiani tempora locus, qui hodie Borussorum admirandis operibus inexpugnabilis factus est, castello munitus fuerit nec ne, certant scriptores. Ammian. XVI. 3, 1. ad ann. 356. de Iuliano a Nemetibus et Mogontiaci veniente „ad recuperandam“ ait „ire placuit Agrippinam, ante Caesaris in Gallias adventum excisam. per quos tractus nec civitas ulla visitur nec castellum, nisi quod apud Confluentes, locum ita cognominatum, ubi amnis Mosella confunditur Rheno, Rigomagum [*Remagen*] oppidum est et una prope ipsam Coloniam turris“. Constans fama est inter castella a Druso ad Rhenum condita (Flor. IV. 12, 26.) Confluentinum quoque fuisse, quod etiam Suetonii loco totiens temptato confirmari puto, in vita Calig. c. 8. „ . . . genitum scribit Plinius Secundus in Treveris vico Ambiatino supra Confluentes. addit etiam pro argumento, aras ibi ostendi inscriptas OB AGRIPPINAE PVERPERIVM“. Et, ne repetamus supra exhibitos II. It. Ant. et Tab. Peut., „Castrum Confluentis“, scripsit Greg. Tur. hist. Franc. VIII. 13. „quod ob hoc nomen accepit pro eo quod Mosella Rhenusque omnes pariter confluentes in eodem loco iunguntur“. Alios mediæ ævi scriptorum locos Confluentium mentionem facientes con-gessit W. A. Günther *Topogr. Gesch. der Stadt Coblenz*. 1813. 12°. p. 9. sqq., qui §. 3. de situ castelli Confluentini in angulo utriusque fluminis disputavit. Ptolemaeum Confluentibus legionem Traianam * attribucere multi scripserunt; sed loci nomen nullum exhibet geographus, et Ukert. II. 2. p. 527. Traia-

*) Ptol. II. 8(9). „ . . . Βόρνα λεγών ἡ Ἀθηναϊκὴ, εἰτα Τραιανὴ λεγών, εἰτα Μογοντίαχον“. Pancirolus inde „Legionem Primam seu Traianam“ Confluentibus collocatam fuisse per confusionem scripsit; neque I. neque XXII. legio, quam alii hanc Traianam fuisse sumpserunt, ab eo imperatore umquam nomen habuit. De legione II. Ptol. intelligendus est. cf. ad superiorem §. 8. annot.

nam legionem apud vicum *Godesberg* (i. e. Wotani clivum), qui tria ferme M. P. a domo mea remotus est, stetisse ibique etiam Aram Ubiorum, quam ipsi Bonnae nostrae adscribere solent, quaerendam esse putavit p. 519. * Vide Cluver. II. 14., Vales. p. 154. sq., Bruz. la Mart. v. *Coblentz*, Cellar. I. p. 259. §. 104., Chronic. Gotwic. p. 465., D'Anvill. p. 240. sq., Minola p. 171. sq., I. A. Klein *Rheinreise. Kobl.* 1828. p. 138. sqq., eiusd. *Das Moselthal zw. Kobl. u. Zell. Kobl.* 1831. 8°. p. 8. sqq., Simrock p. 291. sqq.

— §. 13.] *Acincentium* ABCE, *Acicensium* e²...⁴. ab *Acinco* (hod. *Alt-Ofen*, *O'Buda*) nomen gerentes. cf. p. 283*. ad p. 36*. §. 22. et p. 698*. ad p. 95*. §. 8. et 96*. §. 18. — *Antonacam* C(?). *Antunnacum* Amnian. et *Antunnaco* etiam Tab. Peut. et It. Ant.; sed in hoc discrepant scripturae *Antonaco*, *Anturnaco*, *Antunnago*, *Autunnaco*, *Autumnaco*, *Antannaco*. Geographo Rav. *Anternacha* vocatur. Reges Francorum aulam

„Antonnacensis castelli . . ad arces“

habuisse suaviter describit Venant. Fort. (cf. *Moselgedichte des Auson. u. Ven. Fort. Latein. u. deutsch v. E. Böcking.* Bonn. 1845. 8°. p. 116. sq.) ibique etiam reges Francorum cum optimalibus leges condidisse docet Decretio Childeberti II. regis §. 1. a. 596. ap. Pertz. Monum. Germ. tom. I. legum p. 9. (Baluz. I. p. 18.) „Ita . . Antonaco . . . convenit . .“. *Antrinacham* vocant Ann. Fuldens. p. V. ad a. 882. (Monum. Germ. I. p. 396.). *Andernacum*, *Andrenacum*, *Anternacum*, *Antunacum*, castrum in pago Meginensi, non raro scriptoribus medii aevi memoratur. Chronic. Gotwic. p. 453. et Monum. Germ. Vid. etiam Cluver. II. 14., Va-

*) Ex eiusd. p. 518. not. 76. haec transcribenda videntur: „Klein in einem zu Coblenz erschienenen Programm zeigt, dass nirgends eine Spur von einem röm. Denkmal dort sei, dass Ammian. XVIII. 2. es bei Aufzählung der hergestellten Orte nicht nenne; dass, wenn es dagewesen, es den Römern nichts genutzt hatte, Amm. XXVIII. 2. XXIX. 7. und dass auch zu Valentinians Zeit dort kein Castell angelegt zu sein scheine. Amm. XXX. 4. XVIII. 6. Vgl. Allgem. Repertorium 1827. n. 7. p. 61. Repert. der n. Litt. 1826. IV. p. 207“. Cave nimium his argumentis tribuas.

les. p. 25., Bruz. la Mart. v. *Andernach*, Cellar. I. p. 260. §. 105., D'Anvill. p. 71. sq., Minola p. 213. sqq., Mannert. II. 1. p. 255., Ukert. II. 2. p. 518., Klein *Rheinreise* p. 244. sqq. et Simrock. p. 309. nomen loci a verbis *ante Nacum i. e. an der Nette* deduci volunt, et mihi quoque hic rivus per pagum Meginensem veniens, non procul ab oppido, fere contra oppidum *Neuwied*, Rheno sese miscens, ab *ἐπίμω* Antonaci et, quod alii quoque conieclaverunt, Ambiatini vici ap. Sueton. l. c. non alienus esse videtur. cf. p. 937*. ad p. 115*. §. 3. i. f.

„Horum militum (Pancirolus adiecit) numerus non ponitur, sed legionibus in praefecturas divisae singulae millenos et quandoque quingenos secundum Constantin. Porphy. capiebant, neque enim hoc tempore legiones ut olim erant sex et septem milium, quas etiam suo seculo exhaustas fuisse Vegetius II. 3. conqueritur. Poterant omnes milites esse sex milia“. Poterant etiam vel plures vel pauciores esse.

— §. 14. sq.] *Offitium* B. — *vir* omiserunt *et*. — *Dux* hoc modo omisit C.

— §. 16. sq.] *Principem ex officiis* omisit C. *Officio pro Officiis* in exemplo nostro mendum typographicum est. *officiis* recte habent ACD^{et}, *offitiis* B, *officio* ^{et}2,3,4. — *praesentialium* ^a1,7,11, ^e2,3,4, *praesentiarum* ^a15.

— §. 19. omisit A.

— §. 20.] *Auditorem* ^e2,3.

— §. 22.] *Regerendarium* omiserunt ^e2,3.

— §§. 23. 24.] *Exceptores singulares.* ^a15.

CAPVT XL.

PAG. 118*. CAP. XL.] Iustum hunc huius capitis locum esse demonstravi supra p. 260*. sq. et p. 416*. ad p. 60*. §. 5. cf. Th. C. de off. Quaestoris I. 8. p. 329*. sq. transcr. et quae p. 208*. annotavimus. Pancirolus cum annotaret, nihil temere, sed cuncta ordine narrari, cum ordinem, ex quo hoc caput post reliquas militares dignitates administrationesque omnes

expositas collocatum est, non intellexit, sed ordinem hoc ipso capite enumeratarum rerum, de quo paullo post dicitur. De illo recte quidem „post Comitum et Ducum Limitaneorum copias“ inquit „Notitia quasdam Italiae, Galliarum et Hispaniae praeposituras hic summatim colligit, quibus nec Comites Italiae aut Hispaniarum, sed solus, ut videtur, Magister peditum imperabat, et ideo ultimo loco hic explicandae sunt reservatae“; sed causam ex Th. C. h. t. cit. repetendam non cognovit, i. e. quod in alteram consuetudinem, cum haec Notitia componeretur, derivatum fuerat Praeposituras, Tribunatus et Praefecturas quondam e Minore Laterculo emittendas ab hoc sublatas ad Magistrorum Militum potestatem dispositionemque transiisse, cui abusu obviam itum est illis constitutionibus. Itaque inter alia de aetate huius Notitiae conscriptae documenta multa etiam hoc habemus, quod contra eius rationem priscum morem inde ab a. 415. sensim revocari videmus.

— § 2. sq. rubr.] Item i. e. post spectabiles Comites Ducesque rei militaris cum suis copiis, Magistris Militum subditis quidem, sed iuxta priscam consuetudinem e Laterculis sive maiori sive minori emittendis, ante quam ad viros clarissimos, provinciarum praesides, descendat haec Notitia, iam exponendae sunt „omnes Minoris laterculi dignitates quae sub cura quidem ac sollicitudine v. ill. Quaestoris esse antea videbantur, postea vero“, quod huius Notitiae scriptae tempore obtinebat, „ad Magistrorum militum potestatem dispositionemque transierant“, ut ipsa Theodosii A. verba L. 3. Th. C. tit. cit. habent. Mirum in modum Io. Savaro (annot. ad Sidon. Apollin. epist. IV. 18. p. 272. ed. Paris. 1599. 4°.) erravit, cum totum hoc caput praecedentis partem efficere sequentesque praefectos ac tribunos omnes sub dispositione Ducis Mogontiensis fuisse opinaretur: nam in hoc errore eum versatum esse, probant haec eius verba: „Notitia imp. sub dispositione V. Spectabilis Ducis Moguntiacensis Praef. Lætorum, Batauorum, et Gentilium Sueuorum, Baiocas et c.“ — praepositae a“.

„Praepositurae, Tribunatus et Praefecturae“, ut L. 2., sive „omnes minoris laterculi dignitates quae etc.“, ut L. 3. Th. C. tit. cit. Memorantur enim hoc capite sex Praepositurarum species: 1) Praefecturae Classium VIII, si classiariis non adscribimus 2) Praefecturas Militum a) Iuniorum Italicorum et b) Musculariorum; 3) Tribunatus Cohortium VII; 4) Praefectura Legionis VII. Geminae, una; 5) Praefecturae Laetorum XII, inter quas quattuor simul Gentilium Suevorum praefecturae sunt; 6) Praefecturae Gentilium XXI (nam quae plures fuerint, et in Italia mediterranea et in Galliis, mala codicis Spirensis condicio nos nescire cogit), inter quas una Sarmatarum et Taisalorum est, omissis quattuor Gentilium Suevorum, quas Laetorum adiecimus, praefecturis. Pancirolus: „Sunt autem Praefecturae Classium VIII, militum XXXVI, Tribunatus VII. Praefecturae, inquit Constantin. Porph. de thematib., erant M et aliquando D milites, unde cum tribunatibus forte efficiebant circiter milia peditum XXX. His aliae Laetorum et Sarmatarum praefecturae subnectuntur“. Et Nastius (*Röm. Kriegsalterth.* p. 447.) Praefecturam ac Legionem idem fuisse singulisque legionibus singulos praefectos praefuisse nullius temporum diversitatis ratione habita opinatus est. utrumque illud iis de quibus agimus, temporibus non convenire veluti V praefecturae legionis XIII. geminae, III praefecturae legionis V. Macedonicae aliaque multa exempla demonstrant, itaque nihili faciendum est quod post Pancirolum idem Nastius Praefecturam s. Legionem M, Cohortem D, Auxilium C militibus constituisse scripsit. Constantinus post thematis Anatolici descriptionem (I. 7.): *καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οὐκ ἦν οὕτως· ἀλλ' εἰς χιλιαρχίας καὶ πεντακοσιαρχίας καὶ ἑκατονταρχίας καὶ πεντηκονταρχίας διήρθη τὸ τάγμα τὸ στρατιωτικόν. εἰς δὲ τις ἀνθρώπουτος ἐκράτει τῶν ὅλων ταγμάτων, ὥσπερ ἐπὶ τῶν κάτω χρόνων καὶ ἕως Ἰουστινιανοῦ μάγιστρος ἐπέμπετο τοῖς τάγμασιν ἑξαρχος.* — Sub gravissimis poenis hi praepositi vetabantur „cuiquam de militibus n castris atque a signis vel his etiam locis, quibus praetenderent, discedendi commeatum dare; (L. 1. Th. C. de

commeatu VII. 12. a. 323. [L. 1. Iust. Cod. eod. XII. 43.], L. 2. Th. C. de re militari VII. 1.) et si Tribuni vel milites per possessiones evagarentur, neque cum signis propriis in mansionibus solitis ac publicis manerent, rectorum ac defensorum relationibus deferri ad imperatores praefecti praetorio iubentur L. 12. Th. C. (L. 11. Iust. C.) de re mil. a. 384. emissa. De duplici via qua ad has Praeposituras perveniebant, i. e. aut ambitu suffragiisque aut militiae labore decurso, deque inferiori Praepositurarum dignitate ipsi imperatores nos edocent constitutione adhuc male lecta et intellecta, hac: *Valentinian. Valens et Gratianus AAA. ad Probum Pf. P.* (L. 10. Th. C. de veteranis VII. 20.) „Si quis praepositus fuerit aut fabricae aut classi aut laelis, identidem si praeposituram legionum [edd. praepositus Rom. largitionum*] vel cohortis gesserit tribunatum** aut quicumque his administrationibus, ad quas non nisi cum certis fide iussoribus singuli quique veniunt, fortasse praefuerit, qui non vel intra palatium congruo labore mervisse vel armatam invenitur sudasse militiam, iis privilegiis careat, quae militaribus [? *Cuiac.* militantibus; *ego:* comitatensibus] palatinisque tribuuntur^a. *Dat. X. kal. Ian. Treveris Valentiniano NB. P. et Victore coss.*“ (a. 369.); *Honorius et Theodosius AA. Stiliconi Comiti et Mag. utr. militiae* (L. 13. Th. C. eod.)*** „Oportet inter eos qui ambitu ac suffragiis ad tribunatus praepositurasque perveniunt, et eos qui labore, periculo atque

*) *legionum*, non *largitionum* legendum esse iam alii observaverunt; corruptionem *praepositus rom* ex *praepositura* enalam esse ipso nunc demum vidi.

**) Ita etiam L. un. Th. C. de testimoniali extrib. VII. 2. qui ex praepositis sunt, ante eos qui ex tribunis sunt, collocantur.

***) Fere convenit eorund. imp. ad eund. Stiliconem a. 407. emissa L. 18. Th. C. de tironib. VII. 13. „Iuniorum collatione vel qui proxime in pretio ab honoratis pro rerum necessitate petiti sunt, vel si unquam tale aliquid rei p. ratio flagitaverit, immunes haberi oportere decernimus qui militiae praerogativa ad tribunatus praepositurasque pervenerint^a.

ordine militiae decurso huius modi dignitates acceperint, esse discretionem: quare immunes eos haberi decernimus qui militiae praerogativa, ut dignum est, ad tribunatum praepositorasve perveniunt*. commonendi autem sunt Comites aut Duces militum, ut et ipsi eos relevatos esse cognoscant, neque aliquid hoc nomine ab his flagitandum. De quibus ad omnes militares iudices paria scripta direximus. *Dat. XI. kal. April. Roma. Honorio VIII. et Theodosio III. AA. coss.*“ (a. 409. [sive 407. cf. Gothofr.]). — Milites classarii et qui sub Tribunis

) De iis qui testimonialibus fraude quacsitis veterani fiant, qui milites non fuerint, est in L. 12. Th. C. eod. et de abusu per gratiam, non per merita ad dignitates adscendendi, locupletissimum argumentum exhibet Agath. hist. V. 15., ad quem Not. Or. commentarius p. 235. rettulit, qua propter locum transcribimus: ἦσαν δὲ οὐ μάχιμοι... [cf. supra p. 269. sq.] ...μεγαλαυχίας ἐξευρημένοι. καὶ τὸ μὲν παλαιὸν οὐκ ἄλλους τινὰς ἐν τοῖςδε θειμιτὸν ἦν κατατάττεσθαι, ἢ τοὺς αὐτουργεῖν τὰ πολέμια ἡσχημένους. καὶ τοίνυν οὐδὲ χρήματα εἰσῆγον ἐφ' ᾧ ἐνστρατεύσασθαι, ἀλλὰ χαρισιηρίαν διαφανῶς καὶ ἀξίμιον ἐδέχοντο τὴν τιμὴν, αἵτε δὴ ἄξιοι ἐκ τῶν προηγωνισμένων ἀναδειχθέντες. Ζήνων δὲ φαίνεται πρῶτος ὁ Ἰσαυρος μετὰ τὴν τῆς βασιλείας ἀνάκτισιν πολλοὺς τῶν δημοφύλων τοῖςδε τοῖς τάγμασιν ἐναριθμήσας, ἥκιστα μὲν ἐν συμπλοκαῖς ἀριστεύσαντας ἢ ὅλως ἐμπείρους γεγενημένους, ἄλλως δὲ πῶς γνωρίμους αὐτῷ καὶ ξυνήθεις. εἴτα δοθέντος ἐν τῷ τότε καὶ παρειλημμένου τοῦ ἐξεῖναι οὐ μόνον ἀντὶ μόχθων τε καὶ ἀγώνων καὶ τῆς ἐν μάχαις ἀρετῆς, ὥς ἐν ἀμοιβῆς τρόπῳ καὶ γέρωι ἐγκαιαλέγεσθαι τοὺς ἀξίους, ἀλλὰ καὶ τοὺς παντάπασιν ἀπολέμους τῶν ὁμοίων μεταλαγχάνειν οὐ πρὸς ἀξίαν, ἀλλὰ πρὸς χάριν. δοθέντος δὲ οὖν τούτου τὴν ἀρχὴν παρῆλθεν εἰκότως εἰς μέσον ἐξ ἐκείνου καὶ ἐκ τῶν λημμάτων ἐπικουρία, ἢ πασῶν, ὥς ἔοικε, τῶν ἄλλων ἐγκρατεσιτέρα, καὶ τοιοῦτον ἐς ἐμπορίαν μετέστη τὸ χρήμα, ὥς μηκέτι ἄλλως ἐν τοῖςδε τοῖς στρατεύμασι κατὰλέγεσθαι τοὺς βουλομένους, πρὶν ἢ χρυσίου τι μέτρον καταθεῖναι. τοῦτο δὲ ἀποτίσαντες εὐθὺς ἐγχαράττονται ἀνεξετάστως, καὶ τῇ ἄλλῃ δυνάμει ἀναριθμοῦνται, εἰ καὶ παντάπασι πολεμικῶν ἔργων ἀνεπιστήμονες τύχοιεν ὄντες. οὕτω τε τῆς κρίσεως ἡμελημένης, εἰκότως ἄρα ἥκιστα διαπονεῖσθαι καταναγκάζονται, ὥς δὲ ὦνιον ἐλόντιες τὸ γέρας, καὶ πλείστου ὕσου προιάμενοι τὴν ἀργίαν. Tamen usque recurret.

fuerunt, quibus ceteri huius deterioris ordinis milites comparandi sunt, ut aliis iustae militiae privilegiis carebant, ita Paulus S. R. V. 26. §. 2. (*Ad L. Iul. de vi publ. et priv.*) „Hac lege excipiuntur“ inquit „tribuni etiam militum et praefecti classium alarumve, ut sine aliquo impedimento legis Iuliae per eos militare delictum coerceri possit“. — *praesentialium* aa. De quo Magistro peditum praesentali capp. V. cf. VII.

— γ. 4.] *In Italia* ad praecedentem rubricam trahunt aad. — Cf. quae p. 275*. sq. ad p. 33*. γ. 4., p. 587*. sq. ad p. 84*. diximus. — De partium huius capitis serie Pancirolum negaverim recte vidisse, cum scriberet: „Videntur autem prima fronte confuse et sine ordine disponi, cum primo Italiae, deinde Galliarum, mox Hispaniarum, rursus Galliarum Belgicaeque atque Italiae, ac denuo Galliarum praefecturae recitentur. Verum nihil temere, sed cuncta suo ordine narrantur. Italiae enim ut dignioris quatuor classium praefecturae praecedunt, et una militum Italicorum Ravennae, ubi Imperator residebat, degentium. His subnectuntur quae in Galliis et Hispaniis merebant, demum Laetorum et XXI Sarmatarum legiones [?] late per praefatas provincias dispositae, ne separentur, unico recensentur contextu. Prius igitur Laetorum, prout in Galliis Belgicaeque I. et II. et Germania I. dispositae erant; deinde Sarmatarum prout per Italiam et Gallias Belgasque et ipsae divisae reperiiebantur, praefecturae explicantur. Non ergo per saltus, sed hoc ordine cuncta traduntur“. Hunc equidem ordinem video: primum Praefecturae Classium militumque classiariorum, Praefectura leg. VII. G. et Tribunatus cohortium per tres dioeceses, Italiae, Galliarum Hispaniarumque, deinde Praefecturae Laetorum Gentiliumque, quarum illae dignitate praeibant, recensentur, unde priore loco Laeti per Gallias, posteriore Gentiles per Italiam et Gallias constituti memorantur, ut in universum dignitatis unius cuiusque militum generis ratio habita sit.

— γ. 5.] *In omiser. BDE.* — *prouintia BD.* Non proprio sensu h. l. *provinciae* vocabulum positum esse putem, ut

regionem consularem significet et pro *Venetia* sive *Venetia et Histria* (cf. p. 5*. §. 13., p. 9*. §. 9., p. 65*. §. 7.) sumendum sit, sed pro regione s. tractu militari minori, ut p. 275*. ad p. 33*. §. 3. pro maiori poni vidimus. — *birelia* A, *Benetia* B, *beretia* (*bēetia* pro *bēetia*) D. Vide quae de *Venetia* p. 440*. sq. ad p. 65*. §. 7. disputavimus. — *inferior* E. Cf. p. 48*. §§. 25. sq. cum annot. p. 354*. ubi Inferiorem appellasse videri occidentalem provinciae a Sontio (*Isonzo*) fl. partem, Superiorem vero Histrianam diximus. Tiliaventum fl. (*Tagliamento*) Venetias Inferiorem a Superiore divisisse etiam Furlanettus scripsit, contra quem et hic d. q. a. ab ipso transcriptus locus pugnat: *Aquileia longe a Tilaventi ostiis orientem versus sita erat. Etiam Iornand. de reb. Get. meam sententiam tutatur c. 57. vv. „indeque (e Pannoniis) Venetiarum fines ingressus ad Pontem Sontium nuncupatum castra metatus est (Theodericus)“.* cf. etiam Geogr. Rav. IV. 30. i. f. Possis etiam maritimam Venetiam, ut Serv. ad Verg. Ecl. VI. 62. appellat, ab Alpina sive montana divisam fuisse, ut illam Inferiorem, hanc Superiorem dixissent, sed vereor ut recte, opinari.

— §§. 6. 7. omisit A.

— §. 6.] Praefecti Classium, cum olim quasi maritimos imperatores sive supremos admirales, ut recentiori vocabulo rem significemus, eos fuisse constat (Liv. XXVI. 48. XXXVI. 20. 42. rell.), Notitiae aetate quasi Commodorum minorive dignitate fruentes sub Magistris militum, sive per medios Duces (ut capp. XXXI. sqq.) sive sine intermedia alia militari administratione (ut hoc cap. XL.) fuerunt*; unde in lapide Salo-

*) Dubos *Hist. de la mon. franç.* I. p. 82. „Nous ne voyons point que les Officiers qui commandoient ces bâtimens de toute espece, eussent, pour parler à notre maniere, un Amiral ou un Chef particulier, qui reçût immédiatement ses ordres de l'Empereur [i. e. ut habuissent proprios Magistros Militum navalium pariter atque Equitum Peditumque]. Dans l'Empire Rom. le service de terre et le service de mer n'étoient point aussi séparés qu'ils le sont aujourd'hui dans les Etats de la Chre-

nit. ap. Donat. 283, 10. s. Orell. 3599., quem exhibebo infra ad cap. XLV., Dyconius Sextenius ex Praefecto classis Latinae [? Polaticae? Salonitanae?] v. c. (vir clarissimus) PRAESES PROVINC. DALMAT. factus legitur, item in Misenensi ap. Orell. 3596. praefectus classis V(ir) P(erfectissimus), alius PRAEF. AUXIL. OMN. CLASS. FR. RAVENN. non nisi VIR. DVCENAR. appellatur (ibid. 3622. Grut. 457, 8.), in quo dignitatis vocabulo frustra non nulli haeserunt. Paulo accuratius h. l. de re classica, adhibito commentario olim a me edito disputabo. Classicorum militum apud Romanos in universum deterior quam terrestris militiae condicio fuit, sed non omnium eadem eo potissimum tempore, ad quod nobis respiciendum est. In rebus nauticis nunquam excelluisse Romanos satis notum est, et Polybius VI. 52. in hac re longe eos Carthaginiensibus inferiores appellat. Etiam sub principibus rerum potitis in navalem militiam tanquam sordidiorem ac minus honestam libertini ordinis homines sociique navales dabantur, veluti ab Octaviano A. viginti milia servorum manu missi ad remum dati sunt (Suet. Octav. 16.), classisque Ravennatis magnam partem Dalmatas Paunoniosque fuisse Tac. Hist. III. 12. testatur; ita antea quoque naves navalibus sociis civibus Romanis qui servitutem servissent complebantur, ingenui tantum ut iis praeessent. (Liv. XL. 18. XLII. 27. rel.) Duas classes, unam Miseni, alteram Ravennae ad tutelam superi et inferi maris ab Octaviano A. collocatas (cf. infra ad §§. 10. sq.) aliasque minores ab eodem institutas esse notum est. (Tac. Ann. IV. 5., Hist. III. 47. cf. Lips. magn. Rom. I. 5.) sed classiariorum militum sub Octaviano maria fluminaque tuentium numerum Dio Cassius, postquam legiones sub eo militantes recensuit (LV. 24.), accuratius indicare posse negat: singulas legiones cum classibus apud Misenum et Ravennam stetisse

tienté. Il paroît seulement qu'il y avoit des Officiers et des Corps destinés à servir sur les flotes, et que les soldats de ces corps croyoient monter d'un grade quand ils pouvoient passer dans les légions.

post alios Vegetius l. c. aperte tradit. sed has classicas legiones a sordidiore navalium militum et classiariorum ac remigum abiectiori genere seiunctas fuisse docet Fabrett. de col. Trai. p. 83. sq. Quos classarios ad varios usus ministeriaque viliora adhibebant, ad vias muniendas, ad flumina purganda, ad species transvehendas, ad speculandum quid barbari, praecipue in limitibus imperii agerent, ad custodiendos, arcendos, laccessandos aggrediendosque hostes et si quae aliae necessitates fuerunt. contra honoratior legionum classicarum sors cum ceterarum legionum condicione comparanda est, qua de caussa Otho ap. Tac. Hist. I. 87. classariis spem honoratioris militiae facere dicitur. Istius modi classarios cum Nero ex remigibus iustos milites fecisset (Plut. Galb. 15.), redire ad pristinum statum Galba coegit, qui recusantes ... non modo immisso equite disiecit, sed decimavit etiam. cf. annot. ad p. 114*. γγ. 26. sq. Tacitus (Hist. I. 6.) „trucidatis tot milibus inermium militum“ in urbe remansisse legionem ab Nerone o classe conscriptam refert, eidemque ille legioni, inquit, „classicae diffidebat, infestae ob caedem commilitonum quos primo statim introitu trucidaverat Galba“, eaque ad Othonem defecit et a Vitellio victa „prima classicorum legio in Hispaniam missa, ut pace et otio mitesceret. Id. II. 67. De illis classariis autem ib. I. 87. refert: Otho „reliquos caesorum ad pontem Mulvium et saevitia Galbae in custodiam habitos in numeros legionis composuerat, facta et ceteris spe honoratioris in posterum militiae. addidit classi urbanas cohortes et plerosque e praetorianis“ *. Lapidem etiam aeraque Classarios magnam certe partem inferioris sortis peregrinaeque condicionis homines fuisse testantur. Ex tabulis honestae missionis vulgo dictis multae sunt quibus sueto more civitas Rom.

*) Dio s. potius Xiphilin. LXIV. 3. quod a Galba ἐς ἐπιταχιστικούς τοῦ Νέρωνος δορυφόρους caesos esse narrat, tam hoc nimio VII M numero, quam falso δορυφόρων, praetorianorum, nomine, dum ceteri scriptores de classariis loquuntur, imprimis Casauboni Reimarique ingenia exercuit.

classiariis datur: sic civitatem dedit ET CONVIVM CVM VXORIBUS QVAS TVNG HABUISSENT, CVM EST CIVITAS IIS DATA, AUT SI QVI CAELIBES ESSENT, CVM IIS QVAS POSTEA DUXISSENT, DVM TAXAT SINGVLI SINGVLAS: 1) a. 52. p. Chr. TI. CLAVDIVS CAESAR AVGVSTVS....TRIERARCHIS ET REMIGIBVS QVI MILITAVERVNT IN CLASSE QVAE EST MISENI SVB TI. IVLIO AVGVSTI LIB. OPTATO. (Platzm., Vernazza, Cardinali. n°. I.) 2) a. 71. IMP. CAESAR VESPASIANVS AVG....VETERANIS QVI MILITAVERVNT IN CLASSE RAVENNATE SVB SEX. LVCILIO BASSO QVI SENA ET VICENA STIPENDIA AVT PLVRA MERVERVNT ET SVNT DEDVCTI IN PANNONIAM. (Iidem n. V.) 3) a. 86. IMP. CAESAR DIVI VESPASIANI F. DOMITIANVS AVGVSTVS GERMANICVS....CLASSICIS QVI MILITANT IN AEGYPTO SVB C. SEPTIMIO VEGETO ET CLAVDIO CLEMENTE PRAEFECTO CLASSIS. ITEM DIMISSIS HONESTA MISSIONE EX EADEM CLASSE etc. (Platzm. et Vernazz. n. VI., Cardinal. n. VII.) 4) a. 92. Idem....IIS QVI MILITANT IN CLASSE FLAVIA MOESICA QVAE EST SVB SEX. OCTAVIO FRONTONE etc. (Platzm. et Vern. n. VII., Cardin. VIII.) 5) ? a. 107. IMP. DIVI NERVAE FIL. NERVA TRAIANVS GERMANICVS et C. ... IIS QVI MILITAVERVNT IN CLASSE RAVENNENS. et misenensi quae est svb c. ivlio frontone et l. svrae SEX ET XX STIPEND. EMERIT. etc. (Vern. IX., Cardin. XIII.) 6) a. 127. IMP. CAESAR DIVI TRAIANI PARTHICI F. DIVI NERVAE NEPOS TRAIANVS HADRIANVS AVG....IIS QVI MILITANT IN CLASSE PRAETORIA RAVENNATE QVAE EST SVB NVMERIO ALBANO QVI SENA ET VICENA STIPENDIA MERVERVNT etc. (Cardin. XIV.) 7) a. 129. Idem ... IIS QVI MILITAVER. IN CLASSE PR.* MISENENSI SVB IVLIO FRONTONE SEX ET VIGINTI STIPENDIA EMERIT. etc. (Platzm. IX., Vern. X., Cardin. XV.) 8) a. 134. Idem ... IIS QVI MILITAVER. IN CLASSE PRAETORIA MISENENSI QVAE EST SVB CALPVRNIO SENECA SEX ET VIGINTI STIPENDIA EMERIT. etc. (Vern. XI., Cardin. XVI.) 9) a. 154. IMP. CAESAR DIVI HADRIANI F. DIVI TRAIANI PARTHICI NEPOS DIVI NERVAE PRONEPOS T. AELIVS HADRIANVS ANTONINVS AVG. PIVS

*) De PRAETORIAE vocabulo tam Misenati quam Ravennati classi addito viol. Cardinal. p. 170. sq. ibidemque cit. Vernazzam *Dipl. di Adriano* p. 9. sqq.

.... IIS QVI MILITAVERVNT IN CLASSE PRAETORIA MISENENSI QVAE EST SVB VALERIO PETO SEX ET VIGINTI STIPENDIIS EMERITIS *etc.* (Vern.XIII., Cardin.XIX.) 10) a. 247. IMP. CAESAR M. IVLIVS PHILIPPVS PIVS FELIX AVG. IIS QVI MILITANTES SVNT [? militaverunt] IN CLASSE PRAETOR. PHILIPPIANI SEV MISENENSE QVAE EST SVB AELIO AEMILIANO PR[ae]fecto] OCTONIS ET VICENIS STIPENDIIS *etc.* (Platzm.XIV., Vern.XIX., Cardin.XXVI.) Ut nomina praefectorum classium quasi sub unum conspectum redigamus, hunc indicem ex Cardinalii libro p. 174. sqq. in usum nostrum vertere visum est.

Praefecturam Classis Misenensis, quam Iulius Fronto gessit, Neronis tempore *Anicetus* [Tac. Ann. XIV. 3.], deinde *Plinius*, historiae naturalis auctor, [Plin. ep. VI. 16. §. 4.] habuerunt. Eiusdem classis praefecti secundum lapides diplomataque (eos enim qui apud scriptores passim memorantur, h. l. recensere nolumus) fuerunt sub Claudio *Ti. Claudius Ilus* (Gruter. 389. 7. [quem tit. Cardinalius suspectum sibi esse significat, non addita causa]), *Ti. Iulius Optatus* [vide supra n. 1.]; sub Vitellio *S. Lucilius Bassus* [n. 2.]; Hadriani temporibus *Iulius Fronto* [n. 5. et 7.], *M. Calpurnius Seneca* [n. 8. et tit. Villalbae Tardetaniae reperi. ap. Cean-Bermudez Sumario p. 292.]; sub Antonino Pio *Valerius Pactus* [n. 9.]; sub Gordiano *Valerius Valens* (Orell. 3596.); sub Philippis *Aelius Aemilianus* [n. 10.], et incertum quo tempore *T. Iulius Paetinus Bassianus* (Orell. 3613. [quem vide de hoc tit. Ligoriano]). Antiquis temporibus Duumviros navales, postea Consules, Praetores, Praefectosque orae maritimae classibus praefuisse notum est; sub imperatoribus vero proprii Praefecti iisdem praeerant, iidemque suos Subpraefectos habebant, ut Graeci *ἐπιστολῆς* sive Subnavarchos. Ita ap. Grut. 208. memoratur *Alfenius Senecio* SUBPRAEF. CLASS. PR. MIS. Praefecti Classis Ravennatis: *M. Aquilius Felix* (Guasco I. p. 117.), *S. Lucilius Bassus* (Grut. 573, 1.), *C. Ceraunius Callistus* (Mur. 10, 1., Spreti cl. III. n. 125.), *T. Marius Siculus* (Fabr. IX. 518.), *Numerius Albanus* [supra n. 6.]; Subpraefecti: *T. Cornasidius Sabinus* (Morcell. p. 317.), *T. Abudius Verus* (Mur. 54, 6.), *T. Appius Alfinius Secundus* (Grut. 359, 3. suspect.) [Cf. etiam fragm. ap. Grut. 493, 6.] Praefectus Classis Aegyptiacae [*C. Septimus Vegetus* et] *Cl. Clemens* [supra n. 3.], Flaviae Moesicae *Octavius Fronto* et *Q. Atalinus Modestus* [supra n. 4. et] (Fabr. IX. 59., Mur. 184, 2., Marini Atti 462.), Britannicae *M. Maenius Agrippa* (Rein. VI. 128.), Latinae [?] *Dyconius Sextenius* (Donat. 283, 10. *Marm.*

Sal. p. XIV. 1.), Siciliae *L. Cornelius Festus* (Mur. 1981, 13.), Pannonicae et Germanicae *C. Manlius Felix* (Mur. 717, 5. 2023, 3.), Alexandrinae *L. Valerius Proculus* (Mur. 1056, 4.), Ponti *Crispinus* [*ΚΡΙΣΠΙΝΟΣ ΕΥΚΛΕΗΣ ΑΝΗΡ*] (Mur. 809, 1.), Britannicae, Moesicae et Pannonicae quidam cuius nomen non exstat in lap. ap. Grut. 493, 6.; Classium Praetoriarum *Cn. Marcius Rustius Rufinus* (Donat. 293, 6.); Praef. auxil. omn. class. pr. Ravenn. *L. Popilius Celenius* (Grut. 457, 8. Orell. 3622.). Nescimus quibusnam classibus praefecti fuerint *Fl. Nonius Erastus* (Pratilli Cons. della Camp. p. 96.), *C. Veratius Italus* (Marini Atti p. 159.) [Aquileiensis fuit, Aquileiensi-que classi praefuisse putem], *M. Titius* (Grut. 474, 8.), *P. Cornelius Cicatricula* (Fabr. X. 211.), *S. Aulienus* [*Auienus* Gud.] (Grut. 370, 1.), *M. Aurelius An....* (Mur. 794, 2.) [item Aquileiensis?]. — Nemo puto non probabit quod in hunc indicem non nullos praefectos in marmoribus Gudianis (30, 4. 52, 7. 60, 5. 135, 4. 153, 3. 159, 7.) Muratorianisque (283. item Fabr. X. 571., Mur. 784, 2. 788, 1.) memoratos non recepimus, dignos quidem istius *L. Antidii Ferocis* collegas, quem e fabrica Ligoriana prodisse Oliverius ostendit *Esame dell' iscr. di L. Ant. Feroce. ...* Academici Herculaneses diversarum militiae navalis tam Graecae quam Romanae administrationum munerumque abundantem elenchum ediderunt, in quo componendo non satis sibi a Ligorianis fraudibus caverunt, quibus Gori quoque fidem habuit (III. p. 88. 90. 91. 93.), ut merito virum vituperaret Oliverius. Itaque usque dum meliora testimonia perhibebuntur, ex isto Herculansium indico reiciendi videntur *PRINCIPES CLASSIS* (Grut. 1031, 8., Doni 6, 1.), *LEG. LEG. I. CLASSICAE* (Gud. 124, 7.), *PRAEF. CLASS. RAVENN. COHOR. PRIMAE SPECVLAT.* (Gud. 159, 7.), *MAGIST. CLASS. RAV.* (Gud. 28, 9.), *PRAEF. ET MENSOR OPER. PVBL. CLASS. RAVEN.* (Gud. 60, 5.), *PRAEF. VEHICVL. CLASS. RAV.* (Gud. 135, 4.), *ARCHINAVT. CLAS. RAV.* (Doni 6, 2., Gud. 181, 7.), *CENT. COH. VI. SPECVLAT. CLASS. MISEN.* (Gud. 184, 3.), *PRAEF. CLAS. MISENAT. ID. > COH. III. SPECVL. ANTIQVAE. STIPEND.* (Mur. 788, 1.) Ne vero si quod damnum dedimus, non resarciamus, habeto tibi haec munera gradusve ab Herculansibus praetermissos: *ME- DICUS DVPLARIS* (Marin. p. 826., Gori III. 94., Donat. 333, 4. *et r.*), *BENEFICIARIUS* (Vignoli inscr. sel. p. 300., repet. Mur. 837, 2., Donat. 281, 9.) *DOC. DE III. DIANA* (*Doctor de Triere Diana* lego ap. Mur. 839, 8., ubi est *DOC. III. ET DIANA.* pari modo aliunde noti sunt *doctores campi et cohortium, sagittariorum, Thracum, Secutorum, Myrmillonum, factionis Venetae et q. s. r.*), *MANIVLARIS* (Mur. 780, 5. 784, 4. 807, 3. 829, 10. 856, 8., Grut. 561, 1., Marin. p. 358.), *EVOK. EX. CLAS.* (Gor. I. 236., Mur. 837, 5.),

EMERITVS. CL. (Vignoli p. 287., Mur. 854, 8., Gori III. 64.), MISSICIVS. XX. CLAS. (Mur. 809, 6.)

Ut *remiges* olim sive *remigium* vel *nautae*, ἐρέται, αὐτέρεται et τριηρίται s. τριηρέται, atque *classici milites* sive *socii navales* aut *propugnatores*, ἐπιβάται, ἐπιβάται νεῶν, quos omnes *classiariorum* nomine passim comprehendebant, tamen ubi exactius loquerentur, inter se distinguebantur (Polyb. I. 25., Liv. XXII. 11. XXVI. 51. rell., Tac. Ann. IV. 27. XII. 56. XIII. 30. XIV. 4. 8. cf. Fabrett. col. Trai. p. 71.), ut legionis honorificum nomen non facile classi attribuebatur *, ita posterioribus etiam temporibus, cum a Diocletiani Maximianique inde imperio usque ad tempora huius Notitiae in eam formam qua nunc utimur, redactae, maxime per Constantinum Theodosiumque totius imperii status ac forma multum immutarentur **, similes militiae gradus observati sunt. Universum navalis militiae genus in hac Notitia fere infimum ubique locum habet atque diversae huius quoque limitaneae militiae singulae species quod ad dignitatem condicionemque fuerunt: aliae namque e Maiori, e Minori aliae Laterculo emittebantur ***,

*) Polyb. I. c. Τὸ δὲ μέρος ἑκαστον διττὰς εἶχε προσηγορίας· πρῶτον μὲν γὰρ ἐκαλεῖτο στρατόπεδον καὶ πρῶτος σιόλος καὶ τὰ λοιπὰ κατὰ λόγον.

**) Multi cum in scholis novam historiae Rom. periodum a Constantino M. incipere soleant, de his immutationibus ita loquuntur ac si cum hoc imperatore novus rerum ordo quasi caelo delapsus esset. at tamen cautius ille, neque tanto rerum novandarum studio, immo ubi fieri potuit aut debuit, summopere eam rei p. constitutionem quae eo usque optinuerat, bene retinuit, quod, ut uno exemplo, defungar, proconsularium provinciarum forma demonstrat.

***) Praefecturas Classium sub Ducibus recensitas omnes, cum haec Notitia componeretur, e Maiori Laterculo mittendas fuisse docet tum Not. Or. c. XXXVII., ubi post Legiones Riparienses Praefecturamque navium ampicarum enumeratas p. 103. sequuntur „quae de Minoro Laterculo emittantur“ Cohortes tres, tum quod de Minori Laterculo olim mittendae Praepositurae Magistri Ped. praesent. summatim hoc capite XL. exponuntur. Ceterum qui sub Ducibus memorantur Praefecti Clas-

aliae, ut Naucarii milites, inter Auxiliares * (Not. Or. p. 99. B 1, p. 102. b 10), dignitate Legionibus Palatinis posteriores, priores ceteris, Comitatus ac Pseudocomitatensibus, post quos demum Legiones Riparienses, Castriciani ceteraque Praepositurae collocabantur. Unde Arcadius et Honorius AA. a. 400. ad Stiliconem Mag. Mil. „Contra publicam utilitatem nolumus a numeris ad alios numeros milites nostros transferri. sciant igitur Comites vel Duces quibus regendae militiae cura commissa est, non solum de Comitatus ac Palatinis numeris ad alios numeros militem transferri non licere, sed ne [de] ipsis quidem Pseudocomitatensibus ** legionibus seu de Ripariensibus *** , Castricianis ceterisque cuiquam eorum transferendi militem copiam attributam, quia honoris augmentum non ambitione sed labore ad unum quemque convenit devenire...“ L. 18. Th. C. de re mil. VII. 1., L. 14. Iust. C. eod. XII. 36. De singulis navalis militiae generibus quae hac Notitia

sium, post eos numeros ponuntur, de quibus quin e Maiori Laterculo emitterentur, nullum dubium est. atque hoc quidem etiam de Not. Occid., modo varias capitum divisiones recte interpretemur, verum est.

*) Levior fuit Auxiliarium s. Auxiliariorum militia, neque ad eam peregrini tantum, sed saepissime etiam cives Rom. aspirabant. Cf. Gothfr. ad L. 9. Th. C. de tironib. VII. 13. et quae in annot. ad Not. Or. p. 192. not. 37. dicta sunt. Sed inter Ripenses quoque milites Cuneos Auxiliaque fuisse L. 7. Th. C. tit. cit. aperte demonstrat verbis „hi vero qui in ripa per Cuneos Auxiliaque fuerint constituti...“

**) Sic recte Cuiac. Obs. I. 25.; edd. „sed ne ipsis quidem seu de comitatensibus“. Numeros legionibus hic opponi putavit Haenel. not. e ad h. L.; immo, quod „de Comitatus ac Palatinis numeris“ dixerunt impp., idem est ac si „de Comitatus Legionibus Vexillationibusque ac Palatinis Vexillationibus, Legionibus Auxiliisque“ dixissent: nam ea honoris inversa $\alpha\lambda\lambda\alpha\mu\alpha\varsigma$ fuit; deinde sequebantur Pseudocomitatenses, quibus Legionis vocabulum Notitia nunquam addidit, Riparienses s. Riparienses et deinceps alii.

***) Malim „Pseudocomitatensibus seu de legionibus Ripariensibus“. cf. not. superiorem. In Iust. C. est: „seu de comitatensibus legionibus seu de castris ripariensibus, castricianis ceterisque“.

memorantur, in annotatione disputatum est. — Venetum] benetum B, benecum D. Nescio an nemo veterum Venetos Italicos 'Venetes' appellaverit. — Aquiletae BD, Aquilete E. Aquileiam de qua p. 347*. ad p. 47. §§. 26. sq. diximus, Herodianus VIII. 2. in vita Maximini πόλιν Ἰταλίας τὴν μεγίστην appellat eamque sic describit: Ἡ δὲ Ἀκυληΐα καὶ πρότερον μὲν ἄτε μεγίστη πόλις ἰδίου δήμου πολυάνθρωπος ἦν καὶ ὥςπερ τι ἐμπόριον Ἰταλίας ἐπὶ θαλάττῃ προκειμένη καὶ πρὸ τῶν Ἰλλυρικῶν ἐθνῶν πάντων ἰδρυμένη, τά τε ἀπὸ τῆς ἡπείρου διὰ γῆς ἢ ποταμῶν κατακομιζόμενα παρεῖχεν ἐμπορεύεσθαι τοῖς πλέουσι· τά τε ἀπὸ θαλάττης τοῖς ἡπειρώταις ἀναγκαῖα, ὧν ἡ παρ' ἐκείνοις χώρα διὰ χειμῶνος οὐκ ἦν εὐφορος, ἀνέπεμπεν εἰς τὴν ἄνω γῆν· πρὸς οἶνον τε μάλιστα πολύγονον χώραν ἀφθονίαν ποτοῦ παρεῖχον τοῖς ἄμπελον μὴ γεωργοῦσιν. ὄνθεν πολὺ τε πλῆθος ἐπιδήμει οὐ πολιτῶν μόνον, ἀλλὰ ξένων τε καὶ ἐμπόρων. τότε δὲ μᾶλλον ἐμπολυπλασιάσθη τὸ πλῆθος, τῶν ἑλλήνων πάντων ἐξ ἀγρῶν ἐκεῖσε συρρεόντων, πολίχνας τε καὶ κώμας τὰς περικειμένας καταλιπόντων, πιστευσάντων δὲ αὐτοὺς τῇ τε μεγέθει τῆς πόλεως καὶ τῇ προβεβλημένῃ τείχει, ἣ παλαιότατον ἐκ τοῦ πλείστου μέρους πρότερον μὲν κατερήρειπτο· (ἄτε μετὰ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν μηκέτι τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεων ἢ τειχῶν ἢ ὅπλων δεηθεῖσιν, μετειληφνυῶν δὲ ἀντὶ πολέμων εἰρήνην βαθεῖαν καὶ τῆς παρὰ Ῥωμαίοις πολιτείας κοινωνίαν) πλὴν τότε ἡ χρεῖα ἡπειξε τὸ τεῖχος ἀνανεώσασθαι, τὰ τ' ἐρείπια ἀνοικοδομήσαι, πύργους τε καὶ ἐπάλξεις ἐγείραι. τάχιστα οὖν φράξαντες τῇ τείχει τὴν πόλιν, τὰς τε πύλας κλείσαντες κ. ἔ.

— §. 7.] *Flamminia* α'. De hac consulari provincia vide p. 442*. sq. ad p. 65*. §. 10.

— §§. 8. sq.] Ad hos Praefectos Militum quae supra ad §. 2. annotavimus, quantum pertineant, sponte apparebit, atque id imprimis, has praefecturas, quae ex antiquioribus Cohortium praefecturis post Diocletianum prodiasse videntur (cf. supra p. 536*. sqq.), praefectarum legionum, sive ripariensium sive mediterranearum, partes fuisse, unde quae Vegetius

II. 9. sq. aliive de totarum legionum deque castrorum praefectis habent, cave ne de his praefectis, de quibus h. l. et seq. γ. 23. dicitur, intellegas. Vide etiam annot. ad sq. γ. 25. — *Italicarum* a¹⁶, *Italicotum* f¹. Pancirol. „erant pars legionis Italicae“. (cf. etiam p. 584*) putavit itaque ex iis esse qui p. 26*. γγ. 26. 28. inter legiones comitalenses recensentur, aut Secundanis Italicianis aut Tertianis s. Tertia Italica, quod nullo iure fieri, ex annot. nostra ad illos locos efficitur. *Iuniorum* vocabulum hic non proprie ad tirones significandos, ut ap. Veget. II. 5. et saepissime in constitutionibus imp. (cf. Gothofred. ad L. 9. Th. C. de tironib. VII. 13.) ponitur, neque proprie secundam sive inferiorem alicuius numeri partem, ut multis aliis locis etiam haec Notitia Iuniores Senioribus opponit, utque minorum ordinum clerici in conciliorum canonibus Iuniorum nomine veniunt (cf. Gothofr. ad L. 10. Th. C. de episcop. XVI. 2.), sed quasi proprium quoddam militum genus, ad conservandam in urbe regionibusque adiacentibus tranquillitatem securitatemque destinatum, ut apud nos *die Polizeisoldaten*, *die Gend'armes*, *Landdragoner* similesque habentur, equidem ut designare putem, facit et locus cui adscribuntur, et quod ante classiarios Ravennatenses Curasque eiusdem civitatis recensentur. — *Rabennae* (quod retineri poterat) A B D E, *Rabenne* C. Vide p. 359*. ad p. 49*. γ. 19. et seq. annot.

— γγ. 10. εq.] *rabennancium* A, *Rabennantium* B, *Rabennatium* C E, *rabenantium* D, *Rauennacium* ε¹⁴. De classium praefectis in universum ad superiorum γ. 6. egimus, ibique etiam quae in diplomatis lapidibusque memorantur praefectorum Ravennatium nomina exhibuimus. de ipsa classe Ravennatensi hi fere veterum scriptorum notabiliores loci sunt: Suet. Octav. 49. „classem Miseni et alteram Ravennae ad tutelam superi et inferi maris collocavit“. Tac. Ann. IV. 5. „Italiam utroque mari duae classes, Misenum apud et Ravennam, proximumque Galliae litus rostratae naves praesidebant, quas Actiaca victoria captas Augustus in oppidum Foroiuliense miserat valido cum remige“. Veget. de R. M. V. 1. 2. „Apud Mi-

senum...et Ravennam singulae legiones cum classibus stabant, ne longius a tutela urbis abscederent et cum ratio postulasset, sine mora, sine circuitu ad omnes mundi partes navigio pervenirent: nam Misenatium classis Galliam, Hispanias, Mauritaniam, Africam, Aegyptum, Sardiniam atque Siciliam habebat in proximo; classis autem Ravennatium Epiron, Macedoniam, Achaiam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum petere directa navigatione consueverat, quia in rebus bellicis celeritas amplius solet prodesse quam virtus. Liburnis autem quae in Campania stabant, praefectus classis Misenatium praeerat, eae vero quae Ionio in mari locatae fuerunt, ad praefectum classis Ravennatium pertinebant, sub quibus erant decem [*non deni, ut edd. habent*] tribuni per cohortes singulas constituti. singulae autem liburnae singulos nauarchos, i. e. quasi navicularios habebant, qui exceptis ceteris nautarum officiis, gubernatoribus atque remigibus et militibus exercendis quotidianam curam et iugem exhibebant industriam⁴. CL(assis) PR(aetoriae) ANTONINIAN(ae) RAVENN(a-tis) ap. Grut. 1107, 3. Orell. n. 2671. et ap. hunc n. 3598. CL. PR | ANTON'NIAN | RAV. legitur. Pharum etiam sive turrim, cuius usus „nocturno navium cursu ignes ostendere ad praenuntianda vada portusque introitum“ fuit, Ravenna habuit sec. Plin. H. N. XXXVI. 12. sect. 18. Constat autem eam civitatis partem, in qua portus fuit, Classis s. Classium vocabulum ipsam accepisse: Procop. B. Goth. II. 29. „... ἐς Κλάσσεις τὸν λιμένα ἐςπλεῖν· οὕτω γὰρ Ῥωμαῖοι τὸ Ῥαβέννης προάστειον καλοῦσιν, οὗ ὁ λιμὴν ἐστίν“; Agath. hist. I. 20. „... παραγίγνεται ἐς Κλάσσεις... ἰδρύνται δὲ τὸ φρούριον ἐν τῇ Ῥαβέννης περὶοικίδι⁴. Maxime memorabilis est Iornandis de reb. Get. c. 29. descriptio haec (ed. Murat. p. 205. sq.): „ad pontem applicuit Condiniani [Candiani], qui tertio miliario ab urbe erat regia Ravennate. quae urbs inter paludes [cf. Strabo V. p. 213., ed. Almel. p. 327.] et pelagus interque Padi fluentia uni tantum patet accessui... Haec in sinu regni Rom. super mare Ionium constituta in modum influentium [i. insulae] aquarum redun-

datione concluditur: habet ab oriente mare... ab occidente vero habet paludes, per quas uno angustissimo introitu ut porta relictæ est; a septentrionali quoque plaga ramus illi ex Pado est, qui Fossa vocatur Asconis: a meridie idem ipse Padus, quem solum fluviorum regem dicunt, cognomento Eridanus, ab Augusto altissima fossa demissus, qui septima sui alvei parte mediam influit civitatem, ad ostia sua amoenissimum portum præbens, classem CCXL (al. CCL) navium, Dione referente, tutissima dudum credebatur recipere statione, qui nunc, ut Fabius ait, quod aliquando portus fuerat, spatiosissimos hortos ostendit, arboribus plenos, verum de quibus non pendeant vela, sed poma. Trino si quidem urbs ipsa vocabulo gloriatur, trigeminaque positione exultat, i. e. prima Ravenna, ultima Classis, media Caesarea inter urbem et mare, plena mollicie arenaque munita, vectationibus apta⁴. Geographum Rav. totiens adhibuimus, ut ex eo IV. 31. hunc locum non omittere debeamus: „Ravenna nobilissima, in qua, licet idiota, ego huius cosmographiae expositor, Christo adiuvante genitus sum. item civitatem Caesaream, Classis, Ariminum⁴. — cum curis eius de civitate mas. deeff. apparet olim scriptum fuisse cū curis eiusdē civitat⁴. De his Curis Pancirolus intellegendos esse „veredarios, quibus ad classem necessaria ex civitate Ravennae celeriter extrahebantur⁴, annotavit: „curas enim cursum publicum vocat Constantinus [Constantius] in L. 1. C. de off. Mag. offic. l. 31. Idem A. [Constantius A. et Iulianus C.] in L. 2. C. de curios. XII. 23. ‘Agentes’ ait et r. Hic igitur curae pro cursu publico accipiuntur. huius enim classis praefectus equis et rhedis cursus publici civitatis Ravennae ad expedienda classis necessaria utebatur. unde curiosi vocantur qui praesunt cursui publico in tot. tit. C. de curiosis XII. 23. Posset etiam curas appellare curatores, qui commeatum et necessaria ad classem procurabant, vel ipsas classis necessitates, prout accipiuntur in actis martyrum sub Diocletiano imp. ap. Caesar. Baron. ann. 290. ‘vincite’ inquit ‘ferro manus ac pedes illius, nec dimittatis aliquem curam ei apponere, i. e.

ad victum necessaria^a. Pancirolum de his Curis male disputasse, neque de Curiosis cursus publici (ut ipse p. 322*. ad p. 44*. §. 14., vereor ne perperam, annotavi) h. l. sermonem esse nunc mihi persuasi, sed non aequè certus sum, utra ex sequentibus Curarum significationibus hic accipienda sit, litorum [et portuum] et itinerum custodia (Th. C. VII. 16. Iust. C. XII. 45.), an procurationes vel curae civilium, ut pax et securitas in urbibus servaretur atque ea fere recte administrarentur, quae hodie politiae vocabulo (*Polizei*) comprehenduntur. fateor autem hanc posteriorem explicationem ut probem me propiorem esse, ut civilis cum militari classis administratione iuncta sit, pariter atque inter altiores dignitates ducatum cum provinciae praesidatu aliquoties coniunctum vidimus. De illa litorum portuumque custodia Gothofredus in paratillo libri VII. Th. C. (II. p. 250. ed. Lips.): „Litorum nominatim et portuum et itinerum custodes quidam erant, et excubias agebant, de quibus est tit. peculiaris VII. 16. Litora i. e. portus, stationes, quin et Insulae. (LL. 1. 2. eius tit. VII. 16. LL. 5. 8. 17. 34. de Navicular. XIII. 5.) Sed et loca observationis excubiis munienda (L. 30. de cursu p. VIII. 5.), itinera (rubr. dicti tit.) et itineris tramites (L. 1. siq. pec. conflav. IX. 23.), abscessus provinciarum, abdita loca (L. 10. de curios. VI. 29. et Nov. Valent. inter Theodos. 23.), vel etiam custodes absolute (L. 9. de metall. X. 19.), litorum custodes. (LL. 5. 17. de navicular. XIII. 5.) Custodes, inquam, per provincias, quae mari alluuntur. (d. L. 9.) Certis de causis, inquam, puta ut ne mensuram seu modum oneris cursus publici quisquam egredere-tur (L. 30. de cursu p. VIII. 5.) ut ne merces illicitae ad barbaras nationes transferrentur (L. 3. eo tit. et L. 1. siq. pec. confl. IX. 23., L. 10. de curios. VI. 29.): qua de causa Naucleri seu Mercatores commeantes merces suas profiteri tenebantur (d. L. ult. de lit. et itin. cust. VII. 16.); item ne personae fortassis certae conditioni adstrictae, veluti Metallarii sese subducerent vel aufugerent (L. 9. de metall. X. 19.); item ne quisquam commeantium iniuria adficeretur, quo pertinet lex 5. 8. 17. de Na-

vicular. Imo et alia quandoque extra ordinem necessitate
 fineque litora itineraque custodita, quo pertinet lex 1. et 2. de
 lit. et itin. cust.⁶. Tres huius tit. constitutiones annis 408. 410.
 420. emissae omnes ad Praefectos praetorio directae sunt. De
 curatoribus autem civitatum s. rerum publicarum, quos tum
 imperatores dabant (cf. etiam Capitolin. in M. Ant. philos. c. 11.),
 tum municipales decurionesve eligebant, magna titulorum co-
 pia exstat, quos cum adhuc nemo collegerit, ex Latinis col-
 lectos quos habeo, non qui exstant, omnes exhibeo; Graecos
 adicere nolui, ne in re nondum satis explorata, neque a Ma-
 rinio *Atti* p. 780. sqq. solita diligentia pertractata nimius fierem.
 Praetereundi mihi fuerunt Curatores aedium, annonae, aqua-
 rum, kalendarii, signorum statuarumve erigendorum reficien-
 dorumve, viarum et si qui similes sunt, quos a recentioribus
 passim cum curatoribus rerum publicarum confundi scio.

CVRANTE V. G. TI. PROCVLO PATRONO ET CVR. ABELLANORVM (Abell.) *Corcia Sto-*
ria delle 2 Sicilie. Neap. 1845. II. p. 422.

CVRAT. R. P. AECANOR. ITEM. HONORATO. AD. CVRAM. KALENDARI. REIP. CANVSINOR. A.
 DIVO. TRAIANO. PARTHICO. ET. AD. IMP. HADRIANO. AVG. (Beneventi) Grut. 444, 2.
 CVR. COL. CLAVD. AVG. AGRIPPINENSIVM ... CVR. AMERINOR. (Beneventi) Grut. 436,
 7. Ligor.

CVRATORI. REI. P. AMARIAE. [Mur. vult AMERIAE]. CVRATORI. PECVNIAE. PVBL.
 (Caere) Murat. 1023, 1. Ligor.

CVRATOR REIP. AMERIN. (Ameriae) Ex Ligor. Gud. 135, 1.

CVR. R. P. AMITERNORVM. IIII (Aquilae in Samnio) Gud. 163, 2.

CVRAT. CIVIT. ANTIATIVM. ET. AQVINATIVM. PATRONO. (Rom.) Marini *Atti* tab. LX.
 CVRATORIS. REIPVBLICAE. AQVINATIVM. (in monte Soracte) Fabrett. V. 350. cf.
 Spartian. Pescenn. 1.

CVRATOREM AQVINI Pescennius Niger avum habuit. cf. Spartian. in ei. vit. 1.

CVRATORI. CIVIT. ARAVS. PROV. GALLIAE. NARB. (Rom.) Grut. 457, 2.

(Arimini) FACTA. VSVRARVM. EXACTIONE. CVRANTE. STATIO. IVLIANO. V. CVRATORE
 RES. REFECIT. Grut. 1103, 8. Sed cf. Caesenae repert. tit. ap. Grut. 178, 3. ubi
 est V. P. CVRATORE. RESI. REFECIT. [legerim V. P. (perfectissimo). curatore rei p.
 refecit.]

C. EVNICI. ARREYIN. (Aresso) Grut. 372, 12. = Murat. 1101, 5. Ligor.

Asculi. CVRATORE. REIPVBLICAE. Murat. 468, 6.

CVRAT. REIP. ASERNINORVM. DATO. AD. IMP. OPTIMO. ANT. AVG. PIO. (Histonii) Gud. ad
 Grut. 332, 3.

CVRAT. R. P. ATINAT. ITEM. SEPINATIVM. PAT. TEANENSIVM. APVLVM. (Casertae) Marini p. 782.

Aventicensis: a) CVR.COL. b) CVR.COLONIAE. Helvetiorum foederatae Aventici, c) CVR.COLON. d) CVRATORES COL. Schmidt, *Recueil d'Antiquités trouve. à Avenches*. Bern. 1760. 4°. p. 9. 16. sqq.

CVRATORES COL. [AVENTICENSIS] (Helvet.) Grut. 110, 2. = Orell. inscr. Helv. n. 177.

CVR.COLON....AVENTICENS. (item) Grut. 110, 3. = Orell. l. c. n. 178.

CVR.COL. eiusdem. Orell. l. c. n. 175.

CVR.COL. H. P. A. (Aventic.) Orell. l. c. n. 179.

COL. AVXIM. ET. COL. AESIS. ET. MVNIC. NVMANAT. ORDO. ET. PLEBS. TREIENS. PATRONO. MVNICIPI. CVRATORI. DATO. AB. IMP. ANTONINO. AVG. Grut. 446, 1. = Orell. 3899. cf. Grut. 446, 2. = Orell. 3900.

V. C. CVR. REIP. BENEVENTI (Beneventi) Donati 333, 5. cf. ibid. 332, 9.

CVRAT. REIP. BERGOM. DAT. AB. IMP. TRAIANO. (Brixiae) Pancirol. de magg. munic. c. 11. = Grut. 392, 7. = Orell. 3898.

CVR. R. P. BOVILLENSIVM. Marini p. 781. n. IX.

? CVR. BVSTORENSIS. (Panorm.) Grut. 489, 5.

CVR. SPLENDIDAE. CARTHAGIN. (in regno Neap.) Murat. 1029, 8., Corcia II. p. 267.

CVRAT. REIP. COL. CASINATIVM. ET. PATRONO. (Verulis in Latio) Murat. 1104, 7., Gud. 208, 5., Donat. 346, 3. Ligor.

CVRAT. CIRCKIENSIVM. Marini p. 34. init.

CVRAT. REIP. COMENS. DAT. AB. IMP. HADRIANO. (Brixiae) Pancirol. de magg. munic. c. 11. = Grut. 392, 7. = Orell. 3898. cf. Grut. 358, 6.

CVR. R. P. CONCORD. CVR. R. ALB. FVG. CVR. R. P. BOVIAN. (Rom.) Grut. 404, 3., Gud. 122, 3[4].

(Corae). CVR. MVNICIP. ET. INCOL. CVR. PECVN. FVB. Ex Ligor. Murat. 481, 6.

C. V. R. [CVR.] R. P. [COLONIAE. FALISCORVM] (Hortini in Faliscis) Grut. 268, 1.

CVR. VIAE. LATINAE. ITEM. REIP. PAVENTINORVM. (Rom.) Murat. 397, 4.

CVR. REIP. I. [FIRMAN.....] (Rom.) Marini p. 779.

CVR COL. FORMIANORVM. (Atinae) Murat. 360, 2. 1110, 6. cf. MINTVM.

PATRONO ET CVRATORI REIPUBLICAE FORO. CORNEL. (Urbini.) Murat. 1047, 4.

CVR. REIP. FORODR. PATR. COL. ARIM. ITENQVE. CANORVRVM. VICORVM. (Arimini) Grut. 1094, 2.

(In agro Foroiuliensi) CVRAT. ET. PATRON. Marini p. 146. init.

CVRATORI. R. P. FVLGINAT. (Pituli in Umbria) Murat. 1071, 4. Ligor.

CVR. GRAVISCANORVM. ET. INTERAMNATIVM. NARTIVM. Murat. 1115, 6. = Donat. 343, 8.

CVRAT. R. P. HISTONIESIVM. (Histonii, nunc *el Guasto*) Grut. 323, 3. sed Murat.

653, 4. et iterum 1109, 1. dat PLEBS. VNIVERSA. MVNICIPVM. HISTONIENSIVM.
STATVAM. AERE. COLLATO. CVRAT. REI. P. AESERNOR. DATO. AB. IMP. OPTIMO. AN-
TONINO. AVG. PIO,

CVRATORI. CIVITATIS. INTERAMNATIVM. NARTIVM. (Rom.) Grut. 422, 7.

CVR. R. P. INTERAMNAT. LIRIN. NORVND. ET. PATRONO. (Casini) Grut. 431, 7. (Inter-
amnae) Murat. 1104, 8.

CVRATORI. REIPUBLICAE. SPLEND[ISTAVR. (Salon.) Murat. 1116, 6. = Donat. 350, 8.

CVRATORI. LAVINATIVM. Marini p. 738.

V. C. CVR. LAVB[entium]. LAV[inatum]. (in Latio) Murat. 368, 3.

CVR. R. P. LAVR. LAVIN. (Rom.) Murat. 357, 3.

CVRAT. REI. . . . LESTINOR. DATO. A. MAXIMIS. IMP. ANTONINI. AVG. ~~AVG.~~ (Camerini) Mu-
rat. 755, 1.

CVRAT^{OR} VIKANOR. LOVSONNENSIVM II (Vidy prope Lousonnam) Orell. Inscr.
Helv. n. 128. (= Murat. 1054, 1. 2053, 6.)

CVRATORI REIP. EANT. (inter Bruzan. et Tridentum) Grut. 479, 6. = Orell. 3905.

CVRATORI. P. SPLENDIDISSIMAE. CIVITATIS. EARS[orum]. EARR[ubiorum]. (Teate)
Murat. 1057, 2. [cf. 3.] Gud. 134, 5.

CVRATORI. REIP. MEDIOLANENSIVM. CVRAT. REIP. NOLANORVM. . . . CVRATORI. REIP.
VRVINATIVM. NATAVRESIVM. . . . PATRONO. COLONIAE. AVXIM. (Rom.) Murat.
1057, 3. Ligor. sed Grut. 463, 4. annot., Vidit Smetius*.

CVR. COL. MINTVRNENSIVM. (Atinae) Murat. 360, 2. et 1110, 6. cf. FORNIAN.

Cur. rei. p. MINTVRN. HISPELLATIVM. ITEM. CALENORVM. (nella tenuta di Marcosi-
mone) Cardinali p. 325. n. 629.

PRAEF. CLASSIS ET CVRATORI REIP. NISENATIVM. cf. infra ad p. 118*. §. 16.

CVRATORIBVS. ET. MINISTRIS [NASII] (Nancy) Murat. 1062, 1.

CVR. R. P. NICOMEDENSIVM. INTERAMNATIVM. NARTIVM. ITEM. GRAVISCANORVM.
(Rom.) Grut. 407, 1.

LOGISTAE. CIVITATIS. SPLENDIDISSIMAE. NICOMEDENSIVM. ITEM. EPHESTORVM. . . . CVR.
CIVITATIS. TEANENSIVM. (Tarricone) Grut. 389, 2.

CIVIVM NOIDENOLICIS CVRATOR. DVVMVIR. DESIGNATVS. (Noidenolice = Neuf-
châtel) Orell. insc. Helv. n. 163.

CVRAT. REIP. NOLANORVM. (Nolae) Grut. 469, 9. = Orell. 3903. [Murat. 1064, 3.
Ligorian. ex Grut. l. c. et 365, 6.]

CVR. NONIENSI. (Burdegali.) Grut. 420, 1.

CVRAT. MVNICIP. NVMANAT. DECVR. HVSDEM. MVNIC. PATRONO. COLON. AESTIS. CVRAT.
R. P. ATTIDAT. CVRAT. CAVENTIN. AD. AGR. DIVIDEM. DAT. AB. IMP. CAES. ANTONIN.
AVE. Doni V. 1. = Murat. 1100, 3. Ligor.

CVRATORI REIP. OTESINORVM (Bergomi) Cluver. Ital. ant. I. p. 282.

CVR. R. P. PARNENS. (Placentiae) Murat. 1067, 4.

(Petellinorum civ. in Lucania) RARISSIMO. INNOCENTISSIMOVE CVR. R. ET PATRO-
no. Murat. 1069, 4.

CVR. RER. PVBLICARVM. PISAVR. ET. FANEST[ris] (Pisauri) Grut. 433, 1.

CVR. R. P. PISAVR. ET. FAN. (Pisauri) I. I. Chiffletii Vesontio I. p. 185., Grut. 276, 3.

CVR. R. P. PIS. ET. FAN. (Pisauri) I. I. Chifflet. Vesontio I. p. 172., Grut. 45, 2. = Mu-
rat. 256, 1.

(Pituli Umbrinae.) CVRAT. REIP. PITVL. PATRON. COL. AESSIS. (Aesi) Murat. 1102, 2.
Ligor.

CVRATOR. VICOR. PORT(uensium). (Ostiae) Murat. 102, 3.

CVRATOR REIPVBLICAE POTENTINORVM (Potentiae Lucan.) Murat. 1073, 2.

CVRATORI. MVN. PVBL. DECRETO. DECVRIONVM. POSTVLANTE. POPVLO. (Praeneste)
Grut. 483, 9.

(Priverni) CVRATORI. REIPVBLICAE. Ex Ligor. Don. et Murat. 1073, 4. 1115, 2.

CVRAT. R. P. RIGINIENS. (Tarracone) Grut. 446, 9.

CVRATORI CIVITATIS. ROMVLENSIVM. NAYRENSIVM. ... CVRATORI. COLONIAE. ARIEN-
sivm. (Hispani) Murat. 1099, 6.

CVRATORI. SANSINATIVM. CVRATORI. SOLONATIVM [SALONATIVM Gud.] (Arimini)
Grut. 1095, 2. Gud. 143, 3.

(Sestini) CVRATOR R. F. RVIVSCE Murat. 386, 5.

EQ. PVBL. LAV. LAV. CVRAT. R. P. S. PATRO (Sestini) ex Gorio Murat. 860, 3. 1094, 1.

CVRATORI REIPVB. SPLONIS|STARVM' (Salonae) Orell. 502.

CVR. COL. SVBRVTOR. [?] (Rom.) Grut. 113, 5.

CVRATOR REIP. SVBIVLANORVM (Praenest.) Ex Ligorio Gud. 3, 9.

CVR. R. F. SVIRINORVM. (Saponariae) Murat. 728, 2.

(Sutri) CVR. P. P. [lege R. P., non perpetuo] Grut. 355, 3.

CVRATOR. SPLENDIDISSIMAE. REIPVBLICAE. THINIDENSIVM. REGIORVM. (Florentiae)
Marini p. 400. init. plenius quam Murat 1059, 1.

CVRAT. TIP. MET. DATO. AB. INPP. SEVERO. ET. ANTONINO. AVGG. (Sestini in Umbria)
Maffei Mus. 362, 9. = Orell. 3902.

CVR. R. P. TREBANORVM. (Anagninae) Murat. 652, 2.

CVRATOR. REIPVBL. AVG. ANT. AVR. [I. AVGVST. TAVR.] DATVS. AB. AVGG. SEVERO. ET.
ANTONINO. PATER. TITVLO. VSVS. (Bagnoli prope Brixiam) Grut. 306, 3. Sed
idem 458, 8.: CVRATOR. REIPVBL. AVGVSTAN. TAVR. DATVS etc.

CVR. R. P. TARQVINIENS. ET. GRAVISCANOR. CVRATOR. PVRGENS. ET. CERETANOR.
(Tarquinia) Cardinali p. 304. n. 592.

CVR. R. P. TARRACONENSIS. (Vide supra p. 467*.)

CVR. R. P. TEANENS. ... CVR. R. P. TARRICINENS. ... CVR. R. P. ASCVLAN. (I Rom.) Grut. 381, 1.

IN. R. D. D | GENIO | VIRI. CLAR | L. CENSOR | INIYS | IBLIOMAR | CVRATOR | C. TREVER | D.
S. P. DD. lap. Lingonic. ap. Al. Wilthem. Luciliburgens. I. p. 238.

CVRATORE [TVCCITANORVM] (in Hispania repert.) Murat. 1090, 3.

CVR. R. P. TVSCOLANORVM. CVR. R. P. SVESSANORVM. (Rom.) Grut. 381, 3. = Marini tab. LXII.

CVRATORI. ET. PATRONO. CIVITATVM. [Fabrett. CIVITATIVM.] VARDAGATENSIVM. ET. DRIPSINATIVM. [Reiner. ad BRIXINATIVM?] PATRONO. (in agro Brix.) Grut. 480, 5.

CVR. VERCELLARVM (Rom.) Fabrett. 411, 352. Orell. 3044.

CVRATORI R. P. VERONENSIVM. (Perusii) Pancirol. de magg. munic. c. 11.

PATRONO. ET. CVRATORI. R. P. VERONENSIVM. (Perusii) Grut. 1102, 7.

CVRATOR REVM PVBLICARVM [i. e. Veronae aliarumque civitatum] (Veron.) Maffei Mus. 79, 4. = Murat. 9, 2. = Orell. 3904.

PATRONO. ET. CVRATORI. R. P. VETTONENSIVM. (Perusiae) Grut. 487, 2.

CVR. VBL. VETVLONENSIVM. (Rom.) Grut. 1029, 7. CVR. REIPVBL. VETVLONENSIVM (Arretii) Gori II. p. 288. Murat. 1094, 2.

CVR. VIENNENSIS. (Burdigalae) Grut. 478, 5.

CIVITATIVM. VOLNERII. ET. PETOVII. CVRATORI. (Tordae) Grut. 347, 4.

CVR. R. P. [COLONIAE. AELIAE. HADRIANAE. AVG. ZAMAE. REGIAE.] (Rom.) Grut. 364, 1.

CVR. R. P. (Florentiae, ex Africa adduct.) Murat. 472, 8.

? CVRATORI. PECVNIAE. REIP. ALIMENT. CVRATORI. ANNONE. PLEBIS. CVRATORI. OPERVM. PVBLICOR. CVRATORI. AFVD. IOVEN. STATORES. (ad lacum Furinum.) Grut. 435, 8.

? CVR. R. P. ... IV. ... N. ... | D. D. NN. VALENTINIANO | ET. VALENTE. AVGG. III. COS. Marini p. 697.

? CVRET. (sic) CIVITATIVM ... AB. IMPER. ... CN. FELIC. AVG. (Cast. Gandolf.) Murat. 364, 2. = Marini p. 738.

CVRATOR. CIVIVM. ROMAN. MOGVNTIACI. (Mediolan.) Grut. 468, 3. [cf. supra cap. XXXIX.

(SVNNVS. CVRATOR. C. R. PROVINC. LVG. (Lugduni) Grut. 431, 1.)

(CVRATORI. AFRICAЕ. REGIONIS. HIPPOENSIS. (In monte Casino.) Murat. 1049, 5.)

(CVRATOR. GERMANORVM. (Rom.) Murat. 119, 1.

(Agmen claudat titulus Nescaniae, in Turdulorum municipio (hod. Valle de Abdalaciz episcopus Malac.) repertus, qui quamvis proprie ad h. d. q. a. pariter atque superiores quattuor non pertineat, tamen huic loco explicando inservire potest: IOVEN. PANTHEVM. AVG. | CVM. AEDE. ET. TETRASTYLO | SO- LO | IB | L. CALPURNIVS. ET. C. MARIVS | CLEMENS. NESCANIEN- SES | CVRATORE. LIVVENVM | LAVRENSIVM [hod. Alhaurin] | D. D. K. IVLII. P. SEPTIMIO. APRO | A. SEDATIO. SEVERIANO. COS.) (Cean-Bermudez Sumario p. 339.)

Peculiaris Formula Curatoris civitatis ap. Cassiodor. Var. VII. 12. haec legitur: „Quamvis per se honorabilis habeatur, qui

vel minimam sollicitudinem civitati propriae videtur impendere, et inter suos magna reverentia perfruat^{ur} qui cives se amare professus est, tamen indubitatus honor est qui nostra electione confertur, quia praeditus bonis institutis creditur cui aliquid principis auctoritate delegatur. Et ideo ab indictione illa illius civitatis curam ad Te volumus pertinere, ut laudabiles ordines curiae sapienter gubernes, moderata pretia ab ipsis quorum interest, facias custodiri: non sit merces in potestate sola vendentium, aequabilitas grata custodiat^{ur} in omnibus. Opulentissima si quidem et hinc gratia civium colligitur, si pretia sub moderatione serventur, ut vere curatoris impleas officium, cum Tibi sollicitudo fuerit de utilitate cunctorum. consuetudines [annonas] autem tibi ex Nostra auctoritate defende, quas in eodem loco Tuos constat habuisse maiores⁴. Non nulla quoque negotia quae Cassiodorus sub Theoderico rege tum Praefecto Vigilum urbis Ravennatis (VII.8.) tum Comiti Ravennati (VII.14.) adscripsit, antiquioribus quidem temporibus ad Curatorem civitatis spectasse crediderim, de quo tractatus Panciroli cap. XI. de magistratibus municipalibus, et Gothofredi comm. ad L. 20. Th. C. de decurionib. XII.1., quamvis uterque non satis temporum diversitatis rationem habuerit, neque ab aliis quoque permixtionibus sibi caverit, ideo subiungimus, ut quid de Curis Notitia memoratis tibi videatur, facilius ipse statuas.

PANCIROLI DE MAGISTRATIBVS MVNICIPALIBVS CAP. XI.

Habebant civitates fundos, aedes aut pecuniam, quam in tuto aut apud negociatores collocabant (L. 1. §. 1. D. quod cuiusc. univ. nom. III. 4.), quibus aliquem administratorem praefici oportebat: et ideo ob hanc causam in decurionibus creabatur rei p. curator, aut procurator vocatus, qui non fisci aut principis pecuniam, ut susceptor, sed ipsius civitatis res administrabat, quod et ipsum manus publicum erat. Hic alio nomine logista dicebatur. Gordianus A. (in L. 3. C. de modo multar. I. 54.) 'Curator' inquit, 'rei p. qui Graeco vocabulo logista nuncupatur, multandi ius non habet'. [Modestin. L. 15. §. 7. D. de excus. tut. XXVII. 1. *„Λογιστεία πόλεως οὐδὲ εἰς ἀριθμὸν μιᾶς ἐπιτροπῆς προχωρεῖ“*. cf. Hudorff. *Vormundsch.* tom. II. p. 82.] Hoc autem nomen sortitus est au-

ctore Suida v. *λογιστάς* [et *λογιστήριον*], quia rerum civitatis arbiter erat et aestimator seu censor: vel potius quia cum res civitatis administraret, supputandi rationem tenere debebat. Plinius epist. 18. lib. VII. actorem publicum appellat: *agrum, inquit, ex meis [longe pluris] actori publico publice [sic Panc.] mancipari, eundem vectigali imposito recepi.* Is quemadmodum et alii ex decurionibus eligebatur, cuius praecipua cura erat praediorum civitatis redditus colligere. Arcadius IC. (in L. 18. §. 9. D. de munerib. L. 4.) *Sed et curatores, ait, qui ad colligendos civitatum publicos redditus eligi solent, personali munere subiguntur [subiunguntur]:* publicorum enim praediorum cura inter personalia munera connumeratur L. 1. §. 2. D. eod. Idem praedia civitatis locabat, quod in quinquennium fieri consueverat. (L. 3. §. 1. D. de adm. rer. ad civ. pert. L. 8.) Res quoque rei p. a privatis occupatas vindicare tenebatur (L. 9. §. 2. D. eod.), et aedes publicas et balnea quae restauratione indigebant, redemptoribus sarcienda locabat (L. 18. §. 10. D. de munerib. L. 4.) aut ipse refici iubebat. (L. 2. §. 4. D. de adm. rer. ad civ. pert.) Damnum enim sua culpa rei p. illatum de suo resarcire tenebatur. Idem iustum pretium rebus venalibus statuebat, ut Cassiodorus [supra transcr.] memorat. curabat et comitum exercitui suppeditari, quem copias appellari Duarenus autumat. Prospiciebat etiam, ne urbs aedificiis deformaretur, collapsa enim civium aedificia restitui iubebat. Paulus (in L. 46. D. de damno inf. XXXIX. 2.) *Ad curatoris, inquit, rei p. officium spectat, ut dirutae domus a dominis extruantur. Domum sumptu publico extructam, si dominus ad tempus pecuniam impensam cum usuris restituere noluerit, iure eam res p. distrahit.* Haec ille. Prohibebat praeterea ne publica loca occuparentur aut devastarentur; ipse vero nemini concedere poterat, nisi lex municipalis id illi permisisset. (L. 3. §. 4. D. quod vi aut clam XLIII. 24.) In omnibus denique locis ita totam civitatem referebat, ut in publico [quis] aedificaturus si hoc procuratori denunciasset, ipsi rei p. denunciasset videretur (L. 5. §. 4. D. eod.): nam quod ei interdictum, rei p. interdictum esse videtur. Sed ob haec procuranda plerisque in locis proprius magistratus creabatur, Aedilis a Papiniano vocatus (lib. quem de aedificio Graece (?) composuit, L. 1. D. de via p. XLIII. 10., L. 30. §. 1. D. locati XIX. 2., L. 18. §. 7. D. de muner. L. 4.) Ulpianus (L. 2. §. 6. D. de adm. rer. ad civ.) *Grani, ait, aestimationem per iniuriam post emptionem ablati, quae rationibus publicis refertur, curator rei p. domino restitui iubeat.* Ex quibus verbis aliquam iurisdictionem habuisse videtur. [quod aperte Alex. L. 2. C. de sent. quae sine certa quant. prof. VII. 46. affirmat: „Quamquam pecuniae quantitas sententia Cu-

ratoris rei publicae non continetur, sententia tamen eius rata est, quoniam indemnitate rei publicae praestari iussit^a.] Pecuniam denique publicam ipse collocabat aut exigebat, non etiam foenerabatur: quia id praefecti kalendarii munus erat. (L. 18. §. 2. D. de mun. et hon., L. 9. §. 7. D. de adm. rer. ad civ.) Is et alii curatores quotannis administrationis suae rationem reddere tenebantur, et factas impensas ostendere, actis publicis insinuare (L. 26. C. de episc. aud. l. 4.), et eo modo tutus a molestia reddendae rationis fiebat. Plures quandoque curatores creabantur, cum Papirius Iustus (L. 9. §. 8. D. de adm. rer. ad civ. l. 8.) scribat, curatorem rei p. collegae nomine teneri, si eum male agentem prohibere potuit et non fecit. In expediendis publicis difficultatibus rei p. curator assessores et Iurecons. vocabat, quorum consilio utebatur, ne aliquid forte contra ius vel temere faceret, et ut aliorum etiam opinionem audiret, et istud est consilium curatoris rei p., cuius Papinianus (L. 6. D. de off. assess. l. 22.) meminit... Sed forte intelligit de consilio civium ad hoc electorum, cum servus rei p. erat manumittendus. [!] Curatoris rei p. in vetustis marmoribus frequens est mentio; legitur enim Brixiae [vid. titul. ad γγ. 13. sq. exhib.] Perusii quoque: C. ARBIO. C. F. L. N. TRO. GALLO. PROCURLEIANO. PATRONO. ET. CURATORI. R. P. VERONENSIVM. Alexandrum imp. XIII Romae urbis curatores fecisse Lamprius scribit [cap. 33.]... [Potius ad rem fecisset si ex Spartiani vit. Pescenn. I. haec verba protulisset: „Pescennius Niger...avo curatore Aquini...“] Curatoris rei p. munere hodie in plura sunt divisa, ideo nullus facile ei conferri potest. Apud nos iudex viarum et thesaurarius et syndicus eius officio funguntur.

EX GOTHOFREDI COMMENT. AD LEG. XX. THEOD. COD. DE DECURIONIB. XII. 1.

...παράλληλως haec posita hoc loco *Procuraciones vel Curas civitatum*. iidem scil. Procuratores et Curatores civitatum s. rei p. Curatorum fit diserte mentio octo legibus hoc Codice: LL. 3. 8. de donation. VIII. 12., L. 5. de exhib. reis IX. 2., L. 3. §. 1. de superexactionib. XI. 8., L. 5. §. 1. i. f. de iis quae administr. VIII. 15., L. 31. de episcopis XVI. 2., L. 2. de canone frum. U. R. XIV. 15., L. 1. de scaenicis XV. 7. In glossis *Curator φροντιστής καὶ λογιστής*. Curatoris quoque civitatis Antiochenae meminit Ammian. XIV. 7, 17. *Luscus*, inquit, quidam *Curator urbis subito visus*. De hoc eodem Curatore accipio, et quod Capitolinus scribit in Marc. Ant. Phil. c. 11. *Marcum Curatores multis civitatibus e senatu dedisse, quo latius senatorias tenderet dignitates*. Unde patet, ut ex hac L. [20. Th. C. de decurion.] i. f. *epistula vel codicillis*, a Principe

hos Curatores creatos: quod et vetus inscriptio docet [ad \S . 13. sq. exhib.]. Procopius de B. Goth. III. 6. ἐπιτροπὸν βασιλεὺς αὐτὸν Νεανό-
λεως κατεστήσατο. [Vales. addit: et in Anecdotis p. 55. ὁ δὲ τὴν πό-
λιν Δάρας ἐπιτροπεύων.] In actis quoque collat. Karthag. (Harduin.
Concil. I. p. 1049.) dicitur *Rufinianus scriba viri clarissimi Curatoris cel-
sae Karthaginis*. Et in Edicto Marcellini in ead. Coll. Karth. (p. 1052.)
fit mentio horum Curatorum: *Universos etiam cunctarum provinciarum
Curatores, Magistratus et Ordinis viros, nec non et Actores, Procura-
tores vel Seniores singulorum locorum*. Dignitas vero eorum media in
municipiis fuisse videri posset, inter Defensores civitatum et Magistra-
tus seu Duumviros: et sic secunda, argumento ordinis litterae d. L. 5.
de exh. reis; quod tamen non ita est: nam imo viliores eos fuisse
aperte docet L. 8. de donation. [et ap. Cassiodorum etiam formula Cu-
ratoris civitatis post formulam Defensoris cuiuslibet civitatis collocata
est]. Administrationis porro genus id fuit, ut haec L. docet. Ad offi-
cium eorum scil. pertinuit pax et securitas provincialium in urbibus,
tam saecularium quam ecclesiasticorum. Ideo querelae provincialium
ad eos perferebantur (si quid eis denegaretur quod iustum videretur,
vel iniustum quid adversus eos committeretur, et ideo iniurias sus-
cipientibus contestari apud eos Acta conficiebantur), ut docet L. 1. de
scenic. et L. 3. de superexactionibus. Nautici apud eorum acta quoque
profitebantur incorruptas se species accepisse. (L. 2. de can. frum. U.R.)
Donationes quoque apud hos insinuabantur (L. 3. de donation.), quod
eis postea ademptum. (L. 8. eod. tit.) Horum litteris iniuriae ecclesiis
factae et ecclesiasticis in notitiam Iudicum perferebantur. (L. 31. de
episcop.) Rei his offerebantur, quos mox ad Iudices dirigebant (L. 5.
de exh. reis). Talis fuit et Antiochiae Theotecnus ap. Euseb. IX. 2. ἐδό-
κει καὶ λογιστεύειν τὰ κατὰ τὴν πόλιν, qui emendis et persequendis
Christianis incubuit. Prohibiti iidem quicquam comparare dum Cura-
tores essent. (L. 5. de iis quae administr.) De his tandem multa Pan-
cirolus et Valesius [ll. citt.]. Procuratorum Civitatum frequens quoque
mentio in vet. inscr. Interpretis certe ad h. L. error est, qui Defen-
sorem Procuratorem interpretatur. De Curatoribus Rei p. singularem
librum Ulpianus olim scripserat, de quo quinque tantum per Pande-
ctas fragmenta supersunt: ex quibus vel illud colligitur, collocatam
ab his foenori pecuniam publicam usuras rei p. debitas ab his exactas
(L. 33. D. de usur. XXII. 1.), operum publicorum curam iis incubuisse
(L. 5. D. de operib. publ. L. 10., L. 1. D. de pollicitat. L. 12.), proinde dis-
cussores pecuniae publicae et operum publicorum fuisse: breviter, ne

quod detrimentum res p. caperet, attendisse (L. 4. D. de decret. ab ord. fac. L. 9.); quae leges [cum L. 15. D. de pollicitation.] omnes ex eo libro desumptae sunt. Hi sunt qui et *Patres civitatum* vocantur: hinc adeo Graeci ad L. 46. D. de damno inf. XXXIX. 2. et L. 1. Iust. C. de solut. et liberat. debitor. civit. XI. 39. Curatorem rei p. *patrem civitatis* interpretantur: ὁ πατήρ τῆς πόλεως ἀναγκάζει τοὺς δεσπότας τῶν καταπεσόντων οἰκῶν ἀναγεοῦν αὐτοὺς. Hoc igitur inter alia Curatores et Patres fuere, quod Romae Aediles, et apud Graecos ἀστυνόμοι.... Meminit et Patris Arrianus in Epictet. II. 10. et Leo L. 3. Iust. C. de his qui sponte mun. X. 43. Ex d. Marcellini et Arriani loco et L. 3. Th. C. de donat. et L. ult. Th. C. de superexact. liquet, praecipuum hunc honorem fuisse, et e Decurionibus creatum. Quod et ipsum haec lex testatur^a. Cf. etiam Marini Atti p. 786. sq.

— §. 12.] *prouintia* D. — *Liguriae* A. cf. ad §. 15. De hac consulari provincia vide p. 442*. ad p. 65*. §. 9. itemque p. 587*.
— Cassiodor. Var. XI. 14. Comum quasi murum quendam planae Liguria vocat et Paulus quoque Diaconus (p. 445*) hanc provinciam usque ad Alpes Penninas extensam describit.

— §§. 13. sq.] Classis Comensis, cuius non nisi hic Notitiae locus mentionem iniecit, maxime speciebus transvehendis copiisve in Raetias perferendis destinata fuisse videtur.
— *cum curis eiusdem civitatis* h. l. omnes. Pancirolus: „Curae civitatis Comi sunt equi et rhedae currentes in ea urbe dispositae, vel alia ad classem necessaria, ut supra de curis Ravennae est dictum^a. et equidem ad meam quoque superiorem annotationem refero, lapidem autem Brixianum hunc transcribo: P. CLODIO P. F | FAB. SVRAE | Q. FLAMINI. DIVI | TRAIANI. PONTIF | II VIR. QVINQ. TRIB. LEG | II. ADIVTRIC. PIAE. FID | CVRAT. REIP. BERGOM | DAT. AB. IMP. TRAIANO | CVRAT. REIP. COMENS. DAT | AB IMP. HADRIANO | COLLEGIA | FABR. ET. CENT. Pancirol. et Gothofr. II. cilt., Grut. 392, 7., Orell. 3898. — *Comi* aacc. Comum oppidum Liv. XXXIII. 36. ad a. u. 556. Galli sec. Iustin. XX. 5, 8. „sedibus Tuscos expulerunt et Mediolanum, Comum, Brixiam, Veronam, Bergomum, Tridentum, Vicentiam condiderunt^a. Strab. p. 192. (ed. Almel. p. 293.) „... ὁ Ἀδούας εἰς τοῦναντίον μέρη ὅει, τὰ πρὸς τὴν ἐπὶ Κελτικὴν, καὶ

πληροῦ τὴν Λάριον λίμνην, πρὸς ἣν ἔκτισται τὸ Κῶμον^α. p. 204. (ed. Alm. p. 313.) „ὑπέρκεινται δὲ τοῦ Κώμου πρὸς τῇ ῥίζῃ τῶν Ἀλπεων ὑδρυμένου τῇ μὲν Ῥαιτοὶ καὶ Οὐέντινες ἐπὶ τὴν ἑω κεκλιμένοι, τῇ δὲ Ληπόντιοι καὶ Τριδεντῖνοι καὶ Στόνοι καὶ ἄλλα πλείω μικρὰ ἔθνη, κατέχοντα τὴν Ἰταλίαν ἐν τοῖς πρόσθεν χρόνοις, ληστρικὰ καὶ ἄπορα. cf. eund. p. 206. (ed. Alm. p. 318.) et impr. V. p. 213. (ed. Alm. p. 326.): Ἰνσουβροι δὲ καὶ νῦν εἰσὶ. Μεδιολάνιον δ' ἔσχον μητρόπολιν.... [cf. Ptol. III. 1. Ἰνσούβρων, οἳ εἰσὶν ἀπὸ δύσεως Κενομανῶν Νουαρία, Μεδιολάνιον, Κῶμον, Τίκινον] αὕτη δ' ἦν μὲν κατοικία μετρία. Πομπήϊος δὲ Στράβων ὁ Μάγνου πατὴρ κακωθεῖσαν ὑπὸ τῶν ὑπερκειμένων Ῥαιτῶν συνώκισεν. εἴτα Γαῖος Σκηπίων περὶ τρισχιλίους προσέθηκεν· εἴτα ὁ θεὸς Καῖσαρ πεντακισχιλίους ἐπισυνώκισεν· ὧν οἱ πεντακόσιοι τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρξαν οἱ ἐπιφανέστατοι· τούτοις δὲ καὶ πολιτείαν ἔδωκε καὶ ἐνέγραψεν αὐτοὺς εἰς τοὺς συνοίκους· οὐ μέντοι ῥῆκσαν αὐτόθι, ἀλλὰ καὶ τοῦνομά γε τῇ κτίσματι ἐκεῖνοι κατέλιπον· Νεοκωμῖται γὰρ ἐκλήθησαν ἅπαντες· τοῦτο δὲ μειερμηνευθὲν Νοβουκώμουμ λέγεται. Ἐγγὺς δὲ τοῦ χωρίου τούτου λίμνη Λάριος καλουμένη· πληροῦ δ' αὐτὴν ὁ Ἀδούας ποταμός· εἰς ἑξίησιν εἰς τὸν Πάδον...^α. cf. Plutarch. Caes. 29., Suet. in eod. 28. („Nec contentus Marcellus provincias Caesari et privilegium eripere rettulit etiam ut colonis quos rogatione Valinia Novumcomum deduxisset, civitas adimeretur, quod per ambitionem et ultra praescriptum data esset^α.), Appian. B. C. II. 26. („πόλιν δὲ Νεόκωμον ὁ Καῖσαρ ἐς Λατίου δίκαιον... ὥκικει· ὧν ὅσοι κατ' ἔτος ἤρχον, ἐγίγνοντο Ῥωμαίων πολῖται· τόδε γὰρ ἰσχύει τὸ Λάτιον κ. τ. λ.) Plin. H. N. III. 17. sect. 21. „Orobiorum stirpis esse Comum atque Bergomum et Licini forum et aliquot circa populos auctor est Cato: . . . originem gentis . . . docet Cornelius Alexander ortam a Graecia interpretatione etiam nominis vitam in montibus degentibus^α. Id. XXXIV. 14. sect. 41.: „ . . . nobilitavit gloria ferri . . . Comum in Italia^α. Iunioris Plinii descriptiones municipii sui Comi, Larii lacus suarumque ad eum villarum cum fonte crescente

decescenteque (Epp. I. 13. IV. 30. IX. 7.) hodieque suavissimis locis convenientes notiores sunt quam a Cassiodoro Var. XI. 14. composita, quae si respicias ad utriusque scriptoris tempora, illis vix inferior dicenda est: amoenissimae sane picturae sunt

„Comi moenia Lariumque litus“.

(Catull. XXXV. 4.) De situ cf. etiam It. Ant. p. 278. sq., Tab. Peut. III. B., Ammian. XV. 2, 8., Procop. B. Gotth. II. 12. In lap. Mediol. ap. Gudium 143, 7. (non ex Ligorio) memoratur PATR. COLL. NAVT. COMENS. Vid. Cluver. Ital. I. 25. p. 248. sq., Mannert. IX. 1. p. 174. sqq. et de hodierna delegationis Comensis in regno Lombardo Veneto metropoli Hassel. *Erdbeschr. des österr. Kaiserth.* p. 697. sq., Vallardi *Itinéraire d'Italie. Milan. 1833.* 8°. p. 32. sqq.

— §. 15.] *prouintia D.* — *Campaniae A.* cf. ad §. 12. De Campania dicemus ad cap. XLI.

— §. 16.] *Misenantium aa.* Hunc quoque Praefectum classis curas civitatis sub Antonino Pio habuisse testatur hic ex Lupulo a Corcia (*Storia delle due Sicilie* II. p. 154.) et in doctissimis *Osservazioni sulla iscr. onor. di Mav. Lolliano Augustini Gervasii*, Neapoli a. 1846. 4°. editis, p. 27. repetitus *σολοικίζων* titulus: SCHOL. ARMATVR. | FL. MARIANO. V. P. PRAEF. | CLASSIS ET CVRATORI | REIP. MISENATIVM CVIVS | NOBIS ARGVMENTIS | PONTE LIGNEVM QVI PER | MVLTQ TEMPORE VETVSTATE | CONLAPSVS ADQVE DESTITVTVS FVERAT PER QVO NVLLVS | HOMINVM ITER FACERE | POTVERAT PROVIDE FECIT | DEDICAVITQVE OB MERITA EIVS | HONESTISSIMVS ORDO DIGNO | PATRONO | *dedicata* IDIB. APRILIB. | QVINCTILLO ET PRISCO | COS. I. E. A. 159. p. Chr. De ponte quem insanus Gaius Caesar ab uno promontorio ad alterum per XXX stadia construxerat, vide Iosephi *Antiqq.* XIX. 1. init. Nomina praefectorum huius classis vide supra ad §. 6., et ad §§. 10. sq. loci exhibiti sunt, qui de utraque classe, et hac et Ravennatensi, sunt. de sola Misenate sive Misenensi multis locis apud veteres scriptores mentio facta est, quos non omnes collegerunt ubi de Miseno promontorio (hodieque *Capo s. Punta*

di Miseno), portu oppidoque tractant Cluver. Ital. IV. 2. p. 115. sqq. et Corcia l. c. p. 150. sqq. Classis Misenensis PIAE VINDICIS (GORDIANAE et PHILIPPICAE) cognomina in inscr. habet. cf. supra exhibita diplomata imperatoria, Orell. n. 3594. sqq. et Cardinali p. 281. num. V. ibiq. citt. II. *Μισηνοῦς* oppidum appellat Ioseph. l. c., ut de Misenis nobilibus Propert. I. 12. v. 4.; ceteri singulari numero utuntur. Prope Misenum, (Ptol. III. 1., Itin. Ant. p. 123. 515.) id est inter hoc oppidum nunc dirutum montemque quem Procidae vocant, planities hodieque *Miliscola* i. e. Militum Schola dicitur, ubi milites quondam exercebantur lapisque paullo ante exhibitus inventus est. cf. Aug. Gervasii *osserv. sulla iscr. oner. di Mar. Lolliano. Napol. 1846. 4º. p. 25.*, Corcia l. c., Vallardi p. 380. Marcell. Euseb. Scotti scripsit *dissertaz. corograf. istor. di Miseno e Cuma. Napol. 1774. 4º.*, quae mihi praesto non est. Videsis etiam Mannert. IX. 1. p. 721. sq.

— v. 17.] Hanc vel similem rubricam, quam omnes omiserunt, olim h. l. stetisse argumento est v. 4.

— v. 18.] *Galliani parensi ABDE*, *Gallia ripensi* *εἰς*. et Du Chesne Hist. Francor. srr. I. p. 4. Pancirolus: „A ripis horum fluminum, ubi classes stabant, Gallia Ripariensis est appellata, unde Ripenses milites“. i. e. „Rhodano et qui infra Helvetios a sinistra eum augent fluminibus dicta est. Recentiores hanc Galliarum divisionem omnes ignorare videntur. cf. vocabula Daciae Noricique Ripensium s. Ripariensium.

— vv. 19. sq.] *Rodani* *Εἰς*. ff et Du Chesne l. c. Infrequentior est haec appellatio; expectaveris *Rhodanicae*, ut *Histricae*, *Araricae*, *Sambricae* et q. s. r. Parum recte Valesius p. 470. cf. p. 110. eumque secutus Bouquetius p. 128. not. f ab hac classe *Nautas Rhodanicos* cognominatos fuisse opinati sunt: *Nautae Rhodanici*, qui passim lapidibus memorantur (e. gr. Orell. 4110. 4243.), pariter atque *Ararici*, *Comenses*, *Druentici*, *Ligerici*, *Parisiaci*, in lapide Aventicensi *NAVTAE ARVRANCI* et *ARANICI* (Orell. Inscr. Helv. n. 174.), in lapide Hispalensi *SCAPHARII. QVI. ROMVLAE. NEGOTIANTVR.* (Cean-Bermudez *Sumario* p. 251.), *LINTRARII. CANAMENSES.* (ap. eund. p. 280.),

NAVICULARII. MALACITANI. et SCAPHARII QVI. MALACRE NEGOTIANTVR in lapidib. Malacitanis (ap. eund. p. 318.), NAVICLARIO MARINO in lap. Lugd. ap. Maff. Antiqq. Gall. p. 24., NAVIC. MARIN. AREL. corp. in Arelatensi ibid. p. 70., BATHARIOR in Genevensi ap. Spon. Miscell. p. 231. (cf. Blas. Caryophil. de antiqq. marmorib. p. 92.) aliiqae fuerunt negotiantium collegia in illis fluminibus lacubusve naves exercentium, non classarii milites. Propius ad hoc militare nautarum genus, de quarum classibus ac praefectis h. l. agitur, accedit aliud, sed tamen ab hoc diversum, naviculariorum annonae speciebusque transvehendis destinatum naviculariorum genus, ut e. gr. navicularii Niliaci et Romae amnici, de quibus Vopisc. in Aureliano 47. et nos supra. „Et quoniam“ (Ammiani XV. 11, 16...18. verbis utimur) „ad has partes opere contexto pervenimus, silere super Rhodano, maximi nominis flumine, incongruum est et absurdum. A Poeninis Alpibus effusiore copia fontium Rhodanus fluens et proclivi impetu ad planiora degrediens proprio agmine ripas occultat et paludi sese ingurgitat nomine Lemanno [lacu Lemanno *Caes. B. G. I. 2. et 8., τῇ Λεμβάνῳ λίμνῃ* Dio Cass. XXXIX. 5.] eamque intermeans nusquam aquis miscetur externis [cf. Mela II. 5, 35., Plin. H. N. II. 103. sect. 106. III. 4. sect. 5.], sed altrinsecus summitates undae praeterlabens segnioris quaeritans exitus viam sibi impetu veloci molitur. unde sine iactura per Sapaudiam fertur et Sequanos, longeque progressus Viennensem latere sinistro perstringit, dextro Lugdunensem, et emensus spatia flexuosa Ararim, quem Sauconnam [*Saône*] adpellant, inter Germaniam Primam fluentem [!] suum in nomen adsciscit; qui locus exordium est Galliarum, exindeque non millenis passibus, sed leugis itinera metiuntur. Hinc Rhodanus aquis advenis locupletior vehit grandissimas naves, ventorum difflatu iactari saepius adsuetas, finitisque interval- lis quae ei natura praescrip- sit, spumeos Gallico mari concorporatur per patulum sinum, quam vocant Ad gradus [hod. *Gras, Grau, Gras d'Orgon*], ab Arelate XVIII. ferme lapide disparatum“. Veterum de Rhodani (*Rhône*, German. *Rotten*,

accolis meridionalibus *lo Rós*) fontibus cursuque commenta explicavit Ukert. II. 2. p. 44. 106. 125. sqq. cf. Vales. p. 473. sqq., D'Anvill. p. 549. sqq., Mannert. II. 1. p. 72. sqq., Georgii II. p. 64. sq. — *Biennae* ABC, *biennē* D. De Vienna (hodieque *Vienne*) diximus p. 358*. sq. ad p. 49*. §. 18. — *sive*] hoc quoque loco significatio huius vocabuli, quam p. 672*. ad p. 91*. §. 24. exposuimus, nullam dubitationem admittit. — *Arelati*. cf. p. 349*. ad p. 48*. §. 6.

— §§. 21. sq.] *Barcariorum* omnes (*bācariorum* C). inepta est Panciroli suspicio, quae tamen Bouquetio placuit, „forte legendum *Braccariorum*, u Bracca urbe Lusitaniae“. sed ille, ut absurdissima quaeque commenta sanasque interpretationes iuxta habere fere solitus fuit, etiam iustam vocabuli a *barcis* desumptam significationem adiecit. vide annot. ad p. 103*. §. 5., p. 113*. §. 6. — *Ebroduni* aa. Libell. provinciar. Gallicae. „Provincia Maxima Sequanorum: [7.] Castrum Ebrodunense [*al.* Ebrudunense, Ebridunense]“. Tab. Peut. II. B: „Abiolica. VI. Eburoduno. XVII. Auenticum Hel[u]etiorum“. *VIKANI EBVRDVNENSES* in inscrr. ap. Orell. n. 344. sq. *sive* Inscrr. Helvet. n. 150. sq. Ebrudunensem viam usque Machovillam Avennici territorii memorat Gregor. Tur. hist. Fr. IV. 45. Ebruduno Geogr. Rav. IV. 27. „in ipsa Burgundia regione“. De Eburoduno ad Urbam (*Orbe*) fl. in Neoburgensem lacum exeuntem (hod. *Yverdun*, *Yverdon*, Germanis *Ifferten* s. *Ifferten im Kanton Waadt*) h. l. sermonem esse ostendit adiectum Sapaudiae vocabulum, ibique etiam nunc et bonus portus et vetustatis monumenta multa reperiuntur. cf. Ebel *Anleit. die Schweiz zu bereisen* ed. III. tom. IV. Zürich 1810. p. 513. sq., Meyer v. Knonau *Erdk. d. schw. Eidgen.* II. ed. II. p. 291. sq. et Hassel *Erdb. d. schw. Eidg.* p. 218. Iustam huius Ebruduni interpretationem exhibent Guillimannus, Bucherius p. 496., Bruz. la Mart. tom. X. col. 120. (hic tamen sibi ipse contrarius est III. col. 699.), D'Anvill. p. 284. sqq., Mannert. II. 1. p. 220. sq., Ukert. II. 2. p. 493. Contra Pancirolus, Valesius p. 184. 503. * et Cellarius I.

*) Valesius p. 184. recte quidem Ebrudunum Sapaudiae definit,

et Cellarius I. p. 199. confuderunt hoc Helveticum Ebrudunum cum Eburoduno Caturigum ad Druentiam fl. in Alpibus Maritimis (alio, si ad huius Notitiae tempora spectamus, errore Graiis Alpibus Cellarius oppidum adscripsit), quod hodie *Embrun* (*dépt. des hautes Alpes: Cannabich Erdb. Frankr. p. 819.*) dicitur. Ptol. III. 1. *Κατουρίγων ἐν Γραιαίαις Ἀλπεσιν Ἐβουρίδων-ρον*. It. Ant. p. 342. 357. *Eburoduno*, It. Hieros. p. 555. *mansio Hebriduno*. Tab. Peut. II. *E Eburuno*. Maxime apud Ebrudunum Caturigum

„... sparsis incerta Druentia ripis“

(Auson. Mosell. §. 479.) navium patiens non est, ut vel ex Liv. XXI. 31., Silioque Ital. III. 468. sqq. qui flumen non viderunt, scire possunt.

„Turbidus hic truncis saxisque Druentia laetum

Ductoris vastavit iter: namque Alpibus ortus

Avulsas ornos et adesi fragmina montis

Cum sonitu volvens fertur latrantibus undis

Ac vada translato mutat fallacia cursu,

Non pediti fidus, patulis non puppibus aequus“.

Sapaudie C, *Sabaudiae* aa et Du Chesne. Primus *Sapaudiae*, bis hac Notitia memoratae, mentionem Ammianus supra ad §§. 19. sq. transcriptus fecit; deinde in Aviti Viennensis episc. epist. 70. (Patrolog. ed. Migne tom. LIX. 276.) legimus: „potest accipi quod de *Sapaudia* itineribus exquisitis videmur ad Provinciam [*Provence*] praeteriri“, et in Tironis Chronico ad annum vicensimum Theodosii iunioris „*Sapaudia* Burgundionum reliquiis datur cum indigenis dividenda“ (Roncàll. I. p. 754.). Neque nomen neque fines certo definire possum. Celtistas illud *sap audia* terram montanam interpretari me legere memini, sed fidem his interpretationibus habeo nullam; nomen viri *Sapaudus* s. *Sabaudus* ap. Gregor. Turon. passim legitur. De finibus ex Ammiano ac Notitia eos septentrionem versus ultra Lemannum lacum in Helvetios sese extendisse vidimus;

falso autem de Notitia Imp. affirmavit Ebruduni Caturigum eam mentionem facere.

occidentem versus Iura monte ac Rhodano fluvio et versus orientem procul dubio Alpibus Graiis ac Penninis continebantur; de finibus australibus magis incertus sum, sed tamen ad Isaram usque extenderim, ut Sapaudia meridionalis ab Allobrogibus in sinistra Rhodani non differret, quamvis nunc Calaronae nomen (γ. 26. sq.) aliter atque olim visum est, non pro Gratianopoli (*Grenoble*) accipiam. Hodiernam Savoiam alios fines habere satis notum est. Videsis Vales. et D'Anvill. v. *Sapaudia*, Bruzen la Mart. X. p. 120., Mannert. II. 1. p. 91., Georgii II. p. 115., Hassel *Erdb. d. helv. Eidg.* p. 425. sq.

— γγ. 23. sq.] *Muscularii* neque pedites sunt, neque a Musculo machina, qua tecti fossas oppidorum complanabant, nominati, ut Pancirolus annotavit, sed navicularii milites, de quibus ad Not. Or. p. 454. not. 52. disseruimus. — *Masiliae* & *Massiliae* omis. α". *grecorum* Δ. *Massilia*, *Μασσιλία*, *Massalia*, *Μασσαλία*, Graecorum Phocaeensium colonia (*Marseille*, metropolis praefecturae Rhodani ostiorum: cf. Cannabich. *Frankr.* p. 843. sqq.), Tarquinio Prisco regnante condita, innumeris veterum scriptorum locis, lapidibus nummisque celebrata, hodie vetustatis vestigia fere nulla exhibet. De ea etiam recentiores permulti, Gallique Germanique egerunt. cf. Vales. p. 318. sqq., Cellar. I. p. 187. §. CIX., D'Anvill. p. 438. sqq., Mannert. II. 1. p. 81., Ukert. II. 2. p. 422., Georgii II. p. 85. sqq. et scriptores ab his citt. In libello provv. Gall. inter provinciae Viennensis XIV civitates Massiliensium novissimum locum habet.

— γγ. 25. sq.] De Tribunis Cohortium disputavimus p. 536*.sq. et supra p. 983*.sq. ad γ. 2. Post Praefectos Legionum, Alarum, Militum, Classium in hac Notitia et L. 1. Th. C. de com-
meatu VII. 12., LL. 2. 10. Th. C. de veteranis VII. 20. * aliisque ponuntur, unde inferiori iure fuisse colligas; in multis autem constitutionibus ** et ap. Veget. II. 12. ante Praepositos appel-

*) Gothofr. ad cit. L. 2. parum recte hac una L. Praefectos Militum ante Tribunos collocari annotavit, neque in paratitlo ad Th. C. de re milit. VII. 1. varia militarium rectorum genera satis caute distinxit.

**) LL. 2. 10. Th. C. de re milit. VII. 1., L. 1. Th. C. de erog. mil.

lantur, quos itaque dignitate praecessisse dicendum est, et hoc quoque capite Praefecti Laetorum Gentiliumque novissimum locum habent. Munera horum Tribunorum, procul dubio ex iis, de quibus Vegetius l. c. egit, enatorum in universum in eo consistebant, ut limitaneos milites in armis tractandis quam optime instruerent, desertiones inhiherent omnemque militarem disciplinam observantissime colerent, militibus annonas legitime erogarent, munimenta, castra, fossas vallaque conservarent ac reparari curarent, barbaros quid agerent, diligenter observarent eorumque incursiones repellerent atque omnibus denique modis imperii fines custodirent ac tuerentur. privilegiis autem pro modo dignitatis suae gaudebant, qualia militaribus viris constitutiones principales concessa fuisse passim declarant. — *Prima Flavia* inter XVIII Pseudocomitatenses cap.V. bis legitur, p. 27*. §. ult. *Gallicana Constantia*, p. 28*. §. 5. *Metis*. — *Sapaudie* C, *Sabaudiae* aa et Du Chesne. *Sapaudicae* legi vult Vales. p. 164. atque recte quidem, ut nunc mihi videtur, certe quod ad significationem attinet; nam vocabulum ad cohortem, neque vero ad sequens Calaronae nomen trahendum esse constans in collocandis huius modi nominibus etiam Notitiae usus evincit. ceterum *Sapaudiae* quoque iustum adiectivum nomen est, quod tamen pariter atque Cohortem Sapaudicam neque libri, neque lapides veterum agnoscunt. Pancirolus *Sapaudiae* ad *Calaronae* traxisse videtur: nam ad h. l. non nisi hanc annotationem apposuit: „Trib. coh. primae Flaviae, Sapaudiae, Calarone statua habebat“. — *Calaronae* ABDEeff, *Calarone* Caa et Du Chesne, *Cularonae* Bouquet Rer. Gall. scrr. I. p. 128. et sic voluerunt etiam Vales. p. 164. sq., Cellar. I. p. 201. §. CXLI., D'Anvill. p. 257. sq. ac sec. Bruz. la Mart. v. '*Calarona* in Gallia Riparensi' etiam Ortelius et Baudrandus. nihilo minus censorium opus

annon. VII. 4., L. 13. Th. C. de veteranis VII. 29, L. 2. Th. C. de Salgamo VII. 9., L. 113. Th. C. de decurionib. XII. 1. et L. un. Th. C. qui a praebit. tiron. XI. 18.; sed eadem hac L. semel etiam „praepositos vel tribunos“.

me fecisse, cum olim *Calaronae*, quod quia scriptis libris unice probatur *, retinere debebam et nunc in integrum restitui, in *Cularonae* mutarem, ingenue fateor; et recte Mannerus II. 1. p. 100. observat, Notitiam, si hodiernam civitatem *Grenoble* indicare voluisset, *Gratianopolin*, non *Cularonam* posuisse, ut in concil. Aquileiensi ann. 381. habito (Harduin. Concil. I. p. 834.), ap. Augustinum de civ. dei XXI. 7., Sidonium Apollinarem ep. III. 14. aliosque scriptores legitur, utque in Libell. provv. Gall. inter Viennensis provinciae civitates secundo loco est *Civitas Gratianopolitana*. neque ullum momentum habet, quod Geogr. Rav. IV. 27. *Curarone* (l. *Cularone*) exhibet. De Gratianopoli vid. etiam Bimard de la Bastie in Murat. Thes. inscr. I. p. 69. sqq. et quos laudavit Ukert. II. 2. p. 458. Quid ergo est? Marius Aventicensis episcopus in chronico quod exeunte saec. VI. composuit, ad a. 563.: „Post consulatum Basilii anno XXII. indict. XI. Hoc anno Mons validus Tauretunensis [*Dents d'Oche*] in territorio Vallensi [nunc Sapaudico] ita subito ruit, ut castrum cui vicinus erat et vicos cum omnibus ibidem habitantibus oppressisset, et lacum in longitudine LX milium et latitudine XX milium ita totum movit, ut egressus utraque ripa vicos antiquissimos cum hominibus et pecoribus vastasset, etiam multa sacrosancta loca cum eis servientibus demolisset; et pontem Genavacum [*zu Genf*], molinas et homines per vim deiecit, et Genava civitate egressus plures homines interfecit“. (Patrolog. ed. Mign. LXXII. p. 799.) Et Gregor. Turon. hist. Fr. IV. 31. „in Galliis magnum prodigium de Taureduno* castro apparuit, quod super Rhodanum

*) Quod *Calarone* habet, non potest pro genuina scriptura haberi, nam omnes mss. Notitiae codices e Spirensi descendere saepe diximus, et solitus fuit librarius *C* maxime in fine vocabulorum e sive *e* pro ae scribere. Ceterum ut *Barcino* et *Barcinona*, *Legio* et *Legiona*, *Narbo* et *Narbona* aliaque eius modi duplicia nomina in usu fuerunt, ita utrumque, *Calaro* et *Calarona*, ferri potest.

**) Sic apud Gregorium pro *Tauretuno* legitur: illa scriptura falso Celticum vocabulum *dunum* pro Raetico *tuna* exhibet. Cf. egregium

fluvium in monte collocatum erat. qui cum per dies amplius LX nescio quem mugilum daret, tandem scissus atque separatus mons ille ab alio monte sibi propinquo cum hominibus, ecclesiis opibusque ac domibus in fluvium ruit exclusoque amnis illius litore aqua retrorsum petiit: locus etenim ille ab utraque parte a montibus conclusus erat, inter quorum angustias torrens defluit. inundans ergo superiorem partem quae ripae insidebat, operuit atque delevit: accumulata enim aqua erumpens deorsum inopinatos reperiens homines, ut desuper fecerat, ipsos enecavit, domos evertit, iumenta delevit et quae cuncta litoribus illis insidebant, usque ad Ienubam civitatem [Genf] violenta atque subita inundatione diripuit atque subvertit. traditur a multis tantam congeriem inibi aquae fuisse, ut in ante dictam civitatem super muros ingrederetur: quod dubium non est, quia...Rhodanus in locis illis inter angustias montium defluit, nec habuit in latere, cum fuit exclusus, quo se diverteret, commotumque montem, qui descenderat, adsemel erupit et sic cuncta delevit" et r. Castrum Glérolle sive Clérolle prope S. Saphorini inter Viviscum (Vevey) et Cully ad viam quae Lousonnam ducit, in clivo supra lacum eminenti, e regione montis illius Tauretunensis (inter Sapaudicum vicum Meillerie Vallensemque a S. Gingolpho nominatum) conditum veteris Calaronae anno 563. demersae nomen adhuc refert. (proprie Clérolle s. Glérolle foret = Calaronella s. Calarolla. de Raetico vocabulo Caluruna = Calarona, Cleraun, Celerina, Clerant, Glereina, Goldrain, Kollern, Schliern, vid. Steub p. 33. 42. 58. 61.sq. 165.) Ibi reppererunt lapidem miliarium a. 48. p. Chr. positum, qui docet locum ab Aventico XXXVII M. P. afuisse (Orell. Inscr. Helv. n. 137.), aramque Fortunae Reducis. (ibid. n. 138. Cf. Meyer v. Knonau II. 273., Ebel *Anleit. v. Escher* 1843. v. S. Saphorin p. 533., Hassel *Helv. Eidg.* p. 218.) Illam interpretationem Tschudius (Gall. comat. p. 170.), Guilli-

opusculum Lud. Stenbii *Ueb. die Urbewohner Rätians. München* 1843. 8o. p. 49. not. 1.

mannus de reb. Helv. 1598. 4°. p. 100., alii proposuerunt; Guili-
mannus autem Notitiae locum perperam conceptum exhibet; nam
verba eius haec sunt: „Vicum eum qui *Calorona* (p. 93. recte
nomen *Calaronae ad Lemannum* idem habet) antiquis dictus, nunc
Clerolle, inter Viviscum et Losannam, nudinis et hominum
frequentia adhuc celebris, praesidium habuisse paulo certius est,
si libro Noticiarum fides. In eo enim tribunum, et cohortem
locat. In prouincia, inquit, maxima *Sequanorum* [!] *Tribunus*
cohortis primae Flauiae Calaronae Sabaudiae [immo, *Sapau-*
diae Calaronae]*. Ceterum Calaronae vocabulum, quo duo
quoque fluvii Galliae Ripariensis, *Chalaronne* qui Arari, et
Garon, qui Rhodano, uterque a sinistra maioris fluminis ve-
niens miscetur (cf. Cannabich *Frankr.* p. 787. 725.), olim desi-
gnabantur, pro nomine hodierni *Glérolles* apud veterem scri-
ptorem aut in titulo aliquo legi nescio. Quos ego de topo-
graphia Helvetica adhibui libros, eorum auctores, quotquot
Calaronae mentionem fecerint, omnes in hod. *Glérolles* quae-
rendam esse affirmantes credentibus crediderunt. itaque ve-
reor, ne quis frustra consulat quos ad manus non habeo libros
F. L. Halleri *Versuch e. Gesch. d. Helv. unt. d. Röm. Zür.* 1793.
8°. et Halleri Königsfeldensis *Topographie Helvetiens unter den*
Römern. Bern. 1809.

PAG. 119*. §. 1.] prouintia D. populana (omisso v. novem)

*) Bucherius Belg. Rom. p. 496. non satis accurate scripsit „Gili-
mannum interpretatum esse Calaronam *Clarance* ad lacum Lemannum
seu Genevensem“, et ipse addidit: „Licet alii Ebrodunum *Embrun* in
Alpibus maritimis, Calaronem *Grenoble* in Allobrogibus existiment. Sed
ego Gilimanno potius adhaererem: rationi conformiora pro limite Rhe-
nano contra Alemannos, et pro viscero interno contra Burgundiones
iam in Sabaudia circa Genevam positos suggerenti“. *Clarens* III fere
M. P. a *Glérolles* orientem versus distat. Et quod de Burgundionibus
dixit Bucherius, ἀναρχορισμός est: putavit enim (p. 493.) „anni vel
437. exitu, vel 438. primordiis Notitiam nostram scriptam esse“, de qua
re paullo post accuratius dicemus.

ABDE, *Populana* aa. De qua praesidiali provincia p. 491*. sqq. ad p. 72*. §. 16. dictum est.

— §§. 2. sq.] *nonaepopulanae* AB, *nouepopulanae* (pro *nouēpopulanae*) DE. Alibi haec cohors non legitur. — *Lapurdo*, ut Gregor. Tur. hist. Fr. IX. 20.; nam civitatis Boatium (hod. *Bayonne*, cf. p. 494*. §§. 7. sq., Cannabich. *Frankr.* p. 832.) illud nomen esse demonstraverunt interpp. ad Sidon. Apollin. ep. VIII. 12., ubi *Lapurdensium* locustarum, pro quibus recentiores pernas *Lapurdenses* ponere possint, inter mensarum delicias mentio fit, „Et hodie“ (annotavit Savaro) „Baionensem tractum Basques vocant *Lapour*, veteres chartae in terra dicta *Lapord*, vulgo *Labourd*, unde quidam mss. *Laburdensium*“. Cf. etiam Vales. p. 260. sqq., Cellar. I. p. 143. §. XXVIII., D'Anvill. p. 397. sqq., Mannert. II. 1. p. 125., Ukert. II. 2. p. 382. Mirari subit hominem bene doctum neque hebetis iudicii, sed sagacem etiam, qualem Bucherium ex libro suo quivis diligens lector agnoverit, non solum tam inepte scribere, sed iisdem etiam ineptiis in tantum errorem sese abduci passum esse, ut ei accidit, cum inter alia sua de *Notitiae* conscriptae aetate (putavit autem a. 437. exeunte sive a. 438. ineunte eam scriptam esse), quae omnia infirma sunt, argumenta hoc poneret (p. 493.): „nulla omnino est in *Notitia Aquitaniae Secundae*, nisi de *Pictavis*, nulla item *Novempopulanae*, nisi de *Lapurdo* s. *Bayona* mentio: evidenti nimirum [si dis placet] argumento quidquid terrarum ad Oceanum Aquitanicum *Pictavos* inter et *Bayonam* interiacet, Romano avulsum Imperio Gothisque transditum, cum haec *Notitia* scriberetur. Atqui Gothos in eam possessionem a. Chr. 419. ab Constantio tum Patricio, mox etiam Imperatore inductos supra audivimus“. Pancirolo, non Bucherio dignum erat ita concludere. quasi haec *Notitia* non memoraret *Rationalem Summarum Quinque Provinciarum* (p. 47*. §§. 16. sq.) ac *Rationalem Rei Privatae* per easdem (p. 53*. §§. 8. sq.), atque totas provincias non Gothis traditas sed *Vicario Septem Provinciarum subditas* et *Aquitanicam Secundam* et *Novempopulanam* (p. 72*. §§. 15. sq.).

Etiam Bucherium falsa de natali Notitiae opinio in alios errores abripuit multos, ut e. gr. p. 497. ex Suevicis Hispaniarum infestationibus explicare conaretur, cur „Notitia nullos sub Hispaniarum Vicario milites, nullum Hispaniae Comitem recenseat; tametsi Baeticam *etc.* sub Consularibus, Tarraconensem *etc.* sub Praesidibus breviter recenseat“. Strident errores: milites nusquam sub Vicariis, quippe qui civiles tantum modo rectores fuerunt, recensentur; Hispaniae Comitem non recenseri ne verum quidem est, ut ostendit p. 37*. γ. 14.; et quod breviter tantum Hispaniarum provinciae consulares praesidialesque sub suo Vicario recensentur, id omnino eodem modo de omnibus per omnes totius imperii partes provinciis in eadem Notitia factum est.

— γ. 4.] *prouintia* D. — *Lugdonensi* ABW. Vid. p. 482*. init.

— γ. 5.] *aracicae* D, *Araticae* f¹. *Arar* s. *Araris* (*Ἀραρ*, *Ἀραρίς*) sive *Sauconna* (Ammian. supra ad γγ. 19. sq. transcr.), *Sanconna*, *Sangonna*, *Sacona*, *Saona*, hodie *la Saône* dictus (cf. e. gr. Ukert. II. 2. p. 134. sq.), quamvis ob segnitiam fluminis, ut rapiditate sua Rhodanus, famosus sit (vid. e. gr. Plin. H. N. III. 4. sect. 5., Claudian. in Rufin. II. 111.), Lugdunum cum strepitu permeat, infra quod statim in hunc fluvium aquas suas effundit. *Nautas Araricos* ad hanc classem non pertinere, ad superiores γγ. 19. sq. annotavimus. — *caballaduno* E. *Op-*
pidum Cabillonum Caes. B. G. VII. 42., *Cabillonum* in Aeduis ad *Ararim* Id. VII. 90. Et Strab. IV. p. 192. (ed. Almel. p. 293.) „*Μεταξὺ μὲν οὖν τοῦ Λοίβιος καὶ τοῦ Ἀραρος οἰκεῖ τὸ τῶν Ἑδούων ἔθνος, πόλιν ἔχον Καβυλλῖνον ἐπὶ τῷ Ἀραρί καὶ φρούριον Βίβρακτα*“. Apud Ptol. II. 7(8). τῶν Αἰδούων πόλεις recensentur *Αὐγουσιόδουνον*, *Καβύλλινον* (vulgo *Καβάλλινον*), *Λούγδουνον* μητρόπολις. Eumen. paneg. Constantin. c. 18. „a *Cabillonensi* portu“; Ammian. XIV. 10, 3. „apud *Cabillon-*
na“, XXVII. 1, 2. „apud *Cabilona*“ (cf. p. 594*), XV. 11, 11. *Cabilonus* (vid. p. 164*); Libell. provv. Gall. „*Lugdunensis* I. ... *Castrum Cabillonense* [*al.* *Caballionense*, *Caballionensium*]“; Sidon. Apollin. ep. IV. 25. *Cabillonum*, item Ambros. ep. 27.; Gre-

gor. Tur. hist. Fr. X. 11. „de Cabillono“, X. 28. „episcopo Cabillonensi“; in Itin. Ant. p. 360. 363. Cabillono, Cavillono [al. Gapilunno, Cabilumno, Gabilluno, Cabellione] in Tab. Peut. II. A Cabillione; in nummis sec. Mionnet. I. p. 81. et Suppl. I. p. 147. Caballo. Constat esse hod. civitatem *Châlons sur Saône* praefecturae Araris Ligerisque (Cannabich *Frankr.* p. 331.). Cf. Vales. p. 109. sq., Cellar. I. p. 173. §. LXXXV., D'Anvill. p. 187., Mannert. II. 1. p. 178., Ukert. II. 2. p. 467. qui de antiquitatibus Cabillonensibus Millinum in *Magaz. encycl.* 1812. 2. p. 90. sqq., de via Romana Giraltium, ibid. I. p. 131. conferendos esse annotavit. Quod Pancirolus scripsit „vulgo *Cublon* [Schallun ^{2,3,4}]. Itinerarium hic legionem XIII. locat“, error est inde enatus, quod leugarum cum legionum indicatione confudit scriptor. *Cabillunum*, unde L. 2. Th. C. de poenis IX. 40. a. 315. Constantinus A. emisit, Thraciae oppidum Cabalin (Cabylan) esse Gothofredus docuit.

— §. 6.] *prouintia D. lugdonensi ASD. Senoniae D.* Vid. p. 495*.

— §§. 7. sq.] *Anderecianorum Aaa*, Du Chesne et Bouquet., *Andericianorum C.* Hos in confluentibus Sequana Isaraque (*Seine et Oise*) stativa habuisse, supra p. 283* exposui. Vetus hodierni *Andrésy* vocabulum *Anderecia* s. *Anderetia* fuisse opinor. — *Parisius* habent *BCDaa*, *Parisi* *A(?)E(?)* et ceteri editi. Mirari subit quod recentiores geographi de forma indeclinabili *Parisius*, qua per medium aevum frequentissime uti soliti sunt*, ne verbum quidem fecerunt. eam, cum de

*) Praeter complures locos quos vide in Indicibus ad Monum. German. tomos I. II. v. *Parisi*, ex Venantii Fortunati VI. 4. (ed. Luchi) §.

„Dilige regnantem, celsa *Parisius* arce“

et ex Gregor. Tur. hist. Franc. epit. capp. 71. 90. 93. et Fredegarii Scholastici Chronic. capp. 26. 53. 58. 79. hae locutiones quod diximus, satis probabunt: *Parisius* s. *ad Parisius* *venit*, *pervenit*, *Parisius ingreditur*, *procul Parisius*, *procul a Parisius*. Neque qui libros amant, magnam eorum copiam *Parisius* impressam esse nesciunt, neque ICTis e memoria exciderit famosa Honorii III. constitutio, qua „firmiter“ inquit „in-

scriptura A incertus essem, quod feci, retinere debui, quamvis infra p. 122*. γ. 3. *Parisios* legamus. In hodierno Gallorum capite vix Parisiorum oppidum, quale huius Notitiae compositaе tempore fuit, reperias, quippe quod eam civitatis partem quae hodie *la Cité* vocatur, non omnem explevit. cf. Bonamicum in *Mém. de l'acad. des inscrr.* XV. p. 656. sqq. Caesar B. G. „concilium [Galliae Caesar] Lutetiam Parisiorum transfert“; VII. 57. sq. „Lutetiam, i. e. oppidum Parisiorum, positum in insula fluminis Sequanae“ (Dio Cass. LX. 38. τὴν νῆσον τὴν ἐν τῷ Σηκουανῶ ποταμῷ οὖσαν), „hostes Lutetiam incendi pontesque eius oppidi rescindi iubent“. Strab. IV. p. 194. (ed. Almel. p. 297.) „Περὶ δὲ τὸν Σηκουάναν ποταμόν εἰσι καὶ οἱ Παρίσιοι, νῆσον ἔχοντες ἐν τῷ ποταμῷ καὶ πόλιν Λουκοτοχίαν“. Ptol. II. 7 (8). ὑφ' οὗς (Carnutas) Παρίσιοι καὶ πόλις Λουκοτεχία [al. Λουκοτέκτα, Λουκοδέκτα]. Parisiorum populum quidem, sed non oppidum nominat Plinius. Ex Graeco vocabulo in κια exeunte Luteciam, non Lutetiam scribi debere Valesius voluit. Iulian. [cuius Caesaris balnea etiam nunc Parisiis exstant] Misopog. p. 340. τὴν φίλην Λευκετίαν, inquit, litteris κ et τ transpositis, ὀνομάζουσιν οἱ Κελτοὶ τῶν Παρισίων τὴν πολίχνην· ἔστι δ' οὐ μεγάλη νῆσος, ἐγκειμένη τῷ ποταμῷ καὶ αὐτὴν κύκλῳ πᾶσαν καταλαμβάνει. ξύλιναι δ' ἐπ' αὐτὴν ἀμφοτέρωθεν εἰσάγουσι γέφυραι κ.τ.λ. Et Zosimus etiam III. 9. parvum oppidum nuncupat, „ἐν τῷ παρισίῳ [al. Παρησίῳ], Γερμανίας [lege Γαλατίας] δὲ αὕτη πολίχνη“, ac Mich. Syncell. τὴν Παρησίαν τῇ πηλικότητι τῶν κατὰ Γαλλίαν μικροτέραν πόλεων appellat. Ammian. XV. 11, 3. „Parisiorum castellum, Lutetiam nomine“, Parisios vocat Id. XVII. 2, 4. XX. 4, 11. et 5, 1. XXVI. 5, 8. Eodem tempore, exeunte a. 365., Valentinianus (et Valens) Parisiis emisit L. 13. Th. C. de annona et trib. XI.

terdicimus et districtius inhibemus, ne Parisius vel in civitatibus seu aliis locis vicinis quisquam docere vel audire ius civile praesumat. et qui contra fecerit, ...excommunicationis vinculo innodetur“. His nostris diebus Antihonoriana constitutione opus foret.

1., L. 3. Th. C. de metall. X. 19. et L. 11. Th. C. de numerariis VIII. 1. Vib. Sequest. de fluminib. (p. 17. ed. Oberlin.) „Sequana Galliae Luteciam Parisiorum circumfluit vel insulam facit“. It. Ant. p. 368. Luticia [*al.* Lutecia, Lutitia, Lotica], p. 384. Luticia [*al.* Lutitia, Lutecia, Lotitia]. Tab. Peut. I. C Luteci, sed *PARISI* ad dextram Mosae habet II. A. Apud Gregor. Tur. passim occurrunt nomina Parisiorum s. Parisiaca (in ed. princ. *Parrhis.*) urbs s. civitas, Parisii urbs. Nautae Parisiaci (quos cave, ne ad hanc classem pertinere putes, cf. annot. ad super. §§. 19. sq.) memorantur in lap. Paris. ap. Orell. 1993. et in lapide Antissiodorensi ap. Grut. 371, 8. legitur: AETERNAE. MEMORIAE. AVRELI | DEMETRI. ADIVTORI | PROCC. CIVITATIS. SENONVM | TRICASSINORVM. MELDO | RVN. PARISIORVM. ET. CI | VITATIS. AEDVORVM. INGE | NVINIA. AVRELIA. CONIVGI | CARISSIMO et r. Parisi Britanniae hic solum memorandi sunt; sed nugatorias vocabuli explicationes tum a diversis Paridibus, fabulosis omnibus, tum a Parrhasiis Arcadiae, tum a *παρρησία*, tum a Luco fabuloso rege, tum a luto qui Parisiis hodieque minime fabulosus est, quamvis non numquam incredibilis sit, ne memorare quidem opus fuerit. Cf. Vales. p. 438. sqq., Cellar. I. p. 166. §. LXXIII., D'Anvill. p. 426. sqq., Mannert. II. 1. p. 168. sq., Ukert. II. 2. p. 478. sq., Georgii II. p. 95. sq. Non potui adhibere *Sauval Histoire et recherches des antiquités de la ville de Paris*. 1824. fol.

— §. 9.] Vide annot. ad superiorem §. 16.

— §. 10.] *provincia D. Hispanie C. Calletia ADE, Callectia BEdff, Gallecia aar^{1,6,7}, Gallaecia r^{2,3,4}*. De hac provincia vide p. 466*. ad p. 69*. §. 9. ubi ei quod dixi Consularem Gallaeciae nominari me non meminisse, nunc aliquid addendum est; nam apud Ioa. Augustin. Cean-Bermudez *Sumario de las antigüedades Romanas que hay en España*. Madrid 1832. 4o. p. 195. legitur hic titulus Asturicensis: I. O. M | ::::::::::ACO. CATVLLI | NVS. VIR. CONSV | LARIS. PRAESES | PROV. GALLAECIAE | PRO. SALVTE. SVA | SVORVMQVE | OMNIVM. POSVIT. Etiam GALECIARVM nomen legitur in inscr. Venet. ap. Kellerm. Latercc. n. 42.

— §§. 11. sq.] Legio VII. gemina, quae civitati, in qua

stetit, nomen suum reliquit, dubitare possis, num a Septima Gemina quae in Not. Or. p. 27. §. 17. sub Magistro Mil. per Orientem inter legiones comitatenses memoratur, diversa fuerit necne, cum etiam legionem VII. Claudiam, quae Viminacii stationem habuit sec. Not. Or. p. 105. §§. 22. sqq., Geminae nomen gessisse certe tituli Romani duo ex iis quos paullo post subiciam, demonstrent: alter enim utriusque legionis mentionem sic fecit > .LEG. VII. GE.. | > .LEG. VII. GEMIN. P(iae). F(elicis)., ut appareat priorem centurionem esse legionis VII. geminae Claudiae, ut alter titulus aperte habet LEG. VII. CLAUDIAE. GEMINAE. De utraque ad hoc cap. XL. me dicturum esse pluribus locis promisi, quae fides nunc solvenda est. Septimanos, et Seniores et Iuniores, qui inter legiones comitatenses Magistro peditum praesentali subditas memorantur (p. 26*. §. 19. et p. 27*. §. 6.), quorum illi iterum sub Comite Hispaniarum p. 37*. §. 28., hi, i. e. alia eorum pars, sub Magistro Eqq. Galliarum §. 24. recensentur, ex legione VII. gemina fuisse puto; neque vero Septimanos qui inter Pseudocomitatenses Magistro Pedit. praes. subditos p. 28*. §. 9. leguntur, alii quam eidem VII. geminae adscripserim. Sed rei ordo postulat, ut a Legione Septima Claudia incipiamus. nam neque de Septima legione qua Iulius Caesar in Britannia usus est (B. G. IV. 32.), neque de VII. M. Antonii in nummis celebrata (cf. Eckhel. VI. p. 51. VIII. p. 489. et Rasche tom. II. part. post. col. 1547. *) dicere ad rem nostram attinet. Ex titulis simpliciter legionem VII. memorantibus ad Claudiam rettulerim quos per orientales imperii partes ac Moesiam Dalmatiamque reppererunt, ad Geminam vero a Galba institutam per Hispanias Galliasque, item Pannonias repertos; utraque per Italiam monumenta reliquit.

LEG. VII. (in ins. Naronis Dalmatiae) ex Donio Murat. 847, 7.

— (Iaderae) ex Donio Murat. 1022, 7.

— ET. XI. sub Tiberio vias Salonitanas munierunt. (Spalati) Ex Spon. Donat. 211, 6.

— (Ascaphaburgi) Steiner. n. 167.

*) De nummo Damasceno erravit Raschius. cf. Eckhel. III. p. 333.

LEG. VII ||||| LEG. VII. OCCIS. IN GALL (Capuae) Murat. 802, 8.

- (Lugduni) Grut. 495, 11. LEG. VII |
- (Metis) Grut. 541, 5.
- (Mogontiacy) Grut. 568, 9., Fuchs. I. p. 129, Lehne II. p. 124., Steiner. n. 382.
- (in Callaecia) Murat. 335, 3.
- (Tarracone) Grut. 367, 2.
- (Veronae) Grut. 564, 9.

PRÆFECTVS. LEG. XXVI. ET VII. LVCAE. AD. AGROS. DIVIDENDOS. (Rom.) Cardinali p. 183. n. 326.

De Septima, quae cum XI. Claudiae Piae Fidelis cognomen a. IDCCXCV. a senatu etiam accepit, postquam, seducta a Dalmatiae praefecto Furio Camillo Scriboniano mutatoque sacramento ad Claudii partes redierat (Suet. Claud. 13., Dio Cass. LX. 15., Oros. VII. 6.), sub Octaviano A. eam in Moesia Superiore stetisse Dio Cass. LV. 23. (cf. ad Not. Or. p. 488. not. 31.) auctor est, et Viminacio eam adscribit Ptol. III. 9. (*Οὔμινακίον λεγίων*, i. e. *ῆς*.), ut huic oppido et Cuppis Not. Or. p. 105.; item legitur LEG. VII. in nummo coloniae Parianae Mysiae et Viminacii Moesiae superioris sec. Eckhel. I. c. et II. p. 8. Eadem septima Claudia sive, ut Tacitus vocat, Claudiana, sec. eiusd. Hist. II. 85. a. 69. p. Chr. imbuta favore Othonis Aquileiam infestavit et sub legato Tettio Iuliano inter tres Moesicas legiones (i. e. etiam III. et VIII.) in Italiam cum Aponino Saturnino advenit; legioni praeerat Vipstanus Messala. (Hist. III. 9.) eadem etiam cum aliis Septimanis, i. e. Galbianis, Bedriacensi pugnae interfuit (Hist. III. 27.); in hiberna deinde dimissa est. (Hist. IV. 39.)

In nummis occurrit his:

LEG. VII. ... in nummo Carausii sec. Rasch. I. c.; sed sic sec. Eckhel. VIII. p. 46.: LEG. VII. CL. Taurus gradiens.

LEG. VII. CL. Aquila legionaria inter duo signa militaria. Numm. Septimii Severi. cf. Eckh. VII. p. 168.

LEG. VII. CL. VI. P. VI. F. Taurus. } Nummi Gallieni. cf. Eckh. VII. p. 402. cum II.
— — — — — Leo. } p. 462.

Inscriptiones ad hanc VII. Claudiam Piam Fidelem respicientes has collegi:

LEG. VII. C. (Mogontiacy) Grut. 572, 5., Fuchs. I. p. 96., Lehne II. p. 169. cf. Orell.

3589. Sed Steiner. n. 384. fecit LEG. VII. G. ... et ipse vereor ne ad Galbianam Septimam titulus pertineat.

LEG. VII. CL. (*Passarowitz Serviae*) Murat. 2034, 9.

— — — (Rom.) Kellermann. n. 275. LEG. ION. VII. CLAVD. Gruter. 345, 3.

— — — (Tarracone) Grut. 446, 9. ubi IN. NYS. SVF[non INF]ERIOR. legendum est.

LEGG. VII. CL. ET. I. ADI. (*Albae Iuliae*) Grut. 346, 2., Orell. 2731.

LEG. VII. CL. LEG. VII. GEM. (Tarracone) Grut. 529, 5.

LEG. VII. CLAV. ET. PRIMAE. ADIVTRICIS. et paullo ante in eod. tit. LEG. VII. GEM. PIAE. FEL. (*Fuling. in Umbria*) Grut. 347, 1.

LEG. VII. CLAVD. (Rom.) Grut. 381, 1., Id. 513, 2. et 3.

— — — (Praenest.) Marini *Atti* p. 793.

LEG. VII. CLAVD. (prope lacum Circeium) Murat. 1038, 7.

LEGION. VII. CLAVD. (Vindobon.) Maffei *Mus.* 242, 3., Orell. 2695.

LEGION. VII. CLAVDIAE (Malacae in Hisp.) Murat. 1056, 4.

LEG. VII. CLAVDIAE. (Rom.) Grut. 1106, 7. ■ Ligor.

LEG. VII. F. (Salonae) Murat. 809, 3.

LEG. VII. C. F. (*Lara in Hisp.*) Cean-Bermudez *Sumario* p. 175.

LEG. VII. C. F. (Laronae in Hisp.) Murat. 801, 1. [an VII. G. F. = gemina felix?]

LEG. VII. P. F. (Aenonae) Murat. 824, 1.

LEG. VII. C. P. F. (Asturicae) Cean-Bermudez p. 194.

LEG. VII. C. P. F. (Rom.) Murat. 2033, 1.

— — — (Salonae) Orell. 3553. alia 4995.

— — — (Tiferni) Fabrett. p. 399, 291., Morcelli I. p. 107., Orell. 3049.

— — — (Vindobon.) Maffei 243, 4. (cf. 242, 3.), Murat. 842, 4., Orell. 3455.

LEG. VII. C. P. T. [sed P. pro T. scribendum esse annot. edit.] (in agro Tragurin. Dalmat.) Murat. 868, 6.

L. VII. CL. P. F. (Rom.) Grut. 391, 4., Orell. 3444.

LEG. VII. CL. P. F. (Venetiis) Doni VI. 126.

LEG. VII. CLAVD. P. F. (ap. Fregellas) Grut. 369, 4.

LEG. VII. CLAV. PIAE. FID. (Rom.) Grut. 130, 1., Orell. 3881.

LEG. VII. CLAVD. PIAE. FID. (Praeneste) Grut. 565, 2.

LEG. VII. CLAVDIAE. PIAE. FIDEL. (Puteolis) Grut. 389, 7.

LEG. VII. CLAVD. PIAE. FIDELIS. (Mediolan.) Grut. 492, 1.

LEG. VII. CLAVDIAE. PIAE. FIDELIS. (*Alhambrae in Hisp.*) Grut. 550, 5. paullo aliter Cean-Bermudez p. 43.

LEG. VII. CLAVDIAE. PIAE. FELIC. ET. FIDEL. (Rom.) Grut. 521, 4.

LEG. VII. CLAVDIAE. GEMINAE. (Rom.) Fabrett. 385, 221., Murat. 855, 6. accuratius Kellermann. p. 35. not. 34. cf. num. 34. ibid.

Sequentes tituli partim incerti, partim spurii sunt:

LEG. VII. AVG. (in vico Böckingen) Steiner. n. 55.

— — — (in vico Norri Lotharingiae) ex Donio Murat. 1978, 8.

— — — (Rom.) item ex Donio Murat. 1115, 6. Ligorian.

LEG. VII. CL. GEN. PIA. FIDEL. (Curib. in Sabin.) Grut. 85, 8., Orell. 1886. Ligorian.

LEG. VII. EVIA. (*Alhambrae*) Grut. 550, 4. sed Cean-Bermudez p. 42. LEG. VII | ENIAE. PIAE ut GENIAE PIAE legerem, nisi eundem P. Licinium P. filium in alio Alhambrano titulo Tribunum LEG. VII. CLAUDIAE. PIAE. FIDELIS. aperte legeremus.

LEG. VII. FLAVIAE. FEL. (Rom.) Doni VI. 127. mendum in numero suspicatur.

LEG. VII. [?VI.] FEL. INVIC. (Castulonae in Hisp.) Doni VI. 37., Murat. 833, 8.

LEG. VII. [?VI.] VICTRIC. (Tibure) Doni VI. 24., Murat. 829, 9.

LEG. VII. PR. P. F. (Mogontiacy) Grut. 101, 7. Sed Fuchs. I. p. 60. (Steiner. n. 383.)

habet LEG. VII. P. P. P. F. = pecunia publica poni fecit. cf. paullo post Borghes.

LEG. SEPT. (prope Cliviam) Murat. 355, 2.

De legione Septima Gemina quae Legioni Callaeciae nomen imposuit, ad h. Notitiae l. disputaturus fraudem lecturis facerem, si Borghesianis mea verba locum detrahere sinerem. Ille (*iscr. del Reno* p. 26. sq.) ita disputavit: *Fu coscritta da Galba* (Dione [LV. 24.], Tac. Hist. I [et II. 11.] III. 25.) *, *che le diede il nome di Settima, forse per far seguito alla Sesta, da cui era stato creato imperatore* [Hist. V. 16. cf. Suet. Galb. 10.]. *Venne con lui a Roma; nella qual' occasione Tacito* (Hist. I. 6.) *la chiama Ispanica* [Hispana; sed vid. annot. ad p. 114*. §§. 10. sq. init.] *dalla sua origine, come altra volta la dice Galbiana dall' istitutore* (II. 86.), *nel che gli fa eco la muratoriana* 819, 4. *Fu da lui mandata a svernare nella Pannonia* (Tac. II. 11. e 86.), *e nella guerra civile susseguente seguì le parti di Ottone e di Vespasiano: ma dopo l'uccisione di Vitellio fu rimandata nei paesi nativi* (IV. 39. da paragonarsi col. cit. II. 86.). *Infatti un' insigne lapide del Grut. 245, 3[2.] ci assicura che nell' 832 era nella Lusitania sotto il comando del suo legato D. Cornelio Meciano, ove ne abbiamo ricordo anche nell' 883.* (Murat. 2037, 8.). *I quartieri che occupava al tempo di*

*) Tac. Hist. II. 11. „septima a Galba conscripta“. Dio C. I. c. „... καὶ ὁ Γάλβας.... τὸ ἑβδομὸν τὸ ἐν Ἰβηρίᾳ, συντάξαι“.

Tolomeo hanno dato l'origine e il nome alla presente città di Leon, e sotto i divi fratelli aveva sparse delle vessilazioni in altri luoghi della stessa provincia della Gallecia (Muratori 7, 7. 355, 2. 336, 3). Ma egli è precipuamente della Spagna citeriore, che provengono le sue memorie, ove la pone dichiaratamente la base di Umbrio Primo console, come pare, circa i tempi di Severo, ■ tribuno LEG. VII. GEM. FELICIS. HISP. CITERIORIS Grut. 491, 12. [item in titolo Argis reperto legimus ΓΕΝΟΜΕΝΟΝ ΔΕ ΚΑΙ ΧΙΛΙ|ΑΡΧΟΝ ΕΝ ΙΣΠΑΝΙΑ ΑΕΓΙΩ|ΝΟΣ ΕΒΔΟΜΑΣ ap. Böckh Corp. Inscr. n. 1128.] Tarragona abonda sopra ogni altra città delle sue lapide, che giungono fino ai giorni di Caracalla e di Alessandro (Orell. 4815; Grut. 365, 7.), - e giustamente, perchè era la capitale della provincia, che nei medesimi tempi le viene assegnata per stanza da Dione. È certo però, che fù anche sul Reno, attestandolo nel Fabretti 140, 149. un altro tribuno LEG. VII. GEMINAE. FELICIS. IN. GERMANIA. Cinque volte si memora nella raccolta dello Steiner, ma in due sole si attesta la sua presenza, cioè nel n. 383 di lezione controversa col Grut. 101, 7. [vide in fine superioris catalogi], ed erronea, come io stimo, presso ambedue, e nel n. 242, in cui apertamente s' intitola Alessandrina. Bisognerà dunque credere per le cose anzidette, che dopo chiusa la storia di Dione o interamente o in parte fosse chiamata da Alessandro Severo in sussidio della guerra germanica da lui impresa nel 987. E bisognerà pure ammettere che nella divisione degli eserciti fra Valentiniano e Valente una porzione di lei o passasse o rimanesse in Levante, ove sappiamo dalla Notizia che militava sotto il Mag. Mil. p. Or. [p. 27, C, 3.], mentre dalla medesima ci viene pure annunziato, che un Praef. leg. VII. Geminæ occupava contemporaneamente gli antichi alloggiamenti a Legione in provincia Hispaniae Gallecia⁴. Borghesius itaque Septimae Claudiae denegare videtur Geminæ vocabulum, in qua re, ut ex superioribus apparet, sententiam eius deserere debemus. In nummis huius legionis mentionem fieri non legimus; titulos autem eandem celebrantes praeter supra exhi-

bitos qui non nisi *leg. VII.* praebent, hos enotavi:

LEG. VII. CL. LEG. VII. GEN. (Tarracone) Grut. 529, 5.

> .LEG. VII. GE. | > .LEG. VII. GEMIN. P. P. (Rom.) Kellerm. n. 59. Non accurate Cardinal. p. 301. init. habet: > .LEG. VII. GE | > .LEG. VII. GEMIN. P. P.

OB. NATALEM. LEG. VII. GE. | MILITES. COH. I. GALLARCO (in Callaecia) Murat. 7, 7. (cf. infra LEG. VII. GE.)

legionis VII. ET XIII. G. (in Ostrobiensi vico) Kellerm. n. 52.

LEG. VII. GE. (in Callacora) Murat. 335, 2. et 336, 3. cf. cit. 7, 7.

VII. GEN. (*Arlanza* in Hisp.) Cean-Bermudez p. 166.

LEG. VII. GEN. (Rom.) Marini p. 666. accuratius ap. Kellerm. n. 297.

— — — — Cardinali p. 304. et alia p. 116. n. 147.

— — — — Grut. 426, 5.

— — — — — 492, 5. Ligorian.

— — — — (Parentii) Orell. 72.

— — — — (prope *Wasserburg* in Bavaria) Grut. 537, 8.

LEG. VII. GEN. (Lugduni) Orell. 922.

LEG. VII. GEM. (Barcinone) Grut. 534, 3.

LEG. VII. GEMIN. (Rom.) Kellerm. n. 252.

— — — — (Parmae) P. de Lama *Inscr. Farnes.* Parm. 1818. 4°. p. 121.

LEG. VII. GEMINAE. (Rom.) Fabrett. 690, 111., Orell. 2101.

AEF. Z. A1A[ύμης] (in Graecia) Grut. 425, 3. Ancyrae sec. Corp. Inscr. Graecar. 4022.

L. VII. G. F. (Tarracone) Grut. 545, 6.

LEG. VII. G. F. (Tarracone) Grut. 525, 3.

— — — — — 547, 4.

— — — — — 556, 3.

— — — — — — , 6.

LIIG. VII. G. F. (Rom.) Doni VI. 191.

LEG. VII. G. F. (Borbelomagi) Lehne I. p. 116., Steiner. n. 299. sed Murat. 1, 1.

LEG. VIII. G. F.

LEG VII G F (*Killarelho* in Lusitan.) Murat. 2037, 8.

LEG. VII. GE. F. (Tarracone) Grut. 563, 1.

LEG. VII. GEM. F. (Rom.) Kellerm. n. 293.

LEG. VII. G. FEL. (Tarracone) Grut. 57, 12., Orell. 3496.

LEG. VII. G. FEL. (Tarracone) Grut. 532, 3.

LEG. VII. GEN. FEL. (Aquis Flavis [*Chaves*] Portucall.) Grut. 245, 2.

— — — — (Tarracone) Grut. 554, 1.

— — — — (Tuderti) Grut. 1032, 1. et 1099, 5.

LEG. VII. GEN. FELIC. (Brixiae) Grut. 471, 1.

— — — — (*Gambarae*) Grut. 471, 2.

LEGIONIS. VII. GEMINAE. FELICIS. (Fulginii) Murat. 677, 2.

— — — — — (Mevaniae) Murat. 1112, 4.

LEG. VII. GEN. SPANIAE. (Mediolani) Murat. 861, 6.

LEG. VII. GEN. FELICIS. HISPAN. CITERIORIS. (Compsae in Lucania) Grut. 491, 12.

LEG. VII. GEMINAE. FELICIS. IN. GERMANIA. (Rom.) Doni VI. 27.

LEG. VII. G. FIAE. (Dianii in Hisp.) Murat. 873, 8.

VII. G. P. F. (Tarracone) Grut. 539, 3.

LEG. VII. G. P. F. (Patavii) Grut. 521, 6.

LEG. VII. G. P. F. (Tarracone) Grut. 542, 9. Cf. etiam supra p. 1028*. cit. LEG. VII. G. P. F. Asturic.

LEG. SEPT. G. P. F. (Tarracone) Orell. 3652. sed Grut. 417, 5. LEG. VII. G. P. F.

LEG. VII. G. P. FEL. (Tarracone) Grut. 355, 2.

legionis | VII. GEMINAE. P. F. (Rom.) Marini p. 771. (cf. Fabretti 197, 470.)

LEG. VII. GEN. PIAE. FEL..... LEGG. VII. CLAV. ET. PRIMAE. ADIVTRICIS. (Fuling. in Umbria) Grut. 347, 1.

LEG. VII. G. P. F. ANTONINIANAE. (Tarracone) Orell. 4815.

LEG. VII. GEN. ANT. P. FEL. (Legione) Grut. 260, 1. (Ruiforco sec. Cean-Bermudez p. 204.)

LEG. VII. GEN. SEVER. (in Hisp.) Doni VI. 66, Murat. 880, 4.

LEG. VII. GEN. SEVER. P. F. (Chaves, Aquis Flaviis in Portucall.) Grut. 1103.5., Murat. 880, 4.

LEG. VII. GEN. ..EXAND..ANAE. (Wiesbaden) Orell. 2059. Sed Dorow (Opferstätte. Wiesb. 1819. 4°. I. p. 62.) LEG VII GEN P F EX APP, Lehnus I. p. 220.

LEG VII GEN P F ALEXAND, Steiner n. 242. LEG. VII GEN. P. F. ALEXAND.

LEG. VII. GEN. P. F. SEVERIANAE. ALEXANDRIANAE. (Tarracone) Grut. 365, 7. et 1091, 5.

Falsus tit. ap. Murat. 819, 4. habet: CENT. LEG. CALDIANAE.

Etiam in laterculis grandibus crassisque Legione reper-
tis legi litteras LEG. VII. GEN. P. F. testatur Cean-Bermudez p.
201. — *Legionae* (s. *legionae*) aperte exhibent ΑΒΘαα, *Legione*
ϷϷδεσσ. cf. supra ad γ. 26. Ptol. II. 5(6). . . παράκειται [Σεουρ-
ροῖς] ἡ Ἀστουρία, καὶ πόλεις ἐν αὐτῇ αἰδε Λούκος Ἀστου-
ρῶν..... Ἰντεράμνιον Φλασούιον θ μδ Αεγίων ζ Γερμανική
Βριγαικινῶν Βριγαίχιον..“. apparet Γεμινή pro Γερμανική le-
gendum esse, neque Βριγαικινῶν ad praecedens nomen Le-
gionis VII. G. pertinere. contra alii, ut Cellar. I. p. 85. §. LV. et
qui hunc sequuntur, ut Bisch. et Möll. v. *Legio*, nomine Brigae-
cinorum ad praecedens LEGION. VII. GEN. tracto hanc legionem

Brigaecinis adscripserunt; nihilo vero minus Bisch. et Möll. Brigaecium etiam Brigaecinorum oppidum fuisse recte interpretantes duplicem unius vocabuli *Βριγακινωv* functionem statuunt, quod sana interprelandi ratio non patitur. Et Mannert. I. ed. II. p. 367. eo progressus est, ut Brigaecium antiquius Legionae (*Leon*) nomen fuisse opinaretur, quod falsum esse ex ipso ab ipso cit. It. Ant., mansionem *Ad leg. VII. geminam* p. 387. 395. diversam a *Brigecio* (al. *Brigeco*) p. 439. 440. recensente, animadvertere debebat *. Legionem s. Legionam hodiernae provinciae *Leon* cognominem metropolin (Hassel. *Erdb. Span.* p. 178.) esse constat. cf. Ukert. II. 1. p. 441., Georgii II. p. 41., Cean-Bermudez p. 201., qui praeter laterculos litteris *LEG. VII. GEM. P. F.* inscriptos ac paucos titulos antiquitatum Romanarum vestigia nulla ibi superesse refert.

— §§. 13. sq.] *Pacatianae*] *Pacatione* A. Pancirolus: „a Pacatia urbe Mauritaniae appellata“. Cf. p. 79*. §. 11. cum annot. et Procopii locum p. 601*. — *Paetaonio*] *petonio* C. Ptol. II. 5 (6). *Συνεργατίων Πεταυόνιον*. It. Ant. 423. in itinere a Bracara Asturicam: „Complentica. M. P. XXV. Veniatia. M. P. XXVIII. Petavonium. M. P. XV. Argentiolum. M. P. XIII. Asturica“. Wesseling. „*Vanenza* nunc dicitur, si Amb. Morales non fallit“. Recentius nomen non exhibent Mannert. I. p. 366. et Ukert. II. 1. p. 442. atque hic neque ad It. Ant. l. c. neque ad hunc Notitiae locum respexit. Cortés y Lopez *Diccionario geogr. de la España antiq.* Madr. 1835. 4º., quem librum non habeo, sec. Itin. Ant. Berol. 1848. edit. p. 368. Poybueno; Lapieus vult Con-

*) Brigaecium (*Brigiton* Geogr. Rav. IV. 45.) Lapieus hod. *Benevente* [*Benavente*] esse putavit, Hispani *Castrellin* esse docent, de quo loco Cean-Bermudez p. 197. haec habet: „pueblo del reino y provincia de Leon, cerca de Valderas, fundado sobre otro antiguo que se llamó *Brigecum* y pertenecía a los Astures Augustales. Se encontraron en su distrito monedas romanas y otras antiguallas. Fue la segunda mansion del camino militar que iba desde Astorga a Zaragoza por Cebrones; y la primera de otro que salía y terminaba en las mismas ciudades por distinta ruta“. cf. It. Ant. II. citt.

gosta, ex quibus vicis fere VI M. P. inter se distantibus hic, *Congosto*, fere XIX M. P., ille XIII M. P. caurum versus ab *Astorga* distat, i. e. nulla montium deviationumque habita ratione: satis bene numeri utrique harum sententiarum conveniunt, sed vereor ne situs locorum et viae ab Itinerario indicatae tractus, quam non Minium, sed potius Durium versus directam fuisse apparet, contra faciant. Secundum Cean-Bermudez p. 205. *Vanuncias*, quem vicum eundem esse conicio, atque supra dictum *Vanenza* (nam *la Bañeza* ad confluentes *Puerto* et *Ovijo* fluvios propior est Asturicae, quam ut hunc ab Itinerario sub Petavonii vocabulo indicari putare liceret), „pueblo de la provincia de Leon en la jurisdiccion de Villamañan“, Petavonium Itinerarii est; sed falso ibi scriptum est, ab hoc Itinerario Superatiis locum adscribi, quod a Ptolemaeo factum est. Antiquitatis vestigia superesse non refert scriptor Hispanus.

. — γγ. 15. sq.] De differentia cohortium Gallicarum et Gallorum et de his ipsis disputavi p. 914*. ad p. 114*. γγ. 10. sq. Legiones Gallicae complures fuerunt, ut III. IIII. VI. XVI., sed Cohortem Gallicam in genuino lapide me legere non memini. putaverim hanc quoque, de qua hic sermo est, cohortem, quam non *Gallaecae* sed *Gallicae* nomen habuisse ex hoc ipso Notitiae loco satis apparet, legionis IIII. Gallicae, quae legio oppido Iuliobrigae [cf. γ. 19. seq.] vicino nomen dedit stetitque non ita procul ab Ebri fontibus prope *las Henestrosas* („pueblo del partido de Reinosa“, Cean-Bermud. p. 172. et p. 182.), partem fuisse. cf. infra ad γ. 19. v. *Iuliobriga* scriptam annot. et scrr. Hispanos ab Ukerto II. 1. p. 443. laudatos. Atque sic de nomine quoque loci, ubi haec cohors stativa habuit, quibus suum ipsa nomen reliquit, statuendum esse videtur: nam Ptol. II. 5 (6). Γάλλικα Φλαονία, quod hodiernum Arragonense *Fraga* esse interpretantur (cf. Ukert. p. 453. et Cean-Bermud. p. 143., Hassel. p. 297.), *Gallicum* It. Ant. p. 451., quod *Zuera* [falso *Zunra* Ukert. p. 452.] ad *Gallicum* (*Gallego*) fl. (Hassel. l. c.) esse volunt Surita ad It. l. c. et Marca I. 13.,

quodque adhuc Romanorum operum indicia conservat sec. Cean-Bermudez p. 161., et *Forum Gallorum* Itin. Ant. p. 452., quod hod. *Gurrea* („villa del reino de Aragon en el partido de Huesca, situada sobre el rio Gallego“, Cean-Bermud. p. 145.) esse constat, (cf. Surita ad It. l. c. et Cean-Berm. l. c.) Ilergetum oppida in Tarraconensi fuerunt, non „in provincia Hispaniae Callaecia“, in qua secundum rubricam stativa cohortis Gallicae quaerenda sunt.

— §. 17.] *Lucensis* ABCDaa (et E?), *Lucensis* Driff. Et cohors et populus ac conventus et ipsum oppidum a Luco nomen gesserunt. Prope Mogontiacum, ubi complures ad Hispanicos numeros pertinentes tituli exstant, a. 1804. effoderunt aram sic inscriptam: BEBVRVS- CO|ROTVRETIS- P- MIL- | CHO- I- LVENSIV- | HISPANORVM | AN- IIII- STI XIII- | H- S- E- | H- EX- T- P- C- Et in diplomatibus imperatorum hac Lucensium cohortes leguntur: in Neronis a. 60. dato V. LVCIENS. ET. GALLAECOR. inter eas quae SVNT IN ILLYRICO SVB L. SALVIDIENO RVFO (Arneth. n°. I. p. 26. sqq.); in Titi a. 80. dato cohors I. LVGENSIUM inter eas quae SVNT IN PANNONIA SVB T. ATILIO RVFO (Arneth. n°. III. p. 33. sqq.); in Domitiani a. 85. dato V. CALLAICORVM [in interiore parte GALLAECORVM] LVGENSIUM inter eas quae SVNT IN PANNONIA SVB L. FVNISVIANO VETTONIANO (ibid. n. IV. p. 39. sqq.); in Traiani a. 106. dato II [falso Arneth. p. 44. dat III] LVGENSIUM inter eas quae SVNT IN MOESIA INFERIORE SVB A. CAECILIO FAVSTINO (ibid. n. V. p. 43. sqq.); in Antonini Pii a. 154. dato V. GALL. LVGENS. inter eas quae SVNT IN PANNONIA SVPER. SVB CLAVDIO MAXIMO LEG. (ibid. n. X. p. 64. sqq., Cardinal. n. XX.). Pancirol.: „Trib. coh. Lucensis Luco praesidebat, prope Flavium Brigantum. Lucus Augusti urbs est opulenta, nunc Lucensis dicta, unde haec cohors denominatur. Est etiam Lucus Asturum oceano propinquior“. Uterque Lucus hodieque hoc nomen retinet; nam Lucus Asturum est hodie *S. Maria de Lugo*, pagus prope *Oviédo* (Cean-Bermudez p. 202.); Lucus autem Augusti episcopalis cognominisque Galicianae provinciae capitalis civitas *Lugo* est (Hassel. p. 221.). Ibi Lucensis conven-

tus [unus ex VII conventibus, in quos Citerioris Hispaniae universa provincia post Pompeium M. divisa erat] populorum est XVI, praeter Celticos et Lebunos ignobilium ac barbarae appellationis, sed liberorum capitum ferme CLXVI milium^a sec. Plin. H. N. III. 3. sect. 4. init. et §. 6. cf. IV. 20. sect. 34. et Cean-Bermud. p. 206. sq. In Callaicis Lucensiis a Ptol. II. 5(6). Capitorum oppida *Ἰρία Φλαονία* et *Λούκος Αὐγούστου* recensentur. Sec. It. Ant. p. 424. 430. hoc in itinere a Bracara [*Braga*] Asturicam [*Astorga*] ab hoc loco CXX M. P., a Brigantio [*la Coruña*] XXXV M. P. afuit. Cf. Simler. ad It. Ant. I. c., Cellar. I. p. 85. §. LIII., Mannert. I. p. 360. sq., Ukert. II. 1. p. 437. Etiam Narbonensis II. suum Lucum Augusti habuisse notum est: Tac. Hist. I, 66. „municipium id Vocontiorum est“; Plin. H. N. III. 4. sect. 5. „Vocontiorum civitatis foederatae duo capita Vasio et Lucus Augusti“; Itin. Ant. p. 357., It. Hieros. p. 554.; hodieque *Luc* (*en Diois*, *dépt. Drôme*, cf. Cannabieh. *Frankr.* p. 826.). Minus notus est Lucus Augusti in Germania Superiore, quem memorat lapis Romanus ap. Grut. 850, 10. hic: T. NIGRIO | SIMILI. TRI|BOCO. [T. FIL|BOCO.] EX GER|MANIA. SVPERI|ORE. LVCO. AV|GVSTI. NIGRIVS | MODESTVS. FRA|TRI. OPTIMO | ET. PISSIMO CI|NEBARIVM | FECIT. In Nemetibus hunc Lucum quaesierim, ut Nemetum oppidum, Nemetobriga, etiam prope Callaecorum Lucum Augusti fuit. cf. supra ad p. 117*, §. 4. Sed redeamus ad Gallaeciae Lucum, de cuius monumentis Romanorum adhuc superstitibus Cean-Bermudez. p. 207. haec refert: „*Tenia templos magnificos, teatro, anfiteatro, basilica y otros suntuosos edificios con pavimentos mosaicos, de lo que solamente se ven unos oscuros vestigios. Pero conserva su ostentosa muralla que sirve ahora de paseo, y pueden andar por ella dos carros pareados. Su circunferencia obal tiene de alto 10 y 11 varas, y contiene 79 torres ó cubos de pizarra repartidas á trechos, y cada una consta de 2 ó 3 pisos en alto, pues parece haber sido habitaciones de presidio militar. Las mas son redondas con ventanas, y las que no lo son se reedificaron despues en otras dominaciones. Las*

pizarras con que se construyeron estan colocadas horizontalmente como las que en lugar de tejas cubren otros edificios de la ciudad. En fin es en el dia su paseo principal, tanto por su anchura, cuanto por rodear todo su ámbito, y se puede andar en media hora á paso largo. Está grabada en una de sus piedras la figura de Hércules con su maza; pero no existe otra de muger que hube en lo antiguo, y tenia un escudo embrazado, y en la mano derecha un manojo de espigas. Tambien permanecen en uno de sus arrabales, al pie de la colina en que está situada la ciudad, y á la orilla del Miño, varios restos de arquitectura romana, cuales son unos grandes paredones de argamasa, unos enhiestos y otros caidos y cubiertos en el invierno de las aguas del rio. Lo fueron de unas termas, cuyas saludables aguas nacen alli cerca. ..Lo comprueban ciertos trozos de bóvedas con arcos rebajados...". Parvae quas idem exhibet tres sepulcrales inscriptiones, ad rem nostram non faciunt.

— §§. 18. sq.] *Cellibene* ACD, *Cellibenae* B, *Celliberiae* α^{4,15}, *Geltiberiae* α¹¹. Lapis Tarracon. ap. Grut. 548, 1. C. IULIO. C | FIL. ARNIENS | SPERATIANO | PRAEF. COH. I [Bibran. v.] | CELTIBEROR | HEREDES; lapis Callaecus ap. Murat. 335, 2. COH. I. CEL. ET BAETICAE; et alius ibid. 336, 3. IDIB. OCTOBRIS a. p. Chr. 167. positus memorat NATALES SIGNOR. VEXILLARIOR. COH. III. CELTIB. SVB CVRA ZOILI. Est etiam Cohors I. CELTIB. in dipl. Traiani a. 106. dato inter eas quae SVNT IN BRITANNIA SVB.....? (Cardinali n. XII.). Pancirol. „Celtiberi Hispaniae populi, quasi ex Celtis et Iberis commixti, nunc Biscaini vocantur“. In hac de Celtiberorum origine quaestione contra Niebuhrium (*Röm. Gesch.* II. p. 583. sqq.) et gravissimi recentiores perscrutatores, W. Humboldtius (*Werke* II. p. 141. sqq.) Zeussiusque p. 162. sqq. et ipsa veterum testimonia certant; maxime Diod. Sic. V. 33.: *Ἡμεῖς δ' ἀρχοῦντως περὶ τῶν Κελτῶν εἰρηκότες μεταβίβασμεν τὴν ἱστορίαν ἐπὶ τοὺς πλησιοχώρους τούτοις Κελτίβηρας. οὗτοι γὰρ τὸ παλαιὸν περὶ τῆς χώρας ἀλλήλοις διαπολεμήσαντες οἱ τε Ἰβηρες καὶ οἱ Κελτοὶ καὶ μετὰ ταῦτα*

διαλυθέντες καὶ τὴν χώραν κοινῇ κατοικήσαντες, ἔτι δ' ἐπι-
γαμίας πρὸς ἀλλήλους συνθέμενοι διὰ τὴν ἐπιμιξίαν λέγονται
ταύτης τυχεῖν τῆς προσηγορίας. δυοῖν δ' ἔθνων ἀλκίμων μι-
χθέντων, καὶ χώρας ὑποκειμένης ἀγαθῆς, συνέβη τοὺς Κελτί-
βηρας ἐπὶ πολὺ τῇ δόξῃ προελθεῖν καὶ Ῥωμαίοις πολλοὺς χρό-
νους ἀντιταξαμένους μόλις καταπολεμηθῆναι. δοκοῦσι δ' οὗτοι
κατὰ τοὺς πολέμους οὐ μόνον ἵππεῖς ἀγαθοὺς, ἀλλὰ καὶ πε-
ζοὺς παρέχεσθαι διαφόρους ταῖς ἀλκαῖς καὶ ταῖς καρτερίαις“
et sequitur de vestibus, armis, moribus Celtiberorum amoena
descriptio. Liv. XXVIII. 1. „Celtiberia quae media inter duo
maria est“; Plin. H. N. III. 1. sect. 3. „... Baeturia (quae regio n
Baeti ad fluvium Anam tendit) in duas divisa partes totidem-
que gentes, Celticos qui Lusitaniam attingunt, Hispalensis con-
ventus, Turdulos qui Lusitaniam et Tarraconensem accolunt,
iura Cordubam petunt. Celticos a Celtiberis ex Lusitania ad-
venisse manifestum est sacris, lingua, oppidorum vocabulis
quae cognominibus in Baetica distinguuntur. “. III. 3. sect. 4.
„Celtiberi Arevaci“, et §. 3. ibid. „caputque Celtiberiae Segobrigenses“,
et §. 4. ibid. „Pelendones Celtiberorum quattuor
populis, quorum Numantini fuere clari“. IV. 22. sect. 36. „Ex
adverso Celtiberiae complures sunt insulae, Cassiterides di-
ctae Graecis. “. Cf. Strab. III. 2. 3. (p. 148. sqq., ed. Almel. p.
221. sqq.) aliosque ap. Humboldt. et Zeuss. citt. II. et vide etiam
Ukert. II. 1. p. 321. sq. 332. — *Brigantiae*] Ptol. II. 5(6). Καλλαϊ-
κῶν τῶν Λουκηνησίων ἐν τῷ μεγάλῳ λιμένι Φλασούιον Βρι-
γάντιον. Dio Cass. XXXVII. 53. refert Iulium Caesarem εἰς Βρι-
γάντιον πόλιν Καλαϊκίας navibus advectum homines qui clas-
sem ante hac nunquam vidissent, vehementi adnavigantium per
fluctus illisos strepitu territōs in suam potestatem redeγisse.
It. Ant. 424. *Brigantium* (cf. ad γ. 17.); Oros. I. 2. „*Brigantia*“
inquit „Callaeciae civitas... altissimam pharum et inter pauca
memorandi operis ad speculam Britanniae erigit“. Geogr.
Rav. IV. 43. *Bricantia*. Abobricam Mel. III. 1., Plin. H. N. IV. 20.
sect. 34. non nulli, et Mannertus p. 359. etiam, idem atque
illud oppidum fuisse perperam putaverunt: Abobrica hod.

Bayona provinciae *Tuy* (cf. Hassel. p. 224.) est. (cf. Harduin. ad Plin. l. c., Cellar. l. p. 84., Ukert. p. 439., Cean-Bermudez. p. 217.) Brigantium autem Simlerus invitis veteribus auctoribus hod. *Compostellam* esse opinatus est; D'Anvillius Mentelliusque (cf. Ukert. p. 437. not. 71.) et Lapieus *Betanzos*, cognominis provinciae capitale oppidum (Hassel. p. 220.) „*distante 3 leguas al oriente de la Coruña, y que ahora llaman Brigantiños los Gallegos*“ (Cean-Bermudez p. 209.), alii sec. eund. p. 210. *Castelo* vicum qui sub Corunnensi iuris dictione a mari remotior est, Brigantium esse explicant; Mannertus p. 359. Ptolemaei Melaeque descriptionibus *Ferrol* aquilonem versus supra Coruñam melius quam hanc ipsam convenire putavit. sed multo maior scriptorum pars iustius interpretantes in hoc provinciae cognominis capite Brigantium reperiri volunt, ut Nonius et Wessel. ad It. Ant. l. c., Cellarius, Florezius, Ukertus l. c., Georgii II. p. 40. et Cean-Bermud. p. 210. sq., ex quo haec iustae interpretationis argumenta transcribenda videntur: „*Estuvo situada antiguamente un poco mas tierra adentro y mas cerca de la torre ó atalaya, donde se encuentran vestigios de su primera poblacion, trozos de columnas, sepulcros, y medallas de Augusto y de Tiberio. Llamaronla los romanos Flavium Brigantium, porque pertenecia á la region de los Brigantes... La torre ó atalaya, llamada vulgaramente de Hércules, es uno de los monumentos romanos mas famosos que tenemos en uso en España, pues sirve de guia y faro por la noche á los navegantes. Es cuadrada y de piedra labrada, y consta de 36 varas castellanas de alto, y de 4½ pies el grueso de sus 4 paredes. Está dividida en 3 pisos por 3 bóvedas, tambien de piedra, que se taladraron despues para poner una escalera de madera en forma de caracol, y poder subir á lo mas alto, donde se construyeron 2 torrecillas, en las que se colocaron 2 grandes faroles, de los cuales se conserva y sirve uno. Por haberse hallado una lápida de 1 vara y once pulgadas de alto, con 26 de ancho, á la distancia de 8½ varas de la torre, se ha creido, y se cree*

todavía, que pertenece á este monumento, y que le construyó
 el arquitecto que refiere la inscripción grabada en la misma
 lápida, cuando solamente dice MARTI | AVG. SACR | C. SEVIVS |
 LVPVS | AR:TECTVS | A:NTISIS | LVSITANVS. EX. V., que estará
 por allí sepultado, como lo estará también otro templo que
 Apuleyo erigió á Diana, según afirma otra inscripción: TEM-
 PLVM. DIANÆ | MARTI. D. D. APV|LEIVS. ARCHITEC|TVS. SVESTRVKIT.
 Alf. de Castro dice que copió esta otra en la Coruña: T.FRA-
 TERNVS | MATRIBVS | GALLAICIS | V. S. L. M. Don J. Cornido copió
 la siguiente (a. 1789.): D. M | GARRVNTIO [C. ARRVNTIO?]. SE-
 RE|NO. AN[iensi] EX. [?] FLACCINI|A. SEVERA. MARITO | PIENTISSI-
 MO. — *nunc Iuliobriga* nuncii liobriga A, nuno Iuliobigra E.
 Plin. H. N. III. 3. sect. 4. „Iberus amnis, navigabili commercio
 dives, ortu in Cantabris, haud procul oppido Iuliobrica“. et §.
 4. ibid. in Cantabricis VII populis Iuliobrica sola memoratur;
 ap. Ptol. II. 5 (6). *Ἰουλιόβριγα* inter *Κανταβρῶν πόλεις μεσο-
 γείους* est; item in lap. Tarracon. ap. Grut. 354, 4. C. ANNIO. L.
 F. QVIR. FLAVO. IVLIOBRIGENS. EX. GENTE. CANTABROVVM. HISPANIA.
 CITERIOR. (de alio L. ANNIO. L. F. GAL. CANTABRO est alius lapis
 Tarracon. ap. Grut. 320, 2., Cean-Bermud. p. 11.) Harduinus
 quidem ad Plin. l. c. quem Bruz. la Mart. h. v. et Cellar. I. p. 86.
 §. LVII. sequuntur, „Nunc ipsi oppido nomen *Fuente d' Ibero*,
 aliis aliter perperam statuentibus“; quod convenit cum inter-
 pretatione Hispanorum scriptorum, quam Ukert. p. 443. et ego
 comprobamus, i. e. oppidum ad conventum Cluniae (inter Co-
 ruña del Conde et Peñalva de Castro) pertinens situm fuisse
 ad Iberi fontes (*Fontibre ó Fontible*), versus merid. ab oppido
 Reinosa provinciae Tauri (*de Toro*, cf. Hassel. p. 187.) in clivo
 cui *Retortillo* nomen est. et quinque lapides testari fines Le-
 gionis IIII. apud *Henestrosas* quaerendae (cf. ad γ. 17. annot.)
 contiguos fuisse. Mannertus p. 370. ex Plinio Ptolemaeoque
 putat probari „die Lage trifft genau auf die südlichen Theile
 [!] des Nervafusses, welcher auf neueren Charten Nansa, oder
 auch die mittlere Tina heisst“, quod nemo accurate dictum
 esse iudicabit. Bisch. et Möll. h. v. Iuliobrigam secundum quos-

dam hodie *Val de Viesse* dici rettulerunt, sed veri similis videri idem esse quod *Lucronium* [scilicet *Logroño* ad Iberum voluerunt caeci homines], testemque accitant *Marianam*, Hist. I. 4.; neque vero animadverterunt, *Portum Victoriae Iuliobrigensium* (Plin. IV. 20. sect. 34. „ab eo loco fontes Iberi XL M. P.“), ubi hod. *Santona* ad mare Cantabricum sita est, a Iuliobriga diversum oppidum fuisse. Optime huc facit Cean-Bermudez p. 182. „*Reinosa, villa y cabeza de partido en las montañas de Santander. A media legua distante de ella y ácia el sur hay un alto, y en él un pueblo de este partido que llaman Retortillo, no muy separado del nacimiento del rio Ebro, y acaso por esto le dicen tambien Fontibre ó Fontible, y en él pone Plinio la ciudad de Iuliobriga de los cántabros, que no se debe confundir con la de Portus Iuliobrigensium, ahora Santona, distante 40 millas del nacimiento del Ebro. En este alto, donde está Retortillo, hay ruinas de su antigua poblacion romana, y se encontraron lápidas, una de las cuales afirma que, confinando con los campos de Iuliobriga, habia otra ciudad nombrada Legio IV, donde está ahora Henestrosa. Se asegura que Julio César fundó á Iuliobriga el año 46. ante Chr. n. Copiaré aqui la inscripcion de la lápida arriba citada, y otra que se encontró en Retortillo: 1) TER. AVGV|ST. DIVIDIT | PRATA. LEG | IIII. ET. AGR|VM. IVLIO|BRIG. 2) CONSTAN|TINO. PIO | MAXIMO | SEMPER | AVGVSTO*“.

— §. 20.] *provincia D.* De hac *Tarraconensi* vide supra p. 466*.sq. ad p. 70*. §. 2.

— §§. 21.sq.] De hac cohorte cf. annot. ad superiorem §. 15. et ad p. 114*. §§. 10.sq. — *Vteia A.* Memorandum est librarios fere promiscue a et b, maxime in nominibus propriis scribendis posuisse. Pancirolus, item promiscue: „Veliam nominat Ptol., Itinerarium Beleiam, Stephanus Belonem [oppidum et fluvium Baeticae], olim Iulia, nunc Belia dicitur Caristorum oppidum, Helia [Lucaniae!] Plinio: Situm est ad mare Balearicum prope Cordubam“. Nolumus quidem cum Pancirolus *Tarraconensia* cohortis stativa in ipso Baeticae quasi

umbilico quaerere; sed cum duo fuissent Tarraconensia oppida, utrum hic indicatum sit, ambigi possit. Plin. H. N. III. 3. sect. 4. §. 4. „In conventum Cluniensem [cf. not. ad γ. 19.] ... Carietes et Vennenses quinque civitatibus vadunt, quarum sunt *Velientes*“. Ptol. II. 5(6). inter *Καριστῶν πόλεις μεσογείου* est *Οὐέλεια* [vulgo *Οὐελία*], et in itinere ab Asturica Burdigalam *Beleia* XV M. P. a Deobriga [*Cabriana* sec. Cean-Bermud. p. 167. — Mannert. apud vicum *Brion*; Ukert. *Brinnos* —], VII a Suessatio [*Armentia* sec. Cean-Berm. p. 166. — Ukert. *Vittoria* —] remota legitur in It. Ant. p. 454., quod oppidum *Belegia* vocatur ap. Geogr. Rav. IV. 45. Locus quem Mannertus nimium Iberi ripam prosecutus p. 374. cum hod. opp. Navarrae *Viana*, non longe ab Ibero (cf. Hassel. p. 362.) convenire putavit, rectius cum Cean-Bermud. p. 174. apud oppidum *Iruña* quaeritur, „*lugar de la provincia de Alava y cabeza de hermandad, distante 2 leguas de la ciudad de Vitoria. Sobre una colina que domina este inmediato pueblo estan las ruinas de la antigua Beleia ó Velia, ... y una de las mansiones del camino romano que iba desde Astorga á Burdeos. Sus murallas, que se levantan del suelo 8 y 10 pies, son de durisima argamasa: su circunferencia de 1890 de oriente á poniente, y de 1260 de norte á mediodia, y se descubren los vestigios de 4 puertas. En este recinto y en sus cercanias se han encontrado y se encuentran todavía trozos de estatuas, de cornisas, de pilastras de mármol y alabastro, cascos de barro saguntinos, piedrecitas de pavimentos mosaicos, monedas de todas séries, módulos y metales; fragmentos de lápidas con inscripciones enteras, no solamente en Iruña, sino tambien en la venta de la casa del Priorato; mas abajo de la venta en una pared.... que estan copiadas en el articulo Iruña del Diccionario geográfico histórico de las provincias Vascongadas, publicado por la Acad. de la Hist. en el año de 1802.*“ quem librum, id quod doleo, ad manus non habeo. Sprunerus tanquam duo oppida fuissent, *Veliam* prope Iberum et *Belejam* V. fere M. geogr. septentr. versus distantem posuit. neque It.

Ant. interpretes ad l. c. hunc Notitiae locum annotaverunt, ut non intellexisse videantur idem oppidum utroque libro indicari. Alterum oppidum, sed quod h. l. recenseri negaverim, infra Caesaraugustam (*Zaragoza*) in Edetanis situm fuit, de quo Plin. l. c. §. 2. „Caesaraugusta colonia immunis, amne Ibero affusa, ubi oppidum antea vocabatur Salduba, Edetaniae recepit populos CLII, ex his civium Rom. *Belitanos*“ (i. e. *Beliam* inhabitantes. cf. Humboldt *Werke* II. p. 69.); et ap. Ptol. II. 5(6). inter *Ἡδητανῶν πόλεις μεσογείου* est *Βέλεια* [al. *Βελλία*]. consentiunt hoc oppidum esse *Belchite* hodieque sub correctore* Caesaraugustano constitutum. cf. Hassel. p. 297., Cean-Bermud. p. 137.; item Harduin. ad Plin. l. c., Cellar. I. p. 105. qui perperam sec. Reinesii coniecturam apud Plin. *Belitanos* in *Bilbilitanos* mutari voluit, Mannert. p. 428., Ukert. p. 417. ibiq. cit. Sestinium.

— §§. 23. 24.] Hos versus neque in mss. neque in editis codicibus legi, sed a me additos esse, ipsa forma eorum ostendit. Solus Labbaeus versus 22. et 25. ed. nostrae verbis *Hic desunt nonnulla* distinxit. Pancirolus in commentario suo rubricam, sed ne iustam quidem, versui 25. praescripsit hanc *In prouincia Lugdunensi secunda, et tertia*, et inter §§. 5. et 6. p. 120*. ed. nostr. hanc *In prouincia Belgica prima et secunda*; debebat itaque etiam versui 20. praeponere *In prouincia Germania secunda* et versui 22. *In Aquitanica prima*. Equidem, si plura non exciderunt, rubricam eam quam exhibui, ab initio lectam fuisse crediderim. Ceterum de ordine sic Pancirolus scripsit: „Notitia praesidiis Hispaniarum expositis, ad Gallias revertitur, ne duas legiones disiungat, Laetorum scilicet et Sarmatarum, qui cum plurimi essent, proprium catalogum meruerunt. Laetos vero prius recenset“. Quasi duae legiones fuissent, Laetorum una, altera Sarmatarum. scilicet quid Laeti, quid Gentiles hac Notitia indicati essent, ne quidem perscrutatione indigere intellexit, sed satis habuit „ex Laetis Galliae populis Laetos milites extractos“, Gentiles autem „Barbaros, qui non erant imperio Romano subiecti, et

idolatrâs" dicere. Vellem mihi quoque liceret tam vili pretio fidem commentatoris solvere; quod tamen cum omnino non liceat, accingamus nos, quamvis invitos, ad rem altius repetendam opus est.

DE LÆTIS

commentarios composuerunt Frid. Gottl. Rambach Diss. de Lætis quam praes. Phil. Ern. Bertramo a. 1772. def. Hal. 4°.; ipse in dissertatione G. Hugoni a. 1838. dedicata, quam inscripsi *Praepositurae Magistri Militum praes. in partib. Occ.* 4°.*. A. W. Zumpt *Ueber die Entstehung und hist. Entwicklung des Colonats* in Museo Rhenano philolog. a Welckero Ritschelioque edito, Francof. a. 1845. 8°. p. 1...69. et H. v. Sybel *Deutsche Unterthanen des röm. Reichs* in annalib. antiqq. Rhenanarum curiosor. IV. Bonn. 1844. 8°. p. 13...44. Priorum commentatorum, imprimis Valesii Gothofredique suis infra locis mentionem faciemus. Quae ipse olim de Lætis scripsi, si quod adhuc utile videbitur, repetam, atque simul Rambachii, si vires juveniles spectas, non contemnendam commentationem, quam non nisi ante hos paucos dies nactus sum, cum nihil quod ad rem pertineat, ex ea novi condiscendum fuisset, satis ad notitiam eorum qui sequentia perlegerint, venisse puto. Multo maioris facienda est Zumptiana disputatio, quae quo modo inde a bello Marcomannico propria colonorum, ex devictis captivisve barbaris per multas magnasque imperii praesertim occidentalis partes factorum condicio, quam postea nec pauci ex plebe civium Romanorum necessitate atque egestate coacti amplexi sunt, cum legibus tum ipso rerum usu excoleretur atque hereditaria sive, ut tum dicebant, originaria fieret, bene docet. idemque Zumptius quod, ut ab aliis et memet quoque ante hos XII annos factum erat, Lætorum ac colono-

*) Quo minus eam dissertationem, cuius priores tantum 42 paginae a. 1838. impressae sunt, absolverem, adhuc impeditus fui; neque eius mentionem hic iniecissem, nisi quae tum disputavi, quamvis libellus non venisset, in multorum manus venissent.

rum condiciones inter se distinxit, recte fecit; illos vero foederatos fuisse statuit, quos tamen et a Lætis et a colonis distinguendos esse recte Sybelius vidit: equidem Lætos in Galliis pro foederatis internis, si vocabulo venia datur, a Romanis habitos esse rectius puto dici; nam veteris iuris publici vix vocabula, certe non vis atque potestas post introductas a Diocletiano Constantinoque in re publica constituenda immutationes obtinuerunt; veri foederati populi ipsius imperii Rom. provincias non incolunt: nam, ut cum Proculo (L. 7. pr. D. de captivis XLIX. 15.) loquamur, „non dubito quin foederati et liberi nobis externi sint, non inter nos atque eos postliminium esse; ... liber autem populus est is qui nullius alterius populi potestati est subiectus, sive is foederatus est; item sive aequo foedere in amicitiam venit, sive foedere compraesensum est ut is populus alterius populi maiestatem comiter conservaret. hoc enim adicitur, ut intellegatur alterum populum superiorem esse, non ut intellegatur alterum liberum non esse.“: veteri autem iuri publico Rom. eius modi condicio hominum, qualis postea colonorum ac Lætorum facta est, plane ignota fuit; itaque neque ad haec tempora ea quae Plinius aliique de Gallicis populis tum liberis tum foederatis rettulerunt, trahenda sunt. At in eo non satis perfecit Zumptius, quod totam tum colonorum proprie ita appellatorum, tum Lætorum condicionem, ne dicam de Gentilibus, sic descripsit, quasi in ipsis imperio Romano subactis regionibus, in quibus sedebant, inventa fuisset atque exculta, neque radices suas in ipsis barbarorum terris moribusque habuisset; unde etiam factum est, ut non cognosceret Lætos omnes colonos fuisse, quamvis maxima colonorum pars Læti non fuissent: primum enim cuius modi Lætorum genus domi, cuiusnam conditionis Lætus in ipsis Germanorum finibus fuisset, quaerendum esse videtur; deinde de vicissitudinibus quas in provinciali Romanorum solum transpositus experiretur, dispiciamus. Nam ut Bucellariorum, qui Galaticae s. Celticae et ipsi originis fuerunt, propria condicio, quam Zumptius ignorasse vi-

detur, in orientalis imperii partibus enata, deinde a Visigothis in Hispaniam traducta est ¹, ita inverso more Lætorum condicio originem suam apud Germanos Romano imperio non subactos habuit, sed postea in Gallicas Romanorum provincias recepta peculiarem naturam induit ². Et pari quoque modo, si vires fontesque suppeditent, de Sarmatis, Suevis Gotthicisque s. Taifalis Gentilibus disputandum esse mihi videtur.

Primum itaque de hominum apud veteres Germanos condicione s. statu civili videamus ³. Apud Germaniae popu-

¹) Ad ea quae p. 207. sqq. in comm. ad Not. Or. p. 26. γ. ult. de Buccellariis dicta sunt, ex antiquae Visigothicae legis capitibus, a Bluhmio ex παλιμψ. cod. Paris. (*Die westgoth. Antiqua od. das Gesetzb. Reccared I.* [?] 1847. 8°.) editis CCCX. (p. 28. sq.) tanto magis h. l. adiciendum est, quanto maioris usus est ad cognoscendam etiam Lætorum Gentiliumque ἀνάλογον condicionem. Est autem hoc: „Si quis bucellario arma deder[it uel alī]quid donauerit, si in patroni sui m[anserit] obsequio, aput ipsum quae sunt d[onata, per]mancant. si uero alium sibi patr[onum ele]gerit, habeat licentiam, cui se uolue[rit, com]mendare, quoniam ingenuus hom[o non po]test prohiberi, quia in sua potest[ate consis]tit; sed reddat omnia patrono qu[em dese]ruit. similis et [de] circa filios patro[ni buccel]larii forma seruetur, ut si ipsi qu[is eorum] obsequi uoluerit, donata possidea[t, si uero] patroni filios uel nepotes credider[int relin]quendos, reddant uniuersa quae parentibus eorum a patrono donata sunt. et [quidquid] buccellarius sub patrono adquisie[rit, medie]tas ex omnibus in patroni uel filior[um eius] potesta]te consistat; aliam medietatem [buccella]rius qui adquaesinit, obtineat, et si [aliam reli]querit, ipsam in patroni potestate [manere] iubemus; sic tamen, ut ipse patro[nus aeq]ualem ei prouideat, qui eam sibi pos[sit in ma]trimonium sociare. quod si ipsa [sibi con]tra uoluntatem patroni alium for[te eligit,] quidquid patri eius a patrono fue[rat don]atum uel a parentibus patroni, omnia [patrono] uel heredibus eius restituat“. Cf. L. Wisig. V. 3. c. 1.

²) Haec quae postea ex ipsis veterum testimoniis efficientur, nuper neganda esse opinatus est Gaupp *Die german. Ansiedlungen. Bresl.* 1844. 8°. p. 168.

³) In hac disputatione maxime Iac. Grimmii *Deutsche Rechtsalterth.* p. 226. sq. 305. sqq. sequor, quibuscum cf. Eichhornii *Deutsche Staats- u. Rechts-Gesch.* ed. V. §§. 15.

los omnes liberi a servis s. servilibus hominibus diversum statum habuerunt, quem bipartiri solebant, ita ut vel alterum vel utrumque in binas species dispescerent. unde quadrifariam distinxerunt: I. *Liberis Servi* sive *Ingenuis Liti* aut *Lidi* opponuntur compluribus legis Baiuvariorum locis⁴. Ita Caesar B. G. VI. 13. praeter *Druidas* in omni Gallia solum *equitum genus* in aliquo numero atque honore esse refert; nam *plebem* paene servorum loco haberi eamque per se nihil audere nulloque adhiberi consilio. II. *Nobiles, Ingenui, Servi*. Tacitus (Germ. 25.) „*liberti*“ inquit, „non multum supra servos sunt; raro aliquid momentum in domo, nunquam in civitate, exceptis dumtaxat iis gentibus quae regnantur“. Ita trifariam et leges et scriptores dividunt permultis locis homines: Suevorum ingenuis ac servis principes opponit Tac. l. c. 38.; Saxones ex tribus ordinibus constare referunt Nithardus ac scriptor vitae s. Lebuini⁵, i. e. *edhilingis* s. *edlingis* (nobilibus), *frilingis* (ingenuilibus) et *lazzis* s. *lassis* (servilibus)⁶; parique modo Lex Saxonum et Capitulare Saxonum *nobiles, ingenuos* ac *litos* distinguunt⁷. iidem apud Anglosaxones sunt *ædheling, ceorl, theow*, et in Eddico carmine *Rígmál iarl, karl, thrall*⁸. similiter apud Frisiones *nobiles, liberi, liti*⁹; apud

49. sqq., Savinii *Beitr. z. Rechtsgesch. des Adels im neueren Europa*. Berlin. 1836. 4°. (ex actis acad. litt. Berolin.), Kraut *Grundr. üb. d. deutsche Privatr.* ed. III. Gotting. 1845. 8°. §§. 2...5. ⁴) Grimm. p. 226.

⁵) Monum. Germ. II. p. 668. 361. ⁶) Widukind. Corb. Ann. I. 14.

„usque hodie gens Saxonica triformi genere ac lege praeter conditionem servilem dividitur“. vide Leibnitz *Scr. rer. Brunsv.* I. 75.

⁷) Cf. Savin. p. 8. sq. et quae Pottgiesserus de statu servor. Lemgov. 1736. 4°. I. 4. §. 64. citavit. ⁸) Grimm. p. 227. Etiam in legib. Aethelb. *eorl, frigman* s. *friman* et *laet* occurrunt. *Laet* legitur in illis legib. c. 26., non in Aethelstani; unde Grimm. p. 306. not. * nomen in Anglosaxonum legibus reperiri non negare debebat.

⁹) Savin. p. 10., Gaupp *Lex Frision.* Vratisl. 1832. 8°. p. XIX. not. 11., v. Richthofen *Altfries. Wörterb.* Gotting. 1840. 4°. vv. *etheling, fri* et *frimon, let, lasse*. Cf. Rogge *Gerichtswesen der Germanen* p. 10., Gaupp *Miscellen des deutsch. R.* p. 61. sqq.

Thuringos *adalingi, liberi, servi* ¹⁰; apud Alamannos *primi, mediani, minoflidi* ¹¹; apud Baiuvarios *nobiles, liberi, servi* ¹²; apud Burgundiones *optimates nobiles, mediocres, minores personae* ¹³; apud Francos *antrustiones, ingenui, liti* ¹⁴ distinguuntur. III. *Ingenui, lidi, servi s. mancipia* summa legis Salicae de iure personarum divisio est, ut *feminarum* in lege Alamann. *ingenua, lita, ancilla* ¹⁵, ut in lege Langob. *arimanni, aldiones, servi* ¹⁶, ut apud Danos *frælsbornæ, frælsgivnæ, thræl s. annôdoghæ man s. annôthoghit hjonæ* ¹⁷. Alios locos quibus *liti* a *servis* distinguuntur, exhibet Du Cange v. *Liti*. IV. *Nobiles, ingenuos, libertinos, servos* in Suionum civitate fuisse Tacitus auctor est ¹⁸; idem quod de Saxonibus Ruodolfus et Adamus Bremensis ¹⁹ rettulerunt. pariterque barbarorum leges ea quadripartitione utuntur ²⁰, ubi *litos servosque* distinguunt. cf. n. II.

Origo status s. condicionis in ipsa Germania degentium Lætorum, Litorum s. Lazzorum non in servorum manu missionibus ²¹, sed in condicione victorum subactorumque populorum quaerenda est, quos aut vectigales tributariosve faciebant victores, aut quibus, ademptis agrorum partibus, vel omni fundorum dominio victis denegato, possessionibus dum taxat iisdem relictis, tributum imponebant. Ubi vero lætica condicio exstiterat, eiusdem etiam liberi ex læticis nuptiis procreati fiebant; quibus adiciendi videntur

¹⁰) Savin. p. 11. ¹¹) Ibid. p. 12. ¹²) Ibid. p. 13. ¹³) Ibid. p. 14.
¹⁴) Ibid. p. 15., Grimm. p. 227. ¹⁵) L. Alam. 95 (96). 1.
¹⁶) Savin. p. 20., Kraut. p. 9. n. 42. sqq. 48. cf. impr. L. Long. Caroli M. 83. „Aldiones vel aldiae ea lege vivant in Italia in servitute dominorum suorum, qua Fiscalini vel Liti vivunt in Francia“. ¹⁷) Kolderup-Rosenvinge *Dän. Rechtsgeschichte v. Homeyer*. Berol. 1825. 8°. §. 14.
¹⁸) German. 44. cf. Kolderup-Rosenvinge §. 14. not. b. ¹⁹) Ruodolf. in Monum. Germ. II. 675. et Adam. Brem. H. E. I. 5. ap. Lindenbr. Scr. rer. Germ. p. 4. ²⁰) Vide e. gr. L. Sax. II. 4., L. Sal. em. XXXVII. 4. 5., item Capitulare de part. Sax. 15. ²¹) Ut nuper Löw *Gesch. d. deutsch. Reichsverfass. Hdlbg.* 1832. 8°. hanc sententiam denuo protulit.

qui quaeve cum lita litove matrimonium inierat, qui sive sponte sive necessitate quadam coacti, ut obaerati debitores, donec debitum solveretur, homini libero se subdiderant, quique ex hostibus bello capti erant, donec redimerentur ²². Iam si quis quo modo Liti s. Lazzi a liberis servisque, inter quos medium locum optinebant, distinguerentur quaerat, apud omnes peraeque Germanos populos animadvertere possumus, aut nulla omnino quae politica vocamus iura illis concessa fuisse, aut, ubi tandem concessa fuerunt, arctioribus eadem finibus circumscribi. nam non nisi sub clientela vel advocatia liberi hominis, quem dominum liti passim barbarorum leges nuncupant, liberorum ipsi hominum iuribus gaudebant; ad actiones secundum ius populi instituendas lazzis domini mundio opus erat ²³; inter ipsos litos sive quotiens cum dominis agendum erat, iure curiae s. curtis (*nach Hofrecht*) agebatur. et de potestate patroni, sive malis domini, locum habet quod Tacitus Germ. 25. de servis qui non aleae ludo victi in eam condicionem delapsi essent, memoriae prodidit: „ceteris servis non in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis, utuntur: suam quisque sedem, suos penates regit; frumenti modum dominus aut pecoris aut vestis, ut colono, iniungit“. ceterum itaque sui iuris fuerunt sibi que acquirebant, non dominis, ut cum iis quos Germanice *Hofhörige* vocamus, comparari queant ²⁴. Verum in eo recentiores scriptores

²²) Cf. Eichhorn §§. 15. 49. sq. ²³) Gaupp. *Recht u. Verfassung d. alten Sachsen*. Vratisl. 1837. 8°. p. 105. 219. sqq. Eiusd. *Das alte Gesetz der Thüringer*. Vratisl. 1834. 8°. p. 149. sqq. ²⁴) De Lætis legis Salicae apprimo ad rem nostram sic disputat G. Waitz (*Das alte Recht der Sal. Franken*. Kiel. 1846. 8°. p. 99. sq.): „*Leten oder Liten. Weder nach dem Ursprung des Namens noch des Verhältnisses habe ich an dieser Stelle zu fragen, doch bemerke ich dass jener regelmässig nur bei niederdeutschen Stämmen, Sachsen und Friesen begegnet. Das Gesetz giebt keinen Aufschluss ob sie mit den Saliern eingewandert oder in der neuen Heimath von ihnen vorgefunden sind. Dass aus jenen römischen Læten die Salischen Leten hervorgegangen*

consentiunt, pervarios illius servilitatis, i. e. lazzorum conditionis, certe per diversa tempora diversosque populos quasi gradus fuisse ²⁴*. Vocabulum in fontibus iur. Germ. varie scribitur ²⁵: in lege Salica est *lidus*, *ledus*, *litus*, *letus*, *lætus*; in legibus Sal. emend., Alam., Fris. et Saxon. *litus*, ut plerumque etiam in capitularibus, quae tamen et *lidus* praebent; in instrumentis annalibusque Francorum *litus*, *lidus*, *lito*, *lyto*, *lassus*, *lazzus*, *lazzis* ²⁶; in instrum. Francogall. *les las*; Frisice *let*, *lethslachta*, *lotslachte* ²⁷; in versione Lat. speculi Saxon. *Latinus* ²⁸. Fuerunt qui inter Lassos Litosque in universum distinguendum esse opinarentur, ut Pottgiesserus, Heineccius, alii; et re vera distinguitur in diplomate Ottonis I. ante hos nongentos annos et quod excedit scripto ²⁹; sed eius modi

seien, dünkt mich wenig wahrscheinlich, wenn gleich ein Zusammenhang zwischen beiden angenommen werden muss, der aber mehr das Wesen der Sache im ganzen als die einzelnen Personen betraf. Die Leten der Salischen Franken haben einen Herrn (Leg. Sal. 26, 1. 35, 4), und es bedarf eines besondern Acts, welcher der Freilassung der Sklaven durchaus analog ist, um ihnen volle Freiheit zu geben (26, 1). Aber persönlicher Freiheit geniessen sie doch auch vorher, sie können rechtskräftige Verpflichtungen eingehen und vor dem Volksgericht belangt werden, wo sie nicht durch Stellvertreter, sondern in eigener Person erscheinen (50, 1). Das Recht ihrer Persönlichkeit schützte ein bestimmtes Wehrgeld, halb so gross wie das des Freien; und in demselben Verhältniss werden auch sonst alle Bussen bestimmt (42, 4)^u.

²⁴*) Cf. Eichh. §. 15. et Elementor. iur. Germ. §. 50., Grimm. p. 228. et nimium abs recentioribus neglectum Pottgiesserum l. 4. §§. 59. sqq.

²⁵) Cf. Grimm. p. 305. sq., Kraut. p. 10. sqq. numm. 48...77. ²⁶) Nithard. l. c. „*frilingis lazzibusque*“.

²⁷) v. Richtigthofen AF. Wb. hh. vv.

²⁸) Recte Gauppius *Miscellen* p. 73. negat hoc Latinorum vocabulum esse Germanicum *Laten*, Latinaque solum modo forma *Latenos* significare scriptorem: comparisonem *Lætorum* cum Latinis Iunianis facere voluisse interpretem, qui ex iure Iustiniano in glossa citantur loci aperte demonstrant, i. e. L. un. C. de Latina lib. toll. et §. 4. Inst. de libert.

²⁹) Apud de Ludewig de iure clientel. p. 220. „cum familia lassorum [*Hofhöriger*] XXVIII., servorum XX., litorum [i. e. manu missorum] VIII., colono etiam uno“.

discrimen non nisi posterioribus temporibus, quae iam nullam eorum Lætorum, de quibus nobis agendum est, memoriam habuerunt, convenit. Lætos ■ Litis et utrosque ■ Leudis s. Leodibus et a Lazzis s. Lassis distinguendos esse Wachterus³⁰, parum ipse sibi constans, pulavit; nam paullo post³¹ litos ac lassos eiusdem etymi eiusdemque condicionis, illudque in Anglosaxonico *lyt* (parum) quaerendum, hanc servorum esse affirmavit; neque hoc satis errorum ei fuit, sed Camdenianum³² etiam adoptavit, „nomen Lætorum ex lingua veteri Gallica s. antiqua Britannica desumptum proprie hospitum significare: *lletty* hospitium, *llettwyr* hospes, *llydaw* Armorica, quam Latine scribentes *Letaviam* vocant“. Paullo aliter *κελιζει* H. Leo³³, qui etiam invenit quibus placeret³⁴. Contra magna scriptorum pars³⁵ Lassorum s. Lætorum voca-

³⁰) Glossar. vv. *læti*, *lassi* vel *lazzi*. ³¹) vv. *liti*, *lidi*, *litones*.

³²) Camden. Britann. ed. Lond. 1695. fol. p. CVI. „Before the arrival of our Britains, this country was called Armorica ..; after that, to the same sense, in our British tongue Llydaw ..; and by our Latin writers of the middle age Letavia. And therefore I suppose them to be the Læti, which Zosimus talks of in Gaul...“.

³³) Leo Die malb. glosse I. p. 42. II. 56. sq. „Diese ansidler treten mit einer keltischen benennung in die geschichte. Im Gälischen heisst *luidh* oder *laidh*, sich niederlassen, setzen ..; dann aber auch im weiteren sinne des bleibens, wonens, sitzens an einem orte. Im Wälschen heisst *llwyth* ... die einwonerschaft einer stadt oder gegend; der volksstam. Wie im Gäl. noch der stamvocal *ui* und *ai* wechselt, muss auch das ältere entsprechende wort ... hinsichtlich des stamvocal mundartlich geschwankt haben; die latinisirte form gibt uns bald *lætus*, *letus*, bald *litus*, *lidus*. Die keltische [?] form der malb. gloss. ist *lito*...“. Leoni obloquitur Mone, ipse alia Celtica vocabula (*leth* = pars dimidia, *llêd* = partim, dimidio) ad Lætorum nomen ac condicionem explicandam proferens. Urgesch. des bad. Landes. p. 248. sqq.

³⁴) Sybel. p. 40., Baumstark in Realencycl. der class. A. W. IV. p. 941. sq. v. *Læti*.

³⁵) Et inter eos etiam Haltaus. v. *lassen*, alicubi *lossen* et Adelung. v. *lasse*. Glossa spec. Sax. I. 6. „Laten synt de unse olderen sitten *leten*, do se dit land hadden bediungen, dat se den acker werken scholden, den do de acker gelaten ward. darvan synt de laten gekomen“. et III. 44. „Late is de uppe linsgude sittet, den me van deme gude

bulum a Germ. verbo *lāzan* (Sax. *lātan*, Gotth. *lētan*) venire sumpserunt. Grimmus³⁶ contra nullam Germanicam dialectum nomen *lās* s. *lāt* agnoscere, neque quemvis manu missum litum factum, neque litum libertum fuisse monuit. ipse vocabulum *lītus* s. *lāzus* nihil aliud nisi nomen adiect. *laz* (segnis, ignavus, piger, tardus, deses, hebes), Gotth. *lats*, Anglosax. *laet*, in vet. Scandin. lingua *latr*, esse vult; quod fere Spelmannus³⁷ et Ihre³⁸ olim protulerant ac Zeussius³⁹, Richthofius⁴⁰ Müllenhoffiusque⁴¹ diserte comproba-

wysen mag, edder eme dat gut umme tinss laten mach“. Vid. etiam I. L. Frisch *Deutsch-lat. Wörterb.* Berol. 1741. 4°. p. 577. sq. v. *Lafs*. Videbimus has explicationes similiter atque Leonis Celticam, quamvis ad artis etymologicae praecepta parum apte prolatas, proxime tamen accedere ad eam quae quod ad vocabuli significationem pertinet, iusta est.

³⁶) R. A. p. 308. sq. „*Das schwanken der vocale a und i (denn o scheint ē) in lat und lit lässt sich nur begreifen, wenn man die grundlage eines verlornen starken litan, lat voraussetzt, so dass sich beide formen litus und latus verhalten wie drinc und dranc, twinc und twanc; oder wenn lātus, lāzus (goth. lēts) angenommen werden müsste, wie giba und gāba. Für lēts scheint sogar die römische schreibung laetus*“. Idem Gramm. II. p. 75. „*lētan lassen, gewähren lassen, in friede lassen, fordert ein verlornes litan, lat, lētun (quiescere?), von welchem das goth. latjan (tardare) lats, ahd. laz (deses, piger) lezan (impedire, irretire) mhd. letzen (impedire, gewöhnl. lädere) letze (finis, obstaculum) geblieben sind*“. ³⁷) Glossar. archaiol. Lond. 1687. fol. v. *Lazzi*: „*restat antiquae appellationis commemoratio: ignavos enim hodie Lazie dicimus*“. ³⁸) Glossar. Suiogoth. Ups. 1769. fol. v. *Lat* addit „*Angl. late, lazie, Franc. lache (antiq. lasche), Fenn. laisca, Dan. lad, Isl. latur*“. Vid. etiam Wachter v. *Lass*, piger, ignavus; imprim. Graff *Althochd. Sprachsch.* II. 190. sq. 297. vv. *LIT-us*, *LAZ*. et cf. Leo *Malb. Gl.* II. p. 57. ³⁹) Zeuss *Die Deutschen* p. 580. sq. „*Leti, ein deutscher von den Röm. in Læti umgeformter Name ..., später in Urkk. häufig Liti*, Benennung einer eigenen Klasse von Hörigen unter den Deutschen, die*

*) „*Leti also mit kurzem e, wie Venedi aus Vinidi... Es ist das Adj. ahd. laz (wie der alte Name Sitones später Sazzon ist, und Semnonnes später Samnon, Samanon wäre), unser lass, lässig, im Gegens. zum Freien, Vornehmen, der im deutschen Alterthume ein Schneller, Flüchtiger ist. Id. p. 73. „Wie... Sitones, Liti, Leti, später Sazzon, Lazzi lauten*“. Vgl. Gramm. RA. 305. ff.“

verunt⁴². Non tam quod ad ἔτυμον, quam quod ad originem

zwischen den Leibeigenen und Freigebornen in der Mitte standen. Ohne Zweifel waren die Leti Individuen dieser Klasse, welche die Ihrigen verliessen, in den Dienst der Römer übergiengen, und jenseits des Rheins eine neue Heimath fanden⁴³.

⁴⁰) *Altfries. WB. v. Let* p. 895. „letar plur. von let, wie kedar, sithar von ked, sith. Dem fries. let entspricht ein ags. laet... Das ahd. gewährt laz, mnd. lat, let, lit, isl. lidda (servus, homo nauci). Die benennung erklärt Grimm... Die form der lat. L. Fries. für den let ist lit-us, wo das u durch i vertreten wird, wie auch in einzelnen stellen das fries. adj. lat (lass, schlecht), lit lautet. Wer den namen lassen aus leute (fries. liode) erklären will, ..wirft alle lautverhältnisse durcheinander und spricht jeder gesunden grammatik hohn. Vgl. letma, letslachte⁴⁴.

⁴¹) K. Müllenhoff *Die deutschen Wörter der L. Sal. post librum Waitzii Das alte R. der Sal. Franken. Kiel. 1846. 8°. p. 288. „Lētus od. litus. Eine ahd. glosse zur lex Rib. (Diutiska I. 342. [„litus, laz“]) erklärt das wort durch laz; dass beide wörter denselben stand bezeichnen, ist nach Grimms erörterung klar. Er und mit ihm Richthofen (der nur das aus ganz anderer wurzel stammende altn. lidda unpassend vergleicht) halten das zuerst bei den Römern, dann in den leges vorkommende lētus (lætus) für identisch mit dem goth. lats, altn. latr, ahd. laz, alts. lat, ags. lāt, fries let, welches ursprünglich deses, tardus bedeutet, dann servus. Auch dem adj. lats muss ein verlornes verbum litan, lat, lētum vorausgesetzt werden und zwar von der intransit. bedeutung quiescere, manere. Das ältere lētus, litus, aus dem praesens gebildet, wird daher wohl ganz genau und richtig R. A. 306. durch mansionarius übersetzt, eine bedeutung die ebenso wohl für die röm. leti, die angesiedelten pflichtigen barbaren, als für die lēti der leges passt; Waitz verfass. I. 179. ff. Ich zweifle nicht, dass nicht schon Tacitus das wort von den deutschen libertis hätte ebenso leicht gebrauchen können, wie der spätere Ammian von deutschen ansiedlern und hilfsvölkern. Dass das wort in der malb. gl. vorkommt, ist nicht zu verwundern; es wird dadurch auch nicht römisch, weil Ammian und die Notitia imperii es gebrauchen. Leo I. 42.“ Cf. etiam Ziemann *mhd. WB. vv. Laz, lēte, lite. Ex Warnkönigii Flandr. Staats- u. Rechtsgesch. III. p. 44. haec Lætorum in diplomatis Latinis inde a XI. saec. obvia nomina enotasse iuvabit: Hospites, submanentes, submansores, homines, hospites et censuarii, hospites seu tenentes, homines cubantes et levantes, manentes, mansuarii, possessores terrae, subditi, censuarii. Vix, ne quis ex his vo-**

statumque Lætorum attinet, procul ab horum virorum meaque suaque ipsius sententiis recessit Herm. Müllerus⁴³. Ne vero quis *litos* aut *lidos*, quam formam per *d* expressam Grimmus explicare se posse negat, aut a vocabulo *ledig*, *lidig* (ligius homo) aut a *liut*, Sax. *liod*, *leod*, hodie *leute*, deducendum esse perperam opinetur⁴⁴, videat contra monentes Grimmum ac Richthofen⁴⁵. Missis aliis item a vero aberrantibus vocabuli deductionibus⁴⁶, transeamus nunc ad ea quae veteres utriusque

cabulis omnibus, quid Læti sub Romanis fuissent, explicari posse opinetur, opus fuerit diserte monere.

⁴²) Vid. etiam Schmelleri *Bayer. Wörterb.* 1828. 8°. II. p. 528. v. *laz*.

⁴³) *Der lex Sal. Alter u. Heimat. Würzb.* 1840. 8°. p. 183. sq., ubi post locum spec. Sax. III. 44. „Do irer so vele nicht newas daraf quamen die late“ sic disputat: „Solche ungeschlagene Besiegte scheinen alle Laffen, Laten zu sein; ihren Namen erkläre ich mir eben aus dem Aufgeben des Kampfes, aus dem Nachlassen im Kampfe; sie sind hild-latan, nicht Lässige, Nachlässige im sittlichen Sinne; umgekehrt bezeichnet unser laß, läßig, nachlässig den schnell von Kampf und Mühe Ablassenden. Was Grimm in den *RA.* 305. ff. aufstellt, beruht theils auf der Vermischung [?] der Worte læti und laze, theils auf der Annahme, dass ein Schmähwort Benennung geworden, was mir nicht gefällt“. cuius tamen appellandi pravi moris exempla si coram Müllerero quae ipse et permulta et sagaciter passim exposuit, in memoriam revocarem, merito aquam in Rhenum baiulantem me derideret. malo itaque ad Wackernagelii diss. *Die Spottnamen der Völker* (in Hauptii *Ztschr. f. deutsch. Alterth.* VI. p. 254. sqq. a. 1847.) referre. Ceterum isti Müllerianae explicationi accessit Phillipsius in *Münchn. gel. Ans.* 1844. p. 262. De tertia ab eodem Müllerero edita sive repetita explicatione cf. not. 119.

⁴⁴) Ut e. gr. Rambach de Lætis p. 17. et nuper H. C. a Gager *Nationalgesch. d. Deutsch. F'kf. a. M.* 1826. 8°. part. II. p. 7. sq. alique de quibus infra dicendum est.

⁴⁵) Grimm. *RA.* p. 307. sq. not. *** et Richth. supra not. 40.

⁴⁶) Ita e. g. Vales. *Not. Gall.* p. 259. sq. (cf. comm. ad Ammian.) pagi Letici a Letiae s. Legiae (*Lys*) fl. nomine deducti vocabulum Letis originem dedisse opinatus est, eumque sequuntur com. de Bünau *Reichshist.* I. p. 494. alii. Eichhornius (in *Actis acad. litt. Berol.* a. 1840. 4°. publicatis p. 379. not. 1. et *Hist. iur.* §. 49. not. d.) vocabulum *les* (i. e. sinister, praeposterus, perversus) huc trahi voluit; sed adiect. *lets* s. *lätz* aliam stirpem habet.

linguae scriptores, et Latini et Graeci, de Lætis in Romanas provincias receptis rettulerunt:

I. Eumenius panegyrici Constantio Caesari [circa a. 297.] dicti cap. 21.

„Itaque sicuti pridem tuo, Diocletiane Auguste, iussu supplevit deserta Thraciae translatis incolis Asia, sicut postea tuo, Maximiane Auguste, nutu Nerviorum et Treverorum arva iacentia lætus postliminio restitutus et receptus in leges Francus excoluit⁴⁷, ita nunc per victo-

cf. Graff *ahd. Sprachsch.* II. p. 316. v. LÆZI. sed vide etiam Schmelleri *Bayer. Wörterb.* II. p. 530. Etiam eorum opinionem qui *lætorum* nomen purum Latinum esse sibi suadentes pro hilaribus, laetitia affectis sumserunt, ut infra dicetur, disertis verbis refellere opus non est.

⁴⁷) Contra iustam Valesii (ad Amm. XVI. 11, 4.) et Gothofredi (ad L. 12. Th. C. de veteranis VII. 20.) aliorumque interpretationem Zumptius p. 19. sq. v. *lætus* adiectivum nomen ad v. *Francus* pertinens esse opinatur propter sequens *excoluit* (non *excoluerunt*), quod quamvis non laudari, tamen ferri potest, maxime in Eumenio; sed omnino ferri non potest quod Zumptio visum est, verbis *lætus postliminio restitutus et receptus in leges Fr.* Eumenium significare voluisse Francum ideo lætum quod postliminio restitutus et in leges receptus esset. falsa itaque nec linguae Germanicae legibus conveniens est haec Zumptii versio: „*Der Franke bebaute, froh wieder in unsern Staat und unsere Gesetze aufgenommen die wüst liegenden Gefilde*“ etc. Quod adiecit novissimus interpres, secundum Eumenium idem in recipiendis barbaris Maximianum fecisse quod antea Diocletianus et Constantius fecissent, ab his autem colonos factos esse barbaros, non Lætos, inutilis argumentatio est negantis in Lætos quoque colonorum sive γεωργῶν nomen cadere. Ipse Eumenius receptae loci d. q. a. interpretationi favet eiusd. paneg. capp. 8. sq. et paneg. Constantino A. dicti c. 6. „Quid loquar rursus intimas Franciae nationes non ab his locis quae olim Romani invaserant, sed a propriis ex origine suis sedibus atque ab ultimis barbariae litoribus avulsas, ut in desertis Galliae regionibus collocatae et pacem Rom. imperii cultu iuvarent et arma delectu? Quid commemorem Lingonicam victoriam...? quid immanem ex diversis Germanorum populis multitudinem...?“ et q. s. In similem Zumptiani errorem inciderat Rambach. de Læt. p. 15. „Lætum Francum postl. restitutum, receptumque in leges, . . arva iac. excolere“; sed *Lætus* ei adi. gentile fuit. Similiter Sybelius p. 33. sic disputans: *Pardessus loi Salique* p. 471. *sagt*: „le passage fait allusion, comme le remarque Godefroi, à deux

rias tuas, Constanti Caesar invicto, quidquid infrequens Ambiano et Bellovaco et Tricassino solo Lingonicoque restabat, barbaro cultore revirescit. Quin etiam illa, cuius nomine mihi peculiariter gratulandum, devotissima vobis civitas Aeduorum ex hac Britannicae facultate victoriae plurimos, quibus illae provinciae redundabant, accepit artifices, et nunc exstrukione veterum domorum... consurgit^a.

II. Ammianus Marcell. ad a. 357. XVI. 11, 2...4.:

„Barbatio...ex Italia...Rauracos venit...ut saevientes ultra solitum Alamanni...in angustias caederentur. dum haec.. celerantur, læti ⁴⁸ barbari ad tempestiva furta sollertes inter utriusque exercitus castra occulte transgressi invasere Lugdunum incautam camque populatam nisu valido concremassent, ni clausis aditibus repercussi quidquid extra oppidum potuit inveniri, vastassent^a.

III. Idem in litteris Iuliani, Augusti ab exercitu renuntiali, ad Constantium A. apud Parisios a. 360. scriptis, XX. 8, 13.:

„Quae necesse sit fieri, in compendium redigam breve: equos praebebo curules Hispanos et miscendos gentilibus atque scutariis letos quosdam, cis Rhenum editam barbarorum progeniem, vel certe ex editiciis qui ad nostra desciscunt^a.

IV. Idem ad a. 361. XXI. 13, 16. de Constantio A.:

„Arbetionem... iter suum praeiro cum lanceariis et mattiariis et ca-

événements simultanés: des læti, chassés par des hordes ennemies des terres que l'empire leur avoit accordées, y avaient été rétablis; des Franes s'étaient soumis à l'empire et avaient reçu des terres à cultiver'. Ich halte es für unbedenklich, das Verhältniss so zu stellen, dass diese Franken eben die feindlichen Horden waren, denen jene Läten vorher weichen mussten...: damit erscheint dann der Gegensatz zwischen beiden Kaisern ebenso deutlich, wie ihre Aehnlichkeit. Für die Läten wird ein schon früher bestehendes Verhältniss nur erneuert, Constantius bezwingt, so viel wir sehen, bisher ungebändigte Barbaren. Das Gemeinsame ist der Sieg und die daraus erwachsende Agricultur... eine dritte Uebersetzung „der fränkische Läte“ bleibt von diesem Vorwurfe [quod exco-luerunt scribere debuisset Eumenius] ebenso unberührt wie die Zumptische..“. Lætum de quo Eumenius loquitur, Francum fuisse, quod facile concesserim, ipse tamen non dixit.

⁴⁸) Aperto errore Gothofr. l. c. „Lætorum vox adiective accipienda est, pro gaudio delibutis“. scilicet Valesio (l. c.) recte interpretanti male voluit, ut saepe alias.

tervis expeditorum praecepit et cum lætis itidem Gomoarium venturis in Succorum angustias [in Haemo monte] opponendum^a.

V. Zosimus Hist. II. 54. ad a. 353.:

„Μαγνέντιος γένος μὲν Ἑλλων ἀπὸ βαρβάρων, μειοικῆσας δὲ εἰς Λετούς, ἔθνος Γαλατικόν, παιδείας τε τῆς λατίνων μετασχών...“⁴⁹

VI. Idem IV. 12. ad a. 369. nomine γεωργῶν non colonos proprie sic dictos, sed lætos, ut mihi etiam num videtur, designat:

„...Οὐαλεντινιανὸς ὁ βασιλεὺς τὰ περὶ τοὺς Γερμανοὺς εὖ διαθέμενος ψήθη δεῖν καὶ τῆς εἰς τὸ μέλλον ἀσφαλείας τῶν Κελτικῶν ἔθνων ποιήσασθαι πρόνοιαν. νεολαίαν οὖν ὅτι πλείστην ἀθροίσας ἐκ τε τῶν προσοικούντων τῷ Ῥήνῳ βαρβάρων καὶ ἐκ τῶν ἐν τοῖς ὑπὸ Ῥωμαίους ἔθνεσι γεωργῶν τοῖς στρατιωτικοῖς ἐγκαταλέξας τάγμασιν οὕτως αὐτοὺς ἐξήσκησε τὰ πολέμια ὥστε φόβῳ τῆς περὶ τὰ τοιαῦτα τῶν στρατιωτῶν μελέτης καὶ πείρας ἐννέα τοὺς πάντας ἐνιαυτοὺς μηδένα τῶν ὑπὲρ τὸν Ῥήνον ταῖς ὑπὸ Ῥωμαίους πόλεσιν ἐνοχλῆσαι“.

VII. Iornandes de rebus Geticis c. 36.:

„A parte vero Romanorum tanta Patricii Aetii providentia fuit, ... ut undique bellatoribus congregatis adversus ferocem et infinitam multitudinem [Attilae exercitum] non impar incurreret. his enim adfuere auxiliares Franci, Sarmatae, Armoritiani, Litiani [al. Liticiani, al. Litigiani], Burgundiones, Saxones, Riparioli, Ibriones, quondam milites Romani, tunc vero iam in numero auxiliariorum exquisiti, aliaeque non nullae Celticae vel Germanicae nationes. Convenitur itaque in campos Catalaunicos...“

Ex imperialibus constitutionibus tres imprimis ad hanc quaestionem faciunt:

VIII. a. 369. data L. 10. Th. C. de veteranis VII. 20. supra p. 984*. exhibita.

IX. L. 9. [nunc L. 10.] Th. C. de censitoribus XIII. 11.:

IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. MESSALAE PP. P. Quoniam ex multis

⁴⁹) Iuliani Caes. or. I. in laud. Constantii p. 84. „...ἀνδράποδον.. ἦν τῶν ἐκείνου [Constantii] προγόνων, τῆς ἀπὸ Γερμανῶν λείας λείψανον δυστυχὲς περισσώζομενον“. S. Aur. Vict. de Caes. 41. „...Magnentii, utpote gentis barbarae“, eisdemq. epit. 42. „ortus parentibus barbaris qui Galliam inhabitabant.. barbaro patre genitus, tamen institutione Romana satis cultus“.

gentibus sequentes Romanam felicitatem se ad nostrum imperium contulerunt, quibus terrae laticae administrandae sunt, nullus ex his agris aliquid nisi ex nostra annotatione mereatur. et quoniam aliquanti aut amplius quam meruerant, occuparunt aut colludio Principalium vel Defensorum vel subrepticis rescriptis maiorem quam ratio poscebat, terrarum modum sunt consecuti, inspector idoneus dirigatur, qui ea revocet quae aut male sunt tradita aut improbe ab aliquibus occupata. DAT. NON. APRIL. MEDIOLANO. THEODORO V. C. COS. [a. p. Chr. 399.]

X. L. 12. pr. Th. C. de veteranis VII. 20., ibidem dat. III kal. Febr. insequentis anni:

IIDEM AA. STILICONI MAGISTRO VTRIVSQUE MILITIAE. Plerique testimonialibus fraude quaesitis fiunt veterani qui milites non fuerint, non nulli inter exordia militiae in ipso aetatis flore discedunt. Quisquis igitur Lætus⁵⁰, Alamannus⁵¹, Sarmata, vagus⁵² vel filius veterani aut

⁵⁰) Edd. *luctus*, Gothofr. emend. *Lætus*, quod non nulli mss. habent.
⁵¹) *luctus Alamannus*, sine incisione exhibent Beck. et Haenel., atque a Gothofr. ad h. l. inter tres eorum species qui delectibus militiaeve originis iure obstricti essent, Læti Alamanni et Sarmatae vagi enumerantur, quod quamvis a recentioribus quoque quibusdam comprobari sciam, tamen a vero constitutionis sensu aberrare censeo: tres hominum militiae obnoxiorum species, Læti, Alamanni, Sarmatae, atque tres modi quibus militiae se subtraherent, vagatio [cf. L. 10. Th. C. de desertorib. VII. 18.], si quis filius veterani [cf. Th. C. VII. 22. passim] vel si testimoniali impetrato [cf. Th. C. VII. 21. passim] tutus a militia diceretur, ab imperatoribus recensentur. Ita idem Gothofr. erravit, cum ad L. 9. Th. C. de censitorib. annotaret, legem 12. Th. C. de erog. milit. annou. VII. 4. Stiliconi inscriptam et in ea Lætorum Alamannorum discrete mentionem factam esse: voluit non L. 12. cit. nec procul dubio L. 18. ibid. Stiliconi aliisque inscriptam, sed L. 10. Th. C. de desertorib. VII. 18., ubi ipse ad vv. *vagos et eos quos militiae origo consignat* adscripsit „Lætos Alamannos, Lætos Sarmatas“. Aliter hanc constitutionem explicari voluit Zumpt. p. 63. neque vero hæc lex, neque ullus alius quem sciam locus Lætorum Alamannorum in provinciis Rom. consistentium discrete mentionem fecit, sed auxiliarium tantum; Lætos autem Sarmatas omnino non existisse exploratum habeo. Reinesius ex v. *luctus* facere voluit *Lugius*. *Lugi gens Suevorum*. Haenel. dedit: „... *luctus Alamannus, Sarmata, vagus vel filius veterani, aut.*“
⁵²) Adiectivum nomen *vagus* ad tria praecedentia nomina pariter pertinere ex superiore annot. apparet; itaque mi-

cuius libet corporis delectui ⁵³ obnoxius et florentissimus ⁵⁴ legionibus inserendus testimonialem ex protectoribus vel cuius libet dignitatis ⁵⁵ obtinuit, vel eas quae non nunquam Comitum auctoritate praestantur, ne delitescat, tirociniis castrensibus imbuatur.

Locos veterum scriptorum quibus de receptione barbarorum in regiones Romani imperio subiectas, ut tum agros colerent, tum copias exercitus Rom. auferrent, relatum est, et alii et nuper etiam Zumptius p. 12. sqq. collegerunt. videamus itaque quid de Lætorum origine ac condicione ex fontibus historiae Rom. statuendum sit. Et Læti quidem omnes ab initio barbari fuerunt cum suo Germanico nomine a Romanis recepti; idem barbarorum nomen, quod Graeci etiam Romanis dare consueverant, ab his gentilibus quoque vel ante quam recentior haec gentilium appellatio ad designandas sive a Romanis devictas exteris gentes, sive certa militum genera, quorum alii scholis continebantur, alii multo peioris conditionis sub praefectis erant, in usu esse coepisset, iam olim inuri solitum fuisse pueri norunt. sed ut in hac Notitia Lætorum, ita et Gentilium vocabulum speciale est, non omnibus passim barbaris olim attributum, sed proprium quendam statum condicionemve indicabat. Quod Gothofredus utroque nomine, Lætorum et Gentilium fere promiscuo usus est, quod etiam nunc a plerisque fieri solet ⁵⁶, in eum errorem incidit

nus recte Beckius dedit *luctus Alamannus*, *Sarmata vagus*, in quem eundem errorem etiam Gothofredum incidisse paullo ante vidimus. Pro *vagus* fortasse quis malit *suevus*, sed qui recte interpretantur constitutionem, nihil mutandum esse intellegunt. *Vagus* h. quoque l. est militiae nondum susceptae obnoxius, qui desertis fundis suis, in alienis delitescit aut oberrat; qui susceptam militiam effugiunt, desertores sunt.

⁵³) *dilectus* Cod. et Gothofr. qui *dilectibus* propos., Reines. *delectus*. Beck. et Haen. *delectui*. ⁵⁴) Gothofr. voluit *florentissimis*. ⁵⁵) Vid. Th. C. de testimonialibus ex tribunis et protectoribus VII. 21. et LL. 5. 8. Th. C. de veteranis VII. 20. c. Gothofr. comm. ⁵⁶) Recentiores hunc errorem cum quadam voluptate profitentur: ita e. gr. Gauppins (*Die german. Ansiedl.* 1844. 8°. p. 109. sq.) postquam *lætos λήϊτους, δημοσλους*, gentiles, paganos (*Heidnische*) perperam interpretatus est, affirmat „dass in der Noti-

maxime propterea quod inter verba *Lætorum Gentilium* p. 121*. §§. 1. sq. 17. sq. 22. sq. aliquid excidisse nemo animadvertit, sed etiam quod *Lætorum Sarmatarum*, quales non solum non memorari, sed nunquam exstitisse supra monuimus, cit. L. 12. Th. C. de veteranis mentionem fieri opinatus est; tum quod recte quidem *Lætos* ex gentilibus, i. e. barbaris populis, oriri observavit, neque vero speciem a genere satis caute distinxit. Veteres *Sarmatas* quoque similem Germanici quendam medium inter liberos servosque statum habuisse, ut incomper- tum habemus, ita nec veri quidem simile videtur⁵⁷. quos vero *Notitia* *Lætos* recenset, ii omnes Germanicorum populorum sunt, idemque quod a Zosimo ἔθνος Γαλατικὸν appellari, Iulianum imp. τῆς ἀπὸ Γερμανῶν λείας appellatione exprimere supra vidimus. Vel ut olim hic *Notitiae* de *Lætis Gentilibus*- que locus legebatur, corruptus et mancus, si satis eum per-

tia digni. die Ausdrücke læti und gentiles geradezu abwechselnd für dasselbe Verhältniss gebraucht zu sein scheinen“. Stupendus sane hic error est: nihil enim evidentius significari potest quam haec *Notitia* *lætos gentilesque* discriminandos esse significavit. id vero si voluisset Gauppius, quod verum est, eiusdem fere iuris condicionisque *Gentiles* atque *Lætos* fuisse, aliis verbis uti debebat. Et W. Schaeffnerus *Gesch. der Rechtsverf. Frankreichs*. I. Ff. ad M. 1845. 8°. p. 21. „Insbesondere lebten die colonisirten germanischen Krieger unter ihren eigenen Anführern, welche die Römer reges oder reguli nannten, nach ihrem eigenen Rechte, bloss durch das Militärband mit dem röm. Reiche verbunden. Sie wurden, weil sie zu diesem in ein Hörigkeitsverhältniss traten, mit einem nach ihrer eigenen Sprache romanisirten Worte læti (Leute) genannt, ihre Besitzungen *terrae læticae*. Die lateinische Uebersetzung hiess *gentiles*; zuweilen werden auch beide identische Wörter verbunden, wie denn ein *praefectus lætorum gentilium Suevorum* vorkommt“. Sane miro modo paucis versiculis et gravissimos pro argumenti pondere, et bene multos errores conguessit auctor.

⁵⁷) Nam qui apud Polonos *cmietones* sive *knięci* memorantur (*Röpell Gesch. Polens* I. p. 89. sqq.), neque ad quartum post Chr. n. saeculum pertinent, neque in *Gentilium* praefectura, *Notitia* recensitis recognosci poterunt. Cf. quae infra de *Gentilibus* disputabuntur.

pendisset Gothofredus, Lætos a Gentilibus diversos fuisse conspexisset, e. gr. e §§. 27. sqq. huius pag. et ex colloca-
 tionem Praefectarum Gentilium post Lætorum catalogum. Neque Gothofredo, quod Lætos in Italiam quoque traductos esse scripsit, non obloqui nequeo: Alamannos quidem in Italiam a Theodosio missos postea tributarios Padum circumcoluisse Ammianus ⁵⁸ testis est; sed non Lætorum, quamvis scriptori bene noto, sed captorum vocabulo in hac enarratione utitur, ut appareat eum de colonis tributariis loqui ⁵⁹; Zosimus autem, ubi de illa Germanorum traductione loquitur (vide supra n. VI.), auxilio barbarorum a Valentiniano imp. numeris militaribus adscriptorum subiecta Romanis oppida per totos IX annos a vexationibus Transrhenanorum libera fuisse refert. Neque Ausonius cum in gratiarum actione a. 379. habita ad Gratiani victoriam de Lentiensibus Alamannis a. 377. reportatam et ab Ammiano XXXI. 10. celebratam respiciens „vocarem“ exclamat „Alamannicum traductione captorum“, Alamannos in Lætorum condicionem receptos, ne dicam in Italiam missos, indicat ⁶⁰. Quae vero de barbaris in Italiam quoque a Marco Aurelio traductis enarrant Dio Cass. LXXI. 11. 19. et Capitol. in illius vita c. 22., id non ad Lætos referendum esse, neque ad Alamannos pertinere sponte apparet ⁶¹.

⁵⁸) XXVIII. 5, 15. ad a. 370. „... Alamannos gentis ante dictae [Burgundiorum] metu dispersos adgressus per Raetias Theodosius, ea tempestate magister equitum, pluribus caesis, quosunque cepit, ad Italiam iussu principis misit, ubi fertilibus pagis acceptis iam tributarii circumcolunt Padum“. Cf. etiam XIX. 11, 6. et XVII. 3, 3.

⁵⁹) Nobiscum facit etiam Zumpt. p. 31.

⁶⁰) Nihilominus novum consulem verbis „vocarem Germanicum deditione gentilium“ et „vincendo et ignoscendo Sarmaticum“ Lætorum Germanicorum Gentiliumque Sarmatarum mentionem iniecis-
 se putaverim. Contra Zumptius l. c. colonos tributarios omnes factos esse interpretatur.

⁶¹) Quod nuperrime de Alamannis etiam in sinistra Rheni ripa laeticas terras colentibus verba fecit I. Merkelius de re p. Alamannor. Berol. 1849. 8°. p. 5., non unicus sequentis loci ex eo libro desumpti error est: „qui adversi belli pace a Ro-

Equidem in Italia Lætos fuisse nullos non dico, sed de Lætis in Italiam traductis receptisque apud veteres auctores verba fieri nego: Notitia de Sarmatis Gentilibus etiam per Italiae fines constitutis multa refert, sed Lætos non nisi Gallicis provinciis adscribit, et concinunt Eumenii, Iuliani, Zosimi et Iornandis supra transcripti loci. Sane eo quod Læti, ut Iulianus expressit, cis Rhenum, i. e. in Galliis, edita barbarorum progenies fuerunt atque, ut mihi quidem videtur, non nisi in Galliis habebantur, Zosimus ac Iornandes in errorem saepius a recentioribus repetitum inciderunt, ut Lætos Gallicum populum fuisse opinarentur. Lætos non omnes gentis suae nomine, sed etiam in regionibus quas incolebant, appellatos fuisse, quae Gothofredi quoque sententia fuit, ex ipsa Notitia probari posse videtur: ad priorem appellationem Lætorum non tam Teutonicianorum, quorum vocabulum singularem interpretationem quam suo loco proponemus, desiderare videtur, quam Francorum et Batavorum vocabula rettulerim⁶², de posterioris appellationis genere interpretes eorum qui ex ipsis Galliarum provinciis oriundi erant, i. e. Lingonensium, Actorum [i. e. Aeduorum?], Nerviorum, Nemetacensium, Contraginnensium Lagensiumque nomina⁶³: neque aliter coniun-

manis petita aut voluntaria defectione ab ipsa gente adeo alieni facti sunt, ut solo illis tantum relicto hostes omnia eorum possiderent, et frumenta et pecora et ipsa arma ac iuventutem, ignaviae („lata“) ignominia notati, nec amplius, inanis mox Romanorum patrocinii expertes, in civitatem integro capitis sui, fortasse ne bonorum quidem iure recepti sunt. Et haec apud Alamannos letorum origo mihi videtur fuisse. nam qui postea tali nomine distinguuntur, iam civium numero („barones de mino flidis“) habentur, et quarti post Chr. n. saeculi fine quidquid trans Rhenum Romanae ditionis fuerat, et provinciales Romani et Alamanni laticas terras colentes, eodem proculdubio uterque futurus civili iure praeditus, sub barbarorum potestate redacti sunt⁶⁴.

⁶²) Lætos Suevos, si recte p. 120*. numeros 3. et 12. exhibuimus, Notitia non memorat. Lætorum vero *Alamannorum* et *Sarmatarum* *φαντάσματα* paullo ante delere conati sumus. ⁶³) Contrariam sen-

clio Batavorum nominis cum nominibus Nemetacensium et Contraginnensium earumque civitatum quarum vocabula p.120*. §§.1.17. et 22. exciderunt, explicandam esse puto⁶⁴: quod de no-

tentiam, hoc est Lætos omnes solum modo gentis suae nomen gessisse, nullos a sedibus suis appellatos fuisse, amplexus est I. I. Raepsaet (*Analyse hist. et crit. des Belges. Gand. 1824. I. p. 75. sive Oeuvres compl. Gand. 1838. 8°. III. p. 96.*), cuius argumentum per se satis debile debilitatur etiam eo quod discrimen inter Lætos Gentilesque omnino neglexit: sunt autem verba eius haec: „n'allons pas croire que le nom de Batavi, Nervii, et c. était donné à ces Læti, parce que leur colonie était stationnée chez les Bataves, les Nerviens, et c., non: ce nom était ajouté pour indiquer la nation des hommes, dont chaque colonie des Læti Batavi et Suevi [?] dans la Lyonnaise seconde, celles des Sarmates [?] à Poitou, à Cher [?], près de Paris, et c., et celle de Langres établie dans divers endroits de la première et seconde Belgique, per diversa dispersorum. Ces Læti de peuples Belges et Gaulois n'étaient plus au V. siècle, époque de cette Notitia, réputés barbares, par les Romains; car il y avait déjà trois [?] siècles, qu'ils avaient été civitate donati: il faut donc nécessairement [?] que ce fussent des Belges et Gaulois, qui à raison de leurs insurrections continuelles contre les Romains, ou pour d'autres méfaits, avaient été réduits à la condition de Læti comme en agissaient les Romains envers les soldats Romains“.

⁶⁴) Aliam quidem explicationem, sed quam iustam esse veterumve scriptorum auctoritate comprobare negaverim, dedit Sybelius p. 40. sq., cui sec. Leonis opinionem Lætorum vocabulum Celticum est, „die celtische Benennung für jeden Angesiedelten“. „Ein Theil Bataviens“ (sic ille scriptor ista coniuncta nomina explicanda esse ratus est) „war schon unter Carausius in fränkische Hände gefallen, nach der Herstellung unter Maximin erneuerte sich der Hergang, und Julian fand 359. die Salier im Besitze des Gebietes. Nun liegt die Vermuthung nahe, die dort Verdrängten seien römischerseits bei Chauny und Arras untergebracht worden, und haben, als sie später als lätische Cohorten [nusquam Cohortium Lætorum mentio facta est et aperte tribunatus cohortium a praefectura sive praepositura lætorum separatur L. 10. Th. C. de veteran.] die Garnisonen Arras und Noyon erhielten, zur Unterscheidung von ihren Stammgenossen den Namen der neueren Heimath fortgeführt. Ein Beweis, dass die Cantone der Läten von Noyon bei Chauny fortbestanden

minibus in *ensium* exeuntibus vel grammaticae leges probant; sed neque de Nerviiis, Batavis et Aeduis aliud statuam, cum Lætos Romanos in sua ipsorum patria resedisse certe dissimillimum veri videri debeat. Liberos lætorum læticam condicionem secutos esse constat, et aperte exprimitur Iuliani imp. verbis „cis Rhenum editam barbarorum progeniem“ [num. III.] et „τῆς ἀπὸ Γερμανῶν λείας λείψανον“ [not. 49.]; nam non ipse Magnentius, sed parentes maioresve eius in Galliam venerant, ut Victoris epitome [cit. not. 49.] refert. ceterum hereditariam lætorum condicionem fuisse, etiam colonorum tributariorum militiae obnoxiorum, quos originario iure teneri cautum fuerat, analogia comprobatur. Itaque secundum iuris Rom. praecepta qui ex alterutro parente læto procreatus fuerat, lætus ipse fiebat, modo neuter parentum servitutem serviret⁶⁵. Plerorumque fere omnium scriptorum opinio

hätten, ist also auch von dieser Seite her nicht zu gewinnen. Hiernach sehe ich nun ferner keine Veranlassung, die Læti Aedui, Nervii und Lagenses für deutsche Colonen im Lande der Aeduer et c. oder sie überhaupt für etwas anderes zu halten, als oben für einheimische Gallier, aus denen nach irgend einem Motiv lätische Abtheilungen für die Garnisonen Yvois, Famars und Tongern gebildet worden seien. Nirgend liegt eine bestimmte Aussage vor, dass man immer nur Barbaren für diese Zwecke benutzt habe, so sicher es auch aus Ammian und der L. 10. Th. C. XIII. 11. feststeht, dass das Institut von solchen ausgegangen und der Regel nach durch solche erweitert worden ist. Zu deutschen Læten wären freilich die Bewohner von Langres und Lucaigne nicht zu machen gewesen, aber celtische 'Ansiedler' konnten aus ihnen ebensowohl wie aus den deutschen Nachbarstämmen ausgehoben werden“. Ita sibi ad suum arbitrium unum quemque res fingere licet, neque equidem eos qui Celticae virginis magicæ, at quotiens templatae, artibus decantati sunt, liberare potero. Id unum h. l. annotabo, mihi sine fictionibus ex rebus Celticis petitis id quod ab Ammiano imperatoribusque confirmari dixit ipse Sybelius atque ab eodem agnitam regulam ad probandam supra propositam sententiam sufficere.

⁶⁵) Ulp. V. 8. et L. 24. D. de statu hom. l. 5. Gai. l. 78. 67. Cf. Kolde-
rup-Rosenvinge §. 14. not. b.

est, Lætos non nisi sponte sua in Romanas provincias venisse ⁶⁶. sed fuisse etiam qui devicti sive volentes sive nolentes 'ad nostra' transferebantur, non obscure non nulli loci confirmant ⁶⁷, quamvis a lætis dediticii distinguendi sint, ut aperte distinxit Iulianus imp., ubi se praebiturum praeter gentiles ex scholis palatinis (quos recentiores adhuc cum gentilibus Sarmatis confundere soliti sunt, de quo errore accuratius infra dicendum erit) tum Lætos ex barbaris iam olim in Gallias translatis procreatos, tum dediticios barbaros qui nuper sub dicionem Rom. venissent, sive ii domi liberi sive servi fuerint, expressit. Veteris iuris Rom. rationem iis temporibus, quibus lætica condicio recipi coepit, haec ipsa, sed apertius colonatus, qualis post bellum Marcomannicum factus est, abolevisse demonstrant, cum secundum illius praecepta quemcunque statum domi habuerint, capti hostes omnes eiusdem condicionis facti sunt, hoc est servi, quamvis capti hostium reges ducesque pro sua quisque dignitate aliam sortem atque vulgus devictorum nacti sint ⁶⁸. Post lætos dediticii

⁶⁶) Hanc Gothofredi et Grimmii opinionem denuo profert Zumpt. p. 61. ⁶⁷) Praeter supra exhibitos locos Eumenii (n. I.), qui lætos quidem postliminio restitutos dicit, sed si rhetoris verba historice interpretamur, coactos fuisse non negat, et Zosimi (n. VI.) refero ad L. 16. Th. C. de desertorib. VII. 13. a. 406. datam, qua servos bellicis sese sudoribus offerre exhortantur imperatores, „praecipue sane eorum servos, quos militia armata detentat, foederatorum nihilo minus et dediticiorum, quoniam ipsos quoque una cum dominis constat bella tractare“. Et Iustinianus etiam L. 2. §. 8. C. de off. Pf. P. Afr. I. 27. milites limitaneos constitui vult, „qui possint et castra et civitatis limites defendere et terras colere, et ut alii provinciales videntes eos per partes ad illa loca se conferant.“. (Tria hominum genera enumerantur: 1) quos mil. arm. det., [quos ego lætos puto] 2) foederatos [quos Zumpt. lætos putat], 3) dediticios.) Eadem utilitatis causa, propter quam limitaneos milites allicerent et, ubi fieri potuit, etiam in numeros cogerent, in Lætos quoque cadebat, quos scilicet ad Romanam felicitatem sequendam coactos fuisse nemo certe Romanos scriptores, ne dicam imperatores ipsos, diserte fateri expectabit. ⁶⁸) Ut de Severo Alex. Lampridius 58. „Captivos diversarum nationum amicis do-

memorantur, ut pote quorum condicio peior fuit quam illorum, qui non ex deditioe, sed ex foedere suam originem habebant; neque vero lætos foederatos ipsos dicendos esse ⁶⁹ antea monuimus: ipsorum provincialium Romanorum partes eos factos esse non est quod dubitemus, sive populi sui nomen retinerent, sive eius civitatis, in cuius territorio sedebant, vocabulum acciperent. possimus de Lætis iis verbis uti quibus Sidon. Apollin. epist. V. 19. de homine originali inquilinatu solvendo usus est, eos „plebeiam potius habere personam quam colonariam“ coepisse, ut quasi in medio inter „limitaneorum militum ac foederatarum gentium“ ⁷⁰ condicionem stetissent. Connubia inter lætos civesque Romanos certe infrequentia, tamen non magis vetita fuisse, quam inter hos et ceteros provinciales, nemo puto negasset, nisi, maxime propter neglectam inter Gentiles et Lætos differentiam, legem un. Th. C. de nuptiis gentilium III. 14., cui explicandae infra, ubi de Gentilibus dicemus, operam dabimus, festinantius et ad lætos traxissent ⁷¹. neque prorsus negaverim *Litugeniae*

navit, si aetas puerilis aut iuvenilis permisit; si qui tamen regii aut nobiliores fuerint, eos militiae, non tamen magnae, deputavit“.

⁶⁹) Quod voluit Zumpt. p. 60. „Es ist nur denkbar, dass sie foederati waren; denn wären sie völlig in das Recht römischer Bürger übergegangen, so würden sie nicht stets als abgesondertes Corps und als Fremdlinge (barbari) bezeichnet werden“.

⁷⁰) Vid. Nov. Theod. not. 77. cit. §. 3.

⁷¹) Neque sententiam supra de lætorum in provincias Romanas receptorum aut ibi natorum sive alias creatorum connubio ideo derelinquenda esse videtur, quod apud ipsos Germanicos populos inter ingenuos letosque connubium non fuit. Ita e. gr. Waitz l. c. p. 106. „eheliche Verbindung“ inquit, „zwischen Freien und Leten war fast nicht minder als die zwischen Freien und Sklaven verpönt.... Wagte ein Letus eine freie Frau zu rauben, so büsste er mit dem Leben (13, 7); die Verbindung der Freien mit einem Manne solchen niederen Standes scheint auch Verlust der Freiheit mit sich geführt zu haben (13, 8); dagegen wird die Ehe des Freien mit der Leta im älteren Texte nicht erwähnt, in einem späteren nur mit einer Busse belegt, wenn es eine Fremde ist (13, 10)“.

et *Litugeni* nomina, aliquotiens in inscriptionibus lecta ⁷², Læto genitis ab initio imposita fuisse, ut longe ante annotaveram, ante quam Wilthemio ⁷³ eam sententiam certam visam esse comperire potui. Postquam vidimus Lætos factos esse tum ad hanc sortem in Rom. imperium receptos Germanos [„ex multis gentibus“ supra num. IX.], sive sponte ii sive temporum bellorumque necessitatibus coacti iniquum foedus iniissent, tum ipsorum lætorum progeniem, id quoque repetendum est, procul dubio etiam provinciales vel ipsos cives Rom. læticae limitanaeque militiae assignari potuisse, ut Salvianus de gub. dei V. 8. vividis coloribus necessitates depinxit, quibus ingenui cives cogarentur perduto ingenuae incolumitatis statu vel coloni divitum fieri, utque olim etiam in colonias modo praemii modo poenae causa, modo ad provinciales coercendos cohibendosque deducebantur: nam quibus imperatorum annotatione læticae terrae administrandae concessae erant, armatae simul militiae obnoxios factos esse, nulla ratio dubitare patitur. de eo vero, utrum praefecturis lætorum ex provincialibus civibusve Romanis novi commilitones adici, an suo iure viventes læti aliarum gentium homines non admittere potuerint, nihil nobis constat ⁷⁴. Neque quo modo læti a Ro-

⁷²) Grut. 705, 1. 766, 5. 838, 11. in lapp. Stiriensib. e Lazio repetitis LITUGENAE. 995, 5. lap. Narbonens. e quo apparet etiam 811, 2. pro LITVONAE legendum esse LITUGENAE. 732, 7. lapis Lucilimburg. in hortis Mansfeld. repertus, sic ap. Wilth. editus: D. M | LITUGENIO. S | ECVNDINO. AVO | VIVO. H. NOCTVRNAE | AVIAE. DEF. H. ANAV | ONI. AVIAE. DEF. H. A.

⁷³) Lucilburgensia ill. a P. Alex. Wilthemio ... a M. D. Aug. Neyen nunc primum ... ed. Luxemb. 1842. 4°.

⁷⁴) Zumptius p. 61. hoc non ad dubitandum esse putavit: „Die Læti bildeten, da sie nicht zum Reiche gehörten (?), eigene, in sich abgeschlossene Gemeinschaften, und lebten auch gewiss (?) nach eigenen Gesetzen; daher (?) ihre nur beiläufige Erwähnung in unsern Rechtsquellen. Indessen, da sie im röm. Reiche lebten, mussten sie doch sowohl mit der Regierung, als mit Privatleuten in mannigfache Berührung treten, und um diese Verhältnisse zu leiten (?), hatten sie einen Praepositus oder Praefectus.“ Sybelius autem, cum

manis habiti sint, compertum habemus: locum Eumenii ⁷⁵, quo Lætorum condicionem illustrari posse olim opinatus sum, non nisi ad colonos spectare iam persuasum habeo; nihilo minus ex analogia coniectaverim Lætis factis barbaris pro dominis quos domi liberos Germanos habuerant, Gallicos Romanosve praepositos esse quibus operas obsequiaque praestarent, quique vice veri patroni sive domini, i. e. principis, singulos numeros regerent (ea enim eo tempore iuris publici condicio fuit, ut non rei p. populi Rom., sed principis A. summa maiestas esset); neque a veri specie abhorrere, sed multis militarium rectorum barbaris nominibus passim obviis comprobari videtur, interdum ipsos genere praestantiores Germanos etiam praefectos Lætorum popularium suorum factos esse; rerum vero gestarum naturae contra diceret, si quis in universum Lætos apud Romanos ex transfugis Germanis sparsim dominos deserentibus fieri potuisse opinaretur. Obsequiis teri atque tergo coerceri, quod de colonis dediticiis Eumenius rettulit, etiam læticae sortis commune fuisse vel ideo contenderim, quod deteriori militiae lætica ubique adnumerata legitur. Ita illud Taciti, libertos non multum supra servos esse, et quod paullo ante dixit „verberare servum ac vinculis et opere coercere rarum“, etiam de Lætis in Galliis verum esse videtur. Certe læticarum terrarum, quas non nulli non sine omni veritatis detrimento cum feudis compararunt, Læti non domini, sed possessores tantum et γαιογγοί fiebant; administrandae colendaeque iis concedebantur [num. VI. IX.]; sed aliis eos arasse sevisseque, i. e. tributarios fuisse, ut de colonis constat, nunc nego potiusque fructus et redditus posses-

„ex multis gentibus“ Læti imperio Rom. subditi fuissent, „wie wäre da“ inquit „die Bildung exenter Genossenschaften denkbar?“ quasi fieri non potuisset, ut singulae praefecturae non nisi ex eiusdem gentis hominibus constarent. ita Notitia unam praefecturam Lætorum Teutonicianorum, aliam Francorum, alias Batavorum et sic deinceps recenset.

⁷⁵) Panegy. cilt. capp. 8. sq.

sionum suarum sibi, unde se suosque alerent, acquisivisse affirmem, quod in limitaneis militibus aperte post Severum Alexandrum observatum est ⁷⁶. atque ut horum „agros cum paludibus omnique iure, quos ex prisca dispositione limitanei milites ab omni munere vacuos ipsi curare pro suo compendio atque arare consueverant“, „sine ullo prorsus collationis onere“ voluerunt assignari imperatores ⁷⁷, ita idem iuris etiam Lætis competisse cum Sybelio ⁷⁸ statuendum esse mihi videtur. Lætis autem eas terras relinquere inve alienis fundis delitescere minime liberum fuisse, sed glebae adscriptam vitam, nisi ubi bellorum necessitate avocarentur, eos egisse, constitutio supra repetita [num. X.] contra Zumptii ⁷⁹ coniecturam aperte docet ⁸⁰. itaque de Lætis Romanorum neque

⁷⁶) Cf. quae nota 67. dicta sunt cum Lamprid. in Alex. Sev. 58. „Sola quae de hostibus capta sunt, limitaneis ducibus et militibus donavit, ut eorum ita essent si heredes illorum militarent, nec unquam ad privatos pertinerent, dicens, attentius eos militaturos, si etiam sua rura defenderent. Addidit sane his et animalia et servos, ut possent colere quod acceperant, ne per inopiam hominum vel per senectutem possidentium desererentur rura vicina barbariae, quod turpissimum ille ducebat“. Vid. etiam Vopisc. Prob. 14...16. ⁷⁷) Nov. Theodos. II. tit. 24.

de ambitu et locis limitaneis inibi redhibendis, (al. XXX. Haenel. p. 102. sqq., Ius civ. anteiust. Berol. p. 1273. sqq.) ex cuius §. 4. desumpta est L. 3. Iust. C. de fundis limitroph. XI. 59 (60). ⁷⁸) p. 44. ⁷⁹) p. 61.

„Nur eine Beschränkung im Besitze des Landes, das sie bebauten, war möglich und natürlich: dass man ihnen Ländereien nur unter der Bedingung und nur für die Zeit gab, wo sie ihre Dienste erfüllten“. Quod his contrarium supra diximus, confirmatur etiam Honorii et Theodosii L. 2. Th. C. de terris limitaneis VII. 15. (= L. 2. Iust. C. de fundis limitroph. XI. 59 [60].) Asclepiodoto Pf. P. n. 423. data: „Quicumque castellorum loca quocunque titulo possident, cedant ac deserant, quia ab his tantum fas est possideri castellorum territoria quibus adscripta sunt et de quibus indicavit antiquitas. quodsi ulterius vel privatae condicionis quispiam in his locis, vel non castellanus miles fuerit detentator inventus, capitali sententia cum bonorum publicatione plectatur“. ⁸⁰) Quod

duo Lætorum genera, alterum militare, alterum rusticanum, quorum illud cum praefectis suis sub dispositione Magistri mil. praes. a parte pe-

cogitari potest, eos alios Lætos sibi subditos habere potuisse, vel sese a dominis redimere potuisse, quod de litis secundum L. Fris. IX. 1. 2. nullum dubium habet: imperiali annotatione laticae terrae administrandae dabantur et omnis Lætus originarius miles erat. sed „servulos familiasve ad agrum“ ductos immunes possidere iis pariter ac veteranis (L. 8. i. f. Th. C. de veteranis VII. 20.) licuisse puto. Militiae eodem origo assignabat [vid. num. VIII.], sed inter legiones, ne de equestri militia dicam, recipi consuevisse, quod Gothofredus alique opinati sunt ⁸¹⁾, negandum esse ex hac ipsa Notitia colligimus, quae comprobatur L. 12. Th. C. de veteranis [n. X.]. praeterea Iornandes non excogitavit, sed ex purioribus fontibus hausit, Litianos s. Liticianos aliosque quos nominat barbaros, „quondam milites Romanos, tunc in numero Auxiliarium exquisitos fuisse“. Alia itaque potiorque Bucellarium condicio exeunte IV. saeculo fuit, quippe quos inter vexillationes comitatenses repperimus Not. Or. p. 26. γ. ult., ut ad a. 397. ap. Zosim. V. 13. Tribigildum ab imperatore non Romanis sed barbaris Alis in Phrygia collocatis praefectum legimus. Probe quidem scio, innumeras eo tempore barbarorum copias etiam inter legiones ipsamque equestrem militiam receptas fuisse, quod vel haec ipsa Notitia permultis locis ostendit; verum de Lætis inter legiones receptis nullum testimonium indiciumve idoneum novi: itaque neque ex Ammiani loco [num. IV.], ubi post lanciarios mattiariosque qui ex palatinis legionibus erant,

ditum hoc sub dispositione Pf. P. Galliarum fuisset, non nullarum constitutionum inscriptionibus indicari olim putavi, in eo egregie falsus sum, quod Sybelius p. 38. quidem vidit, sed veram inscriptionum diversitatis rationem, ex qua L. 10. Th. C. de veteran. et L. 9 [10]. Th. C. de censitorib. ad Praefectum praetorio, L. 12. Th. C. de veteran. ad Magistrum militiae datae sunt, non edidit, quae simpliciter in eo posita est, quod illae leges de rebus civilibus, i. e. de privilegiis ac de fundorum possidendorum modo, haec autem de militaribus rebus, i. e. de militibus faciendis praecipiant.

⁸¹⁾ Praeter Pancirolum nemo hominum proprias Lætorum et XXI Sarmatarum legiones novit.

lætorum mentio facta est, illud quod nego, efficias. lætum autem neque extraordinariis necessitatibus urgentibus inter legiones recipi potuisse nullum, nemo dixerit: non ita delicatos illo aevo Romanos fuisse quales vult Marcianus L. 11. D. de re militari XLIX. 16. („Ab omni militia servi prohibentur; alioquin capite puniuntur“), et paullo ante vidimus et supra quam satis est, docet L. 16. Th. C. de desertoribus [cf. not. 67.], ut non mirandum sit lætos inter auxiliares in campis Catalaunicis pugnasse. Quae de Lætorum moribus parum blanda Romanorum testimonia leguntur, eos ad tempestiva furta sollertes fuisse [num. II.], militiae se subtrahere, facile delitescere, terrarum læticarum nimium modum appetere atque occupare [numm. VIII...X.], ne Romani quidem ipsi magno vitio Germanis solo patrio extorribus vertisse videntur: furta praedationesque hodieque apud eos populos, cum quorum moribus mores Germanorum tum in Romanas provincias aut sese ingerentium aut accersitorum non inepte compares, Illycianos populos dico, non ita dedecori sunt: nam inculta libertas nemora furtaque amat, odit ignavas artes ac patiens obsequium. Christianae religioni Lætorum Romanis militantium copias sese addixisse, nihil facit ut sumamus. Eorundem condicionem historiamque per medii aevi tempora variasque orbis terrarum a Germanicis populis inhabitatas partes persequi, et virium mearum et huius commentarii fines egreditur, neque uberiores quam puriores fontes inexhaustos, immo magnam partem intactos, aliis praelibabo⁸². Paucis tantum priorum quos contuli, scriptorum de Lætis sententias opinionesve percenseamus. Pancirolo „Læti“, ut supra vidimus, „ex Lætis Galliae populis contracti in sua provincia merentes“ fuerunt; in quem errorem incidit etiam Ducangius

⁸²) Haec verba, iam dudum a me scripta, hodieque iusta sunt, quamvis interim non nulla ad hanc quaestionem pertinentia praestiterint Bluntschli *Staats- u. Rechtsgesch. v. Zürich* I. p. 42. sqq., Warnkönig supra not. 41. cit. p. 43. sqq., Gaupp *Die german. Ansiedl.* §. 25.

in Glossar. v. *Leti* s. *Læti*; neque Adelungius in glossariorum Ducangiani Carpenterianique exemplo ab ipso edito, quamvis ad Gothofredi commentarios lectores ableget veterumque scriptorum de lætis locos complures alleget, rectius rem explicavit; statim ab initio Læti populi septentrionales vocantur, qui cum Francis aliisque nationibus barbaris in Galliam et Germaniam irrupissent, ibique tandem imperatorum concessione consedissent, acceptis ad excolendum agris, ita ut delectibus et servitio militari obnoxii essent (idem Adelungius in *gramm. krit. Wörterb.* ed. II. v. *Lasse* vocabuli etymon incertum vocat, condicionem autem hominum, ut fere secundum ius Saxonicum ea fuit, describit). Rectius quidem Wachterus in Glossar. v. *Læti* eos milites barbaros a Romanis in solum vacuum receptos fuisse scripsit, sed quae de vocabuli *ἐρῶμεν* distinguendisque Lætis Litisque adiecit, ea nihili facienda esse supra demonstravimus. Haltausius pro suo instituto, ut fuit vir propositi tenax, solum Lassorum ex iure Germanico condicionem respexit, neque de Lætis sub Romanorum ditione constitutis verba facere voluit. Bischoffius et Möllerus⁸³, aliorum vestigia sive recta sive falsa premere soliti Lætos populum Galliae sub Romanorum tuitione degentem faciunt. In Forcelliniani lexici Germanico exemplari quae de conditione Lætorum proferuntur, ferri quidem possunt; sed quod adicitur, «laetitia animique alacritate eos cognominatos fuisse; id non solum veritati, sed ei quoque quod sequitur, et ipsi quidem non vero, contrarium est, nam haec addidit scriptor: „hinc apud Saxones *lassen*, apud Sicambros *lathen*, apud Frisios *liten* iidem dicti sunt a verbo Theutonico *lassen*, servare, qui servi apud Romanos“. Haec certe meliora non sunt quam

⁸³) *Wörterb. der ... Geogr. Goth.* 1829.8. p. 676. „Læti (Leti), Amm. Marc. XIV.; Volk in Gallien, unter röm. Schutze, vielleicht von den Alemannen abstammend, wenn nicht ein Missverständnis aus freyen Deutschen e. röm. Knechtstolk *waeti* [?] schuf“. Certe error hoc lexici comma procreavit.

opinio eorum, merito ab editore atque ante eum a Gothofredo ⁸¹ reiecta, qui ex Hesychio ⁸² sive ex Plutarcho ⁸³ demonstrari posse putant, *læta* i. q. *agri publici* esse, ut post alios bonus Schellerus olim voluit, et nuper etiam ab Hüllmanno ⁸⁴, litos cum leudibus ac *ληϊτοις* confundente, deceptus Gauppius ⁸⁵ lætorum s. letorum vocabulum non Germanicum sed Graecum esse affirmavit ⁸⁶. Graffius ⁸⁷ litos s. lazzos eosdem ac Notitiae lætos s. letos esse consentit vocabulaque a radice *laz* deducenda esse docet, sed dubitat, utrum forma *lit* ad radicem *lit* pertineat nec ne. Valesii fratres Zosimianum illum errorem non evitaverunt: nam Hadrianus ⁸⁸, ut a minore natu incipiam, Lætos gentem Gallicam fuisse, sed in Notitia imp. Lætorum nomen cum Gallorum tum Germanorum praesidiorum per Galliam dispositorum commune praenomen esse scripsit, a quo pagi Lætici (*la Loëue*) et fluvii Letiae (olim *le Lis*, nunc *la Lis* s. *la Lise* dicti) nomen veniret, quod valde addubitaverim. Henricus Valesius ⁸⁹ *Læti* nomen proprium barbarorum esse vult: „atqui de Francis dici non potest, eos fuisse postliminio restitutos in Gallia: quod de Lætis optime intelligitur, qui ab origine Galli erant, teste Zosimo. hi igitur a Maximiano Herculio in Gallias reducti, Nerviorum arva

⁸¹) ad cit. L. 12. Th. C. de veteranis. ⁸²) *Λαϊτῶν τῶν δημοσίων τόπων.* ⁸³) in Romul. 26. i. f. „*λήϊτον γὰρ τὸν δῆμον ἔτι καὶ νῦν Ἕλληνες καὶ λαὸν τὸ πλῆθος ὀνομάζουσιν.*“ ⁸⁴) *Gesch. des Urspr. der Stände.* ed. II. Berol. 1830. 8°. p. 4. ⁸⁵) *Die germ. Ansiedl.* p. 169. cf. supra not. 56. ⁸⁶) Maiorem quidem veritatis speciem, sed non ipsam veritatem ista nominis explicatio ex Honorii Theodosiique L. 6. pr. Th. C. de patroctniis vicor. XI. 24. a. 415. data capere potuisset, ubi legitur: „quos tamen omnes functionibus publicis obsecundare censemus, ut patronorum nomen extinctum penitus indicetur. possessiones autem adhuc in suo statu constitutae penes priores possessores residunt, si pro antiquitate census functiones publicas et liturgos, quos homologi coloni praestare noscuntur, pro rata sunt absque dubio cognituri“. Cf. Gothofr. ad h. l. et Zumpt. p. 66. ⁸⁷) Vid. not. 38. ⁸⁸) Notit. Galliar. v. *Læti*. ⁸⁹) ad Ammian. XVI. 11, 4.

colenda acceperunt. unde in Not. imp. Læti Nervii appellantur, quia scil. ex illorum posteris erant oriundi^a. Et plane eundem errorem suum fecit Tillemontius⁹³. Schoepflinus⁹⁴ populum Germanicum, „qui secundum Valesium *Læti* vocabatur“, Alamannici foederis procul dubio socium fuisse putavit, sed hos non diversos fuisse a Lassis, Latis, Lætis, Litis s. Lidis, de quibus ipse⁹⁵ verba fecit, quosque simpliciter pro servis habuit, plane non animadvertit, quamvis iam ante Muratorius⁹⁶ Lætos ex diversis barbaris gentibus in Gallia sedisse eosdemque in capitularibus Caroli M. Litos s. Lidos vocatos non servos sed liberos homines fuisse scripsisset. Neque Zumptius⁹⁷ sibi satis ab illo Schoepflini errore cavit. Multi Lætorum vocabulum, ne iterum de falsa comparatione cum Germanico *leute* aut cum ligiis hominibus verba faciam, ab animi laetitia hilaritateve, ab impigritate et alacritate deducendum esse opinati sunt. Ita abbas Du Bos⁹⁸ Zosimi quidem verba *Γαλατικὸν ἔθνος* non gentem sed societatem quandam, statum condicionemve hominum in Galliis stipendia facientium significare bene intellexit; nihilo minus scriptorem a vero aberrasse, id quod ipse adiecit, abunde ostendit: Lætorum enim nomen *contentos* significare idemque indiscriminatim omnibus sub imperio Rom. merentibus barbaris, quibus in Galliis beneficia militaria collata fuissent, tribui affirmavit.

⁹³) *Hist. des empereurs*. ed. Bruxell. 12°. IV. 1. §. 8. p. 30. ⁹⁴) Als. III. 1751. fol. I. p. 401. §. 73.
Germanice edit. Lips. 1745. 4°. II. p. 633. cf. eiusd. *Antiqq. Italic.* I. Mediol. 1738. fol. diss. XV. p. 866. sq. ⁹⁵) *ibid.* p. 665. ⁹⁶) *Hist. Italic.*
1738. fol. diss. XV. p. 866. sq. ⁹⁷) p. 63. „Ich halte Læti für den Namen eines deutschen Volksstammes, der in der röm. Ueberlieferung sich einem bekannten lat. Worte assimilirte. Anfangs nämlich war es gewiss nur ein Stamm, der von den Römern auf diese Weise in ihren Staat aufgenommen wurde, später gesellten sich mehrere hinzu.“
Non unum populum unamve gentem, sed unius populi Germanici Lætos primum receptos esse ab Romanis, quos deinde alii secuti sunt, concedendum est. ⁹⁸) *Histoire crit. de la monarchie franç.* I. c. 10. p. 104. c. 17. p. 191.

Atque in huius scriptoris expositione acquieverunt Bouquetius ⁹⁹, Honthemius ¹⁰⁰, alii. I. A. Wagnerus, cui editionem et versionem Germanicam librorum Ammiani superstitum debemus, Lætos et ipsos Alamannos fuisse, ad l. c. annotavit, qui tum sedes in Gallia habuissent; „a Romanis enim“ inquit „in fidem recepti ad militiam adhibiti et Læti cognominati sunt ob laetitiam animique promptitudinem, qua proelia inire so-lerent. eiusmodi legionum cognomina plura afferri possunt, v. c. Petulantium“. Quae explicatio quamvis non felicior sit, quam si quis Latinum vocabulum *calidum* Germanice *kalt* significare opinaretur, tamen nuper denuo prolata est ¹⁰¹. Mannertus ¹⁰² quoque Lætos ab animi hilaritate *die Freudigen* denominatos fuisse putavit, eosque decumatum agrorum possessores, ex sedibus suis ad dextram Rheni sinistramque Danubii ripas a Germanicis gentibus tertio post Chr. n. saeculo expulsos, in Lætis sibi repperisse visus est: Romanos Gallosque Germanicis commistos populis decumates agros olim possedisse scripsit, iisdemque postquam in Romanas provincias sese recepissent, profugos ex variis Germanicis populis admistos esse; itaque Romanos, pariter atque Austriaci hodieque militibus limitaneis (*Granitzer*; cf. Hassel. *Erdb. des österr. Kaiserth.* Vinar. 1819. 8°. p. 628. sqq.) utuntur, Lætis illis inter auxiliarem militiam ad tuendos imperii limites usos esse. Hunc quasi acervum errorum dissipare et demonstrare, longe aliam atque Mannertus sibi finxit, inter decumatum agrorum possessores ac Lætos olim intercessisse cognationem, fere qualis inter colonos originarios ac Lætos

⁹⁹) Rer. Gallicar. Serr. I. p. 550.

¹⁰⁰) Prodrom. hist. Trevir. I.

p. 233. sq.

¹⁰¹) Nam ex Wagneri annotatione sua hausit W. T. v. Læti in *Realencycl. der class. A. W.* Stuttg. 1846. 8°. IV. p. 730.

¹⁰²)

Germania. ed. II. Lips. 1820. 8°. p. 268. sq. Mannerti opinio aperte nocuit disputationi Huschbergii *Gesch. der Allem. u. Frank. Sulzb.* 1840. 8°. p. 176. sqq. qui in eo quoque errore versatus est, quod lætorum condicionem a colonorum sorte omnino non distinxit.

fuit, huius loci non est. Facillima opera Wersebius ¹⁰³ rei nodum dissolvit: nam prorsus reiecta Mannerti sententia, Lætos non nisi ex Notitia imp. notos esse, apud Ammianum autem barbaros lætos, i. e. lætabundos dici, in L. 12. Th. C. de veteran. pro *Lætorum* fortasse *Rhaetorum* scribendum esse ¹⁰⁴, Lætorumque nomine in Notitia nihil nisi quod illi milites levis armaturae impigri hilaresque (*muntere, leichte Truppen*) fuissent, significari iudicavit. Iam hic argumentis suis, quae levissimae armaturae dici possunt, lepide ludificatus est. Tandem qui meliora offerunt, prodeant. Miraeus ¹⁰⁵ originem colonorum in Germania passim obviorum, quos vocamus *Lassen*, Saxones *Laten*, Belgae *Læten*, hic quaerendum esse putavit, ut in Glossar. nom. Th. C. ex ed. Ritteriana (v. *Læti*) legimus. De Muratorio paullo ante diximus. Gibbo ¹⁰⁶ etiam a vera rei cognitione non ita longe afuit: Eumenii solius verba [num. I.] respexit, Lætorumque nomine non usus est, sed fortuita ratione veram eorum originem verbis '*lasy barbarians*' expressit. Ex iis scriptoribus qui iuri Germanico excolendo operam dederunt, permulti non solum Lætorum, Lazzorum sive Litorum condicionem in universum recte cognoverunt, ut e. gr. Eccardus ¹⁰⁷, et inter recentiores Sommerus ¹⁰⁸, alii, sed multo maxima pars etiam ad Lætos in Romanis provinciis sedentes respexit, ut e. gr. Feltmannus ¹⁰⁹ Probi epistolam apud Vopiscum, quamvis non ad Lætos, sed ad subactos et ad colonos factos Germanos pertinentem, allegavit; ut Pottgiesserus ¹¹⁰ permulta ex Germanici iuris historiaeque fontibus et non nulla etiam ex iure Rom. ad ex-

¹⁰³) v. Wersebe, *Die Völker ... des alten Teutschl. Hannover. 1826. 4º. p. 58.*

¹⁰⁴) Itaque imperatores L. 9. Th. C. de censitorib. [num. IX.] de *terris Raeticis administrandis* loquerentur, ut sane novum aliquid boni Raeti condiscere deberent.

¹⁰⁵) In not. ad Diplom. Belg. p. 548.

¹⁰⁶) *History. cap. XIII. ed. Londin. 1818. 8º. II. p. 132.*

¹⁰⁷) *Leges Fran-*

cor. Ff. et Lips. 1720. fol. p. 30. 35. 37.

¹⁰⁸) *Bäuerl. Rechtsverhältn. in*

Deutschl. Hamm. 1830. 8º. II. §. 16.

¹⁰⁹) *De iure in re et ad rem.*

Leod. 1700. 4º. cap. 4. §§. 9. sqq.

¹¹⁰) Vide supra not. 24*.

plicandum de Lætis locum conguessit, neque hanc Notitiam praeteriit; ut Heineccius ¹¹¹, quamvis de Lætorum sedibus vix iustius quam de vocabuli *ἐρύμω* verba fecerit, condicionem tamen hominum non ignoravit: lætos sese ex Alaman-
nia, nec non ex Batavorum, Suevorum, Nemetum ac Fran-
corum terris in Romanas provincias contulisse, eosque iam
illo tempore litos s. leudos dictos apparere, non sine levita-
tis aut ignorantiae vitio scripsit, ne dicam de vana distin-
ctione quam inter litos lazzosque Heineccius tuendam esse
opinatus est. Ex recentioribus Eichhornius ¹¹², Mittermaie-
rus ¹¹³, Phillipsius ¹¹⁴, Krautius ¹¹⁵ aliique ¹¹⁶ de Lætis disputa-
verunt, sed ex instituto suo condicionem qua sub Romanis
usi essent, vix aut ne vix quidem attigerunt; quod non aeque
de I. Grimmii paginis huic quaestioni dirimendae destinatis ¹¹⁷
dixerim, quibus haec quoque prospere eum attigisse neminem
harum rerum curiosum fugit. Herm. Müllerum coniecturam olim
propositam ¹¹⁸, ex Pliniano loco de agri apud Ubios laetifi-
candi more ¹¹⁹ Lætorum Læticarumque terrarum appellationem
ab iniecta in terram crassitudine explicandam esse, ipse post-
ea ¹²⁰ aliis explicandi periculis, sibi invicem contrariis, fa-
ctis ¹²¹ deseruit, quae vix magis ad persuadendum mihi apta
videri fateor. ipsis primis quas novimus Lætorum sedibus
probari potest, hos non ex agricolis certaminibus bellisque
defessis in ipsis barbarorum gentium patriis regionibus quas
Romani occupassent, factos iisdemque deinde ingenuos ex vi-

¹¹¹) Antiqq. German. II. p. 5. sq. sive lib. II. c. 1. §. 3. ¹¹²) Vide not. 3. p. 1046*. ¹¹³) *Grunds. des deutsch. Privatr.* ed. VI. 1842. 8°. I. p. 173. sq.

¹¹⁴) *Münchener Gelehrte Anzeigen.* 1844. 4°. numm. 32. sq. ¹¹⁵) Ut Warnkönig et Bluntschli supra not. 82. citt., Gaupp *Die Lassen im Sach-
sensp.* in *Miscell. d. d. R.* §. XII. ¹¹⁶) *Die Marken des Vaterl.* Bonn. 1837. 8°. p. 50*.

¹¹⁷) H. N. XVII. 4. ¹¹⁸) *Der L. Sal. Alter u. Hei-
mat. Würzb.* 1840. 8°. p. 183. sqq. ¹¹⁹) Vide supra not. 43.; sed

in eiusdem libri p. 63. not. 150. dixerat: „Lætus... halte ich für *λαῖτος*, *λῆτος*, *λέϊτος*, publicus, also für undeutsch, mit *lät* nicht verwandt; agri
lotici sind eine Art agri publici populi Romani.“

cloribus admistos esse. De aliorum recentiorum Germanicorum scriptorum, imprimis Zumptii Sybelique sententiis quantum huius propositi nostri ratio patitur, accuratius supra diximus. Ad Belgicarum Flandricarumque rerum scriptores respicere superest. quorum librorum quod non maioris numeri mihi copia est inspiciendi, ex eo vix detrimentum hic commentarius capiet: nam quos contuli, omnes aut de Lætorum in Romanis provinciis sedentium militantiumque conditione non egerunt, aut iis erroribus quibus refutandis operam dedimus, favent. Bucherius ¹²⁰ nihil de Lætis ipsis, puto de vocabulo, origine, condicione atque historia, sed non nulla de sedibus eorum protulit, quae ubi opus visum est, adhibuimus. Post hunc et Gothofredum Alex. Wilthemius, item soc. Iesu sacerdos, Lucilimbürgensium libri II. capite II. „de Lætis diffuse“ egit ¹²¹. Gentiles secundum Gothofredum definit domitos bello barbaros, deditione acceptos atque in solum Rom. traductos, agros ibi publicos arare iussos, non religionis, sed barbarae originis respectu ita dictos; alios autem barbaros ultro Rom. secutos fortunam, patriis relictis sedibus traiecisse Rhenum ibique in Rom. solo commorantes terras accepisse publico colendas, hosque Lætos plerumque appellatos esse; eorum posteritatem Zosimo dictam esse Gallicam nationem, quamquam ortu Germana fuisset. deinde Eumenii et Notitiae locis exhibitis, cui inter alios male *Læti Gentiles Suevi* adscribuntur, bene „Lætos non quidem gentem aliquam propriam peculiaremque constituisse, imo nec gentis partem portionemve, sed certae conditionis et sui iuris formulae fuisse homines“ dixit. Nomen Lætorum etiam Wilthemius cum Liutis, Leudibus confudit, neque ullum discrimen inter locos de colonis agentes eosque qui de Lætis sunt, fecit. Singulis Lætorum praesidiis, singulis praefectis subditis, M aut MD viros adscribit:

¹²⁰) Belg. Rom. 1655. lib. XVI. cap. 5., ubi Notitiam imp. circa a. 437. et 438. editam esse demonstrare voluit, de quo errore supra satis egimus. cf. p. 1021. sq. ¹²¹) Vid. not. 73.

„is enim praefecturae numerus Constantino Porph. in thematib.“, ut Pancirolus etiam annotare solebat. quae de singulis Lætorum stationibus protulit, suo quidque loco respiciendum erit. Non tanti momenti nobis fuerunt neque alius societatis Iesu commilitonis de historia typographiaque Belgica item bene meriti, Wastelanii ¹²², neque Bastii commentarii de Flandriae antiquitatibus ¹²³. Fusioris de Lætis Raepsaeti disputationis ¹²⁴ haec fere summa est: limitaneos milites, oppositos praesidiariis sive comitatensibus, bello captos fuisse, quibus barbaris Romani terras in Galliis colendas assignassent, militesque Romanos, Belgicos Gallicosque, quos poenae nomine inter Lætos redeegissent; limitaneos enim milites sub propriis praefectis non solum rei militari, sed agris quoque desertis colendis, ut provinciales eos imitarentur, destinatos fuisse ¹²⁵. Et paullo post ¹²⁶ reiecta lætorum vocabuli in laetitia et a Germanico *ledig* deductione, ipse a nomine *læiti* venire putat ¹²⁷. tum quod de tribus caussis, ex quibus limitanae militiae homines adscriberentur, paullo ante monuerat, de Lætis repetit, atque hoc nomen (*lætus* et *litus*) Germanicum vocabulum *leid* esse affirmat: Lætos hodieque per omnem

¹²²) *Description de la Gaule Belgique... par Charl. Wastelain. Lille 1761. 4°.* ¹²³) *Recueil d'antiquités rom. et gaul. trouvées dans la Flandre. ed. nov. Gand. 1804. 4°.* ¹²⁴) Quam L. A. Warnkönig *Flandr. Staats- u. Rechtsgesch. Tubing. 1835. 8°. I. p. 91.* tam diligenter accurateque scriptam esse iudicavit, ut fere omnino sequeretur, quae mihi non ita magna in scriptore historiae iur. Flandrici diligentia esse videtur. Secundum eund. Warnk. p. 91., Preciotus *De l'état civil des personnes dans les Gaules. 1786. p. 263.*, qui liber mihi ad manus non est, Lætos Alamannicos, Suevicos, Saxonicos Sarmatasque enumeravit, quod supra p. 1060*. sq. erroneum esse ostendimus. ¹²⁵) Raepsaet *Oeuvres III. p. 79. sq.* ¹²⁶) *ibid. p. 92. sqq.* ¹²⁷) *loc. cit.* „... s'il fallait déterminer la signification du mot *læti* par la voie d'une étymologie, il faudrait, d'après l'orthographe romaine, la faire dériver du mot *Laiti*, parce que les Romains n'ont pas connu les diphthongues et rendaient notre æ par ai, en écrivant Kaisar pour Cæsar, Mensai pour Mensæ et prononçant cette diphthongue comme les Flamands prononcent l'y“.

Germaniam dici *leiden*, *luyden*, per Flandriam *luyden*, *laeten* ¹²⁸, aliaque eiusce modi de origine condicionemque Lætorum veris admixta falsa profert; primam illam causam ex Probi epistola, alteram ex Eumenii panegyrico Constantio dicto, ex Dione Cassio (lib. XLIX.) tertiam probari vult. omnes autem Lætos non nisi gentis suae nomen gessisse affirmat ¹²⁹. neque vestigiorum quae adhuc coloniarum læticarum in Flandria superesse putavit, recensio feliciter ei cessit quam reliqua de Lætis disputatio ¹³⁰. De pago denique Lætico, qui tot doctorum virorum diligentiam exercuit, Raepsaetus indicat, nihil aliud fuisse quam *Praefecturam Lætorum*, ita ut si loci cuiuscunque nomini adiectum legatur in pago Lætico, indicetur eum locum in Lætorum territorio situm esse. Tantum de Raepsaeto ac de Lætis. Superest ut

DE GENTILIBVS

dispiciamus. et statim ab initio observandum est Gentilium vocabulum ruentis imperii occidentalis aetate, ad quam hic commentarius imprimis respicere debet, non solum barbaros atque gentes tum Christianae tum Iudaicae religioni nomen

¹²⁸) ibid. p. 94. On a „donné le nom de Lidi ou Liti, latinisé, à tous ceux qui étaient connus chez les Germains sous le nom de *leiden* ou *laiten*, puisqu'ils demeuraient sur les terres d'autrui à la charge d'une rente foncière à servir au seigneur des fonds; et attendu que ces *leiden*, comme *emphytéotes* forcés, ne devaient pas moins défendre, avec les armes, la personne et les biens de leur seigneur, auxilio et consilio, que cultiver les terres colongères de leur tenure, le nom de Lidi, Liti ou Laiti était le seul nom propre qu'on avait pu donner, à ces trois classes d'hommes, auxquels on avait concédé des terres, à la charge de les cultiver et de défendre les frontières de l'empire“. ¹²⁹) Vide supra not. 63.

¹³⁰) ibid. p. 96. „... en voici quelques-uns: Sweveghem, demeure des Suèves; Swevezeele, salle ou tribunal des Suèves; Torhout, forêt du dieu Thor; Odelem, siège du dieu Oden; Cat-zand, sables des Cattes; Quad-Ypres, Ypres des Quaden; .. Dudzeel, salle des Allemands; Ruys-lede, ruisseau des Russes; ... Winnendale, vallée des Winnidi; Denderwindick, Winnidi de la Dendre...“. Taedet plura.

recusantes designare, quod plerique fere omnes ut rem de qua nullum dubium superesse possit, sibi sumere solent, in qua opinione Pauciorum, ut qui in definiendis notionibus raro Huguccionem superavit, acquievisse nemo mirabitur¹; sed certas etiam militarium hominum, easdemque plures species denotare, ut in universum supra² ostendi. atque Ducangii definitio, ex iis quos novi, optima, longe quo minus satis accurata dici possit, abest, haec: „Gentiles vocabant Romani, quos ipsi etiam interdum barbaros, qui Romanis militabant, eorum foederati, vel qui in leges Romanas ultro, vel deditione transibant. Ita Gentiles intelliguntur in C. Th. de nupt. gentilium, et alibi, apud Ammianum, Ausonium, et in Notitia imp., ubi Schola Gentilium...“ scilicet etiam Gothofredus³ Scholas gentilium, quas sub Magistrorum Officiorum dispositione in utraque imperii parte stetisse ex hac ipsa Notitia satis liquet, quosque palatinos custodes altiore locum quam gregales milites obtinuisse demonstravimus⁴, cum his infimi loci militibus rusticis sub propriis praefectis iisdemque huius Notitiae tempore⁵ Magistro peditum praesentali subiectis confederat, ut et Rambachius et nuper etiam Sybelius⁶ fecerunt. Certe facilius in his quaestionibus propter fontium et raritatem et siccitatem perobscuris aut ad veri aut ad τοῦ εἰκονὸς περὶ τῶν τοιοῦτων ἀρχόντος notitiam perveniemus, si caveamus ne ea quae inter se diversa fuisse et locorum, ubi memorantur, et ipsorum vocabulorum diversitas suadet, discriminatim non investigemus. itaque ut a scholis gentilium,

¹) Quid? quod vel Maff. Ver. ill. I. p. 205. (ed. fol.) Gentiles definit „stranieri, cioè non compresi nell' imperio, il che tanto ora quando dir barbari, ed esclusi da' privilegi, che portava seco l'esser Romano“.

²) Comm. ad Not. Occ. p. 270*. ad p. 31*. §. 24. ³) tum aliis locis tum maxime in commentario ad L. un. Th. C. de nuptiis gentilium III. 14.

⁴) Comm. ad Not. Or. p. 234. sq. nott. 3. 5., ad Not. Occ. l. c. ⁵) Nam conferenda sunt quae supra p. 982*. ad p. 118*. §§. 2. sq., p. 260*. sq. ad p. 29*. et p. 416*. ad p. 60*. §. 5. disputavimus.

⁶) Rambach. de Laetis p. 11. et Sybelius in commentationis supra cit. p. 41. not. 1.

ita etiam a gentibus tum Marcomannorum sub Duce Pannoniae I. militante (p. 99*. §. 9.) tum per Raelias depulata (p. 103*. §. 3.) has Gentilium praefecturas discernimus⁷ nec nisi de his h. l. dicemus. Memorantur autem eius modi praefecti Gentilium tum per diversas Galliarum provincias, tum per Italiam inde a Brutiis et Calabria usque ad Alpes sedentium, sed non nisi Suevorum, Sarmatarum et Taifalorum Gentilium mentio fit. ex aliis itaque populis atque Læti, Gentiles omnes constabant: illi non nisi ex Germanicis, i. e. Francis Batavicisque, hi non nisi ex Scythicis populis, i. e. Suevis h. e. Quadicis, Sarmatis, i. e. Iazygibus, cum Scythica s. Dacica Taifalorum Gotthis coniuncta gente originem habebant⁸: Suevos cum Sarmatis Iazygibus iam sub illorum rege Vannio, „Suevis a Druso Caesare imposito“, coniunctos legimus ap. Tacitum⁹ ad a. Chr. 50., qui huius regis equitem e Sarmatis Iazygibus fuisse memoriae tradidit. Et permultis aliis locis qui ad res sequentibus saeculis gestas respiciunt, Suevos et Sarmatas iunxerunt scriptores. Cur tandem, quaeso, non etiam hi barbari, Romanam felicitatem sequentes, in Romanis provinciis agros colentes simulque militiae oneribus obnoxii, Læti facti sunt? videlicet Romani non tam fecerunt Lætos, quam eos qui domi Læti fuerant¹⁰, in eadem condicione, quantum prae civitatum s. rerum publicarum Germanicarum imperiique Romani diversitate fieri posse videretur, etiam post quam iidem huius imperii subditi facti erant, tenebant. Intermediam autem inter liberorum hominum servorumque condicionem apud Scythas omnes non novimus¹¹, neque apud Scythicos istos

⁷) Cf. etiam p. 727*.

⁸) Duplex Zumptii p. 64. sq. error est scribentis, in Notitia Lætos Suevos memorari, Suevos Gentiles non memorari.

⁹) Annal. XII. 29. cf. etiam Dio Cass. LXVII. 5.

¹⁰) Vix opus erit monere haec in universum dici: nam id tantum, longe maiorem eorum partem qui ab initio laticae in imperio Rom. condicionis fuerunt, antea domi quoque Lætos fuisse affirmem.

¹¹) Nam huc nec Herodoten Scytharum tripartitio (ἄρσιζες, γερμανοί, ῥωμαῖοι), neque Strabonis illa (ῥωμαῖοι, σκηνῖται, γερμανοί) pertinent: sed nec

Suevos, Sarmatas Taifalosve exstitisse veri simillimum est¹². ac Gentilium militiam inferiorem quam Lætorum, ut ut inter se prope pares fuerunt, habitam esse vel ex eo quod illi ultimum ubique locum optinent, Sarmataque etiam L. 12. Th. C. de veteranis VII. 20. post Lætum Alamannumque recensetur, colligendum esse videtur. unde non liberos sed devictos deditosque Sarmatas, servos, eorum Gentilium, de quibus agimus, numerum ab initio effecisse putandum est: ne vero domi servos Scytharum plane eiusdem condicionis atque Germanorum servos fuisse opinemur, repetendum videtur quod Herodotus IV. 72. de regum servis rettulit: οἱ δὲ εἰσι Σκύθαι ἑγγενεές· οὗτοι γὰρ δὴ θεραπεύουσι τοὺς ἂν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς κελεύσῃ, ἀργυρῶνῃτοι δὲ οὐκ εἰσὶ σφι θεράποντες. unde id quoque quod de liberis Sarmatis eorumque servis, Limigantibus, apud Ammianum Hieronymumque relatum est, rectius

Scytharum regionum ac liberorum distinctio, nec Appiani B. Mithr. c. 69. Σαυροματῶν δι τε Βασίλαιοι καὶ Ἰάζυγες. non diversos eiusdem civitatis hominum status his partitionibus omnibus significari palam est. Cf. Niebuhrii *Kleine hist. Schriften* I. p. 360. Neque praetereundum est argumentis haud contemnendis Gauppium (*Das alte Gesetz der Thüring.* p. 146. sqq.) de Suevicis populis in universum docere eos intermediam inter liberos servosque non agnovisse condicionem, speculumque Suevicum in omnibus iis locis qui speculi Saxonici locis Lætorum mentionem inicientibus respondent, huius condicionis mentionem sustulisse. Scythicam Suevicorum morum indolem et in hac re agnoscendam esse putem. Quod contra Gauppium sententiam Bluntschli (*Zürch. Staats- u. Rechtsg.* I. p. 45.) monuit, apud Suevos quoque litos olim fuisse, sed fortasse eam condicionem apud eos prius quam apud alios Germanos aboluisse, ut sine argumentis prolatum est, ita contra historiae leges dictum esse videtur.

¹²) Inter liberos Sarmatas ac servos multis locis passim infra exhibitis distinguunt veteres scriptores, maxime Ammian. XVII. 13., ubi cum liberis Sarmatis coniuncti Taifali illisque adiumenta ferentes Quadi occurrunt liberisque Limigantes Sarmatae servi opponuntur, et XXIX. 6, 15. „Sarmatas liberos ad discretionem servorum rebellium adpellatos“ refert. cf. etiam Anonym. Vales. §. 32.

intellegi potest. Iam ut sermo meus ipse sibi constet, demonstrarem Scythicos populos fuisse Suevos, Sarmatas Taifalosse, ex quibus hae Gentilium Praefecturae ab initio constiterunt, sive ut accuratius fines huius argumenti circumscribam, Suevos h. l. indicatos Dacicis fuisse, quorum nomen cum Quadorum Iuthungorumque vocabulo tum coniunctum, tum promiscue positum saepissime legitur, (nam de Sarmatis et de Taifalis s. Thaiphalis, quos Σκυθικοῦ γένους fuisse Zosimus II. 31. expressit, neque Germanos nec veros Gotthos habendos esse, quamvis auxilium iis in bellis gerendis praestarent, vel ex nefandis eorum moribus apud Ammianum¹³ relatis, similibus eorum quorum alium Scythicum populum, Herulorum¹⁴, Procopius¹⁵ reum fecit, abunde patet.) nisi in hoc argumento Zeussius in universum ita praevenisset, ut in egregiis huius viri disputationibus ad h. l. pertinentibus¹⁶ vix quicquam desideremus praeter id ipsum, quod ad hanc Suevorum, Sarmatarum Taifalorumque hac una Notitia memoratam communem Gentilium sortem non respexit, quae tamen ad invasionum et occupationum ab Alanis, Suevis Vandalisque quasi δελεασθεῖσι non ita diu post hanc Notitiam scriptam per Gallias et ultra Pyrenaeum montem usque in Africam¹⁷ factarum explicationem adhuc neglectum ab historiarum scriptoribus momentum habet, atque, ut mihi quidem videtur, id quoque satis explicat, unde Suevi in Flandria sedentes venerint, quorum originem incertum esse Zeussius¹⁸ scripsit. Quando primum hoc Sarmatarum Gentilium (ut illo vocabulo Suevos quoque Taifalosse comprehendam), Lætorum consimile rusticanorum militum genus in provinciis Ro-

¹³) XXXI. 9, 5. cf. Diod. Sic. V. 32.¹⁴) Steph. Byz. v. Ἐλουροι.¹⁵) Procop. B. Gotth. c. 14. i. f.¹⁶) Vide imprimis p. 458. 463. sq.691. sq. et cf. p. 80. 119. 316. sq. 448. sqq. vere Germanici libri *Die Deutschen*.¹⁷) Nam quinto saeculo ineunte etiam in Africa Gentilium praefecturas exstitisse docent L. 62. Th. C. de appellationib. XI. 30. a. 405. et L. 1. Th. C. de terris limit. VII. 15. a. 409. datae, infra exhibitae. ¹⁸) p. 57.

manis ipsave Italia constitui atque a colonis tributariis delectui obnoxiiis distingui coeperit, nemo litteris tradidit. caussae vero, cur gentiliciam condicionem recentiore quam laticam, neque eius speciem ante Constantini M. tempora ponendam esse putem, fere hae sunt: Gentilium in iis locis sive legum sive scriptorum, qui de Lætis antiquissimi sunt et in tertium post Chr. n. saeculum adscendunt, nulla mentio facta est; illi non nisi per alteram quarti saeculi partem memorari coeperunt, (nam quod legitur in Constantini constitutione a. 313. emissa, fragmentis Vaticanis, quae dicuntur, §. 34. nobis servata, „nullum ex gentilibus liberum adprobari licet“, id ad mancipia ex barbaris liberis facta pertinet) et omnino infrequens eorum mentio est, quamvis de Sarmatis colonis etiam in occidentales provincias¹⁹ inde a Marcomannico bello usque ad occidentalis imperii ruinam traductis multi veterum scriptorum loci exstent²⁰. ad Sarmatas Gentiles qui Notitia memorantur, sequentes locos trahendos esse ne certum quidem dici potest:

¹⁹) Nam consulto h. l. de iis qui passim in orientales provincias recepti sunt barbarorum ingentibus numeris, plura verba non facimus, sed unum Zosimi de Probo imp. loquentis locum I. 71. repetimus: Βαστάρναις δέ, Σκυθικὸν ἔθνος, ὑποπεσόντας αὐτῷ προσέμενος κατέπικσε Θρηκίοις χωρίοις καὶ διετέλεσαν τοῖς Ῥωμαίων βιοτεύοντες νόμοις. καὶ Φράγκων τῷ βασιλεὶ προσελθόντων καὶ τυχόντων οἰκήσεως μοῖρᾳ τις ἀποσιᾶσα ... τὴν Ἑλλάδα συνετάραξεν κ. ἔ.

²⁰) Ut de Marcomannis, Iazygibus aliisque barbaris a M. Aurelio imp. in Italiam traductis Capitolin. in eius vit. c. 22., Dio Cass. LXXI. 11. 19.; de „Carpis et Basternis subactis, Sarmatis victis, quarum nationum ingentes captivorum copias in Romanis finibus locaverunt“ Diocletianus et Maximianus a. 295., Eutrop. IX. 15. i. f., Hieron. Chron. ad eum annum, ap. Roncall. I. p. 486., Oros. VII. 25. cf. Ammian. XXVIII. 1, 5., ne ad quintum saeculum, sed solum ad tempora hac Notitia antiquiora respiciamus. Loci de traductionibus eorum Sarmatarum, ex quibus quorumve posteris hos d. q. a. Gentiles factos opinari possimus, paullo post exhibebuntur.

Auson. Mosell. vv. 7...10.

„Praetereo
 Dumnisum [*Densen prope Kirchberg*] rignasque perenni fonte Taber-
 nas [prope *Stumpfen Thurm* non procul a vico *Hinzerath*]
 Arvaeque Sauromatum nuper [a. 334.?] metata colonis;
 Et tandem Primis Belgarum conspicio oris [in *Belgica Prima*]
 Noiomagum [*Neumagen* in angulo *Draconi*, *Dhron* fl. Mosellae sese mi-
 scentis]...“ — Cf. comm. meum ad h. l.

Anonym. Valesian. de Constantino M. exc. §. 32. (a. 334.)

„servi Sarmatarum adversum omnes dominos rebellarunt, quos pul-
 sos Constantinus libenter accepit et amplius trecenta milia hominum
 mistae aetatis et sexus per Thraciam, Scythiam, Macedoniam Italiam-
 que divisit“. — cf. Ammian. XVII. 12, 17. et 13.

Hieronimi Chron. ad a. 337. (ed. Roncall. I. p. 498.)

Sarmatae Limigantes dominos suos qui nunc Acaragantes vocantur,
 facta manu in Romanum solum expulerunt.

Ammian. (ad a. 377.) XXXI. 9. —

„vivosque omnes (Gothos Taifalosque) circa Mutinam Regiumque et
 Parmam, Italica oppida, rura culturos exterminavit“ Frigeridus.

Lætorum autem condicioni a Romanis iam agnitae gentili-
 ciae condicionis adsimulandae hoc ansam dederit, ne ab in-
 vidia et obtrectionibus inter Lætos inque iisdem praesidiis
 regionibusve passim militantes Sarmatarum colonorum nume-
 ros ipsa res Romana detrimentum caperet. itaque et recen-
 tiores et inferiores Sarmatarum Gentilium quam Lætorum Ger-
 manicorum praefecturas dicere rationi historicae prorsus con-
 venit. ceterum utraque hominum Romanis subditorum species,
 quod ad onera pro imperio subeunda totamque iuris publici
 rationem pertinebat, omnino similis condicionis fuisse videtur,
 ut ab imperatoribus (L. 12. Th. C. de veteranis, supra p. 1058*.sq.
 exhibita) Lætum, Alamannum, Sarmatam paris sive dignitatis
 sive abiectiois haberi vidimus; suo vero quamque speciem iure,
 Lætos Germanico, Gentiles Sarmatico vixisse tum ex iis quae
 de Lætiis supra disputavimus, tum maxime et ex L. 62. Th. C.
 de appellation. infra repetenda colligendum esse censeo. Sed
 utrum antiquissima quae nobis superest ex constitutionibus

imperialibus Gentiles memorantibus²¹⁾, i. e. L. un. Th. C. de nuptiis gentilium III. 14., ad eos de quibus quaerimus Gentiles nec ne pertineat, fateor incertum me esse; ad Lætos eam non pertinere, persuasum habeo. est autem haec:

IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. AD THEODOSIVM MAGISTRVM EQVITVM²²⁾. Nulli provincialium cuius cunque ordinis aut loci fuerit, cum barbara sit uxor coniugium, nec ulli gentilium provincialis femina copuletur. quod si quae inter provinciales atque gentiles affinitates ex huiusmodi nuptiis exstiterint, quod in iis suspectum vel noxium detegitur, capitaliter expiatur. DAT. V. KAL. IVN. VALENTINIANO ET VALENTE AA. [III. aut IIII.?] COSS.²³⁾ [a. 365.? 370.? 373.?

Non religionis caussa h. l. conubium inter gentiles provincialesque sub capitali poena vetari²³⁾, ut inter Christianos gen-

²¹⁾ Nam non omnes gentilium mentionem facientes ad hanc nostram quaestionem pertinent, ut e. gr. Gothofredus minus recte huc traxit L. 5. Th. C. de legatis et decr. XII. 12., L. ult. §. 3. Th. C. de patrociniis. XI. 24., L. 3. pr. Th. C. ad L. Corn. de sicar. IX. 14. („barbari“). Sed nec L. 9(10). Th. C. de censitoribus, supra p. 1057*. sq. exhibita, ad Gentiles, sed ad laticarum terrarum assignationem spectat. Mibi non nisi hae III Th. C. constitutiones ad locum de quo quaerimus, liquido facere videntur: L. 12. de veteranis anno 400. emissa et supra p. 1058*. sq. repetita, L. 62. de appellationib. a. 405. et L. 1. de terris limitan. a. 409. datae.

²²⁾ EQVITVM om. non nulli codd., et verba MAGISTRVM EQVITVM non recte se habent, si dies et coss. recte se habent: nam a. 365. Theodosius Mag. Equitum non fuit. Gothofr. in Prosopogr. Th. C. h. v. hanc constitutionem a. 370. vel 373. adscribi voluit. ad a. 369. Ammianus XXVIII. 3, 1. Theodosium Ducem (Britanniarum) et paullo post XXVIII. 5, 15. ad a. 370. „ea tempestate Magistrum equitum“ appellat. cf. suprap. 852*. itaque dicemus hanc constitutionem aut non ad hunc Theodosium datam esse, ut in aliis codicibus legitur ad Theodorum s. ad Theudorum, aut non ad Magistrum Equitum, aut non a. 365. emissam esse, quod postremum probandum esse ostendemus.

²³⁾ Has ipsas nuptias capitali poena plectendas esse cum interpr. Visigoth. et Gothofredus et recentiores omnes interpretati sunt, praeter Rambach. de Læt. p. 34. „ego opinor Augustos prohibuisse saltem haec coniugia, statuere vero capitalem poenam quodsi ex his nuptiis et affinitatibus noxium quid aut suspectum detegatur“. Interpretatio Visig. haec est: „Nullus Romano-

tilesque damnat Ambros. de Abrah. I. 9., Epist. 19. (opp. Ambros. ed. Migne I. p. 451. sq. III. p. 984. sq.) interque illos ac Iudaeos prohibent L. 6. Th. C. de Iudaeis XVI. 8. a. 339. et L. 2. Th. C. de nuptiis III. 7. (= L. 5. Th. C. de adulter. IX. 7., L. 6. Iust. C. de Iudaeis I. 9.) a. 388. datae, sed quoniam „suspecta haec coniugia visa, ne per affinitates paulatim iisque subnixi Gentiles adversus securitatem imperii Rom. quid de cetero molirentur seu attentarent, quomodo et factionibus opportunos eos fuisse postea docet famosa Arcadii L. 3. ad L. Corn. de sicar.“, etiam Gothofredus vidit: Valentinianus A. ipse de se confessus est: nullam „concessam a maioribus religionem genus esse arbitror criminis. testes sunt leges a me in exordio imperii mei datae, quibus uni cuique quod animo imbibisset, colendi libera facultas tributa est“. L. 9. Th. C. de maleficis IX. 16. a. 371. data, et Valentis A. postquam Arianismo se dederat, in catholicos odium gentilibus innocuum fuit: sed Gothofredus illa lege et Lætis, de quibus ne verbum quidem ea facit, et Gentilibus, quos eisdem cum foederalis et dediticiis fuisse turbulenter affirmavit, connubium cum provincialibus ademptum fuisse opinatus est, recentioresque eum sequuntur ²⁴. satis quidem constat, etiam apud Germanicos populos connubiorum ius non illimitatum fuisse ²⁵, sed quod de

rum barbaram cuius libet gentis uxorem habere praesumat, neque barbarorum coniugiis mulieres Romanae in matrimonio coniungantur. quod si fecerint, noverint se capitali sententiae subiacere“. et consentiunt epitomae omnes ap. Haenel. L. Rom. Visig. p. 92. sq. Capitalis sententiae poena in eos qui votitas nuptias contraxissent, legibus post Constantini M. tempora latis compluribus statuitur, e. gr. LL. 1. 3. Th. C. de incest. nupt. III. 12., L. 6. Th. C. de Iudaeis XVI. 8, cf. Gothofr. ad L. un. Th. C. si nuptiae ex resc. III. 10.

²⁴) Wilthem. Lucilib. p. 62. i. f., Rambach de Læt. p. 34. sq., Crouzeri *deutsche Schriften*. sect. IV. Lips. 1836. 8°. p. 108. not. 61., Zumpt. p. 62.

²⁵) Cf. e. gr. Leg. Visig. III. 1, 1. et Translat. s. Alexandri ap. Pertz. Monum. Germ. II. p. 675., ubi de Saxonibus relatum est: „si quispiam horum sibi non congruentem et genere praestantiorē dixerit

Rugis qui olim ab Herulis, de quibus supra diximus, suis sedibus expulsi in Danubianis regionibus a Quadorum gente relictis consederant, cum Theodericum Ostrogotthorum regem in Italiam sequerentur, Procopius, illos ἔθνος μὲν Γοτθικόν appellans rettulit, vitasse eos cum alienigenis mulieribus matrimonia²⁶, id de omnibus Sarmaticis populis dicendum est; provinciales autem, i. e. civitate Rom. fruentes subditi Romani, eo magis connubia cum Sarmatis Gentilibus evitare debebant, quod hi ne domi quidem liberi sed servi fuissent, quae abiectio non aequè in Lætos cadebat. Id quidem ex veteris iuris Rom. praeceptis²⁷ etiam tum relentis per se efficiebatur, ne connubium inter barbaras gentes sive liberas sive foederatas atque liberos provinciales post Antonini decantatissimam constitutionem civitate Romana donatos interesset; sed eius modi nuptias solum modo non iustas, minime vero per se illicitas dicendas morteque multandas fuisse palam est, nisi ubi singularis necessitas eiusce modi saevitiam legum latorum exposceret. eam autem necessitatem in consuetudine quam imperio Rom. infestam ac periculosam provinciales dextram Danubii ripam inhabitantes, quibus inde a Constantinianis temporibus magnae Sarmatarum copiae admistae fuerunt, cum Gotthis Sarmaticisque gentibus in sinistra fluvii ripa provincias Romanas etiam post pacem a. 367. a Valente imp. cum Athanarico Gotthorum iudice in medio Danubio initam comminantibus habuisse, ex belli Gotthici scriptoribus abunde comperimus, mihi deprehendisse videor. unde simul annum, quo

uxorem, cum vitae suae damno componat²⁸. Vid. etiam Gauppil librum *Die german. Ansiedl.* §. 31.

²⁶) Procop. B. Gotth. III. 2. „οἱ δὲ Ρογοὶ οὗτοι ἔθνος μὲν εἰσι Γοτθικόν, αὐτόνομοί τε τὸ παλαιὸν ἐβίωσαν. Θεουδρίχου δὲ αὐτοῦς τὸ κατ' ἀρχὰς προσεταιρισμένου ξὺν ἄλλοις τισὶν ἔθνεσιν ἐς τε τὸ γένος ἀπεκρίντο καὶ ξὺν αὐτοῖς ἐς τοὺς πολεμίους ἅπαντα ἐπρασσον. γυναιξὶ μὲντοι ὡς ἥκιστα ἐπιμιγνύμενοι ἀλλοτρίαις ἀχραιγνέσι παίδων διαδοχαῖς τὸ τοῦ ἔθνους ὄνομα ἐν σφίσι αὐτοῖς διεσώσαντο“.

²⁷) Gai. I. 56. sq., Ulp. V. 4., Senec. de benef. IV. 35, 1.

emissa est L. un. cit., non primi Augustorum consulatus (p. Chr. 365.), sed insequentis alicuius ²⁸, probabiliter tertii, fuisse comprobatur: hoc enim anno Theodosius Magister equitum factus est (cf. not. 22.); et huic eidem vel quarti Augustorum consulatus anno (373.) Gothofredus etiam L. 1. iust. C. quae res export. IV. 41. egregie sententiam nostram firmantem adscribi voluit; nam ea iidem imperatores cum Gratiano iam Augusto facto „ad Theodorum [*al.* Theodotum, *al.* Theodolium] Magistrum militum“ data praecipunt: „Ad barbaricum transferendi vini et olei et liquaminis nullam quisquam habeat facultatem, nec gustus quidem caussa aut usus commerciorum“. itemque simul, quare ad Magistrum militum, non ad Pf. P. aut ad Vicarium rectoremve provinciae, constitutio data sit, explicatur; nec minus, de Lætorum connubiis non cogitasse legis un. cit. latorem, apparet: Lætos in Illyricis provinciis unquam sedisse, adhuc nemo affirmavit, Gentiles autem, „servos Sarmatarum“, per easdem ingenti numero iam a Constantino divisas fuisse Anonymi Valesiani et Hieronymi p. 1086*. repetiti loci testantur, quamvis non aperte tales Gentiles eos sive partem eorum factos esse expriment, quales praefectiani de quibus agimus, fuerunt. ad hos quoque quo minus L. un. cit. referam, his rationibus moveor: ad Magistrum *Equitum* ea data est, Gentilium autem praefecturae sub Mag. *perditum praesentali* fuerunt; nulli deinde neque Gentili neque etiam Læto, nisi speciali a praefecto suo venia impetrata, matrimonium inire licuisse, vel sine teste affirmare ausim; denique gentiliciae condicionis abiectio liberos Gallicos Italicosve cives per se satis a coniunctionibus cum servilibus Sarmatis absterruerit, quod non aequè de ceteris Sarmatis in provincias receptis, non Gentilibus factis, dici poterit. quid quod Cassiodorus ²⁹ gentilibus possessoribus Saviensibus cum

²⁸) Secundus in a. 368., tertius in a. 370., quartus in a. 373. incidit.

²⁹) Cassiod. Var. V. 14. in epist. Theodorici regis qua Severianum tributis per Saviam possessoribus imponendis praeficit: „Antiqui

Romanis mulieribus connubium fuisse testari videatur? attamen si quis illam constitutionem, ab initio non nisi certis locis temporibusque destinata, postquam in Theodosianum codicem recepta est, generalem vim accepisse et ad Gentiles quoque sub praefectis merentes trahendam fuisse contendat, per me ei licebit, neque ullum nupturientium par iam flebit „Ni nos divideret“. Interpretationi nostrae favent etiam Euphrius³⁰ et Claudianus³¹, nec obstat Prudentius³². Iam missa

barbari qui Romanis mulieribus elegerint nuptiali foedere sociari, quo libet titulo praedia quaesiverint, fiscum possessi cespitis persolvere ac super indicticiis oneribus parere cogantur. .“.

³⁰) Qui in exc. ex ed. Bonn. p. 53. sq. ad a. 392. de Fravitta Gothorum („των Σχυθαίων“) Romanis favente duce refert: Φράβιδος... γυναικα οὖν ἤτησε Ῥωμαίαν... καὶ ὁ βασιλεὺς (Theodosius) ἐπέτρεψε τὸν γάμον (connubium ei dedit), καὶ ὁ πατήρ τῆς κόρης (ἐτρεφετο γὰρ ὑπὸ πατρὶ) καὶ τὸ πρᾶγμα ἐθαύμασε, μακάριον ἑαυτὸν ὑπολαμβάνων, εἰ τοιοῦτον ἔξει γαμβρόν“. ³¹) Claudian. bell. Gild. γγ. 188.

sqq. atrocem sub Gildone tyranno rerum statum eversaue iura describens :

„ nec damna pudoris
Turpia sufficiunt: Mauris clarissima quaeque
Fastidita [satis a Gildone stuprata] datur; media Carthagine ductae
Barbara Sidoniae subeunt connubia matres;
Aethiopem nobis generum, Nasamona maritum
Ingerit; exterret cunabula discolor infans“.

³²) Prudentius contra Symm. lib. II. ut omnium gentium concordiam verae religionis amore contrahi, unamque mentem „implicitas gentes sociare“ debere ostendat, γγ. 599. sqq. eum rerum statum quem sibi finxit, non qui re vera obtineret, (ut perperam Gothofredus cum sequacium manu, ipse non immerito Alciati [Parerg. I. 13.] explicationem L. un. cit. abiciens sumpsit) sic describit:

„Miscubat Bellona furens mortalia cuncta
Armabatque feras in vulnera mutua dextras.
Hanc fraenaturus rabiem deus undique gentes
Inclinare caput docuit sub legibus hisdem
Romanosque omnes fieri quos Rhenus et Ister,
Quos Tagus aurifluus, quos magnus inundat Iberus,
Corniger Hesperidum quos interlabitur et quos
Ganges alit, tepidique lavant septem ostia Nili.
Ius fecit commune pares et nomine eodem

dubia lege alias ad argumentum nostrum pertinentes proferamus duas (tertia enim, L. 12. Th. C. de veteranis, a. 400. emissa supra p. 1058*. sq. repetita est), sed quae ambae recentiores quam haec Notitia, neque ad Gallias Italiamve, sed ad Gentiles per Africanos limites distributos spectant: L. 62. Th. C. de appellationibus XI. 30.

IMPP. ARCADIVS HONORIVS ET THEODOSIVS AAA. AD DIOTHEVM PROCONSULEM AFRICAE. In negotiis quae ex appellatione descendant, veterem consuetudinem volumus custodiri, illud addentes ut si quando a Gentilibus vel a Praefectis eorum fuisset interposita provocatio, sacrum sollemniter, hoc est proconsularis cognitionis, praestoletur examen. DAT. XI. KAL. AVG. RAVENNA. STILICONE II. ET ANTHEMIO COSS. [a. 405.]

L. 1. Th. C. de terris limitaneis VII. 15.:

IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. GAUDENTIO VICARIO AFRICAE. Terrarum spatia quae Gentilibus propter curam munitionemque limitis atque fossati antiquorum humana fuerant provisione concessa, quoniam comperimus aliquos retinere, si eorum cupiditate vel desiderio retinentur, circa curam fossati tuitionemque limitis studio vel labore noverint serviendum, ut illi quos huic operi antiquitas deputarat. alioquin sciant haec spatia vel ad Gentiles, si potuerint inveniri, vel certe ad veteranos esse non immerito transferenda, ut hac provisione servata fossati limitisque nulla in parte timoris esse possit suspicio. DAT. III. KAL. MAII. RAVENNA. HONORIO VIII. ET THEODOSIO III. AA. COSS. [a. 409.]

Ex his ipsis legibus propriam Gentilium condicionem in limitaneam militiam transire inque ea, diu post in orientalibus imperii partibus retenta, ibique nec hodie omnino abolita, quasi submergi videmus, dum contra utraque extincto

Nexuit et domitos fraterna in vincla redegit;
 Vivitur omnigenis in partibus haud secus ac si
 Cives congenitos concludat moenibus unis
 Urbs patria atque omnes lare conciliemur avito;
 Distantes regione plagae divisaque ponto
 Litora conveniunt nunc per vadimonia ad unum,
 Et commune forum nunc per commercia et artes
 Ad coetum celebrem, nunc per genitalia fulcra
 Externi ad ius connubii, nam sanguine mixto
 Texitur alternis ex gentibus una propago.
 Hoc actum est tantis successibus atque triumphis
 Romani imperii: Christo iam tum venienti,
 Crede, parata via est“

per occidentem Romanorum imperio plane evanuit: Sarmatae enim, sive coloni sive Gentiles proprie dicendi, quot quot post Germanicorum populorum invasiones ante quintum saeculum peractum superfuerint, Germanorum aut servi aut certe subditi sine omni *αὐτονομία* iure facti sunt, et emoritari omnino suarum gentium proprium ingenium sensim exuerant. Longe aliud de Lætis et de Germanicis militibus rusticis limitaneisque dicendum esse mihi videtur ³³, qui, ut popularibus suis haud exiguam adliciendi vim habuerint, ita recentis ac renovatae vitae pretium, dubium illud, rudioribus fratribus persolverunt, ut expolitioris cultiorisque vitae artes eos docerent. nam et alias quidem causas sed et hanc quoque effecisse, ut brevi tempore Germanorum populi, post quam multum illi et terris iactati et alto vi superum sedes sibi in solo antea Romanorum imperio subacto, recuperaverant, natura quasi linguaque suis depositis Romanicas induerent, iam satis indicasse spero. Caesar cum ab legatis Remorum de Belgis quaereret, „sic reperiēbat: plerosque Belgas esse ortos ab Germanis Rhenumque antiquitus transductos propter loci fertilitatem ibi consedissee Gallosque, qui ea loca incolerent, expulisse, solosque esse qui, patrum nostrorum memoria, omni Gallia vexata Teutonos Cimbroscque intra fines suos ingredi probibuerint“. (B. G. II. 4.) Ita tandem post V saecula ab Germanis orti Teutonorum Cimbrorumque posterioribus viam monstraverunt, qua Rhenum transducti etiam fretum Herculeum traicerent.

Postquam ut potuimus, qui Læti quique Gentiles fuissent, exposuimus, in quibus locis secundum hanc Notitiam sedissent, videndum est.

³³) Quod Rambachius suae de Lætis disputationi hunc finem imposuit „Extincto imperio occ. cessasse Laetos, totumque hoc institutum, quilibet me quoque non monente animaduertet“, in eum errorem incidit, quia totum Lætorum „institutum“ a Romanis inventum fuisse opinatus est. Neque radices neque summitates exoticæ plantæ cognoverat.

— §§. 25. sq.] *letorum* hic et in sqq. €. — *Teutonitiorum* €. Pancirol. „Teutoniciani vero sunt nuncupati, quia Teutonicis mixti erant“. Utinam verbis suis sanum sensum miscuisset scriptor. Teutoniciani aut ex Saxonico populo qui ex prioribus sedibus suis meridiem versus in Batavorum fines navibus olim descenderat, desumptos fuisse, ut a Teutonibus (Zeuss. p. 146. sqq.) pariter ac Liticianos apud Iornandem ab ipsis Litis appellatos supra legimus, nomen gessissent, aliis fortasse videbitur*; equidem vero magis crediderim sive Batavos sive Francos fuisse, quibus cum primum Lætos reciperent Romani, ab aspectus feritate et saevitate Teutonicianorum vocabulum inusserunt, ut cum trucibus istis Teutonibus qui cum Cimbris immanem quondam terrorem Romanis iniecerant, quorumque furor, ut apud nos post bellum tricennale Suecicus, diu in proverbium abierat, Romana iactantia illos compararet. Itaque et nomen et quod primo loco recensentur hi Teutoniciani, facit ut eos antiquissimos omnium habeam. atque iam *Cimbrianos* quoque, auxiliares Cimbrianis in Moesia II. constitutos (Not. Or. p. 102. num. 9.) pari modo explicandos esse opinor, ut milites loco, non locus militibus, quod in annotatione (p. 466. not. 32.) posui, nomen dedisse censendi sint; et pari modo *Cimbrianos* qui inter legiones palatinas Not. Occ. p. 24*. §. 4., p. 38*. §. 13. recensentur, explicandos esse censeo. — *Carnunto* €(?)^{deeff} et Du Fresne atque Bouquetius, *Carnuta* aa, et sic sive *Carnutas* legendum esse videtur; nam *n*, quam hoc nomen, non confundendum cum Pannonico *Carnunto*, omnino non admittit, ex hac scriptura *carnūta* enatam esse non dubito. Parum idoneam coniecturam in comm. ad Not. Or. p. 202. not. 28. me fecisse fa-

*) Simile quid voluit Al. Wilthemius, cum (p. 62. Luciliburgensium a Neyeno editor.) daret: „Et Teutonicianorum quidem intra fines Atuatucorum, qui ut comm. II. Caesar: ex Cimbris, Teutonisque *magnae Germaniae populis*, prognati, nunc Hasbaniae partem colunt, dicti ob linguae Germanicae usum a Leodiensibus *les Tichons*“.

leor, Cornutos ab hac Gallica civitate, quam Paulinus Petricord. vit. Martini IV. §. 255. (Patrol. ed. Migne LXI. p. 1042.) sic describit „Carnotina iacent patulis qua moenia campis“, hod. *Chartres* (dépt. *Eure et Loire*, Cannab. *Frankr.* p.484.sq.), nomen habuisse. quod vel ex hac una caussa non facere, neque Carnutos cum Brachiatis saepe coniunctos legi scribere debebam, quod auxilii vocabulum ubique per o, non per a, scriptum reperitur. redeo igitur ad eam explicationem aut a cornuta galea sive casside, aut ab horum auxiliariorum ad cornua in acie loco nominatos eos fuisse. Carnutarum (s. Carnutum, Carnutorumve, qui Carnutinorum nomen ap. Plut. Caes. 25. gerunt; cf. comm. ad Not. Or. l. c.) oppida Ptol. II. 7(8). duo, *Ἀντρίκον* et *Κήρυβον* recenset, quorum hoc *Orléans*, illud *Chartres* esse constat. nomen a fluvio *Autura* s. *Audura* (*Eure*) habuit. cf. Vales. Not. G. p. 128., D'Anvill. p. 132. In Notit. Galliarum *Civitas Carnotum* vocatur; *Carnotena civitas* ap. Sulpic. Sev. dial. III.2., *Carnotena urbs* ap. Greg. Tur. Vit. Patr. c.19. n. 1.; Tab. Peut. I. B. habet: „Mitricum [l. Autricum]. XIII. Durocassio (*Dreux*). X. Condate (*Condé sur Ilon*)“. Ut permultis aliis locis factum esse videmus, hoc quoque oppidum quarto saeculo pro suo veteri Celtico nomine populi sui nomen accepit. Cf. etiam Mannert. II. 1. ed. II. p.170.sq., Ukert. II. 2. p. 480. — *Lugdonensi* Aß, *lugdunensi* C, *Lugdonensis* DE. Cf. supra p. 495*. ad p. 72*. §§. 19...21.

— §§. 27. sqq.] *Batavorum*. cf. ad Not. Or. p. 192.sq. not. 39. et ad Not. Occ. p. 227*. med. et p. 911*.sq. ad p. 114*. §§. 6. sq. — *et et gentilium* C. Pancirolus: „Duobus his in locis [Baio-cassibus et Constantiae] ex diuersis gentibus collecti hi milites sub uno Praefecto stativa habebant“. et sane hic ut sequentibus numeris 3. et 12. idem et Lætis et Gentilibus praefectus fuisse videtur, nisi forte *Praefecturae* scriptum fuit ubi nunc *Praefectus* codicibus exhibetur, quo utroque vocabulo fere promiscuo maxime Notitia Orientis, ut nunc codices se habent, usa esse videtur. — De *Suevis*, quorum non nisi hoc capite inter gentilium numeros ter mentio facta est (nam p.

seq. γ. 19. nomen excidit), ad ea quae supra p. 1082* .sq. diximus, hic pauca ex Wackernagelio * subiungere liceat. — *Baiocas* omnes. *Civitas Baiocassium* secunda inter VII Lugd. II. est in Not. Galliarum, *civitas Constantia* septima. Pancirol. „Baio-
cassium civitas a Ptolomaeo statuitur ad Sequanam [immo, Οὐρελιονκάσιοι, a Baiocassibus diversi, cum oppido Ratomago (*Rouen*) ad Sequanam collocantur a Ptol. II. 7(8.)]; *Baiocas-*
ses vocat Ausonius [Profess. IV. 7. de Attio Patera

„Tu Baiocassi [Vinet. Baiocassis,] stirpe Druidarum satus“], *Baiocas* Sidonius [Ep. IV. 18. „praedia Baiocassina“], vulgo Baicus [*Baïeus*]“. Ad Sidonii locum Savaro P. Pithoei Advers. I. 3. citavit, et Oros. VI. 7. 11. [„Velocasses“]. Greg. Tur. Hist. Fr. V. 27. („Baiocassini, Saxones Baiocassinos“), X. 9. („Baio-
cassinos Saxones iuxta ritum Britannorum tonsos atque cultu vestimenti compositos“), de vita S. Mart. II. 53. („Baiocassen-
sis civis“), IV. 22. („incola Baiocassinus“), Hist. IX. 13. („Baio-
cassinio pontifice“), et *Baiocas* in catal. metropoleon et Usu-
ardo prid. Id. Sept. et Kal. Nov. nec non Aimoino V. 4.“. De Baio-
cassium populo controversiae me non immisceo, de oppido satis constat esse hod. episcopale oppidum *Bayeux* s. *Baïeux* (dép^t. Calvados, Cannab. Frkr. p. 393.). Videsis Vales. p. 73. sq. (qui in quibusdam nummis quoque *Baiocas* quarto casu aut certe nomine indeclinabili legi observavit; quarum sententia-

) Diss. supra p. 1054. not. 43. cit., ubi p. 259. sq. post versus ex Schmelleri *Baiar. WB.* III. 524. repetitos, quibus Suevorum, Francorum et Baioariorum origo ardeae stercorei tribuitur, exponit Suevos significare dormitabundos, segnes, inertes, quod mire cum Lætorum significatione convenit. Verba eius sunt: „Es lässt sich der eigennamen der Schwaben (Suevi, Σουίβοι) nur mit der wurzel sviban, altn. sofa svaf sváfum sofinn d. h. schlafen, in verbindung bringen, ähnlich wie vorher inertes ac stulti Cherusci. der kern der Sueven waren die Semnones: ihr name scheint mit ableitendem n wie das alts. suelhan, altn. svefn schlaf, mit beseitigung des v wie das altn. sof, ich schlafe, und mit einer assimilation von bn in mn wie das lat. somnus (gr. ὕπνος) und wie in Dulgubini Δουλυγούμνιοι, von eben derselben wurzel herzurühren...“.

rum priorem comprobem), Cellar. I. p. 162. §. LXV., D'Anvill. p. 139. sq., Mannert. II. 1. p. 157., Ukert. II. 2. p. 488. — *Constantiae* B. De hac civitate, hod. *Coutances*, quae dicenda habui, dixi supra p. 830*. sq. ad p. 107*. γ. 9. — *Lugdunensis* A, *Lugdunensi* BD, *Lugdunensi secunde* C. Cf. p. 495*. ad p. 72*. γ. 19...21.

PAG. 120*. γ. 1.] Lacunae indicium nullus codex s. scriptus s. impressus exhibet, neque quisquam quem sciam, aliquid excidisse ante editionem meam observaverat. *Batavorum* et excidisse fere certum esse dixerim.

— γ. 2.] Hoc quoque loco non solum lacunae indicium codices nullum praebent, sed editi etiam vocabulum et, quod mss. praebent (de uno A incertus sum), eiecerunt, temere. apertum est, ex iis quae proxime praecesserunt, nomen oppidi excidisse, quod fortasse *Turones* (*Tours*, dép^t. *Indre et Loire*, Cannabich. *Frhr.* p. 468.) fuisse iam olim conieciavi. nam Pancirolianum est hoc: „Vetus codex legit *Suevorum et cenomannos*, forte *cenomannorum*“. Turonum nomen maxime arridet non tam quia id oppidum Lugdunensis III. metropolis fuit, ut et in Not. provv. Gall. legitur, quam propter loci situm et veterum Turonensium vicorum vocabula, quorum nonnulla non Celticae Aquitanicaeve, sed Germanicae originis sunt, quod non intellexit Valesius qui p. 371. sqq. partem eorum collegit.

— γ. 3.] *Cenomannos* ABCD; pro *cēomannos* librarius vidit *cēomannos*), *Cenomannis* aa. Aulercorum s. Aulerciorum, celebris Celtici populi partem efficiebant Cenomanni, qui, *Αὐλίρριοι οἱ Κενομανοί*, inter Andecavos et Namnetas sedentes, *Οὐίνδινον* oppidum, quod deinde Cenomanorum ipsum, in hodierna *Mans*, metropoli praefecturae Sartae (*de la Sarthe*) (Cannab. *Frhr.* p. 460.) superstes nomen a populi vocabulo accepit, habebant; altera pars erant Eburovices, Eburones Caes. B. G. VII. 75., *Αὐλίρριοι Ἐβουραῖκοι* Ptol. II. 7 (8.), cum oppido *Μεδιολανίῳ*, cui postea similiter Eburovicibus, *Évreux*, nomen inditum est; *Diablintes* simpliciter ab aliis scriptoribus, *Diablindi* a Plin. H. N. IV. 18. sect. 32. vocati, Ptolemaeo

Ἀνλίρριοι οἱ Διαβλῖται sunt, ὧν πόλις *Νοιόδουνον*, (Tab. Pent. l. c. *Nudionnum*) quae item *Diablintes*, *Jublent*, hod. *Jubleins* s. *Jublains* (dépt. Mayenne) inde a quarto saeculo dicebatur; de *Aulercis Brannovicibus* Caes. l. c., alibi non memoratis, expositio huius loci non est (cf. D'Anvill. p. 129.). De *Cenomanorum* populo memorabiles loci sunt ap. Polyb. II. 17. 23. 32. (*Γονομάνοι*) 24. (*Κενομάνοι*), Caes. l. c. *, Liv. V. 35. XXI. 55. XXXI. 10. XXXII. 30. XXXIII. 23. XXXIX. 3. (*Cenomani*), Strab. V. 216. (ed. Almel. p. 330.) *Κενομάνοι*, Plin. H. N. IV. 18. sect. 32. cf. III. 19. sect. 23. (*Cenomani*), Ptol. l. c. **. Oppidum *Οὐνδινον* apud Ptol., ubi cum Vales. Not. Gall. p. 64. et D'Anvill. p. 621. duplicata s in fine voc. πόλις *Σουίνδινον* legendum esse mihi quoque videtur, ut *Sub dinnum* est in Tab. Pent. I. B. Populi nomen, ut in hac Notitia, etiam apud recentiores scriptores civitas habet: *Civitas Cenomanorum* in Not. provv. Gall., *Cenomannica urbs* ap. Venant. Fortun. in vita s. Mauril. c. 20. et Gregor. Tur. H. Fr. VI. 36., *Cenomannis civitas* id. II. 42., incolae *Cenomannici* ap. eund. multis ll. Vid. etiam Cellar. I. p. 164. sq. §. LXX., Mannert. II. 1. p. 164., Ukert. II. 2. p. 481., Zeuss. p. 166. sqq. 204. sq. — *Lugdunensis A*, *Lugdunēn tertie C*.

— γγ. 4. sq.] *Francorum Alae* Not. Or. p. 76. γ. 9., p. 85. γ. 18., p. 93. γ. 23. et *Cohors* ib. p. 77. γ. 7., *Salii* etiam ib. p. 19. γ. 23. et Not. Occ. p. 24*. γ. 25., p. 35*. γ. 16., p. 37. γ. 25. memorantur. Scriptoribus in comm. ad Not. Or. p. 332. not. 63. cita-

*) *Cenimagni Britanniae* ap. eund. V. 21. procul dubio corruptum vocabulum est.

**) Ad quem D'Anvill. Not. d. l. G. p. 130. „Mais, il y a une transposition de su part à ranger les *Cenomani* au nord des *Ebuovices*. Il sembloit permis de leur attribuer dans les cartes le diocèse du *Mans* dans son entier, avant que l'on fût instruit que les *Diablintes*, et de plus les *Arvii*, occupoient une partie de ce diocèse. Ces cités n'ayant point été pourvues d'évêques particuliers, les évêques du *Mans* ont étendu leur sollicitude pastorale à ces territoires... C'est ainsi que les limites du diocèse du *Mans* ont été aggrandis au-delà de ce qu'avoient possédé les *Cenomani*“.

tis imprimis iam adde Zeuss. p. 325. sqq. et I. Grimm. *Gesch. d. d. Spr.* p. 512. sqq. De Constantio Eumenius in paneg. Constantino dict. c. 5. „terram Bataviam sub ipso quondam alumno suo [Carausio] a diversis Francorum gentibus occupatam, omni hoste purgavit, nec contentus vicisse, ipsas in Romanas translulit nationes, ut non solum arma, sed etiam feritatem ponere cogerentur“. De Francis quos Iulianus Caesar a. 368. „dedentes se cum opibus liberisque suscepit“, Ammian. XVII. 8.; et a. 369. ipse Iulianus (epist. ad Athen. p. 280. ed. Spanh.) „ὑπεδέξαμην“ inquit „μὲν μοῖραν τοῦ Σαλίῳν ἔθρους“, et paullo post „ἐκ δυοῖν ἀγώνοιν καὶ μιᾶς πολιορκίας χιλίους ἐξελὼν ἐζώγρησα· οὐ τὴν ἄχρηστον ἡλικίαν, ἄνδρας δὲ ἡβῶντας“. cf. Liban. epitaph. in Iulian. ed. Reisk. I. p. 546. „ὥστ' ἡξίουν μετοικεῖν καὶ μέρος εἶναι τῆς αὐτοῦ βασιλείας καὶ γῆν ἥτουν καὶ ἐλάμβανον· καὶ βαρβάροις ἐπὶ βαρβάρους ἐχρῆτο“. cf. Zosim. III. 6. et contra eos qui hos scriptores omnes de eadem Iuliani expeditione ac victoria interpretati sunt, ut Gibbo (c. 19.) et nuper etiam Zumpt. p. 28., vide tum Zeuss. p. 330. sqq., tum H. Mülleri *L. Sal.* p. 87. sqq. et Sybel. p. 20. Sulpicii Severi de Francis locum ap. Greg. Tur. exhibuimus supra p. 592*. sqq. cf. Hist. Franc. epit. c. 2. sqq. De his Francis, ut aliis quoque temporibus in provincias Rom. receptis, Lætos eos factos esse, ut nunc condicio huius litteraturae est, neque qui affirmant, neque qui negant, fidem facere possunt. Multa quidem sine sano sensu Pancirolus quidem olim scripsit, sed quod in eius comm. legitur: „Franci erant Germaniae populi, qui Retiam incolebant, et demum Gallias occuparunt, ex quibus hi milites sunt lecti“, libenter operis tribuerem, ut pro *Belgicam* dedissent *Retiam*, nisi Pancirolus non indignum esset, Francos cum Franconibus orientalibus confundere hosque Raetiis adscribere. — *Rhedonas* aa. Rhedones ap. Caes. memoratos vide supra p. 819*. et ita etiam ap. Plin. H. N. IV. 18. sect. 32. scripti sunt. Ptol. 7(8). ὑφ' οὗς (Αὐλικίους Ἐβουραϊκοῦς) παρὰ μὲν τὸν Αἰγείρα ποταμὸν Ρηῖδονες [edd. Ρήδονες, al. Ρηιδόνες, Ριήδονες], ὧν πόλις Κορδάται [al. Κορδαῖται rectius, al. Κο-

τάδε]*. *Condate* habent etiam It. Ant. p. 386. sq. et Tab. Peut. I. B, quod Celticum nomen etiam alia Gallica oppida et Britannicum gesserunt; Valesius p. 467. Confluentes significare affirmat: „est enim haec urbs posita ad confluentem fluvioli cuiusdam ignobilis *Lilae* vel *Illae* [vel *Isolae*] (*Lile*) [*Ille*] et *Vicinoniae* [*Vilaine*]*. contra dicit D'Anvill. p. 236.: „c'est plutôt ce qu'on entend par cuneus, coin“. In Not. provv. Gall. est *civitas Redonum*, neque *Redonae*, ut post Valesium recentiores multi opinantur, sed *Redones* primus casus est, unde quartum *Redonas* haec Not. imp. habet. *Rhedonicam urbem* appellat Greg. Tur. H. F. X. 9. Primum populi nomen capitali oppido imponit haec Notitia, e quo hod. *Rennes* superest, caput praefecturae *Illae Vicinoniaeque* (Cannab. *Frkr.* p. 406.). Vid. Cellar. I. p. 160. §. LXII., D'Anvill. p. 235. sq., Mannert. II. 1. p. 162., Ukert. II. 2. p. 482. — *tertia*] III. C, *tercia* D.

Ante γ. 6. Pancirolus in commentario, item Du Chesne et Bouquetius rubricam *In Prouincia Belgica Prima et Secunda* posuerunt. sed cf. quae ad superiores γγ. 23. 24. annotavimus.

— γγ. 6. sq.] *Lingonentium* mss. non *Lingones*, sed *Lingonenses* hi *Læti* fuerunt. cf. p. 1062*. *Lingonas* memorant Caes. B. G. I. 26. 40. IV. 10. VI. 44. VII. 9., Strab. IV. p. 193. 208. (ed. Almel. p. 295. 319.) *Λίγγωνες*. et IV. p. 186. (ed. Alm. p. 286.) „ὅτι δὲ καὶ ὁ Ἀραρὲς ἐκ τῶν Ἀλπεων, ὁρίζων Σηκοανούς τε καὶ Αἰδονίους καὶ Αἰγκασίους“. Plin. H. N. IV. 17. sect. 31. „*Lingones foederati*“. Tac. Hist. I. 53. sqq. 78. „*Otho* ... *Lingonibus universis civitatem Rom. dedit*“. II. 27. IV. 67. 69. 76. sq. cf. Liv. V. 35. Ptol. II. 8 (9). „ὑπὸ δὲ τούτους (*Rauricos*) καὶ τοὺς *Λευκοὺς* παρήκουσι *Λόγγωνες* [*Λόγγωνες* edd.], ὧν πόλις Ἀνδομάτουννον [*Ἀνδομάτουννον* edd.]*. It. Ant. p. 385. sq. „*Andematunno*“, Tab. Peut. I. C „*Andemantunno*“. Ap. Frontin. Stratagem. IV. 3, 14. „*Lingonum opulentissima civitas*“. Gregor. Tur. eam populi nomine, *Lingonas*, nominare solet, ut iam Eutrop. IX. 15. habet. Laudat

„... *Lingonico sudatas vomere messes*“

Claudian. de cons. Stil. III. γ. 94. In Not. provv. Gall. inter Lugdu-

nensis Primae quinque civitates tertio loco *Civitas Lingonum* enumeratur, neque alii provinciae eandem etiam hanc Notitiam adscripturam fuisse, ut Plinius ac Ptolemaeus eam Galliae Belgicae, et recte quidem, cum eorum aetate Gallia nondum in XVII provincias dispartita esset, adscripserunt, hic locus indicat: Leucorum ager, sive territoria Tullense ac Nansiense Belgicae primae, Lingonensesque (*le Langrois*) confines sunt, et praefectura horum Lætorum Andematuni sive Lingonibus (*Langres, dépt. Haute Marne, Cannab. Frkr. p. 250.*) fuisse potest, quamvis læticae terrae circa Mosae fl. ostia Nasium (*Nancy*) Tullumque versus iacuerint. quid? quod Caes. IV. 10. cit. „Mosa“, inquit „profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum“. et Lucanus quoque Phars. I. §§. 397. sq.

„Castraque quae Vogesi curvam super ardua rupem
Pugnaces pictis cohibebant Lingonas armis“.

Latius eas terras extensas fuisse Bucherius p. 494. scripsit: „*per diversa dispersorum Belgicae Primae.* puta per Mediomatrices, Verodunos, et Leucos“. De Lingonibus, populo eorumque oppido videantur Savaro ad Sid. Apoll. IX. 10., Vales. p. 278. sqq., Cellar. I. p. 233. sq. §§. LV. sq., D'Anvill. p. 417., *Hist. de l'Acad. des Inscr.* IX. p. 140., Mannert. II. 1. p. 231., Ukert. II. 2. p. 353. 504. De Cohortibus Lingonum ad p. 113*. §. 23. disputavimus. — *diversas* €. *diversa*, i. e. loca. — *dispersorum*] Quis non in memoriam sibi revocaverit illud Taciti (Germ. 16.) „ne pati quidem inter se iunctas sedes. colunt discreti ac diversi“? sed non „ut fons, ut campus, ut nemus placuit“, sed ut campi eis annotatione assignati fuerant, ita Læti vicus locabant. In tanta veterum de Lætis testimoniorum penuria ne talis quidem indicatiuncula, qualem haec tria verba *per div. disp.* praebent, spernenda esse videtur. contra recte eiusce modi hodie spernuntur, quales legimus apud Wilthem. p. 65. de eo qui Lucilimburgi vocabulum, quod totum Germanicum esse constat (*Lützelburg* = parvum castrum), quasi Læto-Lingoniburgum ab illis Lætis Lingonensibus deduci voluit. — *Belgicae Primae*] Vide supra p. 486*. sq. ad p. 72. §. 8.

— vv. 8. sq.] *Actorum* (sive *actorum*) mss. et editi omnes, nisi quod Pancirolus in comm. *Astorum* dedit, quod vocabulum sic explicandum ei visum est: „*Astae* Plutarcho in *Demetrio* est nomen regionis in Peloponneso; unde hi possent esse contracti“. statim ante dedit: „Hi ex Galliis, et *Astorum* Hispaniae oppido, quod nunc *Haudix* dicitur, erant collecti“. poterat *Astos* suos etiam pari iure ex India intra Gangem accersere: nihil enim maria montesve hominem morabantur; alias *Asta* Liguriaie Palavino scriptori propior fuit. Bucherius p. 494. *Actorum* repetit, sed, ut fuit cautus homo, cum explicare non posset, quasi explicatione nulla opus esset, sicco pede transiit. ita sagaciter siluit etiam Zumptius p. 64., sed non siluit Al. Wilthemius, cuius explicationi ne nimium honorem in margine eam repetendo* tribuam, valde vereor.

*) Luciliburgens. p. 64. „Actis D. Gaugerici Camaracensis episcopi ... ita traditum: Gaugericum in Eposio castro natum... Tum ita de patria scriptum: „Cumque Provincia ipsa *Etaster* [ab *Auster*? ut ap. Gregor. Tur. et in Fredegar. saepius legitur] memoratus, ad Pontificem Treviris Civitatis, ad doctrinam Christi aspicere videretur, contigit., ut ipse Pontifex ... parochiam circuiret“. En *Eposium Castrum*, in *Provincia Etaster*. Quam legerim lubens *Laetaster*, librariorumque culpam, qui liquidam vocabulo *Etaster* praefigere neglexerint. Feramus tamen paulisper, quod modo legitur *Etaster*. At quae illa Provincia *Etaster*, te quaeso, nisi *Astorum* [addimus: at quae illa Provincia *Astorum*, nisi apud Pancirolum et Wilthemium]? Ita tamen ut vox *Etaster* non una sit, sed partibus composita; et partium quidem prior vulnus in fronte acceperit, a malis librariis, uti dictum, liquida L rescissa, quae si adosset, *Lactos* sonaret, altera parte sonante *Astos*, unde compositum Provinciae nomen, *Laetaster*, quasi *Laetorum aster*. At aversare asperitatem insolentiamque vocabuli *Aster*. Ubi ergo Iber? ubi Elaver? quid tricamur? Nunquid Samiae terrae genus est *aster*, ut tradit Plinius? Non aequè quàm modicum terrae *Aster* dici digna est Provincia? et si exemplum exis, regionum urbiumve, quorum complexum ex partibus nomen, habes Catalaunos et Duracatalaunos, Brivam et Brivanisariam, et id genus multa alia. Ita quoque *Aster* et *Laetaster*. Dabis ergo tandem, opinor, fuisse Asterem, quondam Provinciae nostrae

neque Rambachii (p. 23.) coniectatio, qui *Astenidum*, villam regiam ad Mosam fl. sitam, in capitulis Caroli calvi memoratam, postea *Salanacum* dictam, unde hod. nomen *Stenay* s. *Astenay* (dép. de la Meuse) superest, huc trahendam esse putavit („hic enim pagus forsitan Astorum patria fuit“), ullius momenti est. At vero iam iustam interpretationem me dare tu quidem exspectabis. noli te decipere: nam nisi *Aeduorum* (*Ædōrum*) pro *Actorum* legendum esse mecum censes, actum est de mea quoque sententia: multa quidem alia per hos XX annos illius vocabuli explicandi pericula feci, verum quod rectius esse videretur, non inveni: populi alicuius nomen sub v. *Actorum* latere nullum dubium habet; neque si quis *Bata-
vorum* h. quoque l. legendum esse suadeat, me contradicentem habebit; sed *Æduorum* propius ad istud *Actorum* accedit, et Aedui Lingonum vicini sunt et uterque populus saepissime iunctim memoratur, ut etiam huius ipsius capitis postremi qui supersunt versus *Lingonas* (*Langres*) et *Au[gustodunum]*, Aeduorum civitatem, (*Autun*) cum praefecturis Sarmatarum Gentilium recensent; quibus ex caussis *Aeduorum* quam *Aduaticorum* (ut librarius litteras uatic, fortasse supra scriptas, excidere passus esset: nam *adorum* et *actorum* in mss. simillimam inter se formam habent), ex Cimbris Teutonisque prognatorum sec. Caes. B. G. II. 29., ideoque laeticæ conditioni aptissimorum, olim scriptum fuisse malim, cum imprimis etiam posterioris ætatis scriptoribus Aduaticorum

ad Carum sitam portionem, et in ea vicum Epoissum, seu Epusum, caput totius agri, huncque, ex quo Laeti eum colendum accepere, denominatum ab iis *Laetasterem*, eosque vicissim nomen ab ea invenisse, ut appellarentur Laeti Asti; qui illi sunt, quos Epoissi seu Epusi in patria sua, pro praesidio collocavit Libellus Notitiæ. Nec novum, domi suæ praesidiarios fuisse. Sic Laeti Nervii praesidium agitabant Panomartis.... Laeti Asti origine barbari, natione Belgæ, gente Treviri, domo Elasteri, aut potius Laetasteri, conditione agricolæ Romanorum, et ex agris pro vestri aliqua parte militiae adscripti, atque Epuso, praesidii causa impositi, salvete. Immo, ἐκτορεύεσθε, φάσματα.

nomen inusitatum sit, quod de fratribus Romanorum, Aeduis dico, inter Ararim Ligerimque, sive μεταξὺ τοῦ Λοῦβιος καὶ τοῦ Ἀραγος secundum Strab. IV. 192., ed. Alm. p. 293.) sedentibus, non ita dicendum est. favent etiam opinioni nostrae Eumenii locus supra p. 1055*. exhibitus et tolus fere in ipsa Augustoduno Constantino dictus panegyricus, in quo non nisi haec verba repeto: „... pater tuus civitatem Aeduorum voluit iacentem erigere perditamque recreare, non solum pecuniis ad calendaria largiendis et lavacris quae corruerant, exstruendis, sed ex metoecis undique transferendis, ut esset illa civitas provinciarum velut una mater“.... „Habemus... et hominum numerum qui delati sunt, et agrorum modum, sed utrumque nequam, hominum segnitia terraeque perfidia. unde enim nobis Remus aut Nervius aut ipse ille de proximo Tricassinus ager aut arator, quorum reditus cum labore contendunt? quanquam merito quivis ignoscat ipsis cultoribus, quos piget laborare sine fructu: si quidem ager qui nunquam respondet impendiis, ex necessitate deseritur etiam inopia rusticorum, quibus in aere alieno vacillantibus nec aquas deducere, nec silvas licuit excidere. ita quicquid olim fuerat tolerabilis soli, aut corruptum est paludibus aut sentibus impeditum...“. Tantum fere non expressit rhetor Lætos a Constantino in Aeduos receptos esse, sed regionem descripsit, ut non laetas quidem, sed læticas terras quasi perambulare tibi videaris. Simul autem, si haec nostra interpretatio iusta videtur, eadem quod supra diximus, comprobatur, hos Lætos Epuso in Treviris degentes non Aeduos ipsos natione, sed a sedibus suis quas in Aeduis olim agroque Augustodunensi habuerant, denominatos fuisse. — *Epuso* omnes. It. Ant. p. 365. sq. „a Durocor-toro (*Reins*) Treveros usque leugas XCVIII sic: Vungo vicus [sec. D'Anvill. h. v. *Vonc près Attigny, Ardennes*; alii cum Valesio volunt *Vouziers*, item ad Axonam magis merid. versus situm oppid.] l. XXII. Epouso l. XXII. Orolauno vicus [*Arlon*] l. XX. Andethannale vicus [*Nieder-Anwoen*] l. XX. Treveros civitas l. XV.“ *Eposium* castrum nominat Gregor. Tur. H. Fr.

VIII. 15., *Evosium*, ut est in vita s. Gaugerici episc. Camera-censis, ubi Surius (12. Aug. p. 103.) Ivodio, cod. autem ms. Evosio utitur („Galliarum oppido dioecesis Trevirensis“), *Ivo-sium* s. *Yvosium* recentioribus, deinde *Ivois*, *Ivois*, Germanice *Ipsch*, hodie *Carignan* (dépt. des Ardennes, Cannab. Frkr. p. 226.) dicitur, post quam Ludovicus XIII. constituto ducatu Carinianensi oppidum cum territorio comiti Suessionensi e domo Sabaudica dedit. Iam Simlerus ad It. Ant. I. c. et Cluver. German. antiq. II. c. 14. p. 64. sq. rectum viderunt, item Bucher. p. 494., et Wilthemius p. 64. „Ivodium“ [quod nomen etiam in Gestis Trevir. habet] inquit „modo nuncupamus, nupero bello ante pacem Pyrenaeorum a nobis revulsam et Gallorum ditioni adiectam urbem, seu urbis potius ruinas [marescalcus enim Castilionaeus (*de Châtillon*) muros partemque oppidi a. 1662. destruxerat], cum agro opimo magis, quam amplo, ad Carum [*Chiers*] annem“. Vide etiam Bucher. p. 473., Vales. p. 189., Cellar. I. p. 262. §. CVIII., Bruz. la Mart. VI. p. 698. v. *Ivoix*, D'Anvill. p. 291., Ukert. II. 1. p. 514.

— §§. 10. sq.] *Neruiū* (s. *Neruium* aa. Cf. supra p. 218*. ad p. 24*. §. 18. ibiq. cit. II. et p. 1062*. sqq. et de Cohortibus eorum vide p. 932*. sqq. ad p. 115*. §. 1. — *Fanomantis* omnes praeter Bouquet., sed et apud Du Chesn. in marg. *Fanomartis* legitur, quam scripturam iam Cluver. German. antiq. II. c. 22. vers. fin. ex Einhardo receperat. Hoc Fanum Martis esse hodiernum vicum *Fan* sive *Famars* prope Valentianas (*Valenciennes*) meridiem versus situm (dépt. du Nord, Cannab. Frkr. p. 216.), omnes viderunt, Cluver. I. c., Bucher. p. 255. 495., Vales. p. 192., Bruz. la Mart. h. v., D'Anvill. p. 295. sq. †, Mannert. II. 1.

†) E quo haec enotanda sunt: „On a trouvé des monumens de l'antiquité à Famars; et une colline qui est auprès du côté du nord, appelée le mont Ovis [le mont de Dis? aut le mont de Clovis?], et sur laquelle on croit reconnoître les vestiges d'anciens retranchemens, paroît avoir servi d'assiette à un camp romain, que la milice des Nerviens, dont parle la Not. de l'Emp., devoit occuper“. Cf. Bucher. I. c. „praefert castelli Romani ingentia firmissimaque etiamnum rudera... a nobis... visa excussaque: e quibus nummi plures eruuntur, a nobis itidem inspecti“.

ed. III. p. 136., Ukert. II. 2. p. 550., alii *. sed ante Herm. Müllerum (*Die lex Salica. Würzb. 1840. 8°. §. 6. p. 238. 253.*) nemo viderat idem Fanum Martis κατὰ στοιχείον versum esse *Dispargum* (*Disbarg*), de quo tot vanas coniecturas recentiores protulerant. de eo Gregor. Tur. H. Fr. II. 9.: „Ferunt etiam tunc Chlogionem utilem ac nobilissimum in gente sua regem Francorum fuisse, qui apud Dispargum castrum habitabat, quod est in finibus Thoringorum [i. e. in Batavis: cf. Müller. p. 106. sq.]. in his autem partibus, i. e. ad meridionalem plagam, habitabant Romani usque ad Ligerim fluvium: ultra Ligerim vero Gothi dominabantur; Burgundiones quoque ... habitabant trans Rhodanum ... Chlogio autem missis exploratoribus ad urbem Camaracum [*Cambray, Kammerich*], perlustrata ipse secutus Romanos proterit...“. Facile Müllero, cuius cum sagacitate audacia certare solet, Dispargum cunas regni Francici fuisse concedo, et constat etiam, Fanum Martis cognominis Nervici pagi caput Valentinianasque ipsas vicum pagi Fanomartensis fuisse; nimium vero huic praefecto Lætorum Nerviorum Müllerus tribuit honorem, ubi (p. 41.) cum Praefectum Nerviorum, non adiecto Lætorum vocabulo, Francorumque regem in illius praefectura quasi successorem appellavit. — *Belgicae Secundae*] Vide p. 487*. ad p. 72*. γ. 9.

— γγ. 12. sq.] *Nemetacentium* mss. — *Atrebatibus* aar^{2,3,4,6,7}. et Wilthem. *Attrebatibus* Du Fresne. Nemetacum populi Atrabatium caput fuisse posteaque ipsius populi nomen accepisse constat. itaque hi Læti si non ab oppido, in cuius territorio sederunt, nomen gessissent, sed ipsi ex Atrabatium populo fuissent, non Nemetacenses, sed Atrabates ipsi dicendi fuissent, ideoque haec ipsa appellatio (ut in sqq. Contraginnensium et Lagen-sium) hos Lætos circum Atrabatium oppidum sedisse probat, ante quam id populi nomine appellari coepit. frustra illa utra-

*) Pancirolus hoc Fanum Martis, cum scriberet esse „apud schedam Volseri“, i. e. in Tab. Peut. I. A, confudit cum cognomine apud Osismios oppido.

que Nemetacensium Atrabatisque vocabula vexaverunt Valesium p. 51., Cellarium I. p. 307. sq. §. CXVIII. et Grignium (*Magas. encycl.* an. II. tom. V. p. 324.), Pancirolus autem ineptit sic: „Bataui seu Hollandi erant cum Nemetanis ex Germania I. delectis militibus permixti; unde Bataui Nemetacenses vocabantur“. Videamus primum de populo. hunc, Nerviorum finitimum, Caesar (B. G. II. 4. 16. 23. VII. 75.) Atrebates dicit, item Plin. H. N. IV. 17. sect. 31. et Oros. VI. 7. Ἀτρεῖβαιοι ap. Strabonem (IV. p. 194., ed. Alm. p. 296.), sed ibid. etiam Ἀτρεβατίων nomen habent. Ptol. II. 8(9). Ἀτρεβάτιοι, ὧν πόλις Ὀριγίακον [alii codd. Μέτακον, alii Πιγίακον, al. Ὀριγίακον], sed eidem II. 2(3). Belgicorum Atrebatum fratres in Britannia Ἀτρεβάτιοι vocantur. Sidon. Apoll. carm. V. §§. 213. sq.

„Pugnastis pariter Francis qua Cloio patentes
Atrebatum terras pervaserat“

Attrebatae oppidum ap. Hieronym. ep. ad Ageruch. 123. §. 16. scribitur; sed *Atrabaticis birris* ap. Vopisc. Carin. 20. habet Palat. cod., ubi *Atrebatibus* alii. (cf. Salmas. ad h. l. et ad Trebell. Gallienos c. 6. „Atrebatibus sagis et Suidas v. Ἀτραβατικάς.) Ita breves *a e i* promiscue positae sunt. Fines satis certi sunt, Ambiani, Morini, Nervii, Veromandui; in capitularibus regum Francorum pagus *Adertensis* et *Adertisus* nomen habet (cf. Monum. Germ. tom. I. Legum p. 359. 426.), postea *l'Artois*, cuius tamen partem D'Anvillius p. 110. monet Morinos olim tenuisse. cf. Cluver. II. c. 26., Bucher. p. 495., Cellar. I. p. 307., Vales. p. 50. sq., Mannert. II. 1. ed. II. p. 196., Ukert. II. 2. p. 379. — Venimus ad oppidum, non ad Ptolemaei Ὀριγίακον, quod cum Cluvero Sanso, D'Anvillius, Ukertus contra Valesium, Mannertum aliosque oppidum *Orchies* regionis Duacensis (*dépt. du Nord*, cf. Cannab. *Frkr.* p. 218.) esse censent, sed ad *Νεμέτακον*, ut pro v. Μέτακον legendum et pro v. Ὀριγίακον ap. Ptol. ponendum esse videtur, i. e. Nemetacum sive Atrabates Atrebatesve, ut a quarto inde saeculo populi caput, hod. *Arras*, Germanice Flandriceque *Atrecht*, dicitur, quod hodieque praefecturae freti Calesiensis metropolis est (Cannabich. *Frkr.*

p. 201. sq.). Vocabulum Celticum fanum s. locum sacrum ad aquam situm significare videtur. cf. supra p. 965*. ad p. 117*.

‡. 4. In Not. provv. Gall. inter Belgicae II. civitates XII *Civitas Atrebatum* [al. *Atrabatum*, *Atravatum*, *Atrebatensis*] quinta est. It. Ant. p. 377. sqq. quattuor per Nemetacenses vias habet:

1) „A Castello [Morinorum = *Cassel*, *dépt. du Nord*, cf. *Cannab. Frkr.* p. 220.] Colonia [*Köln*] M. P. CLXII. sic: Minariacum [prope *Estaire* ad Ligerim, *Leye* fl.] M. P. XI. Nemetacum M. P. XVIII. Camaracum [*Cambray*] M. P. XIII.“ etc. 2) „Item a Taruenna [*Térouanne* ad Ligerim, II fere mill. geogr. ab S. Omeri oppido, merid. vers. sita] Turnacum [*Tournay*, *Doornijk*] M. P. XLVIII. sic: Nemetacum M. P. XXII. Turnacum M. P. XXVII.“ 3) „Item a Taruenna Durocortorum [*Reims*] M. P. CIII. sic: Nemetacum M. P. XXII. Camaracum M. P. XIII. Augusta Veromanduorum [*St. Quentin*] M. P. XVIII. Contra Aginnum [cf. ‡. sq.] M. P. XIII. Augusta Suessorum [*Soissons*] M. P. XII. [al. XIII., ap. Wessel. per error. XII]“. 4) „Item per compendium a Nemetaco Samarobrivam M. P. XVI.“ Tab. Peut. I. A, B. „Tervanna. XXII. Nemetaco. XIII.“ (Erravit Cluver. l. c. cum Tabulae alteram viam a Tervanna Samarobrivam, *Amiens*, adscriberet.) *Nemetocenna* Hirtio de B. G. VIII. 47. 52. memorata, nisi vocabulum corruptum est (Oudend. has variantes adnotavit: *Nemetocernae*, *Nemotocennae*, *Nemoceteunae*, *Nemetecennae*), alia eiusdem nominis forma esse videtur, ut contra Cluverium cum Simlero, Bucherio Nemetaci nato, Valesio, Cellario, D'Anvillio, Mannerto et Ukerto ad Nemetacum sive Atrebates referamus. Etiam ex hoc Notitiae loco, qui Belgicam Secundam Romanis militibus plenam ostendit, cum tamen ex Hieronymo (p. 961*. ad p. 116*.) a. 407. Remos Atrebatasque et alias Belgicae II. civitates „in Germaniam translatas“ i. e. a Transrhenanis barbaris occupatas esse constet, colligitur quantum n. vera de aetate libri sententia aberraverint, qui recentiorum eum esse voluerunt.

— ‡. 14. sqq.] omittuntur aa. *Prepositus* $\epsilon^2 \dots$. — *Contraginnentium* \mathfrak{AD} , *Contraginentium* \mathfrak{C} , *Contragu|mentium* \mathfrak{C} ,

Contraginensium editi. Ut dedimus, habet B. It. Ant. p. 379. paullo ante exhibuimus. Tab. Peut. locum non habet, ut falso Ukert. II. 2. p. 538. not. 70. affirmavit. hic Notitiae locus et It. Ant. l. c. unica de oppido testimonia sunt, quod ex hoc apparet cum situ hodierni oppidi *Chauny* ad *Isaram* (*Oise*) fl. praefecturae *Axonensis* (*de l'Aisne*) convenire. recentiores *Calnacum* s. *Calniacum* appellaverunt. cf. Bucher. p. 495., Vales. p. 156., Wessel. ad It. Ant. l. c., Rambach. p. 24., Ukert. l. c. Sed D'Anvill. p. 244. sic habet: „... les vestiges de l'ancienne voie, sous le nom de chaussée de Brunehaut, dont l'alignement à partir de S. Quentin, traverse la rivière d'Oise près d'un lieu nommé Condran, et continue sur la même direction jusqu'au bord de l'Aisne, un peu au-dessous de Soissons, et vers l'endroit où il y a un bac établi sur cette rivière. Ce qu'il y a d'espace entre les points de Soissons et de S. Quentin, est déterminé par des opérations trigonométriques, entre 27 et 28000 toises, ce qui n'admet que 24 à 25 lieues gauloises. On ne sauroit douter que le lieu de Condran ne se rapporte à la position de Contra Aginnum, et je suis informé qu'il y reste quelques vestiges d'un ancien pont. Sa distance de Soissons, qui est d'environ 15000 toises, répond à l'indication de 13 lieus gaul. dans l'Itin., en la surpassant d'une fraction de lieue. Mais delà jusqu'à S. Quentin, la distance ne renferme qu'environ 11 lieues, et ne suffit pas pour admettre les XIII que répète l'Itin. dans cet intervalle. Certe D'Anvillii sententia magni ponderis est, sed leugarum numeros, quos ipse non iustos ex Wesselingii exemplo sumpsit, ne omnino quidem illam confirmant. ceterum Condran, sive, ut Wastelain *La Gaule Belgique* p. 349. et Lapieus p. 113. dederunt, Condren, cum Contraginni vocabulo accuratius quam *Chauny* convenire videtur. ille „selon M. Lebeuf“ ait, Contra Aginum „c'est Condren entre Chauni et la Fere: Chauni s'est formée des débris de Condren“. Ipsum etiam v. *Contraginnum* sive *Contra Aginnum* habet quod me offendat: codices Itin. sic variant secundum recentissimos editores: conta C, agmnum N, agi-

num Q, agnium R. De Aginno Aquitaniae II. (*Agen, dépt. Lot et Garonne*) ad hunc locum sermonem fieri non posse, ut Surita olim fecit, per se manifestum est; sed indicatur praepositione *contra* e regione oppidum antea stetisse, a quo aliud appellatum sit, ut compluribus exemplis huius ipsius Notitiae utraque pars testatur. In ipsa Calniaci vicinia Noviomagum versus viculus est qui nomen *Ognes* habet, de quo praeter nomen nihil compertum habeo. videant itaque alii, utrum ex hoc aliqua vocabuli Contragnii sive Controginii vel similis explicatio petenda sit nec ne. Etiam P. Merulae Contraginnum displicuisse, ex hac Wesselingii adnotatione video: „Distantia ad Calnacum s. *Chauny* ad Isaram ducit, ubi praeter H. Valesium P. Merula L. III. Cosmogr. part. II. p. 364. eius vestigia invenit, paucis tamen, opinor, fidem facturum, *Contaunium*, ut propius a vulgari castelli vocabulo absit, hoc loco legendum esse: reclamant enim mss. Itinerarii et Notitia“. Panciroli adiectio, Contraginenses „a Reginea etiam oppido Belgici in scheda Volseri [Tab. Peut. I. A] possent derivari“ digna est homine qui quinque brevibus versiculis tres sibi contrarias sententias simul pari omnes benivolentia amplecti potuit. — *Noviomago*] Idem Pancirolus post quam recte ad It. Ant. [p. 362.] rettulit, „scheda Volseri [Tab. Peut. I. C] ad Rhenum ponit“, adicere non dubitavit, scilicet oppida *Noyon* et *Nymegen* unum oppidum fecit. et nuper etiam Zumptius p. 64. hanc Noviomagnum Belgicae II. cum Noviomago Germaniae II. („*jetzt Nimwegen*“) confudit. quid quod rerum Belgicarum scriptor, *Schayes* *, cum alios reprehenderet, pro veteri novum non minorem errorem opponeret? Etiam Simlerus parum accurate ad It. Ant. p. 379. adnotavit „Liber Not. Noviomagum no-

*) *Les pays bas avant et durant la domin. Rom. Bruxell. 1838. 8º. II. p. 374. not. 2.º: „La Notice de l'empire place un corps de Lètes Bataves à Noviomagus, mais c'est Neumagen, près de Trèves [oppidum Belgicae Primae, non Secundae], qu'elle désigne et non le Neomagus de la Batavie, comme l'ont cru à tort quelques auteurs: Praef. lat. Bat. contraginensium Noviomago Belgicae secundae“.*

minat oppidum Contraginnensium^a: nam hoc adiectivum ad Lætos referendum esse palam est. De oppido nullum dubium est: It. Ant. p. 362.: „Suessonas [Soissons] Noviomago M. P. XXVII. leugas XVIII. Ambianis [Amiens] M. P. XXXIII. leugas XXIII^a. quos numeros non satis accurate esse D'Anvillius p. 496. quidem observavit, sed indicari hod. *Noyon* (dép^t. de l'Oise, Cannab. *Frkr.* p. 181.) cum ceteris non negavit. Quae ipse annotaveram, Wesselingii verbis dare possum his: „*Noviomus* plerisque mediæ aevi scriptoribus [et ita etiam Greg. Tur.], unde *Noyon* formatum, dicitur: tamen *Noviomagus* Venantio Fort. in vita s. Medardi [c. 7. ed. Luchi II. p. 125.] et *castellum Noxiomagus* anonymo vita eiusd. Med. scriptori. Situm accurate executus est Radbodus in vita Medardi c. 3. ‘Ipse inter geminos rivulos constitutus est Noviomus; ab oriente Galliola [la Golle], ab occidente Margareta [la Marguerite] circumluitur; quos ambos tertius suscipit, qui Versa [la Versette] nominatur, et sic pariter confluentes non longe a moenibus illius in Isaram . . delabuntur’ *. Vide Mabillon. lib. IV. R. D. p. 305. Recentior topographus (A. Hugo *France pittoresque* II. p. 300.) postrema sic explicat: „Elle est traversée par la petite rivière de Vorse, qui s’y divise en deux branches et se jette dans l’Oise à un quart de lieue au-dessous de la ville“. Cf. Bucher. p. 495., Vales. p. 387., Cellar. I. p. 316. sq. §. CCXIII., Bruz. la Mart. v. *Noviomagus Veromanduorum*, Wastelain p. 346., Mannert. II. 1. ed. II. p. 205., Ukert. II. 2. p. 549.

— §§. 17. sqq. in E ad marginem adscripti sunt. Lacunarum indicia post *Lætorum* et post *Gentilium* nec mss., nec editi exhibent, unde factum est, ut de Lætis Gentilibus loquerentur hosque sibi aliquo modo explicarent, ut e. gr. Rambachius p. 24. „Læti Gentiles ex pluribus populis conflati videntur. Dicebantur Gentiles, quoniam, cum barbari essent, Romanis

^a) Ad quamnam Noviomagus pertineat lap. Rom. ap. Grut. 352, 9. D. O N | T. AVRELIO. T. F. VLP | NOVIOMAG. VINDICI | EQ. SING. IMP. N. TVR | AEL. VERECVNDI | VIX. et c., non ita facile definiri poterit.

militabant, Læti autem, quoniam ad hanc Gentilium speciem pertinebant^a. *Lætorum Batavorum et Gentilium Suevorum* olim scriptum fuisse ex aliorum numerorum h. l. recensitorum comparatione colligi posse videtur; certe Suevorum nomen post Gentilium vocabulum ponendum esse mihi dubium non est, et iam supra de Suevis Belgicam II. inhabitantibus* ac de vocabulis locorum Belgicorum a Suevis deductorum** verba fecimus; non aequè de Lætis certum esse videtur, nam fortasse a regione cui primum destinati fuerant, hi nomen gesserunt, ut numm. 5. 11., sive hoc cum populi sui nomine, ut numm. 8. 9. — *Remo* mss. aa. Cf. de Remis, antea Durocortoro, nunc *Reims*, p. 319*. ad p. 44*. γ. 3. et p. 48*. γ. 7., p. 49*. γ. 8., p. 50*. γ. 10. — *Sylvanectas* B. Primum h. l. et in Not. provinc. Gall. *Augustomagus* populi nomen, *Silvanectes* s. *Silvanectae*, unde hod. *Senlis* (dépt. de l'Oise, Cannab. p. 181.), induit. Plinii H. N. IV. 17. sect. 31. „Ulmanetes [*Ulbaneptes* al.] liberi^a inter Suesiones liberos et Tungros collocati, et Ptol. II. 8(9). Σουβάρεκτοι [al. Σουμανεκτοί, Οὐβάνεκτοι] inter Nervios ac Veromanduos, cum oppido ἀπὸ ἀνατολῶν τοῦ Σηκοᾶνα ποταμοῦ Πατόμαγος, aperte iidem Silvanectes sunt, neque Ratumagus aliud quam Augustomagus oppidum fuit. Cf. Harduin. ad Plin. l. c. et Wesseling. ad It. Ant. paullo post exh. loc. In Notit. provv. Gall. „Civitas Silvanectum“ [Siml. *Salvanectum*, al. *Silvanectensis*] octava inter XII Belgicae II. est. It. Ant. p. 330.

*) Vita s. Eligii († 659.) II. c. 3. „Flandrenses atque Andoverpenes, Frisiones et Suevi et barbari quique circa maris litora degentes“. c. 8. „multum in Flandris laboravit, iugi instantia Andoverpis pugnavit, multosque erroneos Suevos convertit“. D'Achery Spicil. I. p. 91. 93. Et in annalib. Vedast. ad a. 880. (Monum. Germ. I. p. 519.): „Nortmanni vero seu Dani... Curtriaci sibi castrum ad hiemandum construunt; indeque Menapios atque Suevos usque ad internecionem delevere, quia valde illis infesti erant...“.

**) Cf. Wastelain p. 404., Raepsaet. supra p. 1080*. not. 130. cit., Warnkönig *Flandr. St. u. R. Gesch.* I. p. 91. 102., Leo *malb. gl.* I. p. 44. et quae p. 1084*. monuimus.

„A Samarobriwas [*Amiens*] Suessonas [*Soissons*] usque M. P. LXXXVIII. sic: Curmiliaca [*Cormeilles*] M. P. XII. Caesaromago [*Beauvais*] M. P. XIII. Litanobriga [*Creil* sec. Bucher. et D'Anvill.] M. P. XVIII. Augustomago M. P. III. Suessonas M. P. XXII“. Tab. Peut. I. C: „Casaromago XXII. Aüg. Maguf. XVI. fixtuinum“ [sec. D'Anvill. latinum = *Meaux*]. „Urbs Silvanectensis“ ap. Greg. Tur. H. Fr. IX. 20. appellatur; „Senletensis urbs“ in vit. s. Genulfi II. c. 26. Silvanectum nomen D'Anvillio * Latinum esse visum est; magis placet Valesii haec observatio: „Silvanecten- sem pagum olim a nostris [Francogallis] *Servois* .. dictum esse puto, i in e et l in r conversis, ut in Olina fl., quem Ornam appellamus. . . Certe tribus circiter leugis distat ab urbe Silvanectis vicus, vulgo dictus *la Chape en Servois*, h. e. haud dubie Capa in Silvanectensi pago. . .“. Vide etiam Bucher. p. 495., Vales. et Wessel. II. cc., D'Anvill. p. 124. sq., 607. sq., Wastelain p. 340., Mannert. II. 1. p. 204. sq., Ukert. II. 2. p. 545.

— §§. 20. sq.] Bouquetius rubricam *In Provincia Germania secunda* praemisit. — *Lagentium* mss. *agentium* aa. Mallem *Lagiensium*, ut saepe omissa a librariis i restituenda est, nisi *Lagus* s. *Lacus* potius quam *Lagium* nomen castelli fuisset, quod alibi non legitur. Quod recentiores de hoc loco habent, habent ex Bucherio qui p. 493. ita disputat: „Lagium istud ego quidem Leodium nostrum primo existimabam; . . . nam *Lagium* et *Liège* parum distant. Verum quia non tanta Leodii nostri antiquitas, . . . adverti *Lagium* potius esse, vicum illum, qui hodie *Luaige* dicitur, ad fluviolum Jecoram [*Jaar*] situs in Hasbania Leodiensi ad dexteram militaris viae, quae Bavaco per Vogdoriacum, Geminiacum, Peruviacum Tungros ducit [cf. infra It. Ant.], et Traiectum, ubi Jecora Mosae confunditur. est enim vicus ille Tungrorum civitati vicinior, et

*) Not. de la G. p. 608. „On ne peut s'empêcher de remarquer, ... que la situation des environs de Sentis, presque enveloppés de tous côtés par de grands forêts, n'ait un rapport singulier avec le nom de Silvanectes ou Silvanecti“.

antiquissimi castri planeque Romani rudera durissima retinet, quibus templum ipsum et circumiacens coemeterium incumbit. Et abest a sinistra Mosae ripa vers. occ. leucis nostratibus circiter tribus⁴. quae sequuntur, ad falsam viri docti de Notitiae aetate spectant, quam satis redarguimus. cf. ibid. p. 255. 473., G. Wendelin LL. Salicae ill. Antv. 1649. fol. p. 72. sqq., Wastelain. p. 43. 193. sq., Grigny in *Magas. encycl.* an. VI. tom. IV. Paris. 1800. 8°. p. 59. sq., Ukert. II. 2. p. 543., Schayes II. p. 254. — *pro partungris* A, *pro partungros* B, *p partungros* C, *pro partungros* D, *pro Petungros* a¹, *per Petungros* a¹,¹¹,¹². Cf. supra p. 229*. ad p. 24*. §. 22. Hodiernum nomen *Tongern* (Cannabich. *Erdb. d. Nederl.* p. 721:) a populo *Tungrorum* iam apud Ammianum habet, idemque pariter ac Not. provv. Gall. in Germania Secunda non nisi Coloniam Agrippinam et *Tungros* recenset; sed It. Ant. p. 378. et Tab. Peut. I. C. vetus nomen habent, illud sic: „Bagacum [*Bavay*]. Vodgoriacum M. P. XII. Geminiacum [*Gembloux*] M. P. X. Perniciacum M. P. XXII. Aduaca *Tongrorum* M. P. XIII. Coriovallum M. P. XVI. Iuliacum [*Jülich*] M. P. XVIII.⁴, et Tab. sic:

Blariaco. XII. Catualium. XIII. Feresne XVI.	{ <table border="0"> <tr> <td>Atuaca</td> <td rowspan="2"> <table border="0"> <tr> <td rowspan="2"> <table border="0"> <tr> <td rowspan="2">MOSA</td> <td>XVI. Coriouallio.</td> </tr> <tr> <td>XII. Iuliaco.</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td>Geminio. uico. XLVI. Pernaco. XVI.</td> <td></td> </tr> </table>	Atuaca	<table border="0"> <tr> <td rowspan="2"> <table border="0"> <tr> <td rowspan="2">MOSA</td> <td>XVI. Coriouallio.</td> </tr> <tr> <td>XII. Iuliaco.</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> </tr> </table>	<table border="0"> <tr> <td rowspan="2">MOSA</td> <td>XVI. Coriouallio.</td> </tr> <tr> <td>XII. Iuliaco.</td> </tr> </table>	MOSA	XVI. Coriouallio.	XII. Iuliaco.			Geminio. uico. XLVI. Pernaco. XVI.	
Atuaca		<table border="0"> <tr> <td rowspan="2"> <table border="0"> <tr> <td rowspan="2">MOSA</td> <td>XVI. Coriouallio.</td> </tr> <tr> <td>XII. Iuliaco.</td> </tr> </table> </td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> </tr> </table>				<table border="0"> <tr> <td rowspan="2">MOSA</td> <td>XVI. Coriouallio.</td> </tr> <tr> <td>XII. Iuliaco.</td> </tr> </table>	MOSA	XVI. Coriouallio.	XII. Iuliaco.		
<table border="0"> <tr> <td rowspan="2">MOSA</td> <td>XVI. Coriouallio.</td> </tr> <tr> <td>XII. Iuliaco.</td> </tr> </table>	MOSA		XVI. Coriouallio.	XII. Iuliaco.							
		MOSA	XVI. Coriouallio.								
XII. Iuliaco.											
Geminio. uico. XLVI. Pernaco. XVI.											

Cf. praeter scripta p. 229*. citt. etiam Cluver. *German. ant.* II. c. 15. p. 69. sq., Wastelain p. 194. sqq., Schayes II. p. 251. sqq. Etiam I. Grimm. *Gesch. d. d. Spr.* p. 788. quasi rem certam affirmavit, sec. Plin. H. N. XXXI. 2, 8. fontes calidos *Spadanos* „apud *Tungros*“ fuisse, sed vulgatam opinionem non ita pro certa dare debebat: aequae enim eos fontes et in *Tungris* et Romanis notos fuisse certis quae sciam argumentis nemo probavit: ferruginei autem saporis aquae plurimis bullis stillantis prope ipsum *Tungrorum* oppidum hodieque fons est. itaque Plinii verba an ad fontes *Spadanos* trahenda non sint, dubito: „*Tungri* civitas Galliae fontem habet insignem, plurimis bullis stillantem, ferruginei saporis, quod ipsum non nisi in fine potus intellegitur. purgat hic corpora, tertianas febres discutit calculorumque vitia; eadem aqua igne admoto turbida fit,

ac postremo rubescit^a. Non immerito medicus Grigny l. c. „Il est, „ail“ contre le bon sens, de chercher à Spa le fons Tungrorum, dont Pline fait l'éloge, tandis qu'il existe dans la ville de Tongres même, une fontaine d'eau minérale. Si elle n'a pas toutes les vertus qui lui sont attribuées par Pline, les sources de Spa ne les ont pas d'avantage. Spa étoit encore, au milieu du VIIe. siècle, dans une vaste solitude...“.

— §§. 22. sqq.] Huic num. 12. Du Chesn. praemisit rubricam *In Prouincia Aquitania prima et secunda*, Bouquetius: *In Prouincia Aquitania prima*. nam uterque post hunc num. 12., omissis quae sequuntur usque ad p. 122*. §. 1. nostrae ed., dant num. 14., sed hic ibi rubricam *In Gallia* supra scripsit. — De spatio quod post *Lætorum* reliquimus, cf. quae ad §. 17. adnotata sunt. *Arumbernos ABCDaa*, *Aruernos Edeeff* et Du Ch. ac Bouq. *Arverni* ab Ammiano etiam (p. 165*. exhib.) inter Aquitanicas civitates celebrata et in Not. provv. Gall. inter octo Aquitaniae I. civitates civ. *Arvenorum* secunda est; *Arverni municipioli* meminit Sid. Apoll. ep. III. 1. VII. 2. cf. IV. 22. VII. 1., Greg. Tur. *Arvernus*, *Arverni*, *Arvernica civitas*, *Arverna urbs* et q. s. s. Falluntur autem qui cum Valesio oppidum *Arvenorum* iam Plinii * aetate populi nomen gessisse interpretantur. De Caesaris et ex hoc Strabonis, Dionis aliorumque „Gergovia Arvernorum“, quae non ita procul ab hodierna urbe *Clermont* (dépt. *Puy-de Dôme*, cf. *Cannab. Frkr.* p. 745.) merid. versus sita fuit, non est quod h. l. post Vales., D'Anvill. h. v., Ukert. p. 396. sqq. aliosque disputemus; satis enim constat eam ab *Arvernica* urbe de qua nobis quaerendum et quae sine dubio etiam Plinii aetate *Augustonemetum* sive *Augusta Nemetum* dicta est, diversam fuisse: de hac Ptolem.

*) H. N. XXXIII. 7. sect. 18. „Verum omnem amplitudinem statuarum eius generis vicit aetate nostra Zenodorus, Mercurio facto in civitate Galliae Arvernus, per annum decem HS. CCCC manipretio“. [Vales. p. 46.: „annos X. pedum CCCC. in magno pretio“.] Grut. 53, 11. „MERCURIO. ARVERNO | VICINI. V. V.“. tit. Iuliacens. Cf. *Mém. de l'acad. des inscrr.* VI. 635.

II. 6 (7), „Τούτων (Ausciorum) δ' ἀπ' ἀνατολῶν μέρος τῶν Ἀρουέρων, ἐν οἷς πόλις Αἰγονστονέμετον“. idemque nomen etiam Tab. Peut. I. F sic exhibet: „Mediolano [Chat. Meillan]. XII. Aquis Neri [Neris]. XV. Cantilia [Chantelle]. XXIII. Aūg. Nemeto. (?) Aquis Calidis [Vichy]“. Strabonem parum recte (IV. 191. p. 291. ed. Almel.): „Ἀρουέροι δὲ ἰδρύνται μὲν ἐπὶ τῷ Αἰγῆρι· μετρόπολις δ' αὐτῶν ἐστὶ Νεμωσσός ἐπὶ τῷ ποταμῷ κειμένη“. Casaub. pro Νεμωσσός suspicatus est Strabonem Νάμεττος scripsisse, sed et quae de situ tum populi tum capitis eius idem Strabo protulit, aperte a ceterorum scriptorum narrationibus divergunt; neque omnino quadrant, vel si pro Αἰγῆρι ponatur Ἐλαύνηρι. Hodiernum nomen *Clermont* (quod *Clermont - Ferrand* s. *Clerm. - en - Auvergne*, ut ab aliis *Claris montibus* Francogalliae distinguatur, appellare solent) a castro *Claremonte* s. *Claro monte* accepit, ut ex annalista qui Pipini regis aequalis res gestas scripsit, ap. Vales. p. 47. exhib. locus ostendit: „anno X. regni rex Pippinus usque urbem Aruernam cum exercitu veniens Claremontem castrum captum atque succensum bellando cepit... postquam Pippinus rex urbem Aruernam cepit, regionem illam totam vastavit... Videns Walfarius Princeps Aquitanicus, quod castrum Claremontis rex bellando ceperat...“. Vid. Bucher. p. 496^b., Vales. p. 45. sqq., D'Anvill. p. 125. sq., Mannert. II. 1. ed. II. p. 130. sqq., Ukert. II. 2. p. 396. — *Aquitanae* AB, *Aquitaniae* ceteri, nisi quod *Aquitania prima* Bouquetius habet. — scde C.

— γ. 25.] IN OMIS. D, an c². prouintia DE. de varia huius nominis potestate disputatum est p. 986^a. sq. ad p. 118^a. γ. 5. — *Italica* c², c³, c⁴. — Pancirolus: „Explicatis Lætorum copiis et praesidiis, Notitia Sarmatas Gentiles recenset, ab Italiaeque tanquam dignioris praesidiis auspicatur, et primo a maritimis“. Satis bene, nisi quod pro *maritimis* rectius dicitur Italiae inferioris s. australis; sed merito alias etiam Pancirolus observare debebat, dignitatem aetatemve ex collocatione sive ordine cognosci posse: Italicas Gentilium praefecturas vetustiores potius quam aut per se aut per sedes suas digniores equidem aestimem.

— γγ. 26. sq.] *apulie et calabrie* C. Vide infra annot. ad cap. XLIII. — Subridicula est Panciroli annotatio: „Hic praefectus certum non habens locum per totam Apuliam et Calabriam versabatur“. Per diversa harum provinciarum, ut supra γγ. 6. sq. habemus, hi Sarmatae Gentiles dispersi fuerunt.

— γγ. 28. sq.] Sic omnes. De Brutiis et Lucania vide supra p. 435*. sq. ad p. 62*. γ. 5. Diligens Notitiae lector vel me nec monente observaverit has duas inferioris Italiae provincias, per quas Gentiles sederunt, Apuliam cum Calabria, Bruttios et Lucaniam, unicas praeter Saviam correctorias in toto occidentali imperio fuisse.

PAG. 121*. γ. 1.] *provincia D. mediterraneo B, mediterranea a¹*. Hanc rubricam iis quae γγ. 5. sqq. leguntur, optam non esse, priorum editorum nullum sensisse mirum est, maxime cum vel ipsa iteratio, de qua statim dicam, omissionis ac negligentiae librarium reum faciat. ceterum Lombardica in sqq. enumerata oppida Mediterraneae Italiae, quae Apuliae et Calabriae, Brutiis Lucaniaeque ipsis rubricis opposita est, adscribi non posse apparet. Notitia, ut apud recentiores moris est, Italiam in inferiorem, mediam s. mediterraneam et superiorem h. l. dividit.

— γγ. 2. 3. 4.] In ABCDaa iterantur versus 26...29. paginae proxime superioris, quos statim γγ. 5. sqq. excipiunt, omissa rubrica quam nos γ. 4. dedimus. In δεττ post rubricam nostri γ. 1. sequitur noster γ. 5. sine lacunae indicatione aliave ulla admonitione. Duos praefectos sub hac rubrica γ. 1. duosque primos sub rubrica γ. 4. olim enumeratos ideo excidisse putem, quia librarios sive librarium potius qui Spirensem codicem scripsit, sic hallucinatum esse suspicor: cum post rubricas B et C bini Praefecti recensiti essent, uterque rubricae B recte scribitur, uterque rubricae C perperam scribitur, deinde oculus pro rubricae C capit rubricam D et manus librarii pergit in tradendis versibus 3. et sequentibus rubricae D. Igitur genuinam scripturam sic fere habuisse opiner:

ITEM IN PROVINCIA ITALIA [B]

Praefectus Sarmatarum Gentilium Apuliae et Calabriae

Praefectus Sarmatarum Gentilium per Brutios et Lucaniam

ITEM IN PROVINCIA ITALIA MEDITERRANEA [C]

Praefectus Sarmatarum Gentilium Tusciae et Umbriae

Praefectus Sarmatarum Gentilium Flaminiae et Piceni

ITEM IN PROVINCIA ITALIA SUPERIORE [D]

Praefectus Sarmatarum Gentilium Parentii in Histria

Praefectus Sarmatarum Gentilium Venetiae Altini

et sic deinceps quae nos §§. 5. sqq. dedimus.

Nomina *Tusciae et Umbriae, Flaminiae et Piceni, Parentii in Histria et Venetiae Altini* non nisi ad exponendam meam de explicanda codicum condicione sententiam posita esse, sunt quorum causa aperte moneo. Rubrica §. 4. forma sua ab editore restitutam ipsa se prodit.

— §§. 5. sq.] *Forofulviensi* omnes. Nisi et in sequentibus oppidorum series huc illuc nos deduceret, neque progressus ab oriente occidentem versus saepius interrumperetur, mallem *Foroiuliensi* (hod. *Cividale* in provincia Friulensi s. Uti-
nensi); sed nihil muto, ne pro conturbatis ficticia exhibeam: in tantum enim haec Sarmatarum Gentilium enumeratio topographicum sive geographicum ordinem nullum observat, ut chronologicum, i. e. pro aetate deductorum in suas sedes Gentilium, per utramque dioecesein, Italiam Galliasque, observatum esse suspicer. Forum Fulvi s. Fulvii non nisi h. l., ap. Plin. et in Tab. Peut. memoratur. ille H. N. III. 5. sect. 7. „Ab altera eius [Apennini] latere ad Padum amnem Italiae ditissimum omnia nobilibus oppidis nitenti Libarna, *Dertona colonia*, Iria, Barderate, Industria, *Pollentia Carrea quod Potentia cognominatur*, *Forofulvi quod Valentinum*, Augusta Vagiennorum, Alba Pompeia, Asta, *Aquis Statyellorum*. Haec regio ex descriptione Augusti nona est“. Tab. Peut. III. D „Genua. XVI. Libarnum (hod. *Lerna*). [?] Foro fulvi [l. fulvi] XXII. Hasta (hod. *Asti*)“. Apparet hod. Pedemontanum oppidum *Valenza* ad Padum provinciae Alexandrinae (Hassel *Erdb. Ital.* p. 397.) vetus Forum Fulvii esse. Cf. Cluver. *Ital.* I. 10. p. 86.,

Cellar. I. p. 529. §. 61., D'Anvill. *Beschreib. v. alt. Ital. Nürnberg.* 1800. tom. II. p. 41.; Reichard. h. v., Mannert. IX. 1. p. 298. Pro *Alessandria* sumpsit Lapius. Recte iam Pancirolus: „F.F. est vicus ad Padum, quem Plinius Valentinum nominat, hodie est Valentia“.

— γγ. 7. sq.] *Opitergii* omis. AB; *Opittergii* dant CD, *Op. E.* *Opitergio* deeff. Totum comma omiserunt aa. Pancirol. „Vul-
gus Oderzum vocat; est in Tarvisinis seu Venetia ... Ab At-
tila dirutum postea est instauratum“. De *Opiterginis* fidissi-
mis Caesaris auxiliaribus Lucan. Phars. IV. 462. sqq.:

„Hic *Opiterginis* moles onerata colonis
Constitit.“

cf. Liv. epit. CX., Flor. IV. 2, 33. In tit. Parentiano Severi Ale-
xandri temporibus posito (Orell. n. 72.) legimus: C. PRAECEL|LIO.
C. FILI. PAP| — — — TRIVMVIRO CA|PITALI. TRIB. LEG. VII | GEM. PA-
TRONO SP|LENDIDISSIMAE COL. | AQVILEIENSIVM. ET PARENTAN|ORVM.
OPITERGINORVM | HEMONENSIVM ORDO ET | PLEBS PARENTANORVM.
AER. COLLATO L|D.D.D. Ad geographiam pertinent hi loci: Strab.
V. p. 214. (ed. Alm. p. 328.) „*Ἐπίτερπον δὲ . . . ἥτιον μὲν ὑπὸ
τῶν ἐλῶν ἐνοχλεῖται*“. Plin. H.N. III. 19. sect. 23. „In mediterranea
regionis decimae ... oppida Acelum, Patavium, Opitergium,
Belunum, Vicetia“, et paullo ante c. 18. sect. 22. „flumen Li-
quentia [hod. *Livenza*] ex montibus Opiterginis“. Tac. Hist. III.
6. „Opitergii et Altini“. Ptol. III. 1. *τῆς δὲ Οὐενετίας μεσό-
γειοι Οὐικέντ[ι]α, Βελοῦρον, Ἀκεδον. Ὀπιτέργιον [al. Ὀπιτέρ-
γιον, Ὀπιπήργιον], Αἰέστε, Παταῖον, Ἀλτινον, Αἰρία*“. Am-
mian. XXIX. 6, 1. ad n. 371. „... obsessaque ab iisdem [Quadis]
ac Marcomannis Aquileia, Opitergiumque excisum.“ [ad quem
locum referens Wagnerus in ind. I. Opitergium urbem Pan-
noniae per errorem scripsit.] Paul. Diac. de gest. Long. IV. 47.
„... Rotharis rex ... Opitergium quoque, civitatem inter Tarvi-
stum et Foroiulii positam, .. expugnavit et diruit“. et V. 27.
„... Opitergium civitatem ... funditus destruxit [Grimoaldus] ...“. cf. IV. 40. Geogr. Rav. IV. 30. „... ex regione Venetiarum sunt
civitates i. e. Venetia, Patavium, Altinum, Concordia, Tarbi-

sion, Opitergium⁴. It. Ant. p. 280. „Ab Opitergio [*al.* upitergio, upitercio, ubitergio, utergio] Tridento M. P. CX.“ Tab. Peut. III. C. IV. A. „Verona. XXXIII. Vicētia. XXXIII. (fl. Meduacum.) Opitergio. (fl. licenna.) XL. Concordia. XXX. Aquileia⁴. Vatic. lap. ap. Marin. *Atti* 329. et Kellerm. p. 49. n. 102. OPITERC. Murat. 2040. inaccurate OPITERGI. Geogr. Rav. IV. 30. „Opitergium⁴. Valentiniani, Valentis et Gratiani L. 2. Th. C. ne operae a collatorib. exigantur XI. 10. pontis Lipientiae meminit. Est hodiernum opp. Oderzo s. Uderzo delegationis Tarvisinae ad Montigano rivum. (Hassel *Erdb. des öst. Kaiserth.* p. 732.) Cf. Cluver. I. 18. p. 164. sq., Cellar. I. p. 561. §. 137., Bruz. la Mart. v. Oderzo, Maffei Ver. ill. I. p. 205., Mannert. IX. 1. p. 93. sq., Reichard. et Lapius h. v.

— §§. 9. 10. omisit B.

— §. 9.] *Pataui* omis. A. *Patavio* Deaandeff. „Notissima est urbs prope Venetias, et omnium disciplinarum gymnasio nobilissima⁴ annotavit Guido Pancirolus, Regio ortus, qui ipse ab anno 1547. usque ad mortis suae diem (kal. Iun. a. 1599.) fere continuo professoris Patavini munere functus est. Ex omnibus filiis suis de quibus post Antenorem Patavium gloriatur, quorumque effigies, magnam partem parum ex arte sculptas, pratum vallis ostendit, unum Titum Livium praeterire nequeo. De Antenore Vergil. Aen. I. 247. sqq.:

„Hic tamen ille urbem Patavi sedesque locavit
Teucrorum et genti nomen dedit armaque fixit
Troia“

ubi Servius: „Patavium autem dictum vel a Padi vicinitate, quasi Padavium; vel ἀπὸ τοῦ πέτασθαι [quasi Petavium], quod captato augurio dicitur condita, vel quod avem telo petisse dicitur [Antenor] et eo loco condidisse civitatem. (Alii a palude Patina quae vicina civitati fuisse dicitur, Patavium dictam putant. . .“ cf. Liv. I. 1. X. 2., Pomp. Mel. II. 4. „Patavium Antenor⁴. Tac. Ann. XVI. 21., Solin. c. 8., Senec. consol. c. 7., Aelian. hist. anim. XIV. 8., Martian. Cap. VI. p. 525. ed. Kopp.; Strab. V. 1. p. 213. (ed. Alm. p. 326.) „πλησίον δὲ [τοῖς ἑλλεσι] τὸ

Πατανίον, πασῶν ταύτῃ ἀρίστη τῶν πόλεων. ἦν νεωστὶ λέγεται τιμήσασθαι πεντακοσίους ἰππικοὺς ἄνδρας· καὶ τὸ παλαιὸν δὲ ἔστελλε β' μυριάδας στρατιᾶς· δημοῖ δὲ καὶ τὸ πληθὺς τῆς πεμπομένης κατασκευῆς εἰς τὴν Ῥώμην κατ' ἐμπορίαν, τῶν τε ἄλλων καὶ ἐσθῆτος παντοδαπῆς [cf. Martial. XIV. epigr. 143.], τὴν εὐανδρίαν τῆς πόλεως καὶ τὴν εὐτυχίαν“ κ. ἐ. Locos Plin., Ptol. et Geogr. Rav. v. ad γγ. 7. sq. cf. Cic. Phil. XII. 4, 10., It. Ant. p. 128. „Verona civitas. Vicentia civitas. M. P. XXXIII. Patavis civitas. M. P. XXVII. Altinum civitas. M. P. XXXIII. Concordia civitas. M. P. XXXI. Aquileia civitas. M. P. XXXI.“ p. 281. sq. „ab Aquileia Bononiam M. P. CCXVII. sic: Concordia. M. P. XXXI. Altino. M. P. XXXI. Patavis. M. P. XXXII. Ateste. M. P. XXV. Anneiano. M. P. XX. Vico Variano. M. P. XVII. Vico Sernino. M. P. XX. Mutina. M. P. XXIII. Bononia. M. P. XVIII.“ It. Hieros. p. 559. „Civitas Vincentia. mil. XI. Mutatio Ad Finem. mil. XI. Civitas Patavi. mil. X. Mutatio Ad duodecimum. mil. XII. Mutatio Ad nonum. mil. XI. Civitas Altino. mil. VIII. Mutatio Sannos. mil. X. Civitas Concordia. mil. VIII.“ Tab. Peut. III. C et IV. A „Vicētia. XXII. Patavis. XXX. Altino. XXX. Concordia“. Geogr. Rav. IV. 30. „Patavium“. De Patavii monumentis vid. Sertorii Ursati Monn. Patavina. Patav. 1652. fol. et „Agri Patavini Inscr. sacrae, et prophanae F. Iac. Salomonii... sed. coll. Quib. acc. vulgatae a. 1654. a Iac. Phil. Tomasino. Patav. 1696. 4°. De legibus ibi latis vid. Gothofr. Topogr. Th. C. h. v. p. 120. ed. Lips. et Fgm. Val. §. 41. et de nummis huic urbi adscriptis cf. Eckhel. D. N. I. p. 83. Vide Cluver. I. 18. p. 142. sq., Cellar. I. p. 558. §. 127., Bruz. la Mart. v. Padua, Mannert. IX. 1. p. 89. sq., Hassel Oest. Kaiserth. p. 720.

— γγ. 10. sq.] omiserunt Baa. Veronae omis. ACD, et E qui habet „(def)“ i. e. deficit. Itaque fides huius nominis penes D est: Pancirolus nihil de deficiente vocabulo Veronae annotavit. De scutaria et armorum fabrica Veronensi vide p. 314*. ad p. 43*. γ. 20. sed olim eminentium omnis fere generis hominum feraciorem quam mercium civitatem dicas. De origine oppidi Catullus 60, 30. ed. Lachm.

„Brixia Veronae mater amata meae“.

(ubi vide interpp. et cf. Catull. 62, 11., Ovid. Amor. III. 15, 7., Martial. I. 62, 1. X. 103, 5. XIV. 195, 1., Plin. H. N. XXXVI. 6. sect. 7. al.) Iustinus p. 1009*. ad p. 118*. §. 13. sq. transcr. a Gallis conditam rettulit, et Liv. V. 35. ad a. u. 365. „alia manus“ inquit „Cenomanorum cum transcendisset Alpes, ubi nunc Brixia ac Verona urbes sunt (locos tenuere Libui) considunt“, ut Ptol. III. 1. „Κενομανῶν, οἱ εἰσὶν ὑπὸ τὴν Οὐνετιάν .. Βριζία, Κρέμωνα κολωνία, Οὐήρωνα, Μάντουα..“. Strabo V. p. 206. (ed. Alm. p. 315.) οἱ Ῥαῖτοι μέχρι τῆς Ἰταλίας καθήκουσι τῆς ὑπὲρ Οὐήρωνος καὶ Κώμου. sed Plin. H. N. III. 19. sect. 23. „Raetorum et Euganeorum Verona“. quae omnia sibi non contraria sunt, ut Cluver. I. 16. p. 115. sqq. putavit. cf. etiam Cellar. I. p. 424. sq. §. 26., p. 550. sq. §. 113. et Mannert. IX. 1. p. 148. De situ Strab. V. p. 213. (ed. Almel. p. 326.) πλησίον δὲ (ταῖς Ἀλπεσι) Βηρών· καὶ αὕτη πόλις μεγάλη· ἐλάττους δὲ τούτων [dixit de Mediolanio et Verona] Βρηξία καὶ Μάντουα κ. τ. λ. Brixianos Veronam condidisse non indicat. Tac. Hist. III. 8. ad a. p. Chr. 69. „Quaesitum inde quae sedes bello legeretur: Verona potior visa, patentibus circum campis... simul coloniam copiis validam auferre... videbatur“. De Veronae magnitudine cf. etiam Nazar. paneg. Constantino A. d. c. 25. Nemo, si bene memini, quando colonia facta sit, scriptis tradidit praeter incertum rhetorem in paneg. Constantino A. dict. c. 8. „Sed enim aerumnosa illa et iam pridem media aetate nostra [i. e. cum Sabinus Iulianus invasor imperii a Carino in Veronensi agro occideretur] civili sanguine maculata Verona maximo hostium exercitu tenebatur, acerrimis ducibus, pertinacissimoque praefecto; scilicet ut quam coloniam Gnaeus Pompeius aliquando deduxerat, Pompeianus everteret. O miserabilem Veronensium calamitatem, quos non tam tua quam intestina satellitum pressit obsidio! quippe Athesis ille saxis asper et gurgitibus vorticosus et impetu ferox oppugnationem prohibebat omnemque retro regionem evahendis copiis tutam defensamque praestabat“. Celebris antiquae Veronensis portae (hod. porta de'

borsari) inscriptio saepe repetita sec. Maff. Mus. Ver. p. 197. sic habet: COLONIA·AVGVSTA·VERONA·NOVA·GALLIENIANA·VALERIANO·II·ET·LV|CILIO·COSS. [a. p. Chr. 265.] MVRI·VERONENSIVM·FABRICATI·EX·DIE·III·NON·APRILIUM || DEDICATI·PR·NON·DECEMBRIS·IV·BENTE·SANCTISSIMO·GALLIENO·AVG·N·IN|SISTENTE·AVR·MARCELLINO·V P·DVC·DVC·CVBANTE·IVL·MARCELLINO. nulla alia ad Veronam spectans inscriptio * coloniae nomen urbi tribuit, omnesque (quod ad annot. p. 314*. hic addere liceat) Veronam, nulla Beron., exhibent. Ad Silii Ital. VIII. 597. „Tum Verona Athesi circumflua“ iam Scaliger adnotavit „nescio an credam ita fuisse. nunc enim contra est: clauditur namque ab urbe fluvius“, i. e. urbem perfluit, nec Silium suum Drakenborchius Servii annotatione ad Verg. IX. 680., si tandem Servii ea est, bene defendit: „Athesis Venetiae fluvius est, Veronam civitatem ambiens et in Padum cadens“, immo, in mare superum cadens. Geogr. Rav. IV. 30. „Verona“. De viis ex annotatione superiore satis constat. cf. It. Ant. p. 128. 274. sq. 282., It. Hieros. p. 558., Tab. Peut. III. C. De legibus Veronae datis vide Gothofr. topogr. Th. C. p. 126. ed. Lips. et adde Fgm. Vat. §. 290.; praestantius autem iuris opus, quam illas constitutiones, Veronae debet orbis litterarius, Gai Institutiones.

— §§. 12. sq.] *Cremona* A, ut saepe a pro ae. celerum *Cremonae* et *Cremonis* vocabulum olim apud Graecos in usu fuisse bene Cluverius l. 26. p. 253. ostendit: „Polybio dicitur *Κρεμώνη*, et ita ap. Plutarch. in Othone obliqui sunt *ἐπὶ Κρεμώνην*, *ἐν Κρεμώνη*, *τῆς Κρεμώνης*. Ptolemaeo [ad §§. 10. sq. exhib.], ut pleraque alia in provinciis Romanis, Latina formatione, *Κρεμῶνα*, ut *Δερτῶνα*, *Οὐρηρῶνα*, *Κοριῶνα*. At reliquis Graecis quemadmodum haec dicuntur *Δερτῶν* [*Δέρ-*

*) Hanc unam Brixensem hic ex Orell. 3750. repeto, quippe ad historiam iuris facientem: P. ATILIO | PHILIPPO | ORNAMENTIS | DECVRIONATUS. BRIXIAE | VERONAE. CREMONAE. [honorato.] | ET IVBB QVATTVOR [liberorum] | VSVQ. ANVLORVM. A[ureorum]. D[onato] | EX POSTVLATION[e] populi | OB LIBERALITA[tem eius quod] | IN OPVS AN[phitheatri] | Hs... | rei publicae dederit]. Supplementa sic [] inclusa Labusio debentur.

των], Ούηρών [Ούήρων], Κορτών [Κόρτων], sic Cremona etiam Κρεμών. Appian. in Hannib. [cap. 7.] Σκιπίων μόλις ἐς Κρεμῶνα διασώθῃ φερόμενος, et statim Σκιπίων ἐν Κρεμῶνι ἐχείμαζε. Sic et Dio lib. 64. πρὸς τῇ Κρεμῶνι. et lib. 65. ἐς τὴν Κρεμῶνα et ἐν τῇ Κρεμῶνι. Αἰ. Strabon. V. [p. 216., ed. Alm. p. 331. „πόλεις δ' εἰσὶν ἐντὸς τοῦ Πάδου καὶ περὶ τὸν Πάδον ἐπιφανεῖς] Πλακεντία μὲν καὶ Κρεμῶνη. at postea [V. p. 247., ed. Alm. p. 378.] vitiatum obliquum est περὶ Κρεῶνα, pro Κρεμῶνα [quod etiam Casaub. voluit]. An Strabo ipse id vocabulum variare voluerit, equidem nescio. et si quis neget, faciliorem grammaticis lapsum fuisse scio ex Κρεμών in Κρεμῶνη, quam ex Κρεμῶνην in Κρεμῶνα⁴. Celebris huius coloniae Latinae, a. ante Chr. 218. simul cum Placentia conditae (Polyb. III. 40., Tac. Hist. III. 34., Liv. epit. XX. i. f. cf. Ascon. in Pisonian. p. 3. ed. Baier.), permultis locis mentio fit. Liv. XXXVII. 46. ad a. 190. ante Chr. enarrat: „Ex Gallia legatos Placentinorum et Cremonensium L. Aurunculeius praetor in senatum introduxit. iis querentibus inopiam colonorum, aliis belli casibus [cf. Liv. XXVII. 10. XXXI. 10. 21.], aliis morbo absumptis, quosdam taedio accolarum Gallorum reliquisse colonias, decrevit senatus 'Uti C. Laelius consul, si ei videretur, sex milia familiarum conscriberet [plures quam Austriae Cremonam hodie incolunt], quae in eas colonias dividerentur, et ut L. Aurunculeius praetor triumviros crearet ad eos colonos deducendos. creati⁴ et r. De Cremonae sub Octaviano satis vide Serv. ad Verg. Bucol. init. ed. Lion. II. p. 96. et ad Ecl. IX. 28. (p. 159.) et Probi Comm. in Verg. Bucol. ibid. p. 349. Divitis coloniae excidiumque quae a. p. Chr. 69. passa est, imprimis ap. Tac. Hist. II. et III. legenda sunt. De situ Plin. H. N. III. 19. sect. 23. „In mediterraneo regionis decimae coloniae Cremona, Brixia, Cenomanorum agro⁴. It. Ant. p. 283. „A Cremona Bononia M. P. CXII sic: Brixello M. P. XXX. Regio. M. P. XL. Mutina. M. P. XVII. Bononia. M. P. XXV.⁴ Tab. Peut. III. B, C: „Mediolanum. XVI. Laude Pompeia. XXII. Acerras. XIII. Cremona. XXII. Beloriaco [l. Bedriaco]. [?] Mantua⁴. Geogr. Rav.

IV. 30. „Cremona“. Vide Cluver. I. 26. p. 253. sq., Cellar. I. p. 549. §. 111., Mannert. IX. 1. p. 154. sqq., Hassel. *Oesterr. Kaiserth.* p. 696.

— §§. 14. sq.] *Taurinis* omnes. Taurini, *Αιγυσιτικὸν ἔθνος* (Strab. IV. p. 204., ed. Alm. p. 312.), οἱ τυγχάνουσι πρὸς τῇ παρωρείᾳ κατοικοῦντες (Polyb. III. 60.), Gallis proxima gens (Liv. XXI. 38.), oppido suo vocabulum reliquerunt. *TAURASIA* in monum. Scipionum (Orell. n. 550.) in Samnio fuit, sed huic d. q. a. apud Appian. Rom. hist. VII. 5. *Ταυρασία πόλις Κελτικῇ* nomen est. cf. Polyb. l.c. Liv. XXI. 39. „Taurinorum urbem, caput gentis eius“ appellat. Plin. H. N. III. 17. sect. 21. „Transpadana appellatur... regio undecima, tota in mediterraneo, cui maria cuncta fructuoso alveo important. Oppida Vibi forum, Segusio. coloniae ab Alpium radicibus Augusta Taurinorum, antiqua Ligurum stirpe, inde navigabili Pado ... Oppidum Eporedia, Sibyllinis a populo Rom. conditum iussis: Eporedias Galli bonos equorum domitores vocant. Vercellae Libicorum ex Sallyis ortae, Novaria ex Vertacomacoris, Vocontiorum hodieque pago, non, ut Cato existimat, Ligurum, ex quibus Levi et Marci condidere Ticinum, non procul a Pado“. De fatis ‘Augustae Taurinorum’ quae bello Vitelliano habuit a. p. Chr. 69., inter alia Tac. Hist. II. 66. enarrat: „nocte qua proficiscebatur legio (XIII.), relictis passim ignibus pars Taurinae coloniae ambusta“. Ptol. III. 1. *Ταυρινῶν ὑπὸ τοὺς Σαλασσίους Ἀγγοῦστα Ταυρινῶν, Ἀγγοῦστα Βαγιενῶν, Εἴρια, Δερτῶνα*“. Augusta Taurinorum est etiam in his INSCR. : IVPITER. CVSTOS. AVGVSTAE. TAVRINORVM. Grut. 19, 8.; P. RVTILIVS. AVG. TAVRINORVM. PROCONSVL ibid. 168, 3. cf. 521, 3. cum 108, 5. et 1110, 2. et de curatoribus rei p. Augustae Taurinorum supra p. 1003*. ad p. 118*. §§. 10. sq. Unde Coloniae nomen habeat, videmus ex his lapidibus Taurinensibus ap. Grut. 860, 5. (= Maffei Mus. Ver. 225, 7., Orell. n. 71.) et Grut. 495, 5.: ille ap. Maff. sic habet: HAVE VITALIS | L. TETTIENVS. VITALIS. NATVS. AQVILEIE | EDOCATVS IVLIA EMONA TITVLVM POSIT | ANTE AETERNAM DOMVM IVLIA | AVGVSTA TAVRINORVM etc., alter in Marmorib. Taurinensib. in-

fra citandis parte II. no. LXVIII. depictus, unde repeto sic :
 | II. VIR. A. I. | ORDO AVGVSTI | TAVRINOR. PATRO-
 CIN | COLONIAE. DECREVIT. ET | PER. LEGATOS. DETVLIT | D. D. In
 iisdem Marm. Taur. II. p. 107. (ap. Grut. 37, 8.) est etiam hic : „c.
 AL. | SEXTI. LVCR. | APOLLINI | IB. AVG. TAVR | VI. VIR. EPOrediae. |
 V. T. F. I. Cf. etiam infra ad pp. 26. sq. Populi nomen urbs iam
 ap. Nazarium habet (paneg. Constantino A. dict. c. 22. „apud Tau-
 rinos venientem pugna gravior exspectat“) et Ammian. XV. 8,
 18. („itineribus rectis Taurinos pervenit“). Incerti paneg. Con-
 stantino d. c. 6. i. f. „Ita usque ad Taurinatum muros fusi cae-
 sique, obseratasque nacti portas ab incolis etiam corporum
 suorum mole clausurunt“. et statim post, c. 7. „At non Tauri-
 natibus, neque ceteris Italiae civitatibus idem animus fuit...“
 It. Ant. p. 341. „A Mediolano Arelate per Alpes Cottias M. P.
 CCCXI sic : Ticinum M. P. XXII. --- Rigomago M. P. XII. Qua-
 dratis M. P. XV. Taurinis M. P. XXIII. Fines M. P. XVIII. Segu-
 sione M. P. XXXIII...“ p. 356. „Ticinum. Laumello M. P. XXII.
 Rigomago M. P. XXXVI. Quadratis M. P. XVI. Taurinis M. P. XXI.
 Ad Fines M. P. XVI. Segusione M. P. XXIII.“ It. Hieros. p. 556.
 „Mutatio Ad octavum. Civitas Taurinis mil. VIII. Mut. Ad duo-
 decimum mil. X. Mansio Quadratis mil. XII.“ Tab. Peut. II. C.

*) Apud Steph. Byz. v. „*Ταυρανία, πόλις Ἰταλίας. τὸ ἐθνικὸν
 Ταυρανίος, ὡς Πλακηντίος καὶ Ταυρανιανός*“ Cluver. pro *ν* legi vo-
 luit *σ* et consenserunt Holstenius et Berkelius; sed recte Steph. de Pi-
 nedo ad Plin. III. 5. sect. 9. rettulit „Intercidit ibi (in Campania) et Tau-
 rania“. poterat et ad Strab. VI. p. 254. (ed. Alm. p. 390.) referre „ὅτι ἐν
 ταῖς Θουρίων καὶ ἡ Ταυριανὴ χώρα λεγομένη ἴδρυνται“, et ad Pomp.
 Mel. II. 4, 75. sqq. „In Brutio sunt Columna regia, Rhegium, Scylla, Tau-
 rianum et Metaurum“. Ptolemaei (III. 1.) „*Βρουτιῶν . . παρὰ τὸ
 Τυρρηνικὸν πέλαγος . . Ταυριανὸς σχόπελος*...“ et fortasse ad eundem
 locum pertinent verba in fine SCTi de Bacchanalibus IN AGRO TAVRANO.
 (Diu postquam haec scripseram, vidi etiam Matth. Aegyptio idem pla-
 cuisse eundemque etiam de Tauriana s. Taurianensi ecclesia provinciae
 Calabriae ex posterioribus scriptoribus disseruisse in comm. ad illud SC.
 Cf. Liv. Drakenborch. 4°. VII. p. 216. sqq.)

III. A: „Segusione. XXII. finibus. XVIII. Augusta Taurinor., XXX. Polentia. [?] Alba Pompeia. X. Aquis Tatelis [l. Statiell-
lis]. XXVII. Dertona. Ad ertona [sic] iria. [?]...“. Vide Clu-
ver. I. 11. p. 89., Cellar. I. p. 518. §. 39., Mannert. IX. 1. p. 191.
et de hodierno capite regni Sardiniae Hassel *Erdb. Ital.* p. 369.
sq. ‘Marmora Taurinensia dissertt. et notis illustrata’ duabus
partt. a. 1743. 1747. 4°. Augustae Taurinorum ediderunt Ant. Ri-
vautella et Io. Paul. Ricolvi, et ‘Museum Taurinense s. antiquar.
inserr. veterumq. anaglyphor. in reg. acad. porticibus circum-
quaque infixae collectio’ est in Maffei Mus. Ver. p. CCIX...
CCXXXV.

— γ. 16.] *Aquis omnes*. Ita et in It. Ant. ac Paulo Diac.,
cum aliis omnibus locis populi nomen adiciatur. Strab. V. p.
217. (ed. Alm. p. 332.) „Δέρθων καὶ Ἀκούαι Στατέλλαι“: nam
ita (sive Στατιέλλαι potius) pro Ἀκονδιστατέλλα cum Casaubono
legendum apparet, et paullo post apud eund. Strab. καὶ Διακούι-
στα καὶ Ἰέλλεια legitur pro καὶ αἱ Ἀκούαι Στατιέλλαι, ubi
Casaub. ἀκοναιστατέλλαι voluit. Plin. supra ad γ. 5. transcr.
Aquis Statyellorum. Idem XXXI. 2. sect. 2. „Augent [aquae] nu-
merum deorum nominibus variis, urbesque condunt, sicut
Puteolos in Campania, Statyellas in Liguria, Sextias in Nar-
bonensi provincia“. *Statiellenses* populi nomen est ap. Brut.
in Cic. ad Div. XI. 11. („ex castris finibus Statiellensium“), *Sta-
tiellates* et *Statielli* ap. Liv. XLII. 7. 8. 21. („in Liguribus in
agro Statiellati pugnatum“; „Statiellates qui uni ex Ligurum
gente non tulissent arma adversus Romanos...“; „... iterum
cum Statiellatibus Liguribus proconsul pugnasse se scripsit,
ac sex milia eorum occidisse“. „Sanciebatur ut qui ex Sta-
tiellis deditis in libertatem restitutus... non esset...“). Inscr.
Velit. ex Cardinalio ap. Orell. 4927. „D. M | L. VETTIO L. F | OPTA-
TO. TRO(mentina). AQVIS | STATIELLIS. EVOC. AVG | L. VETTIVS. HER-
MES et c. et tit. Taurinens. ap. Spon. Misc. erud. ant. p. 164. „...
CAM. CELSO | AED. PLEB. CEBIAL. Q. ADLECT. IN | SENATVS ORDINEM
A DIVO | NERVA TRAIANO AVG. GERMANICO DACICO | PRAEF. COH.
BREVCOT. [sic] MVNICIPIO SVO | ALBA POMPEIA PATRONO COLONIA-

RVM | MVNICIPIORVM ALBAE POMPEIAE | AVG. BAGIENNORVM | ..ENS
GENVENS. AQVENS. STATIEL. It. Ant. p. 294. „Genua. Libarium M. P.
XXXVI. Dertona. M. P. XXXV. Aquis. M. P. XXVIII. Crixia. M. P.
XXX. Canalico“. Tab. Peut. vid. not. superiorem i. f. et Paul. Diac.
„in hac [provincia Alpium Cottiarum] Aquis, ubi aquae cali-
dae sunt, Dertona . .“ supra p. 445*. med. Constat esse hod.
cognominis provinciae Pedemontanae caput *Acqui* (Hassel. *Ital.*
p. 395)., sive *Aich* incolis dictum, quod cum Germanico vo-
cabulo *Achen* s. *Aachen* convenit. Vid. Cluver. l. 10. p. 81., Cel-
lar. l. p. 528. sq. §. 60., Wesseling. ad It. Ant. l. c., Mannert. IX.
1. p. 293. sq.

— §. 17.] *sive*. Cf. supra p. 672*. ad p. 91*. §. 24. neque sa-
tis accuratum est quod Pancirolus, qui situm Aquarum Der-
tonaeque recte cognovit, in comm. voluit: „praefectus utri-
que oppido praecerat“: in utroque, modo in hoc, modo in illo
sedem habebat. — *Tertonae* *derff*. Dertonam Latini scripto-
res vocant hanc coloniam omnes praeter Iornand. de reb. Get.
c. 45. (ed. Murat. p. 214.) „Maorianus... non diu regnans, dum
contra Alanos . . movisset procinctum, Derthonae iuxta fluvium
Hira cognomento occiditur“; sed Graecis *Δέρτων*, ut Steph.
Byz. h. v., *Δέρθων*, ut saepius Strab. V. p. 217. (ed. Almel. p.
332. sq.), *Δερτῶνα*, ut Ptol. ad γγ. 14. sq. exhib., scribitur. Strab.
„ἔστι δὲ ἡ Δέρθων πόλις ἀξιόλογος κειμένη μέσην τὴν ὁδὸν
τὴν ἀπὸ Γενούας εἰς Πλακεντίαν, ἑκατέρας διέχουσα σταδί-
ους υ“. Steph. Byz. „Δέρτων, πόλις Αἰγυρῶν, Ἀρτεμίδωρος ἐν
ἐπιτομῇ τῶν ια. τὴν καλουμένην Δέρτωνα πόλιν. τὸ ἐθνικὸν
Δερτώνιος, ὡς Ἀνθρώγιος. ad quem locum iam alii observa-
verunt, incolis apud Cassiod. Var. X. 27. XII. 27. Dertonensibus
nomen esse. Plinii loc. de Dertona colonia vide supra ad γγ.
5. sq., Vell. Pat. l. 15, 5. „De Dertona ambigitur“, i. e. quando
colonia facta sit. eius nomen exhibet hic titulus Rom. (Grut.
487, 6., Orell. n. 74.) „D. M. S | P. VIDI F. MARIANI. E. M. V. PROC |
ET. PRAESIDI. PROV. SARDINIAE. P. P. BIS | TRIB. COHB. X. PR. XI. VRB.
III. VIG. PRAEF. LEG | II. ITAL. P. P. LEG. III. GALL. > . FRUMENT |
ORIVNDO. EX. ITAL. IVL. DERTONA | PATRI. DVLCISSIMO | ET. REGI-

NIAE. MAXIMAE. MATRI | KARISSIMAE | VIBI. MARIA. MAXIMA. C. F. FIL. ET. HER⁴. Et in lapide Angleriensi ab Orell. n. 73. paullo aliter atque a Maffaeo Mus. Ver. p. 371, 4. et Ver. ill. ed. in fol. l. p. 355. n. 18. dato memoratur COLLEGIUM FABRVM DERTONENSIVM. cf. etiam tit. Dertonensem ad sqq. §§. 20. sq. n. 6. exhibitum. It. Ant. et Tab. Peut. huc pertinentes ll. vide duabus superioribus notis et adde It. Ant. p. 286. sqq. „ab Arimino Dertonam M. P. CCXXVIII sic: — — — Placentia. Camillomago M. P. XXV. Iria M. P. XVI. Dertona M. P. X⁴. De nummo ab Harduino Dertonae tributo, inscripto C. I. A. D., Dertosae Tarraconensis esse Eckhel. D. N. I. p. 83. docet. Exploratum est cognominis provinciae Pedemontanae metropolin *Tortonam* (Hassel. Ital. p. 398. sq.), quam medii aevi scriptores *Terdonam* vocant, Hincmar. Rem. (Monum. Germ. I. p. 503.) *Tardunam*, veteris Dertonae locum optinere. Vide Cluver. I. 10. p. 81., Cellar. I. p. 529. sq. §. 63., Wesseling. ad It. Ant. p. 288. sq., Mannert, p. 291. sq.

— §§. 18. sq.] *novarie* €, *novario* €, *Nauariae* €^{1,2,3}, *Nanvariae* €⁴. Plin. ad §§. 14. sq. transcr. „*Novaria ex Vertacomacoris*⁴. id. XVII. 23. sect. 35. §. 27. „*Novariensis agricola*⁴. Tac. Hist. I. 70. „ut donum aliquod novo principi [Vitellio] firmissima Transpadanae regionis municipia Mediolanum ac Novariam et Eporediam et Vercellas adiunxere“ Siliani, i. e. Ala Siliana. Vitam C. Albutii Sili Novariensis dat Suet. rhet. 6. Alii Novarienses leguntur in titulis Comensi ap. Grut. 393, 8. M. AEMILIO. COELIO | COELIANO. DECVR | MEDIOL. ET. NOVAR., Romano ib. 546, 1. s. 550, 9. C. IVLIVS [LIVIVS] C F | IVSTVS | NOVARIA MIL | COH. [CHO] IIII. PR et c. Ligorianum marmor ap. Gud. 1, 5. habet IOVI. IVNONI. MINERVAE | TUTEL. NOVARIAE | M. AQUILLIVS. Q. F. FLORVS | TI. CLAVDIVS. TI. F. DRVSVS | II. VIR. COLON. NOVARIENS. AVGVST. sed ficticium id esse monere vix opus erit. Insu-
brum oppidum fuit sec. Ptol. supra p. 1010*. ad p. 118*. §. 14. exh., It. Ant. p. 344. „a Mediolano per Alpes Graias Vienna M. P. CCCVIII sic: Novaria M. P. XXXIII. Vercellas M. P. XVI. Eporedia M. P. XXXIII. Vitricium⁴. quocum convenit, quoad huc pertinet, iter „a Mediolano per Alpes Penninas Mogon-

tiacum“ p. 350. In Tab. Peut. non oppidum, sed „fl. Nouaria“ legitur III. A, i. e. *Gogna* s. *Agogna* vel *Ogogna* (Hassel. p. 316.), qui fluviolus infra Laumellum (hod. *Lumello*) Pado miscetur. Geogr. Rav. IV. 30. „Novaria“. Est hodie cognominis provinciae Pedemontanae caput *Novara*. (Hassel. p. 410.) Vide Cluver. I. 23. p. 236., Cellar. I. p. 547. sq. §. 108., Wessel. ad It. Ant. p. 344., Mannert. IX. 1. p. 173. sq.

— γγ. 20. sq. omisit Ε. In Β ordo huius et seq. praefecti invertitur; idem pro *Sarmatarum* hic et saepius alias *Sarmā* habet. De Marii pugna victoriaque de Cimbris ἐν τῷ πεδίῳ τῷ περὶ Βερκέλλας Plut. in Mar. 25. sq. Vercellis data est Bruti ep. ap. Cic. ad Fam. XI. 19. Libicorum caput fuisse docent Plin. ad γγ. 14. sq. exh. et Ptol. III. 1. „Λιβικῶν ὑπὸ τοὺς Ἰνσούβρους· Οὐερκέλλαι, Λαύμελλον“. Strab. V. p. 218. (334. ed. Alm.) „καὶ ἐν Οἰερκέλλοις χρυσωρύχιον ἦν· κώμη δ' ἐστὶ πλησίον Ἰκτουμούλων καὶ ταύτης τῆς κώμης· ἄμφω δ' εἰσὶ περὶ Πλακεντίαν“. Sunt qui propter aurum ibi effossum a Martiale X. 12, 1. „Apollineas Vercellas“ dici putent. cf. etiam Plin. H. N. XXX. 4. sect. 21. „Exstat lex censoria Ictimulorum aurifodinac Vercellensi agro, qua cavebatur ne plus quinque millibus hominum in opere publicani haberent“. Tac. Hist. I. 7. superiore annotatione dedimus. Sil. Ital. VIII. 599. sqq.

„Vercellae fuscique ferax Pollentia villi

Et quondam Teucris comes in Laurentia bella

Oeni prisca domus, parvique Bononia Rheni“.

i. e. τοῦ ποταμοῦ τοῦ παρὰ τὴν Βονωνίαν παραρρέοντος (Dio Cass. XLVI. 55.), hodieque *Reno* dicti. Hieronym. circa a. 370. scripta epist. I. 1. §. 3. „Igitur Vercellae Ligurum civitas haud procul a radicibus Alpium sita, olim potens, nunc raro est habitatore semiruta. hanc cum ex more Consularis inviseret, oblatam sibi quandam mulierculam una cum adultero... poenali carceris horrore circumdedit“. Vercellus oppidi nomen ap. Ammian. XXII. 3, 3. est, nam „dein Taurum“ inquit „ex-Pf. P. in exsilium egere Vercellum“. Nominativus *Vercellis*, quo Geogr. Rav. IV. 30. utitur, ex abl. prodiit quem Tab. Peut. III. A

habet: „Augusta Praetoria. XXVIII. Vtricio [Vitricium = hod. Verres]. XXI. Eporedia. XXXIII. Vergellis. XIII. Cutias [Cozzo]. XII. Laumellum. XXI. Ticeno“. Ex It. Ant. praeter II. ad §§. 18. sq. transcriptos huc pertinent p. 282. „A Vercellis Laude [Lodi] M.P. LXX sic: Laumello M.P. XXV. Ticino M.P. XXII. Laude M. P. XXIII.“ p. 346. sq. „a Mediolano per Alpes Graias Argentorato M.P. DL sic: Ticinum M.P. XXII. Laumellum M.P. XXII. Vercellas M.P. XXVI. Eporedia M.P. XXXIII. Vitricium [Verres]“. In annal. Einhardi ad a. 801. est „inter Vercellos et Eporediam [al. Vercellis et Eporeiam]“. „Vercellinam urbem“ vocat auctor ann. Fuld. part. V. ad a. 886. (Monum. Germ. I. p. 403.). Hincmar. Rem. (ibid. p. 503.) „apud Vercellis civitatem“. Vercellis Crispum Vibium natum fuisse indicat Tac. dial. 8. Ex inserr. cf. 1) Grut. 37, 1. Aquileiens. T. MARIUS. APTVS | VERCELLEN. ET | ASIATICVS. MAN|BELENO | V. S. L. A | P. C. 2) Latercula militaria ap. Grut. 301. 570, 10., Kellerm. Latercc. Caelim. p. 44. 48. 49. 51. n. 103^a. i. f. p. 52. n. 108. 3) Grut. 454, 5. in agro Comensi repert.: C. PLINIO. L. F | OVF. CAECILIO | SECVNDO. COS | AVGV. CVR. ALV. TIB|ER. ET. CLOAC. VRB | PRAEF. AER. SAT. PRAEF | AER. MIL. Q. IMP | SEVIR. EQ. ROM | LEG. III. GALL. XVIRO | STL. IVD. FL. DIVI. T. AVG|.. .. RCELIENS 4) Grut. 564, 8. Budae. 5) Grut. 1067, 3. Placent. MINERVAE. MEDICAE | CABARDIAE | VALERIA. SAMMONIA | VERCELLESIS. V. S. L. M. 6) Grut. 1096, 10. Dertona: C. MARIO. IVLIANO. EQ. FLAM. DERT. | C. MARIUS. AELIANVS. IVD. INTER. SELEC. EX. V. DEC | PRAEF. FABR. IIII. VIR. I. D. VERCEL. ET. FLAM. II. VIR. DERT | FLAM. ET. PONTIF. DECVR. GENVAE. ET. FLAM. PATER. FILIO etc. 7) Orell. 3044. Rom.: P. PLOTIVS. ROMANVS. COS. SOD. AVG. CL | LEG. AVG. PR. PR. PROV. ARAB. — | — | IVR. PER AEM. LIG. CVR. VIAE. LABIC. VERC | PR. VRB — | — | AED. CVM. OMNI. CVLTV. CONSECRAVIT. 8) Id. 3945. Laude Pomp. (Lodi): HERCVLI | L. VALERIVS. SECVNDINI. F | OVF. SECVNDIN | VI VIR. IVNIOR | ITEM VI VIR. VERCELLIS | et c. Haec quoque urbs nunc cognominis provinciae Pedemontanae capitalis est, Vercelli. (Hassel. p. 406.) Vide Cluver. I. 23. p. 232., Cellar. I. p. 542. §. 95., Mannert. IX. 1. p. 184.

— §§. 22. sq.] *Saſitis A, Saunſitis B C D E aadecff.* Scri-

ptum fuerit *faventis* i. e. *Sanensis*, ut fere *s* et *t* post *n* confundere solitus est librarius. ad *Sanos* traho locum: nam nihili esse videtur Panciroli adnotatio „regionis Samnitis, ubi nunc sunt Abrutii“. versamur in superiore Italia. *Sanos* unum It. Hieros. p. 559. supra ad §. 9. transcr. memorat, sed ita inter Altinum et Concordiam collocat, atque si haec oppida, quae sec. It. Ant. XXXI, sec. Tab. Pent. XXX M. P. inter se distiterunt, non nisi XVIII M. P. inter se distarent. itaque incertus sumus utrum Itinerarii Hieros. numeri mil. X. et mil. VIII iusto minores sint, an mutatio quaedam ante sive post *Sanos* exciderit, quod verius est non solum quia mutationum Italicarum inter se distantia numerum XIII, si eidem Itinerario fidem habemus, nusquam superavit, sed etiam quia mutationes XXIII quas „a Mediolanum Aquileia usque“ ipsum Itinerarium fuisse dicit, non omnes sed XXII tantum enumeratae sunt. Ne multis verbis opus sit, cur *Sanos* in hod. *Riva Zanetana* quaeram, facile haec figura ad Chauchardi magnam mappam geogr. Italiae septentrionalis delineata ostendet, modo meminerimus tum non *Sanis* ipsis, sed regioni *Sancensi* hos Gentiles attribui, tum distantiam locorum in Itinerariis non ex rectis lineis. sed ex viarum ambagibus metiri.

Wesselingius, ex intervallo colligi *Sanos* ad dextram Liguensiac fuisse adnotavit, et Mannertus etiam (IX. 1. p. 87.) mutationis situm accuratius indicari posse negavit. Reichardus

„Sani, *San Donà*. Post *Sanos* desideramus mansionem cum X m. p. nisi desit hic numerus sequenti loco *Concordiae*“; Walckenaer *Geogr. anc. des Gaules* „*Fossata*“; Lapieus p. 175. „*Fossalta*“. De Taneto s. Tanneto inter Parmam ac Regium Lepidi in provincia Aemilia (hod. *S. Ilario*), cum et sequens praefectura in Aemilia fuit, cogitarem, nisi codicum scriptura obstaret. Ne vero quis de *Santia* s. *Santhia* Vercellensi oppido inter Vercellas Eporediamque sito (Hassel. p. 406.) cogitet, id nomen ex Sanctae Agathae contractum esse moneo. Sanitium autem (hod. *Sanez*) in Alpibus maritimis, Galliarum provincia, situm est.

— §§. 24. sq.] *Bononiae* omnes. in *emilia* €. Colonia Latina a. 189. ante Chr. n. deducta, (Liv. XXXVII. 57., Vell. Pat. I. 15, 2. cf. Liv. lib. cit. c. 47., Paul. ex Festo v. *Municipium* p. 127. ed. Müll.) ab Octaviano Caesare a. 32. ante Chr. n. denuo aucta. (Dio Cass. L. 6. „πάντας γὰρ τοὺς ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου ἀποικισθέντας, τὰ μὲν ἐκφοβήσας, ἅτε ὀλίγους ὄντας, τὰ δὲ καὶ εὐεργετήσας προσετέθειτο. τὰ τε γὰρ ἄλλα καὶ τοὺς τὴν Βονωνίαν ἐποικοῦντας αὐτὸς αὐθις, ἵνα δὴ καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ ἀποικίσθαι δοκῶσι, προσκατεσιτήσατο“. Bononienses „in Antoniorum clientela antiquitus erant“. Suet. Oct. 17.) Nerone „oratore Bononiensi coloniae igni haustae subventum centies sestertii largitione“. Tac. Ann. XII. 58. — Plin. H. N. III. 15. sect. 20. „Octava regio determinatur Arimino, Pado, Apennino... Intus coloniae Bononia, Felsina vocitata, cum princeps Etruriae esset, Brixillum“ etc. cf. Liv. XXXIII. 37. et Serv. ad Vergil. X. 198. (ed. Lion. I. p. 561.) „Ocnum, ... referunt... ne cum fratre contenderet, in agro Gallico Celsenam [al. Felsinam], quae nunc Bononia dicitur, condidisse“. cf. Sil. Ital. ad §§. 20. sq. transcr. et vide Olfr. Mülleri *Etrusker* I. p. 132. 139. II. p. 275. Malvasia (Marmora Felsinea. Bononiae 1690. fol.), apud quem de veteri Bononia imprimis p. 109. sqq. videndae sunt, p. 43. „Felsinam scutum sonare et propugnaculum regionis“ affirmat, „aliarum nempe XI Etruriae urbium, quibus ipsa eminebat“ et „a proprio Boiorum cognomento *Boioniam* dici

voluerunt“, quae refero non ut credantur, sed ut ne credantur moneam, quamvis Steph. Byz. (*Βοβώνεια*, πόλις Ἰταλίας. τὸ ἐθνικὸν *Βοβωνιάτης*, ὡς *Ῥιθύμνιότης*· ἢ *Βοβώνιος*, ὡς *Ῥιθύμνιος*) confirmare videri possit, si *Βοϊώνεια* legatur. at vero si hoc ipsum epitomator haberet, parvi tamen ponderis iste locus foret: nemo autem istud Boboniae nomen non ad aliud quoddam Italicum oppidum trahendum esse probabit, e. gr. Feroniae vel Iaboniae Laboniaeve vel similis. Pomp. Mel. II. 4, 19. „Urbium quae procul a mari habitantur, opulentissimae sunt ad sinistram Patavium Antenoris, Mutina et Bononia, Romanorum coloniae, ad dextram Capua...“. Martiali III. 59. „cultā Bononia“. *Βωνωνία* Straboni V. 1. p. 216. inter maiora Cispadana oppida est, sed seq. p. recte *Βωνωνίας* nomine utitur. De urbis per Mutinense bellum et sub triumviris factis cf. Cic. XI. 13. XII. 5., Suet. Oct. 96., Flor. IV. 6, 3., Appian. B. C. III. 69., Dio Cass. XLIV. 36. sq. XLVI. 54. sq. Ptol. III. 1. *Βωνωνίαν* inter Galliae togatae 13 oppida recenset. Vias per sive ad Bononiam ducentes It. Ant. has habet: 1) p. 98. sq.: „a Mediolano per Picenum et Campaniam ad Columnam, i. e. traiectionem Siciliae: — — Mutina civitas — Bononia civitas M. P. XXV. Foro Corneli civitas. M. P. XXIII. — —“ 2) p. 127. inverso ordine eadem leguntur. 3) p. 281. sq. „ab Aquileia Bononiam M. P. CCXVII. — — Mutina. Bononia M. P. XVIII. [sic]“. 4) p. 282. „A Verona Bononia M. P. CV. — — Mutina. Bononia M. P. XXV.“ 5) „A Cremona Bononia M. P. CXII. — — Mutina. Bononia M. P. XXV.“ 6) „ab Arimino Dertona: — — Claterna. Bononia M. P. X. Mutina M. P. XXV.“ It. Hieros. p. 616. „Civitas Claterno. Civitas Bononia mil. X. Mutatio Ad Medias mil. XV. Mutatio Victuriolas“. Tab. Peut. III. C IV. A: Mutina. VIII. Foro Gallorum. XVII. Bononia. IIII. Isex fl°. || fl. Isex [hod. *Idicé*] VI. Claterna“. Zosim. V. 31. de *Βωνωνία* τῇ πόλει, μιᾷ τῆς *Αἰμιλίας* οὔσης, διεστηκυῖα δὲ τοῖς καλουμένοις μιλίοις ἑβδομήκοντα τῆς *Ραβέννης*. et cap. 37. memorat τὴν *Βωνωνίαν* ὁρμητήριον, ὃ καλοῦσιν *Οἰκουβαρίαν*. Geogr. Rav. IV. 30. Non Bononiae in Aemilia, sed in Belgica II. Constantium A. a. 343.

emisisse L. 5. Th. C. de e. o. sord. mun. XI. 16. = L. 1. Iust. C. de privileg. dom. Aug. XI. 74. docuit Gothofr. ad h. L. Inscriptiones Bononienses edidit comes Car. Caes. Malvasia supra cit., quibus adde Bononiensium militum nomina ex Kellerm. Latercc. Caelim. De hod. *Bologna* cognominis delegationis capita secundaque Status ecclesiae urbe (Hassel. *Ital.* p. 664. sqq.) non est quod dicamus. Vide Cluver. I. 28. p. 283. sq., Cellar. I. p. 538. §. 84., Mannert. IX. 1. p. 226. sqq.

— §§. 26. sq.] *Quadrates* aa. *Eporidio* a⁴,⁷,¹¹, *Eporido* a¹⁵.

— Quadrata, i. e. castra? Mannert. IX. 1. p. 190. „Quadratae“. It. Ant. p. 340. „A Mediolano Arelate per Alpes Cottias: Ticinum — Rigomago [M. P. LVIII.]. Quadratis M. P. XV. Taurinis M. P. XXIII.“ p. 356. „Rigomago — Quadratis M. P. XVI. Taurinis M. P. XXI.“ It. Hieros. p. 557. „Civitas Taurinis — Mutatio Ad decinum mil. X. Mansio Quadratis mil. XII. Mutatio Ceste mil. XI. Mansio Rigomago VIII“. Haec Quadrata Tab. Peut. non habet; nam quae III. B. inter Placentiam ac Ticinum indicantur, longe infra illa sita fuerunt; neque ego video quid Wessel. p. 340. sibi voluerit his ad v. *Quadratis* adnotatis verbis „Tabula M. P. XXIII. Rigomago separat; unde suspicio est, alteram denarii notam e regio ms. excidisse“. nam neque haec Quadrata, ut dixi, neque hanc Rigomagum agnoscit Tab. Peut. Geogr. Rav. IV. 30. „iuxta Alpes est... Augusta Praetoria, Bitricium [Vitricium], Eporea. item supra scriptam civitatem quae dicitur Staurinis [Taurinis] est civitas quae appellatur Quadrata mumum [lego c. al. munimentum, *Festung*], item Rigomagus, Costias [Cottias, *Cozzo*], Laumellum, Papia quae et Ticinus, Lambrum, Quadratam Padam [Quadrata ad Padum]. Item iuxta supra scriptam Eporeiam non longe ab Alpe est civitas quae dicitur Victimula...“. Cluver. I. 23. p. 234. Rigomagum *Trino*, Quadrata *Crescentino*, Ceste *Palazzuolo* interpretatus est. Secundum Mannert. locus ubi occidentalis Dorae Balteae pars Pado miscetur, i. e. non ita procul infra *Chivasso* versus *Crescentinum* in provincia Taurinensi (Hassel. *Ital.* p. 372.) conditus fuit, fere ubi Chauchardi tab. geogr. vicum *Ve-*

rolengo habet. Walckenaer „Londaglio“ (Monteglio?), Lapius „Quadratis Morensengo; Ceste, al. Cestiae, Ceretto; Rigomago, Rinco“, quae aperte falsa sunt, nam e. gr. Cereto Taurinis propior est quam Murusengo; iter autem sec. It. Hieros. a Taurinis Papiam versus, ab occidente ad orientem dirigitur. Mannerti sententia vera est. — et] hoc modo ter tantum coniunctio et posita est in hac Notitia, hic et p. 119*. §. 28. et p. 120*. §. 18., ubi tamen binae praefecturae Baiocassibus et Constantiae, Remis et Silvanectibus adscribuntur. Cluver. l. c. „Quia vicina inter se erant loca Eporedia et Quadrata, unum utraque habuere praefectum praesidiariorum militum“. Hoc rem non recte explicat; viciniora inter se praesidia diversos praefectos non raro habebant: agris colendis hos milites destinatos fuisse, tenendum est. — Eporedia, sive Eporedium, ap. geogr. Rav., ut paullo ante rettulimus, Eporeia et Eporea, deinde Eporegia, Iporeia, Eboreia, hod. Ivrea (s. etiam Lamporeggio pro l'Emporeggio sec. Cluver.), cognominis Pedemontanae provinciae caput ad fl. Durum maiorem, cui hod. Dorae Balteae nomen est, situm (Hassel. p. 378.), sec. Plin. ad §§. 14. sq. transcr. Sibyllinis a populo Rom. conditum iussis, a. 100. a. Chr. n., Mario sexiens Valerioque Flacco consulibus colonia, Latina pulo, facta est, ut Vell. Pat. l. 15, 5. enarrat. Strabo IV. 6. p. 205.: „Ἐσὺλῃσαν δὲ ποτε καὶ χρήματα Καίσαρος οἱ ἄνδρες οὗτοι [Σαλασσοί]... ὕστερον μὲν τοι κατεστρέψατο αὐτοὺς ἄρδην ὁ Σεβαστός, καὶ πάντας ἐλαφυροπώλησε, κομισθέντας εἰς Ἐπορευιδίαν, Ῥωμαίων ἀποικίαν· ἣν συνώκισαν μὲν φρουρὰν εἶναι βουλόμενοι τοῖς Σαλασσοῖς. Municipium appellat Tacit. ad §§. 18. transcr. Cf. titul. Taurin. ad §§. 14. sq. et hunc ex Marmor. Taurin. II. p. 137. desumptum: P. METELLVS | L. P. DEC. TAUR | ET QVAESTOR | ITEM DECVRIO | EPOREDIAE. ET. II. VIR | IOVI. AVG | EX. HS. X | TEST. PONI. CVR Inde scriptae sunt Cic. ad Div. XI. epp. 20. 23. „In Bagiennis“ falso collocat Vell. Pat. l. c.; Strabo et Ptol. III. 1. Salassius recte tribuunt. huius verba sunt: Σαλασσίῳν ὑπὸ τοὺς Ἰνσούβρους Ἀνγόστα Πραιτωρία κολωνία [Aosta], Ἐπορεδία. Duo ex

It. Ant. itinera ad §§. 18., tertium et ex Tab. Peut. ad §§. 20. sq. repetita sunt. Saliuncam Eporediae nasci „tantae suavitatis, ut metallum esse [i. e. pro nummis valere] coeperit“, Plin. H. N. XXI. 7. sect. 21. enarrat. Vide Cluver. I. 13. p. 96. sq., Cellar. I. p. 522. §. 45., Mannert. IX. 1. p. 185. sq.

— §§. 28. sq.] *Pollenti* \mathfrak{D} , *Pollentiae* \mathfrak{C} (?) \mathfrak{D} reiff. Hunc praefectum in Liguria sedentibus Gentilibus praefuisse Pollentiaeque sedem habuisse, fortasse ex hac verborum collocatione aliquis opinabitur, sed reliquarum Liguria civitatum praecedens enumeratio contra probat, locusque interpretandus est, ac si scriptum exstaret *Pollentiae in Liguria*; nam alia, ne de iis quae extra Italiam fuerunt dicam, in Piceno fuit, ideoque etiam cum Harduino contra Cluver., Mannert., Spruner. aliosque ap. Plin. supra ad §§. 5. sq. transcr. „Pollentia Carrea“, pro eodem non „Pollentia, Carrea“ pro duobus oppidis sumo, quamvis *Carrea* fortasse corrupta [Graeca?] vox non sit; eademque alio idem significanti vocabulo etiam *Potentia* cognominata est. Pollentiam memorat Cic. Philipp. XI. 6., ad Fam. XI. 13. de rebus suis militaribus contra Antonium ibi gestis, et Suet. in Tib. 37. enarrat, „cum Pollentina plebs funus cuiusdam primipilaris non prius ex foro misisset, quam extorta pecunia per vim heredibus ad gladiatorium munus“, illum imperatorem cohortem ab urbe et aliam a Cottii regno per diversas portas in oppidum immisisse ac partem maiorem plebei ac decurionum in perpetua vincula coniecisse. unde colligitur municipium eo tempore fuisse Pollentiam. Propter lanam celebrem fuisse docent Sil. Ital. ad §. 5. transcr., Plin. H. N. VIII. 48. sect. 63., Columella de re rust. VIII. 2., sed

„Non tantum pullo lugentes vellere lanas,
Sed solet et calices haec dare terra suos“

Martial. XIII. 157. praedicat. cf. Plin. H. N. XXXV. 12. sect. 46. *Πολεντία* Ptol. III. 1. inter *Λιγουρίας ὑποκειμένης τοῖς Ἀπεννίνοις ὄρεσιν μεσογείους πόλεις* habet. It. Ant. locum non habet; *Polentia* est in Tab. Peut. ad §§. 14. sq. exh. et *POLENTIAE* est etiam in inscr. Taurin. ap. Grut. 925, 1. sed eandem Maff.

Mus. Ver. 221, 7. dat „POLLENT...“. Steph. Byz. Πόλλεντος, ait, ὡς Σώρεντος, ἢ Πολλέντιον, ὡς Ῥήγιον. τὰ γὰρ τούτων ἐθνικὰ τύπον ἓνα διὰ τοῦ ινος ἔχουσιν, ὡς Ῥηγῖνος, Σωρεντῖνος. Abunde ex Oros. VII. 37., Cassiodori et Prosperi Aquit. chronicis ad a. 402., Iornande de reb. Get. c. 30. constat Stilichonem contra Alaricum Gotthosque a. 403. certe non feliciter pugnasse; nam funditus eum fusum produnt Gotthici scriptores et ipse Orosius „taceo“ inquit „de infelicibus bellis apud Pollentiam gestis... pugnantes vicimus, victores victi sumus“. nihilo vero minus Claudianus ac Prudentius adulatoriis versibus Stilichonem eiusque victoriam extollunt; ille c. gr. de VI. cons. Honor. γγ. 201. sqq.:

„Tu quoque non parvum Getico, Verona, triumpho
Adiungis cumulum, nec plus Pollentia rebus
Contulit Ausoniis aut moenia vindicis Astac“.

et γγ. 27. sq. Alaricum alloquens:

„I potius genti reliquus, tantisque superstes
Danubii populis, i, nostrum vive tropaeum“.

Vixit et Romam venit non sine tropaeis. Nec minus mendaces versus fudit Christianus poeta Prudentius contra Symm. II. 695. sqq.:

„Tentavit Geticus nuper delere tyrannus
Italiam, patrio veniens iuratus ab Istro
Has arces aequare solo, tecta aurea flammis
Solvere, mastrucis proceres vestire togatos.
Iamque ruens Venetos turmis protriverat agros
Et Ligurum vastarat opes et amoena profund
Rura Padi, Tuscumque solam victo amno premebat.

.
Christipotens nobis iuvenis fuit et comes eius
Atque parens Stilico; deus unus Christus utriquo:
Huius adoratis altaribus et cruce fronti
Inscripta cecinere tubae, prima hasta dracones
Praecurrit, quae Christi apicem sublimior effert.
Illic ter denis gens exitiabilis annis
Pannoniae poenas tandem deleta pependit.
Corpora famosis olim ditata rapinis

In cumulos congesta iacent. Mirabere seris,
 Posteritas, sacclis inhumata cadavera late,
 Quae Pollentinos texerunt ossibus agros^a.

Cf. Aschbachii *Gesch. der Westgothen*. Ff. ad M. 1827. 8°. p. 73. sqq. Sic h. quoque I. Sarmatas Gentiles cum fratribus suis ab Istro venientibus iunctos videmus. Pollentia hodie parvus vicus est Pedemontanae provinciae Albae infra confluentes Tanarum Sturamque prope oppidum *Bra*, non procul a Tanaro in sinistra fl. ripa situs, vetus vocabulum retinens, *Polenzo*, *Pollenzo* s. *Polenza* (Hassel. p. 393.). Vide Cluver. I. 10. p. 83., Cellar. I. p. 527. §. 27., Mannert. IX. 1. p. 296. sq. Pancirolus „Pollentiae“ ait „Gn. Plancus a M. Antonio est occisus. XVI. millibus hodie XL. passuum Nouaria distabat; nunc est paruum castrum“.

PAG. 122°. γγ. 1. sq.] Pancirolus in comm. rubricam IN GALLIA praemisit; ego ITEM IN GALLIIS. Labbaeus „Videntur hic quoque deesse nonnulla; aut haec subiungenda superioribus, quae ad Gallias spectant“. quod posterius contra ordinem Laetorum et Gentilium foret. — *Gentilium* (post *Sarmatarum*) omis. ABC³ editi, sed exstat in D. — *tafalorum* C, *Taifalorum* a^{11,13}, *Tuifalorum* c¹. Taifalos olim per ethnographiae ignorance tractui Eisliae non nulli adscripserunt, ut Wilthem. Lucil. II. c. 3. Vide de Dacico Gotthis affini populo quae supra p. 268*. sq. ad p. 31*. γ. 20. citavimus et addesis Eissenschmidt de Ostrogothor. et Visigothor. origine. Ien. 1835. 4°. §. 10.; de *ἐρύμφω* Grimm. *Gesch. d. d. Spr.* p. 194. 448. Taifali nomen suum amoenissime ad Separim Namneticum sito oppidulo *Tifauges* s. *Tiffauges* (*Vendée*, Cannabich. *Frkr.* p. 560.) reliquerunt. Gregor. Tur. H. Franc. IV. 18. „ipse quoque regressus [Austrapius dux] ad castrum suum mota super se Theifalorum seditione quos saepe gravaverat, lancea sauciatus crudeliter vitam finivit“. Ibid. V. 7. „fuit autem [Senoch presbyter] genere Theifalus et in Turonico clericus factus.“. Id. de vit. patr. c. 15. „... beatus Senoch, gente Theiphalus Pictavi pagi quem Theiphaliam vocant, oriundus fuit...“. Et Glaber

etiam Rodulfus ap. Vales. Not. Gall. p. 543*. „homuncionem quendam“ scribit „genere Taifalum a partibus Galliarum in Africam venisse“. Valesius autem hos ll. non ad hos d. q. a. Taifalos gentiles, sed ad eos referri vult, qui „in finibus Pictorum non longe a Ligere et oceano consedere, quos duce Athaulfo Gothorum rege aut certe ductu Goaris regis cum Alanis gente finitima Gallias petiisse puto, et in agro Pictorum circa Ligerim Honorii principatu sedem cepisse“. Certe Taifali gentiles ut alii eiusdem gentis postmodum in eadem regione considerent, ansam dederunt. Videsis etiam Wilthem. Lucilimb. p. 66., Dubos l. p. 89., Zeuss. p. 435. sq. — *Pictavis*] Oppidum Lemonum [*al.* Lemonem] in Pictonibus memorat Hirt. de B. Gall. c. 26. sq., Ptol. III. 6 (5). *Κατέχουσι δὲ τῆς Ἀκουτανίας τὰ μὲν ἀρκτικώτατα καὶ πρὸς τῇ θαλάσῃ Πίκτορες, ὧν πόλεις Πατίατον, Λίμονον.* Ausonius Pictonicae (Prof. X. 41.) et Pictavicae (epigr. Ll. 2.) i. e. civitatis s. urbis nominibus usus est. Apud Ammian. p. 165*. transcr. oppidum populi nomen iam gerit, Pictavi. In Not. provv. Gall. quinta inter Aquitaniae ll. Civitas Pictavorum est. It. Ant. p. 59. „Aunedonnacum [*Aunay*] Rauranum [*Raum* prope *Chenay*] M. P. XX. Limonum M. P. XXI. Fines M. P. XXI. Argantomago [cf. supra p. 316*. sq. ad p. 43*. §. 26.]“. Tab. Peut. I. B. „Portunamnetv. XVIII. Segora. XXXIII. Lemuno. XX. fines. [?] argantomago“. Constat esse praefecturae Viennensis metropolin *Poitiers* (Cannabich. *Frankr.* p. 541.) Vide Interpp. ad Hirt. et It. Ant. ll. citt., Vales. p. 448. sq., Cellar. I. p. 150. §. 41., D'Anvill. p. 415. sqq., Belley in *Mém. de l'ac. des inserr.* XV., Mannert. II. 1. ed. II. p. 121., Ukert. II. 2. p. 392.

— §§. 3. sq.] *achora* A, *Achora* aa. *Parisco* B, *Parisio* C, *Parisiō* D. Verum est, ita me dii ament, in Panciroliano commentario legi: „à chora Parisios vsque choram paruum flumen in Belgis propè Rhenum Plinius (lib. 4. c. 15.) ponit. Hic ergo praefectus ab hoc flumine Parisios vsque per longa castra milites dispositos habebat“. Sane longa, si quae post orbem conditum, haec castra forent; verum nusquam gentium

exstiterunt, neque in Belgis parvum flumen Chora a Plinio memoratum exstitit. equidem, ne longiora quam fuerunt, castra faceremus vereretur, si Coram Amm. Marc. XVI. 2, 3. *, quam ad cognominem rivum hodieque *la Cure* dictum sitam fuisse cuiusque nomen, *Cure*, adhuc metariam sive praedium rusticum in meridionalibus Autissiodorensis dioeceseos finibus inter *Auxerre* et *Avallon* sitam gerere exploratum est (cf. Vales. p. 145. sq., D'Anvill. p. 226. sq., Ukert. p. 474.), cum Chora h. l. memorata eundem locum fuisse sumimus, ut sumpserunt Valesius, D'Anvillius et ipse in comm. ad h. cap. seorsum edito, nisi in sequentibus etiam longiores tractus duo recenserentur. nam si vel Parisios h. l. non pro oppido, sed pro populo acciperemus, quod tamen contra morem hac Notitia observatum fieret, longitudinem L. M. P. is tractus superabit, quod etiam Sanso Bucheriusque p. 496. sensisse videntur, cum Choram *Corbeil* ad Sequanam esse interpretarentur. quam a D'Anvillio etiam reprobata opinionem quamvis non admittam, tamen de scriptura *Chora* non omnino tutus sum: suspiceris *Chona* (ut *chōa* pro *chōa* sumpsissent) scriptum fuisse, quod foret *Condate* ad Yonnae Sequanaeque confluentes (hod. *Montereau*), ut *Cône* hodieque *Condatae* inter Nevirnum Brivodurumque (*Nevers* et *Briare*) ad Ligerim sitae nomen est. facillime ex *chora* faceres *diora*, ut ex solubili aenigmate difficilius fieret. At vero rem addubitare quam falsum aliquid affirmare malim. — De Parisiis vide supra p. 1023*. sqq. ad p. 119*. §§. 7. sq.

*) Verba eius haec sunt: „Habita itaque deliberatione adstantibus locorum peritis, quodnam iter [ab Augustoduno] eligeretur ut tutum, multa ultro citroque dicebantur, aliis per Arboracum quibusdam per Sedelaucum [*Saulieu*] et Coram iri debere firmantibus“. Ionae vita s. Columbani ap. Vales. l. c. „per urbem Vesontionum et Augustidunum ad Avallonum castrum pervenit, deinde ad Choran fluvium properans ad domum. Theudemundae pervenit, eademque die ad vicum quem Choran vocant, venerunt. exin Autissiodorum properavit“. Idem Vales. ex chronico Viceliacensi [*Vezelay*] abbates presbyterosque „de Chora“ et ex historia episcoporum Autissiodor. locos quibus Chorae vel Coreici memoratur, exhibuit.

— γγ. 5...7.] *interrennos et Rambianos* A, *inter Renos et Rambianos* B, *inter Renos et tambianos* C, *interrenos et cambianos* D, *interrenos et Ambianos* a^{1,7}, *in terrenos et Ambianos* a^{1,15}. De Remis (*Reims*) p. 319*. ad p. 44*. γ. 3. et de Ambianis (*Amiens*) p. 320*. ad p. 44*. γ. 6. et de Belgica Secunda p. 487*. ad p. 72*. γ. 9. dictum est.

— γγ. 8. sq.] *tractum* in AB ultimum et columnae et huius capitis verbum est; reliqua sine lacunae indicatione desunt, ut unum folium, fortasse duo folia deesse videatur. *tractūdune semetalaunor* C, *tractum rodune semetalaunorm* D, *tractum (def) | semeta launorū* E, *tractum Sem et Alaunorum* aa, *tractum Segolaunorum* deff et Bouquet., *tractum Segaulonorum* Du Fresne. Locus difficilis: *tractus* vocabulum supra p. 817*. sq. explicavimus; sed ubi tandem hic tractus fuit? unus enim tractus et unus praefectus hic recensetur. Pancirolus: „per tractum Segolaunorum castrametabatur. Segovellanos [Segovellaunos, Ptol. II. 9(10). Σεγαλλαυνούς.] Plinius III. 4. in Narbonensi Gallia statuit prope Allobroges“. Codicum mss. scripturam ille neglexit ideoque etiam alios omnes, e. gr. Valesium p. 581., D'Anvillium p. 590., ut hac Notitia *tractum Segolaunorum*, qui circa Valentiam (*Valence*) inter Allobroges Tricastinosque est, memorari putarent, fefellit. et Bucherius etiam p. 496. falsam scripturam secutus est: „per tractum Segolaunorum [sic]. qui scilicet agrum ipsum Lugdunensem tenebant“. Olim hunc d. q. a. locum sic verti: „*längs dem [Küsten-]Striche von Aurigny [?] und Aleaume*“: nam cum per totas Gallias duos locos, qui paullo propiores essent, quam *Riduna* et *Alauna* Unellorum in Lugdunensi Il. non invenirem, (cum de Alaunio It. Ant. p. 343. 383. XXIII M. P. sive Tab. Peut. II. D. XIII M. P. ■ Segusterone [*Sisteron*] remoto, in Narbonensi Il., hoc d. q. a. loco aperte non dictum sit) in istam interpretationem incidi, quam vero reiciendam esse nunc persuasum est: nam in illo Unellorum tractu praefectus imperabat de quo p. 119*. γ. 27. habemus; nec *Riduna* oppidi s. praesidii sed insulae nomen fuit, si fidem scripturae Itinerarii mari-

timi * habemus, quam equidem ei denego, quia *Auridunae* s. *Oridunae* vocabulum pro *Riduna* mihi reponendum esse videtur. itaque nunc sic verto „dans le district du Roannez et du Velai“ entre le mont d'or et la Loire. de Roduna (*Roanne* s. *Rouanne*) et Velaunis (*St. Paulien* s. *Paulhan en Velay*) hunc locum accipiendum esse demonstrabo, ut pro

RODUNĒSCWETALAUNORI,

legatur

RODUNĒSCWETVELAUNORI,

De Roduna Ptol. II. 7(8). 'Υφ' οὗς [Τουρονιῆς] πλησιάζοντες τοῖς Ἀρουέρνοις, οἱ παροικοῦσι τὰ Κέμμενα ὄρη, Ἐγουσιανοί [lege Σεγουσιανοί] καὶ πόλεις αὐτῶν Ῥοδοῦμνα, Φόρος Ἐγουσιανῶν [Σεγουσιανῶν], et Tab. Peut. I. C et F, II. D, vide paullo infra. constat esse hod. *Roanne* ad Ligerim inde navigabilem (Cannab. p. 740.) Vide Cellar. I. p. 176. §. 90., D'Anvill. p. 559.,

*) It. marit. p. 509. inter insulas „in mari Oceano quod Gallias et Britannias interluit“ enumerantur inter alias „Vecta, Riduna, Sarmia [al. rectius Sarnia] Caesarea“, i. e. Wight et Nortmannicae insulae Aurigny, Guernesey s. Grenesey, Jersey, ut contra Wesseling. Camdeni sententiam secutum („Ridunam nullam esse aliam ac Ptolemaei Πιρίνην et Plinii Ricinam sive Ricneam, hod. Racine“) consentiunt D'Anvill. p. 554., Reichard, Ukert. p. 557., Lapius p. 160. Itaque tractum a promontorio contra Ridunam s. potius Auridunam (nam sic legendum esse recentius Aurigny vocabulum indicat) protendente, quod hodie cap de la Hogue vocatur, usque ad Alauna s. Alaunam (It. Ant. p. 386. a Cosedia M. P. versus Condate [Rennes], Tab. Peut. ab Alauna VII M. P. Cronciaconnum usque, quod Ptol. II. 7(8). est Κροχιάτορον λιμὴν Οὐρενελῶν, habet) hod. Aleaume s. Alleaume prope Valognes (dépt. de la Manche, Cannab. p. 397.) hos Gentiles olim insedissee eumque tractum Ridunensis s. Rodunensis nomen gessisse opinatus sum. De Alauna in It. Ant. et in Tab. Peut. memorata utrum illud in Osismiis prope Lannion (Côtes du Nord), hoc in Unellis prope Valognes situm fuisset, ut Ukertus p. 486. sq. et ii quos laudat scriptores, Sprunerus etiam volunt, an unum idemque prope Valognes situm, ut D'Anvill. p. 42. sq. 252. sq., Mannert. II. 1. p. 155., Reichardus ac Lapius p. 117. 235. interpretati sunt, iam ad explicandum Notitiae locum d. q. a. nihil attinet exponere, quem omnino de Alauna non agere probasse spero.

Ukert. II. 2. p. 466. De Velaunis autem sive Velavis, quorum nomen oppidum eorum, Ptolemaeo *Ruessium*, Tabulae Peut. *Reversio* dictum, ut innumeris locis factum esse vidimus, retinuit hodieque in regionis *le Velay* dictae appellatione superest, haec annotanda sunt: Caes. B. G. VII. 75. „Arvernus, adiunctis... Velaunis [*al.* Velaviis], qui sub imperio Arvernorum esse consueverunt“. similiter Strab. IV. p. 190. (ed. Alm. p. 290.) Οὐέλλαῖοι δὲ μετὰ τούτους [Helvii], οἱ προσωρίζοντο ποτὶ Ἀρουεργοῖς· νῦν δὲ ταῖτοι καὶ ἑαυτοὺς εἶτα Ἀρουεργοί. κ. τ. λ. Plin. H. N. IV. 19. sect. 33. „Aquitanae... Vellates“. (Cave ne ex eod. III. 20. sect. 24. qui in inscriptione ex tropaeo Alpium paenultimo loco nominantur Velauni, Alpium maritimarum, cum his d. q. a. Velaunis, s. Vellatibus [Vellaiibus?] Plinii, confundantur). Ptol. II. 6 (7). ὑπὸ μὲν τοὺς Ἀνσκίους Οὐέλανοι, ὧν πόλις Πουέσσιον. ὑπὸ δὲ τούτους Πουτανοί. In Libello provv. Gall. „Civitas Vellavorum [*al.* Velaunorum]“ octava est inter Aquitaniae Primae octo. Tab. Peut. I. C et F, II.

Foro Segustaurv̄ [Segusianorum; *hod.* *Feurs*].

Mediolano. (<i>Meys</i>)*	xiiii.	Aquis Segete. (<i>Aurec</i> ?)	viii.
Roidomna. (<i>Roanne</i>).	xxii.	Icidmago. (<i>Issingeaux</i> ?)	xvii.
Ariolica. (<i>Aurilly</i>).	xii.	Reuessione. (<i>St. Paulien en Velay</i> .)	xiiii.
Vorogio. (<i>Varenes</i>).	xviii.	Condate. (?)	xii.
Aquis calidis. (<i>Vichy</i>).	viii.	Anderitum. [<i>cf. supra.</i>]	xxii.

Gregor. Tur. IV. 47. „in Vellavum territorium... in Vellavum“ [*dans le Velay*]. X. 25. „... Vellavae urbis terminum, ad locum quem Anicium vocitant“; VI. 26. „assumptis secum Arvernus atque Vellavis Avenionem abiit“. Id. de mirac. II. 7. „... a Vellavo veniens“; de glor. confess. 35. „Georgius Vellavorum civis“. Mabillon Act. 4. ord. Ben. IV. p. 758. demonstravit Velavos ibi sitos fuisse, ubi nunc oppidum S. Pauliani est; Anicium in

*) sec. D'Anvill., *Arbresle* sec. alios; *Lap. près de Bressieux*: transposita esse vocabula Mediolani Forique Segusianorum. Nimium excresceret haec annotatio, si de omnibus in hoc itinere Tab. Peut. enumeratis oppidis accuratius tractarem. ad rem nostram non nisi Roidomna et Reversio faciunt.

Vellavis est Podium s. *le Puy en Velai*, quod neglegenter pro Reversione sumpsit Lapieus, cum Reversionem et Velavos idem oppidum significare constet. Vide Vales. p. 589., Cellar. I. p. 155. §. 51., Mannert. II. 1. ed. II. p. 132., D'Anvill. p. 545., Ukert. p. 390.

— §§. 10. sq.] De Lingonibus oppido p. 1100*. ad p. 120*. §. 6. disputavimus. Quid moverit Zumptium (*Rhein. Mus. f. Philol.* 1845. p. 65.), ut affirmaret, hos Sarmatas Gentiles in Lingonibus sedentes eosdem esse atque eos quorum arva Auson. Mosell. §. 9. inter Tabernas Noviomagumque memoravit, equidem non intellego, ipsamque affirmationem temerariam esse censeo. Mihi potius hos quoque Hunsrückianos in Trevis sedentes Sarmatas in eo folio Notitiae, quod inter hoc sequensque caput excidisse videtur (sive plura exciderint, quod parum probabile esse puto) memoratos fuisse veri simile videtur, fortasse sic

„Praefectus Sarmatarum Gentilium inter Dumnissum et Noviomagum Belgicae Primae“ (sive „in Trevis“ vel similiter).

Dumnissus est hod. vicus *Denzen* prope *Kirchberg*; Tabernae ibi steterunt, ubi hodieque turris Romana, *der stumpfe Thurm* dicta, prope vicum *Hinzerath* superest; Noiomagus autem sive Noviomagus est hod. oppidum *Neumagen* ad confluentes *Drahonum* (*Dhron*) Mosellamque situm. cf. comm. meum ad Ausonii Mosellam, Bonnae 1845. 8°. p. 70. sqq. (qui etiam in analibus antiquitt. Rhenanar. curiosorum exstat).

— §§. 12. sq.] In **CD** syllaba *Au* finem paginae facit reliquaue pagina vacua est; in **E** loco nominis oppidi legitur „(def)“; editi habent *Augustodunum* sine ulla lacunae indicatione. De **AB** vide supra ad §§. 8. sq. *Augustoduni* vocabulum partim excidisse mihi quoque videtur, sed praeterea unum folium codicibus qui supersunt, deesse paullo ante significavimus. De Augustoduno (hod. *Autun*) cf. supra p. 317*. sq. ad p. 43*. i. f. 44*. init. et p. 1103*. sq.

CAPP. XLI...XLVI.

DE CLARISSIMIS PROVINCIAE. RECTORIBVS.

In universum Consularium, Correctorum et Praesidum proprie sic appellatorum eandem potestatem fuisse, quamvis primum ubique illi locum, postremum autem Praesides, medium Correctores obtinerent (cf. comm. ad Not. Or. p. 517. init. et ad Not. Occ. p. 434*), quod etiam Iustinianus * et Cassiodoriana formulae ad sqq. capp. XLI. XLIII. XLV. exhibendae docent, inter omnes constat; nec vanam opinionem, a Panciolo quoque (Comm. ad Not. Or. c. XCVIII.) prolatam, pro magnitudine provinciarum iisdem sive Consulares sive Correctores Praesidesve impositos fuisse Hollwegius (*Process* I. p. 64.) repetere debebat, cum illud pro diversa potius earum dignitate factum esse, historia singularum post Octavianum A. provinciarum administrationis, quamvis hinc inde interrupta, satis demonstret. Igitur ante quam de tribus illis Iudicum generibus sigillatim agatur, quae eorum communia fuerint, videamus. in qua re ne Panciolum sua laude defraudem, commentarium eius repetendum curabo, ita tamen, ut non nulla, quae, sive scriptoris sive operarum incuria, aperte falsa erant, nullo signo appposito corrigerem, alia huiusce modi uncinis [] inclusa, ubi videretur, adderem. Ex Gothofrediana Theod. Cod. Notitia dignitatum (ed. Lips. p. 29. sqq.) non nulla desumpta, in inferiore margine collocata, addita littera G. insignivi. eiusdem viri maximam partem ex ipsarum legum verbis compositum paratitlon ad Th. C. de off. rect. prov. l. 7., qui tit. nunc l. 16. est et prioribus sex constitutionibus auctus, post Pancirolianum commentarium a me auctum emendatumque repetetur.

*) In Notitia Nov. VIII. primum εἶναι ἀρχαὶ ἐπαιτικάι ἤτοι κορροουλάρια §§. 6...33., deinde sequentibus καὶ εἶναι ἀρχαὶ ἡγεμονικάι ἤτοι correctoriae consuetudinum nomine praestare debeant, expositum est.

PANCIROLI COMMENT. AD NOTIT. OR. CAP. XCIX. (c' per error. CXIX.)

COMMVNIA MAGISTRATVVM PROVINCIA RV M.

Etsi speciali vocabulo qui minores provincias regunt, Praesides appellantur, omnes tamen sub generali Praesidis nomine, Proconsules aliique provinciis praefecti continentur. Aemilius Macer L. 1. D. de off. praesid. [I. 18.] 'Praesidis' inquit 'nomen generale est eoque et Proconsules et Legali Caesaris et omnes provincias regentes, licet senatores sint, Praesides appellantur. [Proconsulis appellatio specialis est'. * Iustinian. Nov. VIII. c. 1. „μήτε ἄλλην οἰανοῦν ἀρχήν, μήτε ὑπατικήν, μήτε ἡγεμονικήν, ἃς δὴ κοινουλαρίους τε καὶ κορορητορίας καλοῦσιν..“.] Nec sola hac voce, sed et re multis conveniebant: inprimis quia omnes cunctis in provincia maius imperium habebant, in sontesque animadvertabant (L. 6. §. 8. D. cod.) [„In illos gladii sui et ius severitatis exercent (moderatores provinciarumque rectores), in quos statim destringi ferrum iura praecipunt, quorumque differri supplicium materia est interitus plurimorum“. L. un. §. 2. Th. C. ne sine iussu princ. IX. 41. a. 425. emissa. Constantius L. 1. Th. C. de iurisd. II.

*) Ex innumeris fere quibus constitutiones imp. ad designandos hos praesides utuntur appellationibus, has enotavit G. „Rectores. Rectores provinciae vel provinciarum. Ordinarii rectores. quibus provinciae gubernacula evenerunt. qui provinciae praesunt. Provinciae praesidentes. Provinciales dignitates. In potestate publica positi atque honore provinciarum administrandarum. Administrantes. Administrationes. In administratione civili ac provinciae gubernaculis sub iuris dictionis licentia constituti. In administratione positi. Administratores. Quibus provincia credita. — Cognitores. Ordinarii cognitores. Iudicantes. Iudices. (Iudicibus, i. e. rectoribus provinciarum' L. 7. Th. C. de censu XIII. 10.) Ordinarii iudices. Ordinaria potestas. [Ordinaria praeditus potestate. Honor.] Iudices ad provinciam destinati. Iudices provinciarum. Iudices qui provinciis praesident. Iudices qui in provinciis iura restituunt. Iudices quibus reddendi iuris in provinciis permissa est facultas. Iudices locorum. Qui provincias moderantur. Moderatores. Moderatores provinciarum. [Provinciis praefecti. provincias regentes, et q. s. s.]

1. praeceperat: „Iudices provinciarum volumus vim debitae auctoritatis assumere: ... sceleratos convictosque carceres teneant, tormenta dilacerent, gladius ultor interimat...“]; omnes senatorem in provincia morantem iudicabant (L. 2. C. ubi senat. vel clariss. III. 24.); universis in provincias venientibus per aliquot stadia Decuriones occurrebant, exceptis advocatis, qui portas exire non cogebantur (L. 1. C. quib. muner. excus. X. 55.). Id a Postumio Albino cos. a. ab u. c. 631. [immo 580.] originem habuisse videtur, qui iratus Praenestinis, quod apud eos sacrificans non esset honoratus, iussit ut ipsorum magistratus sibi obviam exirent (Liv. XLII. 1.), quod postea in exemplum transiit: is enim honos aliis quoque magistratibus est habitus. Nullus rectorum, cum provincias circumibant, ad privatos divertere poterat, sed in mansionibus cursus publici hospitabantur; aliae domus, ad quas declinassent, publicabantur. Valentinianus (L. 4[5. nunc 11.] C. Th. de off. rect. prov. I. 16., olim I. 7.) Quisquis, inquit, „provinciae praesidentem propria possessione suscepit, ager, quem diversorium habuerit praedictus in transitu, fisci viribus vindicetur. ita enim iudices mansiones instruere et instaurare nitentur“ [cf. etiam Nov. XVII. c. 9. Ex mandatis principum iam olim usu venerat, ne rectores provinciarum per tempus potestatis suae aut ipsi aut propinqui eorum in contrahendis sponsalibus matrimoniisque communi iure uterentur. cf. L. un. Th. C. si prov. rector. III. 6., Iust. C. V. 2., L. un. Th. C. si quacunq. praeditus potest. III. 11. Iust. C. V. 7.] Omnes Officia Cohortalium habebant; sed minor erat Praesidum numerus, in quorum officio circiter L apparitores fuere, cum totidem Africae Praesidibus Iustinianus constituat (L. 1. §. 3. C. de off. Pf. P. Afr. [supra p. 155*]). quandoque tamen plures pro locorum sive regionum consuetudine habuerunt. Haec dicebatur Cohors praetoria, quae olim praeter paucos Praesidis arbitrio eligebatur (L. 10. C. de cohortalib. XII. 58.). Cicero (ad Q. fratrem, Asiae propraeatorem [ep. I. 1. §§. 3. 4.]) ‘Atque inter hos’ inquit ‘eos quos tibi comites et adiutores negotiorum publicorum dedit ipsa res publica, dum

taxat his finibus praestabis, quos ante praescripsi. quos vero aut ex domesticis coniunctoribus [sic P., al. convictionibus] aut ex necessariis apparitoribus tecum esse voluisti, qui quasi ex Cohorte praetoria [al. praetoris] appellari solent, horum non modo facta, sed etiam dicta omnia praestanda nobis sunt⁶. Tempore posteriorum principum et Notitiae haec aliam formam habuerunt, ut infra dicetur. [Longe latius quam in sqq. Pancirolus descripsit, Praesidum officium fuisse vel hi ex Dig. de off. praes. I. 18. desumpti loci ostendunt: „Ex omnibus causis, de quibus vel Pf. U. vel Pf. P. itemque Consules et Praetores ceterique Romae cognoscunt, Correctorum et Praesidum provinciarum est notio⁷. „Omnia enim provincialia desideria, quae Romae varios iudices habent, ad officium Praesidum pertinent⁸. „Sed licet is qui provinciae praest, omnium Romae magistratum vice et officio fungi debeat, non tamen spectandum est, quid Romae factum est, quam quid fieri debeat⁹. „Congruit bono et gravi Praesidi curare, ut pacata atque quieta provincia sit quam regit: quod non difficile obtinebit, si sollicite agat, ut malis hominibus provincia careat eosque conquirat...¹⁰. „...nam et in mandatis principum est Ut curet is qui provinciae praest, malis hominibus provinciam purgare; nec distinguitur, unde sint¹¹. et r.] Omnium provincias regentium praecipua erat cura tributa exigere (§. 1. Authent. de mandat. princip. s. Novell. XVII. et L. ult. C. eod. tit. [de exactorib. tributor. X. 19. cf. Nov. VIII. c. 8. et Symmach. IX. 121. ed. Iuret. „vetus professio Campani Consularis¹²]), et ob id singuli in officio Numerarios habebant, i. e. arithmeticae et numerorum peritos, qui quandoque Tabularii vocantur, quod exacta tributa, indictiones et caput census scriberent (L. 2. C. de numerar. XII. 5., L. 4. C. eod., L. 13. C. de susceptorib. X. 70. [Th. C. de Numerariis VIII. 1., Nov. Valent. III. de off. et de Numerariis Pf. P. tit. XXI., Io. Laur. Lyd. de magg. III. 31. sqq.]). Omnibus etiam mandatorum principis codices et codicillos magistratus cum insignibus depictos Notarii maioris Laterculi exhibebant (Auth. de mandat. princ., Nov. XXIII. c. 6. pr.), pro

quibus aliquot aureos solvebant. Cohortales generaliter magistratus in publicum prodeuntes praecedebant. Lampridius (in Alex. c. 52.) 'Apparitores' inquit 'nullos passus est: Tribunis aut Ducibus nisi milites anteire voluit, iussitque ut ante Tribunum quattuor milites ambularent, ante Ducem sex, ante Legatum decem'. Id autem quod Ducibus prohibuit, civilibus magistratibus concessit, qui Apparitores praemittebant. Nicephorus (X. c. 22.) enim ait Iulianum Apostatam prohibuisse, ne Apparitores Praesides antecederent, quando delubrum ingrederentur deorum honoris gratia; alias vero permisit, ut Lictores cum fascibus et securibus praeirent. (Cassiodor. in formula consularitatis, [VI. 20. infra transcr.]) Divus etiam Basilius (in Hexaem. hom. 5.) scribit Praeconem et Ferigerulos Praesides praecire consuevisse. Nec vero gregatim aut bini vel terni, sed singuli ordine unus post alium magistratum praecedebant, quemadmodum in numis antiquis spectatur, et Livius (XXIII. 44.) scribit, patrem Fabium cum venisset ad filium consulem equo insidentem, undecim fasces praetervectum non descendisse nec lictores verecundia maiestatis quicquam dixisse. tum filius proximo lictori iussit, ut patrem officii sui moneret. Proximus autem magistratui lictor dignior erat, inter quem et Praesidem nemini se interponere licebat, ut Valerius (lib. I. de institutis antiquitatum [Val. Max. II. 2, 4.]), unde in antiquo marmore legitur M. VLP. AVG. LIB. PHOEBIMO. LICTORI. PROXIMO. primus submovebat plebem et ob id praeter fasces virgam manu gestabat [de fascibus consularis Campaniae legimus etiam in Firmico Mat. et inscr. Beneventana Cl. Iulio Pacato Consulari Camp. posita, quam infra exhibebimus.]; proximus mandata magistratus exequabatur, neque adeo vile erat hoc officium, nam servi Lictores esse non poterant (Dion. Cass. XLVIII. 43.). Eadem etiam omnes ferme provinciarum rectores insignia gerebant, scilicet librum mandatorum abaco impositum, cui tapetum venerationis gratia substernebatur. Hic in auditorio, ubi lites dirimebantur, retinebatur, ut in Consulari Palaestinae et Campaniae Notitia ostendit. Iisdem

praeter codicem praefatum et vultus principum in summo aureae pilae expressi praeferebantur. Cassiodorus (l. c.) 'Vultus etiam' inquit 'geniata obsequii pompa praemittit'. Sic hodie ante Archipraesules et Patriarchas crux argentea cum Domini effigie hastae altae praefixa praemittitur (c. 23. X. de privileg. V. 33.). hunc enim usum ab antiquis Praesidibus sumptum puto. Idem purpura et torque aurea ornabantur. Tertullianus (de idololatr.) loquens de praefectis provinciarum ait 'Igitur purpura illa et aurum cervicis ornamentum eodem more apud Aegyptios et Babylonios insignia erant dignitatis, quo more nunc praetextae vel trabeae vel palmatae et coronae aureae sacerdotum provincialium'. Erat autem torques aurum ductum implexum ex tribus quasi funiculis, quod de collo gestabant, inquit Sopholatus Curopalata (de Officialibus palatii, ubi de eius feriis tractat). Hic antiquitus victoriae insigne fuit, qui victoribus donabatur: d. Ambrosius de obitu Valentiniani imp. 'torques' inquit 'insignia esse victoriae dubitari non potest, cum hi qui in bello fortiter fecerint, torquibus honorentur'. Tales magistratus videri volebant, et ideo his ornabantur. Omnium vero magistratuum praecipuum insigne fuit Cingulum, sine quo principem adire non licebat, ut ait d. Chrysostomus (l. ad Corinth. c. 2. serm. 20.); et ideo 'In cingulo esse' dicebantur qui actu provincias administrabant, ad aliorum differentiam qui honoraria dignitate fungebantur, quae cingulo carebat (L. 2. C. ut dignit. ordo serv. XII. 8., L. 9. C. de metatis XII. 41.). quare ex auctoritate magistratus cingulo exuebantur (Novell. XII. c. 1.). Habebant et singuli provinciarum rectores suos Assessores, quibus Pescennius Niger salaria ex publico constituit, ne eos gravaret quibus assidebant, dicens Iudicem nec dare nec accipere debere, ut Spartianus [Pesc. Nig. 7.] scribit. idem et Alexander Severus statuit, quamvis dicebat eos ad magistratum promovendos esse, qui per se sine assessore possent administrare, ut auctor est Lampridius [Al. Sev. 46. Cf. de Assessoribus Hollweg. *Process* I. §. 14.]. Annonas etiam, i. e. alimenta, et pabula equorum singuli magistratus

provinciarum accipiebant. Constantinus A. Cyndino P. P. (L. 2. C. de cursu p. XII. 51.) 'respublica' inquit 'praesidibus annonas, et alimenta eorum pecoribus subministrat', quod vetus institutum fuit: ex lege enim Iulia provinciae Proconsulibus aut Praetoribus fenum, ligna, lectos, supellectilem et tectum dabant. Cicero (ad Att. V. 13. 16. cf. 10.) 'Nos Asia accepit mirabiliter, adventus noster nemini ne minimo quidem fuit sumptui'. 'scito non modo nos fenum aut quod lege Iulia dari solet, non accipere, sed ne ligna quidem, nec praeter quatuor lectos et tectum quicquam: nullis locis ne tectum quidem, et in tabernaculo plerumque manere'. Haec ille, qui significat magistratus in itinere sub tentoriis pernoctare solitos. Ex publico etiam his argentum dabatur. Cicero (in V. act. [II. iv. c. 5. §. 9.] in Verr.) 'Neminem [Hominem &c.] inquit 'qui cum potestate aut [ex &c.] legatione in provinciam esset profectus [profecturus &c.], tam amentem fore putaverunt, ut emeret argentum: dabatur enim de [ex &c.] publico'. et alibi (in 7. act. [II. v. c. 32. §. 83.]) 'Ubi ternis denariis aestimatum frumentum? ubi tabernacula? ubi muli? ubi tot tantaque ornamenta magistratibus et legatis a senatu populoque Rom. permissa et data?' Livius quoque (LII. pr. [XLII. 1.]) 'Magistratus' inquit, exeuntes 'mulis tabernaculisque et omni [alio] instrumento [militari] instruebantur' ['ornabantur, ne quid tale imperarent sociis'. *Liv.*]. Ad eos hospites vero divertebant, qui et Romae apud ipsos privatos hospitabantur, socios nunquam onerabant. Id et Plutarchus (in M. Catone) confirmat. Legati tamen si repente aliquo mitterentur, singula iumenta per oppida, qua iter faciendum erat, imperabant, aliud onus non iniungebant. Hinc dicta est supellex, quia pecunia a re publica alicui dabatur, qui suo sumptu instrueret legatos, sub pellibus seu tentoriis habitaturos. (L. 7. D. de supell. leg. XXXIII. 10.) Verum L. Postumius Albinus consul a. ab u. c. 581. Praenestinis iratus iumenta et locum ad quem diverteret, cum illuc transiret, imperavit [Liv. l. c.]. Augustus vero magistratibus provinciarum pro supellectili ac ceteris necessariis certam pecu-

niam numeravit, unde utensilia locari desierunt (Dion. Cass. LIII. 15.). Tranquillus (in Aug. c. 36.) 'Auctor' inquit 'fuit, ne magistratus deposito honore statim in provincias mitterentur, ut Proconsulibus ad [mulos et] tabernacula, quae publice locari solebant, certa pecunia constitueretur'. Verum Alexander imp. morem antiquum renovavit: Lampridius [in Al. Sev. c. 42.] 'Cum iudices' ait 'promoveret, exemplo veterum argento et necessariis instruebat, ita ut praesides provinciarum acciperent argenti pondo vicena, phialas senas, mulos binos, [equos binos,] vestes forenses binas, domesticas singulas [binas et], balneares singulas, cocos singulos, aureos centenos, et si uxores non haberent, singulas concubinas, quod sine his esse non possent, reddituri deposita administratione, [mulas], mulos, muliones [et] cocos, cetera sibi habituri, si bene egissent [se gesserint et], in quadruplum reddituri, si male, praeter condemnationem aut peculatus aut repetundarum'. Constantinus quoque iis alimenta praestitisse videtur (L. 2. C. de cursu publ. XII. 51.). [„Ceterum neque Comiti neque Rectori provinciae plus aliquid praestabitur, quam nos concessimus in annonis seu cellariis“: Grat. Val. et Th. L. 4. Th. C. de off. iud. omn. I. 22. a. 383.] Sed etiam magistratibus pecuniam numerari Theodosius minor praecepit (L. 1. C. de annonis et capit. I. 52.), quem Iustinianus secutus pro singula annona, i. e. victu unius hominis solidos V taxavit, pro capitatione, i. e. pabulo unius equi solidos III. (LL. 1. 2. C. de [off.] P. P. [Afr. I. 27.]). Andronicus Comnenus imp. minoribus magistratibus 40 minas, maioribus 80, i. e. 400 et 800 nostros aureos dedit, arctissime praecipiens, ne quid aliud acciperent (Nicet. lib. II.); antea enim civitas, in quam praeses ibat, eum per triduum alebat et P. P. praestanda alimenta praescribebat (Novell. Maiorian. tit. I. de curialib.). Ubi successor in provinciam venisset, statim discessor discedere tenebatur, nec ultra tres menses in itinere poterant morari. (L. 2. D. ad L. Iul. maiest. XLVIII. 4., Dio Cass. l. c.) Augustus constituit, ne ullus magistratus, nisi iubente principe, pecuniam provinciae imperaret: qui hoc fecisset,

crimen laesae maiestatis incurreret. [Modest. L. 18. D. h. t. l. 18. „Plebi scito continetur VT NE QVIS PRAESIDVM MVNVS DONVM CAPERET, NISI ESCVLENTVM POCVLENTVMVE, QVOD INTRA DIES PROXIMOS PRODIGATVR“.] Idem statuit neminem ante tricesimum annum Praetorem creari et qui non prius Aedilis et Quaestor vel Tribunus plebis fuisset (Dion. Cass. LIII. [LII. 20.]). Sed haec et alia multa postea principum arbitrio sunt immutata: nam etsi annuus Romanis magistratus esset institutus, manebat tamen in provinciis quamdiu principi placebat; Tiberius eos diu imperare permisit, ut ait Tranquillus [Tib. 41.]; Antoninus Pius septenis et novenis annis bonos praesides in provinciis detinuit, ut auctor est Capitolinus [in Ant. P. 8. „successorem viventi bono iudici nulli dedit“]. Romam reversuri ex provincia prius ad senatum scribebant. Cicero (in L. Pison.) ‘occultus’ inquit ‘adventus, nullae ad senatum ꝛ provincia litterae’. Regressi cum ad portam urbis venissent, insignia magistratus deponebant (L. ult. D. de off. procons. [l. 16. „deponit imperium“]. quod Cicero Pisonem ex Macedonia Proconsulem redeuntem fecisse dicit: togulae enim eius lictoribus praesto ad portam fuere, quibus illi acceptis saga reiecerunt militarique veste abiecta civicam induerunt. Sed id Proconsules tantum fecisse credo: praesides vero egressos provincia insignia statim deposuisse [L. 3. D. de off. praes. l. 18. „si excesserit, privatus est“. — Memoranda est h. l. Zenonis constitutio un. tit. Iust. Cod. Ut omnes iudices tam civiles quam militares post administrationem depositam quinquaginta dies in civitatibus vel certis locis permaneant l. 49. „ut pateat omnibus facultas libera super furtis aut criminibus querimoniam commovendi, ita ut ab omni defensio iniuria provisione post eum administrantis ac periculo Officii, nec minus curialium et defensoris civitatis, iuratoriae tantum cautioni commissus, postquam fuerit in querimoniam devocatus, pulsare volentibus pro legum ratione respondeat. Nec ullam ante praefinitum tempus de provincia discedendi excusationem ei tribuat vel divinae vocis copia vel codicilli alterius admini-

strationis oblatis vel praeceptum amplissimae tuae sedis (Pf. P.), ut alterius provinciae moderatoris vices obtineat.... Administrationem autem deponere non volumus decessorem ante quam successor ad provinciae fines pervenerit, licet litteris ad eum seu programme vel edicto ad Officium et provinciales usus fuerit... a. 475. Cf. Novell. VIII. c. 9.] Omnes in publicis aedibus habitabant. erant enim in maioribus urbibus praeter palatia principis praetoria, i. e. aedes in quibus iudicabatur (Novell. XXIII. praef., L. 33. pr. C. de ep. et cler. I. 3., L. 4. C. de operib. publ. VIII. 12., L. ult. C. de off. rect. prov. I. 40. [L. 6. Th. C. de metatis VII. 8., Th. C. Ne quis in palatiis maneat II. 10., LL. 8. 35. Th. C. de oper. publ. XV. 1., Cassiodor. Var. VI. 23. „Praetoria tua Officia replent, militum turba custodit“]). Anastasius, non Leo, ut vulgo impressum est (L. ult. C. eod. I. 40.) praecepit, ne Praesides alique maiores magistratus, nisi in palatiis aut praetoriis habitarent, vel in illis quas speciebus, i. e. rebus ad annonam pertinentibus vacuas invenissent (LL. 1. 2. et pen. C. de navicular. XI. 1.). [„... si quae sunt per varias provincias domus... praestantes et privatis usibus ampliores, ut servare (*non auctionem earum institui*) forsitan oportebit, iudicum mansionibus deputandas provincialium et eorum cura reficiendas“]. L. 1. Th. C. de domib. ad rem priv. pertin. X. 2. a. 378.] haec praetoria ab hospitibus vel militibus recipiendis erant immunia (L. 3. C. de metatis XII. 41.). quae si defuissent, civitas domum magistratui invenire tenebatur; in privatis enim aedibus habitare non debent, ut censent iurium interpretes (Alber. in L. Observare 4. in princ. D. de off. proc. et leg. I. 16.) [„Postquam conventus per diversa provinciarum oppida Praesides habere desierant (cf. Gai. I. 20. et quos ad eum allegavi II.), iidemque in praetorio sive palatio capitalis suae quisque provinciae civitatis ius dicere consueverant, tamen ipsi discurrere per villas vicosque ultroque rimari iussi erant, ubi potestatis suae exercendae necessitas daretur (LL. 12. cf. 11. Th. C. de off. rect. prov. I. 16., Nov. Maiorian. II. de indulg. reliquor. §. 4., Nov. Iust. XXVIII. cap. 4. XXIX. c. 2.). Rhodi autem iudi-

ces in potioribus quinque insulae urbibus vicissim hiemare debebant, „quoniam tempore hiemis navigatio saepe periculosa est“, ut Val. Grat. et Th. L. 6. C. de off. rect. prov. l. 40. praecipiant.] In praetoriis ubi ius dicebatur, altius tribunal ad hunc usum erectum erat, illi credo simile, quale Vitruvius lib. V. c. 1. dicit se in Iulia basilica fecisse. ‘Tribunal’ inquit ‘est in ea aede hemicycli schematis minore curvatura formatum’, i. e. non erat curvum, quemadmodum fornix formarum aquaeductuum, ut faceret semicirculum rotundum, sed velut arcum formabat, ita ut cornua distarent pedibus XLVI. A medio curvaturae usque ad lineam cornuum intercedebant pedes XV. Sed haec forma non semper observata fuit: coepit enim tribunal, ut ait Isidorus, esse locus editus, ad quem per gradus ascendebatur [sed aliter Isid. Etym. XV. 4, 16.], ubi in sublimi sedens magistratus ius dicebat, inferius in subselliis scribae degebant; in imo vero solo stabant litigantes, quemadmodum Zeno (L. ult. C. ubi senat. III. 24.) describit, qui loquens de illustri reo criminis facto ‘sedendi’ inquit ‘in aliqua secretarii parte, quae iudicibus inferior, altercantibus vero superior esse videatur, licentiam’ habebit. Praeclaram tribunalis formam Notitia in Consulari Campaniae repraesentat; locus aliquot gradibus eminens, in medio solium ius dicentis habet, supra purpureae cortinae anulis suspensae ad latera deducuntur, quae complicatae faciem tribunalis aperiunt: id tum Velum levatum vocabatur (L. 5. C. de naufrag. XI. 5.). Obducebatur vero cum de condemnando vel absolvendo deliberabant, unde Secretarium vocabatur (L. ult. C. ubi senat. III. 24., L. 2. C. de prox. ss. scrib. XII. 19., L. ult. C. de off. div. iudic. l. 48. [LL. 6. 9. Th. C. de off. rect. prov. l. 16., L. 8. Th. C. de iurisd. II. 1., L. 16. C. de accusat. IX. 2.]). In medio vero sedens ius dicturus librum mandatorum albo tapeto impositum habebat, quemadmodum ibi spectatur: [columnae principum vultus repraesentantes adstabant; unde Cassiod. Var. VI. 20. ‘de principum imagine metuendus’, et VI. 23. ‘Considis geniatum tribunal’.] locus hic a Iureconsultis Auditorium appellatur (ut in L. 40. D. de

R. C. XII. 1., L. pen. D. de off. assess. I. 22., L. 22. pr. D. ad SC. Trebell. XXXVI. 1.). Magistratus iure alibi quam pro tribunali iudicare non possunt (L. 11. D. de iust. et iure I. 1., L. 6. C. de sent. et interlocutionib. VII. 45. ubi Bartol., L. 2. §. 1. D. quis ordo XXXVIII. 15.); unde tribunali praeesse et pro tribunali cognoscere dicuntur (L. 1. D. de iudic. V. 1., L. 2. D. de re iud. XLII. 1.) Sed etsi summam in provinciam Praesides aut Proconsules auctoritatem haberent (L. 4. D. de off. praes. I. 18. et LL. 7. i. f. 8. D. de off. procons. I. 16.]), ante Diocletianum tamen non omnes causas ipsi iudicabant, sed litigantibus iudices dabant [in omnibus ordinariis iudiciis LL. 8. 9. D. eod. I. 18., LL. 3. 5. Th. C. fin. reg. II. 26., L. 1. Th. C. de religione XVI. 11.]; id disertè aperit Severus (in L. 1. C. de ord. iudicior. III. 8.) negans super causa status posse Praesidem cognoscere [scil. super causa status eius hominis, qui in alia provincia domum habuisset; vide citt. L. 1. cum L. 2. ibid. et tit. C. ubi causa status agi debeat III. 22.] et Antoninus (L. 2. ibid.) 'adito' inquit 'praeside provinciae et accepto familiae erciscundae iudicio experire'. Quare edictis Praetores vel Proconsules se iudicium vel actionem daturus pollicebantur, non iudicatuos (L. 1. §. 1. D. de dolo IV. 3., L. 7. D. de iurisd. II. 1., L. 38. D. mandati XVII. 1.). Cicero (ad Q. fratrem I. 2. §. 3.) 'Quid? Praetor solet iudicare [iudicare et] deberi?' Gellius (II [XX. 1.]) 'Praetores' inquit, 'iniuriis aestimandis recuperatores se daturus edixerunt'. Plautus (Bacch. sc. V. [II. 3. vv. 36...38. p. 37. ed. Ritschl.])

„Postquam quidem praetor recuperatores dedit,
 Damnatus demum, vi coactus reddidit
 Mille et ducentos Philippos“.

Id et Suidas (v. ἡγεμονία) affirmat. Aliquando tamen causarum et personarum favore [! immo, ubi iudices non dandi erant, ut in omnibus e. o. cognitionibus: vide librum meum *Lehrb. des röm. Privatr.* I. p. 566.] ipsimet cognoscebant, veluti causas liberales, i. e. libertatis ingenuitatisque (LL. 1. 5. 6. C. de ord. cognit. VII. 19., L. 7. C. ne de statu def. VII. 21., LL. 5. 6. C. ubi causa stat. III. 22.) et quasdam alias pecuniarias (L. 1.

§. 2. D. de R.V.VI.1., L. 39. pr. D. de eviction. XXI. 2.), quae a Ictis pro extraordinariis recensentur (tit. D. de e. o. cognitt. L. 13.). [Decreta de bonis pupillaribus alienandis Praesides provv. dabant (L.16. C. de praed. et al. reb.V. 71.), res possideri iuebant (L. 12. §. 1. D. de reb. auct. iud. poss. XLII. 5.) et de possessione, hereditatibus, in rem actionibus, de ratiociniis etc. iudicabant (Cod. tit. III. 16. sqq.)] Verum Diocletianus sanxit, ut Praesides omnia per se ipsos negotia definire possent, non cogherentur (L. 2. C. de pedan. iudic. III. 3.) [cf. L. 5. C. ibid. et Nov. LXXXII. et L. 8. Th. C. de off. rect. prov. I. 26. et de iudici- bus pedaneis vide Hollweg. *Process.* I. §. 13. — Apparet Panci- rolum neque differentiam inter ordinaria extraordinariaque iu- dicia, neque inter iudices a magistratu datos eosque qui post Diocletiani tempora *τονοτερηται* sive iudicum ordinariorum vicarii dabantur, intellexisse. cf. cit. lib. *Lehrb. d. röm. Privatr.* p.567.] Causas vero criminales [exceptis parvis ac minimis: L. 8. Th. C. de iuris dict. II. 1., L. 16. C. de accusat. IX. 2.] sem- per cognoverunt et terminarunt [cf. tot. tit. Dig. de off. praes. I. 18. passim, LL. 1. 2. 8. Th. C. de iuris dict. II.1., Th. C. de accu- sation. IX. 1. passim, Iust. C. ubi de criminib. agi oporteat III. 15., L. 7. §§. 4. sq. L. 22. D. de accusation. XLVIII. 2., LL. 7. 11. D. de custodia reor. XLVIII. 3., L. 5. pr. D. de poenis XLVIII. 19., Novell. CXXXIII. c. 5.] (L.1. D. de off. eius cui mand. est iuris d. I. 21.) [Neque vero sine iussu principis confiscare (Th. C. IX. 41., Iust. C. IX. 48.), neque deportare Praesidibus potestas fuit (L. 2. §. 1. D. de poenis XLVIII. 19., L. 6. §. 1. D. de interdictis et relegat. XLVIII. 22.); ius relegationis, sed non nisi extra pro- vinciam suam, eos habuisse, de Consularibus Campaniae di- serte dicunt impp. LL. 12. Th. C. de poenis IX. 40. a. 378. ad Pf. P. emissa.]. Magistratus extra fines suae provinciae esse non poterant, nec bellum sine senatus vel principis decreto ge- rere [L. 2. D. ad L. Iul. mai. XLVIII. 4.] [Oblitus erat Panciro- lus, eos magistratus provinciarum, de quibus ageret, omnino militarem potestatem habuisse nullam, sed civilem dum taxat administrationem iurisque dictionem], quamobrem Dion M. Cras-

sum notat, quod sine senatus decreto bellum Parthis intulit*. A Defensoribus civitatum, Duumviris [LL.1.3. Th. C. de repar. app. XI. 31., Nov. XV. c. 5.] pedaneisque iudicibus ad Praesides appellabatur (L. 21. D. de appellationib. XLIX. 1. [L. 1. Th. C. de off. rect. prov. I. 16., L. 1. pr. L. 3. D. quis a quo app. XLIX. 3., L. 5. C. de appell. VII. 62.]), ab ipsis vero ad Spectabiles, veluti Proconsules vel Moderatores, si causa X libras non excedebat (Novell. XXIII. c. 3. 4. [ubi vide]), alias ad Pf. P. ibatur (L. 29. C. de appellationib. VII. 62. [LL. 1...4. 10. Th. C. de off. Pf. P. I. 5., L. 4. Iust. C. de off. Pf. P. Or. I. 26.]). [De appellationibus ipsi Praesides, non per iudices datos, debebant iudicare. L. 16. Th. C. de appell. XI. 30., L. 5. C. si pend. app. VII. 66.] Maioriano imperante civitates Praesidem ad se venientem per tri-
dium alebant et Praefectus praetorio diurna alimenta ipsi praestanda praescribebat (Novell. Maioriani VII. de Curialibus §. 17.) [Qui Comites primi ordinis esse meruerant rectores provinciarum, eos „vicariae dignitatis post depositam admini-

*) „Sub dispositione Praefectorum praetorio erant [intermedia, si Illyricos excipias, Vicariorum potestate: cf. supra capp. II. III. XVIII...XXII.]: hinc adeo censurae eorum obnoxii erant (LL. 16. 18. 20. 21. Th. C. de oper. p. XV. 1.); ab his commonebantur et commoneri iuebantur (LL. 2. 3. eod., LL. 1. 2. Th. C. de pascuis VII. 7.) — Leges provinciarum iudicibus per Pff. P. intimabantur. (L. 6. Th. C. de itin. mun. XV. 3.) Ipsi Praefectos P. consulebant (L. 41. Th. C. de op. p. XV. 1.) et ad eos referebant. (L. 5. Th. C. de veteran. VII. 20.) A Iudicibus ad Pf. P. appellabatur (L. un. Th. C. de off. Pf. P. I. 5.)^a Gornorn. hisque praefectis acta tam civilia quam criminalia edere debebant (L. 3. Th. C. de off. iudic. omn. I. 22.) — De perpetuis αὐτοκρατόρων artibus, quibus, ut fit, ambitiosam magistratum catervam ita sibi subiciebant, ut iis tanquam machinis fulgentibus imperatorum numina uti possent, multae de dignitate, si displicet, atque ordine, de praecedentia praerogativisque etiam tum leges latae sunt, quo μεγαλαυχίας codice ratio quoque visendorum salutandorumque Iudicum, societatis cum iisdem sedendi, adorandorum principum aliarumque eiusce modi gravissimarum nugarum accurate definita est. cf. e. gr. L. 1. Th. C. de Pf. P. VI. 7., LL. 5. 16. Th. C. de prox. com. VI. 26., L. un. Th. C. de off. iud. civil. I. 20., L. un. Th. C. de comit. vacant. VI. 18., L. un. Th. C. de praep. s. cubic. VI. 8.

strationem privilegiis frui^a a. 413. iubent Honor. et Th. AA. L. un. Th. C. de comitibus qui provincias regunt VI. 17.]

Iac. Gothofredi paratillon ad Theod. Cod. tit. de officio rectoris provinciae sic habet: „Rectoris provinciae... officium, industria, cura, primum in audiendis discingendisque litibus consistebat, puta civilibus criminalibusque controversiis, de statu hominum vel patrimoniorum. Hunc in finem, ne congruae ultionis animadversio aliqua ratione cohiberetur, praecipua haec illi cura imposita, ut apertis Secretarii foribus intro vocatis omnibus et pro tribunali, non in secessu domus, non postquam domum se recepisset, ab officii conspectu atque oculis publicis recessisset, non domi pomeridianis horis [cf. etiam L. un. Th. C. de off. iud. civilium I. 20.], controversias audiret, sententias proferret, pronuntiaret; imo, ne quidem libellos acciperet oblatos. Ad finiendas item lites et actus publicos et illud cavebatur, ne spectaculis et ludioris nimium curae tribueret, sed seriis potius actibus vacaret. Debebant et hanc Rectores curam gerere, ne damna provincialibus infligerentur ab Officialibus, Compulsoribus, a potentium procuratoribus. Itaque et certo anni tempore civitates provinciae obire debebant atque in his locis, quibus praesto esse possent omnibus, sedem constituere provincialiumque querelas excipere. Quin imo per omnium villas sensim atque usitatim vicus discurrere debebant, rimaturi a singulis quid quisque insolenter egisset aut cupide^a.

Priores sex huius tit. constitutiones recentioribus demum temporibus repertae (ed. Haenel. p. *156...*160.) praecipunt de provocatione et transitu ad officium praefectorum vel vicarii (L. 1.), ne decreta provincialium prius ad comitatum perferantur, quam indicantes inspecta et probata sua adscriptione signassent (L. 2.); de brevibus omnium negotiorum a Praesidum officiis ad Scrinia Pff. P. et imperatorum mittendis, ut iudicibus praemia poenae decernerentur (L. 3.); ut praesides ad impp. Pffve P. de potiorum insolentiis referant (L. 4.); ut per

provincialia officia atque rectores cuncti tituli exigantur (L. 5.); ut praesides iusto more ius dicant (L. 6.).

DE OFFICIIS RECTORVM PROVINCIARVM

ita Pancirolus in Comm. ad Notit. Occid. cap. L. disputavit: „Officia Consularium ac Praesidum Orientis in hoc ab Occidentalibus differebant, quod in illis unus erat Numerarius [p. 111. §. 2., p. 113. §. 1.], in his pro uno Numerario duo erant Tabularii [p. 124*. §. 2., p. 128*. §. 2., p. 128*. §. 2.]: Valentinianus enim et Valens eos primis nominibus mutatis instituerunt: L. 2. C. de numerariis [XII. 50., L. 9. Th. C. eod. VIII. 1. a. 365. data] ‘Qui’ inquiunt ‘Numerarii appellari consueverant, Consularium atque Praesidum duntaxat Tabularii post hanc nostram sanctionem vocabuntur’. Mox Gratianus eos duos esse voluit, quorum alterum fisci res, alterum largitiones tractare iussit, his verbis (L. 4. C. [L. 12. Th. C. eod. a. 382. emissa]): ‘In provinciis [singulis] duo Numerarii, qui et Tabularii [*Th. C. omis. vv. Num. q. et*] collocentur, quo [?quorum?] ad unum fiscalis arcae rationcinium, ad alterum largitionales pertinere tituli iubeantur’. Idem Arcadius confirmavit duobus susceptoribus additis in L. 13. C. de susceptoribus [X. 70., L. 30. Th. C. eod. XII. 6. a. 408. ad Comitem SS. Largitt. data] ‘Duos’ inquit ‘Tabularios seu Numerarios [*Th. C. om. seu Num.*] et Susceptores totidem per universas provincias oportere constitui clementia nostra praecepit’. [Hanc quoque constitutionem inter multa argumenta esse, quibus vulgata de aetate huius Notitiae opinio refutatur, cum hi duo Susceptores per totum librum non memorentur, observasse iuvabit.] Haec iura in Occidente recepta, in Oriente nunquam observata fuisse videntur. Gravis vero poena his Tabulariis ac Susceptoribus imminebat, si quis suae arcae rationes in alterius scrinium transtulisset (citt. LL. 4. et 13.). M. Antoninus Tabularios et ipse in provinciis instituerat, apud quos nomina natorum ingenuorum scriberentur, ut ait Capitolinus [in M. Ant. c. 9. i. f.], qui a praedictis sunt diversi“. In non nullis aliis quoque tum orientalium occidentaliumque provinciarum rectorum officia, tum haec ipsa inter se diffe-

rebant: ut ecce Principem ex eodem Officio omnes habebant, praeter Consularem Campaniae, cui „de Officio Pf. P. Italiae“ dabatur; idem unus Pronumerarios habebat; a Libellis habebat Consularis Palaestinae, qualis in reliquis clarissimorum officiis non recensetur; Subadiuvam non nisi in occidentalium legimus. Id omnium Cohortalinorum horum Officiorum commune fuit, ut ad aliam militiam sine annotatione clementiae principalis iis transire non liceret. — Gothofredus de his Officiis Officialibusve, Apparitionibus Apparitoribusve, Militia sive Cohortalibus vel Cohortalinis Iudicum sive Rectorum provinciarum, ex Th. C. in Notitia dignn. ad eundem composita (p. 31. sq. ed. Lips.) haec enotavit: „Per hos statuta complebantur et necessaria peragebantur. erant autem hi perpetui in provinciis, neque Iudicem suum deserere poterant. Annonas consequebantur a fisco, exceptis Exceptoribus [„qui nec militiam sustinent,...“ sed „munia propriae civitatis agnoscere“ debebant]. Vestis eorum seu habitus: penulati erant; discoloribus palliis pectora tegebant, ut ex his dignoscerentur, observabantque seu obfirmabant cingulis interiorem vestem. Suggestere Iudicibus leges eisque obsistere perperam agentibus et ab illicitis deducere debebant; alioquin puniebantur, nominatim Adiutor et Subadiuva. Muneris seu officii eorum erant haec: ordinis dignitatum servandi cura. Locorum a Principe donatorum possessionem donatariis tradebant. Ad separatas provinciarum secretasque partes necessariis ex causis aliquando dirigebantur, inque eum finem binas annuas evectiones iis Pf. P. faciebat. In munus aliquod nisi Principe Officii ordinante mitti non poterant. Exigebant tributa, tirones, potentiorum possessorum domos, senatorias functiones. Mancipes cursus publici electi; mancipatus cura ad Officiales Iudicum veteranos seu emeritos quandoque redacta, in subsidium ad curiales, tum ad hos id reductum. Compulsores. Susceptores et praepositi horreorum. Susceptores vestium. Vetita his sequentia: debiti reum quem Rationalis Officium ad solutionem cogit, abducere; ad matris familias domum, ad eam extrahendam,

etiam ob tributa publica mitti; in curiales, navicularios et cetera corpora Africae quid eis licere. Corruptelae et peccata eorum varia fuere: ex collecta provincialium praeda ad maiores militias festinabant. Periculo eorum multa erant. Pistores praedia quae privato iure possidebant, vendere, transferre in Officialem non poterant, cum in alios possent. In constitutionibus Officiis quoque poenae comminatio de more fiebat, si quid neglexissent. Sub custodia eorum rei continebantur. Denique Officiales militia curia non liberabat^a.

CAPVT XLI.

PAG. 123*. §. 1.] Hoc caput omiserunt bcc; in aacc legitur in fine Notitiae Orientis post nostra Notitiae Occid. capita XLV. sq., quae ibi quasi ad Notit. Or. pertinerent, posita sunt, „Idem & de VIRO CL (v. clariss cc) Cōsulari (Consulari c^a) Campaniae, Itēq; v. CL. (itemq; v. clariss.) Correctore (correctore c^a) Apuliae & Calabriae constitutum est. FINIS^a. Et haec quidem in aa ita sunt, ut p. XXXI. praef. nostr. Notitiae Or. praemissae, in b ut p. XXXIII. ibid., in Γcc, ut p. XXXVI. sq. ibid. repetita sunt.

— §. 2.] Campanie €. cum insignibus add. c⁶?. —

De Consularibus, aliis scilicet atque de quibus Ulpianum librum singularem composuisse ex inscr. L. 25. D. de R. C. XII. 1. scimus, supremum inter clarissimos provinciarum praesides locum optinentibus, in universum satis constat, post Constantinum M. neque eos qui consulatu functi essent neque qui consulari iure provincias regerent, sed eos dictos esse qui provinciis consularibus administrandis ab imperatoribus praefecti erant; vocabulum autem cum ipsarum provinciarum descriptione ex eo deducendum est, quod olim principes in suas provincias legatos consulares sive consulares simpliciter dictos mittebant. interdum autem in dignitate provinciarum definienda variatum esse, ut quae nunc consularis esset, deinde

correctoria praesidialisve, postea consularis iterum fieret et sic deinceps, et supra multis exemplis, ubi de Vicariis dioecesium disputatum est, imprimis autem p. 606*. ad p. 88*. ostendimus, et paullo post de ipsa Campania videbimus. Formula Consularitatis ap. Cassidor. Var. VI. 20. sic habet: „Quamvis dignitatem Tuam a consulibus descendere nominis ipsius videantur testimonia declarare, tamen et insignia tanta circumstant, ut nullus possit ambigere Te de illius lampadis claritate lucere: secures enim et fasces quos illius dicavit genio antiquitas, Tuis videntur faleris deputata, ut iuris dictio concessa vel tacita possit admonere provincias. Sed quale Tibi debet esse quod curules inclitas probatur ornare? Vultus quin etiam regnantium geniata obsequii pompa praemittit, ut non solum summi iudicis, sed et dominorum reverentia cumulatus orneris. O magnae temperationis inventum! de nomine consulis promitteris clementissimus, et de principum imagine metuendus. In aliquibus adhuc provinciis ornatus paenula, carpenti etiam subvectione decoraris, ut multis declaretur indiciis per expressas imagines rerum vices Te praecelsae gerere dignitatis. Considera magnum esse quod suscipis, et nulla criminum deiectione vitieris. nominis Tui auctor multa conferendo praedicatur: Tu age ne ullis cupiditatibus accuseris, ut si dare non praevales, certe Te moderari velle festines: proximus enim habetur donanti de quo potest dici ‘abstinens est iugiter alieni’; certe foedissimae contrarietatis vitium est studere furtis et habere vocabulum largitatis. Erigat ad laudem Tuos animos, quod vocaris. non Te profecto meritis imparem facis si turpissimae ambitionis delicta calcaveris: nam errores noxios vincere est vitia maculosa superare, et iste re vera editus est de moribus consulatus: nec enim superflue prudentissimi veterum talia rebus nomina imposuerunt, dum continentiae magnae praesulem provinciis mitterent Consularem. Triumphata iura publica, largire iustitiam, et ex fortiori parte imitari praevales quem nominis proximitate contingis. Pecuniis potest indigere mediocris;

morum talenta non potest non habere qui iustus est. non pavescas largas consulum manus: habent et boni pauperes divitias suas. Illud ergo « Te quaeritur quod in pectore humano nascitur, non quod terrae visceribus continetur: quanto melius triumphare ex animi thesauro, unde nunquam nascitur paenitudo, quia nec tenuis efficeris, cum plura concedis, quin immo tanto locupletior redderis, quantum Te bona conscientiae sparsisse cognoscis. Qua propter opinionis Tuae laude plecti per illam indictionem in illa provincia consularitatis Te praecipimus agere dignitatem, ut Tibi non sit acceptum quod legibus probatur inimicum: illa magis dilige quae aequitatis iura commendant. Nomen Tuum actionibus proba: consule fessis, et tunc vere diceris Consularis. Sed ut omnia aequabili moderatione pensentur, institue pecunias non quaerere, et agnoscis munera Tibi copiosa provenire. hanc enim condicionem humanis actibus divina posuerunt, ut ille magis possit ditescere qui lucra turpia nescit optare: ignorantes accipiunt qui bene agunt, quia necesse est ut dum parumper malorum ambitio contemnitur, superno munere plus donetur».

De finibus Campaniae, quae inter minores quidem, sed tamen nobilissimas totius Italiae provincias numeratur, alios aliis temporibus eam habuisse observat Cluver. IV. 1. p. 1090. sed non ita bene eosdem descripsit. cf. Nic. Corciae *Storia delle due Sicilie. Napol. 1845. 8°. II. p. 6. sqq.*, Mannert. IX. 1. p. 690. sq. Iis temporibus, ad quae haec Notitia respicit, Campania proprie dicta sive felix, vulturum versus, mari infero, ut semper, ab oriente Silaro amne (*Sele*) Lucaniaque, ab aquilone Apenninis montibus Samnioque, ab occidente monte Massico Latioque includebatur; sed Latium etiam totius provinciae Campaniae partem efficiebat. „A mari Adriatico (verba sunt Bingham. lib. X. cap. V. §. V.) iterum per transversum Apenninum eundum nobis est, ut Latium et Campaniam, antiquam Italiae gloriam, iuxta mare Tuscum ortum versus ad Silarum amnem a Tiberi et portis Romae contemplemur. Hae regio-

nes in civili et ecclesiastica Notitia pro una duntaxat provincia habentur“. cf. Car. a S. Paulo tom. I. p. 51. sq. Recte igitur Pancirolus c. XCI. „Explicitis“ inquit „Spectabilibus Notitia ad Clarissimos digreditur, inter quos primum locum Consulares tenent, quorum insignia in Campaniae Consularis exemplari repraesentantur... Hic vero ut dignior pro aliorum exemplari est positus, quod inter Consulares emineat: est enim Campania omnium Italiae et totius fere orbis fertilissima et opulentissima.“ et cap. L. „Campania inter Lirim fluvium, nunc Garilianum dictum, et Sarnum continetur, ubi est Capua eius metropolis et Neapolis: nunc Terra laboris dicitur a campis laborivis, vel quod ille ager ob fertilitatem sit elaborandus. De hoc ita Cicero: ‘Campani semper superbi bonitate agrorum et magnitudine fructuum, salubritate aeris et pulchritudine regionis’. Eam cunctis terris Dionysius Halic., Plinius, cum Livio Polybius Virgiliusque praeferunt, quod vini, frumenti oleique copia ceteris antecellat, unde Felix est cognominata. ‘Omnium’, ait Iornandes, ‘non modo Italiae sed paene toto orbe terrarum pulcherrima Campaniae plaga est, nihil mollius caelo, bis floribus vernal, nihil uberius solo, ideo Liberi Cererisque certamen dicitur’. Idem L. Florus [I. 16.] et plura Strabo [IV. p. 242. sq. 250., Symmach. ep. VIII. 25. IX. 42., Cassiod. Var. IV. 50., alii.] Itaque assignata cuicque oppido certa frumenti quantitate pro alimentis reliquum Romanis horreis inferebatur. Symmachus I. 39. [X. 53. ed. Iuret.] ‘Puteolanis’ ait ‘municipibus Divus Constantinus CLM. modiorum in alimoniam civitatis indulsit, quae summa a D. Constante regente rem p. media parte mutilata est; post quem Constantius annonam Puteolani populi XXV M. modiorum adiectione cumulavit, atque ita factum est, ut C M. modiorum eiusdem populi victus acciperet; sed Iuliano moderante rem p., cum Lupus consulari iure Campaniae praesidens Terracinensium contemplaretur angustias, V M. et DCC modios Puteolanis municipibus derogans Terracinensium usui deputavit’. Addit Symmachus, Terracinenses lavacris publicis Romae ligna et

calcem reparandis moenibus subministrasse. Magnam quoque suum copiam, forte duas decimas Campani quotannis Romanis debebant (L. 3. [Th. C. XIV. 4.] de suariis), pro quibus tandem mille nongentos quinquaginta solidos solverunt (Nov. Valentiani de suariis. tit. 37. [36., ed. Haen. tit. 35. p. 359. sqq.]). Hanc pecuniam primo Consularis Campaniae, postea P. P. exegit (cit. L. 3. Th. C.). Nec poterant ludum equorum curulium Campani exercere, nisi prius duo milia modiorum fabae pro singulis factionibus ad alendos equos currentes Romae contulissent (L. 2. Th. C. de equis curulib. XV. 10.). Sub Domitiano Memmius Ruffus Consularis Campaniae in pios saeviit (Martyrolog. 7. et 12. Maii). Constantino imperante Pompeianus Consularis Campaniae fuit (L. 4. C. si contra ius vel ut. publ.); mox Lupus, ut ait Symmachus, deinde Bulephorus (L. 1. C. ut armor. us.), huic Felix successit, deinde Amphilocius et alii⁴. Plenior Consularium Campaniae indicem paullo post dabimus.

Picturam quam ad A repetendam curavimus, in ceteris quoque codd. mss., si recesseris a coloribus, quos pro suo quisque pictor lubitu varios adhibuit, consimilis est; apparet autem eam et ab illa quam Not. Or. in Consulari Palaestinae exhibet et a Cassiodoriana descriptione supra repetita diversam esse. parique modo ceterorum quoque Consularium picturas sua quamque propria nonnulla habuisse vix dubitari poterit. Pancirolus de ea sic disputavit: „Notitia in Consulari Campaniae haec insignia ostendit: Imaginem mulieris pro tribunali sedentis, a cuius dextro humero cingulum suspensum ad sinistrum latus oblique descendit, sinistra scutum, dextra hastam tenet, in cuius summo praefixa est tabella, ubi scriptum est CAMPANIA [et sic etiam in CD]. Ipsa in capite tutulum cum prominentibus pinnis gerit. Nuda pedes [in A calceata, nigris calceis, in D flavis, per quos rubrae taeniae quadrangulatim tenduntur, quique in singulis tetragonis rubeos orbiculos habent], albaque palla [fusca in A; purpurea D] succincta viride [plumbei coloris A, caerulei D] pallium, a parte sinistra brachio retenta ad genua fluere permittit. Ad

dextram abacus albo [purpureo A, caeruleo D] tapeto, ut in aliis, instratus, librum luteo tegmine tectum sustinet. In codice Ursini supra rubram pallam albo pallio induitur. Madrucianus pro muliere virum eodem modo indutum et pro tribunali sedentem ostendit. Ad dextram liber mandatorum luteo tectus albo ac surrecto tapeto abaco instrato inhaeret. unde apparet ius dicentes prope se hunc librum semper habuisse[?]. Tribunalis, seu ut tum appellabant, Secretarii forma haec visitur: locus amplius sellam in medio continet, cui ius dicens insidet: supra purpureae [flavae A] anulis suspensae et a lateribus convolutae tribunalis faciem aperiunt, id ita diductum et complicatum velum levatum vocabatur (L. 181. C. T. de decurionib. [immo L. 6. Th. C. de naufrag. XIII. 9. cf. LL. 7. 9. Th. C. de off. rect. I. 16., L. 8. §. 3. Th. C. de iuris d. II. 1., L. 7. Th. C. de denuntiatione II. 4., LL. 5. 7. 16. Th. C. de proxim. com. VI. 26., L. 20. Th. C. de exaction. XI. 7.]). Cum vero de causis decidendis vel reis torquendis aut condemnandis consultabant, illud obducebatur. Clemens (Constit. lib. II. c. 56.) 'Aspicite' inquit 'mundana iudicia, quorum potestati videmus tradi homicidas, adulteros, veneficos, sepulcrorum perfossores, latrones, de quibus cum quaesiverunt, Praefecti iudicio interrogant reos, an illa ita se habeant, quibus affirmantibus non continuo eos ad supplicium mittunt, sed per plures dies quaestiones exercent, cum multo consilio et velo interiecto'. Hoc idem in Actis martyrum apparet (ap. Surium 23. Augusti): 'Lysias' inquit 'introgressus obduxit velum, postea exiens ex tabella recitavit sententiam'. Et in aliis actis s. Euplii 'Cum esset' aiunt 'extra velum secretarii Euplius, Calvisianus Consularis intra velum interius ingrediens sententiam dictavit, et foras egressus afferens tabellam legit "Euplium Christianum edicta principum contemnentem, deos blasphemantem, gladio animadverti iubeo". Idem ferme D. Basilus (epist. 79.) 'Qui rerum' ait 'in hoc mundo potiuntur, quando facinorosum hominem morti sunt adiudicaturi, cortinas obducunt et expertissimos quosque ad causae transactionem advocant'. [cf. etiam Chrysost. II. ad

Timoth. homil. V.] Haec ille. Secures etiam cum fascibus et vultus principum Consularis praemittebat, curruque argentato vehebatur, ut ait Cassiodorus^a. Idem Pancir. in comm. ad Not. Or. c. C (ex ed. ^a) „eadem forte (civilis officii insignia, currum ex argento, securim et fasces) et Consularis gestabat insignia, qui consularibus infulis ornatus incedebat; sed non Correctores, sicut nec Praesides^a. Consularitatis dignitate functos Comitibus Italicianorum et Gallicianorum [cf. supra p. 434*.] praeferunt Arc. et Hon. L. un. Th. C. de consularib. et praesidib. VI. 19. a. 400. emissa. sed cum nomine ac dignitate consularis viri collationis frequentandique senatus aliorumque huiusce modi conventuum, qui honoratorum frequentiam flagitabant, onus coniunctum fuit. L. un. Th. C. de comitib. ord. I. artium diversar. VI. 20. cf. L. un. Th. C. de praepos. labor. VI. 25., LL. 7. 8. Th. C. de prox. com. dispos. VI. 26.

Dissertationem Pratilli *de' Consolari della provincia della Campania*, Neapoli a. 1757. 4°. editam, quam non nisi ex Corcia et Gervasio (*Osserv. s. iscr. onor. di Mar. Lolliano*. Neapol. 1846. 4°.) allegabo, si ad sequentem Indicem conficiendum adhibere possem, fortasse pleniorum exhiberem; in quo propter incertitudinem temporis quo magistratum gesserunt, alphabetico quem vocant ordine Campaniae Consulares enumerabo, addito ubi potui, temporis indicio.

AVDENTIVS AEMILIANVS (NON SAEMLIANVS) circa a. 270. (lap. Capuan.) Fabrett. 280, 173., Gud. 141, 5., Pratilli p. 84., Corcia II. p. 64., Gervas. p. 30. sqq. qui doctum commentarium exhibet.

Ad AMPHILOCHIVM (edd. Amphilocium) CONSVLAREM CAMPANIAE SIVE AD SOPHRONIVM CONSVLAREM PICENI a. 370. data est L. 71. Th. C. de decurionib. XII. 1.

Ad BYLEPORVM CONSVLAREM CAMPANIAE datae sunt a. 364. L. 2. Th. C. quib. equor. us. IX. 20. et L. un. Th. C. quor. us. XV. 15. (L. un. Iust. C. ut armor. us. interd. sit XI. 46[47].), a. 365. L. 24. Th. C. de cursu publ. VIII. 5.

? D. N | Q. ANTONI | CASSI | CASSIANI | CONSVLA|RIS. B. N. Reines. p. 397. vult. Q. ANTONI CASSIANI CAMPANI CONSVLARIS

C. CARLIO CENSO|RINO V. C. — — — COMITI D. N | CONSTANTINI MAXIMI AVG | ET EXACTORI AVRI ET ARGENTI | PROVINCIAE III. CONS. PRO|VINC. SICIL.

CONS. CAN --- ORDO POPVLVSQVE ATELLANVS | L. D. S. U (Grumo prope Atellam). Ex Matth. Aegyptio Murat. 1029, 8., Pratilli p. 64., Corcia II. p. 267.

? APPIVS CLAVDIVS TARRONIVS DEXTER V. C. (An Consularis Campaniae?) Corcia II. p. 200.

IVLIVS FELIX | CAMPANIAE CONSULARIS circa a. 366. (lap. Sinuessan.) Pratilli p. 77., Corcia II. p. 457. Ad eundem Felicem procul dubio data est Valentiniani Valentisque AA. constitutio, quam ex Consult. c. 9. in Th. C. ad SC. Claudian. IV. 5. ut quintam Gothofr. recepit, Haenelius reiecit. In Consult. inscribitur FELICI CONSULARI MACEDONIAE, sed cum Gothofr. CAMPANIAE legendum est. Subscriptio habet: DAT. XIII. KALEND. AVGVST. MEDIOLANI IPSIS AA. COSS. I. E. A. 365.

GRACCHO CONSULARI CAMPANIAE Imp. Arcad. et Honor. AA. a. 397. dederunt L. I. Th. C. de collegiatis XIII. 7. Eundem a. 415. Pf. U. fuisse docet inscriptio L. 20. Th. C. de div. off. VIII. 7. Cf. Corsini de Pf. U. p. 336.

[H]ORTENSIO CONVIARO [I. CONSULARI] | PROVINCIAE CAMPANIAE. (lap. Nolan.) Reines. p. 324. n. 56.

IOANNI V. S. CONSULARI CAMPANIAE datae sunt epp. ap. Cassiodor. Var. III. 27. IV. 10. Ex hac ipsa, ubi *spectabilitas vestra* appellatur Consularis, editores videre poterant, falso ab ipsis litteras v. s. viro senatori explicari. [Cf. p. 478*. not.**.]

POSTVMIVS LAMPADIVS | V. C. CAMP. CONS [CONS. CAMP. Grut. 193, 1., Doni V. 55. p. 177.] (lap. Neap.) Capaccio Hist. Neap. p. 14., Pratilli p. 115., Corcia II. p. 238. — POSTVMIO LAMPADIO V. U | ET INLVSTRI CONS. CAMP --- (lap. Neap.) Spon. Miscell. p. 160., Grut. 459, 1. — POSTVMIVS LAMPADIVS V. U | CAMPANIAE CONS --- Pratilli p. 116., Corcia II. p. 68. Exeunte a. 365. Pf. U. factus est. cf. Corsini p. 235. sq.

MAVORTII | Q. FLAVIO MARSIO EGNATIO | LOLLIANO C. V. Q. K. PRAETORI [PRAEFECTO Spon. PRAEF. Fabrett.] VR|BANO AVGVRI PVBLICO POPVLI | ROMANI QVIRITIVM CONS. ALBEI | TIBERIS ET CLOACARVM CONS. OPE|RVN PVBLICVM CONS. AQVARVM | CONS. CAMPANIAE COMITI FLAVIALI | COMITI ORIENTIS COMITI PRIMI ORDINIS ET | PROCONSULI PROVINCIAE AFRICAE | REGIO PORTAE TRIVMPHALIS PATRONO DIGNISSIMO. Dedi hunc celebrem lap. Neap., quales similes etiam Puteolis ac Sinuessae leguntur, ex apographo Gervasii p. 41. Cf. Spon. Miscell. p. 129., Fabrett. 689, 110., Grut. 431, 4., *Giornale di Napoli* a. 1704. n. 8. p. 57., Pratilli p. 73., Murat. 702, 2., Orell. 2284., Avellino in *Bulletino archeol. Napol.* ann. IV. p. 74. sqq., Corcia II. p. 183. sq. Mavortius Lollianus a. 342. Pf. U. (Corsini p. 200. sqq.), a. 355. Consul, a. 356. Pf. P. (Ammian. XVI. 8, 5.) factus est. De

eo plura Firm. Matern. mathes. praef., II. 32. VIII. 15., vide Valos. ad Amm. l. c., Gothofr. prosopogr. Th. C. v. *Lollianus*, Gervas. l. c. p. 11. sqq. *LUPVS*. „divo Iuliano moderante rem p. cum Lupus consulari iure Campaniae praesidens. “. Symmach. X. ep. 53. ed. Iuret. (p. 1166*. transcr.), ubi paullo ante „Campani Moderatoris“ vocabulo usus est. Et ap. Gud. 143, 5. (non ex Ligorio desumptus Capuanus tit. legitur: ...RIVS LUPVS | V. C | . . . CONS. CAMP | . . . CVRAVIT.

T. ANTONIO [AVONIO Grut. 371, 1. NONIO Doni, ANONIO Donati] MARCELLINO | V. C. CONS. CAMP. PATRONO DIGNISSIMO — — — PLEBS BENEVENTANA. (Benevent.) Grut. 357, 5. 371, 1., Doni V. 118. p. 215., Murat. 367, 2., Donat. 334, 4., Orell. 3763. Ad hunc ANTONIVM MARCELLINVM a. 319., cum Praeses provinciae Lugdunensis Primae esset, Constantinus A. dedit L. 1. Th. C. sine censu XI. 3.

Q. CLODI. HERMOGENIANI | OLYBRII. V. C. | CONSVLARIS. CAMPANIAE | PROCONSVLIS. AFRICAE | PRAEFECTI. VRBIS | PRAEF. PRAET. ILLYRICI | PRAEF. PRAET. ORIENTIS | CONSVLIS. ORDINARIi (Rom.) Grut. 353, 2. Lapis post a. 379. positus, „quo Olybrius, Symmachi gener, ipse Consul processit, cum a. 358. Consularis Campaniae et Africae Proconsul fuisset“. Corsini p. 247., qui alias de eodem inscriptiones complures exhibet, sed non hanc Formianam: QVINTO. CLODIO. C. | HERMOGE... | V. C. CONS. CAMP | ORDO. ET. POPVLVS | FORMIANVS | PATRONO PRESTANTISSIMO. Donat. 337, 8. et 346, 8. Vide etiam Gothofr. prosopogr. Th. C. sub v. *Olybrius* sub *Constantio imp.*

CL. PACATVS V C CAMP | CONS. (Pausilipp.) Corcia II. p. 196. — CLAVDIO IVLIO | PACATO V. C. CONS | CAMP. OB AEQVITATEM IVDICIS ET | PATROCINIA IAM [IVRIS? Murat.] | PRIVATI. ORDO | BENEVENTANVS PATRONO POST | FASCES DEPOSITOS | CENSUIT CONLOCANDAM (Benevent.) Grut. 390, 1. 424, 1., Murat. 376, 1., 1032, 6., Morcelli de stilo inscr. II. p. 58., Orell. 3170.

BARBARIVS POMPEIAN. V. C. CONS. CAMP. (Abellae). Pratilli p. 68., Corcia II. p. 422. — AD BARBARVM POMPEIANVM CONSVLAREM CAMPANIAE a. 333. data est L. D [olim 4]. Th. C. de div. rescr. I. 2., quae in Iust. Cod. L. 4. si contra ius I. 22. inscribitur AD POMPEIANVM CONSVLAREM CAMPANIAE.

POSTVMIVS | V. C. CONS. CAMP | CVRAVIT (Neapol.) Doni II. 42. p. 77., Gud. 137, 7., Murat. 482, 4. (Non supra memoratus Postumius Lampadius?) VALERIO | PVPLICOLAE [PVBLICOLAE Donat.] C. V. CONS | CAMPANIAE. AB. ATAVIS | PATRONO. SPLENDIDISS. ORDO BENEVENTANVS | ET. HONESTISSIMVS. POPVLVS — — (Benevent.) Murat. 1032, 8., Donat. 334, 7.

MENNIVS RVFFVS sec. Pancirol. in Martyrolog. 7. et 12. August.

SEPTIMIO RVSTICO V C CONS CAMP — — (Neapol.) E Mazocchi schedis Ger-

vasio *Osserv. int. alc. ant. iscr. in Napoli. 1842. 4°. p. 51., Corcia II. p. 244.* Alius fuit procul dubio Q. Iunius Rusticus Pf. U. a. 345. (Corsini p. 205.) L. 23. Th. C. de appell. XI. 30. memoratus; et alius etiam Rusticus Iulianus Pf. U. a. 388. (Corsini p. 286.) ab Ammiano XXVII. 6. notatus et ad quem Symmachi epp. 1...15. lib. III. datae sunt.

NERATIVS. SCOPIVS. V. C | CONS. CAMP. | AD. SPLENDOREM. VRB | NOLANAE. CONSTITVI | PRÆCEPIT (Nolae) Grut. 1080, 4. NERATIO. SCOPIO. V. C | FILIO. CONSVLARI | CAMPANIAE (Rom.) Grut. 441, 6.

ACILIO GLABRIONI SIBIDIO V. C | CONSVLARI CAMPANIAE (Rom.) Cf. supra p. 471*. Ad amicum suum Sibidium Symmachi epp. 129...31. lib. VII. sunt.

FL. CLAVDIO SVLPICIANO C. V | PROCOS. PROV. ACHAEAE. DACIAE ||| CONSVLARI CAMPANIAE | VIAE APPIAE AVG. CONSVL [a. 193. ex kal. Mart.] -- (ad fauces Caudin.) Donat. 250, 5, Orell. n. 131. Cf. Herodian. II. 6., Spartian. in Did. Iul. c. 2. Anno 193. Pf. U. sec. Corsin. p. 100.

TATIANI | C. IVLIO RVFINIANO | ABLAVIO [ABLABIO Maff.] TATIANO C. V. RVFINIANI ORATORIS FILIO FISCO PATRONO RATIONVM SYMMACHVM | ADLECTO INTER CONSVLARES IVDICIO DIVI CONSTANTINI. LEGATO PROVINC. ASIAE CORRECTORI TVSCIAE | ET VMBRIAE. CONSVLARI AEMILIAE ET LIGVRIAE PONTIFICI | VESTAE MATRIS ET IN CONLEGIO PONTIFICVM PROMAGISTRO. SACERDOTI HERCVLIS CONSVLARI CAMPANIAE NVIC ORDO SPLENDIDISSIMVS ET POPVLVS | ABELLINATIVM [ABELLINORVM Maff.] OB INSIGNEM | ERGA SE BENEVOLENTIAM ET RELIGIONEM ET INTEGRITATEM EIVS STATVAM | CONLOCANDAM CENSUIT (Atripaldae prope Abellinum.) Maff. Ver. ill. I. Inscr. p. 18., Murat. 1019, 2., Eupulus p. 56. et ex hoc Orell. 1181.

D. N. VALENTINIANI ||| ARIANVS VALENTINIANVS | V. C. CONSVL. CAMPANIAE | DEVOTVS NVMINI (Puteolis.) Murat. 675, 7.

Ligorianos titulos sequentes superioribus immiscere nolui :

M. DONIVS. CRISPINVS. V. CL |||. PROCOS. PROVINCIAE AFRICAE | COS. CAMPANIAE. CVRATOR. REIP | SVESVLANORVM | et c. (Praenest.) Gud. 3, 9.

M. SENSIO. M. P. TERENTINA. GENIALI ||| CANDIDATO. IMP. CAES. NERVAE. TRAIANI | FLAMINI TITIALI. PRAETORI. TVTELARI | CONSVLI [sic] CAMPANIAE. PROCONSVLI. AFRICAE - - - - (in via Flam.) Gud. 138, 6. Hoc titulo Corsin. p. 73. ut M. Sensium Gentilem a. 162. Pf. U. fuisse statueret, inductus est.

M. AVRELIO. PROCVLO. V. C. CONSVLAR. CAMPANIAE. ET CONSVLARI. TVSCIAE. ET VMBRIAE. ET | CORRECTORI. PICEN- ||| TVSCI. POPVLONI D. D (Rom.) Gud. 116, 10.

L. CARLIO. L. F. QVIR. RVFO. V. C ||| CVRATORI. TRIVMPHI. IMP. CAESARIS | L. SEPTIMI. PERTINAC. AVG. PARTHICI. ARABICI. ET PARTHICI. ADIABENICI. MAXIMI. CONSVLARI. CAMPANIAE. ET APVLIAE. DIS. CORRECTORI | TVSCIAE. ET VMBRIAE. ET. PICENI ||| (Rom.) Gud. 99, 1.

M. AVRELIVS. VIRIDIANVS | V. C. CORRECTOR. CAMPAN | ET NOLAN. PATRONVS |||
(Nolae.) Gud. 16, 6.

Correctores Campaniae etiam in his quattuor inscriptionibus leguntur, in quarum priori verba cons. viri suspecta habeo: fuerint c. v. i. e. clarissimi viri:

FVLVIAE | AVGVSTINIA | NAE. C. P. | DIONYSI. CONS. VIRI | CORR. CAMP. VXORI |
FORMIANI. PVBLICE. (Formiae) Donati 337, 8.

C. VETTIO. COSSINIO RVFINO C. V | PRAEFECTO VRBI [a. 315.] COMITI | IN CONSIST. CORR. CAMP. [a. 312.] CORR | TVSCIAR ET VMBRIAR | CORR. VENETIAR ET HISTRIAR | CVR. ALV. TIBERIS ET CLOACAR. SACRAE VRBIS --- (Atinae) Doni V. 199. p. 145., Murat. 373, 3.; Orell. 2285. Cf. supra p. 441*. et vid. Gothofredi prosopogr. Th. C. v. *Vettius Rufinus*, Corsini p. 170. sq.

T. FL. POSTVMIO. TITIANO. V. COS | PROCOS. PROV. AFRICAE | COS. AQVAVM. ET MINICIAE | CORR. ITALIAE. TRANSPADANAE | CORR. CAMPANIAE. | COGNOSCENTI. VICI. SACRA ||||| (Rom.) Grut. 459, 7., Fabrett. III. 516. p. 208. et X. 218. p. 700., Orell. 1194. Postumius Titianus in fastis consularibus a. 301. legitur. Putem ad eundem a. 315. L. 2. Th. C. de cursu publ. VIII. 5. datam esse, eoque anno cum Pf. P. fuisse.

RVFIO [RVFIO Reines.]. VOLVSIANO. | [V. C. | inser. Reines.] CORRECTORI CAMPANIAE. (Neap.) Capaccii Hist. Neap. I. 9. p. 89. ed. 1607., Reines. p. 1023. n. XXII., Gervasio *Man. Loll.* p. 48. not. 1., qui p. 43. hanc alteram Neapol. exhibet et explicat: FORTISSIMO ET PISSIMO | PRINCIPI SVO | M. AVRELIO CARINO | RVFIO VOLVSIANO | V. C. | EORVM IVDICIO | BEATISSIMVS ITERVM | CORRECTOR Rufii Volusiani haud infrequentia nomina sunt, ut dubitem an ille idem fuerit ac Volusianus qui a. 310. 313. sq. Pf. U. consulque fuit. cf. Gervas. l. c. cum Gothofr. prosop. Th. C. v. *Volusianus sub Constantino M.* et Corsini p. 169. sq.

De Tetrico seniore Trebell. Pollio in XXX tyrann. c. 23. Correctorem eum totius Italiae ab Aureliano factum esse refert „id est Campaniae, Samnii, Lucaniae, Bruttiorum, Apuliae, Calabriae, Hetruriae, atque Umbrinae, Piceni et Flaminiae omnisque Annonariae regionis“. Allifani in Campania repertus est tit.: FABIVS MAXIMVS RECTOR | PROVINCIAE THERMAS ||| RESTITVIT. Grut. 43, 6.

Etiam Praeses Campaniae celebratur in hoc Cumano titulo, a. 558. posito:

M. Θ. Δ | FL. NONIVS. ERASTVS | V. P. PRAEF. CLASSI [IV I. C. IVM?] MARIT | CONES S. II. PRAES. CAMPAN | TVRRES VRB. MYROS ET PORT | REPECIT. | DD. N. IVSTINIANO P. AVG ANN | XXXII | Σ. Γ. Θ. Pratilli *Via App.* p. 381., *de consul.* p. 96., Corcia II. p. 110.

Ante quam correctoria fieret Iuridicumve acciperet Campania, ex qua dignitate in eam provinciae consularis a Constantino M., ut videtur, evecta est, proconsularis fuerat, ad quae tempora sequentes tituli, certe primus et tertius, referendi sunt:

M. NONIO. M. F. | BALBO. PR. PROCOS | HERCVLANENSES (Herculan.) Maff. Mus. Ver. 350, 10., Donat. 337, 9. cf. Murat. 2024, 3.

ΑΝΙΚΙΟΝ ΒΑΣΣΟΝ. ΤΟΝ. ΛΑΜΠΡΟΤΑΤΟΝ | ΑΝΘΥΠΑΤΟΝ. ΚΑΜΠΑΝΙΑΣ. ΔΟΓΜΑΤΙ | ΤΟΤ. ΚΟΙΝΟΤ. ΠΛΗΣΗΣ. ΤΗΣ | ΕΠΑΡΧΙΑΣ | ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΣ. ΔΟΣΙΘΕΟΣ | ΑΣΚΛΕΠΙΟΔΟΤΟΣ. Ο. ΛΑΜΠΡΟΤΑΤΟΣ | ΤΗΛΕΘΗΚΟΣ. ΤΗΣ. ΚΡΗΤΩΝ | ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΑΝΕΣΤΗΣΕΝ (Gortynae in Creta) Grut. 1090, 20. Beneventanus tit. ap. Donat. 334, 5. habet: ANICI. BASSI | ANICIO. AVCHENIO. BASSO. V. C. | PROCONSULI. CAMPANIAE | VICE. SACRA. IUDICANTI..... ||||| - BENEVENT. PLEBS. et Romanus ap. Reines. VI. 4. p. 395. : ANICIO. AVCHENIO. BASSO. V. C. QVAE | STORI. CANDIDATO | VNO. EODEMQVE. TEMPORE. PRAETORI | TVTELARI. PROCONSULI | CAMPANIAE. PRAEFECTO. VRBI. TRINI | MAGISTRATVS | INSIGNIA. FACVNDIAE. ET. NATALIVM | SPECIOSA. LVCE. VIRTVTIS. ORNANTI. Cf. Corsinum p. 99. Bassi praefecturam urb. a. 193. p. Chr. n. adscribentem.

Ligoriani tituli sunt hi:

C. ARRIVS. M. F. BALBINVS | V. C. PROCOS. CAMPANIAE | CORRECTOR. TVSCIAE. ET | VMBRIA. P̄CVRATOR [sic] et c. (Rom.) Gud. 67, 1.

M. SILIVS. M. F. GALERIA | PAITVS. V. C. ||| CVRATOR. COLL. FABR. NES | SANEN. PROCOS. PROVINCIAE | CAMPANIAE. PROCOS. SICILIAE. ET | QVESTOR. PROVINCIAE. AFRICAE | et c. (Messan.) Gud. 10, 1. et Torremuzza. Panormi 1769. fol. p. 2, 4.

De Iuridicis notissimum est iis datis M. Antoninum philosoph. Italiae consuluisse „ad id exemplum quo Hadrianus consulares viros reddere iura praeceperat“, ut Capitolin. in M. Ant. philos. c. 11. refert. Hadrianus „quattuor Consulares per omnem Italiam iudices“ constituerat (Spartian. in Hadr. 22.), quem tamen morem non diu obtinuisse etiam Appianus B. C. I. 38. ad a. u. 663. testatur „ἦσαν γὰρ, ὥς ἔοικε, τότε καὶ τῆς Ἰταλίας ἄρχοντες αὐθύπατοι κατὰ μέρη· ὃ καὶ Ἀδριανὸς ἄρα μιμούμενος ὕστερον χρόνῳ πολλῶ τὴν αὐτοκράτορα ἀρχὴν Ῥωμαίοις ἡγούμενος ἀνεκαίρισε, καὶ μετ’ αὐτὸν ἐπέμεινε ἐς βραχὺ. Cf. etiam Dio Cass. LXXVIII. 22. cum annot. Reimari et Fgm. Vatt. §§. 232. 205. et vide accuratum E. Dirkseni commen-

tarium in libro *Die Scriptores Hist. Aug.* Lips. 1842. 8°. edito p. 78. sqq., qui p. 97. sqq. contra Reimarum disputat. Salmasius ad Spartian. l. c. (cf. Plinian. exercitt. p. 567. A) suae de Consularibus disputationi longe maiorem quam meretur laudem tribuit, atque equidem penitus quid inter proconsulem ac consularem interesset, Appianum quam Salmasium intellexisse persuasum habeo et brevioris viri annot. ad Vopisc. Prob. c. 13. longiori illi praefero. Iuridici ASTYRIAE. ET. GALAECIAE. etiam mentio fit in tit. Rom. ap. Grut. 463, 4., PROVINC. BRITANNIAE p. 482*. ; per Italiam memorantur IURIDIC. PER. APULIAM in Ligor. sed genuino lap. ap. Grut. 45, 9. et Maff. Mus. Ver. 113, 1., PER. PICENVM. ET. APULIAM in tit. Rom. ibid. 465, 5. et 6., PER. FLAM. ET. VMBR. in Ariminensi ib. 1093, 3. ubi etiam nomen IURIDICATVS legitur; item in Arim. ibid. 1090, 13. (Maff. Ver. ill. I. p. 295., Orell. 3174.) de IURIDICO. DE. INFINITO (i. e. de quacunque pecuniae summa *Or.*) PER FLAM. ET VMBRIAM PICENVM sermo est. Ad Campaniam pertinet hic Capuanus titulus a. 162. positus M. AVFIDIO. M. F. SALVSTIANO | IURIDIC. PROV. CAMPANIAE | PROCOS. PRAET. TR. PL. Q. II | OB. EIVS. MODERAT. ET. MVNIF | CAPVAE. DECVRION | SIGNVM. DEAVR. ET. TITVL | PON. STATVER | RVSTICO. ET. AQVILINO. COS. Donat. 247, 7. Orell. 3173. Huius loci non est recentiorum nostratium carmen, a quo nec Dirksenius sibi cavet, refellere, quasi Correctores provinciarum mutato dumtaxat vocabulo in Iuridicorum locum successissent, quod vel ex provinciarum tum sub Iuridicis tum sub Correctoribus in utraque imperii parte constitutarum enumeratione refellitur, neque eo defendi potest, quod et Iuridici et Correctores Iudices provinciarumve Praesides appellantur. Denique nolo tam longe ab hac Notitia recedere, ut de praefecturis conventibusque Campanis agam, neque opus est, cum et alii complures et imprimis Alexius Symm. Mazochius in Comm. in reg. Herculaneis. musei aeneas tabb. Heracl. part. II. (Neap. 1755. fol.) p. 394. sqq. hunc locum pervestigaverint.

— §§. 3. sq.] De Consularium clarissimatum etiam ex innumeris inscriptionibus constitutionibusque satis constat. cf. e. gr. L. 3. Th. C. de suar. XIV. 4. Iidem ab imperatoribus „*Gravitas*

*Tua, Sinceritas Tua** similibusve formulis appellabantur. cf. e. gr. L. 27. Th. C. de cursu p. VIII. 5., L. 17. Th. C. de oper. publ. XV. 1. Cassiodori temporibus spectabiles dictos esse supra vidimus. Ex eodem (Var. VII. 38.) hic inserenda est FORMULA CLARISSIMATUS, quae iis qui sine cingulo dignitatis codicillum meriti erant, data esse videtur: „Constat iucundum esse rerum bonarum saporem et utilem ambitum laudis, qui appetitur per augmenta virtutis. Hoc nos studium providae liberalitatis infundimus, ut maior sit cultus morum, dum crescunt desideria praemiorum. Clarissimatus igitur honorem, ornamenta iudicii nostri, regia Tibi largitur auctoritas, quod praebent et exactae vitae testimonium et futurae prosperitatis polliceatur augmentum. Quapropter nihil iam obscurum agere patiaris, qui clarissimatus dignitate resplendes: grande si quidem vitae testimonium est, non tam clarum quam clarissimum dici, quando paene totum de illo optimum creditur, qui tanti fulgoris superlativo nomine vocitatur“.

— Sedem ordinariam Capuae, quae caput Campaniae fuit, Consularem habuisse, nihil impedit quo minus affirmemus. cf. L. 14. Th. C. de e. o. s. sord. mun. XI. 16., L. 25. Th. C. de appellationib. XI. 30.

— §. 5.] *Campania* E. PROVINCIAE CAMPANAE in Ligor. lap. ap. Gud. 15, 6. Etiam TRACTVS CAMPANAE ap. Grut. et Gud., nunc non reperio quo loco, mentionem fieri memini.

— §. 6.] *Offitium* B. In aa sic est: *Provinciae Campaniae officium* etc.

— §. 7.] *offitio* B.

PAG. 124. §§. 2. sq.] *Tabellarios* E. duos pro Numerario (E?) deeff. sed Pronumerarios ABCDaa.

— §. 9.] *cohortallinos* ABDE. Ita e. gr. L. 7. Th. C. de off. rect. prov. I. 16. a. 331. emissa „Centurionum aliorumque Officialium“ mentio fit.

— §. 10.] *ad* omisit c⁴. — *miliciam* BE.

— §§. 10. 11.] *annutatione* D. — *clemenciae* B.

CAPVT XLII.

Caeteri ABDEaadeeff. — Consularium (pro Consularis ut mos. habent) aadeeff. — offitium B.

Editi hoc caput quasi praecedentis clausulam eidem adiunxerunt.

Non omnes Consulares Principem de Officio Praefecti Praetorio Italiae, sed Italicos tantum, Pannoniae II. atque duos Africanos, contra vero Hispanicos tres, Gallicos sex Britannicosque duos Principes ex Officio Pf. P. Galliarum habuisse per se manifestum esse puto.

Fortasse pro hoc capite Notitia imperialis in ipsis Scriiniis servata ceteros XXI Consulares totidem capitibus cum suis symbolis officiisque pariter atque capite XLI. de Consulari Campaniae factum est, percensitos habebat. cf. Not. Or. comm. ad capp. XLI. XLIII. Cum autem de ceteris omnibus Consularibus, praeter Pannonicum, ubi de Vicariis sub quorum illi dispositione fuerunt (capp. XVIII...XXII.), disputavimus, iam actum sit, hic non nisi

DE CONSVLARI PANNONIAE SECVNDAE

verba facienda sunt, de quo supra p. 434*. coll. p. 134*. ostensum est, eum cum ceteris Illyricae dioeceseos rectoribus, quippe quae Vicarium secundum hanc Notitiam nullum habuit, sine intermedia potestate sub dispositione Praefecti praetorio Italiae fuisse *. De Pannoniae huius finibus ac partibus p.

*) Quantum falsa de aetate huius Notitiae Panciroliana opinio in permultis quaestionibus quominus vera ratio vinceret, impedimento fuisset, etiam hoc de Vicario, ficticio illo, Illyrici occidentalis argumentum ostendit, neque supervacaneum esse censeo, etiam Caroli a s. Paulo (Geogr. sacr. I. 1704. fol. p. 70.) hanc disputationem notasse: „Apud Sirmium, inquam, sedes erat Vicarii Illyrici occidentalis; nec est quod alii Vicarium illum haud fuisse apud Illyricum ex hoc contendat, quod nec eius nomen, nec officium reperiantur in Not. imp. Rom. [sed ubi tandem, quaeso, apud veterem aliquem scriptorem reperitur?], cum nec apud eandem legatur Vicarius Italiae per VII provincias, quem

658*. sqq. et p. 142*. sqq. accuratius expositum, et p. 145*. ex Hierocle demonstratum est, Pannoniam Secundam a Iustiniano praesidialem provinciam factam esse. itaque cum Wessel. ad Hierocl. l. c. titulum Rom. ap. Reines. VI. 71. p. 432. (Doni V. 98. p. 186., Murat. 724, 2.) M V N A T I O | P L A N C O | P A V L I N O | V. C. P R A E S I D I | P A N N. P E R. A N N. X X V I I | C R E P E R E I V S. A M A N T I V S | et c. ad Pannoniam Primam trahimus, cui Munatius sub Diocletiano Maximianoque praefuit, ut ex L. 1. Herm. Cod. de depos. XIII., Reines. p. 433. demonstrat, qui etiam L. 12. C. ad L. Fab. de plag. IX. 20. adhibuit, quae tamen „Mutiano“ in omnibus quae inspexi, exemplis inscribitur, non „Munatio“. Eidem Pannoniae Superiori se quondam praefectum fuisse Dio Cass. p. 659*. transcr. rettulit. Quattuor tantum, quos Pancirolus etiam (Comm. ad Not. Occ. c. LXIII.) Gothofredusque (Not. Dignn. Th. C. p. 32. sq. ed. Lips.) enumeraverunt, Consulares Pannoniae Secundae memoratos repperi hosce:

1) Elpidium, al. Helpidium, ad quem Constantius A. a. 352. Sirmii dedit L. 6. Th. C. de veteranis VII. De eo, Christiano, plura Gothofredus in prosopogr. Th. C. v. *Helpidius sub Constantino* [leg. *Constantio*] imp.

tamen fuisse nemo dubitat. [immo, Vicarius Italiae „apud eandem“ legitur cap. I. 19. b, et sola codicum mss. qui nobis supersunt, mala condicio facit, ut cap. 18. a. quod in exemplo meo restitui, in reliquis editis desit.] Rationem illius omissionis si quaeras, haec esse potest, quod Illyricum tempore, quo Notitia facta est, ab Hunnis occuparetur: ideoque illuc Vicarii mitti desiere. Quod autem ab Hunnis occuparetur, videre est apud Paulum Diaconum lib. 14. Hist. et r. Nihil incogitantius esse posse iterum iterumque dico, quam ab Hunnis Illyricum occidentale eo ipso tempore occupatum fingere, quo eum tractum incredibili praesidiorum classiumque copia Romanos defensum tenuisse eiusdem Notitiae capp. XXXII. sqq. vel caecum adspicere iubent. Bipedes istae bestiae, vel quales in commarginandis pontibus effligati stipites dolantur incompte, quas blanditias Ammian. XXXI. 2. ad Hunnos delineandos adhibuit, eo tempore quo haec Notitia facta est, ultra paludes Maeoticas glaciale oceanum accolebant.

2) „Africani Pannoniae II. rectoris, apud Sirmium poculis amplioribus madefacti“, deinde Mediolanum ducti excruciatique tormentis ac poenalibus claustris traditi ad a. 354. mentionem facit Ammian. XV. 3, 7. et 11.; idem vero XVI. 8, 4. ad a. 356. „Consularem“ ait „Pannoniae tunc Africanum cum convivis rettulimus interfectum“. Gothofredus autem, ipse Pancirolum vituperans, quod Helpidium Africano posteriorem fecit, dedit „Africanus A. D. 355. 356.“

3) „Ubi [Naessi] Victorem apud Sirmium visum, scriptorem historicum, exindeque venire praeceptum, Pannoniae Secundae Consularem praefecit [Iulianus imp.] et honoravit aenea statua, virum sobrietatis gratia aemulandum, multo post Urbi Praefectum“. Ammian. XX. 10, 6. ad a. 361. Sextum Aurelium Victorem exeunte a. 388. Praefectum U. factum esse Tillemontius ac Corsinius p. 287. docent. Theodosio M. basin in foro Traiani idem erigi curavit, cuius inscriptio ex parte exstat ap. Grut. 286, 5. De scriptore verba facere non est huius loci.

4) Ad Fortunatum Consularem Pannoniae Secundae a. 365. imp. Valentinianus et Valens dederunt L. 27. Th. C. de cursu publico VIII. 5.

Sirmii sedem huius Consularis fuisse, ut p. 310*. diximus, et ex iis quae modo relata sunt, comprobatur.

Severus imp. olim „Pannonias proconsulari imperio rexit; post hoc Siciliam proconsularem sorte meruit“, ut Spartian. in ei. vit. c. 4. enarrat. Vetustissimum autem epigraphicum de Pannoniae praeside testimonium in seq. titulo Brixienti esse putem (Grut. 441. 10., Donat. 339, 7.): M. NONIO. M. F | FAB. MACRINO | COS. XV. VIR. SACRIS. FAC | PR. LEG. AVG. PR. PRAET. PROV | PANNONI. INFERIOR | L. VSSIVS. PICENTIN. COMMIL | PRAESIDI. OPTIMO. ET | RARISSIM. Idem Macrinus secundum consimillimum alium Brixientem titulum ap. Grut. 1097, 8., Donat. 339, 8. etiam LEG. AVG. PROPR | [PRO. PRAE | Grut.] PROV. PANN. [PAN. Grut.] SUPERIORIS fuit.

CAPVT XLIII.

PAG. 125*. §. 2.] De Γα¹...³bcc cf. supra p. 1163*. ad c. XLI. §. 1. ibiq. citt. pagg. XXXI. XXXIII. XXXVI. sq. Notitiae Or. praemissorum. — *Apulis et Calabriae* &. *cum insignibus* add. r⁶?

De Correctoribus multi quidem, sed non ita multum scripserunt*. Ne vocabuli quidem primariam potestatem, nec quo tempore Correctores primum instituerentur, satis explorata habemus. nam illam quidem fuerunt qui cum Lazio, Consulares et Correctores promiscue poni opinante, in eo quarendam esse putarent, quod una cum Pf. P. Italiae regerent, aut, ut Cellar. ad Eutrop. IX. 13., Correctores „ordinario praesidi vel ipsi principi adiunctos“ definirent, aut cum Dion. Gothofredo ad L. 10. D. de off. praes. I. 18. interpretarentur „quibus aliqua pars provinciae mandata est“, ut et Schottus ad Victor. Caess. c. 35. et Anna Fabri ad Eutrop. l. c. fecerunt. at qui sic Correctores ab eo quod cum aliquo regerent, appellatos esse opinati sunt, et libros et lapides contempserunt, quibus integras pluresque interdum simul provincias sub Correctorum dispositione fuisse aperte docemur, ut Dresigius etiam, §. V., vidit. Hic autem §. II. non tam a corrigendo quam regendo Correctores nominatos existimavit, quoniam iidem etiam Rectores ac Moderatores appellati sunt; in qua

*.) Lazius comm. rei p. R. II. 2. et 5. (p. 96. 147. ed. Ff. ad M. 1598. fol.), Pancirol. Comm. ad Not. Or. c. XCVIII. et CLVI., Berter. Pithan. I. 9. (in Otton. Thes. IV. coll. 839. sqq.), Bulenger. de imp. R. IV. 37., Barth. Adversarior. LIX. 14., Gutherius de off. dom. Aug. I. 7., Ursat. de notis Romm. in Graev. Thes. antt. Romm. XI. coll. 641. sq., quem expilavit Petisc. in lex. antt. Romm. v. *Corrector* et a quo laudatur mihi non notus C. E. Vizzanius de mandatis principum numm. 22. sqq., Salmas. ad Treb. Poll. de Tetrico scñ., Sig. Frid. Dresigius in Comm. de Correctoribus imp. Rom. Lips. 1739. 4°. Dissertationem Lupuli De statu Apuliae et de Iuridicis et Correctoribus Apuliae, quam Orell. ad 3165. citavit, aegre fero quod adhibere nequeo. Dirkseni disputationem de Iuridicis ad cap. XLI. i. f. laudavi; recentiores autem historiae iur. Rom. compilatores, ut ne mentiar, non laudo.

re me consentientem non habet, quippe qui et ex ipso vocabulo, et ex provinciarum quibus impositi sunt Correctores, statu atque difficultate, et ex Cassiodoriana formula rectoris (i. e. Correctoris) provinciae paullo post repetenda effici putem, eas imprimis provincias praesides sub Correctorum nomine dignitateque ab initio accepisse, per quas latrociniorum, seditionum, insolentiorisve ἀπειθαρχίας comprimendorum puniendorumque necessitas quaedam emergerat, atque sic demum Correcturam in eum assiduum usum venisse, ut ex tribus praesidatus formis altera haberetur, quod post Constantinum semper factum esse constitutiones (cf. e. gr. p. 434* ad γ. 3. cit.) et haec Notitia abunde testantur. itaque a corrigendis provinciis regionibusve Correctorum vocabulum deduxerim. Atque hanc quidem interpretationem etiam, nisi fallor, egregie confirmat, quod tum totius Italiae ¹, tum utriusque Italiae ², tum Italiae transpadanae ³, tum geminarum singularumve provinciarum ⁴ Correctores memorantur, quod de

¹) Diocl. et Max. AA. et CC. Numidio Correctori Italiae: L. 3. Iust. C. quib. non obic. l. i. praescr. VII. 35. (a. 290). AVRELIO. VALERIO | DIOCLETIANO. PIO || AVGUSTO | PARTVS. HONORATVS...VIR | CORRECTOR. ITALIAE || (Patav.) Gruter. 279, 4. Cf. L. un. Iust. C. ut quae des. advoc. II. 11. a. 293. datam. — | C. CRONIO. RVFIO. VOLVSIANO. V. C | CORR. ITALIAE. PER. ANNOS. OCTO | PROCONSULI. AFRICAE || || — CONSULI [a. 314.] (Rom.) Grut. 387, 5. — Q. PAPIRIVS. Q. F. FAB. FAVSTVS | CORNELIANVS || — CORRECTOR | ITALIAE etc. (proplac. Benac.) Gud. 179, 5. ex Ligorio. Tetricum sen. Aurelianus „Correctorem totius Italiae fecit, i. e. Campaniae, Samnii, Lucaniae, Bruttiorum, Apuliae, Calabriae, Hetruriae atque Umbriae, Piceni et Flaminiae omnisque Annonariae regionis“. (Praeter Umbriam et Flaminiam eadem omnes provinciae recensentur L. 7. Th. C. de indulg. debitor. XI. 28. a. 413. emissa.) Trebell. Poll. in XXX tyr. c. 23. cf. addenda ad p. 135*. γ. 11.

²) L. ABLIO. HELVIO | DIONYSIO. EV | IVDICI SACRARVM COGNITIONVM TOTIVS ORIEN | PRAESIDI SYRIAE COELE | CORRECTORI VTRIVSQ | ITALIAE CVRATORI AQ | ET MINICIAE etc. (Rom.) Doni V. 60. p. 176., ex quo hanc inser. se habere Orell. n. 60. oblitus erat.

³) Vide supra p. 1173*. Postumio Titiano positum titulum.

⁴) Quales supra p. 431*. sqq. cum addendis multos memoravimus et infra Apuliam et Calabriam moderantes recensebimus.

aliis omnibus Praesidum generibus non similiter fit. item concinit antiquissimus huiusce modi Correctorum mentionem faciens Papiniani locus ⁵, L. 20. D. de off. praes. l. 18. „Legatus Caesaris, i. e. Praeses vel Corrector provinciae abdicando se non amittit imperium⁶. Quid? quod extraordinaria quam indicavi, Correctorum ab initio mittendorum ratio id quoque explicare videatur, quod, quamvis a nemine adhuc quem sciam, observatum, tamen observatu valde dignum est, id inquam, quod Correctores omnes sub unius dumtaxat maioris potestatis dispositione fuerunt, dum Consulares Praesidesque, si eos excipias, qui per Illyricum occidentale rexerunt, omnes sub propraeffectis, Vicariis dioeceseon sive Praefecto Augustali, essent, ut hi sub suorum Praefectorum praetorio dispositione. nam duo orientales Correctores in Not. Or. p. 10. sub dispositione Praefecti praet. Orientis non memorantur (apparet p. 10. versus 4. et 22. „[6] *Augustamnica*.]“ et „[11] *Paphlagonia*]“ a me additos esse, quos non addere debebam), sed memoratur Augustamnica sub Praefecto Augustali (p. 58. §. 4.) et Paphlagonia sub Vicario dioeceseos Ponticae (p. 62. §. 3.); tres quidem per occidentem correctoriae provinciae, i. e. Apulia et Calabria, atque Bruttiorum et Lucania, atque Savia memorantur quidem sub Praefecto praetorio Italiae (p. 10*. §§. 7. 8. 18.), sed priores illae duae sub dispositione Vicarii urbis Romae fuerunt (p. 64*. §§. 4. 5.), quem sub dispositione Praefecti praet. Italiae non fuisse p. 427*. sqq. ostendimus; Illyricam autem dioecesin Vicarium omnino nullum habere, itaque et Saviae Correctorem sine intermedia potestate sub

⁵) Nam satis constat, et iam Pancirolus Bulengerusque viderunt, Picentinum titulum, in cuius fine est L. TVRCIO. SECUNDO. APRONIANI. PRAEF. VRB. FIL. ASTERIO. CORR. FLAV. PICENI (Grut. 165, 2., Orell. 603.), non ad Octaviani A. tempora pertinere. pertinet ad Valentiniani Gratianique tempora. Sed nec accuratum esse quod Reimarus ad Dion. Cass. p. 1330. annotavit, Correctores in Italia primum sub Aureliano reperiri, Papinianus ostendit: nomina Correctorum antea regentium nulla nobis servata sunt.

dispositione Pf. P. per Italiam fuisse saepe monuimus. Habes meam de Correctorum potestatis et appellationis origine sententiam. Cassiodorus Var. VI. 21. hanc FORMULAM [COR]RECTORIS⁶ PROVINCIAE exhibet: „Omnino provide decrevit antiquitas iudices ad provincias mitti, ne possit ad nos veniendo mediocritas ingravari. Quis enim latronum ferret audaciam, si longe positam cognoscerent disciplinam? absolute poterat vis permissa grassari, si conquerens tardius crederetur audiri. sed quanto melius in ipsis cunabulis adhuc mollia reprimere, quam indurata crimina vindicare! In compendium mittimus mala, si praesentia facimus esse iudicia. quis enim audeat peccare, cum supra cervices suas distractionem cognoverit imminere? Et ideo Te illi provinciae [cor]rectorem per illam indictionem Nostra mittit electio; ut re vera corrigere nitaris quos Tibi commissos esse cognoscis. Chlamydis Tuae procul dubio inter alia clavos intende, quos scias non inaniter positos: hinc fit ut cum publicum agentes purpuram cernerent, de vigore semper principis admonerent: geniatus indutus, vestis gratiosa, quam filio suo Priamo Venus dicitur texuisse, ut eximiae pulchritudinis matrem singulariter ornatus filius testaretur. Respice quantum dederint leges et ad mensuram Te potestatis extende. Tibi fiscalium tributorum credita monstratur exactio. Constat esse Tuae fidei commissum principi remitti quod in provinciis probatur emergere. Tu etiam senatorem ibidem residentem iuberis audire, Tu in praefectorum militem cum ipsius tantum conscientia vindicare. Tuum nomen in subscriptionibus iusserunt honoratis provincialibus anteferri: quid de Te aestimatum sit, datur adverti, cui tot videntur nobiles potuisse postponi. additur quod a Principe frater voceris, ut nobilitate pretiosi nominis a vilitate criminum tollereris. Cogita tantorum homi-

⁶) Non RECTORIS, sed CORRECTORIS in inscr. capitis legendum esse, ex ipsius formulae tenore eoque quod FORMULA CONSULARITATIS praecessit (VI. 20.) et paullo post (VII. 2.) FORMULA PRAESIDATVS sequitur, mihi colligendum esse videtur.

num Tibi commissas esse fortunas. fama erunt nostri temporis Tui mores: esto in Te continens, ut possis in alios esse iudex: prima aequitas est a se praesules inchoare, ut debeant criminosi metuere quem nequeunt similem reperire; nullas enim in se culpas timet reus, quas habere respexerit cognitorem, quando agentem male nisi bonis moribus non aestimat displicere: suos actus nullus damnat in altero, quia natura est humani animi, ut nitatur potius vindicare quod se cognoverit admisisse. O quale est liberum tribunalibus insidere, non esse obnoxium reo suo; ne incipiat potior fieri quem redemit, timeat districtum, timeat continentem, non audiat blandum. da ut possit rigidam formidare sententiam. Avari iudices nesciunt quantum delinquant: nam cum vendunt aliena crimina, sua faciunt esse peccata. quapropter esto sollicitus, ut bonae actionis Tuae laudes potius audiamus. ■ Nobis confidenter exigis quod remittis, quia tantum de remuneratione Tua cogitamus, quantum Te pecunias non quaesivisse cognovimus^a.

Nomina Correctorum Apuliae et Calabriae quae erui, Caeciliani, Celsini, Marcellini, Sexionis ac Veri, in his quatuor titulis leguntur:

1) Mutinensi p. 441*. transcripto;

2) Beneventano ap. Murat. 1032, 5., Orell. 3165.: ADELFI | CLODIO CELSINO | INSIGNI. ET. C. V. PRAESTANTI | BENIVOLENTIA. AUCTORITATE. IUSTITIA | CORR. REGIONVM. DVARVM. MEMO | RABILI. ET. PRAETERITORVM. IUDICVM | EXEMPLA VIRTVTIBVS OMNIBVS SUPERGRESSO | ORDO. SPLENDIDISSIMVS. BENEVENTANAE | CIVITATIS PATRONO DIGNISSIMO;

3) Canusino: - | FL. THEODOSIO. GENITORI. DOMINI NOSTRI - PRINCIPIS THEODOSI PERPETVI AVG - - - STATVAM EQVESTREM SVBAVRATAM APVLI ET CALABRI PRO VOTO ET DEVOTIONE POSVERVNT CYRANTE AC PERFICIENTE FLAVIO SEXINE [Gud. SEXIONE, Hagenb. cum Reines. prop. SEXTONE, i. o. SEXTIONE] VIRO PERFECTISSIMO CORRECTORE APVLIAE ET CALABRIAE. Reines. III. 62. p. 326., Gud. in Indic. p. 58., Orell. n. 1126. qui citat Romanelli *topografia* II. p. 169. (In versuum distinctione edd. variant.) Pro SEXIONE est Symmach. II. 43. „Merita Sexionis qui ante hac Calabriam rexit, multi in bonam partem loquuntur... effice.. ut Sexioni apud te prosint..“;

4) Beneventano : MARCELLINVS | FL. CORNELIO. MARCELLINO | V. C. CORR. apuliae. ET. CALA|BRIae.....|.....| OB. INSIGNIA. CIVS. beneficia | ET. AMOREM. erga. patriam | VRBS. BENEVENT. locandam | decrevit. Donat. 334, 1.

Addendus est hic Pisaur. tit. (Don. V. 226. p. 219., Murat. 797, 3.): T. AVRELIO FLAVIANO. P. P. LEG. IIII. FLAVIAE. ITEM PRAEPOSITO | VMBR. PICENI. ET APVL. AVRELIVS QUIETVS. ET. AVRELIVS AVDAX | PATRI etc.

Iuridicos per Apuliam vide supra p. 1175*. Promiscue Symmachus X. 51. ed. Iuret. (58. ed. Parei) vocabulis *Moderatoris Apuli, provincialis cognitoris, rectoris* utitur (cf. etiam eiusd. ep. X. 9. (13. ed. Parei). Tarenti, quae provinciae metropolis fuit, sedem ordinariam Correctorem habuisse non est quod dubitemus.

— §. 3.] PROVINCIA APVLIAE ET CALABRIAE (*prouintia D, Apulia & Calabria* *Wdeff*, *Prouintia Apulia & Campania(?)* *E*) supra castelli figuram posita sunt. Litteras libro mandatorum inscriptas omiserunt editi. In *B* sunt hae: FL | VELE | CORR. | IUSSU. D. | in *C*: LFL | VELE | CORR | IVSSV dñ | et sic etiam in *D*, nisi quod simplicem *d* habet. Pancirolus eas litteras ut alias satis infeliciter sic interpretatus est „felix liber vendicandus a laterculo Correctori iussu dominorum“. idem ad hoc caput annotavit: „Post Consulares inter clarissimos sequuntur Correctores, qui nullum tribunal [scilicet in picturis nobis servatis] aut provinciae imaginem habent, sed oppidum [sic] tantum eam referentis effigiem. Librum quoque mandatorum et vultus principum praeferunt, quemadmodum supra [c. LIII.] in Correctore Apuliae et Calabriae exposui, cuius insignium formam ceteri omnes Correctores retinent. Hic enim Corrector qui solus est in Occidente [ipse capp. 54. et 63. de Correctoribus Lucaniae et Brittiorum atque Saviae verba fecit] tanquam dignior pro aliorum Correctorum exemplari ponitur: cum Apulia et Calabria soli fertilitate et populorum frequentia nobilior habeatur. Liber mandatorum notas inscriptas habet, quibus Consulares carent“.

— §§. 4. sq.] *Sub dispositione* I^{bcc}. Iam quod ante haec tria lustra in argumenti explicatione libro praemissa, p. XII., scripsi, omnem Correctoris et Praesidis rei p. administrationem in iure dicendo positam fuisse, satis ex iis quae supra

et de clarissimis provinciarum rectoribus et de ipsis Correctoribus disputata sunt, refellitur. Ut *Iudicum* appellatio ad quodcumque rectoris genus designandum adhibetur, ita et h. l. vocabulum *iuris dictio* a potiori, ut dicimus, desumptum est. — *viri* omiser. Γbcc. — *clarissimi*] Cf. L. 4. C. de iur. et f. ign. I. 18. Sed Correctorem etiam, ut de Consulari supra vidimus, Cassiodor. III. 8. virum spectabilem appellat: nam ita h. quoque l. litterae V. S. legendae sunt, ut ipse Cassiod. III. 46. scribit „viri spectabilis Venantii, Lucaniae et Brutiorum praesulis“, non *viro senatori*, ut recentiores post Garetium perperam edere solent. — *sunt* add. Γbcc post v. *Calabria*.

— γ. 6.] *Apulia* | *Calabria*. (omiss. v. *Provincia*) b, *Apulia et Calabria* (item om. v. *Provincia*) Γcc; *Provinciae Apulia et Calabria* a¹ etc. *Provincia Apulia et Calabria* B(?).

— γ. 7.] OFFICIUM CORRECTORIS b. *autem* omis. Γcca¹sqq.

— γ. 8.] *eodem* omis. E. *offitio* BE.

PAG. 126*. γ. 2.] *Tabellarios* Γbcc. *duos* omiser. ε¹...⁴.

— γ. 4.] *Adiutorem* omis. B.

— γ. 8.] *caeteros* mss. et edd. praeter ε¹, *reliquos* a¹sqq.

— *cohortallinos* ABDE, *Cortallinos* Γ. *Exceptores* | *Cortallinos caeteros* b. et *caeteros Castallinos* cc.

— γγ. 9. sq.] *adnotatione* Γbcc, *annutatione* E(?)dff, *notatione* ε¹.

CAPVT XLIII.

Cæteri omnes praeter ε¹. — Correctorum (pro *Correctoris*) dreff. *Officium habent* omis. A. *habet* (pro *habent*) E. In Γbcc est: *Cæteri Correctores ad hunc modum officium habent, ut (ita pro ut, cc) & Præfides. FINIS.*

Tres occidentalis imperii pars Correctores habuit secundum hanc Notitiam, quorum Italici duo, Apuliae et Calabriae (c. XLIII.) atque Lucaniae et Brittiorum, de quo p. 435*. sq. egimus, sub dispositione Vicarii urbis Romae fuerunt (p. 64*.

}}. 4. 5.); Pannonicus vero Corrector, Saviae (p. 6*. }}. 14. 15.) sub nullius Vicarii, sed sub ipsius Praefecti praetorio Italiae dispositione fuit, ut p. 434*. sq. dictum est. cf. etiam annot. ad cap. XLII. Nominatim aliquem Saviae Correctorem neque in marmoribus neque in libris me legere memini. Mursae (cf. p. 680*.) ordinariam sedem habuisse hic Corrector Saviae putandus est.

CAPVT XLV.

PAG. 127*.] Hoc caput acc in Notitia Orient. post locum de Vicariis (cf. annot. ad Not. Or. p. 283. not. α) iterumque α^{4,7,11,15} iusto loco habent. priorem itaque locum α^{4,7,11,15}, posteriorem sueto more α^{4,7,11,15} designabo. Repetiit etiam hoc cap. Velserus Rer. Augustanar. libb. p. 189. ed. Venet. 1594. fol. sive p. 353. Opp. Norimb. a. 1682. fol. editorum.

De Praesidum potestate post ea quae supra disputavimus, h. l. non nisi FORMULA PRAESIDATUS ex Cassiodor. Var. VII. 2. proferenda est. „Prudenter omnimodis inspexit antiquitas provinciarum dignitates annua successione reparari, ut nec diutina potestate unus insolesceret, et multorum provectus gaudia reperirent. sufficit enim uni cuique discessisse laudatum, quia dum tempus potestatis prolixum quaeritur, culparum opprobria non vitantur: illa enim in brevitate declinare mirabile est, dum frequenter et his subripiunt qui a fascibus sub velocitate discedunt. annus universus et ad declaranda conscientiae bona sufficit, et facilius se ab errore custodit. Sit in vestro proposito administrationem unius anni suscipere, Nostrum est merentibus tempus augere, quia non facile remove cupimus quos iustos esse sentimus. Idcirco conversationis Tuae moribus invitati per illam indictionem praesidatum Tibi in illa provincia, propitia divinitate, concedimus, ut sic debeas agere, quemadmodum Nobis possessor gratias

cum tributis videatur exsolvere*. Decessorum bona exempla sequere; a vitiosorum te imitatione disiunge; non putetur omnis consuetudo probabilis: cautum debet reddere, non sequacem error alienus; prodit stultitiae culpam qui sequitur accusatum. sed illud melius eligitur, unde praesidentis opinio sub administratione laudatur. Respice quantis sit provincia plena nobilibus: habes qui et bene loqui de Te debeant et derogare praesumant; quia nulla potestas est quae qualitatem famae suae de ore hominum possit auferre, contraque fructus est opinione praedicabili per confines ire provincias, et ibi invenire verissimam laudem, ubi non imperas potestate. Additur quod irremuneratum non relinquimus, si Te egisse probabiliter audiamus. Horre vitium et principis mereris affectum. voluntatem regiam in legibus habes; illis obtempera, et Nostra cognosceris implere mandata⁴.

Quod Dalmatiae Praesidem haec Notitia exempli causa, ad cuius instar ceteri quoque Praesides haberent, proposuit, plane contraria ratione, atque quam Pancirolus edidit, factum esse contendo. ille sic disputat: „Credo autem insignia Praesidum a Dalmatiae praeside desumi, quia is est perfectissimus et clarissimis inferior. Si ergo Correctorum insignia gerunt perfectissimi, magis alii Praesides Clarissimi gestabant⁴. Ego contra: inter pares dignitate potestateque Praesides omnes primum locum obtinebat Dalmatiae Praeses eamque ob causam hunc unum nominatim percenset Notitia. Contra veterem iustumque morem, quem per totam Notitiam ut ab altioribus ad inferiores descendat, quoad fieri potuit, neque totius operis ab oriente versus occidentem progressus impedimento fuit, observatum deprehendimus, Pancirolianam opinionem pugnare patet. sed neque id quidem, quod perfectissimus

*) Avidius Cassius in epist. ad generum suum (ap. Vulc. Gallic. in eius vit. i. f.) „Ego vero istis praesidibus provinciarum! an ego proconsules, an ego praesides putem, qui ob hoc sibi a senatu et ab Antonio provincias datas credunt, ut luxurientur, ut divites fiant?“

appellatur hic Praeses, eum ceteris praesidibus inferiorem fuisse indicat. clarissimum ipsum quoque fuisse et lapides paullo post recitandi et id ipsum quod hac Notitia recensitus est, aperte comprobant. perfectissimi vocabulum Praesidi tributum eundem non infra clarissimos trahebat, ut saepius vidimus vel illustribus appellationem clarissimorum tribui, et in lapidibus etiam, quorum longe maior pars praesidibus V.C. tribuit, interdum V.P. legitur, e. c. p. 146*. med.; itaque nec nunc ab eo recedo, quod olim (in argumenti explic. p. XI.) dixi, hanc Notitiam non attingere perfectissimos, i. e. si artis vocabulum stricte sumitur, ut nec nobilissimum patriciatumque, quippe qui non inter administrationes computandi sunt, exposuit. Accedit quod Dalmatia, ipsius novarum provinciarum quasi conditoris, Diocletiani imp., patria, ex omnibus Illyricis provinciis, sub ipsius Praefecti praetorio Italiae dispositione, ut multis locis vidimus (cf. impr. p. 434*. et annot. ad cap. XLII.), constitutis et Italiam proxime attingebat, et, ut terra marique cum illa coniuncta est, ita in eo quoque a ceteris Illyricis provinciis diversa et quasi Italica ipsa fuit, quod nullus Comes militaris aut Dux eidem imperaret. Dalmatia provincia alios atque hodierna Dalmatia, fines habuit, Liburniamque complectebatur, ab Histria usque ad Praevalitanam et Drinum fl. Moesiamque Primam per maris Hadriatici longitudinem protensa, Pannoniis cum Savia ab aquilone defensa. Salona (cf. p. 312*. sq. ad p. 43*. y. 17., ubi add. Sponii Miscell. 179. sqq. titulos Dalmat. exhibb.) provinciae metropolis proculque dubio praesidis ordinaria sedes fuit. Et Dionis Cassii patrem et deinde ipsum historicum Dalmatiae quondam praefuisse loco p. 659*. transcripto ipse enarravit. Procuratoris provinciae Dalmatiae et Histriae in tit. ap. lacum Vulsiniensem reperto mentio fit; C. Rufio C. f. Pomptina Festo eum C. Rufius Festus Laelius Firmus c. v. posuit. (Murat. 740, 9.) Praesides autem non nisi in his duobus titulis memoratos legi:

1) Sebenici in Dalm. reperto: VIRTVTE. ET. FELI|CITATE. OMNES. RETRO|
PRINCIPES. SUPER|GRESSO. D. N. FL. IVL | CONSTANTI [CONSTANTIO Gud.] VI-

CTO|RI. AC. TRIUMPHATORI | SEMPER. AVG | FL. IUL. RVFINVS. SAR|MENTIVS. V.C.
PRAE|SES. PROV. DALMATI|AE. D. N. N. EIVS. Grut. 1023, 1., Orell. 1098.

2) Salonitano: DYCONI. SEXTENIO. LATINAE. CLAS | PRAEFEC. VC. PRAESIDI.
PROVINC | DALMAT. L. FELICIANO. ORDIN. MIL | LEG. SYRIAE. AEMILIUS. MRP|TI-
NVS. AEDIL. PATRONVS. PRAESTAN|TISSIMIS. Zachar. *Marm. Sal.* 14, 1., Donat.
283, 10., Orell. 3599. (Fort. pro LATINAE legendum SALONITANAE. SIVE
fuerit POLATICAE?)

Apud Cassiod. Var. V. 24. inscripta est Theoderici regis
epistola EPIPHANIO Viro Spectabili CONSULARI PROVINCIAE DAL-
MATIAE, et ib. IX. 8. Athalaricus rex „illustrem magnitudinem“
Osvini comitis „ad Dalmatiarum atque Suaviae [Saviae] pro-
vincias iterum credidit destinandam. “. Decrescente dignitate
creverunt dignitatis appellationes, ut nuper confoederatio Ger-
manica, quam inveterationem alii dixerint, ex serenissimis
celsissimisque qui appellabantur, regias celsitudines fecit et
sic deinceps. O quantum est in rebus inane!

— γ. 2.] *Preses Dalmatie* €, *Dalmaciae* €. *Praesides* α¹⁶.
cum insignibus add. ε^{6,7}.

Inscriptae libro mandatorum notae ex A datae sunt; B
sic: IFLG| VM | PRR | IUSSU. DD.; € et D sic: IFLG| VM| PRR.|
IVSSV. DD. Castello superscriptum habent DE *Prouintia dal-*
matia. Pancirolus: „Praesidum insignia se habent ut Corre-
ctorum. Meum exemplar horum codicem mandatorum viridi
tectum sine notis ostendit. manuscripti dorsum auratum cum
illis habent quas in praeside Dalmatiae sum interpretatus“. (i. e. cap. LXIII. „in manuscriptis dorso libri insunt hae notae
LELG. P. PRVM. IVSSV DD. quas ita sum interpretatus: *Liber foe-*
lix legendus Praesidibus prouinciarum iussu dominorum. In
Madruciano littera G est minuscula.) „nec in alio a Corre-
ctoribus, quam in notis Praesides differre videntur“.

— γ. 4.] *IVRIS DICTIONE*] cf. ad p. 125*. γ. 4. annotata. In
Γα'α^{1,2,3}, "cc est: *Sub V. PERFECTISS. Praeside*, PERFECTIS PRAESID.
α¹⁶, *Presidis* €, *Praesidiis* ε¹. De Pancirolis de hoc perfectis-
simatu sententia discrepantique mea paullo ante expositum
est. Ille cap. LXIII. Dalmatiae, inquit, „certum est Praesi-
dem imperasse, non clarissimum, ut alii, sed Perfectissimum;

neque enim ex Senatoribus sed ex inferioribus eligebatur, aut equitibus, quos dignitate perfectissimi anteibant, ut Constantinus ad Verinum Pf. U. significat L. 1. Th. C. de his qui veniam aet. impetr. [II. 17. a. 321. emissam] 'Senatores' inquit, 'qui veniam aetatis impetrant, apud Pf. U. de suis moribus et honestate perdoceant, Perfectissimi apud Vicariam Praefecturam, equites Romani et ceteri apud Praefectum Vigilum...', quae verba in Cod. Iust. sunt immutata L. 2. de his q. ven. aet. imp. [II. 45. §. 2. „Sed Senatores quidem clarissimi viri in hac regia urbe commorantes apud sublimitatem tuam (Pf. P.), ceteri vero apud Praetorem, in provinciis autem omnes apud earum rectores de suis moribus et honestate perdoceant“]. Itaque positi sunt Perfectissimi supra Equites, qui non primum, sed secundum post Clarissimos locum habebant, et in iure a Perfectissimis separatis tractatibus distinguuntur tit. C. de perfectissimus dignitate [XII. 33. Th. C. VI. 37.] et C. de equestri dignitate [XII. 32. Th. C. VI. 36.] et post eos locantur. His omnibus sententiam quam supra defendimus, non infirmari palam est.

— §. 5.] *Dalmaciae* B.

— §. 6.] *Dalmacia* B, *Dalmatiae* non nisi AD^a,⁷,¹¹,¹⁵ habent.

— §. 7.] *Offitium* BE. Verba autem et hoc modo omiser. I^{cc}; autem habet hoc modo omiser. a¹, a¹,⁷,¹¹,¹⁵.

— §. 8.] de (pro ex) e²,³,⁴. *offitio* BE. ex eodem officio omiser. I^a, a¹,⁷,¹¹,¹⁵,^{cc}.

PAG. 128*. §. 2.] *Tabellarios* EF^a,^a,⁷,¹¹,¹⁵,^{cc}.

— §§. 7. 8.] *Exceptores*. | *Reliquos* I^a, a¹,⁷,¹¹,¹⁵,^{cc}. et ceteros (caeteros e³,⁴,⁶,⁷) cc. cohortallinos ABCE.

— §§. 9. 10.] *miliciam* C. annutatione E(?) dff. superioris principalis E.

CAPVT XLVI.

Caeteri A D E Γ a a a c c d e^{6,7} ff. — *offitium* B. *officia* Γ a^{4,7,11,13} cc. habet E. Deinde Γ a⁴ a c c habent ut ad cap. XLI. γ. dictum est.

A B D a¹¹ cc subscriptionem quae finem indicet, non habent. In E litteris auratis fere omnino evanidis factis aliquid subscriptum est, cuius hanc tantum partem legere potui *Haec q. ...exemplaris...reperi.* tum nigris litteris addita sunt haec: „*Exemplata ē hec Cosmographia quę Scoti dr cū picturis | ex uetustissimo Codice: quem habui ex Spirēsi bibliotheca | anno dñi. Mcccc.xxxvi. Mense Ianuario; Dum ego Petrus | Donatus dei patientia Epus paduanus vice sctissimi dñi | Eugenii pp. IIII. Generali Basiliensī Concilio præsiderem.* Quae E in fine sic habet: „*Anno domini 1484*“, procul dubio ex eo exemplari, unde E anno 1529. transcriptum est, desumpta illud apographum ex Spirensi a. 1484. factum esse indicant. In a^{1,11} cc (et Γ?) est FINIS. In a^{4,7}: INDICIS DIGNITATVM IN PARTIBVS | OCCIDENTIS(, a⁴) FINIS. In D: NOTITIARVM ROMANI IMPERII FINIS. In ff: *Notitiarum Romani Imperij (| f') Finis.* Subscriptionem ex E repetitam „*Exemplata... praesiderem*“ habent etiam Vaticanus et Parmensis huius Notitiae chartacei codices (cf. librum meum *Ueber die Not. Dignn.* Bonn. 1834. 8°. p. 37. sqq.), sed Vaticanus paullisper sic mutata: „*Exemplata est hec cosmographia quę scoti dicitur ad theodorum [Theodosium rec. man.] Augustum cum picturis ex uetustissimo codice quem habui ex pirensi bibliotheca anno dñi 1436. kl. Ian. Dum ego Petrus Donatus Dei patientia eps patavinus vice S. D. E. pp iiij gnali Basiliensi concilio præsiderem.* Eandemque subscriptionem habuit etiam cod. ms. bibliothecae S. Marci Venetiarum, qui nunc in Anglia sepultus iacet. cf. Morelli Bibl. Ms. Gr. et Lat. Bassani 1802. 8°. l. p. 390. et librum meum cit. p. 32. —

Ceteri Praesides praeter Illyricos omnes supra recensiti sunt. cf. cum p. 6*. γ. 16.... p. 7*. i. f. Praesidum enumerationes

quae capitibus XVIII...XXII. habentur cum annotatione ad eos locos. itaque de Illyricis tantum Praesidibus hic agendum superest, i. e. Valeriae, si tandem Praesidem ea unquam habuit, Pannoniae Primae, Noricorum Ripensis et Mediterranei, quos omnes pariter atque Consularem Pannoniae Secundae, Correctorem Saviae Praesidemque Dalmatiae sub ipso Praefecto praetorio Italiae fuisse, cum Illyricum occidentale Vicarium non haberet, satis ad superiora capita expositum est.

DE VALERIAE PRAESIDE

neque id ipsum, eum quondam exstitisse, ut p. 691*. ex Ammiano colligi posse diximus, pro certo affirmaverim. Valeria Ripensis certe huius Notitiae tempore proprium Praesidem non habuisse, sed Consulari Pannoniae paruisse videtur, cum neque in Indice (p. 6*.) neque inter Illyricas Praefecto P. Italiae subditas (p. 10*.) provincias, quas sex tantum fuisse aperte indicatum est, recenseatur; sed non nisi sub Ducibus eiusdem mentio fiat, p. 5*. §. 2., p. 23*. §. 14. et cap. XXXII. itaque quae de Valeria p. 142*. disputavimus, nunc ita expedienda esse videantur: cum sub Galerio propriae provinciae nomen acciperet Valeria (cf. p. 146*. init.), ad militarem solum modo, non item ad civilem administrationem id spectabat: proprius per tractum Pannonicum Valeriae ducatus, non praesidatus etiam factus est. neque ipse Ammianus (p. 691*.) de praeside Valeriae qui a Consulari Pannoniae Secundae diversus esset, verba facit, quae potius quo minus de officio praesidis eius provinciae, cuius oppidum Sopianae fuere, quamque scriptor miles sueto more Valeriam appellat, i. e. de officio Consularis Pannoniae II. accipiamus, nullae interpretandi leges impediunt: nam consulare officium rectissime etiam praesidiale dici potuisse tam verum est, quam genere speciem contineri. Huic interpretationi neque Ammian. XIX. 11, 4. obstat „. . . imperator Valeriam venit, partem quondam Pannoniae, sed ad honorem Valeriae, Diocletiani filiae, et institutam et ita cognominatam“, neque Vict. de Caess. c. 40. „cuius [Galerii] gratia provinciam uxoris nomine Valeriam appellavit“, neque Optatus Milev., ubi

(de schism. Donat. II. 1.) de „tribus Pannoniis“ loquitur, cum tertia ei Savia sit. sed obstare videtur, tum quod ipse Ammianus aliquoties Valeriam Pannoniamque Secundam iuxta posuit (cf. XVI. 10, 20. et XVII. 12, 6.), tum quod S. Rufus inter XVII Illyrici provincias „Pannoniarum [sic rectius multi codd.] duas, Valeriam, Saviam“ enumerat (cf. p. 143*), quodque cum eo Libellus provinciarum, qui XIX Illyrici provincias nominat, de Valeria convenit. Ergo consequens est ut dicamus, non semper, post quam propria provincia coepit esse Valeria, suum eam habuisse praesidem, sed interdum Consulari Pannoniae II. paruisse, atque hunc quidem rerum statum hac Notitia describi. etiam Pancirolus de Valeria: „forte a Consulari Pannoniae II. regebatur“. Iam exprimere, me nullum Valeriae praesidem nominatim memorari legisse, vix opus erit. Acincum provinciae caput fuisse puto. cf. p. 283*. ad p. 36*. §. 22.

DE PRAESIDE PANNONIAE PRIMAE

sive Superioris dixi ad cap. XLII. Utrum Sabariae, an Arrabonae Carnuntive habitare consueverit, dubito. illud magis crediderim: Sabariae thesaurorum quoque praepositus sedebat. cf. p. 47*. §§. 21. sq. et vide quae de ea colonia p. 224*. sq. ad p. 24*. §. 1. annotavimus, et cf. etiam sq. annotationem.

DE PRAESIDIBVS NORICORVM RIPENSIS ET MEDITERRANEI.

Quae ad geographiam harum provinciarum pertinere videbantur, p. 146*. et p. 720*. sq. dedimus. Norici Ripensis praesidis sedem Lauriaci fuisse mihi quoque videtur. cf. p. 250*. sq. 744*. Nominatim aliquem memorari equidem non novi, nisi forte huc pertineat titulus, quem „in oppido Melico sive Medelico Norici ad Danubium“ repertum Reines. VI. 51. p. 421. exhibet IVLIVS. PRAESES. IVS | REDDEBAT. MELISSAE, ipse addens „forte PRAESENS“. Norici Mediterranei praeses Martinianus titulo celebratur, quem p. 146*. ex Grutero repetii; exhibent eundem Pancirol. c. LXII., Murat. 2023, 4., Muchar. *Steiermark. Grätz*. 1844. 8°. p. 358. alique. Reinesius p. 31. sq. postquam de Procuratoribus Norici egit, „Nugae autem sunt“

pergit, „quicquid de Valerio Catullino Praeside Norici et Pannoniae Superioris, quem Severus creaverit, blaterat Lazius Comm. de re p. R. VII. 8., abusus testimonio Spartiani, ut ex eius [Catullini] nomine Tulnae oppidi in Austria origines exsculpat... Sub Caro et Numeriano AA. Praeses Norici Audasius vel Eulasius (ita ex Actis Maximiliani Martyris Lazius XII. 4, 6. et VII. 6., alii Eulalium adpellant, Pantaleon. p. 1. prosopogr.), qui Maximilianum episc. Laureacensem morti adiudicavit Celeiae in patria eius*. Sub Diocletiano Praesidem sive Pannoniae sive Norici commemorant Acta b. Floriani Tribuni Cetiensis martyris ap. Mombrit. t. I. Aquilinum, qui Laureaci in Anasum praecipitari eum iusserat. Referam ad consul. a. u. 1039. Diocletiani secundo, e gente Vettiorum.... Lapis Celeiae (Grut. 283, 5.) Constantino imp. dedicatus Martinianum Praesidem provinciae Noricae Mediterranei [sic]; Lex autem 44. C. Th. de Decurion. Coss. Datiano et Cereale a. D. 357. data 'Vicarium Africae' nominat sine dubio filium eius, quem cum esset Magister Officiorum L. Licinius socium suae contra Constantinum expeditionis habuit, et Caesarem creavit a. 322. de quo Victor, Zosim. l. II. et Sigon. l. III. de Imp. Occ., avum vero eius Martiniani, quem nominat Symmach. l. VI. ep. 29. quemque tempore Zosimi P. R. ecclesiae Mediolanensi Praesulem sedisse circa a. D. 417. martyrologia indicant et ceu Maroli successorem celebrat in epigramm. Ennodius. Et hinc

*) Vita s. Maximiliani ap. Muchar. l. c. p. 458. sq. „Horum temporibus [Cari et Carini] et ab eisdem mittitur ad urbem Celciam quidam tyrannus, abusive dictus iudex, secundum consuetudinem terrae, nomine Eulasius, ut insultus Hunnorum aut Tartarorum aut aliarum ferocium nationum ab oriente cum fortissimis agminibus frequenter venientium et terram illam quae tunc temporis Romanae tributum solvens ditioni et tuitioni suberat, acriter vastantium cohibere deberet viribus et praesidio Romanorum. Qui multas civitates pertransiens valida manu Christianos quos invenit, ad sacrificia idolorum traxit, nolentes vero sibi consentire diversis cruciatibus interemit... Totam hanc vitam ad historias illustrandas nullius usus esse etiam Mucharius vidit.

in Colonia Claudia Celeia, cuius hac adpellatione meminere inscriptiones reliquae [Grut.] 386, 3. 482, 7. et fortassis 556, 7. sive Municipium Celeia, uti vocatur in Celeiano 115, 5. [601, 6: *municipii Celeiani*], praetorium Praesidis Norici Mediterranei, uti Ripensis Laureaci, ubi hodie Ensium Austriae superioris fuisse perspicitur. Solvensem coloniam metropolin Norici mediterranei facit Lazius l. II. f. 197. et eius Praesidi eam sedem attribuit; sed u coniectura tantum, cum alius idoneus testis nullus sit. Pro Reinesiana sententia facit etiam magnus prope Celeiam repertorum titulorum numerus, ex quibus hunc ex Mucharii libro cit. l. p. 364. transcribere iuvat:.....
 FILIO. D. N. CONSTANTINI. MAXIMI. VICTORIOSISSIMI. SEMPER. AVG. NEPOTI. M. AVRELI. MAXIMIANI. ET. FL. CONSTANTII. DIVORVM. ET. DIVI. CLAVDI. ABNEPOTI. NORICI. MEDITER. DEVOTI. NVMINI. MAIESTATIQUE. EORVM. Quem vero honorem Celeiae Reinesius contra Lazium vindicare voluit, eundem versus quos p. 745*. protulimus, adiudicant Iuvaviae.

Accipio omen, quod in Iuvavia hic commentarius meus desinit, quem iuvenis incohavi, iam versus senectutem declinante aetate mea non tam consummavi quam ad finem perduxì. Et iam cum eodem Pancirolo, cui hic liber, suos etiam et adversarios et aemulos olim habiturus, totiens oblocutus est, his verbis lectorem valere iubeo: „His Notitiam imperii Romani pro ingenii mei tenuitate interpretari sum conatus, quod opus cum sit omnium obscurissimum et ignotis antiquitatibus plenum, mihi forte erranti ignoscendum erit, nec vultum ardua audendi damnandum. Nam si aliud non effecero, saltem aliis probabilia dicendi occasionem praebebo“.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

VOLVM. I.

Ad pag. X. §. 17. adde: Quid significant verba quae inscriptio codicis ms. Victor. C habet, „*ex altero codice Spirensis bibliothecae excerpta anno dñi MCCCCXXXVI.^a*, non ita in promptu est definire. quod in libro meo *Ueb. d. Not. Dignn. p. 13. not. 1.* dixi, vocabulum *altero* aperte pro *alio* scriptum esse, cautius erat non dicere. Endlicherus l. c. sumpsit, cum antiquissimus Notitiae codex illo anno, MCCCCXXXVI., Basileam migraret, in eius locum antigraphum tum factum in capitularem bibliothecam Spirensis repositum fuisse.

Quae pag. XII. §§. 23. sq. leguntur „(omnis ... posita fuit)^a, ea reprobantur infra vol. II. p. 1185*. sq.

Pag.

10. §. 4. et 22. Cf. annot. ad Not. Occ. p. 1182*.

93. §. 14. scribe: Thilbisme (*pro* Thilbisinae). Thilbisme Syriaco, Telbesme Mesopotamice est collis thuris (*Weihrauchshügel*). Itaque etiam coniectura p. 414. not. 20. prolata reicienda est.

124. not. 32. adde: Vide Iac. Usserli Opuscula duo. Londin. 1687. 8°. : De Asia proconsulari, p. 31...55.

126. not. 42. adde: de Comite Armeniae quem ipse sustulit Magistro Mil. per Armeniam creato Iustinianus L. 5. C. de off. Mag. Mil. l. 29. cf. annot. ad Not. Occ. p. 209*.

133. §. 19. corrige: Tac. Ann. I. 69.

136. §. 28. adde post *e. gr.*: L. un. Th. C. de consularib. VI. 19. (a. 400.)

178. §. 8. adde: Cf. ad Not. Occ. c. II. p. 11*. §. 1. p. 150*.

— 18. lege: tractans

180. §. 11. adde: iam cf. Kellermann Vigilum Romm. latercula duo Caelimontana Rom. 1835. fol. p. 14.

181. §. 17. adde: Consularis Aquarum Constantinopoli fuit, ut L. 1. Th. C. de aquae ductu XV. 2. ostendit. Cf. Haenelii annot. ad inscr. eius L.

190. §. ult. lege: editores [non: seditores]

200. ad not. 5. adde: et imprimis Zosim. II. 51. i. f.

202. §. 17. adde: Vide contra annot. ad Not. Occ. p. 119*. §. 25.

— §. 18. lege: Cornutorum

228. ad not. 17. i. f. adde: pro qua e Gelenio de magn. Colon. p. 198. sq. ALAE. INDIANAe. recte dedit Lerschius *Centralmus.* I. n°. 7.

Pag.

235. not. 3. i. f. adde: Cf. A. Gervasii *Osserv. sulla iscr. onor. di Matorzio Lolliano. Napoli 1846. 4º. p. 25. sq.*
253. not. 12. i. f. adde: et impr. ad L. un. Th. C. qui a praebit. XI. 18.
256. γ. 20. lege: VII. 6.
259. γ. 16. lege: Comitivae
276. ad not. α. i. f. adde: ad hoc cap. adhibendus erat Usserius De Asia Lydiana s. procons. supra cit. De Finibus Asiae eiusque Proconsule Eunapius in Maximo ed. 1696. p. 106.: ὁ Βάλης ὑπερηγάσθη τὸν Κλέαρχον, καὶ οὐκ ἀπέλυσε τῆς ἀρχῆς, ἀλλ' εἰς ἀρχὴν μετέστησε μείζονα, ἀνθύπατον αὐτὸν ἐπιστήσας τῆς νῦν ἰδίως Ἀσίας καλουμένης· αὐτὴ δὲ ἀπὸ Περγᾶμου τὸ ἀλιγενὲς ἐπέχουσα πρὸς τὴν ὑπερκειμένην ἡπειρον ὅχει Καρίας ἀποτεμένεται· καὶ ὁ Τρωῖλος αὐτῆς περιγράφει τὸ πρὸς Λυδίαν. ἴσσι δὲ ἀρχῶν ἐνδοξοτάτη καὶ οὐ κατήκοος τοῦ τῆς αὐλῆς ἐπάρχου, πλὴν ὅσα γε νῦν πάλιν ἐς τὸ νεώτερον τουτονὶ θόρυβον ἅπαντα συμπεφύραται καὶ ἀνατιεάραται.
284. γ. antepaenult. corrige: victorialis
285. γ. 3. adde: Vide Eckhelii disputationem „de inscriptione conob“ in Doct. Numm. VIII. p. 521...25.
- γγ. 19. 20. corrige: Insularumque
305. γ. 25. adde: c. XXIV. §. I. num. II et c
316. i. f. adde: Cf. L. 52. Th. C. de cursu publ. VIII. 5.
326. γ. 25. lege: IX. 32., Fern. de Rets ad tit. D. de interdictis, in Otton. Thesaur. iur. Rom. tom. V.
- γ. 30. lege: deptur. cf. Herodot. III. 26. de urbe Oasi.
338. not. 83. i. f. adde: Auson. Mosell. γ. 434.:
 „ . . . quas Francia quasque Chamaves
 Germanique tremant“.
343. not. 4. i. f. adde: Ad hoc caput XXIX. iam conferendus est celebratissimus Caroli Ritteri liber: *Die Erdkunde* tom. XIV. *Westasien*. Berol. 1848. 8º. p. 103...137.
390. γ. 19. lege: *Neocaesaria*.
414. not. 20. Haec coniectura inutilis est. cf. add. ad p. 93. γ. 14.
422. not. 8. i. f. adde: Videatur Borghesi *Iscriz. del Reno* p. 31. sqq.
424. not. 12. i. f. adde: et elegantem loci descriptionem ap. I. Ph. Fallmerayer *Fragmente aus dem Orient*. Stuttg. 1845. 8º. tom. I.
437. not. 52. Lepidum quendam huic cohorti nomen praebuisse puto.
439. not. 58. γ. 7. adde: iam conferendus est I. Ph. Fallmerayer *Frgm. aus d. Orient*. I. p. 146. not. 1.

Pag.

466. γ. 5. adde: apud Genes. ed. Bonn. p. 86. *Δορύστολον*.

— ad not. 32. adde: sed cf. quae ad Not. Occ. p. 119*. γ. 25. annotavimus.

470. γ. 3. lege: cap. VII. (non: cap. VI.)

490. γ. 1. corrige: dictam

VOLVM. II.

134*. γ. antepaen. pro 'Vicarii' lege: Praefecti praetorio

— γ. ult. adde: cf. p. 434*. ad γ. 3.

137*. γ. 20. adde: et infra comm. ad capp. XLI...XLVI.

149*. γ. 28. adde: Cf. etiam Isidor. Etym. XIV. 5. §. 3. et Salmas. ad Solin. p. 567.

170*. γ. 31. ad voc. *procedunt* adde: [cf. Ammian. XXVII. 3, 14.]

— not. * adde: Cf. Ammian. XXVIII. 1, 16.

187*. γ. 29. adde: et in Cordubensi titulo sub Diocletiano Maximiano-
que AA. posito apud Cean-Bermudez *Sumario* p. 118. CVRATOR.
ALVEI | ET. RIP. FLVM. TAGI | ET. CLOACARVM. TOLETI.

202*. γ. 20. post v. GALBIANORVM adde: Reines. VI. 126. p. 164. in via Ostiensi:

D. M.

L. PALLIVS. L. P. SVLPICIA
NVS. NAT. BESS. THRAC
PROCVRATOR HORREOR
GALBIANORVM. AVENT
PROCVRATOR PATRIMO
PROCVRATOR XX. HAERED
PROCVRATOR LVDI GALLICI
VIXIT etc.

222*. γ. 9. adde: poterant autem sub Magistro Equitum praesentali esse.

224*. γ. 3. adde: Aliam atque nostram Divitensium vocabuli explicatio-
nem nuperrime defendit Ferd. Deycks, Monasteriensis professor,
in commentario quem Indici lectionum per menses aestivos a.
MDCCCL. in acad. Monast. habendarum praemisit. nam p. 28. sqq.
ita verba fecit: „Qui autem fuerint *Divitenses* et unde nomen ha-
buerint, nemo dicit. Quapropter alii aliter ea de re iudicarunt,
quorum sententiam exponit Böckingius... Qui quidem Maffei-
um ipse sequitur, negantem *Divitensis* esse adiectivum gentile sive
de loco sumptum, idque ducentem ab adiectivo *dives*, quod co-
gnomen alicuius legionis aliquando fuerit. Quod cognomen ma-
gnopere vereor, ut umquam demonstretur, tamen Pancirolo aliis-
que concedendum est, omnia huius formae adiectiva * loci

*) Cave credas. cf. e. gr. vocabula Augustenses, Fortenses, Gratia-
nenses, Martenses, Valentinianenses, alia.

cuiusdam habere significationem, quamquam nolim Pancirolum nominatos putare Divitenses a *Diveto* sive *Deveto*, ignobili Sici-
liae oppido. Nec magis est cogitandum, appellatos esse Divi-
tenses ab oppido sive castello contra Agrippinensem urbem.
Quae quum ita sint iure suo dubitasse censeo Böckingium de
legione *divite* eamque dubitationem nego refelli titulis ab eo
postmodum allatis.... Legionem vero *divitem*, quae res sane mira
foret, nusquam exstare puto, nisi in Gruteri indice... male lecto.
Nam legio II. *Italica Divitensium* non aliter appellatur atque le-
gio *Palatina Divitensium Seniorum* in Not. Dign. Occ. c. VI. et nu-
meri (i. e. cohortes [?]), *Dalmatici* [?] *Divitensium* eodem redeunt.
Nimirum gentile est adlectivum *Divitensis*, quod unde ortum sit,
quum nemo tradiderit, coniectura id fortasse assequemur. Pri-
mum igitur Osannum recte coniecisse puto (in Diario litt. antiq.
1838. n. 64.), Tungricanos Divitensesque vicinos inter se populos
fuisse, atque hos quidem prope Tungros in provincia Leodiensi
hodierna sedes habuisse. Tum vero *Germanos* fuisse existimo
et Tungros et Divitenses, quum una semper [?] commemorentur.
Quodsi non fallit nos coniectura, ipsum *Divitensium* nomen a
fonte manare videtur Germanico. Etenim antiquissimum esse
gentis vocabulum *teuta* sive *diut*, supra ostendimus, quod in ipsa
iam *Teutonorum* ac *Tuisconis* appellatione comparere nemo ne-
scit. Quidni igitur Germanica aliqua gens inter Mosam Rhenum-
que mature collocata, vetus nomen servaverit, seque *Divitenses*
forte appellaverit? Qui quum bellica praestarent virtute, sae-
culo quarto, quemadmodum Mattiaci et Salii, Tubantes et Ter-
vingi, Franci et Alamanni, totque alia Germanorum auxilia, in
legionibus Romanis per varias Orientis atque Occidentis milita-
bant provincias. Ac si adversus Agrippinensium urbem in dex-
tra Rheni ripa primo vel altero iam post Augustum saeculo ca-
stellum conditum fuisse, est credibile, quod Valentinianus aequo
ac Constantinus novis auxerant turribus ac munimentis, ingra-
vescente semper Francorum impetu atque incursione, praesidium
ibi *Divitensium* fortasse constituerant, a quo nomen postea ca-
strum accepit. Nam non esse appellatos Divitenses ab hoc ca-
stello, non opus est ut argumentis etiam confirmemus. Nullam
equidem his somniis etymologicis fidem habendam esse demon-
strabunt alii; Deycksi aliorumque doctorum virorum populus
Divitensium Wilthemiani populi *Laelasterorum*, de quo dictum

Pag.

est p. 1102*.sq., vicinus fuit, sed ficticius uterque in Germanico, quamvis patientissimo, solo nunquam exstitit. Fateor divitis cognomen legioni II. Italicae adscribi, memet disertis veterum testimoniis neque nunc comprobare, neque vero, si comprobatur, miri quicquam in eiusmodi cognomine videre posse; Massaeanam explicationem ut veram habeam, rationes iam olim propositae, neque ullo suo pondere a Deycksio deminutae, faciunt.

225*. §. 19. adde: sed iam cf. quae p. 1094*.ad p. 119*. §. 25. sq. annotata sunt.

226*. §. 30. post III. c. 35. adde: Ios. Aschbach *Geschichte der Heruler und Gepiden* Ff. ad M. 1835. 8°. (etiam in *Schlosser und Bercht Arch. d. Gesch.* tom. VI.), qui tamen Seniorum nomen Herulis h. l. attributum veteranos significare parum recte interpretatus est.

ibid. §. 32. post c. 7. adde: Procop. B. Goth. II. 14. sq.

227*. §. 2. adde: et de levi armatura vide etiam Procop. B. Pers. II. 25., Iornand. de reb. Get. c. 23. 50., Paul. Diac. de gestis Langob. I. 20.

228*. §. 15. adde: De Leonum appellatione a Caracallo primum adhibitam esse nos edocet Dio Cass. LXXVIII. 6. „Καὶ γὰρ Σκῦθας καὶ Κελτοὺς οὐ μόνον ἐλευθέρους, ἀλλὰ καὶ δούλους, καὶ παιδῶν καὶ γυναικῶν ἀφελόμενος ὥπλιται καὶ περὶ αὐτὸν εἶχεν, ὥς καὶ μᾶλλον αὐτοῖς ἢ στρατιώταις θαρσύν. τὰ τε γὰρ ἄλλα καὶ ἑκατονταρχίας σφᾶς εἴμα, Ἀλοντιάς τε ἐκάλει.

234*. §. 24. adde: In lapide Octodurensi (*Martigny s. Martinach*) ap. Orell. Inscr. Helvet. n. 49. est: s. sq. quod miles Sequanus significare videtur.

Quod p. 240*. i. f. proposui Bisontii ξυμὸν, egregie confirmatur argenteo Bisonte Vesontione effosso, qui depictus exstat apud Io. Iac. Chiffletium Vesontio civ. imp. lib. Lugd. a. 1618. 4°. I. p. 44.

241*. §§. 3. sq. ad voc. 'Bisontium in Noricis' adde (hod. oppidum *Vishnagora*, Germanico *Weichselburg* ad *Kerkas* amnis caput sec. Katanesich. Comm. in Plinii Pannoniam p. 61.)

243*. §. 25. adde: Cf. infra ad p. 96*. §§. 10. sqq. et Cardinali *Diplomi* p. 64. sqq.

247*. §. 8. post v. 'Polam' adde: et Geogr. Rav. V. 24. inter Pullariam et Cervariam

249*. §. 11. adde: Ceterum „in Lusitania Pacenses iuris Italici“ fuisse docet Paul. L. 8. pr. D. de censib. L. 15. Primanos ita extollit Ammianus XVI. 12, 49. „Primanorum legionem, locatam in medio, quae confirmatio Castra Praetoria dictitatur, ubi densior et ordi-

Pag.

nibus frequens miles instar turrium fixa firmitate consistens proelium maiore spiritu repetivit, et vulneribus declinandis intentus sequi in modum mirmillonis operiens hostium latera, quae nudabat ira flagrantior, districtis gladiis perforabat.

253*. γ. 21. pro 'oppido *Mohacs*' pone: vico *Baranyavár* (vide annot. ad p. 91*. γ. 12., infra p. 667*. i. f.)

255*. γ. 8. corrige: not. 49.

— γ. 9. adde: et p. 113*. γ. 14.

256*. γ. 19. ad v. 'indicari' adde: (quod verum esse superior versus 29. cum p. 107*. γ. 9. comparatus ostendit).

279*. γ. 32. adde: Vide nunc annot. ad cap. XXXV., ubi hi Catarienses reponendi sunt.

283*. γ. 31. corrige: XXX. 5, 13. sq.

287*. γ. 20. post v. 'monuimus' adde: et infra p. 600*. sq.

295*. γ. 2. post *πρωτεύοντα* adde: Id. V. 37. de eunuchis Terentio et Arsacio Pp. et Primic. s. cubiculi. Ambros. ep. ad Valentinian. de legatione sua, a. 387. scripta (XXIII. 2., ed. Ben. p. 888.) „Cum pervenissem Treviros, postridie processi ad palatium. egressus est ad me vir Gallicanus, praepositus cubiculi, eunuchus regius. poposci adeundi copiam. quaesivit num rescriptum haberem clementiae tuae. respondi habere. rettulit non posse me nisi in consistorio videri . . .“.

— γ. 29. post *προεστώς*. adde: et V. 37. i. f. *Τερέντιον μὲν ἔταξεν* [imperator a. 408.] *ἄρχειν τοῦ βασιλικοῦ κοιτῶνος, Ἀρσακίῳ δὲ τὴν μετὰ τοῦτον ἔδωκε τάξιν.*

297*. γ. ult. adde: Zosim. V. 37. i. f. dignitatem eius *τὴν μετὰ τὸν ἄρχοντα τοῦ βασιλικοῦ κοιτῶνος τάξιν* vocat.

315*. γ. 7. post v. 'nominatur', adde: (Geogr. Rav. IV. 30. „Papia quae et Ticinus“).

322*. γ. 7. ad. vv. 'Curae appellantur'. adde: Immo, cf. ad p. 118*. γγ. 10. sq.

344*. γ. 7. adde: cf. Murat. 1056, 4. Titulum dedi p. 688*.

— γ. 10. adde: cf. infra p. 805*. sqq.

347*. γ. 19. post XL. 34. adde: Vell. Pat. I. 15, 2.

354*. γ. 23. post *κολωνία* adde: (Liv. XL. 34. cf. XXXIII. 55., Vell. Paterc. I. 15, 2.); Cluver. Ital. I. 20. p. 179. sqq.

— γ. 24. adde: Vide etiam infra ad p. 118*. γ. 5.

355*. γ. 20. ad v. *Venusia*: (Vell. Paterc. I. 14, 6., Dionys. Hal. in exc. Vales. ed. Tauchn. IV. p. 260., Liv. XXXI. 49.)

— γ. 21. post 'patria', adde: *Βενυσία* Plut. in Marcell. 29., *Κανύσιοι*

Pag.

καὶ Οὐγενοῦσιος Appian. B. C. I. 42. qui et aliis locis Οὐγενοῦσιος memorat.

368*. γ. 3. adde: Cf. etiam Muchar. *Das röm. Norikum* I. p. 400. sqq.

396*. γ. 6. adde: Huc pertinet lapis Coloniensis non ita diu ante hanc Notitiam scriptus, hic:

dominis · T · IMPERATORIBVS · NOST(ris)
 fl. theodosio · FL · ARCADIO · T · FL · EVGENIO
 I · CONLABSAM · IVSSV · VINI · CL ·
 arbogastis · COMITIS · T · INSTANTIA · VC ·
 COMITIS · DOMESTICORVM · EI ·
 S EX INTEGRO OPERE FACIVM
 dam cura / IT MAGISTER PRAELIVS

Cf. Lersch. *Centralmus.* I. p. 1.

— γ. 11. lege: praetermissi,

425*. γ. 14. post). adde: cf. Macri L. 4. pr. D. de off. eius cui mand. I. 21., Ulp. L. 1. §. 4. D. de susp. tut. XXVI. 10.

427*. γ. 29. adde post 88.: cf. Ammian. XVII. 11, 5. et ad eum l. annot. p. 503*. not. *

431*. γ. 5. ante In adde: „Eustasius rector Tusciae et exactor fisci“ a. 350. Surius 7. Aug. p. 90.

— γ. 6. post 3648. adde: et in Ligoriano apud Gudium 116, 10. (cf. infra c. XLI.)

— γ. 11. post 387, 2. adde: 460, 4. 476, 7. 486, 3.

— γ. 17. post citt. adde: et XXVII. 3, 2.

432*. γ. 7. post 365. adde: et Valentis Valentinianique const. ex corp. Hermog. in Consult. c. 9.

— γ. 13. post Pf. P. adde: De Correctore Piceni cf. titulum Ligorianum ap. Gud. 116, 10. infra ad c. XLI. repetitum. — De Iustina, Iusti qui Constantii temporibus Picenum administrasse fertur, filia, altera Valentiniani I. uxore, deque huius imperatoris constitutione, ut binas uxores habere liceret, fabulam narrat Socrat. H. E. IV. 31. Cf. Murat. *Annal. Ital.* ad a. 367.

— γ. 32. post 763, 7. adde: Ap. Sur. 12. Aug. p. 104. sqq. memoratur Calvisianus praeses Siciliae imp. Diocl. et Max. a. 290. et Consularis Siciliae a. 303. In epistola Constantini imp. ap. Euseb. H. E. X. 5. τοῦ λαμπροτάτου Αατρωνιανοῦ τοῦ κορυφαίου Σικελίας mentio fit. Cf. lap. Panormit. ap. Torremuzz. (Panormi 1769. fol.) p. 35. n. XXXII.: RESTITVTORI LIBER|TATIS. AC FVNDATORI | PVBLICAE SECVRITATIS | D. N. LICINIANO LICINIO | PIO. FELICI. INVICTO. AVG | DOMITIVS. LATRONIANVS. V. C. | CORR. P. S. DEVOTVS. NEQVE (= dumini maiestatique) | NIVS. Item p. seq. legitur hic Mazarianus titulus:

Pag.

CLEMENTISSIMO. ET | VICTORIOSISSIMO | D. N. FLAVIO. VALERIO | CON-
STANTINO. MAXIMO | PIO. FELICI. INVICTO. AVG | BETITIVS. PERPETVVS |
V. C. CORR. PROV. SICIL | DEVOTVS. NYMNI. MAES | TATIQVE. RIVS | SEM-
PER DICATVS. Lilyb. lap. ap. Grut. 1102, 8. (Torremuëz. p. 55. n. XLII.)
positus est PRO. MERITIS. EXIMIAE. LENITATIS | ET. BENIGNAE. ADMINI-
STRATIONIS | STRENO. AC. PRAEDICABILI IVDICI | DOMINO. ZENOFILO |
V. C. CORR. PROV. SICIL.

433*. γ. 9. adde: et titulum Selinunt. ap. Torremuëz. p. 63. not. IV.: PRO BEA-
TITVDINE | TEMPORVM DD NN | CONSTANTI ET | CONSTANTIS AA VV CC |
STATIONEM A SOLO FECE | RVNT VITRASIVS ORFITVS ET FL | DVLCITIVS
VV CC CONSVLARES | P S INSTANTE FL VALERIANO | DVCENARIO ACENTE
IN REB ET PP CVRSVS | PVBLICI Apud eund. Torremuëz. M. Valerius
Quinctianus Consularis provinciae Siciliae legitur in his inscri-
ptionibus: 1) p. 37. n. XXXV. sq. Marsalae: IMP. CAESARI | D. N. VA-
LENTI | NIANO. PIO. FELICI | SEMPER. AVGVSTO | M. VALERIVS. QVINCTIA-
NVS | V. C. CONS. P. S | CLEMENTIAE | PIETATIQVE RIVS | SEMPER DICA-
TIS | SIMVS. Ad quem titulum editor annotavit „Valentiniani aeo
qui Siciliae praecerat, Consularis dicebatur, veterumque Praeto-
rum, Proconsulum, et Correctorum fungebatur vices; de hoc
adeat qui plura cupit Octavii Caietani *Isagogen ad Hist. Sacr. Si-
culam* cap. 43.“ 2) ibid. n. XXXVII. Drepani: I. CAES. FL. VALENTI
PIO. FELICI | SEMPER. AVGVSTO. M. VALERIVS | QVINCTIANVS. V. C. CON.
P. S. CLEMENTIAE | PIETATIQVE. RIVS. SEMPER. DICATISSIMVS.

435*. γ. 5. post 39. adde: Auson. Parental. XXIII. γ. 11.

— — post 2285. adde: quae ab Ammiano XV. 5, 14. 'correctoris digni-
tas', XXVII. 3, 2. 'correctoris potestas', a Iustiniano Nov. VIII. 'cor-
rectoria administratio' dicitur. cf. infra cap. XLIII.

— γ. 11. post voc. 'est' adde: et de Tetrico ab Aureliano Correctore
Lucaniae facto cf. Vopisc. in Aurelian. 39., Aur. Vict. Caess. 35.,
Epit. 35., Eutrop. IX. 9(13).

— γ. 25. post XII. 1. adde: ibique (Salerni) etiam lap. Grut. 1094, 3. in-
ventus est quem FANNIO. VICTORINO | V. C. CORR. LVCANIAE | ET. BRIT-
TIO RVN. OB. IN | SIGNEM. BENIVOLEN | TIAE. RIVS. ORDO | POPVLVSQ. SALER-
NITANVS posuit.

436*. γ. 26. post voc. 'invenio', adde: nisi quod apud Corciam *Storia
delle 2 Sicil.* I. p. 319. in titulo Allifersi est: FABIVS. MAXIMVS. V.
C. RECT. PROV. | THEMMAS. HERCVLIS. VI. TERRAS NOTVS | EVERSAS RE-
STITVIT. A. FVNDAMENTIS. cf. Grut. 407, 7.

Pag.

- 437*. γ. 10. ante voc. *Carali* pone: De Praeside P. Vibio P. f. Mariano vide tit. Rom. p. 1128*. transcriptum.
- 442*. γ. 20. ante *Arriano* pone: De Consulari Lìguriae qui circa a. 370. Vercellis adulterii accusatam feminam vinculis et eculeo tradidit, lego Hieronym. epist. I. 1.
- γ. ult. lege: Gruter. 165, 2.
- 443*. γ. 2. lege: Orell. 3172.
- γ. 3. post PICENI. adde: Grut. 407, 8. (Rom.) FABIANO. TITIANO. V. E | CORRECTORI. FLAMINIAE | ET. PICENI. CONSVLARI. SICILIAE. PROCONSVLI | PROVINCIAE. ASIAE . . . CONSVLI. ORDINARIO (a. 337. p. Chr. n.)
- γ. 5. post 1087. adde: De CONSVLARI. PICENIANO (Rom.) Grut. 471, 8. Orell. 3171.
- 447*. sq. not. * adde suo quemque loco:
- a. 313. Patricius. (Euseb. H. E. X. 6.)
 - 362. Anicianus. }
 - 363. Avitianus. } ?
 - 381. Celsinus Titianus. (Symmach. Ep. I. 64.)
 - - L. 84. de decurion. XII. 1. ad Camenium Vicarium Africae.
- 455*. γ. 9. adde: Morcell. I. p. 111. „Bixa uber est Phoenicibus, unde et Byzacium feracissima frumenti regio appellata creditur. vid. Borchart. Geogr. sacr. lib. I. cap. 25. pag. 492.“
- γ. 14. post 420*. adde: Inscriptionem a. 295. datae L. 28. C. ad L. Iul. de adult. IX. 9. „Impp. Diocl. et Max. AA. et CC. Concordio Proconsuli Numidiae“ falsam ac cum mss. non nullis Praesidi pro Proconsuli legendum esse, etiam Morcell. II. p. 175. vidit. Si pnc. meliores codices haberent, legerim Procuratori Numidiae. — Anno 310. p. Chr. n. Zenophilus, a. 410. Generosus Consulares Numidiae fuerunt sec. Augustin. epist. 43. c. 6. n. 17. et epist. 116. Cf. Morcell. II. p. 224. sq. III. p. 43. Secundum Odericum p. 132. 141. a. 332. Alfenus Ceionius Iulianus Kamenius Numidiae consularis praefuit.
- γ. ult. adde: Officium consularitatis sedis Numidiae memoratur ap. Fabrett. p. 99. 204.
- 456*. γγ. 13. sq. per errorem dictum est, Tripolitanam nunquam correctoriam fuisse. cf. p. 606*. ad p. 88*.
- Numeri 460*. 461*. in numerandis paginis bis positi sunt, ubi iterum 460*. est, pone 462*. et pro iterato numero 461*. corrige 463*.
- 461*. γ. 20. adde: Maurocellium Vicarium sub Honorio memorat Idat. Chron. p. 19. ed. Roncall.

Pag.

465*. γ. 8. post 283, 8. adde: (et paullo aliter ap. Cean-Bermudez p. 346.)

466*. γ. 16. post 'cit.' adde: cf. infra p. 1025*. ad p. 119*. γ. 10.

— γ. 28. post v. 'divisione' adde: Strab. p. 166. sq. (ed. Almelov. p. 253. sq.) et

468*. γ. 3. post v. 'memini'. adde: De Paulino sororis suae genero Auson. in parentalib. XXIII. γ. 11. sq.

„Nam Correcturae tibi Tarraco Hibera tribunal
Praebuit, adfectans esse clienta tibi“.

469*. γ. 9. adde: Cf. etiam Mannert. X. 2. p. 467.

470*. γ. 5. adde: et *Noticias histórico-topográficas de la isla de Mallorca por D. Joaquin Maria Bover de Rosselló. Palma 1836. 16º.*, qui libellus, in his nostris regionibus rarissime obviis, descriptione sua musei Cardinalis S. R. E. Antonii Despuig memorabilis est.478*. γ. 12. adde: Explicationem lapidis Arclatensis, recentioris puto, ap. Maff. Gall. antiqq. Veron. 1734. 4º. p. 97., quem frustra in Etrangini libro *Etudes archéolog. sur Arles. Aix 1838. 8º.* quaesivi, cuiusque aetatem accuratius definire non magis quam de eius fide meam obligare possum, aliis relinquo. habet autem sic: VIR AGRIPINENSIS NŌIS GEMINVS | HIC IACET QVI POST DIGNITATEM | PRAESIDATVS ADMINISTRATOR RATIONVM | NOVEN PROVINCIARVM DIGNVS EST | HABITVS HIC POST ANNOS XXVIII | M II D. VI FIDELIS IN PATA CONCESSIT | CVIVS INSIENEM GLORIAM CIVIS | SVI SEPVLCHRI GRATIA ADORNAVER

481*. γ. 29. corrige PATRICIAE

486*. γ. 31. post v. 'habeo' adde: praeter Titi Varii Clementis, de quo cf. Gruter. p. 482. imprim. num. 5.

495*. γ. 30. pro Sens pone: Mans et post Rennes adde: Angers,

497*. γ. 11. pro XIII. pone XIII. Ceterum p. 852*. not. * monitum est, hoc opus Ricardi Corinensis non esse, sed ante hoc fere saeculum a Dano quodam veteratore compositum.

503*. not. * γ. 26. corrige: vices (pro vicens)

516*. γ. 15. corr.: Dignn.

521*. γ. 19. corr.: vinciae

541*. γ. 4. post 13. adde: vide etiam *Lehnes gesamm. Schrr. II. p. 284. sq.*

543*. γ. 2. post v. "tenuerunt" adde: cf. infra p. 601*.

548*. γ. 30. post 1840. II. adde: Sharon-Turner *History of the Anglo-Saxons. ed. VI. lib. II. cap. 4.*562*. γ. 22. adde: et imprimis etiam F. G. Welckeri elegantissimam disputationem *Die Homerischen Phäaken und die Inseln der Seligen*

Pag.

in eiusd. *Kleine Schriften zur griech. Literaturgesch.* Bonn. 1845.
8°. tom. II. p. 1...79. .

582*. ad notae γ. ult. adde: Sed cf. infra p. 852*. sq. not. *

595*. γ. 7. i. f. corr.: Argento-

672*. γ. 29. post 118*. γ. 20. adde: p. 121*. γ. 17.

691*. γ. 19. post v. Pannoniam^a. adde: sed cf. infra annot. ad cap. XLVI.
p. 1193*. sq.

742*. γ. 32. adde: neque Mansegg *Intavia, eine archäol. hist. Darstell. der
Merkwürdd. des jetz. Salzburgs m. Abbild.* Sulzbach 1842. 8°.

768*. γ. 20. post primam syllabam adde: , item *tendere* (cf. Gruter. 1096,
6. NVNEROR | TENDENTIVM. IN. PONTO.)

810*. γ. 10. adde: Io. Iac. Chiffletius in libro 'Vesontio civitas imperialis
libera Sequanorum' Lugd. 1618. 4°. p. 113. habet: „Viro spectabili
Maximae Sequanorum praesidi parebat *Dux Limitaneus Sequano-*
rum, qualem *Cornelium* quemdam legimus, in actis SS. Ferreoli
et Ferrucii; et Zenonis tempore *Aegidium*^a. De his Cornelio et
Aegidio nunc Acta SS. adire nolo. sed monendum est Praesidem
Maximae Sequanorum neque spectabilem fuisse, neque Ducem
Sequanici, militarem potestatem, sub se habuisse.

966*. γ. 16. post v. "Altripe". adde: Ex iisdem laudibus hic quoque locus
cap. 3. enotandus est: „Quisquis arcana naturae scrutari postu-
lat, te sequatur: non fluminum meatibus, non obiectu montium,
non itinerum errore tardabitur. omnia adversum barbaros patent,
quae sunt munita pro nobis. scit bicornis iste vicinus succum-
bendum esse rostratis, ne ei necesse sit viam praebere vesti-
giis; cui possibile est fluentia contegere, ludus est navigare.
Nec arduis locorum obicibus impedimur. testis est haec ipsa *ripa*
barbariae, cui *altitudo nomen inposuit*, imis summa cessisse, ascen-
dentem fugere nuper exercitum, qui occurrere per plana po-
tuerunt^a.

1059*. rubric. corrige LÆTIS.

1177*. not. *. γ. 3. corr.: fuerit (pro fuisset)

1178*. γ. 18. adde post VII.: 20.

EXEMPLARIS NOSTRI		EXEMPL. LABB. Paris, a. 1661. 169.		PANCIOLOI EXEMPLARIVM 1599. 1602. 1608. fol. editorum	
paginae	caput	sectio	paginae	capita comment.	folia
3°...7°.	I.	XXXIV.	57...60.	I. 114 ^a ...115 ^a .	
8°...11°.	II.	XXXV.	60.61.	II. 115 ^a ...117 ^a .	
12°...14°.	III.	XXXVI.	61...63.	III. 117 ^a ...118 ^a .	
15°...16°.	IV.	XXXVII.	63.64.	IV...XIX. 118 ^b ...123 ^a .	
17°...28°.	V.	XXXVIII.	64. 69.	XX...XXIV. 123 ^b ...132 ^b .	5
29°...32°.	VI.	XXXIX.	70...72.	XXV...XXVII. 132 ^b ...135 ^a .	
33°...40°.	VII.	XL	72. 80.	XXVIII. 135 ^a ...137 ^a .	
41°.	7A.	deest		XXIX. 137 ^a ...137 ^b .	
42°...44°.	VIII.	XLI.	80.81.	XXX...XXXIII. 138 ^a ...139 ^a .	
45°.	IX.	—	82.	XXXIII. 139 ^a ...139 ^b .	10
46°...51°.	X.	XLII.	82...87.	XXXV...XLI. 139 ^b ...143 ^a .	
52°...54°.	XI.	XLIII.	87...89.	XLII. 143 ^b ...145 ^a .	
55°.	XII.	—	89.	XLIII. 145 ^b .	
56°.	XIII.	deest			
57°...58°.	XIV.	—	89.	{ XLIII. 146 ^a ...146 ^b .	15
59°.	XV.	—	90.	(sic) XLIII. 146 ^b ...147 ^a .	
60°.	XVI.	—	90.	XLV. 147 ^a ...147 ^b .	
61°...62°.	XVII.	XLIV.	90.91.	(sic) XLVI. 148 ^a ...149 ^a .	
63°...64°.	XVIII.	XLV.	91.92.	XLVIII...LVI. 149 ^a ...151 ^b .	
65°...66°.	18A.	deest		LVI...LXI. 151 ^b ...152 ^a .	20
67°...68°.	XIX.	XLVI.	92.	[LXII...LXIII. 152 ^a ...153 ^a . <i>Vicar. Illyr. occ.</i>]	
69°...70°.	XX.	XLVII.	93.	LXV...LXVI. 153 ^a ...154 ^b .	
71°...73°.	XXI.	XLVIII.	94.95.	LXVII. 155 ^a ...156 ^a .	
74°...75°.	XXII.	XLIX.	95.	LXVIII. 157 ^a ...158 ^a .	
76°...78°.	XXIII.	L.	96.97.	LXIX. 158 ^a ...158 ^b .	25
78°...79°.	XXIV.	LI.	97.98.	LXX. 159 ^a ...160 ^a .	
80°...81°.	XXV.	LII.	98.99.	LXXI. 160 ^a ...160 ^b .	
82°...83°.	XXVI.	LIII.	100.	LXXII. 161 ^a ...161 ^b .	
84°.	XXVII.	—	100.	LXXIII. 162 ^a ...162 ^b .	30
85°.	XXVIII.	—	100.	LXXIII. 163 ^a ...163 ^b .	
				LXXV. 164 ^a .	
				LXXVI. 164 ^b . <i>De Comite Illyrici.</i>	
				LXXVII. — — — <i>Hispaniar.</i>	
86°...87°.	XXIX.	LIV.	101.	LXXXVIII. 165 ^a ...165 ^b .	
88°...89°.	XXX.	LV.	102.103.	LXXXIX. 166 ^a ...167 ^a .	35
90°...93°.	XXXI.	LVI.	103...105.	(sic) LXXXI. 167 ^a ...168 ^b .	
94°...97°.	XXXII.	LVII.	106...108.	LXXXII. 168 ^b ...170 ^a .	
98°...100°.	XXXIII.	LVIII.	108...110.	LXXXIII. 170 ^b ...171 ^b .	
101°...103°.	XXXIV.	LIX.	110...112.	LXXXIII. 172 ^a ...173 ^a .	
104°...105°.	XXXV.	LX.	113.	LXXXV. 173 ^b ...174 ^a .	40
106°...108°.	XXXVI.	LXI.	113...115.	LXXXVI. 174 ^a ...175 ^a .	
108°...109°.	XXXVII.	LXII.	115.	LXXXVII. 175 ^b ...176 ^a .	
110°...111°.	37A.	deest		LXXXVIII. 176 ^a .	
112°...115°.	XXXVIII.	LXIII.	116...119.	LXXXIX. 176 ^b ...178 ^a .	
116°...117°.	XXXIX.	LXIV.	119.120.	XC. 178 ^b ...179 ^a .	45
118°...122°.	XL.	LXV.	120...124.	— 179 ^a ...181 ^b .	
123°...124°.	XLI.	LXVI.	125.	XCI. 181 ^b ...182 ^a .	
124°.	XLII.	—	125.	— 182 ^a .	
125°...126°.	XLIII.	LXVII.	126.	XCI. 182 ^b ...183 ^a .	
126°.	XLIV.	—	126.	— 182 ^b .	50
127°...128°.	XLV.	—	126.127.	XCI. 183 ^a ...183 ^b .	
128°.	XLVI.	—	127.	— 183 ^b .	

PANCIROLI EXEMPLARIVM

Genev. n. 1623. fol.
paginaein Thes. Graev. VII.
columnae capita

RVBRICAE.

7.8.	1787...90.		<i>Index.</i>
8...12.	1790...93.	1.	<i>Pf. P. per Italiam.</i>
12.13.	1793...95.	2.	— <i>Galliarum.</i>
13...26.	1795...1818.	3...18.	<i>Pf. urbis Romae.</i>
5 27...37.	1819...46.	19...23.	<i>Mag. peditum praesent.</i>
37...53.	1846...54.	23...26.	— <i>equitum</i> —
54...57.	1855...61.	27.	<i>Qui numeri ex praedict. etc.</i>
57.	1861...62.	28.	<i>Praepositus s. Cubiculi.</i>
58...61.	1862...68.	29...32.	<i>Magister Officiorum.</i>
10 61.62.	1868.	33.	<i>Quaestor.</i>
62...70.	1868...81.	34...40.	<i>Comes ss. Largitionum.</i>
71...75.	1881...86.	41.	— <i>Privatarum.</i>
75.76. [c.XLII.]	1885...87.	42.	<i>Comites Domesticorum.</i>
15 76.77.	1887...88.	43.	<i>Primicerius s. Cubiculi.</i>
77.78.	1888.	44.	<i>Castrensium s. Palatii.</i>
78.79.	1888...89.	45.	<i>Primicerius Notariorum.</i>
80...82.	1889...93.	46.	<i>Magistri Scriniorum.</i>
82...88.	1893...1904.	47...55.	<i>Proconsul Africae.</i>
20 88.89.	1904...10.	56...63.	<i>Vicarius urbis Romae.</i>
89...91.			<i>Vicarius Italiae.</i>
91...94.	1911...17.	64.65.	<i>Vicarius Africae.</i>
95...97.	1917...22.	66.	— <i>Hispaniae.</i>
98...101.	1921...28.	67.	— <i>Septem provinciarum.</i>
25 102.103.	1927...30.	68.	— <i>Britanniarum.</i>
104...106.	1931...36.	69.	<i>Comes Africae.</i>
107.108.	1935...38.	70.	— <i>Tingitaniae.</i>
109...111.	1937...42.	71.	— <i>litoris Saxon. per Britann.</i>
111.112. [c.CLXXXIII.]	1941...44.	72.	— <i>Britanniae.</i>
30 113.114.	1943...46.	73.	— <i>Italiae.</i>
115.	1947...48.	74.	— <i>Argentoratensis.</i>
116.	1948...49.	75.	
116.117.	1949...50.	76.	
117.118.	1951...54.	77.	<i>Dux et Praeses Mauritaniae.</i>
35 119...121.	1953...58.	78.	— <i>provinciae Tripolitanae.</i>
121...124.	1957...64.	79.	— <i>Pannoniae II. et Saviae.</i>
125...128.	1963...70.	80.	— <i>provinciae Valeriae Ripensis.</i>
129...131.	1971...76.	81.	— <i>Pannoniae I. et Norici Ripensis.</i>
132...134.	1977...82.	82.	— <i>Raetiae I. et II.</i>
40 135.136.	1981...84.	83.	— <i>provinciae Sequanici.</i>
136...138.	1983...88.	84.	— <i>tractus Armorici et Nervicani.</i>
139.140.	1989...92.	85.	— <i>Belgicae Secundae.</i>
140.	1992.	86.	<i>Dux Germaniae Primae.</i>
141...144.	1993...2000.	87.	<i>Dux Britanniarum.</i>
45 145.146.	2001...5.	88.	— <i>Mogontiacensis.</i>
146...151.	2005...14.	—	<i>Praepositurae Mag. Mil. praes. a parte ped.</i>
152.153.	2013...16.	89.	<i>Consularis Campaniae.</i>
153.	2015.	—	<i>Ceteri Consulares.</i>
154.155.	2015...18.	90.	<i>Corrector Apuliae et Calabriae.</i>
50 154.	2017.	—	<i>Ceteri Correctores.</i>
155.156.	2017...20.	91.	<i>Praeses Dalmatiae.</i>
156.	2019.	—	<i>Ceteri Praesides.</i>

BONNAE,
LITTERIS CAROLI GEORGII.

MAG 2016852

Bei **Adolph Marcus** in **Bonn** sind erschienen:

Dosithei Magistri interpretamentorum liber tertius. Ad fidem codicum manuscriptorum Vossiani Sangallensis et Scaligerani atque editorum librorum ope nunc primum integrum edidit commentariis indicibusque instruxit **Eduardus Böcking**. 12. maj. 1832. geh. 17½ Sgr.

Gaii Institutionum commentarii quattuor. Tertium recognovit **E. Böcking**. 12. maj. 1850. geh. 25 Sgr.

Gaii Institutionum commentarii quattuor. Ex recensione et cum commentariis **Joh. Frid. Lud. Goeschenii**. Opus **Goeschenii** morte interruptum absolvit **Carolus Lachmannus**. 8. maj. 1841. 1 Thlr. 5 Sgr.
Von letzterer Ausgabe sind auch Exemplare in 4. maj. zu demselben Preise, wie die Octav-Ausgabe, zu haben.

Lex Dei sive Mosaicarum et Romanarum legum collatio. E codicibus manuscriptis Vindobonensi et Vercellensi nuper repertis auctam atque emendatam edidit, notis indicibusque illustravit **Frid. Blume**. Accedunt scripturae specimina. 8. maj. 1834. 1 Thlr. 15 Sgr.

Macciani, **L. Volusii**, Assis distributio et **Balbi Mensoris** de asse libellus. Emendavit et annotatione tum **Eliae Vineti** et **Io. Fr. Gronovii** tum sua ipsius tabulisque instruxit **Ed. Böcking**. 12. 1831. geh. 6¼ Sgr.

Pauli, **Julii**, receptarum sententiarum ad filium libri quinque cum interpretatione **Visigothorum**. Recognovit, annotatione, indicibusque illustravit **Ludovicus Arndts**. Adiecit scripturae varietatem ex cod. mss. **Gust. Haenelii**. 12. maj. 1833. cartonnirt. 1 Thlr. 7½ Sgr.

Ulpiani, **Domitii**, quae vocant fragmenta sive excerpta ex **Ulpiani** libro singulari regularum. Accedunt eiusdem institutionum aliaque veteris juris romani fragmenta. Tertium emendavit et critica locorumque similium annotatione instruxit **Eduardus Böcking**. Mit 2 lithogr. Tafeln. 12. maj. 1845. geh. 16 Sgr.

Warnkönig, **L. A.**, Commentarii juris Romani privati, ad exemplum optimorum compendiorum a celeberrimis Germaniae jurisconsultis compositorum adornati, in usum academicarum praelectionum et studii privati. 3 Tomi. 8. maj. 1829. 8 Thlr. 15 Sgr.

— Institutiones juris Romani privati, in usum praelectionum academicarum vulgatae, cum introductione in universam jurisprudentiam et studium juris Romani. Editio tertia, et opus fere novum. 8. maj. 1834. geh. 2 Thlr. 7½ Sgr.

